This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

DB932
M64
STANFORD UNIVERSITY LIBRARY
STACKS
OCT 29

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HARMINCZNYOLCZADIK KÖTET.

BUDAPEST, 1906.
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA
(Az Akadémia épületében).

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXXVIII.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HARMINCZNYOLCZADIK KÖTET.

BUDAPEST, 1906.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

MAGYAR

TÖRTÉNELMI ÉVKÖNYVEK ÉS NAPLÓK

A XVI–XVIII. SZÁZADOKBÓL.

NEGYEDIK KÖTET.

HALMÁGYI ISTVÁN NAPLÓI

1752—53. 1762—69.

ÉS IRATAI

1669—1785.

KÖZLI

Dr. SZÁDECZKY LAJOS

A M. T. AKADÉMIA L. TAGJA.

BUDAPEST, 1906.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

DB 932
M64
v. 38

Budapest, az Athenaeum r.-társulat könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

I.

Halmágyi István Naplói és Íratai.

Halmágyi István neve nem egészen ismeretlen a magyar történetírás irodalmában, a mennyiben Naplóját kéziratban többen használták s arról megemlékeznek.

Az első író, tudtommal, a ki szól róla, *Aranka György*, a ki a »Magyar Nyelvmívelő Társaság munkáinak első darabjá«-ban (Szeben 1796.) a magyar históriai kéziratok sorozatában Halmágyi Naplóját is felemlíti.[1])

A második, a ki Halmágyi munkájáról megemlékezik, br. *Naláczi József* volt (meghalt 1818-ban), a ki emlékíratában ezt írja: »A nemes székely nemzet felállítását írta meg *Diurnale* nevezet alatt Halmágyi István, a ki a székelyek felültetése alkalmatosságával vitte a commission a secretariusságot. Igen szép munka, maga néhai Halmágyi István úrtól kaptam volt olvasásra. Annál több talán nincsen is« (t. i. leírás a székely határőrség szervezéséről.)[2])

Ez a »*Diurnale*« a székely határőrség szervezésének arról az idejéről szól, midőn a kiküldött sorozó bizottság (s ebben Halmágyi is) a Székelyföldön működött. Ez az időszak Naplójából (melyet alább közlünk) hiányzik. Naplója 1763 végén megszakad s 1764 áprilisben folytatódik. Közben Halmágyi a bizottsággal Csíkban és Háromszéken vidékről vidékre vándorolt és kérdéses, hogy ráért-e ott külön naplót is vezetni a hívatalos (latin) jegyzőkönyvön

[1]) 1760., 1768. Halmágyi István Diariuma. (Id. m. 201. l.)

[2]) Naláczi József emlékíratát közölte a »Hetilap« 1858. évf. 74—77. száma.

kivül, melyet tényleg Halmágyi vezetett és a főbb állomásokról felküldöttek Mária Teréziának. Naplójában nem említi s ezzel kezdi 1764 áprilisi följegyzését:

»Elvégezvén Isten kegyelméből a székely militia erectioját, mint az arról való *Protocollum* bővebben megmutatja.«

A Protocollum fenmaradt (mint alább látni fogjuk), de külön *Diurnale* nem ismeretes, hihetőleg nem is volt s a Naláczi följegyzése valószínűleg magára a protocollumra vonatkozik, a mely maga magát is néhol »*Protocollum Diurnorum*« néven nevezi.

Ezek a jegyzőkönyvek megvannak eredetiben a bécsi hadi levéltárban s másolatban az Erdélyi Múzeum kézirattárában.

A ki Halmágyi Naplóját történelmi kútfőül legelőször használta, az tudtommal gróf *Lázár Miklós* volt, a ki »A gróf Lázár család« történelméről írt (1858-ban Kolozsvárt kiadott) művében hívatkozik Halmágyi Naplójára és idéz belőle, főkép a grófságot nyerő Lázár János országos elnökre vonatkozó adatokat.

Gr. Lázár János elnöke volt a székely határőrség szervezésére kiküldött bizottságnak is 1763—64-ben, melynek Halmágyi jegyzője volt. Jól ismerte tehát innen is, de a közpályán egyébként is gyakran érintkezett vele s nagyrabecsülte őt. »Gróf Lázár János — írja róla — maga aetásában tudományára nézve legelső, az udvarnak hasznos szolgája volt, feles nagy dolgokat vivén véghez. Melyért jószággal, pénzzel, gyémántos portrait-val s promotiókkal megajándékoztatott.« [1])

A ki Halmágyi Naplóját eddigelé leginkább felhasználta, az gróf *Teleki Domokos* volt.

Ő »*Erdély három államférfia a XVIII. században*« cz. a. 1868-ban nagybecsű tanúlmányt közölt a »Budapesti Szemlében«, a mely gr. *Bethlen Gábor* erdélyi kanczellár, gróf *Lázár János* orsz. elnök és kormányzó-jelölt és *br. Brukenthal*

---

[1]) Gr. Lázár Miklós (id. m. 96. l.) azt írja, hogy Halmágyi naplójából »az eredeti a gróf Bánfiak levéltárában van«. Az eredetit azonban én Mikó Imre gyűjteményében találtam meg Kolozsvárt a Mikó-palotában s jelenleg az Erdélyi Múzeum kézirattárában van.

Sámuel kanczellár és kormányzó államférfiúi méltatását s az erdélyi közállapotok rajzát nyujtja a XVIII. század derekáról.

Ez a tanulmány főforrásai között Halmágyi Naplóját nevezi meg és azt a jegyzőkönyvet, melyet ugyancsak Halmágyi vezetett a székely határőrség szervezéséről.[1])

Még jobban kiaknázza *Halmágyi* munkáit gr. *Teleki Domokos* »A székely határőrség története« cz. nagybecsű munkájában, hivatkozván a munka előszavában főforrásaira, köztük Halmágyi irataira is, ekképpen:

»E munka kidolgozásában alapúl szolgált nekem mindenek felett:

a) Hiteles nagyérdekű jegyzőkönyv az 1762., 1763. és 1764-ben a Székelyföldön történtekről, actuarius *Halmágyi Istvántól*. E jegyzőkönyv a katonásító bizottság jegyzőkönyvének csaknem teljes példánya, minőhöz hasonlót én többet sehol nem láttam. E jegyzőkönyv merőben különböző *Halmágyi* naplójától, valamint az erdélyi kormányszék levéltárában levő hasonló tárgyú irományoktól« [2]) . . . .

d) Halmágyi ismeretes Naplója« stb.

Mióta a székelyek történetének kutatásával foglalkozom, mindig éber figyelemmel kutattam e Napló eredeti példánya és a Protocollum után.

A Naplónak későbbi (hibás) másolatai megvannak az Erdélyi Múzeum kézirattárában, de az eredeti sokáig lappangott. Szerencsés véletlen útján találtam meg a Napló *sajátkezű eredeti* példányának két kötetét gróf Mikó Imre levéltárában, az ő kolozsvári palotájában.[3]) A 3-dik kötet nem volt ott. De később ez is előkerült: és pedig gróf

---

[1]) Protocollum commissionis regiae in negotio erectionis militiae confiniariae Transilvani(c)ae a sua Maiestate sacratissima benigne ordinatae (deputatae) cz. a. idézi. Az Erd. Múzeum kézirattárában lévő példány czíme is ugyanez, a zárjelbe tett betű és szó változatával.

[2]) Ez a nagybecsű történelmi gyüjtemény (nemcsak a jegyzőkönyv, hanem a vonatkozó acták), sajnos, nincs kiadva máig sem. Megvan az Erdélyi Múzeum kézirattárában.

[3]) Tóth Zsigmond úrnak, b. e. gr. Mikó Imre és örökösei nagyműveltségű jószágigazgatójának tartozom hálás köszönettel, hogy e Naplókat rendelkezésemre bocsátotta s később az Erdélyi Múzeum-egyletnek birtokába juttatta.

Teleki Domokos kézírati gyűjteményében, oklevelek közül az Erdélyi Múzeum kézírattárában. Világos jele ez annak, hogy gr. Teleki Domokos az eredeti Naplókat használta s a 3-dik kötet így maradhatott nála.

Kutatásaink folyamán Halmágyinak egy régebbi naplója is előkerült, a mely gr. Teleki Pállal németországi útazása és a göttingai egyetemen tanúlásuk idejéről (1752—53) szól.

A fő Napló 3 kötete Erdély köztörténelmét tartalmazza 1762-től 1769-ig; az előbbi a külföldről szól 10 évvel előbbi időről, bőséges honi vonatkozással; úgy hogy nemcsak az író személyazonosságánál fogva, de tartalmát tekintve is egymásnak kiegészítői.

Előkerült atyjának, id. Halmágyi Istvánnak is önéletrajza és családja eredetéről s atyjának Halmágyi Jánosnak életéről szóló följegyzése (1745.), mely megvilágítja a Halmágyi család eredetét, viszontagságait s egész a XVII. század derekáig fölviszi a család történetét.

Mindezek együtt egy egész század keretét töltik ki.

Kiegészítettem e naplószerű följegyzéseket a Halmágyi István életére vonatkozó okíratokkal, melyek főkép az ő hívatalos pályafutására vonatkoznak s Halmágyinak a történelmünkben nagyérdekű Hora-lázadásról szóló jelentéseivel, 1784-ből.

Ezek a naplók, följegyzések, okíratok és jelentések, melyek a Halmágyiaktól származnak, vagy rájok vonatkoznak, együvé foglalva jelennek meg itten hazai történelmünk kútforrásainak gyarapítására.

II.

Halmágyi származása és családja.

A Napló értékének megállapítására nem közömbös kérdés, hogy ki volt annak írója, Halmágyi István?

Igazi *self-made man* volt, a ki szegény kálvinista diákból külföldi akadémia hallgatása után a főkormányszék hívatalnoki ranglétráján emelkedve hosszú ideig tölti be a guberniumi titkárság tisztét, majd kir. táblai bíró lett M.-Vásárhelyt; azután Marosszék főkirálybírói méltóságára

s az ottani állandó törvényszék elnökségére emelkedett, az erdélyi nagyfejedelmi udvari vicepraefectusi czímzetes méltóságot nyerte s a végén József császár új megye beosztása után Háromszékvármegyének (melyhez a Barczaság és Alsó-Fehérmegye egy része is tartozott) főispánja lett.

Nem kísérhetjük figyelemmel e tanúlságos életpálya fejlődését minden fordúlópontjánál, életrajzi adatai fogyatékossága miatt; de a felkutatott és a Függelékben is közölt okíratok alapján nagyban és egészben megállapíthatjuk élet- és jellemrajza legfőbb vonásait.

Krasznavármegyei nem régi nemes család sarja volt, mely a *szilágysomlyai* előnevet használta.

Nagyatyja *Halmágyi János* volt az, a ki 1669 november 28-án Lipót császár-királytól czímeres nemeslevelet kapott, melyet először Zemplén vármegyében hirdettek ki. A második kihirdetési záradék a nemeslevélen Krasznavármegye állandó törvényszékétől származik 1770-ből, tehát már ifj. Halmágyi István életéből. Czímerök három buzakalászt tartó kar.[1])

Halmágyi János 1686-ban a szilágysomlyai várkapitány íródeákja, 1688-ban a somlyai várőrség fizetőmestere volt, 1690-ben a vár német őrsége ellátásáról is ő gondoskodott.

Ennek fia volt a naplóíró atyja: *id. Halmágyi István*, a ki 1711-ben Krasznavármegye ülnöke (assessor), 1721-ben követ a pozsonyi országgyűlésen, 1720—30. krasznamegyei jegyző[2]) s 1730—1745. alispán volt.

Ez az id. Halmágyi István családja eredetéről, atyjáról és magáról a következő életrajzi adatokat jegyezte föl gyermekei számára írt emlékíratszerű végrendeletében:

A Halmágyi család eredetileg a fogarasföldi Halmágy faluból származott. Naplóírónk nagyatyját még *Halmágyi Pap János*nak hívták. Otthon maradt vérrokonaik tovább is a *Pap* nevet használták.

[1]) A czímeres nemeslevél eredetije magvan szilágysomlyai Halmágyi Kálmán kir. járásbírónál Tekén. (Alább a Függelékben egész terjedelmében közlöm.)

[2]) Dr. Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája.

A Halmágyi családot alapító *Pap János* 1650 körül született. Kiskorában árvaságra maradván, egyik nénje taníttatta és pedig a fogarasi iskolában. Mikor oda beadta, lelkére kötötte, hogy szülei és nemzetsége igaz kálvinisták voltak, s hogy azt soha el ne felejtse.

Történik, hogy a kis Halmágyi Pap János és egy Fülkei János nevü idősebb tanulótársa hirtelen elvesztek, senki sem tudta hová lettek. »Ők pedig — a családi hagyomány szerint — a kassai pater jezsuiták residentiájában találták magokat, hová őket bizonyos lovas szekér és valamely pater vagy jezsuita vitte.« Ott végezték az iskolát, kath. vallásban nevelve. Mikor a philosophiát is elvégezték, papi pályára akarták őket adni. Ez nekik sehogy sem tetszvén, egy éjszaka a klastromból megszöktek és Sárospatakra menekültek. Ott tanúltak tovább, a togatus deákok közé felvétetvén.

Halmágyi János bodrogkereszturi tanító lett s néhány évig ott tanított, mígnem a kurucz világ beköszöntvén, az abaúji Szuhai Tamás (Thököly Imre fejedelem ezereskapitánya) titkárává lett. A kurucz hadakkal került a Szilágyságra, a hol a szilágy-bagosi ref. papban feltalálta régi tanúlótársát Fülkei Jánost, ki később zilahi pap lett.

Halmágyi János maga is ott telepedett meg, mint a szilágy-somlyai erdélyi várőrség parancsnokának Biális Ferencznek titkára, vagyis íródeákja. Azután Krasznavármegyének jegyzője, az ottani őrségnek fizetőmestere és tizedszedője (dézmása) lett, mivel Apafi Mihály erdélyi fejedelem a tizedeket az őrség ellátására rendelte.

Halmágyi János 1678-ban nőül vette Miskolczi Máriát, kitől született gyermekei közül Sára, *István* és János élték túl atyjokat.

István (naplóírónk atyja), ki ezeket feljegyezte, 1686-ban született. Korán árvaságra maradt, mert atyja 1692-ben május 7-én a szilágy-somlyai várban meghalt. Édesanyja 1693-ban újra férjhez ment Bagaméri Mester Andráshoz, a ki somlyai tanítóságból ugyancsak a somlyai várparancsnok titkári hívatalába követte Halmágyi Jánost.

Halmágyi Istvánt édesanyja 1694-ben a kolozsvári ref. collegiumba küldötte, a hol három évig tanúlt. Édes-

anyja 1696-ban meghalván, sógora taníttatta tovább az enyedi collegiumban, a hol rokonai segítették.

Itt tanúlt a Rákóczi-forradalomig: »minden classisban az imperatorságot consequálva«, tehát mint első kitűnő. 1703 nyarán gyalogszerrel haza ment Somlyóra s az időközben kiütött forradalom alatt ott rekedt s tanulmányait teljesen be nem végezhette.

Enyedet Rabutin generális nem sokára (1704.) fölprédálta, elégette; Somlyót a kolozsvári német őrség és a ráczok juttatták hasonló sorsra 1703-ban.

»Azok alatt a revolutionalis esztendők alatt — írja id. Halmágyi István — többire lelkünket mintegy az markunkban hordoztuk« ... az idők folyása »üldözésből, futásból, bujdosásból, húzásból, vonásból, lopásból, ragadozásból állott«.

1711-ben a szatmári béke megköttetvén, a bujdosókkal Halmágyi István is haza került Somlyóra és nemes Kraszna vármegye közgyűlésén esküdtnek, jur. assessornak választatott.

Ugyanazon évben báró Wesselényi Miklós Közép-Szolnok vármegye főispánja titkárává lett s 1715-ig szolgált mellette, de makacs lábbaja (scorbutus) miatt meg kellett válnia állásától. Évekig gyógyíttatta magát Beszterczén, Parajdon a sósvizen, a marosszéki fürdőn (valószínűleg Szovátán), Ákosfalván javasasszonynál, Szebenben a doktorok- és borbélyoknál, kik »czéhet gyüjtöttek nyavalyája gyógyítása iránt«. Végre is Debreczenben találta meg bajára az orvosságot és gyógyúlást, hová anyja testvéröcscse, Miskolczi Ferencz nyomdász vitte és gyógyította.

1718-ban került vissza Somlyóra és aljegyzővé, vicenotáriussá lett a vármegyén.

1719 márcziusban nősült, feleségül vévén Bölöni Sándor özvegyét, Décsei Zsófiát. Ettől született *István* (a naplóíró) 1719-ben, Ferencz (1722), Mihály (1725), Mária (1727), Sámuel (1729), János (1731), kik Mária és Sámuel kivételével nagykort értek.

1720-ban Kraszna vármegye főjegyzőjévé választatott, s ebben a hivatalában nagy buzgalommal szolgált 1730-ig.

1721-ben a pozsonyi országgyűlésre és Bécsbe küldetett a vármegyei (adófizetési kulcsúl szolgáló) porták számának helyesbítése (leszállítása) ügyében.

1730-ban alispánná választották.

Ebben az időben a somlyai ref. főtemplom kőépületté átalakításán fáradozván, a katholikusok bevádlására tizenhatod magával notaperbe fogatott.

E miatt 1730-ban a somlyai ref. egyház részéről Bécsbe küldetett, hogy a bezárt templomot felszabadíttassa s az építés befejezéséhez engedélyt nyerjen az udvarnál.

Ez a követjárása »közel 11 hónapot foglalt magába« s bár az ecclesia ügyében czélt ért, de neki sok nyugtalanságot és sok kárt okozott.

Míg ő Bécsben időzött, kis leánya Mária meghalt, feleségét a gyász és az aggodalom férje miatt beteggé tette.

Halmágyi István felől ugyanis otthon kalandos hírek keringtek: hogy Bécsben rabságra vetették, eleven megnyúzták, bőrét szalmával megtöltve küldik haza; majd, hogy pápistává lett és a templomot a katholikusok számára sürgeti. Mindez Halmágyinét ágyba döntötte s rövid betegség után ő is meghalt.

Midőn (1731.) Halmágyi Bécsből haza indúlt, követ és útitársai Pesten hallják Halmágyiné halála hírét, de vele csak Hortobágy határán közölték, tudván, hogy Debreczenben úgyis meghallja.

Halmágyi Somlyóra haza érvén, feleségét koporsóban, leányát eltemetve találta, háza, gazdasága fel volt forgatva, kamrája, pinczéje kiürítve. Ő maga mindezek miatt a kétségbeeséshez volt közel. Mindazáltal tisztességes temetésről gondoskodott, »a minémű néhány esztendők alatt sem történik egyszer«. Öt fiával s a vidék egybesereglett közönségével kisérte ki a koporsót a somlyai temetőbe.

Másfélévi keserves özvegység után újra nősült, mert »gyermekeinek gondviselőre, házának gazdasszonyra igen nagy szüksége volt«. Elvette Ákosról (Közép-Szolnokban, ma Szilágyvm.) néhai Pap Vid Zsigmond és Tyukodi Nagy Zsófia leányát, Katát, Kolozsvári Török János özvegyét, 1733 február 3-án.

Somlyón laktak hat évig, ott és Ákoson is gazdaságot folytatván. Azon idő alatt Istók fiát Kolozsvárt taníttatta.

1739-ben Ákosra költöznek, hogy ott gazdálkodjanak »mint alkalmatosabb és bővebb földű majorkodó- helyen«. Szűk esztendők következtek, a föld a vetés magvát sem adta vissza, pénzes gabonával kellett élni, adósságokat csinálni. Ehhez járúlt 1742-ben a pestis és a községek hirtelen elzárása miatt Halmágyi családjának kétfelé szakadása: ő maga feleségével Somlyón, gyermekei Ákoson rekedvén.

Ezek miatt szenvedett kára és adóssága arra kényszerítték, hogy kémeri birtokát eladja.

Halmágyi István végrendeletszerű emlékíratában megemlékezik gyermekei neveltetéséről is. »Gyermekeim közűl — úgymond — *István*nak, *Ferencz*nek taníttatásán igyekeztem s Isten kegyelméből alkalmasint is perficiálták magokat; . . . lelkemnek nagy keserűségére *Mihály* fiamat úgy nem taníttathattam, a mint illett, mindazáltal Isten ő róla is alkalmas gondot viselt (t. i. katona lett) . . . *Jánoska* fiamat itthon Ákoson jártatom a scholában.«

Mikor id. Halmágyi István ezeket írja (1745?), már huszadik hónapja betegeskedik s épen azért jegyzi fel fiainak végrendelkezését, szívökre kötvén mostohájok megbecsülését, kisebb és mostoha testvéreik (2 leányka) segítését.

Id. Halmágyi István — mint látjuk, — ha nagy vagyont nem is, de tisztes nevet hagyott örökségűl gyermekeire.[1])

Rettegi György Emlékíratában a két Halmágyi Istvánról (apáról és fiáról) ez áll (1763-ban):

»Halmágyi István secretarius gubernialis (ezzel együtt tanúltam) obscurae originis familiából való, praeterquam az apja jó literaturájú ember lévén, ifjúkorában Somlyón egy Könyves Mihály nevű harminczadoshoz akadott, ottan qua scriba úgy lakott, azután elvette Pap Katát, ki annakelőtte Bölönyiné volt, ez is székely volt, most már derék

[1]) Id. Halmágyi István emlékírata atyja és maga életéről »Apologia mea« czímen megvan az Erdélyi Múzeum kézírattárában (22 folio oldalon) egy Halmágyi Ferencztől származó kéziratkötetben. Nyomtatásban lásd a Függelékben (429. l.).

emberek Kraszna- és Középszolnok vármegyében, lett osztán viceispán Kraszna vármegyében, jó, emberséges ember volt, magam is jól ismertem, sokszor jött a szegény Bánfi Farkas úrhoz, mikor Nagyfaluban voltunk. Ennek a Halmágyi Istvánnak (t. i. az ifjabbnak) két öcscse katona, egyik kapitány« ...[1])

Halmágyi Naplójában többször megemlékezik öcscseiről és atyafiairól.

1753-ban írja, hogy »az öcsém Halmágyi Mihály írja, hogy maga főhadnagynak — bátyám Bölönyi Sándor viceispánynak, öcsém Halmágyi Ferencz uram pedig ordinarius notariusnak választattak (Közép-Szolnok vármegyében), mely engem felette megvígasztalt.« [2])

Halmágyi öcscsei közül *Ferencz*ről tudjuk még, hogy a szebeni országgyűlésen Közép-Szolnok követe volt 1749-, 1751- és 1754-ben; 1753-ban vármegyei jegyzővé választatott.[3]) 1767-ben helyettes,[4]) majd 1774—79-ben rendes alispán volt.[5]) Neje Bernát Sára volt, kitől való fia László 1788-ban szintén alispán volt (meghalt 1811-ben).[6])

Halmágyi Mihály és János (a két katona) részt vett a poroszok elleni hét éves háborúban, a Gyulai ezredében, a mely oly sokszor kitüntette magát. Onnan írja Mihály, akkor már kapitány, hogy 1762 október 15-én »Mária Terézia napján szerencsésen attaquirozták az ellenséget, csak a Gyulai regimentje egy egész regimentet és két grenadiros battaliont fogott 12 ágyúval és 11 zászlóval ... Már negyedik ily maga distinctioja ezen regementnek, melynek párja nincs.« [7])

Egy hónap múlva nagy veszteségről tudósítja Mihály a bátyját.

»Október 29. az ellenség Saxoniában reájok menvén, szörnyű stragest tett Freibergnél, kivált a Gyulai-regemen-

---

[1]) Hazánk II. kötet 380. l.
[2]) Naplójában 570. lapon.
[3]) Halmágyi Naplója 1753 márczius: 570. l.
[4]) Halmágyi Naplója 394. l.
[5]) Petri Mór: Szilágy vármegye monograhiája. V. k 573. l.
[6]) U. ott. Erről is megemlékezik a napló 178. l.
[7]) Halmágyi Naplója 19. l.

tet egyberontotta; a leib-battaliont, melyet ő (t. i. Halmágyi Mihály) kommandírozott, vagy levágta, vagy elfogta; ő maga jó lovon lévén, nehezen vágta ki magát, homlokban megvágták a fekete téli süvegen által, ha kalapban lett volna, ketté esett volna a feje, így is a kard koponyájában állott meg; jobb kezén két vágás és baloldalán contusio; János öcsém pedig másokkal együtt hová lett, nem tudja, él-e vagy meghalt.... A sok gloria után megesék azon regementnek«.[1])

János is megmenekült az ádáz vérfürdőből s később a székely határőrséghez tétette át magát, a hol 1767-ben mint főhadnagy szolgált.

A két katona 1767 deczemberben nősült. Mihály Kassáról Hagen Rózsit vette el: »néki való... 25 esztendős leányt«; János »igen ifjat« 14 esztendőst vett el: »Dobokavármegyei főbíró Jánosi Péter uram egyetlenegy leányát Klárát.«[2])

János 1769-ben mint kapitány a háromszéki Bölönben bajlódott századával, mely »tanúlatlan, legvakmerőbb unitárius székelyekből állott; engedetlenek, regulátlanok, vakmerők« voltak, a mi miatt »meg is vénült és kedvetlenedett itten«.

Ezeknek az utódai élnek ma is Szilágy vármegyében; Ferencz ága kihalván unokájában (Lajos, m. h. 1840.) s István a naplóíró nem alapítván családot.

*

Naplóírónk élettörténetéből adataink a következők: Ifj. Halmágyi István (atyja feljegyzése szerint), Szilágy-Somlyón 1719-ben született; ő maga is 1753. juniusában 34-ik évében lévőnek írja magát naplójában (600. l.).

Iskoláit Kolozsvárt a ref. kollégiumban végezte.

Rettegi György tanulótársának mondja, s ő elősorolja tanítóikat is.

Tanúlásának elvégzése után valószínűleg mindjárt alkalmazást nyert az erdélyi főkormányszéknél, mint fogalmazó

---

[1]) A Napló 20. l.

[2]) A Napló 338–339.

(cancellista). 1740-től 1751-ig szolgált ebben a minőségben, teljes megelégedésére a guberniumnak és felebbvalóinak. — Fő pártfogója gróf Teleki László kormányszéki tanácsos volt, a kinek jóindulatát és bizalmát megnyerte s megérdemelni igyekezett.

A nagytekintélyű és gazdag Teleki család jótéteményét már atyja, id. Halmágyi István is élvezte enyedi diák korában (1697—1703). Anyai nagybátyja ugyanis Miskolczi Zsigmond tanító és gr. Teleki Sándor nevelője lévén Enyeden: »Halmágyi mikor megszűkűlt« vagy asztaltársai ünnepekre, vacatiokra kioszlottak, neki a »gr. Teleki Sándor úrfi asztaláról bőséges provisioja volt«. Az apa után a fiú is a Teleki grófok körében talál pártfogókra és támogatásra. A grófi családban otthonossága s a Teleki grófok iránt való különös előszeretete és hálája arra enged következtetni, hogy húzamosabb időtt töltött a grófi család körében. 1752-ben írja, hogy gr. Teleki László fia »a kis, esztendős Sigó úrfi, kinek furcsaságával magamat sokat mulattam, igen hozzám szokott volt.« [1])

Gr. Teleki László, a hírneves kanczellár Mihály legkisebbik fiának Sándornak a fia volt. Született Gernyeszegen 1710-ben, 1732-ben vette nőűl a nagyhírű Ráday Pál leányát Esztert. Fiok Pál akkor kezdhette tanúlását, midőn Halmágyi a kolozsvári kollégiumban tanúlmányait elvégezte, 1740 körül. Halmágyi talán mint házi tanító érdemelhette ki a grófi család »hozzá mutatott kegyességét«.[2])

Midőn aztán a kis grófot tanúlmányai befejezése végett 1752-ben külföldi akadémiára küldötték, minden áron Halmágyit kívánták mellé adni mentorúl, vagy mint németűl nevezték: *hofmester* gyanánt. Hosszú időn át érlelődhetett meg csak benne való ama »nagy megnyugovások és constans akaratjok, hogy az úrfi nálla nélkűl idegen országon ne legyen«.[3])

Halmágyi tanúlni vágyó lelke örömmel kapott a jó alkalmon, hogy ismereteit külföldön szélesítse, hogy nyel-

[1]) Naplója 425. l.
[2]) A Napló 600. l.
[3]) A Napló 660. l.

veket (németet, francziát) tanúljon, s hogy fejedelmi udvarokat látogasson.

Ezért hajlandó volt lemondani a főkormányszéknél viselt fogalmazói (kancellista) hívataláról is, melyet pedig már tizenegy év óta közmegelégedésre töltött be, és koczkára tenni előmenetelét, a mire pedig biztató kilátásai voltak. Jóakarói csodálták, »hogy hagyja el kezében és az ajtó előtt lévő szerencséjét«, mert a registrátori állást mely megüresedendő volt, a gubernium neki szánta. Halmágyi hívataláról mégis leköszönt és gr. Teleki Pállal 1752 elején hosszabb külföldi tanúlmányútra indúlt, négy évre kötelezvén magát az ifjú gróf gondviselésére.[1])

III.

Halmágyi külföldi úti naplója.

Halmágyi első naplója külföldi útazásukról, egyetemi tanúlmányaikról, élményeikről és tapasztalataikról szól. Hazajövetelével, új hívatala elfoglalásával végződik s másfél évet foglal magában, 1752. február közepétől 1753. julius végéig.

A tanúlmányútat négy évre tervezték. Három évig egyetemi kollégiumokat akartak hallgatni a göttingai egyetemen s a negyedik évet Hollandiában és Angliában kivánták eltölteni s »idegen udvarokat visitálni«.

1752. február 18-án indúltak Bécsből Ens, Linz, Passau, Regensburg felé, hová február 23-án érkeztek.

Halmágyi ekkor kezd naplót vezetni s részletesen följegyzi úti élményeiket, különös tekintettel a magyar emlékekre és vonatkozásokra. Ensben feljegyzi, hogy innen »üzték ki a magyarok legelőször a múlt hadakozás alatt (t. i. az osztrák örökösödési háborúban) a bavarust. *Itt szaladott akkor meg hat lovas huszár elött két rendben száz franczia* a bavarus császár szeme láttára, ki ezen actust egy ablakból szégyennel szemlélvén, kommandírozott barvarusokat ellenek és azok nyomták el azon hat huszárokat«.

---

[1]) Naplója 489. l.

Regensburgból részletes följegyzései közül a legérdekesebbek a birodalmi gyűlés szervezete s az arra összesereglő követek »állapotja« leírása és jellemzése.

Nürnbergbe február 25-én érkeztek s ott maradtak márczius 2-áig. Leírja a város nevezetességeit, a virágzó kereskedelmet, a híres fegyvertárt, a múzeumokat, városházát, az adófizetés rendszerét, megismerteti az ottani báró Hallereket, kiknél előzékeny vendégszeretet élveztek.

Erlangenben a bayreuti herczeg palotáját, az egyetemet, magyar ügyekről politizálásukat a kanczellárral. Bambergben a székesegyház műemlékeit, a püspök-fejedelmi palotát. Koburgban a herczegi residentiát, a főtemplomot.

Göttingába érve megkezdik a kollégiumok hallgatását, melyekről igen tanúlságos feljegyzéseket, kivonatokat olvashatunk a naplóban. A mathesist és phisicát a hírneves Segnertől, a bölcsészetet »ama nagy philosophus« Hollmantól hallgatják; ezeken kívül németet, római institutiokat, latin irodalmat, orvosi tudományokat stb. hallgatnak.

Eljárnak a kir. tudományos társaság üléseire, a felolvasásokra. Részt vesznek a társas összejöveteleken, barátkoznak az egyetemre járó külföldi és német főúri ifjakkal, kirándúlásokat tesznek a vidékre. Lépéseket tesznek Bod Péter készülő könyve (Historia litteraria Daciae) kiadatása érdekében. Közben érdekes történeteket jegyez fel, miket a tanároktól hallott.

1752. október 20-án Hannoverbe útaznak, hogy György királynál (ki egyszersmind angol király volt) tisztelegjenek.

A hannoveri udvari élet leírása valóságos gyöngye e naplónak. A király jellemzése, morganatikus házassága gróf Walmudnéval, az udvari ceremoniák, fogadtatások, lakomák, színház, a király nyári mulatóhelye Herrenhausen, az udvari bál leírása mind meg annyi culturhistoriai cabinet-kép. Az udvari bálon a fiatal gróf Teleki tánczát a legszebbnek tartott gróf Plathen kisasszonyokkal a király különös érdeklődéssel nézte, gyönyörködvén a magyar gavallér daliás tánczában. A király kivánságára a grófkisasszony maga is tánczra kérte a magyar úrfit, a ki aztán a király előtt »úgy continuálta«, míg a német táncz tartott, másokkal is.

Halmágyi nem mulasztotta el megnézni a gazdag udvari könyvtárt sem, a hol magyar eredetű kéziratokat is talált, így »Thököly fejedelem a fővezérnek Gyula várából Nemessányi Bálint által küldött eredeti hitlevelét, egy fasciculus török írással együtt, melyek akadtak kétségkívül a király atyjának kezében, midőn Magyarországon militált«. Ott látott »erdélyi igen gazdag arany stuffákat« (kőzeteket) is.

Érdekes feljegyzéseket találunk XV. Lajos franczia király híres szépségű maitresseről, madame Pompadourról: hogyan ismerte és szerette meg a király s mily nagy befolyással volt reá. »Dirigálja ezen királyt — írja — Pompadour nevű herczegasszony ágyassa. Ez igen okos, bölcs asszony lévén... senkinek kárt nem teszen, a király szíve kezében lévén, melyért igen contentusok vélle a francziák. Ezt többen udvarolják, mint a királynét, teli van minden reggel a háza 50—60—100 cavallierokkal is; többire 9 órakor reggel ágyba feküve ád audientiát.... Ennek él ma is a férje, de távol nézi, más mint veszi hasznát feleségének, ő pedig özvegyel gerlicze módra. Ilyen a királyok politicum matrimoniuma; ritkán contentusok feleségeikkel s más becsületes embert fosztanak aztán meg feleségeiktől. Tartsa magának királyságát, nekem nem kell«, jegyzi meg Halmágyi, a kinek pedig soha sem volt felesége.

Alább leírja madame Pompadour nemzetségét, s hogy akadott a király reája, majd disgratiáját, midőn egy »főpictor« egy csodaszép koldúsleányt Venusnak lefestvén s »a kép a királynak praesentáltatván, annyira beleszeretett, hogy mindjárt magához vitetvén, madame Pompadour helyébe substituálná.«

Halmágyinak kiváló érzéke volt a nemzetgazdasági viszonyok megfigyelésére is. A selyemtenyésztésről, méhészetről, állattenyésztésről, földmívelésről tanúlságos följegyzései vannak. Ilyenek: hogy kell jó vásárt indítani? méhek; selyemeresztő bogarak; teve-kecske; juhok gondozása; a szántás-vetésnek az erdélyivel való összehasonlítása; erdélyi bányák culturájának módja; rézbánya iránt a svéd király levele Bethlen Gáborhoz; bor- és dohánykereskedés; gyümölcstenyésztés stb. stb.

Művelődéstörténelmi és néprajzi adalékok is bőven vannak a naplóban, p. o. kisértetekről szóló mesék s ezek »hijábanvalósága«, orvosságok különböző betegségek ellen, így: túrós láb orvossága, kigyómarás ellen, hideglelés ellen való orvosság, gutaütés ellen (a villanyozás); kártyázás Francziaországban és Hannoverben az udvarnál. (A franczia király nagy összegeket nyert a követektől és alattvalóitól.) A casseli herczegi lakodalom leírása, s ezzel kapcsolatosan a királyok eljegyzése követek által s »elhálása a menyasszonynak per legatum«; a tatár lányok kelengyéje; szerecsenek embervására; halzsírral tüzelő nemzet (a lappok); a hollandusok, francziák és angolok jellemzése stb. stb.

Saját élményeik és életmódjukról is tanúlságos feljegyzéseket olvasunk.

Gr. Teleki Pál szenvedélyes vadász volt, s engedélyt nyervén a király vadászterületét használni, többször kijár úrfi barátaival vadászgatni. Halmágyi eleinte csak sétáló társ, de később ő maga is puskát fog s a vadász-szerencse néha neki szolgál.

1753 telén egyik főszórakozásuk a szánkázás, a mit a göttingai előkelő úrfiak és hölgyek társaságában vidéki kirándúlással s nagy lakomákkal s tánczczal kötötték össze.

Érdekes része e naplónak a magyarok eredetéről való jegyzetek, a mint a német tudósok azt fejtegették s a miket arra nézve a szentpétervári akadémia kiadványaiból Halmágyi kijegyezgetett, finn-, ugor-, török- és tatár nyelvrokonsági összehasonlításokkal kísérve.

Halmágyi a magyar történelem iránt egyébként is érdeklődvén, kivonatokat csinált a keresztes háborúk Magyarországot illető részéről különböző forrásmunkákból s érdekes följegyzéseket tesz a »török kiűzésének kivánságáról« s a magyarországi török háborúkról.

Kedélyes és tréfás történetek is bőven vannak a naplóban, pl. a würzburgi püspök kedves zsidajának megbotoztatása a saját palotaőrsége által (476. l.); a török követ komikus fogadtatása egy kis franczia városban a tanács által, egy törökből lett korcsmárossal az élükön, a ki a kételkedő követ előtt valódi törökségét ad oculos demon-

strálta, mit a tanács (úgy állapodván meg előzetesen, hogy azt tegyék, a mit ő) híven utána csinált. — Ilyen a *macskazongora* is, melyet egy olasz talált fel, olyan formán, hogy egy ládába rekesztett macskák kinn hagyott farkát hegyes vas ütővel verve, a macskák nótára nyávogtak, mit a legmorozusabb ember sem állott meg nevetés nélkül.

Halmágyi másfél évet töltött a göttingai egyetemen s előbb hazament, mint Teleki Pál tanúlmányait bevégezte volna. Ennek oka hívatalnyerése volt.

1752. julius havában tudósítják erdélyi barátjai, hogy az erdélyi gubernium registratora Récsei meghalt és biztatják, hogy pályázzék a megürült hívatalra. Halmágyi »sokat gondolkozván«, végre reá vevé magát és megírta folyamodványát Mária Terézia királynőhöz a registrátorságért, hívatkozván 11 évi fogalmazói hívataloskodására, melyről azért köszönt le, hogy külföldön tanulmányaival magasabb képességet szerezvén, annál nagyobb haszonnal szolgálhassa hazáját és királyát. Hívatkozik arra is, hogy az erdélyi Részekből senki sem lévén akkor a guberniumban alkalmazva, kineveztetése vígasztalásúl szolgálna mellőztetésük miatt panaszkodó partiumbeli honfitársainak is [1]) Halmágyi egyidejüleg írt gr. Haller János gubernatornak, gr. Lázár János országos elnöknek és másoknak is, hogy kandidálják. Úgy gondolta, hogy hosszasan fog elhúzodni a betöltés, mert — úgymond — »én nem hiszem ezzel is vagy két esztendeig lelket nem lesnek« (t. i. olyannak adják, a ki áttér érette a kath. vallásra), »s ha aztán addig sem nyerhetnek, talán reménlhetek hozzá, az alatt peregrinationknak nagy részét is elvégezvén s azontúl is vagy félesztendei morát impetrálhatván, éppen jól absolválnók cursusunkat«.

Halmágyi pályázását azonban reménységén felül kedvezően fogadták s az erdélyi főkormányzék a ref. jelöltek között első helyen a legtöbb szavazattal, egyhangúlag őt jelölte, kiemelvén érdemes szolgálatát s a főtisztek által és az erdélyi részek követei által való ajánltatását.

---

[1]) Folyamodványát ld. 624. l.

Halmágyit 1752 augusztus 22-én a gubernator, Haller János örömmel értesíti, hogy első helyen ő jelöltetvén, siessen Bécsbe kineveztetését szorgalmazni. Halmágyi azonban nem akarta ott hagyni tanítványát s Bécsbe egyelőre nem ment.

Halmágyinak Bécsben az erdélyi kanczellár, gr. Gyulafi László és az első tanácsos, gr. Bethlen Gábor is jóakarói voltak. Gr. Teleki László is igérte pártfogását, de — írja november 12-én vett levelében — azt meg nem engedheti, hogy fiát magára hagyja, hanem ha kinevezik, szabadságot fog kérni ő felségétől, míg tanulmányukat (mit rövidebb időre fog összevonni) elvégzik.

A kinevezés jó soká elhúzódott. Csak 1753. áprilisban terjesztették a királyné elé, a ki még abban a hónapban ki is nevezte Halmágyit az erdélyi főkormányszék registratorává. Midőn ezt vele tudatják, egyúttal felszólítják hívatala minélelőbb elfoglalására, meghagyván, hogy három hét alatt Bécsben legyen.

Ezzel szemben gróf Teleki László május 4-én írt levelében gratulálván hívatalnyeréséhez, »per omnia sacra« kényszeríti, hogy a Bécsből jött parancsolatok meg ne indítsák, mert ő felségéhez kinn maradhatása iránt folyamodott.

Halmágyit ellenben több oldalról arról informálták, hogy hosszabb szabadságot nem fog kapni, mert a gubernium nagyon szorgalmazta a hívatal betöltését s Bécsben különösnek tartották a kérést, hogy ő felsége szolgálatja háttérbe szoríttassék magánosok érdeke mellett. Halmágyi azért még április 23-án írt levelében arra kérte gróf Teleki Lászlót, hogy helyettesítéséről gondoskodjék fia mellett, vagy ha ott maradását parancsolná, s ő e miatt hívatalát elvesztené, biztosítson neki megfelelő kárpótlást, míg más hívatalt nyer.

Teleki László ezt a kívánságát hallgatással mellőzte, de május 22-én Kercsesoráról ismételve tiltotta fia mellől való mozdúlását, erősen bízván a kért szabadságolás megnyerésében. Irja, hogy fiát Németországon nála nélkül hagyni csak egy óráig sem kivánja.

Halmágyi az ellenkező rendeletek dilemmájában egyelőre úgy segít magán, hogy betegség ürügye alatt rövidebb

idei szabadságot kér, a mit az erdélyi kanczellár (május közepén) megad, kikötvén az orvosi bizonyítvány által igazolást és azt, hogy augusztus 21-ére, az erdélyi országgyűlésre okvetetlen Szebenben legyen.

Gr. Bethlen Gábor még jobban sürgeti (május 29. levelében) Halmágyi hazamenetelét, mert ha késlekedni fog, mást fognak helyette kinevezni. Junius végéig elvárják Bécsben, máskülönben cassálni fogják s mást tesznek helyébe.

Halmágyi az ellentétes rendeletekre felette nagy confusioba jutott. Maradásra késztette tanúlni vágyása, a Teleki család iránt érzett hálája s megneheztelésüktől való félelme. Viszont a hazamenetelre ösztönözte »már megállapodott kora, 34-ik esztendőben járván«, a szép hívatal, melyet elveszteni nem akart; a kanczellár és gr. Bethlen Gábor szoros parancsolatja s az ő kegyvesztésüktől való félelme.

Ezek az érvek a hazamenetel mellett döntenek s megírta junius közepén gr. Teleki Lászlónak, hogy még 14 napig vár a kilátásba helyezett szabadságolásra, vagy a helyettesítésre, a 15-ik napon azonban megindúl. Írt gr. Bethlen Gábornak is, hogy ha juniusban Bécsben nem lehet is, de juniusban elindúl s julius elején odaérkezik.

Halmágyi hiába várja a szabadságolást, Bécsben arról hallani sem akartak: mindenek csudálkoztak, hogy kérhet olyat gr. Teleki, »sőt azt mondják, ha fejedelem volna, sem kellene azt kérni«.

Halmágyi azért megindúlt s julius 19-én szerencsésen Bécsbe érkezett. Ott végig járta jóakaróit, barátait. 21-én ment az erdélyi főkanczellárius udvarlására, a ki előtte is felette csudálkozott gr. Teleki kérésén, »egy regens fejedelemnek is azt kérni sok lévén, hogy ő felsége maga szolgáját adja egy privatus ifjú cavallier hofmesterének«.

Halmágyit a bécsi erdélyiek mindnyájan szívesen fogadták s maga a kanczellárius gr. Gyulafi László és az első tanácsos gr. Bethlen Gábor ismételten ebédre hívták.

Egész juliust Bécsben töltvén, alkalma volt naplójában főkép az ottani erdélyiekről és életmódjukról jellemző vonásokat feljegyezni. Egyebekről is ír, többek közt Lipót császár egy természetes fiáról, ki végső szükségében fedezte

fel kilétét, hogy az udvar segítségét igénybe vegye. Károly császárnak is volt — úgymond — hasonló gyermeke.

Ez a napló Halmágyi bécsi időzésével, 1753. julius 31-ével végződik; tehát épen másfél esztendőt ölel fel (192 írott levél 4-edréten).

IV.

Halmágyi guberniumi titkársága és főnaplója.

Halmágyi 1753. augusztus közepén Erdélybe érkezvén, megkezdte a főkormányszéken hívatalos működését.

Mint az erdélyi főkormányszék jelentékeny hívatalnoka, (1762—1772-ig titkára), a gubernium — mondhatni — belső tagjává lévén, csakhamar bepillantást nyert az állam legfőbb ügyeinek intézésébe. — Mint judiciosus és széleslátkörü ember nemcsak a saját hívatalos ügyei iránt érdeklődik, de kiterjeszti figyelmét a közügyek egész terére.

Hívatalba lépése különben is mozgalmas időre esett, mert 1753. augusztus 21-én összeült Nagy-Szebenben az erdélyi országgyülés.

Ez Halmágyit arra ösztönzé, hogy naplóírását, melyet a külföldön megkezdett, folytassa.

Halmágyi erről az orszéggyülésről tényleg naplót vezetett, de abból — sajnálatunkra — csak egy kis töredék került eddig elő. Azonban e töredék is mutatja, mily tanúlságos történetét nyernők ezzel az 1753-iki erdélyi ország-gyülésnek.[1])

Erősen hiszem, hogy Halmágyi a naplóírást tovább is folytatta, de reánk (eredetiben és másolatokban) mindössze az a három kötet maradt, melyek az 1762. május és az 1769. szeptember közti időket tartalmazzák. E kötetek anyaga és hangja azonban úgy kezdődik és végződik, hogy azt kell hinnünk, hogy ezeket megelőzték régebbi és követték későbbi naplófeljegyzések.[2])

---

[1]) Naplótöredéket az 1753-iki országgyűlésről ld. 616—623. l.

[2]) A Napló első oldalán ez áll Adlerhausenről: *»kiről fellyebb szóllottam«*. Ez magában elég bizonyíték arra, hogy Halmágyi 1762 máj. előtt is vezetett naplót.

Az irodalomban szó sincs róla, levéltárakban nem ismeretes s azt kell hinnünk, hogy a többi kötetek elvesztek, nem eléggé fájlalható nagy kárára történetírásunknak. De ha már úgy vagyunk Halmágyi naplóival, mint a mesés Sybilla-könyvekkel: annál inkább meg kell becsülnünk a fennmaradt köteteket és ideje volt megmentenünk az elkallódástól, mert ez a 3 kötet is már (t. i. az eredeti) egymástól elválasztva két helyen lappangott s teljesen véletlenül kerültek elő s egyikről sem tudták, hogy a czímtelen kéziratban Halmágyi félszázaddal ezelőtt ismeretes és használt naplójának eredetije rejtőzködik.

A megbecsülésre azonban, nem tekintve ezeket a külső körülményeket, mindenek felett maga a tartalom indít minket.

A korszak, melyet Halmágyi naplója tárgyal, annyira nevezetes és érdekes Erdély történelmében, hogy már ez magában is kihívhatja érdeklődésünket a napló tartalma iránt.

Erdély XVIII. századi történelmében három nevezetesebb, korszakos esemény magaslik ki: a Rákóczi forradalom, a székely határőrség szervezése s a Hora és Kloska lázadás. Az elsőről ifjabb gr. Teleki Mihálynak vannak nagyérdekű naplójegyzetei a gr. Teleki nemzetség marosvásárhelyi könyvtárában, melynek kiadását a M. T. Akadémia immár elhatározta. A »Hóra-támadás történetét« szintén egy *gr. Teleki* (Domokos) írta meg (Pest 1865.) Ennek keletkezéséről érdekes adatokat tartalmaznak Halmágyi e kötetben kiadott jelentései és mellékletei (melyekről alább lesz szó.)

A székely határőrség szervezése koráról szól Halmágyi naplója és jegyzőkönyve, melyek közül az elsőt ebben a kötetben teszszük közzé.

Messze vezetne feladatomtól, ha e kötet tartalmát részletesen ismertetni kivánnám; de főbb vonásaiban mégis ki kell emelnem, hogy az egyes adatokat nem tekintve, mit tanúlhatunk Halmágyi naplójából s mi annak történetkútfői becse és jelentősége.

Halmágyi, midőn e naplóját írta, az erdélyi főkormányszék titkára volt. Hívatalos kötelessége volt a gubernium

tanácskozásának jegyzőkönyvét vezetni, a rábízott ügydarabokat referálni, a kiadványokat szerkeszteni. — Mondhatni a gubernium ügyvitelének legfőbb terhe az ő vállain nyugodott. Ő ismerte leginkább az actákat, az ő kezén ment át jóformán minden, úgy felfelé a bécsi erdélyi kanczellária elé terjesztett, s az onnan jövő acták; mint lefelé a vármegyék, székek felé menő rendeletek s onnan jövő felterjesztések. Ő volt a gubernium mindenese. Ő képviselte egyszersmind e gyorsan változó testületben a continuitast. 5—6 elnök alatt szolgált, kik egymást gyorsan követték, úgy hogy alig tanúlt be egyik az ügyek vezetésébe, jött helyébe a másik.

Mert Mária Terézia uralkodása második felében elmúlt az az alkotmányos korszak, midőn az uralkodó az erdélyi országgyűlések jelölése alapján a közbizalomban részesülő hazafiak sorából nevezte ki élethossziglan a főkormányzókat. Az udvar, katonai reformokat czélzó politikája, a határőrségek erőszakos szervezése miatt mindenre kész eszközöket kivánt a kormányzóságba ültetni s ilyen szerepre a jó hazafiak nem vállalkozván, az udvar az alkotmány megkerülésével a gubernatorok helyett főkormányszéki elnököket nevezett ki, rendesen a katonai főhadparancsnokot [1]), kik rendszerint németek voltak.

Így nevezik ki a lemondatott gubernator gr. Kemény László helyébe kormányzósági elnökül 1762. május 1. báró *Buccow* Adolf Miklós lovassági tábornok, erdélyi főhadparancsnokot, azzal a megbízatással, hogy a székely határőrséget szervezze. — Mellé adták főtanácsosúl a tartományi kanczellárrá kinevezett s bárói méltóságra emelt *Brukenthal* Sámuelt.

Halmágyi naplója épen ezzel az új korszakkal: 1762. májussal kezdődik.

[1]) Pedig, mint Hadik belátta és kijelentette: »bolond volt az is, a ki conjungálni kivánta a general-commandot a gubernium praesességével, mert az nem egy embernek való«. (185. l.) A katonai főparancsnok ugyanis a mit parancsol (mondta ugyancsak Hadik) annak tüzön vizen végbe kell menni; a guberniumban pedig a szavazattöbbség határoz s ott az elnök nem parancsolhat. (125. l.).

Halmágyi jól ismerte a szerepvivő embereket; munkatársuk volt. Éles megfigyelő tehetsége helyesen itéli meg és jellemzi őket s a viszonyokat. Jó hazafi volt, de nem exponált politikus. Szíve a hazafiakkal érez, de hívatalos kötelessége a kormány szolgálatára kötelezi. Életbölcsesége és higgadt vérmérséklete eltalálja az arany középútat. Ő sem kerűli el a gyanúsítást és szidalmakat; de kikerűli a hajótörést, okosan evezvén Scylla és Charibdis között.

1763. márcziusban írja:

»Én nékem mindenek előtt kedvességem és creditumom vala, de mivel a sullyát az ujságok (t. i. újítások) iránt való expeditioknak velem íratták mind az udvarhoz, mind circulusoknak: szidni kezdének, hogy minden törvénytelenséget a generalis (Buccow), kanczellarius (br. Brukenthal) és én subscribálunk; holott én annak oka nem vagyok, mert minèkelőtte felolvastatott, kétszer-háromszor is újra kellett írnom, gustusa szerint a praesesnek (Buccow) és kanczellariusnak (Brukenthal), mivel nékem a volt kötelességem; de a consiliariusok (a főkormányszéki tanácsosok) miért nem szólottak, midőn felolvastatott?« [1])

»Bolondság pedig actuariusra haragudni, mert az azt írja, a mit parancsolnak.... ámbár néha majd roszúl jártam búmban, hogy oly törvénytelenségeket kellett írnom« (mint Buccow alatt).[2])

1764 nyarán gr. Bethlen Miklós csodálkozását fejezi ki előtte, hogy ő »oly jól tudta magát conserválni« e zavaros időkben. Halmágyi azt válaszolta: »recte vivendo, nemini nocendo, suum cuique tribuendo, securus az ember«.[3])

1764. szeptemberében így jellemzi helyzetét:

»Ily chrysisekbe kell nekem is szolgálnom, melyekben sokan mondják, hogy durálhatok minden insimulatio nélkül? *Ülök a hajó fenekén s hallgatom a felyül zúgó habokat* s az Isten kegyelme tart főképpen meg minden világi veszedelmek között. Mert most az ártatlan is hamar elnyomatik.« [4])

---

[1]) Naplója 63. l.
[2]) Naplója 70. l.
[3]) U. ott 126. l.
[4]) Naplója 130. l.

Halmágyi lelke egyensulyát istenfélelme tartotta fenn a válságos körülmények között. 1765. juliusában írja:

»Meg is áldotta volt az Isten munkás fáradságomat, áldassék szent neve ő felségének érette... Ő felsége ugyanis még eddig teljes életemben mindenkor kedvetlen dolgaimat is javamra fordította. Kiben most is reménlek erős hittel, midőn nagy szélvészek zúgni láttatnak fejünk felett.«

Halmágyi a mit nyiltan meg nem vallhatott, ítéletét az emberekről, politikai áramlatokról: azokat papírra teszi a jövő kor számára. Tájékozva lévén a közügyekről, a titkos rúgókról, kezén forogván az acták: naplója nagybecsű történelmi adalékokat örökített meg.

Gr. Haller János és gr. Kemény László gubernator, majd Buccow főkormányszéki elnök, Brukenthal kanczellár, később a derék gr. Hadik András, O'Donell főhadparancsnok elnökök oldala mellett jelentékeny hívatalt töltvén be, és gr. Bethlen Gábor erdélyi udvari kanczellárus, gr. Lázár János országos elnök, gr. Bethlen Miklós főcommissarius, gr. Teleki László kormánytanácsos — általában a főbb szerepvivők — bizalmas, meghitt embere, vagy legalább is ismerőse lévén, följegyzései a legfontosabb állami ügyekre s a legkiválóbb szerepvivőkre vonatkoznak. A székely határőrség szervezése, mely körül akkor a politikai élet legfőbbképen forgott, naplójában minden oldalról meg van világítva. Maga is tagja lévén 1763 végén 1764 elején a székely határőrség szervezésére kiküldött bizottságnak, a kérdésnek nem volt alaposabb ismerője, mint ő.

Buccow kormányrendszere, Brukenthal szereplése, Hadik nemes jelleme és utóda O'Donell egyénisége, gr. Lázár János, Bethlen Miklós stb. személye mint egy-egy pastellkép domborodnak ki tolla alól. A székelyek ellenását és küzdelmeit a törvénytelen katonásítás ellen, az oláhok mozgalmát, Buccow tragikus halálát, a magyarság és székelyek fellélegzését a nagy nyomás megszűntével, Hadik rokonszenves fellépését, beiktatását oly plastikusan írja le, hogy egészen megelevenedik előttünk az a korszak.

A politikai élet hullámzása mellett a társadalmi élet mozgalmai, a protestansok üldözése, a jezsuiták hatalmasko-

dása, a nemzetiségi versengés, az egyházi élet, iskolaügy, az adózási viszonyok, gazdasági ügyek jellemzése és a nevezetesebb történetek, családi és magánügyek oly tarka-barka kaleidoszkopot nyujtanak, hogy Erdélynek történelme az 1760-as években minden oldalról megvilágítva tünik fel előttünk e napló hasábjairól.

A külföldi nevezetesebb események visszhangja is megcsendül a Halmágyi lelkében: a porosz, orosz, lengyel, török háborúk és belső állapotok képét egy-egy vonással jellemzően tünteti fel. A külföldi uralkodók közül rokonszenves hangon és történetekkel festi Nagy Frigyes porosz királyt, érdekesen írja le Poniatowski Szaniszló lengyel királylyá választását és nagyon rokonszenvesen, kedves történetekkel fűszerezve jellemzi József császár felvilágosodott gondolkodását (215. l.). Nagyon érdekesen beszéli el Lubomirski herczeg házasságát Hadik leányával, látogatásukat, fényűző életmódjukat Erdélyben (335. l.), majd Radziwill Károly, a dúsgazdag lengyel herczeg (Poniatowski ellenfele) bujdosását Erdélyben. (Ld. a Névmutatóban.)

Az 1760-iki magyar országgyűlésről, Barkóczy primás kegyvesztéséről is igen érdekes feljegyzések olvashatók.

A társadalmi és közélet képeiből igen jellemzők Brukenthalné barátsága Buccowval, majd Brukenthalné összetüzése Hadiknéval, a kik keményen »öszverugták a patkót, illetlenül szólottak egymásról« (153. l.); báró Dujardin vérengző kegyetlenkedése jobbágyai felett, a miért katonai erővel elfogatván, börtönbe vettetett (202., 354. l.); a magyar gárdisták útazása Olaszországban (220. l.); Hadik és neje viszonya Bajtay püspökkel (236., 237. l.); a kath. gr. Bánffi Dénes viszálya feleségével, a ref. Barcsay Ágnessel (240., 261., 314. l.); gr. Bánffinétól leánya erőszakos elvétele (317., 327. l.); báró Kemény Simon vadházassága (290. l.), a Hallerek és Telekiek pere Kendi-Lóna felett (331. l.); a szászok kellemetlenkedése Hadik ellen (350. l.); br. Daniel István életrajza elkobzása és üldöztetése (365. l.); Bod Péter művei elkobzása (404. l.); a gubernium és kincstartóság rangviszálya (411. l.); a fogarasi uradalom zálogbaadása gr. Bethlen Gábornak, majd tőle visszaváltatván a szász egye-

temnek; a határőrség kikerekítése Fogaras földén s az ország határszélein stb. stb.

Halmágyi saját életviszonyairól írni sem feledkezik meg naplójában. Innen tudjuk, hogy miként ítél önmagáról és hívataláról (63., 70. l.); hogy lesz 1763-ban a székely katonásító bizottság jegyzője (73. l.); meglátogatja rokonait a Szilágyságban, a hol 11—15 éve nem járt; milyen viszonyban van Buccowval, s hogy ítél ennek kormányrendszeréről (86. l.), hogy ismerkedik meg Hadikkal (126. l.) s mi a véleménye róla. 1764-ban az erdélyi Hegyalján Sárdon birtokot vesz (145. l.); a fogarasi uradalomból Felső-Veniczét kapja zálogbirtokúl (172. l.), a mit aztán — a szászok nyervén meg az állami uradalmat — elveszít (200 l.). 1766-ban gr. Székely Lászlótól megvette a bogáti, kis-kereki és farkastelki jószágot és kiárendálta a kincstártól a tordai és portusi korcsmákat (281. l.).

Hívatali előléptetését a gub. titkárságra 1762 jul. nyeri, midőn elődje br. Josinczi József gub. tanácsossá lett.[1]) Több előléptetést ez évtizedben nem nyerhetett. A kir. tábla és a gubernium ugyan 1766-ban egyhangúlag jelölte a megüresedett ítélőmesteri állásra, de báró Brukenthal, mint már udvari kanczellár, megizente neki Bécsből, »hogy arról ne is gondolkozzék, mivel a gubernium mellől elmennie nem lehet« (244. l.). Halmágyi azért szeretett volna megválni terhes hívatalától, hogy »abból a sok változásból, ha lehet, menekedjék« (244. l.); de Brukenthal (kinek véleménye Bécsben döntő volt) őt a főkormányszéknél nélkülözhetetlennek tartotta (248. l.). Jelöltetett 1766-ban guberniumi tanácsosságra is, de gr. Nemes János és br. Bánffi Farkas neveztetett ki (281. l.). 1769-ben az aranyosszéki főkirálybíróság elnyeréséért tett lépéseket, »mivel már 30 esztendeje szolgál, s beteges és fájós szemű lévén, hadd mehetne nyugodalmas hívatalra«. A felelet megint csak az lett, hogy a gubernium nála nélkül nem lehet (409. l.). Betegeskedése (mint atyjáé) főkép lábfájásból állott, a mit nyaranként fürdőkön próbált enyhíteni: a gyógyi fürdőn, a

[1]) Ld. a 632. l.

gyergyai borvizen (Borszéken), a háromszéki Pisztrángoson, a melyek leírása jellemző vonásokat tüntet fel az erdélyi fürdők akkori állapotáról.

Előléptetését gátolta az is, hogy Bécsben, mint Hadik bizalmasan mondotta neki, nagy hazafiúságával és religiositásával beárúlták az udvarnál. Erre adott felelete nemesen jellemzi Halmágyit. »Az az igaz híve — úgymond — ő felségének, a ki hazáját szereti és ennek megmaradását a királyi szolgálattal egybeköti.« Vallását (a ref. vallást) is szereti — úgymond, — de »ezen részben sem tértem ki határomból«. (359. l.).

Nagyon jellemző az akkori erdélyi és bécsi állapotokra nézve Hadik nyilatkozata:

»Azok, kik most a kormányon ülnek, nem szeretik az igazmondást, oly három-négy emberekkel tart B. B. is correspondentiát, kiknek se lelke, se vallása nincsen; hazudnak mindent rakásra, egyébbel magoknak meritumot nem szerezhetvén, hímezik hámozzák a dolgokat, és más színekkel festik azokat; de lekopik nem sokára a hamis festék és akkor fogja ő felsége az igazságot a hamisságtól megkülönböztetni. Erdély olyan, mint azok a szigetek, melyben mindenféle drága gyümölcsök teremnek és bizonyos fának belében liszt teremvén, abból sült kenyérrel élnek, melyet maga is kóstolt és a külső haja is megenni való; kedves kies szép aérü hely, de szörnyü sok a kígyó s scorpió, más mérges állat benne. Erdély is ő felségének legszebb, minden természet ajándékival és productumival mások felett gazdag provinciája, de ebben is sok a mérges nyelv, mely a viperánál is kegyetlenebb etc. De reá fogja kérni a császárt, hogy jöjjön be ide, de mulasson is, nézzen meg mindent és hallgasson meg is.« (359. l.)

Ilyen viszonyok között a Halmágyiéhoz hasonló hazafias és protestans vallásukhoz ragaszkodó szilárd jellemek nem könnyen haladhattak előre.

Halmágyi főkormányszéki hivatalának második cyklusa épen 19 évig tartott (1753—1772.) Az első (mint láttuk) 11 évig (1741—1752-ig.)

V.

Halmágyi főtisztsége s kormánybiztossága a Hora-világban.

Halmágyi 30 évig tartott guberniumi szolgálata s az ő általánosan elismert érdemei még sem maradhattak méltánylás nélkül. Az erkölcsi elismerésből ugyan bőven kijutott részére gub. titkársága idején is; de az óhajtott előléptetést és nyugalmasabb hívatalt csak 1772 márcz. 30. nyerhette meg,[1]) midőn Mária Terézia a királyi táblához rendes bíróvá nevezte ki. Mint ilyen 100 arany jutalmat nyer a királynétól adóügyben kifejtett rendkivüli munkálataiért (1772 jul. 8.)[2])

1774. folyamán a báró Domokos Antal halálával megürült marosszéki főkirálybírói tisztség administratorává neveztetett ki.[3])

A marosszéki főkirálybíróság végleges betöltésére a szokásos választás, illetőleg jelölés 1775. aug. 10-én ment végbe Marosvásárhelyt a szék közgyűlésén, melyre a főkormányszék a székely jogszokásnak megfelelően biztosokat küldött, és pedig br. Daniel István udvarhelyszéki és br. Henter Ádám csíkszéki főkirálybírót. Ezek tettek aztán a guberniumnak jelentést, mely szerint a 4 kath. és 3 ref. jelölt között tulnyomó nagy szavazattöbbséggel (169, 39—100 ellenében) Halmágyi István választatott főkirálybíróvá.

A főkormányszék 1775 szept. 1-én terjesztette fel a jelölést, Halmágyit ajánlván megerősítésre, illetőleg kinevezésre, mint a ki addig viselt hívatalaiban mindig hűségesen és kitűnően szolgált és egy évnél tovább viselt helyettes

---

[1]) Folyamodása ez állásra 1771 decz. 24. terjesztett elő (Ld. 632. l.) kineveztetéséről a gubernium 1772 máj. 16. értesíti a királyi táblát (635. l.)

[2]) Ld. a 635. l.

[3]) A beiktatás 1775 febr. 16. történt (Ld. 638. l.), de a gubernium 1775. szept. 1. felterjesztésében azt mondja, »in moderna etiam sua *ultra annum* gesta functione eximium serviendi zelum testatus sit.« (640. l.) A helyettesitésnek tehát 1774 szept. 1. előtt kellett kezdődnie.

főkirálybíróságában is felette buzgón működött, úgy hogy egyaránt kiérdemelte a gubernium, mint a szék elismerését s mint a szavazatok nagy többsége mutatja, a közönség szeretetét.

A királyné nem is késett Halmágyit Marosszék főkirálybírájává kinevezni. A gubernium előterjesztése alig hogy Bécsbe érkezett (szept. 18.), harmadnap múltán (szept. 21.) megtörtént a kinevezés.

A kinevezési okírat hívatkozik Halmágyi kiváló szellemi tehetségére s egyéb jeles tulajdonságaira, s ezeken felül ifjúságától kezdve évek hosszú során át különböző alkalommal kipróbált hűségére, jelesül pedig kir. táblai bíróságában és a marosszéki helyettes királybíróságban húzamos idő óta tanúsított buzgó és hasznos szolgálataira, melyekkel a királyné megelégedését kiérdemelte.[1] Mint főkirálybíró a törvényszéknek is (az u. n. folytonos táblának: continua tabula) elnöke volt. Mint ilyen szerepel az 1780-iki, az 1781-iki tiszti névtárban; ugyancsak az 1782-ikiben is, megtoldva főkirálybírói és törvényszéki elnöki czíme az erdélyi nagy fejedelemségi kir. udvari vicepraefectusi méltóságáéval. A kir. udvarmesteri czímet tehát 1781-ben kellett kapnia. Ez természetesen titulus volt sine vitulo (a minőket Erdély nagyfejedelemségre emelése után osztogatott az uralkodó), de minden esetre nem közönséges kitüntetés számba ment. Hasonló czímek alatt említi utóljára az 1784-iki névtár.

Halmágyi marosszéki főkirálybíróságában ép oly buzgalommal és teljes odaadással szolgált a közügynek, mint előbbi hívatalaiban. Állandóan Maros-Vásárhelyt, székhelyén tartózkodott s közmegelégedésre viselte hívatala terheit és végezte szolgálatait. Évenként rendesen csak egyszer: szüretre kért szabadságot a guberniumtól, hogy az erdélyi Hegyalján Sárdon leszüreteljen.[2]

A gubernium és az udvar méltányolta e buzgó szolgálatokat s midőn József császár Erdélyt új vármegyei kerü-

---

[1]) A kinevezési okiratot lásd egész terjedelmében a 640. l.

[2]) Szabadságkérő folyamodványai a guberniumhoz és az arra adott engedély okíratok olvashatók 1776, 1782. és 1783-ból a Függelékben 642—645. l.

letekre osztotta, Háromszékvármegyének s az abba kebelezett Barczaságnak, és Alsó-Fejérvármegye felső részének főispánjává őt nevezte ki 1784. aug. 10-én.

A kinevezési oklevél kiemeli Halmágyi jeles lelki tulajdonságait, hűséges szolgálatait, melyeket kora ifjúságától fogva évek hosszú során át, mint guberniumi titkár, majd, kir. táblai bíró, később mint Marosszék főkirálybírája teljesített. Mindezen érdemeit méltányolva nyeri Háromszékvármegye főispánságát, 1200 forint évi fizetéssel s az azzal járó mellékjövedélmekkel.

Halmágyi még el sem foglalhatta új hívatalát, melynek kinevezési oklevele »stafataliter« aug. 14-én indíttatott le Bécsből, midőn egy nagy jelentőségű és országos fontosságú ügyben kapott a guberniumtól megbízatást.

Történetesen épen Nagyszebenben tartózkodott, midőn az oláh jobbágyság mozgalmának (mely később a Hóralázadássá fajúlt) híre Szebenbe érkezett. Alsó-Fehérmegye törvényszéke az (ú. n. folytonos tábla, continua tabula) 1784. aug. 13-án jelentette a főkormányszéknek, hogy Alsó-Gáld. Herepe és Gáltő község jobbágy lakosai magokat Gyulafehérvárt katonákúl (a határőrséghez) összeíratták s példájokat több alsó-fejérmegyei község is követni készül, a miből a legnagyobb munka idején a földesurakra töméntelen kár, a kincstárra a közterhek viselésében nagy hátramaradás s az egész országban a közrend megzavarása fog bekövetkezni. A vármegye gyors intézkedést kért a főkormányszéktől, annál is inkább, mert ők semmi rendeletet nem kaptak a katonai összeírást illetőleg, nem is tartanák tanácsosnak. mert az oláh nép minden veszedelmes újításra hajlandó természete mellett méltán lehet tartani attól, hogy a nép váratlan csoportosúlása a földesurak megrohanására fog vezetni. nemcsak abban a vármegyében, hanem az egész fejedelemségben.

A kincstartóság is hasonló értesítést kapott, külön futár által küldve, a maros-portusi sóhívataltól, mely szerint a sótutajozó munkások is megtagadták a szolgálatot, azon a czímen, hogy ők is felíratkoztak katonának az ő falujokbeli lakosokkal.

A ref. főconsistorium is panaszos előterjesztést tett a főkormányszékhez, hogy a nagy-enyedi collegium földesúri jogai sulyos sérelmet szenvedtek henningfalvi jobbágyaik katonai összeírása s ennek következtében támadt ellenszegülésök miatt, azzal is fenyegetőzvén, hogy a tilalmas erdőket elpusztítják.

Alsó-Fejérmegyének is újabb jelentése érkezett aug. 16-áról, mely szerint a nép mozgalma mint a pestis terjed az egész vármegyében, úgy hogy a gyulafehérvári hadbiztos értesítése szerint abból a vármegyéből már 43 falu lakosai íratkoztak fel katonának, Hunyad, Torda és Küküllővármegye több faluján kivül. A nép ezen mozgalma pedig nem a felség szolgálata iránti buzgalomból ered, hanem a földesurak és a vármegyei közigazgatás ellen irányúl és fenyegetőzik, úgy hogy már is több faluban nyíltan megtagadták az engedelmességet és a jobbágyi szolgálatot. A miért is a vármegye katonai segitség kirendelését kéri a népzendülés kitörésének elnyomására.

A gubernium aug. 18-án tárgyalván e sürgős előterjesztéseket, elhatározta, hogy Halmágyi Istvánt, ki történetesen épen Szebenben volt, kormánybiztosúl küldi Alsó-Fejérvármegyébe, hogy ott vizsgálatot indítson a népmozgalom keletkezésének okairól, eredetéről, nyomozza ki és fogassa el a bujtogatókat, a katonai összeírást szüntesse be, a népet csillapítsa le és intse engedelmességre a felebbvalók és földesurak irányában.

A gubernium egyidejüleg megkereste a katonai főhadparancsnokságot, hogy szerezzen és adjon felvilágosítást: honnan eredt a katonaösszeírás, a miről ők semmi rendeletet nem adtak a tisztviselőknek és miképen írhatták össze katonatisztek a tisztviselők híre tudta és akarata nélkül önként rendetlenül csoportosúló népet. Ha pedig csakugyan megtörtént, tiltsa el a tiszteket a további összeírástól és kérje tőlük számon az eddig történteket, végül adja ki rendeletben az illetékes tiszteknek, hogy a kormánybiztosúl kiküldött Halmágyinak, vagy a vármegyei tiszteknek megkeresésére az eddigi zavarok eredetének kikutatására épúgy, mint a további mozgalom elnyomására katonai segítséget adjanak.

Alsó-Fejérmegyének megírták válaszúl, hogy mivel semmi rendelet nem érkezett a jelzett katona összeírás iránt, intézkedtek annak beszüntetése felől, igyekezzék a vármegye a kedélyeket lecsillapítani.

Hunyadvármegye aug. 19-éről az alsófehérmegyeihez hasonlóképen jelentette a guberniumnak, hogy a nép ott is seregestől tódúl a hátszegi határőrség parancsnokságához és Gyulafejérvárra a katonai összeírás végett, a minek sulyos és szomorú következménye lesz, ha elejét nem veszik.

A katonai főparancsnokság a főkormányszék megkeresésére sietett mindjárt másnap (aug. 19.) értesíteni a guberniumot, hogy kiadta a szükséges rendeleteket a nép lecsendesítésére és a közrend és nyugalom helyreállítására. A miről a gubernium aug. 21-én tudósítja Halmágyit, Alsó-Fehér és Hunyadvármegyét, hogy szükség esetén katonai segítséget vegyenek igénybe.

Halmágyi megbízatását vevén sietett Alsó-Fejérmegye székhelyére Nagy-Enyedre, a hol báró Kemény Simon főispán és a vármegyei tisztviselők által magát informáltatván, úgy intézkedett, hogy az alispán és egy főszolgabíró, felosztván magok között a vármegyét, járják be a felíratkozott falvakat a nép lecsendesítése végett, hirdessék ki a főkormányszék tiltó rendeletét, s intsék engedelmességre a népet. szigorú büntetéssel fenyegetvén meg az ellenszegülőket.

Halmágyi és segédje (Motok András gub. fogalmazó) innen Alsó-Gáldra mentek, a hol kihallgatták a falusi pópát, ki (a mint a többi falvakban is a pópák) főindítója volt a mozgalomnak és vallomását jegyzőkönyvre vették.

Halmágyiék innen aug. 23-án Gyulafehérvárra mentek s ott legelőbb is a várparancsnokot keresték fel s előadták küldetésök czélját. A várparancsnok kijelentette, hogy az összeírásban neki semmi része nincs és jelentette, hogy épen azelőtt vette a főhadparancsnokság rendeletét, hogy az összeírást szüntesse meg s a nép lecsendesítésére, ha kell, katonai segítséget adjon, a mit ő fel is ajánlott. Halmágyi azonban a katonai segítséget, tekintettel a nép izgatott hangúlatára s arra, hogy a némely faluban mutatkozó engedetlenség nyílt lázadássá még nem fajúlt, a további esheto-

ségekre tartott fenn. Akkor is Gyulafehérvárt volt 2—300 falusi jobbágy katonává íratkozás végett. Halmágyi ezeket a várba hívatta és előttök a várparancsnok és a többi katonatisztek jelenlétében egy altiszt által a nép nyelvén (t. i. oláhúl) kihirdettette, hogy az összeírás a főkormányszék és a főhadparancsnokság tudta s ő felsége rendelete nélkül intéztetett, tehát semmis; csilapodjanak le azért, menjenek haza békével, földesuraik és a vármegyei tisztek iránt tartozó kötelességüket, mint eddig, teljesítsék, mert ellenszegűlés esetén katonai erővel is engedelmességre fognak kényszeríttetni; ha pedig valami jogos panaszuk van, arra orvoslást ne csoportosúlás által, hanem a törvény rendes útján keressenek.

Másnapra (aug. 24.) a közeli 17 összeírt falu pópáját (mindeniket heted magával) behívatták Fejérvárra s ezek előtt is kihirdették (a várparancsnok jelenlétében) az összeírás hiábavalóságát, békére intvén őket. Kihirdették ugyanazt Fejérvárt aug. 24-én a hetivásáron és Tövisen aug. 27-én az országos vásáron, hogy mindenkinek tudtára legyen. Hallván, hogy messze vidékről, u. m. a Mezőségről is készül a nép Fejérvárra, a szomszéd vármegyéket is értesíttették a főispán által. A várparancsnok pedig kiadta a rendeletet, hogy senkit többé a várba felíratkozás végett ne ereszszenek. Ha pedig ellenszegülés, vagy zendülés történnék, meghagyták, hogy a várparancsnok a vármegyei tiszteknek katonai segítséget nyújtson.

Halmágyi a határozottság mellett tapintatosan igyekezett a néppel bánni és kiméletre intette a várparancsnokot és a főispánt, mert maga is tapasztalta, hogy a nép a katonáskodás (s ez által a jobbágy terhek alól szabadúlás) reményétől megfosztatván, annyira elkeseredett, hogy saját füle hallatára szidalmakra fakadt s ő felségéhez készül követeket küldeni a felfegyverzés ügyében.[1])

Halmágyi vizsgálata, jelentései és annak mellékletei világot derítenek arra is, hogy kezdődött ez a népmozgalom,

[1]) Mindezekről bővebben szól Halmágyi 1784. aug. 23. 27, főkép 28. jelentése a guberniumhoz (672, 688, 694. l.) és a főkormányszék jelentése II. József császárhoz 1784. aug. 31. (699. l.)

mi volt az indító oka, czélja, mi adott rá alkalmat s e tekintetben nem egy új adattal és megvilágítással gazdagítja a Hora-világ történetét.

Tudvalevő, hogy a népmozgalmat szép szerivel lecsilapítani nem sikerült: Hora, Kloska s a többi néplázítók azt a nyílt erőszak terére vitték át, minek oly borzalmas vérfürdő, annyi ártatlan magyar vér kiontása lett a következménye, mígnem a székely katonaság elfojtotta a lázadást s Hora és Kloska 11 társukkal (1785 febr. 20.) Fejérvárt kerékbe törettek.

A Hora-lázadás azonban a Halmágyi vizsgálata után két hónappal később (1784. novemberében) fajúlt nyílt kitöréssé s e körül Halmágyinak nem volt többé szerepe.

Halmágyi az alsófehérmegyei vizsgálat befejezése után elfoglalta új hívatalát: Háromszék vármegye főispánságát, 1784. oct. 4-én.[1])

Nem sokáig viselte, mert 1785. május 1-én, hirtelen támadt s tizenegy napig tartott betegség után elhunyt a Sepsi-Szentgyörgy melletti Kilyénben.

Háromszékvármegye alispánja és tisztviselői mély megilletődéssel, kiváló tehetségeit áradozó szavakban magasztalva, jelentik szeretett és nagyrabecsült főispánjuk halálát. A főkormányszék máj. 6-án részletes jelentést kér Halmágyi betegsége és rosszúl alkalmazott gyógyítása és halála körülményeiről. A gubernium aztán máj. 24-én jelenti II. József császárnak »az egész vármegye nagy szomorúságára« elhunyt derék főispán halálát.[2])

A kortársak gyásza és kegyelete Halmágyi közpályán szerzett érdemeinek és egyéni jeles tulajdonságainak szólott; a későbbi nemzedék vette észre, hogy ő tollával, nagybecsű feljegyzéseivel is szolgálta a hazát.

Szellemi hagyatékát e kötet bocsátja nyilvánosságra s ez maradandóvá teszi emlékezetét a késő nemzedékek előtt is, mert Naplójában kora történetének nagybecsű feljegyzéseit hagyta ránk el nem évülő örökségül.

---

[1]) Ld. 719. l.

[2]) Ezek a jelentések olvashatók a kötet végén 718—722. l.

VI.

Halmágyi kéziratai s a kötet tartalma.

Halmágyi kéziratai az idők folyamán szerteszóródtak, részben elkallódtak; a mit összeszedhettünk, e kötetben adjuk.

I. *Fő Naplója* eredeti kéziratban és több (hibás) másolatban maradt fenn. Az eredeti (czímtelen) Napló I., II. kötetét gr. Mikó Imre kolozsvári levéltárában találtam meg. A III. kötet eredetije a történetíró gr. Teleki Domokos iratai közűl került elő az Erdélyi Múzeum kézirattárában. Mind a három kötet Halmágyi sajátkezű kézirata.

Az I. köt. 1762 májustól — 1764 végéig halad. (1–467. l.)

A II. kötet az 1765 és 1766 évet foglalja magában. (468–876 l.)

A III. kötet 1767—1769 szeptemberig megy. (877—1146 l.)

Ezek az évszámok jelezve vannak a borítéklapon, de kötetszám nélkül.

A kötetek 4-edrét alakúak, ívenként (néhol több ív összefogásával) vannak írva s utólagosan fűzettek össze. A széles margón oldalczímek, néhol javítások, vagy betoldások vannak. Az évek és hónapok új lapokon kezdődnek, közben itt-ott üres lapok láthatók. A kötetek lapszámokkal vannak ellátva: 1—138-ig irónnal, azon túl tintával. Ezekben is Halmágyi kezeírására ismerhetünk, a miből kitűnik, hogy Halmágyi e 3 kötetet külön egészként kezelte, ha voltak is megelőző kötetei.

E főnapló jelen kötetünknek több mint felét foglalja el. (1—422 l.)

E Naplóból az Erdélyi Múzeum kézírattárában egy csonka és két teljes másolatpéldány van, u. m.

a) *Halmágyi Ferencz példánya,*[1]) melynek első lapja s az 1768—69. rész hiányzik. Több kéz másolata egybefűzve, kötetlen példány. Egykorú másolat.

[1]) Halmágyi Ferencz, az István testvéröcscse, Belső-Szolnok perceptora volt 1772-ben, majd alispánja. Ugyanaz a kézírat van a hátlapon, mint a többi tőle való köteteken, melyek az ő perceptori számadásai rovatos íveivel vannak borítva.

b) *Kanyó László példánya.* Czíme: »Erdéllyi dolgok a néhai akkori guberniális titoknok sz. somllyoi Halmágyi István jegyzéseiből I. II. III-ik könyv, Kanyó Lászlóé«. Későbbi másolat, három 4-edr. kötetben, bőrtáblával. A másolat nem hibátlan, mint azt az 1765. év jan. szövege alatt jegyzetekben példákkal igazolom. (154. stb. l.)

c) *Gr. Mikó Imre példánya.* Nagy 2-edrét alakú másolat, a mult század elejéről, aranydíszű bőrsarkú kötésben, hátán: »Manuscriptum Stephani Halmágyi« jelzéssel. Azért nevezem gr. Mikó példányának, mert az első levél belsőlapján, egy ráragasztott kékpapíron gr. Mikó Imre kezeírásával Halmágyi István pályafutására és az erdélyi guberniumi levéltár megfelelő számára vonatkozó feljegyzések vannak írva. Ebből következtethető, hogy Mikó nem csak érdeklődött Halmágyi iránt, hanem adatokat is gyüjtött életrajzához. Ezen a nyomon indítottam én is levéltári kutatást Halmágyi hívatalos okíratai után, melyek eredménye a Függelékben látható.

A Mikó-példány másolata sem ment az értelemzavaró hibáktól, mint az a jelzett jegyzetekből látható. (154. l.)

A kiadás alapjáúl természetesen az eredeti példány szolgált. A III. kötet szövegét a Kanyó-féle példányból másoltattam, de időközben az eredeti is előkerülvén, abból javítottam.

Megjegyzendő, hogy Halmágyi az elején rendszeresen (később mindig ritkábban) oldalczímekkel jelezte a szöveg tartalmát. Ezeket a kiadásban nemcsak megtartottam, hanem pótoltam is, mert tetemesen megkönnyíti a napló használatát. Halmágyi oldalczímei zárjel nélkül, a tőlem származók (megkülömböztetésül) zárójelbe foglalva közöltetnek.

Jegyzetekkel is igyekeztem a napló szövegét megvilágítani. E czélból fölhasználtam br. Bajtay Antal erdélyi rk. püspöknek s egy ideig a gubernium elnökének br. Neny, Mária Terézia kabinet-titkárjához intézett leveleit 1763-ból (az orsz. levéltárból) stb. stb.

Minthogy a napló sűrűn emlegeti a főkormányszék tagjait s a főbb hívatalviselőket, tájékoztatásúl jónak láttam

közölni az 1767-iki Erdélyi tiszti névtár után a gubernium személyzete és az udvari méltóságok névsorát. (344—347 l.)

A kötet második felében *Függelék* gyanánt — külföldi akadémiai útazásáról való naplóján kivül — Halmágyi István életére, családjára, őseire, hívatalára és közéleti szereplésére vonatkozó okíratokat és följegyzéseket közlök, melyek vagy az író és családja történetére, vagy a köztörténelemre nézve értékesek. Ezek a következők:

I. Halmágyi István nagyatyjának Jánosnak czímeres nemeslevele 1669-ből. (425. l.)

II. Halmágyi István atyjának, ugyancsak Halmágyi Istvánnak (Krasznamegye alispánjának) végrendeletszerű emlékírata (1745-ből?), melyben elmondja családjuk eredetét, atyjának H. Jánosnak regényes élettörténetét, saját magának viszontagságos életét, fiai neveltetését. Köztörténeti vonatkozásai is tanúlságosak, főkép a Rákóczi-forradalom idejéből. (429—458. l.[1])

III. Halmágyi István naplója külföldi útazásáról és göttingai egyetemen tanúlásukról. A mit fennebb (III. sz. a.) bővebben ismertettem.

Ennek a naplónak eredeti példánya (Halmágyi sajátkezű írásával) szintén az Erdélyi Múzeum kézírattárában őriztetik.[2])

IV. Naplótöredék az 1753. szebeni országgyülésről (az aug. 27. és 28-iki tárgyalások). Ez Halmágyi főnaplójának erdélyi múzeumi két (teljes) másolatában 1768 és 1769 közé van beírva, külön czím nélkül. Onnan közlöm. (Méltatását ld. a bevezetésben 616. l.)

V. Halmágyi István hívatalaira vonatkozó oklevelek 1752—1784-ig, melyek (egy kivételével) az országos levéltárban őríztetnek. (624—646. l.)

---

[1]) Ez az E. M. E. kézírattárában egy történelmi feljegyzéseket tartalmazó gyüjteményes kézírat-kötetben maradt fenn. »Némely régiségek« stb. czímet visel boríteklapján. E boríték Halmágyi Ferencz perceptori 1772/3-iki számadása egyik rovatos ívéből van formálva. Fol.

[2]) Ennek a boríteklapja szintén a Halmágyi Ferencz számvevői ívei egyikéből van formálva. A rovatalos ív homlokán ez áll: Liber competentionalis *pagi Tasnád* pro anno 1772/3 *ex i. cottu Szolnok Medioeri* sub regio perceptore *Francisco Halmágyi*. (A dőlt betűkkel vannak írva, a többi nyomtatásban.)

VI. Halmágyi István jelentései és vizsgálati íratai a Hóra-lázadás kezdetéről (1784. aug.), melyek szintén az országos levéltárból valók. (647—715. l.) (Méltatását ld. fennebb V. sz. a. a XXX. l.)

VII. Halmágyi utolsó megbízatásáról szóló levelek, Brassó város közönségének a saját tanácsuk ellen a guberniumhoz beadott panasza ügyében, 1785. márcz. (716—717. l.)

VIII. Halmágyi betegségéről és haláláról szóló jelentések, 1785. máj. (718—722. l.)

Mindezekhez a kötet végén részletes névmutatót adok, hogy a gazdag és változatos történelmi anyag használata megkönnyíttessék.

VII.

Halmágyi jegyzőkönyve a székely határőrség szervezéséről.

Nem volna teljes Halmágyi szellemi hagyatékáról szóló ismertetésünk, ha nem emlékeznénk meg Halmágyi jegyzőkönyvéről, melyet a székely határőrség szervezéséről vezetett. Gr. Teleki Domokos szerint: »e jegyzőkönyv a katonásító bizottság jegyzőkönyvének csaknem teljes példánya«.[1])

A székely határőrség szervezésére Mária Terézia az első Buccow-féle kísérletek meghiúsúlása után 1763 ápr. végén bizottságot rendelt, *gr. Lázár* János országos elnök, *gr. Bethlen* Miklós kormányszéki tanácsos és főbiztos, *br. Siskovics* József altábornagy személyében, hogy »projectáljanak valami módot, hogy ez a militia állandó lábra állíttathatnék«.[2]) Ez a bizottság jegyzőűl magához vévén *Halmágyit*, mint gub. titkárt, 1763. jun. 1-én megkezdette működését Szebenben.[3])

Halmágyi jegyzőkönyve[4]) Mária Terézia 1763. máj. 21. rendeletével kezdődik, melyben a bizottság működésének

---

[1]) Ld. bővebben a III. lapon.

[2]) Halmágyi naplója 67. Gr. Teleki Domokos a székely határőrség 43. stb. l.

[3]) Ld. erről Halmágyi naplója 73. l.

[4]) Czíme: A Limitanea Militia felállítására rendeltetett Commissionak Protocolluma.

irányt szab. Utána a bizottság üléseinek és tárgyalásainak jegyzőkönyve és irományai (munkálatai) következnek jun. 1-étől jun. 29-éig. Ezek közt van gr. Lázár munkája »de statu Siculorum«, Simon ügyvédnek br. Siskovics felkérésére amarra adott megjegyzései, s különböző tervek a székely határőrség szervezésére (1—72. levél.)

A jun. jegyzőkönyvet jun. 29-én terjesztik fel a királynénak mind a négyük aláírásával (73. lev.)

Ezt követi a bizottság munkálódásáról szóló jegyzőkönyv 1763. jul. 4-étől 21-éig (75—78.)

A következő: »Planum az oláh landmilitiának való erectiojáról.« (Magyar és latin tervezet és arra vonatkozó acták 78—113. l.)

A bizottság 1763. nov. 1-étől nov. 5-éig még Szebenben folytatja tanácskozásait (115—124. l.) [1]; de nov. 20-án már Székely-Udvarhelyen működik s úgy vándorol vidékről vidékre a Székelyföldön. Az év végén Csík-Somlyón (nov. 23. 25.) Gy. Sz. Miklóson (27—29. és decz. 3—24-ig) s a szomszédos falvakban működnek (kihirdetvén mindenütt a királyné 1763. okt. 8. rendeletét s szervezvén a határőrséget (126—154. s 211—227. lev.)

A biztosoknak adott, 1763. okt. 8. Bécsben kelt részletes utasítás (németül, 155—176. lev.) s a királyné patense (latinúl és magyar fordításban) szintúgy be van iktatva a jegyzőkönyvbe (186—202.)

Felcsíkban 1763. decz. 26-ától 1764. jan. 20-áig működik a bizottság (jegyzőkönyvük 228—259. lev.) Jan. 7-én lezajlik a mádéfalvi vész, melyről igen érdekes irományokat őriz a jegyzőkönyv, köztük a királynéhoz intézett jelentést jan. 12-éről. (266.)

Alcsíkban és Kászonban jan. 21—febr. 2. működik a bizottság (jkvük 276—300.), jelentést erről febr. 2-án tesznek a királynénak (308—314.) és febr. 14-én Kézdi-Vásárhelyről a guberniumnak.

Következnek a vegyes törvényszék szervezete (328.), a bünfenyítő vizsgáló bizottság útasítása (358.), a »hadi arti-

[1]) Felterjesztése erről (205—210. lev.)

culusok« (372.), a »regulamentum« a székely határőrség számára (magyarúl 408—424. lev.), végül táblázatos kimutatások. Közben különböző acták az oláh határőrségről, Fogarasföldéről stb. (448. lev.)

Kiegészíti ezeket Halmágyi egy másik kötetében[1] a székely határőrség első szervezetéről (1762.) szóló jelentés (»deductio genuina« stb.) s a gr. Hadik András elnöklete, Halmágyi jegyzősége mellett 1765. folyamán működő felülvizsgáló bizottság jegyzőkönyve (Halmágyi írása) s a vonatkozó acták és ítéletek a perbe fogott székelyekről.

Mindezek hozzátartoznak Halmágyi szellemi hagyatékához s nagybecsű történelmi forrásúl szolgálnak. Kiadásukkal XVIII. sz. történelmünk nagyérdekű fejezetét világítanók meg.

*

Végül hálás köszönetet kell mondanom mindazoknak, kik e Naplók és följegyzések kiadásában elősegítettek. Mindenekelőtt a *M. Tud. Akadémia Történelmi Osztályának* (hol a főnaplót 1904. bemutattam) szíves ajánlásáért s a *Tört. Bizottságnak* készséges kiadásáért s a Bizottság előadójának *dr. Fejérpataky László* barátomnak szíves segédkezéseért. Az Erdélyi Múzeum-Egylet 1904-ik évi választmányának a kéziratok használatra átengedéseért. *Tóth Zsigmond* úrnak, a gróf Mikó örökösök jószágigazgatójának a napló eredetije két kötetének rendelkezésemre bocsátása, majd az Erdélyi Múzeum-Egyletnek átengedéseért. *Dr. Szádeczky Bélának* az E. M. E. könyvtári segédőrének és *Kelemen Lajos* okl. tanár úrnak, a kéziratok felkutatásában való segédkezésért. *Halmágyi Albert* Zilah városi főjegyző úrnak a tőle kapott fontos oklevélért. Végül *Barabás Sámuel* orsz. levéltárnok barátomnak az orsz. levéltár itt közölt nagybecsű anyaga leküldéseért.

Kolozsvárt, 1906. márczius 25-én.

Szádeczky Lajos.

[1]) Halmágyi Ferencz »Libellus«-a az Erd. Muz. kézirattárában.

HALMÁGYI ISTVÁN NAPLÓJA.

1762. Május.

Kimentem vala húsvétra Fogaras földére, honnan beérkezvén, kezdém hallogatni, mintha a gubernator [1]) jubiláltatott [2]) volna, másnap menék hozzá, hát búcsúzik tőlem is mondván: hogy már hívataljától meg fog válni, mivel minekelőtte jubiláltatnék, addig sponte resignálni fog és már fel is küldötte volna arról való representátioját. Feleltem: nem tudom micsoda informatioból értette, de én éppen nem gondolom igaznak lenni az hírt, de ha szinte igaz volna is, abban még lehetne változás és informáltatván a felséges udvar, talám szándékát változtatná, mint az megholt nationis comes *Adlershausen* iránt, kiről feljebb szóllottam. Mondá: már késő, mert mind az cancellariusnak megírta, mind a Bécsbe' lévő fiának, *Farkasnak* [3]) de resignatione memorialisát felküldötte, ennek azt parancsolván, hogy ha generalis *Bucow* projectumi aprobáltattak, adja bé, mert azoknak, mint törvényteleneknek végbevitelére magát alkalmatlannak tartja, és nem is akarja, hogy cooperante illo menjenek effectumba. Reméli 6000 frt pensioja lészen, de ha még 2000 frtot nyerne hozzá, teljes contentummal menne haza. Jöve más postán levele, hogy csak 4000 frt pensioja resolváltatott, melyen nagyon láttatott megszomorodni. Nem is kezde osztán májusban praesideálni változó egészségére nézve, hanem általadta gr. *Lázár* [4]) úrnak, [éppen csak a cancellarius [5]) introductiojakor és ezután másnap következett indigenatus juramentumnak a generalis által lett letételekor praesideálván a gubernator, midőn szép oratiot is mondott és erőt annak az hitnek megtartására, de] [6])

Gubernator resignatioja.

---

[1]) A gubernator gróf Kemény László volt, a ki a székely határőrség szervezését törvénytelennek tartotta s arra segédkezet nyújtani nem akart.

[2]) A jubiláltatás alatt nyugdíjazást értettek.

[3]) Gróf Kemény Farkas.

[4]) János, kormányszéki tanácsos, országos elnök.

[5]) Báró Bruckenthal Sámuel újonnan kinevezett tartományi (nem udvari) kanczellár.

[6]) A zárjelbe tett rész oldalt, sajátkezűleg beszúrva.

Elérkezék a generalis circa initium Maji cancellarius br. *Brukenthal* úrral együtt, másnap mindjárt felment hozzája és hosszasan beszéllett. Lejövén onnan, beszéllé nekem, hogy a generális iránta jött minden expeditiok conceptusit in copiis megmutatta. Úgy mint egy, püspökhöz [1]) jött bilétet, melyben ő felsége bízza a püspökre, hogy a gubernatorhoz felmenvén, mondja meg, hogy noha ő felsége előtt hűséges szolgálatja nyilván vagyon, mindazáltal a ratio status és ő felsége szolgálatja kivánván resignátioját, erre persvadeálja és ő felsége kegyelméről mind magát, mind hozzátartozóit affidálja. Volt készen rescriptum is a gubernatorról szólló, mely de acceptatiove resignationis szóllott és ő felsége kegyelméről s 4000 frt pensióról. De volt más is in illum casum, ha nem resignálna, melyben absque omni vel remunerationis vel gratiae regiae mentione jubiláltatik és tiltatik, hogy se titkon, se nyilván ő felsége szolgálatját ne impediálja. A két elsőt én is láttam, de erre szükség nem volt, mivel egynehány napok alatt a püspök be nem jövén, declarálta magát a gubernator, hogy tovább hívatalát nem viseli, hanem resignálja; annyival inkább, béérkezvén és 12. hozzá menvén s az ő felsége bilétjét in originali megmutatván, mind a felséges udvarnak, mind pedig a guberniumnak írásban maga resignatioját elküldötte; mely utolsó 14-a a guberniumban felolvastatván, bément a gubernium a gubernatorhoz búcsúzni, hová én éppen akkor érkezvén, midőn az ajtón kijöttek, elbámúlék belé, hogy mindnyájan sürü könnyhullatással sírnak, egyet közülök ki nem vévén és még azok is, kik róla ritkán szóllottanak jól. Jelen voltanak pedig akkor: a *püspök*, a *praesidens*.[2]) gr. *Teleki László*, gr. *Bethlen Imre*, br. *Seeberg*, *Rosenfeld*, *Hutter* és secretarius br. *Josinczi* urak. Azelőtt való nap introducáltatott volt úgy br. Brukkenthal úr a prov. cancelláriusságba, de akkor változása miatt ugyan jelen nem volt.

Generalis disponálja a gubernatort.

Búcsúzik a gubernium.

Ugyan ezen napon insinuálván a gubernium a generalisnak a gubernator resignátioját, érkezik 16-ik Maji egy levele, ő felségének egy rescriptumával, melyben ő felsége a generalist,[3]) cum omni actoritate gubernatori competente, gubernium praesesenek resolválja. Reinsinuálák másnap, hogy acceptálják és invitálják; a minthogy a gubernium és cancellária s minden dicasteriumok 17-ik hozzá gyülvén, onnan felkisérték a gubernium residentiájába. Elől jöttek a pro-

Buccow praesidiuma.

[1]) Az erdélyi r. k. püspök akkor *Bajtay József Antal* volt, a ki később (1763) a gubernium elnökségével bizatott meg.

[2]) Gr. Lázár János kormányszéki tanácsos és országos elnök.

[3]) Br. Buccow Adolf Miklós lovassági tábornokot, erdélyi főhadparancsnokot.

vinciális posták, utánok *Boér Ferencz* a postamester tiszta feketében (melyet apprehendalt is a generalis) utána a generalis hofstadtja, maga a püspök hintójában, a magáéban mások s consequenter a tanács urak hintókon, mi oldalfélt előre eljöttünk. Occupálá a széket. Felolvastaték a rescriptum. Gratulatoria oratiot monda a püspök, felelt reá a generalis s azzal csak de hujus actus publicatione circularist expedialtatni concludalván, haza ment. A kinek tetszett utána ment, mi is oda jutánk cancelláriástól s jó szívvel láta és mondá: ki mint distingválja magát, úgy veszi hasznát, ezután jobban megismerkedünk.

18-ik Maji sessiot tarta, ada elő két rescriptumot; egyiket a contributio systemájának változásáról, másikat a collegiatum iudicium felállásáról, melyről ide alább szóllok. *Contributio systemaja. Collegiatum judicium.*

Cancellarius *br. Bruckenthal* úrhoz menvén, mutata holmi írásokat németül, melyeket a generalis ő felségének adott; látám többek között, melyekben, a mennyire érthettem, repraesentálta, hogy a tabulae praesesség iránt a cancellaria opinioja nem állhat meg, melybe gr. *Mikes Antal* háromszéki főtiszt urat representálta, úgy, mint kinek capacitássát recognoscálta, de declarálta, hogy a múlt diaetán magát ő felsége szándékának opponálta és ha az oly contrarius nem büntetést, hanem inkább jutalmat vészen, mások is azon példán hímet varrván, nem lesz csuda, ha az királyi szolgálat megakad. A mi a cancellár[1]) oppositioját illeti, hogy cancellarius protestans lévén, a táblai praesidiumot reformatusnak adni nem lehet, ne hogy sok reformatus succedálván egymásnak, perpetuumnak tartsák, ezt derekasint refutálta. 1-mo igaz, hogy a cancellarius lutheranus, de reformatus in cardinalibus csak a praesidens gr. *Lázár,* a többit pedig, mint gubernatorság, thesaurariatus, udvari cancellariatus, főcommissariatus, exactoriae praesességet catholicusok bírnak, méltó azért, hogy az reformátusok ebben consoláltassanak gr. *Nemes Ádám* úr praesidiumában, úgy mint ki az ő felsége szolgálatjában distingválta magát. Mely helyet talált és ő felségétől tabulae praesesnek resolváltatott.[2]) Igaz ugyan némelyek gyanították, hogy talám oda ígérte magát, de nem igaz.[3])

[1]) Erdélyi udvari kanczellár gróf Bethlen Gábor volt; báró Bruckenthal tartományi (provincialis) kanczellárius volt.

[2]) »Der bisherige Prothonotarius *Nemes* wurde Praeses Tabulae Regiae.« (*Heydendorf* M. C. Selbstbiographie. Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. XV. 128. l.).

[3]) *Heydendorf* M. C. Önéletírásában (id. h. 128.) elmondja, hogy gr. *Nemes* Ádám miként buzgólkodott Bécsben, hogy bebizonyítsa

Expeditiok deákúl légyenek. Mene osztán circularis parancsolat, hogy az expeditiok deákúl légyenek, az igazság sine personarum respectu kiszolgáltassék és nonnisi in casibus remoratae postae vel prorsus neglectae justitiae legyen recursus a guberniumhoz és az ordinatiokat mely serényen teljesítsék etc.

18 kr. nőtelenek adója. 18. Maji jöve rescriptum és 21. Maji ez is a directiva commissiotól nomine gubernii publicáltaték, hogy minden lege nem immunis szolga rend, szolgáló, 15 esztendőn felyül taxam protectionis 6 garast esztendőnként adjanak. Nehezen esék, de senki nem mere szóllani.

Taxa capitis. Jöve más rescriptum, melyben inter reliqua a főpénz jobbágytól 2 frt, sellértől 3 frt, szabad embertől 4 frt, nemes boér és civistől 6 frtra határoztatott, a facultások taxája kevesedvén. Mivel pedig minden köböl féréje földre vetett, nem vetett, vagy nyomásban levőre egy kr. esett, teve szót gr. *Lázár*, hogy ezen onus láttatik fundo inhaerere, melyről sok rendbéli királyi assecuratio vagyon, hogy nem leszen, ezt is elnyomák s meg kelle lenni, a szászok mind a generális mellé állván.

Úgy vagyon, mind ezek törvény és királyi resolutiok ellen vadnak, mert 1-o mind 1752-ben a deputatusok által hozott resolutiokban assecuráltatott az ország, hogy idegen nemzetből praesese nem lészen, hanem consiliarius sessione et ordine primus praesideal. Azután szegény gubernator gr. *Haller János* meghalván, akkor is ezen resolutio helyben hagyatván, a püspök br. *Sztojka* declaráltaték gubernii praesesnek, de azt most mind füstbe ment, megavúlt parancsolatnak tartatván. Igy de onere fundo non inhaerendo költ resolutiok is azon nyomon elenyésztek.

Úgy látszik ezen mostani ordinatiok mind in favorem nationis Saxonicae dirigáltattak, mert azután, hogy az ország az felséges ausztriai ház alá adta magát, mindjárt a szászok magokat németeknek mondván, conventiora menének guber-

a határőrség felállításának törvényes voltát. Gr. Bethlen Farkas nem egyszer beszélte, — úgymond — hogy midőn ő a külföldi egyetemekről jött haza s meglátogatta Kaunitz herczeg államminisztert, épen akkor jött hozzá gróf Nemes Ádám is és nem ismervén őt, füle hallatára bizonyítgatta a határőrség szervezésének törvényes voltát. »Der *Nemes* bewies dem Fürsten die Gesetzlichkeit der Errichtung weitläufig. Dann erst nannte der Fürst den *Bethlen* mit Namen und der *Nemes* war wie vom Schlage gerührt, dass seine Erklärung ein Siebenbürger gehöret und seine Gesinnungen im Vaterland bekannt werden sollten. Nach dem Abtritt der *Nemes* sagte der Fürst dem *Bethlen*: jetzt sehen Sie, dass die Kaiserin berechtigt ist, die Grenzmilitz zu errichten, sagen Sie es aber auch in Siebenbürgen, was sie für Patrioten haben.«

nator *Bánffi György*, cancellarius *Bethlen Miklós* és thesaurarius *Apor Istvánnal*, kik a statusok híre nélkül subsribálván az conventiot, ez által egy rakást a contributioból lerovának. Azután 1721-be, 22-be úgy (*így! új helyett*) conscriptio mene végbe, comissariusok mind 3 natioból rendeltetvén s hogy a szászt a más két natio meg ne győzze, német tisztek is adjungáltatván, a mikor új accordára mennének, adajokból ismét leszálla és a vármegyék annyit vevének magokra, mennyit a szászok, holott azelőtt többet adtak. 1748-ba kolozsvári diaetán 10,000 frt felett meg nem alkhatván, ez a differentia egy milliónál többe kerűle az országnak. Deputatusokat küldének Bécsbe, azután comissiot rendelének, az az országot conscribálák, a conscriptiokat Bécsbe vivék, lejöve gr. *Bethlen Gábor* regius comissarius plenipotentiariusnak, hozá az új contribuendi systemát, melybe a szászok és székelyek terhe ismét a vármegyékre háromlék. Ez ugyancsak a mennyiben a városok és ezeknek classificatioi szerint a contributio is mérsékeltetett, nemcsak, hanem a regius funduson minden köbölre egy negyed részszel több vettetett, ugyancsak moderálta néminémüképpen. Ide járúl, hogy a capitis taxája is azon mensura szerint nagyobb volt. Most pedig a facultások és procreatiók taxája (melyek sokkal többek a szászok között) diminuálódván, a főtaxa, mely sok haszontalan van a vármegyén, szaporodván, ezáltal contributioja is ezeknek nevekedett, amazoknak kevesbedett. De csak föjni (*így!*) kell, valameddig tart. *Reflexio a contributioról.*

Eljöve szegény gr. *Kornis Ferencz* küküllővármegyei főispány jubilatiója, két okból, 1-mo, hogy a gubernatortól és a praesidenstől kéredzvén, a regius comissariusnak [1]) hírt nem tett s úgy ment el, azért 2-do, hogy az ebesfalvi örmények privilegiuma ellen instituált contradictioja a vármegyének ne deputáltathassék, holott a törvény venia kérni csak a praesidenshez igazítja; a másiknak pedig vége volt már, mikor elment; 3-tio, hogy öreg. Ez annyiban úgy van, mennyiben mások többnek, de maga 57 esztendősnek mondja magát, 36 esztendeig főispánykodott, az apja *Kornis Sigmond* gubernator volt; kinek érdemeiért s maga hosszas szolgálatjáért kére pensiot, a fizetését; megválik, mit nyér. *Gr. Kornis Ferencz jubilatioja.*

Jöve a gr. *Gyulai Jósef* kővárvidéki főkapitány cassátiója, e' már keményebb tenorral, hogy informáltatott ő felsége 3 regius comissariusától, gr. *Vallis*, *Bethlen* és *Buccow* *Gr. Gyulaié.*

[1]) Báró Buccow a határőrség szervezése végett 1762 ápr. 11-én *királyi biztossá* neveztetett ki. (*Gróf Teleki Domokos: A székely határőrség története* 14. l.)

uraktól, hogy az ő felsége szolgálatjának opponáltâ magát, nem gondolván azzal, hogy igen ifjú korában nem maga érdemiért, hanem elei tekintetéért resolváltatott azon hívatalra. Ez az úr noha bátor beszédű, de jó hazafia vala.

A küküllővármegyei főispányságra candidálának, de ezt bízák *Vesselényi Ferencz* uramra, míg ő felsége valakit denominál; van híre, hogy gr. *Bánffi Dienes* úr lesz főkapitány ottan; megválik.

Gr. Bánffi. Ezen úr még kisded korában szép judiciumú és eruditiojú vala, mindenek előtt nagy tekintetű, de igen ifjú korában Bécsbe, Francofurtumba a császári coronatiora menvén, nemcsak maga feles pénzét elköltötte, hanem igen sok adósságba verte magát. Melyekben hogy kifeseljen, vevé mostani feleségét *Barcsai Ágnest;* élt az anyja *Naláczi Sára Barcsai Gergelyné,* igen sok pénzzel segítette, de jószágát érette inscribáltatta. Leve elsőben ipja helyett Zaránd vármegyében administrator, azután dobokavármegyei főispány, végre udvari consiliarius, melyet hogy elérjen, vallását is változtatta. Egybe vesztek anyjával, feleségével, ismét megegyeztek, viszont egybevesztek, végre a nagyasszony meghalván, megbékélteték már most, a nagyasszonynyal inealt contractust ő felsége confirmálta, ad publicandum et intabulandum leküldötte. Már most az az híre, itt hagyják és talám kővári főkapitány lenne. Rota fortunae. Készülnek a circularisok, mennek benne kinyomtatott exemplari a confirmált contractusnak, hogy mindenütt intabuláltassék, hogy senki gr. *Bánffinak* pénzt ne adjon.

Personale gubernii. Resolválván ő felsége generalis br. *Buccow* representatiójára, hogy az eddig valón kívül a gubernium personaléja augeáltassék 1 secretariussal, 3 concipistával, 1 regestratorral, 2 protocollistával és egy expeditorral. Ezekre ilyen renddel a gubernium maga candidatioját felküldötte oly véggel, hogy concipistának 800, regestratornak 700, protocollistának és expeditornak 600 frt fizetése légyen. Lejöve csakhamar a resolutio, denomináltatván pro secretariis én és medgyesi székbíró *Hannenheim István;* regestratornak *Baló Antal* helyembe és *Sonnenberg Mihály* medgyesi notárius 800 frt fizetéssel; expeditornak és taxatornak az eddig való taxator *Velther István* 700; protocollistáknak *Horváth Ferencz* és *Kozma* 700 frt; concipistáknak *Veress Ádám, Rittern György* és *Ahllfeld Mihály* 500 frt fizetéssel. Nem publicálá aznap a generalis a resolutiokat, harmadnapra ugyancsak felhozá. Elolvasván, mondá a guberniumban, hogy noha ő felsége projectumára reá írta placet, nem tudja még is mi okra nézve a cancellaria felforgatta.

egyik hívatalt másik eleibe rakta, fizetését és personákat változtatta. Mivel pedig ő felsége a consiliariusokat a guberniumban vagy úgy mint dicasteriumok praeseseit, vagy mint benemeritusokat az öregeket, kik vagy nem érkeznek, vagy többire az öregektől praetendálni sem lehet referadákat tenni, tehát a secretariusokat ezek segítségére, mint referenseket, a concipistákat pedig, mint vicesecretariusokat, hogy ezeknek helyét betöltsék, resolválta. Accedálván, hogy a taxátort, ki legjobban tudja az archivumot, expeditornak, *Veresset*, ki arra született, expeditornak et perconsequens transponálták, épen nem contentus vélle. És noha a cancellárius azt írta, hogy az jövő postán az collationalisokat leküldi, mindazáltal szándéka van ő felségének repraesentálni, hogy előbbi maga projectumát approbálja. Tetszék némelyeknek, mondák nomine gubernii is felmehet a repraesentatio, de azt mondá, hogy maga repraesentálja és megírja, hogy a gubernium is cselekedni akarta, de magára vállalta. *Personale.*

Elérkezvén másnap a collationálisok, felmenék én is hozzá 29-a Junii a cancellariussal, megveré a vállamat, mondá: kivehetem collationalisomat, mert eljött és holnap introducal, de megparancsolta, senkinek ki ne adják másnak, én sem vevém, mivel engem br. *Josinczi* úr helyébe resolválták, kinek collationalissa más postára haladván, nem lehetett előbb nékem is introducáltatnom.

Hallám osztán, hogy hathatós representatiot tett ezen materiában, hogy ő felsége mind magát a capite, mind a subjectumokat, mind natiokat és religiokat azon változtatással disgustálta. (Ez úgy is volt, mert egy secretarius és egy regestrátor volt a gubernium mellett reformatus, most pedig 7 officiummal augeáltatván az eddig való personale, egy secretariusnál és egy 500 frtos concipistánál több nincsen; consequenter a mennyivel ez a regestratornál alábbvaló, post auctionem is annyival szállottunk alább, nem hogy előbb mentünk volna.) Egy nagy carinthiai szekérbe hat eleven gyenge erdélyi lovat és egy könnyű kocsiba hat csehországi nagy lovat fogott ő felsége, hogy amazt inkább bírják, ezt pedig sebesebben vigyék, de egyikben is célját el nem éri. Igaz ugyan már a collationálisok leérkezvén, bajos ő felségének változtatni, de még is jobbnak tartja ezt kérni, mintsem akadozván ő felsége szolgálatja, minden postán panaszolni és ő felségének bosszúságára való dolgokat irni. Megválik mi lesz belőle. *Buccow visszaküldi.*

Úgy vagyon a generalis 3 reformatust projectált, engemet secretariusságra, *Verest* regestrátorságra, *Tamásit* vagy *Sebesi Ferenczet* protocollistaságra, de ezt, a mint

gyanítják *Horváth Kozma* sógorának, ki feltéve nem volt, szerzé *Bándi* uram, melyet nehezen vett a generalis, kire azonkivül is haragudott. Minemű resolutio követi, megválik.

Nulla calamitas sola, meghala a gubernatorné is, kit sokkal nehezebben szánt a gubernator, mintsem gondolhattuk volna. Követé a 3-ik fatum, legkedvesebb fia gr. *Kemény Lőrincz* 2-da Aug. *Lövenstein* commendója alatt Prussussal való ütközetben elesett, az öcsém [1]) vitette ki a tüzből, e' tudom még nagyobb mértékben fogja afficiálni.

Muszka. Nyilván való a közönséges relátiókból, hogy a muszka czárné *Elisabetha Petrowna* még régen pro haerede declarálta vala *Carolus Petrus Ulricus* holsatiai Gottorp herczeget, ki született 21. Febr. 1728, 18. Nov. 1742 görög vallásra állván, magnus dux Russiae, eques S. Andreae et Albae Aquilae declaráltatott. 5-a Januarii 1762 az említett czárné meghalván, imperatorrá lett, sub nomine *Petri Feodorovicz*, felesége *Sophia Augusta Friderica*, *Christianus Augustus* Anhalt Zerbst herczegnek leánya, született 2. Maji 1729. mátkásodott 11. Julii 1744, lakodalmak volt 1. Sept. 1745. Ez is görög vallásra állván, nevezte magát *Catharina Alexievnának*. A megholt czárné felette addicta volt az austriai házhoz, nagyon segítette a Prussus ellen való hadakozásában, többet adván sokkal százezer embernél, holott csak 30,000-rel tartozott volna. Nagy dolgokat is vittek a muszkák végbe és hadakozásának cursussát a Prussusnak igen gátolta. Meghalván ezen czárné 5-a Januarii 1762, a successora mindjárt kezdett faveálni a Prussusnak, Anglus és Prussus követeket admittálni, ezeket distingválni, nálok enni etc., a Prussus ellen eddig tüzesen hadakozott népit neutralitásba venni a mediatiot minden udvaroknak de pace ineunda offerálni, azután azt is declarálván, hogy a ki aequas conditiones nem amplectálná, az ellen declarálná magát; meg is lőn, mert offensio és defensio allianzot csinála Anglus-, Prussussal, garantirozá minden országit. Prussiát, Pomerániát és némely várait, melyeket elvett volt, úgy foglyait is a Prussusnak visszaadá, utoljára mellette fegyvert foga, melylyel a Prussus része igen nagyon erősbödék, kezdvén nem csak Csehországba, Morvába, hanem még Magyarországra is bécsapdosni. Ez nagy imperátor lévén, nem szégyenlette publice és sok álgyúlövések között a Prussus ordóját acceptálni és eques Nigrae Aquilae creáltatni. Elkérte a Prussustól egy jobb gyalog regementjét.

---

[1]) Halmágyi Mihály mint kapitány szolgált a hadseregben a porosz elleni háborúban. Lásd alább 20. l.

melynek uniformáját felvette. Küldvén vissza egy huszár regementet, azt a Prussus legio Fridericiana, amaz pedig Petrina nevezték. Melyekből szoros barátságok kitetszett. Készült ki Németországra *Fridericus* prussiai királylyal való beszédre, oly szándékkal, hogy maga népét commendirozza, s elhiszem mind tanuljon, mind nagy dolgokat végezzen, de közelítő fatuma félbeszakasztá. Ugyanis midőn már azon két potentia a septemtrione nagy terrort incutiált vala Austriának, érkezék reméntelenül a relatio cum fine Julii, hogy a muszka czár detronisáltatott; képtelen dolog volt hinni e nagy mutatiot, de más postán is, harmadikon is confirmáltaték. Egyszer azt is írák, hogy maga a czár post detronisationem, két holsatiai, egyik *Beck*, másik *Gottorp* herczegek, Anglus és Prussus követek hirtelen megholtanak s két nagy muszka generalis is halálos nyavalyába estenek; a többinek két postától fogva confirmatioja nem jött, hanem a czárt sülybe és superveniált kólikába mondták s írták megholtnak lenni. Kezdé osztán a czárné magát imperatrixnak irni, Prussiát, Collbergát, Pomerániaban ismét ad fidelitatem adjuráltatni, melyeket az ura resignált volt *Fridrichnek*. Mi lesz a consequentiája, megmutatja az idő; e világi változandóságnak elég nagy theatruma lőn ezen casus is. Okát így beszélik s némely része a czárné manifestumában is complectálva van.

1-mo. Igen szerette régi vallását, mely a lutherano evangelica religio és a holsteini subditussinak a residentia tövébe csináltatott volna egy kápolnát, melybe maga is titkon járhasson.

2-do. A papoknak megparancsolta, hogy szakállokat beretváltassák el, melyet ők nagy religioval becsülnek.

3-tio. A feleségét éppen nem szerette, tőle el akart válni, sőt, hogy a patriarcha el nem választotta 8 napi exiliumba küldte. Szerette volna pedig egy muszka generálisnak talán *Renzikovnak* a leányát, kinek megígérte, hogy harmadnapra thronusba ülteti. Mely utolsó volt néki nagyobb fatuma, felesége ugyanis a religio praesextussa alatt factiot csinálván ellene, elsőben detronisáltatá, azután jól is tartá. Az muszka hadakat commendirozta ekkor Silesiába Feldtmarschal Csernitsef, kihez egymás után ezen változásról küldött 4 courirokat, *Fridrik* elfogván, élt ő is az alkalmatossággal s minekelőtte megtudta volna néki vitte Brentano corpussának s jól egybeverette őket egymással s azután a dolgot megjelentvén, elbocsátotta. Épen ezen időben íra levelet camerae consiliarius *Kruspiernek* Máramarosba s ide is a generálisnak *Thaddaeus* comes Kossen et Jarossav (!)

Driedovszki, succamerarius terrae Haliciensis, equitum cohortis loricatae *Roth* magister, exercituum in Podolia generalis regimentarius, melyben jelenti quod Tartarorum Crimensium et Budriacensium hamus 80,000 tatárral Dubasárba, Lengyelország szélibe táborozna és Magyarországba akarna irrumpálni, mely hír annyira megrettentette vala a föld népét, hogy várakra, erdőkre recipiálta magát és aratását s minden occonomiáját pusztán hagyta. Jöve azután hír, hogy visszatértenek, eleibe állván a lengyel hadak, a moldovai vajda pedig száz zacskó pénzzel satczolván meg, csak vissza ne jönne.

Csudálatos dolog, constál, hogy a török porta szentül tartja a békességet; az is, hogy híre nélkül tatár nem mér jönni. Ergo muszka és prussus factionak tartják (feles prussus tisztek is levén közöttök) hogy ezeket animálták és Magyarország közepébe akarták hozni, hogy Silesiából s Morvából az ellenség kiütvén, conjungálják vélle magokat s talám a czár fatumára nézve tértek meg.

De redeáljunk az ország dolgára. Mint feljebb írám jött vala rescriptum, hogy a collegiatum vagy is perpetuum judiciumról ad accelerationem cursus justitiae formáltassanak projectumok, el is menének az expeditiok, hogy a főtisztek magok hozzák bé. Ugyan ekkor tájba mentek ki parancsolatok a 18 kr. adóról is, melyet neveztek *taxam protectionis*. Rendre in praescriptis terminis béhozák a projectumot a főtisztek, de hoztak más representátiokat is a 18 kr. adó iránt, cum argumentis demonstrálván, hogy de jure exigálni nem lehet. De úgy kiijesztették őket belőlle, hogy béadni sem bátorkodtak, hanem visszavitték. Jöve csak a csíki, középszolnokvármegyei és kővárvidéki repraesentatio. Keményen repraehendálák a csíki fő és viczetiszteket, bécitálák a kővárvidéki notariust, béjöve *Vesselényi Ferencz* úr is, kiket keményen megmosott a generális, hogy magokat az ő felsége intentiojának opponálták etc. Béárúlták vala a két *Kabost* is, hogy Kolosvármegye gyűlésében keményen beszéltek volna ő felsége akarata ellen. Citálák, bé is jöve a nagyobbik, keményen kezdé vélle a generális, de hamar meglágyula, másnap ebédre hívá és tisztséggel kínálá. Ha mind béadták volna, talám elmúlt volna, így pedig többtől lehet tartani.

Nationalis militia. Ugyanis committáltatott *Baccownak*, hogy 15,000 embert titulo *Land-miliz* állítson fel és azt egy regiment dragonos, egy regiment huszár és öt regiment gyalognak formálja. Eljövének a sok tisztek is, többnyire mind idegen nemzetből állók s reménségnél jobban procedált munkájok, mert a *beszterczei oláh vidéknek* régtől fogva

való controversiája lévén a várossal vagy inkább magistratussal; ez őket jobbágyoknak praetendálván, amazok pedig egyaránsú praerogativájú lakosoknak tartván magokat a szászokkal, innen sok lárma és confusio következett. Kezdődött régebben, de nevezetesen adta ki magát a controversia 1755-ben a manipulatiókor, midőn a szászok mint jobbágyokat akarták őket manipulálni, ők pedig deprecálták; annyira mentek, hogy m. *gr. Bethlen Gábor* úr akkori udvari consiliárius és az új contribuendi norma introductiójára deputált regius plenipotentiarius commissariusnak kellett kimenni gubernialis secretarius *Bruckenthal Sámuel* mostani provincialis cancellárius urral, midőn konczokból álló protocollumot rakván meg a differentiákkal, azt concludálták, hogy se jobbágyoknak, se szabadoknak ne írják, hanem: *Valachii districtuales*. Ezen az oláhok szemügyet vévén, kezdék az malmok és egyéb közönséges jövedelmeket, melyek pro publico deserviáltak annakelőtte, magoknak tartani, az várostól contráhált közadósságokra való impositiókat depraecálni etc. Productiora kénszeríttetvén annakutánna a város, semmi jobbágyságot iránток nem producálhattak, amazok pedig Mátyás király collationálissával probálták, hogy ők ad jus liberum incolatus admittaltattak és az egész oláh vidék nékiek engedtetett s conferáltatott. Azért judicio gubernii szabadoknak ítéltettek, de nem publicáltatván, udvarhoz küldetett. Lejövén *Buccow*, publicálja, hogy jobbágyok és más mód szabadúlásokban nem lesz, hanemha katonák lésznek. Reá veszik mindjárt magokat és több 4000-nél magát katonának felíratja. Ide tartozik, hogy az uniot nagyobb része az oláhoknak ejurálván (melynek historiája máshova való), ő felsége schismaticus püspöket adott nékiek és több 180 ezer familiánál (melyet püspök *Bajtai* úr extiájától értettem) általmegyen a schismára. Hirt csinálnak, hogy a ki katonává lészen, adót nem ád, megnemesedik, oda pedig mást nem vesznek bé, hanem unitust, rakással jöttek vissza az uniora és sokra terjedett számok. Némelyek pedig megtudván, hogy csak a facultatibus lesznek exemtusok, re infecta visszamentek.

Ezen a nyomon, midőn a székelyeket próbálgatták, elsőbben keményen tartották magokat, hogy különben nem declarálják katonáknak magokat, hanemha

1-mo. Régi szabadságokat visszaadják.

2-do. Az országból ki nem viszik.

3-tio. Régi törvények szerint bánnak vélek. De utoljára br. *Bornemisza Pál* csiki, gr. *Mikes Antal* háromszéki főtisztek, oberster *Schröderrel* addig beszéllének nékiek, míg

úgy kezdének menni, mint a juh a sóra, sőt feleségek akaratjok ellen is vitték az urokat katonáknak. Úgy hogy 4 holnap alatt 15,000 embernél spontaneusokat többet kaptak. Mi leszen ezután belőlle, megválik.[1])

Ezen nationalis militia erectiojára kivántató költségre és intertentiojára gondolták már ki, hogy a lege nem immunis cselédekre etc. hat garas adó vettessék; úgy vala a reménség, hogy 70—80 ezer frtra felmegyen, de 34 ezernél többre ki nem sült, melyről midőn *Bausner* előtt panaszolt a generális és tudakozta, hogy lehetne fundust szerezni? e pedig felelvén hogy: hanemha per parsimoniam. Mondotta a generalis reá: a parsimoniára van gondja, mert exactoratus confrontatorok, directiva cancellaria etc. tolláltatnak, a perceptorok száma restingáltatik, de ugyancsak nem elég. Denique, van még a sebjében százezer frt, senki sem tudja mi? Ha a cselédekre vettetik protectionis taxa, valjon ez nem az urára destináltatott-é? Isten őrizzen tőle.

Udvarhelyszék. Elmene a generális *Haller Gábor* generálissal Udvarhelyszékre, hogy az ott való székelyeket is inducálja a nationális militiára, de haszontalan jára, mert azok többen ezernél egybegyülvén a mezőre, midőn parancsolta a generális, hogy egy faluból legfeljebb tízenként jöjjenek, mind rakással jöttek a szék házához, holott a generális volt és elsőbben követeket küldvén bé, midőn ők a feljebb írt conditiókat allegálták és arról ő felsége diplomáját, subsciptióját kérték s az egész munkát generálisénak tulajdonították, történt, hogy oberster *Schroeder*, látván a más házba menő generálisnak kedvetlenségét, egyik követet[2]) pofonverte, kapitány *Sambler* haját tépte a másnak;[3]) midőn ezek referálták, hogy jártak, szörnyű lárma lett; *Samblert*, ha vicetisztek el nem iktatták volna, talám megölték volna, rakással bé akartak rontani a generálisra is, hogy az oberstert, ki az ő követeiket violálta, adja ki nékik, az administratort, ifj. br. *Dániel Istvánt*, tartóztatni akarván, úgy megtaszították, hogy hanyattán esett, *Borsai István* vicekirálybíró nagy nehezen csendesítette le, hogy ne rontsák el magokat etc. Melyre nézve nem vévén tréfára a generális a dolgot, re

---

[1]) Lásd *Gr. Teleki Domokos*: A székely határőrség története cz. művét. Bpest, 1877. Továbbá *Udvarhely vármegye történeté*-ben. (írta *Jakab* Elek és *Szádeczky* Lajos, Budapest. 1901.) A székely határőrség szervezése. 479—521. l. A székely határőrség szervezésének actái megvannak a bécsi cs. k. hadi levéltárban.

[2]) Dersi Ferenczet Alsó-Boldogasszonyfalváról.

[3]) László Ferencznek Benczédről. (Ld Jakab E. és Szádeczky L.: Udvarhely vármegye története 495. l.)

infecta onnan eljött. Kinek semmi nehezebben nem esett, mint hogy délelőtt a kihányt márjás, peták, garas, poltra új pénzét szedték a székely, (így!) délután pedig midőn a conditiókat kimondták, hogy a capitis taxát fizetik s azonkivül midőn minden 7-ik holnapban a szolgálat reájok kerül, fizetést vésznek, simplex negativát adtak, nemcsak, hanem elhányt pénzihez is akkor senki nem nyúlt.[1])

Megjövén a generális, proponálá a guberniumban, minémü vakmerő emberek azok. a tisztek sem arravalók, hogy regálhassák, melyért az ő felsége szolgálatja elő nem mehet. Valamint ezért ennekelőtte első szék volt Udvarhely, megérdemli, hogy ezen praerogativáját elveszesse és Csík praeferáltassék, a natio pecsétét is, mely eddig ennél állott, amannak adják; ennek felette, mivel ennek filiálissa Bardóczszék a militiát amplectálta, ez is tölle vétessék el és adassék Háromszék mellé; melyről ő felségének relatio tétessék.

Elsőbben nagy hallgatás lőn, de azután megmondák, hogy a nem lehet, mert a nemesi rend, kire néz a praerogativa, ebbe nem vétkes, és a szabad rend hibájáért nem szenvedhet, hanem lehet más büntetést találni, mint másszor, midőn a fidelitate recedálván egy bástyát építtettek vélek, talám Csík-Szeredában, vagy Bereczkben. Ezzel elmulék.

Vevé osztán elő némelyeknek specificátióját, kik okai voltak azon tumultusnak, és factiojok miatt nem forrhatott meg a dolog, kiket azért el kell fogatni. Melyre nézve szándékozik Udvarhelyre egy battalion gyalogot, Almásra pedig és [2]) egy compánia dragonost küldeni, hogy azokat elfogják és in offitio contineálják. Erre mondák némelyek: jobb volna elsőbben a tiszteknek parancsolni, és militiát nem küldeni; de nem teneált, azért nevezetesen, hogy had érezzék meg a quartély terhét és lássák meg, mely nagy különbség légyen a katona és a contribuens között. Monda erre gr. *Bethlen Miklós* úr: talám jobb volna a militia küldését elmellőzni, mert hátha attól az megkeseredett néptől valami injuriája lészen? Erre excan- *Battalion expeditioja.*

[1]) Buccow udvarhelyi sikertelen kisérletét részletesen elbeszéli *Szeles János* udvarhelyi biró az ő Székely-Udvarhely történeté-ről szóló feljegyzéseiben. (Megjelent az Erdélyi Múzeum 1898. évf.) Udvarhelyszék tisztei is jegyzőkönyvet vettek fel 1762 szept. 22-én a katonai összeirásról, mely megvan a vm. levéltárban. Adatai felhasználva Jakab-Szádeczky: Udvarhely vármegye történetében. (Lásd 497. l.)

[2]) Üres hely hagyva egy név számára, a két másolatban is hasonlóképpen.

descalván a generális mondá: ha legkissebb lárma lesz, mind agyon lövöldözteti, jobb egy jobbágya se legyen a királynénak, mint oly erősnyakú engedetlen; ha az a militia nem elég, többet is küld és maga is kész oda menni commendirozni. Senki sem secundálá, abba marada, és a militia elmene, de a mint bizonyoson értettem oly orderrel, hogy ha csak a puska végit nem fogja a székely, semmi lárma és lövés ne legyen.

Erről relatio. Azután proponálá in consilio hogy azon útjáról való relátióját ő felségéhez gubernium által akarja promoveálni; megis lőn, mert conceptust iratván és subsribálván nomine gubernii, abban németül írt relatioját accludálta; a conceptust pedig másnap olvastatta fel in consilio, a maga relatioját pedig senki nem látta.

Auctió sallarii inhibita. 1758-beli diaetán resolvált vala az ország ad dispositionem principis 30000 frtot, hogy abból a benemeritusoknak dispensáljon; adtak belőle gr. *Bethlen Gábor* udvari cancellariusnak, br. *Vőbernek*, *Haller Jánosné* gubernátornénak, gr. *Lázárnak*. Azután sok sollicitatiok után augeáltaték ebből a gubernator fizetése 2000, consiliáriusoké 500, secretarius regestratoroké 200 frttal, melyet sucessive 5 angariam vettek. Jöve most egy rescriptum, hogy senki ezen auctiot az esztendő végeig, mig ő felsége kinek kinek industriáját nem látja és akkor is különben ki ne vegye, hanemha ő felségétől engedelem adatik. Ezen megindúlt mind a praeses, mind a gubernium megszomorodott, hogy úgy akarnak vélle bánni, mint az oskolába járó gyermekkel; én erre 3 conceptust tettem; az elsőt cum obsequii gloria, másikat igen keményen, 3-dikat inter utrumque, megérdemli a megolvasást, nem tudom a válasz mi lesz reá.

Personale resolutioja megmarad. Ellenben pedig eljöve magának a generalisnak in privato a cancellaria personaleja iránt a parancsolat, hogy az első resolutio szerint és renddel introducálja mindeniket, meg is lőn, de kedvetlenül. Szegény *Veress Ádám* meg is adta az árát, azért hogy megmutatódjék, hogy regestratornak jobb lett volna, mint concipistának, nehány conceptusiban keresett hibákat találván a generális és kelleténél feljebb pirongatván meg in consilio; azután egy darabig én olvastam fel conceptusit, midőn hiba benne nem találtatott.

Circulatio generalis. A nationális militiának mindenfelé a sok fegyvert kivitték, Besztercze felé, Háromszékre, Csíkba, Gyergyóba, melyeket nagy részént ki is osztottak; de talám némelyek az Udvarhelyszékiek példájáról varrván hímet, kezdettek zúgolódni, nevezetesen Csíkba, Gyergyóba. Elmene a gene-

rális Beszterczére, onnan Csík, Gyergyó, Háromszék felé.[1]) Beszterczén úgy hallom formála két regementet,[2]) Gyergyóba menvén onnan, ott senkit sem talált, mind elszéledtek az erdőre, úgy hogy ha az gyergyószentmiklósi örmények nem segítették volna, vorspannt sem kapott volna a kijövetelre. Csíkba elévoltak ugyan az emberek, de nagy lármával kardot, patrontást visszahányták, de a puskát, elvett fegyverek bonificatiójára eltartották.

Béjövén a generális referálá, némely haszontalan emberek minémű lármát csináltak hazug hírekkel a székelyek között, azokat, kik sponte amplectálták a militiát, attól elidegenítették, végre némelyek megbánván cselekedeteket, magok kimondották, kik minémű hazugságokkal deterreálták őket, kiknek neve írásba nálla és inquisitiot is peragáltatott, meg fogja látni, mit kell azokkal cselekedni. (A szállásán mondá nékünk *Cserei* urammal, hogy a főtiszt nevével is imponálták Csíkban, hogy ne resolválják magokat, én mondám: egyátaljába hazugság lehetett, mert az az úr nem olyan, br. *Bornemisza Pál.* Felelé: interessatus maga is, mert cselédi beszéltek ura nevével.) Háromszéken pedig *Antos István* vicekirálybíró jól viselte magát, ott megesküdtek az ő székiben mindnyájan; a több részíben Háromszéknek kezdenek jőni, úgy a mint relátiot vett, már Csíkban is tizenegy falu megesküdt. Praeterea már egy regiment dragonos oláha és más regiment székely huszárja is több, mint kellene, de mindeniket szaporítja még öt-öt százzal. Irata velem, mint ennekelőtte, relátiót ő felségéhez azon útjáról is, melyben azt irta nomine gubernii, hogy exhibeálván maga relátióját a guberniumnak, ő felségének küldi a gubernium, az alatt is cselekedvén, a mit az ő felsége szolgálatjának

[1]) Gyergyó-Szent-Miklóson okt. 24-én, Csik-Szeredán okt. 25-én, Kézdi-Vásárhelyen okt. 28-án járt. (Jakab-Szádeczky: Udvarhely vármegye története 498. l.) Buccow gyergyai működéséről lásd gróf Teleki Domokos: A székely határőrség története. 16—19. l.

[2]) »Wenn man es nöthig gehabt und erlaubt hätte, wären vielleicht alle siebenbürgische wallachische Jobbagyen Granitzer geworden. Eine bald vorübergehende Widersetzlichkeit bei der Militarisirung des Radnaer Thals, bei Errichtung des 2. wallachischen Regiments in demselben, wo die dasigen Wallachen vernehmend. dass sie wider ihre Vermuthung auch ausserhalb Landes, zu Wasser und zu Lande, dienen sollten, auf die Fahnen nicht schwören wollten, *den dabei gegenwertigen General Buccow so in Gefahr setzten, dass er eilig davon ging*, war von keinen weitern Folgen, und da die Leute sich bald wieder gaben, von keinem Erfolg.« (Heidendorf Önéletirása. Archiv XV. k. 129. l.)

előmozdítására szükségesnek ítélt.[1]) (*Noha* egyik relatioját se tudja és nem látta a gubernium.)

Expediáltata pedig e gubernio háromszéki és csíki tiszteknek kemény commissiokat, hogy conniventiajok miatt idegenedett el a nép a katonaságtól, referáltatott, kik legyenek okai és azok per directorem prosequáltatni fognak. Arra nézve, megdícsérvén *Antost*, parancsoltatott, hogy mindnyájan igyekezzék a nép kedvét helyrehozni, ha meg nem akarnak búsúlni. Külön írék *Mikes* Antalnak, hogy dícséretére szolgál az is, hogy *Antos* által jó dispositiokat tett, továbbra is ő felsége intentioját secundálta.

Repraesentálá a commissariatus, hogy a perceptorok panaszolnak, hogy a quantum nem kél, az nationalis militiaban béírattak nem akarván a contributiot fizetni, *Csedő* pedig azt írván, csiki r. perceptor, hogy confrontatora erővel katonának vitetvén, ő nem lesz oka, ha a restantiája fel nem kél. Megindúla szörnyen a generalis, hogy miért hazud az a gazember, holott senkit erővel nem vittek, többször ő perceptor nem marad, szidta s kezéhez vevé, hogy maga válaszoljon.

(Gr. Kemény László ny. gubernátor felesége és fia halála.)[2])

A gubernator kimenvén in Junio Szebenből, mulata Csombordon, betegen vivé ki feleségét, ott nemsokára meghala, melyet sokkal nehezebben szenvedett, mintsem gondolhatták. *Gr. Teleki László* leánya volt, az öregé, egyetlen egy gyermeke. Következék utána *Lőrincz* közbülső fia halála. ki igen jeles ifjú, Gyulaianus unterlieutenant, a tepliczi particularis actioban esett el, kit én minden gyermeki felett szerettem. Igazán nulla calamitas sola. Vas volna, a ki nem szánná.

(Kir. leiratok a határőrség szervezése ügyében.)

Die 15-a Nov. producálá a generális ő felségének magához jött levelét, melyben a nationalis militia erectiójának keményen insistaltatni parancsolta; br. *Bornemiszát*. hogy jól viselte magát, dícséri, gr. *Mikes Antalról* azt írta, hogy ámbátor jó informatiokat vett felőle, de utoljára maga leveléből simulatiojának és a militia kiállításában való idegenségének lárváját levétetettnek lenni umgnädig (inclementer) látta; nem tette mindazáltal le minden reménségét, hogy hibáját emendálni fogja, melyet értésére adatni parancsol. Igér proemiumot, kik ezen intentiora igyekeznek, büntetést az ellenkezőknek. A spontaneus katonáknak pedig kegyelmet

[1]) *Oldalt:* Változék ez a relatio és csak az iraték. hogy Ernst felküldvén a gubernium. ő bővebben referálja, de fel sem olvastatott a conceptus.

[2]) Innen a zárjelbe tett oldalczimek nem az írótól, hanem a kiadást előkészitő szerkesztőtől származnak.

és protectiot. Elmene mind kettőnek a levél, nomine gubernii. Volt *Udvarhelyszékről* is benne valami kemény animadversio és a mint németűl érthettem, szándékozik ő felsége a többinek bagagiája hordozására ezen székbelieket fordítani; *Daniel* iránt pedig maga tetszését továbbra halasztotta, azért ezeknek semmi sem ment. Irja azt is ő felsége, hogy ezen ő felsége tetszése per rescriptum a cancellária által fog a guberniummal közöltetni.

Ugyanekkor jöve *Csíkból* három követ, kik azt referál- *(Csíki állapotok.)* ták, hogy Csíkba többire minden faluba 10—15 executorok mentek ki az új katonákból, hogy az nem katonákat a katonaságra cogálják, vévén mindenik egy-egy peták patkópénzt, melyért *Taploczán* a nem katonák a katonákat mind agyon akarták verni, azt mondván, látják azon kivűl is veszni kell és házájokat elhadni, inulte nem mennek el. *Sándor László* perceptor és királybíró az Isten nevében kérték őket, hogy csak addig csendesedjenek, míg ezen követek visszatérnek. Azt is mondták, azzal fenyegetik a székelyeket, hogy valaki katona nem lesz, mind elveszik házokat és németeknek adják. Ugyan szép spontaneitas! Hoztak relatiokat a guberniumhoz, mi lesz benne, megválik. Irt a perceptor a főcommissariusnak, hogy minden rend és jurisdictio összve van zavarodva, sine lege sine cruce vadnak és falusbírót sem lehet kapni a katonák excessusa miatt etc. Hallottam azt is, hogy a nemes emberek is kezdettek közülök kikészűlni, nem maradhatván insolentiájok miatt; adja Isten jó végét.

Érkezék ugyanakkor egy levele a generálisnak egy kapitánytól, melyben írja, hogy egy katonát egy nemes ember megvert; mene parancsolat a tisztekre, hogy inquiráltassanak és a nemes embert prosequálják.

Panaszlá vicecolonellus *Dombrovki* [1]) is, hogy a radnai sáncz megerősítésére a körűlvaló vármegyékből embereket kért s nem adnak; mene azért parancsolat, hogy adjanak; holott a fortificatorium szolgálatját százezer forinttal redimálta volt az ország és a salgamalis redemptioban is complectáltatik; hát mégis a mivel nem tartozunk, miért kérik. Ezen nyomon vittek a nyáron palisadákat is a mult nyáron *(így!)* a városok s várak erősitésére.

Vettem vala a mult napokban az öcsém *Halmágyi* *(Hírek a porosz harcztérről.)* *Mihály* levelét, hogy 15-a Oct. Mária Therésia napján szerencsésen attaquirozták az ellenséget, csak a *Gyulai regementje* egy egész regimentet és két grenadíros battaliont

[1]) Helyesebben: Dombrowski.

fogott 12 ágyúval és 11 zászlóval. Oberster *gr. Gyulai Sámuel* keresztet kapott, sebbe is esett, *Alemán* (?) főstrásamester és *Szilvási* is sebbe, hárman contusiot kaptak. *Hollaki* szegény, a főispány fia, elesett. 40 gregarius veszett, 150 sebesedett, már negyedik ily maga distinctioja ezen regementnek, melynek párja nincs.

Jöve csakhamar híre, hogy a kölcsönt nagy mértékben visszaadták, akkor elnyert *Freyberget* is visszavévén és sok regementeket s kivált a *Gyulait* összverontván.

(Hírek az angol-spanyol háborúról.) Az Anglus is nagy progressusokat teve, Havanát a spanyoltól Amerikában elfoglalta, nyeresége benne 30 millió aranyra computáltatik a sok hadi és talám száz kereskedő hajón kivül.

A spanyol is Portugáliára reáment és a király Angliába általment.

A tatár chám régi statiojában két ezer seményvel helyben maradott, több részét seregének visszabocsátotta, még most sem vagyunk securusok felőlle, fortificálják Máramarost is és az körülöttünk levő széleket.

Az angliai király szerencséjének ily nagy cursusát látván a nép, talám ha békélni akarna is a király, nem engedné, kiáltja minden, gondja pénzre ne légyen, mert valamennyi kell, annyit adnak, csak félbe ne hagyja szerencséjét.

(A jesuitákról.) A jesuitáknak nagy fatuma lőn ebben az időben, mert Portugalliából egészen kiirták, Francziaországban is még nevét is eltörlék, még csak a mi udvarunknál és Lengyelországban van becsek. Minthogy *Kőhalomban* és *Nagy Sinkben* majd éppen nincsenek pápisták, kivált az utolsóba egy sincs, küldének két missionarius jesuitát s megparancsolá ő felsége, adjanak szállást nékik. Thesaurarius projectuma. Éppen mostani időre való, midőn oly terhes hadakozás kétséges kimenetellel tart és a töröktől is, tatártól is félünk. Observálják a geometrica proportiot is, midőn thordai hadnagyságra, pápista helyett pápistát, Aranyos-székbe is hasonló királybírót resolválának, a brassai pápista haszontalan bírót is, midőn evangelicusnak succedálni kellett volna, újra confirmálák. Hát a sok regius perceptorok, kik református helyébe succedáltak.

(A freibergi vereség.) 17-a Nov. jöve a szegény *kapitány öcsém* levele, de 30-a Oct. irja, hogy 29. Oct. az ellenség Saxoniában reájok menvén, szörnyű stragest tett Freibergnél, kivált az *Gyulai regementét* egyberontotta, a leib-battaliont, melyet ő com-

(A Gyulai-ezred veszteségé.) mandirozott, vagy levágta, vagy elfogta, ő maga jó lovon lévén, nehezen vágta ki magát, homlokban megvágták a

fekete téli süvegen által, ha kalapban lett volna, ketté esett volna a feje, így is a kard koponyájában állott meg; jobb kezén két vágás és bal oldalán contusio; *János* öcsém pedig másokkal együtt hová lett, nem tudja, él-e vagy megholt. Az imperialis armadát is az ellenség egyberontotta. Sok ágyúit és népét vesztette. A sok gloria után megesék azon regementnek; a más battalionból is kevés jött vissza. A mi nagyobb, a regement patert is aligha el nem fogták, kinél száz aranya volt. *(Halmágyi Mihály megsebesülése.)*

Jöve két relatioja a csíki vicetiszteknek a guberniumhoz. Irák az egyikben, hogy midőn a generális ott megfordúlt, nagy része a népnek declarálta magát, hogy mivel ő excellentiája az ő minden postulatumokra nem hajlott, a juramentum letételét absolute depraecálta. Azután oberster *Schroeder* is kevésre menvén, orderezte *Caratto* vicecolonellust, hogy az egész népet, mind a mely a katonaságot acceptálta, mind a mely recusálta, in omnibus personalibus, feleségekkel, gyermekekkel, cselédekkel, és sellérekkel, excludalván a civilis magistratust, vegye militaris jurisdictio alá; mely törvénytelenséget pro medela a guberniumnak repraesentálnak, minden mutatio veszedelmes lévén, és a mely a statusokat illeti és melyet ő felsége s a gubernium parancsolatja nélkül cselekedett, ők azt jurisdictiot *(így!)* idegeneknek resignálni veszedelmesnek tartják. Kérik azért a guberniumot, hogy őket in avitis juribus et jurisdictione manuteneálja. Erre irátának velem valami constitutiokat, melyek az egész hazában inter militares et provincionales ő felsége resolutiojának érkezéséig observáltassanak. *(Csíkszék panasza a guberniumnak a katonák ellen.)*

1-mo. Hogy jó harmoniában éljenek. *(A gubernium intézkedése a katonák és polgárok közti ügyek elintézésére.)*

2-do. Ha pedig realis vagy personalis actiok eléadnák magokat, observálják, hogy

3-o. A causak dividáltatnak in reales, personales et mixtas.

4-to. Causae reales sunt, quae bona mobilia et immobilia concernunt, ezeket a tisztek. *(így!)*

5-o. Personales, quae tendunt in personam et ad poenam corporis afflictivam.

6-to. Ad mixtas referuntur, quae respective pro personalibus quidem reputari possent, cum restitutione nihilominus rei alicuius conjunctae sunt, ut mutuum commodatum, depositum pignus etc. Porro delicta criminalem actionem ad poenam et simul ad civilem ad restitutionem damni ex delicto enati recipiunt etc. Item differentiae ex contributione taxae capitis et facultatum enatae. Melyek e militaribus et provincialibus officialibus pari numero constituálandó mixtum forumon revidealtassanak.

7-mo, Az appellatiok in realibus more consveto, in personalibus ad generalatum, in mixtim ad generalatum et gubernium provocáltassanak.

(Csíkiak panasza a katonák ellen.) Jöve ugyanakkor más relatio is, melyben panaszolnak

1-mo. Hogy a quartély-házakat a militaris tisztek proprio facto elfoglalták.

2-do. Regulamentum ellen strásákat és salgamumot extorqueálnak, vecturákat bonificatio és quietantia nélkül exigálnak; ha nem adnak, executioval veszik, kik ingyen élésen kívül egy peták patkópénzt vesznek, mely saevitiáért sokan kénszeríttettek a fegyvert felvenni.

3. Azok közül, kik a fegyvert fel nem vették, magok repartitiojok szerint strásákat a plájokra rendeltek, úgy hogy azok a fegyvert felvenni tartozzanak; a kik depraecálták, azokra a nationális katonákra kettős executiokat rendeltek, úgy hogy 10, 16 és 20 executor is egy falun megvolt, declarálták addig el sem viszik, mig az fegyvert fel nem veszik, holott a generális declarálta, hogy erővel senkit nem vesznek, melyből desperatiora vetemednek és extrema quaevis meditantur.

4. A regulamentumhoz nem tartván magokat, nemest, parasztot simplex delation persequálnak, sőt elfogatják és várba vasba teszik, mint dánfalvi *nemes Szabó Bertalant*, ki primipilus, most is a várba tartják, úgy hogy azok vádja miatt senki securus nem lehet.

5. Terriculamentumokkal, nevezetesen, hogy oláhoknak adják jószágokat, kik katonák nem lesznek, katonaságra kénszerítenek; a népet disciplina alatt nem tartják, az honnan mindent, a mi tetszik, szabadnak állítván, a mindenható Istent káromolják, korcsomákon, utczákon lövöldöznek, régi injuriájokat vindicálják. Melyeket azért jelentenek, hogy jövendőben hallgatásokról számot ne kérjenek tőlök. Az honnan látván a nem katonák látván, hogy a magistratus, a kitől segedelmét várhatná, a militarisok előtt gyűlölségbe van s ereje nincsen és hogy minden arra czéloz, hogy akaratjokon kivűl is katonáknak attrahálják, declarálták magokat, hogy akármi exitiumra is inkább kész a nép, mint ő felsége positivum parancsolatja nélkül katonaságra vegye magát és olyan inconsolabilisek, hogy az executio elűzésétől könyörgéssel is nehezen praeserválhatták őket csak addig is, míg választ vesznek. Kérnek azért a foglyoknak szabadulást, a persecutio alatt valóknak securitást és a vivum aerariumnak manutentiot s csendes békességet procuráltatni, melyre mi válasz lesz, alább feljegyzem.

A mely követ ezeket hozta, kérdé a generális a guberniumban, hol legyen? miért nem megyen hozzá, mert meghallgatja és megajándékozza etc.

Nevezetes egy dolog történék. Gr. *Bethlen Miklós* ur excellentiája főcommissarius és consiliárius elkéreté a feljebb említett *gr. Mikesnek* és *Bornemiszának írt* leveleket vagy is commissiokat a cancelláriáról, ki is íratá és talám bécsi cancellárius testvérének felküldé. Proponálá azért 18-va a guberniumban: úgy hallja, hogy némely írásokat a cancelláriáról kiadtak, holott híre nélkül semmit kiadni szabad nem volna. Megparancsolá azért: investigáltassék, ki adta ki, mert abból nehéz exemplumot statuál. Megválik, mi lesz belőlle.

Elérkezék a feljebb emlitett rescriptum, mely privatim németbe a generálisnak lejött volt és mely dologban *Mikesnek* és *Bornemiszának* irtak volt, majd szóról szóra úgy volt fordítva deákra, mint az első; dícséri *Bornemiszát* repraehendálja *Udvarhelyt és Háromszéket.* Parancsolja ő felsége, hogy ezen militia kiállíttassék és a télen exercirozzon in casum irruptionis Tartarorum ország oltalmára etc. A katonákat de particulari gratia et protectiove assecurálja. *Mikesnek* leveléből detectum dissimulationem exprobrálja, mindazáltal reméli ő felsége, hogy magát megjobbítja. *Daniel és Bándi* ellen való animadversioját a generális levelének vételéig halasztja. Udvarhelyszéken conventicula, rebellionis speciem redolentia exprobrálja, mindazáltal mivel a hamis informatioknak és incitatioknak a katonaságtól való idegenséget tulajdonítja, a büntetést remittálja, *gr. Haller Gábort* odaküldetni parancsolja mindeneknek megkérdésére: sponte ki lesz katona? mivel erőltetni nem akar senkit. Schroeder ellen panasz menvén és némely tisztek ellen, megparancsoltatott a generálisnak, hagyja meg, hogy moderatius procedant és semmi molestiákat ne tegyen a községnek. Melyekről az expeditiók elmenének. *(Királyi leiratok a székely határőrség szervezése ügyében.)*

Ennek és a fenn írt csíki levélnek felolvasásakor előhozódék, minémű subtilitássa volt *Schroedernek*, hogy a kik meg nem esküdtek is, de felíratták magokat, megmérette, az honnan a megmérettettek, ha szinte most nem akarnának is, még is katonák, mivel ha önként nem akarták volna a katonaságot amplectálni, mérték alá nem adták volna magokat. Ilyének már a csikiak, kiket felírtak meg is mértek, arra nézve megmondá a generalis: Quod semel placuit, alias displicere nequit. Meg kell lenni, hogy katonák legyenek.

19-a Nov. újabb követek is jöttek Csíkból, de az szabad rend is küldött; mit hoztak, nem tudom. Szóval *(Követek érkezése Csíkból.)*

beszéllették, hogy ha meg nem igazítják, rosz dolog lesz, mert azok vették fel a fegyvert, kik a tiszteknek borsot törtek az orrok alá s félnek a processustól, vagy pedig garázda részeges emberek, a kik a többibe garázdálkodván félnek ugyon ne verjék egymást. Kiktől mind militaris, mind provincialis tisztek tartanak és secretarius *Cserei Elekné* asszony is töllök való féltekben jött bé. Nincs is már nemes embernek mit keresni, mivel fenyegetik, sőt az jobbágya is megizeni: vélle nincs semmi dolga, mert már katonavilág vagyon etc.

(Oláh pátens.) Jöve egy levele a generálisnak, honnan, nem tudom, elég az, volt benne egy oláh patens, melyben nógattatott a nép a figyelmetességre és kivált a fegyverszerzésre, mert közel vagyon az idő, melyben a jó fegyver megkivántatik s midőn borjús tehenet is örömest adna egy pistolyért s nem kap. Melyre nézve ma mindjárt 19-a Nov. midőn vette, mindjárt orderezte vicecolonellus *Dombrowkát*[1] *Beszterczén*, hogy az oláhoktól a fegyvert szedje bé, és küldje bé, vorspannról való assignatiokat is küldvén.

Effélétől tartott az ősz elején vagy inkább nyáron azon vicecolonellus, midőn a kiküldött fegyvereket ki nem merte az oláhoknak adni, mig iterato nem parancsolt a generális.

Én nem tudtam eddig ezen militia dolga miben légyen s noha bizonyoson most sem tudom, mindazonáltal az mennyiben a következett dolgokból kihozhatom s a bizonyosabb relatiokból nyomozhatom, felteszem, reménlem az eventussa is meg fogja bizonyitani. *(Buccow szereplésének kezdete Erdélyben.)* *Buccow* resolváltatván erdélyi generális commendansnak, ki sagax, eleven elméjü, nyughatatlan ember, és kiről *gr. Károlyi Antal* generális első bejövetelekor nékem mindjárt beszéllette: vigyázzon magára Erdély, mert ez novarum rerum avidus, nagy projectista, ki Csehországot is egy oly regulázott és minden elviselhető terhet kéntelen magára vett országot, sok projectumival, ha el nem hozzák vala, szinte confusioba hozta, bizonyoson Erdélyt is öszvezavarja. Bé is telék, mert resolváltatván, *(Buccow viszonya Bruckenthallal és Bruckenthalnéval.)* mindjárt akkori gubernialis secretarius *Bruckenthal Sámuel* úrral barátságot vetvén, ezt fenn hagyván, lejöve; kezdé *Bruckenthalné* asszonyomat frequentalni és más dámák felett distingválni, melyért az ország előtt is magát gyanúba hozá. Sok szó volt iránta. Basta. Lejöve az ura is, mint gubernális consiliarius, resolválva volt bárónak is, mivel generális és püspök bárózta. Kit mind magát, mind az asszonyt

[1]) Azaz: Dombrowskit.

mások felett bölcseknek és legokosabbaknak tartott a generális. Lejövén mint generális commendans és in re Valachorum deputatus regius plenipotentiarius commissarius, kezde az oláhok lármájának lecsendesítéséhez, melyet az interimalis generalis *Montoja* igen sokra engedett volt menni: egy *Soffronius* haszontalan kalugyer elvonván csak nem az egész oláhságot a bizonyosnak tartott uniotól. Czoborokat *(így!)* tartott 5—6 száz oláhból, *Károlyvárt*, *Fogarast* s másutt, annyira, hogy az károlyvári és szamosujvári commendans, féltették töllök a várat, az unitus papokat néhol felprédálták, tisztekre s másokra fenyegető izeneteket tettek, a militiára reá támadtak etc., melyekről való relatio felmenvén Bécsbe, már rebelliónak gondolták.[1] Ezeknek fészke, mivel a *zalathnai dominiumban* volt, oda mindjárt egész battaliont és lovaskatonát küldött, megcsendesítette, szebenszéki falukra, perinde *Fogarasba* és másutt szerte széllyel meg úgy. Azután az unitusokat és nem unitusokat conscribáltatta, lőn 140 ezer nem unita familia. A templomokat köztök felosztá és sok unitus pap ecclésia nélkűl marada. Külde ő felsége püspököt is nékik. *Soffroniust* salvus conductusra béhívá, eljöve, sokáig vélle járt. Midőn a gubernator mondotta: oly pacis publicae turbatort, miért nem fogatja el; felelé: a veszszőt az atya, hogy a gyermek féljen, az ablakba teszi, midőn megigazodik s javúl a gyermek, egybetöri. Talám észre vette, mert a végét nem várván, ő is elébb álla. Az oláhok dolgában commissioba rendelték mellé *br. Dietterich* camerae consiliariust és actuariusnak *br. Möringert*, de ezekre nem hajtott, hanem pro suo arbitrio cselekedett mindent. Foga osztán az schismaticusok az uniora való térítéséhez és 1-mo contra regias ordinationes megengedé vagy parancsolá a nem unitus püspöknek, hogy minden papon 30 frtot vonjon, a népen pedig 15, 30, 45 krt s egy frtot, hogy ő felségének százezer frtot adjon, melyért hallgatói előtt suspitioban is jött, mintha tecte unitus volna s megunatkoztak felőle. 2-do 15,000 nationalis militiát parancsolván ő felsége felállíttatni székelyekből és oláhokból, hogy inkább reá vegyék, sok igéreteket tettek, hogy a ki katonává lesz, adót, désmát nem ád, jobbágyságból szabadúl, nemes ember lesz etc. melyen a parasztság kapván sok számmal és sok faluban reá vette magát és mivel nem unitust nem acceptáltak, ezért a schismát nehány ezeren odahagyták; az unalom is, mint feljebb, reá vivén őket. (Az oláhok mozgalma Erdélyben.)

[1] Lásd ez oláh mozgalmakról dr. *Jancsó Benedek*: A román nemzeti törekvések. (Bp., 1896.) I. k. 731 stb. ll.

(A radna-völgyi oláhok viszálya Beszterczével.)

Ezen nationalis militiahoz accedál, hogy a beszterczei oláh districtus vagy is *Radna* völgyén lévő oláh vidékben levő 23 faluk mind oláh lakosi a beszterczei magistratussal adó, jurisdictio, allodium felett sokáig veszekedvén, jobbágyságot praetendálván a magistratus hozzá, noha mint è productis nem azoknak lenni a gubernium megítélte, hogy a szászoktól megmenekedjenek, készek voltak az oláhok akármit tenni s annál örömestebb mindegyik az nationalis militiát amplectálták, hogy a fenn írt ígéreteket consequálhassák. Felvették osztán a fegyvert és négyezer legelőször conscribáltatta magát, német és pápista tiszteket kértek, meg is lett. Noha azután a tiszteknek pompás quartélyokat építvén, egyéb szolgálatokat is tévén, strására járján, a mundurnak ára rajtok desumaltatván, adót is reá vetvén főre és marhára, az ígéretek is füstbe menvén s állapotjok nehezedvén, kezdettek az uraságra reá unni; de mivel négynek ötnek sem volt szabad egybegyűlni, a sem volt, kinek panaszolkodjanak, hanem a beszterczei vásáron találkozván ott sóhajtoztak s jelengették, a mit talám magokban elszántanak. Annyira is ment a dolog, hogy egy vagy két német tiszteket meg akartak ölni, detegáltatván pedig, nehányan megvesszőztettenek. Megválik ezután mi lesz? mivel a fenn írt patenst is aligha ott nem kapták.

(A beszterczevidéki oláhok határőrséggé szervezése.)

De visszatérek a dologra. Ugyan az oláhok dolgában egy óbestert egy battalionnal küldvén *Vizaknára* a generalis, e *Bogáti Gergely* jó nemes ember házára reászálla; béjöve panaszra, feladák az új generálisnak, mondá: az erdélyi nemes ember sem jobb a silesiainál, ott pedig az ő háza is tartozik quartélyt tartani. Ugyancsak meggyőzék, elmene az oberster, de megdobbanának tölle.

(Buccow hatalmaskodása Erdélyben.)

Azután a gubernatort probálgatá, valjon intentioira reá veheti-é? Proponálá: új törvényt kell csinálni. A contributionis sistemát változtatni és miképpen. Impossessionatorum taxát felvetni. Commerciumot felállítani, útat reparálni és ezekre fundust szerezni, vizeket navigabilisekké tenni etc. Melyeket a gubernator contradisputálván és mindazokat Bécsbe az udvari cancellarius *gr. Bethlennek* megírván; látá vélle nem sokra mehet, ezután kevesebbé kezdé respectálni, sildtvachtját elvenni (noha visszaadta) etc. Sokat beszéllett a nobilitaris praerogativa ellen, panaszolta, hogy a jó rend nem fér a gubernator fejébe, de ő végbeviszi.

Diaeta vala a [1]) esztendőben, leve regius commissariussá, tractálta az országot, itatta; minémű dolgok

[1]) Az évnek üres hely hagyva. 1761-ben tartatott Mária Terézia uralkodása alatt az utolsó országgyülés Erdélyben.

proponáltattak, másutt megvan; nevezetes volt a commercium, mely hogy conceptussa szerint nem folyt, nem csak illetlenül szólott az országról, hanem igen gaz insinuatumot küldött, melyre felelni akara az ország, sőt fel is küldeni, de impediálák, a praesidens *Bethlen Miklós* és mások néhányan, ítélőmester *gr. Nemes* bé sem tette a diaetale protocollumba, ezek vették hasznát, amazok megadák az árrát. Legkissebb szót is felvittek az országházából, sőt guberniumból hozzá.

Báró Henter Dávid jubiláltatván, a provincialis cancelláriusság vacantiába marada, úgy hallom, mutatta némelyeknek ő felsége az generalis propositioira való resolutioját, hogy kedvesen venné ő felsége, ha *Bruckenthalt* candidálnák, soknak pedig singulariter commendálta, meg is ígérték többire, sőt némely azzal kérkedett, hogy 30 voxot is nyert. Meglőn a candidatio, kapa talám 26 voxot, vagy többet, megharagudott a generális, hogy kétannyin is ígérték, még sem cselekedték etc. Mások pedig ex relationibus 1-mo, hogy lutheranus, 2-do, szász, minémű soha sem volt, 3, lege et natio magyart illet, 4, processusokat nem tudja, 5, sok nagyembereknek s familiáknak praejudicálna etc. telljességgel idegenek voltak. Elég az, hogy a ternarius numerusba bé nem ment.

(Bruckenthalt a kanczellárságra az országgyűlésen nem jelölik.)

Elbocsáták az országot; idő múlva a *generalis*, *Bethlen Miklós, Bruckenthal* felmenének Bécsbe, holott a mint hallottam s gondolhatom ex rationibus 1-mo, hogy mivel salvis legibus a nationalis militia fel nem állhat; 2-do, az contributio sistemája, onus ut inhaereat fundo és a mi ebből következhetik; 3, a protectionalis impossessionatorum taxa végbe nem vitethetik; 4, commercium fel nem állhat s egyebek, melyeket meditál és melyekből talám egy millio hasznot ígér az udvarnak, végbe nem mehetnek a gubernator praesidiuma alatt, ki azoktól idegen, azért tegyen ő felsége mást; akárki lesz pedig, magyar cancellariussal semmire nem megyen, magyar principium lévén, ergo legyen cancellarius *Bruckenthal*; törvényt el nem ronthatják, hacsak a többit is meg nem ijesztik és a kik a múlt diaetan opponálták magokat, azokat nem bünteti, a jókat nem consolálja. Mind végbe mene. Maga praeses gubernii lőn, *Bruckenthal* cancellarius, *Mikes*, *Teleki Károly* kevésbe maradának, *gr. Gyulai Lajos, Kornis* jubiláltatának, másokról is sokakról megvala az hír. Sőt azt beszélték, szabadságot adott ő felsége, hogy akármely consiliariust is propria authoritate jubilálhat. Mely szörnyű terrort okoza mindenekben. Ellenbe *gr. Bethlen Miklós* főcommissarius, *Nemes*

(A királyné Buccowot a gubernium elnökévé, Bruckenthalt kanczellárrá nevezi ki.)

Ádám táblai praeses lőn és a törvény correctiojára rendelt commissionak is praesesse. Hogy pedig generalis székeken a communitásokba disquisitiora a parancsolatokat ne vegyék, hanem minden parancsolatok menjenek, legyenek collegiatum judiciumok és ezekben militaris bírák is. Új indigenától mind meglehettek.

Lejövének Bécsből, successive mind kitálalák, a mit hoztak, mint feljebb megvan irva, senki sem vala, ki ellene szólljon, folya mint a víz. Bizonyosan beszélték, hogy a cancellaria és kivált cancellarius eleget dolgoztanak ellenében, valamit talám igazítottak is, denique a jég eső csak eljöve. Csuda dolog, azt beszéllették, hogy a ministerium, bellicum status consilium, mind ellene volt, de a császár, *Kaunicz* és talám *Haugevitz* a császárnét persvadeálván, végbe vive mindeneket. Úgy hallottam, midőn a nationalis militia iránt beszéllett *Lichtenstein* herczeggel, ki magyarországi generalis commendans és rei armamentariae supremus praefectus, a nationalis militia iránt és a királyné commissioját exhibeálta a fegyverek kiadásáról; mondotta volna: generalis uram nem ismeri Erdélyt, én öt esztendeig laktam benne, de ott örökké szedték a fegyvert a parasztságtól, mit gondol, hogy most felakarja fegyverkeztetni, ő nem approbálja, nem is adja. Ő felségének is megmondta, de ki nem állhatott.

Még le nem érkeztek, midőn mindenek idegenségét láttam és gr. *Lázár János* praesidenstől hallottam, hogy a két úrnak, generalisnak és cancellariusnak a nevétől is irtózik, ha hallja; de azután mind maga, mind mások odamentek, valahová akarták. A cancellariustól magától hallottam mondani: edd g azt mondták a magyarok a szásznak, csak szász, de most szeretné látni, ki meri mondani. *Gr. Haller Pál Cserei Eleknek*, ő nekem mondá, azt is beszélte volna: eddig a magyarok akarák a szászokat jobbágyoknak tenni, de megmutatja, a magyar lesz jobbágy.

(Bruckenthal a szászoknak kedvez.)

Lejövén a generalis, in religiosis igen indifferensnek mutatá magát, igért minden aequanimitást minden vallásnak, *Bruckenthal* is biztatta mindeniket, hogy consolatioja leszen, eddig a cancellaria opprimálta mind a protestans religiokat, mind a gubernium activitássát, de helyre hozzák, nagyobb credituma lévén a praesesnek, melylyel favorem volebant captare, mot ugyan elég lutheranust adának a gubernium personaléjába, de megválik a végén.

Perlekedék a fiscus ennek elötte a szász natioval a sz. Márton adaja felett, provocaltaték a natiotól a causa. Secretarius *Monos* expediálá a transmissiót két exemplárba

a natio kivánságára, kért érte 60 aranyat, nem adták. Kimenvén, bétette egy baráthoz, a generalishoz ment a panasz, hivatta a gvárdiánt, examinálta a transmissióról, ő tagadta; kérdette regestrator *Kozmát*, ő megmondta, hogy a vicariusnál van; előhozaták. Felette keményen bánt a gvardiánnal, megmondta, kihajtja őket innét, szidta etc. Hiába mondta ama, hogy híre nélkül vette bé és satisfactiot ád s veszen. Porba is evék (!) szegény vicarius sokáig. Panaszla udvarnál a gvárdián. Megkérdeték *Buccow*. Megírá az egész dolgot. Azt mondá *br. Möringer* látott egy levelet, melyben írták, hogy confessariussát és más religiosusokat is hivatván exprobrálta előttök és soha olyan indignatioját ő felségének nem látták. Jöve parancsolat, hogy *Monost* examinálják s úgy comperiálván a dolgot, candidáljanak mást helyette, megesék néki, de betegsége miatt még kinn van. Szóllék a cancelláriusnak, hogy félfizetésre had jubiálják. Megválik a vége, másként ígéré.

* * *

A csíki contribuens nép instantiája is kezemre jövén, méltónak ítéltem szóról szóra béírni.

Méltóságos királyi Gubernium!

Nékünk kegyelmes uraink, patronusink.

(Csíkiak folyamodása a guberniumhoz.)

Lévén méltóságos Báró főkirálybíró urunk ő nagyságának holmi militaris idegen tisztekkel való béjövetele nemes székünkbe, a mikor is kemény büntetés alatt parancsoltatott a mérték alá előállásunk. Úgy annak utána méltóságos commendirozó generális úr exciája csíkszeredai várba való érkezésével, hasonló büntetés alatt kénszeríttettünk a nevezett vár előtt megjelenni, mely kétrendbéli gyűlés alkalmatosságokkal, magunkat voltaképpen declaráltuk, hogy mi semmi módon fegyvert nem veszünk és katonák nem lészünk, miglen felséges asszonyunk parancsolatját nem látjuk, hogy mi módon parancsolja a szolgálatot. Az holott maga is ő exciája mellette lévő militaris tisztei által declaráltatta, hogy nem kivánná ő felsége senkinek erőszakkal való felállását, hanem a kiknek önként kívánsága és szándéka volna.

Mindezt annakutánna sok mortificáltatásink, terrealtatásink és ijjesztéseink esvén, a kik magunkat semmiként katonaságra nem declaráltuk, mivel azon idegen tisztek dispositiojából a mi felekezetünk, a kik sok ijesztgetések és appromissiok után amplectálták a katonaságot, rajtunk illetlen és törvénytelen executiokat visznek végbe, mert némely falura 10, 12 és több szállott ki, kik erőszakosan élnek rajtunk és dietim patkó-

pénzt vészen mindenik executor denario 14. Kiknek tisztei extraordinaria supportálására, fának administrálására ingyen compellálnak. Azzal is terreálnak, hogy ha fel nem vesszük az fegyvert, idegen nemzet béhozásával excludáltatunk haereditásinkból. Azzal is fenyegetnek, hogy vasra veretnek s rutul is elvétetik a fegyvert, a mintbogy véghez is vitték, mivel dánfalvi primipilus *Szabó Bertalan* atyánkfia regularis katonák által elfogatván, a csíkszeredai várba vasba veretett s ma is arestumban szenved. Kiktől persequáltatunk, azért, hogy erőszakkal is katonaságra huzzanak, mely mián már is felesen házunkat kerüljük. Mely említett idegen és felekezetünktől lévő vexáltatásunk, nyomorgatásunk mián majd szomorú consequentiára erumpáltunk, mely meg is esett volna, ha nemes székünk érdemes tiszteinek szép intő munkálkodása és közben tétele nem tartoztatott volna és azon törvénytelenül megsértetett statusunkat ha Exciátok Nagyságtok atyai szivére nem vészi, azon idegen és nemzetségünknek reánk törő ügyekezetit nem refrenálja, kénteleníttetünk in extremitate veszedelmünkkel s örökségünk elhagyásával is magunkat védelmezni. Melyekre nézve

Instálunk alázatosan méltóságos királyi Guberniumnak, méltoztassanak Exciátok Nagyságtok a nevezett atyánkfia elszabadulásáról, úgy illegalis extorsio refusiojáról és secura manutentionkról poroncsolni, melyért Isten Exciatokat megáldja. Várván urgente necessitate Excellentiatok válaszát maradunk

Méltóságos Guberniumnak

alázatos megszomorodott szegény szolgái
nemes két Csíkszékben contributio alatt
előbbeni statusában maradott rend.

* * *

Resolutio erre.

(A gubernium adja a csíkszékieknek.)

Quemadmodum ad factum eatenus viceofficialium repraesentationem Gubernium reposuit: militiam hanc non coactam, verum spontaneam esse, iisdem quibus reliquas omnes legiones juribus et praerogativis gavisuram. Jurisdictionem militares inter, sub qua omnes, qui sese conscriptioni et mensurae obtulerunt, numerari debent et reliquos incolas non milites, editis eatenus novis constitutionibus distinctam esse: nec ullam cuipiam injuriam illatam iri. Exactiones illas, de quibus supplicantes conqueruntur, reprobare Gubernium atque ut imposterum similes evitentur, exacta vero ad obulum restituantur, ego praeses severe ordinare non defui. Terriculamenta sunt vana.

nec fidem ullam merentia, interim illa quoque sunt interdicta. Respectu vero *Bartholomaei Szabo*, ob peculiarem rationem ad huc resolutio differtur. Quare ut inimicitias deponant, domi suae in pace perseverent, svavemque ac tranquillam animorum unionem harmoniamque cum militibus foveant, supplicantibus etiam committitur.

Extradatum per *Stephanum Halmágyi* m. p.
secr. Gub.

* * *

Adának bé más instántiát a csíkszeredai civisek, melyben declarálák, hogy midőn ott a generalis megfordúlt, noha azt igérte, hogy senkit a katonaságra eröltetni nem fognak, mindazáltal *Cajetanus István* kapitány 12 katonát parancsolt, hogy az havasra kiküldjenek; melyet, hogy nem cselekedtenek, 48 executort küldött reájok, kik mind egy peták patkó-pénzt húztak rajta, in summa pedig rh. fl. 6 kr. 39; midőn azok is declarálták magokat, hogy privilegiumokhoz ragaszkodván azt nem cselekeszik: a bíráikat elfogatta et pedibus manibusque vinctum detineri curat. Az ő eljövetelek után a 48 executor mit tett, nem tudják, de talám kényszerítették a kívánság teljesítésére, nem győzvén étellel tartani. (Verba:) Ex quibus ut alia, quae omnibus poene fundis destitutum nostrum oppidum patitur, praetereamus, palam esse potest Excellentiis Vestris instare nobis extremum diem ipsum, quo patrio solo relicto alienas ne forte barbaras etiam et ab ipsis feris inhabitari solitas térras cogimur et alpes pro domiciliis eligere etc. Kérik azért rebus suis ita consuli, quo et intentioni suae Majestatis satisfiat, qua vis omnis ad militiam sequendam praecluditur et res nostrae salvae esse possint. *(Csíkszeredai polgárok panasza.)*

Adaték ezeknek is majd hasonló resolutio az elsőhöz, hoc tenore:

Resolutio.

Nationalem quidem militiam spontaneam et non coactam esse vult sua Majestas, qui tamen conscriptioni et militari mensurae se obtulerunt, a jurisdictione militari avelli nequeunt. Custodiam finium, dum altissimum servitium et patriae securitas exigebat, antea etiam quorumcunque circulorum incolas in suo territorio subivisse constat, a qua nec supplicantes dispensari possunt. Exactiones vero, de quibus supplicantes conqueruntur, ego praeses aegre fero, atque ut in futurum similes ne fiant, exacta vero pecunia contribuentibus ad obulum *(A gubernium válasza a csíkszeredaiaknak.)*

refundatur et ipse judex libertati restituatur, ordinare non defui. Terriculamenta sunt vana, nec ullam fidem merentia. Quare ut metum omnem deponant et domi suae in pace perseverent, mutuamque cum militibus harmoniam colant, supplicantibus etiam committitur.

E reg. princ. Transylvaniae gubernio. Cibinii 22. Nov. 1762.

Ezekből megtetszik minemű terhes panaszokkal jöttenek és mely könnyű válaszszal mentenek, de nem csuda; mert sem instantia, sem extractus, sem resolutio a guberniumban fel nem olvastatott; hanem a háromszéki vicetisztek fenn említett relatiojára való válasz (de nem az extractus vagy relatio) felolvastatott s annyiban a mennyiben ezek ahoz igen hasonlók, pro concluso lehet venni.

(Gr. Haller instructioja.)

Ugyan ezen napon felolvasám a fenn írt rescriptumból concinnált instructioját *gr. Haller* úrnak; ezt is disputálá a generalis, de olvasván utána, az udvarhelyszéki expressusok iránt jött resolutiot, vagyis rescriptum parancsolt communicatiojáról való conceptust, megharagvék s megparancsolá, reponáltassék; megírja ő felségének maga az okát, sőt *gr. Haller*-nek is más instructiot ír, mivel, ha ő felsége rescriptumának szavai (NB. melyek ad notitiam dari jussa sunt) a népnek értésére megyen, felel felőle, hogy csak egy katonával sem szaporodik. E végre meghagyá, hogy a rescriptum in fracta charta leírva küldessék fel hozzá, hogy arra tégye maga reflexioit, vagy is separata instructioját, mihez tartsa magát gr. *Haller*. Accludaltaték e mellett instructiojához az község expressusai iránt jött rescriptum is, hogy abból csak azt mondja a községnek, a mit szükségesnek lát. Nemkülönben pro informatione et directione általadattak a constitutiok, de jurisdictione és az csíki fenn említett conceptus.

Valjon ki ád számot róla, ha valami rosz consequentia találja ezen dolgokat követni, midőn nemcsak a királyhoz, de még csak a guberniumhoz sem hat sua modalitate és maga valóságában a panasz és a községhez sem a király parancsolatja.

23-a Novembris feküldők a constitutiokat de jurisdictionis inter militares et provinciales limitibus assignatis. Azt irá a gubernium: pro bono ordine et harmonia observanda ő felsége resolutiojáig irta; nem írá, mi adott alkalmatosságot.

(Buccow és a székelyek.)

Lázár István csiki nemes ember gubernialis cancellista, szava bévehető, azt beszéllé nékem: midőn a generális Csíkba járt és Gyergyóba, Sz. Miklóson reá vágták a

kaput és kertet a székelyek és csak egyik biztatta volna agyon verték volna. Most pedig egy recenter jött jobbágya azt beszéllette, hogy szörnyű nagy confusio van *Csíkba*, *Gyergyóba*, üldözik nemcsak a katonák, hanem a német tisztek is a nemes embert, öt aranyat mit igérnek a tisztek, hogy a nemes embereket fogják el és néhányon kivül kerülik a házokat s készülnek Oláhországra. Ő pedig mikor benn volt, mind *Caratto* obristlieutenanttal, mind másszor egy kapitánynyal beszéllett s az efféle insolentiakért anynyira convincálta őket, hogy átkozták a generálist, miért csalta le; mégis másszor árulkodnak és persequálják a nemes embert; sőt mikor a generalis benn volt, akárki igazán vagy hamisan vádaskodott a nemes emberre, mindennek három-három aranyat ajándékozott.

Mái, idest 23 novemberi sessioban producálá a generalis egy hadnagy levelét, arról, hogy a gyergyai vicekirálybíró *Blási* azt mondotta volna, hogy ő felsége a contribuenseket nem akarja katonákká lenni és ha a generális *Buccow* katonákat akar állítani, állítsa a maga embereiből és ha látná szemébe is megmondaná, hogy eddig nem retrahálta a katonaságtól a népet, de már ellenkezni fog benne etc., melyért concludáltaték, hogy azon vicekirálybíró personaliter bécitáltassék.

24-a jöve bizonyos híre, hogy az anglus, franczia, spanyol és portugallus megbékélettenek; a békesség conditioiban többet nem érthettem, hanem hogy Canadát, Capo Bretont és még egy szigetet az anglus magának hagyott és a Canadában nyert 28 millio aranyat, ennek felette pedig a franczia visszaadni tartozzék Austriának Niederlandot, mivel ő is mind francziának, mind spanyolnak provinciáit visszaengedi. A bécsi udvart hagyja magára mindenik a berlini udvarral edgyütt. Nyere Austria a londoni udvar elhagyásával és franczia barátsággal; melynek oka *Kaunicz* status cancellarius, legbüszkébb ember Európában, kinek minden köntöse imbalsamálva, ingét Párisba mosatta, minden cselédje párisi, úgy minden köntöse is, ki a saxoniai herczegeknek is csak feje mozdításával tett complimentet. Megválik mire megyen dolga. *(Angol-franczia-spanyol és portugál békekötés.)*

25-a. Beszéllé *Baló László*, szava bévehető ember, hogy a *Mezőségen* jártában observálta, hogy a jobbágyok is széltiben mennek katonának és urak udvarába s házába süvegfeltéve menvén impertinenskednek, fenyegetődzenek; söt *Csánból Gerendi Sándor* udvari bírája általa és még két véle lévő társai által izente az urának: menjen most oda, mert elsőben orrát, fülét elvágják, azután nyársba vonják. *(A mezőségi jobbágyok mozgalma.)*

Pinczékre reá mennek és hordók fenekébe lövöldözvén, isznak, prédálnak. Sőt gr. *Toroczkai Sigmondot* és praefectussát maga házába katona jobbágyi körülvévén, ha kimentek volna, agyba-főbe verték volna s csoda, hogy az házba is rajtok nem mentek.

26-a. Consiliumba proponálá a generális, hogy gr. *Toroczkai* praefectussa egy praetendált jobbágyát, ki katonának állott, *Egerbegyen* megfogatván megkötöztette mundurba és a vizen által vontatta s nadrágát letojatván annyira verette, mig farából a vér kijött és kényszeríttette magát obligálni, hogy a katonaságot elhagyván jobbágyképpen szolgálja; mely szörnyű aususéri, azon *Pünkösti* nevű praefectus megérdemelné, hogy az első fára felakasztatnék, vagy feje vétetnék és ha agyonlőtte volna, vagy nyakát elvágta volna azon katona, nemcsak megdicsérte volna, hanem tíz aranynyal megajándékozta volna. Melyre nézve egy kapitányt rendele maga, a gubernium pedig thordavármegyei viceispányt *Vas Sándort* investigatiojára azon dolognak s megmondá, hogy ha úgy lészen, nevezetes exemplumot statuál.

(Csík-szépvizi hírek.) Proponálá azt is, hogy a csík-szépvízi és más szomszéd két vagy három falubéli lakosok nemcsak a militiat nem amplectálják magok, hanem másokat is attól ijjesztéssel, sőt erővel is elfognak. Melyet midőn exponáltak nékiek és repraehendálták, enormiter feleltek, sőt egy földet is puskaporért eladtak, adott is nékik egy nemes ember. Melyből következhető consequentiának eltávoztatására szükségesnek látja, hogy azok in debitum ordinem redigáltassanak, a *Laudon* battalionnyát odaküldje főstrásamester *Froelichhel* és commisiot adjon nékie, hogy mivel ő impartialis és a nationalis militiával köze nincsen, investigálja azon dolgot; szükség azért, hogy a gubernium részéről is valaki adjungáltassék e statu civili, melyre *Bors Tamást* jónak látja. Kérdi *Cserei* úrtól: jó ember é? Felele: jó volt. Elneveték; ugyan csak meglőn. Egy lármázó, szeles ember.

(Csíki zavarok a határőrség miatt.) 27-a. Olvasá előttem registrator *Baló Antal* uram testvérbátyja csíki notarius *Baló István* uram levelét, melyben írja az oda bévaló nagy confusiot, egyik székely a másikra támad, mindenik male contentus, nemesekre, kik ott kevesen vagynak irígykednek, fenyegetik őket, tisztektől nem függnek etc. Melynek nagy oka a *sz. miklósi esperest*, ki a cathedrábol kénszerítette őket a katonaságra, a templomon kivül is, a ki nem akart katonává lenni, rebellisnek nevezte: már pedig reá unván a katonaságra, valamint az előtt sze-

rették, úgy meggyűlölték, árulónak, ördöggel bélletnek tartják, kiáltják.

Gr. Teleki László úr beszéllé, melyet most érkezett gr. *Lázár* úrtól hallott, hogy az udvarhelyszéki székelyek bizonyos időkben egy helyre egybegyűlnek, consultálódnak és minden extremumra resolválták inkább magokat, mintsem katonák légyenek.

Gr. Bánffi Dienes úr exciája beszéllé nékem: azt nem szereti, hogy a székek nagy részint vetés nélkül maradván, mások pedig marhájokat lóért adván, ezt is halálig nyargalván, koldussá maradtak s tart, hogy a szegénység extremumra ne vigye őket. *(Udvarhelyszéki mozgalmak.)*

1-a Decembris. Hivatván engemet a cancellarius *br. Bruckenthal* úr, kérdi mi újságom? Többet egy levélnél nem vettem volt Bécsből, mondok némelyeket belőle. Urgeálja, egyebet nem vettem-é? Én gyanítván, hogy talám a generalisnál látta minekelőtte a postáról vettem volna, előadám s elolvasám egészen. Irták vala benne, hogy a székelyeknek követeket küldeni megengedtetik; mondá reá: az nem lesz. Irt egyéb particularitast is azon jó barátom, mely inkább tetszett s talám melyre vágyott, hogy tőlem hallja, experialni akarván indulatomat s jól esett, hogy megmutattam. Bizonyosnak tartatott, hogy *gr. Bánffi Dienes* úr consiliariusnak és egyszersmind küküllővármegyei főispánynak resolváltatott, melyről én mondám: úgy hallom a diplomáját visszakérette ő felsége. Csudálkozék rajta, honnan tudom? s mondá: úgy van, mert proponálván ő felségének a cancellarius, hogy más consolatioja nem lehet, ő felsége ugyan láttatott hajlani, de a generálisnak leírván iránta, ez repraesentatiot tett ellene; azalatt pedig diplomája is expediáltatván s leküldetvén, ő felsége apprehendálta, hogy positivum parancsolatja nélkül expediáltatott. Úgy osztán írt a cancellarius, hogy küldje vissza és most azért jött bé, hogy disponálja a generálist. De nagyobbat mond, mert a minapi repraesentatiojat a guberniumnak, melyet az auctum sallarium eltartása iránt jött rescriptumra tett vala a gubernium, a cancellaria nem referálván, kétszer is parancsolt ő felsége, hogy referáltassék, sőt másodszor sub comminatione indignationis és azt is hozzá tévén, nem akarja ő felsége a guberniumot hogy sub paedagogio tartassék és ugy kéntelenittetett referálni s jó válasz jő reá, mint a generálishoz jött privata resolutioban iratik. *(A cancellaria és gubernium versengése.)*

De még ennél is nagyobb az, hogy a mely apróság dolgokban rescriptumok jöttek, ezután azok is fognak cessálni, hanem, ha akar, irjon a cancellaria a guberniumnak,

(Buccow fenyegetőzése gr. Bethlen Gábor főkancsellár ellen.)

de ne abutáljon a király nevével. Mondá azt is, úgy mondta a generális, hogy ha kényszeríttetik, egyenesen a cancellarius ellen fog írni, mivel rakással van nála ellene a dolog, ő magát nem félti, mert akárhova menjen, ő felsége elbocsátván, itt való fizetését megtalálja.

(Kolozsvári reformátusok panasza a városi hivatalokban mellőztetésök miatt.)

A kolosvári reformatusok repraesentálván ezelőtt, hogy noha ő felsége a geometrica proportiot in officiis gerendis observáltatni parancsolta; ott mindazáltal a catholicusok kétannyi officiumot tartanak, mint a reformátusok, kik kétannyin vadnak, mint amazok. Kiadatott referádára a püspöknek és *gr. Lázárnak*, kiknek opinioja szerint megparancsoltaték a kolosvári magistratusnak, hogy successive a paritast reducálják, habita augustanae etiam addictorum dum capaces invenientur ratione, és ez ő felségenek is, talám 1-a vagy 5-a Oct. referáltatott. Jöve most válasz reá, melyben parancsolja ő felsége, hogy mivel nem tetszik ki: ha az catholicusok meghallgattattak-é? Informálják erről ő felségét, mindenik vallásbeli capax subiectumokat sincere specificálván, azalatt pedig azon ordinationak executioját suspendálják. Meg is lőn s midőn mondták, hogy ha hiba volt, a két referens hibázott, mondá a püspök: inkább recognoscálja maga hibáját, mintsem az a catholica religionak praejudicáljon.

Jöve relatio, hogy a magyarországi cancellárius *gr. Pálffi Miklós*, senki se tudja miért, resignálván, helyette lett *Esterházi Ferencz*, vicecancellariussá personalis *gr. Fekete*, ennek helyében consiliarius *Koller*, ennek *Brunsvig;* camerae aulicae consiliariussá pedig *Festektich (így!)*

(Csíki előterjesztések katonaság ügyében.)

15-a Decembris. Két relatioja érkezék a csíki vicetiszteknek, egyikbe kérik, hogy a *Laudon* battalionnya bizonyos falukba dislocáltatván, nem capaxok tartani, semmi gabonájok nem teremvén; kérték azért engedtessék meg, hogy a több falukban is distribuáltassék. Írának quid pro quo válaszúl, noha azt mondá nékem a cancellárius, hogy elfogja onnan orderezni a generális. Nem is kétekedem, mivel bizonyos különös relatioból értettem: kevésbe múlt, hogy agyon nem verték őket a székelyek.

A másikban exponálják, hogy noha azon constitutiokat de jurisdictione inter militares et provinciales observanda, melyet a gubernium sub [1]) kiküldött vala, vették; mindazáltal, mivel azokat mint törvényekkel és szabadságokkal ellenkezőket, sine universitatis congregatione sub praesidio supremi judicis regii celebranda, magok-

[1]) A keltezésnek üres hely hagyva.

tól be nem vehetik, addig seponálják és tartják magokat régi törvényekhez és praerogativájokhoz. Jelentik ennekfelette, hogy noha interdicáltatott, mégis a violentiák, injuriák, vexák, executiók nem cessálnak, salgamalis praestatiokat extorqueálnak a katonák, azért azoknak orvoslását kérik. 3-tio. Azok kik felírattak s megmérettettek az ő jurisdictiojok alatt kivánnak maradni és semmiképpen katonákká nem lésznek, azt allegálván, hogy ezen militia spontanea, ők pedig sub poena amissionis capitis et omnium bonorum kénszeríttetvén eleállani, spontaneusoknak nem tartathatnak, nem is lésznek, nem is inducáltathatnak. De 4-o, azok is, a kik a conscriptiokon jelen nem voltak, katonáknak praetendáltatnak. Melyre nézve kérik mindezeknek orvoslását és ha nem lehetne, engedelmet az ő felségéhez való recursusra.

Válaszolá a gubernium ad 1-m. Nem a generalis szék disquisitiojára küldettek ki azon constitutiok, azért observálják; repraehendalván serio az engedetlenséget és fenyegetvén, hogy ha nem obtemperálnak, nemcsak negligentiae poenas exiget gubernium, hanem ha e jurisdictionum confusione valami véletlen consequentia lenne, ők fognak számadásra vonattatni. Ad 2-dum. Kedvetlenül érti mind generalis, mind gubernium az injuriákat és extorsiokat, de mivel csak in generali panaszolnak, in generalibus parancsolhatott a generalis, meghagyván vicecolonellus *Carattónak*, quod injuriis medeatur és az exactiokat refundálja, azért nála jelentsék magokat. Ad 3. Az felírattattakat és megmérettetteket a gubernium a jurisdictione militari nem eximalhatja. A 4-tum. Az absensek nem erőltetnek, de ne is idegeníttessenek. Az ő felségéhez való recursustól pedig nem praecludáltatnak, azon kivűl menvén mindenekről informatio. *(A gubernium válasza a csíkiaknak.)*

Küldének a csíkszeredaiak egy keserves instantiát, az ennekelőtte adott resolutiora, mely szerint mint megmérettettek nemcsak militaris jurisdictio alá bocsáttattak, hanem havasok őrzésére is disponáltattak még pedig magok határokon kivűl, az exactiok, injuriák sem cessáltanak, nem is bonificáltattak s veszik az ingyen praejuncturát is rajtok, melyeket már nem viselhetnek és jobb lett volna nem születni, mint azokat szenvedni. Talám papjok írta, mert teljes lamentatioval; nevezetesen teszek egy paragraphust ide: Domina et mater nostra clementissima, aeque ac pientissima, sacr. regia Maiestas, cur abderis? Cur subduceris conspectui subditorum tam fidelium et filiorum tui amantissimorum? Cur non vides lachrimas? Gemitus et suspiria cur non audis nostra? Accusamus novercantem distantiam, *(Csíkszeredaiak panasza.)*

quae nos sejungit famelicos ab uberibus maternis et augustali misericordiae throno. Megírják, hogy ők fegyvert nem vettek, nem is vesznek. Kérik injuriájok orvoslását, az exactiok refusioját etc. Ne miseri fundum hunc regium, in quo degimus et stationem nostram propter insufferibiles molestias onera et vexas deserere cogamur, neve penitus desolemur.

(Gubernium válasza.) Megpirongaták jól őket, hogy oly sápító instantiat küldtek s megigérték, hogy *Carattó* megfizet és az afféle extorsio cessálni fog.

(Székely tisztek gubernium elibe idézése.) A minap *Blási*-nak kászonszéki vicekirálybírónak ment citatoriája de comparendo, valami tisztek vádjára, azután gyergyai vicekirálybírónak *Boros*-nak, ma pedig 17-a Decembris mutatá a generális a consiliumba *Carattó* levelét, hogy ott a tisztek hírével conventiculumokat tartanak és egyben esküdtek, hogy katonák ne legyenek. Nevezetesen 3 ember gyüjtötte össze a falusiakat, ugyan a végre, notárius *Baló István* nevében. Azért úgy véli, hogy katonákkal hozatja bé. Mondák, jobb lesz bécitálni. Én mondám, az egy modestus jámbor, mansvetus ember és nem képzelhetem, hogy mehetett volna arra. Felelé a generális: ő vicetisztei parancsolatjából cselekedhette, de ugyancsak őtet kell meghallgatni. Mondám: híre nélkül is foghatták reá etc. Conclusum, egy főtiszt kísérje bé ide uti társaságúl, mely ellen az urak sem szóllának.

(Gyergyai zavargások.) Azt is értem Laudonianus főstrásamester *Froehlich*, ki a battalionnal Udvarhelyszéket is megjárta és maga aequanimitásának documentumait adta, Gyergyóba is a battalionnal bémenvén, onnan írt vissza, hogy ő ott sokáig nem subsistálhat, mert ha valakivel vagy beszélni akar, vagy kérni kell valamit, mezőre kell az emberek után menni. Hallottam azt is, hogy azok akármire inkább készek, mint katonaságra és már több 200 embernél által is ment ily télnek idején az havason.

Secretarius Cserei úrnak írták, hogy a jobbágyi semmit sem szolgálnak, azt publicálván a tisztek, hogy *János* király idejétől fogva valaki jobbágygyá lett, ezen katonaság által mind menekedik. Az nem-katonákat executioval, mindennel kénszerítik a katonaságra; építetnek vélek, szolgáltatják, csak hogy katonaságra vehessék és minden órán extremumra megyen a dolog, melyeket a generálisnak is megmondott, ki felelte: non credat, non sunt vera et si vera essent, vicecolonellum cassarem et reliquos ad profosones mitterem etc. Mondá, bizonyosabb relatiot vár etc. Ezen urat ugyan eleinten vagy kétszer megriasztván meg-

ijesztette vala a generális, de osztám szemügyet vévén, az efféléket kijelentette. Ennek tulajdonítom azért, hogy fundata relatiok jövén Csíkból, azt mondotta generális: nem Csíkba írták azt, innen ment a bé, jól tudja az auctorát is etc. Kétségkivűl czélozott Cserei uramra.

(A gubernium ítéletei magánperekben.)

Ezen a perioduson a seriesbe kitett hat nevezetes apellata causak lefolyának. Első volt a *Folti causa*, mely 3 egyenlő részekre ítélteték, deponáltatván a más lineák által a 4000 arany. 2-dik volt a *kendilónai*, mely a táblára, hogy in merito ferat judicium, remittáltatott. 3-dik *bándi portio* iránt *gr. Vas* uraké a *Lázárok* ellen; ez is remittáltatott. 4-dik *Mikola László* defectussán publicált causa, mely in merito definiáltatott, Berenden kivűl a *Cséki* leányoknak ítéltetett, mint közelebb való véreknek, *Berend* a fiaknak; a több rész megválik, melyet különös actiora tartott a director. Ezek igen felvitték genealogiájokat. 5-dik a *szilágyi* szegény atyámfiai ellen az újnémeti causát megnyeré a fiscus, melyeknek relatioi mivel nálam megvadnak, itt bővebben nem írom.

(Házasságtörési per.)

6-dik *gr. Bethlen Julianna causája*, mely nagyobb reflexiot érdemel. Ennek az atyja volt *gr. Bethlen István*, anyja *Matskási Kristina*, mindenik szép jószágú régi nemzet. Az asszony telhetetlen lévén, válásra ment a dolog. Sokat perlettek a papok székin, az ura belőle kiholt. Ment osztán férjhez, fiai praeceptorához *Váradi István*hoz, értelmes szegény legényhez. Eleinten voltanak az eczeten, azután reá unván, olához, mindenhez csapta magát, urától válni kívánt, utolján annyira vitte a dolgot, hogy el is fogattatta a catholicus status, mivel maga általállott; onnan szabadúlván, circa esztendőre Bécsbe ment, az asszonynak felmenetele parancsoltatott, beteggé tette magát. *Váradi* szegény *gr. Lázárt* és *engemet* plenipotentiariusainak tett, hogy véle contraháljunk, meg is kötöttük a csomóját, de arra nem hajtván, a vén *Dósával* úgy lakott, mint felesége. Ezen pár embernek életéről egész historiát lehetne írni, de én ebbenhagyom. Ezen asszonynak első férjétől való leánya *gr. Bethlen Juliánna* ment férjhez tancsi *Földvári György* főemberhez. Két, három esztendeig jól éltek, gyermekek is lett, végre hergeni morgani kezdett az asszony, utoljára odahagyta és pápistává lévén anyja példájára, lator mostohaapja fiával *ifj. Dósa Mihály*-lyal egybeszűrték a levet s mint házasok úgy éltek; midőn sok tilalom után sem cessáltak a cohabitatiotól, a gubernium akkori püspök Sztojka Zsigmond Antal tiszta életű úr és egyenes ember tetszéséből az asszonyt elfogatta és hogy soha vele nem lakik

reservalist adván, úgy bocsáttatott el. Azután Magyarországra szöktek, végre visszajövén edgyütt laktak s laknak s két vagy három gyermekek is lett. Ennek persecutioja iránt parancsolván a gubernium a directornak, evocáltatta tanquam adulteram. A forum ellen excipiált, hogy matrimonialis lévén, a causa a táblát nem illeti; a tábla az exceptiot elítélte; az I[ncatta] provocalta, praeceptoriummal elhozta. Nagy contentio volt felette, mert a püspök mindjárt defendalni kezdette, azt affirmálván, hogy az adulterium megítélése ecclesiai forumot illet; mondta *gr. Lázár*: úgy de midőn felesége odahagyta akkor még reformata volt, arról ezért a catholicum consistorium nem ítélhet. Feleltc a püspök: vagyon abban mód, mert általír a maga consistoriuma a mi superintendensünknek, ki maga canonnyi szerint ítélvén, transcribalja oda a sententiat etc. Mondá: attól tartanak a protestansok, hogy mivel *Dósáné* egy missionarius által oly sententiat extrahált Rómából, hogy matrimonium cum infideli contractum est nullum, lègitimálni fogja catholicum consistorium utolsó cohabitatioját *Dósával* és per consequens a jő ki belőle, hogy minden protestansok fattyak lésznek és bonorum incapaces, non sine convulsione legum et status publici. Felelé a püspök: attól tartanak, a mit nem értenek és a mi még meg nem történt. Az a sententia, ha lett volna is benne valami (melyről semmit nem tud), valamíg suo modo püspök által nem publicáltatik, senkit addig nem obligál, különben is ezen materiában ő felsége magának különösen parancsolt, mi tévő légyen, melytől nem is recedál, és ha szinte a gubernium approbálná is a tábla sententiáját, maga solennis protestatiot ad ellene. Várják el decisioját, mivel még hasonló exemplum nem volt és ha a consistorium sententiáját praejudiciosának ítélnék, akkor lesz ideje ő felsége előtt ellene panaszoljanak. Végre persvadeálá a guberniumot, hogy az exceptiot megítélé és ad forum spirituale remittálá.

Ezen esztendő elég zűrzavarral ugyan, de Istennek hálá részemről szerencsésen eltelék. Adván ő felsége erőt egészséget hívatalom folytatására, melyet még eddig úgy vittem, hogy a generális más collegáim felett kedvellett és csak egy bal tekintetet sem mutatott.

(Az 1762-ik év termése.) Vala pedig ezen esztendő terméketlen gabonára nézve, a sok esőzés miatt elragyálván a gabona, annyira, hogy sok helyeken két három kalangyából vettek egy vékát, annak is kuporodott szeme sokkal erőtlenebb volt, mint rendszerint szokott. Törökbúza az őszi jó időben alkalmas volt, zab kevés, bor bőven, de igen savanyú.

Kifordúltam vala Fogaras földire és két hét alatt mindenféle gabonának az ára 2—3 garassal feljebb hágott.

Pro curiositate említem, hogy Szebenbe a baglyok rendkivül huholtak, az apáczák, jésuiták templomán, a kis tornyon és némely nagy urak házain s szállásain, melyből a kösség pusztulást prognosticált, hazudjon benne. *(Babonás hiedelmek.)*

Nevezetes dolog az is, mely a csitkókban observáltatott, az idei csitkóknak ugyanis mind 4 lófoga és némelyeknek minden fogai hasonlóknak observáltattak.

A tél december végéig lőn igen száraz, kemény hideggel és széllel, mely a gabonákra nézve igen károsnak tartatott, elfeketedvén, többire hó nélkül a vetések. Sőt a malmok többire elfagytak.

1763. Januarius.

(Királyi leiratok a székely határőrség szervezése tárgyában.)

9-a Januarii béindulván *Veniczé*-ről, vevém a sárkányi postán egy jó barátom levelét, melyben írja, hogy a minap obristlieutenant *Ernst* hozta ő felsége resolutioit, melyekbe a nationalis militia felállításába a gubernium szorgalmatossága dícsértetik és abban továbbra is hasonló hívséggel való munkálkodás parancsoltatik; úgy annak is publicatioja, hogy valakik akármely renden lévők ennek felállításának elősegéllésében quoquomodo eszközök lésznek, minden civilis, militaris és cameralis hívatalok restauratiójába ő felsége kegyelmét tapasztalni fogják. *Gr. Mikes Antal*-nak ebben való jó magaviseléséért ő felsége maga complacentiáját jelenti, vicekirálybíró *Antos István*-nak pedig sallariuma e cassa provinciali ebbéli hívségéért 200 frt-tal augealtatik.[1]) Ellenben *br. Bornemisza Pál* csíki főkirálybíró pirongattatik sub comminatione suspensionis ab officio, ha az csíkiakat az militare juramentum letételére nem inducalja; *Turi László, Boros* és *Szabó* vicekirálybírák pedig ab officio suspendáltatnak. Megesett szegény *Boros*-nak, mert őtet a katonák felpredálván, egy borjánál több nem maradott, már hívatala nélkül is el kell lenni.

Érkezett más rescriptum is, melyben megengedi ő felsége, hogy az auctum sallariumot a gubernium per angarias vehesse; a protocollumba referentium consiliariorum et expedientium secretariorum nomina exponantur ad marginem, occurrentiaque momenta non per secretarios, sed consiliarios referantur.

---

[1]) Bajtay Antal erdélyi r. k. püspök is hálálkodik báró Nenyhez 1763 jan. 6-án N.-Szebenben írt levelében a fejedelmi kegyért, melyről ez őt 1762 decz. 24-én írt levelében tudósította . . . »pour m'annoncer les Graces signalées, que notre trés Auguste Souveraine vient de repandre sur moi . . . . . or je ne vous dirai rien Monsieur de l'impression, que cette grande génerosité de S. M. a faite sur mon ame« . . . »Schreiben des Bischofs Bajtay an Baron Neny 1763 6. Jaenn. — 31. Dec.« (Orsz. ltr. Transylvanica fasc. 4.)

Ezzel igen male contentus volt a generális, 1-o azért, mivel az hozzá jött private resolutioban oly expressiot tett ő felsége, hogy nem akarja egy ilyen intimum consiliumot úgy tractáltatni ő felsége, mint tanúló gyermekeket, mely a rescriptumból kimaradt. 2-do, mert ha a consiliariusok referálnak, sokkal későbbre mennek az expeditiok, akadoz a dolog és a régi módra recidál. Fogott is maga rescribálni, megválik mit visszen végbe.

Parancsolta ő felsége azt is, hogy a juris correctiora rendelt commissio Marosvásárhelyről Szebenbe jöjjön.

Br. Korda úr exciája kolosvármegyei excessusi húzása, vonása investigáltassanak, mely végre két cancellista rendeltetett.

Ötödik rescriptum az juniusi protocollumra való reflexiokat contineálja, mely hasonlóképpen nagyon offendálta a generálist és midőn felolvastatott, invehált a cancellaria ellen, mondván in consilio, hogy stokfisch volt a ki referálta és keményen kell iránta visszaírni. Midőn mondták: úgy de M. Theresia subscribálta és valjon nem offendaltatik-e? felelte: a protocollumot nem is látta a királyné, a mit mondtak róla elhitte és subscribálta, a választ sem látá soha, de megírja, hogy kérje elé s meg fogja azon reflexioknak helytelen voltát tekinteni. Mehessen csak maga Bécsbe vagy 8 napra, előkéri a cancellaria protocollumát és más forma hibákat fog exponálni etc. Conclusum est. *(Buccow kifakadása a kancellária ellen.)*

Irá azt is, hogy a consiliumot maga szállására transferálta.

A pestis pedig Bátsvármegyéből általugrott Pestvármegyébe is.

Kinn létem alatt két hétre a búzának, rosnak és kukoriczának ára három garassal ugrott feljebb *Fagarasban* és az havasallyiak zabkenyérre szorúltak. Megválik, hány ember megyen el Fagaras földéről.

15-a Januarii a consiliumban nagy megindúlása lőn a' magyar consiliariusoknak, mert *br. Radák Lőrincz* hozatván bé 4 hordó bort maga számára, fogadott szállására, minden hordótól egy-egy frt taxát vettek a szászok, melyet *gr. Lázár* úr nagy megindúlással proponála, hogy az törvény ellen való volna, mely a magyaroknak szabad élés behozásáról caveal, minden taxa nélkül. Praeterea a szászok tehetnek constitutiot, de mely csak a magok subordinatussit obligálja és nemes embert nem. Superveniálván a consiliumba, a cancellarius megilletődött rajta, hogy abból is nationalitast csinálnak és a kiknek bíráknak kellene lenni, magokat parsokka teszik, mely ha úgy lesz, udvarnak kell definiálni. *(Bor-beviteli adó felett való vita a guberniumban.)*

Maga sem approbálja a cselekedetet, de rendi az volna, hogy *br. Radák* adna instantiát és a gubernium igazítsa. Dictum factum, megmondák: adjon instantiat. Volt szó hogy jure repressariorum a szászokra is tesznek a vármegyéken taxát, árujokra, vásárlott borokra, égett borokra etc., de talám e nékünk nem jó lenne, mert a szászok magok nemzetétől vennék a borokat és a vármegyebeliek ide szállítván, fél árát vennék. Egyébért pedig több pénzt hozunk mi bé és többekbe szorúlunk a szászokra, mint ők reánk. Különösön panaszla a cancellarius előttem a praesidensre, hogy nem tudja miért, de ellene appraehensioja vagyon, mert ezen dologban is magát tette czélúl, ennek felette a minap is a generálisnak béárúlta, hogy noha in contributionalibus maga volna praeses, mégsem communicáltatik semmi véle, holott az még könnyebbségére volna, hogy készen viszik elő a munkát és a guberniumban hallja, mikor felolvassák. Melyet a generális mondott volna, hogy ellene valami neheztelésének kell lenni. Úgy vagyon ő arra nem szolgált, sőt éppen csaknem adorálta *gr. Lázárt*, de úgy tapasztalja, némely ember nulli bene esse cupit, nisi sibi, azért ő vigyáz magára, de más is vigyázzon; a pedig bizonyos, hogy ha udvar eleibe megyen a dolog, magát is a cancellariust meghallgatja ő felsége, nem fél, hogy legkissebb partialitásba találtassék.

(Bruckenthal kanczellárius panasza az elnökre.)

Annyit maga is a praesidens beszéllett nékem, hogy a generális panaszolkodván, hogy a contributionalis cancellarián igen lassan menvén a dolgok, kéri, riaszsza meg őket és accelerálja a dolgokat. Melyre felelte: régen küszködik magában, ha valjon tegyen-e említést, de mind halasztotta, most már ő excellentiája adván alkalmatosságot, tovább is hallgatni tanácsosnak nem tartja, hogy maga nem tudja azt is, mit dolgoznak és azt sem, miről kellessék rendelést tenni. Kérdi a generális, hogy lehet az? Felelte: mert semmit véle egy darab időtől fogva nem communicálnak. Mondá: meg fogja parancsolni. A minthogy vittek is azután hozzá mind dolgokat, mind subscriptiora való commissiokat; melyért meg fogott neheztelni a cancellarius, de nem tehet róla etc.

(Csíki zavargások és lázongások.)

Jövének relatiok privatusokhoz Csíkból, hogy ott a dolog a nationalis katonákkal hova tovább mind alább. Nem dolgoznak semmit, marhájokat eladták, az árát elkorhelkedték, mivel élni nincsen, kinek még maradott, rendre megeszik s iszszák etc. Sőt már portáznak Háromszékre, nehány nemes embert felprédáltak, *Dombi, Biális*-ra is izentek, készűlnek rajtok menni. A vicekirálybírákat egy

parochiába, közönséges dolgokban egybe gyülvén, a katonák megrekesztették, senkit ki nem bocsátottak, azt praetendálván, hogy a mi adót a anno 1754 vettek rajtok, adjanak reversalist, hogy visszafizetik. Valami gyermeknek raktak czédulát a fenekére, ugy küldték egy kancsó borért és küldötték a somlyai gvardiánhoz, hogy szabadítsa ki őket. Ki nyargalva lóháton ment az obristlieutenanthoz és referálta, ez is odament hozzájok, de semmit nem tehetett a népnek, mind addig, mig a kivánt reversálist meg nem adták. Volt oly szó közöttök, hogy a nem-katonákat támaszszák az obsideáló katonákra, de nem tartották tanácsosnak. Történt az is, hogy a nem-katonákra a katonák reá támadván s prédálni akarván, amazok ezekre támadtanak, sokat egybe vertenek s egy talám meghólt közülök; egy szóval minden ember rebeg.[1])

(Br. Bruckenthal véleménye a székely határőrség szervezéséről.)

19-a Januarii menvén én egyéb dologban a cancellariushoz, maga hozá elő, hogy a székelységen rosszúl van a dolog, magok tisztekre is, id est vicekirálybírájokra feltámadván. Már *Ernst* cum plena activitate kiküldetett, militiat is disponálhat, mely egy battalion és két compania Csík-Szeredánál vagyon, hogy azon lármát csendesítse és őket büntesse. Mondám én, azt nem szeretem, hogy elkorhelkedvén mindeneket s nem lévén mivel élni, félek paupertas extrema cogitabit, arra kellene vigyázni, hogy legyen miből élni. De ennek felette a capitis taxa esik nékik nehezen, azt kellene vagy elengedni, vagy módot találni, hogy egyéb facultásokra oszolnék fel. Meg is érdemelné 17,000 katona, hogy azon capitis taxa elengedtetnék. Mondá: azt ugyan reménli meglehetné nyerni, de nem javallaná, mert így mint adózó népet, kárában forogván az udvarnak, inkább praeserválja a veszedelemtől, ha pedig semmit sem adnak, csak úgy bánnak véllek, mint az horvátokkal, minden veszedelemre tartják. Maga azt jovallotta a generálisnak, hogy semmit a bellicum részéről maga ne expediálna, hanem a püspök, praesidens, generalis, *Haller és gr. Teleki László* consensussából, melyben maga is jelen lehetne; addig pedig menne bé maga jó securitással, vinné bé *gr. Lázárt, Hallert, Telekit* és *engemet* s akasztatná, büntetné, dícsérné, praemiálná őket, ha így sem succedálna, osztán nem tudja mihez kellessék fogni. Ment ezen consiliummal a püspökhöz s azt végezték, hogy mig *Ernst* probat

---

[1]) E csíki lázongásokról ld. bővebben *gr. Teleki D.: A székely határőrség története* 20 és 31. ll. Még bővebben *Jakab E.—Szádeczky L.: Udvarhely vármegye története* 499. l.

jén, ettek, ittak, lövöldöztek, sőt maga Szebenben jövén, felesége féltében Vásárhelyre szaladván, oda is elvitte és oly fenyegetés alatt, hogy házán 20 rs frtot exequál, 12 frttal a katonákkal megbékéllik; *Rosnyainak* nehány jobbágyát felfűzi, *Ernyére* viszi, ott sok excessus, verekedés után 20 emberrel *Kálba* kísérteti, sőt *Vásárhelyre* újra bémégyen és öt civist exequáltat, húz von etc. Parancsol a gubernium a főtisztnek, hogy mivel azon brachium militare a legitima sententiának executiojára, in casu midőn másként executioba venni nem lehetne, destináltatott és adatott, adjon számot, minémű sententia és executorok mellett dirigáltatott az executiora? Volt-é certificatio praemittálva? és miért éjjel? etc. Melyre felelte, hogy hírével nem volt, mivel a vicekirálybíróra bízta etc. Mind ez, mind több excessusi repraesentáltatván a guberniumnak, éppen mikor *Szász István* is benn volt, elfogatá a gubernium és a nagy várdára küldé. A széknek pedig és a marosvásárhelyi magistratusnak parancsola, hogy investigálják excessusit és küldjék bé az investigatiot. Mely elfogatást improbálták némelyek, de sokkal többen approbálták.

(Kőhalmi evangelikusok sérelme kath. kápolna építése miatt.) Történt ugyan mái sessioban, idest 20 Januarii, hogy a kőhalmi evangelicusok panaszoltak, hogy noha ő felsége megtiltotta, hogy maga híre nélkül senkinek templomot, oratoriumot egy vallásbeli embernek is építeni szabad ne légyen, mégis ott a catholicusok capellát erigáltanak városokban etc.

Erre felelte a püspök: mint civis patriae feleli, hogy maga engedte meg, ő felsége intentioja szerint, tudván, hogy már megparancsolta volt, hogy *Újegyházra*, *Nagy-Sinkre* és *Kőhalomra* missionariust rendelt ő felsége és habitatio iránt parancsolt. Mivel pedig a cultus capella nélkül nem lehet, absque illa fieri non potuit. Mint püspök pedig fogja ő felségét informálni de motivis.[1]) Mondák: ott csak két catholicus van, de ha maga házánál erigálta volna a polgármester, más volna, de mivel másutt csináltatta és már mellé temetkeznek, injuriája nélkül a több recepta

[1]) Bajtay püspök intézett is egy felterjesztést az erdélyi kanczellária útján a királynőhöz s kéri báró Nenyt 1763 jan. 29-én írt levelében, hogy informálja a királynét előzetesen is (a mellékelt másolat alapján) a legújabban áttért kőhalmi polgármester által Kőhalomban épített kápolna ügyéről, melynek építési engedélye miatt az acatholicusok őt a guberniumban megtámadták. Előre látja — úgymond — hogy az erdélyi kanczellár ellenkező véleménynyel fog referálni. (Orsz. ltr. id. h.) A püspöknek 1763 ápr. 2. leveléből br. Nenyhez kitűnik, hogy a királyné betiltotta a kőhalmi kápolnát. ». . . la Reprimande de S. M. à cause de la chapelle de Reps, je dois l'avoüer, que

religionak s in specie az evangelicának nem lehet. Mondá a püspök: ha helybe *Kőhalomban* nincsen is több két catholicusnál, de felesen vadnak a vidékben, ennekfelette pedig ha másutt is, de ugyancsak polgármester fundussán vagyon. Végre concludáltaték, hogy ő felségének repraesentáltassék.

Jöve más rescriptum a kolozsvári p. rector instantiajára, hogy mivel *Bogártelkén*, melyet a jesuiták bírnak, két reformatum templom vagyon és azoknak csak egyikével is a reformatusok megérik s a két szomszéd falu egyben könnyen elfér, a catholicusoknak pedig, kiknek templomok nincsen, templom nélkül maradni nem lehet, kedvesen venné ő felsége, ha a reformatus possessorok arra disponáltathatnának, hogy az egyiket oda engednék, ha pedig nem lehetne, excindáltassék templomnak való hely a catholicusoknak. *(Templom-ügy Bogártelkén és Daróczon.)*

Mondá erre a praesidens: elég pénzek van a jesuitáknak és könnyen építtethetnek egyet. Felelé a püspök: possessort arra cogálni nem lehet, van egyébüvé is hova költsék, az embereknek sincs az építésre tehetségek. Praeterea a metalis által szomszéd falu *Daróczmak* egy része a templommal edgyütt *Bogártelkéhez* szakadván s oly közel lévén egymáshoz, hogy könnyen egybe járhatnak, a kettőbe csak egy reformatus pap fungálván, minden hátramaradás nélkül egyikkel megelégedhetnének. Sok szó után concludaltaték, hogy *gr. Mikes Mihályt és Kabos Lászlót* rendeljék commissariusoknak, kik tegyenek a possessoroknál tentament.

Jöve a magistratus és pater rector levele Kolozsvárról, minapi commissiojára a guberniumnak arról: hogy egy *Kolozsvári György*, oda való reformatus civis 12 esztendőbe járó fia (kit az atyjá 11 esztendőbelinek adott vala fel) általmenvén hozzá, a catholica religiot amplectálta és sírva kérte, hogy vegye bé. Meg is cselekedte, professiot tett a gyermek, sőt reversalist adott, hogy soha azt el nem hagyja és ha elhagyná, minden büntetésnek alája veti magát. Melyre nézve in domum conversorum Battyanianam recipitaltatván és ott circiter 3 holnapot töltvén, atyja csalárdsága által onnan kiszöktetett, az apja házához recipiálta és onnan is elébb állította volna. Melyért a magistratustól citáltatván, *(Egy kolozsvári, kath. vallásra áttért fiú ügye a guberniumban.)*

---

l'affliction, qui m' en revient, est extreme. Car les Protestantes pour se venger la publieront par tout comme une ressentiment sévere . . .« (U. ott.) A püspök máj. 14 iki levelében ez áll: »J'ai lu les armes aux yeux par consolation le dernier rescrit de S. M. touchant la chapelle de Reps. Car la reprimand est très douce, mais le bien, qu' Elle fait à la Religion Catholique, supérieur à tout ce, que j'aurois pû esperer.« (Id. h.)

megparancsoltatott, hogy harmadnap alatt a gyermeket eléállítsa. Melyet mivel nem praestalt, engedetlenségéért tétetett arestumba. Azért kéri a rector, hogy mivel az apja expositioja szerint nem ő tétette arestumba az apját, mint ez vádolta, hanem a plebanus, hamis informatiojáért castigáltassék és fia előállítására cogáltassék.

Nem vala ekkor a püspök a consiliumban; nem akarának a reformatusok hozzá szóllani. Én mondám elsőbben, hogy az illegitimae aetatis lévén, revocálhatta törvény szerint a mit mondott és írt, de nem is mehetett által atyja híre s akaratja ellen. Mondá osztán gr. *Lázár:* pater iniquitatem filii portare non potest, nem is cogáltathatik fia előállítására, ki tagadta, hogy elmenetelében híre sem volt etc. Pro et contra voltak disputatiok, de a mi uraink nem a valóságához, idest hogy a gyermeket recipiálni sem lehetett volna, szóllottak a dolognak. Végre osztán küldetett a püspöknek, hogy *gr. Telekivel* vegyék referádába. El is hozá a püspök 24. Januarii maga különös opinioját, melyben veszi fel, hogy mivel azok, kik mást ad delictum inducunt, omnium gentium jure et ipsius rationis ductu, easdem poenas dant, qua delinquentes tenentur. *Kolosvári* is azon büntetésre érdemes, melyre hite szegett fia. Kérettessenek az acták a magistratustól és ha hiba bennek nem lesz, büntettessék az apja, mint perjurus, ad mentem Decr. part. II., tit. 30 et rescripti 1751 emanati. Ha pedig nem constal, új inquisitio légyen, sententia pronuntiáltassék, és ante executionem ő felségének submittáltassék. A fia pedig circularis parancsolatok által az egész hazában kerestessék fel és in domum conversorum restituáltassék.

Sok disputatio vala ebben, *gr. Teleki* is panaszolván, hogy az conclusum szerint edgyütt nem tettek volna referádát. A püspök azt praetendálta, hogy az pure res catholica apostata dolga lévén, az 1760-beli rescriptumában az afféléknek relatioja csak magának különösen parancsoltatott.

Végre parancsolat mene a magistratusnak, hogy az actákat küldje bé, ha inquisitio nem volt, azt is peragáltasson, mind két religioból denominálandó regiusok által is küldje bé azt is, ugy a gyermek személyének is descriptioját.

(Szászvárosi dézmaügy.) A szászvárosi reformatus clerus és barátok között differentia lévén a catholicusok dézmája iránt és az arról való fasciculus maga előtt lévén, mondá a generális, hogy azt is egy catholicus és egy reformatus consiliariusnak adja ki referádára. Mondja a püspök: a dézma pure catholicum lévén, azt magának különösen kell referálni; eleget mondták,

hogy res mixta, mert reformátusok bírják, catholicusok praetendálják etc., de felette inhaereált. Ugyancsak utoljára adá a generális *gr. Hallernek* és *br. Josinczinak*. Úgy a kolosváriak differentiáját is ratione paritatis gerendarum offiiciorum.

(Királyi leirat a csíkszéki tisztek folyamodványára a határőrség dolgában.)

Jöve egy rescriptum de dato 6. Januarii currentis mensis, melyben írja ő felsége, hogy a csík-, gyergyó- és kászonszéki tisztek a cancellaria által ő felségének exponálván, miképpen az ott való lakosok, partim metu, partim speciosis pollicitationibus ad militiam confiniariam conscribi disponique et trahi cepissent, qualibusque eadem occasione confusionibus, praejudiciis, malorumque sequelis aperta fuisset via, engedelemért instáltak, hogy e gremio nationis bizonyos követeket küldhessenek ő felségéhez magok gravaminájoknak előadására, melyet ő felsége talált praeter ordinem, quod non apud gubernium primum medelam rebus suis quaesivissent s ezt exprobráltatni parancsolja nékik, azt pedig publicáltatni, quod sua Majestas jam semel super eo editae resolutioni suae, ne ad novum militarem statum ullus, nisi qui se eidem sponte addicerent, assumantur, immutabiliter inhaereat, nec eo ullatenus intendat, ut in hac huic statui praescripta ordinatione quampiam fieri alterationem permittat etc. Qui proinde in suo hactenus observato statu immobiliter relinquentur, illas tamen, qui se ad militarem statum applicant ab eodem sub gravi poena et animadversione non impedire, sed tales specialibus ipsis indultis libertatibus, sine impedimento frui permittere, seque intuitu militiae confiniariae, jam editis et deinceps edendis dispositionibus conformare debebunt.

Coeterum notum supplicantibus reddetis id etiam, quod nos circa animadversionem talium, qui ex ipsis contra obligationem suam et obedientiam egissent, congruas jam fieri curasse dispotiones et si praeter meliorem expectationem, ad perfectae obedientiae convenientiam non rediverint, indignationis nostrae gravitatem sentire illos faciemus. Nagy részit írám szórúl szóra, mert megérdemli. Accludáltaték a tiszteknek. Adja Isten jó effectusát.

(A csíki katonák garázdálkodása a nemesek ellen.)

De éppen akkor jöve kedvetlen hír, mely szerint a katonák ugyan ott a nemességre felkelvén, *Bors Tamást* és még más hét nemes embert felprédáltak, nevezetesen Borsnak ajtait, ablakit, almariumit is mind egyberontották, melyért onnan kiköltözni kénszeríttettek. Melyet maga is elérkezvén, *Bors Tamás* affirmála. Hozá elő a generális a guberniumba, de oly dolgot, mint a mi nem fér a fejébe, mivel a militaris tisztek mind ellenkezőt írnak, hogy mind

Háromszéken, mind Csíkban megcsendesedtek és miólta a suspensus tisztek introducáltattak, azolta úgy lehet vélek bánni, mint a gyermekekkel. Nagy dolog nem hinni, rerum testimonia adsunt, de még nagyobb dolog, midőn a nemes ember maga hajlékából kimenni és bujdosóvá lenni kénszeríttetik.

Beszéllék azt is, hogy egy katona Háromszéken egy embert, más pedig Csíkban az atyját megölvén, vesszőzéssel béérték; mely jele, hogy nem leszen belőlök szent had. Néhányan öszvevagdalkoztak és ágyba ejtették egymást, melyre a generális mondta, hogy van curasijok, jó katonák válnak belőllök.

(Bizottság küldése Háromszékre.)

Rendele a generális egy commissiot, general cavalleriae gr. *Kálnoki Antalt*, gr. *Nemes Jánost*, szeles ambitiosus és szegény embert, oberstlieutenant *Ernstet* és a főtiszteket, mind Háromszékre, mind Csíkra, oda küldvén az general auditor lieutenantot *Franckot* is, cum plena potestate és militiával, hogy a differentiákat complanálják, csendesítsék a népet, büntessék, a ki megérdemli.

(Bornemisza Pál kudarcsa Gyergyóban.)

Jöve *Bornemisza Pál* csíki főkirálybírónak levele, hogy ő a parancsolat szerint bément Gyergyóba, papokat, nemeseket, militaris tiszteket vévén maga mellé és az első faluba convocálván a népet, kivánta persvadeálni a juramentum letételére; de felette durván bántak véle, azt mondván, menjen el onnan és a ki az ő véreket elárúlta, affélére ne kénszerítse, mert onnan még békével elmehet, de ha Csíkba megyen, roszszúl jár. Melyre nézve visszatért Abafájára és kéri dispensáltassék a bémeneteltől.

Válasza lőn: in modo agendi hibázott, miért nem ötönként és hatonként hívatta és persvadeálta az embereket s mivel az afféle haszontalan lárma félelmet nem érdemel, menjen Háromszék felé Kászonba, holott találja a commissiot és ki fog néki is securitást adni. Igyekezzék a commissioval edgyütt a népet csendesíteni és exasperatione nem aminor sedálni, nem sokat hajtván, most ha esküsznek-e vagy nem? mivel azután könnyű abban módot találni.

Olvastaték egy *Szél* nevü embernek a memoriálissa, hogy ő donatarius lévén s az atyja per errorem manipuláltatván, eximáltassék a contributioból. Az opinio a volt: igenis, mivel a szék is ugy recognoscálja, különben is mivel onus non inhaeret fundo, nemessége, jószága constál, eximáltassék. Megindúla a generális rajta és azon szókat: onus non inhaeret fundo, expungáltatá, azt állítván, nem oda való, mondák: sunt verba rescriptorum, de nem hajta reá, többet nem is szollának hozzá, melyből szándéka kitetszék.

(Buccow Halmágyit vicecancellariussá óhajtja tenni.)

A generális 29-a Januarii kimenvén Freckre a cancellariussal, ultima béjövének. Elmenék a cancellariushoz, láta nagy kedvességgel és mondá, nem tudja honnan, de a generális igen propendeál hozzám. Most az úton sokat beszéllettek egymással. Panaszolt ugyanis maga, hogy nehezen győzi a sok munkát és félti egészségét, ha megbomlik, szükségesnek látná azért, ha valami vicecancellarius-forma segítséget adnának, a ki elkészülvén, helyébe succedálna, mivel nem szándéka ő felségének magát sokáig a cancellariusságban megtartani. Kérdé a generális: kit gondolna, mert a guberniumban olyat nem lát? Felelé: a főtisztek között mondta gr. *Mikes Antalt*, de azt absolute nem akarja, említette gr. *Bethlen Pált*, az is gyenge egészségű és nagy jóságú s a szebeni lakást nem szerető ember lévén, jót nem tennének véle. A tábláról projectálta br. *Szentkeresztit*, azzal sem volt contentus. Mondta secretarius *Csereit*, azt sem akarta, említett utoljára engem és igen hajlandónak találta. Gondolkoznám azért róla, meglehetne, hogy consiliariusnak resolváltatnám, mint ezelőtt maga cum voto et sessione, azután következhetnék a többi. Melyet pro suo amore jelent, tartsam magamban; fél vagy egy esztendő elválasztja. Én felelém, hogy arra való nem vagyok, a' felette nagy tereh, szükség alkalmatosabbat keresni etc. Felele, mint igen complesant úr. Én reá nem vágyok, ezzel is a miben vagyok, az Isten érdemen felett áldott meg; sorsommal igen meg vagyok elégedve. Légyen az Isten akaratja.

Februarius 1763.

(A csíki székely katonák fellázadása a tisztviselők ellen Csík-Somlyón.)

Eljövének az háromszéki régius perceptorok, eljöve *Bors Tamás* is, béadák amazok a tisztek repraesentatioját és species factit, e pedig maga memorialissát. A mit írtak, szóval is beszéllék, hogy *Várdotfalvában* in publicis egybegyülvén a szék tagjai, a militaris lakosok a plebániát körülfogták, két nap éjjel nappal obsideálták s annyira fenyegették őket, hogy némelyik gyónni készült. Izentek nékik a nem-katonák, hogy ha kivánják felkelnek mellettek és összevagdalják a katonákat. Mondta *Bors Tamás*: hamarébb vége lesz, ha reá szabadítják, de *Sándor László* és kiknek több eszek volt, ellenzették. Addig nem is solválták az obsidiot, míg reversálist nem adtak, hogy valamit titulo salgamalium fizettek, mind megfordítják nékiek, úgy egyebeket is.[1])

[1]) E fennebb is említett lázongás 1763 jan. 11-én volt a csíksomlyai (várdotfalvi) székgyűlés alkalmával. Ld. gr. Teleki D.: A székely határőrség története 81. l. és Udvarhely vármegye története 491. l.

(A gubernium vizsgálatot rendel el.) Kezest is állítottak érettek. Melyek repraesentáltatván a guberniumnak, parancsolt a gubernium az odaküldött commissioknak, mely állott cavalleriae' generalis *gr. Kálnoki Antal, gr. Nemes János*, vicecolonellus *Ernst*, general auditor lieutenant és a főtisztből, hogy az auctorit azon cselekedeteknek exquirálják, mindeneknek panaszit investigálják, az elvett marhákat restituáltassák és kinek kinek satisfactiot impendáljanak s igyekezzenek, hogy a tranquillitas felállván, többé affélék ne történjenek. Azon reversalist pedig a gubernium cassalja s hogy a regimentek commendansi elvévén a katonáktól, a tiszteknek visszaadják. Úgy *Bors Tamásnak* is satisfactiot adjanak, az auctorokat, kiket ő feládi, investigálják, exanimálják, úgy a mit *Bors* ellen is feladnak, recipiálják s meghallgassák. Ugy hiszem, hallotta a generális a *Bors* szavait, melyeket feljebb említettem, mert azt mondá a consiliumban: ille perduellionis convincetur etc.

(A gubernium jelentése a királynénak a székely határőrség szervezéséről.) Teve ő felségéhez is relatiot a gubernium. Melynek summája ez volt, hogy midőn ezen militia felállítása Csíkban elkezdetett, mind *Schröder*, mind a főkirálybíró azt írták, hogy more consveto ad conscriptionem convocáltatván, a mérték alá is önként adták magokat, melyre nézve jó kezdetnek jó végéről nem dubitált a gubernium s még most sem tette le reménségét.

Történt ugyan elsőbben Gyergyóban vicecolonellus *Caratto* és vicekirálybíró *Túri* között a quartély felett valami differentia, de azt a praeses, *Carattot* Csíkszeredába általtévén, complanálta és elég satisfactiot adott.

Jövén azután több tisztek is, azoknak quartélyt a commissariatus által assignáltatott és mind két résznek az harmoniát injungálta.

Mindazáltal történtek a katonák és nem-katonák között azelőtt is gyakor ellenkezések, melyek hogy superáltassanak, in Novembri adott constitutiokat küldte ki a gubernium, melyeket ő felségének is pro revisione felküldött. Melyekkel azt gondolta a gubernium, hogy a tisztek is contentáltatnak, de visszaírták, hogy elébbeni jurisdictiojok mellett maradnak és a meg nem esküdteket is a mellett tartják, mely a katonaságtól való aversionak a jele.

Melynek híre a nép közé hatván, scissiokat et partium studia excitavit, honnan következett, hogy a katonák többet vendicálván magoknak, midőn a régi mulctákra emlékeztek, erővel vettek magoknak contentumot.

Melyek hírével esvén a guberniumnak, commissiot rendelt, hogy az investigálja, satisfactiot adjon, adempta quaevis restituat etc. Mely már Háromszéken végezvén dolgát, Csíkba

bément és a mint a regementek commendansai írják, a gyalogok a mit elvettek, vissza is adták. Melyekről való relatiot ő felségének, mihelyt submittálják, mindjárt felküldik.

Elérkezének gr. *Bánffi Dénes* küküllővármegyei és gr. *Teleki Károly* B. Szolnok vármegyei főispányságokról való collatiok. Rendelik ennek installatorokúl gr. *Bethlen Miklós* és gr. *Teleki Pál* urakat, amannak pedig mennek a generális és püspök instállátiójokra. *(Új főispánok kinevezése.)*

Kifordultam vala néhány napra Fogaras földére, béjövén, sok újságot hallék, mert br. *Bornemisza Pál* a csiki commissioba rendeltetvén, bément volt egy szél faluba, szinte pórúl járt ott is, de csak megintették, bé ne menjen Csíkba, mert elvész etc. Melyről talám feljebb írtam. Kijöve szegény, beíra ide, hogy menni nem mér. Reá parancsolának, hogy menjen. Elindúla sírva, de azalatt érkezvén a commissio tudósítása, hogy életbe ki nem jő, ha bémégyen, Udvarhelyről revocálák és interim bízák a dolgokat gr. *Nemes Jánosra*, a commissio membrumára, hogy cselekedje, mint főtiszt, quae ad operationum accelerationem pertinebunt. *(Br. Bornemisza Pál kudarcza Csíkban.)* *(A katonai bizottság működése Csíkban.)*

Megijedt volt elsőben a commissio is, úgy hallom ököllel fenyegették magát a generális *Kálnokit*; itélőmester *Endesné* asszonyom sz. simoni házában volt a commissio, meg is húztak illegitime 15 frtot a bíráján, melyet talám törvénynyel nyertek volt azelőtt; nem volt mit tenni. Ujabban azért compagniákat commendiroza a generális pro securitate az ott lévő egy battalion és 2 lovas compagnián kivűl.

Irta a commissio azután, hogy csendesednek, a fegyvert, a kik letették is, kezdették felvenni; nem is a községbe volt az hiba, hanem némely nemesek ámitották el, nevezetesen *Bors Tamás* és *Csedő Dávid*, melyért mindenik citáltatott ide béjőni; azt mondá a generális: kezében a fejek. Sok szó volt, ha a commissiora bízzák-é az exament, vagy elfogassák? Végre citálák.

Irtak egy levelet a csíki, gyergyai és kászoni nemesség az udvarhelyszéki, maros- és aranyosszéki székelyeknek,[1]) melyben historice minden nyomorúságokat leírván, kérték a segedelemre, hogy azoknak orvoslására, követeket küldjenek Bécsbe. Udvarhelyszéki vicesedrián reá írtanak,[2]) hogy fáj- *(A csíkiak atírata a többi székeknek.)*

---

[1]) 1763 jan. 11-én írták. (Ld. Jakab E. Szádeczky L.: Udvarhely vármegye története 300. l.)

[2]) 1763 febr. 1-én válaszoltak. (Ld. m. f. 301. l. és gr. Teleki D.: A székely határőrség története 39. l.)

lalják fátumokat és egybe foglalt könyörgéssel készek segíteni rajtok. Marosszéken semmit reá nem írtanak, hanem küldték Aranyasszékre, onnan a főtiszt béküldötte, vagy inkább hozta, melyen csudálkozott a generális és in originali fogta udvarnak küldeni.

(Doboka vármegye folyamodványa a királynőhöz.) Dobokavármegye universitása teve egy repraesentatiot ő felségéhez, melynek copiáját a guberniumnak béküldte. Panaszol 1-o a tyrok iránt, hogy törvény ellen esett ezen rendelés; 2-do, 18 kr. az impossessionatusok taxája minémü kemény clausula alatt parancsoltatott bévétele, sub poena amissionis praerogativae nobilitaris; 3-tio, capacitas agrorum ab inseminatione distingváltatván és mindenik taxáltatván, contra resolutiones et leges onus inhaerebit fundo. Kérék mellette a guberniumot, ne haragudjék érette, sőt secundálja, emlékeztették a generálist is indigenatusi juramentumára etc. Én ezeknek egy részét in privato manuteneáltam, talám a' nehézségik, azt nyerém, excusálva proponálák a consiliumban és senki egy szót sem szólla hozzá; én benne maradék.

(A békéről.) Érkezék egy estafféta, mely hozá a bellicum és supremus belli commissariatus levelét a generálisnak, melyben írják, hogy mivel a békesség megforrott, több remundára szükség nincsen, többet ne acceptáljanak. *Borriere* status consiliarius ismét írta, hogy 6 regiment 2 battalion Erdély felé leindúlt. Melyen mind a generális, mind mi mindnyájan megörvendettünk.

Talám megcsendesedik a sok panasz is, mely a nationalis militiáról megszűnés nélkül érkezik. Dii meliora.

(A gubernium válasza Doboka vármegyének és Csíkszéknek.) Dobokavármegyének a feljebb írt levélre felelék, úgy a többire is, melyben a nationalis militia excessusit adták fel.

1-o. Az ő felségétől szabott rend hozta volna, hogy a mit fel akartak udvarnak adni, a guberniummal közlötték volna, melyet negligálván, auctoritati suae detractum esse aegre fert gubernium és satisfactiot kér ő felségétől.

2-do. Az ezer tyrok kiállítását status monarchiae et altissimae ordinationes exegerunt, modum vero sistendi illos, quem optimum invenit, regium gubernium determinavit, cujus fidem, activitatemque a subordinatis in dubium vocatam fuisse impune non feret, hanem ezt is ő felségének feladja.

3-tio. Taxam protectionis pristinis quoque temporibus in usu fuisse coevorum articulorum fide constat, in hoc solum ab illa difformis, quod haec longe minor existat. Nec facta hujus impossessionatis lege non immunibus impositione legibus praerogativisque quorumlibet praejudicium ullum inferri, instituto in augusta aula et etiam gubernio exanime

compertum est. Censurae itaque suae, quod modo praemisso stabilitum est, subjicere, depraecarique illud comitatui non licebat.

4. Causam distinctionis taxae capacitatis et inseminationis agrorum, tenor circularium explicabit, quem si Dominationes Vestrae penitius considerassent, praefigurati metus rationem non habere, advertere potuissent.

5. A katonák ellen való panaszt in generalibus allegálni nem elég, adják fel per specifica s orvosoltatik.

6. A jurisdictio mind katonák, mind provincialisok részéről definiálva vagyon, tartsák ahoz magokat. A sellérek pedig, kik katonákká lettek, másuva transferáltatnak.

Az ő felségéhez való relatio még el nem készült, belé fogják tenni, mind a beküldött copiát, mind pedig az arra való választ.

Irván Csíkból a commissio, hogy *Bors Tamás* és perceptor *Csedő* voltak obstaculumi, hogy a nép a fegyvert rész szerint letette, rész szerint pedig fel nem vette: mene parancsolat, hogy béjőjének; azt mondá a generális, hogy maga többet tud abban a commissionál és mindeniknek kezében a feje. *(Bors és Csedő lázítással vádoltatása.)*

A collegiatum judicium, vagyis comitatensis tabulák iránt a beküldött projectumok concinnáltatván és quod oeconomicam et politicam administrationem stabiliáltatván, általadák a juris correctiora rendelt commissionak, hogy quoad processus tegye maga reflexioit. Megírák ő felségének is még januariusban is, hogy valami két hétre felküldik. de látom martiusra haladott.

A prussussal való békesség naponként confirmáltaték, de mivel ő felsége maga kezével tractálta, conditióit tudni nem lehetett. Irák Bécsből, hogy a prussiai király levelét megadó couriernek ő felsége száz aranyat ajándékozván, maga kezével tett választ és igen láttatik kedvét keresni. *(A poroszszal való békekötésről.)*

A csíki hírek nem csendesedvén, a fenn írt lármák iránt mondá a cancellarius nékem: nem szereti azokat. Én mondám: jobb volna magokra hagyni és a katonaságtól dispensálni, mert vagy nagy lármát kezdenek ex desperatione, vagy általmennek Moldovába, ígérvén a vajda nékik, a mint hallatik, mind helyet, mind privilegiumok confirmatióját. Azt mondá: ha az udvar nem urgeálná, örömest lemondana rólok a generális, másként már a békességgel regementek jövén bé, nem lehet tőllök tartani, ha pedig elmennének, semmi kár benne, sőt az a czél, mert sok personálé lévén az armadán, melynek hely kívántatnék, azokat collocálnák és nagyobb haszonnal helyekbe. Elhűlék a dol- *(Csíki hírek.)*

gon, de nem tudék hozzá szóllani. Megválnék, ha úgy találna történni, ha az általment emberek engednék-é békével bírni elhagyott jószágokat idegen nemzetnek.

(Szabályzat a székely határőrség számára.)

Irata a generális valami regulamentumot a confiniana militiának; circulatiora adák, találtak reflexiora való dolgokat benne, kivált *gr. Lázár*, el is készítette opinióját, de absque eo csak elküldék; késöre talála alkalmatosságot előadására, ugyan csak felolvastaték németül, a mennyivel emlékezem, ezekből állott: ott a militia tiszteinek jus compossessoratus adatik, nem osztozhatik pedig mindenében a donatarius véllek, de nem is engedheti, hogy szántóföldek és kaszálók excindáltassanak.

Törvény ellen való az is, hogy az elmenteknek jószága confiscáltassék etc. Vala több szó és írás is, ígérék, corrigálják, megválik.

Ezen holnap is száraz, de igen szép idővel telék el és szép meleggel. Másszor Aprilis sem volt szebb.

Martius 1763.

(A bizottság jelentései a csíki állapotokról a guberniumhoz.)

Érkezék Csíkból a commissionak két levele.

1. Melyekben írák, hogy sokan a fegyvert felvették, kik letették volt és némely falukbéli elfogott renitenseket, ad frugem redeálván, elbocsáttatta a commissio.

2. Némelyeket, kik auctorai voltak másutt a renitentiának, elfogatta.

3. *Csedő Dávid* regius perceptort, mint a renitentiának fővebb okát, maga mellett tartóztatta, adván egy katonát mellé, ki cselekedetét observálja.

4-to. Nehányon általszökvén Molduvába a conscriptusok közül, azokra regement tegyen-e törvény és jószágát elfoglalják-é?

5. Egy néhány Althanianus reiter általszökvén, írtak a vajdának, hogy köntösöket, lovakat, fegyvereket adja vissza.

6. Mikes írta a commissionak, hogy Háromszéken is az csíki példáról hímet varrván, tumultuálódni kezd a nép, azért jónak látná, ha Brassóból egy compagnia odamenne.

7-o. A katonáknak nincs kenyere, disponáltassék iránta.

8. A szék tiszteinek az auctoritást visszaadja a commissio és *gr. Nemest* rendelte actualis főtiszt *br. Bornemisza* helyett etc.

(A gubernium válasza a bizottságnak.)

Felelék, ad 1-um: Approbáltatik, büntesse. Ad 2-dum. Jól esett. Ad 3-m. *Csedőt* küldjék bé mindjárt. Ad 4. A transfugák büntetése lege patria készen van, az alatt sequestrálják jószágokat s adják a tisztek kezébe.

Ad 5-m. Rosszúl cselekedték, hogy írtak, ezután a commendirozó generális híre nélkűl ne cselekedjenek.

Ad 6-m. Mikes maradjon helyben.

Ad 7. Van dispositio.

Ad 8-m. Szükséges, *gr. Nemes* pedig mint commissio commembruma folytassa praesidiuma alatt a szék dolgát etc.

Irt vala más levelet a commissio, melyben írta, hogy a kiküldött patenst nem merte publicálni, tartván, hogy ha kiragasztatik, per sinistram interpretationem másfelé magyarázzák.

Felelék: olvassák el a nép előtt s ne ragaszszák ki.

Ugyan ekkor olvasá a generális *gr. Nemes Jánosnak* magához írt levelét, melyben volt, hogy már experiálták, hogy a népet a nemesség seducálta, mert arra a renitentiára nem ment volna. Csudálkoztak mindenek és maga is a cancellarius bolondságán. *(Gr. Nemes levele Buccowhoz.)*

Rendelének diurnumot is commissionak: Kálnoki generalisnak 10 m. frtot., *Nemesnek* és a general auditornak 3—3 rs. frtokat és ezt ő felségének referálák. *(A bizottság tagjainak napidíja.)*

Jöttek feles székelyek panaszra, hogy őket erőltetik a katonaságra veréssel, fogsággal, executioval etc. Kérik, parancsoljanak. iránta, hogy ne erőltessék. *(Székelyek panasza.)*

A szokott válasz kimene, hogy senkit erővel nem visznek, de a ki egyszer katonává lett, többször nem recedálhat attól, interim a commissiora dirigáltattak, hogy quod e re summi servitii lészen, agat etc.

Jöve Bécsből levél, melyben írták, hogy jó forma székely fenn van, bátran beszéll és még vár kettőt maga után. Azután értém, hogy *Lázár Imre* csíki notarius volna. Kérdém az öcscsét, *Lázárt* a cancellistát, ki a cancellarius mellett van, tud-é valamit benne? Mondá, nem rég hallotta, de esküdt, hogy hírével nem volt és elsőben *Blási* mondta neki, ki azt is referálta, hogy készülettel ment útra, mindenfelől vette a testimoniumot, nemesektől, papoktól, katonatisztektől. Mondá azt is, hogy ezeknek nagy oka a püspök, ki a papokkal verboáltatott és hogy semmi sem volna, most a nagy bőjtön sem tartóztatván meg magát a hústól. Beszéllé azt is, hogy mint egy német meggyónt a a *Haugevitz* káplánnyának, midőn feles drága köves portékái elvesztek, hogy ő azokat megtalálta s egy skatulyában a confessio között pecsét alatt általadta, hogy vigye meg néki. Ki örömmel menvén az urához, sokak előtt megadta, de a portéka helyett találtak benne egy képet, melyben császár, császárné, *Haugevitz* és az ördög lefestve egymás seggibe dugták ujjokat. Ő is ceremoniarius *Szeredai* kano- *(Lázár Imre csíki jegyző Bécsben.)* *(Gúny-kép az udvar ellen.)*

noknak meggyónta a püspöknek minden bűnét, hogy minémű hideg asszonyos etc. Nem tudja, megmondta-é? Persvadeáltatott a generálistól azzal az igérettel, hogy a piaristák elégvén, a limitrophusokkal minden materialét hordat számokra, ő látta a levelet is. Melyen kapott, maga is piarista lévén etc. Azt is mondá: ki fog jőni a conspiratio, hogy midőn a nemességet obsideálták, a német tisztek voltak okai és ingerlették a népet. Egykor el akarták a bátyja leveleit venni a katonatisztek, hamarjában bépaquetázta és pecsételte, titulálván egy bécsi úrnak, úgy vitték a várba a commissionak, de nem merték felbontani.

(Kivándorlás Moldvába.) Referálá a napokban, hogy száz egy nehányan menvén által Moldovába a székelyek, egy sem volt benne katona, hanem nem conscriptusok és jobbágyok, azért nem igaz az hír, hogy a katonaság miatt mennének. Holott azok azért mentek, hogy nem győzték a terhet hordozni, elunván a vorspant és militaris tisztek szolgálatját.

(Br. Siskovits altábornagy küldetése Erdélybe.) Jöve rescriptum, hogy general feldtmarschal-lieutenant *Siskovits* jőne, mint general quartélymester, hogy valamint más országok belső statussát kitanúlta, úgy Erdélybe is informálja magát et reliqua sibi commissia exequatur. Jöve privatusoknak is informatioja, hogy úgy jőne, mint regius commissiarius a székelyek dolgának megtudására. Okozott is nem kevés perplexitast a generálisnak és cancellariusnak. Huszárokat rendelének eleibe és szállást a generalis quartélyára. Megválik, mit fog tenni.

(Az állandó törvényszékek szervezése.) A vármegyékben és székely székekben, Fagarasban s Kővárban erigalandó judiciumok iránt előkerülvén a commissio munkája, elvégzék, hogy ő felségének felküldessék, cum opinione, hogy quae de politica et oeconomica administratione tabularum comitatensium vadnak benne, azok jók és introducáltassék. Circa processus pedig többre menvén a commissio, és quodammodo a törvényt tangálván, ő felsége pedig azoknak revisioját a statusoknak reserválván, míg ezek nem revideálják, addig a gubernium maga opinióját adni integrum sibi non putat. Volt ekkor is kevés szó.

De *gr. Lázár* praesidens úr excellentiája separatum votumot adván, hogy a törvényt sok munkával kelletvén irni, nagy curával etc. praeterea ő felsége csak a naevusokat kivánván corrigáltatni, melyek in processibus observáltatnak, úgy látja, commissio est defuncta officio suo, a naevusokat azon munkájában corrigálván etc., azért nem látja okát, miért többet dolgozzék, ezen munkát pedig a statusok revideálják.

Hozá más sessiora a cancellarius is maga votumát, melyben pro fundamento teszi, hogy legislatoria protestas a fejedelemre általment, per edicta magától is törvényt tehet, melyek fundamentalibus legibus, privilegiis et praerogativis nem contrariálnak. Ebben nem lát semmit olyat, azért saltem per formam instructionis praescribáltathatnék azon perpetuum vagy continuum judiciumoknak etc. különben is haec depromta sunt ex prioribus commissionum statuumque operationibus etc.

Midőn felolvastatott, mondá a praesidens: periculosumnak tartja de potestate principis disputálni és az erről való quaestiokat mind insidiosumoknak tartja, de ugyancsak maga votumával nem probálhatja azokat, melyek a törvénynyel ellenkeznek, hogy bízza azon bírákra 4000 frtos jószágát valaki, hogy ha elítélik, extra dominium keresse etc. Sok volt a szó. Mondá a praesidens a generális és püspök contradisputatiojára: magának és a magyaroknak van több szava hozzá, minthogy a szászok statutaja sanctum, csak a magyar törvény olyan rosz, melylyel a seculis éltek és perduráltak. Mondá azt is, nem oly együgyü, hogy által ne lássa, quo haec omnia vergant. Szóllott többet is, mert azt mondá: hogy approbálhassa azt, a mit a commissio feltett, hogy Fejérmegye nagyobb extensiojú, mint minden szász székek. Mondá a cancellarius: az igaz. Felelé *Lázár*: soha senki meg nem mutatja. Mondá a cancellarius: a magáéból kivonta. Mondá *Lázár*: úgy, de benne van, az mely felküldetik. Szinte personalitásra mene a dolog a kettő között.

Kérdé *gr. Teleki*: ki melyik opinionak adhaereál. Megharagvék a püspök, hogy ő egyiknek sem, hanem marad abban, hogy introducáltassék. A generális azt mondá: nem kell senkinek obstrudálni, meg sem engedi, írjon kiki, a mit tetszik, felküldi. Végre mondák: kimaradott a conceptusból azon clausula, hogy felállván a continuum judicium, a régi processusok normája szerint procedáljanak, a statusok revisiojáig. Ezen is sokat küzködének. Úgy tevék osztán: addig míg ő felsége decernálja, a régi törvény és processus normája szerint procedáljanak azon judiciumokban.

Beszéllé nékem a cancellarius, minémű nagy credituma és kedvessége van a generálisnak ő felsége előtt. A regementje Niederlandba disponáltatván, írt iránta, hogy Magyarországra jöjjön. Felelte ő felsége, hibából esett, hogy oda küldetett, de már parancsolt, hogy visszajöjjön és odateszi, az hová kivánja. Ennekfelette jövén egy rescriptum, hogy bizonyos dologban az originálét küldje fel, melynek copiáját *(Buccow tekintélye a királyné előtt.)*

ezelőtt accludálta, visszaküldte ő felségének, azt írván mellette, hogy annyi esztendőktől fogva folytatott szolgálatja után, ha annyi creditumot sem érdemel, nincs tovább mit cselekedjék. Tudja, nem ő felsége parancsolatja, azért satisfactiot kér.

Ismét küldött levelében azt írja ő felsége, hogy csak azon az úton járjon, melyen eddig, minden kegyelmét várja. Azt sajnálja ő felsége, hogy jó igyekezetében annyi akadály vagyon, de mind azokra se hajtson semmit.

Mondá azt is, nincs nagyobb ellensége a generálisnak és magának is, mint *G. L.*[1]), de nem megyen semmire és magát rontja meg. Tudja mit írt fel, de vegye hasznát.

Mondám én újságúl, mit hallottam, hogy *Laudon* generalis commendansnak jönne és *Buccow* praeses maradna in politicis et oeconomicis. Mondá: igaz, *Laudon* generalis commendans, de Croatiaban, e pedig itt marad. Mondá azt is, *G. N.*[2]) részegen esküdt, hogy a vérét kész érette feláldozni, hogy a juris commissio munkája mellett oly jó opiniot küldött, látván minden ember ellensége, csak maga manutentora.

Siskovics jő, meglátják, mi végre. A székelyek követe alig ha rosszúl nem jár Bécsben etc.

Én megvallom mind ezen dolgokat csudálkozással szemlélem. Tudom ugyanis, hogy a Bellicum operatioinak a Bellicum (!) nem patronusa, a cancellaria ellenkezőt cselekszik. A status consiliumban sem egyaránt értenek. Az a híre, hogy a császár, *Chaunicz (!)* és még egy minister portálják, a királyné engedte magát persvadeáltatni etc. Ki obristlieutenant *Ernst*nek azt mondta, mikor lejött: csak attól tart, hogy a nép előtt ő felsége szeretetét elvesztik. mely ha úgy történik, mind ő, mind *Buccow* disgratiába mennek.

(A székely határőrség erőszakos szervezéséről.)

Bornemisza panaszol, hogy egy írást subscribáltattak véle, más írás képében; a lesz, a mit a generális allegál. hogy a nép önként réa vette magát a katonaságra, holott ő soha nem írta, *Daniel* Udvarhelyszéken, *Szentkereszti* Háromszéken lévén a conscriptiokor, mindenik esküszik. hogy egy sincs spontaneus. Kéntelenségből conscribáltatták és némelyek mérették magokat, már hogy fegyvert nem akarnak venni, vagy letették, mind erővel adigálják őket. Szüntelen jőnnek panaszra, a commissio ide, a gubernium a commissiora igazítja, soholt adaequale nem felelnek; a

---

[1]) *Gr. Lázár* János orsz. elnök.
[2]) *Gr. Nemes* Ádám kir. táblai elnök.

guberniumban senki hozzá nem szóll. Valahány csíki tisztet hécitál, a gubernium egyet sem tud, itt véle mit csinálnak és mivel indúlnak haza.

Melyeket én megszemlélvén, olyan conjecturám vagyon, hogy ő felsége czélját csak *Buccow* és *Bruckenthal* cancellarius tudják. Sem status consilium, sem cancellaria nem assequálja, nem akarják kitálalni és így különbözvén a principiumok, akadozni kell a dolognak. Mi legyen a vég, könnyű abból általlátni, hogy ily titkosan foly; adja Isten jó végét.

(Hadi készülődés.)

A Prussussal való békesség conditioi között az is benne lévén, hogy felséges Jósef értzherczeg római király legyen, jöve hír, hogy a Franczi (!) és Bavarus consentiálni nem akarnának, melyért a Prussus 50,000 embert commendirozott volna ellenek és a mi armadánk is készülne, melynek nagyobb részét rakták Csehországnak Bavaria felől való részére és a franczia a törököt is fel akarná lázasztani. Hazudjanak benne.

B. Szolnokvármegye is Dobokavármegye példáját követvén, mint a főtiszt *gr. Teleki Károly* leveléből láttam, repraesentatiot tett ő felségének.

(Halmágyi önmagáról és hivataláról.)

Énnékem mindenek előtt kedvességem és creditumom vala, de mivel a sullyát az újságok iránt való expeditioknak velem iratták, mind az udvarhoz, mind circulusoknak, szidni kezdének, hogy minden törvénytelenségét a generális, cancellarius és én subscribálunk; holott én annak oka nem vagyok, mert minekelőtte felolvastatott, kétszer, háromszor is újra kellett írnom, gustusa szerint a praesesnek és cancellariusnak, mivel nékem a' volt kötelességem, de a consiliariusok miért nem szóllottak, midőn felolvastatott? Történt olyan is, nevezetesen a szászok adóssága deputatiojára engedendő subrepartitio iránt, hogy olvasatlan ment fel, noha előre az is concludáltatott volt, hanem talám az expressiokba lehetett volna változás. De ezeknek úgy kell menni, valameddig tart.

(A fogarasi uradalom zálogba adása gr. Bethlen Gábor udvari kanczellárnak.)

Cancellarius *gr. Bethlen Gábor* úrnak adatott a fogarasföldi egész fiscalitas százezer forintban; ebből közel adott el annyit, oneralta circiter 40,000 frttal, úgy hogy a fagarasi, komának és sárkányi dominiumok ingyen maradtak: híre futamodott, hogy a szász natio meg akarja venni, én mondám a cancellariusnak; nem tagadá, azt mondván, hogy a cancellariusnak adnak még százezer frtot, csak hogy osztán 200,000-be inscribáltassék 99 esztendeig cum jure reluitionis. Kérdém: hát mi, kik vásárlottunk, hogy maradnátunk? Mondá: kiváltják, hanem az enyimet utoljára

hagyják. Azért csak építhetek bátran. Ez is nagy accessioja lenne a nationak, mely az invidiát fogja nevelni. Kérdém egykor provinc. notarius *Filsch* úrtól: tud-é benne valamit? Tagadá, hozzá tévén azt is, hogy ő reá igen haragusznak, hogy ezen újságoknak ellenkezője volt szüntelen, de még reá térnek a szavára.

Újra hallám másnap, hogy a limitanea militia számára váltanák ki, hogy legyen a külső sellér katonákat hová rakni. Megválik.

(Templomkérdés Bogártelkén.) Talám említettem, hogy ő felsége commendálta a guberniumnak, hogy a bogártelki két templomok közül egyiket, mely a jesuiták curiájához közelebb való, persvadeálná a reformatusokat, hogy engednék a katolikusoknak. Rendeltetett commissariusoknak *gr. Kornis Mihály* és *Kabos László* ad persvadendum. Referálák, hogy azt nem lehet, de a távolabb valót jó szívvel odadják, mivel nékik pallón odajárni, keresztelni és halottat hordani sem lehetne, de azt a pater rector nem acceptálta. Felküldé a gubernium ő felségének. Jöve azután a rector levele, melyben ex rationibus 1-mo, hogy ő felsége a közelebbvalót kívánja, 2-do jobb és épebb a távolabb való és a jobbágyoknak költeni nem kellene etc., kívánja magának adattatni. Concludáltaték, hogy ez is a más után küldessék. A reformatus főcuratorok adának mellé egy repraesentatiot, arról, hogy azt nagy incommodumok nélkül nem adhatják. Mert a másik per metalem reambulationem adatott által, se parochia se terrenum nincsen ecclesiasticum. A temetésbéli etc. defectus sem engedi. Szokások szerint a jesuiták a másikat is elvennék cum tempore etc. A thesaurarius és *gr. Bethlen* mondák: a catholicum consistoriumot is, melynek a feje a püspök, minekutána egybejő, hallgassák meg. Conclusum: írják meg a püspöknek. Ingyen dabo, még sem placet.

(Lázár Imre bécsi küldetése.) *Lázár* csíki notárius felmenvén Bécsbe a székelyek dolgában, legelsőbben is azt proponálta, hogy ő fiaknak anyjokhoz, jobbágyoknak asszonyokhoz való panaszokat vitte, ha nem tetszik meghallgatni, egyet sem szólva visszatér, ha pedig tetszik, csak adjanak securitast, feladja. Megígérték, a mint maga írta. Bé is adta írásban. Noha erről a (!) *br. Bruckenthal* azt mondotta, hogy rosszúl jár, a generális róla felírván.

(Br. Siskovics küldetése.) Ez azt is írta, azért jő *Siskovics* generális, hogy a székelyeknek elejekbe adja sincere, hogy mennyiben adóznak és hogy ellenségre is kell hazájokon kivül menni. A ki katona akar a szerint maradni, kedves lesz, a ki nem, otthon maradhat.

21-a. Béérkezék *Siskovics*, szálla a generalis commendanshoz azon szobában, melyben a gubernium tartotta karácsontól fogva maga sessioit. Mely némelyeknek nem csinált jó opiniot. *(Br. Siskovics beérkezése Szebenbe.)*

22. Eljárá a nagyobb urakat, azok reménségét vettek, hogy haszontalan lejövetele nem lesz. Bizonyos parancsolatja van, hogy némelyeket meghallgasson.[1]) Jött véle adjutantnak kapitány *Magdeburg*, ki *gr. Teleki Jósefet* tanította és a gubernatornál is esztendeig mint secretarius lakott. Professori ember, ki nékem igen jó barátom volt. Ez elsőben practicansnak insinér föstrásamester *br. Rebenhez* ment, ott nem succedálván, *Vitt* regementjében hadnagy lett, most már első kapitány a generalstaabnal. Pomeraniai, magyar, oláh, deák, franczia, német. Melyet igen akarok, talám használni fog valamit.

Egy szász úrnál lévén ebéden, előhozódtak a régi articulusok, melyek szerint egy portára 270 frt adó vettetett oly conclusummal, hogy ha a paraszt nem adhatja, adja az ura, ha nem adja, elfogattathassék. Úgy kell lenni ezután is, mert onus inhaeret fundo. Én mondám: a törvény és királyi resolutiok ellenkezőt tartanak, a nem lehet. Mondák: a semmi sem. Nagy injuria, hogy ők adóznak, minket is az alá akarnának vonni és azáltal a nemesi praerogativát evertálni. Isten ne adja. *(Adózási viszonyokról.)*

Én engedelmet nyervén. kimenék Fagaras földére húsvét előtt egy héttel, 3 egész hétig mind eső, hó nagy árvizek lévén, semmiben elő nem mehettem.

Siskovits eljöve Fagarasba, oly véggel, hogy a székelységre menjen, ott megbetegedék. Béhivata engemet is *gr. Bethlen Miklós* úr exciája, hogy véle szemben juttasson; harmadnapig ott mulaték, de nem lehete szerencsém. ott beszéllék adjutant *Magdeburggal* a székelyek iránt, ő azt mondá, akármint legyen, katonákká kell lenni s mivel a nemesek lázasztották fel, ők is vagy katonáskodnak vagy adóznak etc. Csuda dolog, *Siskovits* mind biztatta az magyarokat, e mind ijjesztette palam publice, melyről moneálta- *(Siskovics Fogarasban.)*

[1]) *Br. Siskovics* altábornagy *gróf Daun*-nak. a bécsi haditanács elnökének azt írja N.-Szebenből 1763 ápr. 23-án. hogy a székely határőrség szervezését Buccow mellőzésével kell pótolni és végrehajtani, mert ő teljesen meggyülöltette magát. *Buccowot valamely ürügy alatt vissza kell hívni*, mert a míg ő Erdélyben lesz, addig sem a határőrség szervezése, sem az új adórendszer behozatala nem fog sikerülni, stb. (Ld. Jakab E., Szádeczky L.: Udvarhely vármegye története 503. l.) Buccow nemsokára tényleg Bécsbe rendeltetett s 1763 máj. 23-án elindult br. Bruckenthallal együtt Szebenből, de 1763 okt. végén ismét visszajött.

tott *Siskovits* néhányszor, hogy vigyázzon reá, ő pedig azt felelte: nem fél tőle, sőt inkább sok dolgoknak megyen általa végére. Rész szerint nem csudállom, mert maga dicsekedett véle *Magdeburg*. hogy *Buccow* vicecolonellusságot sollicitál számára ő felségétől. Ki másként tud a házban járni és nem tudom mit itéljek felőle, mert maga beszéllette nékem. hogy Erdélyben laktában sokat látott hallott Erdélyben a magyaroktól olyakat, melyeket ha előre elláthatták volna. hogy ily formán Erdélybe béjön, afféléket előtte nem beszéllettek volna. Nem is capiálhatom, mi instructioja lehet principalisának, mert ez creditumával pincipalisa előtt dicsekedik, még is contrariumot beszéll mindenkor és talám oly bátran nem szóllana, ha valami nem volna a dologban.

(Siskovics a székelyeknek.) Accedál, hogy *Siskovits* betegsége miatt megtérvén Fagarasból Szebenbe, sűrün jöttek a székelyek hozzá panaszra. Kik Fagaras felé térvén vissza, referálták, hogy nékiek minden jó szót adott, panaszokat ő felségének felküldte, kimenetele iránt pedig azt mondotta, hogy mivel ő sokkal másként találta a dolgokat, mintsem az udvar tudta lejövetelekor, instructioja annyira nem extendálódik, hogy bajokat orvosolhassa, hanem bővebb parancsolatot vár s azután kimegyen. *(Mi a czél a székelyekkel?)* Közönséges opinio volt s én is azt tartom, a czél a volt, hogy vagy opprimálják a székelyeket és a horvátországi lábra pure militarisnak csinálják, a nemességet is onnan aboleálván a sok violentiák által, vagy pedig a rebelliora kénszerítsék és az egész népet kiirtván, más néppel rakják meg földöket. Melynek mind tisztek, mind, mások csaknem nyilvánságos jeleit adták.[1]) De ezt most ebben hagyom. megyek Veniczére.

Én a házamhoz Isten segitségével hozzá fogék die [2]) és az Isten jó idővel úgy meg áldott, hogy azon naphoz négy hétre a gerendákat is a falakra feltétettem.

Majus 1763.

(Buccow és Bruckenthal Bécsbe készülődése.) Nagy köszönet volt a cancellariusban, hogy hét hetekig kinn szenvedett, vévén pedig levelét hogy pro 19-a Maji

---

[1]) Bajtay püspök írja 1763 máj. 7-éről Nenynek, hogy: »Dans la Csik la confusion devient de jour en jour plus grande, et en Haromsék tout va à rebours. Ce n'est pas la faute du Command. General, qui a fait tout ce que l'homme le plus zelé peut faire; elle est des officiers, qui furent employés par Son Exce dès le commencement. Mais la seule présence des troupes reglées rendre toute la tranquillité au pays . . .« (Id. h.)

[2]) Üres hely.

benn légyek; odahagyván épületemet gerendázva, béjöttem. Utamban Fagarasban hallám, hogy a generális kimegyen. Pormubákon *gr. Bethlen Miklósné* asszonyom excellentiájától, hogy megyen véle együtt a cancellarius is Bécsben. Én béérkezvén menék a cancellariushoz, néhányan valának nála, mi volt a praemissa nem' tudom, de azt beszéllé a cancellarius talám büntetné ő felsége a jó embereket a rosszakért és azért, hogy ő felsége intentioját teljes igyekezettel annyi impedimentumok ellen secundálták. Lelkére mondja, hogy semmi kedvetlenségnek jele nincsen. Látván a dolgot nem nekem való, csak hamar elbúcsúzám; mondá: lesz velem beszéde; mit akart nem tudom, mert azután nem szólott semmit, talám látta, hogy másfelé inclináltak az opiniok, melyek irántam is diffidentiát szerzettek.

11 órakor consilium lőn, felolvastaték egy rescriptum arról, hogy *Buccow s Bruckenthal* in re contributionali engedelmet kérvén a felmenetelre, ő felsége megengedte; a cancellarius azt mondá, hogy ő nem kért s hanem talám a generális írt iránta. Felelé a generális, hogy igenis. Mondá a generális, úgy hallja, hogy már helyette más commendírozót tettek, némelyek *Laudont*, mások *Hadikot* etc. tették, de reménli visszajő. Úgy tetszik igen erőszakos és változott ábrázatokat láttam. Azután hallám osztán, hogy Bécsből, Posonból némelyeknek azt írták, hogy *Buccow* többször le nem jön, *Bruckenthal* cassaltatik etc. Melyet a jesuita p. concionator is tele torokkal kiáltott a piaczon. Sok volt a beszéd, hogy *Buccow* azon az uton, melyet a gubernatornak készített, a cancellarius pedig, melyet *br. Henter Dávidnak* rakott, expediáltatnak. Mi lesz a vége, megválik. Curiosum. Az utolsó sessio 20-a Maji levén, a wachton lévő kapitány azt mondotta: ma esztendeje, hogy utolsó sessioja alkalmatosságával a gubernatornak állott wachtot és most a generálisnak hasonlóképpen. Az első meglehet, a másik nem igaz, mert 8-va Maji búcsuzott el a gubernium a gubernatortól. Denique ő is jövendölni akart. *(Hírek Buccow és Bruckenthal távozásáról.)*

Jött vala más rescriptum is, hogy *gr. Lázár*, *gr. Bethlen Miklós* és generális *Siskovits* projectáljanak valami módot, hogy ez a militia állandó lábra állíttathatnék. Elmene *gr. Lázár* után az insinuatum. *Gr. Bethlen* pedig béküldeték a székelyek csendesítésére Háromszékre, kik már, a mint referáltatott, nagyobb részint a fegyvert letették és talám 1800-zan rakásra gyültek volt. Jöve ekkor egy bellicus secretarius, feleséges friss ember, kinek szállás kellettvén, a magistratus projectálta *br. Henter Ferenczét*; a dolog elébb a püspök praesidiuma alatt úgy concludáltatott, *(Hivatalos elszállásolások ügye Szebenben.)*

hogy érette egy mágnás exactoratus assessor etc. nem turbáltathatik, azért rendeljen mást a magistratus. 20-a előjövén ismét a dolog, a generális concludálta, nemine se opponente, noha modeste szóltak hozzá, hogy menyjen commissio, hogy ha mást nem találnak a secretariusnak, rendeljenek mást *Henternek* és amabban introducálják a secretariust. A püspök a generális kimenetele után nem subscribálta, hanem consiliumra hozta, holott az első conclusum állott meg. Nagy injuria is, hogy *Monos* gubernialis secretarius szállását életében bellicus concipistának, *Mikes Istvánét* doctor Stockernek, *Sómlyai* úré felét doctor *Chenot* sanitatis commissio actuariusának adták s mi provincialistákúl semmit sem kapunk. *gr. Bethlen Pál* is generális Rosenfeldtől turbáltatott etc.

(Buccow és Bruckenthal elindúlása Bécs felé.) Die 23-a. Elindula a generális *Bruckenthal* úrral Bécs felé, ennek felesége doctor *Hutter* és adjutantja késéré Szászsebesig; mások nem, majd mindnyáján örvendvén kimenetelén. *Gr. Lázárt* azelőtt szüntelen csókolta, ekkor nem, összveveszvén a barátság. Mert valamint elrémítette volt azelőtt az urakat, hogy semmit nem mertek szóllani és ha szóllottak is, csak egy volt. Úgy hallom, kimenetelem után megeredett a nyelvek és sok szándékát contradisputálták s nem riasztotta úgy, mint azelőtt.

(Királyi leírat a székelyek kivándorlásáról.) Midőn készültek, egy 14. Aprilis költ rescriptumot ada kezembe a cancellarius, melyben repraehendálja ő felsége a guberniumot, hogy miért nem impediálta a székelyek profugiumát. Ezt régen vették volt, de elő nem adták. Kérdeztette iránta a generalist, ha itt hagyja é, vagy elvigye? Felelé, el kell vinni, el is tették.

(Br. Szentkereszti kétszínűsége.) Ott lévén *br. Szentkereszti*, arra kéré a cancellarius, hogy egy parthetába *(így!)* se adja magát, hanem legyen neutralis. Ki igen occasionis filius és a merre fú a szél, arról tartja a köpenyegét, nem állá itt is meg, a mit ígért, mert mindjárt ellene kezde beszélni, mint azelőtt a bécsi cancellarius ellen. Sőt *Buccowot* mindenbe secundálta vala és a székelyek megcsalásában főeszköz volt, ott lévén jószága és papjainkat is persvadeálta, hogy ex cathedre intsék erre a népet, kiket már exturbálni akarnak hallgatójok.

(A püspök megintetése a királyné által.) A püspökről is, úgy hallottam, kemény repraehensioja jött, miért szűrte úgy a levet összve *Buccowval* és midőn ő felsége ad puritatem consciencae kivánta, hogy igazán írja meg a dolgokat, miért írta másképen, szenvedi mindazáltal most ő felsége és a praesidiumot is reá bízza, de meglássa, né vétkezzék, mert ő felsége el nem szenvedi. Meg

is betegvék a püspök, talám ezen pilulától[1]) és az utolsó két sessioban a consiliumban fel sem jöve, hanem osztán 27-a tarta sessiot, holott mindjárt kimutatá változott indúlatját, mert a cancellarius arra kérte volt, hogy mint eddig folylyanak az expeditiok. *Hutter* urat constituálta maga helyett, kire dirigálta a secretariusokat, az exhibitákat pedig nékem adta, pro referada et expeditione. Tőlem is ezt izente volt a püspöknek. De ez azt kívánta, hogy specificatioját adjam által azon instrumentumoknak, mert publice in consilio akarja által venni és semmit expediáltatni nem akar, valami in consilio nem concludáltatik etc. Fel is vivém oda és valami 240 darabot előadék, melyen csudálkoztak, hogy ismét annyira conglomerálódtak a dolgok a nagy accuratio mellett etc.

(Gr. Bethlen Miklós jelentése háromszéki küldetéséről és a székelyek lecsillapításáról.)

Referálá ezen sessioban *gr. Bethlen* maga háromszéki expeditioját, hogy a gubernium instructioja és patense szerint proponálta: hogy csendesedjenek le, a ki letette a fegyvert dependeáljanak a szék tiszteitől, a többi pedig a kinél még a fegyver van, viselje ő felsége resolutiojáig. Melyre reá is ígérték magokat, csak hogy békét hagyjanak nekiek.[2]) Melyről noha a gubernium patensében securitas volt ígérve, de mivel *Buccow Bruckenthal* és *Hannenheim* subscribálták proprio nomine, kérték, hogy assecuratoriát adjon, mert különben a többi is lehányja a fegyvert, melyre nehezen ugyan csak reá ment, melyet a gubernium is approbált. Mondta azt is minemű örömmel vették a gubernium és maga propositioját, mind köszönték, áldották és minémű csendesség lett mindjárt, úgy hogy nem csak a militiának, melyet a generális pro securitate disponált, eleibe küldött, hogy hozzá ne menjen, hanem akármi zacskó pénzt

[1]) A püspök máj. 25-én írja br. Neny-nek, hogy tizedik napja, hogy beteg, »par une colique hémorrchoidale.« Küldi Ernst őrnagy Buccow számára írt levele mását, a háromszéki és csiki zavarokról s jelzi, hogy Bethlen Miklóst küldik a nép lecsendesitésére . . . »Dans un cas de changement à Dieu ne plaise que S. M. envoye ici Mnr le Chancelier pour Gouverneur. Elle passeroit d'une extremité a l'autre. (Id. h.)

[2]) Bajtay 1763 máj. 28-án tudósítja ezekről Neny-t. »Je dois vous marquer maintenant, que S. E. Mnr Nicolas Cte de Bethlen a tranqillisé de façon le peuple, que 200 personnes, et d'avantage, qui s'en trouvoient- présentes, lorsqu'il éxecoutoit sa commission, ont promis d'attendre avec toute la soumission les ordres ulterieurs de S. M., et pourvuqu' ils ne tardent pas long tems, de garder les armes, et de faire le service des Plajaches, pour la sureté du pays... J'ajoute seulement, qu'ils se sont declarés géneralement d'avoir été forcés à prendre les armes, et de vouloir plutôt quitter leur pays natal, et leurs biens, que de les porter de la sorte«. (Id. h.)

vállára vévén bátran merészelt volna egyedül elmenni végig Háromszéken. Adtak e mellett feles memorialisokat, melyeket kéntelen volt elvenni, azokat is a guberniumnak exhibeálja. mivel maga hozzá nem szólhatott. Szóval is sok panaszokat mondtak, melyekről brigadéros *Ernst* uram mondotta előttök, hogy ha feladták volna, orvosolta volna. Kérdék osztán, hogy a Brassóban lévő rabokat hadd bocsássák el, kik mind ok nélkül fogattattak el. Mondta nékiek: maga el sem fogatta, el sem bocsáttathatja, hanem kérjék brigadéros *Ernst* urat s talám megcselekeszi. Kérték ezt osztán s parancsolt kibocsátások iránt.

Melyekről való relatioja a grófnak, concludáltaték. hogy holnapi postán felmenjen mind azon acclusákkal, vagyis annexumokkal, melyek a grófnak exhibeáltattak. Nemcsak. hanem a háromszékiek és csikiak adván bé még 6-ta Maji szörnyü panaszokat a militarisok ellen, azok is felküldettek. Sőt még ennek felette. Ma repraesenstáltatott a püspök által a guberniumnak a csíkiaknak egy memorialisa. melyben a militiát depraecálják és panaszolnak, hogy régen béadott memorialissokra semmi választ nem vettek. Ez is felküldetett, cum illa declaratione, hogy tegnap exhibeálta *br. Josinczi* a feljebb emlitett két istantiákat. Kétségkívül azért, hogy ha megkérdik, mondhassa meg, mikor adták magának is kezébe és mi volt az oka, hogy azolta nem assumáltatott. Belé volt az is téve a conceptusba, hogy sub dole et vi adhibita kénszeríttettek a székelyek a katonaságra. melyet expresse parancsoltak a relatioban is feltennem. Hát az instantiákban mik voltanak, minémű kegyetlenség és tyrannismus per specifica volt feltéve? Ez is kétségkívül nyomja a generálist, de

(A háromszéki és csiki székelyek panaszai a katonaság ellen.)

A sanitatis commissio nehezen szenvedvén, hogy pro suo arbitrio cselekeszik praeter consilium mindeneket, most az is megindúlt és minden negligentiát az udvarnak exponált. úgy, hogy dr. *Chenott* annak actuariussa azt mondotta, hogy ha tudná visszajövetelét *Buccow*nak a Banatusba kéredzenék jó idején, mert meg nem maradhatna ellene. Bolondság pedig actuariusra haragudni, mert az azt írja, a mit parancsolnak. Megesnék nékem is, ha a mostani expressiokat, melyek a gubernium levelében felmentenek, nékem imputálná, holott egy szó sem az enyim. Valamit ezelőtt is a mit ő parancsolt megírni és ha a guberniumban felolvastatott, expediálni kéntelen voltam, ámbár néha majd rosszúl jártam búmba. hogy oly törvéntelenségeket kelletett írnom. De ha a consiliariusok, kiknek votumok volt, nem igazították, én nem tehettem róla, mégis némelyek értetlenül reám neheztelték.

(Halmágyi saját hivatali kötelezettségéről.)

Melyet látván meg is írtam vala udvari cancellarius *gr. Bethlen* úrnak a dolgok lefolyásának rendit és azt is, hogy a consiliariusok nemcsak nem igazítják, de még a conceptusokat sem hallgatják. Melyet válaszában kedvesen vett s talám ez az oka, hogy mindjárt csakhamar azután megkezdettek nyelvesedni.

De segítették a papok is dolgát, mert neglectusát in religione és hogy pünköst napjáin sem volt templomban, és ok nélkül *Monost* és a barátokat a transmissioért mint persequalta, feltették, kiket már ő felsége, a mint hallatik justificált is. *(A közhangúlat Buccow ellen.)*

Még a general commando sem volt véle contentus és a kamara sem. Úgy hogy ha most is superálja, bizonyosnak tartom nemcsak a székelyek ellen való czélt, melyről odafel emlékeztem, hanem az egész nemzeti szabadság eversioját.

Kimentem vala ugyan mái nap *Siskovicshoz*, general *Montójával* beszéllett. Jó szívvel fogadott, de keveset szóllott, hozta elő, hogy Fogarasban is járván, sajnálja nem beszélhetett etc.

Osztán *Magdeburggel* töltöttem kevéssé az időt. Hozám elő a székelyeket, azt mondja: reménli ugyan, mivel nem érdemesek, letétetik vélek a fegyvert, de contributioval és quartélylyal úgy megrakják, hogy megemlegetik. A közte lakó nemességet is, mivel már a subordinatusok nem katonák és ők abalienáltak ab illo statu, hasonló adózó tánczra fogják vonni. Én mondék keveset in contrarium s abban hagyám. Ő pedig continuálván, monda: mi dolog az hogy mihelyt a gubernium patensének subscriptióját látták, vagyis hallották, mindjárt mondották, hogy ők annak nem hisznek és *gróf Bethlen* maga neve alatt való assecuratiojának több hitele volt? Nonne est crimen laesae Majestatis? etc. De *gróf Bethlen* is, mondá, abból gloriát csinál magának etc. Defendálám, hogy ad majus malum evitandum okoson cselekedte, mert különben mind letették volna a fegyvert, kik még eddig megtartották is. *(Magdeburg kapitány — adjutáns — véleménye a székelyekről.)*

Kinn létem alatt jöve egy rescriptum, hogy a pia fundatiok fundussi ad cassam béadassanak, melyeknek interesse e camerali cassa fizettessék. *(Leirat az alapítványok ügyében.)*

Jött más is de 14. Aprilis, hogy minden oskolák, collegiumok statussa, scientiae quae traduntur et fundi a tavalyi 15. juniusi rescriptum tartása szerint submitáltassanak, mely ismét de 19-a currentis Maji iteráltatott. Nem tudom, mire czéloznak benne, mert nem gondolom, igen akarnák a protestansok emolumentumát és kivált a' suspectum, hogy interessek e cassa camerali ígértetik, nem *(Iskolák ügye.)*

mint a gubernialis, melyben még is vóna valami szavok a ministernek is.

Jelenté mássa, hogy generalis Siskovitsnak minden assistentiát adjon a gubernium és valamely irásokat kíván, azt communicálja.

Die 31-a Maji menék gróf Lázárhoz, superveniála gróf Bethlen Miklós, hozá az tegnap előtt jött estaffétát. Panaszlá egyik a másiknak, hogy a generalis felmenő útjában szemben találván, mint a postamester mondta, felbontotta és újra bepecsételvén, a püspökhöz dirigálta, melyért noha a bécsi postae officium szót fog tenni, de magok se szenvedjék el. Mert ezelőtt is jött parancsolatja a postae praefectusnak, hogy sok panasz lévén a levelek felbontása iránt, ezután reá vigyázzon. Mondta azt is a postamester: kérdezte tőle a generális, van é olyan massája, melylyel a pecséteket le lehet venni és ismét felnyomni? Felelte: neki nincsen, hanem talám a bellica cancellarián leszen. Mondta a generális: kérdezte Bösinget, de ott sincsen. Superveniálván Siskovits, én is onnét eljövék.

Ezzel a guberniumban felmenvén, superveniálának a sessio közepe felé Bethlen Miklós és gróf Lázár urăk, kik addig sessiot Siskovitscsal tartottanak.

Elővévén a püspök az estaffetán jött rescriptumot, melyben a csíki commissio operatioira, melyeket a gubernium felküldött volt, resolválja s parancsolja, hogy mivel a nép lármázódik, az erdőkre kiszállott, a commissio, azt vévén actuariusának, kit az ő felsége czéljának elérésére alkalmatosabbnak ítél, mindjárt Csíkba menjen és ott a népet csendesíteni igyekezze. A csíki commissio revocáltassék, a rabok iránt cselekedje a commissio, a mint jobbnak látja, a plajokról provideáljanak etc.

Conclusum ad 1-um. Mivel megcsendesedtek a székelyek, még a commissio ne menjen. Actuariusnak kérjenek engemet, a csiki commissio revocáltassék; a rabok dolga haladjon; a plájokat, hol katonák nem lesznek, őriztessék a régi plájások és azoknak inspectori modo priori, mely 1-a Junii referáltaték ő felségének.

Junius 1763.

Magdeburg beszéllé, hogy a két magyar commissarius urak absolute secretarius *Cserei* uramat akarták actuariusnak kérni, de generalis *Siskovits*, ismervén már passioját ezelőtt béadott írásából, minden úton módon evitálni akarta, az udvarnak is megírta, engemet miért kívánt s vévén alkal-

matosságot *Cserei* uram absentiájából, annyival inkább siettette a commissiot, hogy engem kénszeríttessenek kérni. Én nem vágytam reá, légyen Isten akaratja. Mondá azt is: ő felségénél minden erdélyi urak conduit listája megvan, mindeniknek qualitása inserálva. Kérdezte a generális tőle *báró Szentkeresztit*, mit tart felőle. Mondotta állhatatlannak, kiben bízni nem lehet. Felelte a generális: úgy van feltéve a királynál is. *(Halmágyi mint az új székelyügyi bizottság jegyzője.)*

Consideála a commissio 1-a Junii, holott az ő felségéhez való relatio felolvastatott. Adott ennekfelette elő generális *Siskovits* valami observatiokat de statu Siculorum és adta *gróf Lázárnak*, hogy tegye reflexioit hozzá, melyeket circuláltatván, küldött *Siskovits* procurator *Simonhoz*, ez is azt procuratori módra examinálta, adnotatioit *Siskovitsnak* elküldte; melyeket a generalis *Magdeburgtól* hozzám küldvén kért, hogy mivel azokat elő nem meri adni, nehogy *gróf Lázár* offendáltassék, leniálnám, a dolgot ugyan csak meghadván és küldeném reflexioimat; megcselekedtem mind per dubia, ha valjon ezek s amazok reflexioban nem jöhetnének-é? Melyeket levivén, kedvesen vett. Melyek mivel mind meglesznek írásaim között, extrahálni nem kivántam, nem is érkeztem.[1]) *(A székelyügyi bizottság működése.)*

Küldötte egyúttal maga keze írását hozzám, melyben a székelyek törvény szerint való obligatiojokat circa insurrectionem et contributionem per apices kitette; adjiciálta maga reflexioit is, hogy azonkivül még ő felsége minémű kegyelmét adhatná nékiek, hogy annyival inkább persvadeáltassanak a katonaságra, melyek valósággal emolumentumára lennének azon nationak.

Külde brigadiros *Ernst* újabb relatiot, hogy *Turi Elek*, ki Brassóból elszabadúlt s meg volt sententiázva, 80-va malaficiatusokkal Háromszéken grassál és egy *Tamás Ferencz* nevű káplár a limitrophusok közül Moldovába szökvén, 50 emberrel a plájokat aggrediálta, kénszeríti mindkettő a népet a fegyver letételére, excedálnak, praedálnak etc. azért nem javalja, hogy mint determináltatott, a militiát onnan kivigyék. Proponála a gubernium mindenikért külön-külön 20 arany praemiumot, a ki elfogja. A tiszteket pedig keményen megdorgálta, hogy sem erről, sem egyéb publicumokról ezen esztendőben semmi repraesentatiot nem tettek. *(Székelyek lázongása Háromszéken.)*

Jöve egy rescriptum, melyben ő felsége parancsolja a guberniumnak, hogy sincero et infucato calamo írjon. Csak generalibus. E' kezdete a következendőknek.

[1]) *Oldalt széljegyzet:* Nb. egyen kívűl mind inseráltatott a commissio munkájában.

(Bécsi hírek Buccow és Erdély felöl.) Jöve relatio Bécsből 7-a Junii, hogy a generális és cancellarius felérkeztek 30 Maji és hogy keveset fognak dolgozni, hanem csak a kérdésekre fognak tőlök feleletet kivánni és hogy a generális le nem jőne, gubernator választatnék, más cancellarius lenne, diaeta is fogna celebráltatni. Megválik. Az öcsém azt írja, hogy *Hadik* jőne bé commendans generálisnak,[1]) Budán is az a híre volna, hogy *Buccow* többé bé nem jőne etc. *(Csíki hírek az ottani zavargásokról.)* Jöve egy Hallerianus tiszt Csíkból en curier, írá mind a csíki commissio, mind pedig a vicetisztek, hogy ottan a fegyvert letett nép ugyan csendesen van, de abban az egyben éppen nem bírnak véle. hogy plájok őrzésekre menjenek, azt mondván, elég katona vagyon és ők tartanak, hogy ha ők is mennek, ismét a militaris jurisdictio alá vonattatnak. A fegyvert megtartott néppel pedig se magok tisztei, se mások nem bírnak, persequálják a nem-katonákat, fogdossák, kínozzák, húzzák vonják. Némely helyt magoknak külön bírákat, külön hadi tiszteket tettek; mások elvégezték magokban, megkérdeni a commissiot, ha a salgamalis és egyéb praetensiokat megfizettetik-e nékiek; ha meg, jó, ha nem, menjenek *Sándor László* perceptorra, és vegyenek satisfactiot magoknak. A katona több valamivel, mint a nem-katona; amazok fegyveresek és nem lehet vélek bírni. Szöktek eddig által Moldovába Csíkból valami 270 gazdák, most is vadnak még

[1]) Bajtay püspök Hadik kinevezéséről ezt írja báró Neny-nek 1764 jan. 4-én Nagyszebenből:

»Dépuis que la Transilvanie est passée sous la domination de l'Auguste Maison, on n'y a jamais vû commander un Géneral Hongrois. Ainsi la Resolution, que l'Auguste Souveraine a prise d'en donner le commandement à Mnr le General *Hadik*. est un témoignage de Bonté sans exemple, et ce témoignage devroit sans doute du coté de la nation attirer un témoignage de reconnaissance aussi sans exemple. Mais nous sommes géneralement si entetés de nos prérogatives, que quoique quelquesunes soyent évidemment contraires à notre bienétre, nous n'en voudrions sacrifier aucune. Les prejugés des Nations ne peuvent étre deracinés, qu' avec une refonte générale. et pour ceci il faut employer toujours ou toute la force, ou bien des peines, et par consequent bien du tems. Cependant je dois feliciter S. M. sur son chois Roy., car Mnr le General *Hadik* est en effét d'excellentes qualités. et approuvée par tout le mond.«

Szükségesnek itéli a katonai főparancsnokság különválasztását a polgári kormányzóságtól, mert egy ember a kettőnek meg nem felelhet . . .

»Depuis le départ de S. E. Mnr le B. de *Buccow*, le choses commencent à changer beaucoup de façe, et la tranquillité reparait Dieu merci par tout. Le derangement pourtant est assez grand encore. Mais j'ai lieu d'esperer, que le bon ordre va renaitre aussi.« (Orsz. ltr. Transylvanica, fasc. 4.)

az erdőkön etc. Küldetének újabb patensek Csíkba, kemény fenyegetéssel elegyesek. Parancsoltaték a főtiszteknek is bémenetele. Megválik, mi haszna lészen. Az legtöbbet fog tenni, a mit *Siskovits* úr beszélle a commissioban, hogy maga megírta *Caratto* vicecolonellusnak, hogy non refert, többen vagy kevesebben legyenek katonák, hanem csak a csendességre vigyázzon. Ugyan azért, a kik magoknak satisfactiot mit akarnak venni, felette excessivusok etc. és fenyegetődzők, hogy inkább leteszik a fegyvert, mintsem ezt amazt szenvedjék, vagy ne cselekedjék, vegye el a fegyvert és resignálja a szék tisztei jurisdictioja alá.

Késvén ezeknek expeditioja, 14-a 15. hujus újabb relatiok érkeztek. Háromszékről *Ernst* lármázott, hogy oda valami fejérmegyei 3 nemes ember bémenvén, azok a népet a katonaságtól idegenítik, esketik, feleltetnek etc. A nép a substitutus főtiszt *Antosra* menvén rakással, kénszerítette, hogy generalis gyülést hirdessen, a nép gyülekezik hol ide, hol amoda, fegyverrel s a nélkül. *Turi* s *Kovács Ferencz* mutogatják magokat felesed magokkal és által nem láthatni minémű tumultusra akar a dolog kimenni. Másfelől pedig az Háromszékről jött emberek és regius perceptorok minden csendességet hirdettek, hogy semmi lárma nincsen, a nép csendesen vagyon, de keresve keresik a militaris tisztek mind a zavarást, mind pedig a hazug híreket. Csíkba perinde írt *Caratto,* hogy ott is sok insolentia, confusio vagyon, a nép lármára inclinál. A tisztek contrarie, és hogy a sok injuriát a militarisoktól szenvedni nem győzik. *(Háromszéki hírek.)*

Jöve valami *Csorai* nevű nemes ember hozzám is, apertáztata egy 3 pecsétű relatoriát, kéré olvasnék benne vagy két fatenst, megolvasám. Csudálva látám benne főképpen brigadieros vicecolonellus *Ernst* káromkodó szavait, publice *Henter István* asztalánál beszélvén: hogy (Isten bocsássa meg) ha szinte az Isten nem akarja is, mégis a székelyeknek katonákká kelletik lenni, mert az elvégeztetett Bécsben, adatott néki rajtok jus vitae et necis. Addig nem nyugszik, míg nehány nemes embert fel nem akasztat, mert addig csendesség nem lesz etc. Ki jött az is világoson, hogy két nemes embernek nehány tiszt előtt mondotta, hogy az erdélyi urak mind rebelliora inclinálnak és mindnyájan perduellisek, nem veszen ki senkit közülök, sem *Bethlen Gábort,* sem *Lázárt,* sem guberniumot, nem bánja, ha megírják vagy megmondják is etc. Kérdém tőle: mit akar azzal a relatoriával. Mondá: midőn *gróf Bethlen Miklós* úr Háromszéken volt, szemibe mondta *Ernstnek* azokat a beszédeket és tagadta, már azért jött, hogy maga beszédjét *(Ernst alezredes kifakadásai a székelység és a nemesség ellen.)*

ő excellentiája előtt megbizonyítja és osztán a guberniumnak is béadja. El is vitte a gróffnak, de bé nem vette, hanem készített egy memorialist a guberniumhoz a háromszéki nép nevével, melyben a militarisok insolentiáit in generalibus declarálta. Készeknek írattak benne a katonaságra, de régi szokások és privilegiomok szerint és különben nem. A zászlót, dobot az idegen nemzettől repetáltatni és restituáltatni kívánta, a német tiszteket revocáltatni. *Ernst* magát székelyek főkapitányjoknak írván, az ellen protestált etc. etc.

(A háromszékiek emlékírata a katonaság kihágásai ellen.)

Adott mást a mi commissionknak is, rész szerint amazok voltak benne, rész szerint pedig protestatio mellett való kérés, hogy de illis sine illis a commissio planumot ne készítsen etc. Ezt a commissio visszaadatni és a guberniumra igazíttatni concludálta.

(A főkormányszék tanácskozása a székely zavarok felől.)

A gubernium pedig megfontolván mind a feljebb valókat, azon volt, hogy a commissio azon dolgoknak lecsendesítésére késedelem nélkül kimenjen. Kivált a püspök maga eloquentiája szerint repetálván mind azokat és declarálván azt is, hogy azon ember a fenn írt memorialisát, minekutána ő excellentiája cum argumentis adhortálta volna, hogy afféle expressiokkal ő felségét ne terhelnék, megbánta cselekedetit és azt mondotta: látja, hogy édes atyjok, hogy javokra czéloz, hogy szíves gondja vagyon reájok, arra nézve nemcsak a memorialist visszakéri, hanem ennekfelette ígéri magát, hogy visszamenvén, minden úton módon a népet csendesíteni, sőt ő excellentiájának relatiokat is tenni el nem mulatja. Ki noha akkor a memoriálist visszavette, de másnap ugyancsak béadta. Kérdettetvén, miért felejtkezett el tegnapi igéretéről? felelte: megbánta cselekedetit, mert instructioja ellen vette visza és hozzá a néptől újabb expressusok érkezvén, azok őtet kénszerítik béadására etc. Azért conclusiot formálván mind ezekből, hogy most sokkal rosszabbúl lévén a dolog, mint midőn ő felsége a commissariusok siető kimeneletét parancsolta, idejét látja, hogy késedelem nélkül menjenek, nehogy, midőn egymást agyba főbe verik, vágják és egyéb insolentiára vetemednek, késő legyen, mely casusban ment akar lenni, mivel mind a guberniumnak, mind különösen magának is ő felsége a csendességre való gondviselést szorosan parancsolta. Ezt mondták mindenek. De *gróf Bethlen* megmondván, hogy ha maga *gróf Lázárral* kimennének is, de generális *Siskovits* declarálta magát, hogy ő mindaddig, míg a felküldendő planumra resolutio nem jő, addig nem mozdúl, hanem jónak látná, ha egy gubernialis consiliarius, mint Háromszékre, oda is kiküldetetnék.

Communicáltatván ennek felette *Siskovitscsal* a háromszéki nép fenn említett memorialisa pro danda opinione, olyat adott, melyet nem approbáltak, végezték azért, hogy holnapi sessioban a guberniumban concertatiora invitálják. *(Br. Siskovics és adjutánsa vélekedése a székelyekről.)*

Én azalatt délután commissio dolgában *Magdeburghoz* kimenvén és egyről másról beszélvén, általláttam, hogy ha rajta állott volna, az egész székelységet szerette volna extremumra vinni és elébbeni cselekedeteket perduellionak kívánta volna magyarázni, de több esze lévén principalisának, ez moderálta csendesen a dolgot, noha nem mondom olykor való különös discursusi a bal vélekedésre néki is alkalmatosságot nem adtanak. Mondá, inter reliqua azt is nékem, hogy *Siskovits*, mint feljebb írám, referálván az udvarnak, hogy engemet mi okokra nézve (de ezeket én sem kérdettem, ő sem mondta) kívánt inkább actuariusnak tenni, mint *Csereit*, ő felsége approbálta, melyet in ea parte *gróf Lázár* és *Bethlennek* mutatván, láttattak tekintetekből nem igen jó neven venni. Nékem magok egyebet nem szóllottak, hanem hogy lehet *Siskovitsnak* valami appraehensioja *Cserei* uram ellen.

Diebus 15-a et 16-a *Siskovits* a consiliumba feljövén, proponálá a püspök, mint praeses, a tegnapi dolgokat, hogy azokra nézve a gubernium, maga pedig főképpen azon lett volna, hogy a commissio kimenni a székelységre siessen,[1] de már azon opinioját maga is változtatta, mivel mind a perceptorokat, mind más azon részekről jött embereket meghallgatván, az egy apróság és personalis privata injuriákon kivül a közönséges csendességnek semmi háborítását referálták. Béhívattattak azért a csíki perceptorok, kik ezt in consilio is megmondották. Kérdezték osztán: hát a fegyvert letett embereken a contributiot felszedték-e? Felelvén nem, azt mondá *Siskovits:* azt malitiának lehet magyarázni,[2] mert ha kívánták volna ő felsége hadi szolgálatját közöttök secundálni, mindjárt azonnal szorgatni kellett volna tőlök a contributiot, hogy annyival inkább maradtak volna a többi a fegyver mellett. Nehezen esett a szó, de elnyögték, hanem helyesen excusálák magokat, hogy azok csak most pünköstbe *(A székely határőrség ügye a guberniumban.)*

---

[1]) Bajtay püspök ezt írja 1763 jun. 15-én br. Neny-nek: »Comme le desordre continüe encore et dans la Csik et en Háromszék, on se hate d'y placer au plutot les Troupes, qui s'y trouvent destinées, et en outre d'y envoyer ou tout le Corps de la Commission établie par S. M. ou au moins un Conseiller du Gubernium avec ses patentes.« (Id. h.)

[2]) *Oldalt széljegyzet:* Ezen szavát előttem is megvallotta, hogy megbánta.

tették le a fegyvert, az akkor publicált patensbe is csak az volt. hogy ő felsége további rendeléséig függjenek a székbeli tisztektől, azért, mivel ez által nem egészen eximáltattak e statu militari, parancsolatjok pedig arról, hogy az adót felvegyék, nem ment, ily rövid idő alatt nem is lehetett, azért nem exigálta. Tenet, exceptio. Concludáltaték azért, hogy a commissio bé ne menjen, Csikba menjen vicecolonellus *Schwartz* 4 compagniával, kette *(így!)* Szeredába, ketteje közel hozzá. Mutatá *Siskovits* az orderét is, hogy egyik félnek se higyjen, mert mindenik passionata, hanem magokból a dolgokból ítéljen és ha látja, meglehet, távolabb is dislocálhatja a két compagniát etc.

(A gubernium a bizottság helyett katonaságot küld Csíkba.)

16-a. Mint írám ismét feljöve a consiliumba *Siskovits*. Declarálá a püspök, hogy Besztercze vidéki hat oláh faluból jöttenek circa 45 oláhok in suis et reliquorum omnium in districtu Valachorum nominibus. Panaszoltak az unitus papokra, hogy azok katonákkal járván, kérdezték, ki unitus, ki nem? A ki magát nem-unitusnak mondta, azt fogdosták, exequálták, húzták, vonták, verték etc. Sokak erdőkre szaladtanak, azért ők declarálják, hogy ők soha unitusok nem voltak, nem is lesznek, a papokat nem szenvedik, a plájokat pedig, mint azelőtt, megőrzik. Kérdte a püspök tőllök: mi az unio? Felelték: nem tudják. Hát mit hisznek? Felelték: a mit a czáre.[1]) Sok discursus után arra vitte őket, hogy csak *Áron* püspök adjon nékiek más papokat és foglyaik szabaduljanak, megelégesznek. De azalatt a nem-unitus püspöknek béadott instantiájok communicáltatván véle, azt felolvastatá in translato latino, rettenetes sok inség recenseáltatik benne, esküsznek, hogy soha unitusok nem voltak, se nem lesznek. Lelkek, testek elveszett, ha nem orvosolja, gyermekek kereszteletlen, magok temetetlen és communicature nélkül halnak etc.

(Beszterczevidéki oláhok panaszai az unitus papok ellen.)

Adtak más memorialist *gr. Lázár*-nak és guberniumnak szollót, majd azok vannak benne, melyek az elsőben, éppen csak lenius.[2]) *Siskovits* mondá, mind ott tekeregtek a szállása körül a mezőn, minden útján strásájok volt, nem

[1]) Oláhul, a. m. ország.

[2]) Bajtay püspök erről így ír br. *Neny*-hez 1763 jun. 18-án: J'etois avanthier à table, lorsque l'Evéque des non units fort empressé m'apporta une requette. Elle Lui fut présentée par 45 Valaques en corps arrivés de Bistritz, qui Lui demanderent des Popes de sa Religion, et declarerent au nom de tout le District de vouloir plutôt emigrer, ou mourir tous, que de rester dans l'union... J'ai parlé moi même a leurs Chefs et aprés un entretien d'une bonne heure je les ai capacité de façon, qu'il m'ont promis de retour-

megyen-e reájok militia? Éjszakára a mezőn vertek osztán lagert. Végzék, hogy ismét probálják vélek a complanatiot.

(A háromszéki tisztek jelentése Ernst ellenében.)

Olvastaték a háromszéki tisztek relatioja, melyben írák, hogy ők tettek informatiot, most pedig jelentik, hogy *Turi* ugyan jelentette egyszer magát feles gazemberekkel, de azolta nem observáltatott, *Kovács Ferencz* pedig semmit nem csinált, helytartó ember és el sem fogattathatik sok adhaerensei miatt. Ergo hazugság lévén az *Ernst* relatioja, megírák, hogy ne bántsák.

Mutatának *Siskovits*-nak egy patenst, melyben *Nemes János* magát ex parte provinciae constitutus főkapitánynak írta, azt gondolom *Ernst* militaris főkapitánynak s talám *Kálnoki* az ő generálisoknak,[1]) de ez kettőt nem láttam, azt mondá *Siskovits* a guberniumban: stultorum plena sunt omnia.

(Bécsi hírek Buccow és Bruckenthal felől.)

A posta elérkezvén, mondá *gr. Bethlen Miklós* eleget munkálkodtak *Buccow* és *Bruckenthal*, mind szép szóval, mind ijjesztéssel, hogy az anteacták menjenek füstbe, de a cancellarius *gr. Bethlen* absolute nem akart, hanem hogy mindenek ad examen trahantur kivánta, mert addig semmihez nem szóll és e végre commissio is rendeltetett, mely már kezdette operatioit. A cancellarius az asszonynak, hogy jól foly dolgok, a generalis pedig maga embereinek írogattak, hogy nem sokára lejő, contrinuálják a ház építést Avrigon. etc. Az *Ogelli* regementje pedig leérkezvén, palam publice beszéllették, hogy nem volna jól dolga a generálisnak és a mit Szebenbe róla titokban, Bécsbe az utczákon publice beszélték.

ner d'abord à Bistritz, et de s'y tenir tranquilles jusqu'aux Ordres ulterieurs de S. M. Cependant le lendemain oubliant leur parole, ils sont présenté la requette ci jointe n° 2. au Cte *Lazar* President des Etats. Or nous n'avons pas manqué de mettre d'abord l'affaire en deliberation. Mais nous avons tous trouvé de concert, qu'il falloit attendre le retour du Lieutenant Colonel de *Luchsenstein*, que Mnr le General Br. de *Siskovics* avoit envoye à Bistritz, avec des Instruction tres solides, pour penetrer à fond les choses, et pendant ces deux ou trois jours, qu'il sera absent, de ne donner aucune reponse positive aux Valaques ...«

»Du reste comme j'ai observé dans ce long entretien, que la Religion ne sert que de prétexte aux Valaques pour quitter les armes qu'ils disent d'avoir pris par les tromperies de leurs Prétres, je prévois, qu'il sera necessaire de punir les chefs de cette sedition avec la derniére rigueur, sans faire aucune attention à l'emigration, dont ils nous menacent. Car s'ils émigreront en effet, S. M. pourra les remplacer fort facilment ou par les Invalides, qui Lui sont à charge, ou par la reduction de quelques Regimens: et s'ils n'émigrent pas, un exemple de séverité tiendra en sujection les autres.« (Id. h.)

[1]) *Oldalt a lapszélen:* Azután láttam, Kálnoki nem írta magát székelyek generálisának, de igen *Ernst* főkapitányának.

Fogtam oda fel is említeni, hogy a generalis székek felszabadúlása iránt ezelőtt jött rescriptumnak nem publicatioját repraehendálta ő felsége.

(Királyi leírat a kivándorlás ügyében.) Jött most más újabb, hogy a profugium investigatióját és arról való informatio felküldését megparancsolta vala ő felsége, de még semmit iránta nem vett, melyet hogy mindjárt végbe vigyen a gubernium és azon előbbeni rescriptum mikor olvastatott fel in consilio és minémű rendelések lettek iránta? a gubernium ő felségét tudósítsa, parancsoltatik.

Midőn ezen rescriptum olvastatnék, mondák, hogy az elébbenit nem látták, sőt *br. Seeberg* azt mondá, a mely igaz, hogy kétszer kettő négy, oly igaz, hogy a guberniumban fel nem olvasták, hanem bizonyosan tudja, hogy magokkal felvitték és hogy hová tették, azt is. Concludáltaték: nézessék meg a protocollumban és ha nem találtatik, informáltassék ő felsége.

(A beszterczevidéki oláhok lecsendesítése.) A beszterczei oláhokra redeáljunk. Vicecolonellus *Luchsensteint* oda küldvén *Siskovits* Beszterczevidékére, hogy azoknak lármáját investigálván, róla informatiot tenne: ez megírá, hogy egy falubelieken kivűl a többi mind meg csendesedett, nem is lett volna semmi tumultus, ha némely antesignariusok nem lármázták volna fel a népet, kiknek nagy része Szebenbe lévén, jónak látná, ha nyakon ragadnák őket.[1])

[1]) Bajtay püspök írja br. Neny-nek 1763 jun. 22-én:

»Mnr de Luchsenstein vient d'arriver de Bistritz son rapport, consistent principalement en ces points:

1. Que tout le district de 23 villages militaires a un penchant extréme pour le Schisme. que cependant aprés la remonstrance, qu'il avoit faite au peuple rassemblé dans chaque village, celui-ci a déclaré de vouloir rester dans l'union, à l'exception du seul village de Nachod (így!), et qu'ils se tiennent en effét fort tranquilles.

2. Que tous en géneral demandent les priviléges, qu'on leur avoit promis.

3. Qu'ils veulent savoir leurs dévoirs en cas qu'ils restent soldats, se déclarant hautement. qu'ils ne serviroint qu'aux playes, ou aux limites prochains de leur district, et pas autrement, qu'avec leurs armes, et habits ordinaires, de crainte, qu'ils ne soyent envoyés hors du pays à l'occasion des guerres.

Tout cela fait voir, qu' à l'occasion de la levée de ces Troupes on n'a pas procedé, comme il auroit fallu, et qu'on n'a pas lieu d'esperer, que ce peuple soit constant et fidéle. lors sur tout qu'il faudra sortir du pays pour servir à la guerre comme les autres Troupes reglées . . .«

»Je fremis à la proposition de S. E. Mnr le B. de *Buccow, qu'il vouloit qu'on detáchat contre le dit district un Corps de 2000 hommes reglés, pour les massacrer pelc mele, et sans séparer les coupables d'avec les innocens.«* (Id. h.)

Újabb concertatio lévén azért a guberniumban *Siskovits*csal, megmondá, hogy ő a religio dolgában nem szóll, hanem a mennyiben a felvett fegyvert letették, méltónak tartja, hogy mind megfogattassanak; a gubernium nagyobb lármától félt. Denique ugyancsak a generalis commendo tízet elfogatott közűlök, a többi haza ment, melytől tartanak, nehogy nagyobb tumultusra adjon alkalmatosságot.[1])

A török felől jöve relatio, hogy hogy gyűl most is Belgrádhoz és hogy transitust kér az udvarunktól a velenczések ellen való menetelre szárazon, melyet persze engedni nem lehet. Szigetvárát főképpen, de több egyéb várakat is Magyarországon építenek, a Duna mellett sánczokat csinálnak, Péterváradra a napokban ezer mása puskaport vittek, az országban tudakozzák kinek leszen magazinumban való búzája? A nationalis militiát székelyből, oláhból készítik vagy legalább akarják. A bavarus 60,000 embert gyűjtött, ki noha maga felénk kapni nem mér, de hátha a franczia által a törökkel czimborál és ha még a franczia is bele elegyíti magát szokása szerint? Isten tudja mi vége lesz a dolgoknak. (Harczias hírek.)

Az *Ogelli* regementjének a staabja béjövén, török dobot és zsinzsiát hozott, azt mondják sok regementeknek vagyon már efféle; némelyek ebből sem jót akarnak kihozni, hogy ellenség szokását, musikáját ok nélkül veszik fel.

Szegény generális *gr. Bethlen Farkas* úr temetése *Teremi*ben pro 26-a hujus indicáltatván, a commissioból *gr. Lázár, Bethlen Miklós* urak oda menének, marada itt csak *Siskovits*, kérém én is, mivel hétfőn, szeredán, szombaton mind innep, bocsátanának ki vagy öt napra, hogy kezdett épületemet tekinteném meg *Veniczén*. De *Siskovits* azt mondván, hogy az oláhok katonasága dolgához akarván fogni, kivánja, hogy itt néki segítséggel legyek. Elmaradék, noha nem hiszem az alatt egy márjás ára dolgot abban tehessek. (Bethlen Farkas temetése Teremin.)

[1]) Bajtay 1763 jun. 25-én arról tudósítja br. Neny-t, hogy br. Siskovics azt kívánta, hogy a gubernium mind a 45—50 oláhot fogassa el, mert családonként 2 garast gyűjtöttek útiköltségükre, mert tisztjeik engedélye nélkül jöttek Szebenbe, mert az egész kerület nevében jöttek, a mit több falu megtagadott s mert büntetés nélkűl maradván, a többiek is feltámadhatnak. A gubernium abban a véleményben volt, hogy inkább otthon, kerületükben tartóztassanak le, mert a ki a guberniumhoz folyamodik, az m. e. védelem alatt áll (sont sous une espéce de saufconduit); megrendítené a közbizalmat a kormány iránt, mert nagy visszatetszést szülne az egész kerűletben s a bűnösök emigrálnának s mert ő Fge szelíd s nem erőszakos rendeleteket óhajt. Mindezek miatt a kérvényre azt irták, hogy mert a kerület katonai hatóság alatt áll, a kérelmezők fordúljanak a főparancsnoksághoz, a mely megvizsgálja és orvosolni fogja panaszukat. Erre a főparancsnok elfogatott tízet közűlök, a többi elszökött. (Id. h.)

(Háromszéki nemesek bizonysága Ernst sértegetéseiről a guberniumban.)

Proponáltaték a guberniumban három nemes ember testimoniuma, mely *Ernst*nek fenn is említett szavait az erdélyi uraság és nemesség perduelliojáról azon szókkal íratott, a kik szájából nézték ki *Ernst*nek azon szavait. Sok discursus vala, mit cselekedjenek véle? Vajjon ő felségének felküldjék-e? Melyre a püspök mondá: ha vége volna a háromszéki dolognak, lehetne satisfactiot kérni, de mivel nincsen, félő arra ne magyarázzák, hogy passióból cselekszi a gubernium és ezzel is involválni akarja a dolgokat. Elégnek tartja azért, ha pro hic et nunc protocolláltatik és jövendőre hagyatik a satisfactio kérés. Volt sok szó, hát addig azon crimen alatt szenvedjék magokat, hát csak egy olyan sohonnai ember, kinek eredete is bizonytalan, nemessége sem constál, legyen egyedül hív ő felségéhez és az egész ország rebellis? ki maga szerencséjének kereséséért. mind törvényt, mind nemességet kész sacrificálni. Concludálák utoljára, hogy az udvari cancellariának küldjék fel és kérjenek tanácsot, mit cselekedjenek véle s requirálják, hogy a mit jobbnak lát, vigye végbe.

(A bizottság jelentésének felküldése a székelyekről.)

A székelyekről való munkája a commissionak ő felségének felküldeték 29-a Junii és a guberniumnak is 30-a általadaték, mely munka extractusának, ha érkezném, ide kellene jönni.[1])

Julius 1763.

(Beszterczei oláhok ügye.)

Mondotta vala ennekelőtte generális *Siskovits*, hogy a gubernium kimosdott a beszterczei oláhok megfogatásából. de maga megcselekedte, valamint jár véle. Az első oláh regement commendánsa vicecolonellus Luchsenstein azt mondá, bár előre mindjárt elfogták volna mind a 45-töt. mert minden dolog sopiálódott volna. Igy már csak tíz fogattathatván el, félő, hogy a hazamentek ne lármázzanak. Azután pedig jött relatioja a general commendonak, hogy az oláhok megcsendedtenek.[2])

[1]) Bajtay azt irja br. Neny-nek 1763 jun. 29-éröl, hogy Csík és Háromszék teruletén csend van. csak két falu tette le a fegyvert. Beszterczéről sincs semmi hir. (Id. h.)

[2]) Baytay püspök azt írja br. Neny-nek 1763 jul. 2-án, hogy Csíkban és Háromszéken csend van, de Besztercze kerületében néhány falu letette a fegyvert. A commissio elküldte tervezetét az erdélyi kanczelláriához o Fge elé terjesztés végett. a gubernium holnap kezdi tárgyalni. »Il n'est pas possible d'en faire un autre dans l'hypothése que S. M. veuille bien conserver les loix. et la liberté de cette Nation« (t. i. a székelyét). — *Alant br. Neny oldaljegyzete:* »S. M. voudroit savoir pourquoy?« (Id. h.)

Említettem feljebb, hogy a sanitatis commissio minémű repraesentatiot tett a plájok neglecta curájáról. Jöttek azután is szüntelen relatiok, hogy soholt jól nem őriztetnek, a profugium szaporodik, sőt a szökött embereket magok a katonák kalauzolják, Hunyadvármegyében valami kereskedőket magok megöltek etc. Arra nézve, mivel Luchsensteint maga a sanitatis commissio constituálván s tőle megkérdvén, ha biztatja-é magát, hogy regementjével jól megőriztetheti és felel-é felőle? ő pedig nem vállalván magára: kérte a sanitatis commissio a guberniumot, hogy mivel ő felsége azoknak őrizetét akármi úton módon, concertanter cum gubernio parancsolja, állítsa fel a gubernium a régi plájokat és az akkori mód szerint őriztesse. *(A határszéli plájok őrzéséről.)*

Megkérdette volt még ezelőtt a gubernium a csíki és háromszéki tiszteket, hogyha oly helyeken, holott a katonák elegedendő számmal nincsenek, felállíthatják-é a plájásokat a régi mód szerint? Kik azt felelvén, hogyha egészen által adják nékik, nem elegyesen, sem pedig a militaris tisztek commendoja alatt, igen is magokra vállalják.

Hosszas discursus volt osztán, ha vajjon mindenütt által vegyék-é a plájok őrizetit a provincia nyakába, vagy pedig csak az említett 2 székely székekben? s mivel sokba került volna ő felségének a katonák tiszteit is ingyen fizetni, a plájásokat is a két székben általvévék, a többi iránt pedig megírák, hogy elég tiszt lévén az oláh regementben, visitálják gyakran és tegyék kötelességeket.

Jöve egy rescriptum a quantum collectiojáról. Exponálja ő felsége, hogy tavalyra és az idére is sok restantia van, azért úgy igyekezzék a gubernium, hogy maga és commissariatus ád számot és most is a regius perceptorokat meghallgatván, okát adja annyi restantiának. *(Adóhátralék ügye.)*

Elmene a parancsolat a perceptoroknak, communicálták a directiva commissionak és commissariatusnak is. A commissio felele reá, hogy az tavaly az ő felségétől leküldött rubricákat sine commissionis praeside, inconsulto gubernio pro arbitrio a generális és cancellarius *Bruckenthal* ketten pro arbitrio augeálván, változtatván, főre egy forintot, agrorum capacitasra egy és majd más krt is ragasztván, 4 holnap belétölt, a míg futtatták, kijő-é a summa, melyet megígértek az udvarnak. Azután pedig a mely libellusokat 72 confrontatorok reducáltak azelőtt, most a cancellarián lévő kevés revisor vivén végben, abban is 4 holnap eltölt. Azalatt a contribuens nem tudván mivel tartozik, hallván a változtatásokat is, tartózkodott fizetni etc.

A limitrophus katonák is most a fegyvert letették, majd ismét felvették, contributiojok ezeknek elsőbben de productis, azután a capitis taxájok relaxáltatott, majd egészen, hogy contributiojok ne exigáltassék, rendeltettek, sellérek, jobbágyok praeter institutum bévétettek, némelyek kibocsáttattak. Úgy hogy ezeknek se száma, se contributioja nem tudatott és ezért a contributio is bizonytalanságban maradott etc.

A commissariatus pedig mentette magát, hogy ő szüntelen urgeálta a quantum collectioját s accludálta feles perceptorok relatioját, akik referálták a quantum fel nem kelhetéseknek okáúl

1-mo A tavalyi tatár hírt

2-do A marha dögit

3-o Kevés termést sok helyeken

4. Quantum bizonytalanságát etc, melyek az udvarnak repraesentáltattak. Ide járúlt

5 to. A nép szegénysége, az emporiumok nem observatioja. Az apró városok s mások capitis taxája etc.

(Földindúlás Dunántúl.) Jöve relatio, hogy Budán nagy földindúlás volt, Győrbe nagyobb, Komáromban pedig nehány házon kivűl templomok, klastromok, házak mind egyben omlottanak, sőt az helyén tó fakadott. Feles emberek is vesztek. Malum signum, hogy az a szűz leány vár, mely még ellenség kezében nem volt, oly hirtelen oda lett.

(Hírek Buccowról és Bruckenthalról.) Generális *Buccowról* sokféle hírek voltak, kiki maga indulatja szerint beszélvén róla. Némelyik azt mondván, árestumban volna, más, hogy *Bruckenthaltól* seperáltatott és véle veszélleni nem szabad. Item, hogy 2 óráig tartó audientiája lett volna. Azon pedig megütköztek, hogy a Bellicum ide jövő expeditioi mind az ő kezébe menvén, ő bontja fel és küldi ide, innen pedig minden realatioból copiát kell néki küldeni. Sőt a guberniumhoz jövő parancsolatok is hozzá küldetnének és minekutána megolvasta, előtte megpecsételtetvén, úgy expediáltatnának.[1])

[1]) Bajtay püspök írja br. Neny-nek 1763 jul. 9-én Szebenből: »Mnr le General B. de Buccow m'écrit, que ses affaires vont admirablement bien et marque à quelques autres, qu'il compte de retourner bientot. Mais est il possible, que S. M. ait changer de resolution? Je ne saurois le coire en verité. Car de la façon, que Son Exce opére, et de la façon, que je trouve ici disposés les esprits, il en suivroit un mal sans remede. Il n'y a que la politique, et la douceur, appuyée pourtant de la force, ou les circonstances l'exigent, qui puissent remettre les affaires dans leur assiette à l'avantage du service Roy. de S. M.« (Id. h.)

Hozzám jöve *Magdeburg*, hozódának ezen dolgok elő, *(Udvari hírek az erdélyi ügyekről.)* ő is bizonyítá a vélle, *Buccowval* való communicatioját a rescriptumoknak, mely arra való volna, hogy ha mihez valami reflexioja volna, feladhassa ő felségének. Mit teszen véle ő felsége, maga sem tudhatja, de ő manuteneálja magát. *Bruckenthal* pedig azt jelenté, hogy a mint nevezetes relatioból látta, ha néhány napra leérkezik is, ismét felmegyen és status referendarius leszen in transylvanicis és azt tartja, hogy mivel a két úr összverúgta *gr. Bethlen* cancellariussal a patkót, ha szinte ez megmarad is, de minden activitas *Bruckenthalra* megyen által, ez is talám csak az ipjáért maradna meg. Félti is, azt mondja *Bethlen Miklós*, a bátyját. Mondá azt is, hogy procurator *Simon* iránt billétet vett ő felségétől *Siskovits*, mondja meg néki, hogy ő felsége előtt ezekben az operatiokban mutatott hívsége kedves volt és továbbra is azt continuálja, mert ő felsége különös gratiával fogja renumerálni, melyet notificált is néki a generális.

Csuda dolog, hogy mennek ezek a dolgok, mert *Siskovits* *(Br. Siskovics nyilatkozatai.)* nekem beszéllé, hogy valamely repraesentatiot *Lázár* a székelyek dolgában Bécsbe feladott, mind igazaknak comperiálta, legalább akkor úgy voltak, ha az alatt valami corrigáltatott is bennek. A mely extractust pedig *br. Josinczi* és *Hutter* dolgozták a protocollumokból és melyet a gubernium praeviae informationis loco felküldött, addig míg több részét a csíki commissiotól veheti, azt is megmutatja, hogy tiszta partialitas. De azonban midőn a generális azt írta a királynénak, hogy az oberster és főtiszt relatiojok szerint sponte conscribáltatták magokat és mérték alá adták a székelyek, azért quod fuit antea voluntatis vagy spontaneitatis, debet esse necessitatis: azt válaszolta ő felsége *(A királyné felfogása a székelyek katonáskodásáról.)* billét által néki, hogy azt ő felsége nem tartja, sőt parancsolja, hogy spontaneitasra inducálják a népet, mert coactus nem kell. Ha azért eddig spontaneusoknak tartotta is, de a mustrán reclamáltak, hogy 500 frt büntetés, fejek, jószágok elvesztése alatt gyüjtettek egybe, conscribáltattak, állíttattak mérték alá oly praetextussal, hogy megmutassák ő felségének, minémű szép emberek légyenek etc. és különben katonák nem is maradnak, hanem ha, 1-mo, diplomát hoznak, hogy soha adót nem adnak, 2-do, a házából ki nem viszik, 3-o, nemzetekből tiszteket adnak etc. Ekkor legalább meg kellett volna érteni, hogy nem spontaneusok és referálni kellett volna ő felségének, mert ő felsége, ki azt tudta, hogy spontaneusok, mégis amúgy írt, mint feljebb írám, hát ha ezeket tudta volna, hogy parancsolt volna? Kiparancsolván pedig *Buccow*, hogy minden commendans

maga legioját, kapitányok compagniajokat quoquomodo a conscriptusokból, mely szerint fel voltak osztva, kicsinálja, meg lehet őket ítélni, hogy ezek rajtok mindent véghez vittek, csak hogy magoknak kenyeret és gratiát szerezhessenek, melyeket én nagyra becsültem, hogy mind ezeket, mind többeket érthettem tőle.

Panaszlá osztán, hogy a gubernium actáit nem kapja, holott már néhányszor parancsolt mind ő felsége, mind a püspök. Elviszik a relatiokat, az acclusumokat elhagyják, melyek nélkűl fundata repraesentatiot nem tehet, kért azért urgeáljam, meg is cselekedtem.

(Halmágyi ítélete Buccow kormányrendszeréről.) Hozódott elő *Buccow* egyebek iránt is, én megmondám a mit tartottam, hogy ő nagy ember, csak hogy igen sietett és nem jó úton indúlt el, mert a bizonyos, hogy a székelyekkel praeter viam gubernii, idegen nemzetű nyelvű tisztek által, violentiákkal és ezeknek conniventiájával, több ígéretekkel, mint sem megadhatni hatalmában lett volna, felette roszszúl fogott a dologhoz.

De 2-do, a szebeni legjobb civisnek capitis taxaja 6 frt, a legalábbvaló bereczki, kolosi, hátszeginek is ugyan annyi, ez mely nagy improportio? De 2-do,[1]) azon igyekezett az udvar, hogy figálja kinek kinek az adaját, e pedig legnagyobb bizonytalanságra és a tisztek arbitriumára recidált, midőn a sok panaszra megengedték, hogy a szegényéről vegyenek le és tegyék a gazdagabbakra à proportione. Itt procedálhatott Szebenbe, de amott a leggazdagabbnak is sok volt, itt census (contributio)[2]) domus nincsen, holott egy civis beveszen száz, 200, 300, 400, sőt 500 frtot is esztendő alatt a házától, amott egy pénzt sem. Itt egy mester ember keres tíz annyit, mint amott etc.

Különben is csak a quartély census ha megáll, legalább 15,000, 20,000 frtot béhoz Szebennek; generalatus, gubernium, dicasteriumok, camara mindenét itt költi etc., hogy állhatnak ezért ezek meg. Én azt tartom, hogy ha más planumot, mely mind 3 nemzet praerogativájával s commodumával egyaránt megegyezett volna, adtak volna kezében, egyenesen ment volna benne, de mivel consiliariusi cum depressione duarum nationum a szászt akarták felemelni, ezek pedig az ő activitásával abutáltak és felette hirtelen vitték magok szerencséjeket, nem csuda, ha megakadott, mivel nullum violentum durabile. Bővebben beszéltem ezeket, ide mind nem írhatom, melyekre maga is azt felelé, hogy úgy vadnak és úgy comperiálta.

[1]) Másodszor van a »de 2-do.
[2]) A zárjelbe tett felibe van írva.

(Magdeburg és Siskovics nyilatkozata Ernst vádjairól a nemesség ellen.)

Feljebb elfelejtém említeni, midőn *Magdeburg* nálam vala, hozódván elő az *Ernst* dolga és az egész nemesség, uraság ellen való szavai, hogy mind perduellisek a bécsi cancellariustól fogva s rebellióra akarják indítani a népet etc. azt mondá: csudálja, hogy merte mondani, de inkább csudálja, hogy most is meri azt írni, mert már generális *Siskovits* háromszor is írt néki, hogy afféléket, melyeknek ura nem lehet, ne beszéljen és azzal mind maga dolgát, mind az király szolgálatját ne impediálja, mert félő, roszszúl jár; de mind háromszor azt válaszolta, hogy ő szavait nem revocálja, ha bűnös lesz, a büntetést kész subeálni, különben, mivel suo loco et tempore mind azokat, melyeket szólott, megbizonyíthatja, nem fél tőle. Melyre concludála, hogy kell talám nála lenni valami leveleknek *gr. Lázár* és *Bethlen*től, hogy kivált azokat merte kinevezni főképpen, melyeket ő felsége előtt, vagy in suprema instantia akar exhibeálni. Én mondám, egyikről sem hiszem, mivel mindenik a királyhoz való hűségéről mások felett adott bizonyos jeleket, de hiszen akármi turbo lenne, soha egyik nagyobb boldogságot nem remélhet, sőt ha rebellio lenne, mindene veszendőbe forogna, egyik sem oly ifjú, sem nem olyan vitéz, hogy novas res moliri cogitaret.

(Bruckenthal üzenete Halmágyinak.)

Méltóságos generális *Haller* úrnál ebédelvén 11-a, consiliarius *Hutter* úr is oda volt hívatalos, beszéllé nékem, hogy cancellarius *br. Bruckenthal* uram levelét vette, köszöntet engem benne, irja csudálkozik rajta, hogy semmi levelemet nem veszi, talám én is azt gondolom, hogy már egészen oda van, holott jelentheti, hogy egy szál hajnéra is alább való módon most nincsen, mint mikor felment. Felelém: elhiszem minden boldogságát, hallottam is, hogy status referendarius leszen és azért, hogy gratiáját is megnyerjem, örömest írnék, de a mostani circumstantiákra nézve tartózkodtam.

Mondá osztán *Hutter* uram az asztalnál, hogy 6 dániai mén lovakat vett a generális és azokat most küldi Erdélybe; monda sugva *gr. Lázár* úr: itt keresik mindenütt a pénzt, kérik, az hol éreznek, magoknak sincsen, mégis lovakra vesztegetnék. A mint hogy mái sessioban proponálta vala a guberniumban, hogy a múlt 1762-dik esztendőben későn revideáltathatván s küldettetvén ki a libellusok, hogy a miatt a quantum meg ne akadjon, oly rendelés tétetett volt, hogy az 1761-dikbeli adó szedettessék fel. Mivel pedig azon systema szerint, mely szerint a tavalyi módjára reguláztatott a régi, pro anno 1762 a szász natioról 79,000 r. frt leszállott, tehát ez a summa, mely már akkor fel-

(Adószedés ügye.)

szedve volt, a perceptorok kezébe maradott. A segesvári perceptor, mint egyenes ember, a superfluumot a contribuenseknek visszaosztotta, a többi perceptorokat pedig attaquirozzák a magistratusok, hogy ad evictionem illorum adják ki, mely praeter institutum lévén, maga ugyan mint commissionis praeses inhibeálta a perceptoroknál, de jó volna universaliter a gubernium által megparancsoltatni, hogy melyik perceptornál mennyi summa maradott hoc titulo? erogált é valamit belőle? Ha igen: ki assignatiojára? mikor? mennyit? a guberniumot informálják, semmit pedig ezentúl ő felsége rendeléséig ne erogáljanak.

Monda *Hutter* uram az ugyan igen jó, hogy róla számot adjanak, de talám csak a magistratusoknak kellene írni, hogy ők demonstráljanak, hová tették? Ugyan csak concludáltaték, hogy a *gr. Lázár* úr proportioja szerint expedialtassék a perceptorokra a circularis. Ekkor a püspök nem vala jelen. Másnap midőn felolvastatott a conceptus, maga ugyan jelen volt, de *gr. Lázár, thesaurarius, gr. Bethlen Miklós* urak fel nem jöttek. Mondá a püspök: nem tudja a conclusumot. Felelének: tegnap volt, megegyeztek rajta. Mondá *Hutter* úr: maga tegnap sem approbálta, most sem látja szükségesnek, mert arról a mit a perceptorok percipiáltak, az exactoratus előtt számot adnak. Eddig csendességben vala a natio, már azt is felháborítják és irritálják. Denique ugyancsak expediáltaték.

Ennek okáúl azt beszéllé *gr. Lázár*, hogy *Buccow* és *Bruckenthal* beírták, hogy küldjenek pénzt számokra, egyéb fundushoz nem nyulhatván, ezt akarták a magistratusok recipiálni és belőle dispensálni. Már a szebeni egyik perceptor, mostani protocollista *Rittertől* ki is csalták, e pedig nem arra való fundus.

Mondja vala tegnap a sessioban *Hutter* uram, hogy azt az interesek kifizetésére akarják a magistratusok kivenni. Mondá *gr. Lázár* úr: a capitalisok és interesek defalcatiojára külön adót vetettek fel és annyira nem lehet a szegénységet terhelni és kétszer incassálni s egyiket másuva fordítani etc.

(Beszterczevidéki oláh határőrség ügye.)

A commissioban lévén 12-a, beszéllé *Siskovits*, hogy megírván az udvarnak a beszterczei oláh vidék dolgában, hogy itt sem a natio, sem a beszterczei magistratus semmit benne nem tudott, midőn a Radna oláh völgye s 23 faluk ő felségének offeráltattak s ajándékoztattak; visszaírt az udvar: nem capiálja, hogy magok cselekedetek hírek nélkül megeshetett volna. Most már megmagyarázta, hogy midőn tavaly *Buccow* és *Bruckenthal* a natio és magistratus

nevével offerálták, ezeknek se hírek, se tanácsok nem volt benne. Melyet kész autentice demonstralni.

(A beszterczeiek kívánságai a radnavölgyi oláhok felszabadításáért.)

Beszéllé ennek felette, elé is adá az actákat, miképpen és minemű conditiokkal cedálták azon radnavölgyi jobbágyokat ő felségének. Inter reliqua, hogy Régent, Bátost adja ő felsége nékiek in contentationem (holott ezek donationaliter vadnak quoad terrenum conferálva, magok liberae migrationis emberek az incolák s ugyan ezért parancsolta azokat quorum interest meghallgattatni). 2-do. A vármegyéken lévő szász jobbágyoknak legyen szabadsága száz rfrtokkal magokat a possessoroktól megváltani, ezek pedig többen vadnak a radnavölgyi lakosoknál. 3-o. A mi allodialis proventussa volt ott a városnak, azt ő felsége bonificálja. 4-to. Az adósságoknak és intereseknek is bizonyos része háromoljon reájok. Melyre meg is ígérte ő felsége, hogy liquidáltatván s adjustáltatván praetensiojok, meg fogja nékiek fizetni.

De ezek igazságtalan praetensiok, kivált a két elsőre nézve, mert a gubernium 1756-beli deliberatuma szerint Mátyás király producált donatioja által nem mint jobbágyok conferáltattak, hanem incorporáltatni mint regius fundushoz parancsoltattak tanquam homines liberi, azért dederunt, quod non habuerunt; consequenter bonificatiot sem kívánhattak, melyről a commissio munkájában bővebb emlékezet lészen.

(Háromszéki és csíki zavarok.)

Rettenetes sok panaszok jöttek Háromszékről és Csíkból a limitrophusok excessususiról és vice versa ezektől amazok ellen, melyek naponként communicáltattak *Siskovits*csal, ő általa is a guberniummal a militarisoké. Ezekről azt mondá: egyiknek csak annyit hiszen, mint amazoknak. Csíkban mégis vagyon vicecolonellus *Schwarcz*, ki mint regularis disinteressatus és csak azt írja, a mit maga comperiál, most azon vagyon, hogy egy hasonlót Háromszékre is küldjön. Azt sajnálja, hogy a régi turbulentiájokat ő felsége megengedte volna, ha *gr. Bethlen Miklós* benjárása és gubernium patensének publicatioja után megcsendesedtek volna, de hogy most is lármáznak, nagyon tart, hogy ő felsége kedvetlenségét magokra ne húzzák.

(Gr. Bethlen Farkas generális temetése és hagyatéka.)

A generális *gr. Bethlen Farkas* temetéséről béjött urak referálták, hogy soha falun oly nagy frequentiát nem láttak, igen szépen temettetett. Valami 60 hordó bor, 30 vagy 40 vágó elkölt. Ez az úr minden adsquisitumát hagyta ad pias causas, vásárhelyi collegiumnak 8000, udvarhelyinek 6000 frtokat. Ménese 2800 frtra, sertése 400, juhai 5 vagy 6 száz frtokra aestimáltattak, hát egyéb belső

portékái? A ménest *gr. Bethlen Gábor* cancellarius és öcsese *Miklós* vették meg, megért két annyit; nem tudom, hogy aestimálták oly olcsón. Talám azért, hogy difficultást tévén a cancellarius a testamentum dolgában, — ezáltal tollálták. *Nemes Ádám* uram azt mondá hozzá, ha nem adhat ad pias causas abból, a mit más adott, suo voto nem dispensál.

Jöve egy rescriptum, melybe megengedi ő felsége, hogy a juris revisoria commissio a feriákra kimehessen és a praeses is *gr. Nemes Ádám* uram Bécsbe mehessen. Melyet némelyek oly értelembe vettek, hogy ez is, mint *Buccow* és *Bruckenthal*, citáltatott.

(*Magyarországi közvélemény a székelyek ügyéről.*)

Procurator Doboji Jósef productioja dolgában de possessionata nobilitate Bécsben menvén ezelőtt négy holnappal, most megérkezék. Beszéllé, hogy a magyarországi urak nagyon felvették a székelység dolgát és közben vetették magokat. Sokkal nagyobb híre lévén valóságánál, lármájoknál, az honnan az alsó magyarországi populé egyebet reménl és szintén úgy láttatik várni, hogy ezek valamit indítsanak. Az cancellarián lévők az erdélyieket 3 classisba lenni tartják. 1-mo. Albicantes *Bucoviani*. 2-do. Indifferentes. 3-o. Zelosi patriotae. Kérdém: engem melyikbe tartanak lenni? Felelé: rosszat ugyan rólam nem tartanak, de csak nehezen esik, hogy ellenek is sokat írtam, úgy törvény ellen is. El kellett volna kerülnöm, mint secretarius *Cserei Elek* uram elkerülte. Mondám: maga tudja, hogy midőn a guberniális nagy urak nem szóllottanak, én magamat nem opponálhattam. Secretariusnak tiszti az, hogy a mit proponálnak és concludálnak, a szerint expediálja. Mondá: declarálta eléggé. Mondá azt is: *gr. Nemes Ádám* és procurator *Simon János* úgy le van festve a kezdett systemájokkal, hogy ha kapnák Magyarországon, talám agyon vernék, kik még azért is haragusznak az erdélyiekre, *Buccowot* miért nem oltották ki a világról? Elég oktalan és inhumanum propositum; akár áldásúl, akár átokúl küld az Isten valamit reánk, szenvednünk kell, míg ő felsége megszabadít. Mondá azt is: *gr. Toldalagi* bár complanálja itten dolgát *Rosnyaival*, mert ha kimegyen, rosszabb judiciumot reménlhet.

(*Rendelet a székely katonák ügyében.*)

Jöve parancsolat, hogy azok az emberek, kik *gr. Bethlen Miklós* kinn járásától fogva letették a fegyvert, viszont vegyék fel nagy indigatioval. Visszaira a gubernium, hogy mivel nem oly sokan tették le a fegyvert, mint talám ő felsége informáltatott, vagyon is annyi katona, mely pro basi futurae erectionis militiae elég lészen, praeterea ő felsége is a csendességet quoquomodo reducáltatni parancsolta

jobbnak látná, hogy ő felsége végső resolutiojáig maradnának in statu quo. Maga nevével mindazáltal meg parancsolta, hogy semmit ne változtassanak a fegyvert megtartó emberek. Adott vala ekkor *Siskovits* valami specificatiot, mely szerint mind öszve valami 200-ra ment a fegyvert letetteknek száma, mivel viszont mások felvették, mely hasonlóképpen, mivel a raport-tabellákból jött ki, ő felségének megjelentetett.

Az oláhok iránt is a commissio maga munkáját elvégezvén, 22-da kimenék Veniczére, hogy 28-va sessión benn lehessek. Kimenő útamban találám *gr. Nemes Ádám* tabulae praeses urat, feleségével. két fiáival és báró .... [1]) a huszár székely regement főstrásamesterével, kérdék: mit végzett a gubernium a fegyvert letett emberekről? Mondám: repraesentatiot tettek ő felségéhez, Felindúlának rajta, hogy lehetett az? a szerint, mind leteszi a fegyvert a székelység, nagy kárával ő felségének. Már a gubernium a plájásokat is felállítván, oda is felesen mentek által és a főstrásamester és *Nemes János*, de a többi is nagyon bizonyították, hogy két hét alatt 1200 ember újra a fegyvert letette. (Melyet hogy mondhattak? nem tudom, mert 28-va beszélvén *Siskovits*csal, ez iránt való kérdésemre azt mondá: 64 tette le és 18 felvette.) *(Gr. Nemes Ádám és János véleménye a székely határőrség felől.)*

Kérdé *gr. Nemes Adám,* vajjon miért hívják Bécsbe? Mondám, nem tudom, nem is hallottam, hanem úgy gondolom, hogy mivel differens votumok mentek fel a collegiatum judicium iránt és kivált sokan malecontentusok a juris correctio iránt, talám abban fognak kérni bővebb informatiot, vagy pedig adni. Azt mondá, maga is úgy gondolja. Ennek felette

Valamint a minap consiliarius *Hutter* úr köszöntvén engemet cancellarius *Bruckenthal* úr szavával, jelentette vala, hogy még énnékem semmi levelemet nem vette, talám azért, hogy én is azt gondolom, hogy egészen oda vagyon udvarnál gratiája, azért jelenti, hogy soha jobban nem állott, mint most és melyre kér, bátran írhatok. Mondottam vala pedig, hogy nem vagyok abban az opinioban, mert én is hallottam, hogy in transylvanicis a status consiliumban referendarius leszen, mely nem disgratiának a jele, hanem voltanak egyéb okaim, melyekre nézve feltettem volt, hogy senkinek ne írják etc. Úgy most *gr. Nemes Ádám* úr azt mondá: vette ugyan a cancellarius levelét, melyben emlékeztet engemet, mind hozzám való barátságára, mind a

[1]) A névnek üres hely hagyva.

subordinatiora és kér, hogy tudósítsam. Mondám ennek az úrnak is, amit az elsőnek jelentettem és mivel sobordinatioról emlékezett, Veniczéről írék is egy levelet, igen indifferenter, gratiáját nagyra becsülvén és a subordinatiot recognoscálván.

[Hallottam vala még kimenetelem előtt *br. Siskovitstól*].[1]

(Br. Josinczi gutaütése és okai.) Jöve híre, hogy br. *Josinczi Jósef* urat a gyógyi feredőn a gutta megütötte, melyet minden ember sajnált és kivált én. Ezt hozta egyátaljában a hosszas secretariusság, megszűnés nélkül való penna; accelerálta pedig a május végén készült munka, melyet a székelyek dolgában *Buccow* operatioinak secundálására, vagy inkább excusatiojára consiliarius *Hutter* úrral dolgoztak, a protocollumból deducálván, eleitől fogva hogy folyt azon dolog, minémű ordinatiók tétettek, testimoniumokat is adjiciálván, hogy a felprédált nemességnek, mindeniknek elégedendő satisfactio adatott (holott máig sem adtak semmit vissza nékiek.) Melyekről azt mondá *Siskovits* is, hogy mind partialitásoknak azokat lenni kész meg bizonyítani. Megszorították volt szegényt. *Hutter* úr leírta, és csak sessio előtt küldvén hozzá, láttam magam némely részében ad marginem qualificálni kívánta, de *Hutter* csak maga conceptusát olvasván, úgy is fogott leíratni. Melynek híre az országra is kihatván, sok helyt vetették szemére, mely felettébb afficiálta, a mint hogy előttem is excusálván magát, referálta, hogy azon dologban *Hutter* csalta meg. Először reménség hozzá nem volt, de már jobban van.

(Udvarhelyszéki vicetisztek elfogatása és annak okai.) Keserves dolog történt, mert jöve egy rescriptum, hogy udvarhelyszéki vicekirálybíró *Borsai Istvánt*, assessor *Váradival* és procurator *Simonnal* fogják el. A vádnak summája csak ez, hogy a vicesedriában menvén az adózó rend, egy protestatiot adott bé, hogy a juris correctionis opust nem admittálják és valamint ők erre mindnyájan megesküdtek, úgy kívánják, hogy a szék tagjai is esküdjenek meg. Melyre mondta volna *Borsai*, nem látja miért ne lehetne megesküdni, le is tette volna az hitet. *Sebestyén* nevű perceptor contradisputálta osztán és úgy akadott meg. Előre pedig öszvegyűlvén a nép, a vicekirálybírák instruálták, mit cselekedjenek. *Váradi* urgeálta volna az hitet és *Simon* adta bé a protestatiot. Az accusatorok voltak regius perceptor *Sebestyén*, úgy hallom hitehagyott, másik *Török*......[2]

[1] Ez a két sor áthúzva s ez a jegyzet írva: Elfelejtettem, még ismét elővettem.

[2] A tulajdonnévnek üres hely hagyva.

3-dik *Árvai* incerto patre genitus gazember, hogy a fiscalis procurátorságból kivettetett. Examenre denomináltatának *gr. Haller, gr. Teleki, Hutter* consiliarius urak és én. Megválik, mi jő ki belőle. Igen emberséges, szelíd, csendes, jámbor ember *Borsai*, 40,000 frt. érő facultású, minden ember sajnálta.[1]) *(Borsai és társai elfogatásáról.)*

[1]) Bajtay püspök írja br. Neny-nek N.-Szebenből 1763 jul. 20-án:

»La tranquillité continue toujours et pourvuque la prise des trois Gentilshommes en question, que nous avons fixé d'ici en six jours, n'occassasione de nouveaux troubles, elle continuera méme d'or en avant selon toutes les apparences.«

Jul. 27-én így ír:

»J'ai publié le Rescrit Roy. de l'Auguste Souveraine dans le Conseil, que je tins avanthier uniquement à ce dessin, et selon les mésurs, que j'avois prises auparavant avec Musrs les General de Siskovics et Montoja, nous conclumes de faire arréter les coupables sur les lieux memes de leur démeure, et de les faire d'abord transporter ici, pour étre examinés avec la derniére rigueur. Cependant comme je savois, que le V. Juge Roy. nommé *Borsai* étoit l'ame presque de tout le siége, et particuliérement du Coadministrateur, qui est en verité une téte remuante, pour prévenir tout inconvenient, j'ai jugé à propos de lui faire expedier une Commission Guberniale souscritte de ma main, pour lui denoncer dans les formes l'ordre expres de S. M. de se rendre avec toute la commission prisonnier à l'Officier, qui la lui présentera. La scéne se passera cette nuit, et à l'heure même par tout. Ainsi il ne nous reste qu' à en ettendre les suites, qui selon toutes les apparences ne peuvent pas étre mauveses, à cause du nombre des troupes reglées, dont le pays est garni.«

Jul. 30-án ezt írja:

»Je vous prie de marquer à l'Auguste Souveraine, que les Gentilshommes coupables *d'Udvarhel* ont été arreté*) le même jour, que je vous avois annoncé, et qu'on les améne ici justement à présent, savoir à dix heures du matin. L'affaire s'est passé avec la meilleur ordre du monde, et sans aucune émeute, quoique le Procureur *Váradi* ayt été arreté à l'occasion d'une assemblée fort nombreuse, que le Siége tenoit alors. Cependant le Colonel *Turati*, qui fut chargé de cette commission, et qui s'en est si bien acquité, m'assure, que la peur s'est repandüe par tout, et que le Vice Juge Royal *Borsay* s'etoit d'abord decontennancé un peu, mais que s'étant rassuré en après, il dit, qu'il se soumettoit très volontier aux ordres sacrés de l'Auguste Souveraine, et qu'il seroit venu à Hermanstad *(így!)* même à une simple citation du Gouvernement, parcequ'il etoit sûr de n'avoir pas offensée S. M. Mais l'evénement nous fera voir, s'il dit la verité. Car je compte dès après demain de faire instruire son procès avec la derniére rigueur. En attendant je les ai fait mettre dans trois maisons séparées, et sur tout celuici assez bien loger, mais en même tems garder chacun comme il faut, sans que personne les puisse aborder.«

*) *Oldalt Neny írásával:* Que S. M. en est satisfait.

(Borsai és társai elfogatását, annak okait leírtam részletesen a bécsi hadilevéltár adatai alapján Udvarhely vármegye történetében 504–509. lapján.)

Augustus 1763.

(A csíkiak előterjesztése a székbeli állapotokról.) 1-ma. Adá elő a püspök úr a csíkiak hosszas relatioját, melyet az esztendőtől fogva nem celebrált generalis congregátiojából küldött. Irják 1-mo: A gubernium patensének publicatioja után a fegyvert fel nem vett nép lecsendesedett, csak a fegyveresek ne háborgassák.

2-do. Küldtek egy levelet a vicekirálybírótól *Caratto* vicecolonellus és regiment commendansnak, melyben a patenst communicálták véle is és kérték, hogy a parte militari is observáltassa a csendességet. Felszakasztván a Csík-Szereda várának udvarán a levelet, meg sem olvasta, hanem a sárba vetette, melyet felszedvén a vicekirálybíró, válasz nélkül visszament. Spectabilis ac magnificus titulust adtak, de nemes ember lévén, többet nem várhatott etc. Hogy lehessen hát azzal harmoniában a vicetiszteknek élni, ki a generalis congregatiot is ennyire becsüli? Maga *Caratto* s tőle tanulván a többi tisztek szerzették az idegenséget a nép között szavaikkal, írogatásokkal. Melynek bizonyságára *Morgengras* hadnagy levelét producálják, írja inter caetera egy *Silvester* nevű embernek Kászon Újfaluba: semmmiképpen ne hidgye az gaz, semmirevaló és ő felsége ellen rebellis királybírónak és notariusnak, mert senki az országból soha nem viszi ki etc.

3. A köznép is a széknek béadott gravaminai között ezeket mind a limitrophus tiszteknek tulajdonítja és míg benn lesznek, addig harmoniát várni nem is lehet. Nem is engedik a törvények és diploma az idegen tiszteket. Jobbnak látnák pedig, ha mind letévén a fegyvert, egyszersmind vétetnék fel vélek.

Hányat nem prédáltak el igazságtalanúl? hányat nem hurczoltak törvénytelenűl? mit nem húztak vontak, executoroskodtak el illetlenűl? sok panaszszokból megtetszik. Congregatiojokat arestálták. Úgy hallják, oly informatioja van a guberniumnak, hogy mindenek restituáltattak, de abban semmi sincs, mint mindeneket per individua remonstrálnak, senkinek mind eddig semmi satisfactioja.

4. Parancsol a gubernium a plájok örzése iránt, ezt véghez viszik, csak a limitrophusok ne turbálják a felváltáskor.

5. Accludálják a profugusok listáját, a múlt esztendő végétől fogva szökött el 292 pater familias, valami 600 personáléval magokon kívül. Okait profugiumoknak a militarisok excessusiban keresik.

6. Senki őket a fegyver letételére, vagy fel nem vételére tilalmas tanácsokkal nem kecsegteti.

7-o. Parancsolt a gubernium a militarisok refraenatiojára 4 compania regularis katonát béküldeni, úgy hogy két compagnia Csík-Szereda várában menjen, kettő 5 usque 6 falukra szálljon. De *Caratto* a várból ki nem jött, addig a militia bé nem mehet, sublevatiot kérnek, mert nem bírják a quartélyost tartani, lévén még egy Sachsen Gotha regementebéli lovas dragonos compagnia.

Concludálják jó válasz kéréssel, panaszszok orvoslásával, mindnyájok megmaradásának kivánságával. De egyebet pro hic et nunc nem nyertek, hanem *Siskovits*csal communicálák.

Generális *gr. Rédei* a praetorianusok hadnagya benn (*Bécsi hírek az erdélyi állapotokról.*) jára, egy éczaka hála Szebenbe. Beszéllé, hogy a bécsiek csudálkoznak az erdélyieken, miért ijjesztette úgy meg őket *Buccow*, mert ha bátran beszéltek volna, oly zűrzavart nem okozott volna. Mondám: úgy jött bé, mint regius plenipotentiarius commissarius in negotio militiae, semmit ő felsége in re nationalis militiae a guberniumnak nem communicált, hanem hogy őtet secundálják keményen parancsolta és így akármit nomine regio mondott, mindent kellett hinni és cselekedni. Praeterea menykövekkel jött, mert a gubernatort és másokat jubiláltatott, másoknak is igérte s mindnyájan megijjedtenek és szólni nem mertek. De hiszem a cancellaria szembe ágaskodott véle, még sem tehetett semmit, azt itt tudták s látták haszontalan akármit cselekedjenek, míg utoljára a sok törvénytelenséget megunták és szemek szájok felnyílt az uraknak. De most is hiszem ad facti rationem citáltatott Bécsben, még is ide ér a keze, midőn a nemes ember elfogattatását ő felsége előtt véghez vitte. Mondá erre: semmi az, lehetett volna a felől feladni, hogy törvénytelen igyekezete. Kivel Bécsben is majd mindenek nem contentusok, sokan eszelősnek tartják és kivált *Lichtensein* herczeg magyarországi generalis commendans palam mondja, hogy minden dolga bolondság volt eleitől fogva és minden projectumaiba belésült s egyebet confusionál, mint itt is, nem csinált. Nem is hiszi, hogy lejöjjön többé. Csudálja is, hogy az udvar nem vigyáz jobban ezekre a dolgokra, mert a következő török háború miatt veszedelemben forog possessioja, *Eszterházitól* értvén, hogy valamint nékünk a németországi provinciákat cum exclusione Hungariae et Transilvaniae garantirozta a prussus, úgy a töröknek is Erdélyt és a Banatust. Melynek tulajdonítja Lengyelországra küldött 70,000 emberét és sok lengyel urak-

nak a prussus földére való általmenetelét, melyre nézve a törökkel békességet nem is reménl. Meg is lehet mind ex ratione status, hogy meszszebb ne terjedjen az Austriai ház birodalma, mind pedig ha Lengyelországra nézve reciprocálta a török a garantirozást. Adja Isten jó végét.

(Az erdélyi püspököt magyarországiak és saját főpapjai kárhoztatják a székelyek ügye miatt.)

Beszéllé ennek felette, hogy a püspökre a magyarok igen haragusznak, kivált a primás és camerae praeses, hogy ezen dolgoknak ellene nem állott, nemcsak, hanem secundalta és secundálja is. Ott eszik nála ebédet, de megmond mindeneket. Mondám én: a mint értettem a praepostja Bíró, ki nem régen hala meg, mind reá izent, mind reá írt, hogy néki a canonok facultást engedtek, a püspököt, mikor az útról kitért, corripiálni, arra nézve ki bízta a püspökre, hogy a papokkal ex cathedra Csíkban verboáltasson? ki bízta, hogy a Clerust és magát is a katonai és a világi dolgokba annyira belé merítse? nem tudja-é a világ mely változó, változhatik az uraság is és birodalom s ha néhány papokat le találnak vagdalni, a maga lelke ád számot róla. Melyet midőn szóval is canonicus *Szeredai* proponált, azt felelte: jobb egynehány papnak fejét elveszteni, mint a király parancsolatjának végbe nem menni. Megírta vala a szegény praepost azt is, hogy ha nem emendálja magát, keres útat, miképpen authoritate superiorum in ordinem reducálja. De meghala szegény, nagy örömére a püspöknek. Megjöve ebédről *gr. Rédei*, mindjárt indúlt kifelé, sokan is voltak nála, melyre nézve egyebet nem mondhata, hanem hogy ugyan oda beszéllett.

(Komárom veszedelme.)

Látám azt is *gr. Rédeinek* írott levélből, hogy Komárom hova tovább mind romlik és sülyed s talám víz fakadt az helyén. Praeterea már 18,000 prussus effective benn van Lengyelországban; mit akar, nem tudják.

Látám más levélből, hogy a szegény komáromiak a mezőre szállván ki, magok kénszerítették a reformatusokat, kiknek az előtt templomokat scholájokat elvették, hogy vigyenek papot és deszkából oratoriumot csinaljanak ily nagy veszedelmekben. Bé is vittek egy letett papot s regius commissárius *Niczki* éppen cultuson találván őket, midőn excusálták magokat, hogy az utolsó szükség vitte ezen királyi parancsolatok ellen való bátorságra, maga is approbálta és ígérte, hogy ő felségének is commendálja. A mi nagyobb Isten csudája, 3000 ember leszen, ki azon veszedelemben vagy elveszett, vagy megromlott: a városnak nagyobb része reformatusokból áll, még is ezek közül csak 8 van oda, id est nyolcz.

Die 10-a. Lementem vala *Siskovits* generálishoz a végre, hogy mivel a vármegyékről transferálandó sellér katonáknak fundust kért vala a commissio a szászoktól, ezek pedig nem adtak, válaszokra adott opinioját a commissionak udvarhoz felküldjük. A commissio opinioja a lévén, hogy commissariusok által investigáltassék a terrenumok extensioja és limitáltassék, hány katona férhessen melyik faluba: *Siskovits* in privato azt írta maga praesesének, hogy ha helyet nem akarnak adni, a régi mód és törvények szerint adjanak ezer katonát a szászokból, reménlvén, hogy ha e parancsoltatik, mindjárt elég föld lészen.

(Siskovits rögtönitélő bírói hatalommal kivánná terrorisálni a székelyeket.)

Beszéllé továbbra, hogy vadnak némely halálra való rabok Besztercze vidékén, kiknek executioja iránt parancsolat is jött, de maga javallotta akkorra halasztani, midőn a commissio oda megyen. Ezt vették magok is a lakosok észre és oly engedelmesek azolta s szelídek, mint a bárányok. Úgy kell továbbra lenni a székelyek között is, hogy a commissio facultáltassék ő felségétől, hogy a kik akármi képpen opponálják magokat, akár nemesek, akár másfélék, ott mindjárt a commissio törvényt tegyen és executiot peragáltasson, melyet még senkinek nem jelentett. Én mondám: a nem lehet. Kérdi: miért? Felelém: a törvény tett ordinarius bírákat, praescribált processust, engedett időt kinek kinek maga defensiojára, a commissariusok a törvényre hittel kötelesek, nem hiszem, hogy arra menjenek; legfeljebb is elég, noha az is törvénytelenség, hogy elfogattatván juris ordine prosequáltassanak. Mondá: nem elég, praesentissimum exemplum statui debet, ő felsége dispensálja a törvényt s megparancsolja a commissariusoknak, hogy meg kell lenni. Mondám: hogy lehessen az és mennyi időt foglalna, mely nagy bajt csinálna, hogy mind azok, a kik deferáltattanak, a commissio által judicáltassanak? Felelé: az eddig valók menjenek amnestiában, hanem a kik az ő felsége újabb parancsolatainak, patenseinek publicatioja után még is magokat opponálják, a népnek a katonaságot disvadeálják, tanquam in facto delicti depraehensi vigore edicti regii megsententiáztathassanak. A kik törvény szerint felülni nem akarnak, vigore articulorum halállal büntessenek, ha egész falu opponálja magát megdézmáltassék etc. Mondám: azok felettébb való keménységek lennének. Felelé: qui vult finem, debet velle media, ha status monarchiae et salus publica kivánja, hogy állandó militiát tartson az udvar, nyolcz ezer katonáért lehet két ezeret sacrificálni. Eliszonyodám s abban hagyám; Isten őrizzen tőle.

(Politisálás gr. Bethlen Ádámné nevenapján.) Kimentem vala Sz. Miklósra, hova igen sokan gyültek vala Klára napjára *gr. Bethlen Ádámné* asszonyomhoz, 4 actualis intimus status consiliarius, 3 generális, 2 oberster, főtisztek, tabularisták, özvegyek, katonák, felette sok. Egy nap mentem, más nap jöttem, még is eleget hallottam. Egy generalis mondá: könnyű a törökkel megbékélleni, vagy inkább a békességet prolongálni, ha Horváthországot oda adjuk. Conditio sine qua non. De mivel e nem lehet, félő többet vesztünk, mert a muszka, prussus és török egymás között Lengyel- és Magyarországot felosztották s Isten tudja az executiojával mire mennek. Csudálatos circumstatiákban vagyunk pedig, mert a ministerium szüntelen változik, semmiben állandó systemája az udvarnak nincsen, a sok változások között alávaló projectansokra megyen a respublica administratioja, a cassában semmi sincs, az adósság sok, látják mások a gyengeségét, mi észre nem veszszük magunkat. Csak Erdélyben is ezekkel a limitrophus katonákkal hogy fellármázzák a nagy csendességet, elidegenedett a nép, minden rend megszomorodott, a contributioval a két natio megterheltetett etc. *Buccow* a két natiot semminek tartja, a szászokat ezek felett erigálta, egy kevéssé impertinensekké is tette vala. Beszéllék, hogy Bécsbe megfordúlt volna dolga, de *gr. Nemes Ádám* felérkezvén, jól megtaszította a kereket. (Gr. Nemes János Bécsben.) Fia, *Nemes Jánosnak* írván *Buccow*, hogy ő felsége megengedvén felmenetelét, ne várakozzék rescriptum után, hanem menjen. Ki midőn felérkezvén a cancellariushoz ment volna reggel, keményen bánt véle, hogy mert rescriptum nélkül felmenni? parancsolván, hogy este menne ismét hozzá, akkor ott találta consiliarius *Somlyai* és secretarius *Cserei* uramékat, kik előtt újra keményen megdorgálta és megparancsolta, hogy udvarhoz ne merjen menni. Amaz szontyolodva megyen *Buccowhoz*, panaszolja baját, ez mindjárt megyen ő felségéhez, beszéll a mit beszéll. Más nap ő felsége billétet küld a cancellariusnak, melyben parancsolja: jelentse meg *Nemes Jánosnak*, hogy délután 4 órakor andientiája lészen. Igy játszik a világ az emberekkel.[1])

(Királyi leíratok a kivándorlásról.) Jövének egy nehány rescriptumok különböző materiákban, melyek az extractusból megtetszenek. Nevezetesen, hogy a profugiumról, honnan, hányan mentek, tudósítsák

[1]) Bajtay írja br. Neny-nek 1763 aug. 27-én: »Vous avez là les deux Comtes *Nemess*. Le pére est un digne homme, quoique reformé de sa religion, et très zelé pour le service. Mais le fils, qui est catholique, a le plus mauvais caractére du mond., et pour dire en peu, c'est un vaut rien.« (Id. h.)

ő felségét. Ezt okozta az, hogy feladták volt az udvarnak, hogy a két natio pusztúl az adó és a nationalis katonaság miatt, mely igaz is, mint a relatiok mutatják.[1]) *Bruckenthal Mihályról* is terhes expositiok adattak fel, ezek is investigáltattak és alkalmasint comperiáltattak etc.[2]) De mivel én ezen holnapban felette sok dolgokkal obruáltattam, felét sem jegyezhettem fel, a mit lehetett volna.

September 1763 et October.

A békesség megforrása a religiosumokat is változtatni kezdé, mert Magyarországról a két religio hat követet küldvén fel ő felségéhez, oly fontos repraesentatiot készítettek vala, de aggraviis, a mint írták, hogy még olyan nem íratott eddig; béadván a cancellariusnak is, ez referálta ő felségének és oly választ adott általa ő felsége, hogy minnél hamarább takarodjanak ki Bécsből. *(Protestánsok követsége Bécsben.)*

Ennek felette repraesentáltatván ő felségének, hogy az hadi tisztek igen sok prohibitus könyveket hoztanak le magokkal, megparancsolta ő felsége, hogy minden tiszt könyveinek neveit becsülete vesztése alatt adja bé. G. Montoja is mint interimalis generalis commendans íra a guberniumnak, hogy ő felsége a pénteki tánczokat megtiltotta. Felelék reá: az csak a gvardizont (!) illeti, a guberniumnak más canalison szokott ő felsége parancsolni. A püspök is kezdé minden innepnap előtt a civisek között hordoztatni a táblát, hogy másnap ne dolgozzanak. *(Tiltott könyvek a tisztek között.)*

---

[1]) Bajtay írja br. Neny-nek 1763 szept. 30-án N.-Szebenből: »Le 13 de ce mois il nous est arrivé un cas facheux par l'attentat de plusieures familles, qui voulurent émigrer en Moldavie du coté de Bistritz. Comme elles sont venuës (!) aux mains avec les soldats, qui les avoient rejointes, on en tua trois, et blessa près de 80, n'ayant ceuxci perdu de leur coté, qu'un seule. Mais je me reserve de vous en faire une relation plus détaillée, lorsque nous en serons mieux informés. En attendant je vous marquerai seulement Monsieur, que pour arrêter ces emigrations, j'ai fait d'abord publier dans toute la Principauté, que les villages, d'ou ces émigrations ce feront, seront obligés de payer la contribution des émigrans, et de plus l'hommage, ou 40 f. pour chacun, outre le chatiment exemplaire, qu'on fera subir les juges, et les jurés des dits villages.« (Id. h.)

[2]) Bajtay püspök írja br. Neny-nek 1763 aug. 10-én: »...Mr le B. de *Bruckental* soutenu par S. E. Mnr le General B. de *Buccow*, pour s'enrichir avec les autres Chefs de sa nation, a fait jouer tous les ressortes du mond pour faire abolir, comme il l'est en effet, le directoire économique, que l'Auguste Souveraine avoit si sagement établi.« (Id. h.) Sürgeti a »directoire économique« visszaállítá-

(A vízaknai Geréb-ház és királybíróság.) A vízaknai *Geréb*-házzal sok privilegiumok ereje által egybe van köttetve a királybíróság, melyet eleitől fogva azon háznak possessorai viseltek. Ment volt a *Haller* familiára, ez a mult seculumban cserében adta *Szentpálinak*,[1]) ki mind maga, mind unokája holtig bírta. Most impediálák *Szentpáli Jósef* halála után a fiát s ő felségének íra a gubernium iránta. A *Hallerek* protestáltak törvénytelenűl ellene, az ott való néhány catholicusok kemény repraesentatiot adtak, holott a városnak ezer forint vinculuma van, ha ki valaha controversiába hozná. Megválik mi lesz belőle. Egy phantasta *Székely* nevű praedikatorunk változtatván ezelőtt vallását, tanúlván oda fel egy kevés juris prudentiát is, úgy hallom a camara, ki magát ingerálta, ezt portálja, hogy bétegye.

(Komáromi földindúlás és vallásügy.) Bizonyos relatiokból hallottam, hogy a komáromi földindúláskor minden rend szörnyen megrettenvén, egy jesuita a veszedelem között kiáltotta: minden ember maga szokása szerint imádkozzék az Istennek, mert elvész a város. Egy szegény református ember elkezdi: *Ne szállj perben én vélem*, — nagy énekszóval, hirtelen nagy sokaság gyűlt öszve s mindjárt a magok temető helyekben deszkából, pokrócból oly színt készítnek, mely alá ezer ember elfért. Most nékik is követjek Bécsben van, úgy a győrieknek is, hogy templomot szabad légyen építeniek. Megválik, mivel járnak.

(Bécsi hírek Buccowról.) *Buccow* felmenvén Bécsbe, nagy híre futamodék, hogy többé le nem jönne.[2]) Igaz is, hogy már determináltatott in consilio status és helyében *Hadik* resolváltatott is, de felérkezvén *gr. Nemes Ádám*, ennek testimoniuma annyira ponderált az egész ország fontos repraesentatioi ellen, hogy az elébbeni determinatio megváltozván, viszont ide küldetett. Felvitte volt a fiát *Nemes Ádám*, kinek, mivel engedelme a felmenetelre nem volt, megizente a cancellarius,

[1]) Szentpáli Ferencz vízaknai alkirálybíró »poéta és pasquilistságáról híres ember volt« (Bethlen Miklós: Önéletírása II. 299. l.). Gúnyversét Szász János szász comesról kiadtam »Br. Apor Péter verses művei és levelei« I. k. 491—96. l.

[2]) Bajtay püspök írja br. Neny-nek N.-Szebenből 1763. szept. 30-án: »Je ne m'étonne pas, que les actions de S. E. Mr le General B. de *Buccow* tombent de nouveau. Elle seroint tombées encore plutôt, si S. M. avoit pû voir de ses yeux la confusion, et les circonstances affreuses, dans le quelles il nous avoit laissés. Ce Seigneur est doué de grans talens, et a tout le zéle pour l'Auguste Maison: mais il n'a pas assez de prudence, ni assez de moderation pour étre à la téte des affaires . . . Je craignois toujours en effet, qu'il ne nous arrivât une histoire semblable à celle a *Griesler (így!)* en Suisse, ou à celle du *Duc d'Albe* aux Pays bas, et si me fusse trompé en lui, il auroit été le prémier des hommes, dans la connaissance, du quel je me serois trompé.« (Id. h.)

hogy az udvarhoz ne menjen, de ennek *Buccow* eleit vévén, másnap admittáltatott, ki leérkezvén, a cancellarius ellen igen sokat beszéllett, előszámlálván, mely impertinenter bánt ő excellentiájával. Ki hitte, ki nem. Dicsekedett azzal is, hogy a militaris commissio opinioja füstöt vetvén s reprobáltatott és a *Buccow* projectuma állott meg, mely nem igaz, mert a commissio opinioja mindenben ratihabeáltatott. Igaz ugyan, hogy *Siskovics*nál mind a *Simon* projectuma, melyen építette a magáét *Buccow*, mind pedig a *Buccow* planuma communicáltatott volt, és ez úgy moderálta a commissiot, hogy az hol csak lehetett, véle egy értelemre vezette, de nem mindenekben építettek azon, noha ezt a concommissáriusok nem tudták, mert másként nem könnyen hajlottak volna reá és én is azután tudtam meg. Nem is bízá ő felsége *Buccowra* a militia errectioját, hanem a commissiora, mind *Buccowtól*, mind guberniumtól independenter és még csak nem is correspondenter, Udvartól is jöttek hozzá az ordinatiok directe és ez is oda tette immediate relatioit, noha ez nem sokáig tartott, mert osztán per gubernium kezdének jönni az ordinatiok csakhamar és megparancsoltaték, hogy a commissio is maga repraesentatioit az udvarhoz per gubernium tegye, hogy ez is maga reflexioit tehesse, a minthogy úgy is ment és az ő felségéhez való relatioinak copiait a guberniumnak mindenkor accludálta. Mindazáltal az is igaz, hogy azelőtt is *Siskovicsnak* a commissio operatiojáról való relatioit kellett communicálni *Buccowval*, de ez is tudva a több concommissariusok előtt nem volt. Nem mindjárt ment ki a *Buccow* megérkezése után a commissio a székelységre, mulatott még azután is egynehány holnapot Szebenbe, de *gr. Lázárt* persvadeálni nem lehetett, hogy guberniumba menjen, mind addig, míg *gr. Rédei János* generális [1]) fiscalis causája elő nem jöve, mint alább bővebben meg lesz írva.

(Az állandó törvényszékek szervezéséről.)

A collegiatum judiciumok, vagy is vármegyei és székelyszéki continua tabulák errectiojáról jövén királyi parancsolat, adák a juris correctiora rendelt commissionak, hogy ez annak planumát elaborálja, és instructioját formálja, *Simon bíró* hajtván ott is a lovat, procurator *Simon* ad nutum generális *Buccow* kidolgozá és executioban is vététék, de itt is sok helyeken a geometrica annyiszor parancsolt proportiotól recedáltanak és mind tiszteket, mind adsessorokat többet tettek catholicusokat, mint sem reformatusokat.

[1]) Gr. Rhédey János, kamarás és tábornok, a Mária-Terézia-rend lovagja, a magyar gárda kapitánya (m. h. 1768 jan. 10.).

ő felsége: ut baroni à *Seeberg* factum indecens, quod concluso gubernii semet opposuerit et ad primam praesidis objectionem statim debitos modestiae limites transgressus sit, per guberniale decretum exprobretur et ut consilii gubernialis praesidem baronem a *Buccow* scriptotenus depraecetur. Meg is lőn, de megbetegedék bele, azonkivül is gyenge egészségű ember lévén, melyen mások nem kevéssé ütköztek meg, hogy a bárány zavarta meg a vizet.

(Királyi rendelet az alvinczi anabaptisták katholikus vallásra térítése felől.)

Alvinczre még *Bethlen Gábor* telepített volt valami anabaptista bolgárokat ad excolendam manufacturam, kik még most is a késcsinálásban és fazakasságban emineálnak. Ezeket az említett fejedelem mind örökös jussal adott fundusokkal, mind egyéb privilegiumokkal ornálta, melyeket a következett fejedelmek, sőt *Leopoldus* is, cum libero religionis exercitio confirmált, sőt a fejedelmek alatt szabadságok inarticuláltatott is. Nem tudom most ki indításából, a mint némelyek vélik, talám a püspök akarván azzal a kevés terrenummal maga dominiumát ampliálni, jöve parancsolat és 16. Septembris olvastatott fel, hogy az anabaptistáknak, kik eddig ezen hazában toleráltattak, adassanak catholicus papok és ha hat hetek alatt meg nem térnének,

---

plût à Dieu, que la chose fût ainsi qu'il se imagine! Nous pourrions dès ce moment voguer à plaines voiles. Mais il se le dissimule en vain, et j'ai crû dévoir l'en avertir moi même au moins indirectement. Car dans la conference longue, et pleine d'amitié, que nous eumes hier, je lui dis, qu'il doit tacher avant toute autre chose de gagner la confiance de ce peuple, et de s'en faire aimer autant qu'il sera possible, pour procurer au service de S. M. le bien, qu'il s'est proposé, et pour faire cesser à jamais toutes les criailleries, et toutes ces plaintes frivoles, qu'on avoit formées contre lui. Et je dois avoüer. que loin de le prendre en mauvaise part, il s'y est prété comme un homme, qui reconnoit avec plaisir la verité.«

Bajtay püspök 1763 nov. 5-én még ezzel egészíti ki *Buccow* magatartásáról szóló jelentését br. Neny-hez írt levelében:

S. E. Mr le Command. General paroit d'avoir tout à fait changé de conduit. Il est comme je l'aurois souhaité dès le commencement, et s'il continuë (!), comme je n'en doute pas, de se comporter toujours ainsi, il n'est pas possible, qu'il ne soit aimé, et honoré de tout le pays à grand avantage de S. M. Nous travaillons maintenant doublement, le matin au Conseil, et après diné à la Commission, pour établir au plutôt le Judicia continua, et le nouveau Systeme de Contribution, en suite des rescrits de S. M.« (Id. h.)

Bajtay nov. 30-án ezt írja br. Neny-nek:

»Nos affaires ici au Gouvernement, et dans la Province vont. Dieu merci, fort bien, et Mr. le Command. General fait les choses au mieu. Il n'y a que Mr le Cte de Teleki, qui fait un peu l'insolent, et qui n'a point de scrupule de contredisputer même les Resolutions Royales, comme il est arrivé derniérement.« (Id. h.)

a hazából igazíttassanak ki. Nem különben a transmigransok, kik ezeknek vagy herrenhuttereknek sectájára általmentek, hasonló módon tractáltassanak, az incorrigibilisek ergastulis includantur, gyermekek pedig azon religióban, mélyben szüléjek azelőtt volt, neveltessenek. Elmene az instinuatum *báró Dietterich*hez, ki alatt voltak a transmigransok, az anabaptisták iránt pedig az fejérmegyei tisztekhez, hogy az ő felsége rendelését executióban vegyék. Béjövének a vincziek szegények, az holott az anabaptisták laktak, előhozák az sok privilegiumot, instantiát adának a guberniumnak, hogy bár csak tavaszig szenvedtessenek meg, ha megmaradniok nem lehetne.

November, December 1763.

(Királyi rendelet a Doboka- és Kolozsmegyéből Moldvába kivándorolt jobbágyok ügyében megindítandó vizsgálat felől.)

Doboka és Kolosvármegyékből 1761-be feles emberek menvén által Moldovába és egyéb bal informatiok között az iránt is azt adván fel *Buccow*, hogy a possessorok kegyetlen terhes szolgálatja miatt szöktenek el, rendelt vala az udvar comissiot, hogy az in causas profugii inquiráljon. Mely inquisitio udvarhoz felküldetvén, onnan sub 7-a Octobris remittáltatott oly parancsolattal, hogy quoad praeteritum directori fiscali aggravia emigrationis investigaturo et rem compertam genuine relaturo, auditis tamen praevie dominis etiam terrestribus, deferatur; in casu quo culpa in quaerulatos recideret, horum excessus legum tenore puniri et de effectu circumstantialis informatio suae Majestati submitti,[1]) quoad futurum vero ut quaevis illicita servitia seu robottae congrue abrogentur, eum in finem revisio et rectificatio urbariorum, prout in Hungaria actum institui, et in quolibet comitatu aut districtu, subditorum defensor, fundata horum gravamina suo loco remonstraturus constitui jubetur.

(Királyi rendelet az alapítványok ügyében.)

3-dik Novembris olvastaték más rescriptum, melyben informatiot kíván ő felsége, ha 4 vagy legfeljebb öt per 100 interesre a fundationálisok capitalisi a királyi aerariumban beadattathatnának-é? Melyen annyival inkább megörvendettek a protestansok, mivel ezelőtt azoknak beadását positive parancsolván ő felsége, most láttatik attól recedálni.

(Királyi leírat a jogügyi bizottság munkálatairól.)

Eadem olvastaték királyi rescriptum, melyben a *gr. Nemes Ádám* praesidiuma alatt a juris correctiora rendelt commissio, a guberniumtól projectált és ő felségétől

[1]) *Oldalt:* 28 Febr. 1764 ment relatio.

approbált instructio szerint maga operatioját 1-a Novembris iterum reassumat, seriem legum de articulo in articulum percurrat, demandatamque methodum judiciariam, salvis tamen legum fundamentis, ad benignae intentionis complementum rite et sedulo elaboret perficiatque. De ők erre nem sokat hajtottak, hanem a legnagyobb fundtamentumú törvényeket rontották egybe. Ugyan ekkor tájban 10 Novembris parancsolá meg ő felsége, hogy minekelőtte azon opus novae compilationis juris Transilvanici vagy ő felségének felküldettetnék, vagy a diaetán exhibeáltatnék, a gubernium által a fiscalium directorral communicáltassék.

(Királyi rendeletek és hivatalos iratok kiadási módjáról.)

5-ta Decembris jöve egy rescriptum, melynek extractusa ez: Benigna suae Majestatis mandata in negotiis ad informationem, inviationemque ad anteriores ordinationes regias et intimationes pertinentibus ob intensas suae Majestati curas, deinceps in forma decreti ad gubernium, cancellario aul. et uno consiliario subscribentibus expediri; reliquas vero altissimas resolutiones suam Majestatem manu regia fore roboraturam notificatur. Quibus ejusmodi decretis ut gubernium et universi officiales, ceu mandatis regiis morem gerant, mandatur.

Talám említettem feljebb, hogy *Buccow* és *Brukcenthal* jó darab időtől fogva, mint maga ez utolsó beszéllette nékem, dolgoztak azon, hogy ezen formát introducálják, hadd férhessenek annyival bátrabban hozzá, ha mit contracarirozni akarnak. Midőn pedig ezen rescriptum leérkezett, sokan nagyon örvendettek, hogy az ingadozó cancellaria minémű creditumban tette magát és nagy auctoritást kapott; midőn pedig az okát mondtam *gr. Lázárnak* elcsapta a hasát.

(Változás a fő-hadi biztosságban.)

Kifaragá *Buccow Zaunert* is a fő hadi commissariust Erdélyből, mivel ő is az közönséges igazsággal tartotta (!) és informatio kéretvén tőle, mezítelen írta ki a dolgot, semmit nem kedveskedvén *Buccownak*, melyért üzőbe vette és transponáltatta Kassára, onnan rendeltetvén helyébe más emberséges ember *Stohr* nevű; éppen akkor tájban jött elébb az híre, midőn a commissio kiindúlt; elkészűlt volt ő is, de osztán elmarada.

(Leírat Ernst vádjai megvizsgálása felől.)

19-a Julii írván a gubernium ő felségének vicecolonellus *Ernst* mocskos szavai iránt és satisfactiot kérvén, lejöve a válasz de dato 24 Novembris, melyben jelentetik, hogy már iránta a Bellicumnak szükséges parancsolat adatott. Jött azután *Buccownak* is a Bellicumtól parancsolatja, rendele is commissiot reá, *Franckendorff* colonellus, igen emberséges ember praesidiuma alá. Iránák is sententiát,

melyben ő condemnáltatott cassírozásra a hazugságért, mivel semmit nem probálhatott; de az elveszett, soha se látta Bécset.[1])

[1]) A sorozó bizottság működésének megkezdéséről ezeket találjuk Bajtay br. Neny-hez írt leveleiben:

1763 nov. 12-én ezt írja:

»La Commission militaire commencera ses opération dans la Gyergyó le 25. du courant. C'est pourquoi Msrs les Cte de *Lázár*, et *Bethlen* sont deja partis et Mr le General B. de *Siskovics* partira demain.« (Id. h.)

Decz. 7-én ezt írja:

»La Commission militaire vient de commencer ses operations par la benediction des drapeaux. Fonction, que j'aurois avec bien du plaisir executé moimême, si je n'en avois pas été empeché par la saison extrémement incommode, et par l'éloignement du lieu. Du reste comme j'usqu' à présent tout est tranquille. j'espére que l'affaire aura tout les succés. (Id. h.)

Bajtay 1763 decz. 17-én írt levelében a megüresedett nyitrai püspökségre áhitozik: »Vous me delivrerez par là de cet Exil, ou je gémis deja pendant trois années... Cependant si S. M. croit, que je serai ici plus utile à Son Roy. service, je serai très content de finir ici mes jours, si même ma situation fut mille fois plus pénible de ce qu'elle ne l'est actuellement. Car ma reconnoissance exige, que je ne vive que pour Elle.« (Id. h.)

Bajtay 1763 decz. 31-én Grassalkovich (keresztapja!) betegségéről és a székelyek panaszáról és átkáról írt br. Neny-nek:

J'ai reçû par la derniére poste une très facheuse nouvelle. On m'écrit que le Président de la Chambre Cte *Grassalkovich* a eû un coup d'apoplexie très dangereux. Je le plains en verité, et quoique de cher et tendre Pére il soit devenu mon ennemi, je voudrois volontiers rachetter sa vie par la mienne, parcequ'il a été a ce que je crois, un serviteur utile à S. M. Je suis persvadé, que s'il en revient, il croira, que c'est l'effêt des priéres Siculiennes. Car on lui avoit adressé il n'y a pas long tems au nom de cette Nation un écrit rempli de fausses plaintes contre moi, qui finissoit par cette affreuse ménace, que s'il ne me feroit pas oter d'ici, ils prieroient Dieu unanimement, qu'il l'extermine, et punisse j'usqu' à la septiéme géneration. J'en connois bien l'auteur. Il est en charge, et se montre fort attaché à ma personne, en me nommant toujours Pére de la Patrie. et son très gracieux Pére. Mais loin de lui vouloir mal pour cela. je lui ferai avec plaisir tout le bien que je pourrai.« (»Schreiben des Bischofs Bajtay an Baron Neny.« Az országos levéltárban Budapesten, Transylvanica fasc. 4.)

Aprilis 1764.[1]

(Br. Seeberg és gr. Bethlen Imre gub. tanácsosok nyugdíjazása.)

Elvégezvén Isten kegyelméből a székely militia erectioját, mint az arról való Protocollum bővebben megmutatja. béérkezém Szebenbe Veniczéről, kedves öcsém kapitány *Halmágyi Mihály* urammal, ki látogatásomra oda kifordúlt vala. Hallám itt, hogy consiliarius és exactoriae praeses *Seeberg Márton* uram jubiláltaték, eddig currált 4000 forint fizetésével, kiről sokat lehetne írni. *Gr. Bethlen Imre* uram is consiliariusi hívataljától dimissiot kérvén, melylyel sietett, megnyeré fele fizetésével, ezer frttal.

(Gr. Lázár János orsz. elnökről.)

Praesidens *gr. Lázár János* úr excellentiája,[2]) midőn minden ember elhitette volt tavaly magával, hogy generális commendans báró *Buccow* úr többször le nem jő, megesküdt, sőt Bécsben is hittel felírta, hogy soha többé praesidiuma alá nem mégyen, most a commissióból béérkezvén, felmene mégis és viszont barátságba esének. Éppen jó praetextus vala, mert estve menvén a generálishoz, másnap generális *Rédei* úr causája költ elő a guberniumban a zilahi inscriptionalis summa iránt, melyet 10,000 frttal váltott ki a fiscus és még 20,000-et keresett érette, meg is ítéle a gubernium 11,000 forintot, s apellálá a fiscus. Nem lévén elég számmal a gubernium, kérte a generális *gr. Lázár* urat, hogy menjen fel azon causáért, maga is benn lévén *gr. Rédei* generális, feldicsekedék véle, hogy másért nem cselekedte volna, hanem érette megyen a guberniumban. De azután is feljára.

(Székelyek regulamentuma.)

Generális *Siskovits* megbetegedvén, ágyban esék, késlelő betegsége beszterczei útját, én hozzá menvén, ide adá

[1]) A napló folytatása 1764 január—márczius haváról azért hiányzik, mert Halmágyi a székely határőrség szervezését végrehajtó bizottságban működött, mint a bizottság jegyzője, a miről rendszeres jegyzőkönyvet vezetvén, szükségtelennek tartotta külön naplót is vezetni. Jegyzőkönyve megvan az Erd. Múzeum kézirattárában.

[2]) Gyalakutai *gr. Lázár János* Zarándm. főispánja, a kir. tábla elnöke, majd gub. tanácsos, titkos tanácsos, 1750-től a rendek elnöke, kir. fővadászmester. Sok szép prózai és verses mű írója. m. h. 1772 nov. 26. (Benkő: J. Transsilvania II. 486.) Életrajzát megírta gr. Telcki Domonkos: Erdély három államférfia a XVIII. században (Budapesti Szemle, új folyam X. k.).

a székelyek confirmált regulamentumát, oly véggel, hogy vinném *gr. Lázár*hoz és kérném, hogy mivel az udvar kívánja fordítani magyarra és deákra németből, méltóztassék; vala ritka írás 26 árkus.

(Siskovics generális gr. Lázárt a szt. István renddel és egy faluval biztatja.)

Mondá azon alkalmatossággal: ő excellentiájának nem kellene magát negligálni, hanem a most felséges asszonyunktól erigálandó sz. István ordóját kérni kellene, mert azt úgy fogná ő felsége illustrálni, hogy akár melyik országbélinek truttza (!) lesz. Én mondám: mivel az apostoli király ordója, talám catholicuson kivül más vallásúnak nem is adatik. Felelé: az pro meritis adatik és annyival becsesebb lesz, hogy az nagyon distingválja csak a nevéről is az embereket s ugyan ezért nem reménli, hogy vallást válogatnának benne, mivel ő felsége az érdemet akárkiben is becsüli, de nem csak, hanem ezenkivül még falut is nyerhetne, kivált ha a tyrok statutiájáról valami jó projectumot tenne. Én ez utólsón kivül a többit megmondván *gr. Lázár*nak. Felelé: mivel első kérdés a' lesz, ha erdélyiekre extendálódjék-é? második pedig, ha reformatusnak adják-é? míg ezek nem decidáltatnak, nem kéri, hanem ha a generális munkálkodnék benne, örömest látná.

(Br. Buccow és gr. Lázár kibékülése.)

Hozzám jövén *Magdeburg.* többek között beszéllé, hogy már megvan a barátság *br. Buccow* és *gr. Lázár* között és néki megbeszéllette amaz, hogy már írt ő felségének, hogy küldjön egy billétet *gr. Lázár*nak, melyben köszönje meg a székely militia errectiojában mutatott hívségét és kérje, hogy az uraságtól és a nemességtől adandó tyrok iránt adna még projectumot. Mondá azt is, hogy az ordót és még egy falut is megigért a generális néki, előtte is azelőtt mondván: inkább megérdemel *gróf Lázár* egy-két falut, ki hasznosan dolgozott, mint cancellarius *gr. Bethlen* az egész fiscalitast, ki azon militia felállításában ellenkező volt etc. *Gr. Bánffi Dienes* úrnál megfordulván, beszéllé ez is, hogy az hazafiai mindnyájan nagy expectatioban vadnak, ha *gr. Lázár* megállja-e hitét és nem megyen-é *Buccow* praesidiuma alá, mivel előtte is huszfontnak *(így!)* és selymának mondta magát, ha valaha cselekszi etc. Vigyázzon azért magára, mert a generális neveti a comoediát és ha valamiben offendálja, még szemére térítheti.

(Gr. Teleki László és Buccow viszálya.)

Gr. Teleki László és a generális között consiliumban még november táján nehéz öszveszólalkozás volt a contributio iránt jött rescriptum nem communicatiojáért és hogy *Danczkai József* derék ember helyett *Pál Ferenczet*, impossessionatust tették a continuum judiciumban, azért

[illegible]

[illegible] sem hevek, sem hideg- [illegible] reformatusokból mentek által etc. [illegible] Talám ezt vette még régen előre [illegible] *Bruckenthal* uram, ki legtöbbet élt noha *Hutter*[illegible] mégis mindenkor panaszolt reá előttem. [illegible], ez az oka talám, hogy general *Siskovics* [illegible] soha előttem jól nem szóllott, durva, darabos munkájának és parasztnak mondván, midőn *Bruckenthal* munkáját nagyon dicsérte, magát pedig tökéletlennek mondotta. Még a Székelyföldön voltunk, midőn jött híre *gr. Bethlen*

resignatiojának s midőn róla *Siskovics*csal beszéltem, mondotta: hátha szászt tesznek helyette? melyre nézve tőlem tudakozta is, a szászokból kik volnának consiliariusnak valók? De valjon ez is nem *Huttert* nézte-é?

Midőn béérkeztem, elmentem a generálishoz, ki láttatott jó szívvel fogadni, ebédre is marasztott és igen jól tartott, benn is megittunk négyen egy butellia tokaji asszú szőlő borát. Dícsérte a commissio operatioját etc. Csudálatos relatiot hallék *gr. Teleki László* úrtól, hogy azt proponálta a guberniumban, midőn a mádéfalvi actusról jött a relatio, hogy 3000 lovas háromszéki székely útba volt és 4000 gyalog udvarhelyszéki Oláhfalunál; úgy írták meg is ő felségének a guberniumból. Melyre ő felsége kérdezte a commissiot: ha érdemlik-é Udvarhely, Csík és Háromszék, hogy privilegiumokat elveszessék? Melyre a commissio írván, hogy mivel a coriphaeusok katonák, az udvarhelyszékiek noha invitáltattak, de meg sem mozdúltak, a nemességnek pedig in communi semmi vétke világosságra nem jött, nem tartja a commissio oly büntetésre őket méltóknak; melyet midőn felolvastak a consiliumban, exprobrált szóval a commissionak, hogy miért ír másképpen, mint elsőben és hazugságban hadta a guberniumot; holott affélét a commissio soha nem írt. Inkább hiszem, vicecolonellus *Ernst* fogott afféle relatiokat írni, kinek minden hazugságinak hitt, ennél pedig senkibe rosszabb indúlatot az hazafiaihoz nem tapasztaltam, ki ellen panaszszal mindenek teli voltak, hogy akármi excessusokért is a székely katonáknak satisfactiot nem adott, maga talám még is jobb lett volna, de első kapitánya *Heislert*ől regáltatván, ez sok igazságot elfordított; egybe nevezetesen utólérte maga is a commissio Uzonban, mert *Pünkösti Mósest* két székely katona megvervén ártatlanúl, úgy elfestette, mintha ő maga lett volna oka és többet érdemlett volna, melyért soha satisfactiot nem kapott; a commissionak is *Pünkösti* instantiát adván, előre kérdeztem tőlle, de úgy adta fel, hogy ha urgeálja, többet kap még a verésnél; a commissio pedig constituálván, azon két katonák tulajdon fassiojokból kijött, hogy ők voltak az aggressorok, melyért a criminalis commissionak által is adatott.

(Buccow vádaskodása Háromszék és Udvarszék ellen a mádéfalvi veszedelem alkalmából.)

(Ernst vádaskodásai és rosszakarata a székelyek iránt.)

Nevezetesen persequálta *Ernst gr. Mikes Antalt*, háromszéki főkirálybírót, ki arthritissel bajlódván, sokszor ekkor is reá jött és magát Brassóban bévitette, nem sokkal azelőtt, hogy a commissio Uzonba érkezett; accedált nyavalyájához valami hypochondria, sőt talám valami guttaütés speciese is, melyeket hogy verjen *(így!)*, szép időben kijárt a mezőre

(Ernst vádaskodásai gr. Mikes Antal háromszéki főkirálybíró ellen.)

szekeren sétálni. Melyből ő sok rosz consequentiát tekert ki, azt írván a generálisnak, hogy csak a commissiot nem merte megvárni, simulálta a nyavalyát etc., tavaly is úgy tett, midőn a generális ott járt, sőt curáltatván magát elsőbben a regiment feldtserrel, attól testimoniumot fogott venni, hogy semmi baja nincs. Convasált egyéb sok testimoniumokat arról is, hogy ezen militia errectioja ellen alattomban mennyit dolgozott, melyeket a commissionak in originali béadott, copiában *Buccow*nak béküldötte, ki midőn én béjöttem, mások között mondotta, hogy *Mikes*nek feje, joszága kezében, sőt azt hallom, asztalnál beszélte, hogy néki is torturára kell menni.

(Gr. Mikes érdemei és érzékenysége.)

Gróf Mikes maga aetassában minden qualitássira és tudományára nézve inter catholicos legelső, hamar is táblai assessorságra és mindjárt azontúl főtisztségre menvén, azonkivűl is gubérnator *Haller* veje lévén, készen várta magának vagy a gubernatorságot, vagy udvari cancellariusságot; azonkivűl is igen sensibilis ember és becsületét nagyon őrző lévén, ezek az hírek és királyné előtt való disgratiában hozása annyira megilleték, hogy Szebenbe hozatván magát, itt a hypochondria felette utólérte, hogy hozzá kevés reménség légyen. Másokat is sokakat existimatiojokban nyomtak el afféle testimoniumok és bal relatiok által. Megválik, a criminalis commissio mit tészen.

(Gr. Gyulai Sámuel ajánltatása a székely határőrség brigadírosává.)

Gondolkodván a commissio principalis, hogy lehetne a sok kimustrált és a székely militiában bérakott, többire excessivus és haszontalan tiszteket rendbe hozni és a militia excessusit refraenálni: találta fel, hogy egy jó brigadirost proponáljon ő felségének. Megegyezének obrister *gr. Gyulai Sámuel*en, kit kemény embernek tapasztaltak;[1]) repraesentálák ő felségének a gubernium által, ez is commendálá ugyan, de azt tételé fel a generális: stabit tamen in arbitrio suae Majestatis, hunc vel alium officio huic admovere. Mely arra való volt, hogy maga más opinioban lévén és mást portálván, rést hadjon maga privata repraesentatiojának.

Hallám azt is bizonyos relatioból, a mint mondák, resolválta volna ő felsége, hogy májusban a praesidiumot resignálja a püspöknek, ki azon holnapban fejéríttetvén és stuckaturáztatván szállását, bé nem jöve, holott ezen hír nemcsak terjedett, de azt is beszélték, hogy kihívatná az udvar oly formában, hogy soha vissza ne jőne.

[1]) Marosnémeti és nádaskai *gr. Gy. S.* szül. 1719, m. h. 1802 mint Gy.-Fehérvár parancsnoka. 1762-ben a Mária-Terézia rendet kapta. 1777-ben altábornagy lett.

(Reformátusok felírata, mellőztetésök miatt a főhivatalokban.)

Regestrator *Baló Antal* resolváltatván gubernialis secretariusnak, perceptor *Dombi Jósef* pedig Brassóban adjunctus commissariusnak, tevének a reformatus urak repraesentatiot, hogy mind két vacantia reformátust illetne, mivel sem a gubernium 11 personalejában több két reformatusnál nincsen, sem pedig a commissariatuson *Pogány Ádám*nál több. Megválik, mi haszna lesz. Megrakák szászokkal a gubernium personaleját, kik mivel lutheránusok, már a két religiot akarják egybevetni és a paritást a catholicusok s ezek között tartani a diploma ellen.

(A jogügyi bizottság munkálata és elnöke gr. Nemes Ádám és fia János megjutalmaztatása és jellemzése.)

Exhibeálá a juris correctoria commissio maga munkáját egy jó darab volumenben, melyet neveztek *Codicem Theresianum;* keveset tekintvén belé, elég praejudiciumot láttam benne, de ezt halasztom a statusok jövendő reflexioira. Elég hasznát vevé *gr. Nemes Ádám,*[1]) mert e tevé, hogy azon munkában praesideálhasson, tabulae praesessé, azután pedig actualis intimus consiliariussá, a fiát, *gr. Nemes Jánost*, marosszéki főtisztté, kinél szelesebb, malitiosusabb és haszontalanabb ember, nem hiszem legyen, ha csak ezután jobb oldalára nem fordúl.

(Az erdélyiek ajándéka József főherczegnek, római királylyá koronáztatása alkalmából.)

Megkoronáztatván felséges *Jóseff* herczeg római királyságra, ada az ország száz ezer forintot a contribuensekéből; elvették ugyan azt is, de a nemességtől is kivánának ad expensas coronationis donumot. Nem hiszem 20,000 frtra menjen, a mit igérének, én is adék belé 50 frtot.

Majus 1764.

(A bűnvizsgáló bizottság működése a Székelyföldön.)

A commissio operatioiban bőv emlékezet vagyon, miképpen parancsolt ő felsége egy criminalis commissio erectioja iránt, mely az ott való seditioknak indítóit és consultorit, kivált az fő és nemes rendek közül kitanulja, mivel úgy festtettek le az hazafiai, hogy az elsőtől fogva az utolsóig mind ellenkező volt, (mely nem igaz). Ez maga operatioit continuálván Csíkban, semmi derekas emberre valami, extra plebem nem süle, hanem a szentléleki és delnei papokra, kiknek egyike Fejérvárról elszökvén, több lakosokkal együtt Moldovába ment Csíkból, holott a' Fejérvárról való kijövetele után megtaláltatván, az esperest pater Szász Somlyón arestálta volt és tőle állott elébb. Sok embereket examináltak, de a papokon kivűl igen kevés elegyedett belé, úgy hogy Csíkban a nemesség megtisztúlására rendelt com-

[1]) Ez a *hídvégi gróf Nemes Ádám* mint itélőmester kapta a grófságot 1755 febr. 18-án.

missionak láttatott inkább lenni, mindenek vélekedése ellen. Háromszék még hátra; megválik, onnan mi sül.[1])

(Lázár István pörbe fogatása és menekülése.)

Csíkban még eddig az egy *Lázár István* gub. cancellista involválódott néminemüképpen; ezt innét a principalis commissio kiküldé Csíkban a criminalis commissiohoz, ott egyszer constituálták és examinálták, midőn más terminussa lett volna, azon éjjel egy paraszt lovon elébb állott, az anyjánál hagyván egy czédulát a commissiohoz, melyben írta: Peccavi contra dominam meam clementissimam, sed quia non ex destinata malitia, propero ad eam etc. Valami titkos cselekedetének kellett lenni, vagy pedig csak elijesztette magát.

Sok patenseket, pasquillusokat küldött ki a criminalis commissio és egyéb írásokat, a többit elhallgatván pro curiositate ezeket subnectálom.

(Székely hírek Buccowról.)

Copia copiae.[2]) A commendérozó generális Beszterczére mustrálni járt, három compagnia maga előtt lerakta a katonaságát, a többi felesen szöknek Moldovába; a legelsőt, ki limitrophus katona lett volt s innen kiindúlt, lovastól a menykő megütötte; huszárjának, elesvén, nyaka magának kitört s lovának a lába, egy 20 esztendőktől fogva nálla lakott lovászsza paripájával együtt Szamosba holt; tegnap midőn felséges asszonyunk születését sz. misékkel ágyúlövésekkel tisztelnék, más szép lova is a bástyáról kiugrott a kuaszok szerencséjére. Eljött a novella, hogy maga is országunkból kimenjen etc., generális *Siskovits* ő excellentiája béméggyen, onnan felyül társat kér, arról való resolutiot vett, de nem érkezett, svaviter procedál, erőszakot nem tészen. Vatsártsi *Bíró István* ő kegyelme a mely resolutioját viszi, jól meg kell olvasni, jobbra balra nagy hiatusok vadnak benne. Atyaságod a nagy fejébe rakja bé s magyarázza meg, végre semmi sem válik belőle, nem sokára minden dolgok régi jó statusokra állanak. Pünköst napján tudja meg genuine, azon szély földekről hány oláh s magyar. név szerint szöktek Moldovába, vagy akárhová, gyalog, lovas regularis katona .hány? s ne sajnálja *Török Pál* úr által sietve nékem kebelébe tenni tudósítását, *Bors Lázár* uram levelével egy coopertában. Deus non intermittendus. si enim optime cogitata saepe pessime solent evenire, male. eo pejus, a reménség de állhatatos, senkit meg nem csal.

---

[1]) E vizsgáló bizottság miként működéséről és a vizsgálat eredményéről érdekes adalékok találhatók Heydendorff Mihály, a vizsg. biz. jegyzője önéletrajzában és leveleiben, melyek közölve vannak az Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde N. F. XIII—XVIII. és XXV. kötetében 74—105 ll. 1764 ápr. 13—1765 máj. 7.

[2]) Oldalt fent. Halmágyi kezével.

Citata resolutio Siskovicsiana.

Hogy vatsártsi lakos primipilaris *Biró István* némely csíki helységeknek panaszait kezemhez adta, ez által recognoscálom s egyúttal azon helységeknek tudtára adni akartam, hogy felséges koronás királyné, nagy kegyelmes asszonyunk, minden bizonynyal rövid időn elérkezendő kegyelmes parancsolati által az ott lévő visszavonásokat eligazítja, melyre nézve kiki javára fodúlandó csendességben légyen. Elsőben a publica nyughatatlanságok, a melyek minden felé kihirdettetett hamis újságokból származtak, nyugodalomra hozatnak, annak utána fog minden ember meghallgattatni, mi légyen particularis panasza, ki is úgy osztán minden okvetetlen eligazítódik. Ő felsége de reliquo kétség kivül vagy azt fogja parancsolni, hogy az egész székely nemzet készíttessék el a mostani hadakozásnak szokásához, úgy lévén, hozzá alkalmaztatnak a privilegiumok is, melyre nézve azok, a kik letették is a fegyvert, akkor ugyancsak ismét felveszik; hogy ha pedig ő felsége csak egy részét azon székely nemzetnek kívánja, akkor kinek-kinek tudtára adatik mind a terhe, mind pedig emolumentuma; osztán ha kinek nem lenne kedve azon emolumentumok mellett a fegyverhez: szabad akaratjában lészen. Ezek már igen rövid idő alatt eligazodnak, következendőképpen, ha azon nemes székelység eddig csendességben a fegyver mellett oeconomiáját addig is jól folytatta, csakugyan kinek-kinek jobb hasznára válik. *(Br. Siskovits válasza a csíki székelyeknek panaszaikra.)*

Br. Siskovics m. p.[1])

Az elsőt ki írta légyen és kinek? még végére nem jártak. A mik generális *Buccow*ról írottak, talám igazak fognak lenni nagyobb részint, mert még akkor vox populi voltak azok a dolgok. A második generális *Siskovits* resolutiója, melyet adott akkor, midőn az udvarnak szándéka az volt, hogy a lármák lecsendesíttessenek és mégis valami lába a militiának pro futura erectione megtartattassék. Melyet prudenter adott, mégis *Buccow* előttem is most béjövetelem után repraehendálta, hogy elmaradhatott volna. Concedo az hamis interpraetatioja, de maga a resolutio éppen a szükséghez volt alkalmaztatva.

¹) Ontopai br. Siskovich József szül. Szegeden 1719, m. h. Prágában 1783 febr. 4. mint táborszernagy. A székely határőrség főszervezője, a mádéfalvi veszedelem értelmi szerzője. (Ld. Jakab-Szádeczky: Udvarhelym. története 516. l.)

(Buccow generális halála.) Ez a holnap nevezetes lőn generális *Buccow* úr excellentiája halálával, melyet némelyek úgy tartanak, hogy a szebeni kőfalról lett leugrásától fogva éppen esztendőre történt. A dolog így volt, hogy bővebben leírjam egy ilyen nagy embernek halálát és annak alkalmatosságát.

(Br. Bruckenthalné születése-napja megünneplése Frecken.) 7-ma hujus a gubernium sessiojában jó kedvvel volt; másnap lévén provincialis cancellarius *br. Bruckenthalne* asszony születése napja, a nagyját az uraknak invitálta volt *Freckre.*[1]) Maga még az nap ki akarván menni előre, nem késik a guberniumban; midőn hintón sebesen menne ki, az ország házának kapuján egy kőbe első kereke megütközik és ott mindjárt a kapu előtt 5—6 lépésnyire darabokra romlik. Hintaja feldűl, homlokát megüti, annyira, hogy egy petáknyi sebet holtig visele belé. Kihúzák a hintó ablakán, mivel megszédült, vagy talám meg is ijjedt volt, keveset késett, míg recorrigálta magát; offerálá hintóját *gr. Bethlen*, de gyalog mene el. Még az nap kiindulván *Freckre*, az útba szekerének tengelye ismét kettőbe törék, mindazáltal ugyancsak *Freckre* elérkezék. Azon az éttzaka 4 új márjás elvész a sebjéből, melyet a cammerdinereknek tisztítani kiadott volt. Reggel nem találván, kérdi, hol az pénz? Amazok felelik, hallottak valamit a sebbe zörgeni, de ők nem is tudják mi volt, annál inkább el nem vették. Veretni kezdi kegyetlenűl őket, de csak in negativis perseveráltak; a generális mondván, a 4 márjást nem sajnálja, de sok kárai estek s azért napfényre kell jőni a tolvajnak; elől meg-elől kezdette a veretést, de haszontalan. Mondja azonközben egy valaki a generálisnak, az egyik laufere nagy melancholiával és sóhajtással jár a cammerdinerek mellett, valjon nem a' lesz-é a tolvaj? Elé mindjárt őtet is, az első pálczázásra tagadja, a második rendbélire megvallja, hogy ő lopta el. Kérdetvén, hová tette? feleli: egy embernek adta. Hivják azt, ki tagadja.. Újra verik a ficzkót, mert ifjú volt. Mondja, a budába hajtotta. (!) Kimerik, új lévén az épület. Ott sincs. Szégyenlvén a generális, hogy ki nem tudja tanúlni, mindaddig verette, míg eléadta, nemcsak, hanem 6 ezüst kalán s más egyéb lopásait is kivallotta. Egyszer hírül viszik a generálisnak, hogy torkig dagadt a laufer a sok verés miatt és kétséges élete. No már a sok confusiójához, mérgéhez ez is accedálván, azalatt

[1]) Freck (Felek) Szeben- és Fogarasmegye határszélén, az Olt mellett (most vasúti állomás), a fogarasi havasok aljában, virágzó szép szász község, a hol Buccownak szép kastélya és parkja volt; azután Bruckenthal (kinek telkén épűlt) bírta, most is megvan magántulajdonban.

pedig a vendégek is érkezvén és felette excessive tévén az italt a generális, a már felforrott vér annál jobban megháborodott és orbánczba magát az orra mellett kiütötte. Béjövén 10-ma Szebenbe, 11-ma praesideála, nem gondolván semmit az orbánczával.

(Br. Bruckenthalné nevenapja megünneplése Frecken.)

15-ta következék Sophia napja, ugyan *Bruckenthalné* asszony neve napja, ekkor ismét sok vendégeket invitált, a nagyok nevezetesen kimentenek, maga előre kimenvén, úgy hallom, ebédre ki nem ment, hanem szobájában maradott, de ugyan csak ebéd után meglátogatta, mind in communi, mind különösön kit-kit maga szállásán. Javallotta *dr. Hutter*, ne jöjjön ki szobájából és kivált Szebenbe ne siessen, de arra nem hajtván a generális, hintójának üvegét sem vonván fel, Szebenbe béjöve 17-a hujus. 18-va reggel nadrágát, strimphlijét felvonta, felkölt, úgy kísérte ki *Montóját*, de érezvén lába, feje gyengeségét, lefeküdt. Consiliarius *Hutter* úrnak committált néhányféle dolgot az nap reggel. Én reggeli 11 óra előtt valamivel ugyanakkor *Siskovics*hoz menvén, panaszolni kezdi, a generális commendans *Borbély* cammerdinere mint megbolondúlt, láttatván ugyanis, mint vagyon? azt izente bolondúl vissza, hogy már a szava is elállott és semmi reménség nincs hozzá, mintha ő reá bízták volna. Hallom azután másoktól is, hogy reménség nincs hozzá. *Bruckenthalné* asszonyom ott volt délutánig mellette, míg a pater superior elkészítette és az extrema unctiot feladta, akkor pedig kérte, menjen el onnan, mert ott már nincs mit keresni s nehezebben halhat meg. Némelyek azt is mondták, karját fogta volna és úgy vezette volna ki. Elég az, 3 fertály estvéli 8 órára meghala. Kevesen szánták, igaz a' és ha egy-két cselédjét, 4—5 szászt és 3 magyart kiveszünk, talám senki sem, de azt sem mondhatom, hogy publice valaki örvendett volna halálán, mivel az képzelt öröm helyett admiratio és stupor foglalta el az embereket, itt is némelyik elébb értvén halálát, mint betegségét.

(Bruckenthalné Buccow halálos ágyánál.)

(Buccow jellemzése.)

Meg kell vallani, serény, fáradhatatlan és sagax elméjű ember volt. Főczélúl tartotta a királyi szolgálatot és azt tüzön, vizen segítette; törvényt, privilegiumokat, nemesi szabadságot nem sokban állítván. Igaz ugyan az udvar parancsolt a törvénybeli hibák orvoslásáról és az igazság kiszolgáltatása akadályinak elhárításáról, de a mint nékem *Siskovics* lelkére mondotta, hogy sem ő felségétől, sem csak egy ministertől észre nem vette, hogy a fundamentalis törvények változtatására czélozott volna az udvar, sőt mikor előszámláltam néki a *Codex Theresianus*ban bécsúszott fundamentalis praejudiciumokat, csudálkozott rajta. Kedve volt

ahoz is az udvarnak, hogy a salgamalis redemtiora, hogy a nationalis vagy limitanea militia tartására, úgy talám szándékban levő útak igazítására, commercium introductiojára, sine aggravio aerarii regii, fundus kerestessék és ezért a contributionak is hágni kelletett; azt mindazáltal nem parancsolta s nem kívánta, hogy egyik natio a másik felett terheltessék. Ha azért a generális egyenes lábbal mehetett volna ezekbe elő, a mint maga kívánta és hitte, sok jó dolgot vitt volna végbe; de mivel még előre mindjárt az akkor Bécsbe levő szász ember [1]) a magyarokat mind fekete színnel festette le előtte és azért nemcsak nem hitt ezeknek és semmiben sem consulálta, sőt gubernátort s másokat jubiláltatott, az udvarnak is ugyanazon hamis principiumokat inculcálta, az udvar is cancellariát tolláltatni akarta etc. és magát egyedül a szászoktól regáltatni engedte: nem csuda, ha ezek mind törvénybe, mind contributioba, mind egyebekbe cum oppressione personarum et nobilitatis praeragativae, contribuentiumque in 2 nationibus, indiscreto zelo, magoknak kívántak használni, a mint hogy ad invidiam usque használtanak. Volt nagy emolumentuma a szász contribuenseknek, romlása a többinek, sokat reménlett 4 vagy 5 szász in privato, de a többi sokat szenvedett. De ezekről talám acta quoque publica jövendőben többet szólanak.

(Buccow temetése.) Temetése végbemene 24-ta szép solennitással, 3 bataillon gyalog, 3 schquadron vasas és nehány huszár parentála, háromszor ezek lövének, egyszer sütöttek ki hat ágyút. A testet vitték Disznód-útczán fel és Nagyfegyver (!) és Mészáros-utczán lehozván, vivék a jesuiták templomába. A test után ment a gubernium, mágnások etc., azután a több dicasteriumok, fekete fátyoloson, praecedálta és claudálta a solennitást a militia. Volt felette deák oratio és német praedicatio. Az orator mint nagy embert illendőképpen in generalibus megdícsérte, vitézi cselekedeteit rendre előhordván, sagacitását in cognoscendo, egyenességét in judicando, generalibus terminis illette, in reliquo ad particularia nem ment és senkinek privata injuriát nem tett.

(Buccow szolgái és hívei csalódása.) Minekutána kinyútóztattatott, semmit egyebet háza confusiojánál nem hallott az ember. A camerdinere, kit sokat cujonirozott, emlegette, hogy néki sokat ígért s imhol semmit sem cselekedett. *Wolmann* a város hadnagya, ki a frecki házak építése körül kezdetétől fogva hívatalja és maga oeconomiája neglectusával töltötte idejét, béjövén,

[1]) Bizonyára Bruckenthal Sámuelt érti alatta.

kérdi: hol az a ló, melyet néki a generális ígért? Melyet nevettek a cselédek.

Bizonyos, hogy ő minden dolgokról correspondeált ő felségével és azon correspondentiák, úgy más publicumok és privatumok is ott voltak a szobáiban. Halála után mindjárt keresték, de az titkosabbakra és ő felsége correspondentiáira senki sem talált; súgtak, búgtak, hogy kellene kitanúlni, *Montoja* írt is a guberniumnak, hogy némelyek sok írásokat onnan elvittek; de nem mertek belékötni. Igaz gyanú volt, hogy azokat cancellarius *Bruckenthalné* asszonyom vette kezéhez. Mert felírtak ugyan az udvarnak, hogy nem találtatnak, de az udvar csak azt parancsolja, hogy minden actákat küldjenek fel, melyeket megtaláltanak volna. *Keller*, *Ritter*, *Alfeldé*ket látták hordozni az írásokat, nékem is ada egyet, Hunyadvármegyének szóló levelét, melyben a *gróf Lázár* vejét *gróf Kendeffit* teszi administrátornak Hunyadvármegyében; el is küldém magának *gr. Lázár*nak. (*Buccow írataínak eltünése.*)

Referálá a gubernium is halálát ő felségének, de *Cserei* uram igen jejune írta, semmit egyebet nem tévén belé, hanem hogy T. T. megholt, méltóztassék ő felsége a praesidiumról parancsolni. El is jöve osztán, hogy az első consiliarius ad ulteriorem usque ordinationem praesideáljon. (*A gubernium rideqen jelenti Buccow halálát.*) Beszéllették, hogy sok adóssága maradott volna és hogy *Dobosinét*ől is 15 ezer frtot vett volna fel kölcsön, de a szász natio evictiojára. Én bizonyoson nem tudom, azért nem is állítom. Azt én is bizonyosnak tartom, hogy sok mesteremberekneк adóssá (!) maradott és talám senkinek accurate nem fizetett. Nevezetesen a frecki háza és kerti, mely másnak 20 ezer frtban felkerült volna, magának talám alig állott harmadában. A fundus, melyen épült cancellarius *Bruckenthal* úré, az épület *Buccow*é volt. Contractusok nem volt, testamentum nem találtatott, praetendálta az asszony *Bruckenthalné* asszonyom, a general commendo nem engedte, megválik, hogy fog kijönni a processus. (*Buccow hátrahagyott adósságai.*)

Junius 1764. Julius. Augustus.

A *Buccow* halála után kezdének ismét új reménységek és gondolkozások lenni. *Gr. Bethlen* udvari cancellarius levelét láttam, melyben írja, hogy magára nézve sajnálja *Buccow* halálát, mert ha élt volna bár csak esztendeig, néki sokkal nagyobb becsületére és gloriájára esett volna. A gubernátor és *Seeberg* reménséget kezdének venni, hogy előbbeni hívatalokban reponáltatnak. A püspök a gubernátor- (*Az erdélyiek reménységei Buccow halála után.*)

ság resolutiójáig a gubernium praesidiumát bizonyosnak tartotta. General *Haller Gábor* pedig ipja ét sógora püspök cooperatioja által a gubernátorságot kezén tartotta és kívánta. *Gróf Teleki László Buccow*val való baját már superáltatottnak lenni tartotta. A két natio is a szászok ellen már jó reménséget vettek vala.

(Az erdélyiek csalódása.)

De másként történék a dolog, mert az udvari cancellarius sem marada egészen elébbeni exercituma nélkül, a gubernutor is és *Seeberg* reménségekben megcsalatkozának.[1]) A püspök is újságot láta, midőn *Hadik* generalis commendansnak és in figura regius commissarius praesesnek resolváltaték, mely által *gr. Haller* reménsége is elszárada, *gr. Teleki* pedig reméntelen resolutiot kapa, azt írván, ő felsége a guberniumnak, hogy oly vádokat adott fel *Buccow* ellen, melyet se meg nem probált, se soha meg nem probálhat, vétett ennek felette ő felsége személye és gubernium ellen is, arra nézve mivel ad summam justitiam et non clementiam provocál, instituto processu severe procedáljanak ellene. El is mene a directornak a parancsolat, hogy evocáltassa. *Br. Bruckenthal* pedig továbbra is cum diurno 8 r. flor. fenn maradván Bécsbe, úgy vitte maga natioja dolgát, hogy abból semmi könnyebbsége a más kettőnek nem következett.

Investigatio celatorum.[2]) (Eltitkolt adók vizsgálata.)

A confrontatio ebben az esztendőben véghez menvén, az extractusból meglátta vala *Buccow*, hogy a szász natioban valami 24 ezer frt accrescentia, a más kettőben pedig 33,000 frt decrescentia jött ki. Concludáltatá a guberniummal, hogy küldjenek ad celatorum invesigationem commissariusokat ki, meg is lőn, mert a directiva commission lévő operariusokat, melléjek szászokat adjungálván, kiküldének, kik verték az embereket, mulctázták és sokra vitték a celatumokat. A mint secretarius *Cserei* uram beszéllé pedig, oly secreta instructiojok is volt, hogy a nemesek allodialis földeket, kaszálókat is investigálják, mint Thordavármegyében bizonyosan referáltatott, úgy Csíkból is; itt ugyan *Siskovics* contramandála, amott pedig s talám másutt is *Buccow* halála után félbemarada. De az egész investigatiot a nyári takarodásra nézve a gubernium contramandálá.

(Buccow adórendszere a magyarokat és székelyeket a szászok javára megterhelte.)

Meg kell vallani, hogy ezen *Buccowiana systema* szerint nagyon terheltetett a két natio, a szászoktól legalább

---

[1]) Br. Seeberg gub. tanácsos, az adóügyi biz. elnöke nyugalomba menvén, visszavonult Kőhalom-székben Halmágyon vett birtokára, a hol szegényesen élt. (Ld. Heydendorf önéletírásában az Archiv XIII. k. 571. l.)

[2]) Halmágyi saját czime.

70, vagy 80 ezer frt szállván reájok. Most még is ezen investigatio által 30, vagy 40 ezer frttal alkalmasint accrescált adójok, holott a szászoknál két három annyi celatum volt eleitől fogva, mert a magyar és székely censorok a manipulatiokor egymást ették és azt is felírták, a mi nem volt, de a lakosok is úgy kiadták egymást, hogy képtelen. A szászok ellenben előre determinálták magok in natione, hol mennyit adjanak fel és attól soholt nem recedáltanak. *(Kedvezés a szászoknak az adókirovásnál.)* Ex(empli) gr(atia). Sokhelyt a két natioban egy köböl vetés után írtanak 15—16 kalangya termést, a szászok közt 4—5—6 kalangyát, amott egy kalangya ereszt 1—1½—2 s több vékát; itt ½—1—1½ vékát, úgy hogy a magva se jő ki. A két natioban egy véka kukurucz *(így!)* terem 50—60 vékát, a szászoknál 12—15-öt, amott igaz köblöt adtanak, itt kettőből csinálnak annyit. Bé is jöttenek vala a censorok *Rétsei István* és *Bartha* Sellenbergről a commissiohoz, hogy hihetetlen kevés termést adnak fel a szászok. Estve 8 óráig tartott sessioban concludálák, hogy csépeltessenek próba-kalangyákat. Reggel másnap hozzá is fogának, de a mint másnap referálták, minden asztagnak *(A szászok kijátszák az adókirovókat.)* a tetejét félbe elcsépelve találták, a közepiből pedig *venni nem engedtek*. A szászok is nagy panaszszal jövének a commissiora, minémü indiscretus zelussal bánnak a censorok a contribuensekkel, becsülhetetlen károkra széllyel akarván asztagjaikat hánni etc. Denique abban marada. Egész Szászsebes szék adaja a városéval mene circa 7000 frtra, Kolosváré 9000-re, eleget igyekezék s keményen parancsola a commissio, hogy mivel az képtelen dolog, keressék ki a celatumokat, commissariusokat is külde ki, de semmire sem mehete, úgy tudták magokat conserválni. *Gr. Bethlen* akkori regius commissarius és commissionis praeses elégnek tartván akkor annyira vinni a dolgot, reménlhette, hogy successive corrigálhatja, már akkor resolutus cancellarius lévén, de a dolgok és personák változásával, mint feljebb írám, még nagyobb sublevatiojok következék.

Nagy maximája volt a szászoknak, hogy az allodialis fundusokat kihúzák az exactoratus revisioja alól és bízá ő felsége *Seebergre* és a szász directoriumra; de ezt is confundálák, tollálták, úgy hogy fundusokat, melyből conserválják magokat, máig se tudja senki.

Siskovicsra bízattatván a radnai oláh militiának a *(A radnai oláh ezred vizsgálata.)* dolga, mely 2-dik legio Valachica volt, kimene *gr. Lázár*, *Bethlen* és *én* is, hogy a mi udvari parancsolatok és criminalis commissio relatioi jőnek, azokat ott közel ottan egybegyülvén expediáljuk. Árokalján elsőben, azután Radnán,

végre Bilakon egybegyülénk. Érkezék parancsolat, hogy relatioinkat de quindena in quindenam submittáljuk; meg is lőn.

(P. Zöld Péter plebanus elfogatása és védakozásai.)

Hanem nem várt accusatio éré *gr. Lázárt* és *Bethlent.* Ugyanis p. *Zöld* delnei plebanus, ki minden székelyek seditiojának oka volt, a népet, hogy fegyvert ne vegyenek, egybe eskette, Károlyvárra a káptalanhoz dirigáltatván, onnan elszökött, Csíkban visszamenvén, elfogattatott, az esperestől csík-somlyai plébánustól ismét elébb állott és általment Moldovában, onnan fenyegetődző leveleket írt vissza, a népet verboálta és magának ecclesiát gyüjtött; ez fato visszajövén az apjához és öcséhez Mádéfalvára, újra incaptiváltatott és ő felsége rendelése szerint Károlyvárra kísértetvén, a püspöknek általadatott. Míg Csík-Szeredában detentioban volt, dictált és írt in sui exculpationem holmiket, melyben *Montoyát, thesaurariust, Cserei Elek* uramékat s másokat beléhozott, hogy a mit cselekedett, azok tanácsából cselekedte.[1] Nevezetesen pedig *br. Bornemisza Pált* és *gr. Bethlen Miklóst* felette, *gr. Lázárt* pedig néminemüképpen graválta, melyet hazugságnak azért is tartok, hogy *gr. Lázárról* inter caetera azt írta, hogy megvallotta volna ő excellentiája, hogy a maga papjai sokkal nagyobb dolgot cselekedtek volna, azért ne féljen; *gr. Bethlen* pedig, hogy csak vegyék fel a székelyek a fegyvert, azután királyt is választhatnak magoknak. Melyeket okos emberek lehetetlennek tartom, hogy mondották volna Quid quid sit, protocollumban bémene és az udvarnak submittáltaték a püspökkel is communicáltaték. Mondám én a grófoknak, tegyék magok reflexiojokat és exculpatiojokat mellé, ne menjen mezítelen az udvar eleibe; tetszék is *Bethlennek*, de *Lázár* kidisputálá belőle. Megválik, mi vége lesz.

A mint feljebb írám, hogy *gr. Kendeffit*, a *gr. Lázár* vejét *Buccow* hunyadvármegyei administratornak tette, ugyan akkor pro actualitate is commendálta vala ő felségének; el is jöve az híre, hogy ő felsége főispánynak tette; de a resolutio csak úgy volt, tegyen próbaesztendőt és ha hívsége s industriája érdemli, consequálni fogja.

(Halmágyi Szilágyban rokonait látogatja.)

Töltöttem én az időt Batyában *gr. Lázárnál* igen jól és kedvesen, nagy gratiával viseltetvén hozzám, azután Rudnán *Siskovicsnál*, azután is hogy a két úr elment. Megjártam a Szilágyot is, holott kedves testvéremtől és

[1]) Zöld Péter ekkor szentléleki s csak később delnei plebanusszerepéről bőven ír gr. Teleki Domokos: A székely határőrség történetében. 130—132. l.

atyámfiától, kiket 11 és respective 15 esztendőktől fogva nem láttam, igen kedvesen fogadtattam, de kevés időm vala az ott való mulatásra, a quindenai protocollum felküldése negyed napra béhúzván engemet tőlök. Alig ismerének meg és nagy szerencsém volt, hogy *Bölöni Lászlóné Komáromi Klára* kedves menyemet és *Csatáriné* kedves húgomat, kikről ideám sem volt, láthattam; mindkettő igen kedves személy és igaz atyafiságos indúlatú lévén.

(Lengyel királyválasztási zavarok.)

Jöve híre, hogy mivel a lengyel diaeta re infecta elbomlott, mivel a király választásán meg nem egyezhettek, a muszka és prussus nationalis királyt javalván és nevezetesen *gr. Punnyadowszkit*[1]) portálván s egy része az országnak ezekkel, más része pedig a Saxoniai házzal tartván, a muszka nagy alkalmatlanságot s erőszakot tett rajtok, úgy hogy ő is vágta és a lengyelek is egymást vágták, sok lengyel urak, herczegek, grófok kijöttek Magyarországra a 13 városokra, melyeket a respublicának *Sigmond* király oppignorált volt, nemcsak, hanem a lengyel koronát is magokkal kihozták volna. Melyre való nézve a török gyülni kezde Moldovának Lengyelország felől való részében nagy sokasággal, mely, szintén akkor jövén vissza re infecta *Benckler* a konstanczinápolyi residens, egy kis gondolkozásra való okot bennünk is szerzett. Ugyan csak úgy látszik még eddig, hogy a lengyel motusokra nézve ment oda. Melyik factiot tartja, bajos meghatározni, mert hogy a prussusszal ellenünk, quoad Hungariam et Transilvaniam, offensio és defensio allianzot tett, sub specie tractatus de commercio, azt közönségesen mindenek tartják. Hogy a hozzánk jövő lengyel urak a Saxoniai házat portálják, az is kétség kivűl vagyon. Mégis *Rádzevill*[2]) herczeg a törökök között Moldován által jött az Ojtozi contumatiára, hogy onnan Erdélybe jőjjön. Isten tudja, mi lesz ezekből. A franczia és mi követünk perorálván a Saxoért a lengyel prímásnál, ez nomine rei publicae felelt kedvetlenűl. A franczia mondván, mivel széllyel van, ő a respublicát nem ismeri, melyre a primás: menjen hát haza és az egész franczia miniszteriummal keresse, az hol találja. El is jött mind kettő onnét.

[1]) T. i. Poniatowski Szaniszlót, kit 1764 szept. 7-én a lengyelek egy része, orosz és porosz hadak támogatása mellett, királylyá választott és tíz évig uralkodott.

[2]) T. i. Radziwill Károly Szaniszló, vilnai vajda, ki Poniatowski »Szaniszló Ágost« királynak hódolni nem akarván, kibujdosott. (Ld. alább 141. l.)

(Hadik generális bejövetele.) Eljövén generális *Hadik*,[1]) beérkezésének historiáját mindjárt az egész országban kiírák, mely nagy jó reménséggel az egész országot betölté. Rendelte a gubernium commissariusnak eleiben *gr. Teleki Lászlót* és szó volt *Hutter* iránt, mivel más olyas benn nem volt. *Gr. Teleki* mene a püspökhöz, mint praeseshez, hogy maga amavval nem megyen, hanem küldjenek mást. Küldének *Haller Gábor* után, melyet értvén *Hutter*, nehéz beteg lőn. Midőn elindúltak a commissariusok, estve meggyógyula és hogy Szászsebesen tractálja, azon éjjel kimene. Odaérkezvén *Hadik*, mindjárt mene hozzá és ebédre invitálá, de amaz excusálván magát, nem mene. Szeredahelyen kész ebéden várta a szebeni polgármester, de ott meg sem állván, Omlásra ment s ott ett. *(A szászok mellőztetése.)* Béérkezvén Szebenbe, csakhamar praesideálni kezde a guberniumban, ezen allocutiot feltett kalappal mondván, die 7-a Augusti:

(Hadik magyar beköszöntő beszéde a guberniumban.) A kegyelem osztásra született és szokott felséges kéznek ingyen való kegyes téteménye, hogy a méltóságos guberniumot e mái gyülekezetben ezen főhelyről vagyon szerencsém idvezlenem és tisztelnem.

Megismerém én belsőképpen mind hozzám járult különös kegyelemnek, mind pedig az én reám ruházott szoros kötelességnek nagy voltát, félelmesen venném is azt gyenge vállaimra, ha Excellentiátok s az urak próbált személyében biztos elviselésére kőszálakat nem szemlélnék támasztékúl mellettem.

Ezen gyökeres jó reménségben tehát és nem magam gyarlóságomban helyheztetett csalárd bízodalomban egyesülök a méltóságos k. guberniummal, melyben valamint-

[1]) Futtaki *gr. Hadik András* (szül. Kőszegen 1710 okt. 16, m. h. 1790 márcz. 12), 1730-ban lett huszár, a török elleni háborúban 1738-ban mint kapitány hírnevessé vált vitézségéről és huszár-bravurjairól. 1744-ben őrnagygyá lett a sziléziai hadtestnél. A hét éves háborúban (1756—1763) bámúlatos vitézi tetteket vitt véghez, pl. 1757-ben Berlint meglepi és megsarczolja, 1758-ban a Mária-Terézia-rend nagykeresztjét kapja. Egy ideig a szászországi hadtest fővezére. 1763-ban kapja Mária-Teréziától a csernoviczi és futtaki uradalmakat s a budai főhadparancsnoki méltóságot s a magyar grófságot. 1764—68-ban Erdélyben főhadparancsnok és kormányzó. 1772-ben a Lengyelország első felosztásakor Ausztriának jutott Galiczia első kormányzója. Ő telepittette Bukovinába a Moldvába menekült székelyeket, a hol *Hadikfalva* és *Andrásfalva* az ő nevéről neveztetnek. 1774-ben tábornagy és a bécsi haditanács elnöke, 1776-ban bácsi főispán, 1777-ben r. sz. birodalmi grófi czímet kapott II. Józseftől. 1789-ben a török háborúban lábán sebet kapott s a fővezérletet Laudonnak volt kénytelen átengedni. Futtakon van eltemetve. Erdélyben hazafias érzűlete és tapintatos kormányzata nagy népszerűséget és köztiszteletet szerzett nevének.

hogy az mennyei és annak hatalmát e földön viselő világi felséghez mái naptól fogva hittel leköteleztetem, hogy a felszentelt fejedelemnek és ezen tekintetes házával azéval egyes javát, minden személy, vallás és nemzetség válogatása nélkül, az félreútasító magános tekintettől és haszontól egészlen szabadoson, egyedül a felségnek kegyelmes akaratja, törvénye s igaz lelkiesmérete szerint, Excellentiátokkal és az urakkal közösön, egész tehetségemmel nevelni és gyarapítani fogom, úgy szintén gerjedező tökéletes igyekezetemnek ezzel közös társa lészen, hogy felvett hívatalomnak ideig való viselésében szüntelen és egyenes voltommal a méltóságos k. guberniumnak és a tekintetes rendeknek méltó bizodalmát és nagy belső hajlandóságát, melybe magam ajánlom, érdemelhessem.

Mely allocutio, hogy *magyarúl* és az eddig tapasztalt partium studium után következett, igen nagy örömmel töltötte bé a felgyült magyarokat és nevezetesen *gr. Mikes Antalt* örömében való sírásra indította. *(A magyarok öröme.)*

Felelt pedig a püspök hasonlóképpen *magyarúl*, ritka svádájához képest kétségkivül igen szépen.

Gr. Haller Pál beszéllé, hogy benn járván Szebenben, többek között mondta *Hadik* ő excellentiájának: hibáz, ki a két praesidiumot confundálja, mert mint commendirozó generális ha mit parancsol, annak tüzön vizen végbe kell menni; mint gubernii praeses pedig ha ratioival a consiliariusokat maga opiniójára iuducálhatja, bene quidem, ha pedig nem, minden phlegmáját egybe kell szedni és votorum pluralitas concludit. *(Hadik alkotmányos érzülete.)*

A szászok drágasága iránt némely magyar uraknak panaszolván; némely szász mesterembereket várdára vitetvén, hogy dolgozni nem akartak; *Buccow* conceptussa a házak dispositioi aránt nem tetszvén; a consilium idejét tíz, az ebéd idejét pedig egy órára húzván: ezekből a magyarok minden jót ígértek magoknak, kivált ezekhez járúlván természeti szelídsége és kegyessége. Én magam is láttam odaki levelet, Szebenből írtat, melyben dicsekedtek, hogy a magyarok csillaga feltetszett. *(Hadik első intézkedései.)*

Nem tagadhatom, hogy az elmúlt confusiokban igen contrahálván magamat és a correspondentiát félbeszakasztván, talám látván *Buccow*nak is hozzám néminemü favorát, *gr. Bethlen Miklós* úr is maga confidentiáját tőlem megvonta vala; hanem most Bilakon lévén, extraordinarie jó szívvel és különös respectussal láta, ki is panaszlók magunkat. Mondá, hogy ezen esztendőben nagy angustiákban volt és nagyon tartott, ha az udvar animadversiója reá háromlik: *(Halmágyi és gr. Bethlen Miklós beszélgetése.)*

1-mo, *Buccow* ellen *gr. Teleki Lászlónak* adott testimoniumért, 2-do, cancellaria fizetésének felküldéséért (mivel tiltva volt, hogy e fundo contributionali senkinek fizetése ki ne adassék, míg az egész quantum bé nem gyül) és még egyért, de már mindeniket superálta; én pedig jól tudtam magamat conserválni. Felelém: recte vivendo, nemini nocendo, suum cuique tribuendo, securus az ember etc.[1])

September 1764.

(A bizottság Radna vidékéről hazatér.)

Elvégezvén generális *Siskovits* a Radna vidéki dolgokat, a hat dragonos compagniának, hogy a gyalog regement kiteljék, hármát reducálván, a gyalog regementet pedig formálván, maga is, mi is béindúlánk. Az urak jöttek Gyalakuta, Fejéregyháza, én Venicze felé, holott értém, hogy m. cancellarius *br. Bruckenthal* leérkezett és Szombatfalvára kijött. Bétérék azért én is ide jövő útamban, de nem találám; ide béjövén, itt sem vala, kifordúlván testvérbátya újegyházi királybíróhoz.[2]) Elmenék az urakhoz udvarolni. *Gr. Teleki László* úr mondá, hogy beszéllett rólam két versben is *Hadik* úrral, *Siskovics* is mondá, jelentette ő excellentiájának béérkezésemet és azt is, hogy a commissiotól szabadúlván, jó hasznomat fogja venni. *Gr. Bethlen* úr is megmondotta. Másnap azért én is, midőn asztaltól felkölt, hozzá menék; sokan voltak nála nagy urak, *gr. Bethlen Miklós* úr aufírola. Akkor dolga vala különös; azalatt generál *Rosenfeld* és *Gyulai* hozzám jövén, beszélgettek; maga is odajöve osztán s jó darabig velem continuálá a beszédet, szokása ellen nevetve; elmentünk a discursusban az oláhokról origojokra, a rómaiakra, görögökre, egyiptiusokra, siriaiakra, tudósokra, fő hadi vezérekre. Úgy hogy azt mondá *Gyulay*: még olyan jó vénáját nem látta; moderatio, kegyesség s nagy tudomány tetszett ki belőle.

(Halmágyi bemutattatása Hadiknak; beszélgetésük.)

(Gr. Teleki László Buccowval való ügye tisztázása a királyné előtt.)

Beszéllé *gr. Teleki László* úr nagy örömmel, mutatá a Bécsbe lévő fia levelét is, hogy már a *Buccowval* való dolgát superálta; leánya *gr. Toroczkai Sigmondné*, ki szeme curájára nézve Bécsbe mulatoz, volt az agense. Kérte egy barátját, ki két ertzherczeg kisasszonynak száraz dajkája, hogy szerezne audientiát ő felségénél; ez másnap ebédre

[1]) *Gr. Bethlen Miklós* gr. B. Gábor udv. kanczellár testvére, kormányszéki tanácsos, tartományi főbiztos és kincstartó volt, tagja a székely határőrség szervezésére kiküldött (gr. Lázár-féle) bizottságnak, később (1778) a rendek elnöke volt.

[2]) Bruckenthal Mihályhoz. (Ld. 136. l.)

hívta; ebéd után maga odament a császárné, ki igen kegyelmesen látta és mondotta, hogy tudná miért kivánna instálni a grófné, de hiszem már atyjának *Buccowval* való dolgának vége volna. Elvette ugyancsak az instantiát és sokat véle nyájason beszélt. Azután fia is *gr. Teleki Jósef* Bécsbe menvén, ez is audientiát kért, ennek is azt felelte ő felsége. Ki erre mondotta, ő felsége parancsolatján kivűl tétetett a resolutióba, hogy mivel megesmérte hibáját az apja, condonáltatott, holott a mit *Buccow* ellen írt, az igaz és kész megbizonyítani, ő felsége ellen pedig noha nem szándékozott vétení, de ha történt, arról kegyelmet kér. Mondta ő felsége: hagyjuk a holtakat nyugodni. Felelte a fia: nincs szándékában a holtat háborítani, de az elevent sem kell eltemetni. Jó reménséggel teljesedve, onnan osztán eljött.

Beszéllé azt is *gr. Teleki László* úr, hogy ő felsége resolválván, hogy hat esztendeig úgy menjen a contributio, mint most foly, és directoria commissio, confrontatorok tolláltassanak, mondotta maga a commendirozónak, hogy e szerint a két natio elpusztúl és ha csak orvossága nem lesz, lehetetlen megállani ennek a systemának. Melyre felelte a generális: ez a dolog sok concertatiók után stabiliáltatott, positive parancsolja ő felsége, annak azért ellene szólani nem lehet, hanem minden úton módon segíteni kelletik, midőn pedig akadozni fog, adják magokat elő az ellenkező casusok, azokat lehet successive repraesentálni és előbb nem. *(Adófizetés ügye.)*

Sok emberek menének ezen esztendőben által Moldovából (!), nevezetesen Torda, Kolos és Szolnok vármegyékből, közel ezerig. Cancellistákat küldének ki, hogy a profugium okairól inquirálnának. Kevés volt, ki az adónak sulyosságát említette volna, többire mind a földesurak keménységét allegálták; midőn pedig a szolgálat rendét előkérdezték, kevés találtatott, ki a mensurát általhágta volna. *(Kivándorlás Moldvába.)*

Elmentem prov. cancellarius *br. Bruckenthal* úr udvarlására, ki láttatott jó szívvel fogadni. Beszéllé, mennyi sok munkával superálta az adversitásokat, azt gondolta *Buccow* többet vétett, mintsem a mennyit maga tudott és azért félt a consequentiától, de minekutánna az udvari cancellária kitálalta mindenét és a sok privatusok levelét eléadta, mindjárt bizonyos volt de triumpho, mivel semmi olyast, a mit nem tudott volna, nem producáltak. Mondá, hogy *Buccow* nékem nem ártott, mégis én is írtam ellene, a melyet mindazáltal néki nem mutatott, hanem csak obscure felelt reá, midőn a cancellarius in probam suarum assertionum producálta levelemet. Mondám én: már szinte *(Bruckenthal leleplezései bécsi küzdelmeiről a vádaskodások és az erdélyi kancellaria ellen.)*

esztendeje, hogy én az udvari cancellariussal a correspondentiát félbe hagytam, azelőtt sem emlékezem olyanra, hogy én *Buccow* ellen írtam volna. Felele: írtam valamit a militia iránt. Én mondám: ha írtam is, erővel húzta ki belőlem, melyre mindazáltal nem emlékezem, de ha írtam, igazat írtam. Mondá: úgy, de lehetett volna másképpen írni. Előhoza egy volumen írást, melyből mutatá, mennyi küszködése volt; recensealva volt ugyanis benne, melyeket *gr. Lázár, Mikes Antal, Daniel Lőrincz* és véghetetlen sokak írtak in confidentia a cancellariusnak és mind refutálva. Előmutatá azt is, a mit én írtam, melyben valami oláh papok fiának adott gubernialis resolutiót, mint praejudiciosát, in forma inseráltam volt. Melyre csak azt felelte: a mit én írtam, az igaz, aber nicht unrecht.

(Buccow az erdélyi kanczelláriát eltörlését sürgette: Bruckenthal ellenezte.)

Beszélle, hogy *Buccow* felmenvén azt urgeálta, hogy az egész erdélyi udvari cancellaria reducáltassék és cassáltassék, hogy annak a sok contradicendi spiritusnak vége szakadjon, ő felsége is egyszer nyugodjék. Maga pedig in illo tertio (!) különb opinióban lévén, *Buccowtól* különös remonstratiót adott bé ő felségének, hogy ne csak ne tollálja a cancellariát, hanem inkább engedje meg, hogy mindent írjon és mindent beszéljen, valamit akar, béadja maga is azok iránt reflexioit, ő felsége ítélje meg, mert az igazságnak csak ki kell jönni; ha cancellaria habebit rectum, mindjárt mellé áll, ha pedig maga mellett fog maradni az igazság, combinálja és conformálja a cancellaria magát hozzá. Úgy is lett, mert minden objectioit superálta.

(Gr. Bethlen Gábor vádja Buccow ellen.)

Ezek iránt mondá egy ember M. nékem, hogy midőn az udvari cancellárius [1]) egyebekből kifogyott, *Buccownak* az interessentiát objiciálta, hogy Páltól bort, Pétertől halat, vadat etc. vett volna ajándékúl. Melyre *Buccow* azoktól, a kiktől afféllét vett, testimoniumot kért, hogy a praesentáló cselédeknek minémű discretiot adott? melyekből kijött, hogy két három annyit, kinek fél, egy, két, 3—4 aranyat is ajándékozott, melyet kikaczagtak.

(Bruckenthal befolyása Bécsben.)

Beszéllé azt is, hogy úgy tapasztalja, hogy *Bruckenthal* úrnak most is nagy keze legyen Bécsbe és ott a necessarius embereket, sőt magát is a belli praesest feldmarschal *Daunt* maga részére, maga tudja miképpen

[1]) *Gróf Bethlen Gábor* 1755 óta volt udv. erdélyi kanczellár. 1768-ban halt meg. Az aranygyapjas-rend lovagja volt. Nagy olajfestményű arczképe, az aranygyapjas-rend ornatusában, megvan a keresdi kastélyban.

huzta, mert ezelőtt *Siskovicshoz Daun* nagyobb confidentiát tartott, sokszor maga kezével írt, most pedig mással írat és expresse megparancsolta, hogy maga oeconomiájára nézve lejövén *Bruckenthal* úr, azokban a dolgokban in re militiae Valachicae, melyekben dubium vagy difficultas vagyon, semmit addig ne repraesentáljon, míg ezzel nem concertálja és magokat nem combinálják. Vagyon *Daunnak* egy secretariusa, ravasz, tanúlt és friss ember, M.nak (nek?) igen jó barátja, kit gyermekségében vett fel és már bellicus secretariusnak is tette, ki 18 esztendeig szolgálván nála, egész confidentiáját megnyerte, ki nem igen jóakarója *Siskovicsnak;* ez által kétség kivűl sokra vitte dolgát. Néki magának is mondta *Bruckenthal*, hogy vagyon egy jó barátja néki Bécsben; ő nevezte egy popularisát; mondta, hogy az is, de más még erősebb annál. Melyre felelvén: talám az, kivel uram te is nagy connexióban vagy. Eltácsoltatta, hogy ne szóljon senkinek. Az, úgymond, valamikor engem lát, tudakoz tégedet nagy dícsérettel. A múlt háborúban szerzett nagy barátságot véle, egyik a másiktól olyakat értvén és tanúlván, melyeket principálisok sem tudott.

Mondá azt is: van néki még egy jó barátja Szebenbe is, *Strach*, ki nagyobbára expediálja in bellicis a General Commendo expeditioit, maga *Hadik*, ki kevéssé tardus, in politicis occupálván magát, melyekről igen kevés, vagy semmi ideája nincsen s igen incumbál, hogy magának habitust szerezzen. Mivel pedig az is új ember Erdélyben, sokszor jár hozzá holmit tudakozni és informatiot venni. E'beszéllette néki, hogy *Hadik* minden embert meghallgat, mindent megapprobál, de mivel olyan opinióban vagyon, hogy mindenek az ő felsége intentioját contracarierozzák, senkinek sem hiszen az elsőtől fogva az utolsóig. A mi nagyobb, *Sisk(ovics)ról* azt tartja maga is és ezt a bécsiektől vette, hogy ő is interressatus lett volna ezekben a turbokban (!) és a székelyek seditióját is rész szerint ő okozta volna. Az honnan úgy vélekedik, hogy mivel a *gr. Lázár* és *Bethlen* ellen való depositióját p. *Zöldnek* maga legelsőbben mindjárt, midőn *Caratto* referálta, az udvarnak fel nem küldte, hanem néki reaccludálván, a criminalis commissiohoz dirigálta és onnan repraesentáltatván, akkor is nem felküldte, hanem a commissioban előadta, hol az accusatusok constituálták a commissiot, ezért is nagy repraesentatiója fog jőni, annyival inkább pedig, mivel még lejövetelekor s kivált a commissio erectiojakor meghagyták néki, hogy a

General adjutant.[1])

(Siskovics gyanúsítása.)

[1]) Halmágyi oldalczíme.

két úr lévén legnagyobb impedimentumára az ő felsége czéljának, confidentiát vélek ne tartson, sőt minden cselekedetekre caute vigyázzon. Talám tettem oda fel emlékezetet, hogy elein nékem is jelentette *Siskovics*, miképpen ijjesztik a két úrtól és tudakozta, ha ugyan lehet-e hozzájok bízni. Melyre én igazán feleltem, a mint értettem és maga is tapasztalta és most se hiszem, hogy annak a rebellis papnak hazugsága teneálhasson ellene. Különben, ha a pecsét a köntösben esik, bajos kivenni, hogy valami helye ne lássék. Ily chrysisekbe kell nekem is szolgálnom, melyekben sokan mondják, hogy durálhatok minden insimulatio nélkül.

(Halmágyi életbölcsessége.)

Ülök a hajó fenekén, s hallgatom a felyül zúgó habokat s az Isten kegyelme tart főképpen meg minden világi veszedelmek között. Mert most az ártatlan is hamar elnyomatik. Egy barátot rendelt ennek felette az Isten, M., kivel való confidentiám sokakba világosít.

(A szászok megtréfálása.)

Rendes tréfa volt *Hadik* béjövetele után csakhamar: rendelte ugyanis a generális maga, hogy a posztó köntösös embereket bocsássák bé a schildwachtok a palotára, a czondrások pedig és parasztok várakozzanak kinn, míg valaki praevie meg nem hallgatja őket. Egy valami canis filius cancellista ott lévén azon parancsolat kiadásakor, utána mondta, hogy szászt egyet se bocsássanak fel. Történt akkor mindjárt, hogy valami mesteremberek fel akarván menni, a strásák visszaküldték, megmondván nekik a parancsolatot. Azok mennek a polgármesterre, nosza ez a nagy pappal a generálisra panaszra, hogy mely nagy szomorúsággal értették azon disgratiát és kérték, hogy mivel ők igaz hívei ő felségének, az a gyalázat és contemtus ne essék rajtok etc. Menté a generális magát, végére járának a dolognak, keresék a cancellistát, de nyomában nem akadának; a két szegény grenadirosnak pedig 25—25 pálczát adának.

(Királyi rendelet az adószedés módjáról.)

Olvasám ő felsége rescriptumát de 10-a Julii hujus anni a contributióról, melynek praemissája ugyan subtilis és a mint magának is megmondottam, br. *Bruckenthal* cancellarius úr conceptusának tartom. Parancsolja ő felsége, hogy az idei contributiónak quoad omnia obiecta extractussa formáltassék, ennek summája három különös libellusokban inferáltassék, egyik a guberniumnak, más a perceptornak, 3-dik a communitásoknak adassék, hogy hat következő esztendőkben a contributio a szerint szedettessék és azon egész adó a provincialis cassában statis terminis administráltassék. Mivel pedig esztendőnként az adó változást szenved és vagy accrescentia, vagy decrescentia lehet, ezeket a perceptorok egy assessorral septemberbe és octoberbe esztendőnként

investigálják és usque ad 1-m Novembis a guberniumnak exhibeálják, hogy ő felségének is felküldettethessék. Az accrescentiák maradjanak a communitások cassájában és bonificatiok abból légyenek, ha pedig oly nagy damnificatio lenne valamely circulusban, hogy a maga accrescentiájából ki nem telnék a bonificatio, a több communitások hasonló fundusából bonificáltassék.

Ezáltal a directiva commissio operatioja kevesedvén, ez reducáltatni és a residua operatio egy consiliariusnak adattatni parancsoltatik, kinek fizetéséhez cum suo personali 1800 frt ragasztassék. Kik osztán magok operátiójokat in forma protocolli a guberniumnak referálják és az expeditiokat a gubernialis cancellaria expediálja.

A perceptorok fizetéséről és gradusáról dispositio tétetik. Az administratióról és ratióról norma accludáltatik, az adó miképpen szedessék, meghatároztatik és míg a militaris fundus fel nem kél, mindenféle sallaristákra való erogatiók megtiltatnak.

Consequenter az exactoratus is tolláltatik, egy rationum revisor 800, contrallorja (!) 600, 3 cancellista mindenik 300 frt fizetéssel rendeltetik. A két első candidáltatni, az utolsó három auditis revisore et contrarotulario a gubernium által denomináltatni rendeltetnek.

(Halmágyi véleménye az új adórendszerről.)

Midőn Szebenbe béjöttem vala, kérdé br. *Bruckenthal*: láttam-é ezt a rescriptumot? Felelém: a hírét hallottam, magát még nem láttam; ide adá azért, hogy olvassam meg és másnap mondjam igazán az opiniomat iránta. Másnap visszavivém. Kérdi: mit ítélek róla? Felelém: a széleken lakó contribuenses és az apró városi civisek hat esztendő múlva kevesen maradnak meg. Eleget igyekezé magyarázui, hogy nem nagyobb az adó per individua, mint eddig, de csak bizonyos az, hogy a szászok terhe a vármegyékre háromlott.

(A szászok érvelése adóterhük felől.)

Több argumentumok között ugyanis, melyekkel kívánták udvar előtt probálni magoknak a két natiótól való elnyomattatásokat és praegravatiójokat, e volt palmarium, hogy mind nationalis fejedelmek, mind azután való gubernatorok s urak magyarok s székelyek lévén, magok jobbágyaiknak, selléreiknek s ezekért a vármegyéknek annyira kedveztek, hogy a szászok nem lévén capaxok a terhes adó megfizetésére, kénteleníttettek majd egy millio adósságot magokra felvenni.

(Halmágyi czáfolata.)

De én erre azt mondom, soha sem volt az ordinarium quantuma a szászoknak oly nagy, hogy az felettébb nyomta volna, hanem, mint a régi repartitionis tabellákból kitetszik,

a mellé még meg annyit vetettek sokféle titulus alatt domesticumot. Ennek felette az is igaz, hogy Brassónak és kivált Szebennek terhét a több szász székek hordozták, mely a régi panaszokból is megtetszik és most is tudják, hogy hae duae balenae majores reliquos pisces minores devorarunt.

Siskovics pedig azt mondja, most egy million (!) és háromszáz ezerre rúgván fel a quantum, azelőtt pedig, mikor az adósságokat felrakták, harmadányi circa lévén az adó, nem lehetett annyinak esni a szászokra, mint most, ha azért most a kevesebbet, kölcsön pénz nélkül nemcsak leteszik, hanem még adósságokat is raknak le, consequentia in forma, hogy nem az adóért vettek fel annyi adósságokat, hanem magok privatum interesseért, melyet ha praescindál az udvar, bizonyosan több adót is vehet fel a natio. De ezek csak privatus discursusok.

(Adóügy-intéző tanácsos választása a guberniumban.)

Quoad pulica, kelletvén egy consiliariust denominálni a guberniumnak, ki ezután az adó dolgát tractálja, menék *gr. Lázár*hoz. Mondám: püspök, thesaurarius, főcommissarius magokra nem vehetik, *gr. Teleki* és *Haller*nek az a patientiájok nincsen, sem pedig experientiájok, más magyarra bízni nem lehet, ha csak ő excellentiája magára nem veszi. Kérem azért a publicumot maga könnyebbségének tegye eleibe, mert szájában marad a két nationak, ha szász kezére kerül. Felelé: kereken 15 esztendeje, hogy praesideál benne, örvend, hogy azt az terhet vállairól levették, soha azért bizony sua sponte magára nem veszi. Harmadnapra proponáltaték a consiliumban.

(Gr. Lázár vonakodása, Hutter választása.)

Offerálák *gr. Lázár*nak. Depraecálá. *Gr. Teleki* kéré, vállalja fel, mert praejudiciumára lenne a két nationak, ha szász lenne, azok adván két annyi adót, mint a szászok. De mivel nem vállalta *gr. Lázár*, más magyart pedig nem kaptak, praeterea elkészült dolog volt, consiliarius *Hutter* urat constituálák, secretarius *Cserei* urat pedig, ki eleitől fogva a contributionálét tractálta, ugyancsak mellé adák. Magának 800, ennek pedig 400 frt fizetést projectála *Hutter* uram,[1] 600 frtot a cancellistákra hagyván.

(Cserei Elek jellemzése.)

Csodálta délután a cancellarius, mért tevék oda *Csereit*, a mint nékem is mondá, kétség kivül azért, hogy ő eleitől fogva barátja a szászoknak nem volt. Noha tartok, hogy ezután őtet is fogják flectálni rész szerint ígérettel, rész szerint pedig ijjesztéssel. A volt ugyan is róla eleitől fogva a praejudicium, hogy a militia felállítása ellen alat-

[1]) Hutter Mihály, gub. tanácsos, a kiről fennebb többször volt szó.

tomban dolgozott volna, noha ez a criminalis commissio eddig való operatioiból ki nem jött világoson, hanem írogatott a testvér öcscsének Bécsbe, consiliarius és secretarius *Cserei Farkas* úrnak in confidentia, mint testvér testvérnek olyanokat is, melyeket nem reménlett, hogy más kezére menjenek. De azokat, mint másokét is, kétség kivűl elfogták, mivel egy levelét, németre fordítva, *Siskovics* nékem is mutatta, mely igen hazafiúi és székely szívvel volt írva contra principia moderna aulae. Ez elhiszem a prov. cancellariusnak is megfordúlt a kezén Bécsbe, de talám több levelei is annál és ha ezeket elméjére adta és megintette, hogy ha szászos nem lesz, mind elő fog még fordúlni, ha pedig faveál nékiek, elnyomúlnak, annyival is inkább egyéb hathatós motivumokat is de promotione et bursa eleiben találnak adni, nem lehetetlen, hogy eddig való jeles constantiaját meg ne győzzék. Ezen opiniora pedig ád nékem igen nagy alkalmatosságot eddig való exactoratus adsessor *Türi László* uram dolga.[1] Az exactoratusnak ugyan is reducáltatni kellettvén és az helyett egy rationum revisornak constituáltatni, sollicitálta ő is ezen spártát, mások között consiliarius *Hutter* úrnál is, ki eleitől fogva jó barátja volt. Megparancsolta ő felsége, hogy az exactoratus ezen esztendő végéig minden operatioit concludálja, a mi pedig elmarad, azután fizetés nélkül continuálja. Elvégezték ők a nálok készen való ratiokat s készítettek egy repraesentatiot a guberniumhoz ezekről. A többi iránt pedig és nevezetesen a szászokéról feltették volt a conceptusban, hogy azokban nem procedálhatnak, mivel igen sok positiokat transferálnak az allodialis cassába, az hová nékiek bénézni nem szabad etc. A fenn írt sollicitatio alkalmatosságával béhozódott beszéd között ez a repraesentatio is. Kérdi. *Hutter*: a mire való, a mit a szászok ratioja iránt írnak? Felelte: ők másként nem írhatták, a mint az hogy a dolog van, a pedig bizonyos, hogy a harmadévi quanti auctiot, más egyéb több nevezetes positiókkal, melyek erogatiójának titulusát vagy nem tudták, vagy kiírni nem akarták, csak az allodialis cassa titulusa alatt tették ki. Megharagudott erre *Hutter*: mi szükség, úgy mond, azokra menni, mindenben a szászokat sérteni, tudja meg, hogy szerencséje az ő kezében, a mit ő akar meglesz, ha jó lesz *Türi*, elnyeri,

(Türi László megfélemlítése.)

[1]) Sarkadi Türi László gub. titkár, később kir. táblai ítélőmester 1790/91-ben az erdélyi országgyűlés ítélőmestere, Türi Sámuel bécsi udv. ügyvivő (Hofagent) unokaöcscse. (Ld. Archiv des Vereines für Siebbg. Landeskunde 1903. évf. 82. l.)

ha pedig rosz, a nélkül marad. Ezeket, hozzám jövén Türi keservesen panaszolta; én bíztatám, maradjon az igazság mellett; de azt mondá, hogy a mellett el ne vesszen ő is, kihúzá azon positiot a repraesentatióból, hogy ott ne lássa *Hutter* uram a guberniumban.

Talám feljebb említettem, hogy a két natióra kimentek volt a commissariusok ad investigationem celatorum némely communitásokban és a nyári takarodásra nézve, minekelőtte elvégezték volna, szakasztatott félbe. Propositioba jöve a guberniumban, hogy már a dolog sulya elmúlván continuálni kellene és ismét kiküldeni a commissariusokat. Éppen csak az vala a kérdés, hogy mivel ő felsége azt rendelte, hogy az egész adó, a mint ezen esztendőben találtatott, habeatur pro fundo contributionali és pro fixo quanto, a mi accrestentia kijő pedig ennekutána, az maradjon pro domesticis communitatum cassis. Az, a mit eddig e celatis kikerestek, circa 30 vagy 35 ezer frtot, pro fundo provinciali megyen sine controversia, hát a mit ennekutána találnak, mivel más esztendőre általmegyen, pro communitatibus maradjon-é, vagy quantum provinciale constituálják azok is (!); ha az első, nulla controversia, ha a második, a jövő esztendő közepéig eltartván azon investigatio, mind addig ezen hat esztendeig rendelt quantum meg nem határoztathatik. Azért az investigatio praecedálja-é az contributio figálását, vagy ez a másikat? Pro et contra sok beszéd volt, többen mondták, idest a magyarok, hogy figáltassék a quantum pro nunc és a mi per investigationem celatorum béjő, hozzá ragadhat etc.; belé unták azután a disputatiot és mindenik fél consentiált, hogy akár melyik legyen elől, csak hozzá kezdjenek. Kérdi *Hutter* uram: hol és minémű helységekben continuáltassék az az investigatio, determinálni kell elsőben. Feleli *gr. Lázár:* mind ott, az hol félbe hadták, mind pedig az hol még nem volt, mindenütt folyni kell. Feleli: emlékezik reá a gubernium, miért rendeltetett vala az a múlt nyáron, tudni illik a szász perceptorok hozván propria industria valami husz ezer forint accrestentiát, a vármegyéken pedig lévén circa harmincz ezer frt decrescentia, a végre rendeltettek, hogy ezen nevezetes decrescentiának okait kitanúlják. Melyre nézve a vármegyék közül sem mindenikben küldettek, hanem csak kiknél nagyobb volt a fogyatkozás. Felelik a magyarok: lehet a többibe is celatum, azért had jöjjön ki mindenünnen, a mi kijőni való. *Hutter:* ez a szászoknak büntetés lenne, a kik oly dícséretesen viselték magokat. Felelet): nem büntetés, mert csak arról adnak, a mi ki fog jőni. Már

(Vita a guberniumban az eltitkolt adókat vizsgáló bizottság működése folytatásáról.)

pedig bizonyos, hogy azon natioban is igen sok a celatum s még több sokkal, mint a vármegyékben. Concludáltatik, hogy menjenek ki az investigátorok, írattassék nékiek instructio etc. Másnap nékem a commissio dolgai miatt guberniumban mennem nem lehetett; hallám sessio után a consiliariusoktól, hogy a dolog egészen megfordúlt, mert a cancellarius is, ki néhány naptól fogva változó egészséggel volt, felmenvén, a püspök is mindenekben a szászokkal tartván, arra vivék a dolgot, hogy addig ne cselekedjenek semmit, míg ő felségét meg nem kérdik, melyik legyen az első. Melyre a praeses is reá állván, fel is írának. Sokan úgy vélekedtenek, hogy a szászokhoz való nevezetes favorát a püspöknek valami donariummal nyerték meg a szászok, sokkal nagyobb költséggel élvén, mintsem rendes jövedelme béhoz; de én talám inkább arra magyarázom, hogy *Bruckenthal* úr lejövetelekor bizonyoson tudom, hogy nemcsak *Siskovics*ra, hanem *Hadik*ra is udvari parancsolatokat hozott, hogy mindeneket cum consensu et concursu ejus cselekedjenek, mint a ki legjobban tudja Erdélynek dolgát; talám ilyet hozott a püspökre is, melyre nézve a mit ama mond, mind szentnek tartván, véle mindenbe megegyezik, ki maga politiája (!) szerint eddig is mindenkor arra fordította a köpenyeget, mely felől a szél fújt. Mely inconstantia egy oly tudós és nagy emberhez, úgy tartják, nem illik. *(A püspök kedvezése a szászoknak.)*

Hízelkednek pedig sokan magoknak, hogy azon úrnak is, *Bruckenthal*nak gratiája nem lenne sokáig tartó, mert az udvar előtt tett expositioinak idegen szép színe lekopván, a mezítelenséget ki fogja az udvar látni. Ugyanis közönségesebb opinio szerint deputatiójának, melyet 1759-be vett fel elsőbe magára, három volt *(így!)*. 1-mo, hogy patronusokat szerezvén magoknak, a contributionak nagy részét vessék a más két natióra. 2-do, az officialisokat az adózás alól megmentse. 3-tio, az allodialis ratiok revisióját (melyben áll nálok nervus rerum gerendarum) valamint a provincialis exactoratustól kivették, úgy a directoriumtól is kivegyék; és mivel ez másként nem lehet, a directorium is tolláltassék. Accessoriumok voltak a barczai dézma, maga személyének szerencséje etc., de ezek in censum nem anynyira jőnek. *(Az erdélyiek vélekedése Bruckenthal felől.)*

Mivel pedig ezeket simpliciter csak magokra véghez nem lehetett vinni, coincidálván az udvari cancellarius *gr. Bethlen Gábor* excellentiája fiscalis jószágok megvásárlásával, élt az alkalmatossággal és magának pénze nem lévén *Bethlen*nek, segítette mindenben, pénzt maga evictiojára kölcsön kért etc., melylyel magát necessariussá tette. De

(Buccow és Bruckenthal mivel nyerik meg a bécsi udvar kegyét?)

látván, hogy így is ő excellentiáját nem flectálhatja maga conceptusára, csakhamar azután general commendansnak resolvalt báró *Buccow*val egybeszűrte a levet s úgy kezdének osztán projectálni, hogy az országot jó karban miképpen lehetne állítani? Mutaták a nagy hasznot a limitanea militia erectiojából, quantum auctiojából, nemesség oppressiojából, iuris correctioból etc. s midőn ezekkel az udvar szívét magokhoz hódították, azután nem igen látott s hallott egyebet, hanem a mit a kettő mondott, ámbátor ezer meg ezer panaszok hatottak fel etc. Ennek alkalmatosságával véghez vivék, hogy a szászok terhe a többire háromolják és hogy a directorium cassáltassék, az urak és nemesek credituma mind kétségbe hozattassék etc.

Mely principiumokkal *Buccow* halála után is annyira gratiába tartá magát *Bruckenthal*, hogy semmi erdélyi dolog híre nélkűl nem expediáltatott és 8 r. frt diurnuma e fundo provinciali megjárt s most is lejövetele alatt még jár. *Buccow* miatt, míg élt, senki semmihez nem mert szóllani, a mi néki nem tetszett, még a cancellaria is tapogatva expediált. Meghalván pedig *Buccow*, kezdé a cancellaria az allodialis fundusok indagatioja iránt a parancsolatokat küldeni, a directoriumtól informatiokat kérni etc., *Huttert*, *Bruckenthal Mihályt*[1]) ad reddendam facti rationem adstringálni, hogy miért data opera decurtálták az allodialis proventusokat etc. Ezenközbe jöve le *br. Bruckenthal* úr sub titulo ad visendam oeconomiam, de a mint látom sok egyéb objectumi lehettek, mint a sokféle conferentiák in publicis, főként az allodium dolga és a mint a közönséges hír folyt, felszedett adosságinak valahonnan lehető felkérése.

Leérkezvén Szebenbe nem hallgatának a nyelvek. Egyik azt mondta, leküldték Bécsből nunquam rediturus; másik, hogy az creditorai meg fogták volna, ha le nem szaladt

[1]) Bruckenthal (Breckner) Mihály a kanczellár testvérbátyja (1754) új-egyházszéki királybíró, (1760) szász ispánsegéd, később (1767) fogarasi főkapitány volt, (szül. 1716, meghalt 1773 máj. 12.) Lásd levelezését öcscsével, br. Bruckenthal Sámuellel az Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde 1903—1904. évfolyamában (Briefe an den freiherrn Samuel von Bruckenthal). Hozzá írt levelek ki vannak adva az Archiv 1894. évfolyamában (Aus den Briefen der Familie v. Heydendorff 1737—1853). Életrajzi adatok olvashatók a családra egyebek közt az Archiv 1892. évf. (Zur Geschichte der Heydendorff'schen Familie 246 l.) és a Bruckenthal-családról írt számos életrajzban és szász történelmi művekben. Legújabb a Bruckenthal Sámuel halála (m. h. 1803 ápr. 9.) száz éves évfordúlójára írt művek között: »Samuel v. Bruckenthal« Zwei Vorträge, gehalten von M. *Csáki* und Fr. *Teutsch* (Nagyszeben. 1903, 8-adr. 53. l.)

volna. 3-dik D. Th. (K ?) oda van a nationak nyolczvan 80 ezer frtja, négy-öt emberen kivül más nem tudja, hová lett. Elvesztegette a barczai papoknak 6 ezer frtját, sok czéhoknak a pénzét, semmit véle nem csinált. Úgy élt, úgy mond, Bécsbe, mint egy minister, hoffmeistert, stallmeistert, huszárokat etc. tartott czifra liberiával. Nagy ezüstje 24,000 frtos, gyakor tractament. Melyek legalább is megkívánnak esztendőnként, a mint computálták, 16,000 frtokat. A natiora haragíták a magyar urakat, néhány privatus magok ambitiójáért s az ártatlan szenved etc. *(Bruckenthal fényűzése Bécsben.)*

De a directorium is igen kemény repraesentatiot adott bé a guberniumnak tizenegy árkosból, a mint hallom. Leírja a mint mondják, benne sok istentelenségét némelyeknek, annectálja a natio protocollumának extractusát, mely szerint ad quaerendos Viennae patronos 1759-be felment deputatusoknak nevezetes summát resolválnak. A natiot most bégyűjtik, valami öt napig sessiojok sem volt, most kezdenek.[1]) Az honnan sokan úgy vélik, hogy a gratia ingadozólag volna. Én mondám egy embernek: mi az hír a 80 ezer frtról? Ez azt mondá: a semmi sem, mert azt a tisztek adták magok fizetésekből, hogy az adó alól való absolutiojokat sollicitálja és ő conserválja magát eo non obstante; mert azok, ha kik participáltak, manuteneálják s leütnek a fülök mellett a contraria parsnak. Violenta et simulata non durant.

A frecki ház dolga előjöve a guberniumban, melyről egy kevéssé többet kell szóllani. *Buccow*nak engedte *Bruckenthal* egy fundusát *Frecken*, mely igen szép helyen volt. Erre *Buccow* igen nagy költségű épületet csináltatott, mely levi calculu másnak állott volna húsz ezerben, neki talám 12 ezerre (!) került. Ampliálta a fundust *Buccow*, privátustól, publicumtól is vévén hozzá a faluban, kit erővel, kit quasi erővel. Meghalván *Buccow*, *Montoja* mint interimalis generalis commendans kezét reá tette és musquetirosokkal őriztette; a kert kerületibe hiba maradván, *Bruckenthalné* asszonyom continuáltatta, de azokat is elkergette *Montoja*. Hír volt, hogy *Buccow* contractust adott volna, hogy *Bruckenthal*nak hagyja az épületét, de e nem volt igaz. Parancsoltatott, hogy a judicium delegatum militare adjon informatiot róla, ez in favorem haeredum adta. Azután lejövén *Hadik*, a guberniumnak parancsoltatott; ez commissariusokat küldetett ki a szebeni magistratussal, egyik *Filtsch* volt senator. Kik írásban reportálták, hogy két *(A frecki kastély ügye.)*

[1]) A zárjelbe tett rész ki van húzva.

szoba a régi épületben megmaradván, a többi, mely mind új, ahhoz ragadott, az egyik szárnya az épületnek egy más embertől erővel elvett funduson épült, a kert pedig a falu földén etc. Melyért hogy igazat írt, persequálták is a szegény *Filtschet*, azt adván fel a ház ura, hogy egészen in fundo *Bruckenthaliano* volt és a régi épületnek csak accessoriuma a többi. Ugyan csak a gubernium oda ítélé a fundust a cancellariusnak, a haereseket pedig extra dominium törvényre igazította, *Montoja* és delegatum militare judicium néhány rendbéli conclusuma ellen, sőt a praeses executioba is vétété és assignáltatá, mely *Montojá*nak rosszúl esett, talám egybeszóllalkozás is volt, mert *Ferencz* napján sem ett *Hadik*nál, egyéb időben is a kertében kiköltözvén, ott lakott. Megválik, mi parancsolat jön udvartól. Ebben nagy prudentiáját látom ki a generalisnak, hogy igy flattirozott *Bruckenthal*nak, kinek udvari nagy favora nem hiszem kedves volna előtte és egyéb iránt is, mint tanúlt úr, egyéb fogásinak is hibáját alkalmasint általlátja.[1])

October 1764.

(A katholikus szászok pártfogolása.) Egyebek is kezdék érdekleni a szászokat, mert paranesola ő felsége, hogy mind in senatum, mind pedig ad communitatem, mindenütt a catholicusok a lutheranusokkal aequali numero admittáltassanak, melyről másutt bővebben.

[1]) Br. Bruckenthal Sámuel főbb életrajzi adatai a következők: Atyja volt *Breckner Mihály* újegyházi királybíró. a ki később *Bruckenthal* nemesi előnevet nyert. Született 1721 jul. 26-án. N.-Szebenben végezte a gymnasiumot, M.-Vásárhelyt és Hallében a jogot. N.-Szebenbe visszatérve, 1745 okt. 26-án nősült, *Klocknern* Dániel polgármester leányát, Zsófia Katalint vevén el. 1749-ben gyakornokká, 1751-ben aljegyzővé lett N.-Szeben tanácsánál. A szász egyetem részéről követségbe küldetvén Bécsbe, Hannenheim Péter és Rosenfeld András mellett, 1753 márcz. 25-én állott először Mária-Terézia előtt. 1754 jan. 18-án gub. titkárrá neveztetett ki. 1759 máj. 21-én ismét követségbe küldetett a szász egyetem részéről a királynéhoz. majd 1760 febr. 3-án harmadszor, fontos jogi és anyagi ügyekben, melyeket sikeresen végzett el. 1760 jul. 25-én czímzetes tanácsossá neveztetett a főkormányszékhez. Br. Buccow erdélyi kormányzó főhadparancsnok ajánlatára 1762 jan. 11-én tartományi kanczellárrá neveztetett ki. U. e. év márcz. 1-én *bárói* rangot kapott. A székely határőrség szervezése alkalmával sokféle váddal illettetvén, 1763 tavaszán Buccowval együtt Bécsbe idéztetett. a hol sikerűlt magát tisztáznia, de ott tartották Bécsben, hogy résztvegyen az erdélyi udv. kanczellária határőrségi és adóügyi tárgyalásain. 1765 jan. 31-én a szt. István-rend kiskeresztjét kapta. 1766-ban az erdélyi udv. kanczellária elnöke lett, 1768-ban titkos tanácsos. 1768-ban Erdélybe küldetett, az adórendszer javítása és a határőrség szervezésének bevégzése végett. 1769-ben új adórendszertervet dolgozott ki, a melyet a

Contra principia optimatum, penes quos summa rerum erat, a comességre és polgármesterségre új candidatio parancsoltatott. Az elsőre e catholicis *br. Mőringer*[1]) és *Bausner*[2]) újra candidáltatván, a gubernium *Mőringert* commendálta ex paritate geometrice proportionis, mivel actu in consilio 3 lutheranus vagyon. Melyet nékem *Bausner* sajnálva panaszolt. *Mőringer* pedig azt mondta nékem, csak a sárga paripájától fél *Bausnernek*, hogy az eleiben ugrik. *(Új jelölés a szebeni polgármesterségre.)*

Jöve ő felségének egy decretuma, melyben parancsolja ő felsége, hogy mivel arra inclinál, hogy az acatholica juventus számára Erdélyben egy universitas erigáltassék és erre főképpen bizonyos és szükséges fundus kerestessék, hallgassa meg a gubernium a reformatus és evangelicus curatorokat és disponálja őket ezen salutaris végre s ő felségét tudósítsa. Mondá a püspök *gr. Lázárnak*, ha úgy tetszik considerálják edgyütt és formáljanak erről projectumot. Felelé *gr. Lázár:* azon dolog az egész reformatus statust illeti, mely nélkűl nincs facultása hozzá szóllani és kivált a végre fundusok semmi sincsen, felelni fognak azért a decretumra, minekutána communicáltatik véle és a jövő diaetára való halasztását fogják kérni, mely nélkűl hozzá nem szólhatnak. Dictum factum, meglőn a communicatio és a felelet is. *(Királyi rendelet nem katholikus egyetem felállításáról Erdélyben.)*

De ugyanekkor jöve más rescriptum is, hogy mivel a protestans ecclesiák, collegiomok és scholák fundussinak felküldött tabelláiból látta ő felsége mind azt, hogy elég *(A protestans ifjak eltiltása a külföldi akadémiákra meneteltől.)*

királyné elfogadott. Ennek életbeléptetésére 1769 nov. 3-án királyi biztosúl küldetett Erdélybe. 1772—73-ban gr. Auersperg József erdélyi kormányzó sulyos vádakkal illette, de sikerült magát tisztáznia s 1773-ban a szt. István-rend középső keresztjét nyerte; majd 1774 jul. 4-én az erdélyi főkormányszék elnökévé s 1777 jul. 16-án kormányzóvá neveztetett ki. 1787 febr. elejéig viselte a gubernatorságot, a midőn II. József nyugalmazta a szt. István-rend nagykeresztjével tüntetvén ki. Meghalt 1803 ápr. 9-én Nagy-Szebenben. A politikától visszavonúlva, gazdag tudományos és művészeti gyűjteményt szerzett össze, mely mint »br. Bruckenthal-muzeum« N.-Szebenben őriztetik s a n.-szebeni szász gymnasium tulajdona. (Halála századik évfordulója alkalmából leveleit kiadja a szász történelmi társulat, az Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde 1903—5. évfolyamában. Élet- és jellemrajzát megírta gr. Teleki Domokos is: Erdély három államférfia a XVIII. században. Budapesti Szemle, újfolyam X. k.)

[1]) Br. Mőringer Lambert nagyszebeni városi tanácsos és (1760) a gazdasági bizottság (directorium oeconomicum) tagja, (1761) adjunctus commissarius provincialis (Archiv 1903. évf. 22. 28. l.)

[2]) Bausznern Sámuel (szül. 1714, m. h. 1780), nagyszebeni városi tanácsos, 1755-ben »assessor directorii nationalis«, 1758-ban »assessor directorii oeconomici«, 1760-ban a főcommissariusság vezetője, 1764-ben szász comeszé választatott s 1768-ban abban megerősittetett. 1774 jul. 5-én nyugalmaztatott.

fundusok vagyon, mind pedig hogy minden studiumokat tanítanak, arra nézve megtiltja ő felsége, hogy idegen országi academiákra senki ne bocsáttassék. Communicálták ez is, melyen nagyon megszomorodának és egy oly hatalmas repraesentatiot készíte ő felségéhez *gr. Lázár*, az mely remek munkának béillett; öszvekeresett benne minden ratiókat in contrarium, törvényhez és diplomákhoz s királyi resolutiokhoz nagyon ragaszkodván. Látszott, hogy ex intimo doloris sensu dolgozott. Ezen munkát elvivé a szebeni evangelicus paphoz, mutatta másoknak is; igen tetszett, tevék közönségessé; subscribálák *gr. Lázár, Teleki, Rosenfeld* és *polgármester*, tanquam supremi curatores, kihúzván belőle magokat a cancellarius és *Hutter* consiliariusok. Béadák és a gubernium felküldé ő felségének.

(Válaszfelirat ez ellen.)

Én többi között *br. Bruckenthal* cancellariushoz menvén, kérdé: láttam-é azon munkát és mit ítélek róla? Felelém: láttam és nékem igen tetszik, fundamentalis, derekas repraesentatio. Mondá: maga nem tartja jónak és nem is merte subscribálni, igen ragaszkodván a törvényhez és azáltal restuingálni akarván a király hatalmát, mely az udvar előtt nem kedves és semmit nem nyernek véle. Volt magának nagy baja Bécsbe két reformatus passust sollicitáló deákkal *Tsomóssal* és *Feketével*, ezeket a cancellaria dirigálta hozzá, minekutána resolváltatott volna, hogy többnek passus ne adassék; jóllehet ugyan észre vette, hogy azáltal a cancellaria hálóba akarta keríteni, miért in religiosis contra notam resolutionem cselekszik, de ugyan csak sokszori kérésektől indíttatván magához dirigált memorialissokat a császárnénak felvitte. Midőn ő felségének proponálta, megtüzesedett belé és mondotta, hiszen már resolválva van, hogy ne adjanak. Felelte: jól tudja, nem is azért jelenti, hogy az ellen valamit kívánjon cselekedni, hanem éppen az iránt való reflexioit akarja tenni, ha ő felsége megengedi. Engedelmet nyervén azért, declarálta historice, hogy igazíttattak és talám mi végre hozzá, ő pedig olyan természetű ember lévén, ki sokszori instantiájokat meg nem vethette, bátorkodott felvinni. Mert azok 1-mo, kevés pénzzel mennek oda ki beneficiumokon élnek. 2-do, oly monarchium principiumokat imbibálnak, melyek ő felségének hasznára szolgálnak. 3-tio, a dániai király pure monarcha, még is publico stipendio tart a prussus birodalmában ifjakat, hogy az ott való principiumokat imbibálják és jövendőben a királynak hasznoson szolgáljanak. 4-to, ő maga Hálában *(így!)* prussus universitásában tanúlt, ha még 50 subditusa olyan volna ő felségének, mint ő, sokkal jobban állana

(Bruckenthal véleménye a külföldi akadémiákra járásról.)

Erdélyben monarchiája. Ezekkel és hasonlókkal arra hajtotta ő felségét, hogy *Bruckenthal* úrnak szóló instantiájokat maga kezével decretálná s a cancellariára küldené, hogy még annak a kettőnek adassék passus. Concludálá utoljára, hogy efféle ratiókkal és motivumokkal kellett volna repraesentatiot tenni, nem a törvényhez való ragaszkodással etc. több hasznát reménlhetnék.

(Herczeg Radziwill Szebenbe érkezése és udvartartása.)

Rádzevill[1]) lengyel herczeg a múlt septemberbe beérkezvén Szebenbe, egy néhány rongyos szekérrel a gubernator szállására bészállíták; jött, mint valami vert had, haszontalan rongyos forma czigány cselédekkel, a vilnai vicepalatinussa véle volt, egy kapitány és szolgái. Maga nagy szál, jó tatár chám forma, sárgás bajuszszú, deákúl keveset tudó és kevés beszédű bús ember. Felesége kisded, furcsa, jó franczia és franczia módra nevelt, herczeg *Lubomirski* leány, vidám természetű, ki búsúlni nem tudott. Vicepalatinussa pedig éles, sagax és ravasz embernek tetszett, minden ember azt tartotta, hogy minden galibába a vitte. Az asszony igen kedvezett néki és gyanú volt, hogy szerette volna; én nem tudom, elég az, hogy a férje sokkal különb és kemény complexiójú ember volt s okát nem látom, miért szorúlt volna felesége másra, alább valóra. Generális minden nap, a püspök egyszer tractálta és vacsorát is a generális minden nap szállására küldött, de hoffmestere csuda dolgot beszéllett, hogy cselédi háta megett az asztalra bényúltak és a mely darab hús tetszett, kezekkel kivették, a tokaji bort és resolist is, ha félbe volt, felvették és megitták; mind maga, de kivált az asszony jól ittak s ennek nem volt sok egy estve egy boutelia rosolis. Cselédi, mikor tetszett, étel alatt leültek, ha tetszett, fenn állottak maga szállásán. Beszélték, hogy a muszkát elsőben megverte, de háromszor azután az harczot elvesztette és futva szaladott Moldovába. Azon útba 5 holnapos házas ifjú felesége, ki soha lovon nem járt,

---

[1]) Herczeg Radziwill Károly Szaniszló dúsgazdag litván főúr, vilnai vajda, a ki Poniatowski »Szaniszló Ágost« lengyel király választása ellen küzdött s ellene a »litván confoederatiót« alkotta s meghódolni nem akarván, kibujdosott hazájából. 1767-ben visszatért s a király ellen felkelt radomi confoederatio fővezére lett, de újra menekülni kényszerült. »Lithvániában az 1767 derekáig már 24 confoederatio létesült ugyanannyi kerületben, melynek feje Radziwill Károly herczeg volt.« (Lázár Gyula: Az orosz birodalom története IV. k. 211 l.) Katalin czárnő pártfogásával visszanyerte birtokait a hol egész had sereget tartott. Az 1772. lengyel országgyűlésnek meg Lengyelország első felosztását kénytelen kelletlen elfogadta egyik vezére hg. Radziwill Károly volt. (Histoire des revolutions de Pologne I. II. k. A. Varsovie 1775.)

150 mértföldet lovagolt; jól esett, ha ágynak szalmát és ételnek jó kenyeret kapott. A moldovai vajda tartóztatta, mig a portától engedelmet kapott a kijövetelre, mely sok ezer aranyában került. Végre a contumaciát kitöltvén, béjött, innen pedig valmi tíz nap múlva Magyarországra kiment. Maga jószívű embernek látszott, de educatiója éppen nem volt. Blanda patrum etc. Egy gyermek lévén, a nagy gazdagságban kénnyén nevelték. Szörnyű gazdagságának kellett lenni, csak Litvániában volt városokon kivűl háromezer faluja. Esztendei jövedelmét némelyek két, némelyek 3 milliora számlálták. Atyai és anyai ágon királyoktól vette eredetét, honnan 900 emberre való tiszta ezüstje volt, melynek nagyobb részét a muszka elnyerte, egyéb drága portékáit pedig salválta. Nevezetesen a 12 apostolok merő aranyból vadnak kiöntve, melyet maga beszéllett és sok clenodiuma. Voltam én is nála *gr. Lázárral,* láttam bálban a generálisnál is, az ablakban pedig sokszor. Feleségét kérte *Punnyadovszki* (!)[1]) de nem ment hozzá, már most királyné volna. De talám a czárné, ha házas lett volna, segítségére *Punnyadovszkinak* 30 ezer embert nem küldött volna Lengyelországban, mint magok a lengyelek is mondották: quod si rex *Punnyadovszki* juvenis 24 annorum non esset, 30 millia Russorum non venissent in Poloniam. Híre ugyanis az, hogy a megholt király küldvén Pétersburgban *gr. Punnyadovszkit,* akkor szerette volna meg a czárné és oly reménség vagy talám ígéret alatt segítette, hogy elvegye. Én nem kívánnék olyan feleséget, ki az első férjét megölette, melyet in publicis relationibus eléggé mentettek, de ugyan csak megmaradott az impressio az emberekben. A bátyja *gr. Punnyadovszki* az austriai szolgálatban vagyon, a múlt háborúban kezdette a szolgálatot és generális lett, derekas katonának mondják. Ez vévén az öcscse királyságáról a relatiot, ment *Chaunicz*hoz primier ministerhez, de nem admittálta, kétség kívűl, hogy az udvar pro tali az öcscsét recognoscálni nem kívánta.

(Hg. Radziwill gazdagsága.)

(Poniatowski és a czárné viszonya.)

Ezen *Rádzevill* herczegnének írt *gr. Lázár* valami franczia verseket, melyekben mind szépségit, qualitássát celebrálta, szerencsétlenségének condoleált és régi boldogságát jövendölte, kívánta, nevezvén azokban legfényesebb csillagnak. Ezen verseket látta *Hadikné* is és talám nem vette jó néven, mert subscriptio nélkül valami franczia verseket írván, *gr. Bethlen Miklósnak* accludálta, hogy adja

(Radziwill herczegnét gr. Lázár versben dicsőiti.)

(Hadikné Lázárt versben megtréfálja.)

[1]) T. i. Poniatowski Szaniszló, a kit később lengyel királylyá választottak.

Lázárnak, ki azokat nem értette. Mutatá nékem *gr. Lázár*, boldogtalan amantnak és szerencsétlen poetának írja benne, ki a napot nem látván, egy olyan septentrionalis bujdosó csillag után indúl etc. Megfelele *gr. Lázár*, hogy ő tudja a napot, látja és tiszteli is, melynek semmi homályt azon csillag nem tehet; tisztelte mindazáltal more poetarum és szomorúságát leniálni kívánta, e mindazáltal a napnak nagyobb tiszteletitől el nem vonta, egyik is mindazáltal már vén vénáját a szerelemre nem gerjesztheti, mely belőle kialudt. szája beszéll, keze ír, in reliquo semmit sem ér. Kétség kivűl *Hadikné* a napon magát értette.

(Gr. Lázár válasza Hadiknénak.)

Hogy már a lengyeleken menjünk: dictitálták itt a *Rádzevillel* valók, hogy *Punnyadovszki est rex, sed non erit rex, Stanislaus fuit rex et non est rex* etc. Mindazáltal úgy látszik *Punnyadovszki* talpán álló ember és úgy firmálta magát, hogy attól igen nehezen esik el. Saxoniai *Albert* herczeg, győri gubernator, ki *Kristina* ertzherczeg kisasszonyt veszi, tart maga mellett egy saxoniai cavallért, ez azt beszéllette: csak abból is megtetszik *Punnyadowszkinak* a lengyeleknél való mind gratiája, mind activitása, hogy sub interregno is oly 3 dolgokat vitt véghez, melyeket a megholt király véghez nem vihetett volna: 1-mo. regni mareschallus pro arbitrio disponált in bellicis, vitte az hadat, nyert, vagy vesztett, róla senkinek számot adni nem tartozott. 2-do, az ország thesaurariusa szabadon disponált az országnak minden pénzével, senkinek róla demonstratiot tenni nem tartozott; melyeket ez corrigált és a marechal praesidiuma alatt bellicum causiliumot, a másiké alatt pedig camarát erigált és mindeneket ex consilio kell cselekedni. Az honnan 3-tio, elpazéroltatván az ország pénze, nem volt honnan constans militiat tartani, ő pedig restringálván az erogandi libertast, már verboáltat tüzesen és respectabilissé akarja tenni az armadáját.

(Poniatowski lengyel királyról.)

Nem tudom igaz-é, vagy csak passio, *Rádzevill* azt beszéllette *Hadiknak*, hogy *Punnyadovszky* azt mondotta volna, hogy addig nem nyugszik, míg az angliai vallást és regiminis formát bé nem viszi Lengyelországba; mely ha igaz, nagy dolog, de nagyobb lesz, ha szerencsésen végbe viheti. Azt írják némely novellák, megintette volna a papokat, hogy igen akarná, ha predikáczciójokat a lutheranus papok dispositioja szerint, vagyis ezek praedikáczciójoknak módjára formálnák.

Kitetszék most minemű foganatja leve a pater *Zöld* (melyről feljebb írtam) *gr. Lázár és Bethlen* ellen való accusatiójának, mert én ennek tulajdonítom, hogy a criminalis commissio operatioinak directióját kivevék a commissio

(A királyné a bűnügyi vizsgálatot a bizottságtól elveszi és a főparancsnokra s a guberniumra bízza.)

kezéből szép móddal, azt írván ő felsége, hogy mivel a commissio a militia erectiójára nézve helyben nem maradhat, hanem alá s fel járni kénteleníttetik, a criminalis commissio operatioi pedig késedelmet nem szenvedhetnek, bízza ő felsége a generálisra és a guberniumra, úgy pedig, hogy itt a principalis commissio által az udvarnak azelőtt felküldött és onnan remittálandó és ezután is a criminalis commissiotól submittálandó sententiákat is a gubernium excutiálja, revideálja és azokat, melyek halált nem importálnak, exequáltassa is és úgy referálja ő felségének, ha kik pedig talám halálra sententiáztatnának, azokról ante executionem tegye a gubernium maga relatioit és opinióját felküldje. Ez utolsó ugyan láttatik nagyobb oknak lenni, miért bízatott a guberniumra, de az első éppen nem elégséges, mert a mint Radna körül tractálhatták azokat a dolgokat, annyival inkább Hunyadvármegyétől fogva fel Fogaras földéig járván, hamarább lehetett volna expediálni. Ide járúl az is, hogy *gr. Teleki Károly* benn járván, ki a criminalis commissionak adsessora, azt beszéllé, hogy midőn azon pater *Zöld* denuntiátióját látták a commissioban, az egyik angerianus auditor palam mondotta, hogy már ezen provincialis commissio bíró azokban nem lehet, melyek iránt maga is accusáltatik és nagyobb emberekre kell bízni, kik ezen urakat is ad examen kénszeríthessék, arra kicsiny lévén a criminalis commissio. Beszéllett sokat annak indiscretus zelussáról, mint kívánta keresni ökör alatt is a borjút? hányszor kellett vele veszekedni? mennyire ijjesztette, fenyegette az accusatusokat és hogy ha ez ki nem ijjesztette volna *Lázár István* cancellistát, ma is itt volna és nem ment volna Moldovába. Ehez hasonlónak mondta az actuariust *Heydendorfot* és megtestesült ördögnek nevezte.[1])

(Bruckenthal véleménye a bünügyi vizsgálat felől a székely határőrség szervezése körül.)

Éppen akkor tájban, midőn a *Zöld* delatiója Szebenben is penetrált, vagy inkább *br. Bruckenthal* megérkezett Bécsből (mert jóval azelőtt történt, mint feljebb írtam), előhozta nékem azon dolgot és beszéllette, hogy Bécsben megértvén, mindjárt ment ő felségéhez és javallotta, hogy mivel már ő felsége kitanúlta azt, a mit meg akart tudni és a coriphaeusok napfényre jöttek, ő felsége kegyelmességéhez illik már mindeneknek amnestiát adni és a criminalis commissiot tollálni. Én felelém: mint probálhatja meg pater

---

[1]) Heydendorf Mihály a vizsgáló bizottság jegyzöje volt, kinek önéletrajza (Michael Conrad von Heidendorf. Eine Selbstbiographie) közölve van az Archiv von Siebenbürg. Landeskunde N. F. XIII—XVIII. kötetében.

Zöld maga delatióját, ezt én nem tudom, mert látom oly absurdum, a mit előád, melyet egy okos emberről, annál inkább *gr. Lázárról és Bethlenről* el nem lehet hinni, mindazáltal mivel ő felségének impressiója vagyon, hogy minden erdélyi mágnások és nemesek azon székely militia dolgában contracarirozták ő felsége akaratját és annak a tumultusnak okai, ezt pedig supponálni sem lehet, sokkal jobb, hogy azon commissio folyjon és tessék ki nyilván, ki a bűnös, ki az ártatlan, ne maradjon az egész uraság és nemesség azon bűzben. Kevés indúlatot mutatván mondá: nem bánom, folyjon hát, megválik mi hasznát veszik, mert én sokkal nagyobbakat és többeket tudok, melyek a szerint probára jőnek. Én felelém: adjon számot kiki maga sáfárságáról, a bűnös büntetődjék, az ártatlan szabadúljon.

November 1764.

Béjövén ide *Rétsei István* uram, offerálá a *sárdi* portióját, hogy venném meg. Én, a ki eleitől fogva vágytam az Hegyallyára, de a compossessoroktól hozzá nem fértem, igen kaptam rajta, megjártatám egy cancellistámmal, referálá az is, hogy úgy volna, a mint maga exponálta, úgy mint egy 2½ sessioból álló curialis hely, faház és csűr rajta, 4 ház jobbágy, in summa 80 köböl féréje szántóföld, 34 kapaalja szőlő etc. Tartotta 4000 frton, mondván *gr. Bánffi Diénesné* asszonyom is igért volna 3 ezeret, melyet az odavaló pap is affirmált; noha igen drágán, megalkuvám 700 aranyon, mint contractusom mutatja. Nem írt *(így!)* felényinél többet, de ha sokat nem adtam volna, kihánytak volna belőle. Vittek pedig ezen vásárra ezen consideratiok: 1-mo, legjobb része az országnak és borbéli oeconomiát folytathatok, 2-do, Veniczén a sertésekre nézve is fizetnem kelletvén az pálinkát öt-hatszáz s több vederig nem volt hol distrahálnom, itt pedig jó distractioját reménlettem Zalathnára s Abrudbányára etc. Megválik, mi haszna lészen. Adja Isten áldását. *(Halmágyi a Hegyalján Sárdon birtokot vesz.)*

Leindúlván a commissio Medgyesszéken, Fejérvármegyén, Szászvárosszéken alá Hunyadvármegyében, mivel a királyi resolutiok le nem érkeztek, conscribáltattuk a fungens katonákat és hogy az excessusok cessáljanak, parancsolatot adtunk. *(A bizottság kiszállása Hunyadvármegyébe.)*

Midőn Vinczre érkeztünk, meghallók, hogy a szegény *Simon János* híres procurator megholt.[1]) Ez Bardóczszéken Bibarczfalván ex primipilari ordine volt, híres deák, Enye- *(Simon János ügyvéd halála és életrajza.)*

---

[1]) Simon János, Fejér és Hunyad vármegye ülnöke, a királyi tábla hírneves, jeles ügyvéde, jogi ügyekben a kormány és főként Buccow fő bizalmi embere, a *Codex Theresianus* megalkotója.

den professor *Ajtai* urammal egybe veszett, volt közöttök grammaticum certamen, vagy is bellum. Nem maradhatván ottan, szegény *Némai* procurator mellé ment. Csakhamar kitanúlá a mesterét és kezde legnevezetesebb procurator lenni. Tíz esztendő alatt szerze is magának valami 3 ezer arany érő facultást. Mondotta vala azelőtt nékem, hogy ha a tíz esztendőt bétölti, leteszi magát és csendes életet él, megunván a procuratori nyughatatlanságot. De ellenkezőt cselekvék szegény, mert *Buccow* sok projectuminak executioban való vételére lejövén, keresett oly capax subjectumot magának, kit e végre instrumentumnak felvégyen; feltalálá ezt és reá is akada. Mert minden cselekedetinek a régi egymással ellenkező articulusokból színt és praetextust elaborála. Tevé azután a juris correctoria commissioban, melynek actuariusa is volt és íra *Codicem Theresianum*. mely maga magát kimutatja. Ő volt spiritus *Buccowii* ezen dologban és mindent az ő kedve szerint kormányozott, a praeses *gr. Nemes Ádám*mal edgyütt. A continua táblák visitatiójára is rendele commissiot, abba is belé tette, de ez *Buccow* haláláig elhaladván, ugyancsak urgeáltatott. Bé is gyűltek Szebenbe a commissariusok, *gr. Haller Pál* és *Bánffi Farkas*. A doctor, ki mellette volt, látta halálos nyavalyáját, hogy többé fel nem kél és a miatt el sem mehet; mégis azon napon, a mely estve megholt, urgeálta a doctort, küldjön relatiot Szebenbe, hogy ő jobban van és az nap is négy féléből ett és hamar restituálódván nem késik. De ettől elesék. Igérte volt néki *Buccow* és *Bruckenthal* a *gr. Nemes Ádám* úr protonotarialis vacantiáját s talám egyebet is, a melyért ő kész volt mindent cselekedni. Vették is hasznát, mert midőn Bécsbe a cancellariával veszekedtek, ennek írásait néki leküldötték, ő felelt meg reá, sokakban egyebekben is, melyért nem is volt ott jó neve. Ő veté meg a székely militia felállításának is fundamentumát a régi articulusokból deducálván és concludálván, hogy a király kénszerítheti őket a mostani lábra etc. Melyért, és kivált, hogy a codexben oly gyengén emlékezett a reformatum collegiumokról, főképpen pedig, hogy a monarchiát annyira stabiliálta és a törvényt s a nemesi praerogativát semmibe hajtotta, nehezteltek sokan reá. Durván és ambitiose is írt sok nagy urakra némely apróságokban, ezt is nehezen szenvedték. Denique mindeneknek szájában pro peste patriae tartatott. Ezekről ő panaszolt Bécsbe *Buccow*nak, jött is billétje *Siskovics*nak ő felségétől, hogy őtet dícsérje meg ő felsége nevével, confirmálja és minden protectioról s kegyelemről tegye bizonyossá.

(Simon János jellemzése.)

A püspöknek is procuratora, sőt kedves confidens barátja volt, nagyon szerette és dícsérte mindenek felett és mondotta: az a nagy elme ha Magyarországon volna, véghetetlen kincsre tenne szert. Dicsekedett halála után a felesége, a mint hallom, egy arany pyxissel, melyet a püspök teli aranynyal ajándékozott az urának. Meg is látogatta betegágyában, elhiszem magához is vett az írásiban.

Arra vitte a püspököt, hogy az Károlyvár körül való helységekben és városokban, melyek az előtt fiscalisok voltak és most is azok, magának pedig, vagyis a püspökségnek csak az azokban levő portiok adattak által, úgymint *Sárd, Igen, Bocsárd, Harkóban* etc., magát tartsa örökös possessornak egyedül, a többit pedig hypothecariusoknak és hányja ki belőlök. Szinte meg is indítja vala a püspök, ha még él vala, holott e nem úgy van, mint az 1751-dik esztendőbéli articulus bizonyságot tészen róla.

Nékem is egyszer előhozá asztalnál a püspök, hogy maga egyedül *Sárdon* az örökös, mások mind inscriptioban bírják. Mondám: sokan vadnak, kik örökös just bírnak, melyeknek ante conditas fiscalitates birodalmokban voltak és azért a regestrumhoz sem tartoznak. Felelé: az a dominium sub regibus az püspöké volt egészen, post separationem szállott a fejedelmekre, kik nem abalienálhatták etc. Elhallgaték vélle, látván, hogy pupilla oculi.

Beszéllé ugyanakkor ott Vinczen *Sombori László* sógora, hogy ő egykor megtámadta *Simont,* miért kél ki házája ellen, mely annyi jót tett véle és oly becsületben tartotta, most pedig iránta minden rosszúl szól, melyet kellene elkerülni. Felelte nyavalyás: ha úgy beszélnek, nem tudják hogy járt *Borsai* és mások, kik elfogattattak, többen is fognak úgy járni, ha nem hallgatnak. Készült az ítélőmesterségre, oly házakat csináltatván Vinczen, mely alkalmasint aequálja a jószág árát, melyet 3 ezer frton vásárlott. Úgy beszélik, papot nem hívatott, hanem holtig meséket beszéltetett.

Minekutána béjöttünk, beszéllé egy jó barátom, kinél volt szállva, hogy míg *br. Bruckenthal* úr most közelebb le nem érkezett, a sok hírek miatt, melyek *Buccow* halálát követték, igen meghúzta volt magát, de az említett báróval beszélvén, idem qui supra, mindjárt gloriosus kezdett lenni és mondta, sokat beszélhetne, de nem szabad. Annyit ugyan csak mondott, hogy *Hadik*nak semmi instructioja nincsen, hanem quasi coelo delapsus ide küldetett, mindenben neki azt kell cselekedni, a mit parancsolnak Bécsből etc., nem sokára nagy változások lesznek, *Hadik* sem sokáig

tán is jól viselte magát az országhoz. 3-tio, adott a camerae praeses *gr. Grassalkavics*nak egy munkát, melynek titulussa: *Vexatio dat intellectum*, ki ezt ő felségének adta. Kérdvén, hol vette? felelte: a primás adta kezében. Ez megkérdettetvén, mondotta: néki a ceremoniariussa vitte kezébe. Ez is examenre huzatván, felelte: igaz papi hitire mondja, hogy *ő* az asztalán találta, nem tudja ki tette oda és mint oly nagy dolgot a principálissának adta. *Melyet oly kemény munkának hallok, melyhez ingyen sem hasonlíttathatik a Rákóczi kuruczvilági manifestuma.* Lehettek egyéb okai is ő felségének, melyek méltán azon ártalmas lúgot főzették a prímásnak.[1])

(Mária Terézia szemrehányása a primásnak.)

Azután hallám, hogy a primás felmenvén, *Kollert* elébb bébocsátotta ő felsége; azután ő is succedálván, csak annyit mondván ő felsége: *poenitet nos, creasse vos!* azzal oda hagyta. Várakozván a primás, ismét kijött és ugyan azon szókat repetálván, visszament; többször ki se jött. Nem is csuda, mert igen bátran szólott, azt is mondván egyebek között, hogy még megrázhatják a pártát a leány fejében, etc.[2])

(Kollár Ádám munkája a magyar clerus és a nemesek ellen.)

Ezen diaetának kezdetén 80 követek menvén Bécsbe ő felségék köszöntésére és invitatiojára, midőn az udvartól kimentek, árúlták némely gyermekek a *Kollár* munkáját és mindnyájan vettenek benne s Magyarországra Posonba bővséggel vittek. Ezen *Kollár Ferencz Ádám* consiliarius és bécsi bibliotheka első custossa, születésére nézve magyar, irta ezen tractatust a magyarországi clerus ellen, abban a pápa auctoritását a magyar cleruson restringálni és a király hatalmát terjeszteni kivánván, fundamentalis munka; elegyítetett ebben egy keveset a mágnások ellen is, animálván őket ad ferendum

---

[1]) A primás szalai *gróf Barkóczy Ferencz volt* (szül. 1710 okt. 15. m. h. 1765 jun. 18.), ki az 1764-iki országgyűlésen ellenzéki szerepet játszott a királynő kívánalmaival szemben. »A primás több követeket is ösztönzött, azon értelemben adta ki utasításait is, hogy ne fogadják el a kir. előadásokat; az adót inkább leszállítani követeljék, az insurrectiora nézve pedig ragaszkodjanak az 1741-iki törvényekhez«. A királyné nagyon szívére vette az országgyűlés ellenkezését. »Neheztelése mindenek felett Barkóczy Ferencz primást és Batthyányi Lajos nádort érte«. »A primásra, mint mondják, bosszúságában az irás eme szavait alkalmazta a királyné: bánom, hogy teremtettem az embert! . . . A primás és nádor oly annyira szívére vette a királyné kegyvesztését, hogy azóta mind a ketten megbetegedvén, a primás már junius közepén, a nádor pedig októberben megszűnt élni« 1765. (Horváth Mihály Magyarország történelme VIII. k. 362, 373—74. ll.)

[2]) Ez a kikezdés oldalt a lap szélire van írva. Halmágyi kezeírása.

e proprio in publicas necessitates subsidium, ne engedjék, hogy csak a contribuens nép nyomorodjék. Ezen munka nagy lármára adott alkalmatosságot a posoni diaetán, refutálták, satisfactiot kértek és proscribáltatását, oly opinio lévén bennek, hogy azon exemplarokat talám az udvar dispositiojából árulták előre követjeiknek. Végre meg is tiltaték és az exemplarok bészedettek, de talám nem a magyarok kérésére, hanem hogy Rómában condemnáltatott, hóhér által megégettetett és annak olvasása sub poena excommunicationis interdicáltatott. Melyet midőn az apostolicus nuntius mondott ő felségének, úgy hallom azt felelte: sajnálja, nem tudta, hogy az oly veszedelmes könyv, másként meg nem engedte volna kinyomattatását is. Az én számomra is hoztak avagyis küldtek a diligenencon, de nem vehettem, inkább hiszem, mint prohibitust confiscálták.[1]

(Kollár müve betiltása és bevonása.)

Ertzherczeg *Jósef* felesége meghalván, még ezelőtt sok volt az hír, kit akar venni? Némelyek akarták elhitetni magokkal, hogy az angliai király testvérét akarja venni és már ki is rendelték volt ezek az hír szerint oda követnek *Lichtenstein* herczeget egy pappal, ki a herczegasszony professióját a catholica religiora recipiálja. Jó darabig tartott ez a hír, örvendettünk mindnyájan, hogy ezen házasság által új frigyet és állianczot (!) kötvén udvarunk az Angliai házzal, nem lesz többé oly szükségünk a pénzre, mint a múlt háború alatt. De ebből semmi sem leve. Hanem már mint római király fordúla a tepliczi feredőre s onnan rándúla Saxonia szélibe, hogy a saxoniai herczegasszonyt meglássa; nézték is egymást, de nem tetszék a királynak. Mene azért vadászni Bavaria szélibe, holott a bavariai herczegasszonyt megnézvén, abba beleszerete, el is jedzé s elvégezteték, hogy minden nevezetes solennitas nélkül menjen véghez a lakodalom a jövő januáriusban. Nagy dícséretét hozták hozzánk, mind szépségéről, mind kivált jóságáról,

(József trónörökös második házassága.)

---

[1]) *Kollár Ádám Ferencz* történetíró szül. Terhován (Trencsénmegyében) 1718 ápr. 15-én, m. h. Bécsben 1783 jul. 13-án. 1738-ban Bécsben a jezsuita rendbe lépett, 1748-ban kilépett a rendből. Mária-Terézia a bécsi udv. könyvtár őrévé, majd igazgatójává nevezte ki. Mint ilyen írta 1762-ben »Historia diplomatica juris patronatus apost. regum«, majd 1764-ben »De originibus et usu perpetuae posestatis circa sacra apud Hungariae reges«, melyek oly nagy port vertek fel az 1764-iki pozsonyi országgyűlésen s a melyekre mintegy válaszúl írták a »*Vexatio dat intellectum*« cz. röpiratot. »E könyv egyenes visszatorlásúl íratott (mondja Horváth M. M. o. tört. VIII. k. 372. l.) a nemesség valamely tagja által, Kollárnak a nemesség kiváltságai ellen írott könyve ellenében, melyről azon meggyőződés volt elterjedve, hogy az egyenesen az udvar megrendelésére íratott«.

de nagyon commendálta a bavariai successionak reménsége, nem lévén a herczegnek, ki ultimus deficiens, több az egy testvérénél. Megválik a bipontinus herczeg mint engedi, ki proximus successor, másként ha más nem manuteneálja, ellenünk ő fülét sem meri mozdítani. A bavarusok nagy örömben voltak ezen, sok ajándékokat adtak a kisasszonynak. Nevezetesen pedig beszéllették és novellák írták, hogy egy bavarus paraszt ember jött volt Bécsbe a római király és császárné látására, kit midőn a császárné magához bébocsátott, kérte, hadd láthassa az asszonya mátkáját. Elémenvén József király, mondotta: megérdemlik egymást, mert mindenik szép és offerált húsz ezer frtot. Midőn nem akarták elvenni, mondván, tartsa maga szükségére; felelte: van neki százezer frtja s ha annak ötödrészét odaadja is, nem fogyatkozik meg.

(Vége az első kötetnek.)

Függelék.

Scriptum incerto auctore nuper editum sub titulo.

Vexatio dat intellectum.[1] *(1764.)*

---

[1]) Az a híres röpirat, mely 1764-ben a pozsonyi országgyűlésen ismeretlen szerzőtől íratott s oly nagy feltűnést keltett. Ennek kiadását itt mellőztük, mert ismeretes, ki van adva.

Annus 1765.

Mensis Januarius.

(Hírek gr. Hadikné és Brukenthálné visszálydról.)

Béérkezvén Fagarasból, hallék nagy változást, hogy tudni illik a generálisné [1]) összverúgta volna *Bruckenthalné*val a patkót, illetlenül szólottak volna egymásról, és hogy a szászoknak jött volna Bécsből intimatuma, hogy ne tartsanak a commendirozótól, mert kivonattatván a fulánkja, nekik nem árthat. Beszéllették azt is, hogy B. Br.[2])kezdett volna decadenceba menni és utólérvén ő felsége egy fillentésben, már nem sokat hinne néki. De ez csak magyar hír, mint az eventus megmutatja.

(Hírek a fogarasi áll. uradalom ujonnan zálogba adásáról.)

Nagy híre lőn, hogy Fagarast (!) cancellarius *gr. Bethlentől* visszakivánná ő felsége [3]) és hogy a militiának helyet adna, a szász nationak adná. Igért volna is a natio száz ezerrel többet a más száz ezerhez, melyben *Bethlen* bírta; a cancellárius is azt megigérte és azonkivül még tíz ezeret. A szász nationak a bellicum [4]) faveált, *Bethlent* a camara [5]) portálta és azt javallotta, hogy ha *Bethlennek* nem adná is ő felsége, jobb volna magának venni, ingyen a militia számára a falukat kivenni, a többinek egy részéből az egész summát kiszerezni per auctionak *(így!)* s egy részét ingyen bírni. Megválik, mire megyen. A szászok pedig esküdtek, hogy a nationak híre sincs benne és három négy emberen kivül más semmit sem tud iránta.

(Kir. leírat a bünügyi vizsg. bizottság ítéletei végrehajtásáról.)

23. Januarii olvastaték fel ő felségének egy rescriptuma, melyben jelentetik, hogy noha ennekelőtte parancsolta ő felsége, hogy a criminalis commissio sententiáit a gubernium revideálja és azokon kivül, kik halálra

---

[1]) T. i. gr. Hadik Andrásné.

[2]) T. i. br. Bruckenthal Sámuel.

[3]) Ld. 63. l. a fogarasi uradalom 100,000 frtért zálogba adását gr. Bethlen Gábornak.

[4]) T. i. A bécsi cs. és k. udv. haditanács (Hofkriegsrath).

[5]) A bécsi cs. és k. udv. kamara (Hofkammer).

condemnáltatnának [1]), a többit sine repraesentatione executioba is vehesse, mindazáltal e hosszas processusnak tetszvén, jobbnak itélte ő felsége, hogy ezen dolgot egészen a praesesre és egyszersmind commendirozó generálisra bízza, ugymint kitől függ a militarisok [2]) executioja, úgy pedig, hogy a consiliariusok közül kettőt maga mellé vévén, azokkal discutiálja és a sententia nomine gubernii expediáltassék.

(A gubernium tanácskozása e felől.) Nagy consultatio lőn ebben a dologban, secretarius *Cserei Elek* uram főképpen allegálván ebben törvényünknek nagy praeiudiciumát, a püspök pedig mondván: hogy lehessen az, hogy quasi in mixta commissione tractáltatván a dolog, két consiliarius lelkére pronuntiálhasson; ha pedig in consilio minden akták referáltatnak, haszontalan a commissio, mert a guberniumnak semmi könnyebbségére, a dolognak pedig szaporább végezésére nem szolgál.

(Ki idézze meg a Moldvába menekülteket?) Sok szó volt az Moldovába általmentek citaciojáról is, ezek ki nevével hívattassanak meg, mely nélkül a sententia executióba nem mehet. A criminalis commissio nem lehet actor és bíró, külömben is törvénytelen dolog, a gubernium nevével hogy citáltathassanak [3]) a commissio eleibe, mely de iure nem lehet, hogy a felsőbb az alsóbb bíró eleiben hívja meg a bűnöst.

(A gubernium végzése.) Végre osztán concludáltaték: ha a criminalis commissio kezdete per contrariam repraesentationem meg nem gátoltatott, most már a közepén a dolognak a praeses és két [4]) consiliarius commissioja sem evitáltatik.[5]) Sok szó lehetne ellene, mindazáltal mivel a király parancsolja, legyen meg. A citatio pedig menjen végben a gubernium nevével, hogy ide mint super revisorium forum eleibe jelenjenek meg. A sententiák reportáltassanak [6]) a guberniumnak, mint egyéb causákban is a referensek opinioi, a nagyobb momentumu causákban consultáltassék a gubernium és pro re nata applicaltassanak több consiliariusok is a commissioba.

---

[1]) Halmágyi István eredeti sajátkezű naplójának, melyből e kiadás készült, két másolata van az Erdélyi Muzeumegylet kézirattárában Kolozsvárt, melyekben — bár úgy látszik az eredetiből írattak le — némi jelentéktelen eltérések mutatkoznak. Ezeknek a többnyire olvasás- vagy íráshibákból származó eltéréseknek feltűntetésére szolgálnak az alább látható megjegyzések.
A másik két példányban: condemnáltattak.

[2]) *A másolatban:* militariusok.

[3]) *A másolatban:* citálhassák.

[4]) A másik két példányban számmal és betűvel: *7 (hét)* áll.

[5]) *A másolatokban:* evitáltathatik.

[6]) *A másolatban:* sententiat reportáltassák.

Szegény gubernium, be sok dolog expediáltatik a nevében, melyben maga többire semmit sem tud.

Engem ennekutánna hívata a generális magához, elszámlálá mennyi dolga légyen és hogy ezen praesidium is mennyi idejét veszi el: kiváltképpen maga is úgy látja, hogy aligha kijő az, a mit az udvarnak feladtak; azon lészen mindazáltal, hogy az igazság kijőjön és az ártatlanok szabadúlhassanak [1] s ha a dolog maga és igazság úgy hozza, a praeiudiciuma ő felségének az országbeliek [2] ellen eradicáltassék. Gondolta pedig, hogy gr. Hallert és Hutter consiliariusokat vegye maga mellé, general auditor lieutenant Franckot mint referenst és engemet mint actuariust. Én excusálám azzal magamat, hogy én németűl nem tudok, az acták pedig mind azon a nyelven lévén, én nem tudok azokból dolgozni; 2-do váratik a resolutio,[3]) hogy a nationalis militia felállítására, mely az első oláh regementhez tartozik, kimenjen a commissio, melylyel nékem is el kelletik mennem etc. Felelé az elsőre: deákúl fogja a discursusokat folytatni és megmagyaráztatik, a mint (!) [4]) nem értek; 2-do, a resolutio pedig, úgy tartja, késni fog és talán míg lejő, addig el is végezzük,[5]) vagy pedig akkor mást teszen helyemben. Noha mind én egy jó barátomtól, mind maga jól tudtuk, hogy a commissio revocáltatik és csak Siskovicsnak concredáltatik, de mint titkot mindketten magunkba tartottuk. Én irántam ugyan felírt volt Siskovics a belli praesesnek, hogy mivel sok correspondentiái lesznek, különben is én már azon dolgokba szoktam, avagy csak engemet hagyjanak meg mellette. Biztatta is válaszában, de ugyancsak bizonytalan volt. Tett hozzá többet is a generális, hogy én már benne forogván azon dolgokban, informatiom is van benne és máshoz annyi confidentiája nincsen is, mint hozzám, Huttert is csak azért veszi belé, hogy németül tud, másként magyart venne, de nincsen. Felelém: én nékem nagy szerencse alatta szolgálni, csak legyek arra elégséges. A mint hogy 31-a Januarii el is kezdők [6]) a commissiot, holott megmondá, maga írt fel, hogy késő lenne a gubernium által folytatni azon dolgokat s proponálta a commissiot, melyről a belli praeses Daunhoz való levelét is [illegible].

---

[1] A másolatban: az ártatlanság szabaduljon.

[2] A másolatban: ország.

[3] Vártuk, hogy a resolutio [illegible]

[4] U. ott: a mint.

[5] U. ott: [illegible] végezzük.

[6] A másolatban: kezdék.

[7] U. ott: [illegible]

(Franck főhadbíró szerepe az új ítélő bizottságban.)

Mivel pedig magának informatioja azon criminalis dolgokban nem volt, oda küldötte a criminalis commissiohoz *Franckot*, hogy mind az elébbeni, mind a következő operatiókról informáltatván magát, tégyen relatiot róla. melyet meg is cselekedett; ki noha szelesecske, de egyenes ember lévén, minden partium studiumon kivűl egyedűl az igazságra nézett. Tudta az anteactakat is, a Kálnokiana commissioban is benne lévén. Ez meghallván, hogy én leszek actuarius, mindjárt hozzám jött és gratulált magának, hogy én és nem *Alfeld*, ki proponáltatott a generálisnak, lett actuariussá, úgy mondván,[1]) hogy az minden actákat előre küldött volna Bécsbe a provincialis cancellariusnak és sok akadály lett volna az operatiókban etc.

(A frecki ház ügye a katonai kiküldött bíróság előtt.)

Beszélé azt is, minemű baja volt *a frecki*[2]) *ház* dolgában. Megmondta előre, ne subscribálja ebben a gubernium relatioját *Hadik*, mert ők in iudicio delegato militari azt refutalják és kisebbségére szolgál. Nem fogadta. Ők megtették a repraesentatiot arról s demonstrálták, hogy a gubernium informatioja teli hibával. Mert *Bruckenthalnak* csak 50 forintos fundussa volt a curialis helyben, és talán egy vagy két szoba volt rajta, melyhez ragasztotta *Buccow* a nagy roppant épűletet, mégis fundum Bruckenthalianum írta a gubernium és az épűleteket accessoria primi[3]) aedificii, holott a potiori[4]) debet esse denominatio. Accedal,[5]) hogy in possessione *Buccow* volt haláláig, consequenter gyermekére szállott, mégis a gubernium *Bruckenthalt* tette in possessionem, etc. Nem tetszett a tanács a generálisnak, vegye hasznát.

(Cseh Dániel elfogatása Ernst kapitány által és elégtétele.)

Provincialis posta *Cseh Dávid*, ki de possessionata nobilitate producált. volt, testvére fegyvert is vett volt fel, kimenvén Háromszékre, lovas[6]) kapitány *Ernst* elfogattatja, maga házánál arestumba teszi, onnan küldi a báttyához a regement commendansához, ez megesketteti[7]) és fegyvert ád, nem obstálván, hogy ő a czímerrel excusálta magát és a kapitány azt felelvén reá, hogy néki abból senki nem parancsol etc. Ez visszajövén, panaszol a generálisnak. Ez

[1]) *U. ott:* úgy, mint tudván.
[2]) *U. ott:* frekki. Ld. fennebb a 119. lapon.
[3]) *A másolatban:* prima.
[4]) *U. ott:* in potiori.
[5]) *U. ott:* accedált.
[6]) Mindkét másolati példányban *Kovács* áll, a miből következtethető, hogy az eredeti példányból írták, mert itt a »lovas« szóban a nagy L K-ból van javítva.
[7]) *U. ott:* és megesketi.

parancsol *Ernstnek*[1]) a vicecolonellusnak, hogy a kapitány öccsét veresse vasra, miért nem respectálta a gubernium czímerét, melynek maga a praesese. Arestumban teszi ugyan az öccsét, de nem vasra, küldvén holmi testimoniumokat, hogy a kapitány affélét nem beszéllett, és hogy ezen posta volt nagy gátolója a militiának, írván kemény leveleket *Buccow*[2]) ellen és hogy ezen militiából semmi nem leszen. Examináltatott ugyan azokra a posta, tagadta azt ő, bizonyságokra[3]) provocált, el is küldetett[4]) a criminalis commissiora, hogy ott confrontatio légyen; de azonban újra parancsoltatott, hogy a regiment commendansa mindjárt veresse vasra profuzhoz a kapitányt és adjon maga számot, miért negligálta az első parancsolatokat.

(Gr. Hadik Ernst alezredest megszabolássa.)

Ezen vicecolonellus, a mint feljebb talám írtam, megsententiáztatott volt, hogy ordinem magnatum et nobilium megkövesse és in perpetuum Erdélyből menjen ki; de ezt *Buccow* elnyomta. Nem régen újra kényszeríttetett azoknak próbájára, melyeket mondott s deferált contra nobilitatem, de[5]) a commissio felírta az udvarnak, hogy semmit sem probált. Háromszéken gazolván[6]) mind maga, mind öccse lovas kapitány possessionatus nemeseket etc. arestálván, *Hadik* azokat az excessusokat nem szenvedhette, keményen reáirt, fenyegette etc. Utoljára amaz azt felelte Hadiknak: úgy látja, hogy őtet persequálja, melyre ő nem érdemes, azért jelenti, hogy ő az udvarnál fog panaszolni ellene. E talán segíti, hogy kimenjen Erdélyből.

(Br. Kemény Gergely és br. Bánffi Mária válópöre.)

Nevezetes lőn a *br. Kemény Gergely* és felesége *br. Bánffi Mária* között való causa. Barátkozván ugyanis régtől fogva *gr. Haller Pállal*, a fejérmegyei főispánnal az asszony és igen ritkán, s esztendőben talán egyszer kétszer lévén az urával, lettek három gyermekei, 2 leány,[7]) egy fia. A szegény *Kemény Gergely* a múlt esztendőben processust kezd ellene ad divortium papok székén, gyermekeit kitagadja, jószágaiból excludálja. Recurrál az asszony a guberniumhoz és a gerendi jószágot magának excindáltatja. Szépen nem advám, cum gente comitatus reá küldik a vármegyét, e sem succedálván, cum brachio regali elfoglalják. Declarálja az asszony, miért nem lakhatott vélle: oká-

---

[1]) *A 4-edrétű másolatban : Ertznek : a 2-edrétűben : Ernsztnek.*
[2]) *A negyedrétű másolatban :* Buchow ; *a kettedrétűben :* Buccow.
[3]) *A másolatokban :* bizonyságra.
[4]) *U. ott :* küldött.
[5]) A más kettőben hiányzik.
[6]) *A negyedrétű másolatban :* gázolván.
[7]) leánya.

dozott,[1]) az ágyba vizellett etc. Exponálja, hogy a jószág elfoglalásakor a *Kemény Zsigmond* és ura cselédi[2]) hozzá lövöldöztek. Megyen parancsolat, hogy a nemteleneket a vármegye fogassa el, a nemeseket persequálja a director. Panaszol arról is, hogy a *Kemény Gergely* cancellistái törvénytelen inquisitiot tésznek ellene. Azt arestumba tétetik az archivumba az itélőmesterrel, s evocáltatják a cancellistákat a directorral. Relatiot tesznek udvarhoz. A *Kemény Gergely* repraesentatioi kimaradnak belőle. Amaz recurrál ő felségéhez, jön egy menydörgő rescriptum: reprobáltatik a gubernium cselekedete, a jószág restituálni parancsoltatik,[3]) esztendő alatt a causanak in consistorio Reformatorum végrehajtása iniungáltatik, az alatt az aszszonynak s gyermekeinek demensum rendeltetni parancsoltatik. Magát is a director evocálván, gubernium parancsolatjából, hogy mindjárt nem adta volt Gerendet az asszonynak, ez is cassáltatik. Mivel eddig minden dolgát *Haller Pál* folytatta, resolváltatik, hogy fiant partes maritus et consors differentes et omnes alii furtivi amoris patroni a defensione causae removeantur. Procuratores illis admittantur;[4]) mivel *Dobolyi* nevű procuratorát is amoveálta volt a gubernium, azt exponálván az asszony, hogy ő incitálta az asszony ellen az urát[5]) és valami jószágát el is csalta, melyért az is parancsoltatott volt, hogy *br. Kemény Sámuelné* halálával a mely jószág közre maradott, arra senki a Keményeknek pénzt ne adjon. Kimenének osztán a parancsolatok és ámbár azt parancsolta ő felsége, hogy bona ademta illico eidem restituantur, de ugyancsak azt concludálák, minekutána constabit de proventibus bonorum és ahozképest de intertentione consortis rata ejus excindetur,[6]) azután menjen kezébe a jószág.

Béjőve osztán az asszony is, hoza udvari decretumot de intertentione excindenda tam sua, quam prolium. Kéré a guberniumtól, hogy gyermekeinek jószág adassék, meg is tére ide bé, hogy inkább megnyerhesse. Véghez is vivé, hogy kérése ő felségének commendáltatott. Sírt előttem az asszony, átkozódott, hogy az isten vegyen számot a

---

[1]) *A 2 másolatban:* okát adván.
[2]) *U. ott:* cselédjei.
[3]) *A 4r. másolatban:* restituáltatni fog parancsoltatni; *a 2r.-ben:* restituáltatni fog parancsoltatik.
[4]) A 2r.-ben a három utolsó szó hiányzik.
[5]) *A 2r.-ben:* azt exponálván az asszony ellen az uraknak. *A 4r.-ben:* azt exponálván az asszony ellen az urának.
[6]) Excindantur.

lelkén annak, ki erre az extremitásra kényszerítette, melylyel azért is kénytelen volt, hogy sem apja, sem familiája nyomorúságiban nem assistált; nem lévén boldogtalanabb senki, mint az *Bánffi leányok.* Beszélém a pater superiornak, mit hallottam egy embertől, hogy sok apostolt hallott életében, a kik evangelium predikálásával, beneficiumokkal, tisztségek, promotiók adásával térítették az embereket, de többet olyat nem hallott, mint *gr. Haller Pál,* ki a farkával vitte véghez azt, a mit mások annyi sok apparatussal. Nevette s mondotta: jók lesznek a gyermeki.

Jövének ezen hónapban több nevezetes rescriptumok is: 1-mo. Introducalta vala *Buccow,*[1]) hogy az országban 128 ezer schismatikus oláh familia lévén, minden 128 emberből állítsanak egy tyrot, hogy az ezer szám kiteljék, mely két esztendőben úgyis ment. Parancsolt most ő felsége, hogy ezen materiában a gubernium *Hadikkal* jobban reflectálván annak módjáról és mediumiról, az miképpen állandóságra vitethessék, planumot vagyis opiniot küldjenek fel. *(Királyi rendeletek az oláh és székely határőr ezredek felől.)*

Jöve más rescriptum de 20. Dec., lectum 10-a Januarii Radna völgye cessiojáról, a beszterczei oláh katonák oda való translatiojáról, a székely katonák lustrájáról, melyekről *Siskovicsnak* írt bellicum rescriptuma accludáltatik. (Vide in separato.)

Háromszéken adtak volt a katholicusok a régi időkben magok papjoknak szalad-vámot fizetésébe, melyet egy darab időtől fogva denegálván, most parancsol ő felsége, hogy qualiter, quando, et quamobrem denegari coeperit, circumstantialis informatio submittatur. Erről még tavaly hallottam volt a püspöknek panaszát, hogy a protestánsok magok papjoknak ugyan ezt megadják minden controversia nélkül s mely nagy gyalázat, hogy a katholicusok oly hidegek. Másutt is lesz emlékezet róla. *(A háromszéki katholikusok szalad-vámja ügye.)*

Egyik stratagema, melylyel az udvart a két nemes natio ellen incitálták és a szász natio quantumát kisebbítették, avagy inkább, hogy ennek helyes voltát megállitsák, ez volt: hogy a vármegyéken és székely székekben nem az adó nagyságáért szökik a nép, hanem a földesurak keménységeiért és rendkivül való szolgáltatásokért. Sok rendbeli parancsolatok jöttek azért ezeknek investigatioja iránt, nemkülönben, hogy a fiscalis procuratorok assistáljanak a jobbágyoknak, hogy a continua táblákon az oly kemény földesurak prosequáltassanak etc. Most már sub 26. Dec. költ decretumban azt kérdezi ő felsége: Quot? qualesve causae contra *(A királyné kimutatást kíván a jobbágyoknak földesurok ellen indított pereiről.)*

[1]) *A 4r. másolatban:* Buckov.

dominos terrestres in subditos saevientes, in quolibet circulo notae et decisae sint? Specificatio benignarum ordinationum tenore deque peracto in termino bimestri informatio submittatur, sub severa indignatione iubetur. Kiparancsolák osztán, hogy minden continua táblák küldjék magok informatiojukat

(A katonaszökevényekről.) Parancsola ő felsége az iránt is sub 20. Dec., küldjön a gubernium opiniot in conformitate resolutionis 11-a Dec. 1762 emanatae: De confiscandis et in fundum collectionis tyronum convertendis signa militaria deserentium bonis.

(Protestans egyetem terve.) Sub 27.[1]) Dec. harmadikszor interálja ő felsége abbeli parancsolatját, hogy a protestánsok számára erigálandó új universitas s arra való fundus iránt, meghallgatván azon religiokat, informatio küldessék. De a főcurátorok, rem ad plures pertinentem, magoktól nem determinálhattak.

(Hídtervezés a Nagy-Küküllőn Lunkánál.) Báró *Radák* sollicitálván privilegiumot Lunkánál a Nagyküküllő vizén építendő hídra, új stylussal megengedtetett, hogy tudni illik midőn ő felsége akarja, revocálhassa minden refusio nélkűl és ez a privilegiumba inseráltassék.

(A kóborlók letelepítése ügye.) Kére informatiot ő felsége, hogy a vagabundusok, a kik e ditionibus exteris bévetődnek,[2]) ad colonias osztassanak-é Erdélybe, vagy pedig ad aedes pro laboribus publicis constitutas tétessenek.[3]) Visszaírák a guberniumnak a circulusok,[4]) hogy helyek, hová collocálják in colonias, nincsen, hanem vagy a fent írt épűletekre, vagy pedig arany- és sóbányákba lehetne őket bétenni.

(Ref. templomépítés Beczén és Kölpényen.) Két reformátum templomnak újra és jobb helyre való építését megengedte ő felsége, Beczébe és Kölpénybe; de úgy hogy az elsőben a contribuensek semmit reá ne költsenek, hanem, a ki kérte, *br. Bánffi Péterné* építse.

(A brassaiak Törcsvár birtoklása fejében tartozó kötelezettségeiről.) Tudva vagyon az Approbátából, miképpen cseréltetett el a törcsvári[5]) dominium a brassaiak által Sárkánynyal.[6]) Exprimálva vagynak ugyan ottan a conditiok is. Most már iterálja ő felsége parancsolatját azon informatio felküldése iránt, ha vajjon a brassaiak eleget tettek-e magok obligatiójoknak. Melyet reménlem *Siskovics* adott fel, de a commissio is maga planumában az első oláh[7]) regiment számára proiectált két oda tartozó falukat, Zernyestet és Tohányt.

---

[1]) *A 2r.-ben:* 26.
[2]) *Mindkettőben:* bévevődnek.
[3]) *U. ott:* tétessék.
[4]) *A 4r.-ben:* circularisok.
[5]) Mindkét másolatban hibásan *tömösvári* áll.
[6]) *U. ott:* brassaival által Sárkányba.
[7]) Mindkét másolatból hiányzik.

(A szászok Sárkányt adták cserébe Törcsvárért.)

Br. Henter Ferencz beszélé, hogy ő az apja írásaiban látta nyomát, hogy Sárkányt és a mit cserébe adtak, zálogba igen kevésbe bírták a szászok a fogarasi egyik possessortól s ravaszsággal vették reá a fejedelmet és országot, hogy vele örököst cseréltenek s inarticulálták is.

Februarius 1765.

(A gróf Haller család pöre a gr. Telekiek ellen a kendi-lónai birtok felett.)

Több causák felett nevezetes volt a *Haller* és *Teleki* familiák között a *kendi-lónai* jószág iránt való. Ezt adta volt *Haller János* azért az öreg *Teleki Mihálynak* örökösön, hogy őtet a rabságból megmentette. A *Telekiek* úgy praetendálták, hogy ez novae donationis titulo őtet illetvén, adhatta is etc. Donatiot is extrahált reá *Teleki Mihály*, statuáltatta is magát benne sine contradictione. A *Hallerek.* sokat allegálták *Teleki Mihály* erőszakos cselekedeteit [1]) és hogy anynyira uralkodott mind fejedelmen, mind országon, hogy publice senki contradicálni nem mert, különben el kellett volna veszni. Sőt káptalanban vagy itélőmesterek előtt is még csak tacita contradictiot sem mertek expediálni, ezek sem merték bevenni. Találtak ugyancsak a kolozsmonostori káptalanban egy hasadékban egy simplex és minden authentia nélkül való contradictiot, melyet akkor félelem miatt titkon tettek volna bé.[2]) De mivel ezek annak idejében bővebben előjönnek, itt nem vitatom. Elég az, provocáltatván ezen causa per appellationem a gubernium eleibe, mivel *Seeberg*, *Bethlen* iubilatioja,[3]) *Bruckenthal* absentiája, *Josinczi* halála, comes vacantiája miatt és a cointerressatusok, mint *Teleki*, *Haller*, *Lázár* s talán *Bethlen* kikelése miatt a gubernium elég számmal nem lehetett, nagyon igyekezett a Haller familia, hogy lehessen a bírák defectussát kipótolni. A *Teleki* familia kérte, hogy a secretariusból pótoltassék ki a hiatus, a *Haller* [4]) főtiszteket kivánt; resolválta aztán az udvar, hogy az hiátus a főtisztektől pótoltassék ki. Instált a *Teleki* familia, hogy a püspök is, ugymint kinek testvérét tartja *Haller*, ne legyen benne azon causában, de ezt az udvar nem applacidálta. Főtiszteket pedig rendelék belé *gr. Bánffy Dienes*, *Dániel* és *Hollaki Pált*, ezekkel is malcontent volt a

---

[1]) *A másolatban :* cselekedetére.

[2]) *U. ott :* tettenek volt bé.

[3]) Mindkét másolatban üres hely van hagyva e szónál. a másoló nem tudván feloldani a iubilaoja rövidítést. Ez is arra mutat, hogy a másolatok ebből az eredeti példányból készültek.

[4]) *A 2r-ben :* Gróf Haller familia.

Teleki familia. Megválik, hogy excipiál ellenek. Nehéz dolgot remélek belőle.

(Az új adórendszer megtartása.) A két natiora nézve legnagyobb botránkozásnak köve, a contributionak új sistemája, hat esztendeig [1]) újra ratificáltatik, úgy mindazonáltal, hogy a contributio nem a falukra, vagy individuumokra, hanem az egész circulusokra nézve stabiliáltassék és determináltassék. A directiva commissio tolláltatván, 1800 forintból azon calculatorok, kik a commissio helyett azt végbe viszik, fizettessenek [2]) ki és a mi belőle megmarad, a referensnek csak az adassék. Az acták conservatiojára szállás fogadtassék. Necessariumok, mint a gubernialis cancellariának, ex taxatoratu adassanak. A gubernium proiectuma a több operariusokról approbáltatik, de cum parsimonia a dolog admaturáltassék. A kik rosszul dolgoztak eddig, inquiráltassék vagy *Hadik*, vagy *püspök* praesidiuma alatt és miképpen büntettessenek,[3]) opinio küldessék.

(Buccow kedvezése a szászoknak az adókivetésnél.) Ezen parancsolat küldésére ez adott alkalmatosságot, hogy *Buccow* mint publice mondotta a szászoknak, hogy a natio adósságát a más két natioval fizetteti meg, oly formán forgatta a contributio obiectumit, hogy legalább 80 ezer forint a szászokról a több rész contribuensekre redundált. Exempli gratia: emporiumok, plagak classificatiójokat mercaturae opificii taxát tollálván és minden civis libertinus capitis taxáját aequálván, felette sok szállott le rólok, amazokra pedig accedált. Secundo: a mi legtöbb van a szászok között, diminuálta azoknak taxáját, a mi pedig a vármegyéken több van, azt augeálta etc.

(Az adókivető kanczellária igazgatósága és működése.) Directiva cancellaria directora volt *Schwalm Antal*, bécsi német, jólelkű ember. Mivel amazok, hogy veri speciem induant, sok szemfényvesztéssel szűkölködtek, ezt affélére nem vehették. Demonstrálta az az egyenetlenséget etc., melyért felette megharagudott reá *Buccow* és megparancsolta, hogy a szerint dolgozzék, a mint ő kivánja. Ez osztán ment azon az úton, de akkor is megmutatta a confusiot. Igy osztán egész confusioban jött a 753-dik esztendőbeli quantum, melynek kellett volna 6 esztendőre lenni decretoria summának, annyira, hogy máig se tudják determinálni s azolta is mind bizonytalanságban van az adó dolga. Igy osztán *Schwalmot* okozták, hogy se maga jól nem dolgozott, se másokkal nem dolgoztatott.

---

[1]) Esztendőkre.
[2]) . . . fizettessék ki.
[3]) . . . büntessék.

Ennek felette *Csereit* mellé tették vala consiliarius *Hutternek* in contributionalibus, már most őtet is kihadták belőle. Consequenter egy magyar sincs benne. *(Cserei kihagyatása az adóügyi bizottságból.)*

A csík-somlyai pater Franciscanusok klastromához rendeltettek volt ab olim és a reformatus fejedelmektől is confirmáltattak 32 confraterek, kik mind contributioból, mind egyéb extraordinariumokból exemptusok voltak, azért, hogy az oda való barátok subsistentiáját könnyebbítsék, melyre nézve mind a tehetősebb gazdákból válogatták őket. A commissio, midőn benne volt, proiectálta ő felségének, hogy jobb volna, ha ő felsége másunnan pótolná ki abbeli hasznokat és a confraterek lennének katonákká, a mint hogy fegyvert is adtak volt nekiek. De ugyancsak most érkezett resolutiója által őket in antiquo privilegiorum usu meghagyta. *(A csíksomlyai kolostor 32 confratere ügye.)*

Ugyanekkor publicáltaték *Hadik* praecedentiája in serie actualium status intimorum consiliariorum gubernator *Kemény* előtt, mindjárt *gr. Bethlen* után. *(Hadik rangsorának megállapítása.)*

Feladatván ő felségének az is, hogy sok urak nemesek nem igaz jusson bírnák magok jószágokat, a directornak pedig az articulusok szerint nem minden leveleket lehetvén kivenni a káptalanból, jó lenne minden leveleket in legali transumto onnan kivenni és a gubernium archivumába hozni, hogy itt a praeses és mások, kiknek a praeses parancsolná, azokat investigálná; mely szerint igen sok fiscalis jószágokat lehetne corradálni. Reávevék a jó királynét s elveszteték vele azt a glóriát, melyet tulajdonít *Plinius Traianusnak* in Panegyrico, midőn irja: Quae gloria tua est? Saepius vincitur fiscus, cujus mala causa nunquam est, nisi sub bono principe. Mely eddig ő felségére is reá illett. Parancsola is, hogy a thesauriatus arra szükséges költséget adjon. *(Oklevélvizsgálat a fiscalis jószágok érdekében.)*

Gr. Rédei János generális és nemes gárdisták hadnagya megnyervén penes novum gratiosum a fiscust, még valami tízezer forintig a zilahi dézma árában protestált vala a fiscus de recursu, de az articulus szerint nem hozván el intra fatale tempus a parancsolatot, kell vala in rem adiudicatam menni a sententiának; de most accedálván *Rédei*, hogy ha szinte kitölt is az ideje, ugyancsak accedál reá, parancsolja ő felsége, hogy in forma Apostolorum submittaltassék az egész processus. *(Gr. Rhédey János tábornok fiscalis pöre.)*

1759-ben, midőn cancellarius *Gr. Bethlen* regius consiliarius plenipotentiarius vala, a salgamalis redemtion kivül, melyet megállított, véghez vitte vala azt is, hogy 30 ezer forint a militare quantumon kivül pro fundo benemeritorum fizettessék, mely akkor az udvarnak is tetszett, de mivel *(Az érdemesek alapja beronása.)*

már más kaptára ütötték a contributio dolgát, megparancsolá ő felsége, hogy azon fundus is a provincialis cassában contraháltassék.

Martius 1765.

(Hadikné nevenapja.)

9-dik Martii celebráltatván a generális *Hadikné* születése vagy talám nevenapja, nagy gála vala. Estve magam is felmenvém conversatioba, külön szólíta az auditor lieutenant *Franck* és mondá, hogy néki nagy ujsága van, azért mennénk valahová külön. Lemenénk adjutant *Jessuvics* házában; beszélé: ő kezdetitől fogva ennek a criminalis causák revisiojára a generális praesidiuma alatt rendelt commissionak observálta, hogy mivel ő egyenesen készítette maga referádájit consiliarius H.[1]) véle nem volt contentus, ottan ottan difficultásokat keresvén benne; de már többre ment a dolog, mert a generális hívatván őtet, mondotta maga szelid természete szerint, hogy igen sajnálja, de ugyancsak kell nékie jelenteni, hogy mivel néki azonkivűl is sok dolga vagyon és nehezen érkezik erre is, de egyéb bizonyos okra nézve is, mely néki Bécsből jelentetett, kénteleníttetik őtet a commissiotól dispensálni és helyében mást felvenni, azért gondolta, hogy *Alexi* nevű iudicii delegati actuariust e végre felvegye, tudakozván tőle, micsoda ember és mennyi idő kívántatik, hogy az anteactákból magának egész informatiot vehessen.

(Franck hadbírót részrehajlatlansága miatt Hutter és Brukkenthal elmozdíttatják a vizsg. bizottságból.)

Megdobbant ő erre a propositióra és felelte: látta azt ő, hogy a fenn írt úrnak az ő egyenessége nem tetszik és kétség kivűl Bécsbe felirt *Br.*-nak [2]) s ez szerzett akadályt ebben a dologban és neki kisebbséget; de ő kéri ő excellentiáját, mondja meg néki, mibe vétett, az ő referadáji nem voltak-e helyesek? vajjon többet tett-é azokhoz, melyek az actákban voltak? elhagyott-é belőlök? változtatta-é? melyekkel ezen kisebbséget érdemlené, hogy in medio opere elvétetvén tőle a munka, adassék az ő subordinatus actuariussának, a kinek sem elegedendő informatioja, sem capacitássa nincsen a dolog kimunkálódására, öregsége, szemei hibája és azonkivűl is gyenge capacitássára nézve. Söt inkább, mint a ki ezt nem érdemli, satisfactiot kér és maga becsületét megkeresi. Igaz ő in re criminali politikát nem tud, hanem vagy condemnálja vagy absolválja a delatusokat s némelyek kedvekért, kik ebből a szikrából nagy tüzet gerjesztettek. a recto tramite nem recedál.

---

[1]) T. i. *Hutter* Mihály.
[2]) T. i. Bruckenthal Sámuelnek.

Felelte a generális egy kevés indúlattal, hogy maga sem csinál politikát a criminalis processusból, néki pedig elég satisfactiója lesz, ha az eventus az ő relatioit confirmálja; mivel pedig ennek meg kell lenni, azon kell igyekezni, hogy minél jobban folyjon a dolog. Mondta ő erre: sokszor causa bona male procurata elromlik, ezt is ha jól nem viszik egyfelől, más részről pedig ad intentionem dirigálják, ellenkezőképpen fordulhat a dolog, az levén a szándék, hogy a *Buccow* hibás relatióját stabiliálják és a nemeseket diffidentiában tartsák a királyné előtt. Nevezetesen *Bornemiszát* és a csikszépvizi generalis congregatiót akarják prizbe *(így!)* hozni, azért, hogy az adózó rend kemény repraesentatioját a guberniumnak béküldötte, melyben a militaris tiszteket domesticae pacis perturbatoroknak nevezték és kiviteleket sollicitálták, melyért kivánták a tisztek, hogy in poena talionis convincáltassanak. Holott constál az actákból, hogy *Bornemiszát* azelőtt nem sokkal halállal fenyegette az adózó rend, őtet és a nemeseket vetvén okúl, hogy ők voltak okai a fegyver felvételének és ők persvadeálván arra a népet. Ki a gubernium parancsolatjával kényszeríttetvén abban az turbóba (!) menni, rosszúl járhatott volna, ha bé nem vette volna; de nem cselekedett tilalmas dolgot véle, hanem küldte a guberniumnak; a gubernium pedig communicálta generális *Siskovicscsal* és a tisztekkel és úgy következett a dissensio belőlle. Ha azért ők vétettek a béküldésével, azon módon hibázott a gubernium, hogy promoveálta, sőt nagyobb mértékben, mert amazokat excusálja a félelem, a guberniumot pedig nem. Felelt, a mit felelt a generális, ő pedig oda hagyta. Azt mondá: úgy véli, hogy *Br.*[1]) expositiojára írt cabinet secretarius Nénÿ a generálisnak és jovallotta, hogy őtet amoveálja; mert ha Bellicum vagy ő felsége parancsolatja lett volna, kellett volna néki megmutatni, de ezt nem cselekedte. A frekki dologban is, azt mondá, helyben hagyta a Bellicum az ő repraesentatiojokat, mégis csak azt írta, hogy a status consiliumnak általadta, egyáltalában *Br.* mindenütt uralkodik, mi formán könnyű általlátni: hímezik hámozzák a dolgot, utoljára az lesz, a mit ő akar. A királyné pedig, ki igazságot kiván, a mint informáltatik, a szerint teszi a decisiot.

(Franck hadbíró részrehajlással vádolja a vizsg. bizottságot.)

A szegény oláh püspök *Áron* a tavaly meghalván, sollicitálta az oláh clerus a most Rómában lévő elébbeni oláh püspök Kleinnak restitutioját, unanimi censensu. P. *Majornak* pedig, ki az oláh militia felállításának kez-

(Áron oláh unitus püspök halála.)

(Utódjáúl Kleint vagy Majort kivánják.)

---

[1]) Br. Bruckenthal Sámuel.

detekor *Buccounak* keze lába volt és mindnyáján őket nemességnek, szabadságnak, immunitásnak, földesurak fundusi nékik adásának igéretével igyekezte a katonaságra hajtani, legtöbb votuma volt *Klein* után. De ő felsége resolválván püspöknek kalugyar *Redniket*, máramarosi nemes familiából valót, ki papi és severus, házban ülő ember volt,[1]) annyival inkább nem szerették az oláhok, mivel *Buccow p. Majornak* megigérte volt a püspökséget. Arra nézve synodust celebrálván, onnan írt levelek által depraecálták, magának is megmondták, megírták, hogy számot a püspökséghez ne tartson, mert annak nem agnoscálják; írtak mindenfelé ellene, a köznépet, sőt katonákat is felindították, kik compagniánként adtak a múlt novemberbe instantiát a commissionak, hogy tegyenek nékik más püspököt, mert ők azt nem acceptálják. Megintette arra nézve *Majort* levele által a commendirozó, hogy a tumultust sedálja és afféle motussit a clerusnak impediálja, nehogy ő felsége animadversioját magára vonja. Felelt is reá és excusálta magát, de nem szünvén a lárma, írt ismét neki a generális, hogy kivánna véle személy szerint is ismerkedni, lévén nagy beszédje is véle, azért jönne bé. Elérkezék, találkozám én is az utczán véle, beszélé nékem is, hogy szomorították meg őket *Rednikkel*, de annak változni kell, mert igaz híve nem volt ő felségének, a ki őtet javallotta. Este találkozván az auditorral, hallám, hogy őtet jukba (!) tették a Franciscanusokhoz; a generalis notariust, néhány papokat is egymásután béhívának s mind úgy járának.[2]) Mely dolog nagy akadályt

(A királyné Rednik kalugert nevezi ki püspökké.)

(Az oláhok nem akarják.)

(Hadik Majort maga elé idézi.)

---

[1]) *Jancsó Benedek*: A román nemzeti törekvések cz. m. (I. k. 740 l.) ezt írja erről: »Áron Péter halála után a királyné rendeletéből 1764. jun. 29-én összegyült Balázsfalván a szokásos püspökválasztó zsinat. . . A választás a következő eredménynyel esett meg: a Rómában még mindig élő Klein Innocentius kapott 72 szavazatot, Majoru Gergely kaluger 90-et, Kaliani Szilveszter 16-ot és a vikárius, Rednik Athanasius 9-et. Még az év őszszén a királyné a Kleinra adott szavazatokat semmisnek nyilatkoztatta ki s így a legutolsó helyen 9 szavazatot kapott Rednik Athanasius is bele esett a hármas jelőlésbe, a kit ki is nevezett püspökké.«

[2]) Major Gergely, Avram dályai és Sacadat balázsfalvi esperesek XIII. Kelemen pápához folyamodást adtak be, kérve, hogy ne erősítse meg Redniket és eszközölc ki Mária Tereziánál, hogy Klein püspököt nevezze ki Rednik helyébe. Mária Terézia erre elrendelte Hadiknak, hogy ez ügyben vizsgálatot tartson. Hadik maga elé hívatta az espereseket s Rednik ellenfeleit befogatta. Majort aztán Munkácsra vitték s a baziliták kolostorába zárták. a honnan II. József 1771-ben Munkácson járva, szabadította ki. Azután Bécsben az állam nyomdában alkalmazták román correctornak. Redniket azért gyülölték főkép paptársai, mert aszkéta életű bazilita kaluger volt előbb Munkácson s Áron Péter megszeretvén, a balázsfalvi seminarium praefectusává

okoza az unio progressusának, mert megértvén a propulé, hogy azokat az elsőbb papokat jukba (!) tették, kezdenék az uniotól resiliálni és még unitus papok is a schismaticusoktól pástot venni.

(Oláh papok megadóztatása.)

Jövén egy perceptortól informatió, hogy vagy négy oláh pap vagyon circulussában, kik noha schismaticusok, de sem az aradi, sem az erdélyi nem unitus püspöktől dependeálni nem akarnak, hanem Oláhországra popizáltatták volt magokat; kérdést tett, hogy ha azoknak contributiot infligáljon-é?

Eppen akkor jövén pedig bé *Dionysius* az ide való schismatikus püspök, kérdést tett azokról tőle a generális. Ki felelte: hogy affélék az országban sokan vannak, ő ugyan megparancsolta, hogy mindenek confirmátiójokért hozzá jőjjenek, de igen sokan elmulatták, már pedig a terminus régen eltölt, azért az olyanokra a contributio felvettethetik. Midőn ezt a guberniumba a praeses proponálta, mondám én: méltó panasza vagyon a püspöknek, mert azoktól megvette a confirmationis taxát, a kik megjelentek, egytől 30, 40, 60, 100 forintokat is az ecclesia nagyságához képest; azok pedig semmit nem adván, néki kára vagyon benne etc. Ki is mene a parancsolat az olyanok contributiojának megvételéről.

(A szebeni választás.)

Iterált parancsolatira ő felségének tandem aliquando a szebeni electio végben menvén, concludáltaték, hogy ő felségének simpliciter submittáltassék. Meg is írám a conceptust s tetszett. Nem tudom, hogy akadott a több acták közé a katholicus statusnak ezelőtt tett repraesentatiója; kérdé *Hutter* uram, hogy láttam-é? Mondám, hogy nem néztem. Mondá, nézzem meg, mert oly mérges conceptust nem láttam. Negnézvén, rövideden béirni velejét szükségesnek itéltem.

(A kath. status 1758. felterjesztése a szebeniek jelölésére.)

Emanált ez 20-dik Novembris 1758, melyben írják, hogy miért a candidatiohoz ragasztott repraesentatiojokat a szebenieknek ő felségének fel nem küldötték suo voto, a gubernium resolutiojából megtetszik; jóllehet pedig visszavethették volna a candidatiót, de jobbnak tartották a következendőket repraesentálni. Perstringálja primo azon expressioit a szebenieknek, hogy neque in primam mentis opera-

---

és vikáriussá tette; ő eszközölte ki Áron Péternél, hogy a balázsfalvi bazilitáknak megtiltsa a húsevést és hogy szigorúbb szerzetesi életre szorítsa őket. Ezt a baziliták nem tudták megbocsátani és izgattak ellene. Redniket 1765. nov. 13. beiktatták püspöki székébe Balázsfalván s püspök volt 1772. máj. 2. bekövetkezett haláláig. (*Jancsó* Benedek: A román nemzeti törekvések I. k. 740—742. l.)

tionem inciderit religioni catholicae iniuriam inferre voluisse, inque huius fidem deum ipsum intentionum suarum testem invocant. Hozzá teszik: oro et calamo pronius, quam corde eos sensisse. Demonstrálják porro, hogy iure alternationis catholicus oratort kellett volna választani; olyakat tettek a candidatioban, a kiket vagy deprecálni, vagy magokat ob incapacitatem excusálni gondolták, holott kaptak volna jókat eo electo *Andreae Villand* pares, nem is merték írni, hogy olyanok e catholicis nem találtattak. A ratiok, melyeket ők allegáltak, hogy a polgármesterség a székbírósággal nem alternálhat, refutálva vadnak a gubernium repraesentatiojában; igaz is az, hogy az alternationak az elébb és alább való tisztek között is meg kell lenni és most polgármestert catholicust, székbírót lutheranust kellett volna választani. Nem is rendi a comesség és polgármesterség között az alternatiot praetendálni, mivel az első diplomaticum, amaz pedig ambulatorium és az ambulatoriumoknak kell egymás között alternálni.

Demonstrálhatni e systemate nationis et etiam publicis articulis, hogy azelőtt e natione sem comes, sem pedig egy consiliarius nem volt, azután a natio kérésére a szebeni királybíró vétetett fel consiliáriusságra és azóta egy hívatallal sem alternálodott, hanem holtig bíratott. Midőn azért fájlalják, hogy a comesség az alternatio alól kivétetett, meg kell vallaniok, hogy vagy két királybírák nem exsistentiáját fájlalják, vagy hogy a comesség a királybíróságtól más tisztség, melyet a natio systemájából meg lehetne próbálni, aut subtiliter a summosa hac repraesentatione id assequi nituntur, ut quemadmodum regius iudicatus, úgy a consulatus is holtig tartson a lutheránusok kezénél, melynek fundamentuma sehol sincs. *Czabánius* comes idejében condált constitutiokban, melyek egy fejedelemtől sem confirmáltattak és azért meg sem állhatnak, teszik aequalissá a polgármesterséget, holott András király privilegiumában az vagyon: *Nemo eos iudicet, nisi nos, vel comes,* quem nos eis daturi sumus. Hosszason deducálják lehetetlenségét a consul praesidiumának in nationes. Nunc novo argumento suis clancularii constitutionibus innixo consulem quoque ab alternationis vice eximere nequirent, perenni viscerum suorum moerore confectos semet declararent. Bilis enim haec est et modernarum circumstantiarum pervicax animi impressio, qua nunquam hactenus, donec continuo Augustanae confessioni addicti iudices regii fuissent perculsi fuere etc. Ut iure merito concludi possit, verbis tantum et non corde clementissimis ordinationibus regibus obtemperandi

et recte constitutis officialibus publico consulendi voluntatem habuisse.

Evolválják a natio systemáját, meg kell vallaniok, hogy annak concipistája, ultra systema illud sapere voluerit. Dum Augustanae confessioni addictis extremam iniuriam et contristationem animorum evenire ausus est commisci, si hi in quamcumque partem sumantur, potiores nimirum et propriis et maiorum meritis a seculis valentes tributo ferendo conspicui et pluralitate tantopere praecellentes, ab utroque supremo in urbe et natione offitio excluderentur. Inquietudinis hoc est argumentum, dum quiescere nequeunt etc.

Revolválják az első seculumokat, meglátják, hogy *Báthori István* előtt soha comessek nem volt szászból, mert post ingressum 300 esztendők alatt a thavernicatus alatt voltanak, a volt comessek, ez alatt voltak iudices regii, consules etc. Két *Zápolya* alatt volt comes thesaurarius *Frater Martinusius*, e meghalván, *Ferdinánd* császár küldte bé erdélyi püspök thesaurariust *Bornemisza Pált*, mint comesseket. Élt ugyan *Lajos* király alatt *Marcus Pemphlinger*, szebeni királybíró, de nem comes, hanem collector tantum et administrator census et tributi regii a *Ludovico* nominatus. *Báthori István* alatt csak in metali reambulatione inter suos deprecálták a protonotariusok iurisdictioját, kik eleibe mentek az apellatiók, míg comes e volt. Hogy pedig a comesség a szebeni királybírónak adatott volna, meg nem találják, míg a nationalis fejedelmek conditióiba bé nem csúsztatták.

Most pedig novo argumento supremi officialis nomine insigniri volunt consulem suum, mely soha nem volt, hanem mind királybíró, mind consul primarii solum et non supremi officiales audiebant. Et quod plus, cum pauciores sunt cives numero catholici, his acatholicos propriis et majorum mentis a seculis valentiores iactitare non erubescunt, cum tamen maiores illorum catholici fuerint, illisque privilegia a regibus et principibus indulta.

Martius 1765.

Mivel néhány rendben futamodott annak híre, hogy a szász natio fogarasföldi fiscale dominiumokat udvari cancellarius *gr. Bethlen Gábor* urtól magához veszi és ez talán nem sokára bé is fog teljesedni: méltónak ítéltem ennek közelebbi fatumit bővebben itten említenem.

A közelebb múlt terhes prussiai hadakozás alatt, annak reménység felett több időre lett kiterjedése miatt, nagyon megszorúlván a fenséges udvar költség dolgából, *(A fogarasi uradalom zálogba adásának története.)*

kivált hogy az Anglus erszényét, a tőle való elállás és franczia udvarral kötött álliánz miatt elvesztettük, mindent kívánt az udvar véghez vinni ezen szükségének pótlására, de a sok idegenektől, sőt subditusoktól is fel vett kölcsönözés, adó szaporítása és egyéb mediumok is ezen nagy hiányosságot nem pótolhatván, kénytelen volt ő felsége sok egyéb proventusoknak, mint Banatus contributiojának etc. zálogban való hányásán kivül Erdélyben is minden fiscalis jószágait árúba bocsátani. Publicáltatta erre nézve két ízben, 1757-dik esztendőbéli diaetán, hogy a kinek kedve leszen hozzá, 500 ezer forintban vagyis fél millionban egy summában megveheti. Jöttek pedig ezen rendben Fogaras földén porumbáki, alsó-szombathfalvi, fogarasi, sárkányi és kománai dominiumok; és ezeken kivül néhány faluk, melyeket nem régen reluált vala privatusoktól a fiscus. Még ugyan nagy-halmágyi, Zaránd vármegyében, küküllővári, radnóthi, kutfalvi, ebesfalvi, almakereki, gálfalvi, bátosi, katonai, borgói, bányabükki, magyar-láposi dominiumok és jószágok.

(Az erdélyi kincstári uradalmakat árúba bocsátja.)

Erdélyben senki, mivel coniungálva voltak mind jószágok, mind az árrok, nem találkozék, ki magát insinuálja: híre volt, hogy camara praeses *Grassalkovics* kérte Magyarországon, talán veje generalis *gr. Haller Gábor* úr javallásából.

Irék én is udvari cancellarius *gr. Bethlen Gábor* úrnak, hogy azon jószág, a mint exponálva van, nem drága és ha gondolkodnék megvásárlásáról, bizonyosnak tartom, hogy a legjobbik dominium ingyen maradna s ha a többit eladná, kikapná a pénzét. Mozdította-é ezen én levelem, vagy mások is jovallották, vagy pedig még mikor coniungáltattak a jószágok, akkor tette fel czélúl? nem tudom: elég az, hogy azon vásárba belé álla, küldvén akkori generalis perceptor *Baló József* úrnak és énnékem plenipotentiát a capitalis megszerzésére és a jószág kézhez vételére. Mely mellett írt levelében belé tévé azt is, hogy mivel az én javallásom sokat tett előtte, reméli azon vásár consummátiojának teljesítésére is mindent végbe vinni igyekezem.

(Gr. Bethlen Gábor akarja zálogba venni.)

Sokat gondolkodánk azért *Balóval*, mit kellene cselekedni ennek a nagy dolognak végben vitelére, minden ember dubitált, hogy semmi sem telhetik benne, főképpen azért 1-mo, hogy a királynak is ekkor kértek lovas, gyalog katonákat, mutuumot, honorariumot s valaminek titulust tudtak adni; és így, a ki ezekbe adni nem akart, nékünk is valamit kölcsönözni, ha kivánt volna is, tartózkodott. 2-do tudták, hogy a cancellarius maga capitalissából csak egy pénzt se fizethet le és azért sokan csufondárosképpen

(Baló József és Halmágyi szerzik a kölcsönöket.)

szólottak a dologhoz, hogy adnának, úgymond, holott sohase érjük, hogy a jószág resignáltassék és mind pénz, mind posztó oda maradna. Nevezetesen *gr. Lázár* azt mondá: dicsőségessé tette ugyan magát a prussiai király, hogy annyi ellenségi sem vehettek rajta győzedelmet, de mivel ennek ép országa, tele zacskója, armamentariuma, katonája kész, tanúlt, elég maradott az atyjáról, nem tartja ezt oly nagy dolognak, mint a *Bethlen Gábor* vásárát, a kinek nem csak egy pénze sem volt, hanem 130 ezer forinttal adós, egy erdélyi ember fél milliont érő jószág vásárában belé mert bocsátkozni; olyan, a ki esztendőnként is soha maga jövedelmével nem éri meg. 3-tio pedig, hogy a jószág resignatioja akkor igértetvén, midőn fele summa letétetik, melyet remélni is nem lehet. 4-to denique a mennyi erdélyi cameralista volt. az mind contrariumot repraesentált és esküdtek mennyre földre, hogy semmi se telik belőle. Igérték ennek felette, hogy (jóllehet eddig sok volt, mikor 22 ezer forintot béhozott, néha tizenöt ezeret se) ennekutána 40 ezeret administrálnak belőlle. (*Gr. Lázár János gúnyolódása.*)

Az udvari camara mindazonáltal inhaereálván maga resolutiójának, mi a pénzt öt és több ezerenként administrálni kezdők. Szerencsés vala a cancellárius: 1-mo, azelőtt két esztendővel resolválván ő felsége propositiojára a statusok pro fundo benemeritorium annuatim 30 ezer forintokat, ezt két esztendőre magának ő felségétől megnyeré, 2-do, 3-dik esztendőre *Vebernek* resolváltatván 15 ezer forintot és ebben *Bethlen* segítvén, ez is oda csúsza. 3-tio, a gubernatornénak is ugyanezen fundusból resolváltatván ura érdemeért 20.000 frt grationalis, ez is két esztendőre interes nélkül oda adá. 4-to, Porumbákot és Küküllővárt *gr. Bethlen Miklósnak*, öcscsének, Ebesfalvát az oda való örmény communitásnak, Almakereket *Török Thodornak*, Gálfalvát gubernatorné *Hallernének*, Katonát thesaurariusnak, Kutfalvát az oláh püspöknek, Lápost *Barcsai Gergelynének*, Szombatfalvát *Bruckenthalnak* odakötvén, másunnan is költsön kérvén, resignáltaték a jószág s kicsinálók a summát; nemcsak, hanem aedificiumokat, naturálékat, mobiliákat is külön a nyakába csapván, többet adánk 600 ezer forintnál, melyen mindenek csodálkoztak. (*Gr. Bethlen kapja az érdemesek jutalomdíját.*) (*A birtokok elosztása.*)

Fogarasföldét vita durante, a többit örökösön adák. Fogarasföldét pedig excepta arce et l. baronatiis iuribus. Ezen liber baronatusról sokat lehetne írni, de most arra nem érkezem, másutt lesz írásom róla. (*Fogaras földét gr. Bethlen G. kapja.*)

Azt gondolta minden ember, hogy nékünk ezen fáradságért majd nevezetes jószágot ajándékoz a cancellarius, de

annyi sok költségünkre, fáradságunkra semmit se ada, még csak egy krajczárt is, holott legalább 100 ezer tallér nyereséget hajtottunk, hanem

(Baló Thodoriczát, Halmágyi Felső-Veniczét nyeri.)

Mi is adván pénzt *Baló* Thodoriczára, *én* Felső-Veniczére, amaz 6000-be, ezt 2500-be nékünk adta végtére, de mindenikünknek és kivált nékem elég bajom vala miatta. Egyik az, hogy én tudván, hogy ezelőtt *Szentkereszti* bírta és hogy Bányabükköt is kérte a fiscustól, offeráltam idején, hogy akár mindkettőre, akár valamelyikre előre adna vagy 2000 ezer forintot és oda obligálnók; nemcsak nem cselekedte, hanem csufolódott, hogy veszedelemre egy pénzt sem teszen ki, mert bizonyos benne, hogy az a vásár füstbe megyen. Én ezután jövén *gr. Bethlen Miklós* úrral Fagarasban, javallák jó barátim, hogy kérném meg F.-Veniczét, adék is reá előre ezer forintot. Ezt *Baló* jól tudta, mégis egyszer írja nékem: ideje volna gondolkodnom, melyiket akarom venni, mert már ő F.-Venicze iránt írt. Csodálkozám rajta, de hallgatván, azon postán magam is írék a cancellariusnak, hogy már az nekem obligáltatott és anticipáltam is reá, azért adja nékem. Az alatt *Baló* is béjöve, panaszlék én is némely helyeken, és *gr. Mikes Antalnak* is, honnan gondoltam fülében megyen. Mondta *Mikes:* ne féltsem, mert az apját a cancellariusnak gyermekségemtől fogva holtig szolgálván, azután is anyjához, testvéréhez gratitudomat mutatván, nem praeferálja *Balót.* Elhiszem, neki is mondta és ugyan azért egykor hozzám jövén, excusálá magát és mondá: jóllehet kérte Veniczét, de mivel hallja, kedvem van hozzá, ő nékem cedálja, ha megnyerné is és ezt aznapi postán a cancellariusnak megírja. Megköszönöm. Eljöve osztán nemsokára a cancellarius levele hozzá, melyben írja, hogy néki adta; ő pedig akkor is declarálta magát, hogy nékem engedi. Jóllehet pedig egy posta napon mentenek fel leveleink, mivel *Baló* is, midőn nékem írt, akkor küldte levelét a szebeni postára, még is nekem következő postán felelte, hogy *Baló* elébb járván, sajnálja, neki igérte, de kérjek mást és megnyerem. Ugyancsak osztán *Baló* Thodoriczát kéré és ez nékem marada.

Lejövén a cancellarius, mint regius plenipotentiarius commissarius 1759-dik esztendőbéli diaetára, sokat sollicitálá *Szentkereszti* Felső-Veniczét, mivel még akkor nem transponáltatott volt nékem. Franczia pro memoriát írt a cancellariusnénak. Szólott *gr. Bethlen Ádámné* asszonynak. Száz aranyat igért Bécsbe camerae consiliarius *br. Schmidlinnek Márgai* által. Látván nem boldogúl, engem akart reá venni, hogy másért cedáljam, Ohábát megveszi érette.

(Szentkereszti Felső-Veniczét kívánja.)

De én tudván machinatioit és irántam alkalmatlan beszédeit, nem cselekedtem. Jött nékem 3000 forintokban, ő igért ezer aranyat, mégis assecurála a cancellarius, hogy ne féltsem s ebbe láttam hozzám valóságos gratiáját, mindezekkel is pedig arra nem vehetett, hogy ezen vásár iránt tett embertelen beszédeit megjelentsem, nemhogy pénzt adott volna előre.

Baló alá kezdé osztán önteni a forrót, Thodoriczát kivánván magának venni. Ebből is kikopván, foga Ohábához, melyet fiscalis procurator *Etfalvi Halmágyi István* úrnak obligáltunk vala, de ketten *Balóval* manuteneálók. Abban igen generosus lévén a cancellarius, hogy a mely jószágot valami summában valakinek obligáltunk, ámbátor más két annyit igért is, de attól el nem vette.

Első esztendőben mi administrálók a jószágokat, felvittük közel negyvenezerre a proventust, azután lőn praefectus *Etfalvi Halmágyi* uram, végre *Márgai Ferencz* uram 7 esztendeig. Most csodálatosan administrálják, mert a *Márgai* németül tudó deákját, *Nyágulyt,* ki oláh fi, felviteté Bécsbe, onnan küldé Morvában és Csehországban, hogy ott tanuljon oeconomiat. Azután constituála oeconomica cancellariát, vagy inkább ha lehet mondani consiliumot. Praesest 800 frt fizetéssel. *Nyágulyt* oeconomiae secretariusnak tevé, ezt küldözé minden angarián egyszer Erdélybe visitálni, reportálni és Bécsből a dispositiókat úgy tették; ez is ide le azon törte az eszit, földi almát hogy kell szaporítani, tehén sajtot csinálni etc. a nagyját negligálta. Emlegette ugyan előttem, hogy oly fabricán gondolkodnak, mely 20—30 ezeret importáljon, de az sok pénzű embernek való. Az üveghuta Porumbákon, mely közös volt az öcscsivel, többet importál vala négy ezernél; külde egy semmi németet jobb rendbe hozására, ez elrontá, megalkuvék egy törökkel is 12000 frt érő üveget, de oly gattungokat, hogy ebben vallott hatezer forint kárt; eleget íránk tempestive ellene, de még neheztelt érette.

(Baló és Halmágyi, majd Etfalvi Halmágyi, végre Márgai igazgatják a fogarasi uradalmat.)

(A fogarasi uradalmat Bécsből igazgatják.)

Annyira is mene a dolog, hogy noha *Márgai* idejében a felküldött lovakon, 50—60 pár béres ökrökön és sokféle naturalékon kivül, melyeket mind oda fel distrahálták, 25 ezer frtra felment a proventus esztendőnkint, de ezután huszra sem megyen! Ezen jószág pedig állott a cancellariusnak legfeljebb is csak kétszázezer forintjában a több pénzt az eladott jószágokból valami 400 ezer forintig mi szerezvén meg.

Mely jobban megtetszik az arról való diariumból, melyet magának is béadtunk, nálunk is meghagytunk.

(Baló és Halmágyi épitkezései.) *Baló* derekas épületeket teve Thodoriczán, engemet is belé beszélle, hogy építsek és oneráljam s ez által mind securitást, mind commoditást szerezzek. Épiték derekas kőházakat cserép alá, boltos pinczét, csürt, 2 malmot, égett borfőző és serfőző házakat. Legalább is ezer talléromban felkerült, sőt többe is. Váltottam idegenektől, irtottam etc. ampliáltam két annyira az oeconomiát, a proventust pedig három annyira is.

(Br. Buccow terve Fagarasföldével.) *Br. Buccow* proiectumi között nevezetes lévén Erdélyben a confiniaria militiának felállítása, ebbe pedig az is, hogy egy regimentnek nagyobb része Fagarasföldén állíttassék és e végre vegye el ő felsége a cancellariustól Fagarasföldét és adja a szász natiónak, hogy ingyen adják a katonák számára való helyeket; nagy híre kezde futamodni még az ő életében, hogy ez már resolváltatott, de ugyancsak ekkor elhaladott.

Cselekedte pedig ezt ő, a mint sokan affirmálják azért, hogy ez és sok többekkel, mint ez mindenek előtt constal, boldogítván a szász natiót, két-három falut ott közel a frecki házához kaparjon. Inkább hiszem erről a szászoktól affidátioja is volt.

(Bruckenthal tervei Fogarasföldével.) Halála után is megmozdítá *Bruckenthal*, ákkor tartottunk is, de superálá a cancellarius. Végre pedig arra menvén a dolog, hogy két batalion gyalog és 3 compagnia lovas Fagarasföldén is erigáltassék, e végre vagy 18 falu a havas alján delineáltaték is ingenieurök által, melyek közül 10 volt cancellarius *Bethlené*. Ő excellentiája declarálta magát, hogy cedálja, csak az árát à proportione adják meg. Ezen felkapa *Bruckenthal* és a ki már nemcsak ő felségek, hanem hadi praeses, ennek favorita secretariuss és status consiliariusok előtt is a sok pénzzel impatrocinálta magát, újra hozzá kezde Fagarasföldéhez és proponálja a bellicumnak, hogy csak adják a nationak a districtust, mely *Bethlennél* csak száz ezerben van, ád a szász natio 200 ezeret, melynek száza *Bethlennek* menvén, százával más helyeket is lehet vásárolni más communitásokban a militia számára. Munkában kezdé venni a bellicum, megizené ő felsége *Bethlennek*, hogy kedvesen veszi, hogyha idő előtt cedálja, lévén néki *(Gr. Bethlen hajlandó átengedni Fogarast.)* inscribálva életéig. Megizené *Bethlen*, hogy ő felsége kivánságára nemcsak azt, hanem mindenét és életét is királyi lábához letészi; ezen hüségéért pedig resolvála ő felsége a supernatans százezerből 40 ezer forint grationalist néki, úgy hogy a 60 ezerből a több helységeknek legyen bonificatioja. Ezt én megértvén, mindjárt megíratám az öcscsével, hogy Fagarasföldiből kiadhatja ingyen a tíz falukat a

katonák számára, 60 ezer forint superadditiot szerzek én a possessoroktól, negyven ezere ugyis már magának van resolválva és így megtarthatja magának. Tractálni kezde azért a camarával, megígéré maga is a 200 ezeret, favealt is a camara azért, hogy *Bruckenthal* negligálván a camarát, a bellicummal tractált. De *Bruckenthal*, hogy markában ne szakadjon a dolog, arra mene, hogy 99 esztendeig adván ő felsége, akkor fele capitalis vesszen el. Erre a cancellarius többet igére 50 ezerrel, deducálván, hogy ezen 50 ezer bancoban adatván, 99 esztendő alatt 5 per 100 többet importálna száz ezernél, hát még esztendőnként percipiálandó interesse capitalisnak kiadatván, mennyire nem exurgál, úgy hogy néki 99 esztendeig 250 ezerbe adatván, akkor az interessel ki lehet váltani s a capitalis ingyen marad. Erre *Bruckenthal* arra igérte magát, hogy az 60 ezer forinttal complanálja a natio azon helységeknek árát, melyek Fagarasfölde és Hunyadvármegye között fognak kivántatni a militiának. Praeemtiot adott azért ő felsége *Bethlennek*, hogyha a *Bruckenthaltól* igért conditiók szerint akarja venni, néki engedi. De mivel Rákovicza, Orlát, Sina, Vesten, Szebenszékben, Szászsebesszékben pedig és Szászvárosban még 3 faluknak kelletik a militia számára foglaltatni, ezeket pedig nem 60, de talám 600 ezer forintért sem cedálnák a szászok *Bethlennek*, desperálván megtartásáról, oda igérte. A camara pedig azt jovallotta, hogy vissza vévén ő felsége, jobb lesz auctiora bocsátani per partes plus offerenti; kitelik a summa, mégis egy vagy két dominium marad a fiscusnak. Megválik, mire megyen véle. *(Bruckenthal a a szászoknak akarja megszerezni.)*

Eljöve a bellicum rescriptuma még januariusban *Hadikhoz* és *Siskovicshoz*, melyben jelentetett, hogy ő felsége 200 ezer forintban, mint feljebb írám, a szász nationak cenferálvan a fogarasi districtust, ez fog egy commissariust *Siskovics* mellé rendelni, ki a militiához szükséges falukat resignálja, melyet *Siskovics* nekem is mondott. *(A szászoknak zálogositják el fogarasföldét.)*

Ellenben többire a szászok semmit sem akartak benne tudni, sőt affirmálták, hogy a natio arra nem áll. 1-mo, hogy híre nélkűl van. 2-do, hogy pénzek nincs, sőt most is adósok fél milionnal. 3-tio, hogy most is offensa a két nemes natio reájok és jobban is provocálnák. 4-to, nem tudják, mi idő következik és félő, kárt ne valljanak, 5-to, ha megveszi is a natio, csak némely privatusok vennék hasznát. Úgy hitték-é, a mint mondták, lelkek tudja. Elég az, hogy begyűlvén a natio deputatussi, consentiálának benne, és br. *Bruckenthalnak* plenipotentiát küldének, hogy hozzá állanak, ha 1-mo, 99 esztendeig cum iure reluitionis nékik

engedtetik. 2-do, a civilis iurisdictio is nékik transferáltatik (nb. ezen minden hívatalokat értenek). 3-tio, mivel ez hypotheca, azon időig, azon faluk helyett, melyeket a szász székekből a militianak adnak, cserében aequivalens Porumbák körül örökösön nékik marad etiam post reluitionem, a statusok consensussával. Lehettek egyebek is, de kevesebb consideratiojúak, ezeket pedig nékem *Siskovics* mondotta.

(Hírek br. Bruckenthal katholizálásáról.) Az asszony *Bruckenthalné* asszonyom az innep szombatján urához akart indulni Bécsbe. Híre volt, hogy változtatta vallását, sok relatio jött catholicusoktól a nemeseknek iránta, de inkább bizonytalannak tartották. Megjövén pedig egy jó barátom Bécsből *B. I.*, kérdi doctor *Hutter* tőle, hogy in summa confidentia lelkére mondja meg néki: 1-mo, ha *br. Bruckenthal* igaz-é hogy vallását változtatta; 2-do, mit itél a districtustól, ha vajjon nem leszen-é károk ezen vásárban?

Felelte az elsőre, hogy maga nem tudja, hanem azt tartják Bécsben, hogy a sz. István keresztét, melyet kapott és visel, catholicuson kivül más vallású nem érdemelheti. Ennek felette pedig, azelőtt is minden erdélyi dolgok kezén forgottak, semmit nála nélkül az udvar nem cselekedett az egy religiosumokon kivül, már pedig most azok is kezére mentek és minden este a Theresianum regenséhez jár kártyázni.

A 2-dikra várjanak el két vagy 3 hónapig, míg az a parancsolat lejő, hogy a szász natio maga contributiojának capitalissát előre letegye és osztán vegyék mértékét cselekedeteknek. Melyen nagyon megháborodott és bánta, hogy elébb nem tudta. Mi azzal kijöttünk Szebenből s azután hallók, hogy még két hétig halasztotta indulását az asszony.

(Gr. Bethlen G. Fogarast átadatja.) Eljöve nékünk *Baló Józseffel* együtt az udvari cancellariustól a plenipotentiánk, hogy a districtust a camarának eadem solemnitate, mint kezünkhöz vettük, resignáljuk, id est conscriptiot, inventariumot praemittálván, hanem azon helyeket, melyek a militia számára kivántatnak, meghagyá, hogy mindjárt resignáljuk azelőtt is. Insinuálók magunkat *Siskovicsnak*, concertálók a falukat, mely alkalmatossággal Vajda-Rétsét s ebben *Kozmát*, Ohábát s ebben *Étfalvi Halmágyi Istvánt s Herszényiéket* Herszényben nagy munkával interim megtartók, míg maga *Siskovics* kimehet. Parancsola is kapitány *Reisenfelsnek* és *Schluderbachnak*, hogy recipiálják, melyet első alkalmatossággal véghez is viszünk.

Beszélé *Baló*, hogy még nem egész bizonyos a dolog, mint Bécsbe hallotta, mert a camara erősen premálja a

visszavételt és licitaciot. Jelentők is magunkat *br. Dietterich* camerae consiliariusnál, jelentvén minémű parancsolatunk légyen. Ő pedig felelé, hogy ők semmit nem tudnak benne mint thesaurariatus, az udvari camara semmit nem írván, Irással is jelentők a thesaurariatusnak, az is úgy válaszolt. melyen a szászok is botránkoztak s nem akarnak bellicum-, mal tractálni, hanem guberniummal és camarával, kinek evictioja nélkűl semmi securitások nincsen. Nem is kicsiny dolognak tartják ezen részét a vásárnak, némelyek a contributio capitalisának kivánását annak jeléül vévén, hogy talám az udvar diffidál, hogy Erdélyt megtarthassa. Lássák ők, mit tesznek, de mi, kik vásárlottunk efféle jószágot, elég sollicitudoval vagyunk, mert ha elveszik, az is baj, nagy kár és gyalázat; megtartani is szász gratiából, nem nagy gloria. Az isten dolgainkat fordítsa jóra.

(Perlekedes gr. Bethlen Farkas hagyatéka felett a ref. status és a rokonok közt.)

Szegény generalis, *gr. Bethlen Farkas* házasság és gyermek nélkül harmadik esztendővel ezelőtt meghalván, minden keresményét az ecclesiáknak és collegiumoknak hagyá valami 30 ezer forintig; ebben *gr. Bethlen Gábor* cancellárius és az öcscse *Miklós* zavart csinála, mert testamentum validitasát disputálván, tartottak a mi főcuratorink, hogy a mostani circumstantiákban a többit is a religio favora miatt elveszik, accordára menének velök és megigérék, hogy a mi részök belőle jutna, azt naturalékban kifizetik, úgymint a kettőnek egyhatod részt, mivel 4 linea lévén életben. *Bethlen Ádám, György, Sámuel* és *Imre* lineái; ezek egyikének 2 harmadrésze illette őket, a mint hogy paripákban s ménesben ki is fizeték. De most januariusban meghalván ennek testvére *gr. Bethlen Imre*, ez félvén a fenn irt procedendi modustól, valami 16 ezer forintig való obligatoriáit még életében a consistoriumnak kiadta, reá írván mindenikre maga kezével, mi végre fordíttassék. Oeconomiáját pedig, marháit és minden mobiliáit ad communem haeredum divisionem hagyta, melyek közel ismét annyit tettenek. Mégis sokat kellett nekem hallanom *gr. Bethlen Miklóstól*, mondott kikeresteti azon adósságokat s felvéteti, nem engedi azt az udvar, hogy olyan korhely, kapakerülő deákok és eretnekek számára fordíttassék; mégis ha maga atttyafiainak tett volna fundatiot akár quoad studia, akár quoad emaritationem, más volna, de így oly korhel, paraszt successorok nem lehetnek. Feleltem, a mit tudtam, én elhiszem, írt is a bátyjának Bécsbe, de annál most mindeniknek nagyobb baja lévén, talám felejtik abban elegyedni. Megmondám inter reliqua, annak hagyjon békét, mert az isten nagyobb kárba s bajba sujtja; gondolja meg, hogy minden

(Gr. Bethlen Miklós fondorlata a ref. egyház ellen.)

catholicus irígy szemmel nézi szerencséjét s kell ha a reformatusok manuteneálhatják, a mennyire tőle lehet etc.

(Gr. Bethlen M. vakbuzgó kath.) Meg kell vallani, hogy ez az úr felette vakbuzgó és ha lehetne, bennünket kifosztana mindenből, olykor oly szókat is ejtvén, hogy még ingyen jut a reformatusok javaihoz, a küküllővári templomot elveszi, a vallásunkon valókat kiirtja etc. Én elhiszem, a szándék meg is van, de az isten és a király nem engedi. Erővel kezdé is temettetni a catholicusokat a reformatusok czintermében; mit lehetett róla tenni? noha requiráltatott a superior consistoriumtól, de nem cselekedte kérésöket.

Aprilis 1765.

(Fogarasi határőrfalvak.) Húsvéti innepekre kimenvén Fagarasföldére, ott a limitanea militia számára kiszakasztott falukat kapitány *Reichenfels* úrnak resignálók, az arról költ instrumentum szerint.

(Kora tavasz; fagy és hó.) Valamint a tél igen lágy, úgy a tavasz, kivált márczius éppen májusi napokat jelentett. Kicsalta a szőlőt, gyümölcs és vadfákat a meleg. 18-va Martii már zöldes jövését láttam a szőlőnek. A paraszt szász lakosok dicsekedtek véle, hogy valamit ád isten ezzel az idővel, de soha jobb borok nem volt, mint az idén leszen. Éppen Veniczén voltam, midőn 12 Aprilis kezde esni a hó, két nap, két éjszaka szünetlenül esett; de hogy igen meleg volt a föld, nem sokáig állott; elég az, oly hideget vete, melyet az egész ország megérze, valami kijött, mindenütt elsütötte gyümölcsöt, szőlőt, makkot; felinél több szőlőt hagyván, mely ki nem ütött volt. Fogarasföldén láttam másfél ujjnyi vastag jeget; a fagy, hol a sár igen mély nem volt, megbírta az embert.

(Halmágyi Laczi.) Bésietvén Szebenbe, hallám, hogy az öcsém *Halmágyi Laczi* veres himlőbe meghimlőzött, azalatt meg is gyógyult isten kegyelméből, rendes, jó elméjű gyermek.

(Küküllőmegyei szász jobbágyok a földesurak ellen.) Még ezelőtt feles esztendőkkel kezdvén Küküllő vármegyében a szász jobbágyok urok ellen panaszolni egymás iránt: jött néhány rescriptum kivált Szénaváros, Zágor, Czikmántor etc. 13 faluk instantiájára. Ő felsége paran-*(A panaszok vizsgálata.)*csolatjában kiküldé a gubernium commissariusokat a panaszok investigatiojára, *br. Huszár Jósefet* Torda vármegyei főispánt és *br. Radák Istvánt*. Reportálák ezek 28 punctumokban a gravameneket. Cancellarius *br. Bruckenthal* nékem adá referádára. A. 1763. elkészítém, minden opiniomat töb-

bire rescriptumokkal fulciálván. Circulála a consiliariusok között, a magyarok mind approbálták, a szászok mit ítéltek róla, nem hallottam. Félretették azon munkámat mind addig, míg én a militia erectiojában fáradozván, *gr. Lázár*, *gr. Bethlen* is abban munkálódnának, thesaurarius *gr. Teleki* is absens volna. Adák azután secretarius *Hannenheimnak*, ki conceptusban vévén, 20. Febr. 1764 felolvasá, a püspök és *Haller Buccow* ellen nem szólának ellene. Ki is mene. Inter reliqua a Küküllő vármegyei continua táblának megparancsolák, hogy a sessiokat limitálják, egészről 4, félről 2 napi dolgot tegyenek a jobbágyok s nem többet. Az udvari cselédeknek szülei, ha fioknak csak ruházatjok, ételök vagyon, fizetésök pedig nincsen, dologgal ne terheltessenek. *(A jobbágyok szolgálmányainak szabályozása.)*

Indivisus házas fia az apjával egy szolgálatot tegyen.

Az anyák elszökött fiakért ne büntettessenek.

Az útazás szolgálatban imputáltassék és egy végtiben 8 napnál tovább ne küldjék s más jószágban menvén dolgozni, étellel tartsák.

Dézmán kivül egyéb taxát, sz. Márton adóját etc. tőlök ne vegyenek, mit a régi urbariumokból meg nem bizonyíthattak.

Felesége fonása, rostálása a jobbágynak rendes napszámban bévétessék.

Fát a közös erdőről a possessorok másuvá ne vihessenek.

A tanúló jobbágy gyerekek el ne fogattassanak s több efféléket.

Ezen parancsolat kimenvén a continua táblára és publicáltatván, igen nagy lármát teve, mert már nemcsak a 13 faluk lakosi, hanem minden szász, sőt néhány oláh faluk is kezdék magokat opponálni a földesuroknak, két napnál többet szolgálni nem akartak. Vasba veretvén némelyek a jobbágyokat, panaszra jöttek. *Gr. Bethlen Pál* jobbágya nevezetesen kiszökvén, fél lábán hozta bé a vasat; az földesurak embereit némelyek megtámadták, másutt udvarára menni készültek; a faluk összeesküdtek, egymást urok ellen ingerlették; a múlt márcziusban sok faluk lakosi catervatim jöttek bé egész falustól panaszra a guberniumhoz; mely többire csak abból állott, hogy két napnál többet szolgáltatják és enni nem adnak. Rendele azért a gubernium commissiot, deputálván e végre *gr. Székely Ádámot*, medgyesi proconsul *Hannenheim Andrást* és két vármegyei adsessort. Eleget disputálá *gr. Teleki László*, hogy oda nem szükség szász, mivel a szászokhoz is in similibus nem megyen magyar; de ugyancsak megmarada. *(Szász és oláh jobbágyok lázongása a földesurak ellen.)* *(Bizottság kiküldése.)*

Visszabocsáták azért az instansokat, mind szóval, mind írással megparancsolván nékik, hogy azalatt, míg a commissio maga operatioiról relatiot teszen, kemény büntetés alatt engedelmeskedjenek a földesuroknak és az eddig szokott szolgálatjokat megtegyék, melyet a continua tábla által is publicáltatni parancsolt a gubernium. Az én kezemen lévén expeditioja ezen commissiohoz dirigálandó parancsolatnak, elő kelle az actákat keresnem. Látám azok között a possessorok repraesentatioját ezen dologban, melyet a fenn említett gubernialis sok punctumból álló determinatiora küldöttek bé, melyet mindeddig elő nem vettek.

Látván én, hogy ebben adaequate felelnek mindenre, felvivém generális *Hadikhoz*, mondám: nem volna szükség azon investigatiora, mert azon possessorok munkájából lehet determinatiot tenni. Felelé: ugyan csak determináltatván a commissio kimenetele és az az instansoknak is megigértetvén, bajos revocálni; ugyan csak beszéljek *Hutter* urral iránta, megmutatván a possessorok munkáját is.

Elvivém oda, megmondám az izenetet; ott hagyatá magánál, de ugyan csak jovallá, hogy az alatt is a conceptust készítsem el. Meglőn. Oda vivém másnap. Mondá, megolvasta azon repraesentatiot és maga is azt tartja, hogy adaequate feleltek, mindazonáltal jobb a commissiot kiküldeni, hogy mind az feladott, mind azokon kivűl is, ha mi panaszok lenne, meghallgattassanak.

(Tömeges népvándorlás Szebenbe panaszra a generálishoz.) Én azzal az innepre kimenvén, midőn béjöttem, kérdém, hogyha expediáltatott-é? Igenis, felelék. Rakásra jövének más falukból is az emberek, mint a juhok négy kéz láb feküttenek le a generális kapujában, midőn kiindult a guberniumban hintón a generális. Előhozá mindjárt, hogy azok panaszolván a 4 napi szolgálat iránt, megparancsolta, hogy egy óra alatt kitakarodjanak, mert mind elfogatja őket, maradjon benn kettő a válaszért.

(Gr. Bethlen Pál panasza jobbágyai ellen.) Ugyanekkor olvastaték fel *gr. Bethlen Pál* repraesentátioja maga jobbágyi ellen, hogy teljességgel nem engedelmeskednek; két napnál többet szolgálni nem akarnak. Próbálta szép szóval, fenyegetéssel, de egyikkel sem ment semmire is. Sőt magokban egyben esküttenek, másokat is felingerledtek, nem lehet bírni véllek etc.

Mondá a praesidens: magának ott embere nincsen s magára nézve nem szól, de ha ezt a gubernium láttatlanná teszi s elhallgatja, bizonyosan bellum rusticum lesz belőle. *(Katonaság kiküldése a lázongó falvakba.)* Hozzá szólottak mások is. Utoljára determinálák, hogy fél compagnia Örményesre, fél Oláh és Szász Sz. Lászlóra, fél pedig Csávás és Leppendre menjenek. Üljenek ott 15-töd

napig, executioval is hajtsák a szolgálatra, gyalog szerben négy, ökörrel pedig három nap és fenyegessék meg, hogyha földesuroknak nem engedelmeskednek, még keményebben megbüntettetnek. Reportálván a commissio maga operatioját és opinioját, nem késik az gubernium végső igazítást tenni dolgokban. Megválik, mi lesz belőle.

(Gr. Teleki László bevádoltatása az udvarnál; a királyné megrovatja Hadik által.)

Nevezetes dolgot beszéle *gr. Teleki László* uram. Mondá, felhívatta magához *Hadik* és proponálá, hogy ő felsége a bellicum által parancsolt, hogy a grófot magához hívatván, keményen dorgálja meg arról, hogy jóllehet ő felsége különös kegyelemmel viseltetett hozzá, mindazonáltal maga mégis ő felsége tetszését és akaratját mindenképpen akadályoztatni igyekezte, midőn a limitanea militia iránt publice olyanokat beszélt, hogy a praescribált mód szerint consistentiára nem megyen; engedte volna el ő felsége egész adójokat és sokkal jobb lett volna. Fagarasföldét a szászoknak nem adhatja ő felsége, quia non sunt capaces possidendorum bonorum. A contributio systemáját is, mely most foly, improbálta, és afféle beszédeivel másokat is ő felsége céljának elősegélésétől elvont. Correspondeál is a magyarországiakkal, nevezetesen pedig a *Buccow* iránt való controversiájában. Denique azon igyekezik, hogy maga tartassék az egész országban legjobb hazafiának etc. Felelte ezekre: maga tudja a generális *Hadik* excellentiája, hogy nem csak másokkal, de még magával is ezek iránt nem szóllott, kivel mások felett nagy barátsága és confidentiája vagyon, hanem ezt az egész historiát onnan származottnak tartja, hogy ezelőtt nem igen sokkal *Siskovics* előhozván a limitanea militia dolgát, mondotta, hogy nemsokára lemegyen Hátszegre; ők ugyan követeket is küldtek Bécsben, de onnan leigazíttattak és vagy akarnak, vagy nem, katonákká kell lenniek. Mondta erre *gr. Teleki:* lesznek bizony azok, ha ő felsége parancsolja, de jobb volna az egész contributiojukat elengedni, mert úgy örömest lennének. Mondta erre generalis *Siskovics:* így is lesznek, csak a nemesek, mint eddig is, ne idegenítsék el őket azon statustól. Kiket mentett *gr. Teleki,* hogy egyről sem reméli. A szászok iránt is ugyanazt mondá *Siskovicsnak,* a mit exponálnak. A contributio systemáját ámbár nem approbálja, de mivel ő felsége úgy parancsolta, ellene nem szól, nem is szóllott. *Buccow* iránt való dolgában pedig, igaz, hogy írt primásnak, palatinusnak, camerae praesesnek, kalocsai érseknek, bécsi érseknek és néhány ministereknek, de azzal ő felségének véteni nem kivánt, nem is ártott. De mivel mindezeket *Siskovicsnak* a maga discursusára, mint barát barátjának, consiliarius

(Gr. Teleki L. mentegetőzése.)

(Gr. Teleki és br. Siskovics beszélgetése.)

consiliariusnak és olyannak in confidentia beszélt, ki ő felsége patensét mutatta béjövetelekor arról, hogy minden ember, minden kérdésére feleljen és informálja: úgy tetszik ezzel nem vétett, nem is ártott, mivel másokkal nem közlötte. Nem is egyéb okát tartja, hogy ezt *Siskovics* megírta a felséges udvarnak, hanem mivel a püspök tavaly azon dolgozott, hogy *Siskovics* maradjon itt generalis commandansnak [1]) most midőn a püspök sógora *gr. Haller Gábor* sollicitálja a tabulae praesességet, a kölcsönt vissza akarta adni és mivel *Telekitől* féltették, *Siskovics* ezzel akarta ő felsége előtt disgratiába hozni, hogy inkább elnyerje amaz, melyet secundáltak cabinet secretarius *Nény* és *Bruckenthal*; azért kéri ő excellentiáját, hogy e szerint írja meg ő felségének és hogy maga gondolattal se kíván ő felsége intentiója ellen véteni s azáltal maga és eleinek érdemét elrontani.

(Hadik megígéri kimentését.) Felelte a generális: igen sajnálja s a személyeken kivűl, kiket nevezett, fogja hathatósan excusálni.

Kérdé ezzel *gr. Teleki:* vajjon a fiának *Jósefnek*, kit most a táblai praesesség sollicitatiojára Bécsbe küldött, megírhatja-é? Felelte: igenis. Mondván erre: a fia azt írja, hogy egy vagy két nap alatt audientiát veszem ő felségénél, hát vajjon addig nem jó volna-é halasztani? Feleli amaz: ha azt írta, jó lészen, mivel meg nem állhatja maga is ő felsége, hogy elő ne hozza és jobb lesz ahoz képest írni, ha a jövő postán tudósítja. Elhalada. Maga is *Hadik* a posta elindúlása után hozzá ment, sokat beszéllett és megjelentette, hogy excusálta. Köszönte emez.

(Gr. Teleki József audientiája a királynénál s atyja mentegetése.) Elérkezvén a következendő posta, hozá a fia levelét: írja, audientián volt és a praesesség iránt instantiát adott. Ő felsége mindjárt mondja: igen rosszúl commendálja *Hadik* az atyját, azt írván róla, hogy mivel a militia dolgában ellenkező volt, úgy a contributio systemájával és a fagarasi vásár iránt is ő felsége akaratja ellen sokat beszélt, arra nézve éppen nem javalja, hogy ő felsége resolválja. Mondta erre *gr. Teleki Jósef:* én ugyan felséged szavában nem kételkedem, de lehetetlennek gondoltam volna *Hadikról*, úgy mint ki az atyámhoz igen jól mutatta magát és instantiájának promotioját is magára vállalta; de nem tudom, nem más abutált-é a nevével és látta-é felséged a levelét, vagy csak referálták felségednek? Felelte a királyné: magamhoz felhozattam. Amaz: hát maga írása volt-é? Felelt ő felsége: mással íratta, de maga subscribálta. Amaz: hát én

---

[1]) *Oldalt Halmágyi megjegyzése:* NB. ezt e'hiszem.

ezt az atyámnak megírhatom-é? és az atyám is *Hadikot* megkérheti-é? Ő felsége: igenis nem bánom, sőt akarom.

Elvivé a levelet *Hadiknak*, praemittálván elsőbben, hogy tapasztalt gratiájában semmit nem kételkedik, ha abban diffidálna, nem is jelentené, hanem, mivel úgy vélekedik, hogy más abutált a nevével, in summa confidentia kívánta véle az fia levelét közleni. Azt mondá, a rövid és egy negyedrész írás levelet olvasta anynyi ideig, mint egész arcus írást mást. Hullott a verejték róla, tűzzé vált, végre azt mondotta: a fia olyan ember, a ki ő felsége szavával nem játszik, mivel azokat ő felsége mondta, ellene nem szólhat, hanem mivel 1-mo, soha sem a bellicumnak, se annyival inkább ő felségének mással nem íratott, hanem maga írt, 2-do, soha azon dolgokról a gróffal nem szólott, elképzelheti, hogy affélét nem írt, de a legelső postán fel ír iránta és végére megyen, legyen securus barátságáról. *(Gr. Teleki L. Hadiknak megmutatja fia levelét.)* *(Hadik zavara és mentegetőzése.)*

Egyebet is írt a fia, de más papírosra. Megmondta tudniillik ő felségének, hogy azt akárki írta, de nem igaz, mert ha szinte eleintén, hogy maga conscientiáját salválja, szólott is a katonaság iránt, de midőn ő felsége elszánt akaratját megtudta, soha azután hozzá nem szólott ellenkezőűl, sőt másokat is disponálni kivánt. A contributio systemáját pedig ha szinte jónak nem látja is, de ellene nem szól. A szászok fagarasföldi vására iránt is, mennyiben az ő felsége szolgálatjához ragadott, nem beszéllett. Instál azért, tartsa ő felsége igaz hívének és mások helytelen informatiojára kegyelmét ne vonja meg. Melyre felelt ő felsége: sentiálhat, a mit akar, ő felségének megírhatja, sőt kedvesen veszi ő felsége, ha maga sententiáját megírja, csakhogy másokat ő felsége szándéka ellen fel ne indítson. A praesességet pedig már nem adhatja, mivel azt másnak szánta; jóllehet pedig camerae praeses *Grassalkovics* is kérte a vejének *Hallernek*, de in pectore *gr. Bethlent* resolválta. Hanem örömest látná magát *gr. Teleki Jósefet* maga szolgálatjában és hajlandó volna egy főtisztségre resolválni. Felelte ez: maga ugyan professiot a tisztség keresésében nem tart, mindazonáltal ha valamiben ő felsége szolgálatjára lehetne, legnagyobb örömének tartaná. Kérdi a királyné: indigena-é Magyarországon? Feleli: igenis, jószága is vagyon ottan és annyiban jobban esnék, ha ott accommodáltatnék, mivel felesége is oda való lévén, örömest ott ülne. Mondja ő felsége: úgy, de ott nem lehet. Kérdi: miért nem lehetne? Felel: maga is jól tudja. Mondja erre *Teleki*: Felséged királyné és a mit akar megcselekedheti. Kérdi ő felsége: hát Erdélyben miért inkább nem ambiálja? Felel: mert *(A királyné nyilatkozatai.)* *(A királyné gr. Teleki Józsefet főtisztséggel kinálja.)*

minden esztendőben ki kell Magyarországra menni, ott pedig oly szokás van, hogy ő felsége engedelme nélkűl a tisztségben lévő ember ki nem mehet; minden esztendőben pedig ő felségétől engedelmet kérni mind ő felségének, mind néki nagy alkalmatlanság lenne, hanemha ő felsége azt a kegyelmességét mutatná, hogy semel pro semper a licentiáját resolválná. Felelé ő felsége: miért nem?[1])

Nem tudom pedig, melyik *Bethlent* értette ő felsége; mert *gr. Bethlen Pál* tordavármegyei főispán érdemes, derék ember, arra való volna. Őtet is gondolnám; de régen foly a híre, hogy *gr. Nemes János* most udvari consiliarius, majd fő commissarius lesz, mely egy kevés scrupulust teszen elmémben, ha vajjon nem *gr. Bethlen Miklós*-é az a főcommissarius, hogy ennek helyében jöjjön gr. Nemes? Eventus docebit. Maga is *Bethlen Miklós* oly formán beszél: tudja, hogy ma főcommissarius, holnap másé lehet, nincs semmi állandóság etc.

Elfelejtém feljebb megírni, hogy midőn *Hadik* mentette magát az informatioról, azt is mondta, hogy talán még keményebben feladták *gr. Telekit* ő felségének, mert azt parancsolja ő felsége néki, hogy minden dolgaira vigyázzon és compescálja. Csak ezekből is megtetszik a királyné elméjének nagysága és mindenre kiterjedő emlékezete, hogy annyi sok országos dolgok között is ily apróságokra oly distincte emlékezik és érkezik.

(Gr. Teleki József újabb levele atyjához.)

Die 27-a Aprilis mutatá ismét *gr. Teleki László* uram a fia *József* levelét, melyben kérte az atyját, hogy ha múlt postai levelét még *Hadik* úrnak meg nem mutatta volna, halassza el a jövő postáig. Mivel azelőtt két nappal

(Br. Bruckenthal mentegetőzése.)

br. Bruckenthal úr audientiát vévén és találkozván udvarnál véle, szemére vetette, hogy noha tudta ő felsége resolutioját, hogy in pectore mást resolvált a táblai praesességre, mégis néki azt a tanácsot adta, hogy sollicitálhatja. Felelte erre *Bruckenthal*, hogy ő isten őtet úgy segélje, se nem

[1]) Gr. Teleki József, gr. Teleki László és Ráday Eszter (Rákóczi Ferencz kanczellárja Ráday Pál leánya) fia született Husszton 1738. decz. 21. m. h. 1796. szept. 1. Bod Péter tanítványa volt, majd a baseli s a leideni egyetemen tanult s nagy külföldi útazásokat tett. 1767-ben az erdélyi kir. tábla bírája lett, 1782-ben Békésvármegye főispáni helytartója, majd Ugocsavármegyének főispánja. 1785-ben prot. léte daczára a pécsi iskolai kerület igazgatójává neveztetett ki. 1792-ben titkos tanácsossá. 1795-ben koronaőrré lett. Megvette Cornides Dániel történelmi könyvtárát ezer aranyon, ő maga is 30.000 frt értékű könyvtárt gyüjtött, s mint író is jeles műveket hagyott hátra. Életrajzát megírta fia László. (Siebenbürg. Quartalschrift VII. évf. 110—146 l.)

tudta, se még most sem tudja. Igyekezett azért kivenni belőle, miről szólott ő felsége véle, de ő azt ki nem mondotta, hanem látván, hogy egy részét jelentette néki ő felsége a magával való beszédének, abból jelentett némelyeket az *Hadik* informatiójáról és hogy megparancsolta ő felsége azt is, hogy megjelentsék néki. Melyre felelvén *Bruckenthal*, hogy ő mindazokban semmit nem tud, kérte, hogyha még meg nem írta volna, halassza el. Ő mondván, hogy már késő, mert az atyját tudósította, kivánta, írjon le, hogy ha nem szólott az apja vélle, mulassa el, mivel még a dolog változhatik. *Br. Néni* is, a cabinet secretarius azt erősítette, hogy ő *Hadiknak* azt az informatioját soha se látta, nem is tudta, nem is hallotta, hanem inkább hiszi, belli praeses *Daun* canalissán penetrált ő felségéhez; hogy pedig valakit resolvált volna ő felsége in pectore táblai praesesnek, abban is ő semmit nem tud.

Melyre nézve, írja *Jósef*, hogy mivel, ha szinte írt volna is *Hadik*, talán más informatiojára cselekedte. Ellenben pedig úgy látszik, hogy ő felsége csak éppen inclinal ahhoz, kit in pectora resolutusnak mondott, a resolutio pedig még valójában függőben vagyon; jobbnak tartja, ha a levelet *Hadiknak* meg nem mutatja, remélvén, hogy a jövő postán bővebben írhat iránta. Felvivé ezen levelet is *Hadiknak*, elsőbben azért, hogy lássa meg, már a fia is dubitálni kezdett annak valóságában. 2-do, mivel *Bruckenthal* oly erősen kérte elhalasztását, talán vélekedhetik, hogy valami mesterség van a dologban.

Látszik pedig, hogy *Hadikot* nagyon megillette ezen dolog, mert midőn a múlt postanap meglátta az első levelet, az nap ebédre ki nem ment alteratioja miatt. Délután pedig secretarius *Baló* más dologban hozzá menvén, látta igen nagy kedvetlenségét és in generalibus mondotta: úgy megunta ezt a sok dolgot, hogy tovább bírni alig lehet és ha lehetne, kész volna resignálni. Bolond volt, úgy mond, az is, a ki conjungálni kivánta a general commendot a gubernium praesességével, mert az nem egy embernek való. *(Hadik elkedvetlenedése kettős hivatala miatt.)*

Megjárván *Hadikot gr. Teleki László* és fia újabb levelét megmutatván, mondá, hogy igen kedvesen vette és igen köszönte; hozzá tévén azt is, hogyha ő írt volna ellene, nem exponáltatott volna néki ő felségétől vigyázatlansága, hogy mások ezeket s amazokat írják *Telekiről*, csudálja az udvar, hogy ő azokról hallgat, azért vigyázzon és ha úgy találja, ellene animadvertáljon etc.

Érkezék harmadik levele is a fiának, melyben írja, hogy mivel a *Bethlen* resolutiojával hallgat az udvar, úgy *(Gr. Teleki József harmadik levele.)*

gondolja, hogy az még nem stabile s mivel ő felsége is, midőn apja ellen való panaszát kijelentette, nem indúlattal szólott, jobb a levelet *Hadiknak* meg nem mutatni. De már ezen túl volt.

(Gr. Teleki László búcsúzása.)

Kiindúla osztán *gr. Teleki* Magyarországra hat hónapi szabadsággal. Sírva búcsúzék el tőlem, nem tudja, úgy mondván, jön-é valaha Erdélyben, vagy sem és minémű fatum érheti, azon nehéz circumstantiákban, melyek talám következni fognak.

(Gr. Teleki László baja szállásával Szebenben.)

Sok baja volt a szállásával. *Seeberg* ugyanis jubilálhatván s parancsolat jövén, hogy szállását is resignálja: ezt a gubernium Buccow halála után resolválta vala *gr. Telekinek*. Superveniálván *Hadik*, interponálta magát, hogy mivel ő felsége azt parancsolta, hogy a bellica cancellariát jó rendbe vegye, kelletik a bellicus secretariusnak oly szállást assignálni, melyben a cancellaria is megférjen és az oly helyen legyen, hogy ő tőle távol ne essék és az acták is in securitate conserváltassanak. Más pedig arra való nincsen, hanem a *Seebergé*, azért cedálná azt, mely még üres és másutt illendő szállást adat. Cedálta is *Hadik* úr excellentiája kérésére. Kérte pedig magának Sarkantyú-utczában a Kinder-házat, melyet most a polgármester *Sachsenfelsi Binder Péter* bír. Melynek első tractusában commissionalis contrallor, hátulsóban pedig már néhány consiliariusok laktak, úgy hogy az első tractust oda adják, kész lévén érette, mennyivel a regulamentum szerint több competál, superaddálni. Ki is teszik vala a contrallort az első részéből, de mivel a szászok teljes gyomorból nem szerették, azt felelte a polgármester, hogy a hátulsó része lévén tartozó quartélynak excindálva, annak ellenében nem állhat, de az első része nem ahoz tartozván, készebb elhányatni, mintsem az egész házat oda cedálni. Melyen felette meg is neheztelt és gyakran emlegette. Azután commissariusok által megvizsgáltatott mostani szállása, hogy lehetne adoptálni, de így is nem mehetett semmire, mely midőn 29-a Aprilis reportáltatott, a magistratus repraesentatioja is felolvastatott, allegáltatván abban a regulamentum, azt mondotta több kemény szavai között, hogy azt az exemplárját a regulamentumnak, melyet ő felsége approbált és leküldött, a rescriptumból kilopták és magok tetszése szerint kinyomtatván, azt tették bé helyette. Megválik, ha ezután nem fordúl-é elő valami repraehensioval.

(A szász gazdasági igazgatóság panaszai a szász tisztek ellen.)

Ezen hónapban referálá *gr. Teleki* a szász oeconomicum directoriumnak is utolsó és felette kemény repraesentatioját a szász tisztek ellen. Megmutogatták abban engedetlen-

ségöket, hazugságokat, a directorium ellen feladott hamis vádjokat, interessentiájokat s kinevezték, hogy amely talám 90 vagy több ezer fundust a szebeni magistratus recognoscált, azután *Hutter* consiliarius és *Bruckenthal Mihály* 30 ezerre hamisan decurtált és notarius *Seiverttel* a több ratiokat is corrigáltatták, egy szóval felette keményen előadták s minden propositiokat authenticum documentumokkal probálták. Királyi commissariust azoknak investigatiojára, akár pedig commissiot kértek etc. melyet *gr. Teleki* is maga opinioja szerint approbált; alig lelte helyét *Hutter* magának a consiliumban, oly sokszor és mérgesen sértegettetett. Ugyanekkor adta bé a szász natio is maga repraesentatióját a directorium ellen, de ezt elő nem vevék, a másik is elhalada talám a püspök béjöveteléig.

(A szászok leleplesztetése a királyné előtt.)

Ezelőtt nem sokkal ment fel *Honneman* is, egyik assessora a directoriumnak Bécsbe oly resolutioval, a mint hallom, hogy audientiát vévén magának ő felsége előtt, legelsőbben is azt kéri, verettessék vasba, tétessék arestumban, tartassék ott, míg accurate investigáltatja ő felsége és ha mindenek úgy nem comperiáltatnak, mint a directorium feladta, vétessék feje. Remélvén, hogy ezzel talám moveálja ő felségét annak a sok istentelenségnek kitanulására.

(Miért pártolja az udvar a szászokat?)

Noha mások ez iránt más opinioban voltak, mert úgy mond ratio status hozza magával, hogy addig a szászokat ne bántsa az udvar, míg a magyarok és székelyek iránt való szándékát végbe nem viszi, mivel erre legalkalmatosabbak a szászok. Minekutánna pedig mindenek rendbe jőnek, azután magyarok kezibe adja a szászokat, hogy ők is oda hozattassanak, ahonnan ő felségének legtöbb haszna lészen. Másként jól tartotta eddig a szász is magát, míg egyes volt, de már minekutánna meghasonlott, nem állhat sokáig, omne regnum in se divisum etc.

(A székely határőrséget szervező bizottság actái felküldetése Bécsbe.)

Vévén én még Fogarasföldén *Siskovics* levelét, hogy a commissio actáit s maculare protocullumit az ő directiojára a felséges bellicum parancsolatjából mindjárt küldjem le, béjövén, rendre el is küldöttem. Azt tartom, arra van czélozás benne, hogy azon dolognak nyoma se maradjon itten. Az instructio és patens originálját mindazonáltal a más két commissarius tetszéséből itt hagytam, hogy az archivumban maradjanak pro perpetua memoria, a többinek is copiái alkalmasint mind megmaradtanak ugyanottan.

(Katonák áttelepítése Fogarasföldére.)

A vármegyéken lévő katonák kezdének Fogarasföldére transponáltatni melyen nagyon örvendettek, hogy sok excessivus embertől megszabadultak; úton-útfélen sokat is excedáltak, loptak, embereket vertek, kinoztak s egy leányt meg is

sütögöttek (!), egy erdő mellett találván. Kiknek érkezésöket látván a fogarasföldiek nagyon megbódultak, ki sirt, ki nevetett.

(A szászok neheztelése 13 fogarasi falu kiszakítóásáért a határőrséghez.)

A mint fellyebb említettem, hogy a militaris falukat Fogarasföldén általadtuk *Siskovics* dispositioja alá, ő felsége resolutioja szerint költ udvari cancellarius parancsolatjára, béjövén Szebenbe, zúgni kezdettenek a szászok, hogy lehetett azon 13 falut általadni, holott már ő felsége resolutioja mind a guberniumhoz, mind camarához leküldetett arról, hogy már a szász natioé a districtus etc. Melyért meg is nehezteltek reánk erősen; consiliarius *Hutter* úr nem is állhatá meg, hogy szemembe ne vesse: mi vitt minket arra, hogy által adjuk? Mondám, hogy miként parancsoltatott. Mondá: az már a natioknak lévén resolválva, más abból nem is disponálhatott? Felelém; valamíg nem transponáltatik sua solemnitate a cancellariustól a camarának s ettől pedig a nationak, a cancellarius dispositioja alatt vagyon. Nékünk már eljött a parancsolatunk, hogy az egész districtust resignáljuk; jelentettük is magunkat a thesaurariusnak, de ha nem akarja venni, mi okai nem vagyunk. Mondá: a havasalji falukat mind oda adták Szombatfalván felyül, a mely nagy kárával lenne a nationak és mindazokat oda sem hagyhatja pro militari, mert osztán honnan lehet bonificatiot venni a szász székekben oda engedett falukért. Mondám: mi csak ad ulteriorem usque instantiarum approbationem resignáltuk, a fiscus jussát mindenekben reserváltuk, melyet ha általvesznek, élhetnek vélle és azon falukat adhatják, melyek tetszenek. Felelé: bajos azzal bánni, a mit egyszer elnyelnek és igen sajnálják, hogy így történt a dolog. Nem is csodálom, mert eddig az volt argumentumok az általadás siettetésére, hogy addig a militia nem translocáltathatik és így ennek sem lehet haladni, a pénzt pedig *br. Bruckenthal* úr azt mondta Bécsbe in commissione, hogy 24 óra alatt leteszik, a mint nékünk a cancellarius írta. De már resignáltatván a faluk a militarenak, látom ők sem oly hirtelen recipiálják.

(Radna vidéke átengedése föltételei.)

Midőn *Buccow* maga proiectumát dolgozta a szélbéli katonaságról, *br. Bruckenthallal* együtt feltevék magokban s offerálák is a natio és beszterczei magistratus nevével a beszterczei oláh, vagyis Radna vidékét, mely 21 falukból áll. Oda fel talám bővebben írtam róla. Lejövén tractálának; hozott oda való bíró *Klein Jánosnak* aranyláncot is *Buccow*, de midőn látta, hogy amaz más opinioban vagyon és midőn látta is, hogy meg kell lenni, oly conditiókat tétetett fel, melyek *Buccownak* nem mind tetszettek, eltartá s

oda nem adá. Minémű conditiokat tettek pedig fel és miket igért *Buccow*, más írásból megtetszik, melyek jóllehet concludálva nem voltak és consumálva, mindazonáltal ők a nélkül maradának; tavaly ottan a militia erigáltatván, azután instantiával járának utána, végre sub 26. Febr. huius anni külde ő felsége maga subscriptioja alatt ilyen assecuratoriát:

(A királyné biztosítékai a besztercei szászok részére Radna vidéke átengedéseért.)

1-mo. 38481 frt praetensiojokért ex allodiali proventu ad ő felsége ex aerario 12 ezer frtokat.

2-do. A passivum debitumokat, melyeket ezelőtt pro publico contraháltak, a proportione az oláh vidék is fizesse.

3-tio. A szász districtuson lévő katonák minél hamarább az oláh vidékre átaltétessenek. A bányászok mostani helyekben megmaradjanak, a kik nem azok, a magyarok és szászok a szász districtusba tétessenek által. A radnai templom helyett pedig másnak építésére akkor ád ő felsége engedelmet, ha az onnan kimenendők helységében sem helyben sem szomszédban templomok nem lészen, de úgy, hogy az alamizsnára senki se erőltethessék.

A Radna vidékéről repetált és a magistratustól fel nem adott jobbágyok iránt való processusok a táblai első perioduson revideáltassanak.

Asylumot a gonosztévőknek Radna völgyén nem adnak.

Szászokat a katonák közzé a magistratus assensussa nélkül szolgálatjok esztendeje előtt nem vesznek, akkor is, a mivel adósok lesznek, fizessék meg.

A serfőző ház engedelméről sollicitált privilegium iránt maga determinatióját ő felsége via cancellariae a guberniumnak megírja. Minden ezen Radnai districtust illető leveleket, melyeket a magistratus kiadott, legalis copiákban az suprema armorum praefectura és gubernium subscriptioja alatt a magistratusnak kiadatja ő felsége és a magistratust assecurálja, hogy ha ő felsége, vagy maradéki Radna völgyét megtartani nem akarnák, hanem sive donatione, sive iure emtionis másnak akarnák adni, nem másnak, hanem praeferenter a beszterczei publicumnak adja.

Ez noha mint írám régen beérkezett, de mindeddig is sok postulatumok nékik ezeken kivül a natiotól nem adjustáltatott az igéret szerint, melyről nehány rendbéli repraesentatiókat eddig is tettek és igazíttattak a natiora.

Majus, Junius 1765.[1]

C. H. útja.[2] *(Br. Bruckenthalné Bécsbe menetele Hutter gub. tanácsossal.)*

Haladván eddig *br. Bruckenthalné* asszony bécsi útja, ezen május hónapnak elején felindúla, kit elkísére consiliarius *Hutter* úr is, a mint az híre volt Budáig, a passussa is úgy szólott, én expediáltam volt. Egy darab idő mulva kezde előttem panaszolkodni a commendérozó generális, miképpen csalatkozott meg *Hutter* uramban; ki magát jelentvén, hogy sok dolgai lévén *br. Bruckenthal* úrral, örömest felkisérné az asszonyt Budáig, mivel az ura is addig eleiben jön és egy két nap alatt többet beszélhetnek, mint sok idő alatt írni lehetne, azért engedné meg addig való menetelét, reméli, 3 hét alatt visszajöhetne. Nem denegálta, úgy mond, a szabadságot de kedvetlenül vette a tudosítást, melyből *(Hadik panasza Hutter ellen.)* érti, hogy Bécsig ment, híre és engedelme nélkül. Megírta arra nézve ő felségének mind a casust, mind pedig azt, mennyi hátramaradására van a publicumnak annyi ideig való kinn maradása. Nevezetesen pedig már a criminalis commissio maga operatioinak vége felé lévén és sok munkákat beküldvén, superrevisoria commissiot tartani nem lehet absentiájában. Ennél pedig még nagyobb az, hogy maga mint in contributionalibus referensnek javallására a mostani computus alkalmatosságával nemcsak a perceptorok, hanem confrontatorok, comissariusok is béhivattak erga diurnum, hogy itt a contributionál libellusokat calculálván s purisálván pro anno militari 176$\frac{3}{4}$, a contributio is, melynek 6 esztendőre kell pro norma observáltatni, stabiliáltassék s figáltassék; már azok itt hevernek, diurnumot ingyen vesznek s mulik a dolog. Tett is valamit a generális levele, mert nem sokat mulata Bécsben, hanem lejöve.

C. H. elérkezése.[3] *(Hutter visszajövetele Bécsből.)*

Elérkezvén, menék hozzá; kérdé: mi hírek vannak Erdélyben? Mondám: az udvari cancellarius *gr. Bethlen* úr az ide való hír szerint egyik herczegasszonynak aulae praefectusa; *br. Bruckenthal* úr udvari cancellarius, maga *Hutter* úr provincialis cancellarius. Felelé: a két első iránt hogy megyen ki a dolog, nem tudja, de az harmadik maga iránt nem igaz, sőt mondhatja in confidentia, csak azért, hogy a contributionaletól megmenekedjék, kérte ő felségét, hogy tegye *(Hutter szász comes akar lenni.)* comesnek. ezt kivánná örömest elérni, írnék én is a can-

---

[1]) Ez csak mint oldal megjegyzés áll itt fent a lap élén; a szövegben az új hónap nincs jelölve. Halmágyi írása. Alább *juniust* még egyszer jelzi, de szintén csak oldalt a szélen, a lap élén.

[2]) Halmágyi oldalczíme.

[3]) Halmágyi oldalczíme.

cellariusnak *gr. Bethlennek.* Mondám: nekem az a bátorságom nincsen, hanem szóljon az öcscsével. Kére azért, hogy én is ajánljam ennek; a minthogy maga is szólott, mint nékem *gr. Bethlen Miklós* úr mondta. Noha én azt pókhálónak tartom és úgy vélem, hogy provincialis cancellarius lészen.

(Bécsi hírek az erdélyi kancelláriáról.)

Kérdezősködék többet is. Mondám: az a hír, hogy *Blumégen* praesidiuma alatt egy commissio rendeltetett supra cancellariam, melyben vagyon *br. Bruckenthal.* Kérdi: hát mit tartok róla? Felelém: poena peccati, mert *Bethlen* is úgy bánt *Kolovrád* idejében cancellarius *Gyulaffival.* Elneveté magát s azt mondá: úgy van — és meg is mondta *Somlyainak,* hogy magok az okai szerencsétlenségöknek, mert a guberniumot igen le akarták tapodni; már most e felemelte a fejét, ők pedig alól estek.

Cancellaria. (Változás az erdélyi kancellária személyzetében.)

Beszélé azt is: igaz a hír, melyet elébb én mondtam, hogy ő felsége egy nap az egész erdélyi cancellariát cassálta és másnap a cancellariust, consiliarius *Horváthot* meghagyta, secretarius *Cserei Farkast* consiliariusnak tette, *Bándit, Somlyait, Vestet* ezer tallérral jubilálta, *Pelsert* pedig máshová transponálván, helyében von der *Márkot* resolválta; *Somlyai* contentus, békével tűri, *Bándi* nagyon megháborodott, mivel *Bethlennek* jobb keze volt, *Vest* pedig desperált egészen.

Fagaras.[1]

(A királyné rendelete a fogarasi uradalom átadása felől a szászok számára.)

Mivel a fagarasi dologban én nagy mértékben influáltam, szükségesnek tartottam annak continuatiojáról is emlékeznem. Elérkezék estaffétán ő felsége rescriptuma a guberniumhoz és bővebben az udvari camara parancsolatja a thesaurariatushoz, ő felsége resolutiójáról. Ez utolsó szerint írja ő felsége, hogy noha a' volna rendi, hogy a districtus elsőbben a cancellariustól a fiscusnak, ettől pedig a szász nationak azon móddal, mely szerint *Bethlen* kezéhez vette, adatnék által és úgy cedálna a natio pro militari falukat. Mely végre kellene *gr. Bethlennek* a subinscriptitiusoknak cedált falukat elsőbben redimálni, a districtust in statum tenni és úgy általadni.

Mivel pedig könnyű volna általlátni, hogy a subinscriptitiusok közül némelyek difficultást fognak moveálni, a militia erectioja pedig oly hosszára, míg azok superaltathatnak, nem haladhatna, azért *gr. Bethlen* a mit most bír, adja mindjárt által és azután a meliorationkat, restantiákat és naturákat, melyeket maga bonificált volt, a szász natio

[1]) Az új lap szélén, Halmágyi írása, mint alább is a »Fagaras« oldalczím.

fizesse meg; evictiot válalván azok iránt a camara magára. A subinscriptitiusokkal pedig transigáljon a natio és a *gr. Bethlen* cessioi producáltatván, loco paratae acceptaltassanak etc. mint a többit 5-a Maji költ rescriptumból bővebben megláthatni.

Consideálánk a thesaurariatuson *én*, *Baló* és három nationalis deputatusok, felolvastaték a rescriptum, kérők communicatioját s megnyerők, jóllehet már azelőtt nékünk leküldetett volt; szerencsénkre deákra is fordíttattuk volt.

Fagaras.

Ott az instantanea transpositiot pro rato vették és negyednap mulva indúlni akartak, melyet a thesaurarius is a guberniumban jelentett.

(Felterjesztés a fogarasi birtokosok kárpótlása érdekében.)

Mivel pedig a bonificálandókat, melyek 30 ezer forintra alkalmasint felmennek, extra dominium keresni bajos lenne, tévénk egy repraesentatiot a camarára. Felvévén azt, a mit ő felsége de consveta transpositione maga is helyben hágy és csak annyiban láttatik recedálni, a mennyiben a subinscriptitiusoktól moveálandó difficultások halasztanák a militia számára excindálandó faluk resignatioját s consequenter annak erectioját.

De minthogy a subinscriptitiusok declarálták magukat a guberniumnak béadott írások által, hogy ők készek resignálni a jószágokat, csak az inscriptitia summák és bonificatiok fizettessenek ki; tehát ezen difficultas tolláltatván, egyéb hátra nincsen, hanem, hogy a confrontatio peragál tatván, két három classisban sietve eliciáltassék a bonificatio és fizettessék ki. Mely azalatt, míg *Siskovics* az erectiora oda mehet, elvégeztethetik, de ha vége nem lenne is, készek vagyunk azon falukat ma is általadni, sine confrontatione et bonificatione. In reliquo minden difficultást magunkra vállalunk, csakhogy hüségünkért, melyet a jószágok idő nap előtt való remissiojában mutattunk, azt a mi competál, extra dominium perrel patvarral ne kényteleníttessünk keresni, törvény, szokás és ő felsége resolutioja ellen,

Fagaras.

assecuráltatván ő felségétől 4-ta Aug. 1759 költ decretuma által directorii in publicis et cameralibus, hogy addig kezünkből ki nem veszik, míg épűleteket és minden egyebeket nem bonificálnak, melynek most is inhaereálunk. Hosszas repraesentatiot tettünk, mely a conceptusból meglátszik.

(A szászok sürgetik a fogarasi jószágok átadását.)

Baló kimenvén, ezt én a thesaurariusnak béadván, közölteték a natioval, ismét sessiot ülénk. Sokat dolgoztak és persvadeálni akartak, hogy recedáljak és ante bonificationem resignáljuk; de re infecta elbomolván, hívata *Hutter* uram és assecurála, hogy Veniczét nálam meghadgyják, csak difficultást ne tegyünk benne. Mondám: ő felsége subscribálta

[illegible]potentiánkat, melyet a cancellarius mi [illegible] [illegible]a speciali küldött. Ennek tenora az, hogy [illegible] instructionem a cancellario nobis dandam [illegible]. Az instructioban pedig megtiltotta a cancellarius, hogy [illegible] [illegible]ionem által ne adjuk. Sőt az inspectoroknak azt parancsolta: ut prius vim patiatur, quam sine [illegible] [illegible]ificatione transpositionem admittat. Arra [illegible] [illegible], ha recedálhatok-é? vagy nem? [illegible] is [illegible] lévén a cancellarius, nekünk kerülne és ha mi kára következnék, rajtunk praetendálná. Ola hagyám.

([illegible] Bethlen [illegible] az [illegible])

Másnap ismét sessioban hívának a thesaurariatusra; előre menék a thesaurariushoz; az is azt mondá, megtartjatjuk a magunk faluit, ha cedáljuk mindjárt, különben nem. Felelém: ha még tíz olyan falut adnának, mint Venicze, mégsem recedálnék instructiomtól és hoc titulo egy garas érő kárt se tennék principalisomnak, egy olyan resolutus emberséges embernek tartson. Mondá beléköti görgényi dominiumát, hogy azután mindent megkapunk, úgyis a camara és a thesaurariatus evictiot vállalván magára. Felelém: 4 bilétje van maga kezével írva ő felségének, számtalan resolutiója a camarának, hogy vita durante Fagarast a cancellariustól el nem veszik, mégis oda van; hát az olyan szóból s írásból álló eviction mit építhetni. Mondá osztán, magára veszi, hogy a cancellarius nem controvertálja, mert másként tudja circumstantiákból, hogy megbúsúl érette. Felelém: mi számot adunk parancsolatjával, többre nem is megyünk; lássa maga, hogy igazítja, de mi más lábából ki nem vesszük a töviset és magunkéban nem ütjük. Ezzel consideálván, béadá a szász natio is maga feleletét, csak azt írván benne, hogy ezen actus kettő: 1-mo, recipiálja a fiscus. 2-do, adja által nékik. Az első illeti a thesaurariatust, a másodikban készen a pénzek, hogy megfizessék és offerálják, hogy ők ne láttassanak az ő felsége parancsolatját, melynek inhaereálnak, remorálni.

(A kincstartó is sürgeti a rilogos faluk átadásait.)

(Fagaras. (Halmágyiék nem engedik át a jószágokat.)

Meg nem egyezhetvén, estaffetán felmene mindenik die 21-a Junii. Eleget ijesztettenek, hogy reprachendálja az udvar cselekedetünket, de nem tehetünk róla.

(Felebbezés az udvarhoz.)

Azonban a szászok, kik sub conditione obtinendi districtum ígérték a militia számára való helyeket, már resignálták volt Szászvárosszékben Kudsirt, Szebenszékben Sinát. Jövén pedig *Siskovics* Orlátra, ott is a szászok jobbágyit katonáknak vette; de mivel kevés határok volt, ígérték a szászok többet is a keresztényszigeti határból, de nem adták által, azt praetendálván, hogy ők többet nem adhatnak, míg nem látják a districtus miképpen jön kezokhoz, hogy

(A [illegible] faluk átengedésének határozását [illegible])

ezzel is kényszeritsék az udvart. Mi lesz belőle, megválik. Részemről bár múlt volna el ezen plenipotentia, mert ez nagy kedvetlenségben ejtett a szászok és kivált *Bruckenthal* előtt, ki most minden mindenekben. Denique conscientiamat nem sértettem meg.

(A szászok neheztelése Halmágyira.)

Csoda dolog a thesaurarius azelőtt mint gyülölte a szászokat, most pedig ugyan manuteneálja, félvén, hogy ne jubiláltassa *Bruckenthal*. Kiváltképpen pedig exactor *Fleischman* ezen materiában felette szászos volt.

(A kincstartó a szászokat pártolja.)

Criminalis comissio.

(A bünvizsgáló bizottság Szebenbe érkezése.)

Béjövén ezen napokban az eddig a székelységen dolgozó criminalis commissio personaléja, exhibeálák a munkát, melyet elvégeztek. Csoda dolog, hogy noha pluralitate votorum igen nagy indiscretus zelussal procedáltanak, mégis magok opinioja szerint is annyi munkára és annyi sok ezer forint költségre csak egy csep vért sem öntének ki. Megválik, a mi superrevisoria commissionkban elő fognak-é azon acták fordúlni vagy szégyenletekben supprimálják; ha előjő, akkor többet írok iránta. Azt nem hallgathatom el.

(A bünvizsgáló bizottság működéséről a Székelyföldön.)

Kapitány *Szilvási* beszélé nékem: nem csoda, ha kapitány *Sintesperger* oly kemény votumokat adott mindenkor, mivel ő tudatlan volt és írni sem tudott s opinioját mindenkor az auditor készítette, ki felette kemény volt. A praeses generalis *Roth* indifferensnek igyekezte magát mutatni, obristlieutenant *Schwartz* keménykedett. *Gr. Teleki, br. Josintzi* és *Ribiczei* pedig mint igaz hazafiai az igazság zsinor mértéke szerint mentek, ő egyedűl inter reliquos volt, közép útat tartott és néha a több militarisokkal, néha a provincialistákkal tartotta (!), a mint constientiájában itélte. A több militarisok azon igyekeztek, miképpen azon commissiora való költséget resarciálhassák? de mivel egyéb módját nem találták: azért, hogy a népnek Csíkban az akkori nagy lármában egy repraesentatioját, mely igen kemény volt, a guberniumban e generali confluxu béküldötte mint főtiszt, mind magára néhány ezer, mind a szék tagjaira külön-külön bizonyos számú forintokat titulo mulctae vetettek. A 3 provincialista hasonlóképpen unanimi voto mint ártatlant simpliciter absolválta. Ő pedig a több 6 votum között adta maga votumát a provincialisták mellé. Felhívatta *Roth* őtet, mondja: az istenért mit csinál, mit separálja magát a militarisoktól? etc. Felelte, ő in constientia itélt s a mellett megmarad. Felolvastatik iránta a relatio, hogy a 3 militaris miképpen és kapitány *Szilvási* viszont a 3 provincialissal hogy sentiálnak etc. Parancsoltatik, vegyék

Criminalis comissio.[1]

(A csíkszéki tisztek pénzbüntetése.)

(Szilvási kapitány felmentő szavazata.)

---

[1]) Az új lap szélén fent.

punctumban. A szokás szerint szokott volt *Teleki* is minden relatiokat subscribálni, ki találkozván véle, kérdi: hát mi vitte arra, hogy maga votumát változtassa? Ez tagadja. Mondja amaz: a purumba a 4 militaris együtt sential. Reá ment azért actuarius *Heydendorffra*. Kérdi, ki parancsolatjából corrigálta a conceptust? Feleli: *Schwartz* parancsolta. Előkérvén azért a commissioban, ott cum expostulatione repraehendálta a casust és protestált, hogy az mindjárt corrigáltassék, különben separata relatiot teszen. Azután is próbálta *Roth* flectálni, de megmondta, hogy azzal ne fáraszsza magát. Eltartott volna még esztendeig, ha reájok hagyták volna és noha néhányszor reájok írt a commendirozó, hogy siessenek és csak a nagyját keressék; de ők mégis azon mesterkedtek, hogy vehessék továbbra a diurnumot, mígnem osztán utolsó levele *Hadiknak*, minden igyekezetöknek nyakát szakasztá.[1])

(Szilvási szavazata meghamisítása.)

(Hadik sürgeti a befejezést.)

Junius 1765.[2])

Midőn a fogarasi dolog folyt, Sinán éppen akkor erigálta *Siskovics* generális az oláh militiát; mivel pedig abban sok állott, hogy megtudjam, mikor szándékozik Fogarasföldére menni? nehogy a staffétára való válasz valamit késvén, az ő operatioja megakadjon és ebből legnagyobb imputationk következzék; melynek végére menvén, annál bátrabbak voltunk, hogy még öt hét legalább megkivántatott Fogarasföldéig való menetelére. Találtam ott valami 60 öreg falusiakat arestumban, azért, hogy az egész falu opponálta magát, hogy ők fegyvert nem vesznek; elébb is állottak volt az ifjak papostól együtt és csak az öregeket hagyták helybe, ezek tették a declaratiót. Ezek más napig ott tartattanak. Reggel kirukkolt a militia, az ágyukat elkészítették; declarálták nékiek, vagy elvesznek, vagy fegyvert vesznek. Megizentetett a papoknak, hogy ha elő nem állanak a néppel együtt, ebül járnak. Igy osztán rendre vette maga őket a generális és kérdezte: akar-é fegyvert venni vagy se? Nem merte senki mondani, hogy nem. Igy osztán a szászok részét, közel 500 familiát felfegyverezé. Sok instantiára a rabokat elbocsátá. Irt volt ezen renitentiáról *Hadiknak*, megírván azt is, mit fog cselekedni; ez mi volt, nem

Sina.

(Sina falu népe vonakodik a határőrségbe állani.)

(Br. Siskovics a fegyvert erőszakkal véteti fel velök.)

[1]) A bizottság működéséről érdekes adatok olvashatók *Heydendorff* Mihály leveleiben 1764. apr.—1765. máj. (Archiv des V. f. Sbg. L. Neue Folge XXV. k. 74—106. l.)

[2]) Oldalt a lap élén van írva, nem a szövegben.

tudom. De nem felelek felőle, hogy egynek, vagy kettőnek nehéz baja és talán életbeli veszedelme is nem következett volna. Midőn eljöttem tőle, izené *Hadiknak*, hogy ideje nincs az írásra, hanem én beszéljem elé, miként ment véghez a dolog. Meg is cselekedtem, de *Hadik* feleletéből úgy vettem észre, hogy még azelőtti levelét meg sem olvasta volt, inkább hiszem referádára adta és még nem referáltatott akkor. Mondá pedig *Hadik* nékem: úgy de vajjon állandó lészen-é az oly erőszakos militia? jobb volna spontaneusokat tenni, mint coactusokat. Oly indúlattal és oly minával szólott pedig, hogy azon procedendi modust improbálni láttatott teljességgel.

(Hadik nem helyesli az erőszakos katonásítást.)

(Br. Mednyánszki az új brigadéros jellemzése.)

Ott találtam pedig feldmarschallieutenant *br. Mennyánszkit* is, kit ő felsége ezen limitanea militia brigadirossának küldött. Kisded, kövér, vidám ember, dámák közibe való. Ennek engem nagyon megdicsért *Siskovics*, úgy hogy maga is láttatott keresni az ismeretséget. Szebenbe pedig béjövén, ebédeltem véle mind *Hadiknál*, mind pedig másutt.

Naturalizmus.[1] *(Vallástalanság.)*

Elmenék egyszer hozzá, jó szívvel látott, sokat beszéllett, panaszolt a mostani világ elfajultsága és irreligiositása iránt. Említé, hogy a múlt prussiai hadakozás alatt őtet ő felsége a svetiai ármadára küldvén és ott négy esztendőt töltvén, vitt magával 3 tisztet, egyiket ex politica consideratione lutheranust; de úgy tapasztalta, hogy a két pápistának nagyobb kedvessége és confidentiája volt, sőt egyszer a general adjutánt rajta ment, mondván: miért vitt nekik apostolt, mert az a lutheranus főstrázsamester *Schäffer* szüntelen carpálja őket etc. Akkor vette eszébe, hogy ott a religio keveset teszen. Szegényeknek mondta a svecusokat, alig subsistáltak. Aratás után mindenkor bémentek a prussus földére élődni, midőn pedig a prussus rajtok ment, gabonával rakódva mentek vissza. Volt alkalmatossága sok prussiai cavallierokkal ismerkedni, kik salva gvardiáért mentek hozzájok; kérdi egyszer az egyiktől, ugyan minémű vallást tart a prussiai király? Nagyot sohajt amaz és feleli: *Il n'est pas chretienn*, hogy nem keresztyény volna. Nem kivánta többre venni azon cavalliért, de azt azonkivül is tudta, hogy a király Istent ugyan hiszen, de a revelatiot nem. Mely méreg már a Muszka, Svecus birodalmát nagy mértékben invadálta, a magáét corrumpálta és Saxoniában is bécsúszott, a katonatiszteinkből is sokat penetrált; annyira, hogy a pater superior nála lévén azelőtt való nap és a

(A svédekről.)

(A porosz királyról.)

(Vallástalanság.)

---

[1] Halmágyi oldalczíme.

vallásokról beszélgetvén, maga azon kérte: hadják el a vallásokat, hanem csak a keresztyény vallást in communi oltalmazzák, mert félő, hogy 50 esztendő mulva neve sem leszen a keresztyéni vallásnak. Ő felsége is főképpen a nép erkölcsére való vigyázást ajánlotta néki. Én mondám: itt még se deismust, se naturalismust nem kap, sőt mondhatom mind a székelység, mind az oláhság maga vallásában állhatatos és buzgó, hanem azt meg kell vallanom, hogy kivált a székelységen a lubrica materia igen szapora és igen sok a fattyú gyermek etc. *(Vallásosság Erdélyben.)*

Julius 1765.

Generalis *Hadik* úr nagyobb kisasszonyát *Annát* jegyzette vala még Budán létében el egy ifjú *Lubomirszki* herczeg. Ki, minekutána rabságából, melyet míg élt az atyja és familiája imponált volt néki, nehezen kiszabadúlt, béérkezék Szebenben nagy pompával. Jöttek véle néhány lengyel korona tisztei, egy oberster volt hoffmarschallja, a mint nevezték; egész banda muzsikája, német és lengyel. Generális és generálisné kimentek a mezőre eleiben, úgy hozták bé. Maga a generális a praecedentiát néki megadta. Igen excessivus és csintalan embernek mondották. Hallottam azt is, hogy még mátkás korában is fogta egyszer Budán a kést a mátkájához. Ez elkéredzvén az apjától az ausztriai szolgálatban, ment egyenesen a prussushoz. Ott huszár regementet állított, elfogyván pénze, béütött Lengyelországban s atyja jószágát felprédálta; több egyéb csinyt is mondják, hogy tett. Ugyancsak hozzánk általjövén, mepkapták ő kegyelmét és 15 esztendei arestumra condemnálta az apja, a mint közönségesen beszélték; ki meghalván, ennek fia budai fogságában úgy szerette meg a *Hadik kisasszonyt* és talám az apjával testvérbátyja előtt, ki a familiában major, úgy vitte véghez *Hadik*, hogy arestuma megrövidíttetett, ő felsége interponálván magát. *(Lubomirszki házassága (gr. Hadik leányával.)* *(Lubomirski jellemzése és kalandos multja.)*

Igaz, hogy most ő állapotjához képest szegény legény, de *Rádzevill (?)* herczeg, ki atyja testvérének leányát tartja és a major *Lubomirszky* segítették és az a híre, mivel egyiknek is haeresse nincsen, ha jól viselné magát, talám őtet constituálnák sucessoroknak. Meglőn a lakodalom, praecedálván ezt elsőbben a bérmálás és copulatio méltóságos püspök által. Sokáig tartott; adván mind maga *Hadik*, mind *püspök, Bethlen, Montoja, özvegy gubernatorné* és mások is ebédeket és bálokat. Kerestek sok hibát benne, *(Hg. Lubomirski és gr. Hadik Anna lakodalma.)* *(Ebédek és bálok.)*

de azokat én nem vitatom. Azt mondják, első éjjel annyira strapatzirozta (!) a menyasszonyt, hogy alig léphetett és soha olyan színtelen nem volt s kedvetlen, melyen az atyja is búsult. Azután is nem igen observálta illendőképpen feleségét, noha az eleget carasirozta, holott meg kell vallani, hogy a herczegné dali, igen szép, gratiosa és fejedelmi ábrázatú kedves dáma, királyi házban érdemes. Ebéd felett mindjárt kiadta előle a herczeg az étket. Mondta *Hadik*: talám herczegséged éhel akarja megölni a leányomat. Felelte amaz: nem, hanem megárt, ha sokat eszik. Maga azt mondta magáról: egy Lubomirszkinek sem volt esze 30 esztendeig, de azután megokosodott, ő is úgy teszen. Némelyek kevés örömöt akartak látni ezen házasságban.

(Gróf Hadik leánya jellemzése.)

A zöld erdőben lévén egykor egész éjjel a mulatság, szobáját a generális szállásán felverték és néhány száz aranyát, drága gyűrűjét kettőt és arany csillagát ellopták; kevés idő mulva egy véle lévő lengyel szolgát valami báránybőrök lopásán ugyanott a gubernátori quartélyon, holott szállva voltak, találván, ez a hijjúból a házak tetején a cserepeken felyűl elszaladott és egy kertben leugrott, de már katonákkal körűl lévén vétetve a ház, elfogták. Remélik, az elő fogja adni a lopott portékákat.

(Hg. Lubomirskit meglopják.)

Elérkezvén a minapi estaffetára a válasz, megparancsolá ő felsége, hogy a jószágot vagyis fogarasi districtust immediate általadjuk a szász nationak, letétetvén a capitalis 140 ezer for. summa. Continuáltassék osztán a confrontatio, aestimatio és bonificatio in uno continuo actu. A subinscriptitiusok is hasonlóképpen cedálják és ha praetensiojok volna a cancellarius ellen, iuris ordine a guberniummal revideáltassak.

(Fagaras (haladéktalan átadását rendeli el a királyné.)

Keservesen esett, hogy medio tempore aratás elein kellett resignálni, annál nehezebben, hogy a natio csak simpliciter minden praevia concertatio nélkül akart beléülni.

Kimenvén azért maga a thesaurarius, *Fleischman* causalis exactor *és Szombathfalvi* fiscalis procurator, a camara; szebeni polgármester, székbíró, szászsebesi és segesvári királybírák, brassai senator *Schoebel* és nagysinki királybíró *Salmen*, a natio részéről Fogarasból, mi is *Baloval* compareálánk. Látván, hogy a szászok oly könnyen gondolkodnak és *Fleischman* is egészen odaszít, repraesentatiókat adánk a thesaurariusnak.

(Bizottság kiszállása Fogarasra az átvételre.)

Fagaras.

1-mo, mint plenipotentiariusi a cancellariusnak declarálók, hogy mi a jószágot, mely maga keze alatt van, resignáljuk, de az inseminatiot, szénát, dézmát etc. praetendáljuk.

(Gr. Bethlen megbízottjainak kívánalmai és föltételei.)

2-do, nomine subinscriptitiorum, declaráltuk volt szóval, hogy mi virtuale dominium általadjuk, de utile nem, a jövő sz. Márton napig. Melylyel a szászok contentusok nem lévén, commendálá a thesaurarius, hogy adnók által egészen. Iránk osztán 13-a Julii hozzá egy declaratiot, hogy mi attól is idegenek nem leszünk, csak hogy az inseminatiot, szénát, dézmát, marhát, épületet, minden industriát, meliorátiot és mobiliát secundum aestimationem fizessenek meg, vagy sz. Márton napig marháinkat pascuálják és mobiliainkat oda, holott hasznát vehetjük, szállítsák el. Melynél többre nem mehetünk, a cancellarius egyszer nekünk engedett jussát nem cedálhatván; erre is csak ő felségéhez való hívségünkből léptünk. Melyre ha a natio nem menne, reserváljuk magunknak az ő felségéhez való recursust.

(A szászok a föltétlen átadást kívánják.) Communicálá ezeket a thesaurarius a natioval, felele ez 14-ta in generalibus, hogy ő tartja magát a rescriptumhoz, attól nem recedál és semmi conditiokra, conventiokra nem lépik etc.

(Kiegyezés.) Melyen mi nagyon felháborodván, estaffetát akaránk Insprugba küldeni; de a thesaurarius elejét vevé és per modum resolutionis applacidálá, a miket kértünk, a procreationak vagyis inseminationak is árát determinálván, mint ezek az akkori actákból bőven megtetszenek.

(Az átadás.) Termináltaték a transpositio pro 15-ta Julii, convocáltatának az emberek, a transpositio meglőn. *(Zivatarok, víz-áradás, baljóslatú események.)* Mely nap és az előtte való két napokon igen sűrű nagy esők és patakok exundatioja lőn. A pater franciscanus akkor reggel requiemet mondott; a kutyák az udvar közepén nagy gödröt ástak, némelyik ordított; midőn a thesaurarius onnét elment, 3 lovát az utban a szél megütötte etc., melynek noha apróságok és előttem noha semmit nem tesznek, de mások consequentiákat akartak belőle kitekerni. *(Fagaras (átadásakor a jobbágyok kedvetlensége.)* *Toldi-ház*nál lévén a szászok szállva, a mennyi kenyeret kaptak, megvették, 3 berbécset sütöttek, egy hordó bort kihúztak a már általadott jobbágyoknak, kik midőn oda seregletlek volna, némely pro militari delineált faluk lakosai kiáltván egymásnak, hogy hagyják a szásznak maga borait, kenyerét, pecsenyéjét, hadd egye meg, onnan elébb állottak.

Szokásban volt az is eleitől fogva, hogy főkapitányt, új possessort az oláhok vagy tisztek felemeljék; mondtam eleget a polgármesternek, emeltesse fel magát, de nem cselekedte. Az oláhok arról is azt tartották: nitse nu ridikát.

Mikor mi a cancellarius számára általvettük volt, alig láttunk józan embert; most egy részeget sem observáltunk, lecsüggedett fővel szomorúan járván az oláhok, sőt még mások is.

Meglévén a transpositio, confrontatiohoz fogtak, harmadnapig kelle ott mulatnunk a patakok áradási miatt, minémüeket ez a rendbeli ember nem látott, csak nekem 4 kalangyára való szénarendemet mosta el, mindenütt sok kárt tett. Annyira mentek az oláhok, hogy azt mondanák: Bethlen Gábor alatt az isten nékik bő esztendőket adott, a mostani pedig legtermékenyebb; látszik, szerette az isten mind magát, mind jószágát; de imé most, mihelyt a szász vette kezéhez, a megmutatott áldást szemlátomást veszi az isten, a gabona is lábán veszvén a sok eső miatt.

(Az oláhok a régi és új gazdáról.)

Haza menék én is Veniczére, hogy a transpositiohoz készüljek, béjövének a zsellérim, mondák, hogy ők ott tovább nem maradnak, adjak valahol helyet, mert velem jönnek. Felelém: nem lesz rosszabbúl dolgok, legyenek jó reménységben. Eljöttek azután jobbágyaim is; könyező szemekkel beszélék: mi annak az oka, hogy midőn a magyar urak és nemesek véreket ontották a királyért, fegyverrel oltalmazták az országot, szerezték a jószágot, akkor a szászok a várba nyugodtak, s imhol azok*tól* veszik a jószágot és ezeknek adják? etc. Én csodáltam, mit feszegetnek. Biztattam, hogy állapotjuk nem változik, talám még jobban lesz dolguk. De ők arra: tudják, hogy a szász az oláhot nem szereti; példát erre eleget mutatván magok székökben.

(Halmágyi veniczei zsellérei és jobbágyai kesergése.)

Én bírtam inscriptioban azon falut 2500 rhen. forintban, remélem az építésem, industriám, marhám, adósságom és mobiliáim alkalmasint feltesznek két annyit. Nagy contentumomra töltöttem, midőn szolgálatom engedte, kevés időmet benne, halászattal, vadászattal, irtással, építéssel és munkásokkal. Meg is áldotta volt az isten munkás fáradságomat, áldassék szent neve ő felségének érette. Ha mindent kifizetnek, abban nevezetes hasznom lesz. Noha azt a lelki-testi csendességet, egyébütt nehezen találom fel; távol járván tőlem ottan 3 nevezetes ellenségem: ördög, világ és test. Bé kelletvén pedig jönnöm, oda hagyám a calculust a commissariusoknál, kikkel jó kedvvel töltöttem az időt; noha megvallom, attól való megválásom nehezen esett. Legyen isten akaratja. Igaz ugyan igérték nékem, sőt assecurálták, hogy vissza adják; de mivel ott körül mindenütt militia lészen, de azonkivül is mások előtt talám szemben tünnék, ha csak én maradnék meg, nagyobb békességgel türöm, kiparancsolja másutt az isten. Ő felsége ugyanis még eddig teljes életemben mindenkor kedvetlen dolgaimat is tapasztalhatóképpen jónra fordította. Kiben most is remélek erős hittel, midőn igen nagy szélvészek zugni láttatnak fejünk felett.

(Halmágyi megválása veniczei zálogos birtokától.)

(Halmágyi életbölcsesége.)

(Istenfélelme és megnyugvása.)

A limitanea militia számára engedvén a százszok Orláton, Sinán és Rákoviczán lévő részeket, jött vala parancsolat: kérdettessenek meg a több ott lévő vármegyei úri vagy nemes possessorok is, hogyha magok oda való portiojokat pénzért nem adnák-é ő felségének? Feleltek mindnyájan. *Gr. Lázár* simpliciter oda engedte, mások erga aequivalentem in natura bonificationem oda igérték, allegálván némelyek, hogy nékiek másutt nincsen, a pénz elveszhet, maradékjok adó alá esik etc. Béjövet találkozám Porumbákon *Siskovics* generálissal. Mondá: már eljött a parancsolat, hogy akarják, nem akarják adni, foglaltassanak el azon jószágok pénzért, adjanak most pénzt, és a kamara keressen módot, in natura honnan bonificáltassék. Advánerre alkalmatosságot a thesaurarius repraesentatioja, ki is rákoviczai portiojáért igérte, hogy aequivalenst proiectál. Az honnan parancsolatja jött, hogy mint magának tudott, másoknak is projectáljon.

Sina, Orláth etc. (átadása a határőrség számára.)

(A nemesi birtokok kisajátítása.)

Béérkezvén Szebenbe, szegény procurator *Rutkait* a generális palotáján találám; ennek felesége *Bartsai* leány, azon jusson szépen is acquiralt Orláthon, kőházat épített és jó nyugodalmat szerzett vala magának. Beszélé ez, hogy őket magyar compossessorokat béhívatta volt *Hadik* és jelentette, hogy ő felsége resolválta, hogy erga aëstimationem addig, míg aequivalenter bonificáltathatik in natura, vétessenek el azon portiok. Azért csak azt akarja tudni, ha akarják-é sponte cedálni? mert ha nem cedálnák is, parancsolatja vagyon, hogy elvegye. Ő maga részéről felelte, hogy ő pénzért nem adja; pro aequivalenti in natura pedig jó szívvel és ő ebben perseverál, most is megmondja, hogy ő gyermekeit per cessionem attól nem priválja, ha pedig erőszakkal bánnak véle, nem tehet róla, úgy mindenkor fenn lesz hozzá gyermekeinek a jussa. Különben is ő felsége olyan kegyelmes anyja a nemes embernek is, mint a katonának és őtet nem priválja etc.

Rutkai (panasza orláti birtoka kisajátítása miatt.)

Báró Dusárdin, kinek az atyja franczia fi, egy *Bethlen* kisasszonyt vett volt feleségül, úgy tetszik *Bethlen Miklós* unokáját, *Bethlen Mihály* leányát. Anyja jussán való jószágiban Gyulatelkén és Gáncson lakván, megházasodott, szép gyermekei is lettenek, de utoljára véle nem lakhatván, felesége az apáczákhoz, fia pedig *gr. Bethlen Miklós* úr mellé jöttenek lakni. Sok féle franczia gondolati szerint oly roppantott szőlőt és oly curiositással épített, melyhez se nagyságára, se rendére nézve hasonlót a hazában, azok, kik látták, nem tartottanak. Miveltette ezt 10—12 esztendős apró gyermekekkel, vinczellért tartván mellettök és többet vitt

B. Dusardin.

(Br. Dujardin szőlő-gazdasága.)

azokkal végbe, mint majd csaknem két annyi nagy emberekkel. Jobbágyihoz eleitől fogva kemény volt, kik közül némelyek Máramarosban elbujdosván, olyan opinio jön a fejében, hogy honn maradott jobbágyai és cselédei azokkal egyetértvén, őtet akarnák megőlni, vagy méreggel elveszteni. Sőt némely czigányok látván ebbéli credulitását, hazudozni kezdenek néki, hogy a szőlő mellett az erdőben most ennyi, most amannyi tolvajokat láttak volna. Sokakat azért cselédei és jobbágyai közűl elfogattatván, mindaddig kinoztatta, míg ezek iránt, valamit kivánt, mindent vallottanak. Farok a sok verés miatt kirothadván, megférgesedvén, neki büzhödvén, más rabok a dési tömlöczben nem szenvedhették; tartotta őket, lábokat kalodában, kezeket vas bilincsbe, derekokat s néha nyakokat kerékhez kötve, éhen szomjan, hidegbe, melegbe. Kínoztatta szörnyen és annyira, hogy a mint az inquisitiokból kijött, a kinzás, koplalás és szomjúság miatt Gáncson kettő, Gyulatelkén pedig hat, keserves kinok között megholtak. Testök kötözve, lánczolva találtatván, kiket egyen kivűl éjjel titkon és minden rendes temetési cerimonián kivűl kihordatott és elvermeltetett, kit szőlő, kit akasztófa alá. Sőt a maga bábájának oly kevés földet hánytak a hátára, hogy harmad-negyed nap mulva koponyáját és lábait a kutyák hordozták szerteszéllyel etc.

Dusardin (kegyetlenkedése jobbágyai felett.)

Melyek a guberniumban béhatván, izen tőlem a generális a püspöknek, mit kellene cselekedni, mert a vármegye tisztei azt írják, hogy elébb álló szándékának híre futamodott és mivel actu is feles rabjai vannak, azokat examinálni vagy elbocsátani félelmes. Elvégzék osztán, hogy elfogattassék militari manu. Másnap a guberniumnak proponálák, holott a thesaurarius contradisputálá, hogy nobilis non nisi etc. De egyedűl maradván, megparancsoltaték, hogy egy hadnagy harmincz lovas katonával tegye arestumban, mely meg is lött. Remélem, fog M. Vásárhelyre kisértetni, hogy ott a director a táblán persequálja.

(Br. Dujardin elfogatása.)

A császár, császárné és az egész királyi udvar ezen hónapba Insprugba menvén, talám, hogy felséges értzherczegnek feleséget szerezzenek, sok hírek kezdének futamodni. Beszélének ugyanis a bécsi nagy változásokról és hogy azok publicatioja alkalmatosságával a nép ne lármázzon, három vagy négy regiment bémeneteléről. E végre az domicianusok clastromának casarmává változtatásáról, az alsó jezsuiták felosztásáról és ezek klastromának a dominicanusok számára való fordításáról etc., mely igen nagy dolognak tetszvén, a következendőket még nevezetesebbeknek gondolták.

Insprug(ba megy az udvar.)

(Bécsi hírek.)

Itt is beszélte a püspök, mások is, hogy nagy újságokat fogunk kevés hetek alatt hallani és kivált a vallás dolgában. Meg is nevezték némelyek annyiban, hogy ő felsége a protestans papoknak is canonica portiokat determinálna és dézmájokat elvenné, hogy a superfluitast az erigalando universitas fundusára fordítsa. Melyet itten *br. Bruckenthal* úrnak tulajdonítottak, kiről sok felől irogattak Bécsből, hogy credituma apadna és minden órán elfogyna s birodalmának nyaka szakadna, úgy mint, ki most is néhány dolgokban negativát kapott ő felségétől.

B. (Vallásügy.)

(Br. Bruckenthal befolyásának csökkenése.)

Első, hogy midőn ő felsége udvari cancellariust *gr. Bethlent* Insprugban magával menni parancsolta, ezt meg nem fordíthatta, noha tüzesen iparkodott rajta.

2-dik: maga is ezért el akarván mindenképpen véle menni, meg nem nyerhette.

3-dik, hogy az expeditiokat nem ő, mint kivánta, hanem *Breiner* subscribálta ő felsége rendeléséből, in illis tudni illik, quae moram non ferunt; mert a többit tartoztak *Bethlen* után Insprugban küldeni és néki mindenről relatiot tenni. Ez utolsóról pedig rescriptum is jött a guberniumhoz.

4-dik: látván, hogy nationis comesnek sem bátyját az újegyházi királybírót, se pedig *Huttert* nem resolváltathatja, azt a proiectumot adta volna ő felségének, hogy *Perlast* a tömösvári administratort tegye comesnek ő felsége és őtet resolválja helyében administratornak, melyben hasonlóképpen simplex negativát vett. Sőt e felett átallátta ő felsége:

(Br. Bruckenthal tervei a szász comesség betöltésére.)

1-mo, hogy maga privatumát keresi és ezért 2-do, azt a bene merita natiot egy született spanyollal kész volna disgustálni; 3-tio, olyannal, a ki semmi törvényét, szokását nem tudja és a ki monarchice administrálta a Banatust, melynek semmi törvénye nincsen. 4-to, szégyenli maga is hazájában béjönni és azért keres másutt accomodatiot, melyet catholicuson kivűl más nem obtineálhat etc. Igazak-é vagy nem? nem tudom, hinni sem akarom egy oly politessel bíró nagy emberről.

Irta *Honneman*, hogy a directorium operatiojának revisioját magára *br. Bruckenthal* úrra bízta ő felsége, adván melléje *báró* von der *Markot* és *Horváthot*. Mikor elindult ő felsége, akkor is meghagyta, Insprugból is parancsolta, hogy azon dolgoknak a revisiojával siessenek. Néki mondta *br. Bruckenthal*, ne költsön ott hiában, menjen haza, véghez viszi, hogy néki fizetése megadatik; de ő megmondotta, míg vége nem lesz, addig nem mozdúl, közönséges lévén a dolog több collegáival is. Ugyancsak ő felsége

B. B. (= Báró Bruckenthal.)

4 forint diurnumot resolvált néki ex allodiali fundo. Irta azt is *Honneman*, hogy ezelőtt is ezen dologban *Horváth* dolgozott volt referadát in favorem directorii, melyet eltévesztettek, most sem írhat sine ratione egyebet. Von der *Mark* is okos ember és senki kedviért maga conscientiáját s existimatióját el nem kivánja veszteni és így nagy expectatioval várják a dolognak kimenetelét.

Contributio (megállapítása és felosztása.) Tandem aliquando az 1763-dik esztendőbeli contributio, mely hat esztendei norma leszen, megállíttaték, figáltatván ez:

Comitatuum	Rh.	fl.	557.557	d.	$22\frac{2}{3}$
Partium Reappl.	»	»	111.854	»	43
Sedium Siculicalium	»	»	179.201	»	49
» Saxonicalium ...	»	»	390.523	»	25
Fogaras	»	»	37.459	»	41
Locorum taxalium	»	»	41.659	»	$46\frac{1}{3}$
In summa ...	Rh.	fl.	1,318.256	d.	47.

Melyek titulo ordinariae contributionis, salgamalis redemtionis, limitianeae militiae competentiae et sallariorum provincialium absorbeáltatván, alig marad 60.000 ad inevitabiles expensas. Melyről való relatioja a guberniumnak méltó, hogy megolvastassék.

Hát még mennyi decrescentia volt azóta és mennyi lesz ezután? Vajjon honnan és ki pótolja ki azokat? Megmutatja a dolognak kimeneteli.

Kolosvár R. Nevezetes dolog történt absentiámban a guberniumban. Tudva vagyon ugyan a diploma, tudva az ő felsége resolutioi, melyek szerint in officiis gerendis inter catholicos et reformatos geometrica proportiot és paritast observáltatni parancsolt ő felsége számtalanszor. Legközelebb most a tavaszszal két versben is positive megparancsolta a thordai communitásnak a gubernium, hogy az unitarius senatorok helyében in casu mortis úgy substituáljanak a más két religioból, hogy az a paritas observaltassék. Még is ez ellen most e diametro contraria determinatiot tett a gubernium, melyet elébb kezdek. Kolozsvárt lévén 6 catholicus és 4 reformatus, 2 unitarius senatorok, az egyik unitarius senator catholicussá leszen és ezzel 7 számra szaporodnak a pápisták, de ez *Buccow* idejében meghalván és controversiában jövén a vacantia, determináltatja *Buccow*, hogy a geometrica proportio és diploma szerint adattassék reformatusnak. A catholicusok recurrálván udvarhoz, elsőbben megállíttatik executioja a gubernium determinatiojának, azután

(A kolozsvári tanácsosi állások betöltésénél a protestansok sérelme.)

a felkivánt informatiora azt parancsolja ő felsége, hogy mivel az unitárius magával vitte által a catholicusokhoz a vacantiat, azért tőlük el nem lehet venni. Jóllehet ugyan ez is nagy praeiudicium és a mint más hívatalok, fő és vicetisztségek a két religio közt alternálhatnak, de iure ez is alternálhatott volna, mindazonáltal ezt ebbe hagyom. Hanem most a 2-dik unitarius senator is meghalván maga vallásában, praetensiot formálnak a reformatusok, contradisputálják a catholicusok, denique mint a kik többen voltak, pluralitate votorum adiuváltatnak egy pápistát, a reformátusok is egy reformatust azután, ki 13-dik senator lett. A controversia submittáltatván a guberniumban, úgy értém, a püspök oly interpretatiot tett, hogy a de paritate observanda kelt diploma és resolutioknak csak ott van helyök, az hol többen vannak az acatholicusok, nem pedig az hol a catholikusok, azért bene factum, hogy a catholicusok senatort tettek, a 13-dik pedig, tanquam supernumerarius, adeoque nullus, cassáltassék. Szólott *Hutter* úr, még *Veress* úr is, de reformatus consiliarius egy sem volt. Holott ő felsége parancsolta 1760-ban, hogy a religiosumokat iure catholica a püspök, a többit pedig két consiliarius, egy catholicus és más protestans referálják. A püspök nélkül semmi religiosumhoz nem szólanak, ellenben pedig a reformatusokra mindenkor többire reformatus consiliariusok absentiájában teszik a törvényt. Itélje meg az isten. Másként nem tudom, hogy ád számot *gr. Lázárnak* lelke az efféléről, mert se publicumot, se religiosumot számban se veszen, örökké azon töri az eszit, minémű praetextust kapjon a kinn maradásra, a minthogy ezen esztendőben majd mitsem üle benn.

Érkezék ő felségének egy rescriptuma, mely szerint ex illis principiis, hogy a törvény nem ellenzi, hogy a fejedelem a sónak árát ne nevelhesse, de különben is most alább való a pénz massája, mint a régi idöbe és a nemes s paraszt só árának differentiájából származtak eddig is a sok praevaricatiok, arra nézve ő felsége akár nemes, akár paraszt sónak árát egyformán mázsáját pro 10 frt 50 kr. fizettetni determinálta. Senki sem szóla ellene. nyereségének tartván akárki, ha ezen hónapban maga nemes darabját kikaphatta, mivel usque ad primum augusti az eddig való áron kiadták. Nézzék meg a törvényt és az articulusokat s meglátják, hány törvény romlott meg ezzel. *Só (ára felemelése.)*

Említettem oda fel, *gr. Teleki Jósef* miként beszélt ő felségével az atyja részére a táblai praesesség iránt; most már kijelentette ő felsége, melyik *Bethlent* értette, *Tabulae praeses (gr. Bethlen Pál kineveztetése.)*

resolválván a végre *gr. Bethlen Pál* urat. Irja ugyan, örömest kívánta volna a statusok candidatioját venni, de mivel az igazság kiszolgáltatása ennek resolutioját siettette, de ennek felette a múlt candidatio alkalmatosságával is *gr. Nemesen* kivül *gr. Bethlennek* volt több votuma, szükségesnek itélte azon hívatalt restaurálni.

(Kath. papok javadalmazása.) Insinuálá a thesaurariatus a guberniumnak, hogy ő felsége az olyan catholicus papoknak, kiknek canonica portiojuk nincsen e hazában, két ezer forintot rendelt a magyarországi camaráról. Úgy vélem, ebből több parochiák is erigáltatnak, nemcsak azok, melyek most vannak. Nevezetesen Udvarhelyszékbe kettő és Aranyosban is annyi; kétségkivűl az unitáriusok kedvéért, hogy azok inkább persvadeáltassanak a megtérésre; azután pedig sequere *Kupátsi*, ha istennek is úgy tetszik. Communicálá a gubernium ezen thesaurariatus insinuatumát a püspök urral, ki akkor jelen nem volt, hogy ha mit szükségesnek lát ezen dologban cselekedni, jelentse 'a guberniumnak, hogy secundálja, de nem ada választ, talám magával hozza.

Augustus, September, October 1765.

Császár halála és másoké. Nevezetes dolgot jegyzettenek meg ezen esztendőben juniusnak, juliusnak és augusztusnak, mindeniknek 18-ik napjáról. Mivel az elsőn a magyar primás herczeg *Barkóczi Imre*, másodikon a pármai herczeg, ertzherczeg *Józsefnek* az ipja, harmadikon pedig az atyja maga, felséges *Ferencz császár* különös haláloknak nemével megholtanak.

(Barkóczi primás halála és előzményei.) Az elsőről feljebb is emlékeztem. Ennekfelette pedig bizonyosan beszéllették, hogy a mult magyarországi diétán elkedvetlenedvén a statusok, kivánták volna felséges *József* ertzherczeg és római királyt megkoronázni. Bízták ennek titkos propositióját a primásra, ki azt véghez is vitte, de vett olyan feleletet: apa ne oltsd ki az anyám szerelmét hozzám, tudod mint szereti az uralkodást, és semmi inkább meg nem sértené, mintha ezt valaki vagy kivánná, vagy javallaná. El is mult erre nézve, de nem maradott titokban a királyné előtt; mely előbbi nehézségét nevelvén, arra fokadott (!) ki ő felsége, hogy mondaná néki: semmi cselekedetét inkább meg nem bánta, mint hogy őtet primásnak tette; mely volt eredete nyavalyájának, és következett halálának. *(A primás felelete a királynénak.)* Mikor ő még grátiában volt, kérdette ő felsége: mi annak az oka, hogy míg primás nem lett, olyan buzgó volt ő felsége szolgálatjában, azolta pedig igen nagyon tartja (!)

a házával? Felelte: ne csudálja ő felsége, mert addig csak fia volt a házának és nem obligáltatott annyira, már pedig apja lévén, ex naturali obligatione tartozik pártját fogni.

Leopold (főherczeg házassága.)

Felséges *Leopold* értzherczeg (!) számára eljegyeztetvén a spanyol király leánya, termináltatott a lakodalom Insprugba Tyrolisba, hová az egész udvar felment. A pármai herczeg testvére lévén a spanyol királynak, midőn örömmel kivánta bocsátani a húgát, hirtelen halállal e világból kimulék, juliusnak 18-ik napján. Kivánván a spanyol király, hogy Toscánát engedné a császár *Leopoldnak*, mert másként ország nélkül való férjnek leányát nem adná, megigérte mind a császár, mind pedig a római király; telvén ebben kevés idő, elhozák Insprugba a comissariusok a menyasszonyt, kiknek instructiojukban lenni mondották, addig ne engedjek consumálni a házasságot, míg a cessiót ki nem adják; de azok a nélkül bocsáttatván vissza, a kisasszony ott maradott. Úgy lehetett vélekedni, hogy mivel az acheni békesség punctumi szerint úgy egyeztek volt meg az ausztriai és spanyol házak, hogy a spanyol király sine semine decedálván, succedáljon neki a siciliai és neapolisi király, ennek pedig pármai herczeg *Don Filep* és Párma engedtessék a mi udvarunknak, de a siciliai király succedálván media tempore a spanyol koronára, Siciliát is és Neapolist megtartotta, *Don Filep* is Pármában maradt, és így mi semmi nélkül maradtunk. Talám ezt akarták Toscana odaigérésével és nem engedésével viszontagolni (!); noha azután ugy hallatott, hogy bizonyos circumscriptio mellett a császár halála után *József* római király oda engedte.

(Ferencz császár hirtelen halála.)

A nagy vigasságot Insprugban nevezetes szomorúság követé, mert augustus 18-ik napján a császár komédiába menvén, végig ki nem állhatta, hanem változását érezvén, házába ment; oly hirtelen annyira elerőtelenedett, hogy ajtajához érkezvén, ha az thürhüter meg nem fogta volna derékon, elesett volna. Letevén ezért ágyába, egy két minuta alatt megholt. Érkeztek doctorok, papok, de későn. A római király ment bé elsőben a császárnéhoz, hogy a császár igen nehezen van, levessét félben hagyván a királyné, szaladott, de a szembejövő papok, doctorok már halálát mondották. Melybéli szomoruságában hétszer ájult el. Retirálta is magát valami apáczák klastromába. Felbontván testét, a bélit ottan temették, egyéb részét pedig hozták Bécsbe, a császárok szokott temető helyében.

Prodigii. (Babonás hiedelmű látományok.)

Csudálatos dolgok történtek ennek alkalmatosságával, mert 6-ik septemberben a császár exequiáján pontificálván a bécsi cardinális és váczi püspök *Migázi*, a crucifixus az

oltárról leesett, és őtet szinte agyon ütötte. Spectrumok láttattak, maga a római királyné is látott Semprumban[1] tüzet, melyen megháborodott. Az értzherczegek és herczeg kisasszonyok pedig együtt lévén, keresztűl ment közöttök egy lapta forma fekete golyóbis, keresték és nem találták. Melyeket írt nékem egy jó uram, sőt azt is hozzá tette, hogy ugyanazon a napon, melyen a császár meghalt, Váczon a tavaly *Migázitól* ő felségek tiszteletére épített igen pompás triumphalis portán lévő képét is a császárnak a menykő leütötte, noha ez, a mint azután ott járt egy kapitány jóbarátom mondotta, nem úgy volt, hanem lévén azon triumphalis portának tetején a császárnak és császárnénak jobb felől *József* és *Maximilián*, bal felől pedig *Leopoldnak* és *Ferdinándnak* nevei kiirva, a császár, császárné, *József* és *Maximilián* herczegeknek neveit a menykő azon a napon fekete lineával keresztül húzta.

(A császár halála híre Erdélyben.) Megírá kanczellárius *gr. Bethlen* a császár halálát staffétán *Hadiknak*, javalván, hogy azalatt is, míg az udvari rendelések elérkeznek, a muzsikát tiltsa meg a gubernium. Meg is lőn Szebenben. Várák sokáig a parancsolatokat, de egész septemberbe nem jövének. Irá ismét a cancellarius, hogy a gyászt is parancsolja ki. Mely bennem s másokban is nagy gyanút okozott, hogy a mit hallottunk, igaz lészen. Megértvén ugyanis a császár halálát reggel a generálistól, menék egy boltba fekete posztót venni. Ott találván a vízaknai kamaraispánt, kérdi, mi ujság? Felelém: nem tudok semmit; hát ő már beszéli a titkot. Sőt többet monda: *(József császár koronáztatásának akadályai.)* mert előhozván, hogy a római király francofurtumi coronatiojára midőn készült az udvar indúlni, ottan ottan változott az indulásnak terminussa, melynek oka az volt, mivel még voltak difficultások, melyeket superálni kellett. Nevezetesen pedig ő akkor a prussus követnél, Bécsben gyakran megfordulván, látta az írásokat is, melyek szerint legnagyobb obiectio volt, hogy ha a császár a császárnénál előbb meg *Cs(ászár) halála.* találna halni, hogy lehessen a római birodalomnak olyan feje és imperatora, ki tantam imperii dignitatem tueri non possit és mindent az anyjától várjon. Annyira is ment volt úgymond a dolog, hogy felséges asszonyunk örömest desistált volna annak sollicitatiojától, ha a császár minden tehetségét közbe nem vetette és nem declarálta volna, hogy akármennyi millióńba kerűljön, véghez viszi; vett is legalább hat millión költséget reá. Igy aztán különben nem forrhatván meg a dolog, reversálta ő felsége magát az imperiumnak.

[1]) T. i. Schönbrunnban.

hogy ha magánál elébb meghalna a császár, a regirungot a fiának általadja.

Midőn azért a császár meghalván, annyira késtek az expeditiók, úgy gyanították, hogy azoknak módja és az új császár állapotjának meghatározása tartóztatta volna azon dolgokat. Voltak sok opiniok, hogy ha általadja egészen a regiment, maga nagy dolgokhoz szokván és azoktól hirtelen elvonván magát, de rendeléseit új emberektől változtatni látván, lehetetlen, hogy egészségében változást ne okozzon. Ha megosztja fiával a birodalmat, ez sem lesz hasznos; egyik sem lött azért, hanem corregensnek declarálta, mint alább megtetszik.

(József császár első intézkedései.)

Atyja halála után elérkezvén az új császár Bécsbe, egy minister egy regirungbeli consiliarius és egy senator által elpecsételtette az atyja tárházait. Celebrált ministerialis conferentiát, hová maga is elmenvén, midőn egy negédes minister, *Kaunitz* későbbre érkezett volna, mondta *József* császár: úgy tudja, az szolgának kell ura után várakozni és nem az urnak a szolga után. Amaz mentvén magát franczia nyelven, mond a császár: itt mi mindnyájan németül beszéllünk. Az honnan kihozzák, hogy a ministereket kurtábban fogja tartani.

(Kaunitz megleczkéztetése.)

(Br. Bruken-thal mellőztetése.)

Híre volt, hogy midőn az udvar Insprugba készült, parancsolt ő felsége cancellarius *Bethlen*nek is; hogy véle menjen, melyet *br. Brukenthal* úr impediálni akarván, nem lehetett. Azután maga is kéredzvén, negativát kapott. A decretumok subscriptióját, kérdvén, azalatt ki subscribálja? *Neiberg*re bízatott. Néki pedig a szász directorium dolgának revisioja concredáltatott.

Promotiok (az udvarnál.)

Celebrálván az udvar, az özvegy császárnén kivül, anniversarium festumát Bécsnek a töröktől való megszabadúlásának, a szent Istvánban [1]) annak alkalmatosságával publicáltatott herczeg *Kévenhüller Uhlefeld* mellé főhoffmesternek, helyébe főcamerariusnak az...... [2]), *Augsper* (!) herczeg is a főlovászmesterséget resignálván, lett helyébe az ifjú *gr. Diettrichstein*, ki a római királynak volt főlovászmestere. *Chaunitz* (!) is gondolkodnék de quiete és következnének többen.

Generalis beszélgetése. [3])

A generalis maga kegyessége szerint sokszor különös beszédbe eredvén vélem és egyebek között lévén szó az erdélyi sok bizonytalan változásokról, improportioról etc.

---

[1]) T. i. a bécsi szent István templomban.

[2]) Utána: »ifjú Dittrichstein« kihúzva.

[3]) Úgy ez, mint a többi, zárjelbe nem foglalt oldalczímek Halmágyi kezétől származnak.

(Alattomos reformkisérletek az udvarnál.)

beszélé, hogy sok dolgok oldalfélt mennek ő felsége eleibe, melyekben a status consilium semmit nem tud. Előadja némely nyughatatlan ember szép szín alatt, hogy ebből amabból mennyi haszna lesz ő felségének; ha feleli, hogy status consiliumra viszi, mondja amaz: úgy semmi sem lesz belőle, mert mindnyájan jónak látják ugyan, de csak azért, hogy ő találta, improbálni fogják, hanem committálja ő felsége néki és adjon hatalmat reá, ő végbe viszi. Resolvál ő felsége magától reá, hozzáfog, zűrzavarba hozza a dolgokat, midőn a ministerium észrevészi, tudakozza, mitől és kitől van, kisül utóljára, hogy ő felsége tetszése. Hallgat minden, úszni kell osztán a bajba.

(Ferdinánd főherczeg nyilatkozata Hadiknak Erdélyről.)

Tudva vagyon, úgymond, mely ártalmas színekkel festették le az erdélyi uraságot, hogy a limitanea militia erectioját mind contracarirozza, és csaknem seditiora készül a dolog. Midőn maga Bécsbe volt és ő felsége privatim megmondotta magának, hogy Erdélybe küldi commendirozónak, elment felséges *Ferdinánd* herczeghez udvarolni és nevenapján gratulálni. Mondta *gr. Neiperg* a feldmarschall, hogy a herczeg is gratuláljon *Hadiknak*, mivel Erdélybe megyen. Mondja a kis herczeg: ő igen örvend, hogy az a hívatal oly jó kézben megyen, mert ő felségének igen sok rosszat mondanak azon tartományról, a melyet ő épen nem foghat meg; mert ha úgy veszi az ember a dolgot, a mint magában vagyon, lehetetlen elhinni, hogy ez a kicsiny Erdély rebellioról merne gondolkodni; ha valami differenciák volnának is, azt a *Hadik* moderatioja superálja etc. Annyira, hogy azon kis herczeg discursusán nem győzött eléggé csodálkozni és teli tölt a szeme könyvel örömében.

(A nádor véleménye az új császár társuralkodó szerepéről.)

Minekutána minden expeditiok késtek a császár halála körül való dispositiókról, hallók egyszer, hogy nagy conferentia tartatott, hogy már az új császár mi módon influáljon az administratioban? Akkor történvén a palatinusnak is az új császár köszöntésére való menetele, felhívattatott azon conferentiában és midőn már mások megegyeztek volna benne, hogy ez is, mint az atyja, lenne corregens: a palatinus mondotta, hogy ez igen nagy dolog lévén, a melyről ő eddig nem is gondolkodott, hirtelen hozzászólani sem tud; kért arra nézve másnapig időt a gondolkozásra, hogy akkor maga vélekedését írásban vihesse fel. Megengedtetett. Ki is akkor írásban derekas deductióval remonstrálta, hogy a megholt császárban mind a császárné, mind országai nagy bizodalmukat vetvén, hogy ex matrimoniali connexione et affectu segíti híven a királynét, méltán választatott ő felsége corregensnek, mivel semmi egyéb successioja nem volt; de mivel a mostani

császár omnium regnorum haeres inmediatus et successor, corregens nem lehet, hanem conrex. Mely differentia a császárné eleibe menvén, úgy determinálta a corregentiát és osztán úgy írattak erről parancsolatok. Ezen inventióját a palatinusnak nem hiszem kedvesen vette volna a császárné. De talám a palatinus is egy kevés passioból cselekedte; ugyanis

(A nádor vasmegyei jobbágyai felkelése.)

Mivel a mult diaetán sok dolgokban nem az udvar ínye szerint procedált a palatinus, egy kevés vak csapást akarván az udvar rajta tenni, a mint ott járt embertől értettem, talám nem épen híre nélkül az udvarnak, a *Battyányi* familia vasvármegyei jobbágyai urok ellen insurgáltanak s rebelláltanak. A vármegye nem bírván véllek, pro regali brachio folyamodott a palatinus az udvarhoz, de sokáig nem obtineálhatta, míg osztán utóljára még nagyobb insolentiára vetemedvén a nép, kényteleníttetett az udvar quieti publicae consulere és két regementet azoknak lecsendesítésére expediálni. Most talám bízván abban, hogy az új császár manuteneálni fogja, ő is egy kis revanchot adott ez által.

(A szüret Sárdon.)

Kimenvén Sárdra a szüretre, igen kevés hasznom vala benne, úgy hogy ha capitalisom interessét, és reá való költségemet calculálom, minden veder borom belé kerűlt 4 frtba. De reménlvén jövendőre Istennek áldását, igyekeztem szőlőmet meliorálni.

(Bárdi, Somlyai és Vest udv. tanácsosok nyugdíjazása.)

Jubiláltatván, mint feljebb írám, udvari consiliarius *Bándi*, *Somlyai* és *Vest* uramék, ezer-ezer tallér fizetéssel, a két első Erdélybe lejött, harmadik bécsi felesége kedviért ott maradott. Irtam oda fel, hogy ezen szerencsétlenséget *Somlyai* uram legkönnyebben, *Bándi* uram nehezebben és *Vest* uram pedig legnehezebben szenvedte. De most ellenkezőt tapasztaltam. Mert *Bándi* uram benn járván Szebenben, igen frissen volt és semmi confusiójára nem szolgált ezen változása. *Somlyai* uram ellenben, kinek kétszer is udvarlottam Benedekben, nagy confusióban volt, melancholiában, sőt hypochondriában, én ugyan provocáltam a velem való beszédre, de mások panaszoltak, hogy valami szót alig vehettek ki belőle. Panaszolta nékem fátumit, az igaz írásért és szóért hogy kell szenvedni, mely igazságot *B. B.*[1]) más hamis szinekkel festvén bé, el kellett veszni. Med. doctor *Zágoni* is resolváltatott vala cum sallario gubernium medicussának, de azt is ugyan ő elrontotta; javallaná azért, írna a gubernium újra mellette, mert a cancellaria secundálná és megnyerné. Hallottam, hogy némelyek előtt még terhesebb

(Somlyai elkeseredése és panasza Brukenthal ellen.)

(Zágoni a gubernium orvosává jelöltetése.)

[1]) T. i. báró Brukenthal.

Hiszem jura l. baronatus magának reserválta ő felsége, melyet ha általadott volna, úgy talám volna néminemű fundamentuma kéréseknek, de így semmi sem lehet és azt forgatni is nagy szemtelenség.

Tentálák Régent, Bátost és Tekét is, hogy a vármegyék jurisdictioja alól Radna völgyéért kitekerjék, mely ugyan most hallgatásban vagyon, de még a praetensio feltámadhat. Projectálta *br. Brukenthal*, hogy a szász jobbágyok is száz r. forinttal változhassanak meg a földesuroktól, vala ennek is nagy híre, hogy propositioba jön; mely ugyan még haladott, de azzal nem hiszem, hogy elmult volna. Rész szerint ennek facilitatiojának tulajdoníttatik, hogy azon szász jobbágyokat fellármázák a földesurak ellen. Melynek nagyobb fuvója, mint a fejérmegyei almakereki investigatioból kijött volt, *H.*[1]) De a tábla sem meré fel adni, más sem említeni.

(A szász jobbágyok megváltása terve.)

Most ismét azt kezdik beszélleni, a mint hallom, nem is minden fundamentom nélkül, hogy valamint az exactoratust és directiva comissiot, úgy a provincialis commissariatust is tolláltatni akarná *B.B.*[2]); hogy a mennyiben a contributio exactioját illeti és computust s administratiot, ennyiben tractálná az hadi commissariatus, in reliquo pedig a referens in re contributionali; hogy így egész oeconomiája a contributionak egyedül szásztól függene, és a magyartól általmenne minden. A minthogy már adjunctus commissarius *Dombi* panaszolt is, hogy némely szász perceptor, praetereálván a provincialist, az hadi commissariatusra egyenesen megyen maga quietantiáival s azután jelenti a provincialisnak, hogy már béadta.

(Gr. Bethlen Miklós megkárosítása.)

Hozzá is kezdettek fogni a főcommissarius *gróf Bethlenhez*, mert ő excellentiája nehány esztendőktől fogva administrálván, mint az előtti főtiszt. Fagarasföldét, elvette volt az alatt egész sallariumát is, melyet most peremtorie parancsolt ő felsége fele részében visszafizettetni.

Ennekfelette főcommissariusi instructiojában rendeltetett volt titulo census quartierialis 445 forintja, ide számláltatván a cassa is. Annakutána kijövén a quartély regulamentum, abba semmi hoc titulo nem tétetett fel, hanem in ea parte üresen maradott a rubrica. Mely differentiát még akkor proponálván a guberniumban, *Buccow* azt mondta, abban lévén már azelőtt determinatio, újabban kitenni nem volt szükség, vegye azért instructioja szerint a fenn írt

---

[1]) Bizonyára Hutter kormányszéki tanácsos.
[2]) Br. Brukenthal Sámuel.

445 forintokat, melyeket noha bona fide percipiált és gubernium hírével és applacidátiojával: most mégis megparancsolá ő felsége, hogy a mit superflue vett ab anno 1762, azt fizesse vissza a cassába, lévén magának mint consiliariusnak, úgy cancelláriának és cassának is meghatározott censusa. Mely rescriptum felolvasásával megtevé *gróf Bethlen* a fennírt propositiot a guberniumban, és annak bizonyságára, hogy a mit vett hoc titulo, bona fide vette, protocolláltatá. Megválik, mit nyér véle.

Palatinus halála.[1]

Jöve postán az híre, hogy a magyar palatinus *gróf Battyáni Lajos* megholt, hirtelen ugyan, de nagy vénséget érvén. Ez mivel mind udvari cancellariusságát azért resignálván, hogy az előre általlátott praejudiciumokat maga ne expediáltassa, mind azután palatinussá választatván, ha néha néha durvácska volt is némely hazafiaihoz, de in communi hazájához való szeretetit nyilvánságossá tévén; kivált, hogy a primás után oly hamar történt halála, igen sajnállotta az ország. Testvér öcscsének pedig *herczeg Battyáni Károlynak* kettős szomorúságot okozott, mind úgy, mint kedves testvére, mind pedig, mint ipja. El vette volt ugyanis *gróf Erdődi* halála után özvegygyé maradott leányát cum dispensatione pontificis azért, hogy jószága s kincse idegenre ne menjen. Nagyobb fia *gróf Battyáni Ádám*, mind maga a palatinus, mind a Trautmansdorffi majoratusokban, ez utolsó szállván reá, ex testamento ultimi deficientis, *Battyáni Károly* első feleségéről, *Trautmansdorffi* leányról.[2]) Reá fog maradni *Battyáni Károlynak* is minden jószága. Meg kell adni ennek a két *Battyáni* úrnak, hogy Magyarországon leggazdagabb urak voltak, szállván reájok *Eugenius* herczegről, kinek édes anyjok félig meddig felesége volt, igen nagy kincs. Jó gazdák voltak magok is és takarékosok, de a mint hallom, *Ádám* a rabokat el fogja szabadítani, igen szeretvén a nagy költséget; még atyja életében csak egy negotiatiója sokkal többre telvén százezer forintnál. Ugy jár ez a világ. Jól kereső atyáknak bővön költő fiok szokott lenni és vice versa!

(Gr. Battyány Lajos nádor jellemzése.)

(A Batthyány-örökség és nagy vagyon.)

Új császár qualitásai.

Az új császár, mivel azonkivül is maga nagy méltóságához képest illendőképen neveltetett, igen nagy reménséggel bétöltötte maga híveit hasznos és kivánatos uralkodásával; ki, mint *Fridericus* és *Mátyás* király, kezdett az apróbb és nagyobb dolgokba egyaránt belé tekinteni. Behozta vala ugyanis *Kaunitz* herczeg, ki a francziával való

---

[1]) Halmágyi oldalczíme.
[2]) Csonka mondat.

alliáncznak főszerzője vala, Párisból a piperés öltözetet és orczafestést, annyira, hogy a mi csuda, még a férfiak is, nemcsak a dámák, kezdették vala magokat festeni. A császár mindjárt megtiltá, hogy senki udvarhoz festett orczával ne menjen; következett innen, hogy a feszes orczájú szép ifjú dámák és cavallierok megránczosodtak és haloványodtak. Látván ennek felette mind az öltözetbeli, mind az asztalbeli nagy luxust, midőn amaz ha Párisból nem hozták, alkalmatosnak nem tartatott; e' pedig száz és több tál ételekre is kiterjedett; az officérek udvaroltak, az inas csak a tányért mossa, első fogást első, másodikat másik, harmadikat pedig harmadik szobában fogták s felkelvén úgy mentek a más házban: arra is vette magát, ut constitueret leges tam vestiarias, quam sumtuarias, mely valóban a publikumnak hasznos.

(*József császár újításai az udvarnál.*)

Ezelőtt minden ertzherczegnek és herczegasszonynak külön udvara és külön asztala nagy költségbe kerülvén, ezeket mind reducálta és egy asztalra huzta s az egész felséges udvarnak 12 tál ételre szabta az asztalát.

Elmenvén az hal-piaczra, és végére járván, hogy az pisztrángnak fontját egy forinton adják, midőn az asztalra vitt hasonló halnak fontját mi áron vette a fizető szolga, kérdezte és ez annak árrát 4 forintra mondotta volna, azt felelte: hakét annyin mondta volna árrát, a császár asztalára passirozottvolna; de négy annyi igen sok lévén, elbocsátotta és mást tett.

A liszt-piaczon udvari fizetésen tartatván feles személyek, oda is elment és csak hatot találván hívatalja mellett, és végére menvén, ha azok elégségesek-e? neveket a szolgálatban levőknek felirta és megtartotta, a többit pedig amandálta.

A mi pedig mindezeknél nagyobb, reducálta mind a franczia cselédeket és még a franczia szakácsokat is elbocsátotta. Tölt ezeknek száma valami kétszázra; kiknek mindeniknek két-két lóporcziója is ez által cessált. Mely alkalmatosságot adott az embereknek annak elhivésére, hogy talám a franczia allianz vége felé járna, és az anglussal s prussussal való confoederatio viszont lábra állana, melyet valójában hasznosnak tartanak mindenek, ez által mind muszkát, mind lengyelt magunkhoz kapcsolván; híre is vagyon, hogy a lengyel király egyik archiducissát kivánná feleségül venni. Nagy probabilitást okoz ebben a *Kaunitz* disgratiája is, kit a császár nem igen szenvedhet és mint feljebb meg vagyon írva, durván is bánt véle in status consilio. Ki oly nagy vad volt ezelőtt, hogy a királyné sem mert neki szól-

(*Kaunitz kegyvesztése.*)

lani, és akárki többet várakozott az ő ajtaján, mintsem a királynénál. E szokott lenni az ambitionak jutalma.

Károly császár spanyolokat promoveált, *Ferencz* és *Mária Terézia* francziákat; ideje, hogy a németek is lábra álljanak. A mint egy praetorianustól halottam, reménsége felett distingválja a magyar gárdát is és minden magyarokat.

(A szászok czímkívánsága.)

Jöve más decretum is a szász natio instantiájára, melyben kérték ő felségétől, hogy nékik is, mint a más két nationak inclytus titulusok légyen. Ebben ugyan keveset szólának, hanem megegyezének, hogy a thesaurariatussal is pro opinione közöljék. Meg is lőn; elküldte a directornak, megválik, mit felel reá. Ezelőtt hívattattak alma natio; nem is lehet őket aequiparalni a más kettővel, mert ők tiszta civisek és in fundo regio lakó privilegiatus sellérek.

(Gr. Nemes Ádám özvegye kérelme nyugdíjért.)

Gr. Nemes Ádám meghalván, sollicitálta az asszony, hogy mivel ura sok adósságba verte magát, mind úgy mint ítélőmester, mind pedig úgy mint tabulae praeses az ő felsége szolgálatjáért, midőn mint a juris correctoria commissio praesesse sok időt Szebenbe töltött, a többinek mind diurnuma volt, magának pedig semmi sem; ennek felette pedig Bécsbe is ő felsége szolgálatjába ment fel: méltóztassék ő felsége hívséges szolgálatját megtekinteni és abból a nyomoruságból kiemelni. Jöve azért parancsolatja a guberniumnak, hogy a gróf elmaradott házának állapotjáról informátiot adjon és opiniot, mit itélne, hogy ő felsége resolválna neki. Magától kére a gubernium informatiot. Béírá, hogy 12,500 frttal adós, háza terhes. Felküldé a gubernium, adván olyan opiniot mellette, hogy fizesse le ő felsége az adósságot e fundo provinciali és adjon annuatim e fundo camerali ezer forint pensiot. Felmene a fia *gr. Nemes János* és veje *gr. Teleki Imre*. Az első szerze az anyjának 800 frt pensiót eszendőnként, vejét pedig resolválá ő felsége táblai assessornak cum voto et sessione, sine tamen sallario. Lejövének; keveset szólott *gr. Nemes;* hanem a mi itt közönséges hír kezdett lenni, hogy *br. Korda* úr exciáját kolozsvármegyei főispányt nem csak jubillálták, hanem cassálták, ő is bizonyítá. De a generálisnak is privatim elérkezett. Béjövén *br. Korda* ezen közbe, eljöve hozzám is; kérdé nem hallottam-é valami hírt róla? Feleltem, a mit tudtam. Kérdi: elérkezett-e a rescriptum, mert a minémű tudósítást vett, el kellett jönni. Mondám: se nem láttam, se nem hallottam, nem is hiszem. Beszélé osztán, sajnálja, hogy oly neve lészen a posteritas előtt, de azt és egyebet mindent semmibe hajtana, hanem a király indignatioját felette nehezen szenvedi, és sajnálja, melytől minden hív

(Br. Korda kolozsvmegyei főispán kegyvesztése.)

subditusnak rettegni kell. És hogy gratiáját oly mal' à propo ellenségi bal informatiójára veszti el, a melyért mindenét consecrálta és mindent cselekedett, hogy azt megnyerje. Ha ugyanis felszámlálja azon 10 ezer r. frtot, melyet ajándékozott, a mennyi gyalog és lovas katonát adott, egyebeket is praestált, többre viszi adományát 40 ezer frtnál. Már most bár csak interessét kapná, ha tisztét elveszti.

Volt ugyan valami investigatio ellene, jöttek ki némely apróság húzavonák, melyet cselédi tettek volt, de azokat is mind megfizette, és úgy tudja, félre is tétetett volt azon munka Bécsbe, hanem nem tudja ki ingerléséből került most elő; egyéb nem lehet, mert kötelességénél többet cselekedett, és hibát administratiojában nem kapnak. Lehet talán *gr. Kornis Mihály* is segített valamit, hogy Kővárvidékéről béjöhessen. Neheztelt *B. B.*[1]) úr is, hogy midőn cancellariusnak candidáltatta *Buccow*, maga nemcsak nem candidálta, hanem másoknak is disvadeálta, de nagyobb mértékben tulajdonitja *gr. Bánffi* munkájának. Ki is még akkor, midőn maga Küküllő, *gr. Bethlen Pál* pedig Thordavármegyei főispánnak resolváltattak, tett vala oly propositiot, hogy venné magának Thorda vármegyét, úgy is becsületesebb volna ott fungálni, mint Kolozsban, holott már investigatio volt utána, *gr. Bethlen* menne által Küküllőbe, maradna magának Kolozsvármegye, mindeniknek lévén bő jószága benne. Felelte *br. Korda*: írták magának is, hogy már azon csere munkában volna Bécsbe, s ha előre jelentették volna magának, örömest reáállott volna, de praetereáltatván, már maga consensussát nem adhatja. Cselekedheti ő felsége azon kivűl is, ha tetszik. Melyre felelte volna *gr. Bánffi* úr exciája: lássa, de meg fogja bánni. Az honnan úgy véli, hogy ezen kútfőből származott a baja. Eventus docebit.

(Küküllőmegyei ülnökök felfüggesztése.)

Nevezetes dolog jöve elő a guberniumban. M. *gr. Bánffi Dienes* Küküllő vármegyei főispán úr exciája íra egy levelet a guberniumnak, hogy *Bágyoni László* és *Szentpáli Benjámin* actualis assessorok egymás ellen ő exciájának oly mocskos írásokat adtanak bé, melyet el nem szenvedhetett, hanem mindkettőt addig, míg judicialiter magukat nem purgálják, suspendált ab officio, substituálván helyekbe instructioja szerint a két első supernumerariust; *Imets Antalt* és *Szegedit*. Mondá a püspök úr exciája: igenis méltó approbálni, ne vilescáljon a főtisztek activitássa; secundála *gr. Bethlen Miklós* úr is. Felelé *gr. Lázár* exciája:

[1]) T. i. báró Brukenthal Sámuel.

vajjon suspendálhatja-e magától a főtiszt gubernium híre nélkül, kit a király confirmált, de különben is nem in ipsa sedria történt, hogy ad instantivum provocáltatván, convincáltattak volna, hanem különösen extra tabulam adták ő exciájának; hogy lehet azért táblán kivül történt dologért, nobiles non citatos, non convictos amoveálni a táblától és in causa honoris csak a főtisztnek megsentiázni. Söt még azon írásokat bé se küldötte, egész declaratiot se teszen, hátha azon írásokban sem lesz, a mi azt érdemelje. Legalább consulálni kell vala a guberniumot és magától oly nagyra nem ereszkedni, mert noha praeses, reverentiával tartoznak, de amazoknak sem lehet épen serviliter subjiciáltatni. Megismerék, hogy hiba, de mivel megtörtént, nem jó úgy mondták lábat adni főtiszt ellen az embereknek, kik azon kivül is igen nyakasok, meg lehet pedig magának különösen írni, hogy ezután affélét előre referáljon a guberniumnak.

Mondá *gr. Lázár: Rosnyai gr. Tholdalagival* való dolgában in facto honoris perelvén Marosszéken in generali sedria judicialiter imfamisnak pronuntiáltatott és assessorságától is priváltatott, mégis mivel appellálta causáját, az udvar reponálta; mennyivel inkább itt, az hol provocatio sem volt etc. Sok disceptatio után osztán concludáltaték, hogy írassék meg, küldje be az aktákat. Hozzá tette azt is *gr. Lázár:* a két suspensus assessor reformatus lévén, kik helyekben substituáltattak, mindenik catholicus, és így a religionak is contra altissimas ordinationes nagy injuriája vagyon. Megismerék, de csak megmarada az elébbeni conclusum. Noha

(Valláskérdés Hunyadmegyében.)

Ekkor adá elő a püspök a Hunyad vármegyei status personalist, hogy ott csak 14 catholicus van és 26 reformatus, megis hagyák *gr. Lázárnak*, ki akkor *gr. Kendeffy Elek* főispán installatiójára küldetett, hogy azon alkalmatossággal ad paritatem inter religiones igyekezzék menni.

(A szultán orvosa átutazása.)

Általmene itten a török császár első udvari medicussa, ki is neapolitanus fi, török köntösbe, megjárván hazáját, Párist, Londont, Bécset, erre vette utját. Beszélé a generális, *Kaunicz* herczeg levelét vette, melyben írta, hogy a királyné öt óráig, a császár kettőig beszéllett vélle, nagy kegyelemmel látták, nagy ajándékokat is adtak; azért kedvesen venné ő felsége, ha a generális is distinguálná. Tractálta is, de keveset mulatott.

(Égi jelek, földrengés.)

Csudálatos híreket beszéllettenek a szent-Márton napi vásárhelyi sokadalomra járt emberek: látták éjjel 3 órakor, hogy a csillagok összvefutkosván sürüen dél fele leverték egymást. Tüzes seprüt is, némelyek lófarknak mondták, láttak.

Egy franciscanus írta, hogy ő Bihar vármegyéből jövén bé a sebesvári passuson, ugyanakkor mindnyájan látták, hogy egy magyar kard az égen ment napnyugot felé, tartott két órát. Kisérte 3 dárda is, de azok három fertály alatt elenyésztek. Volt földindúlás is Kolos és Doboka vármegyékben nagy mértékbe, mint ezelőtt két hónappal itt Fagaras és Csikszereda felé, úgy hogy a fagarasi commendans a népet is kirukkoltatta, nehogy oda ölje az épűlet.

(Az első oláh ezred határőrvonala.) Az első oláh regementet felállitá *Siskovics*, vivén a lineát Hátszeg vidékéről per Kudsér, Sina, Orláth, Vesten, Rákovicza, Felfagaras (!) földén. A vármegyékből behordák a fegyvereseket; sok embert hajtottak ki örökségekből, kik fegyvert nem akartak venni, mint egész Kudsért, Orlátot, Vestent, Rákoviczát és Felfogaras (!) földén sokakat. Sokan elbódorgottak Oláhországra, Bánátusra s széjjel az országba; némelyek erdőkre vonták magukat, adják holmijeket, úgy hiszem tavaszra készűlnek. A Mezőségen is kevés gabona lévén, most télire bujdosnak. Adja Isten jó végét, mert azon katonáknak sem lehet hinni, állhatatlan lévén az oláh és félő ellenünk ne forditsa fegyverét idővel.

Már most, hogy lineát csináljon Radnára, elment per Borbánd, Vajasd, Tövis, Felvincz, Gyéres, Egerbegy, Kolos, Szék, Bálványosváralja, Retteg, Radna; hogy elméjöket explorálja, és 30—40 katonát, ha többet nem lehetne, fegyverfelvételére disponáljon. Néhol inclinálnak, néhol nem. Megválik, mire megyen a dolog.

(Magyar gárdisták Olaszországban.) Midőn Insprugból felindúlt felséges *Leopoldus* értzherczeg Toscánába az új feleségével, kirendeltettek vala pro comitiva 12 magyar gárdisták; de azután változván, a német gárdából adtak kisérőket. Ezen megszomorodván a magyarok, panaszoltak: ők nem tudták, mit vétettek, hogy ezen gyalázat esett rajtuk. Melyre nézve az új császár akarván a magyarokat consolálni, azon 12 magyar gárdistát maga költségén küldötte Olaszországban lévő provinciák, városok és udvarok experientiájára. Írá nekem egy jó barátom, az is gárdista, hogy már visszajöttek Velenczéig; írják, onnan nem sokára visszaérkeznek, és mivel nem lehet kiirni azon nagy grátiát, melylyel mindenütt fogadták őket, magok fogják szóval kibeszélleni, és azon ajándékokat, melyeket kaptak, megmutogatni. Ez egyet jelentették, hogy *Gentsi* gárdista, *Gentsi György* uram fia, midőn Rómában a pápa *(Magyar gárdisták Rómában.)* udvarlására mentenek és ő felsége lábainak csókolására admittáltattak volna, megállott, azt mondván: ő nem méltó, mint eretnek, azon cerimoniának végbevitelére, hanem osztán megtérvén és a catholica vallást amplectálván, úgy

(Gentsi kitérése.)

vitte végbe. Melyen a pápa felette nagyon örvendett, mind azért, hogy még afféle praetorianust nem látott volt, mind pedig azért, hogy oly meszszünnen mentek közül találkozott olyan, a ki látására megtért. Melyre nézve őtet fiának fogadta és ő felségeknek Bécsbe írván, köszönte, oly tiszteket küldött hozzá, kiket másként nem láthatott volna, és jelentvén *Gentsi* megtérésén való nagy örömét, qui prae gaudio lacrimabat, commendálta arra nézve ő felségeknek *Gentsit;* melyen felséges asszonyunk annyira megörvendett, hogy a császár halálától fogva, oly jó kedve nem volt, mint ekkor. A pápa levelét is a gárdának kiküldötte, s úgy dicsekedett vélle. A pápa pedig mind a 12 gárdistát megajándékozta és a gárdának generalis indulgentiát küldött. Igen szép legény ezen *Gentsi*, apja is jóforma ember, de anyja igen szép volt ifjú korában. Nem igen volt gondjok vallására; beszélte egy gárdista, hogy *Haller Péterrel* egy szobában lakván, mivel ez igen buzgó volt, sok képeket tartott szobájában, s örökké beszélte *Gentsinek* azoknak csudatételeket, melyeket ő mind szentűl hitt, azt mondván vallásán való pajtásinak: oly grófok, fejedelmek és királyok nem hinnék, ha igaz nem volna. Nehezen tudták tartóztatni vallása változtatásától, mely néki vált világi szerencséjére, ily jó alkalmatosságra maradván megtérése.

(Gr. Teleki L. ügye gr. Hadik-kal.)

Oda fel vagyon emlékezet *gr. Teleki László* úr *gr. Hadik* exciájával való bajáról, miket írt a fia ő felsége parancsolatjából. Kimenvén maga Magyarországra, a fia *József* írt iránta *Hadiknak*, hogy ha tudná, hogy azokat nem ő exciája írta, forschirozná (!) a dolgot; melyen meg is indult *Hadik* és azt írta: nem bánja, urgeálja, valamint tetszik, mert nemcsak szavairól, de még gondolatjáról is számot ád ő felsége előtt. Melyről midőn chabinét (!) secretarius *br. Nénivel* beszéllett, azt javallotta: ne premálja tovább, mivel már ő felsége nem kivánja azon dolgot tovább vizsgálni, consequenter atyja in salvo vagyon s ebbe maradott.

(Gr. Batthyány kalocsai érsek-ről.)

Beszélé azt is *gr. T. L.*[1]): elment *gr. Battyánihoz*. a kalocsai érsekhez és sokat beszéllett véle az erdélyi dolgokról; mondta az érsek: ritka nagy dolog, melyben opinioját ne kivánja ő felsége; *gr. T(eleki) L(ászló)* iránt is az volt szándéka *B. B.-nak*,[2]) hogy simpliciter cassáltassék, sőt még egyéb is érje; maga mondotta osztán ő felségének: hogy lehessen egy oly emberséges embert inaudite condem-

---

[1]) T. i. gróf Teleki László.
[2]) T. i. báró Brukenthal..

nálni? hallgassa meg elébb ő felsége, s azután tegyen ítéletet, s úgy fordult meg.

Megírta volt oda is *Buccowval* való dolgát, válaszolt is, de nem jött el; azután ő felsége mutatta az érseknek maga levelét, melyet *Buccow* fogott el és felküldött, azért ezután ő is homályoson fog válaszolni, hogy ha elfogják is, ne tegyen bajt.

December 1765.

(Gr. Bethlen Gábor lemondása az udv. kanczellárságról.)

Elérkezék *gr. Bethlen Gábor* udvari cancellarius úr exciája resignatiojáról való hír, melyen sokan csudálkoztak, hogy a ki az udvar kedviért oly nagy dolgokat cselekedett és bene meritálta magát, hogy engedtetett resignálni? Másként ez még akkor kitetszett, hogy nem sokára halad, midőn *Bándi, Somlyai* és *Vest* consiliariusokat jubilálták, s az udvari cancellariát meghányták. Hogy elméjén nem volt a resignatio, abból is gondolom, mivel *gr. Lázár* kérvén dispensatioját hivatalától oly formán, hogy adják meg egész fizetését és néha néha béjön, azt felelte: mindenben örömest szolgál, csak abba nem.

(Gr. Bethlen G. Krisztina főhgnő udvarmestere s aranygyapjas lesz.)

Irák más postán, hogy felséges *Albert* saxoniai herczeg eljegyezvén felséges *Krisztina* értzherczeg kisasszonyt és magyarországi locumtenens regiusnak denomináltatván, s az óvári és ráczkövi dominiumok is oda engedtetvén, az értzherczeg asszony főhoffmeisterének és aurei velleris equesnek resolváltatott, hogy hosszas és terhes szolgálatja után nyugodalma és becsülleti is növekedjék. Ugy mondta a p. superior, annyira megunta a dolgot, hogy resolválta magát, hogy többé az erdélyi dolgokba nem szól s belé nem ereszkedik. Grófnéja is főhoffmesternének adatott az értzherczegné mellé.

(Gr. Bethlen Miklós.)

Talám ezt sajdította az öccse, főcommissarius *gr. Bethlen Miklós;* lehet, ha dűlő félben lévő hívatalja is unszolta, hogy magát securitasba tegye, a következendő változások alkalmatosságával. Felmene ugyanis Bécsbe oly praetextussal, hogy a jószágok vásárából következett egymással való dolgokat igazítsák. Kell is, ha magára vigyáz, mert a mostani világ látom minden dolgaiban gáncsot keres.

(Gr. Teleki László ügye a királyné előtt.)

Beszéllé *gr. T(eleki) L(ászló)* [1]) úr azt is más alkalmatossággal, hogy midőn magát a fia ő felsége előtt excusálta volna azokról, melyekkel vádoltatott, hogy t. i. kívánta volna, ha ő felsége még több kegyelmet engedett volna a

---

[1]) A kéziratban csak: G. T. L.

székely katonáknak; csudálkozik, hogy adja ő felsége Fagaras földét a szászoknak, qui non sunt capaces possidendorum bonorum; a szász mind szent, mert ahhoz nem szabad senkinek nyulni, másutt keresik a celatiokat, oda nem megyen senki, holott 100 ezer és több forint is kijönne, ha investigálnák etc. és mondotta volna, hogy az elsőt jó szántából mondta, hogy annál jobb kedvvel viseljék a fegyvert; a 2-ikkal se vétett ő felsége ellen, hanem csak azt exprimálni kívánta, hogy a szászok Erdélybe jövevények, parasztok, fiscus jobbágyi, mégis házat venni magyarnak nem engednek; per hanc regulam őket sem illeti a jószág vására; a 3-dik igaz és most is azt mondja, megis parancsolta ő felsége, hogy a celatiokat mindenütt keressék ki, de nem mér senki a szászhoz fogni; ez is ő felsége haszára való etc. mégis ő felsége előtt annyira elvádolták, mintha egyedül tartana akadályt ő felsége parancsolatjinak véghez vitelében. Felelte ő felsége a fiának: mindezekkel az atyja semmit nem vétett; írja meg azért az atyjának, hogy ennek utánna is bátran szóljon, sőt ő felségének is írjon, és ha szinte ellenkezőt parancsolna is ő felsége, kétszer, háromszor is repetálja írását, csakhogy a limitanea militia ellen ne szóljon. Meg kell vallani, ugyan ritka dáma volt felséges asszonyunk e földön, hogy annyi sok országos dolgok között ily minutiakra is, oly nagy attentióval terjeszti magát.

A mit eddig beszéllének, már bé teljesedik. Eljöve ugyanis a rescriptum *br. Korda* excellentiája cassatiojáról, mely költ 7-dik Novembris és érkezett 10-ma Decembris. Fundamentuma tétetik az excessusi iránt felküldött investigatioban ki tett excessusiban, recenseáltatnak azok per species; előszámláltatnak ő felsége sok rendbéli parancsolati az afféle prevaricatiok kemény tilalmáról, melyeknek néki tudtára kellett lenni; hoc tamen non obstante multi (!) modis se praefatum baronem gravem plebi praestitisse, e praemissis comperimus, ut ita dignum quoque se animadversioni reddiderit. Eundem itaque ab offitio suo amovendum duximus, una vero resolvimus etiam, ut exactiones, quas seu per se, seu per suos incompetenter fecisset, et adhuc non bonificasset, in simplo refundat. Utpote etc. megyen rendre. *(Br. Korda kolozsmegyei főispán elmozdíttatása.)*

Nehezen esett némelyeknek, hogy *br. Brukenthal* úr Bécsbe pro natione Saxonica dolgozván inkább, e cassa provinciali veszi a 8 frt diurnumot; nehezebb, hogy két ide való szász sallarista cancellistát magával felvivén, azoknak is 2—2 r. frt diurnumot exoperált e cassa provinciali; de csak köpenyeg alatt hányják a fittyet, nem mernek *(Br. Brukenthal napidíja.)*

publice szólani. Anynyival inkább pedig ezután, mivel már *gr. Bethlent* is kitették az utból, kiről sub 3-a Decembris szép rescriptum jöve, jelentetvén az is, hogy ennek utána a cancellarius helyett *gr. Breuner* a justiz collegium praesesse és aranybárányos úr fog subscribálni.

(Ki lesz erdélyi cancellarius?) Sokat hányák veték az emberek elméjeket, ki fogna succedálni cancellariusnak? *Koller* a magyarországi personalis, ki a mult diaetán sokat veszekedett a hazafiaival, vagy ezek véle, megunván hívatalát, resignálta. Volt elsőben híre, hogy *Albert* saxoniai herczeg succedálván locumtenens regiusnak, e' menne à latere consiliariusnak. Azután beszéllették, hogy erdélyi gubernatornak béküldenék. Már most hirdetik, mintha cancellarius lenne *gr. Bethlen* helyett. A kimenetele ugyan megmutatja, de ezen hírnek okát abból gondolom származottnak lenni, hogy a *Telekiektől* a *Haller* familia számára a guberniumtól elitélt lónai causa épen most agitáltatván Bécsbe és mind *Telekiek* ketten, mind egy *Haller* fenn lévén, ezek kértek bírákat ő felségétől, egyedül a cancellariára nem bizhatván, praesesnek adatott *Koller*, hozzája *Pelser*, *Brunsvik*, *Bruckenthal* és a cancellaria mellé. De ez még az ő successiojának nem bizonyos jele. Consiliarius *Hutter* urammal beszélvén de successore, mondá: *br. Bruckenthal* elnyerné, ha cathol. volna, de mivel nem az, és bizonyoson tudja, hogy nem is lesz: nem hiszi, hogy legyen.

(Informatio Nemes János dolgairól.) Generalis *Siskovics* íra egy levelet nékem de 3-a hujus Naszódról. Lévén parancsolatja, hogy *Nemes János* dolgairól adjon informatiot, kér, hogy tudósítsam minden cselekedeteiről és főképen arról: hogy írt hamis levelet a nagyapja neve alatt etc. etc. Megvallom én elég rosszat hallottam volt rólla, de mind elfelejtettem s midőn már excusálni kivántam magamat, akkor vetődék hozzám egy jó barátom, a ki végig megbeszélé, hogy t. i. *Tar György* és *Zsigmond*nak lévén eladva egy darab portioja Mihályfalván *Thordai László* úrnál a nagyatyjánál, fogja magát az unokája s nagyatyja neve s subscriptioja alatt viszen hozzá egy assecuratoriát, hogy csak unokájának a jószág árát száz aranyakban fizesse meg, azonnal kibocsátja jószágokat. *Tar György*, ki akkor, mint *Kendeffi Elek* úr inspectora Hunyad vármegyében volt, megörűlvén, oly könnyen jut a jószághoz, a pénzt megszerzi és megfizeti. A' czédula mellett kérvén a jószágot, amaz csudálkozik rajta és a jószágot denegálja. Certificáltatván gubernium eleibe, hogy unokája becsülleti megmaradjon, remittálja a jószágot. Látta maga is azon jó barátom a czédulát, és még mondotta *Tar*nak:

miért nem nézte jól meg, mert megismérhette volna nem *Thordai* uram irásának lenni.

Megírám, azt is hallottam, *gr. Haller Pál* és *br. Henter Ferencz* urammal lett volna valami dolga, úgy az anyjával is fiúi kötelessége ellen cselekedett volna, de semmi specificumot arról írni nem tudok; igazitván parancsolatja szerint, kiktől lehetne végére járni. Megvallom, ínyem szerint ez a comissio nem esett, de mivel udvartól jött a parancsolat, nem mertem elhallgatni, melytől tartok valami bajt nékem idővel ne okozzon, accedálván ehhez egyéb is, melyet tovább megírok.

Midőn jött az híre *br. Korda* úr amotiojának, egyszersmind beszéllék, hogy még kettő járna úgy. Kikre volt czélozás, által nem láttam, hanem azután olvasám egy bécsi levélből, hogy *gr. Teleki Pál* Doboka vármegyei főispány hasonló huzavonásának is híre volna Bécsbe és vétkül tulajdoníttatnék, hogy Székre a praetoriumot által nem tette. Ekkor osztán én is haza jövék; eszembe juta ugyanis, hogy midőn Bátos, Teke, Régen incorporatioja iránt Beszterczéhez, Radna vidéke helyett kért vala ő felsége 1753-ba informatiot és Kolosvármegye ez ellen, mint a melynek jurisdictioja alatt volt Bátos és Teke, hatalmas representatiot küldött vala bé, még akkor előttem mondá *br. Brukenthal* úr, hogy annak árát megadják. Ugyanakkor tájba az akkori újítások iránt, nevezetesen pedig a protectionalis 6 garas és agrorum taxatae capacitas ellen, ne onus inhaereat fundo, derekas repraesentatiot küldött vala Dokovavármegye. Noha erről nem hallottam semmit, de már elhitettem magammal, hogy mind e kettőt azon nyavalya bántja. *(Gr. Teleki Pál ügye.)*

Gr. Kendeffi Elek resolváltatván Hunyad vármegyei főispánynak, főképpen generalis *Siskovics* representatiojára és commendatiojára, a mennyiben a limitanea felállításában distingválta magát, accedálván az ipja *gr. Lázár János* praesidens úr tekinteti is, elérkezék a diplomája; rendeltetének installator commissariusoknak fenn írt *gr. Lázár* és sógora *gr. ifj. Bethlen Gergely* v. colonellus urak (mint a mult hónapban van emlékezet róla).[1] Mely dolog midőn a consiliumban elvégeztetett, proponálá a püspök *Bajtai* úr exciája, hogy maga kötelessége kénszerítvén, kelletnék cum resensu említeni, ő felsége a geometrica proportioról jött sok rendbéli parancsolati ellen mennyire posthabeáltatnának a catholicusok azon nemes vármegyében, alig állván harmada a *(Gr. Kendeffi Elek főispánsága Hunyadmegyében.)*

---

[1]) A zárjelben levő a lap szegélyén.

darab időtől fogva menni többire, de talám egy sem olvastatik fel sine praevia communicatione.

(A kolozsvári reformátusok folyamodványa.) Előkerüle a kolozsvári ref. communitas instantiája, melyről oda fel szólattam az unitaria 3-ik vacantia iránt, mely nyolczadik catholicává lett. Hozzá ragasztották azt is, hogy az ispotály ispánságát vaggyis provisorságát, mely minden két esztendőben a cath. és ref. religiok között azelőtt alternálódni szokott, hét esztendőtől fogva pedig ki nem tekerhetik a catholicusok kezéből.

Kezdé reá mondani a püspök: a mi az elsőt illeti, a mennyi jussa egyiknek van, csak annyi van a másiknak is, és mivel egyik sem birta, egyik religionak sem lehet fundamentalis praetensiója, azt fogja illetni, melyiknek ő felsége adja; már úgyis submittáltatva lévén ő felségének (noha per gubernium semmi se ment fel ez iránt). Hát a diploma mire való, mely a két religioknak egyaránt adja a más religiók vacantiait, in defectu capacium subjectorum.

A másikat pedig, az ispotály ispánységát méltán kérdhetik, úgymond, mivel azt bírták, és azonkivül is a mostani catholicus haszontalan ember lévén, ki akarja tenni, hanem ebben is szükség lészen előre a catholicusokat megkérdeni, miért 7 esztendőtől fogva nem alternálódott. Volt kevés szó ezek iránt is, de e' marada pro concluso.

(A szászok czíméről és a fogarasi főtisztségről.) Említettem oda fel, minémű parancsolatja jött vala ő felségének a szász natio instantiájára, melyben titulum inclyti és a fagarasföldi főtisztségét kérték. Reassumáltattak ezen dolgok most az utolsó session. Felolvastattak a decretumok; fel a *gr. Lázár* separatum votuma, melyben írja, hogy a titulust megadhatja ő felsége, de úgy, hogy mivel a szászok azelőtt a királyok és fejedelmek konyhájára tartoztak, ab alendo neveztettek alma nationak etc. etc., provideáljon, ne quid decedat juribus suis és lehetne az inclyta mellé az almat is ragasztani; lenne inclyto alma natio; *(A gubernium véleménye.)* rendesen deducálja, ut in copia. Az fagarasi praefecturát pedig sok argumentumokkal disvadeálja.

Előadá a *generális* is maga votumát és elolvasá, melyszerint mindkettő iránt favorabilis opiniot ada a szászok kérésére. A püspök is és *gróf Haller* ezt helybe hagyá; *gr. Teleki* kéré, hogy adhassa opinioját vagyis votumát írásba. Ez is *gr. Lázár* votumához accedált; annyival tévén többet hozzá, hogy egy nehány régi királyok idejében condált törvényeket, melyekben a fiscus jussa a szászokhoz declaráltatik és stabiliáltatik, citálván, oly formán írt: reménli azon törvényekben exprimált jussának ő felsége ezen titulus adásával nem praejudical. *Hutter* uram mondá,

maga is a generalis voxán van, de ugyancsak irásban bővebben maga elméjét kifejezi; a mint hogy következett már utolsó sessioban (mely ezekre nézve iudicáltatott) felolvastatta. Ebben már *gr. Lázár* votumában lévő argumentumok mintegy enerváltattak, vagyis refutáltattak.

Kezemhez vévén mindeniket, haza hozám; ebédeltem a püspöknél, a generális a magáét visszakivánta, ebéd után el is vittem. Mondá, hogy maga votumában ugyan feltette volt, hogy a fagarasi praefectura inter Hungaros et Saxones alternáljon, de annak ki kell belőle maradni. És mivel megegyeztek, a két úron kivül, nem szükség a maga votumát felküldeni (melyet el is tarta, de ezt már leírattam volt magamnak). Mondá azt is, mivel *Hutter* uram (his verbis) kivánja a két úr ratioit refutálni, a conceptusban arról is emlékezetet kell tenni. Igaz is volt, mert sessio után mindjárt mind a maga, mind *gr. Teleki* votumit elkéreté; ezt visszaküldé, a magáéról azt üzené: purumba íratja, s úgy küldi el. Melyet épen akkor küldött, mikor menni kellett a postának; mennyiben változtatta? senki sem látta; még eddig a conceptus sem jött a cancelláriára. Az impurumot, melyre én lectát írtam, *Stiglicz* írta volt, de bizonyoson notarius *Seiler* conceptussa volt; abban eléggé refutálva volt a *gr. Lázár* votuma; azután úgy hiszem a *Telekiét* dolgozta meg. De amint írám, senki se látta és ha valaha béadja is, egyez-e azzal, a mi felment, nem tudom. Melyre nézve én a generalis szavaira vigyázván, úgy tettem fel a relatioban: annectimus porro reflexiones quoque T. T. quas praemissis votis opponendas esse censuit, etc.; melyen megdobbana és kivonatá. Igy vala ez akkor is, midőn *gr. Lázár* separatum votumot adott vala, úgy tetszik a juris correctio dolgában *Buccow* praesidiuma alatt, azt akarván megállítani, hogy az egész systemát változtatni nem szükség; kanczellár *br. Bruckenthal* pedig és *Buccow* contrariumot affirmáltak a püspökkel akkor is és *Hallerrel:* midőn a voxot kérdette *Buccow*, és *gr. Teleki László* s *Bethlen Imre* urak mondották, hogy a gróf *Lázár* opinioján vadnak, durván szólott, hogy nem vagyunk az oskolában, hanem minden ember tegye írásba a maga opinioját, mennyiben differál a többitől, non juret in verba magistri. Felvivén más sessiora *gr. Lázár* írásban maga voxát, elolvastaték. *Br. Brukenthal* is mondá, maga is ír. Committálá procurator *Simon*nak, az éjet napot egybe dolgozott s más sessiora, mely harmadnap mulva volt, felvivé a consiliumba. Csudálkozának, mely hoszszú munka vált belőle. Denique, hogy pallirozza, ismét magához viteté, felküldé a purumát, midőn indult a posta.

Az inpuruma máig is oda van. És szinte rosszúl jára protocollista *Horváth Kozma*, hogy a protocollum számára kivánta communicatioját, megfenyegetvén, hogy rosszúl jár, melyek consideratiora érdemesek.

(Gr. Wass György pere szecseli malma iránt.)

Több causák között referálá secretarius *Hannenheim* uram *gr. Vass György* úr causáját egy Szetselen a szebeni magistratus commissiojából levágott malma iránt, melyért a törvény szerint penes brevem processum meghívta volt Fejérmegye generalis sedriajára, holott restitutioja in integrum megitéltetett. Penes recursum provocálta a magistratus gubernium eleibe. Azóta hevert, most pedig sok sollicitatioja után a grófnak assumáltatott, és az 1692-ik esztendőbeli contractus szerint, melyet gubernator *Bánffi*, cancellarius *Bethlen*, és thesaurarius *Apor* nomine statuum subscribálták, cassálák a vármegye deliberatumát, hogy non fuit comitatus competens forum, az arról való törvényt elrontván a contrarius usus és mutua conventio partium.

Mondá *gr. Teleki László* úr: azt a conventiot vagy contractust nem ismèri a két natio magáénak lenni, praxisba sem volt, hanem örökké contradisputálták azolta. Felelték a szászok: confirmálva van Leopoldustól. Mondám én: tudom, de ha a több conditiok nem stalnak, ennek sem lehet in vigore maradni. Denique pronuntiáltaték, holott magok a szászok hágták által, a mi nekik onerosum volt és azoktól megmentették magokat; a magyarokra nézve pedig valami ezeknek terhekre szolgált, mind in vigore maradott s ha cessált volt is, excitálják.

(Adóügy.)

Romlik pedig a két natio a contributiora nézve; mert hogy Buccow annyira nyakokba hányá ezeknek a terhet, a szász natiot ellenbe valami száz ezerrel közel sublevála, a szász perceptorok prudenter ac circumspecte minden esztendőben hoznak elő valami kis auctiót; a vármegyebéliek pedig mivel felette oneráltattak, decrescentiával jőnek többire elő; az honnan az efféle decrescentiák okainak kikeresésére mindjárt küldenek arra készűlt kancellistákat, kik, hogy praemiumot kapjanak, 1000—2000 frttal is szaporítják a decrescentiákat, csak egy perceptor circulussába is, mely esztendőnként neveli nagy mértékben a vármegyék adaját és rontja a szegénységet. De ennek úgy kell menni mindaddig, a mig mehet, szászé lévén mind Bécsbe, mind Erdélyben minden directio.

(A fogarasi kitelepitett birtokosok panaszai.)

Béjöttek vala a guberniumhoz azon possessorok, kiknek jószágok Sinán, Rakoviczán, Orláthon és egész Fagaras földén végig néhány falukban a szélybéli oláh első regiment számára elfoglaltattak, sollicitálván rész szerint az aequiva-

lenst, deplorálván rész szerint, hogy nem volna fejeket hol megvonni, nem lévén semmi egyebek 'elvett jószágoknál. Mások arról is panaszolván, hogy falu közönséges szükségére adott pénzeket nem volna kitől megvenni, a régi lakosok kiküldettetvén a faluból, ezek a határ etc. defensiojára kölcsön vett pénzzel nem tartják magokat adósoknak, mivel határuktól megfosztattak, az helyekbe települtett katonák pedig nem akarnak semmit is arról tudni. Nevezetesen Fogaras földén Sinkán feles boérok lakván, és mivel ezek, mint unitusok a fegyvert fel nem akarták venni, házokból és jószágokból exturbáltatván, vonták volt magokat a határnak felső részére az erdő aljára, mely rész in aliqualem bonificationem a szászoknak engedtetvén a faluért és ennek dismembrált határáért, panaszoltak a szegény boérok, hogy noha nékiek azon részében is a határnak jussok volna, mégis a fagarasi dominium ily télnek is idején exturbálni akarja őket. Arra nézve disponálának, hogy tavaszig hadd maradjanak helybe. Adaequata consolatio.

Denique generaliter kiirák, hogy mindenek, a kik bonificatiot praetendálnak, küldjék bé memorialissokat, hogy ő felségének felküldjék.

Kifordúlván az innepre Sárdra, ebédeltem canonicus *Baló* úrnál Károlyváratt, holott voltak többen is. Beszéllék, eljött a parancsolatja a káptalannak, hogy minden fundussok jövedelmének quartalitássát, 25 per 100 fizessék pro aerario, melyre az felséges udvarnak representatiot küldvén, hogy ez a káptalan maga is szegény, de a fundussok többire templom építésére és szegények számára destináltatván, ezeknek felette nagy csonkúlása lenne: méltóztatnék azért ő felsége azon keveset nálok sine onere meghadni. Azt a consolatiot nyerték, hogy a szegények fundussának jövedelméből 15, a temploméból 20, a káptalanéból pedig 25 per 100 fizessenek. *(Az egyházi alapok megdézsmálása.)*

Melyet midőn én consiliarius *Hutter* úrnak beszéllettem, láttatott csudálkozni rajta, és midőn mondottam, hogy ez nemcsak a mi scholáinkhoz és collegiuminkhoz is el fog jőnni, hanem mindnyájunkkal köz lészen, mondotta, hogy ezt mi a prussiai királynak köszönhetjük, kitől veszi az udvar az afféle példákat. Mert most jött egy mercator Braszlóból, ki szebeni civis és oda házasodott, e beszéllette azt itt való atyjafiainak, hogy boldogság az itt való lakás az oda fel valóhoz képest, mert noha ottan a király minden mindenekben, egy a másnak erőszakot, igazságtalanságot nem cselekedhetik, de a szörnyű házásvonást nem győzik, tartozván minden ember minden fakultásától adózni, egy- *(Porosz adózási viszonyok.)*

mint jószágától, pénzétől, ezüst aranyától, kereskedésétől etc. Kérdették tőle, hogy tudhatja mindazokat a király? nem látván mi van subditussinak ládájában. Felelte: mindent tud. Mert senkinek magánál 100 tallérnál többet tartani nem szabad, a többit mind bé kell a király bancojába adni, melyre 5 per 100 interest accurate kifizetnek. de lehuzván ebből a contributiot. Ha valakinél több pénz találtatnék, confiscálják.

Ugy az ezüst vagy arany portékára, valamelyikre a király stempele fel nincs verve, mind confiscáltatik. Divisiok alkalmatosságával pedig a ládájából is kijő, és mind a királyé, ha signálva nincsen. Jobbnak tartják azért keveset róla fizetni, mint egészen elveszteni. A jószágok pedig per se taxálva vadnak. A kereskedés is felette terhelve vagyon. A minthogy ők representálták is magok nyomorúságokat a királynak és demonstrálták, hogy ha őket a király meg nem szánja, tovább nem subsistálhatnak, melyre felelte a király: jól látja maga is, kivánja is orvosolni, de még egy kevéssé úgy kelletik annak lenni.

Mely körül egy s más discursusok adván elő magukat. aequum sę judicem exhibuit; mintha nem tudnám azt a szászok maximájának lenni, ut magnates quoque et nobiles contribuendo sibi similes efficiant.

Januarius A. 1766.

A szász natio comessége az *Waldhütter ab Adlershausen* halálától fogva [1]) mindeddig vacantiában lévén, a minap pedig in Octobri a polgármester is *Binder de Sachsenfels* [2]) meghalván, a mint feljebb is fogtam említeni, sollicitálák avagy csak a comességnek siető resolutióját. *(Comesség. (A szász ispánság és polgármesterség.)*

Báró *Möringer*, néhai *Szász Jánosnénak* második urától való fia,[3]) catholicus, nagyon bízott hozzá, hogy elméjére nézve avagy csak hozzá fogható catholicus nem lévén, más nem fogja elnyerni, hanem maga. Fel is ment vala Bécsbe, de nagy szerencsétlenségére; mert ő néhány felől való haereditássát, közel 150 ezer frtig elpazérolván, azonkivül is adósságba vervén magát, kénteleníttetett Budán egy sidótól hitelbe valami köves portékákat venni, celebrálván nagyon itt Szebenbe néki, mely sok haereditássa és drága házai volnának. Ezeket ő Bécsbe felvivén, a mint lehetett, ámbár kárával eladogatta, azalatt pedig ide a sidó béirván és *báró Möringer* állapotjáról tudósíttatván, akkor veszi magát észre, hogy nincs periculum nélkül creditumа. Nossza Bécsbe lármázni kezd ellene, amaz sohol pénzt nem kapván, a mint az hír ide jött, házi arestomba is volt, utóljára expediálta véle való baját, amint lehetett; *br. Brukenthal* úr is valami 600 frtig caveálván érette, *(Br. Möringer.)*

---

[1]) Adlershauseni Waldhütter István szász ispán 1761. nov. 13-án halt meg. Waldhütter halála után br. Brukenthal Mihály újegyházi királybíró volt szász ispán-helyettes, a ki 1762. márcz. 28. ezt írja öcscsének br. Brukenthal Sámuelnek: » . . . was soll nachgehends aus mir werden, wenn der Comes resolvieret wird? Ich hoffe. dass ich so viel verdienet habe, dass Sie sorgen mögen, dass ich ohne Verschulden nicht aus dem Fändrich Korporal werde . . .« (Archiv 1903. évf. 48. l.)

[2]) Sachsenfelsi Binder Péter szász polgármester, a ki a szász ispánság üresedése esetén ennek a tisztét is pótolta, ha nem volt más helyettes.

[3]) Br. Möringer Lambert nagyszebeni városi tanácsos és a gazdasági bizottság (directorium oeconomicum) tagja, majd (1761—) adiunctus commissarius provincialis.

melyért még kezénél lévő két rétjét obligálta (noha azok már azelőtt két creditornak voltak lekötve). Denique abeundi consiliumot adván nékie, az sem volt, mivel le jöjjön, hanem ő felsége 800 frtot adott néki a különös skatulyából. De nem volt ez is elég, mert más creditorok is tartóztatván, feleségét ott hagyta zálogba, maga pedig, a mint hallom, útban van.

(Szász ispán-jelöltek.) Mely szerint ezen riválistól a comesség megszabadulván hárman vadnak még, kik ezt nagy aviditassal várják. Első gubernialis consiliarius *Hutter Mihály*,[1]) ki *br. Bruckenthal* urat, valamint lehetett, secundálta. Második *Baussnern Sámuel*,[2]) ki a directorium praesesse volt, mely csinálta azon hatalmas repraesentatiot a natio officialissai, nevezetesen pedig *Hutter* és *Bruckenthal* Mihály ellen és palam et publice opponálta magát *br. Bruckenthalnak*, s küldötte fel a collegáját *Honnemant*, magáéból is nagyon segítvén.

Commesség. 3-ik volt újegyházszéki királybíró *Bruckenthal Mihály*, *br. Bruckenthalnak* testvérbátyja, kit mind maga az öcscse erre portált oblique, mind mások által commendáltatott directe.[3]) A mennyibe pedig a militia erectiojára rendelt királyi commissarius *br. Siskovics* mellé volt mint natio plenipotentiariussa rendelve; és amannak kedve szerint dolgozott, ő is nagyon commendálta a belli praesesnek. Az elsőt és utolsót, mindkettőt biztatta *br. Bruckenthal*; a közbülső remélt is, nem is, most pedig azt írták, hogy status consilium, papok, confessarius, érsek, egyszóval mindenek őtet commendálták, sőt azt íratta két minister, hogy ha csak *báró B(ruckenthal)* informatiojára különösön mást nem resolvál ő felsége, ő bizonyosnak tarthatja. *Hutter* *(Legyen comes egy miniszter.)* megtudván, hogy a bátyjának dolgozza *B. B*, maga is már neheztel a báróra, melyből nagy chrisis fog származni, mert ha a bátyjáé lészen, *Hutter*, ki nélkül eddig sem állhatott volna, minden kétség kivül ellene teszi magát, *Baussnerrel* együtt és hamar megesik magára. Mely meg lesz, ha *Baussner* nyeri is el azon spártát. Már is pedig *(Differentia.)* azt írják, hogy *Blümegennel* staatsministerrel és *Kollerrel* egybe rúgta volna a patkót. És az első mégis simulálna néki és valami két-három hónapra fogná kiütni magát a tűz.

(Brukenthal a kanczellárságra vágyik.) Azt beszélé *Baussner*, hogy bizonyos relátioból tudja, hogy *báró B(ruckenthal)* sollicitálta volna a cancellariusságot, mellyre negativát kapván, azután azt javallotta, hogy ne tegyen senkit ő felsége, mindaddig, mig az ő projectumi

---

[1]) Ld. fennebb 132. stb. ll.
[2]) Ld. a 139. l.
[3]) Ld. fennebb a 136. l.

effectumba nem mennek, mert másként azoknak ő felsége kárával nyaka szakadna.

Sz.-Sebes. (Halmágyi és Hutter beszélgetése.)

Béjövet megfordúlék Szászsebesben Hutter úrnál, beszélők *gr. Bethlent*, s a sok változásokat, és hogy miolta az felséges ausztriai ház bírja Erdélyt, egy udvari cancellarius sem menekedett meg oly tisztességesen a cancellariusságtól, mint *gr. Bethlen. B. B.* ugyan caute igyekezi kormányozni, úgy mond Hutter úr, maga dolgait, de ő is megeshetik, a tűzhöz közel lévén, vagy meg hevíti vagy megpergeli. Én mondék mint tanult rókának in conratrium, quae e re videbuntur.

Magyarok.

Irtam oda fel, hogy mind a nationale directorium, mind pedig a gubernium javallotta ő felségének, hogy a natio és directorium között való differentiának investigatiojára küldene ő felsége vagy commissiot vagy commissariust.

(Gr. Teleki László hírei.)

Midőn *gr. Teleki* úr lejött, beszéllette vala, hogy a kalocsai érsek mondotta volna, hogy commissio küldetnék, mely egyébre is extendálná maga activitását; most pedig úgy hallatik, hogy *Koller* is abba benne lenne. Beszélte vala azt is *gr. T. L.* úr, hogy a magyarországi clerus épen nem contentus az erdélyi püspök *br. Bajtai* úrral, s mondotta volna *Battyáni* is a kalocsai érsek, azon volnának, hogy innen kivinnék, melynek most hírét hozá Zalatnára egy p. trinitarius, hogy azon dolgoznak, hogy a bécsi érsek lenne primás, *Battyáni* bécsi érsek helyébe menne *Klimó* a pécsi püspök, ennek helyébe *Bajtai* az erdélyi, ide pedig succedálna *Salbeck* váczi prépost és tit. püspök, ki azelőtt Erdélyben és Magyarországon *Klobusiczki* püspök és érsek mellett laktában jó barátom volt.

(Elégedetlenség br. Bajtai püspök ellen.)

Püspök.

Én akkortájban, midőn Sárdról béjöttem és ezen hírt hallottam, praefectussánál ebédelvén Fejérvárt, holott jelen volt a secretariusa is, nem mertem említeni ezen hírt. De magok önként előhozván, mondám én: magam is hallottam egy Zalatnáról jött embertől, hogy ott beszéllették volna, de én nem hihetem. Felkapa rajta a secretariusa: ha maga, úgymond, menni nem akar, senki nem kénszerítheti, nem is cserélné fel az erdélyi püspökséget oly könnyen a magyarországival. De a mi nagyobb, sok dolgokhoz fogott ő exciája, a melyek még in fieri vadnak és valamíg azokat el nem végzi, addig se maga ki menni nem igyekezik, se pedig ő felsége nem fogja disponálni. Melyek ezek? Gondolom religiosumok és nationalék, vagy inkább nemesi praerogativát illetők, melyekben a közönséges panasz szerint non satis aequum judicem se praestitit. Melyről maga is egykor előttem discursust moveálván, megvallá, hogy egészségének

(Br. Bajtai püspök nyilatkozata hivatala terheiről.)

nagy romlására volna az, hogy a consiliumban oly gyakor fzetlenségeket és egyenetlenségeket kellene cselekedni, a melytől természete, mely a felebaráti szeretetet mindenek felett óhajtja, épen irtóznék. Itt pedig különböző religiok, natiók, törvények, privilegiumok etc. lévén, ha egyik mellé hajlik, az ember, a másikat megsérti, és ha magyarnak részére adja votumát, a szász felőle magyarizmust magyaráz. Ellenben ha szásznak látszik igazsága, a magyar partialitast, interessentiát hoz ki belőle és reá fogja, hogy így kenik, amugy fenik az embert. Midőn pedig a religiosum jön elő, magam tudom, úgy mond kötelességében áll akkor a nagy tonuson beszélleni, mely viszont a protestánsokat idegeniti, mely magának, azonkivül is gyenge egészségü embernek merő azon nyavalya volna.

(Halmágyi ítélete Bajtai püspökről.)

Úgy is van. Közönséges hír volt, hogy ő exciáját a szászok fizetnék, hogy annyira favorizálna részekre. A religiosumokban pedig érezzük, hogy alattomban dolgozván, többet árt, mint a mennyi püspök eddig volt, ha csak ő felsége másként nem parancsol. Annyira is magára vont minden activitást, hogy valamit akart, végbevitte. *Hadik* ugyan jámbor ember és csendes lévén, a consiliumban sem szólott a differentiákba, vagy ha tett is olykor vagy egy szót, igen nagy manierral és senkit megsérteni nem kivánt; de privatim előre minden dolgokat a püspökkel communicalt és annak opiniojától sua sponte nem recedált. Ennek pedig, ha egyszer maga oratoriájára kapta (mivel meg kell vallani promtus, disertus és széles tudományú ember) nem tekerhették ki collegái kezéből még az obliquumot is, kivált, hogy *gr. Lázár* a commissioban tovább esztendőnél oda jára, azután is kerülve kerülte a guberniumot, egészen praescribált minden dologban. A szászok is controvertálták azt *Hadikban*, hogy egészen a püspöknek adta magát, nevezetesen pedig, midőn egy bilét által opinioját kérte ő felsége, kit kellene comesnek tenni? arra se tudott magától felelni, hanem mindjárt vitte a püspökhöz; azután is a fennforgó subjectumokról olyan indiferenter írt, hogy bajos volt ő felségének abból kitanulni *Hadik* elméjét.

(Hadik lágysága.)

(Bajtai döntő szerepe a guberniumban.)

(Bajtai viselkedése Buccow, Brukenthal irányában.)

Említettem maga helyén, mennyire kereste a püspök kedvét *Buccownak* és *Brukenthalnak* is; midőn pedig felhívattatván, híre volt, hogy kinn marad, minden ellenkező dolgokat mely sürün küldött ellene, annakutána lejövén, idem qui supra volt. *Bruckenthalt* is mindeddig nagy sinceritással colálja. Midőn béjött ezen generalis gubernii praesesnek, nehezen vette; írt *gr. Bethlen Miklósnak* is, ki akkor a commissioban volt, majd panaszolva; talám előre

odafel is dolgozott ellene, de a mint írám, csak hamar lettek alter idem.

De nem csudálhatom, hogy anynyira egyezik véle a generalis, mert midőn béjött Erdélybe, szásznál ebédet nem ett, béérkezvén, ellenek szólott, hibájukat repraehendálta, egy szóval a magyarok előtt, impartialisnak kivánta és kivánja ma is magát mutatni. Ámbár azért consil. *Hutternek* maga könnyebbségére annyi hasznát veszi, majd mint minden consiliariusoknak és gyakorta véle a dolgokat concertálni kénteleníttetik, mindazáltal sok dolog vagyon olyan, melyet azon úrra sem bizhat. A thesaurarius épen különböző geniusú, azt alig szenvedheti és gyakor ízben panaszra s zugolódásra előttem is fokadott (!) ki ellene. *Gr. Lázárt* midőn *Bruckenthal* más színekkel festette Bécsben le, akkor jelen volt, nem tartotta azért tutumnak ehez ereszkedni, annyival inkább pedig, mivel maga is nem applicálta, a mint kivánta, magát és ritkán ült benn Szebenben. *Gr. Bethlenben* kevés segedelmet talált, de ez is chrisis alatt volt. *Gr. Hallerben* is lehetett valami, a mitől tartott. De ezek közül is, ha hibázott volna valamit, nem lett volna ki defendálja és evincálja. Kéntelen volt azért a püspökkel egyezni, kinek udvarnál is nagyobb gratiája, itt is nagyobb activitássa, in religiosis gyámola, in nationalibus, mind aki disinteressatusnak kivánt láttatni (ha másként nézték is mások) manuductora, in juridicis, politicis et oeconomicis, justisque, augustae aulae exequendis nagy segítsége. *(Hadik és Bajtai viszonya.)*

General auditor lieutenant *Franck*, ki mint oda feljebb említettem a criminalis commissio operatioinak referensségéből amoveáltatott, hirtelen kimondása és írása miatt a dolog valóságának, csakhamar azután kiment vala az imperiumba, valamely atyjafia haereditássának kézhez vételére. E' most leérkezvén hozzám is eljött. Beszélé, midőn felérkezett, izente néki *B. B.*[1]) hogy tudja meg, minden szavairól és írásairól számot veszen tőlle. A melyre felelt: ő most siet Bécsből menni az imperiumban és azért nem mulathat, onnan pedig visszaérkezvén, mindenre jószívvel megfelel, mert ő mindenben mind igazán szólott, mind igazán írt és valamint már eddig két processussát ellene megnyerte, reménnli az harmadikat is megnyeri. Visszajövet noha jó darabig mulatott Bécsbe, de semmi kérdőre nem vették és feléje se ment *B. B.*-nek. Néhol pediglen, az hol helyét látta, igazán előadott mindeneket. *(Franck (hadbíró és br. Brukenthal.)*

[1]) T. i. br. Brukenthal.

(Br. Brukenthal befolyása.) Beszélé *Brukenthal* úrról, hogy az az úr in Transilvanicis minden mindenekben valamit akar, minden meglesz; senki contraria repraesentatiojának helye nincsen, és noha se ministerek, se mások nem szeretik, de nem tehetnek még *(Gr. Bethlen G. megbuktatása.)* eddig ellene valamit. *Gr. Bethlent* az udvari cancellariust, noha mind ő felsége jól szenvedte, mind a császár jó barátja volt, mégis repraesentálván ellene ő felségének, hogy ez ő felsége akaratjával ellenkező principiumban lévén, és az egész erdélyi uraság és nemesség vélle tartván és ezeket ő manutenealván, valamíg ő azon hívatalban lészen, addig az ő felsége szolgálatja és az ő operatioi elő nem mehetnek; nem állhatta meg ő felsége, hogy szemére ne hányja; a midőn maga is mentvén magát s látván ugyancsak ő felsége idegenségét, másnap resignált és úgy kapta az aranybárányt és Albert herczegné aulae praefectusságát.

(Hönnemann megbuktatása.) *Hönneman* directorialis adsessor, ki a directorium operatioinak mantentiojára és promotiojára felment, mindeneknél acceptus volt, maga a császár assecurálta, hogy valamit tud, adja elé bátran; a királyné előtt az életére fogadta, hogy mindazokat, melyeket a directorium feladott, megbizonyitja; biztatták polgármesterséggel etc., de mind ezekkel is semmire nem mehetett, hanem hogy resolvált diurnumát ezen holnapnak *(Frank[1]) (híradása Hutter polgármesterségéről.)* közepéig venni és azután cessálni határozták. Doctor *Huttert*, ki legnagyobb addictussa volt *B. B.-nek*, polgármesternek tették, onnan vévén argumentumot, hogy a megholt polgármester *Sachsenfels* után neki volt több votuma és ily szükségben, mely szerint mind comesség, mind polgármesterség vacantiába esett, nem lehetett új candidatiora várakozni.

(Hírek az udvarból.) Melyek magokban is mutatják, de ő is tapasztalta, hogy ad sumnum dignitatis fastigium, melynél tovább nem mehet, érkezett, és már nem nevekedhetik. Ismeri is magában a király kegyelmét, pro illa dignitate viselvén magát, melyben sokáig nem durálhat.

Vadnak Erdélyben, úgy mond, sok confusiok, de sokkal többek Bécsbe, senki se tudja maga hívatalát és kötelességét, miből áll? Senki a ministerek közül sem securus, holnap marad-e abban, a mibe ma vagyon. Az erdélyi cancellárián senki sincs, a ki valamit szóljon; mindenek azt cselekszik, a mit *B. B.*[2]) szab elejekben, melyből mi következik, által nem láthatja.

Kérdezé a criminalis commissio operatioit? mondám, úgy ment, a mint ő előre megírta. Beszélé osztán, hogy a

[1]) Halmágyi írása a lap élén.
[2]) T. i. br. Brukenthal.

superrevisoria comissio *br. Bornemisszát* communi suffragio absolválván, consiliarius *Hutter* azt írta fel, hogy ő más opinioban volt, és az említett bárót nevezetes büntetésre itéli érdemesnek, mely *Hodikkal* communicáltatván, ez ellenkezőképen a belli praesesnek felirt, hazugságát detegálta és satisfactiot kért ellene, melyet a belli praeses *Bruckenthal* úrral communicálván, ott süti a makkot.

Mondám néki: mennyi sok jó hírt hallunk a császárról, hogy impendálja magát mindenekben és mindeneket meghallgat. Felelé, az úgy van, de mi haszna? az a válasz: beszél a királynéval s a mit ő felsége rendel, a lesz. Az erdélyiekben *B. B.* opinioján túl nem menvén.

Szokás udvarnál, hogy senki, valaki nem intimus consiliarius vagy camerarius, a német gyászköntös hajtókájára tenni szokott manchétával udvarhoz ne menjen: *B. B.* mégis hasonló öltözetben, vagyis manchétával felmenvén, midőn megkérdetett, miért cselekedne a parancsolat ellen? azt felelte: magának, mint szent-István vitézének egyenlő rangja volna a camerariusokkal, azért de jure cselekedne. Melyet látván más hasonló egyesek, ők is követték.

Lejöve a polgármesterről való confirmatio is, resolváltatván *Hutter* és egyszersmind parancsoltatván, hogy *Möringert* mindjárt, *Hutter Dánielt* pedig data apertura vegyék bé a tanácsba. Híre vala annak is, hogy comesnek egy németet küldenének fel és nevezetesen *Kevenhüllert* az ifjabbat. Megválik, mi telik belőle. *(Hutter polgármestersége.)*

Midőn néhány possessorok s azok közt *Teleki Jánosné* jószágát is Sinán a limitanea militia számára elfoglalták volna és pro aequivalenti supplicáltak, írt vala *gr. Lázár* exciája egy supplex libellust az említett napája nevével igen szépet és rationibus ad commovendam misericordiam refertum, mely az írásim között megvan. Felküldetvén ez, jöve egy decretum, mely által parancsoltatott, hogy mivel azon instancia terminis inconvenientibus vagyon írva, investigálják a concipiensét és adjanak opiniot, minemü büntetésre itélné méltónak a gubernium? Elhűle belé *gr. Lázár*, mikor olvastam volna és mondá: azt investigálni nem szükség, mert maga megvallja tulajdon munkájának lenni; igyekezte dolorem viduae istius exprimálni és akaratja ellen csuszott belé, ha van valami, a mi az udvart megsérthette. Communicálák azért, hogy maga declaratioját tegye. Azt mondá: nem excusálja magát, hanem veniam et gratiam supplicabit. Megtetszik a válaszból. *(Gr. Lázár János megrovatása az udvar által.)*

Honorius Fichtel, posoni fia, élhetetlen legény, béjövén *Seeberggel* Erdélybe, tette vala a directorium actuariussá- *(Fichtel Honorius.)*

nak, mely már reducáltatván, Bécsbe ment és ott megtérvén, rendeltetett az új rationis revisorium officiumra practicansnak és assignáltatott e cassa provinciali három r. forint diurnum, míg accomodatioja lehet; úgy tartom, őtet fogják tenni rationum revisornak.

(Gr. Tholdalagi László katholisálása.)

Gr. Tholdalagi László sok differentiáit *Rosnyaival* sok volna leírni, szóljanak az akták. Ez az úr utóljára maga dolgában felment Bécsbe, felvitte magával *Kenderesit* is, ki elsőben cancellistája volt, ezután prokátorrá lett és ki megeskettetvén, azon differentiában mindkét részről különbözőképen vallott. Ez reá gondolván magát, catholizála; ő felsége privata audientiára admittálta. *Hadiknak* maga kezével mellette bilétet írt, hogy az olyan protectiot érdemelvén, minden assistentiával légyen, hogy előmehessen. Forgatta az elméjét gubernialis secretáriusságon, directorságon, és ha e sem lenne, legalább első fiscalis procuratorságon. Megválik mit nyér, mert ő egyikre sem érdemes. Úgy vélem, viceispánynak teszik utoljára Krasznába; mint a sógoráról praetorianus *Donáth Pálról* is jöve decretum, hogy K.-Szolnokba tempore restaurationis a catholicusok részéről viceispányságra secundálják. Ennek testvérét tartván feleségül, azt is béhozta és itt tére meg.

(Gr. Bánffi Dénes viszálya feleségével.)

Gr. Bánffi Dienes úr exciája dolgairól írnom nem szükség, mivel az napájával ineált és minden circulusokban publicalt contractussa ezt bőven kimutatja. Kár volt benne, hogy azt az útat nem continuálta, a melyen elsőben elindult volt, mindeneket maga iránt való jó reménséggel bétöltvén. A sok költség és talám illetlen társaság is sokat rontotta; melyet maga is bölcs ember lévén észre vett és előttem is mondta ezelőtt, hogy minden vesztegetésnek nemén általment. Mégis mások előtt, úgy hallom, mondotta, nem sajnálja eddig elfolyt életét, mert ha most oda visszamehetne is, a szerint kezdené és folytatná.

Panaszolván a grófnéja ő felsége előtt, hogy ezen úr az anyjával ineált és ő felségétől is approbált s confirmált contractussa ellen sokképen kezdett volna cselekedni, nevezetesen 1-mo a magától a gróftól Bécsbe zálogba tett és a grófné által 15 ezer frton kiváltott, gyermekei számára tartott drága házi portékáit, híre nélkül, violálván az helyet az hol tartatott, 15 szekereken Szebenbe bévitette. A tiszteknél lévő provisoralis cassát violálni kezdvén, már pénzt is vett volna ki belőle. A grófnétól most fele jövedelmét kivánná, majd arra venni igyekezné, hogy élnének jól a jószágokból és többeknek visszaváltásán ne igyekeznének etc. Érkezék egy decretuma ő felségének, melyben paran-

csolá a guberniumnak, hogy rebus ita se habentibus a portékákat adassa vissza, a grófot moneálja, hogy többé afélét ne cselekedjék és valahányszor a guberniumra recurrálna, mindenekben assistáljon. Elmenének az expeditiok, a grófné embere vivén; de minekelőtte vette volna, a gróf béérkezék, kére engem, hogy azoknak copiáit vinném el hozzá; megcselekvém. Elolvasván végig, azt mondá: a mind nem igaz és csodálkozik, hogy mehetett azokra, mert azon portékák nem is 15000, hanem 6000 frtokkal váltattak ki, de *Bonczidán* olyan helyen tartattak, holott minden keresztül járt, rajta hálhatott, toluval, zsirral, vajjal, faggyuval jártak körüllötte; melyre nézve magának mondta a grófnénak, hogy behozatja; akkor azt felelte: lássa; mégis már ellene panaszol. Ugy is azok Szebenbe való és nem Bonczidára való portékák.

Egy tiszttől vett volt nagy szükségében 72 aranyat, többet nem cselekedett, de az is szinte szerencsétlenül járt. Más assignatiójára fizetett Szamosujvárra ismét talám 18 aranyat; kit is azért elcsapott, ellene inquiráltatott és mindenét confiscáltatta. Adósságot, a mint ezt is feladta, nem contrahált, fele jövedelmét jószáginak nem kivánta, annál is inkább a zálogosok kiváltását nem impediálta, mivel módja sem volt benne. De hiszem minden tiszttől reversalist vett a grófné, hogy semmit a grófnak nem ad; kölcsön pedig ki tenné ki pénzét periculumra, ez meg lévén tiltva ő felségétől. Felesége praetendálja violáltatottnak lenni a contractust, holott maga violálta. Ő felsége azt írván a confirmatioba, hogy mint keresztyén házasokhoz illik, bene convivant; a különös contractusban pedig, melyet együtt inealtak, expresse ki lévén téve, hogy együtt keressenek, együtt költsenek, együtt gazdálkodjanak és gazdaasszonykodjanak; melyet minden ember úgy magyarázott, hogy a jószág jövedelméből egyaránt participáljanak. A felesége pedig a mennyit sok instantiára adott, ha egyik esztendőt a másikkal egybeveti, nem megyen esztendőnként 2000 frtra, melyből élhetett-e charaketere szerint? itélje meg akárki. Ennyi sok szenvedései között is hallgatott és szenvedte békességes türéssel; de ha már felesége felfedezte, kényteleníttetik maga is előadni, fogja repraesentalni a guberniumnak, de nem tudja, micsoda satisfactiot kérjen felesége ellen. Elhiszi ugyan gr. *Lázár* és *Teleki* azért, hogy catholikussá lett, ellene lesznek, de reméli nem fogja ő felsége azért benne a catholica religiot opprimáltatni megengedni. Nem is tudja, hová lett el a commissio, már három hete lévén expeditiojának.

Reám is, úgy mond, egy kevés panasza van, hogy két kancellistákat exmittáltam, kik igen embertelenül in sui contumeliam procedáltak. Feleltem én, a mit tudtam mindenekre, s javallottam conplanálja a dolgot, mely a grófnéval könnyen megesik; de azt felelé: ha egyszer tetszett annyira kikelni ellene, többször hozzá és véle való complanatiora nem megyen.

Úgy tetszik ezen dolog elöljárója a következendőknek. A mint bizonyosan beszéllették, a gróf Bécsbe szándékozván menni, lement Piskibe és ott kivánt a grófnétól hatezer forintokat azon útjára; a grófné excusálván magát, hogy nincs, nagyon megbusult és fenyegette, hogy a kisasszonyt, kit még eddig református vallásban neveltek, elviszi. Ezzel sem moveáltathatván, az ajtót a gyermekre reá zárván, kényszerítette volna a maga vallására, sőt kardját is kihuzván, fenyegette volna, hogy ha nem cselekszi, fejét venné. De a gyermek azon sem mozdulván meg maga constantiája mellől, odahagyta őket és Dévára lement. A grófné megijedvén ezen, Sárdra felfutott előtte és vissza nem várta.

Accedált ehez, hogy Bécsből két fia lejövén, ezen való örömében a grófnéra sűrű és órákat tartó ájúlás jött, melytől maga is megijedett, hogy életének határa nem messze volna. Tartván azért attól, 1-mo, hogyha meghal és az ura kezére megyen a jószág, ismét az előbbeni vesztegetés előkerül; 2-do a kisasszonyt, kit contractussa szerint az anyja vallásában igérte, hogy meghagyja, bizonyosan maga vallására huzza. Gondolkodott azon, hogy 11-dik esztendőben járó gyermekét kinek desponsálhatná, a ki mind a gyermeket, mind pedig dispositioját megtarthatná. Megnyugodott *gr. Teleki Sámuel* úron, az öreg *Sándornak* a fián. Ennek azért ezer arany vinculum alatt még a mult szüret előtt desponsálta két három meghitt ember előtt. Kivel készítette a fennirt memorialist és agens *Türi* által promoveáltatta. Ennek felette pedig testamentumot tett a grófné, melynek fundamentuma volt az anyjának férjével való contractussa. Addálta ebben, micsoda okok vitték arra, hogy ily idején kellett a leányát desponsálni, melyben fő volt a jószág conservatioja fiai számára és leánya jó educatiojának securitássa. Sok punctumai voltak, summa rei ez: in casu mortis legyen leányának tutora *Teleki László* uram, ki az jó educationak leányai nevelésében nyilvánságos példája. Elérvén azt az időt leánya, menjen véghez a lakodalmuk etc. De mivel kérdés volt, ha vajjon ez a testamentum megállhat-e? felküldötte Bécsbe említett *gr. Teleki Sámuelt*, advan plenipotentiát kezébe, hogy azon testamentumnak és

(Gr. Bánffiné leányát eljegyzi gr. Teleki Sámuelnek.)

(Gr. Bánffiné végrendelete.)

(Gr. Teleki Sámuel Bécsben.)

consequenter ahhoz ragadott sponsaliumnak confirmatioját sollicitálja. Felmene ez igen kegyetlen időben 27-a Decembris, azalatt jöve csakhamar az elsőbb instantiára költ decretum, opinione celerius. Maga pedig *gr. Teleki* mind a császárnál, mind a császárnénál udvarolván, s a dolgot előhozván, a mint írja, kegyelmesen hallgatták és az instantiát, referensnek ki is adták.

Megvallom csudálkoztam rajta, hogy merte azon igen ritka qualitású és nagyraszületett cavallier, ily nehéz circumstantiákban magát arra resolválni. Mert 1-mo, mivel olyan nevezetes gyermek azon kisasszony, mind az udvar, mind az atyjok azon fognak lenni, hogy azt megtérítsék; ha pedig e' lesz, micsoda nagy baja következik. 2-do, maradjon bár vallásában, maga 26, a gyermek 11 esztendős. 3-tio, igen szép a gyermek, sokan fogják gratiáját keresni, vajjon nem unatkozhatik-e meg felőlle? Mely annyival nagyobb injuriájára lenne, hogy az időt is más nélkül eltöltené, ezt is elvesztené, s a mi nagyobb, jóakarói fájdalmára, ellenségi csúfságára, magának pedig nyavalyát okozható disgustussára tenné ki magát. Volt olyan ember, a ki ezeket és még többeket is mondott néki; hogy tudniillik, ha mindeneket bár atyja consensussa nélkül véghez viszen is, de az atyja, ennek baráti és papjai, nagy akadályai lesznek előmenetelének és minden dolgaiban gáncsot keresvén, szerencsétlenséget is okozhatnak. De maga mindezeket számba se vette. Igaz ugyan, a nagyra született emberek nagyokat véghez vihetnek; de ellenben hamar meg is eshetnek.

Erdélybe abba az aetásban nincs most oly qualificatus két ifjú úr, mint *Teleki József* és ez a *Sámuel*; széles tudományokra, experientiájokra és nyelvek tudására nézve. Ismeretesek mindketten a franczia udvarnál, hollandiai, helvétiai respublicáknál és másutt is. Tüzek igen nagy, a bécsi felségeknél és ministereknél is distinctim ismeretesek. Talám jelentettem, Józsefnek proprio motu hogy igért ő felsége főtisztséget; de most vacantiák történvén, Thordába *gr. Kálnokit,* Kolosba pedig *br. Bánffi Farkast* resolválta ő felsége főtiszteknek; ennek pedig tabularis vacantiáját adta *Teleki Józsefnek.* Ki is, ha mások le nem verték volna róla, szinte most a lónai causában lévén Bécsben, deprecálta volna, ex eo capite, hogy ő felsége önként igérvén a főtisztséget, ezt convenientiának nem tartja, kivált felesége szüleihez ritkán mehetvén ki Magyarországra. *(Teleki József és Sámuel.)*

Megbetegedvén a táblán a mult decemberben itélőmester *Domokos Antal* uram, leíra a tábla a gubernium-

nak, hogy a miatt sessiok nem celebráltathatván, int ponálná a gubernium magát ő felsége előtt, hogy az szükséget pótolná ki. Felírván ezt a gubernium, megenge ő felsége, hogy candidatio legyen, a mint mind a táb mind pedig a gubernium ítéli szükségesnek, ha az egy csak, vagy mindkét vacantiák suppleáltassanak. Eljöve mindkettőnek restantiájáról a tábla informatioja, helyb hagyá a gubernium is és mindkettőre maga candidatioj felküldé. Igazán megvallom, hogy én ezt a candidati senkitől se kértem, főképen azért, mivel már egy jó úr a az iránt Bécsben szót tevén, azt mondotta volt *B. B.* ú hogy arról ne is gondolkozzam, mivel a gubernium mell elmennem nem lehet. Propria sponte mindazonáltal gubernium engemet is unanimi voto candidála. Irék azér *br. Bruckethalnak*, hogy segéljen, mert itt nem sokái bírom, vagy ha most nem lehetne is, jövendőre ne praeclu dáltassam a consolatiotól. Irtam *gr. Teleki Józsefnek* és *Baló Józsefnek*, másnak senkinek. Contentus leszek, valamit Isten rendel s a király ad. Sollicitálom pedig főképen azért, hogy ebből a sok változásból, ha lehet, menekedjem.

(*Jelölés a kir. táblához.*)

(*Halmágyi jelöltetése.*)

1766. Februarius.

(*Gr. Daun, a haditanács elnöke halála.*)

Nevezetes lőn ezen hónap belli praeses *gr. Daun* ő exciája halálával, vagy inkább erről való hírnek leérkezésével. Kit is ő felsége igen nagyon sajnállott, most megbízottabb embere alig lévén. Testamentumát betegségében pro confirmatione ő felségének felküldötte. Melyet ő felsége nem csak confirmált, hanem maga kezével hozzá írta, hogy regimentét nevedékeny és most idegen országokat experientia kedviért járó kapitány fiának, már denominált oberstemek adta; melyet, míg azt az aetast eléri, commendirozzon annak eddig való oberstere, már pedig generalmajor *gr. Daun* collateralis atyjafia, addig míg amaz a commendirozásra alkalmatos lészen. Tette pedig a fiát universalis haeresnek. Leányának *gr. Pálffinénak* hagyott 16 ezer forintokat, postilion czugját, és egy pyxist. Adjutántjainak egy-egy paripát szerszámostól, három dámának három pyxist, briliantost, hoffmesterének 4, cammerdinerének 8 száz frtokat etc. A doctoroknak pedig, minthogy oly jó móddal és methodice expediálták erről a világról, minden visitáért egy-egy aranyat. Ezen úr nem a régi Daunék közül mondatik lenni, hanem atyja vagy nagyatyja emergált; ennek pedig igen nagy szerencséjére volt az, hogy felséges asszonyunkat nevel-

(*Gr. Daun végrendelete.*)

(*Gr. Daun emelkedése.*)

[illegible] gyermekkorában *gróf Fuchsné*, ezt ő felsége, mihelyt a [illegible] kezéhez vette, mindjárt főhoffmesternéjének s con-[illegible] első dámának tette s egész holtig legnagyobb [illegible] s becsületben tartotta. Ennek volt egy leánya [illegible] szépségű, nézett vélle az anyja *Uhlefeldre*, ki [illegible] a török követségből megjövén, mindjárt status can-[illegible] lett vala; de ez másuvá házasodván, úgy adta [illegible] *Daunnak*, ki az által feldzeigmesterséget és bécsi [illegible]mandánsságot, arany gyapjat etc. nyert. A felségét [illegible] colálta a királyné, sokszor menvén hozzá. A mult [illegible] hadakozásban pedig, mely a prussus ellen vala, *Braun*, [illegible] erdélyi commendirozó volt, elesvén, *Károly* herczeg pedig [illegible] szerint mindenütt szerencsétlen lévén, úgy küldé *Daunt* commendirozni, ki a maga cunctatioja által a prus-[illegible] tüzét nagy mértékben csendesítette, és néhány helyen meg is győzte, melyért mondatott Germanorum Fabius Maximus. Vége lévén a hadakozásnak, lett belli praesesnek. *Pálffi* eladván a leányát nem régiben *gr. Kornis Mihálynak*, maga is 60 esztendős korában megházasodott, vévén a *Daun* leányát, kinek ő felsége akkor in dotem százezer forintot adott, s talám ez az oka, hogy most az apja csak 10 ezer forintot legált a leányának, azonkivül menvén a köve-[illegible]tözete is.

Volt híre, hogy *Ferdinándot* brunsvigai herczeget invitálná ő felsége belli praesesnek, ki a prussusnak oly híres generálissa vala, de mások úgy beszélék, hogy a császár lenne belli praeses.

Sokan divinálnak oly formán, hogy a *Daun* halála nagy változásokat okozna, ő lévén auctora és promotora a mostani innovatióknak és erdélyi militiának is és mind *Hadiknak*, mind *Siskovicsnak* patronussa. Szánta is mindenik és nagyon dicsérte, noha nékem egy kapitány azt mondá: hadd haljon az ebatta, mert a magyarnak nagyobb ellensége nem volt, melyet minden nap bizonyított az ő [illegible]dán is. A szászoknak is legnagyobb protectora ő volt, publice mondván, hogy Erdélyben több oly ember mint *br. Bruckenthal* nincsen.

Említettem talám feljebb, hogy *Albert* szászoniai herczeg Magyarországon locumtenens regiusnak mind [illegible] váltatott, mind introducáltatott. A consilium várta a [illegible] olyas ember senki eleibe nem küldetett; magyarok nem is mentek az introductiojára, sőt a consilium felküldvén a felségéhez, hogy nem tudják miért idegen fejedelmet tett volna ő felsége közikbe, holott a magyarok között is lett volna arra való ember; úgy mondják, megdicsérte volna

csak azok, kiknek valami kedvek volt, in reliquo elmellőzték, és a nagy spontaneitast felirták. Megválik a jövő nyáron, hányan mennek el közülök. Maga is *Siskovics* dubitál, kivált Radna völgyén, hogy felesen által fognak menni Moldovába. A sinaiak közül sokan elmentek tavaly is, úgy hogy egészen desperált volt róllok, hanemha kapitány *Vinter*, ki derék ember, fogja őket megtartóztatni kedves magaviselésével.

(Jószágfoglalások katonai czélra.) Sinán, Orláton és Rakoviczán feles possessorok jószágit foglalván el *Siskovics*, mint feljebb irtam, azoknak aequivalens bonificatiójára projectálta azoknak Heningfalvát, Ucsát és *Keszeiné* bocsárdi portióját etc. Béküldé a generálisnak, az udvarnak is, holott approbáltatott. De azalatt az enyedi collegium béküldé a heningfalvi donatiot annak örökös voltáról. *Horváthné* asszony is remonstrálá, hogy Ucsa vita durante van nála. Ez iránt íra is Hadik a thesaurariusnak. Megválik mire megyen a dolog. A Radna és Gyergyó között való possessorok elvejendő jószágokért az aequivalens intézteték a szamosujvári dominiumból, parancsolának valami 70 inscriptios possessoroknak de productione, de a sem lesz difficultas nélkül.

(A császár úti tervei.) Lejöve a híre, hogy Csehországban és Pestnél campamentum lenne a jövő nyáron, a császár pedig májusban elindúlna olaszországi provinciáiba, melyeket megjárván, menne Csehországba, ott is annak határát militari modo perlustrálván, jőne Magyarországba, s ha lehet Erdélybe és augusztusba a campamentumba Csehországba.

(Halmágyi jelöltetése itélőmesterré.) Megengedvén ő felsége vacans két itélőmesterségekre való candidatiot, engemet is candidála a gubernium *gr. Nemes Ádám* helyébe. Irék *br. Brukenthalnak*,[1]) *Balónak* és *gr. Teleki Józsefnek*, hogy ha könnyű szerrel consequálhatnám, örömest és cum consolatione amplectálnám. Consiliarius *Hutter* megmondá, hogy abbúl semmi se lesz, mivel ő ellenkezőt írt. Szóltam a generálissal is, fogadá ír, de nem hiszem. 3 *gr. Teleki, Károly, József, Sámuel*, mind jó uraim, s legqualificatussabb emberek Erdélyben, fenn lévén Bécsbe, érzettem, hogy nagyon igyekeztek secundálni, mivel azt írá egy jó barátom: br. Brukenthallal iránta szólván, azt mondotta, most nem lehet, hanem lesz gondja nagyobb consolatiómra, portálnak ugyan mások protonotariusságra, de haszontalan. Hozzá tevé pedig azon jó barátom, hogy br. Brukenthal úron kivűl más nem segíthet, mivel a mit

---

[1]) Halmágyi naplójának II. kötete első felében Brukenthal nevét mindenütt ck-val írta; a végén már többnyire csak egyszerű *k*-val.

e' repraesentál, ő felsége azt resolválja etc. Látom, hiába valók az ellene való hírek, mert valameddig az új systéma fel nem áll, azt addig félbe másra bízni nem lehet.

Hallottam, cabinet secretarius *báró Nény* ellen is néhány representatiot tettek ő felségének nagy emberek, de azt felelte: magát annyiféle emberhez nem szoktathatja, sem amazokat maga kezéhez. Ugy kell lenni br. Brukenthalnak is, ki eleitől fogva a mostani operatiokban benne volt. *(Br. Nény és Bruckenthal.)*

Sokat irtam oda fel *gr. Teleki Józsefről*, miképen igért ő felsége neki főispánságot sua sponte. Most már *br. Bánffi Farkast* Kolosba, és *gr. Kálnokit* Thordába tévén ő felsége, Bánffi helyébe actualis táblai assessornak proprio motu resolválta, híre nélkül. Dubitált benne, ha vajjon acceptálja-e vagy sem? Talám deprecálta volna is, ha a több fenn lévő *Telekiek* és *gr. Toldalagi László* le nem verték volna róla. Felmenvén azért ő felsége kegyelmességét megköszönni, excusálta magát a királyné, hogy most főtisztnek nem tehette, de nem sokára, igérte, hogy megcselekeszi; Oly nagy kegyelmességgel és leereszkedéssel beszélvén ő felsége véle, hogy mint az atyjának írta, nem adta volna két főtisztségért, midőn látta, hogy királya oly nagy attentióval vagyon hozzá. Megigérvén azt is, hogy engedelmet ád praesesse hírével minden esztendőben a Magyarországra való kimehetésére, csak per cancellariam promoválja memorialissát. *(Gr. Teleki József táblabírósága.)* *(Gr. Teleki J. Bécsben.)*

Ezen úrtól az erdélyi dolgokban kérvén egy nagy ember informatiot, írásban adta reflexioit. Mivel constans egyenes ember, elhiszem, ahhoz képest formálta írását is. Azután néhány nappal találkozván *br. Brukenthallal*, ez arra kérte, ne elegyítse magát olyan dolgokba, melyek őtet nem érik. Felelte amaz: ő kérdetlen nem szól, de ha parancsolják, egyenesen tartozik felelni. Felkérette az atyjának *Buccow* ellen való representatioját is, az(t) írván az atyjának, hogy egy igen nagy ember akarja látni. Kicsoda, nem tudom, de az atyja a császárt gondolta. Híre lévén, mint írám, a császár lejövetelének, javallám az atyjának, ne sajnálja költségét, hanem találja fel módját, hadd jöhessen a fia a császárral. Ira is mind magának, mind *Battyáninak*, a kalocsai érseknek iránta.

Midőn a szász natio kérte az inclytus titulust és *gr. Lázár* s *Teleki* separatum votumokat adtak, felküldte vala ezt is *Teleki* az említett érseknek, ki azt felelte válaszában, hogy igen jól írták s lehet ha obtineálják is, de reflexiot érdemel abban ő felségéhez viseltető hűségek, midőn kára elfordítására annyira vigyáznak. Most ugyan a nádban ülvén csinálhatják a sípot, de csak esztendő mulva sem lesz úgy. *(A szász nemzet czíméről.)*

Martius, Aprilis 1766.

(Halmágyi betegsége.) Kimenvén Husvét innepére Sárdra, nem kiméllém magamat, mert eddig tartván a mult igen nagy télnek keménysége, most pedig híves szeles napfényre fordulván, mindennap jártam a szőlőhegyeket és míveltetvén a szőlőt napestvéig mind kinn ültem. Ennek tulajdonítom, hogy a hideg általjárván, mind kornyadoztam, többire mind phlegma ment tőllem, végre ez is megrekedvén, ágyban esém. Negyednapig egy falatot sem ettem, ital helyett szilva lével éltem. Negyednap odajövén *mgs gr. Teleki László* úr, ada sudoriferumot, melylyel élvén, könnyebbedtem, és behozatám magamat, itt kétszer élvén fekete por laxativával, Istennek hálá jobban lettem, de sokáig látszott rajtam a nyavalya.

(Brukenthal levele Halmágyihoz.) Itt találám *br. Bruckenthal* úr levelét, melyben írta, hogy ítélőmestereknek *Türi* és *Szombathfalvi* uramékat resolválta ő felsége és az én transpositionem, nam promotionem non appellarem, haud leves sibi et derogantes impediverunt rationes, sed potius quae gloriae, honori et existimationi cedunt, quaeve longis meritis diuturnorum laborum assiduitate quaesitis jure suo debentur. Haec cum spectabili ac magnificae Dominationi Vestrae sincere et prout vera sunt nunciarem, simul eandem rogandam duxi, sibi persuadere patiatur et in animum suum firmiter inducat, nec occasionem defuturam oportunam meritis suis praemium tribuendi, nec defuturos amicos, qui oblata occasione bene et adposite utantur, tanto magis, quod id, quod tibi tribuitur, justitiae retribuatur et in commodum servitii altissimi ejusque in incrementum diffluat.

(Halmágyi válasza.) Válaszolék reá, hogy engemet ismér, én ugyan tacui et officium feci, de úgy gondolom, senkinek reám panasza nem lehet, én ezután is tudom ő felsége szolgálatját cum utilitate patriae combinálni; kérem is ne felejtsen el.

(Hadik gyöngédsége Halmágyi iránt.) Néhány napok mulva béjövetelem után udvarlék a generálisnak, megijede tőlem, mondá, bánja ebben az időben betegen hozzá mentem, azért jőjjek haza szállásomra és viseljek gondot egészségemre. Én mondám: noha rosszúl vagyok még, de ugyancsak fel akartam a consiliumba menni, de ha megengedi, csak haza jövök, maga is megparancsolá. Javulván egészségem, fel kezdék járni a guberniumba. Menvén pedig bizonyos dologban a generálishoz és látván még jelét nyavalyámnak, mondá: kér, meg ne háborítsam magamat azon, hogy ő felsége másnak resolválta az ítélőmesterséget, mert talál ő felsége más módot az én consolatiomra,

melyet maga is secundálni kiván. Megköszönéin s felelém: ne gondolja mintha abbeli bánatom volna nyavalyámnak oka, mert én minden állapotomba contentus voltam és soha szerencsémet nem erőltettem, hanem a mit Istennek, a királynak és principalisomnak irántam végezni tetszett, azon megnyugodtam. Mondá, nincs is annál jobb, magának is az a principiuma. Én pedig előszámlálám nyavalyámnak okát, hogy azt a sülly megrekedésének tulajdonítom. Maga is, beszélé, volt ugy, és a meleg fürdő s annak itala hozta helyre Carlsbadenbe, s nekem is azt commendálni etc., de *messze sánta ebnek Buda.*

Eleitől fogva volt a guberniumnak ordinarius phisicussa, mely *Felfalusi* személyébe véget vetett. Kérte vala a gubernium még 1761-be, hogy néhai *dr. Baligának* rendelne ő felsége fizetést e végre, de elhallgatták. *(A gubernium orvosa.)*

Tanult Bécsbe medicinát *Zágoni Gábor*, kinek tudományáról a professorok igen szép testimoniumokat adtak, egyik nevezetesen azt írta, hogy ő alatta *egy se* tett jobb progressusokat. Az archiater *báró* von *Svitten* nagyon szerette. Mivel Bécsbe gradust protestansnak nem adtak, Hollandiában doctoráltatta magát és mind ott, mind egyébütt experiált, Bécsbe is visszajövén practicált. Ez commendáltatván ő felségének, írá ő felsége a guberniumnak, ha gubernialis phisicusnak lehetne-é accommodálni, küldjön opiniot. Felmene ez is, projectálának ad interim 300 frtot, de ezt eddig *Bethlen Gábor* portálván *Brukenthal* megakasztá. Most pedig a [illegible] hat doktor lévén az [illegible], kivel kuráltassa az [illegible] lák ujra ő felségének: [illegible] *(Zágoni Gábor doktor.)*

Meghala [illegible] H[illegible] igen terhes házat [illegible] tett látni a [illegible] hogy a ki [illegible] *([illegible])*

Ennek [illegible] *([illegible])*

[illegible]

[illegible] projectumokkal a feje. *Kolovrath* kapott rajta, a szászok részéről cancellariae consiliariusnak tétette. Akkor a szászok [illegible] offeráltak néki [illegible] és ajándékozta et [illegible] s [illegible] kereskedő *Treiler-nek*. [illegible] confundálódtak is, de nem merték revocálni. Azután adván egymásután a szász natio allodiumának jobb rendbe való hozása iránt a projectumokat, e végre mint regius commissarius leküldetett. Mivel szegény systematicus éppen nem volt, se elégedendő judiciummal nem bírt, szörnyű ambitióval viselte magát, kihez bizzék distinguálni nem tudta, mindennek a szaván megindult, a szászok is contemnálni kezdették, és mivel 4 vagy 5 esztendő alatt semmit végbez jól nem vitt, re infecta revocáltatott. Igyekezte ugyan egy darabig a maga hibáit a szász tisztek morositássával excusálni, annyira is vitte vala a szegény comes *Adlershausent*, ki ugyan, mint ő, neoconversus volt, de nálla sokkal külömb ember, hogy szegény néhai gubernator *Halleinek* parancsolt ő felsége, hogy a resignatiot néki ő felsége nevével intimálja. Meg is lesz vala, ha meg nem ajándékozza vala *Seebergot* és a szebeni pater superior *Gallob* nem áll vala mellé. Fizetése esztendőnként, mig r. commissarius volt, reá ment 12 ezer frtra, azután exactoratus praesesnek tétetett 4 ezer forinttal; egyéb hasznát nem lehet, hanem a temető mellé egy tó alá építe nagy költségű házat, belé került közel 200 aranyába, de nem importálja 2000 frtnak az interessét. Jubilláltatván azután, egész fizetését meghagyták, 4 ezer frtot, de akkor se volt elég; rajta marada a sok adósság. Igy jár, a kin Isten áldása ninesen.

(Uj gazdasági igazgatóság.) Béjövetelével, mint r. commissarius állított fel egy nationale oeconomicum directoriumot az udvar parancsolatjából. 4 adsessor benne 1200 frt, actuarius 800, registrator 600, 3 kancellista 300 frt fizetéssel, melynek praesidiumát az ő kimenetelével bízták a comesre. De cessált azután fizetések és ezek a natio tisztei ellen, mint odafel emlékezet vagyon, kemény representatiót és nagy munkát tevén, az arra való resolutiot most is sollicitálja egyik assessor *Honnemann*.

(Osztrák protestáns emigransok Erdélyben.) Az ausztriai ditiokból lejött emigransok (kiket az evangelica vallásért küldtek le) inspectióját és cassáját is kezére bizták; oly bolond nagy épületeket tétete a régi czigányok lakóhelyén a vizaknai kapun kivül, a hid végére, a mely 40 ezer frtba belékerült, hogy azokba telepitse őket, de nem szállottak belé, eloszlottak falukra, öt—hat

ha maradott bennök. Kivánván ezek az arra költött pénzeket, az országnak pro casarmis, a szebeni publicumnak is offerálta ő felsége, de nem arra valók. Ugyancsak látom valamelyiktől meg kell menni azon pénznek.

Sokat búsult jubilatioján, azért, a mint mondotta, hogy már senkinek nem szolgálhat, holott eddig is kevés jónak segített. Gazdaságra akarta a natiot tanitani, melyhez maga semmit nem tudott. A többi között bizonyitja ez: hogy itt Szeben mellett bévettetvén egy oldalt vagy 200 köböl zabbal, ebben a balha beléesett; mondván valaki néki, ugy hallotta, hogy ha káposztalével megöntözné, elveszne róla: hívatta mindjárt a folnagyot *Vágnert*, értelmes embert, ennek parancsolja, hogy mindjárt elégedendő hordókat készíttetvén, a városon a menynyi káposztalév, gyüjtesse össze és öntöztesse meg a zabot. E' deprecálni nem merte, ígérte megcselekszi, maga kinevetvén semmit benne nem mozdult, hanem harmadnapra hozzá menvén, mondja: már mindenek készen vadnak, és viheti öntözni a káposztalevet; de ő felette tart és sajnálja, ha egy olyan nagy embernek méltósága az által megsértetnék; mert ugyanis bizonytalan, ha használ-e? ha nem találna használni, híre menvén mindenfelé, nagyobb kisebbségnek tartaná egy oly bölcs embernek hibáját, mint a mit azon zab érne. Megdicsérte *Seeberg* és mindjárt contramandálta. *(Seeberg gazdálkodása.)*

Minekutána jubiláltatott, akarván magának ismét actualitast szerezni, ugy értettem hogy újabb újabb projectumokat küldött, melyek a Buccowénál is sokkal nagyobb praejudiciummal teljesek voltak; kéredzett is fel Bécsbe, de nem bocsáttatott.

Vett Halmágyon is egy curiát három ezer frton, nem ért kettőt; a házakat reparáltatván, meg annyit költött reá haszontalanul, s beléhala, nagyobb részét nem fizetvén meg az árának.

Majus 1766.

2-da. Panaszolván azelőtt a ref. consiliarius urak a guberniumban, hogy jóllehet ő felsége az apostaták ellen mondandó sententiát ante pronuciationem magának referáltatni parancsolta, mégis mindazonáltal némely vármegyékben ab executione kezdik a dolgot és széltiben fogják az embereket; concludáltatott vala, hogy az embereket többé ne zaklassák és ne fogassák. Jövén pedig relatio, hogy *(Apostaták [1])*

---

[1]) Halmágyi oldalczíme.

Küküllő vármegyében valami nyolczan ujra elfogattattak volna, Kézdivásárhelyen pedig egyszer 9, másszor 4, mégpedig olyanok is, kiknek mind szüléjök, mind maguk reformátusok voltak, és csupán csak catholicus pap keresztelte: concludáltatott vala ismét a mult holnap végén, hogy azok bocsáttassanak el, ennekutána pedig el ne fogattassanak. Meg is íratott a circularis, de megtartóztatta a generális, míg arról a püspök opinioját vette. Eljöve a püspök levele, melyben írja, hogy a gubernium conclusumát nem változtathatja, mivel már concludálva van, de nagyon tart, hogy abból az engedelmességből szarvat emelnek magoknak, és nemcsak többen a fide deficiálnak, hanem azok is, a kik redeáltak, ismét relabálnak, a catholica religio nagy praejudiciumával. Ezen felkapa a generalis és kivált a thesaurarius és nem vala annyi lelke a protestans consiliariusoknak, hogy egyébre menjenek, hanem eltartatván a circularisok, csak oly helyekre, hol fogva voltak az emberek, parancsolat mene, hogy specificálják nominetenus is a guberniumnak, nevezetesen kik és minémű okért fogattattak el? An relabentes aut deficientes et cujus aetatis sint?

Melyre nézve a két religiobéli urak elvégzék, hogy ő felségének panaszoljanak iránta.

Imperator (József császár emberszeretete.)

A császárról oly opinio volt ertzherczeg korában, hogy morosus fog lenni, de contrariumot bizonyít minden cselekedete. Minden dolgot tudni és érteni kiván. Tavaly, midőn a szőlő sendült, kisétálván Semprumból[1]) a szőlők aljára, talál ott egy vén parasztot, ki simbelődött a vadakra. Kérdi mi baja? Feleli amaz, hiába való a munkájok, mert a vadak mind elvesztegetik szőlőjöket. Bémegyen, nézi, hát a vaddisznók összveturták, a szarvasok a termést leverték. Hijja azért magával hogy menjen; de látván a sempruni kapuban, mint kiáltja a wacht a heraust, megijed, s elmarad, a grádicsnál vévén eszébe a császár, küld utána, visszahozzák, ad néhány aranyat néki és holtig valami kevés pensiot, harmadnapra pedig a vadaknak nagyobb részét összvelövöldözteti.

(A bécsi Prater népligetté felszabadítása.)

Most pedig tavaszszal Bécsbe a Pratter nevű Dunaszigetjét és szép erdőt, melyben ezelőtt hintón és lovon szabad volt bémenni májustól fogva őszig, szabaddá tette, hogy minden, valaki akar, egész esztendő alatt benne járhasson; cselekedte ugyan ezt a nép kedvéért, de reméntelen haszon is lett belőle, mert a bécsi nép oly nagy számmal ment ki, hogy a veress kapunál első este több jött be ezer tallér spirgeldnél (!) Azután nehány nappal kérdé a

[1]) T. i. Schönbrunnból.

császár egy appartamentban a dámáktól: járnak-é most a Pratterben? felelvén azok, már nem igen van ott mit kereskiök, nem kivánván elegyedni mindenféle emberek közé; mond erre a császár: hát én ha veletek s véllek nem társalkodom, a Capucinusok kriptájába kelletik mennem, holott az eleim feküsznek.

(A császár huszár uniformisban.) A császárnak huszár regementje lévén, parancsolja egykor az obesterének, hogy csináltatna néki uniformis kardot. Ez készíttet igen csínos, könnyü keskeny kardot. Mondja az obesternek: neki penna-csináló kés nem kell, hanem vétetett egy pár vasat, egy tenyérnyi szélességüt és parancsolt, hogy azt egyiket a császárnak, másikat magának készíttesse. *Albert* herczeg lakadalmára Pozsonyba huszár uniformában ment, még azután is csakhamar egyszer látogatni. Nem hiszem több császár soha huszárköntöst vett volna magára.

Carlsbaden [1] Campamentum akart vala lenni az idén mind Csehországba mind Morvába, hová a császár is készült, de azután ez elmulék. A császár ugyan csak készült Csehország széleit megjárni. Irák a novellák, hogy a prussiai király Charlsbadenben szándékoznék menni Csehországban; el is hívattatott volna Prágából a primier minister Bécsbe, hogy instructiot vegyen accomodatiojáról a királynak. De most hire futamodék, hogy a császár is feredőre oda menne, melyből nevezetes consequentiákat hoztak ki az emberek, hogy egyáltaljában magok között confoederálnának a franczia ellen és ő általa mind az anglust, mind a muszkát magunk mellé huznák.

De akartak az emberek még egyet elhitetni magukkal, hogy t. i. a prussiai király azt igérte volna, hogy csak Regalis Prussia dolgához (melyet a lengyel bír és ő talám magáévá akarná tenni) ne szóljon az ausztriai ház, monarchiát csinál Lengyelországból, hogy egyik archiducissát tuto lehessen a lengyel királynak adni, nem tartván, hogy ad privatum statum redeáljon a maradéka. Ennek felette Alsatia és Lotharingiának a francziától való visszavételét is segiteni és tökéletességre vinni kivánja. Mi lesz belőle, megválik.

(Hírek Bethlen Gáborról.) *Gr. Bethlen Gábor* úr iránt hoza generális Montoja igen rossz hírt, hogy t. i. annyira megharagudott volna ő felsége reá, hogy simpliciter cassálni akarta a cancellariusságból[2]) és herczeg *Kevenhüllerné* a napája felmenvén ő felségéhez, esdeklett érette, hogy vegye kegyelmébe, és oly

[1]) Halmágyi oldalczíme.

[2]) Oldalt Halmágyi megjegyzése: Non est verum, mások is hazugságnak tartották.

gyalázatba menni ne engedje. Kinek felelt volna ő felsége, hogy ő véle és házával minden kegyelmet teszen, de a veje semmit sem érdemel, melyen elájulván a herczegné, minekutána magába tért, úgy igérte volna, hogy érette cselekeszik valamit. Kérte azért a szent István ordóját néki. De felelte volna ő felsége: azt nem adhatja, mert az benemeritusoknak van destinálva, ő pedig nem az. Ugy adta osztán az aranybárányt és tette felséges *Kristina* ertzherczeg asszony főhopmesterének; de ez úgy látszik passióból való hír, mivel ellenkezőt mutatnak azok az enconiumok, melyek az ő felsége bilétjében és a rescriptumban is bőven ki vadnak téve.

(Bethlen Gábor kitüntetése.)

A testvére *gr. Bethlen Miklós* úr is lejövén, azt mondá nékem, midőn rosszúl volt a bátyja, ő felsége mindennap láttatta, valahányszor herczeg *Kévenhüllert* az ipját látta, mindenkor első kérdése a veje iránt volt. Maga, midőn felérkezett s audientiát vett, mindjárt kérdezte ő felsége, hogy találta a bátyját? Felelt erre: hogy igazán megvallja, sokkal rosszabbúl, mintsem elhagyta volt, és maga részéről is csókolja (!) ő felsége hozzámutatott nagy kegyelmét, hogy a sok dologtól dispensálta és oly kedves hívatalra tette, mivel másként nem durálhatott volna. Mely láttatott tetszeni ő felségének és maga is mondta: úgy vagyon, hogy nem durálhatott volna, de már reméli, hogy helyre áll.

(Bethlen birtokok.)

Árokalját, Kerlést, Kentelkét birták a *Bethlen Gergely* maradéki, úgymint *Bethlen*, *Lázár* és *Korda*. Ez a szamosujvári dominiumhoz tartozván, mindenik cessiot vett az örményektől. *Bethlenek* a más kettőt sub praetextu religionis akarták kikergetni belőle, dolgozván az udvarnál iránta. Most már a beszterczeiek Radna völgyén kivűl még két falut engedvén pro limitanea militia, annak bonificatiojára kérték ezen falukat; mely oly hatalmas kivánság volt, hogy ebben az udvar igen kivánt faveálni, kivált a mostani szászoknak kedvező circumstantiákban; applacidálta is volt a bellicum, de ő felsége parancsolt, hogy igen kedvesen esik ő felségének, ha azon kivűl contentáltathatnak a szászok, Sőt egyebekben is mindenekben reájok igen nagy attentioval vagyon ő felsége.

Profugium. (Katonák szökése.)

A limitanea militia említésére jutának eszembe a relatiok, melyek szerint mind Radna vidékiről, mind Fogaras földéről és másunnan is rakással szöknek a katonák; azt gondolom, hogy csak eddig az idén valami 300 általment, többire fegyverestől; hát még ezután. Ugyanazon hír adott talám alkalmatosságot az embereknek azon vélekedésre, hogy az oláh katonák reducáltatnának és csak a székelyek maradnának.

Mentenek vala ezek is felesen által Moldovába még az erectio előtt; közikbe érkezett *Lázár István* és pater *Zöld* is, minekutána harmadikszor is elszökött. Adott vala ő felsége generalis amnestiát azoknak, kik coriphaeusok nem voltak, ha önként visszajőnek, praefigálván félesztendei terminust; de kevésre mehettek vélle. A mult őszön izent vala *Lázár István* egy megbízott kapitánytól a generalisnak, hogy ha néki gratiát ád ő felsége mind vissza hozza a székelyeket, sőt magát is pater *Zöldet*. Felíra a generalis az udvarnak, lejöve a gratiája is, tudakoztatá tőle, minémű contumatiákra jönnének, hogy marhájuk receptiojáról és maguk subsistentiájáról rendelés tétethessék. De azalatt a nagy hó ellepvén az havasokat, abba marada. A tavaszon azt referálák a generalisnak, hogy valaki elárulván *Lázárt*, ki ott vatáffságra (!) ment volt, nagy suspitioba jött volt, abból ugyancsak kimentvén magát, már most vigyázóbbnak kell lennie, de ki fogna jőni. Elég az, hogy mind eddig is oda vannak. Bécsből pedig azt írják nékem, ott bizonyosaknak tartják, hogy már bé is érkeztek volna. *(Lázár (István és pater Zöld Moldvában.)* *(A Moldovába kivándorolt székelyekről.)*

Véghetetlen hírek voltak a gubernium dismembratiojáról, thesaurariatus, comissariatus provincialis etc. sublatiojáról, ezeknek egybefoglalásáról, contributio systemája változásáról, s több effélékről. Kérdém gr. B. M.[1]) urat, ki most érkezett Bécsből; de azt mondá, az elsőt nem reménli mostanság meg lehessen vagy meglégyen; a contributio iránt pedig maga is látván báró Brukenthal, hogy aequa proportio nincsen, fog ismét classificatio lenni, de csak inter individua, nem pedig emporiorum et plagarum. Mondám én: a bizony mindegy, akár légyen, akár ne légyen, mert csak ugy marad a quantum, a mint most vagyon, cum summa Saxonum subbvatione, et reliquarum nationum aggravio. *(Hírek közügyekről.)*

Érkezék az lovas oláh regiment commendánsától *Dombrowkától* a generálisnak a relatio, melyben irja, hogy a jobbágyokból csupán csak Fogarasföldéről ezen holnapig 700 ment el, katona csak 3. Holott még pünköstkor mondá egy kapitány, hogy csak egy plájon valami 30 katona ment által. *(Kivándorlás Fogarasból.)*

A criminalis comissio elvégezvén maga operatioját és a superrevisoria comissio is concludálván, irta vala *Hadik* ő felségének, hogy jóllehet ő felsége hatalmat engedett volt néki, hogy azon sententiákat, quae ad mortem non tendunt, sine recursu, aut ulla aug. aulae dispositione expectata exequáltathassa; exequáltatott is eleintén hármat, *Zöldékét*, *(Hadik a bűnvizsgálatokról.)*

---

[1]) T. i. gr. Bethlen Miklós.

[illegible] járván [illegible] Erdélyben újra [illegible] a crimi-[illegible] hogy [illegible] és valakihez [illegible] némely [illegible] valami négynek [illegible] kellett [illegible] azért az [illegible] azért [illegible] ki nem jött. ő [illegible] hogy minden [illegible] és [illegible] hogy ő felsége kegyelmét [illegible] és azzal arról nagyobb [illegible] a [illegible] Lehet, ha oda fel is [illegible] ezen dolgot. Erre megmondá nékem a generalis ezen [illegible] megtiltsam. Expediáltatta is per bellicum [illegible] de azt válaszolák reá sub 7-ma Febr. hujus anni, hogy adminisztrálja criminalis processusokat és azokban eddig-[illegible] mennyire mentek, tudósítsa ő felségét.

Csináltata azért velem egy extractust, melynek impu-[illegible] nálam is vagyon, de accusatis, convictis et absolu-tis; per apices feltettem puncta accusationem et rationes decidendi, s írata velem egy relatiot mellette cum deductione operationum commissionis, ebbe is belétévén az eléb-beni opinióját de singulorum absolutione: fel mene. Erre osztán sub 7-ma Maji külde ő felsége rescriptumot hoc tenore a guberniumnak: In benignam sumentes considerationem, quod altissimae intentiones nostrae, ad salutem et securitatem chari nobis Trannsylvaniae principatus directae jam nunc non solum optata procedant successu, verum etiam cessante, quae in quibusdam locis semet exeruerat incolarum renitentia, externa non minus tranquilitas, quam interna animorum quies reducta penitus esset; pro jugi et materna, qua in subditos nobis populos ferimur, teneritudine statuimus perquam benigne, ut cum nonullis incentoribus poena ipsis dictata jam inflicta esset, comissio criminalis in hactenus gestis, non tamen terminatis subsistat, et reliquis omnibus in ejusdem inquisitionem attrahi merentibus gratia nostra commissio regia (quam rigori justitiae praeponimus, quave ulteriori inquisitioni modum posuimus) annuncietur; sperantes imo confisae futurum, ut clementiam nostram recognoscentes in posterum altissimas nostras intentiones tanto ardentiori zelo ad finem intentum sint promoturi. Id, quod ad cunctorum notitiam publicabitis. Datum etc. Mely circulariter publicáltatott is, és ő felsége kegyelmessége celebráltatott.

Midőn Hadik úr ezen szándékát előre jelentette nékem, egy darabig magamnál titokban tartottam, idővel jön afféle discursus elé *Hutter* úrnál, s mondja: maga adta azon tanácsot a generálisnak; de azután egy derék ember jó uram érkezvén Bécsből, ki az ott való dolgokban sokat tud, azt beszélé: hogy a bellicum nehezen vévén és nagy motust csinálván, hogy hijába valóra annyi sok pénz ment (mivel a bellica cassából adták a militarisoknak a diurnumot) és hogy semmit nem producált azon híres criminalis comissio; ennek megelőzésére, mmidőn még első otussát vette észre, gondolta volna ezen mediumot B. B., úgy irta le *Hutternek*. s e pedig a generálisnak adta fel, amint hogy succedált is.

Elég nagy hasznot tett pedig a criminalis commissio avagy csak abban, hogy az az bal impressio, melyet főképen *Buccow* öntött volt ő felsége szívébe a magyar uraság s nemesség hitetlensége iránt, ez által eltöröltetett. Én részemről bizony megvallom, hogy sok nyelves székelyeket ismérvén, lehetetlennek tartottam, hogy nagyobbakat ne beszéljenek, mint a mikkel vádoltattak; de látom az Isten megőrizte nyelveket, és főképen cselekedetöket nagy bünben való eséstől. Az egyik auditor látván a sok gubernialis resolutiot az én nevem alatt, melyekben a m. gubernium determinatiojából azt irtam: quod militia non sit coacta, verum spontanea etc. sokat tudakozódott irántam is, de nem féltem, mert én a király intentioja ellen egy szót sem bocsátottam ki a számból, sőt másokat is ad saniora disponáltam, látván, hogy veszedelmet szerezhetnek magoknak; előttem lévén a szegény *Borsai* példája is. Szegény *Buccow*. ebben a király kegyelmével abutált.

Híre vala, hogy *br. Brukenthal Blümégennel* és *Kollerrel* összverugta volna a patkót; de az első, a mint bizonyosan értettem, nem volt igaz, jól élvén *Blümégennel*; a másik pedig igaz és már jó darab időtől fogva függőbe vagyon és Bécsbe is expectatioban vadnak az emberek, mi lesz belőle, mert mindkettő az udvarnak kedves embere. Én mondám: könnyű ő felségének complanálni. *(Brukenthal és Koller viszálya.)*

Leérkezék *gr. Teleki Sámuel* úr, ki is előbeszélé, mennyi munkája volt, míg *gr. Bánffi Dienesné* asszony exciája testamentumát confirmáltatta. Religiot, aetast és minden egyéb contraria ratiokat opponáltak, de ugyancsak superálta, hozván ilyen rescriptumot a guberniumhoz: Magnifica comitissa *Agnes Bartsai*, fidelis nostri sincere nobis dilecti, spectabilis ac magnifici comitis *Dionysii Bánffi* de Losoncz tit. consors, testamentum suum 22. Decembris a. proximi superioris conditum demisse nobis obtulit, orans *(Gr. Bánffi Dénesné végrendelete megerősítése.)*

suppliciter illud, tanquam in conservationem ac tutamen domus suae utile, salutare, proficuumque regia auctoritate quoque nostra sustineri. Itaque quamvis testamentorum confirmatio usitata non esset, attamen annuimus clementissime, ut hocce ejusdem hic acclusum testamentum ad acta vestra ponatur, taliterque solemnitatem obtineat, secuta dein testatricis morte publicandum. Quare benignae huic resolutioni nostrae congruentem procurabitis effectum. Datum Viennae 6. Aprilis 1766.

Exhibeálván *br. Brukenthal* levelébe zárva ezen rescriptumot és a testamentumot, mely a grófné és consiliarius *Cserei Farkas* úr pecsétjeivel meg volt néhány helyen pecsételve, 30 Maji a rescriptum felolvastatott; sok szó volt, communicáltassék-é a grófnéval a rescriptum, azt állítván a katholicus tanács urak, hogy ha a grófnéval közöltetik, a gróffal is communicálni szükség lesz. Meggyőzte osztán a generalis s több urak votuma, hogy a grófnénak notificáltassék exhibitioja és repositioja, a grófnak pedig nem. Lássa, a ki privatim megjelenti, úgy sem tudván mi légyen a testamentumban. Volt sok szó, akkor válik meg, midőn felbontatik és ad forum contradictorium jön, ha megállhat-é vagy sem? Ez ugyan eddig megvan, de úgy látszik vége a *gr. Teleki Sámuel* úr bajának nincsen, mert csuda volna, hogy azt más vallásban maradni megengednék a cath. valláson kivül.

(Gr. Teleki S. audientiái a királynénál.) Beszélé *gr. Teleki*, háromszor esett a királyné előtt térdre, arra kérvén mindenkor, hogy mivel ő nem elégedendő a grófné nyomorúságának kibeszélésére, olvassa meg maga ő felsége az instantiát, hogy abból avagy csak valami árnyékát szemlélhesse; s midőn 3-szor kérte, mondta ő felsége: bizonyos lehet benne, hogy megolvastatja magának. A minthogy mikor másodszor felment, mondta ő felsége, hogy megolvastatta és sajnálja a szegény grófné sok bajait. Mondta aztán ő felsége a cancellárián és status consiliumon való sok concertatiok után, hogy ő felsége a testamentumot ugyan a grófra és grófnéra nézve confirmálja, de ha leánya cath. religiora általmenni kivánna, attól el nem zárja. Felelte *gr. Teleki*: Isten őrizze őtet, hogy ő erőltetni kivánja a mátkáját, sőt ha a perfecta aetast eléri, szabadságában hagyja, hogy a melyiket tetszik, azt válassza, mert afféle kivánsággal s erőltetéssel se a kisasszonyt, se magát örökös boldogtalanságra vetni nem akarja, csakhogy neveltessék ott, az hol eddig, mert a grófra bízni nem lehet. Mely declaratioja ő felségének igen tetszett, felelvén: igen örvendi, hogy oly józanon gondolkodik a dologról. Tréfá-

lódott is véle mind a császár, mind a császárné, hogy 11 esztendőben járván a kisasszony, nem lesz e nehéz 26 esztendős legénynek várakozni addig, míg nubilis lesz etc.

Minekutána expediáltatott a rescriptum, újabb difficultast tett a camara a taxa iránt, maga akarván determinálni, mi taxa illesse azon expeditiot? A cancellaria ellenben azt állítván, hogy annak determinatioja magát illeti, a camarát pedig annak csak perceptioja. Látván, időre halad annak definitioja, ismét ő felségéhez ment és ő felsége megparancsolta, hogy immediate kiadják a rescriptumot, azután igazítsák dolgokat. Azon ő felsége bilétjét küldte *br. Brukenthal* a cameralis registratorhoz, izenvén, hogy erga reversales a rescriptumot adja ki; az azt izenvén vissza, hogy ő ugyan azt látja, de addég ki nem adhatja, míg a praesessével *gr. Hattzfelddel* nem beszél iránta. Megharagudt *br. Brukenthal* és megizente, hogy a rescriptumot mindjárt küldje vissza, azután ő maga igazitja el *Hattzfelddel;* úgy osztán reversalisra kiadták.

Gr. Bánffi bőv költségét említvén ő felségének és hogy a grófnét hogy akarta kénszeríteni útiköltségnek 6 ezer fortnak adására a Bécsbe való menetelre; felelte ő felsége: jól ismeri *Bánffit,* nem szükség előtte describálni, sokszor kéredzett Bécsbe, de nem engedte meg. *(A királyné gr. Bánffiról).*

Azt is mondá *gr. Teleki*: hijába kéri a jószágok administratióját, mert ha most meghalna a grófné, mégsem engednék oda az administratiot, hanem a jószágokat sequestrálnák. Midőn Bécsbe lévő fiai a grófnénak meghallották, hogy *gr. Teleki* plenipotentiariussok (!) az anyjoknak, nyakában ugrottanak, kivált a nagyobb s úgy csókolta, melyet igen jóindúlatú és nagyra menendőnek ítél. Ismérik ők is az atyjokat.'

Junius 1766.

Gyakran lévén szerencsém az említett grófhoz, mutatá a gróf *Bánffi Dienes* úr feleletének extractussát a grófné expositiojára, melyet a gubernium communicált véle. S azt mondá: a grófné arra nem felel, ha csak per extensum véle nem communicálják, és ha itt meg nem nyerné, Bécsbe is recurrál érette. Kérdém: miért? hiszen minden dolog benne van; felelé: úgy de kimaradott a mocsoknak nagyja és ha relatio megyen benne udvarhoz, per extensum küldetik és az a része felelet nélkül maradván, imputatiot okozhat a grófnénak. Kimaradott ugyanis, hogy a szemétben a palotán nem járhatott és a hálóházban találta a grófnét oláh czi- *(Gróf Bánffi Dénes és felesége viszálya.)*

gány leányok között szöszszel, tolluval nagy porba bajlódni etc. Kérdém: honnan tudja? Monda: maga *gr. Bánffi* dicsekedett vélle, s a tisztei irták meg a grófnénak, s mások is mondták. Ez ugyan úgy volt, de én mégsem szóllottam hozzá.

Beszélé osztán: egy pontja a *Bánffi Dienes* representatiójának nem igaz és ezt autenticis documentis megmutatja. Arra a mocsokra pedig csak azt irja: csudálja a grófné, miért veti azt a szemére, holott maga legbelsőbb barátságot tart azon nemzetekkel. Mondám: oláhról eleget hallottam, de czigányról nem. Mondá: *Berkit* a czigányt mind magával hálatta egy házban. Javallám, jobb csendesen és kevesebbet affirmálni, mintsem megbizonyíthasson az ember, mert e' delicata materia és sokan fogják pártját a grófnak is etc. Itt eleget lehetne írni, de a mocskokat elhagyom.

(Br. Brukenthal befolyása.)

Beszélé, *B. B.* úr minémű nagy creditumban vagyon udvarnál, minémű és legnagyobb activitássa in Transilvanicis, úgy hogy egy dologban kétszer igazítván ő felsége a bellicumot reá, nehezen esett a bellicumnak, de nem tehetett róla. A maga principiumin kivül lévő dolgokban mely aequanimis, affabilis, alázatos, egyébiránt cum dignitate élő; midőn pedig valaki hívataljában megsérti, akkor megmutatja hatalmát; minden referádák az ő keze által referáltatnak és Erdélyben nála nélkül semmi nem lesz. Ugy tapasztalja, in religiosis is igyekeznék segíteni, de messzéről kell kerülni az afféle dolog mellé.

(Brukenthal Halmágyiról.)

Azt mondá, sokat beszéllett rólam, midőn az itélőmesterség dolga folyt, és nem tapasztalt irántam benne semmi idegenséget, hanem gyanítja, kételkedett bennem, hogy általam azt a czélt talám el nem érheti, melyet remél a neo resolutusoktól, mivel csak azt mondta, a gubernium nálam nélkül el nem lehet, mert ha onnan eltennének, nem lenne kire bízni valami derekas dologban való conceptust. Ez ugyan jó impressio az én részemre, de megvallom igen sok rólam, mert mások is vadnak hasonlók és concipista *Veress Ádám* minden órán meg is halad.

(Brukenthal válasza Halmágyinak.)

Irtam volt magának *br. Brukenthalnak* és szép tacita negativát adott in verbis. Ea, quae inter nos ab ineunte juventute interessit amicitia, nunc quoque id sibi in animum meum vindicat imperii, ut pro virium mearum, quae tenues sunt nimium, modulo petitioni suae operam navem, et quasi causae defensor occurrentes interpellem. Ab arbitrio et benignitate principis augustissimae eventus unice pendet, qui in quamcunque partem cadat, spect. ac. magn. Dominationi Vrae vel ideo, quod inde proveniat, gratus erit. Subpeditabit tempus, si nunc non, brevi tamen amplissimam

occasionem cognita ejusdem servitia et merita remurerandi. E' költ 25. Febr. 1766.

Megesvén pedig a resolutio, azt adta tudtomra ily levéllel: (Brukenthal újabb levele Halmágyinak.)

Benigna suae Majestatis resolutio subsecuta est, et ad vacantia protonotariorum munera clementer nominavit et vocavit tit. dominos *Türi* et *Szombathfalvi.* Spect. ac magn. Dnis Vrae transpositionem, nam promotionem haud appellarem, non graves sibi et derogantes impediverunt rationes; sed potius quae gloriae honori et existimationi cedunt; quaeve longis meritis diuturnorum laborum assiduitate quaesitis jure suo debentur. Haec cum spect. ac magn. Dni Vrae sincere et prout vera sunt, nunciarem, simul eandem rogandam duxi, sibi persvaderi patiatur et in animum suum firmiter inducat, nec occasionem defuturam oportunam meritis suis proemium tribuendi, nec defuturos amicos, qui oblata occasione bene et adposite utantur; tanto magis, quod id, quod sp. ac m. Dni Vrae tribuitur, justitiae retribuatur, et in commodum servitii altissimi, ejusque in incrementum diffluat. Viennae 25 Martii.

Épen egy holnap a másik után; melyet én, a mint meg is érdemlette, megköszöntem, mert engemet nagyon consolált, mind tartván, ha appraehensiója lészen ellenem. Én az igaz egyebet nem vétettem, hanem hogy hallgattam és semmit (noha kivánta) ezekben a zürzavaros időkben nem írtam.

Die 5-a vala nevezetes consilium, mert az evangelicusoknak olvastatván el egy memorialissok a guberniumban, melyben a küküllővári tömlöczben a praetendált apostasiáért megfogatott 4 embereknek avagy csak kezességen való elbocsáttatásokat kivánták solida ratiokkal, lévén azok nem is apostaták, hanem csak catholicusoknak az evangelica vallásban neveltetett és emberkort ért gyermekei. Kapá *gr. Lázár* exciája a pennát és a reformatus főcuratorok nevével is íra mindjárt helybe egy rövid representatiot, hogy suas jungunt praeces és a reformatus hasonló foglyokat is elbocsáttatni kérik. (Protestansok kérelme.)

Jól kezde *gr. Bethlen Miklós* úr szólani, hogy Küküllőváron lévén pünköstbe, megszánta azon szegény rabokat, de osztán kezdé: hogy az afféle dolog mlgs. *püspök* úr exciáját illetvén, nem látja, hogy lehessen hozzá szólani, azért jó volna ő exciájanak írni. Monda a jámbor vakbuzgó *Haller:* eddig nem szólottak az afféle emberekért, most miért premálják olyan erősen. Felelék: a püspök úrnak irni nem szükség, mert az már megvolt, midőn ezeknek simpliciter való elbocsáttatása és többeknek el nem fogatása iránt (Felekezeti vita a guberniumban: az apostatákról.)

concludáltatott, felolvastatott, és el is készült volt a circularis, melynek copiája is accludáltatott volt. Melyre azt válaszolta, hogy az már concludálva lévén, hozzá nem szólhat, de nagyon tart attól, hogy szarvat emelnek az apostaták, és a kik már megtértek, azok is relabálnak; melyre nézve megtartóztatván azalatt is azon circularisok, azután az a conclusum változtatott és csak azon helyekre, holott afféle rabok voltak, ment parancsolat, hogy azoknak specificatióját, úgy arról is, miért fogadtattak el, informatiojukat küldjék. Az már Küküllőből bejövén, abban tízen vannak feltéve, egy sem olyan, aki apostata nevet érdemeljen. Ő exiájától azért, ha szinte irnának is, egyéb választ nem lehet reménleni. *Gr. Haller* szavára pedig ebből meglátszik, hogy el nem hallgatták, hanem, mihelyt értették, panaszoltak, ámbátor még remediumát nem nyerték. Azért csak azt kérik, hogy ezek, a kik az ő felsége és gubernium parancsolatján kivül fogattattak el, kezességen bocsáttassanak el és in statu libero prosequáltassanak. Mondá *Haller:* nem capiálja, hogy lehetett volna azon parancsolatok nélkül elfogatni? Felelék: soha se volt, hanem a plebanusok, cantorok, superiorok fogatják minden igazság ellen. Mondá *Haller*: a püspöktől kell tehát azon plebanusokra satisfactiot kérni, ha exorbitáltak. Felelék: nem szükség, hanem csak a tiszteknek kell megparancsolni, hogy azoknak kivánságára gubernium rendelésén kivül el ne fogassanak afféle személyeket, mivel a guberniumtól nemcsak nem ment hasonló parancsolat, sőt inkább a püspök praesentiájában concludáltatott volt 20. Decembris 1765, hogy az hasonló emberek többé el ne fogattassanak; noha ez, kimenvén a protestans tanács urak, kimaradott, de ugyancsak benne volt a circularisban, hogy ne zaklattassanak és nyomorgattassanak.

Sok szó után monda Bethlen: ő a püspök nélkül ezen dologhoz épen nem akar szólani, úgymint akit egyedül illetnek az efféle dolgoknak igazítási, mivel religiosumok. Felelék a reformatusok: ő felsége sub 15-a Julii a. 1750 praesribálta a normát, hogy a püspök pure catholica referat, a több minden religiosumokat pedig a catholicusok és más vallások között egy catholicus és egy más azon religion lévő consiliarius referáljon, s ha meg nem egyezhetnének, separatum votumokat adják, mely ő felségének felküldettessék; melyből megtetszik, hogy ő exciáját az efféle dolgok másként nem illetik, hanem mikor jelen van, mint consiliarius hozzászólhat, absens vero caret voto.

De a catholicusok ketten, *gr. Haller* és *Bethlen* csak inhaereálván elébbeni szavoknak, constanter declarálák, hogy

ők a püspök nélkül belé nem szólanak, és nem annuálhatnak, hogy legkisebb determinatio is lehessen. Monda *Lázár:* hiszen nem a püspök hűségére esküdtek meg, hanem a törvényre, király parancsolataira és az igazságra; maga véghezvitte kötelességét, feladta a panaszt, urgeálta, lelke nem vádolja, ha magok lelkökre veszik azoknak szenvedését, lássák. Mondá *gr. Teleki:* az Isten ne adja azt, hogy a gubernium a püspök arbitriumától függjön, úgy merő tutorság alatt volna a gubernium, a püspök Károlyvárt és clerussa között püspök, de a guberniumba csak olyan consiliarius collegája, mint maga, semmibe sincs több voxa. *Hutter* is emlegeté receptas religiones, paria eorum jura, resolutiones etc. A generalis is néhányszor mondá, hogy ugyancsak kezességen el lehetne bocsátani etc. De ama kettő nem flectáltatható. Végre mondá *Lázár:* így lévén a dolog, nehéz néven ne vegye a gubernium, ha ő felsége előtt panaszolnak, melyet *Hutter* is az evangelicusok részéről repetála. Keresék a fenn emlitett 20. Decembris költ circularist, de nem találtatván, holnapig abba marada a dolog, igen sokféle beszédek után, melynek summáját én még most az nap estve ide leirtam. Mondta azt is *gr. Teleki:* szép convertendi modus vassal tömlöczczel téríteni, némelyiknek keze lába vasba van, nagy convictio conscientiae, Kézdivásárhelyt 13-ból csak 3 maradott meg, a többit megtérítette a hosszú rabság, lévén ott 15 hónapos rab is. Küküllővárt is néhány megtért, adott is *gr. B.M.*[1]) két olyannak két máriást. Ugy hallottam, hogy a pater hozzájuk lejár, tanitja a vallására, viszi a templomba, ha nem megyen, verve hajtják. Melyek mind az ő felsége kegyelmes intentioja ellen vak buzgóságból származnak.

Concludáltaték végre, más napra haladván a dolog, hogy ha a parasztokat és vagusokat elfognák is, tartozzék a denuntians azonnal a documentumokat előadni és ha relapsusok nem lennének, kezességen bocsássák el mindjárt, ha pedig ártatlanoknak találtatnának, simpliciter, és senkit ezek közül hosszas fogsággal ne terheljenek.

Mely circularis ugyan elment, de látván, hogy ezt is csak úgy fogják fogadni a tisztek, mint a többit, egybegyülének a két religioból *gr. Lázár, gr. Teleki* urak, *én*, s a pap *Málnási* uram, úgy consil. *Hutter*, polgármester *Hutter, Bausner, Brukenthal Mihály*, notarius *Seivért* uraimék a főpaphoz, holott concludálák, hogy nomine duarum religio- *(A protestansok panasza.)*

---

[1]) T. i. gr. Bethlen Miklós, ki Küküllővárt és a hozzá tartozó uradalmat birta s a várat restauráltatta.

num repraesentáltassék ezen panasz ő felségének, irván iránta *gr. Breiner* és *Bruckenthal* uraknak is. Reám bízák a conceptusókat, megirtam, a mint tőlem lehetett, elejekben adtam, hogy corrigálják s elküldék. Az Isten segélje a mi ügyünket.

(Versengés az itélőmesterségért.) Leérkezvén *gr. Toldalagi L.* Bécsből, beszélé nékem, hogy mind a tábla *Cserei Elek* urat, engemet és magát a grófot commendálván, mind az erdélyi fenn lévő urak (mivel magának nem kellett) engemet portálván az itélőmesterségre, sőt érettem a ministereket is eljárván, semmire nem mehettek. *(Cserei Elekről.)* Innen olyan informatio menvén fel in specie *Cserei* iránt, hogy őtet, valaki ő felségének igaz híve, teljességgel nem javalhatja. Mivel ő annyira ellenkezik az udvar principiumival, hogy még az ifjúságot is, mely a több itélőmesterektől is hozzá menne, annyira inescálná és ő felségétől elidegenítené, hogy csak valami alkalmatosság adná magát elő, kész volna a rebellio. Most is nehezen vehette ki ő felsége kezéből a gubernium pennáját, s ha most az országét adná kezébe, nem bírhatna tovább vélle etc. Melyre nézve csakhamar determináltaték, hogy a' szóba se forogjon. *(Sándor László és Szombatfalvi László.)* Akarták osztán káromszéki perceptor *Sándor Lászlót* tenni, de ezt erdélyiekül ők rontották el és tétették *Szombatfalvi Lászlót*.

(Halmágyiról.) Én rólam azt írták, hogy én mind az archivumban jártas lévén, mind a dolgokba belészokván, nagy fogyatkozása lenne a guberniumnak, míg más hasonló secretariust helyettem készítene. De ennekfelette én minden magyar uraknál acceptus lévén, s kedvelvén mindenek engemet, történhetnék, hogy engemet magok részekre hajtanának, az ő felsége szolgálatjának nagy kárával. Ugy tették osztán *(Türi László.)* *Türi Lászlót*, ki mind maga memorialissába feltette, mind pedig patronussi feladták, hogy ő híres procurator volt, és a törvényt perfecte tudja, s jóllehet ők eleget dolgoztak ellene, de semmire nem mehettek; assecurálván patronussit az agens öcscse, hogy valamit akar, ő vélle cselekedtethet az udvar.

(Bécsi felfogás Erdélyről.) Beszélé azt is, hogy ő és más erdélyiek eleget jártak ministereknél és más uraknál, de senki csak egy szóval se kérdezte tőllök az erdélyi dolgokat, hanem annyit hallottak, hogy a mi jó van Erdélybe, azt az szászoknak lehet tulajdonitani, minden rosszat pedig, confusiot, lármát, emigratiot, az földesurak keménységének és kegyetlenségének. A magyarországiak is, úgy mond, sokkal alább tartják a fejeket, mintsem a mult diaetán tartották, éreztetvén az udvar véllek nehézségének terhét.

Nevezetesen pedig már a parasztok lármája, mely öt vármegyét elfogott, Pestvármegyébe is kihatott s annyira ment, hogy földesurokra támadtak, házukban obsideálták, úgy hogy fegyverrel kellett, míg lehetett, magokat defendálni, azután pedig álajtókon elszaladni. A possessorok panaszoltak szüntelen az udvarnál, főképen a *Battyániak;* offeráltatott nékiek az uj urbarium, de acceptálni nem akarják. Nevezetesen *Battyáni* a tárnokmester azt mondván őfelségének szemtűl szembe, hogy már vallott ott lévő jószágiba a parasztok lármája miatt százezer forint kárt, de ha még husz esztendeig nem venné semmi hasznát jószáginak, még sem acceptálná az új urbariumot. *(Parasztok lázongása Magyarországon.)*

Superveniálván ezen magyarországi parasztok lármájára a spanyolországi madriti (!) népnek is a király ellen való renitentiájáról és támadásáról való hír, melyhez hasonló talám nem volt néhány seculumoktól fogva, talám e tett valami attentiot az udvar előtt, mert noha eddig is szüntelen járt oda a királyi comissio, de mivel semmire nem mehetett, most Posonyban is sollennis commissio rendeltetett és ez küldött a másik operatioinak secundálására négy regementet. Megválik, mire mennek.

Kérdvén én, miből áll azon urbarium? felele: abból, hogy egy egész gazda szolgáljon egy héten egy napot és nem többet; annak pedig legyen mindeniknek a 3 fordúlóra 10—10 köböl féréje földe, in summa cub. 30, vagy legalább 24, szénája pedig in summa esztendőnként 10—12 szekérrel. *(Urbarium.)*

Minden circumstantiákból pedig a' látszik ki, hogy az udvar absoluta monarchiát akar introducálni és megmutatni, hogy maga akárki nélkül ellehet, más pedig az udvar nélkül senki sem. Innét vagyon már, hogy majd mindennap a sok mutatiók, jubilatiok, transpositiok következnek és csak eo ipso valaki, hogy ő magát necessariusnak tartja, resignálni kénteleníttetik. *(Az udvar politikája.)*

23-a Junii nevezetes dolog történék a consiliumban. *Br. Korda* adott volt *Bethlen Gábornak* 40 ezer frtokat kölcsön a fiscalitások árában, melyet ad terminum meg nem adván és egy része interessének is restálván, admoneáltatta ad exolvendum. Amaz a pénzt Bécsben megszerezte és azt irta, hogy juniusba leteszi, sőt admoneáltatta is, hogy in Junio ad levandam pecuniam küldjön bé Szebenbe. Emez értvén az admonitiot, compareál, a pénzt kéri, de még nem érkezett el. Ád egy memorialist a guberniumba, cum declaratione, hogy ő béjött, de a pénz készen nincsen. Azon megyek bé a consiliumba a sessio elején, midőn épen erről beszélnek; ide adja a praeses a memorialist, hogy olvassam. *(Br. Korda kölcsöne Bethlen Gábornak.)*

(Gr. Bethlen Miklós és gr. Lázár szóváltása a guberniumban.)

Mondja *gr. Bethlen Miklós* úr: nincs semmi szükség reá, mert a pénz ezen holnapban kész lészen. Mondja *gr. Lázár* úr: úgy de nincs most jelen, az admonitio pedig azt tartja, hogy akár mikor jöjjön, megkapja. Felel amaz: elég az, ha juniusba meglesz, azért nem szükség lármázni. Mondja *Lázár:* néki nagy okai vadnak, miért siet vélle, béjön a feria azalatt, s azután késő lesz. De úgy is bizonyos, hogy interesse hijával lesz a pénz, ő pedig egyiket a másik nélkül el nem veszi. Mond amaz indúlattal: meglesz a pénz, arra nézve meg kell tiltani az executiot, hogy ki ne menjen. Erre *gr. Lázár:* az nem lehet, hanemha assecurálná, hogy ha juniusban meg nem lesz, ferián is continuáltathassék az executio. Amaz haraggal: azt tőle nem praetendálhatja, sőt kéri a guberniumot, az afféle privatumokkal ne foglaltassék el az fiscus ideje, mivel majd vége lesz a periodusnak, a productiót pedig az felséges udvar sürgeti. Mond *Lázár:* kérem Exciádat oly larvata ratioval ne éljen, mert senkit maga jussának keresetiben nem lehet meggátolni, különben is elég ideje volt a fiscusnak, ha akart volna procedálni, de a causák terminussain egyszer sem volt készen. Erre *Bethlen:* Exciád szokott olyan larvate cselekedni, azt nékem többször ne mondja, mert el nem szenvedem.

A generalis megneheztelvén, meginté mind a kettőt, kérvén, hogy tovább egyik is efféle personalitasra ne menjen és ennek a discursusnak szakasszák végét, mivel nem illik a consiliumban egyiknek is affélékre ereszkedni. *Lázár* el is hallgata mindjárt, többet egyet sem szóla, *gr. Bethlen* pedig, míg tetszett addig beszélett és repetálta az elébbeni szavait.

Olvasám osztán az *Korda* instantiáját és mivel én *gr. Bethlen Gábornak* plenipotentariussa voltam, adám *Hannenheim* úrnak, ki kérdi: mi már arra a conclusum? Én tartván, meg elé kerűl a differentia, mondám: tegye utána, servit pro notitia. Mehet ugyanis executiora, de a debitor repellálván, leérkezhetik a feria alatt a pénz, *Hutter* úr is helyben hagyván, elmulék. De azalatt a praeses észrevévén magát, mond lassan *Bethlennek:* Exciád azt mondá nékem, hogy privatumokkal nem kell a fiscus idejét elvenni; én vagyok a praeses, tőlem függ, mit akarok elévétetni, senki még nekem affélét szememre nem vetett, azért Exciád többször azt ne cselekedje, mert el nem szenvedem. Maga volt ugyanis a fiscus az oka, ha el nem végezte dolgát, mert minden session moneáltatott. Melylyel vége lőn.

Azután találkozván *gr. Lázár* úrral, kérdi: observálám-é a *gr. Bethlen* erőtelenségét, mint a vén asszony-

nak, csak neki kellett a nyelveskedést végezni; azt tudja, a bátyjáért mindent elszenvednek néki, de már az is oda van és ha okos lesz, magára igyekezik vigyázni.

Gr. Bethlen úrral is egykor találkozván, mondja nékem: hogy a bátyám nem cancellarius, azt tudják, elnyomhatnak, ne gondolják oly rosszúl lenni dolgaimat, mert én azok iránt beszélvén magával ő felségével, még sokkal kegyelmesebb, mint azelőtt, és azt akárki tudja meg, orromnál fogva nem vezet senki, sőt ezután bátrabban beszélek, mint eddig. Elég az, hogy a pénz nemcsak juniusban, de juliusban sem érkezett le, mint alább megtetszik.

Azon possessorok, kiknek jószági pro limitanea militia elfoglaltattak, szüntelen urgeálták az udvarnál az aequivalens bonificatiot in natura. Ezen aequivalensnek kikeresése bízatott a thesaurariusra, *br. Bornemiszára,* ő pedig kérte pro sui legitimatione maga mellé ítélőmester *br. Domokos Antalt, Szombatfalvit* és a directort; dolgoztak is Vásárhelyt quid pro quo. De csak megkérdették a possessorokat, hol kérnek e fiscalibus bonis? A mit feleltek, protocollálták. Voltak olyanok, kik Bervét, a veje, *gr. Gyulai Sámuel* jószágát, és Petelét a magáét (mely a görgényi dominiumnak a lelke) kivánták pro aequivalenti. Igérte Csanádot, Kutfalvát (!) (mely örökös etc.) csak amazoknak hagyjanak békét. Lejöve osztán egy parancsolat, melyben serio parancsolja ő felsége, hogy azon károsok pro sua commoditate választhassanak maguknak aequivalenst a pura fiscalitásból, az holott tetszik, és ha szinte az inscriptionak ideje ki nem tölt volna is, adják oda, mivel ők örökösöket amittálták, ezek pedig ideig valók. Nem vévé tréfára a thesaurarius is a dolgot, hanem a fiát a secretariussával együtt felküldé Bécsbe, hogy mind Bervét, mind Görgényt oltalmazza. Megválik, mivel jár. *(Birtokosok kárpótlása.)* *(A görgényi uradalom.)*

Ennek felette, hogy inkább facilitálja megtartását azon jószágoknak, tétete egy projectumot a commissioval és azt felküldé, melyben egyebek között javalja, hogy Sinát remittálja ő felsége az elébbeni possessoroknak és ha ugyancsak szükséges volna kipótolni, vegyen más falut a szászoktól helyébe. Sinának is kétharmadrészét a szászok birták, harmadát pedig a magyar possessorok, és mivel csak ezen harmadrésznek aestimatiója százezer forintnál többre ment, consequenter az egésznek közelíteni kell a 400 ezeret. Jobb lenne azt kihadni, hogy a többi osztán könnyebben bonificáltassék. Ez ugyan képtelen aestimatio, mert egészen sem ér százezeret ingyen is, mindazonáltal mivel a fiscus conscribáltatta s aestimáltatta, nem mondhat sua sponte ellene. *(Br. Bornemisza tervezete.)*

nationem rescripti deficiáltak, mivel az ő felsége resolutioja in generali mindenekről szóll és az afféléket nem excludálja. Disputálván ezt *Hutter* uram a püspökkel, én mondám a generálisnak: hiszem minden cselekedetnek az idejét kell considerálni, ha ezek in minorennitate deficiáltak, úgy vétettek, mint minorennisek és non illorum culpa adolescáltak vagy vénültek meg a más religioban, hanem ex errore in tenera aetate comisso; és hogy lehetne már öreg emberben gyermeki hibáját oly keményen megbüntetni? Felvevé a generális és suttogva beszélvén a püspökkel, accedála ő excellentiája is. Többre menvén pedig a dolog, annak is consentiála, hogy még a relabensek is elbocsáttassanak post latam sententiam kezességen és in statu libero várják ő felsége decisioját.

Concludáltatván ez pénteken, mivel szombaton és vasárnap sessio nem volt, kérém *Hutter* urat, hagyja meg az expediens secretariusnak, hogy küldje circulatioba a conceptust, mert bajos a szegény raboknak várakozni a tömlöczben. Meg is cselekedte. Ki is hozzám jövén, tudakozta tőlem a conclusumot, mondván, nem egészen emlékezik reá. Megmagyarázám eléggé, de mégis ellenkező módon irta, s küldvén *Hutter* uramhoz, corrigálta egészen. Azután megtartóztaták hétfőig; megijedtünk volt rajta, hogy ismét megváltoztatják; de ugyancsak helybe marada, s kimene a rendelés.

(Külföldre menő prot. diákokról.)

Mint feljebb irtam, concludáltatott vala Bécsbe, hogy a deákinknak az külső academiákra való menetelre szabadság és passus adattassék. A kész expeditiot pedig, a császár Csehországba menvén, suspendálák; mely nagy szomorúságra adott alkalmatosságot. De visszajövén a császár, lejöve a decretum, melyben megengedtetik, hogy míg academia erigáltatik, addig a novellaris articulus szerint kimehessenek. Irá agens *Türi* uram, hogy a vallásért szenvedő relabensek és deficiensek iránt is jó resolutiohoz van remensége. Adja Isten.

(Halmágyi fürdőzése.)

A generális engem kibocsátván, mentem savanyú vizre Bozesre, holott három napot *gr. Székely Ádám* és *br. Szilágyi* uramékkal igen jól töltöttem. Kik azután onnan elmenvén, valami 11 napokig concipista *Veress Ádám* urammal mentünk a gyógyi feredőre, hová hordattuk minden reggel a savanyú vizet is. Sok gratiával voltak hozzánk a körül való urak, *gr. Kun László* és kivált *Kun István* urak; *br. Naláczi Józsefné* asszonyom, *Mara Zsigmond*. *Makrainé* és *Buda Zsigmondné* asszonyomék, *Veress* uram atyjafiai. Bort, kenyeret, bárányt, majorságot, kerti vete-

(A gyógyi fürdőn.)

ményt, vajat, tejfelt annyit küldtek, hogy sok megmaradott bennek. Lementünk ebédre is *Kun István* úrhoz, ki igen jó szívvel látott, mind az asszony, mind kisasszony; oly inclinatiot láttam, mintha megnyerhettem volna a leányát, ki elég szép dali leány; de már azon én túlvoltam, 47 esztendős lévén; híre is futamodott vala vélle való házasságomnak, de gondolatomba sem volt.

(Tolvajlások Hunyadmegyében.)

Csudálkoztak, ott merünk mulatni magunkra, mivel sok tolvaj hírek voltak Hunyad vármegyébe; a posztra is reá támadtak s a hadnagyot is jól megverték. Szászvároson az első papot *t. Vásárhelyi András* uramat felverték, köntösét, ón edényét elvitték; *Olasz Ferenczre* is Benczentzre reá izentek, hogy vendégi lesznek, melyre nézve e' se mért ott hálni, hanem Szászvárosra járt éttzakára.

Egy szász papot is ugyan ott Romoszon éjjel megkerestek volt, de már azelőtt való nap béköltözött volt Szászvárosra, s üresen jártak. Az Isten minket megőrzött, de míg ott voltunk, azalatt *Eperjesi Lajost* valami gonosz ember kétszer égette fel Gyógyon. Ugy szándékoztam vala, hogy azon jó gazdálkodó urakat megudvaroljam, ha elvégezem a curát, de hirtelen bé kelletvén jönnöm Szebenbe, elmulatám. Itt pedig dolgomat végezvén a generálissal, kimenék Sárdra, holott talám valami inrándúlásból megdagadván a térdem, augustusba béhozatám magamat Szebenbe.

(Halmágyi gazdasága Sárdon.)

Én új gazda lévén Sárdon, azon aquisitioval együtt, melyet Rétseitől 700 aranyan vettem, egy *Maxai* és más egy *Adorján* nevü emberektől vettem volt circa ezer forint árrát, egyebet is, a mit impendáltam szőlőre etc. állott a nékem mint egy ezer aranyomban. Tavalyi szüret igen gyenge lévén, és a pénz interessét, gondviselő béresek, ökrök tartását, vetést etc. mely mind kész pénzben állott, első esztendőben számlálhattam minden veder bort egy aranyra. Az idén pedig, noha kevés termése volt a gabonának, mindazonáltal teremvén valami 300 egynehány kalangya buzám; és az idén jól megmivelt és trágyázott, ez előtt igen sovány, miveletlen és felette ritka, (!) szőlők is, két vagy három annyi termést is igérvén, mint tavaly, reménlem, sok károm nem lészen.

(A fogarasföldi megváltások ügye.)

Nagy hátramaradásom volt a fagarasföldi melioratiok bonificatiojának mindeddig is felfüggesztésével. Plenipotentiarius collegám *Baló József* uram maga dolgaira nézve Bécsben menvén, mivel néki is volt efféle praetensioja 7200 forint, az enyim is valami 6000, másoké kevesebb, sollicitálta kifizetését. A mint sűrű leveleiben irta, sok difficultások adták elé magokat, *gr. Bethlen Gábor* exciája ugyanis, többel lévén adós, mintsem minden facul-

tássa felérné, nemcsak sok költségünk és fáradságunk remuneratiojáról nem gondolkodott, sőt absolutionkat is demonstrationkra három esztendőtől fogva függőbe tartotta, a mint gyanithatni csak azért, hogy ennek felfüggesztésével a meliorationis fundust, mely még a szászoknál hátra van, felvehesse és mi bottal üssük a nyomát igaz praetensionknak. Melyre nézve kéntelenittetett nomine subinscriptitiorum egy supplex libellust ő felségéhez via cancellariae promoveálni: melyben kérte 1-mo, hogy a szász nationál lévő bonificationis fundusból legelsőben mi excontentáltassunk; 2-do, ő felsége adván *gr. Bethlennek* pro indemnisatione 40 ezer forint fundust, ez a száz ezer frtra, melybe Fagarasföldje volt inscribálva, subrepartiáltassék és a proportione capitalium nostrorum nékünk is a mi rátánk kiadassék, mivel maga öt ezerbe három nagy dominiumot bírt, a többit nékünk adta 95 ezer frtba subinscriptitiusoknak; 3-tio, mivel maga absolválni, sőt difficultást adni sem akar, noha demonstrationkat kétszer is revideáltatta, méltóztassék ő felsége pro sua auctoritate censorokat rendelni.

Mely memorialis ő exciájával communicáltatván, felette megindult rajta és ellenünk, quoad irrevisam demonstrationem igen sértő feleletet adott. Ez *Balót* is megmozditván, hasonlót irt és porrigált: annyira, hogy az udvari camara tette közbe magát és complanatiot tentáltanak, mely szerint neki 300, nekem 200 arany kárunkkal offerálták, hogy excontentálnak. O pedig látván, hogy ő exciája egészen deficiál és fundus nem lesz, acceptálta, csakhogy fizessék instantaneè, meg is igérték, de ez is nem tudom micsoda kimenetellel haladott.

Midőn így megsértette *Balót gr. Bethlen Gábor* úr exciája, akkor béirta azt is, hogy költségünk, fáradságunk is bonificáltassék. Mire megyen vélle, az idő megmutatja. Hányta volt szemére, hogy br. *Bruckenthal* úr tanácsából cselekedte mind azokat, de a mint irja, ebben semmi nem volt, hanem annyi igaz, hogy hozzánk aequanimitássát bizonyitotta. Melyet én magam is megköszöntem.

Augustus 1766.

A mint irtam feljebb, én lábom nyavalyájával béjövén Szebenbe, szállásomról ki nem mehettem. Értém, leérkezett ő felsége parancsolatja, hogy mivel diaeta mostanság nem lesz, a gubernium által feladott okokra nézve, a guberniumra bízza ő felsége, hogy két vacans consiliariusságra subjectumokat candidáljon. Megemlékezett rólam is a méltós gubernium és unanimibus votis candidálni méltóztatott; tévén fel

E catholicis: *(Jelölés gub. tanácsosságra.)*

M. gr. Haller Pál, Gr. Bánffi Dienes } exciájokat.
Gr. Teleki Pál, Gr. Teleki Károly, Gr. Nemes János, Baló Antal secr. } urakat.

E Reformatis:

Gr. Iktári Bethlen Sámuel urat.
Br. Korda György exciáját.
Br. Bánffi Farkas, Br. Szilágyi Sámuel, Br. Szentkereszti Sámuel } urakat.
Halmágyi István secretariust.

Mivel br. *Josinczi* úr a comes vacantiájára ment bé, praetendálták a szászok, hogy ezen aperturán a szászok közül is candidáltassanak. De felelvén arra a reformatusok, hogy 1-mo most 3 szász consiliarius van és az Alvincziana resolutio szerint több nem lehet, 2-do a comes helyett br. *Brukenthal* cancellarius lett; tovább ők sem urgeálták.

Adtak bé pedig a reformatusok írásba 2 ratiokat, *(A reformatusok kivánsága.)* melyeknél fogva ezen vacantiákat magokénak lenni demonstrálták: 1-mo az Alvincziana resolutio paritast kíván inter duas religiones cath. et. ref., most pedig catholicusok incluso praeside 5-ön vadnak, reformatusok csak ketten; 2-do de illorum vice agitur, mivel a decedens két consiliarius reformatus volt.

Ez ellen a püspök hosszas argumentumokat adván bé, kérték a reformatusok communicáltatni; nem obtineálván, ő felségének decisioja alá bocsáttatott, ha lehet-e communicálni? Azalatt pedig a candidatio elküldetett.

Én írék magam iránt br. *Siskovics* és *Brukenthal* uraknak, memorialist is küldék. In reliquo Istenre bízám dolgomat, legyen úgy, mint ő felségének tetszik.

Nevezetes dolog adá magát elő, mert egy bécsi német *(Egy bécsi fiú historiája.)* mesterember leküldvén ide egy schuster atyafiához egy fiát, az gyermek itt nem szerette a lakást, durván bánván vélle az atyjafia. Ő szegény visszaindult Bécsbe télnek idején rossz köntössel. A hársági bérczen a hóba elsanyarodva, koplalva, *gr. Toldalagi Ferencz* úr szekere s cselédi találván, megszánták, felvették, bétakarták, enni adtak és jószágába

az [illegible] Ez nagy [illegible] révén, tartotta Isten [illegible] és [illegible] tanittatta. Néhány esz-[illegible] gr. *Toldalagi* a legényt. [illegible] jelentette a püspöknek. Ki a guber-[illegible] megparancsoltaték a grófnak, hogy a [illegible] már akkor kiküldte volt a legényt. [illegible] ismét beküldte ezen holnapban.

Maga a püspök examinálván a dologról, megvallotta a [illegible] Kérdezte, miért nincs az apja vallásán, és ki kényszeritette, hogy reformatus legyen. Felelt amaz: őtet senki sem kényszeritette, a pap Isten nevében tanitotta s ő [illegible] a ref. vallás igazságáról, holtig abban akar megmaradni. Intette a püspök, hogy térjen meg, igyekezvén [illegible] is [illegible] Néhány nap mulva visszamenvén, mondja, hogy ő inkább meghal, mintsem vallását változtassa. Azzal [illegible] a jezsuiták residentiájába, ott is azt mondván a mit a püspöknek: őtet a hajánál fogva felakasztották, [illegible] alá tévén valami faszegeket, hegyeseket, melyeken [illegible] nem állhatván, oda igérte magát s úgy bocsáttatott el. Azután harmadnappal meg is gyónt. Consultálódtak a reformatus urak, ha vajjon ne panaszoljanak-é azon convertendi módjáról: de mivel idegen, bécsi születésű volt, és a mi törvényünk ereje arra nem extendálta magát, elmulatták. Kérte ki gr. *Toldalagi*, hogy mint catholicust bocsássák vissza rá tett sok költségének leszolgálására; elküldött a gubernium a p. superiorhoz, de megizente hogy nem bocsátja s ebbe maradott.

Említettem talán feljebb, hogy kapitány *Römer* relatiója szerint megigérte *Lázár István*, hogyha neki gratiája lesz, mind visszahozza a székelyeket. A hir pedig, kimenvén, elmult. Az eleinten bizta a generális a bátyjára *Lázár Imrére*, csíki notariusra: ki is a mint nékem beszéllé, maga szólott vélle, a gratiát általadta, de ő felelte: a gratiát még csak említeni sem javalja, mert azok az emberek igen megvagyonosodtak és jól élnek, nem is tartanák gratiának a kijövetelt, és ő nem is igérte, hogy mind kihozza, hanem hogy igyekezni kell benne; más módot kell azért benne keresni; reménli, hogy ha p. *Zöldet* és még vagy hetet lehetne induálni, a többi nem fogna megmaradni, melyről minekutánna fog beszélleni távolról némelyekkel, megirja a bátyjának. A minthogy azután vette is levelét, melyben jelentette: 1-mo, ha p. *Zöldet* maga ecclesiájába visszateszik, 2-do, ha azokat a kik a benn valók közül gyalogoknak irtak, lovasokká teszik, 3-o, ha mindeneket 30-ad nélkül általengedik hozni etc., reménli, a jövő tavasszal kijönnének.

de elébb nem lehet, mert pénzzé kell mindeneket elsőbe tenni és marhát szerezni. Melyre felelt a generális, hogy ő felségének megírja és azután resolvál.

Kérdvén az öcscsétől, miért vállalt kapitányságot magára a tulsó részről és azzal is jegyeztette magát? Felelte: a boeroktól ki nem állhatott, és a vajda maga is kivánta, de másként is Erdélynek akart vélle használni, mert másként eddig többet csaltak volna által, de ő felette kemény tilalomban nagy büntetés alatt tartja, hogy senki a szélekre ne jőjjön, melyről azon benn lévő székelyek magok is panaszoltak.

Felette sok oda bé a magyar: a mennyi kocsis, fogadós, korcsomáros oda bé, a' mind magyar és kevés német; jól élnek. Ezen vajda igen placidus, nem kergeti az adóért őket, és örömest maradnak. Parancsolta néki a vajda, hogy Brassóból valami jó mesterembereket huzna (!) bé, de azt sem cselekedte, azt adván okáúl, hogy a szász semmi okra nézve maga hazáját s felekezetét el nem hagyja. *(Magyarok Moldvában.)*

A muszka is küldött patenst hozzájok, mely által Astrakán tartományába invitálta, igérvén nekik három esztendei immunitást, bőv földet, úti költséget és idővel szabad visszajövetelt, épen csak dézmát vévén a facultásokból, melyet keresnek. Sokan elmentek volna, ha ő nem tartóztatta volna. Mely patenst ki is küldött a generálisnak. *(Édesgetésük Oroszországba.)*

September 1766.

Béjövén Szebenbe, consulálám a lábom iránt *doctor Zágoni* uramat, ki valójában híven igyekezte curálni mindenféle discutiensekkel, de többre nem vihette, hanem hogy minekutánna valami 4 hetet szobámban töltöttem volna, azután kijártam, de szüntelen kötve hordoztam, kötvén az orvosságok közül olylyal, melyet inkább tapasztaltam használni. Nem töltöttem mindazonáltal hijában az időt, küldvén dolgot a k. guberniumból, melyet itt készitettem el. Nevezetesen urgeálván *br. Bukenthal* úr a generálist, hogy de erectione limitaneae militiae tennének fel egy relatiot, ezt a nyakamba adák; fel kellett kezdetitől fogva venni egész addig. Az ingressusáról azt mondta a püspök, quod sit magnificus, a többiről nem szólott, mert nem érkeztem egyaránt felemelni a stylust, a generális indulása miatt sietni kelletvén vélle; úgy hogy 10 árkust negyed nap alatt kellett végeznem; denique ment, a mint mehetett, semmi correctiot benne nem tettek. *(Halmágyi lábbaja.)* *(Halmágyi munkája a határőrségről.)*

(Gr. Hadik a székely katonák közt.) Kimenvén septemberbe a generális a limitanea militia, főképen pedig a székely katonák visitatiojára, nagy accuratioval bánt véllek, meghallgatta a tiszteket, meg a közembereket, és mind maga diariumot tartott, mind bellicus secretarius *Heidter* urammal íratott; sajnálta a szegény katonák nyomorúságát, a sok idegen és haszontalan kimustrált tisztek miatt, kik sem nyelveken beszélleni, sem rajtok segélleni nem tudtak, hanem excedáltak, negligensek voltak többire. Néhány ellen processust formáltatott és kettőt cassiroztatott is. Lehetett is szánni nyavalyásokat, mert a második székely gyalog regiment commendánsa *br. Zinnique* öreg jámbor, de regimenre épen nem termett ember, hajlott, valamint az informatio hozzá hatott. A főstrásamesterek épen olyan egyik is, soha azon promotiot nem érte volna, ha mindkettő valami pártába vénült udvari leányokat nem vett volna; kiket, mivel megszántak s tőlök az udvart megmentették, úgy employirozták őket. (A székely katonák dicsérete.) Dícsérte pedig *Hadik* a székely militiát és kivált a huszárt, hogy akarmely régi regimenttel is mind exercirozásba, mind csínosságba, mind pedig szolgálatba competálhat, úgy szépségben is; épen, hogy magok lova lévén, ezek oly statusban, mint a több huszár regementeké, nem lehettek.

(Gr. Hadik fogadtatása Brassóban.) Brassóban érkezvén, a város oly pompával beneventálta, mintha maga ő felsége ment volna bé; kiment a tanács eleibe sok lovasokkal, a civiseket mind fegyverbe kiállították etc. Benn is magnifice tractálták, úgy hogy azt mondotta azután is: csudálja miért mennek a szebeniek idegen országi universitasokra, holott benn a hazába Brassoba elég emberséget tanulhatnának. Nem is volt contentus a szebeniekkel, kiket a *B. B.* patrociniuma igen nagy ambitiora emelt fel, csak annyit hajtottak intimatioira, a mennyit akartak.

(Hivatalos czímtár nyomatása.) Míg a generális oda járt, addig a püspök praesideált s concinnáltatott egy Titulárét, melyben minden provinciale, militare, camerale, sanitatis etc. dicasteriumok personalei fel voltak téve, úgy a continua táblák, minden religion lévő esperesek, notariusok, professorok; melynek kinyomtatását typographus *Sárdinak* adván, hat esztendei privilegiumot adata a guberniummal.[1]) Mely nem gondolom a generálisnak jól esett volna, hogy bé nem várta reá.

(Királyi rendelet a határőrség érdekében.) Érkezék ő felségének egy rescriptuma septemberbe, mely által a limitaneus katonák ellen való panaszok eltávoztatá-

[1]) Czíme: *Titulare Dacium*, Pro anno 1767. Cibinii, sumptibus *Samuelis Sárdi*. Br. Bajtay püspöknek ajánlva. Közölve benne a gubernium privilegiuma 1766 nov. 10. kelettel. (A főbb czímeket ld. 1767 végén jegyzetben, 344 l.

sára parancsol ő felsége, hogy a radnaiaknak azon darab határok, melyek a beszterczei szász vidéktől *Siskovics* által oda intéztettek, és a natio plenipotentiariussa *Brukenthal Mihály* által engedtettek, oda maradjanak. Ugy nem különben Szebenszékben Orláth és Vestenhez nemcsak azon határok, melyek az eddig valókon kivűl oda szakasztattak vala, hanem még más is, mely oda intéztetett vala, engedtessék és senki azokat általhágni ne merje.

Parancsolja e mellett ő felsége, hogy más országainak *(Vegyes bizottság szervezése.)* hasonlatosságára rendeltessék egy mixta comissio; melynek praesesse légyen egyik gubernialis consiliarius, ki egyszersmind actualis intimus consiliarius légyen. Assessorok legyenek más gubernalis consiliarius, egy generális, egy vagy két staab-tisztek a bellicus commissariussal, két actuarius, egyik a gubernium, másik a general-commando részéről. Ezen commissionak kötelességében álljon minden inquartirizans és limitanea militiát illető dolgokat, valamelyek cum provinciali quoquomodo connexa sunt, felvenni és igazítani. minden 15, vagy 8-czad, sőt ha kivántatik gyakrabbi sessiokat celebrálni, és mindenik sessionak protocollumát külön egyrészről per cancellariam, másrészről pedig per bellicum consilium promoveálni.

Parancsoltatik az is, hogy azon szélybéli katonák, kik- *(Határőrök birtokairól.)* nek in locis militaribus fundusok assignáltattak, az elébbeni jószágokat egy hónap alatt adják el; és a kik el nem adnák, azoké aestimatio mellett distraháltassanak. Sőt ha 15 nap mulva az oly katonák elébbi lakóhelyökben passus nélkűl találtatnának, fogattassanak el, et proximae prefecturae militari traduntur. Ellenbe a mely nem katonák még a katona falukban vannak, provinciali jurisdictioni mindjárt általadassanak és vitessenek el.

A militaris transportusokkal kerüljék el a militaris *(Katona falvak kiváltságai.)* falukat. Vorspann senkinek se adassék, hanemha commisariatica de- et assignatioja vagyon, vagy stabalistól és tabula continuától testimoniuma.

Ennek felette a beszterczeiek sok adósságából a militaris vagy oláh vidékre is egy rész háromolván, erről mindeddig is a beszterczeieknek securitássa nem volt, parancsolja most ő felsége, hogy a generális commendans assecuratiot adjon, melyek iránt a rendelések kimenének.

October 1766.

(Birtok kárpótlási ügyek.) A mult septemberben is mind folya a fiscalis jószágokról való productio, urgeálván az udvar azért, hogy azoknak, a kik jószágokat engedték a szélybéli katonaság számára, annál hamarább lehessen aequivalens bonificatiojok. *Br. Kemény Simon* Bécsbe lévén, urgeálta erősen a Vétshez és Sajóhoz tartozó jószágokat ott körül és kezek ügyibe bonificáltatni, s nevezetesen a görgényi dominiumból, mivel az kezek ügyében vagyon. *(A görgényi uradalom.)* Le is jöve a parancsolat, hogy azoknak, kiknek örökös jószáguk ment által, az egész fiscalitasból, valahonnan nékik tetszik választani, legyen meg a bonificatio, ha szinte az inscriptionak ideje el nem tölt volna is; az ilyeneknek pedig, kiktől efféle jószágokat vennének el, hasonlóképen másunnan, melyek inscriptiojának ideje eltölt, ebbéli károk pótoltassanak ki. Bízatott ugyan ezen aequivalens bonificatiojának dolga a thesaurariusra, de mivel a görgényi dominiumot maga birta, még pedig a fia életéig irredemtibiliter, a *Kemény* urak pedig azon dominiumból, mint Vétshez közelebb valóból, nevezetesen pedig Petteléből, mely nélkül majd mit sem ér, kivántak aequivalenst: tehát in hoc sasu különös commissiot rendelt ő felsége, úgy mint tabulae praeses *gr. Bethlen Pál*, ítélőmester *Szombatfalvi* és *Brukenthal Mihály* urakat, hogy quoad Görgény ezek tegyenek operatiot, küldvén az udvar hosszú instructiot számokra, mely szerint procedáljanak. De ez a commissio operatioja úgy tetszik későre halad, egyik fél sem igen urgeálván: a *Kemények* várták *br. Kemény Simon* lejövetelét.

De néhányon voltak mások is, kik azt adták fel az udvarnak, hogy csak Petelét és a Mocsár-erdejét engedje ő felsége nékik, a görgényi dominiumot egészen kiváltják és a praetendenseket excontentálják, más pedig százezer forintot igért azon dominiumért, mely circa 34 ezerbe volt.

Nehezteltek a thesaurariusra, mert ha ő nem assecurálta volna *Siskovicsot*, hogy bátran elveheti pro militari Gyergyó s Radna között azokat a falukat, mert ő talál és ád aequivalens bonificatiot: azt mondják, ő felsége kész lett volna azon falukat remittálni, de ezzel manuteneálta *Siskovics*. Véts mellett is vett el egy praediumot *Siskovics*, úgy valami allodialis havasokat is, de ezeket visszaadatta ő felsége. Ezen okra nézve tartja annyi időtől fogva a fiát a thesaurarius úr exciája Bécsbe, hogy őrizze Görgényt.

Ezen dominium elvételének vagy megszaggatásának félelme, úgy tetszik néminemű hypochondriát okozott is a

thesaurariusba, mint a consiliumba, úgy másutt is nyilván lehetett observálni. Nem volt mindazáltal minden consolatio nélkül, mert a fiát supernumerarius protocollistának, a vejét pedig *gr. Gyulai Sámuel* urat, oberstert, generálisnak és székelyek brigadérosának resolválta ő felsége, midőn a leányának fia született, kinek keresztanyja fenséges *Albert* herczegné volt, kereszteltette pedig úgy tetszik *Mária Christina Albertus* etc. *(Báró Bornemisza kincstartó.)*

(Rutkai János kárpótlása.) *Rutkai János* procurator pedig sok sollicitatioi után az orláthi jószágáért kapa Tövisen és Felgyógyon szép portiokat. Kiküldött a thesaurarius két rendbéli commissiot a több praetendenseknek is excontentatiojokra, egyik rendbélit a fejérvári, mást a szamosujvári dominiumokban. Melyekben, mivel csak apróság faluk és portiokról producáltatott a thesaurarius, mind septemberbe, mind pedig novemberbe, és ezért kevésre is mehettek a commissariusok. Jöve parancsolat a thesaurariushoz in Decembri, hogy 8 hét alatt minden fiscalitásról producáltasson mindeneket, Igy osztán pro sequenti Januario series íratván, magát a görgényi dominiummal legelől tétette, utána a gyalait, dévait, csanádi jószágot, Bervét etc.

(Halmágyi birtokvásárlása és árendálása.) Én látván, hogy a felsőveniczei jószág tőlem való elvételétől fogva semmiből semmi segítségem nem jő és csak egyedül fizetésemre kell támaszkodnom, kivévém a szászoktól a pénzemet ezer aranyig, melynek felével *gr. Székely László* úrtól vettem a bogáti, kis-kereki, és farkastelki jószágot. Megárendáltam annakfelette a thordai és portusi fiscális korcsomákat és bor s égettbor provisiot tettem; megválik mi haszonnal; a portusi a mit béhoz, tartok, a thordai elnyeli, károm pedig nem lesz, de haszon is kevés.

(Szüret Sárdon.) Magamnak a ragya elrontván a gerezdeket, kevés borom lőn, valami 260 veder, a többit pénzen vettem. Nehéz pedig és költséges Thordára való szállítása a boroknak.

Én a szüretet is mind fájós lábbal töltöttem, ugyan csak járhattam rajta, és béjövén itt is mindennap a guberniumot frequentálhattam.

(Halmágyi a gub. tanácsosságtól elesik.) Nékem előre volt biztatásom, hogy a gubernialis consiliariusságot, melyre candidáltattam vala, elnyerem. *Br. Siskovics* úr mind ő felségének, mind másoknak commendált, favens volt *br. Brukenthal* úr is, de utóljára *gr. Nemes János* és *br. Bánffi Farkas* urak resolváltattak. Egy jó uram tartoztatta, valamint az ítélőmesterséget, úgy ezt is, és előre megmondta, abban semmi sem telik, magamnak szembe; de mikor *br. Brukenthal* úr a bátyjának írta, hogy én fogok resolváltatni, akkor azt mondá: nagy úr akarok

lenni. Más pedig azt írta fel, hogy akár a reformatus superintendenst tegye ő felsége, akár engem, mindegy. Melyet midőn egy akkor Bécsben lévő catholicus jó barátom nékem mondott, úgy tetszik consolatio gyanánt vettem, megvallom kértem, s jól jártam volna, ha elnyertem volna; de így talám jobban esett. Majd ha a Corpus Juris correction is assummáltatik, abban a mi Lidius lapis lesz, és némelyeket megronthat, votumom nem lévén, mert így kevesebb responsabilitással tartozom, ha azt írom, a mit parancsolnak. Légyen mindenekben Istennek szent akaratja.

(Új adórendszer.) A contributio collectiojáról dolgozott *gr. Zinzendorf* Bécsbe egy új systemát, melynek objectuma csak az, hogy keljen nagyobb accuratioval fel a quantum, hogy tessék ki minden impositio, imputatio, praestatio, mind egy fillérig, mely szerint senkinek módja ne lehessen a praevaricatioba és újabb felvetésben. Kitették elsőben benne a commissariusok, és osztán a perceptorok obligatiójokat, mely felette munkás ugyan, de hasznosnak látszik. E' talám erre az esztendőre le is jött volna, ha *br. Bruckenthal* nem opponálta volna 1-mo, hogy elégedendő subjectumot hozzá nem kapnak, és 2-do guberniumot kellene benne meghallgatni. A dolog pedig a' volt, hogy e szerint a szászok semmi collectákat nem tehetnének, melylyel most ők sokra mennek és puskáznak a más két natio ellen.

(A szász nemzet czíme és fogarasföldi főtisztségek.) Ki is nyomtatták ezen normát, le is küldték Erdélybe, árulták is. Megválik, mire megyen jövendőre a dolog. Leérkezék utóljára az szász natio instantiájára a resolutio az inclytus titulus és fagarasföldi tisztségekben való successio iránt. Az elsőbe nagy enconiumokkal celebrálván ő felsége a szászok hűségét, írja, hogy ex plenitudine potestatis a szász nationak az *inclytus titulust* megadta és parancsolja, hogy in actis tam privatis, quam publicis, mindenektől úgy compelláltassék; úgy mindazonáltal, hogy mivel ez csak honoris accessio, a mely praestatiokat tartozik tenni és eddig praestált, ennekutána is praestálja. A második iránt pedig parancsoltatik, hogy valamíg a natio a districtust birja, mindaddig mind főtisztségre, mind egyéb hívatalokra idonei Saxones candidentur. Valamikor pedig fagarasföldi dolog fordúl elő a guberniumban, mindenkor in praesentia thesaurarii assumáltassék és tractáltassék. Candidáltanak is mindjárt az odavaló főtisztségre a szászok közűl catholici: *br. Möringer, Andreas Tartler,* brassai bíró, és *Sámuel Vest* szebeni székbíró; ex evangelicis *Michael Brukenthal* újegyházi királybíró, *Andreas Hannenheim,* medgyesi proconsul, és *Closius* brassai folnagy.

Ezeket azért tevém fel, hogy mivel már a szászok is szarvat emeltek és minden polgármestert és királybírót főtisztnek tartanak s a főispányokkal és főkirálybírákkal s kapitányokkal aequiparálni igyekezik, sőt annyira vitték, hogy midőn emlitett *Brukenthal Siskovics* mellé nationalis commissariusnak deputáltatott és diurnumáról volt a szó, hogy mint főtisztnek 6 r. frt adattassék, és én mondtam akkor, hogy nationales officiales non sunt supremi, verum superiores tantum et respective primarii, nec sunt diplomatici, verum decretales solum, et singulo biennio mutationi obnoxii, arra nézve onnan mensurat nem lehet venni: nem sokat űzték fűzték ugyanakkor, de ugyancsak, mint a ki nationem representabat, 6 frtot resolválák neki. Innen is pedig megtetszik ezen candidatioból, hogy a brassai bíró mind gradussára, mind fizetésére nézve előbb való az újegyházszéki királybírónál, és ők hárman, comes nationis, consul Cibiniensis, et judex primarius Coronensis distingválva vadnak a többitől, mégis candidáltatott a fagarasföldi főtisztségre és *Brukenthal* nagyon ambiálja, ergo az ő főtisztségek nem aequiparálható a többivel és consequenter diurnum is annyi nem competált; de a bécsi testvére gratiája ezt is elfedte, holott nem hiszem másnak nem difficultáltatott volna az udvartól.

Midőn pedig az inclytus titulus publicáltatott, kérdi a cancellárián az expeditort *Velthert* egy szász cancellista, hogy írja a titulust a szeredahelyi magistratusnak, feleli: prudentibus etc. inclytae sedis Mercuriensis. Mondja erre egy magyar cancellista: a' nem lehet, mert ő felsége csak a nationak adta azt a titulust, nem pedig a székeknek; így marada el.

(Drágaság.) Irván a Novellák, hogy egész Európában tartanak a fejedelmek a szükségtől és már actu Olaszországban nagy drágaság lévén; itt is Erdélybe ezen esztendőbéli terméketlenség miatt a búzának ára 7—8 sustákra vékájának felmenvén, megtiltá a gubernium, hogy senkinek sert és égettbort gabonából főzni szabad ne légyen, sub poena confiscationis frumenti et ahenorum, az urak és nemesek *(Gabona-pálinka főzési tilalom.)* pedig accedáljanak sponte pro communi bono. Ezt referálá a gubernium ő felségének is, melyet ő felsége nemcsak approbált, hanem hogy az urak és nemesek ellen az articularis poenára a director procedáljon, megparancsolta; le is szálla a gabona ára promiscue 4—5 sustákra. De a sok *(Szeszfőzők panassza és engedélye.)* égettbor és serfőzők béjövén, hogy ők arról contributiot adnak, éléseket, adajokat abból keresik, praeterea sok naturájok ahhoz készülve, megőrölve készen van, melynek egyéb hasznát venni nem lehet, megengedé a gubernium, hogy

azon naturákat [illegible] és búzát, rozsot, kukoricán kivül [illegible] continuálhassák. Igy osztán nagy kár a praevaricatio, mert [illegible] is a gabonának [illegible] vált és [illegible] praetextu, hogy nem [illegible] vám minden gabonából [illegible] főzték s az esztendő végével ismét jó [illegible] az ára.

(Gabonabeho-zatal Oláh- és Magyarországból.) Megengedte emlékezette ő felsége azt is, hogy Oláhországról és Magyarországról gabonát harminczad nélkül béhozni szabad légyen, melylyel kivált a széplebbek jól jártak.

Az oláh borra pedig hogy senkinek a vám ne relaxáltassék, mint eddig szokás volt, megparancsolta. Megválik jövendőre is mi termés lesz, mert a nagy szárazság miatt nem vethettek az emberek októberig, akkor is keveset és késön.

(Hírek a hadi parancsnok vál-tozásáról.) Sok hírek kezdének folyni, hogy ma holnap érkeznek az új ordinatiok, generálisunk megváltozik, jő bé helyette *Maquoir*, a *Biamegen* veje, mások *Becket* emlegették: talám volt is valami a *Maquoir* dolgába, vagy legalább lehetett volna, de hirtelen meghala. *Montoja* azt beszélette, ő felsége magára bizta *Hadikra*, hogy ha neki tetszik, továbbra is itt hagyja, ha pedig inkább megyen vissza budai gubernatornak, mely mindeddig néki megtartatott, az sem lesz ellenére ő felségének. Ebbe azért nem lehet igen nagyára (!) kételkednem, mivel conjungálódván *Buccowtól* fogva a general-commando a gubernium praesidiumával, igaz, hogy nagyon megszaporodott a dolga néki is, úgy hogy egy emberséges embertől nem lehetett többet kivánni; melyet *Hadik* nem titkolt, hanem panaszolt mindennek, hogy nem győzi: annak sem volt úgy mond esze, a ki elsőbe a kettőt egybekapcsoltatni javallotta, mert az mindenik egészen elfoglalhat külön-külön subjectumokat, nem hiszi ő felsége birodalmában egy dicasterium is legyen olyan, melynek annyi

(Gr. Hadik jellemzése.) dolga volna, mint a guberniumnak etc. Maga jól dolgozott, de tapogatva és nem is tarditás nélkül, olykor azért kellett magát menteni a sok dologgal. Ugy vélem, azért e végre adtak néki optiot, hogy ha sua sponte megmarad, osztán nem panaszolhat arról, a mit önként magára vállalt, legalább lenne mit vetni a szemére. A mint említém, nem voltak jó barátyi (!) a szászok és talám a bécsi őrmadár is élt ezen stratagémával. Én kivánom maradását, mert nékem jó uram s másnak is hasonló, mivel universaliter bonus. Jártam úgy, referáltam egy causát, az opiniómból kiforgatának, noha mellettem is állottak némelyek, midőn eldölt in contrarium, azt súgja nékem, maga is az én opiniomon volt és csudálja, hogy történt ellenkezőképen; mégis maga nem tenálta a sententiáját, mert másként megmaradott volna. Azután modeste előhoztam, hogy a miben másképen ért.

miért nem teszen maga is propositiókat? Felelé: midőn látja az ellenkező fél opiniojához annyin ragadtak, hogy magáéval le nem nyomhatja, inkább elhallgatja. De e' nem elég, mert auctoritate etiam sua nagyon secundálhatná az igazságot. A végre emlitém, hogy noha mindenhez jó volt, de kevés ember vehette hasznát jóságának.

(Főhadbiztosság.)

Valamit jelent, nem tudom mit, de ugyan űzőbe vette az udvar a provincialis commissariatust is, minden extractusit, cassae visitatioit, erogatioit, perceptioit tranzsirozták, forgatták, rakták rakásra a hibákat eleibe. Némelyek azt jövendölik, nemsokára cessálna azon officium; a *Zinzendorf* fenn említett normájában sincsen róla emlékezet, hanem csak az exactoratusról.

(József császár és a komáromi könyvkötő.)

Eddig volt híre a császár béjövetelének, hogy tavaszszal meglátogatná Erdélyt, de már ismét a harmadik esztendőre halasztják. Rendes dolog történt egy komáromi compactorral. Bémegyen ugyanis a császár ott egyik bibliopoliumba, kérdi a gazdától: micsoda ember az? Feleli: compactor, és valami bibliák iránt szól, hogy hozatna néki, de ő abban nem segíthet. Kérdi a császár: miért? Felel emez: mert meg van tiltva. Kérdi a compactortól: hányat akarna hozatni? Feleli: 4 ezeret (noha neki 400-ra volt szándéka). Mond a császár: hiszem, nincs néktek annyira szükségtek. Amaz: de 400 ezerre is volna. Hát ki veszi el a bibliákat és hol? Itt ugymond a visitation, ha itt nem, Posonyba, ha ott se, Komáromba a jezsuiták és akármennyi legyen, egy exemplárnál többet vissza nem adnak. Igy osztán a császár adott neki írást, hogy a 4 ezer bibliából senki tőle semmit el ne vegyen, hanem szabadon hozhassa bé az említett számmal.

(József császár magasztalása.)

Ha az Isten éltetni fogja, nagy monarcha lesz ebből a császárból, mert mindenütt maga jelen akar lenni. Tiszta militaris és a militia administratioját általvette magának. Gazda jó, nem veszteget, semmi strapácziat számba nem vészen. Reggel 2—3 órakor felkél, s mindjárt lovagol, és egyéb dolgához lát, mely nagy argumentuma a magnanimianak, hogy a gynaeceumban sok időt nem szereti tölteni. Azonban gloriae cupidus, módja s ereje, ideje nagyobb és több van hozzá, mint másnak, nem bigott a vallás dolgában is. sőt mindenikhez majd egy arányú.

(Gr. Hadik leánya Lengyelországban.)

Irtam volt, hogy generális *gr. Hadik* egyik leányát, mely valójában egy herczegi dáma és minden gyermeki felett való vala, adta herczeg *Lubomirskinak*, kik bémenvén Lengyelországra, az asszony mindenek előtt felette nagy kedvességet kapott. Varsaubul el akarván egykor jőni és a király-

hoz menvén búcsúzni, mondja a király: hiszem testvérem csak a herczegnéért ád holnapután bált, hát hogy hadná ide? én magam is jelen lészek, kérem azért maradjon még. s ott maradott. Aestimálja nagyra a király is; el is hiszem, mert külömb szép dámát azon országban nem gondolok.

Magok is szépen élnek, sok drága portékákat ajándékozott a férje, sőt a herczegné testvérét is magával bévivén, ki szolgálója is alig lehet, annak is talám 60 rendbéli köntöst csináltatott, s úgy elkészítette, mint egy herczeg kisasszonyt. Akart *Hadiknak* küldeni egy 1600 aranyos fejér farkas bundát, de a király ezt megvette, hanem küldött 180 aranyost, melyet mutogat *Hadik.* Várja ki a jövő nyárra, hogy esztendeig itt mulasson.

(Radzivil herczegék Sorostélyon.)

Radzevill herczeg még mind Drezdában vagyon, úgy mondják, még két esztendeig kinn kellene néki maradni. Midőn itt járt Erdélybe, bagasiáját másfelé vitték, maga Sorostélyra ment, ott a tiszttartó ágyában háltak. Kértek a tiszttartótól, hogy: domine illustrissime provisor parum sacchari et káffé velit dare. Felelte ez: ego certe non habeo domine rex. Bé akarván az edényes boltba menni, látja nyitva a buda ajtaját, oda megyen, bénéz, hát a herczegné ott ül; azzal megyen a boltba; a hercegné is, hogy többször ne turbálja, reá veti a reteszt; azután késõre egy lengyel bocsátotta ki, kérdvén: quis te clauserit? Feleli: regina me clausit. A lengyel: stulta fuit regina. Elég az, hogy mivel ő illustrissimus volt, nem tudott más titulust adni vissza, hanem domine rex.

(Gr. Teleki Sándor fogsága felesége meglövése miatt.)

Béhozák *gr. Teleki Sándort* Vásárhelyről, ki már három esztendőtől vagyon fogva. Ezt a tábla itélte vala esztendeig egy tál étel mellett esztendei, másképen pedig még két esztendei rabságra, a mint emlékezem róla, most esztendeje.[1]) A transmissiója késõn készült, baj lévén a kiváltásával és ez iránt is a guberniumnak kelletvén parancsolni. Mihelyt a transmissio elérkezett, ad referendum mindjárt kiadatott *gr. Haller* generálisnak, és mivel sem a püspök sem *gr. Lázár* és *gr. Teleki* bírák benne nem lehettek, két consiliariusság vacált, *Rosenfeld* nem járhatott, *br. Brukenthal* Bécsbe volt, arra nézve íra a gubernium ő felségének, hogy mivel

---

[1]) 1664. »Gr. Teleki Sándor januarisba maga orbai házánál elfogatik, azért, hogy a feleségit meglőtte és militari brachio Károlyvárba vitetik s vasra veretik.« *Alább:* »Gr. T. S. Károlyvártól a m.-vásárhelyi várba hozatik fogságba. 26. Aug. a director prosequálja, 4 esztendeig fogva tartatik, esztendeig kenyeren s vizen, ezután reversalis mellett elbocsátják.« *(Cserei* György naplója : Tört. Lapok I. évf. 388 és 389. l.)

in legali judicium numero a gubernium deficiál, engedje meg ő felsége, hogy a főtisztek közül suppleálja a defectust. Eljövén a resolutio, béhívák *gr. Nemes* marosszéki és *gr. Kendeffi* hunyadvármegyei főtiszteket s decemberben elévevék s egy néhány session tractálák. Szemmel látott bizonyság nem volt, de oly világosak voltak a circumstantiák, hogy kételkedni nem lehetett, hogy ő lőtte meg a grófnéját. Minden cselédjét ugyanis elküldözte akkor, egy lovászszán kivül; a grófnéját unszolta, menjen a csürbe, mikor amaz ment, maga bément az istállóba és annak kamarájának ablakából esett a lövés, mely hátba találta, vagy inkább farba a grófnét. Senki más az istállóba nem volt; a puskapor lobbanása látszott az ablakon, 3 idegen ember látta a füstöt. A lovászszal a gróf a ganéjba takartatta a puskát, és midőn a guberniumtól rendelt commissariusok oda mentek, akkor huzta ki onnan. Csudálkozott maga, hogy meg nem holt az asszony, egy medvének is úgy mond, el kellett volna azzal a lövéssel esni etc. Meggyógyult a grófné. Arra nézve computálván eddig való rabságát, 6 esztendei rabságra condemnálá a gubernium in summa, úgy hogy akkor is erős reversalisra bocsáttassék el.

Nem pronunciáltaték ekkor, immineálván a karácsonyi innepek, hanem halada januariusra.

De ezen közbe érkezék egy decretuma ő felségének, melyben közöltetik a *Teleki Sándor* supplex libellusa, s parancsolta ő felsége, hogy azért a gubernium büntesse meg. Abban azt irta, hogy iránta való rendelései ő felségének szentek voltak, de a gubernium azokra semmit sem hajtott, és nem tudja, mit gondoljon, hogy szántszándékkal ennyire húzza vonja causájának revisioját, hanem azt, hogy szántszándékkal protelálván, azalatt eméssze meg őtet a fogság, hogy gubernii factiones, fraudes et interessentiae in apricum non prodeant, s ne lássa az udvar, minémű tyrannismussal bánt ő véle, s több effélék.

Elbámúla a generális mikor vette, hívata engem és mindjárt mutatá, de ez is halada januariusra, mivel a gubernium elbomlott volt.

Én az innepet itt töltvén, januarius kezdetére Sárdra kimentem volt, valami másfél hétig mulatván ki. Magamra voltam nagyobb részén, hanem osztán *gr. Bánffi Dienesné* asszony és *gr. Teleki Sámuel* urak oda érkezvén, vagy harmadnapig véllök voltam. *(Halmágyi Sárdon.)*

(Vége a második kötetnek.)

Januarius 1767.

(Halmágyi lábfájósa kuruzslása.)

Megírtam oda feljebb nékem minémű bajom volt a lábammal a térdembe; melynek dagadása hol nagyobb, hol kissebb mértékben mind eddig tartván, minek utána béjöttem Szebenbe, háromszornál többször consiliumba véle nem mehettem; ekkor nagyobb mértékbe dagadni kezdvén és az eddig való remediumok nem használván, nyomorgottam véle. Egykor hozám jő *Baló József* úr s mások; mondják, hogy az én nyavalyámnak vagy inrándúlásnak vagy ficzamodásnak kell lenni, melyhez a doktorok nem tudnak; hoztak szép példákat elő, hogy a doktorok consiliumokat ülvén, és a lábát kihasítván *Ebesfalvi Lázár* leányának, még se vették észre nyavalyájának okát, úgy osztán ex consilio el akarták a lábát vágni, s egy paraszt szász ismérte meg, helyre huzta, meggyógyította és ma is egészséges. Ezen szászt dominus *Hutter* uram most maga béhívatta *gróf Bethlen Miklós* úr kificzamodott kezének helyre húzására, jovallották azért, hívatnám magamhoz s véle orvosoltatnám. Meg is lőn; mutatám néki a lábam, tapogatá, mondám neki: én semmi inrándúlást, se annyival inkább marjúlást vagy ficzamodást észre nem vettem, el ne rontsa azért a lábomot, ha nem segíthet rajta. Ő felelé: ha egy hajszálnyira mozdúl is a láb, a melyet az ember észre nem vészen, de oda hús nővén, a' tovább tovább taszítja s utoljára elrontja; ez bizonyosan olyan, azért bátran reá bízhatom magamat, mert ő nyolczad napra meggyógyít. Én, a ki alig vártam, hogy azon bajomtól menekedjem, reá bízám magamot. Taszítá egyszer szörnyű fájdalommal, nem mozdúlt; másodszor nagyobb erővel, akkor kitaszítá, minémű fájdalmat concipiálni sem lehet; megkené; jártam az nap rajta; azon éjjel dagadni kezde a lábam, másnap még jobban, harmadnapra virradólag semmit nem aludtam a fájdalom miatt, úgy, hogy örömest megholtam volna. Szörnyen megdagadott a térdem, olyan volt mindenütt, mint a csont, nem mozdíthattam; szüntelen hanyatt kellett feküdnöm. Hívatám doctor *Stockert*, ő ada valami veres flastromot, béragasztták vélle, felyül kámforos

spiritusba mártott ruhával, azon felyül meleg zacskókkal, azon felyül ruhákkal kötöttük. Hat port adott; decoctumot ittam, melyet az Isten annyira megszentelt, hogy a fájdalma is szünni kezdett és egy hét alatt a dagadás is mulni és valami 3 hétre igen kevés maradott benne; melyet azért írok, nem jó mindenkor értetlen emberre magát az embernek bízni. Azt mondá *Stocker:* semmi afféle baja nem volt, hanem valami arthritica affectio, melyet, mivel a kétszeri taszítással annyira irritált, nem csoda, hogy oly szörnyü fájdalmat okozott; sőt ő eleintén tartott, hogy nagyobb nyavalyám következik belőlle; melytől már hála Istennek nem tarthatok.

Beteg ágyamban feles jó uraim és barátim látogattak. Az occurentiákról eleget beszéltünk és nékem elég speculatiora adtak alkalmatosságot. Jött ugyanis az híre, hogy a mult esztendő végén tartott lengyel dietán az angliai, dániai, prussiai és muszka udvarok interponálták magokat, hogy a dissidenseknek (kik reformatusok és evangelicusok) *(A lengyel dissidensek ügye.)* úgy a görög valláson valóknak régi szabadságokat adják meg. A prussus írásban declarálta, hogy ehez néki van szava, az oliviciai (!) békesség ereje mellett; már pedig constál, hogy ezelőtt két seculummal mindezek a catholicusokkal egyforma szabadsággal és praerogativákkal éltek; éppen ennek a seculumnak kezdetén írtanak valami contraria constitutiokat, de azok ellen is Augustus király contradicált, és azért erőtelenekké lettenek. Kéri azért a királyt és parlamentumot, hogy őket azokban restituálják, nevezetesen pedig templomokat, scholákat építhessenek, az elvettek restituáltassanak, papokat magok vihessenek, az ecclesiai appellált causák per seculares revideáltassanak, más vallású papoknak semmit ne adjanak. Matrimonia libera sint inter omnes religiones, ad gratiosa regni officia admittantur s több effélék. A muszka ugyanezeket repetálta és azt mondta ezeknek meg kell lenni. 40 ezer muszka benn volt ekkor ott az országba és vigyázott a dolog kimenetelére. A királynak írt a pápa, hogy kedvesen vészi, ha azon dolgot sine detrimento ecclesiae catholicae végezheti. A király quid pro quo engedni inclinált, de a krakai püspök hosszas oratio által mindent disvadeált, és mások is sok adhaerensei vélle tartottak; elbomlott azért a diaeta, hogy májusba ismét egybegyüljön. A muszka pedig beszállott a krakai püspök és más ellent tartók jószágába.

Némelyek oly vélekedéssel voltak, hogy e' csak praetextus volna és egyéb feküinnék alatta, mert ugyanis tudva vagyon, hogy a közelebbi muszka és prussussal való békesség azt tartotta, hogy a mi udvarunk a lengyel király electiojába,

ha vacantiába jőne, magát ne elegyitse. Ugy is lőn. Ők ketten portálák gróf *Punnyadovszkit* (!) s királylyá tétették.

(A porosz és orosz tervei Lengyelországra nézve és a bécsi udvar állásfoglalása.)

Igaz az is, hogy a prussus Regalis Prussiára, melyet a lengyel bír, a muszka pedig Litvániának egy részére igen vágynak. Már úgy gyámolítják, hogy előre ezek iránt az új királylyal megegyeztek. De egyik sem meri a statusoknak proponálni, nehogy úgy járjon a király, mint Stanislaus járt volt. Sub religioso praetextu kapnak azért beléjek. ut provinciis potiantur. Melyet talám a mi udvarunk sajdítván, hogy mindazon accessioit ellenségeinek inpediálja, mind a lengyelt in integro statu megtartsa, nagyon készül a hadakozáshoz és híre van, hogy jövő tavaszszal egy armáda állana ki Lengyelország szélibe *Laudon* commendója alatt. Mivel pedig történhetnék, hogy a török is belé elegyitené magát, már hozatott az udvar Hollandiából 1200 hajóst, a hadi hajókat is éjjel nappal készítik a Dunára, egyet nevezetesen olyat, minémüt soha a Duna nem hordozott, úgy mint huszonnégy ágyust. Isten tudja ezen dolgoknak kimenetelét, csak nékünk ne lenne bajunk a törökkel. Ha a fenn irt 4 potentia ellenünk találna lenni, nagy dolgot okozna a mi udvarunknak, noha úgy vélem a fenn irt okból a lengyelek mellénk állanának. A franczia delphin (!) [1]) is vészi egyik archiducissánkat s talán a spanyol és olasz provinciák is mellénk állanának. Adjon Isten szent békességet.

(A szász trónörökös vallásügye.)

Nagy motus volt a mult nyáron Saxoniában is; meghalván ugyanis az elector, ennek maradott egy kis fia. Saxonia is mind evangelikusokból állván, nehány megtérteken kivül, azt kezdik praetendálni, hogy a kis electornak szülőatyja és nagyatyja a lengyel koronáért lettek katholikusokká; már pedig másra menvén által a királyság, causa illa cessavit: különben is az elector egyszersmind consistorii praeses lévén, ezt pedig mint katholikus nem viselhetvén, praetendálják, hogy az evangelika religioban neveltessék. A császár is akkor tájba ott megfordulván, két gubernatort adtak a gyermeknek, egyet catholicust, mást evangelicust. Tutora pedig a bátyja *Xaverius* herczeg, ki kicsiny korába felette favens volt a protestánsokhoz.

(Br. Kemény Simon családi ügye.)

Báró Kemény Simon dolga nevezetes a hazában. Tudni való dolog ugyanis, hogy a barátok remonstratiojára definiálván a Rota Romana, hogy matrimonium cum infidelibus contractum est nullum, arra vivék itt a dolgot, hogy *Váradi Istvánné* *Macskási Kristina* és ennek *gr. Bethlen Istvántól* való leánya *Földvári Györgyné* férjeket hitetlenül deserálván, az anyja

---

[1]) Dauphin (trónörökös) helyett. XVI. Lajos Mária Antoinettet

a vén *Dósa Mihályhoz*, a leánya az ifjú *Dósához* mentenek, és véllek laktanak. Eleget tiltotta a püspök *Sztojka* úr és a gubernium, de haszontalan volt. Az ifjút bé is hozták volt klastromba, a vén asszonynak Bécsbe menni parancsoltatott, de elkerülte; hol külön, hol együtt laktak, míg egymásra untak. Cselekedték pedig ex illo capite, mivel ők medio tempore catholica vallásra térvén, cum infidelibus et haereticis maritis lakni nem akartak.

Ezen hiren példát varrott *báró Kemény Ádám* is, a fenn irt *báró Kemény Simon* atyja, kinek alkalmatlan maga viselését, végnélkűl való részegségét etc. nem szenvedhetvén felesége *gr. Rédei Drusiánna*, generalis synodusra citáltatta ad divortium. Folyt is egy darabig, de ő annak végét nem várván, hasonlóképpen vallását változtatja, és kolozsvári senator *Széles Mihály Therézia* nevezetű hajadon leányát kiviteti Puszta-Kamarásra, ott az újonnan épült kápolnába a barátot béhiván s az ajtót reá zárván, kezét a leánynak megfogja, s copuláltatni akarja magát vélle; a barát nem cselekedvén, egymásra esküsznek előtte, hogy szeretik egymást és egybe házasodnak. A barát, noha eleget protestált, de ők egybe feküsznek és hogy már házassági életet élnek. Béjövén a panasz, *Széles Thrésit* arestomban téteti a gubernium Kolozsvárt s ott tartják egy darabig. Azután reversalisra, hogy vissza nem mégyen, kibocsátják; de csak egybe-egybe kerültek. Lészen egy fia, azután meghal *br. Kemény Ádám*, lakik a menyecske sokáig az atyja házánál, sollicitált részt a jószágból és intertentiot, de egyiket se nyerte. Mivel *Kemény Simon* praeter illegalitatem matrimonii kész volt azt megbizonyítani, hogy a gyermek nem az atyjától, hanem egy *Veszprémi* Sámuel nevű legénytől való volt, melyet maga *Veszprémi* sem tagadott. Másokkal is kiadták, hogy dolga lett volna. *Br. Kemény Simon* úr értvén a felséges császár aequanimitását in religiosis, a mult esztendőben Bécsbe ment, hogy azon praetensionak nyakát szakaszsza; sok baja volt a papokkal, mert azok legitimálni akarták a gyermeket. A császárnak mikor declerálta a dolgot, repetáltatta vélle ismét, s azt mondotta: ha úgy van a dolog, az az asszony kurva, és a fia fatytyú, azért semmit ne féljen; a felséges királyné vagyis özvegy császárné is alkalmasint szólott; de azután ismét megakadván a dolog és őtet re infecta le akarván küldeni, s erre a császárné is persvadeáltatván, nem mert ide menni, hanem a császárra, mondván, ő sok dolgai miatt nem akart a császárnénak viszont alkalmatlankodni, hanem ő felségéhez folyamodott, hogy referáltassa és végeztesse azon dolgot. Elfordult a csá-

szár és elmosolyodott s egyet sétálván, vigyorogva mondja: ne félj, mert elvégeztetem. a matrimonium meg nem áll, a jószágba részek nem lesz, hanem adj valamit intertentiojokra s ez iránt egyezzetek meg a gubernium előtt; melyről megyen parancsolat. Megköszönte s eljött. A rescriptum is elérkezett. Béhivták mind két részt, commissiot rendeltek *gr. Haller* és *Teleki* urakat. Legelsőben is *br. Kemény* azt adta bé, hogy ő addig az intertentiohoz nem szól, míg az asszony és fia a *Kemény* névről le nem mond. Az aszszony pedig kérte fia számára a jószágnak felét, magának vidualis intertentiot, a báró halálától fogva a jószág proventusának és minden mobiliáknak felét, úgy ártatlan rabságának bonificatioját, noha erről lemond úgy is, ha atyafiságosan bánik vélle *Kemény Simon*.

A guberniumban ezek referáltatván, úgy találták, uterque rectum habet, mert ha az asszony sua sponte a névről lemondana, kurvává tenné magát. Referáltatni azért concludáltatott, még pedig oly opinioval, hogy mivel a decretumban *gr. Rédei Drusiána* íratik relicta viduanak, *Kemény Simon* pedig *Ádám* fiának, a praetendens pedig csak *Széles Theresiának* tétetik, a gyermek is ennek fiának neveztetik, nyilván való, hogy successiojok nincsen, ő felsége is csak de intertentione parancsolja a complanatiot: a gubernium azért, mint városi személyeknek, elégnek tartaná, ha esztendőként hoc titulo 200 forintot resolválna. A püspök ekkor jelen nem volt, de talám maga se szólott volna belé, mivel Bécsből moneáltatott és *Kemény Simonnak* is mondta, hogy maga belé nem kíván szóllani, és azt a személyt eleibe se bocsátotta. Már megválik mi lesz a vége.

Beszélé *Kemény Simon* úr, hogy mióta a császár megengedte a bibliának béhozását, azóta akármennyit általbocsátanak Bécsen, csak ott ne hagyják; maga is vett vagy százat.

(Közalapok kamatjának leszállítása.) Mindenféle clerusnak sok pénze lévén a bankoba, úgy egyéb udvari fundatiok is, ezeknek interesse mind eddig sex per centum folyt, most a császár kettőt lehúzott és csak négyet ád, melyről mind a károlyvári káptalanbeliek, mind az idevaló superior panaszolkodtak nékem. A barátok, kik koldulással élnek, recurráltak bécsi érsek *Migázi* herczeghez, hogy ők a nélkül nem subsistálhatván, szerezze vissza nékiek. E' beszélvén rólla a császárral, oly feleletet vett, hogy a' nem lehet, hanem találjon a cardinalis valami más módot annak kipótlására. Ismét találkozván együtt, mondja a cardinalis, ő eleget gondolkodott, de egyebet nem talált, ha csak azon harmadrészt vissza nem adja ő felsége. Mond a

császár, hogy maga talált: ha tudniillik megkevesíteném magokat annyira, hogy annyival béérném.

(A püspök magatartása a protestansokkal szemben.)

Nem tudom mi lehet az oka, úgy hallom méltóságos püspök úr exciája most sokkal lágyabban viseli magát in religiosis, mint eddig, talám az udvartól megrágták a fülét. Nem is fogdossák most az embereket propter praetensam apostasiam. Ez az úr eleinten ördögnek adta testét, lelkét, ha a protestánsoknak ártani kíván és hogy a maga idejébe semmi oppressiotól ne féljünk; de eventus contrarium docuit, mert egy püspök alatt is annyi injuriát nem szenvedtünk és senki ellenünk alattomban, a mint hallom, annyi machinatiokat nem tett. Oly sensu értette azért elébbeni szavait, hogy a compelle intrare nem ártalmunkra, hanem hasznunkra szolgál. Isten szánjon meg továbbra is bennünket.

Februarius 1767.

(Időjárásról.)

Ez a tél nállunk felette változó vala, alig tartott 3 napig állandósága, szüntelen változtatta magát hidegre, melegre esőre, hóra, szélre. Austriában övig érő havat írtak hogy esett és nagy hideget, a Rhenus mellől is nagy hideget, Ostendánál pedig oly nagy szélvész volt, hogy a tenger vizét a portusok sánczain kiverte, és a városba szár középig érő vizet okozott, mely nagy kárral recedált vissza.

(Heraclius georgiai fejedelemről.)

Nevezetes volt, hogy a feljebb mult esztendőkbe, minémű nagy dolgokat vitt véghez a török ellen *Heraclius* nevű georgiai fejedelem. Erről most azt írják, hogy nyugszik, hanem eredetéről ezeket bocsátották a Novellákban: hogy az ő atyját Georgiában legelső és királyforma embert a török subjugálván, a provinciát ad privatum statum redigálta. A fia sajnálván atyja fatumát, Angliába hajókázott; itt hamar a nyelvet megtanúlta, ment universitasra, ott a scientiákat és azután a hadi szolgálatnak rendét megtanulta, de pénzéből kifogyván, állott egy keresкedő szolgálatjára. Azalatt érkezvén egy *georgiai Achot* nevű kereskedő Angliában, ki egy milordnak holmi ritka portékát hozott, és szállva is nálla volt; reá talál erre *Zinene*, vagyis Heraclius, mivel hazájában őtet első nevén hívták, beszél vélle, elviszi a milordhoz; e' megértvén dolgát, bőven ád néki pénzt, nemcsak, hanem a megholt angliai királynak is praesentálja, ki attentioval volt hozzája, és maga protectioja alatt küldte hazájába. Itt jó barátinak consiliumát aperiálja, valami nehány százan egyben verik magokat, és mivel pénzek nem volt, elmentek titkon és midőn a török urak Mekkába a Mahumet koporsójához nagy cziffrán és gazdagon

búcsújárni mentek, alkalmatos helyen felverték őket és nagy gazdagsággal tértek meg. Igy osztán hadat gyüjtvén, néhányszor verte meg a törököt és hazáját vindicálta a tyrannide.

(Teleki Sándor pere.) A Teleki Sándor sententiáját publicálák, köszöné in favorabilibus, appellálá in onerosis, és azt kéré, hogy készittessék el minél hamarább a transmissio és magával együtt küldessék Bécsbe.

Az ő gubernium elleni vádját pedig és a decretumot elküldék a directornak, hogy a táblával ítéltesse meg, micsoda büntetésre méltó. Igyekeztek az atyjafiai és procuratora, hogy diplomával előzzék meg; melyben excusálják, hogy ő a rabságban magánkivül lévén, és másokat sem consulálhatván, emberi gyarlóságból ebül írta etc. Elsőben reá hajlott, de mikor subscriptiora oda vitték, azt mondta: ő bizony nem subscribálja; quod scripsit, scripsit. Azt imaginálta, hogy őtet mint S. R. I. comest senki más meg nem ítélheti, hanem csak a császár és imperium. Irogatott is mind ő felségének, mind a moguntiai electornak, mint imperium archicancellariusának directe, míg osztán elvették a pennát tőle. Igaz, hogy nagy malitiával bírt, többek között egyet hozok elő: testvére *gr. Teleki László* úr *Pál* nevű fia, kivel én Németországra jártam, elszökvén az atyjától, mégyen a prussus szolgálatjába; békövetkezvén a hadakozás, evocáltatik notára; azalatt nyilvánvalóvá lészen, hogy ő ott meghalt,[1]) sőt még a hadakozás előtt, melyet az ausztriai követ is Berlinből megírt ide *Vallis* generalisnak. Elküldték halotti orátioját is nyomtatásban és temetésének rendét etc. Ő fogja magát, hamis leveleket csinál annak bizonyságára, hogy *gr. Teleki Pál* él, és csak költött dolog volt a halála, le is mocskolja mind szóval, mind írással említett bátyját és az átkozódó zsoltárt reá kivánja levél által. Ezekért evocáltatta is a bátyja, perlette is egy diaetán, de azután belé hadta.

(Siskovics előléptetése.) Jöve híre, hogy hadi promotiok lettek s azok között nevezetesen *Siskovics* feldzeigmeisterré lett, kinek mint különös jó uramnak gratulálék is; látom nem sokat ártott *Lascival*, hadi praesessel való régi idegenségek.

(Lasci evése.) Ezen *Lásci* (!) mióta belli praeses lett, úgy mondják, csak maga egyedül eszik és ebéd felett olvastat magának Polybiust és egyéb attele könyveket; csuda gustus, vagy talám ad ostentationem cselekeszi, hogy nagyobb existimatiot szerezzen magának.

(Farsang 1767.) Ezen fársáng nem igen vig vala; egy szakács tartott hetenkint 3 bált, melybe fizetésért mentek. Generális *Ha*...

[1]) Mint őrnagy 1755. Halmágyival 1752—53. Németországban járt. (L. i. naplóját.)

tartott vagy kettőt, más senki sem. Minekutánna nyavalyámtól szabadultam, egyikbe én is elérkeztem; sok masquerák voltak. Maga a generálisné török asszonynak, *gr. Teleki Sámuel* pedig töröknek öltöztek, gazdagon schmukkal készítvén ki a fejeket, valósággal illett mindeniknek.

(*Földrengés és más hírek.*)

Földindúlás sok helyeken hallatott, nevezetesen Amerikában szörnyű nagy volt, annyira, hogy nemcsak házak, hanem kősziklák is omlottak öszve, sőt egy helység el is sülyedett, mint a Novellák írták. Csudálatos dolog volt az is, hogy Vürtenbergában egy lakatos meg akarván próbálni a puskáját, ki ment az erdő felé, holott egy sereg varjú repülvén el feje felett, közikbe lőtt és kettőt elejtett; reá támadtak ebbéli bosszúból az varjak, szemét kivájták, nemcsak, hanem orrokkal, körmökkel mind addig karczolták, míg megölték. Ugyan vitéz varjak voltak ezek!

(*Hírek Hadik távozásáról és utódjáról.*)

Sok hírek jöttek generális *Hadik* kimenetele felől, melyek talám annyira nem mentek volna, ha maga *Hadikné* nem beszéllette volna némelyeknek ő felsége bilétjét, melyet írt az urának, hogy t. i. noha még nem bizonyos, de ha történnék, hogy *Hadiknak* ki kellenék menni, bizonyos lehet benne, hogy ő felsége inconsolate nem hagyja, hanem hasonló becsületes, jövedelmes, de nyugodalmasabb commendot ad néki. Bizonyosnak mondják, hogy *Maquoir* general feldzeigmeister, a *Blümegen* veje, már resolválva volt s ha meg nem hal vala, le is jött volna, kit jó embernek mondtak. Volt osztán híre *Becknek*, kit brutalisnak mondottak, de mivel lutheranus volt, ebben inkább kételkedtek, hogy ide küldjék, hanem

Mivel *Hadik* örökké panaszolt, hogy a gubernium praesidiuma és general commendo nem egy embernek való s bolond volt, a ki elsőben annak conjunctioját jovallotta: tehát az impressiot tévén az udvarnál, determináltatottnak beszélték, hogy többé a kettőt egy embernek nem adják. Szándékoznék arra nézve ő felsége *Kollert* gubernium praesessének, *Siskovicsot* pedig commendirozónak beküldeni. Az elsőt a productioért, az urbariumért és egyéb publicumokért, kiváltképen pedig, a Theresianus Codex revisiojára nézve beküldeni és ha a sullyán a dolognak jól általmenne, vagy gubernatornak meghagyni, vagy más gubernatort resolválni. *Siskovicsról* azt mondták, hogy maga rólla semmit hallani nem akart, és nem vágynék ide béjönni. Nékem pedig írták, hogy a felesége azt mondotta, mindennap kész volna maga a generálisné Erdélybe leindulni, mely talám csak magától nem származott. Ettől mind a két úrtól többire féltek. Az elsőtől, mivel Magyarországon a közelebbi diaetán

oly keményen viselte magát a statusok között, akkor personalis lévén; a másiktól pedig, hogy oly minden tekintet nélkül ment a militia felállítása dolgában s kivált annyi jószágot vett el, a mint praetendálják, erővel is. Megválik az idő mit hoz. Tudom olyan csendes placidus urat nehezen (*Hadik jellemzése.*) kapnak, mint *Hadik* excellentiája, ki a maga mansvetudojával, bölcsességével és egyenességével megoltá azt a nagy tüzet, a mely *Buccow* alatt gerjedett vala, és minden confusiokat, a mennyire tőle lehetett, helyre hozott. Laboriosus ember volt, a mit pedig kidolgozott, annak keze lába volt. Nem is exponálhattak néki egyebet, hanem hogy késedelmes volna. Igaz is az, hogy nem habart el semmi dolgot s mivel sokféle objectummal volt obruálva, rendre kellett vinni, és azért nem lehetett időnap előtt praecipitálni. Másként természet szerint is lassú volt, de ezen lassúság nevezetes késedelemmel nem volt egybe kötve. Én úgy vélem, ha ugyancsak kiviszik, azok bánják meg, a kik kimenetelét secundálják vagy dolgozzák; mert e' nem lármázott, az observált hibákot sem kiáltotta időnap előtt ki, hanem mentére hagyta menni a dolgokat, hogy önként akadozzanak és mutassák ki az orvosolni valókat; más pedig olyan jöhet, kinek az a patientiája nem lesz, hanem öszvevész tova és sok szemre való hányás és ebből egyéb is következhetik.

(*Gr. Nemes János gub. tanácsossága.*) Midőn a consiliariusságra a candidatio végbe ment vala a mult esztendőbe, *gr. Nemes János* urat nem is akarák candidálni, a püspök és *Hutter* úr nagy bajjal tétették belé. Resolváltatván, a mely nap introducáltatott, mindjárt dissentiálni kezde némely dologban *Hutter* úr opiniojától, azután pedig senki a püspökkel is annyit nem disputált, mint maga; nevezetesen midőn a kolosvármegyei és a marosszéki főtisztségekre a candidatio a guberniumba véghez ment, mint nékem betegségem alatt consiliarius beszéllette, improbálta azt a módot, mely *Buccow* idejétől fogva bécsúszott, hogy t. i. nem úgy mint azelőtt mennek véghez a candidatiok, midőn minden consiliarius maga voxát felvitte s kikre több votum ment, azok közül tétettek fel hármon mindenkor a candidatioban, most pedig a püspök dictálja maga tetszése szerint s ha más nem egyezik, nem veszi kedvesen. Maga is ekkor felvitte volt separatim maga voxát, melyet *Hutter* úr is subscribált, melyből *Kornis Mihály* (kit a püspök portált és *gr. Kemény Farkas)* kimaradott volt; ellenbe pedig *br. Kemény Pál*, kit nem akart a püspök, benne volt. Sok contentio volt ebben; azt is mondta a püspök: a gubernium megegyezvén, magok votumát küldjék fel ketten. Végre oda vitte, hogy *Kemény Pálnak* is bé kelle menni.

Azután pedig más casusban, midőn a máthéi, *gr. Haller Páltól* a leányág által perlett jószág iránt lejött volt udvartól a sententia és *gr. Haller Pál* a húgánál lévő részt, mint fiúágra itéltetett jószágot ante executionem propria autoritate elfoglalta és ennek restitutióját sollicitálta a grófné *Teleki Pálné*; excipiált *gr. Haller Gábor* ellen, úgy mint kinek atyja egy testvér volt a *Haller Pál* atyjával; consequenter mint leányágból fiúágra elsőben akkor itélt jószágban, melybe a fiak között divisio sem volt, immediata successioja volt. Ez kikelni nem akart a guberniumból, a püspök nagy oratioval manuteneálta; szemibe senki nem örömest szóllott, úgy hogy már láttatott a gubernium consentiálni, és a püspök positive kimondott sententiájára állani: akkor *gr. Nemes* ugyan kiteve magáért, mert *gr. Teleki László* is secundálván, megfordítá az egész dolgot. Erről az úrról igen rossz hírek folytak, melyekre nézve nagyon tartottak consiliariusságától; de oly disinteressate viselte eddig magát és oly egyenesen ítél, hogy többet senkitől nem lehet kivánni; annyira, hogy a kik azelőtt nem szenvedhették, most megvallják, hogy soha úgy emberbe meg nem csalatkoztak, mint ebbe az úrban.

Martius 1767.

Tudva vagyon mindenekelőtt *Soffronius* nevű schismaticus Havasalföldéből béjött kalugyer mennyire turbálta vala az uniot. De nemcsak, hanem a mult borussiai hadakozás alatt a közönséges csendességet is, feltámasztván a népet a megmaradt kevés unitusokra, sőt Zalatnánál a militiára is, annyira, hogy a fejérvári commendans is rettegett a várba, ezerenkint gyülvén öszve. *(Sofronius izgatása.)*

Béjövén pedig *br. Buccow*, tevé őtet ebben ő felsége regius plenipotentiarus comissariusnak, rendelvén melléje néhai camerae consiliarius *br. Dietterichet*, actuariusnak pedig *br. Möringert*. Kik sok monasteriákat Erdélyben elrontatának, az unitusokat és nem unitusokat conscribáltaták, dismembrálák, a templomokat közöttök felosztták etc. Mely szerint akkor felette kevés unitus maradván, az holott öt s hat találtatott, a templomokat nékik adták; a nevezetesebbeket pedig, mint Vizaknán, Fagarasba, Károlyvárt etc. ha nem voltak is, az unitusoknak adták; de egyébütt is, az hol a templomokat a nem unitusoknak engedték, a parochalis fundusokat és appertinentiákat, valahol voltak, az unitus papok megtartották. *(A g. katholicusok és g. keletiek összeírása.)*

(Novákovics g. keleti püspök.)

Adott ő felsége ugyanakkor a nem unitusoknak püspököt, *Dionisius Novákovicsot*, azelőtt budai püspököt. Praescribált ennek instructiot; adott diplomát is, melyek által nagyon circumscribáltátott, hogy az uniot nem inpediálja. Ki mivel nemzetére nézve rácz és kemény ember volt, ellenben pedig a sok tudatlan új pópája semmit sem ért, sokat megcsapatott bennök, elűzött és exauctorálta mind azokat, valakiket nem censeált és újabb facultatoriát nem adott. Melynek taxája az ecclesiához képest 40, 50, 80, 100 és több forint volt, melyből sok ezer forintja bégyűlt. Gyanúban is jött vala azért a község előtt, mintha ő is titkon unitus volna, mely nem volt igaz. Innen lött osztán, hogy az unitus papok vérszemet vévén magoknak, sok embereket alliciáltak az unióra, a ki nem állott, azt is unitusnak irták; a templomokot via facti foglalták a nem unitusoktól; néhol kérték, allegálván, hogy ők többen vadnak. A két püspök specificatioja toto coelo különbözött egymástól; az honnan a gubernium azt rendelte, hogy egy catholicus, egy reformatus comissariusok, úgy az unitus és nem unitus esperestek connumerálják az hallgatókat és mindnyájan subscribálván, úgy küldjék bé. Mely mód sokszor hazugságba hagyta az unitus pópákat. Ugyan csak a sok számot béküldvén az unitus püspöknek, e pedig az udvarnak submittálván, véghetetlen sokra ment száma az uniot amplectálóknak; melyért ő felsége nagyon megdícsérte a püspök buzgóságát az unio terjesztésében. Ellenbe pedig sűrűk voltak a panaszok, hogy az embert híre nélkül is unitusnak írván, tőlle a nem unitus pópát eltiltották és ecclesián kivül voltak etc.

(A g. keletiek Oroszországba való édesgetése.)

Egykor Hadiknál lévén, 's efféle dolog hozódván elő, mondá: meg kell kimélni a nem unitusokat, mert a muszka most Lengyelországban mulatozván, történhetik, hadakozásba borúlunk mi is; de ha nem is penetrálhat a muszka Lengyelországnak hozzánk közelebb való részében, és a mint az egész imperiumra patenst bocsátott ki, hogy valaki Nova Serviába mégyen, talál ottan 30 rubent (!), 12 esztendeig való exemtiot, házat, földet s manufacturára való alkamtoasságot; érkezett volt ide is hasonló patens, melyet elfogatván, in originali küldött ő felségének; nagyobb módja lészen közelebbről alliciálni a népet, mely ob similitudinem religionis félő nagy mértékben ki ne menjen a pollicitatiokra és a guberniumtól kérjen számot az udvar az emigratioról. Beszéllette ennek felette, hogy azon Nova Serviát kezdették elsőben megülni a ráczok, kiket, hogy az uniót nem amplectálták, és szabadságokról lemondani nem akartak, nem tudja ki

(Új Szerbia alapítása Oroszországban.)

tanácsából elbocsátott az udvar; kik néhány ezeren elmenvén, nehány milliókat, méneseket, gulyákat vittek el magokkal. Egy kapitányt ismert, kinek egyedül volt 120 ezer frt készpénze. Ezek ott megtelepedvén és successive mások is menvén, már egy fővárost, feles falukat építettek, mind regularis formára. Vannak sub militari jurisdictione, nagy gazdák, kereskedők és manufacturákat is állítottak fel. Későn vette osztán észre az udvar, minémű nagy kárt vallott ezeknek emigrátiojával s úgy tartotta meg a hátra maradtakat a kimeneteltől.[1])

Midőn a continua táblák felállának, kimaradának az unitariusok az hívatalokból, lévén ez iránt különösen instructioja különösen *Buccownak*, melyet halálakor találtak meg. Éppen Tordán s Abrudbányán maradtak meg a magistratusokban és Aranyasszéken a notarius. Ez pedig akkori főtiszt *gr. Bethlen Pál* úr repraesentatiojára, nem lévén ott más alkalmatos subjectum. Prémálták őket szegényeket imitt amott, de az idén Torda vármegyei főispány *gr. Kálnoki* a tordai magistratusból egészen kipusztítá, midőn két senatort és notariust, megparancsolván, hogy helyökbe ex catholicis et reformatis másokat candidáljanak, hívataljoktól megfosztott. Eleget allegálták ők az törvényt, hivták a több religion valókat segedelmekre és jóllehet a reformatusok többire manutentiójokan dolgoztak, de semmire sem mehettenek, másokat declarálván s introducáltatván a főispány, úgy mint két reformatust senátort (mivel a paritásnak annyi hijja volt) és egy notariust catholicust. Durván bánt, a mint panaszoltak, véllek, nemcsak őket, de még a faveáló reformatus jó nemeseket is csak per te s tu tractálván. *(Az unitariusok mellőzése az új törvényszékeknél.)*

Béjövének a guberniumba panaszra, ott hevere a memorialis s utoljára több religiosumokkal adá a püspök *Balónak*, hogy referálja, s oda süté a makkot. Elmentek a püspökhöz a követek, de e' még durvábban bánt véllek, őket, a mint panaszolták török vallásúaknak mondván, melyet nem méltó szenvedni a keresztyéneknek, azért ő hozzá többet ne is menjenek, mert ő soha nékik nem szolgál. *(Az unitariusok panasza.)*

Aprilis 1767.

Valamiképen martius sok havazással és szüntelen való esőzéssel elfolya, úgy Aprilis is a sok esőzéssel kezdé. Nagyon megáradának a vizek és oly nagy sár lőn, hogy *(Időjárás.)*

---

[1]) Ld. bővebben: *Piscsevics* orosz tábornok vándorlásai és kalandjai (Bp. 1904).

szekérrel járni nem lehetett. A tavaszvetéssel kivált igen elkéstek az emberek.

(Királyi rendeletek.)

2-da olvastaték fel ő felségének egy parancsolatja, mely által parancsolta, hogy a diurnumokból is arrhát és a quártély-censusból minden forinttól egy-egy garast huzzanak le.

Olvastatott más is, mely szerint taxae specialis obtentae dispensationis matrimonii in gradu prohibito initi a provincialis cassába fizettessenek; taxae utpote erigendo orphanotrophio catholico dicatae, et capitale subinde aerario regio ceu fundo magis securo elocandae.

Jött harmadik is, de modo jus administrandi Turcicis subditis.

(Plebanusok fizetése pótlása.)

Discursus lévén a gubernium által a felséges udvarhoz tett vagy teendő commendatiokról, monda a thesaurarius úr excellentiája, hogy ő excellentiájok ketten commendálták méltóságos püspök úr excellentiájával a catholicus clerust ő felségének ezelőtt még két esztendővel; hallgatott eddig a dolog, már pedig ő felsége resolvált 434 ezer frtkat, hogy annak interesséből, a mely plebanusoknak annyi nincsen, fizetésök 150 r. frtra pótoltassék, templomok, scholák etc. építtessenek.

(Kath. templomok és iskolák építése.)

Jöve is a püspök úrnak insinuatuma a guberniumhoz, melybe requirálta, hogy Udvarhelyszéken Etéd, Szitás-Keresztúr és Ábrahámfalván; Aranyosban pedig Bágyon, Harasztos és Várfalván templomoknak, parochiáknak, oskoláknak helyek excindáltassanak és manuariusokkal s materialeval segítségül legyenek, melyről ki is mene a gubernium parancsolatja.

(Erőszakos térítés Marosszéken.)

A mult esztendőben martiusban repraesentálta vala a mvásárhelyi *Apostol György* nevű superior, hogy Marosszékbe Böv vagy Bőj nevű faluban kettőn kivül mind megtérvén a reformatus lakosok, a templomot törvény szerint adná nékik a gubernium. Kiküldetének két-két comissariusok a 3 religiokból, de azok azt reportálván, hogy 11 paterfamilias és 41 személy lévén catholicus, reformatus pedig 14 paterfamilias és 96 lélek: ők a catholicusokat a káli ecclesiához igazították, a hová eddig is tartoztak. Most a reformatus lakosok instantiával folyamodván a guberniumhoz, exponálták, hogy a catholicusoknak eredete onnan vagyon, hogy a *Vas* familia nehány bői lakosokat mosoni jobbágyoknak praetendálván és azokat pro talibus mind szék, mind tábla, mind a gubernium megitélvén és az udvar decisiojától függvén, oly reménséggel, hogy a jobbágyság alól megmenekednek, catholicusokká lettenek, kikhez járulván más két gazdák is, a templomokat praetendálták; minthogy commissariusok is küldettek ki (ut supra). A mult télen pedig négy gazdákat reformatusokat, több-

nyire armatu manu *Csapai* V. királybíró turbálván, egyiknek házában kántort, másiknak harangozót, harmadiknak obsitos lézengő katonát, negyediknek falu pásztorát mind catholicusokat tettenek bé. Kérték azért a guberniumot, hogy ős házokat nékik, melyből erőszakkal törvénytelenül turbáltattak, restituáltassa. Concludálta vala is a gubernium, hogy a mely ház kántornak adatott és más mise mondani fordíttatott, maradjon ugyan a catholicusoknak, de a falu közönséges helyére ezek elébbeni possessorinak a falu által más házak építtessenek, a többi pedig restituáltassanak simpliciter; de a generális betegsége miatt jelen nem lehetvén, parancsoltatott nékem, hogy a conclusumot referáljam. Midőn ott volnék, érkezék a fenn irt superior *Apostol* guberniumhoz szóló levele, melyben mind két religión lévő emberek individualis specificacioját béküldvén, demonstrálta azt, hogy mind gazdák, mind lelkek többen vadnak catholicusok, azért adassék nékiek a templom.

Sok contentio vala ekkor; az akkori főtiszt *gr. Nemes* declarálta, hogy a kántor házát a gubernium parancsolatjára adták oda a falusiak. A másik iránt is vett commissiot, hogy pro sacris celebrandis a szomszédját is adják oda; de maga rescribált, hogy azon szomszéd gazdának felesége gyermekágyba, két gyermeke himlőbe feküdvén, télnek idején nem turbálhatja, különben is székely szabad embert nem tudja, hogy lehessen maga jószágától megfosztani? Melyről további parancsolatját várja a guberniumnak, mely azolta sem érkezett, hanem via facti mind ez, mind a más kettő fegyveresen exturbáltatott híre, akaratja nélkül.

Mondá erre *gr. Teleki* úr, benn volt mindenkor a guberniumba, soha hirét annak az ordinationak nem hallotta, sem pedig a *gr. Nemes* úr relatiojának; abban vagyunk a jó napban, hogy a religiosumok soha napfényt nem látnak, supprimáltatván, vagy sok expeditiok benne hír nélkül tétetvén. De mi haszna lőn ennek és több effélének, elmúlék a házak restitutioja, és ismét commissariusok denomináltatának. Isten tudja mi vége lessz. Egy szegény oda való ember azt mondá: egy jobbágy változtatta vallását azért, mert hét héti exemptiot igért *Apostol* a szolgálatból, s hogy confessiot tett, másnap dologra hajtották; az ura is *Berzentzei János* neheztelt érette, mondván: eddig a mi innepünkön magadnak dolgozhattál, már mindketten innepelnünk kell. Vittek oda és más gazdára quártélyos módjára szállítottak idegeneket, és egy oláhot is persvadeáltak, hogy míg a templomot elveszik, mondja magát 9-czed magával catholicusnak, nagy familiájú ember lévén. Melyek mind

(Vallásügyek titkos intézése.)

fenforgottak a guberniumba; de csak azt felelék: az első connumeratiokor a reformatusok is fogadtak felesen külső cselédeket, kikkel számokat szaporították. Végre osztán ugyan csak elvégezék és a denominált comissariusoknak megparancsolák hogy a reformatus lakosok exturbatiojának okait és circumstantiáit is investigálván, a guberniumnak referálják; azalatt a templomot is in statu quo hagyván. Itt látszik meg a jesuiták machinatioja, midőn ily mesterségesen akarják azon ecclesiácskánkat teljességgel kiirtani.

(Hunyadmegyei ügyek.) De magok felekezeteket is, a hol rést látnak, nem kimélik, példa erre *Olasz Ferencz* főember, néhai ítélőmesternek *Olasz Mihálynak* a fia, circiter 65 esztendős ifjú legény. Ez vidám barátságos ugyan, de a hunyadvármegyei főispányságra eleitől fogva nagy kivánsággal vágyódó ember lévén, mindent elkövetni kivánt megszerzésére; pénzét sem kimélvén, hogy ezáltal czélját elérhesse. De mind haszontalan volt, mert elsőben *Kornis Antal*, azután *Macskási Péter*, *Jósika László*, *Balogh László*, most pedig *gr. Kendeffi Elek* kezéről elütötték ugyan; de az irigység *Olaszt* annyira vitte, hogy ennek factioja miatt egyiknek is csendes administratioja nem lehetett, annyira, hogy *Kornis* kénteleníttetett compania németet a generalis székre vinni; *Macskási* és *Jósika* ellene s adhaerensei ellen semmit sem cselekedhettek, úgy mortifikálta, valamint akarta. *Balogh Lászlóval* veszekedett, szidta szembe is. *Gróf Kendeffit*, mivel *gr. Lázárnak* a praesidensnek veje volt, aggrediálta oldalfélt addig való szokása ellen (mivel in religiosis indiferensnek mutatta vala magát) azzal, hogy a püspöknek feladta, mennyire negligáltatik a paritas inter religiones, és egyet olyat tett szolgabírónak, a ki apostata, és processust érdemel és hogy mások is négy számmal többen vagynak reformatus szolgabírák. Annyira is vitte, hogy ez exprobráltatott és megparancsoltatott, hogy az apostata szolgabírót prosequálják s a paritast reducálják. Amaz interea meghala s a processusnak nyaka szakada, a többiről pedig repraesentála a vármegye, hogy capax catholicus subjectumok nincsenek, kiket lehetne applicálni. És ez ebbe marada.

Gr. Kendeffi mivel igen placidus ifjú, de másként Helvetiában tanult okos ember lévén, úgy vélekedett, hogy ha régi tanult főbíró *Nagy Sándort* kivetteti s egy élhetetlen catholicust bététet. *Kendeffi* belésül az administratióba. Neki kezde azért, verbuála másokat is maga mellé és addig firkálának ellene, míg hívataljától megfosztták; de nem éri el czélját, mert *gr. Kendeffi* más eszére nem szorult annyira, hogy magától is kötelességét ne tehetné.

Ezeket azért praemittálám, hogy azon főtisztség elnyerése iránt való passioját declaráljam bővebben; melytől viseltetvén, adott vala egy charta biancát, még mikor *Balog* resolváltatott, az akkori kolozsvári pater rectornak talám ezer aranyról, hogy ha azon főispányságot megszerzi néki, a pénzt megfizeti. Más nyervén el akkor is, hallgatásba marada a charta bianca; már most maga panaszlotta nékem is, másoknak is, hogy azon papírosra obligatoriát irván, mintha kölcsön kérte volna a jesuitáktól, kérik tőle az adósságot és interessét. Midőn pedig ő mondotta, hogy ő néki az egész ország tudtára szüksége kölcsönpénzre nem volt; de ezelőtti szebeni pater superior *Galob* levelével is megbizonyítván, hogy ő azon charta biancát a főispányságért adta, azt pedig el nem nyerhetvén, vélle nem tartozik, sőt csudálkozik, hogy férhet oly lelki atyák lelkéhez az afféle vásár? etc. Melyre a p. rector felelte: ő mindazokban semmit sem tud azon obligatoria praedecessorától adatott által néki, arra nézve conscientiájában áll a residentia fundusit vindicálni; mindazonáltal ő azt visszaadja, ha holta után minden keresményét azon societasnak legálja és arról securizálja. Ő mondta: se egyikben se másikban, csak azért is, hogy oly mala fide agálnak vélle, semmi sem telik, lássák, keressék törvénynyel s hozzák napfényre hamisságokat. *(Jesuiták üzelmei.)*

Nem lett volna káros csere, ha egy oly fundamentom nélkül való adósságért 20 v. 30 ezer forint érő aquisitiot nyerhettek volna.

Panaszlának a kolozsváriak is a jesuiták ellen, hogy Monostoron és Kajántón két-három esztendőtől fogva propria auctoritate vámokat állítottak és a civiseket húzzák, vonják. Communicálá a gubernium a p. rectorral, hímeze hámoza a válaszába, de csak abba marada. Reménlem ő felségének a több kolosvári actákkal felküldetik. *(A kolozsvári jezsuiták.)*

Marosvásárhelyt a városnak volt egy malma, az Marosnak egyik ágán. Ezen papok kezdének czövekeket veretni a gátnak tulsó szélire; inhibeáltatta a város; ekkor cessáltak. Azután, midőn az első impetus elaludt, ismét hozzáfogtak. Lárma lött, le akarták vágni; megint cessáltak. Denique néhányszori félbehagyás után megépítették és jobb a varosénál. *(Jesuiták Marosvásárhelyt.)*

Kolozsvár megengedi ad instantiam, hogy míg az Académia építése tart, addig a dolgosok és magok számára serkorcsomát tarthassanak. Ők azóta mind sert, mint bort, még pedig idegent is árultatnak; soha el nem végezvén az építést. Panaszoltak a városiak, de még eddig semmi haszonnal.

Mihelyt a collegiumunkon Vásárhelyt valami igazítást akarnak tenni, mindjárt szaladnak a commendansra s inpediáltatják. Most mégis *Hadik* ott járván, megengedte a szükséges épületeket.

(A jezsuiták Brassóban.)

Hát Brassóba hogy hívatta ki a p. superior papunkat a communioról a commendans nevével, hogy hordozták házról házra, titulo, hogy a commendanst keresik; végre, hogy akadott a jesuitára, ki meghadta, hogy oda többé ad sacra celebranda bé ne merjen menni. Holott se commendansnak se magistratusnak hírével nem volt. Igy mult el a communio. Ezt is *Hadik* restituálá és parancsolá, hogy többé ne impediáltassanak. Az unitariusokat pedig sub ipsa communione turbáltatta, papjokat elkergettette, a bort és kenyeret szélyel hányattatta.

Aprilis, Majus 1767.

(Fogarasföldi beruházások váltságdija.)

Leérkezék ő felsége resolutioja a fagarasföldi melioratiok bonificatioja iránt, melyben parancsolta, hogy a mint Bécsben complanált *Bethlen Gábor* úr excellentiája a subhypothecariusokkal, fizettessenek ki a szász natiotól. Szerencsés volt *Baló*, de szerencsés voltam én is, hogy a summánkat tempestive kivettük volt, mert a többi, kiknek hátra volt, nagy része praetensiojoknak igazíttattak *gr. Bethlenre*, azt praetendálván a szászok, hogy valami 6 ezer forint summával még többet fizettek, mintsem tartoztak és ezért több kárba magokat nem ejthetik. Elég kárunkkal complanáltunk, de veszett fejszének legalább nyele megfordult. Van pedig még hátra nékem is valami 300 forint praetensiom, de tartok, hogy csak bottal ütöm a nyomát.

(Kölcsön a kolozsvári ref. collegiumtól.)

De más nagyobb kártól félek, mert vettünk *gr. Bethlen Gábor* úr excellentiája számára 3500 r. frtkat kölcsön a kolozsvári ref. collegiumtól magunk cautionkra, én, *Baló Antal* és *Márgai Ferencz* uram. Admoneáltattak is bennünket, hogy fizessünk; mi sollicitáltuk eléggé, de még 2000 forintnál többet nem disponált, holott interesse is valami 800 frtig restál. Megesik a hív szolgálat, mert nemcsak a jószág remissiojába, mint írám, nagy kárunk volt, hanem ennek felette tenger költségünkért, fáradságunkért, disgustusunkért soha csak egy krajczárt sem adott, melyből megtanulhatja akárki, hogy felettébb hív ne légyen.

(A határőrség parancsnoka br. Mednyánszki, majd gr. Gyulai Sámuel.)

Tette vala ő felsége székelyek és oláhok brigadiros generalisának feldmarschal-leutinant *br. Mennyánszkit* (!), de azután Mantuába commendiroztatván a szebeni com-

mendans, *gr. Montoya*, helyébe succedált *Mennyánszki*, ennek helyébe pedig succedált *gr. Gyulai Sámuel*, a Gyulai regementnek generálisságra praemoveált obestere, ki leérkezvén, általadta neki *Hadik* mindjárt a székelyeket, holott ő oláhok brigadérossának is tétetett, mint hosszas és nékem is mutatott instructioja tartotta. Felírván azért belli praeses *Lascinak* és cabinet secretarius *Néninek*, eljöve a parancsolat, hogy azokat is általadja. Panaszolt ez az úr bellicus secretarius *Heydterre*, ki oberster *Eiholtzot* portálta, hogy az oláhokhoz tegye, és *Hadikot* is reá vette, de látom triumphált *Gyulai*. Velem igen confidenter volt, sokat communicalt velem, és tudakozódott tőlem kivált a limitaneus tisztekről, és regiment commendansról, meg is mondtam, a mit tudtam. Megmondtam a sok excessusokat is, melyeket ő megigért hogy tollál, de a mint tapasztaltam, csak faveált a militiának, noha ő felsége megparancsolta, hogy minden rigorral [1]) procedáljon.

Rendelte vala ő felsége még a mult septemberbe, hogy egy militaris comimssio állíttassék fel ad analogiam reliquarum haereditariarum provinciarum, melynek praesesse légyen egy gubernialis és actualis intimus consiliarius, assessor egy más consiliarius, a parte militari pedig egy generális, 1 vagy 2 stabalis tiszt s a bellicus superior commissarius *Stöhr*, mind gubernium részéről, mind bellicuméról egy-egy actuariussal. Hová omnia negotia tam limitaneos, quam reliquum militem concernentia, cum re provinciali qualitercunque connexa, referantur. *(Vegyes bizottság szervezése.)*

Azt mondá *Gyulay*, ő kérte ezen commissiot ő felségétől, hogy mivel sok a panasz, ezen commissio revideálja, írja protocollumba és minden sessioról ő felségének felküldje, hadd lássa maga ő felsége, melyiknek van fundamentuma és melyiknek nincs.

Haladott eddig ezen commissionak felállítása úgy vélem azért, hogy *Hadik* elsőben *gr. Lázárnak* deferálta a praesidiumot, ki ugyan nem deprecálta simpliciter, de halasztotta, azalatt lába kisebesedése miatt bé nem jöhetvén, *gr. Haller Gábort* akarta constituálni; ki is már fel is vállalta volt; de mivel elsőben feldtmarschallieutenant *Mennyánszkit* akarta *Hadik* belé tenni; *Haller* pedig, ámbár actualis status intimus consiliarius volt is, mindazonáltal, a mennyibe generalmajor volt, difficultas esett benne, hogy lehessen feldtmarschallieutenantnak generalmajor praesidiuma alatt lenni, bátor actualis status intimus consiliarius légyen is.

---

[1]) A másolatpéldányokban ki van hagyva és pontokkal jelölve.

Arra nézve, nem használván sok mentsége, tétetett *(A vegyes bizottság tagjai.)* főcommissarius *gr. Bethlen Miklós*, melléje *gr. Nemes János*, *Gyulai* generalis (kimaradván *Mennyánszki)*, obester *Eicholtz* és hadi commissarius *Stöhr*, actuarius registrator *Sonnenberg* és *Jakobi* a generalatus részéről.

Hadik Gyulait Brassóba destinálta volt, de ő menni nem akart, az udvar is parancsolt osztán, hogy Szebenbe maradjon s úgy ment bé a commissioba.

Sok disceptatio volt, ha valjon a mixtum forumokról való causáknak ezen commissiora kell-é provocáltatni? mivel ez expresse fel nem volt téve. De *Hadik* azt tartván, hogy más fog a' végre az ő praesidiuma alatt rendeltetni: publicálák a rescriptumot, mely a commissio erectioja iránt jött, lássák, hogy fogják érteni.

(A triesti kereskedő társaság ajánlata.) A triesti kereskedő compagnia íra a guberniumnak, hogy ha bizonyos esztendőkre stipulál vélle, hogy in grosso (darabba) a portékákat adhassa, itten depositoriumot fog tartani és mindent olcsóbban ád, mint most veszik. Accludálta árát is czitrom, narancs, faolaj, rosolis comestibiléknek, melyeknek ára sokkal kevesebbre ment az eddig valóknál. Észrevévén ezt a tömösvári compagnia, ez is offerálá magát; melyen a triesti megindulván, megigérte, hogy a temesvári ellen satisfactiot kér, mivel ez is tőlle veszi, mégis praejudicálni akar. Iránák azért a triestinek, hogy küldjék bé a directorokat, hogy concertálják vėllek. Béjöve, rendeltetének *br. Bánffi Farkas* és *Hutter* urak, megállíták bizonyos conditiok alatt (melyekről ide alább) és az udvarnak is referálák. Kaptak rajta elsőben az olcsóságért. 2-do, hogy a hazafiai belétanuljanak, 3-o, hogy sok productumokért pénzt hagyjanak itt, melyek úgyis eddig itt vesztek nagyobbára minden haszon nélkül.

(Az oroszok Lengyelországban.) Lengyelországban mind eddig continuálta a lakását a muszka, estek inconvenientiák is, megölvén néhány lengyel nemes embert, azért, hogy ezek is valami kozákokat levagdaltattak. A dissidensek pedig naponként elébb mentek, *(Lengyel confoederatiók.)* confoederatiot csináltak, ezt többen 300 subscribálták. A regni mareschallus is *Branyicki* közikbe állott, más sok catholicus urak is, úgy exul herczeg *Radzevil* is, kinek Saxoniából való béhozására muszka militia ment, úgy városok is, mint Danczka, Thorn etc. közikbe állottak, magoknak feldtmarschallt választottak, a királyhoz audientiára mentek etc. Varsauba templomot építettek, hol a muszka követ *Repnini* herczeg protegálta őket a sok papi contradictiok ellen.

(A lengyel protestansok sérelmei.) Azon confoederationis instrumentumban kitették az okait cselekedeteknek, hogy ő tőllök templomokat, scholákat

elszedtek, a mi megmaradott, azokat renoválni nem engedték; gyermekeiket ha pápista pap nem keresztelte, pro legitimo haerede nem tartották, az officiumoktól elein priválták, azután simpliciter excludálták, némelyeket közülök exiliumba küldtek. Ezeknek és másoknak is jószágaikat confiscálták etc. et verbo azt tartották, hogy mintha ők lengyelek sem volnának, nullis regni et privatorum legitimis praerogativis gaudere possint.

Jöttek mentek az urak a királyhoz, de nem bírtak véllek a muszka protectioja miatt. A pápa új apostolicus nuntiust küldött, e' dolgozott keményen, de minden dolog az augustusi diaetára differáltatott, mivel májusról elhaladott volt.

(Lubomirszki herczegékről.)

A generális *Hadik* várta a vejét *Lubomirszki* herczeget, kinek számára a *Heydter* szállását is elkérte, és még a gazdákat is belőle kiűzte, de egy officirje érkezvén, azt kezdék beszélni az emberek, nem fogna eljőni, mert nem tanácsolták néki, hogy a diaeta előtt kimenjen. 2-do viselős a herczegné, már pedig oly törvénye van Lengyelországnak, hogy a mely fiú az országon kivül születik, a' király nem lehet. Eventus docebit.

A mint a Novellák írják, kértek a lengyelek segítséget a katholikus királyoktól a muszka ellen, de nem igértek, folyamodván osztán a török portára, ez ugyan igért, de azt írta, hogy elsőben jól expendálják, ha nem volna-é jobb a dissidenseknek régi praerogativájokat és szabadságokat megadni. A honnan ugy látszik, hogy a dissidensek dolga jobbra fordul.

(A jesuiták kiűzetése Portugalliából, Franczia- és Spanyolországból.)

Csodálatos dolog, és a melyet ezelőtt 4 esztendővel senki sem hihetett volna, történt Europában, midőn a mult 3-ik esztendőbe Portugalliából, 2-ikban Francziaországból, az idén pedig Spanyolországból a jesuitai szerzet egészen elimináltatott, mely országok a catholica religióhoz legbuzgóbbak voltak. 1-a Aprilis ment ki a parancsolat Spanyolországnak mind európai mind másutt lévő tartományaira, hogy mindenünnen a számokra készíttetett hajókra kisértessenek el. Hajnalba körülfogta a militia a klastromokat, legelsőben is a harang köteleit vagdalták el, hogy a harang fére való veréséből lárma ne következzék; annakutánna egybe gyüjtötték őket és elindították szekereken, mindeneket a residentiákban conscribáltattak etc. s bézárták. Magokat vitték a portusokra, holott megvizsgáltatván, találtatott nálok valami 42 millióra való vechsel czédula, 270 rud arany, jóféle gyöngy, gyémánt és egyéb drágakövek skatulyákban, igen sok számmal. melyeket mind elvettek. Vitték őket a pápa országába

ad patrimonium Petri; de a pápa parancsolatokat adott, hogy sehol be ne fogadják; oly reménséggel lévén, hogy talám a spanyol király őket viszszafogadja. Irt is vagy két versbe, de elsőben a betegeket, azután a többit is kibocsátották a szárazra, és szállásokat rendeltek. Igért a spanyol király minden született spanyol jesuitának esztendőnként rész szerint 90, rész szerint 100 piastert, mely a mi pénzünk szerint 1 r. frt $22^2/_3$ krt teszen. Megírta a spanyol király a pápának, de igen rövideden, hogy néki minden tribunáljai azt találták, hogy a jesuiták az országnak nem hasznosok, néki is azt el kellett hinni, és azért kiküldötte, melyet mint az anyaszentegyház fia ő szentségének jelenteni kivánt. Magának tartotta pedig az okát kiküldetéseknek és senkinek nem jelentette, noha sok conjectura volt iránta. A fennirt pensiot is csak addig igérte, míg sem szóval sem írással a spanyol koronát meg nem sértik. Némelyek azt tartották, hogy a madriti (!) nép tavalyi feltámadásának ők lettek volna az okai; mások, hogy a királyi házat másként is per sicarios tollálni akarták. Azt is erősítették, hogy Amerikában egy franczia tiszt a jesuiták generálisának Paragáiban küldött instructioját megkapván és azt a spanyol udvarral közölvén, elbámult minemű dolgok voltak abban. Az európai spanyol ditiokból ment ki 6000 jesuita, többre számlálják az amerikai és más provinciákból valókat. Paragájba pedig, mely Amerikában az ő országok, mondanak lenni ötvenezer jesuitát és kétszázezer katonájokat, kiknek a hollandus pénzért fegyvert küldött, de egy transportját egy spanyol commendans elfogta.

Sok consultatio volt Romába ezen jesuiták dolgában és azt mondották, hogy ha criminaliter vétkeztek, kicsiny a büntetés, ha másképen, igen terhes és ha csak némelyek vétkeztek, mindnyájan nem luálhatnának. De alig reménlem, hogy az efélék és a pápának kétszeri requisitioja megváltoztassa a spanyol udvar egyszeri determinatioját; annyival inkább pedig, mivel a Romában lévő spanyol követ minden spanyol koronához tartozóknak szorosan megtiltotta, hogy senki közülök jesuitával ne társalkodjék és ne beszéljen.

(A franczIák a szerzetesek ellen.)

A franczia király rendelt egy commissiot in religiosis, a mely inter caetera reformationis objecta azt találta, hogy mindazon religiosus ordok, melyek csak in speculationibus coelestibus occupáltatnak és semmi emolumentum tőlök in societatem humanam nem deriválódik, tolláltassanak. Elküldött azért egy püspököt vagy érseket Romába, hogy erre azon udvar consensussát kérje; megválik, mire megyen a

dolog és valjon nem megyen-é többre? s nem teljesedik-é bé az erlangi novellista jövendőlése, ki azt írja, hogy ha a Szent Péter patrimoniumába még 40 ezer capucinus megyen, nagyobb drágaság lesz. Irja azt is, gyengül az az erös szék, midőn annak praetorianussait a jesuitákat oly három hatalmas országból és kivált a fidelissimus christianissimus és catholicus királyok kikergették.

Ugy hallatik a híre hogy Campmiller jesuita ő felsége confessariussa felmenvén felséges asszonyunkhoz, kérte volna, hogy azokat, vagy azoknak nagy részét maga birodalmiba recipiálná. Sokra menvén a beszéd, durván kezdett *Campmüller* szólani pro sua confidentia et auctoritate in animam tantae principis, melyet azután referálván valaki a császárnak, reá ment a királynéra, és mondta ő felségének: hogy lehet egy olyan embernek insolentiáját és impertinentiáját elszenvedni? Igy osztán megizenték néki, hogy többé nem confessarius, hanem retirálja magát. *(A jezsuiták a bécsi udvarban.)*

Felmentek annakutána a jesuiták a császárhoz és könyörgöttek pro manutentione et protectione, melyet jó neven vévén ő felsége, assecurálta őket.

Felséges asszonyunkat nevelvén fel *gr. Fuchsné*, mihelyt a regirungra ment, mindjárt főhopmesternéjének tette; ennek leányát *Daun* elvévén, maga is sürü promotiokat, végre fő hadi vezérséget és belli praesességet ért s abba meg is holt. Ennek is leánya mikor férjhez ment, in dotem százezer forintot adott ő felsége; de ezzel meg nem elégedett, hanem mivel fő hadi vezérségében igen jól viselte magát, mindezen hűséges szolgálatira, mind napájának érdemeire reflectálván ő felsége, Bécsben a Discalceatus Augustinianusok templomában igen pompás mausoleumot épittetett nékiek, fekete márványból való táblát tétetett fölibe, a statuák, melyeken áll, rézből öntettek és megaranyoztattak. Egy pyramis épült vagy emelkedett közbül, mely a *Daun* statuáját a felesége statuájától megkülönbözteti; egy felől áll a Halhatatlanság a koporsóra feküve s ezen a maga neve; más felől a Fortitudo székben ül; felette drága mesterséges munka. Alól vagyon ezen inscriptio: *(A királyné kegye gr. Daun és felesége iránt.)* *(Gr. Daun mausoleuma Bécsben.)*

D. O. M.

LEOPOLDO COMITI A *DAUN*

Dynastae Caleabornae Sassenhemii et Infer.
Walseae Principi Thiani.
Aur. Velleris et ordinis Milit. Theres. Majoris Crucis Equiti.
Supr. in rebus bellicis Senatus Praesidi

Summoque Castrorum Praefecto
Anno MDCCV. XXIV. Septembris nato
Quod paternae avitaeque gloriae memor
Qu. Fabiüm Maxi. summosque duces aemulatus
Meritis aequavit, virtutibus superavit
Omnibus non Imperatoris modo et militis
Sed et Christiani hominis officiis functus
Belli fortunam Religione
Exercitus castrensi disciplina
Tirones optimis institutis veteranos exemplo
Omnes consilio firmavit
Imperii Austriaci fines et Majestatem
Defendit, restituit, vindicavit,
Duci dum in acie stetit invicto
Parta ad Planianum XVIII. Junii MDCCLVII. victoria
Patriae Liberatori
Anno MDCCLXVI. V. Febr. extincto
MARIA THERESIA AUGUSTA
Monumentum hoc posuit
Eademque memoriam dignae tanto Viro Conjugis
Sibi ob gratam a teneris familiaritatem
Fidem, matrisque inprimis merita
Cui orbis Augustae educationem debet carissimae
M. Josephae ex comitibus Fuchs a Bimbak ortae
Anno MDCCLXIV. XIX. Jan. e vivis sublatae
Aeternitati consignari jussit.

Hogy ne áldozná fel az ember életét ily kegyelmes királynéjáért, a kinek jóságának, kegyességének és adakozásának nincsen vége.

Junius 1767.

(A királyné ítélete) br. Kemény Simon (és Széles Terézia perében.)

Jelentettem vala oda fel, minémű baja volt *br. Kemény Simonnak Széles Therésiával* és minémű informatiot küldött fel a gubernium ő felségének. Nem vévé azért tréfára a dolgot és mivel *Széles Therésia* is felment, maga is felrándúla Bécsbe, holott egy hét alatt expediálá baját s arról költ rescriptumot expediálá ezen holnapban, mely szerint positive és finaliter decidálta ő felsége, hogy

1-mo: Sem *Széles Therésiának,* sem a fiának *Kemény* névvel élni szabad ne légyen és soha semmi praetensiot a *Kemény* successiohoz ne formálhasson.

2-do: Egész expeditiojára Széles Therésiának és fiának adjon készpénzt *Kemény Simon* hatezer r. forintot a

Keményiana massából, és azt a gubernium interesre kiadván, annak censusából subsistáljanak, úgy pedig, hogy azon capitalis, az anyja elébb meghalván, a fiára szálljon, et viceversa, hogy ha pedig mind kettő decedálna, magának reserválja ő felsége, hogy azon capitalist ez vagy amaz pia causára fordíthassa.

3-o: Széles Theresia nihil obstat, quin e converso ad restitutionem vasorum argenteorum a *b. Kemény* praetensorum ad eandem familiam spectantium adigatur. A fia pedig Váczon ex aerario taníttassék. Mely istenes ítéletért megáldja Isten ő felségeket.[1])

Nagy consternatioval értettük mindnyájan ezen holnapnak első napjaiban felséges asszonyunknak sulyos nyavalyáját, mely ebből esett: hogy az ifjú császárné megbetegedvén, minekelőtte észre vették volna nyavalyáját, ő felsége megcsókolta; azonnal kimutatta magát a himlő az ifjú császárnén s talán appraehensioja esvén ő felségének, maga is meghimlőzött életének 51-ik esztendejében. Szerencsétlen a császár, mert a császárné meghalván 26-ik esztendejében, másodszor marada özvegységre; eltemettették pompáson, az özvegy császárné pedig meggyógyúla mindnyájunk vigasztalására. Pub- *Ő felsége himlőzése.*

[1]) *Rettegi György* Emlékirata, melyet 1759-ben kezdett írni és 1767-ig folytatott (Rettegi egykorú lévén Halmágyival, kinek épen tanulótársa volt), több dologról megemlékezik, a miről Halmágyi is. Kemény Simon és Széles Terézia peréről pl. ezt írja 1766-ból:

»Széles István kolozsvári senator s egyszersmind archivi requisitor is meghalt .... Egy Tresia nevű leányának dolgát nem állhatom, hogy ide ne írjam. Kemény Ádámné, Rhédei Drusiánna, az urának sok helytelen dolgait tovább nem állhatván, megkülönbözött, el akarván válni Kemény Ádám is tőle, medio tempore ez az Széles Trési öszveszürte vele a levet s azalatt a hasát is felcsináltatta, melyet vévén észre kiment Kamarásra, ott Kemény Ádám a katonai s erkedi plébánusokat magához hívatván, hogy már előttök a romai jus canonicum szerént egybeesküdjenek; meg is esküdtenek, de tudván a plébánusok, hogy feleségétől Rhédei Drusiánától nem divortiáltatott, rendesen meg nem hallgatták esküvéseket. Ugyancsak együtt laktak mintegy két hónapig; azalatt meghala Kemény Ádám, a fia Kemény Simon úr kihajtotta a második Kemény Ádámnét a jószágból; azolta mind járt a szegény Széles, hogy a leányát Kemény Ádámnénak, a fiát a leányának Kemény Ádám legitimus fiának csinálhassa; sokat is futott fáradott s most halála előtt ő felsége előtt szakadott vége: ugyancsak a gyermek pro legitimo nem pronunciáltatott, mivel kijött, hogy az apja iródeákokat fogadván a káptalanbeli leveleknek újra való írására, egy Veszprémi nevű borbélynak a fiával csináltatta; hanem pro alimentatione svadeálták Kemény Simon úrnak, hogy valamit vessen, melyet aligha megcselekszik, a mint nem régiben Bécsből írt leveléből láttam.«

(Rettegi Emlékiratait kiadta 1884–85-ben *Torma* Károly, Abafi Lajos *Hazánk* cz. tört közlönye I—IV. kötetében. A fennebbi rész a III. k. 345. lapján.)

sége templomépítésre ex aerario 2000 r. forintot; parancsolának azért iránta és egyszersmind arról is, hogy a reformatusoknak loco commodo templom helyet excindáltasson a szék, egyet értvén a supr. reformatum consistoriummal. Ha megadják, nagy kegyelmessége ő felségének, azt tartom, az oda való templomocska korántsem érvén 2000 frtot, de többet tészen a parochia és annak appertinentiái, melyek a templom után fognak csúszni.

Szőlő romlik. (Rossz időjárás, rossz termés.)

Nem elégedett meg az idő a téli állhatatlanságával, hanem a mult tavaszon is kevés jó napok után, midőn már a szőlő kijött és a fák is megvirágoztak volt, májusnak kezdetében egy hétig szüntelen havazván és harmadnapig is az hó megállván, a fagy mindeneket elronta; nem is marada semmi, valami kijött volt. Kijött pedig a szőlő a melegebb helyeken mind, éppen csak az hívesebb helyeken maradott imitt-amott. Jött valami jövése a szőlőnek a hideg után valami későre, de igen kevés, mely a középszerű termésnek a dézmáját sem teszi; az is megérik-e vagy sem? Isten tudja, mivel Medardus előtt harmadnappal elkezdvén az eső, minden nap esik, még ma is, úgy mint 26-a Junii, midőn az hó is az havasokat épen az aljokig ellepte volt, mely mindazonáltal ujabb consequentia nélkül mult el. Elkésett volt ugyan vetése is a kukurucának, de bezzeg elkése a kapálása, én nem hiszem harmadát mái napig a hazában kikapálták volna, gazba hevert, elsárgult. Az őszi gabona is a télből ugyan rosszúl jött vala ki, de ez annyira megépüle majd mindenütt a hazában, hogy a reménséget is felyülhaladná. Másféle hírek jöttek pedig a Banatus felől, holott a hosszas szárazság úgy mondják mindeneket megemésztett, gabonát, füvet etc. úgy, hogy a marháknak teljességgel nincs mit enni.

Gr. Bánffiné. (Gr. Bánffi Dénes és felesége perlekedése.)

Gr. Bánffi Dienes és grófnéja között nagy differentiák adák elő magokat, a grófné teve egy reprasentatiot az udvarhoz még az elein, hogy a gróf bonczidai kastélyát felvervén, azon drága portékákat, melyeket 15000 frttal Bécsből kiváltott a gróf Szebenbe vitette, jószágát pusztítja, a tisztektől pénzt exigál, contra interdictum regium adósságokat rak magára és házát elpusztítja. Parancsola ő felsége, hogy a gubernium restituálja és a grófot a contractus observátiojára cogálja. Kemény feleletet ada a gróf: hogy a' mind nem igaz, mert a portékákot maga adta zálogba, s maga váltotta ki és ha csak egy creditort nevez a grófné, a kitől pénzt vett volna fel post interdictum, akármely nehéz királyi indignationak magát aláveti, sőt mivel a grófné rontotta meg a contrac-

tust, kéri, hogy neki Bonczida, Csanád, Gyalu szakasztassék ki.

Közöltetvén a grófnéval, e' megbizonyítá mindazokat, a melyeket feltett; neveze nehány creditorokat, *gr. Bethlen Miklóst, gr. Haller Gábornét, gr. Székelyt,* püspököt etc. *Gr. Bethlen* és *Haller* deklaratiókat adának bé, ez hogy hírével nem volt, a más pedig, hogy ő non praejudicandi interdicto regio animo, kevés időre. Communicáltaték ez is *gr. Bánffival,* cum actis, sokáig huzá voná, az udvar urgeálá felküldését. A generális megbetegedvén, izente, hogy addig husvéti feriára a gubernium ki nem mehet, míg az nem referáltatik, nem concludáltatik, és fel nem küldetik ő felségének. Monda *Hutter* úr: elvész talám az ország azon egy dolog miatt etc. Melyet meghallott a generális és nehezen vette.

(A gubernium tárgyalása gr. Bánffiék perében.)

Meg is lőn, mert noha örömest halasztották volna husvét utánra, hogy a püspök is, ki akkor kinn volt, benne légyen, de osztán nem lehete halasztani. Referensek voltak benne *gróf Nemes* és *Hutter* urak. *Nemes* a mint volt a dolog, egészen *Bánffit* tette bünösnek; *Hutter* pedig azt állította, hogy mind a kettő megrontotta a contractust.. Felolvastatván ezeknek írásban béadott votumi, megoszlék a gubernium is. *Gr. Bethlen* és *Haller Hutterhez* álla; *Lázár, Teleki Nemeshez; Bánffi* medius volt, a thesaurarius is közlé a vágást; *Hadik* hallgatott, ki akkor jelen volt. Mivel pedig volt szó de intertentione c. *Bánffi,* ebben megegyeztek, hogy ő felsége pro subsistentia e proventibus bonorum valamit szakaszszon ki néki; ezt a thesaurarius maga votumában 2000 frtra igyekezte határozni; végre felmene. De *Hutter* sub praetextu purizationis voti sui vagy negyednapig tartá magánál, talám ki is huzza vala husvétig, ha a generális ne urgeálja vala. Elmene osztán nagy bajjal, valami 60 arcos (!) írással.

(Gr. Bánffi panasza feleségére.)

Azután ottan-ottan panaszla *Bánffi,* hogy a grófné semmit nem ád néki; nem élhet. Keményen parancsoltak mindenkor a grófnéra, de ez excusálta mindenkor magát. Végre exponálá *Bánffi,* hogy a grófné nem capax a jószág administratiojára, vesztegeti köves, gyöngyös portékáit, lakadalmakra költi, rakja az adósságot contra contractum et testamentum maternum, azért ő nem lát más módot a jószág conservatiojára és gyermekek kárának eltávoztatására, hanem hogy a jószág sequestráltassék etc.

(Gr. Bánffiné vádjai férje ellen.)

Közölteték a grófnéval, bezzeg tarta eleibe tükört, annyira refutála mindent; megmutatá, hogy *Bánffinak* többet adott 4 esztendő alatt 15 ezer frtnál, nincs azért mit

kérni, lerakott adósságot 50 ezer forintig, Örményest kiváltotta 40 ezer frttal, s ebbe adta el valami gyöngyét etc. Talám 20 ezer frtig gyermekeire is Bécsbe sokat költött, melyekből constálna, hogy hasznosan administrálná az oeconomiát. *Bánffit* ellenben ugyan leirta benne: decoctorem paternae haereditatis, aeris alieni insignem corrasorem etc. nevezvén. Kitévén azt is, hogy ő többet költött csak egy ringyóra, mint ő minden lakadalmokra etc. Mely a guberniumba felolvastatván, reponáltaték perenni oblivione. De *gr. Teleki* fel fogta küldeni Bécsbe. Kitette volt azt is a grófné, hogy a bonczidai jószág proventussát egészen a gróf haszontalan nagy udvara consumálta és consumálja szüntelen, meg sem éri vélle, hanem másunnan kell pótolni.

Julius — Augustus 1767.

Borszék. (Halmágyi fürdőzése Borszéken.)

Én sokféle erőtlenségeimet érezvén, engedelmet kérék a püspöktől ő excellentiájától, mint a ki, *Hadik* úr visitálván az országot, interimalis praeses volt, a gyergyai savanyúvizre. Elbocsáta és el is menénk concipista *Veress Ádám* urammal. Sok barátságát mutatta v. királybíró *Baló István* uram, maga küldött Csomafalváról Gyitróba, és fel a havasra is Borszékig, hol a savanyú víz vagyon, négy lovat adott. Vittünk alkalmas provisiot magunkkal és noha *gr. Toroczkai Zsigmond* s *Kemény Zsigmond* urak grófnéjokkal együtt fenn lévén, megkivánták, hogy véllek együtt együnk, még is valami 60 frtba felkerült utozásunk. De nem volt haszontalan oda való menetelünk, mert én is egészségemben nevezetes előmenetelt tapasztaltam.

Veress Ádám úrnak pedig sebes, sőt fistulás lába egészen meggyógyult Isten kegyelméből. Feresztette a lábát mindennap kétszer egy-egy óráig és itta a vizet, vivén fel velem együtt 3 kupáig, melyet egy hétig continuáltunk azon mértékben; egy summába pedig voltunk helyben 23 napokig, feredtünk csak háromszor.

Plenipotentia.

Lejövén onnan augustusban Csomafalvára, ott találtam *Baló József* urat és nála *gr. Bethlen* úr excellentiája levelét, melyben irta, hogy a fogarasi bonificatiok dolga még egyszer pro concertatione leküldettetvén ide a thesaurariatusra, reánk bízza, hogy dolgozzunk benne. Mi megírók testvére *gr. Bethlen Miklós* úrnak, hogy mi tovább nem elegyithetjük magunkat belé, úgyis revocálván plenipotentiáját, de nem is érkezünk reá, nem is tudjuk Bécsbe hogy tractáltatta. Kijövék osztán Sárdra és onnan Szebenbe néhány napok mulva.

B(ánffi) Á(gnes).

Tudakozta még benn létem alatt a generális levele által a püspöktől secretarius *Baló* urat, de ez is a gyergyai savanyú vizre járván, még ki nem érkezett volt. Hallám azután, hogy a generális rendelése szerint protocollista *Horváth* küldetett ki egy hadnagygyal Küküllővárra *gr. Bethlen Miklós* úrhoz, hogy a mi instructiot ott vesznek, cselekedjék. Panaszolt *Horváth* nem tudja miért megyen; felesége is reá ment a püspökre, hogy ő ura után indul, ha meg nem mondják hová lett? Mentek pedig *gr. Bethlennel*, grófnéjával és kisasszonyával Vásárhely felé, holott egy esquadron huszárt adtak commendoja alá, a bátyja *Bethlen Ádám* regimentjéből, ki neheztelt az öcscsére, hogy meg nem mondta, hova viszi. Híre volt, hogy oláh schismaticus kalugyer *Soffronius* látitálna a Mezőségen és ezt akarnák elfogni. *Gr. Bánffiné* leányával és ennek mátkájával *gr. Teleki Sámuellel* M.-Örményesen voltak. Ki is meghallván, hogy *Bethlen Miklós* egy esquadron huszárral ott kalandoz, élvén a gyanúperrel, hogy talám reá mennek, szaporán elkészül s elindúl. Érkezvén csakhamar *gr. Bethlen*, utána küld egy commendot és ezek puskákat tartván a hintóba, a kocsisoknak is eleibe állván, visszaviszik Örményesre. Ide *gr. Bethlen* a grófnéhoz felmégyen, *Horváth* és a hadnagy eléadjak a levelét a generálisnak, mind a grófnénak, mind pedig *Telekinek*. Irja, úgy értette ő felsége, hogy ily gyenge korába, még 12 esztendőt nem töltvén a kisasszony, meg akarja csinálni a lakadalmat, azért mindkettőt ő felsége nevével tiltja, hogy ne cselekedjék. Előadja *gr. Bethlen* a püspök levelét is a grófnénak, melyben írja: ő felsége parancsolta, hogy a kisasszonyt adják által *gr. Bethlennek;* azért inti, hogy ha magát veszedelembe nem akarja ejteni, a leányát adja által. Feleli a grófné: mutassák ő felsége parancsolatját, s mindjárt meg cselekszi, de csak a generális és püspök levelére, kik abból nem parancsolnak, míg él, ki nem adja kezéből. Mond *Bethlen:* másként is meg kell lenni, ha szép szerint nem akar. Kinálta reversalissal, hogy feje s minden jószága lekötésével maga ő felségéhez felviszi. De erre sem hajtott gróf *Bethlen*, ki látván semmire nem mehet szép szerint, kiment és egy hadnagyot fél esquadronnval felküldi. *Pikler* neve volt ezen hadnagynak. Kéri ez a kisasszonyt szép szerint. Kérik ő felsége parancsolatját; kérdik, ki orderével jött oda? Felel ez: *gr. Bethlen Miklós* commendoja alá adták őtet s kétség kivül nálla lessz ő felsége parancsolatja. Látván ez is, hogy önként nem adják, 16 katonával körülvétetvén *gr. Telekit*, az anyja öléből a kisasszonyt Ágnest a hadnagy kihuzza; melyen a megkeseredett anya megin-

(Gr. Bánffiné leánya erőszakos elvétele.)

dulván, ragadja kis penicillus bicsakját, s az oldalába szurja a kést a hadnagynak. Midőn másodikszor akarta. *gr. Teleki* ellenzette, hogy ne cselekedje. Levivén azért a kisasszonyt és *gr. Bethlen* készen lévő hintójába bétévén, elvivék Szent-Pálra, onnan Küküllővárra, végre Kolosvárra.

Medgyesen Portiuncula és Kolosvárt Nagyboldogasszonynapján elvitték a gyermeket a templomba, rosariumot adtak kezébe, tanították volna keresztet vetni, de semmire nem vehették. Atyja, *Bethlenné, Hallerné* s mások ugyan jártak utána, de haszontalan. *Bethlen Ádám* és *Adámné,* mikor lehetett, intették, hogy vallását el ne hagyja. De ez is ritkán és hirtelen lehetett, mert egy reformatust sem bocsátották hozzá. Némelyek templomban, mások utczáról intvén fejekkel, hogy legyen constans.

Midőn Küküllővárt volt, *dr. Mátyust* oda küldte az anyja, hogy nézze meg egészségét a gyermeknek; ez menvén fel a házakba, a gyermekre botlott reméntelenül; rútúl bántak vélle *Bethlenné* s *Hallerné.* Örményesről elhozatván a gyermek, mindjárt ment a grófné és *Teleki* Piskibe, onnan hír nélkül postán Bécsbe. Megértvén Szebenbe, mentek az estaffétãk, hogy audientiára ne bocsássák etc. Halasztották is az audientiát, míg innen az informatiok felmentek; ekkor is nem együtt admittáltatott a grófné *Telekivel,* hanem külön; lévén ő felségének tolmácsa *br. Bruckenthal, Kollár* és consil. *Horváth.* Azután ment *Teleki* is mind császárhoz, mind császárnéhoz.[1])

---

[1]) *Rettegi György* Emlékiratában így beszéli el Bánffi Ágnes elhurczoltatását:

»Gróf Bánffi Dienes megvettetvén maga helytelen cselekedetei miá jobban is a feleségétol, abeli bosszúságában 13 esztendős leányát, ki is az ő felsége annuentiájából gróf Teleki Sámuel úrfinak már desponsálva vagyon esztendőtől fogva, a püspök Bajtai Antal (a ki is kimondhatatlan nagy barátságban vagyon gr. Bánffi Dienes úrral) és Bethlen Miklós akaratjából militare brachium által édes anyja öléből kiragadták hallatlan példáúl s elvivén magával Bethlen Miklós úr, pápistává akarják tenni erővel, szüntelen két jezsuita papot tartanak mellette, de semmit még eddig nem tehettenek vele; a prosecctioba (processioba) is oda hurczolták az ártatlan gyermeket Nagy-Boldogasszony napkor. Pénteken 14-ta Augusti nem akart böjtölni, kiizent az apjának, hogy neki küldjön húst az asztalról, mert ő bizony nem böjtöl; küldött ugyan, de megizente, hogy szoktassa magát böjtre, melyre azt felelte: »én bizony soha sem! »Amaz igaz magyar, jólelkű reformatus nagyúr, generális Bethlen Ádám nem meri egyébbel bizatni, minthogy különösen senki vele nem beszélhet a fenn megírt [illegible] miá), hanem: »édes húgom! most az ideje, imádkozzál« [illegible] (Czobel kapitány (a ki egy esquadronnal a végre volt [illegible] Bánffi Dénesnére, hogy a kisasszonyt elvegyék) a

Nagyon megszomorodtak, midőn a császár megmondta, hogy ő felsége ezen dologba nem szól; úgy mint kinek aequanimitásához nagyon biztak. Ugyan csak azt vitték véghez, parancsolat jött ő felségétől, hogy a kisasszonyt ide hozzák bé; küldvén ő felsége egy udvari cammerfraut *br. Grassnét*, azelőtti fogarasi commendansnét udvari hintón. Kinek érkezéséről vévén szelet a püspök, kiindult, s épen akkor jelentvén *Hadik* a püspöknek, hogy *Grassné* 2—3 nap érkezik, nagy confusioval kiment, hogy már Károlyvárra, de ment egyenesen Szent Pálra, *gr. Hallerrel*, grófnéjával és *Bánffival* való consultatiora. Megválik, mit fognak forralni, mivel már eddig bé kellett volna a gyermeknek érkezni s még sem jő. *(Gr. Bánffiné audientiája Bécsben.)*

Ezen dolognak pedig a vallásbéli bigottérián kivül ez az oka: 1-mo, hogy a püspök *Bánffi* manutentiojában omnipotentiáját mutassa meg, 2-do *Bánffi* avagy csak ebben grófnéján s *Telekin* bosszút álljon, 3-tio azért, hogy gróf *Hallernével* való barátságának (melyet sokan titkosnak és vétkesnek mondottak) colort csináljon, igérvén a leányát az ő fiának, ha *Telekitől* vindicálhatja.

Irta Bécsből catholicus ember, beszélték is néhányon, hogy Bécsben ezen illetlen és erőszakos cselekedetnek híre elterjedvén, angliai és prussus követek felmentek volna ő felségéhez, és proponálták, hogy ő nekik sem *Bánffiné* sem *Teleki* noha semmit nem szólottak, de közönséges hírből értvén minémű erőszakos persecutio történt rajtok, kivánták ő felségét kérni, hogy azon megszomorodott grófnét vigasztalja meg, mert másként kéntelenek lesznek magok principalisoknak hírt tenni iránta s úgy lett volna *Grássné* leindúlása. Még némelyek sajnálták *gr. Telekit*, hogy ártalmára lessz az idegen követekhez való folyamodása, de én ezt nem gondolom, hogy ő cselekedte volna.[1]) *(Angol és porosz követek beavatkozása.)*

quartélyára ment volna Zoványra, találkoztam vele a nagy szénafűn s beszélé az egész dolgot, melyre bosszúságomból azt mondám: »pogányhoz is illetlen dolog lett volna az az kegyetlenség« ; ő is azt mondá, hogy adta volna Isten, ne kellett volna neki oda menni. A szegény asszony nagy indúlatjában Pikler nevű hadnagynak az oldalába ütötte a zsebbeli bicsakját, de az oldala csontjában megakadott. Mind az asszony mind Teleki Sámuel úr felmentek mindjárt Bécsbe. Adná Isten járnának szerencsésen, melyet meg is ad az Isten, mert a mint a hír foly, ő felségének nem volt hírével, hanem csak a püspök, Bethlen Miklós és Bánffi Dénes practicájából lett. Talám az Isten az által a gyermek által mutatja meg a maga hatalmát és dicsőségét!« (Hazánk IV. kötet, 351. l.)

[1]) *Bettegi György* Emlékirata erről így ír: »A szegény Bánffi Dénesné rossz válaszszal jő a leánya iránt. mert ő felsége fenmarasztotta hofdámának, Teleki Sámuel úr is inconsolatc. holott az ő fel-

(A lengyel dissidensek állapotja.)

Talám segít ezen a dolgon a lengyel dissidensek állapotja, holott most is a muszka benn van, *Radzevill* herczeget, ki itt is jára, mint exul, bévitte, és mivel nemcsak a dissidensek, hanem csaknem egész Lengyelország sok különös confoederatiokat tévén és magoknak feldmarschalokat s consiliumokat állítván, utoljára egy generalis confoederatiora léptek; ezen confoederationak universalis feldtmarschaljának választatott említett *Radzevill* herczeg, ki Varsauba is muszka praesidiummal bémenvén, és a királynak is udvarolván, edictumot adott, hogy valaki azon confoederatioba nem áll, azt tartja pro hoste patriae, et libertatis avitae.

A dissidensek pedig propositiokat készítettek a jövő diaetára, 12 punctumból állót, hogy nékik minden praerogativájok restituáltassék, pro haereticis ne tartassanak, Lutheranus, Calvinianusnak ne, hanem dissidenseknek, papjok nem praedikátoroknak, hanem pastoroknak, templomuk nem synagogáknak, lucusoknak, hanem templomoknak neveztessenek. Azokat és oskolákat szabadon építhessenek; egyszóval iisdem juribus, quibus catholici gaudeant, s az ellenkező minden articulusok cassáltassanak. Nagy dolog lessz, ha végbe vihetik, mivel a római udvar ugyan dolgozik ellenök.

S. Rufus. (A szent Rufus rend.)

A sz. Rufus ordoját tollálni akarván a franczia király és erre a pápa approbatioját kérvén, nem nyerte; utoljára durva levelet irt, hogy csudálja, több helyet talált az ellenkezőknek sinistra informátioja, mintsem az ő helyes remonstratioja, azért több levelével nem fogja fárasztani, hanem jure suo utetur, et auctoritate.

Seebergstadt. (Az emigransok épülete Szebenben a jezsuitáknak rendeltetik.)

Építtetvén itt a szebeni hostátban *Seeberg* mint akkori regius commissarius in natione Saxonica az emigránsoknak nagy extensioju épületet, melyben ők megmaradni nem akartak, hanem falukra oszlottak, nem tudtak véle mit csinálni, hanem elsőben a nationak, végre a szebeni magistratusnak nyakába süték 12000 frton. Látván ennek olcsóságát a püspök, repraesentálni kezdé, hogy jó lenne orphanotrophium catholicumnak, elhiszem oly argumentumokkal, melyek az udvart

---

sége annuentiájából mátkásodott volt meg a kisasszonynyal. Azt beszélik, hogy a svécziai residensnek maga romlását keservesen panaszolta volna gróf Teleki, melyet amaz álmélkodásával hallgatott. Ott lévén Stahrenberg is a minister, megszólította, miért beszél a királyné felől idegen potentator embere előtt olyaténképen az ő hallottára, holott tudja, hogy ő neki azokat kötelessége szerént referálja ő felségének, melyre azt felelte Teleki uram: »nagyobb az én panaszom, mintsem eltitkolhatnám valaki előtt«, Dictum factum, nincs boldogság ezen a világon!« (Hazánk IV. k. 352. l.)

meggyőzték és proponáltatván, ő felsége a szebeni publicumnak annak offertioját, nehezen ugyan, de egy részét oda igérték. Érkezvén pedig ő felségének parancsolatja, hogy adják által jesuita missionarius *Repnininek*, ki az alvinczi anabaptistákat modo ut supra megtérítette, expediálá a gubernium secretarius *Baló Antalt* és concipista *Székely Dávidot*, kik is emigransok inspectora senator *Hannenheim* előtt resignálák cum omni jurisdictione politica et civili. Észrevévén a magistratus, hogy nékiek cessal a jurisdictiojok, késön tevének repraesentatiot, melyet ugyancsak felkülde a gubernium ő felségének.

Electio pastorum. (Egyházi személyek választása Szebenben.)

Mivel ezelőtt az egész magistratusokba, communitasokba és lakosokba az egész szász natio gremiumában egy catholicus sem volt, szokássá vált az, hogy a papokot, diaconusokat, rectorokat s egyéb egyházi személyeket a curiában szoktanak választani. Az elmult nehány esztendőben pedig szaporodni kezdvén az udvar parancsolatjából a catholicus senatorok, transferálták ezeknek electioját a templomokba. Úgy is folyt ez valami 12 esztendőtől fogva csendesen és minden controversia nélkül. Hanem most csakhamar egymásután mulván ki e világból 2 főpap Szebenben, rector etc.: a p. superior *Pettauer* és püspök dispositiojából panaszolni kezdének a catholicusok, hogy jóllehet ex antiqua consuetudine et constitutionibus az afféle electiok in curia et ab universo senatu ac communitate szoktak véghez vitetni, ők olyan senatorok és tisztek, mint a többi, mégis mindazonáltal őket jure suo exuálják, oda nem hívják, sőt in praejudicium templomban s más különös helyeken viszik véghez.

Tractáltatván ez in gubernio, a protestans consiliariusok mondák, valamint az evangelikusok a magokénak, úgy a catholicusok is ezeknek afféle publicus actusokban, mely pure religiosum és csak azon vallást illetik, nem influálhatnak, s csodálják, olyan képtelen dolgot miért kérnek. Felvevé a püspök a maga nagy svádája szerint s beszélé, hogy jus patronatus pertinet ad integrum magistratum et communitatem, atqui ebben lévén már felesen catholicusok, ezek nélkül amazok pro talibus nem reputáltathatnak és csonkán ius illud iis non competit, azért szükségesnek látja, hogy ezek is adhibeáltassanak és ezek consensusa nélkül s absentiájokban acta reddantur irrita.

Sok contentio vala benne; utoljára arra mene a dolog, hogy az evangelikusokkal communicáltassék.

Innep. (Munkaszünet.)

Jöttek ugyan ezelőtt is parancsolatok, hogy innep napokon ne dolgozzanak, de ezt a protestánsok [illegible] maga reli-

szebeni kereskedőkre való kedvezésből makkot süte meg eddig, nem is látok reménséget, hogy mostanság resolutio jöjjön.

(Időjárás.) A savanyúvizen oly szép időnk volt, a minémüre az emberek nem emlékeznek. De volt nagy hévség és hosszas szárazság a tavaszi nedves idő után ide alatt, úgy hogy az ugarat sem lehetett elvégezni. De éppen aratás vége felé kezdé osztán az esső, mely nagy részében az országnak a gabonát kinn érte és megződité. Mely midőn augustus végén is continuálja, ha septemberben is így tart, szörnyű nagy kárt fog okozni.

September 1767.

Fagaras. Megírtam feljebb, miképpen parancsolt ő felsége, hogy mind a fagarasföldi főkapitányságra a szászok közzül candidáltassék, mind pedig az altisztségekre. E szerint a főtisztségre a candidatio felmenvén, *Bruckenthal Mihály* újegyházszéki királybíró, a cancelláriusnak testvére, resolváltaték is. Kit én magam is az egész szász natioba legegyenesebb, capaxabb derék embernek tartok. Ennek installator comissariusi voltak *gr. Bethlen Miklós* és *Hutter Mihály* consiliarius urak. Kimentem vala én is, hogy ha restauratio officiorum lett volna, a reformatusoknak segíthessek, de az elmulék. A szokás szerint a vár belső kapujába vala az instellatio, elég nagy frequentia között; midőn mind három részről a propositiok meglettek, felemelék háromszor a a városi vicekapitány *Boér Antal* és perceptor Talaba János; kiálták ők hogy vivat! vivat! s még vagy kettő a tábla mellett; eleget nógaták a népet, hogy kiáltsák ők is, de csak abba marada. Lefüggesztett fővel jártak az emberek; melyet generális *Mennyánszki* is observált, és Szebenbe beszéllett. Béjövék osztán a a polgármesterrel egy szekeren, érkezvén Szebenbe 10 órakor.

(Brukenthal Mihály beiktatása.)

(Inség Fogarason.) Rettenetes nagy inséget láttam azon a földön. A gabonának nagyobb része kinn volt, a szüntelen való esső miatt kikölt, annyira, hogy a kalangyákat egy darabba lehetett hengergetni. A törökbúza is gyenge volt, és azt is varjak, csókák nagy részént megették.

Profugium. Elment szökve legalább négyezer ember azon disctrictusból katona és jobbágy; és mivel a királyi ordinatio azt tartotta, hogy az adóbeli decrescentia a megmaradtak között osztassék fel: a mult esztendőbe adatott minden forintra 9 kr. Palam mondták az emberek, hogy mintsem

ők az elszököttek adaját fizessék, inkább általmennek Havasalföldében, hogy az övéket adja más.

Sok ment el Radna vidékéről is és másunnan is szerte szélyel. Tett a gubernium mindenfelé rendeléseket ezen emigratio megelőzésére, sokat meg is térítettek, de nem lehetett mind megtartani.[1])

Még 1764-be küldött volt ő felsége valami patenst, melyben parancsolta, hogy az afféle emigransok elsőben öt, azután 10 esztendeig való rabságra comdemnáltassanak és minden jószágok confiskáltassék; és ha harmadszor is tentálnák, halállal büntettessenek; a ki pedig denunciálja az afféléket, 25 frt adassék ex aerario az ilyeneknek; az emissariusok pedig és seductorok akasztófával büntettessenek. Most renoválta ő felsége ezen parancsolatját, ki is küldeték mindenfelé, kihagyván belőle a 25 frt praemiumot, mivel a' nagy csonkulást okozott volna az aerariumnak.

Jókor esett, ha már meg kellett lenni a fagarasi districtusnak a szász natio részére való általadása, mert eddig mind azt adták fel alattomban a szászok az udvarnak, hogy a possessorok keménysége miatt szökik a nép és nem az adóért; de már Fagarasföldén lévén legszámosabb az emigratio, noha a mint mondták pénzzel, gabonával és szolgálatjok részének elengedésével segítették az embereket, mégis elébb állottak. Igy osztán urgeálták legfőbbképen, hogy a tisztek és a militia huzása vonása oka volna az emigrátionak. Küldetének is ki szoros parancsolatok ezek investigatioja iránt; megválik mire mennek.

Szász jobbágy.

Lévén pedig nagy kedvek a szászoknak, hogy a vármegyében lévő szász jobbágyokat a jobbágyság alól megmenthessék, nagy lármát indítottak vala a Küküllővármegyében lévő 13 szász falukban a possessorok ellen, mely sokfelé elterjedett vala, annyira, hogy néhány compagnia némettel nehezen lehete őket lecsendesiteni. Most pedig ujra repraesentálák a possessorok és vármegye is, hogy egy

---

[1]) *Rettegi György* irja Emlékiratában 1764-ről: »Most már az manipulatio után bejött confrontationak is vége lett, hanem 6 esztendeig a tavalyi quantumot vetik fel mindenütt, ha pedig valaki a faluból elszökik, annak quantumát a többi adja meg; ha fele elfogy: a más fele fizeti meg; ha egészen elpusztúl a falu, a közelebb lévő szomszéd falu fizesse meg quantumát. Szép dolog! a szomszéd falu osztán foglalja el határát, szegény dominus terestrisekről emlékezet nincsen, pedig tudnivaló dolog, hogy egyik sem engedné józsívvel maga határát idegennel elfoglalni, melyet ha meg nem enged, magának kell az quantumot letenni, vagy a szomszédnak kell engedni maga igaz örökségét; így jő be osztán, a mit régen akarnak behozni, hogy inhaereat onus fundo.« (Hazánk IV. k. 128. l.)

Eibech nevű resignált kapitány quártélyozván egyik quártélyházban azon falukban: ez szabadságot igért a népnek, hogy őket a jobbágyság alól felszabaditja, mivel rossz fundamentomon birattatnak. Adtak a szászok néki többet 1500 frtnál ebbéli reménlett fáradságáért, azonkivül bort, lovat, culinárét. Melyről való panasz béhatván és vélle a generális még annakelőtte beszélvén, hogy vigyázna magára, mert rosszúl járhat; mondotta, hogy ő felségének is feladta a dolgot, hogy azok nem jobbágyok, pessimo jure birják a dominus terrestrisek, ő felsége igazította a generálishoz, a minthogy instantiájokat is béhozta. Melyre mondotta a generális: kegyelmed azt adta fel ő felségének, hogy idegen nemzetből való bírákot rendeljen ő felsége, mert másként nem lehet reménségek, hogy igazságokat elérjék; hát én és a gubernium schelma-é, hogy nékünk ne lehessen hinni és kegyelmed nagyobb hívséggel viseltetik-é mi nálunknál ő felségéhez és az igazsághoz? Habent Mosen et prophetas, azokra kellett volna őket igazítani és ily tilalmas dologba nem kellett volna magát elegyíteni; kegyelmed ő felsége nevével bátorkodik előttem beszélleni, holott a mit akar ő felsége, nem szóval izeni oly emberektől, hanem vagy maga megírja, vagy cabinetjából megíratja. Azért vigyázzon magára és pacis turbator nevet ne szerezzen. Melylyel elment előle és csakhamar azután *gr. Lerchenfeld*del ketten Bécsbe mentek, melyeket nékem maga beszéllett a generális.

Midőn ezen dolog előfordult a k. guberniumban, mondá *Hutter* úr, hogy voltak nála is, kik Bécsbe készültek azon falukbeli lakosok tanács kérdeni, de megmondta nékik, ne bolondoskodjanak, menjenek haza és a mivel tartoznak, praestálják; melyen meg szontyolodtak és már azon búsúlnak, hogy vehessék kezekhez pénzeket.

Concludáltaték azért, hogy ő felsége azon dolog iránt tudósíttassék, hogy a felszedett pénzt ne engedjék elköltetni. A vármegye által pedig parancsoltassék meg azon lakosoknak, hogy földesurok ellen ne rugódozzanak; hanem a mivel tartoznak praestálják, a kinek pedig méltó panasza lenne, annak orvoslását a vármegyén keressék. Publicáltaték egyszersmind az is, hogy a földesurak is rendfelett való praestatiokra sem dologban se másképen ne erőltessék őket.

Mondá azt is *Hutter* uram a consiliumban, hogy *Eibech* a segesvári vászon fabrika inspectorságát kérvén, vagy talán nyervén is magának, feladta az udvarnak, hogy azon szász embereket jó volna azon fabrikához applicálni. De ez csak praetextus; de keresik mindenképen módját, hogy lehessen

a jobbágyságtól megmenteni; mint *Buccow* idejében is propositioba jött volt, hogy szabad légyen mindeniknek 100 forintokkal magát megváltani, odahagyván mindeneket ingyen a possessoroknak; de akkor nem süle el a puskájok.

Beszéllé azt is rólla a generális, hogy ez nyughatatlan ember és nagy projectista és már csak egy projectuma áll az udvarnak fél milliomjában. Ugyanis ő azt adván fel, hogy ha egy fabrika állittatnék talám Alsatiában, ez által el lehetne a helvétiai fabrikák hasznát venni és azokat elrontani. Tett arra nézve az udvar sok praeparativát és költséges nagy épületeket, melyeket a helvetusok észrevévén, impediálták és az egész apparatust semmivé tették, a mint írám fél millió kárával az udvarnak. *(Eibech tervei.)*

Eljöve a mi Gyergyóból a *gr. Bethlen Gábor* úr excellentiája plenipotentiája iránt a válasz. Irá ő excellentiája, tudta, hogy deprecáljuk, nem várván egyebet háládatlanságunknál, azért csak arra kér, hogy a miket elvetettünk, azokat igazítsuk, mivel egyfelől protestáltunk, másfelől tractáltunk a natioval és inspectorát is inducálni akartuk s két personát viseltünk etc. Elbámultunk *Baló József*fel ezen nagy indignitáson; megírók, nagy ingratitudo 8 esztendeig magunk költségünkön ingyen szolgálni, úgy pedig, hogy minden operatioinkat approbálta. Denique az ország és minden actáink contrariumot bízonyitnak, s hogy lehetett volna azok iránt complanálni, melyek a mi protestatioink, contradictioink alatt pro decisione augustae aulae submittáltattak etc. Azért mivel mi semmi hibát nem tudunk, de különben is oly embernek, ki előtt diffidentiában vagyunk, többet dolgához nem szólunk. Látszik meggyengült szegény és oly emberek folytatják dolgait, kik nem értik. *Plenipotentia.*

Elérkezék *br. Grassné*, kinek az ura fagarassi commendans volt, és csak azért lett mind vicecolonellussá, mind pedig commendanssá, hogy ezen feleségét, mint ő felsége cammerfrauját elvette; ki ezelőtt 3 esztendővel meghalván és ő felsége ismét elébbeni állapotjába vévén, mint Erdélyben jártas asszonyt, maga mint írám leküldötte; késett vagy két hetet, maga atyafiaihoz járván Kassára. *B(ánffi) Á(gnes.)*

Mihelyt ez érkezett, zászlótartó *Kollert* mindjárt ismét küldék *gr. Bethlennéhez*, hogy *gr. Bánffi Ágnest* hozza bé; de ez is késett, a püspök felé jövén, ki akkor Vinczen volt; kérte a püspököt, írna ő felségének, hogy ne adja a gyermeket idegen kézre, hanem maga hadd vihesse fel, talám disponálhatják az úton vallása változtatására is; de nem tudom mi szél érte a püspököt, mert a ki eddig ezen dolog-

ban egészen belé feküdve volt, most azt mondotta, nem elegyíti többé magát ezen dologba. Bé kelle azért hozni; bé is érkezék egy csötörtök nap és tudakoztatta, mikor veszi által *Grassné* a gyermekeket; de ő azt felelte: néki *gr. Bethlenné*vel semmi dolga, adja által *Hadikné*nak s onnan általadatik néki ő felsége parancsolatja szerént. Igy osztán következendő vasárnap *Hadik*nál voltak ebéden, s a gyermek ott maradt. Kedvezett erősen *gr. Bethlenné* a gyermeknek; csókolta etc. Itt mások is láthatták s beszélhettek vélle, de maga *Bethlenné* előtt. Arra vágyván *Bethlenné*, hogy midőn által adja, sírjon a gyermek és ő felségének ezt is felírhassák, de megcsalatkozott benne, mert örömmel szabadult meg tőlle a gyermek.

Csudálatos factiok adták elő magokat csak ezen dologban is. Megírta ugyanis a püspök, *gr. Bánffi*, *Bethlenne* az udvarhoz, hogy ezen gyermek igen rosszúl nevelt, rongyos, német, franczia nyelvtől az anyja által elidegeníttetett, s semmit nem tud; nem külömb egy paraszt leánynál; *gr. Teleki*vel többire egy ágyban töltvén az estvéket, mind addig míg elaludt, erkölcstelenségre adtak alkalmatosságot. A catholica religiora igen hajlandó, eddig is reá vette volna magát, ha az anyja levele nem érkezett volna etc. Ugy vélem, azért vitette fel ő felsége, hogy az anyja mindenekben ellenkezőt erősitvén, lássa meg, melyik expositio igaz.

Kezére menvén pedig a gyermek *Hadikné*nak és *Grassnénak*, ezek mindjárt próbálgatták, mint okos asszonyok, elméjét, tudakozták állapotját, elhozásának és tartásának circumstantiáit. Elő beszéllette, a tiszt hogy ragadta hónya alá, mint türte bé a hintó ablakán, s osztán megkövette. Miképpen ijesztették, hogy soha az anyját nem látja. Hogy mondta *gr. Bethlenné*, kivel egyházban hált, hogy legkissebb mozdulást is észreveszen; ő hogy próbálta meg éjjel zörgetve, de amaz ingyen sem serkent fel; hogy dugták el minden atyjafiai előtt, senki vélle nem szólhatott, épen az egy *Bethlen Ádám* generális olykor alkalmatosságot keresvén, egy két szóval vigasztalta. Néki több papucsa nincs azon kivűl, mely a lábába, egy vállat csináltattak, azért is két hétig sirtak. Ha magának pénze nem lett volna és herbathét és nádmézet nem vett volna, azt se kapott volna mindenkor; őtet úgy tartották, mint a rabot etc. S ezeket és több hasonlókat az eleibe tett kérdésekre oly okosan s helyes reflexiokkal mondta a gyermek, hogy *Hadikné* publice mondta: ezen kisasszonyt így s így írták le ő felségénél, holott ez németül jól beszél, éppen csak az articulu-

sokban hibáz valamit, francziáúl is szól, oly okossága, mely két annyi idejűnek is meglehetne, nevelése a maga gyermekének sem külömb etc. azért mindent bátran mondjon meg ő felségének. Midőn kérdezték: sirt-é midőn elragadták az anyjától? felelt: igen elsőben, de midőn látta, meg kell lenni, félbe hagyta, nem kivánván azzal is örömet szerezni *Bethlenékbe.*

Simon János gr. Teleki praefectusa, mint *gr. Bánffinénak* plenipotentiariussa, felment hozzá, *Hadik* s mások előtt mondta a gyermek: engem azzal ijesztettek *Bethlennél*, hogy pápistává kell lennem, de ha még 4 esztendeig tartottak volna a rabságban, még sem lettem volna és soha nem is leszek.

Hadikné mindjárt köntöst szabadott néki egész rendbélit, midőn épen oda talált menni az apja; e mindjárt szólott: kéri ő excellentiáját, ne csináltasson semmi köntöst, hadd lássa ő felsége, micsoda köntösbe járatta az anyja. Erre *Hadikné*: a gyermeket éttzaka ragadták el, semmit vélle nem adhatott az anyja, nékem ő felsége megparancsolta, hogy illendőképen és minden fogyatkozás nélkül küldjem a gyermeket, én azért bizony csináltatok, mivel gróff úrnak egy pénzibe se kerül; felküldöm a contot s ő felsége kifizeti etc.

Mi lessz vége, nem tudom, de talám segít az is, hogy az 3 úrra való nehézségéből nem fog semmit el mulatni a generálisné informatiojok meghamisítására, és azért az igazság nem fog opprimáltatni.

Visitálta *Hadik* hátralevő részét is az országnak a mult nyáron, melyről való relatioja mindkét rendbeli visitátiójának többre ment, a mint maga mondotta, 100 árkosnál. A több generálisok, ugymond, egy-két árkosra leírták visitatiojok seriessét, senki annyira nem terjesztette ki maga attentioját, mint ő excellentiája. Béérkezvén, sok privatusok panaszait is béhozta, és a guberniumnak exhibeálta, melyek többire a tisztek exorbitantiáját foglalta magában. *(Hadik szemleútja.)*

Az oláhok kivált Gyergyó, Csík és Háromszék havasaiból igen sokat elfoglalván, mely foglalások egész nagy vármegyét tennének, írt egy deductiot azon havasokról való jussairól Erdélynek, Bécsből is a status cancellariából lekért minden documentumokat és az országból is béhozatta és corradálta. Vette fel fudamentumát munkájának az utolsó pacification, melyben caveáltatott, hogy az határok maradjanak az elébbeni régi meták szerint; ez vagyon a felséges ausztriai házzal ineált minden pacificatiokban is; már pedig ab anno inde 1400 minden meták és metalisok bizonyítják, *(Határszéli foglalások.)*

hogy azon nagy foglalások mindenkor Erdélyhez tartoztak, és csak onnan vettek a moldovaiak alkalmatosságot azoknak elfoglalására, a mennyiben a strása kunyhók és contumaciák nem a szélekre, hanem azon belől igen sokkal építtettek, s a mi azon belől maradott, azt magokénak vendicálták s el is foglalták. Sőt már az idén is tettek foglalásokat, és abactiokat, annyira, hogy szintén a bereczki várig verték bé a strásákot.

(Török hadi hírek.) Mi lessz vége, megválik; tarthatni attól, hogy ha a mostan fennforgó lengyelországi egyenetlenségek le nem csendesednek, még valami háborúságra okot ne adjanak. A mint az híre vagyon ugyanis, a török gyüldögél Nova Servia felé, melyet a muszka bír; azt mondják némelyek, a muszkára igyekeznék a lengyelek mellett, hogy Lengyelországból retrahálná; mások pedig úgy beszéllik, hogy némely lengyel urak a respublica nevével requirálván a követ által a portát, hogy a lengyeleknek segítséget adna, midőn az anglus, prussus és muszka követektől megértette volna, hogy a muszka nem úgy mint ellenség, hanem mint az oliviai békességnek evictora a respublica régi szabadságinak oltalmára, és a dissidensek vallásbeli háborgattatásoknak elfordítására ment bé, önként maga a porta a segitséget denegálta, azt adván okáúl, hogy ő vallásbéli dologba magát nem elegyíti. Ugyis tartatik, ezen porta requisitioja lett volna nagyobb oka a krakkai és kioviai püspökök, meg ugyan a krakkai palatinus és talám még két úrnak a muszka által lett elfogattatásának és Rigába való küldettetéseknek.

Nem is tudom én, mi vinné rá a törököt, hogy a muszka ellen menne a mostani circumstantiakban, mert az constál, hogy velünk a békességet nem prolongálta, a muszka ellenben a velünk való allianctól recedált, és a prussussal confederált; ez pedig még a mult hadakozás alatt sub specie tractatus commercii a töröknek nagy barátságában esett, az honnan jó szívét inkább a muszkához lehet concludálni, kinek másként is mostani állapotjában alig resistálhatna.

(Sószállítás Désről tutajon.) Az első oláh gyalog regiment commendánsa *br. Enzenberg*, hogy a Radna vidéki oláh katonáknak valami pénz circulatiot procurálhatna, projectálván a felséges udvarnak, hogy a sót Désről a Szamoson, mint Máramarosban, szájokonn *(így!)* szállíttathassa, nemcsak megengedtetett, hanem néhány rendben jött a guberniumhoz is parancsolat, hogy commissariusok által, kik mind az armorum praefectura, mind kamara, mind guberniumtól deputáltassanak, nézet-

tessék meg Désen alól a Szamos folyamatja, investigáltassanak meg az inpedimentumok, és keressenek módot azok hogy tolláltassanak, úgy a gátokon is, melyek alább bocsáttassanak, hogy lehetne kár nélkül lemenni a szájoknak; de minekelőtte ezek kimentek és commissiokat véghez vitték volna, leindulván maga *Enzenberg* a szájokkal, a Szamoson lévő malmoknak gátjait elvágatta és haszontalanná tette; melyről mind *gr. Gyulai Jósef*, mind *Palatkai László* eleget panaszoltak, de még eddig semmi haszonnal.

October, November, December, 1767.

Nevezetes fatuma volt a lónai causának: a *Haller*-familia perelvén azon jószágot a *Teleki* familiától. Ezt ugyanis ante novum a királyi táblán a Hallerek megnyerték, post novum pedig a *Telekiek*. Apelláltatván ez a kir. gubernium eleiben, itt pluralitate votorum a *Hallereknek* itélték. Vitték innen a Telekiek ő felsége eleibe. Miből állott az egész actio és defensio, az arról való extractus, mely írásaim között vagyon, megmutatja. *Kendi-Lóna.*

Felmenvén Bécsben *gr. Haller Pál* és *gr. Teleki Károly* s *Jósef* urak, tovább lakának érette esztendőnél Bécsbe. *Gr. Haller Pál* egy franczia forma manéros cavallier volt, de munkához nem szokott, perit sem értette; úgy hogy agense azt beszéllette, hogy ő sem érkezik oly nagy volumenből meritumát kitanulni, a principálisa sem tudja, hanem járják az urakat és az igazság kiszolgáltatását kérik. A *Telekiek* ellenben az erdélyi tudós embereknek mindketten virágjai voltak. *(Gr. Haller Pál s a Telekiek.)*

Sok sollicitatio után rendelt ő felsége comissiot *br. Koller* praesidiuma alá, advándoda pro cojudicibus magyar cancellariae consiliariust Brunczwikot, az erdélyiről referensnek Cserei Farkast és többeket másunnan. Alig győzték végét várni a referadának, melyet valami 70 árkusra elkészítvén Cserei, referálta; adván a maga votumát a *Hallerek* részére. De midőn azon referada cum actis circulált volna és kiki maga reflexioját tette volna, a *Telekiek* részére decidáltatott. Feladatván ő felségének, még status cancellarius *gr. Stahrenberg* praesidiuma alatt ő felsége ujra censeáltatta, és mikor ez is az első opiniot helybehagyta volna, mind felséges asszonyunk, mind a császár maga a *Telekieknek* gratulatioval mondták, mennyire örvendik, hogy processussokat megnyerték, melyet azután publicáltatott is ő felsége az udvarnál. Ezen bizodalmából

gr. Teleki Károly leindult, *Jósef* is indulólag volt, épen csak az expeditiot várta, hogy kezéhez vehesse. De midőn ez késnék, megyen *Csereihez* és kéri, hogy siettesse az expeditiot; amaz mondja, hogy semmit benne nem tud. Kérdezősködik akadályiról, de ezekre sem felel etc. Megyen azért ő felségéhez és reménkedik, hogy a sententia expeditio iránt parancsolni méltóztassék. Melyre a kegyelmes királyné sajnálással mondja, hogy a' még most nem lehet, mert Cserei Farkas ő felségétől audientiát nyervén, declarálta, hogy ő salva conscientia azon sententiát nem expediálhatja, mivel az ő argumentuminak nevezetes része discussio nélkül maradván, a lelkiismeret reá való támadásából kénteleníttetett ezen dolgot ő felsége lábaihoz letenni, melyet *br. Bruckenthallal* is közölvén, azt javallotta, hogy újabb revisiora bocsássa, melyre maga is ő felsége hajlandó, hogy az igazság annál jobban megvizsgáltassék.

Volt dolga itt *Teleki Jósefnek*, ki is valami argumentumokat in contrarium tudott, mindazokat ő felségének elmondotta, de ekkor semmit azzal nem cselekedhetett; hanem harmadnap mulva hivatván magához *Siskovics*, ő felsége nevével jelentette, hogy már megnyugtatta magát és expediáltatik dolga.

De ezuttal is az expeditiot huzták vonták néhány hetekig, talám két háromféleképen is megírták a conceptusát, nevezetesen egyikben rationes decidendi kitették; de ismét ő felségéhez menvén, maga ő felsége mindazokot kivonta és a szerint a mint lejött, expeditiora küldötte. Mulatta magát *gr. Teleki Csereivel*, mert mintha semmit nem tudott volna a dologban, Csereitől tudakozódott, de ez közel sem akart a dologhoz szóllani. Nagy bajjal a rescriptumot kezéhez vévén, feleségénél mulatott Pest mellett lévő jószágokban, magával akarván lehozni a rescriptumot. Hát egyszer veszen tudósítást, hogy *gr. Bethlen Miklós*, mint akkori interimalis praesese a thesauriatusnak hosszú repraesentatiot tett az udvari kamarához, hogy mivel azon donatio, mely mellett a *Teleki* familia Lónát megnyerte, a cancellariustól nem subscribáltatott, törvény vagyon pedig róla, hogy cancellarius és secretarius subscriptioi nélkül a fejedelmek donatioi invigorosok légyenek; a mostani productio alkalmatosságával ennekfelette sok afféle csak fejedelmektől subscribált donatiok olvastattak, mely mellett a fiscus ingyen sok jószágot nyerté s nyerni is fog, ha ezen causansok észreveszik, hogy az hasonló donatio azon causában stabiliáltatott, mindnyájan arra fognak provocálni, a fiscusnak megbecsülhetetlen kárával: jónak látná azért, hogy azon

sententiának leküldése és publicatioja mind addig halasztatnék, míg a most folyó productionak egészen vége lenne. Elküldé erre nézve az atyjának estaffétán, ki szüret után mindjárt praesentálá; felolvastaték; publicatioja pedig *gr. Haller Gábor* excellentiája béjövetelére halasztaték. Elérkezék ez is néhány nap mulva; ekkor ismét felolvastaték, de pro publicatione nem tartatott, hanem a parsoknak terminus adatván, úgy osztán in forma publicáltaték és pro expediendis sententionalibus a királyi táblának általküldeték. Ezután osztán ujra a thesaurariatus külde insinuatumot a guberniumhoz, melyben a fenn írt okra nézve publicatiojának halasztását kérte, de már akkor késő volt és negativát ada a gubernium; annyival inkább pedig, mivel sem azon donationak, se pedig más egyéb argumentumnak semmi nyoma az udvari sententiában nincsen, az honnan okot vennének magoknak a producensek az hasonló donatiok megállítására. Csak ebből is megtetszik, mely nehéz hívatal a királyság és mennyiféle emberek cselekedetéről kell számot adni a legigazabb és kegyelmesebb királynak is.

A szüreti feriák békövetkezésével magam is kimenék sárdi és körül lévő szüretemre; de soha oly kevés termésre nem emlékeznek az emberek, mint ezen esztendőben tapasztalták. Én reménlettem majorság bort öt vagy hatszáz vedret, nem lett több húsznál. Adósságot gondoltam közel 1500 vedret gyüjthetek, alig lehetett harmincz vagy negyven vedret egybe szereznem; nem teremvén teljességgel semmi. Theresia napján méltóságos püspök úr excellentiája invitálván Vinczre, maga beszéllette, hogy az alvinczi dominiumából dézma és majorság mind együtt 37 vedernél többre nem ment, a károlyvári nagy szőllőjében is koróntsem termett száz veder. A mi lett mindazonáltal az egész országban meglehetős sőt alkalmas volt, a legalább való helyeken volt nagyobbacska bőség, holott a tavaszi hideg a jövését, mely még el nem jött volt, nem vette volt el, legalább némely szőllő speciesseinek.[1]

Szüret.

Nagy bosszúságom volt egy gaz *Bencze Ferencz* nevű gondviselőmre, ki boromba, buzámba, pénzembe igen sok

[1]) *Cserei György* naplójában is azt olvassuk, hogy (1767) »az egész télen és tavaszon mind hideg szeles idők jártak, úgyhogy egész pünkösdig de mondani egy kellemetes nap nem volt. 5-ta Maji oly hó esett, hogy szánkáztak az emberek. Háromszéken ugyan az nap mind elment, de a Mezőségen harmadnapig tartott a hó; a szőlőket mind elvette a hideg, valamint tavaly.« (Kiadva Papp Miklós: Történeti Lapok. Kolozsvárt 1874. I. évfolyam II. félév 421. l.)

prédálásokat tett, el is bocsátám osztán, utoljára csak száz forintra hagyván sokból álló liquidatioját, de ezt se fizette meg.

Directorium. Nagy differentia volt a szász natio tisztei és a reducált directorium között, megmutatván a directorium azt maga munkáiban, hogy a tisztek talám 6 esztendő alatt többet tettek félre százezer forintnál, mint feljebb is említettem. *Baussner Sámuel* solidus, derék és gazdag ember lévén első adsessor és interimalis praesesse a directoriumnak, vagy legalább ő urgeálván revisioját azon ratioknak, melyek már régen a gubernium által az udvarnak felküldettek, *br. Bruckenthallal* semmiképen egybe nem fértek, mind azért, hogy midőn Bruckenthal ifjú cancellista lett, e már provincialis notarius volt és bécsi consiliariusságra candidáltatott. Ennek az apja comes nationis volt, amannak sokkal alábbvaló ember; amaz a natiobeli tiszteket és fundusokat oltalmazta, ez minden operatioiban az ellen dolgozott; az honnan ezt *br. Bruckenthal* deserálta és a mint ő panaszolt, mondotta is, hogy ne várjon semmit is, mert míg ő él, semmire se mégyen.

Baussner. Ezen *Baussner* a comességre candidáltatott volt. Vacantiába jövén a polgármesterség, ekkor kihagyták belőle, azon okból, hogy ő directorialisnak resolváltatván, azáltal kiesett a tanácsból, consulságra pedig senki más a senatorokon kivűl nem candidáltathatik. Ez iránt adtak bé újabb és hosszabb repraesentatiokat, de ugyancsak semmi sem lett belőlle. Elég az, hogy oly szándékkal, hogy a directorium operatioinak lábot csináljon és maga consolatioját exoperálja, úgy azt is, hogy ő nem decrepitus, nem fractus és szolgálatra nem alkalmatlan, mint *br. Bruckenthal* feladta volna, megmutassa, Bécsbe felment. A mint beszélték, *br. Bruckenthal* mindjárt ebédre hívatta, ő pedig talám harmadnapra forró hidegbe esvén, amaz mindennap maga is látogatta, de sok ízben látogattatta. Midőn pedig felgyógyult, talám látván, hogy kevésre mehet, mondotta volna Honnemannak, ugyan directorialis assessornak, hogy ő inkább akarná 1000 aranynál, ha chabinet (!) secretarius *Nénivel* barátságban eshetnék, és *Bruckenthallal* megbékélhetnék; ment volna *Néninéhez* és ő neki talám obscure vagy aperte igéretet tett azon summáról, ha megbékéltetné. Az asszony felcsattant rajta, őtet kiigazította, az urának megmondotta és ő felségének béjelentette; ő felsége igen megneheztelt, úgy hogy alig tudta Honneman ő felségét megengesztelni mások által. Mire megyen a dolog, curiosus volnék tudni: mivel midőn a *Baussner* bécsi utjának híre futamodott, azelőtt nem sokkal rendeltetett egy comissio azon direc-

torialis operatiok revisiojára, rendeltetvén benne praesesnek *gr. Bethlen Miklós*, assessoroknak pedig *gr. Nemes*, secretarius *Cserei Mihály* és cameralis exactor *Fleiselman*, melyhez rendeltek volt Bécsből actuariust, de ez osztán nem jött el, és helyébe comissarialis cancellistát *Stromeyert* surrogálta a gubernium. A guberniumhoz ezen comissio objectumiról jött resolutio igen generalibus terminis lévén, ellenben pedig *Fleiselmannak* az udvari camarától különös instructioja lévén és ez a számvételt a natio tiszteitől több időre kiterjesztvén, differentia esett a comissioban, mely miatt a munkához hozzá nem foghatak, hanem ő felségének repraesentáltatott.

Azalatt míg szüreten kinn voltam, reméntelenül vettem tudósitást *gr. Hadik* kimeneteléről, *Odonelli*[1]) béjöveteléről, *B. B.* guberniális praesességéről, *gr. Nemes* udvari cancellariusságáról etc. De azután meghallám a két utolsónak bizonytalanságát. Jöve csakhamar hír, hogy *Hadik* továbbá is benn maradna s a püspök kimenne. De béjövén, ellenkezőt tapasztalék, mert *Hadik*, a ki csak 10 napot szándékozott az első parancsolatra benn mulatni, időt nyert a 2-ik által, hogy indúlását halaszthassa. Ennek pedig okát abból vélem, mivel épen akkor várta *Hadik* a vejét, *Lubomirszki* herczeget Lengyelországból, nagyon viselős leányával együtt, és talám jelentette ő felségének Budára való siető menetelét, nehogy ide bé fáradjanak; úgy osztán ő felsége időt engedett, míg leánya gyermekágyából felgyógyúl, hogy együtt járhasson vélle. Meg is tartóztatta volt ezen hír a herczegnét Magyarországon, mivel maga postán ide béjött, és fél nap itt mulatván, ismét visszáment s béhozta feleségét. Jött 190 lóval és 150 emberrel, sok szekerekkel. Úgy beszélte *Hadik*, hogy Magyarországon minden nap 50, 60, 70, 80 aranyat költött, béjövén pedig Erdélybe, harmadányival béérte. Igen impertinenter bánván vélle a magyarországiak, kik a közlegények hálásáért őszszel fél, officirei hálásáért pedig egyenként 2—3 frtot kezdettenek vonni, míg kinn parancsolta őket hálni. *H(adik.)*

Béérkezvén ide a herczeg, szálla a biró házához, *gr. Bánffi* szállására, udvarát pedig elosztották széllyel. Maga is megigazodott a herczeg, egy derék moderatus ember vált a korhelből; a herczegasszony pedig mind szépségre, mind pedig kegyességére ugyanaz volt, ki azelőtt, azaz incomparabilis és ezer anyjánál külömb. Hoztak magokkal egy pulyát, melyhez hasonlót soha nem láttam, lehetett akkora. *Lubomirszki.*

---

[1]) ODonnell h. (sz. 1715, m. h. 1771), erdélyi hadparancsnok 1770-ig.

mint 4 esztendős gyermek, ágaskodva nézett a törpe asztalra, 25 esztendős, de ennek minden részei adaequate megegyeztek egymással, igen rendes és csak ábrázatja prodálta idejét; felette szerették, csókolták. Minden héten bizonyos napokon musika volt nálla vagy az ipjánál, meg kell vallani, igen szép, mely akárhol is ritka. Jelentette *Hadik*, kedvesen veszi, ha kik a musikára feljárnak. Mentünk is gyakran, kitől mint lehetett. Engem maga *Hadik* aufirolt leányának, kedvesen is vette.

Minden ember tartozik azt megadni, hogy *Hadik* egy jóféle, csendes, kegyes, egyenes, munkás ember, a ki ha nem igen exponálja is magát másért, de nem is kíván ártani senkinek. Ide való praefecturáját is magára nézve elég dicséretesen folytatta, és más oly csendességgel a béjövetelekori háborúkat oly könnyen le nem csendesíthette volna. Szerette kettőn hármon kivül az egész ország, sőt még a parasztság is csaknem sirva kérdette tőlem is, igaz-é, hogy kiviszik azt a jó generálist?

(Hadikné jellemzése.) A publicum azt tartja és a bécsiek is nevezetesen *B. B.* úr is, azt beszéllették, nem exponálhatni *Hadik*nak semmit és ő továbbra is benn maradott volna, ha a felesége impertinentiája nem lett volna, de ez, valamint az armadán minden generálisokot egybe hordott, sőt ő felségét is inasok küldése iránt molestálta, annyira, hogy a táborra való menetelét meg kellett tiltani és mikor ennek sem engedett, urától a commendot el kelletett venni; úgy itt olyan intolerabilis lett, hogy tovább szenvedni nem lehet. A püspökkel valamely nagy barátságban volt eleinten (mely sokak előtt gyanút is szerzett), szintén olyan idegenségben esett; béárulta ő excellentiáját, hogy *Zenoninét* és *Sántánét* szereti és ezt a residentiába tartja, a mint a közhír folyt. Melyre nézve az a tiszta erkölcsű királyné *Zenonit* feleségestől innen Oloszországba disponálta, *Sántánét* pedig ki kellett mozdítani a károlyvári residentiából, canonicus *Balóval* cserélvén szállást.[1]) Noha gr. *Zenoniné* kimenetelét a thesaurariusnak is tulajdonították némelyek. Többire ennek

[1]) *Rettegi György* Emlékiratában ezeket írja Sántáról és feleségéről 1766-ban:

»Meghala a szegény Kászoni Sándor is belső-szolnokvármegyei perceptorságában... Kevély ember vala nyavalyás, sok gyermeke, idest öt leánya és 4 fia maradott szegénynek, de kettőnél többet nem adhata férjhez. Egyiket vette a püspök fejérvári udvarbírája *Sánta András*, phantasta csíki székely, kit is a püspök úr fejérvármegyei ordinarius vagy actualis assessornak is promoveált; *felesége szép aszszony, s ugyan ez által is ment annyira*, de bizony rá is tudja magát tartani, de külömben ez is szintén olyan phantasiával bír.« (Hazánk IV. k. 288. l.)

felette majd mindenekkel veszekedett, magát numennek tartotta, és mivel adorálta, *gr. Teleki Lászlóhoz* igen jól láttatott magát mutatni, ki leányát is, mint anyjához, gyakran jártatta. Vere is oly ambitiot és vallásához való hidegséget belé, mely miatt mátkája, *br. Naláczi Károlytól* elválék és egy haszontalan német főstrásamesterbe, *gr. Lerchenfeldbe* szerete. Megválik, mi vége lesz.[1])

Leírta a többek között maga *Hadik* Erdélyben a nemességet mind név szerint, feljegyzette minden religiobelieknek számát, minden camerale beneficiumokat, várakat, fortaliciumokat és praesidiumokat. Szedett össze sok manuscriptumokat és mind római, mind erdélyi monetákat, nagyszámmal és költséggel. Melyben én és mások segítséggel voltunk. *(Hadik jegyzetei s gyüjteménye.)*

A nagy profugium, mely ezen esztendőben volt, a contributionalis fundusban is hiatust tett; mert ámbár néhol accrescentia is volt, az honnan elszöktek az emberek, a több contribuensekre superimponálták, mely kivált Fagarasföldén legterhesebb volt, 15 kr is jövén egy forintra. Már szinte kitelik a mostani 6 esztendőre határoztatott systemának ideje, mely elég sok improportióval volt teli, a szászoknak nagy könnyebbségével; megválik pro futuro minémű norma praescribáltatik. *Profugium.*

Most az egész contributio teszen *(Adó összegezés.)*

in summa Ren. flor.	1,351.730·49
deducta tertialitate Limitaneorum in summa	44.770·02
marad administrálni való	1,306.960·47
A normale quantum teszen	1,311.020·29
és így a decrescentia megyen	4059·43

De mivel sok extraordinaria erogatiok voltak minden esztendőbe, egyik esztendőbeli quantummal kellett a másikat pótolni és ha meg nem nagyobbítják, haerebit in fundo parsimonia; noha soha a ratiocinansokat úgy nem szorongattak, az cassa adósságit úgy nem exigálták, mint ezekben az esztendőkben, úgy hogy boldog volt az oly ratiocinans, kinek dolga mostanra nem haladott. Némely circulusok megitélt praesentiojokat is félretették, mégsem telik ingyen is a quantum és fundus.

Oly rendelések tétettek, hogy addig egy provincialista is fizetést ne végyen, míg a militaris competentia ki nem telik, ide huzták osztán a limitanea militia conpetentiáját is, melyet 170,000 forintokban fizet az ország, és noha magoknál a katonáknál sok ezer frt a mult esztendőkről

[1]) Folytatását ld. alább az 1768 apr. májusi fejezetben, l.

restál, de hoc non obstante, azt is ki kellett adni; mely miatt ezen esztendőbéli két utolsó angariánkat késõre, és a 3-ik angaria végén lehetett venni.

(Oláh vallásügy.) Az oláhokról emlékeztem feljebb, miképen az aul. comissio *Buccow* praesidiuma alatt az unitusok és nem unitusok között a templomokat felosztotta, mivel pedig azután is sok panasz volt, hogy vagy a' nem unitusoknak intézett templomok nékik nem adattak által, vagy elvétettek néhol katonák által, néhol pedig az unitusok is turbáltattak, és ezeket mindenik fél restituáltatni kivánta: kérdést tett vala ő felségétől a gubernium, micsoda normát observáljon a gubernium az effélékben? Jöve is decisio, hogy a hol negyedrésze a falunak unitus, a templom azoké légyen, az hol pedig felénél több a nem unitus, ezeknél hagyattassék. Az unitusoknak mindenkor szabad légyen templomokat építeni, a nem unitusok pedig tartozzanak engedelmet kérni a praescribált norma szerint. Mely e' volt: ha valamely protestáns vagy schismatica ecclesia templomot akart építeni, instantiát bocsátott a guberniumhoz; ez mindenik religioból comissariusokat denominált, kik az okokat és szükségeket investigálják, kiknek relatioja osztán ő felségének cum opinione felküldetett, és onnan kellett resolutiot várni. Engedett pedig ő felsége Károlyvárt, Szakátsiba és Sóváradon templomokat építeni, Baczában pedig tornyot az én kértemre, úgy Héderfájára is, a több sok hasonló instantiák még ő felsége kegyelmes resolutioját várván.

(Sóváradi és kibédi határper.) A sóváradiaknak lévén határbeli controversiája a kibédiekkel, amazok decretumot hoztak, melyben parancsoltatott, hogy azon causát mindjárt elévegyék, adjon opiniot a tábla és gubernium, hogy lehessen az afféle causákat késedelem nélkűl ellátni; de ezen czélból különböző opiniot adott a k. tábla, hogy más sietőbbeknek eleiben tenni nem lehet, hanem series szerint látja elővétetésöket.

(Halmágyi két öcscsének házassága.) A kapitány öcsém eljegyzette vala magának Kassán lakó *Hagen* uram leányát *Rósit*; *János* pedig, limitaneus főhadnagy, Doboka vármegyei főbíró *Jánosi* Péter úram egyetlen egy leányát *Clárát*. Az első alig tuda magának hat holnapig engedelmet kapni a bellicumtól, noha az ipja a 2000 frtot idején letette volt.

A *Jánosé* iránt előre irtam volt *Siskovicsnak*, ki is azt felelte, jóllehet az új ordinatio ellen bajos a summa letétele nélkül engedelmet nyerni, mindazonáltal igyekezik végbe vinni, csak tudja, mikor megyen fel az informatio. *Hadiknak* elküldé mind a regiment, mind a brigadéros generális *Gyulai* favens opinioval; de *Hadik* szinte visi-

STANFORD LIBRARIES

tatioba lévén, akkor felküldeni nem merte, visszairván, hogy míg az 1500 forintot le nem teszi az öcsém, addig mozdulni sem lehet. Béjövén *Hadik*, rája menék és nehezen tudám persvadeálni, hogy küldje fel. Irék mellette *Siskovicsnak*, és három hétre lejött a resolutio. A kapitány feleségét soha sem láttam, de mindenek, kivált az öcsém dicsérte jóságáról, néki való is, valami 25 esztendős leány lévén, kit már deczemberbe el is vett. Adjon Isten áldást nékik.

János igen ifjat vett, ki a 14 esztendőt 24-ik Decembris töltötte bé és 27-dik ejusdem volt a lakodalma; én magam is kimentem volt; mind szép, mind elmés és ideje felett nőtt gyermek volt. Lakadalmában a sietséghez képest feles úri emberek voltak: *gr. Teleki Pál* főispány feleségestől, leányostól, *br. Kemény Miklós* és *Zsigmond* urak mindenestől, *Mara László, Daniel Lőrincz, Türi László* urak etc. mindenestől. A főispányné és *Mara* urak is continuálták egy-egy napon magok házoknál a lakadalmat.

Harmadnapra mondja előttem a menyecske az anyjának, hogy ő rosszúl van; mondja az asszony: csak a gyomra ne fájjon. Mond amaz: mert bizony néki erősen fáj. Kedves gyermek. És megvallom ezen kimenetelem nagy örömömre volt, látván mind a szüléknek, mind a menyecskének az öcsémhez és ennek amazokhoz való kedveket és contentumokat. Tegye Isten véghetetlenné mindenik részről.

Publicáltatott vala mindenütt még ezelőtt esztendővel, hogy ő felsége Erdélyt in dignitatem magni principatus evehálta. Igy is írtak mind idegenek, mind bellicum és kamara, de a k. guberniumhoz csak most érkezett el az arról való szép diploma, cum aurea bulla és rescriptum. Melyek által elszakasztá egészen Magyarországtól, heraldusokat engede néki és czímerébe a pileus principalist arany koronával béfoglaltatni rendelte. Mely aurea bullában hívségét, nagyságát, beneficiumit nagy mértékben celebrálta ő felsége: mint az a kinyomtatott és publicált exemplárokból bővebben megtetszik. Nekem vala bajom megköszönésével. *Magnus principatus.*

A fiscalitásokról való productiot continuáltatta ezen esztendőben az udvar, melylyel dolgunk elég nagy mértékben szaporodott.[1]) Jöve olyan hír is, nemcsak hír, de paran- *Fiscalitások.*

---

[1]) *Rettegi György* Emlékiratában így emlékezik erről 1767-ből: »Az egész erdélyi fiscalitást biró possessor urak evocáltattak gubernium elibe productiora. Én is evocatus vagyok 4 helyről, u. m. Szentiván, Füzes, Rogoz és Pirosfalváról . . . . Bánffi Dénesnétől Mező-Szilvást, Székelyalyt (most: Székelyó, Kolozsmegyében a Vlegyásza hegy alatt) elvették, Aporéktól a szentiványi portiot; engemet is eleget ijesztett az ítélőmester, de még eddig meg nem háborított se

csolat a thesaurariatusra, hogy Igent és Sárdot egészen purificálja a thesaurariatus és váltsa ki; oly praetextussal, hogy a zalathnai dominium korcsomáit tarthassa el azokból a fiscus; holott talám más fekszik ez alatt, mert a mint ezelőtt is a püspök a károlyvári egész dominiumot kivánta reluáltatni és a püspökségnek adattatni, arról procurator *Simon Jánossal*[1]) nagy munkát készittetvén és felküldvén (noha ez a directornak pro informatione leküldetvén, derekason refutáltatott vala), de erre semmi választ nem vehetvén, most ismét a magnus principatus collatiojánál fogva munkába vétetett, hogy már Erdély separálva lévén egészen Magyarországtól, nem illik in spiritualibus is az erdélyi püspöknek a kalocsai érsektől dependeálni; kellene azért itt is egy archiepiscopatust erigálni, és egy püspökséget, melyhez járulhatnának az unitus és talám nem unitus oláh püspökök is. Ki tudja, ha a protestáns superintendenseket is oda tették, s talám ezen archiepiscopatushoz kellene járulni azon accessionak.

Ezen hírt én fülhegygyel megértvén, találkozám *Sánta Jánossal*, a püspök plenipotentiariussával, kezdém beszélleni néki ujságúl, s megvallá, hogy a' munkába van és látta a püspök munkáját, melyet a dominium e végre való megszerzése iránt ő felségéhez felküldött. De belétette, úgymond, hogy a benemeritusok kezénél, a ki mit bír, meghagyattassék. De én nem reménlem sokáig Sárdon is nyughassam, hanem mint Fagarasföldéről, onnan is nem sokára mozdulnom kelletik; a két helyben inkább az ecclésia romlásira czélozván, mint egyébre. Mert másként alig lehet gondolni, hogy mostani circumstantiákban a papok jószá-

Füzesben, se másutt; az örmények is (t. i. Szamosujvárt) megszeppentek, és non obstante, hogy az dominiumot Carolus imperatortól 99 esztendeig megvették volt; ugyancsak megfogják nyerni, mivel igértek a százezer forintra még annyi superadditiot. Azt írják, hogy Magyarországon is szintén így háborgattattak a fiscalitást bíró possessorok s a kik superaddálhatnak, megmaradnak, a kik nem, kiveszik tőlök s mások iszonyú nagy summákon megveszik a királyi felségtől.« (Hazánk IV. k. 348. l.)

[1]) Simon Jánost, a híres ügyvédet, kiről fennebb bővebben emlékezett Halmágyi, így jellemzi *Rettegi György* Emlékirataiban (Hazánk IV. k. 211. l.) 1765-ről írván:

»Holt meg désfalvi Simon János uram Újfaluban 80 esztendős korában. Ez ifjú korában Rákóczi Ferencz fejedelemnek gavallérja volt, hatalmas, derék, tanúlt ember, ifjú korában gyönyörűséges széplíró, jó expeditor, nagy historicus, derék jurista, ritkitom, hogy az erdélyi familiáknak connexioit valaki úgy tudná, mint ő tudta szegény; nékem is igen jó uram volt, nagyon is szerettem vele együtt lenni, mivel mindenkor gyönyörűséges dolgokat lehetett hallani tőle: kár, hogy religione unitarius volt«.

gait augeálni kivánja az udvar, midőn Magyarországon mind kezéhez venni és a püspököknek csak pensiot adni szándékozik; a mint ezen hírt, mint *Haller* v. colonellusa *Szuhányi* mondá, *gr. Ibara* camerae consiliarius hozta Magyarországba.

Ezen a mult őszön annyi sok kecsege jöve fel a Maroson, a mennyire az emberek nem emlékeztek; ritkán kaptak ezelőtt két három párt Hunyadvármegyében, de most 60, 100, sőt több darabokat is egyszeri vonással kihúztak, fel egész M. Bogátig; eleintén egy garason is lehetett egyet venni, de azután három négy garasra is felment; melyből azt jövendőlte a popule, hogy idegen nemzetnek béjövő nagy sokaságát jelentené. Isten őrizzen tőlle. *Kecsege.*

Sok hírek futamodtak ezen idő alatt, némely urak jubilatioja iránt, úgymint thesaurarius *br. Bornemisza Ignácz*, praesidens *gr. Lázár János*, főcommissarius *gr. Bethlen Miklós* és *gr. Teleki László* urak iránt. Az első a camara mellett, még talám kötelessége felett is maga idejében igen buzgott; de azután nagyon gyengült, valami hypochondria forma erőtelenség megkörnyékezvén, kivált mióta a görgényi jószágból kivántak némely familiák bonificatiot a limitanea militia számára fordított jószágokért, melyet tüzön-vizen oltalmazott; fiát eddig e végre mind Bécsben tartotta; valami beneficiuma járván a barátoknak is onnan az ő collatiojából, azokat is felindította az ő felségéhez való recursusra. A gróf *Bethlen Pál* praesidiuma alatt csak e végre tartott comissio igen sokáig durált, pro et contra főként a *Kemény* familia részéről sok repraesentatiok adattak bé a comissionak. Csudálatos dolog, hogy a görgényi dominium kivánt részeit mind sokkal drágábban aestimálták, mintsem a vélle határos elvett falukat. Melyekben *Szombatfalvi* ítélőmester igen interessate viselte magát, mindenben a thesaurarius principiumit épen az illetlenségig követvén, ki ellen a több commissariusok is nem igen bátorkodtak cselekedni a thesaurarius jelenléte miatt, ki a publicumot ide hagyván, mind ott keringett, csak nem esztendő számra, oly praetextus alatt, hogy ő a többinek bonificatioja körül foglalatoskodik, de abban sem ment semmire. Béküldé osztán a comissio maga operatioit a guberniumba 7 könyvbe kötve, melybe repraesentálta azt, hogy Petele nevü faluját a görgényi dominiumnak, melyet bonificatioba kértek, elszakasztani nem lehet, hanem oda tartozó vagy két haszontalan portiot és mások jószágit projectálták. Felküldé ugyan ezeket a gubernium cum approbatione; de nehezen hiszem, hogy az udvar változást ne tegyen benne. Vécscsel tőszom-

(Br. Bornemisza kincstartóról.)

(A görgényi uradalom.)

szédos faluját is a *Kemény* uraknak elvették, úgy Szebenszékben, vagy inkább Fejérmegyében Sinát; ezen kettőről úgy vélekedtek, hogy in natura kellene resignálni a possessoroknak. Ezt pedig a thesaurarius azért dolgozta, hogy az elsőért Petelének inhaereáltak, a másikért pedig Bervét kérték, melynek felét a veje birta.

Visszaélt a jó thesaurarius és a comissariussai is ezen bonificatioval măsokra nézve, melyeknek directioja egyedül reá bízatott. Mert noha ő felsége keményen megparancsolta, maga igazsága szerint, hogy kinek kinek keze ügyiben és kivánsága szerint adassa ki az aequivalenst és a végre, ha szinte nem expirált volna is az inscriptionak ideje, váltsa ki az olyanokat és adja azoknak, kiknek örökös jószága adatott által a militiának; azoknak helyébe pedig adassék más hasonló azokból, melyek a bonificatioból megmaradnak. De ebben semmi sem tölt még eddig, mert a *Rettegi*, fenesi *Mikesék*, b. várallyai *Bethlenék* s *Gyulaiék*, árokallyi, kerlési, kentelki ugyan *Bethlenék*, s más hasonló jószágokat kitétette ugyan a productios causák seriessébe, de nem producáltatta. A reluáltak közül is a javát az örményeknek, kik úgy is hypothecariusok és jószágot a katonáknak nem engedtek, s más oláhoknak és catholicusoknak engedte; a reformatusoknak pedig mind a rosszát hányta, szőlőt mit assignálván a belső fundusokért, melylyel nem contentáltatván, mind eddig inconsolate vadnak.[1])

Ezeket csak intercalariter említém, maga személye iránt továbbá feltenni szükségesnek tartom, hogy ezen sok dolgú urat a barátok reávették, hogy breviariumot olvasson, melyet buzgóan valami 12 esztendőtől fogva folytat is, hivatalos dolgainak hátramaradásával; felette buzgó religiosus ember.

Gr. Lázár János.) *Gr. Lázár János* maga aetassába tudományára nézve legelső; az udvarnak hasznos szolgája volt, feles nagy dolgokat vivén véghez; melyért jószággal, pénzzel, gyémántos

---

[1]) *Rettegi György* Emlékíratában (Hazánk IV. k. 353. l.) ezt olvassuk e bizottság működéséről:

»Notandum: ezen 1767-ik esztendőben vétété el az én kezemből a fiscus az füzesi és szentiványi portiot, rettenetes sok bajom volt az istenadta bonificatoria commissiojával, noha Szombatfalvi László uramnak, ki is azon commissioban praeses, ítélőmester is, adtam 6 szép körmeczi aranyat s egy igen szép stuczot (t. i. puskát), de ebnek szolgált ő kegyelme egy pénz árrát is, sőt minden úton-módon káromra volt, a falubeli épületeknek az árrát, 230 r. frtot elvoná, azt mondván, hogy az udvarházat igen sokra aestimálták; de ha Isten velem lészen, a guberniumban instálni fogok iránta, mert ő küldött aestimatusokat, nem én«.

STANFORD LIBRARIES

portraittal, s promotiokkal meg is ajándékoztatott; de most már post sexagesimum annum nagyon debilitálódott. Ezt az urat sem veheték a *Buccow* principiumira, mely egyik oka lessz jubilatiojának; vallásához való hidegséggel is vádoltatott, a minthogy tartózkodott mindenkor ügyiben a dolgokat in religiosis repraesentálni. *Gr. Bánffiné* is kéré, hogy nomine supremi consistorii könyörögnének ő felségének a leánya visszaadása iránt, de ezt is impediálá maga idejében, azután pedig, mikor késő volt, megcselekedte ugyan nagy nehezen, de ezt is revocálta levele által, de már akkor felment volt.

Gr. Bethlen ex reformato catholicus, mivel egyéb merituma s capacitása nem volt, odio religionis nevezetes. (*Gr. Bethlen Miklós.*)

Gr. Teleki László Buccowval keményen öszverugta a patkót, s azután is azon factio ellen igen kemény, vallásában igen buzgó, a szászok principiumival ellenkező vala. Mely miatt sokszor sollicitált szállásában se boldogúla, és magát a most fennforgó cardinális urak előtt exosussá is tette vala; a hazafiai ellenbe hozzá igen bíztak. (*Gr. Teleki László.*)

Már vajon jubilátiojok iránt való hír bételik-é, az idő mutatja meg. Én inkább hiszem, mert *B.B.* addig talám szégyenli a gubernium praesidiumát kérni, míg ezek előtte lésznek, el kell azért az impedimentumokat hárítani.[1])

---

[1]) *Rettegi György* gr. Lázár János nyugdíjaztatását már 1765-ben említi, így:

»Lázár János statuum praesidens. Hutter Mihály gubernialis consiliarius hasonlóképen jubiláltatának. E lőn jutalma a Lázár János úr hűségének, melyet nemesi szabadságunk romlásával vitt végbe gyakorta, mert a só árát elsőbben ő hágatá 9 kora, az impossessionatusok, vagyis a juventus hogy portiot adjon, ő exciája találá fel. Hutter pedig a magyarnak megeskütt ellensége vala.« (Hazánk IV. k. 284. l.)

Erdélyi tiszti névtár 1767-ben.

A gubernium és királyi tábla tagjai s az országos méltóságok viselői oly gyakran említtetnek e Naplóban, hogy szükségesnek látszik névsorukat jegyzetbe, ide iktatni, ama hiteles czímtár után, melyet 1767-ben, *Sárdi* Sámuel szebeni nyomdász a gubernium engedélyével kiadott »*Titulare Dacicum*« cz. a.

Dicasteria Transylvanica.

I. Regium Gubernium.

Praeses.

Excell. ac ill.-mus dominus Comes *Andreás* ab *Hadik*, magnae crucis magnis ordinis militaris regio-Theresiani eques. ss. cc. et apostolico-regiarum majestatum actualis intimus status consiliarius, generalis equitatus, unius inclitae legionis Hungariae equestris ordinis tribunus, regius commissarius, excelsique gubernialis consilii regii magni princip. Transylvaniae praeses ac per eundem principatum partesque eidem reapplicatas supremus caesareo-regiorum armorum praefectus et Budensis gubernator.

Consiliarii actuales intimi.

Episcopus.

Excellentissimus, illustrissimus, ac reverendissimus dominus *Josephus Antonius* e liberis baronibus *Bajtay* de eadem, Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Transylvaniensis, insignis collegiatae ecclesiae Posoniensis ad. S. Martinum praepositus, etc. districtus nominis eiusdem archidiaconus, ss. cc. et apostolico regiarum majestatum status, et excelsi gubernialis consilii regii consiliarius, utrobique actualis intimus.

Thesaurarius regius.

D. Ignitatus *Josephus Bornemisza* liber baro de Kászon ss. c. r. eto. apostolicae majestatis status et excelsi gubernialis consilii ergii consiliarius, utrobique actualis intimus: regius thesaurarius, et rerum cameralium per. i. magnum Transylv. principatum, partesque eidem reapplicatas supremus director, et praeses.

Statuum praesidens.

D. Comes *Joannes Lázár*, liber baro de Gyalakuta, ss. c. r. et apostolicae utriusque majestatis, status, et excelsi gubernialis consilii regii consiliarius, utrobique actualis intimus: inclitorum statuum,

STANFORD LIBRARIES

et ordinum trium m. principatus Transylvaniae nationum praesidens, ac supremus per eundem principatum, partesque eidem reapplicatas venatorum regalium magister.

Supremus commissarius provincialis.

D. Comes *Nicolaus* de *Bethlen*, ss. c. r. et apostolicae majestatis status actualis intimus et excelsorum, camerae imperialis aulicae, gubernialisque consilii regii consiliarius, camerarius, et per magnum Transylvaniae principatum partesque eidem reincorporatas supremus commissarius provincialis ac director.

D. Comes *Gabriel Haller*, liber baro de Hallerkő, ss. c. r. et apostolicae majestatis, status, et excelsi gubernialis consilii regii consiliarius, utrobique actualis intimus: generalis campi vigiliarum praefectus, et suppremus per i. m. Transylvaniae principatum, partesque eidem reincorporatas dapiferorum regalium magister.

D. *Ladislaus* s. R. i. comes *Teleki* de *Szék*, ss. c. r. etc. apostolicae majestatis camerarius et excelsi gubernialis consilii reggi consiliarius actualis intimus, etc. per. i. magnum Transylvaniae principatum, partesque eidem reincorporatas supremus pincernarum regalium magister.

Cancellarius provincialis.

D. *Samuel* liber baro *Bruckenthal* ss. c. r. et apostolicae majestatis excelsi gubernialis consilii regii consiliarius actualis intimus; insignis ordinis s. Stephani regis apostolici crucis eques, per i. magnum Transylvaniae principatum, partesque eidem reincorporatas cancellarius provincialis regius.

Tabulae regiae praeses.

D. Comes *Paulus* de *Bethlen*, ss. c. r. et apostolicae majetatis camerarius, excelsi gubernialis consilii regii consiliarius; inclytae tabulae regiae in Transylvania judiciariae praeses, et per eundem m. Transylvaniae principatum, partesque eidem reincorporatas supremus janitorum regalium magister.

D. Comes *Joannes Nemes* de *Hidvég* ss. c. r. et apostolicae majestatis camerarius et excelsi gubernialis consilii regii in m. Transylvaniae principatu consiliarius actualis intimus.

D. Baro *Wolffgangus Bánffi* de Losoncz, ss c. r. majestatis apostolicae camerarius, etc. excelsi gubernialis consilii regii in Transylvania actualis intimus consiliarius.

D. *Michael* de *Rosenfeld* ss. c. r. majestatis excelsi gubernialis consilii regii in Transylvania consiliarius actualis intimus, ac per eundem magnum Transylvaniae principatum, partesque eidem reincorporatas aulae vice-praefectus.

D. *Michael* ab *Hutter*, ss. c. r. et apostolicae majestatis excelsi gubernialis consilii regii in Transylvania consiliarius actualis intimus, ac per eundem magnum Transylvaniae principatum partesque eidem reincorporatas rei contributionalis referens et director.

D. Comes nationalis Saxoniae vacat.

Secretarii intimi.

D. Stephanus *Halmágyi* de Szilágy-Somlyó.
D. Stephanus ab *Hannenheim.*
D. Antonius *Baló* de Nagy-Baczon.
D. Michael *Cserei* de Nagy-Ajta.

Registratores, et archivi conservatores.

D. Josephus *Kozma* de K. Szentlélek.
D. Michael de *Sonnenberg.*
D. Cosmus K. *Horváth* de Magyar-Sákod.

Expeditor simul et taxator.

D. Stephanus *Welter.*

Protocollistae consilii.

D. Joan. Bap. *Bornemisza* liber baro de Kászon.
D. Joannes *Georgius de Rittern.*
D. Andreas de *Rosenfeld.*
D. Antonius *Kőszegi* de Galgócz.

Concipistae consilii.

D. Adamus *Veres* de Nagyvárad.
D. Michael *G. Ahlefeld.*
D. David *Székely* de Killyén.

(Következik az »Inlyta cancellaria regia prov. Trans. sive Major Cancellaria« és »Cancellaria rei contributionalis«; de ezeket mellőzzük.)

II. Suprema officia aulica magni principatus Transylvaniae.

Supremus aulae praefectus.

D. Comes *Gabriel* de *Bethlen*, aurei velleris eques, ss. cc. et apostolico-regiarum majestatum status consiliarius actualis intimus, camerarius, i. cancellariae regiae Transylvano-aulicae antea cancellarius regius aulicus, nunc supremus serenissimae archiducissae Christinae aeque aulae praefectus.

Supremus cubiculariorum, sive camerariorum r. magister.

D. Comes *Ladislaus Kemény* liber baro de M. Gyerőmonostor, ss. cc. regiarum et apostolicae majestatum camerarius, status intimus actualis consiliarius per i. magnum Transylvaniae principatum partesque eidem reincorporatas supremus cubiculariorum, aut camerariorum regalium magister, et gubernator regius.

Supremus agazonum r. magister.

D. Comes *Dionysius Bánffi* liber baro de Losoncz, s. R. i. eques, ss. c. r. m. apostolicae camerarius, et status actualis intimus consiliarius, i. comitatus de Küküllő supremus comes et per m. Transylvaniae princ. partesque eidem reincorporatas pariter supremus agazonum regalium magister.

STANFORD LIBRARIES

Supremus venatorum r. magister.

D. Comes *Joannes Lázár* (lásd fennebb).

Supremus dapiferorum r. magister.

D. Comes *Gabriel Haller* (lásd fennebb).

Supremus pincernarum r. magister.

D. *Ladislaus* s. R. i. comes *Teleki* (lásd fennebb).

Supremus janitorum r. magister.

D. Comes *Paulus* de *Bethlen* (lásd fennebb).

III. Supremorum officialium aulicorum magni principatus Transylvaniae vices gerentes.

Aulae vice-praefectus.

D. *Michael Rosenfeld* (lásd fennebb).

Cubiculariorum r. vice-magister.

D. Baro *Antonius Domokos* de Alsó-Csernaton, s. c. r. et apostolicae majestatis per i. m. Transylvaniae principatum, partesque eidem reincorporatas magister prothonotarius, etc. cubiculariorum regalium vice-magister.

Agazonum regalium vice-magister.

D. *Nicolaus Miko* de Hidvég et in Bodok, s. c. r. et apotolicae majestatis per m. Transylvaniae principatum vice-agazonum regalium magister.

Venatorum regalium vice-magister.

D. *Joannes Torma* de Csicsó-Keresztur, s. c. r. et apostolicae majestatis per m. Transylvaniae principatum vice-venatorum regalium magister.

Dapiferorum regalium vice-magister.

D. *Samuel* de *Bauznern*, s. c. r. et apostolicae majestatis per i. magnum Transylvaniae principatum dapiferorum regalium vice-magister.

Pincernarum regalium vice-magister.

D. *Franciscus Olosz* de Bensencz, s. c. r. m. apostolicae per m. Transylvaniae principatum pincernarum regalium vice-magister.

Janitorum regalium vice-magister.

D. *Michael Béldi* de Uzon, s. c. r. m. apostolicae i. tabulae regiae in Transylvania judiciariae assessor supernumerarius, et per eundem m. Transylvaniae principatum vice-janitorum regalium magister.

stb. stb. stb.

(Nyom. példánya az Erd. Muz. könyvtárában.)

1768. Januarius.

Hadik készül. Ugy látszik, hogy ezen esztendő ismét nagy változásokat fog Erdélynek okozni. Béérkezvén ugyanis hallám, hogy már *Hadik* kimenetele homály nélkül való volna, és indulásának idejét a jövő holnapnak negyedik napjára *(O'Donell jellemzése.)* határozta. Resolváltatott pedig helyébe *gr. Odonelli (!)*; kit *Hadik* jó charakteréről igen nagyon dicsért és ő felségeknek hozzája való kedvességét jelentette; úgy mint a kinek a megholt császár is nehányszor adott ezer arany praesentet; és a mostani felséges urunk is, midőn coronatiora vitte, úti költségén és asztalán kivűl ugyan ezer aranynyal kedveskedett néki. Mondta azt is *Hadik,* nagy világhoz szokott udvari, de egyenes és igaz ember, sajnálja Erdélybe való jövetelét, mivel ily tökéletlen factiokhoz nem szokott. Megválik nemnyiben fogja gyakorolhatni egyenességét, mert a mint beszélik, se deákúl, se németűl nem tud és így kevés magyarral beszélhet, és azt kell hinni, a mit a szász fog elméjére adni, mely ha csak észre nem vészi magát, újabb nyomorúságba ejti mind a két nemzetet, ő felségének nagy kárára.

Csudáltam, megvallom, miért a püspök és *B. B.* munkálódták azt, hogy Hadik innen kivitessék, mert ő mentére hagyta a dolgot, azt, a mint parancsolt ő felsége, secundálta, senki ellen nem machinált, nem újított és ő miatta a mit akartak, véghez vihették volna; de oly eleven látású lehet a successora, hogy észrevévén a sok csalárdságot, levetkezteti ruhájából az hamisságot és kimezíteleniti. Mondják ugyan nagy barátságban van vélle *B. B.*, minden nap együtt vadnak, de ez a dolgok változásával könnyen megtsökönhet (!)

Híre vagyon, hogy az új commendirozóval jőne *B.B.*[1]) és eddig lejövetelével csak azért tartózkodott, hogy *Hadikk*al itten ne találkozzék; méltán is talám, mert szegényt a mint mind maga, mind grófnéja nékem panaszolt, sokképen festették le. Nevezetesen azt írták fel a többi között:

---

[1]) T. i. Brukenthal Sámuel.

STANFORD LIBRARIES

1-o. Hogy a vejét herczeg *Lubomirszkit* nagy comitivával királyi módra hozta volna bé. Mely ebből állott, hogy mint atya örvendvén gyermekének, félórányira eleibe ment; más senki sem *Rosenfeld* generálison kivűl, ki a grádicson a leányát felvezette s ebből állott az egész einzug. *Iránta relátiok. (Vádak gr. Hadik ellen.)*

2-o. Szörnyű nagy költségű vendégségeket csinálna; mely semmivel többől nem állott, mint eddig szokott élni.

3-io. Leánya születvén a herczegnének baldechinum alatt tartanák. Mely egy falhoz ragasztott superlátocska, melyet oda ki a jó városi emberek is tartani szoktak, hogy az alatt öltözzenek.

4-o. A herczeg az éjjeli királynak sajnálván egy márjást adni, az excrementumokat a lengyelekkel hordókba hordatja ki. Mely az egyben gyült mosogató víz volt a konyhán.

5-o. Grófnéjának, a generálisnénak öt szeretője volna. Ki cselédeiben is azon természetet nem szenvedhetné.

6-o. A ganaj a herczeg udvaráról keresztűl folyna a piaczon, annyira, hogy annak a szagát a hauptwacht se szenvedhetné és ezért magát retirálni, vagy helyéből mozdulni kellene. Holott hogy a lovak a kapun ki s bé menve ne csiszamodjanak, vagy két villa ganajat vetettek volna, mint másutt is szokás, oda.

Ugy több haszontalan hazugságokot is írtanak volna fel, melyek emberséges emberhez nem illenek.

Ebben az egyben úgy látszik az illendőségnél többre ment, hogy az unokája keresztelésekor valami hét hintóval és feles gyalog s lovas cselédekkel együtt, mindazonáltal idegent senkit magok közé nem vévén, mind bémenet a jesuiták templomába, mind pedig kijövet tartott pompás einzuggal, vagyis processioval kerülték meg a nagy piaczot; maga is mindenütt ott járván véllek; a minémű pompával azt mondják ő felsége gyermekeit sem keresztelték; de ezt a házi békességért véghez kellett szegénynek vinni.

Sajnáltam nagy mértékben azért is, hogy utolsó napjaiban itt való mulatásának sok bosszusággal illették a szebeniek, melyek közül kettőt hármat emlitek. *Morctificáltatik.*

Néhai *br. Buccownak* a miért szólani sem mertek, ezt azért vexálták. Akkor ugyanis maga *Buccow* hoza bé valami comoediastákat két ízben is, kik között a Hans Wurst és kivált a Columbina rendesen ágáltak és végre az utólsót a bécsi theatrumba is vitték s nagy applausust nyert. Mivel pedig télbe itt a deszka theatrumba hideg volt, a szőcsök áruló helyét megparancsolá, hogy oda adják; meg is lesz *(Komédiások Szebenben.)*

vala, ha Bécsbe nem kelletik vala akkor menni. Jöttek azután ide, de ezek az udvar rendeléséből, valami porczellán s egyebeket per lusum vagy ollam fortunae distractores; jöttek kötelen járók, kutyákat emberi köntösbe tánczoltatók s most közelebb valami alávaló comoedusok. Ezeket most mind egybeszedte a magistratus, declarálta azoknak bébocsáttatásában maga magistratualis jurisdictiojának laesioját, a civiseknek ezáltal emunctioját, s kérte, hogy a civisek az efféle károktól mentessenek s az ő jurisdictioja manuteneáltassék. Közöltetvén az armorum praefecturával, felelé: tudtára kellett lenni a magistratusnak mikor béjöttek, tudtára mikor házat fogadtak és már jó darab időtől fogva játszodnak; itt nemcsak civisek vadnak, hanem militarisok sokan, ezek mulatsága nem praecludáltathatik amazokért: tiltsa el a városiakat, ha akarja, hogy oda ne menjenek; kárára az efféle nincs a publicumnak, mert a mit keresnek, elköltik; vonják ki a pénzt nem annyira a civisektől, mint másoktól; ez is pedig a civisekre redundál. Mondá szóval *Hadik* a consiliumban: eddig is elegen jöttek, szót róla nem tettek, az armorum praefectura ő utánok nem jár, de e' csak ellene való passioból származott, melyet se nem reménlett, se nem érdemlett.

(A szászok kellemetlenkedése Hadikkal.) 2-dik casus. Hívatván *gr. Lamott* az adjutántja a széna commissariust, hogy valami széna iránt beszélne vélle, háromszori izenetére se ment, sőt hazúl elébb állott. Küld a wachtról 3 katonát utána, hogy akárhol találják, hozzák el. Találják ezek a polgármester házánál, holott a kapu között lerakják a fegyvert, hogy midőn lejő, elvigyék; megértvén ezt a polgármester, superveniál a második adjutánt kapitány *Jesovics*, kérdvén mit keresnek, elküldi onnan őket; felmenvén ez a polgármesterhez, panaszol iránta; mondja *Jesovicz*, elvétették talám az ordert, de már azokat elküldte és kéri ne vegye fel együgyüségeket; mondja, propter exemplum adjon satisfactiot a generális. Fel is küld érette. Gr. Lamottal species factit csináltat s 24 óráig arestumot imponál néki *Jesovics*tól. megizeni polgármester *Hutter*nek; ki feleli: sajnálja, mert ő nem azért izente, csak hogy többször ne legyen és contentus a satisfactioval. Azután fogja, repraesentatiot teszen a guberniumhoz, hogy oly casus nem tapasztaltatott ő felsége birodalma alatt, azért procuráljon a gubernium illendő satisfactiot.

Ekkor declarálta *Hadik* a feljebb valókat és azt is, hogy *Jesovics* midőn szemére hányta *Hutter*nek, hogy egyszer contentus volt a satisfactioval és mégis urgeálja, felelt *Hutter*: ő most is azt mondja, de nem nyughatott mások-

tól és azért kényszerittetett írni. Tudja, úgymond, kitől van, de meg fogja ő felsége látni; a kapitány egyebet nem vétett, hanem hogy igen generalis paroncsolatot adott, azért pedig egy gróf 24 órányi arestummal meglakolt. Ez is insinuáltatván az armorum praefecturának, felelt írásban is reá.

3-dik, mely még rusnyább. Küldött volt a a havasalföldi vajda akkori commendirozó *Lobkovicz*nak egy nagy réz kemenczét, de a mely egyik szobában sem fért el s haszon nélkül itt maradott. *Buccow* épitvén a frecki házait, a felső részét kivitette oda, de kemenczének nem applicálhatván, réz csőket csináltatott belőlle az ott való aquae ductusokhoz. Az alja itt maradván, *Hadik* aestimáltatja és 140 r. frton eladatja, a pénzt adják a vásárbíró kezéhez és belőlle a kert felől való házat reparáltatja *Hadik* dispositiojából, melyben nyárba mulatott és bileárdot tartott. Most sokszor reá küldöttek, hogy fizesse meg a kemenczét, holott ára a reparatioban, melylyel ők tartoztak volna, itt maradt s nem is volt semmi jussa a magistratusnak hozzá. Ez nagyon afficiálta s több hasonlók, annyira, hogy 16 nap alatt kétszer kellett magán eret vágatni. Megmondotta, hogy még a frecki csőknek is elő kell kerülni.

Resignálá azután 28-a a sanitatis comissio praesidiumát, osztán a guberniumtól búcsúzék 30-a rövid, de igen fontos és szép magyar oratiócskával, melyre felelt a thesaurarius, de felette jejune. Sokan voltak jelen, néhány cavallierok is érkeztek bé. Két-három emberen kivűl mindenek sajnálták. Volt olyan is, a ki könnyvezte. Csendes, jámbor egyenes úr vala egész praesidiuma alatt, csak a' volt kár benne, hogy resolutusabb nem volt és csak a dolgokkal taszíttatta egymást. Kár volt a felesége alkalmatlansága, ki őtet sokakban vezérlette és mások előtt kedvetlenítette, egyébaránt igen amabilis urat. *Búcsúzik.*

Beszéllette mind maga, mind grófnéja nékem, hogy itt maradásokat hosszabbítani, jövedelmét szaporítani s magokat a szászok előtt kedvessé tenni könnyü lett volna, ha a grófné csak két órát, melyet gyakran kért, engedett volna *Brukenthal*nak a beszédre; de a grófné férjének megjelentvén, s ez által attól tilalmaztatván, nem felelt egyebet, hanem hogy ő senkivel oly dologról különösön nem akar beszélni, melyet férje jelenlétében nem lehetne elmondani; jóllehet igérte, hogy meg nem bánja azon beszédét és contentumára lészen. De az Isten megőrzötte őket attól, hogy soha venalisok nem voltak és igéretért s adományért lelkekben s becsületekben sérelmet nem okoztak. Melyért való passioért mortificálják most ann[illegible], de meg *Tentatio.*

fogja mutatni, hogy fejekre térül minden gonosz csalárdságok.

Árúlása gr. Nemesnek, Telekinek.

Még minekelőtte elbúcsúzott volna, beszélli *gr. Nemes* sessio előtt a guberiumban néhányunknak, hogy őtet elárulták ő felsége előtt, hogy ő az ő felsége interesse és cameralis haszna ellen beszélne, mindenkor a catholicusok ellen a protestánsok részit tueálja etc. E' pedig *gr. Bethlen Miklós*; a kit mindenképen colált, csakhogy indulatját megnyerhesse; két comissioba lévén vélle, becsületit oltalmazta, praesidiumát gyámolította, mert ha maga nem szólott volna, amaz mint szalmacsutak úgy ülvén, egy szó conclusum nélkül költek volna fel. Mégis ilyennel fizet a jóért s azt szégyenli, olyan együgyű ember reá tudta szedni, de hinni kellett a sok contestatioinak és esküvéseinek. Eddig hallgatott, de ezentúl a stokfist nem kiméli etc. Mi kételkedénk benne, mondá, eljön a decretum is aránta, de felkéredzik Bécsbe.

Éppen az nap, melyen *Hadik* elérkezett, el is jöve, felbontá a thesaurarius, adá protocollumra. Egyéb benne nem vala, hanem hogy *Nemes* tempore publicationis aulicae sententiae ratione K. Lona, C. *Bethlen,* C. *Nemes* aggressus fuerit, *gr. Teleki* pedig azt kérte, hogy keljen ki *Bethlen* a guberniumból. Ezekről azért tudósíttassék ő felsége. Mely decretum minekelőtte felolvastatott volna a consiliumban, menvén a thesaurariushoz, előhozá, hogy ő *gróf Bethlennel* beszélvén, menté magát, hogy ő ugyan írt valamit az agensének s talám *Brukenthalnak* is, de nem azért, hogy mást kivánt volna béárulni, hanem hogy ha mástól béárultatnék, előre excusatus légyen. Jó is lessz ezen dolgot complanálni s mivel a decretumra nem felelni nem lehet, az informatiot lehet ugy stilizálni, hogy egyiknek is sérelmére ne legyen. *Gr. Telekiről* pedig lehet azt írni: nem úgy kivánta *Bethlent*, mint consiliariust, hogy kikeljen, hanem a mennyibe leánya *Haller* unoka. Reá hagyám, hogy jó leszen igen is, ha csak a megsértődött feleket reá lehet venni.

B(ánffi) Á(gnes.)

Elérkezék *Bánffi Ágnesről* is ő felsége resolutioja, melyben jelenti a guberniumnak, hogy a gyermek anyja kezéből való elvételének módját ugyan, mint igen hibást, nem approbálja ő felsége, de ezen cselekedetet condonálja. A kisasszont pedig ex gravibus rationibus maga ő felsége fogja neveltetni; melyet mind az atyjának, mind az anyjának, brevi in patriam rediturae, adjon értésére a guberniu m. E lőn vége a szegény anya és mátka sok fáradságának.

Seeberg (és felesége viszálya.)

De történt más casus is, mert obristlieutenant *br. Seeberg* méreg-ette, de nem is jó erkölcsü *Bausner leány*

STANFORD LIBRARIES

feleségével egybeveszvén és meg is pofozván, oda hagyta, a mint mondta a grobb férjét; másutt nem kapván szállást, ment *Ritterhez*, kinek declarálta magát, hogy ha bé nem bocsátja, az apáczákhoz megyen gyermekestől. Meglött. Mivel mindkettő evangelicus, engem is felvettek a békéltetésre, annyiban, hogy ha házához megyen, nem lessz tőlle az asszonynak semmi baja. Zilahon lévén quartélyba, két fiait oda kivitte s két informatort véllek. Ezen újra az asszony felduzván magát, Bécsbe ment, férje ellen ő felségének panaszolt, többek között az iránt is, hogy gyermekei tisztességes nevelésére az ura nem capax; melyre nézve resolválta, hogy kegyelmesen a gyermekeket maga akarja nevelni, mely iránt a bellicumtól paroncsolat is jött. Itt majd kétségben estek az atyjafiai; még ennyiben van a dolog; az idő mit hoz, ezután megmutatja.

Elbucsuzván, mint feljebb, *Hadik*, a gubernium praesidiumát resignálá a thesaurariusnak, mivel a püspök még a mult szüretre kimenvén, azolta bé nem jött. Nem is jő, míg *Hadik* Alvinczet meg nem haladja. Elsőben igen nagy volt a barátság, de látszik similitudo morum est conciliatrix animorum. Ezen egyenes gondolkodású s jó caracterű generális nem tetszhetett a másiknak. Soha *Hadik* egy rossz szót sem ejtett ki a püspök ellen, éppen csak annyit mondott egy embernek, csudálja és sajnálja, hogy egy rossz asszony, *gr. Zenoniné* miatt oly nehézséget vett magára tőlle. Egyébaránt correspondeált és in religiosis mindeneket közlött vélle. *P(üspök.)*

Hallatlan dolog történék a mi időnkben Erdélyben. *Br. Dusárdin József*, kinek az atyja franczia fi, kapitány, vette vala *gr. Bethlen Mihály* leányát és attól való volt ezen fia és 2 igen szép leánya; még gyermekkoromba hallottam volt az iskolában, hogy talám a nagyobb lányát maga az atyja ismérte volna meg elsőbe; de ezt én nem vitatom, nem is hihetem. *B. Dusardin. (József kegyetlenkedései.)*

Ezen József nevű fia szép jó forma ember, inventiosus, hatalmas gazda, de igen kegyetlen. Elsőben feleségének fogait kivervén, elkergette s mikor mondták néki, hogy cselekedte? azt felelte: hazugság, mért még megvan három. Azután jobbágyait kinoztatta, verettette, raboskodtatta, annyira, hogy ki megfagyott, ki verve holt etc. Denique valami hatot kikínozott a világból, kit akasztófa alá s kit másuva földbe vermeltetett, ezelőtt 5 vagy 6 esztendőkkel; melyet vagy nem tudott senki, vagy nem akart s nem mert jelenteni. Elég az, 1765-ben majusban reá támadván a lelkiesméret feleségére, jelenti, hogy igen durva

férje jobbágyihoz, mely miatt már sokan el is szöktek, kéri orvoslását.

Paroncsoltatik mindjárt a Doboka vármegyei tiszteknek, hogy a dolgot inquirálják, az ok nélkül való rabokat vitessék a vármegye tömlöczébe s onnan bocsássák, magát pedig a kegyetlenségről dehortálják.

Felelik ezek, és inquisitiokat is küldenek szörnyű kegyetlenségeiről, melyek miatt 8 személyek kegyetlen halált szenvedtek, hogy ez feles töltött fegyvereket tartván házában, ők a rabokért oda nem mernek menni; gondolkozik pedig, hogy elébb álljon.

(Br. Dujardin elfogatása.) Assumáltatván a consiliumban, quaestioban jött, ha el kellessék-e és el lehessen-e fogni mágnást és possessionatust? De a generális declarálván, hogy ő mint regius commissarius azon szörnyű gyilkosságot nem szenvedhetvén, különben is de fuga suspectus lévén, ha a gubernium el nem fogatja, maga arestomba viteti s ő felségének repraesentálja. Igy osztán concludáltaték elfogatása, mindazokkal, kik azon kinozásoknak eszközei voltanak. Külde *Hadik* egy lovas hadnagyot 30 katonával, kik Szamosujvárra kisérék, onnan pedig Marosvásárhelyre vivék, megparoncsoltatván a directornak, hogy ő a báró ellen publica actiot instituáljon, a Doboka és Belső-Szolnok vármegyei tisztek pedig a kinzások eszközei ellen.[1])

---

[1]) *Rettegi György* Emlékirataiban ezeket írja br. Dujardin Józsefről:

»Gyulatelkén esett ilyen dolog, hogy ennekelőtte circiter 50 esztendővel egy Deserdin (Dujardin) nevű franczia oberster elveszi Bethlen Mihálynét, Vaji Annát, kitől leszen neki egy fia s két leánya. Egyik leányát vette volt el Gáborfi István, a másikat Torma Dániel-e, vagy Ferencz, kit is minekelőtte elvett volna Torma, ez az istentelen ember megparáznitott, mely miá földönfutóvá kellett neki lenni.

Ennek a gonosz embernek gonosz, istentelen fia vette volt Jabróczki nevű, Késmárkról ide beszármazott embernek leányát, de minekutánna egynehány esztendők alatt együtt laktanak volna, az feleségének el kellett hagyni, nem állhatván a sok kínzást; már most klastromban van. Szépecske, de haszontalan leányát, nem tudom micsoda gusztusból, talán a szépségeért veszi el Mikes István, derék becsületes gróf úri ember. Maga pedig ez az Deserdin, kinek apját írám, hogy gonoszságáért elbujdosott, Gyulatelkén csak magára lakván, írtoztató kegyetlenséget vitt végbe kevés jószágocskáján. a mi volt; úgy annyira, hogy ő neki szüntelen rabjai voltanak, kiket külömb-külömbféleképen kinzott maga, egy magához hasonló kancsi birájával együtt; e mellett olyan phantasiája volt, hogy ő ellene sok tolvajok conspiráltanak. kik is meg akarják ölni s a többi.

Mi lesz belőle: a mult tavaszszal megöli két jobbágyát, s viteti a széki határra, hogy elássák, és midőn arra rendelt emberei abban munkálódtanak volna, oda vetődik két útonjáró ember, kiket észre-

Néhány holnapok elteléének ezekben és míg a director hozzá készűle, elkezdé osztán a director a processust kése-

vévén, elszaladoznak. A két ember bemegyen Székre, s hírt tesznek, a város kimegyen a helyre, megtalálják a gödröt, de holt embert sehol sem. Melyből egy kis lárma esvén, így akarja Deserdin József eleit venni, hogy fogja s beír a guberniumba, hogy prospiciáljon a méltóságos királyi gubernium, mert a gyulatelki határon 25 számból álló tolvajok lappanganak. A gubernium parancsol a tiszteknek, hogy a dolgot investigálják, a mint hogy kimenvén Gyulatelkére, tudakozódnak, a bírákat s falusiakat examinálják, de senki semmit sem tud mondani irántok, hanem maga behíván a tiszteket, mondja, hogy examináltassanak az ő cselédji is, a minthogy examenre vonván őket, azt fateálják uno ore, hogy igenis voltak tolvajok, kik reá menvén az úr udvarára, meg akarták ölni az urat, de ők emberűl ellenök állván, kettőt megöltek belőlök vagy közűlök. Ezt külömben nem merte fateálni egy cselédje is, mivel megfenyegette őket, hogy ha úgy nem mondják, megöli őket, s nem mertek semmi úton módon máskép fateálni; de mások a faluban tudták, hogy az ő keze miatt sokan holtak meg, sőt tőle megöletett embereknek tetemeit látták, hogy a kutyák hordozták szerteszélyel.

E szerént informálván a guberniumot, parancsolt a gubernium és militare brachium általa maga házánál Gyulatelkén detineáltatott, s most is ott van arestumba; már mindenét megették-megitták a katonák, mivel míg udvartól nem jön parancsolat, mit csináljanak vele, addig ott lesznek.

Ennek ágya fenekén találtak két hohérpallost, a mellett sok külömb-külömbféle kínzó szerszámokat. Az exequutioban ilyen mesterséggel élt, hogy volt neki a háza mellett szép kis halastója s azon malma, s mikor kinzotta az embereket, a malomba vitte, a malmot megeresztette, hogy a zúgás miá ne hallassék a szegény embereknek jajgatások. A megöletteknek száma tizennégyig kitudódott, kik közűl némelyeknek fejeket vette, némelyeket, midőn látta volna, hogy a nagy verés miá fel nem kelhet, maga kezével agyonvert, mint a disznót. Tizenkét rabot találtak vasban, kik között két kis ártatlan leánygyermek is volt, kiknek apjokat, anyjokat megölte s félvén, hogy a gyermekek kibeszélik, fogva tartotta őket; egy rabja volt a többi között tiz esztendőtől fogva, de ezeken kivűl Tordán, Beszterczén és másutt is tartott rabokat.

Ebben az emberben egyéb qualitás nem volt, hanem jó gazda volt és ereje felett való dolgokat vitt végbe szölöje s egyéb oeconomiája körül. Szőlőt igen szépet és szép dispositioval épített Gyulatelkén, melyet tőkére míveltetett hat gyermekkel, nevezetes jó bora terem. De a mellett kimondhatatlan bővbeszédű s felette nagy hazug; az őszszel a Teleki Ádám úr leánya lakadalmában (minthogy az ő anyja s a Teleki Ádám úré egy testvérek voltanak) ott volt, s egy nagy széles kard volt az oldalán, melyet nem ódott le, mikor tánczolt is, azt beszélette publice, hogy azzal a karddal az ő apja egy vágással öt törököt vágott le; azt is beszélette egy vármegye gyűlésen a többi között, hogy vadászatban lévén egyszer, elfogyott volt a golyóbissa, slétje s azonban egy nagy farkas reá megyen s megáll egy fa mellett; már gondolkozott mit csináljon, jut eszibe, hogy a vadásztarisnyájában volt egy léczszeg, melyet kivévén ereszti a puskájába s hozzálővén a farkashoz, épen a farkát találja, még pedig úgy, hogy odaszegeződött a fához, s azt beszélte, hogy a míg a baltával agyon

delem nélkül.[1]) Melyek ő felségének is sub 6-a Octobris 1765 megíratván a gubernium által, paroncsola ő felsége is, hogy azon processus continuáltassék. 9-a Februarii 1767 jöve más paroncsolatja ő felségének, hogy mivel felesége s gyermekei [exponálnak,] [2]) hogy atyjok eszén kivül volna, melyet cselekedeteivel is megbizonyított, és azért nem volna capax magát defendálni, könnyebbítetnék arestuma és haladna

---

verték, mind elsúrolta volt a fa felől a szőrit. annyira, hogy semmi hasznát nem vette a bőrinek.

Eféléket sokat mondott, s ha nem hitte valaki, haragudott. Ezelőtt két esztendővel nekem is azt beszélette, hogy a mennyi boszorkány vagyon Bányától fogva Tordáig s tolvaj, mind conspiráltanak ellene, hogy megöljék; de ő nem fél, mert ő olyan mesterséggel késziteti el 12 flintát, hogy csak egy czérnaszállat, mely az ágyához van kötve, húzint meg s mindjárt elsül mind a tizenkettő. És midőn examináltam, honnan tudja azt az cospiratiót, hiszem most hire sincs a tolvajnak seholt is, a mellett ha lennének is, találnak gazdagabb embereket nála s azokra mennének inkább s a többi, s hogy látta hogy utána akarom hordani a sendelyt, azt mondotta, hogy nem tudok hozzá, s elment mellőlem.

Káncson (Gáncs, Szolnok-Doboka megyében) két embert ölt meg a többi között; estve későn nagy puskázást inditott a házánál, másnap a falut oda gyüjtötte s kérdezte: »hallottátok-e a puskázást?« melyre mondták »igenis«; »látjátok a tolvajok jöttek rám, de összelövöldöztem őket«, s mutatta a vért nekiek, mivel a mint a szegény megölt embereket azzal a gonosz istentelen birájával egy kádba hányatván, szekérre tette s kiküldötte egy patakon fel, a vérek hullott a földre.

Ilyen gonoszságot vitt véghez ez az bitang, haszontalan gaz francia országunkban! Még azzal biztatta magát, hogy nem fél ha hétannyi embert ölt volna is meg, mert neki a császár atyjafia; de abból is kikopott, mivel a császár Franciscus serenissimus Lotharingus, vagy inkább Medicaeus, 18-va Augusti Tirolisnak Inspurg (!) nevű városában sétálás közben guttaütés által hirtelen megholt. (Hazánk IV. k. 212. l.)

[1]) *Cserei György* naplójában ezt írja Dusardin peréről, 1766-ból:

Br. Dusardin József sok excessusokért még tavaly elfogatik és fogságba a szamosujvári várba tétetik, honnan a fiscalis director által evocáltatván, ebben az esztendőben 13-ik Aprilis ide Vásárhelyre kemény őrizet alatt behozatik és 22 Aprilis a kir. tábla praetoriumába behozatik a várból fegyveresen musquaterosok által. Ott a director által proclamáltatik, a director ilyen actiot instituált ellene, hogy feles embereit és cselédit alattomba megölette és eltemettette, e felett az megházasult ifjú jobbágyinak feleségeit maga elhálta, azért megkivánja, hogy oly szörnyű kegyetlenségiért a fogai kihuzattassanak, körmei leszedettessenek, a teste négy részre vágassék és az országnak négy részire külön-külön kerékre tétessék, mivel (ut praetenditur) szörnyű kegyetlen hóhérlással ölette volna meg az embereit. Ez levata előtt felolvastatván, ismét a várba visszavitetett fogságba. (Id. h. 406. l.)

[2]) A zárjelbe tett szó az eredetiben hiányzik s a másolat példányban (az E. M. kézirattárában) van így kiegészítve a csonka mondat.

processusa, míg magához térne; paroncsolta arra nézve ő felsége, hogy ezen expositionak igazságát accurate investigáltatván a gubernium, maga opiniojával küldje fel, azalatt pedig maradjon függőben a processus.

Véghez vivén a tábla ezen investigatiot, mivel minden embert tolvajnak gondolt, és olyan hypochondriája volt, hogy a tolvajok szüntelen leselkedtek utána, nemcsak, hanem *gr. Lázár* izgatásából még Magyarországból is jövén az ő halálára etc. doctort is applicálván a tábla azt irta vala, nem itéli, hogy helyén volna az esze. Melyet a gubernium is confirmála s azt irá,[1]) hogy még jobban lenne, tágasabb arestumba kellene tenni, suspendálván továbbra is a processust.

Jöve osztán erre sub 7-o Octobris 1767 az a paroncsolatja ő felségének: invenisse suam Maiestatem ex inquisiti constitutione illum mente captum esse haud patere, et una resolvisse clementer, ut criminalis contra eum jam inchoatus processus ultra prosequatur, ante sententiae publicationem autem cum informatione submittatur; curet praeterea gubernium, ut praeter hunc criminalem processum, etiam advocatus subditorum pro indemnisatione et satisfactione laesorum agat. *(Királyi rendelet Dujardin ügyében.)*

De rettentő volt a bökkenője és continuatioja ezen decretumnak his terminis: De reliquo invenisse eandem altissimam gubernium haecce inquisiti facinora, per tantum temporis spatium connivendo, muneri suo omnino defuisse, quod sicut displicenter habet, ita benigne jubet, ut idem r. gubernium in posterum, ni severiorem incurrere velit animadversionem, in hujusmodi casibus officium suum solertius explere curae habeat.

Mely decretum midőn felolvastatott, proponálá *gr. Hadik,* hogy mihelyt megértette a gubernium, mindjárt elfogatta, prosequáltatta, referálta ő felségének, és semmit kötelességében el nem mulatott; azért szükségesnek látja, hogy ezen hibás informatioját ő felségének illendő exculpatioval hozza helyre. *Hutter, Nemes* és még egy ellene lévén, jóllehet mások még hármon szükségesnek itélték az exulpatiot, jóllehet kétszer is proponálta, de csak elmúlék, azt mondván az említettek, hogy ő felsége szabad pirongatni ok nélkül is és a subditus a királyától elszenvedheti, ők azért arra nem mennek. Úgy mondá osztán: lássa a gubernium, ha magán hagyja száradni, de maga magát fogja exculpálni, a minthogy egész deductiot tétete is, és magához vette.

---

[1]) *Oldalt:* 26. Junii 767.

Mely decretumnak első része mind a táblával, mind directorral közöltetvén, most sub 20 et 23-a Januarii referálá a tábla, hogy reassumáltatván ezen processus, declarálta *Dusardin*, hogy ő procuratorának renunciál és maga kivánja magát defendálni. Adott bé pedig egy hosszú írást, sub praetextu replicae meritalis, sub titulo actionis quintae responsoriae, melyben *gr. Lázárt* a praesidenst rebellisnek, *Hadikot, Bethlen Pált*,[1]) *br. Szilágyit, Szentkeresztit*,[2]) a directort s az egész református statust rebellium promotores partes nevezte, sőt csak magát, a püspököt, s a németeket ismeri benne fideliseknek, a magyar nemzetet pedig nem; új királyt akarnak úgymond tenni; *gr. Lázár* correspondeált a török császárral, de még a prussussal is azért, hogy a pápistaságot Erdélyből kihajtsák etc. irtóztató mocskos, hazug, hamislelkű írást.

(Dujardin gyalázó irata.)

Mely szörnyű calumniákért a director instantivalis actiot erigált ellene és in poena talionis convincáltatni kivánta. Melyet félretett a tábla, hanem a tábla ellen a fennirt okokra nézve való exceptioját cassálta, infamis írását hóhér által való égetésre itélte, és in poena fractionis sedis convincálta.

A praeses pedig evocaltatván őtet ellene való calumniáiért, proponálta, hogy ő, mint felperes, ezen causában jelen nem lehet, s in hac sola causa bíróságát resignálja. Protestált ez ellen a director s a tábla is judicialiter nem admittálta kikelését, melyet a több actákkal a gubernium cum approbatione küldött fel ő felségének. Kérvén azt is a tábla, hogy valami módját találja a gubernium refrenatiojának, mert sok mocskait a judicium nem szenvedheti, nem is moderálhatja, ha csak acrioribus mediis rendbe nem hozza a gubernium. Melyre concludáltaték, hogy medio tabulae keményen dorgáltassék meg, és hogy a judiciumhoz illő reverentiával viseltessék, intessék meg. A conceptus circulatioba menvén, ezt a részét kivonta consiliarius *H(utter)* úr, hogy nem tartja szükségesnek. Melyet midőn *Hadik* megértett, már praesidiuma után, csudálkozott rajta és

---

[1]) *Gr. Bethlen Pál* a királyi tábla elnöke volt, a mely tisztségbe 1765. sept. 28-án iktattatott be gr. Lázár János orsz. elnök által, kinek beszédét közli *Cserei György* naplójában (Diarium vitae aerumnosae Georgii Cserei, senioris de Nagy-Ajta 1756, consignari coeptum) id. h. 421. l.

[2]) Bizonyára *Szentkereszti Sámuel*, kir. táblai biró (actualis assessor), a kinek beszédét, melylyel a gr. Lázár gr. Bethlen Pált beiktató beszédjére felelt, 1765. sept. 28. szintén közli *Cserei György* Naplójában. (Kiadva K. Papp Miklós: Történeti Lapok Kolozsvárt 1874. I. évf. 2. félév, 436. l.)

STANFORD LIBRARIES

reflexiot tett, hogy a militia erectiojakor az egész magyar nemzetet perduellissé akarák tenni, abból kimosdatván a criminalis commissiok, valjon ezt a bolondot nem azért foveálják-é, és a decretumba is az utolsó kemény exprobratiot nem azért íratták-é, hogy ez által a király igaz szívében ismét valami gyanút öntsenek. Ő a püspökön kivül az egész nemzetet rebellisnek kiáltja; a mint írja, az által küldte fel leveleit etc. ez egy kevés suspiciot ez iránt szerezhet az emberek elméjében etc. Bolondnak bú járása.

Második praesumtio ezen dolognak foveálása iránt az volt, hogy mivel most a szász nemzet számadásinak kelletnék tractáltatni, *B. B.* pedig le akar jőni, talám le is kellett volna eddig indulni, ha ezen ratiok dolga beteggé nem tette volna; valjon nem ezt akarja-é az udvar eleibe adni, hogy ezen dolgozván, amazt azalatt vélle felejtesse? Csudálatos dolog lévén, hogy ő felségének minden országaiban minden tisztek számadás alatt vadnak, és csak a szász natio akar statum in statu formare; de már túl vadnak ezen reménségen, mivel a camarának kell béadni számadásokot és a *Zinzendorf* dicasteriumára megyen innen.

Hozzám *Hadik* igen jó volt, sokszor sok dologról beszélgetett, igérte jövendőre gratiáját, és a mit oda feljebb jelentettem, maga is pro directione mondotta, mivel árultak bé az udvarnak, nagy hazafiúságommal és religiositásommal. Felelém: az az igaz híve ő felségének, ki a hazáját szereti és ennek megmaradását a királyi szolgálattal egybeköti. Religiomat pedig igaz, hogy szeretem, de ő excellentiája légyen bizonyságom, ha én ezen részben is tértem-é ki határomból, melyet recognoscált is. Mondta azt is, azok, kik most a kormányon ülnek, nem szeretik az igazmondást, oly három-négy emberekkel tart *B. B.* is correspondentiát, kiknek se lelke, se vallása nincsen; hazudnak mindent rakásra, egyébbel magoknak meritumot nem szerezhetvén, hímezik hámozzák a dolgokot, és más színekkel festik azokot, de lekopik nem sokára a hamis festék és akkor fogja ő felsége az igazságot a hamisságtól megkülönböztetni. Erdély olyan, mint azok a szigetek, melyben mindenféle drága gyümölcsök teremnek és bizonyos fának belében liszt teremvén, abból sült kenyérrel élnek, melyet maga is kóstolt és a külső haja is megenni való; kedves kies szép aerű hely, de szörnyű sok a kígyó s scorpio, más mérges állat benne. Erdély is ő felségének legszebb, minden természet ajándékival és productumival mások felett gazdag provinciája, de ebben is sok a mérges nyelv, mely a viperánál is kegyetlenebb etc. De reá fogja kérni a császárt, hogy jöjjön be

(Hadik és Halmágyi.)

(Hadik Erdélyről.)

ide, de mulasson is, nézzen meg mindent és hallgasson meg is.

(*Földrengés.*) Vala Komáromban újobban egy nap hat rendbéli földindúlás, de a mely semmi kárt nem tett, tapasztaltatott Brassóban is, de gyenge.[1])

(*Lengyel ügyek.*) A mult esztendei lengyelországi diaetán determináltatott vala egy deputatio, hogy a dissidensek panaszit examinálja, concludálják cum plena auctoritate és csak pro solennitate a statusoknak referálja a következő diaetán. Benne voltak ezen deputatioban a muszka, prussus, danus követek, *Radzevill*, primás és mások. Nehezen kezdett elsőbe folyni a dolog, a krakkai és kioviai[2]) püspökök s némely urak igen nagyon ellenkezvén a feltett czéllal és semmit a dissidensek részére nem faveálván; de minekutána a muszka követ herczeg *Repnini* mind az emlitett két püspököt. mind más ellenkező némely urakat elfogatván, láb alól elküldött volna, azután csendesebben folytak a dolgok.[3])

Dolgozának sokáig és eloszlának, némelyek a dissidenseknek nagy favorokot, mások kevesebbet írtak. Elég az. hogy a mint a Coloniai Novella írta, maga a pápa a cardinalisokot egybegyüjtvén, keservesen panaszolt, minemű desperatióba légyen a catholica ecclesiának dolga Lengyelországban, holott a deputatio a muszka ott levő népétől való féltiben igen sokat applacidált a dissidensek és görögök kérésében; úgymint: liberum ubique religionis exercitium. templorum, scholarum erectionem; ad omnia officiae gerenda ius et competentiam imo paritatem; liberam ineundi cum catholicis et vicissim matrimonii facultatem, úgy hogy a fiú

[1]) *Cserei György* azt írja naplójában, hogy 22. Apr. d. u. 3 óra tájban, item 24 Maji reggeli 11 és 12 óra között, 26-ta éjfél tájban és 4-ta Junii reggeli hatodfél óra tájban Erdővidékin és Háromszéken földindúlások voltak (K. Papp Miklós: Történeti Lapok I. évf. 421. l.)

[2]) Valószínűleg *kujaviai* helyett.

[3]) *Rettegi György* Emlékirata szerint 1767:

»A lengyelországi protestánsok, vagy a mint ott hívattatnak. dissidensek, mind a reformatus, mind a graeci ritus részről a muszka és prussus adsistentiája által az officiolatusokból részt kívánván, a statusok, de leginkább a király negativát nem tett kinek kinek érdemlett promotioja iránt. hanem . . . . . érsek publice azt mondotta, hogy készebb feje nélkül maradni, mintsem abba consentiáljon. melyre a király azt mondotta: »hátha a fejed is elvész, mégis meglészen«. melyből nagy suspitioba ejtette magát a catholicus status előtt, insidiariusokat is csinált magának azon mondásával«. (*Hazánk* IV. k. 349. l.)

Alább: »Lengyelországban a muszka rútúl gázol, a templomokat. melyek régen a protestáns és görög valláson valóké voltanak. szedi s adja azoknak vissza, két nagy püspököt intercipiált, kiket Szibériába küldött«. (U. ott 352. l.)

az apja, a leány pedig anyjának vallását kövesse. Ő szentsége requirálta a catholicus királyokot, hogy ily szorongattatásában az anyaszentegyházat ne deserálják, de gratis nem akarja senki magát beléavatni. Nincsen azért hátra semmi emberi reménség, hanem könyörgés és böjtölés, melyről rendelést is tettek. Sirt szomorúságában maga is, és azon példától indíttatván, mindnyájan a cardinalisok is.

A lengyel diaeta ad 1-um Februarii volt határozva, de mivel a deputatio munkáját későre lehetett a czárnénak küldeni, sokáig fog a respublica várakozni, míg azok cum revisione visszaküldetnek. A primásnak a czárné két ezer rubelt érő nuszt bérlést küldött; a pápa ellenben reprehensoria levelet. Várattatnak Varsauba a catholica potentiák követjei is. Megválik, melyik mit vihet véghez. Chrisissel teljesek ezek a mostani circumstantiák. Irták vala ugyanis a mult őszszel a Novellák, hogy eddig a doctori titulus alatt a velenczei Dalmatiában mulatozott *Stephano* nevű ember, a schismaticusoknak fejévé tévén magát, valami négy ezer embert kapott maga mellé. Decemberről pedig a hágai Mercurius azt jelenti, hogy ő már eddig harmincz ezer katonát verboált, jól fegyverezi és fizeti őket és jelentette magát Péter czárnak, kit a mostani muszka czárné rabbá tévén, amint a híre volt, méreggel kergetett ki erről világról. Hol vészi ő azon sok pénzt, és mire czéloz, sokféle a conjectura.

A jesuiták fatuma is nem csendesedett semmit; már Neapolis és Siciliából is kiüzettek. Melynek alkalmatosságával a pápa panaszolt sok külső minisztereknél, hogy a neapolisi király sokakban hibázott. *(A jezsuiták kiüzetése Nápolyból.)*

1-mo. Contra jus divinum, dum milites sacra fecit loca ingredi et ecclesiastica bona non adhibito episcoporum consilio sequestrari.

2-do. Contra ius gentium, dum subditorum suorum partem in pontificiis partes per vim transtulit et copias territorio ad ipsum non pertinenti immisit.

3-o. Contra ius convenientiae et decorum ipsum, dum Majestas sua de suscepto consilio, pontificem non antea certiorem reddidit, sive hic tamquam ecclesiae caput, sive tanquam secularis princeps, qui supremum Neapolis, Siculae, suae majestati in feudum datae dominium tenet, consideraretur.

Melyre felelt a király:

Ad 1-mum. Ob necessitatis casum a regis voluntate haud dependentem, Jesuitas in ecclesiasticas ditiones fuisse ingressos, quoniam regnum Neapolitanum non aliud, nisi

Februarius 1768.

(Hadik kimenetele.) Eljövén *Hadik* kimenetelének ideje, 4-a hujus kiindula; rendelé a gubernium *gr. Nemes* és *Bánffi* urakat, hogy *Mágiq* kisérjék el; de superveniálván *Hutter* úr monda, hogy eddig egyik commissarius a szász natio részéről volt, így osztán magát tevék *Bánffi* helyett; holott megesett az is néha, hogy szász consiliarius deputáltatott oly alkalmatosságra, de sokkal többször volt mind két commissarius magyar. Megírák azt is a circulusoknak, melyeken általmenendő volt, hogy illendő venerational acceptálják. Én stante pede tévén fel a conceptust, megdicsértem praesidiumát, láttam némelynek nem tetszett, de csak elment. Mi is négy secretariusok Rusz-Csűrig elkisértük, kedvesen is vette. Mentek az utolsó hintóba a *Seeberg* fiai, kiknek már az anyjok Bécsben vallását változtatta leányával együtt, csakhogy az urán boszszuját állhassa.

(Lubomirszki Szebenben.) Azon indúláskor a herczeg, *Lubomirszki* megbetegedvén, hátra maradott s jóllehet más nap felkölt, de valami két hétig itten fársángla, egészen megváltoztatván conduitjét, mivel *Hadiknéra* nézve, ki igen ambitiosa domina, az abstractioba tartotta maga méltóságát, de magára maradván, igen nagy barátságba és minden nap együtt töltötte idejét a magyar urakkal. Jószívű ember, de szelesecske és bőv költő. Esküdt, hogy hat hétig tartott utja 32,000 forintjába, itt való mulatása pedig 40 ezerbe került.

Ezen idő alatt kezdettek emberei verboálni néhány nemes ifjakat, igérvén minden esztendőre új köntöst és holnaponként három aranyat. Egyik instantiát is adott vala a guberniumnak passusért, de megparancsolák, hogy tegye le elméjét, sőt magának a herczegnek is megizenék, hogy ő felségének patense lévén, hogy senki idegen országra ki ne menjen, a gubernium egyiknek se fog adni szabadságot, hanem ha ő felségétől nyér arra engedelmet. Így osztán elmaradának mindnyájan.

(A szebeniek kapzsisága.) Ez az herceggel sem igen jól bánának a szebeniek, mert noha táblát jártatott, hogy ha valakinek embereihez praetensioja lészen, egy bizonyos meghatározott napon jelentse be. El is mentek akkor és kifizette őket, de mivel in excessu kérték munkájoknak bérét, a mi nem oda való volt, méltán elhuzta tőlök, melyért illetlen szókkal illették. Sőt egyik nem várván a praescribált napot, reá ment, s felelvén a herczeg, hogy jelentse a többivel magát, mert akkor kifizettetik, elment onnan és hunczfutozta a mint

mondják a herczeget; mely fülibe menvén, hívatta azon mesterembert és előtte néhányszor magában repetálván: szegény hunczfut herczeg etc. ama pedig nem értvén rajta, azt mondotta néki: te mondtál én rólam ilyen szókat, azért én magamnak satisfactiot veszek; a minthogy két kozákot muszka korbácscsal béhívatott, hogy keményen megkorbácsoltassa; ama pedig térdre esvén, könyörgött, hogy ne bántassa, inkább 300 forint praetensióját oda hagyja. Melyre a herczeg: fizetésed meglesz; én pedig csak azt akartam megmutatni, mire volnál érdemes, de megengedek, és meglásd ezután mit beszélsz.

Czek istállóit meg akarta alkudni lovai számára, amaz semmit nem kivánt, sőt gratiájának mondotta, ha véllek szolgálhat, úgy is most ő hasznát nem vévén; midőn pedig el akart menni, 350 frtot praetendált, melyet másoknak panaszolt.

Nevezetes volt, hogy az utolsó bálba paroncsolván *Neidel*nek, hogy 12 emberre asztalt készitsen, melyhez invitálta volt az urakat, ő mascarában leült oda közel. Bémenvén egy senator, kérdi: ki számára készítette az asztalt? felelt amaz: a *herczeg* számára. Melyre a senator *Han* etc. (így): kétszeresen vedd meg az árát. Ezt maga füleivel hallván a herczeg, panaszolt *gr. Bethlen*nek és *Nemes*nek, kerülte is osztán azon senator a herczeget és egyéb satisfactiot nem vett, hanem asztalnál is néhányszor kérdette: no *Neidel* hát doppelt tészed-é a Rechnungot. Melyre amaz: Isten őrizzen, a' csak tréfa volt.

Elindúla osztán nagy bagásiával, azután kezdének panaszolni, hogy az ágyát és szállását embereinek nem fizette meg. Beszélték azt is, hogy mind maga, mind emberei szállásán sok rusnyaságot hadtak, nem szokván azon lengyelek a tisztasághoz.

Izikucz nevű örménytől igen sokat vásárolt, a többit megfizetvén, hatezer forinttal maradott adóssa; melyről elmenetelekor egy assignatiot adott egy agensre, hogy Bécsbe fizesse ki. *(Izekucz.)*

Jöve ő felségének egy paroncsolatja, melyben accludáltatván az öreg *br. Dániel István* úrnak egy könyve in 4-o, mely sub titulo: Descriptio vitae *Steph. L. B. de Daniel et Vargyas* nyomtatott ki 1764-be, parancsolta ő felsége, hogy mivel maga öregségére nézve nem constituáltathatik, egy cathol. és egy reform. fide dignos viros deputáljon a gubernium hozzá, a kik megkérdjék: *(Br. Daniel István könyve.)*

1-o, Num liber idem proprium eiusdem opus sit vel suppostititium?

2-o, Si proprium foret, an ab ipsomet vel aliquo tertio, cum vel sine praescitu et consensu eius ac per quem illud publico prelo subjectum sit?

3-o, Ubi et cujus sumptibus editum? Cujus responso in maturam deliberationem sumpto, suam, qualiter in authorem vel promotorem hujus libri animadvertendum censeat, submittat opinionem gubernium.

Ha ezekből valami exemplárok vagy typographusnál vagy másutt akárholott depositumban volnának, a gubernium mindjárt confliscáltassa. A typographust pedig, ki a gubernium engedelme nélkül azon könyvet kinyomtatta micsoda büntetésre tartja méltónak, a gubernium opinioját adja.

Ezen decretum felolvastatván, concludáltaték, hogy circulariter sub poena gravioris animadversionis mindenektől békérettessék, noha én mondottam, hogy csak a depositariusokról szól a decretum, de azt mondá a thesaurarius, a' mind depositarius, valakinél csak egy is van.

Hogy pedig az öreget megkérdjék, akarák bízni *gr. Bethlen Miklósra*, de ez excusálván magát, hogy minden odiosumba nem elegyitheti magát, nékem parancsolának collegám *Baló* urammal együtt, hozzá tévén azt is a decretum punctumához:

4-o. An non alibi quoque libri eius exemplaria existant in deposito, et ubi?

5-o. An non ipse quoque Baro aliis similia concesserit et quibus?

(Daniel István felelete.) Mely paroncsolattal mi elmenvén és a dologban eljárván, előada 27 exemplárokot, felelvén a punctumokra.

Ad 1-um: azon könyv maga munkája

Ad 2-um: maga tetszéséből nyomtattatott ki, de melyik typographus által, ob debilitatem memoriae nem emlékezik.

Ad 3-um: maga költségén jött ki, de hol, azt sem tudja.

ad 4-um: sohol nem tud, hogy depositumba volna.

ad 5-um: sokak kérték tőle, kiknek adott afféle exemplárokot, de kik, többre nem emlékezik, hanem méltóságos *gr. Lázár János* úr excellentiájának és generalis notarius *Bod Péter* uramnak, ki bécsi correspondense számára kérte. Melyekre írásban is válaszolt vagyis felelt, 84 esztendős embertől éppen nem várhatóképen.

Olvasta a könyvet, holott celebrálta ő felsége hozzá járult kegyelmeit, és mondta, hogy gondolatjával se kivánt vétení oly kegyelmes asszonya ellen. Kérdezte azt is, mit controvertált azon könyvben a felséges udvar; de mi arra

nem tudommal feleltünk. Midőn a 26 exemplárt confliscáltuk, kértük a 27-ik exemplárt is, mely az asztalán volt, de azon nagyon megháborodván, hogy valami casus ne érje, ott hagytuk addig, míg a felséges gubernium parancsol iránta.

Azok pedig melyek veres plajbásszal meg voltak huzva, többire ezekből állottak: *(A censor kifogásai.)*

1-o. Az hol a Rákóczianusokot confoederatus statusoknak említette.

2-o. Az hol Pekriről irja, hogy egy darabig simulálta magát catholicusnak, de a kurucz világ pro libertate universali kezdődvén, azután megtért.[1])

3-o. Cancellarius *Gyulafiról* és *gr. Kornis Antalról* igen illetlenül irt, mint megesküdt ellenségeiről.

4-o. Az hol praedestinatioról és egyébb reformatum dogmáról emlékezett.

5-o. Hogy a religiosa gravaminákat feltette.

---

[1]) Br. Daniel István, mint gr. Pekri Lőrincz hadsegéde és később az ő Polixena leányának férje, jól tudta és helyesen írta, hogy Pekri Lőrincz »Magyarországban és a bécsi udvarnál ezelőtt sok éveken át időzvén és ezen század ámításai által félrevezetődvén, *egyideig úgy tétette magát, mintha római kath. lett volna ;* de mivelhogy ez a magyarok szövetkezése az általános szabadságért intéztetett és a vallás ügyében is a szorongatott lelkeknek nagy könnyebbülést szerzett: ezek között gróf Pekri is lelkiismeretének szabadságát visszanyervén, a nemrég fölvett vallástól elpártolt és mint tiszta és igazhitű református, a Krisztusban való igaz hitben szenderűlt el (Homonnán 1709. márcz. 6-án), s e szerint az Úrban azelőtt kevés napokkal elnyugodott grófnéját követte (t. i. nejét Petróczi Kata Szidoniát, a ki 1708 okt. 21-én halt meg Bereg-Szent-Miklóson, a Rákóczi udvarházában). (A Vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza; írta V. id. Daniel Gábor 359. l.)

Megerősíti br. Daniel Istvánnak ezt a tudósítását magának gr. *Pekri Lőrincznek végrendelete* 1700 aug. 3-áról, melyben ezeket olvassuk: »Mivel engemet az Isten és ez világ szemfény festő és vesztő gyönyörűségeinek megengedett volt vakítani és az megismért igaz hitről, a kiben születtettem és neveltettem, eltávozván, *az pápista vallást amplectálni simuláltam magamat* és noha az Isten és lelki tanítók bizonyságim, hogy mindjárt megbántam és visszatértem volna és publice az pápista vallásra való tántorodásomat retractáltam volna, de az pápista vallásnak mostani virágzó állapotja és annak oltalmazó nagy rendeitől való félelem miatt az test az lelkemen erőt vévén, nem engedte meg eddig; mindazonáltal hiszem az én Istenemet, még minekelőtte meghalnék, mutat útat abban, hogy szent Péterrel az én Istenemhez, a kit megtagadtam, bátorságosan visszatérhetek és az én tévelyedésemről az én Istenemet éltemben megkérlelhetem és igaz apostoli hitemről, a kit elhadni simuláltam, professiot is tészek.« Azután rendelkezik gyermekeinek a reformatus vallásban való neveltetéséről: »kérem és kénszerítem az édes feleségemet gr. Petróczi Kata Szidoniát . . . az én gyermekeimet a pápista vallásban ne nevelje, se másnak nevelni ne engedje« stb. (Eredetije gr. Dégenfeld József úr levéltárában Dégenfeldtanyán.)

6-o. Midőn Rákóczi mellé sokan a nagy urak közül kezdettenek állani, így irt: ut Numen étiam ipsum partibus Rakocianis favere videretur. Ugyanott alább, midőn dolga hanyotlott Rákóczinak, így irt: lapsu tandem temporis aderat fatalis illa periodus, qua factiones Rakoczianae et Hungarorum confoederatorum viderentur ad occasum declinasse. S több apróságok ezeken kivül.[1])

[1]) Báró Daniel Istvánnak a fennebbiekben emlegetett önéletírása megvan az Erdélyi muzeum könyvtárában 1764-iki nyomtatásban (latinúl), s a Daniel családi iratok közt lévő irott (1762-iki keletü) példányból magyarra fordítva kiadta *id. Daniel* Gábor: a Vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza cz. művében (Bpest, 1896.) 341—397. l.

Az önéletirás szintúgy áradoz a Mária Terézia iránt való mélységes hódolattól, főkép a hol elbeszéli az ő kegyes fogadtatásait, a »királyi szent kéz« csókolására való bocsáttatását, mikor 1745-ben főkirálybiróságra felterjesztetvén, megerősítése kérelmezésére Bécsben járt. A Rákóczi-forradalom leirásában is hű királypártinak mutatja magát, mint a kit a kuruczok elfogván, erővel vitték táborukba. Igaz, hogy aztán gr. Forgáchnak és gróf Pekri Lőrincznek hadsegéde volt, s ezeket magasztalja. Pekri leányát Polixénát vette nőül.

Gyulafi kanczellár (előbb udvarhelyszéki főkirálybiró) rokona volt, de az ő főkirálybiróságát meg akarta akadályozni, mert — úgymond — »az udvarhelyszéki kath. clérust biztositotta volt a felől, hogy ő soha sem szenvedi, hogy neki utóda reformatus főkirálybiró legyen!« Már pedig Daniel István az volt és pedig igen buzgó. Gyulafit ezért ellenséges indúlattal vádolja és ellene itt-ott keményebben kifakad. Mindezekben azonban nem találunk olyat, a miért e politikailag és felekezetileg ártatlan munkát üldözőbe venni indokolt lett volna. Daniel Gábor a legújabb magyar kiadáshoz adott bevezetésben az üldözés okát abban látja, hogy »minekutánna az megtoldatott a protestánsok vallási sérelmei tárgyában az uralkodóhoz intézett felírattal, a szerzőnek meggyűlt a baja.«

Erről a királyi rendelet (mint az üldözés okáról) nem emlékezik; a censor által »veres plajbászszal« megjelöltek között a többek közt, mint egyik (5. pont) van jelezve. A fogantyút az üldözésre minden bizonynyal az nyujtotta, hogy a censura kikerülésével, »a gubernium engedelme nélkül« nyomatott ki a munka. Ezért rendelte el az udvar 1768. jan. 13. kelt rendeletével br. Daniel István önéletirása elkobzását. A mi (mint láttuk) meg is történt. Bod Péter példánya is felküldetett.

Br. Daniel István kegyelemért folyamodott, ezt irván: »Öregségem gyengeségeim közt elhatározám viselt dolgaimat leirni s azokkal magamat elfoglalni; azonban megütődve szemlélem, hogy felséges asszonyomnak, ki annyi jósággal halmozott el, a kit 85 éveim lefolyása alatt szinte 40 évig különböző küldetésekben híven szolgáltam s másoknak is hűségem által jó példát szolgáltam, megfeddésre alkalmat szolgáltattam.« A gubernium is kegyelemre ajánlja, tekintettel sok jeles szolgálatára. A királyi rendelet a végén Daniel Istvánt 500 arany, Páldit a könyv kiadóját 200 frt birságra iteli a n.-szebeni Terézárvaház javára. Br. Daniel 1770-ben kérelmezi a birság elengedését, de — úgy látszik — eredménytelenül, mert a főbiztosság kötelességévé tétetik fizetéséből levonni. (Ld. a alább 1769 jan.)

Jesuitának kellett censeálni, mert pag. 125. §.-pho P. Rtillo (így!) az ódalára ezt irta: Per totum passim Calvinianum dogma sub verborum mira dulcedine proponit.

Ezekről mi a relatiot elkészitvén, bé fogjuk adni a guberniumba; megválik, mit fog iránta paroncsolni: *Baló* ugyan járván a püspöknél, mondotta ez, hogy bár azt is elhoztuk volna, de nem üttethettük meg a guttával a jámbor öreg urat.

(Br. Daniel István.) Nagy Isten kegyelme: 84 esztendős ember, jól lát, gyertyánál is dolgozik; szépen ír, jó fogai, jó egészsége a gyengeségen kivül. Midőn ott voltunk, káposzta, tehén hús, tormás disznó láb, és kolbász volt az eledele, a bort pedig asszú szőlő borával elegyítette, és piritva ette a czipót, melyet *Baliga* praescribált volt és azolta két annyi kenyeret eszik, mint azelőtt.

(A püspök jószágigazgatója és felesége.) Kimenvén mind a generális, mind a herczeg, béjöve a püspök is, kinek udvarolván, beszélé fájdalommal többek között a *Sánta* plenipotentiariussa halálát. Ki felől mondá: sokan árulkodtak ellene, hogy mennyit lop etc., de maga azt mondotta, jól teszi, mert maga engedte meg; már meg is bizonyosodott az ő egyenessége és igaz szolgálatja, mert nem hagyott annyit, melyből özvegye és árvája elélhessen; semmi pénze nem maradott, kevés marhájában volt, a mit keresett, mely minden kára nélkül pascuálódott a maga határán, kit is annyival inkább sajnál, mivel hasonlót nehezen lehet találni. Meg is érdemli a dicséretet, mert szép felesége volt és gyanús volt a vélle való barátságról. Maga pedig szegény *Sánta* egy mindent igérő, tökéletlen, csalárd és erőszakos ember volt, sokaktól sokat erőszakkal elvett, meg volt a jó válasz, de effectuma nem volt. Számot adott ő is cselekedeteiről. Pénzét pedig, nem képzelhetem, hogy ne lett volna, de volt esze a relictának s el tette láb alól. Feleségében mi volt belsőképpen, nem tudom, hanem nehányszor ott meg fordulván, mind szépségében, mind magaviseletében kivetőt nem láttam; a titkokról pedig itélni nem tudok; elhiszem, ha cselekedett is valamit, megválasztotta mind a személyeket, mind az alkalmatosságot s cauta volt; másként elég írígye vala, nemes asszony szebb nálla talám Erdélyben sem lévén. Midőn kérdették tölle, miért viseli ambitiose magát, azt felelte, hogy ne alkalmatlankodjanak neki.

(A jezsuitákról.) A jesuitákról való hírek magok futásokot continuálák, mert Németországon is némely provinciákban munkába vévék kiküldetéseket. A pápa látván, hogy másként nehezen subsistálhatnak, bullát ada nékiek, mely által a kiüzetteket a voto religionis solválta; de ezt a Rómában lakó generálisok

nem acceptálta, hanem hosszas repraesentatiot tett, hogy mivel ők voto Tridentini concilii tanquam fulchra ecclesiae stabiliáltattak, nem volna hatalmában a pápának extra concilium őket dispensálni, holott ezelőtt ők tueálták leginkább, hogy papa sit supra concilium. Ezen repraesentatioval nagyobb részint a cardinalisok contentusok nem voltak, mind ezek azért, mind mások jovallották a pápának, hogy azonkivűl is már nagy részint kiüzettetvén, tollálja az egész szerzetet és quod necessitas juberet, faceret sponte, s ez által maga auctoritását tueálja, melyre, mint a relatiok tartják, hajlandó volna.

A spanyolok ezek ellen classist küldvén Paragvállyba, resistáltak, de ugyan csak superáltatván a sponyoltól, Standrechtet tettek, mely szerint a coripheusokból 30, mások szerint 130 jesuitákot felakasztottak ott helyben; azután megigérték a spanyolnak, hogy resignálják az országot, detegálják annak kincseit, arany ezüst és gyémánt bányáit, csak adjon nékik valahol valami provinciácskát. Megválik mire mennek.[1])

(Irtások.) Ő felsége akarván ezen fejedelemségében az agriculturát jó karban állítani, megparoncsolta, hogy az irtásokról tíz esztendeig semmi adót ne adjanak. Azon possessorokhoz pedig, kik mások felett az impopulatiot öregbítik, különös kegyelmét igérte.

(Tisztújítás Küküllőmegyében.) Leérkezék a Küköllő vármegyei candidatio, mely szerint catholicusok confirmáltatván, már ott két főbíró, 2 viceispány, 2 perceptor, 2 notarius közül egy sincs reformatus, assessor pedig csak három, melyért az ott való reformatus nemesség instantiát küldvén bé, demonstrálta, hogy az contra

---

[1]) A spanyolországi jezsuitákról *Rettegi György* ezt írja Emlékirataiban (Hazánk IV. k. 350. l.):

1767. »1-ma apr. Spanyolországból a jesuita szerzet exterminálttatott gróf Aranda commissioja alatt. Minden jószágokat ott kellett hagyni, mégis találtak a zsebekben 68 millió arany s drágakövet, mely mind confiscáltatott; az az híre, hogy általmentek volna Angliába s reformálódtanak; kiknek lett a demissioja bizonyos conditiok alatt. Erdélyben s Magyarországon sem zsákkal ijedtek meg. inkább hiszem ezek sem kerűlik el, ha József császár kezére kerül a birodalom, a ki is nem idegen a reformata religiotól. Ugyanis a tanúló diákoknak akademiákra menni szabad, bibliákat megengedte hogy hordjanak be Helvetiából, nagypénteken elkerűlte, hogy a koldúsok lábait az eddig való szokás szerént meg ne mossa, nem is kísértette magát processioval a templomban; nemcsak misét, hanem könyörgéseket kell tenni a papoknak a templomban, azután prédikálni kell.«

Cserei György naplójában szintén megemlíti, hogy »Ezen esztendőben proscribáltattak a jezsuiták Spanyolországból.« (Id. h. 421. l.)

ordinationes regias vagyon, mely a paritast inter duas religiones innuálja. De ez mind így megyen immár, hacsak Isten nem könyörül rajtunk. *Gr. Bánffi* is az efféլékkel (*Gr. Bánffi és leánya.*) kivánja magát distingválni. Vegye hasznát. Kinek sokféle mesterséges repraesentatiojára magánál hagyván ő felsége a leányát, a császár nagyon sajnállotta, és mondotta *Teleki Sámuelnek*, a mátkájának, hogy ha tőle függne, úgy szolgáltatná (*Gr. Teleki Sámuel.*) ki az igazságot, hogy panasza reá nem lenne és contentáltatnék vélle, de nincs módja benne, más értelemben lévén az anyja. Declarálta ugyancsak ő felsége is, hogy mátkáját el nem vészi az által. De mivel azután változtatta vallását, megválik mi sül a dologból. Sajnálom nagyon ezen ifjú grófot, ki mind moderatiojára, mind eruditiojára s conduitjára nézve akármely királyt érdemesen szolgálhatott volna; itt pedig ezen kezdett házasság által sok nagy urak megsértetvén, az elementumokot maga ellen támasztotta s igen idején kiállott a theatrumra. Nékem különös jó uram s jó barátom volt. Szerencséje volt *gr. Bánffinénak* vélle, mert ha ez nem áll vala melléje, bolonddá tészi vala az ura, és azon mesterkedett, hogy a jószág administratiója kivétessék a kezéből; véghez is vitte volna a püspök és *Bethlen Miklós* által főképen; mert fenyegettek mindent, a ki tanácsot adott néki, hogy azok az okai az urával való egyenetlenségnek, azokat azért removeálni és büntetni kell, alig is kap vala már embert, maga pedig azon terhes dolgoknak folytatására elégtelen lévén, consequentia in forma esett volna, de ezen talpon álló ifjú gróffal ebben nem bírának, hanem mátkája dolgában ronták meg.

Bors György Torda vármegyei perceptor elpazérolván a (*Tordamegyei törv. sz. bíróság.*) contributionalis pénzt, feles ezer forintokban convincáltatott s minden jószága confiscáltatott vala. Ez addig járt Bécsbe, míg decretumot kapa, hogy a mint ő referálta, egy vacantia lévén a vármegye tábláján, arra mindjárt tegyék bé és a commissariatus is neki fizesse a sallariumot. Mely a vármegyével is közöltetvén, béjöve a főispány *gr. Kálnoki Antal* maga dolgaira nézve. Éppen nálla valék, midőn a püspök a deákjától külde oda egy coopertában valami írást, és kére órát a deákja *Éltes*, hogy mikor menjen hozzá. Ezzel elmenvén, felnyitja a coopertát, mondja, maga levele, jól tudja, miért küldötte a püspök, de pedig hogy én bizonysága lehetek, mert ő azt a guberniumnak küldötte, és ha fel nem olvastatja, ő Bécsbe is felküldi. Azután ide adja, hogy olvassam meg; hát abban írja, perperam exponálta *Bors* György, hogy ott vacantia volna, mert noha *Szucsáki* búcsúzott, de ő nem acceptálta;

különben is a' reformata vacantia lévén, nem tudja, mi tévő légyen, várja a gubernium paroncsolatját. Mondotta ennekfelette, az egy haszontalan ember, elpazérlotta a vármegye pénzét s hogy jöhessen bé az ablakon; ő vélle akármit beszéljen a püspök, de ő attól el nem áll. Azután negyednappal csak elhűlök belé, referálja *Baló* szóval: *Kálnoki* írja, hogy *Szucsáki* búcsúzott ugyan, de még el nem bocsáttatott; *Borsot* resolválta ő felsége helyében: azért kérdi, elbocsátja-é a gubernium? Dictum factum, concludálják; noha *gr. Lázár és Bánffi* urgeálták, hogy a geometrica proportio ellen vagyon, de haszontalan. Néztem osztán a *Kálnoki* relatioját, de korántsem úgy volt írva, mert ő csak az hamis informatioról és religioról való emlékezetet hadta ki a 2-ik relatiojából, in reliquo azt affirmálta, hogy *Szucsáki* még actualis assessor lévén, vacantia nincsen, azért mi tévő légyen. Igy folynak a mi dolgaink.

(Határzárlat.) In re sanitatis jövén még ezelőtt ordinatiok, hogy ha valaki erővel által akar jönni Oláhországból, a chordonon lévő strása igazítsa vissza, ha nem menne, lőjje agyon. A kik pedig álutakon titkon általjöttek volna, vitessenek a contumatiára és ott Standrecht tartsanak, examinálják s minden kegyelem nélkül akaszszák a praevaricatort. Ezt az udvari sanitatis comissio akarván kiterjeszteni a nemesekre is, az iránt ide paroncsolatot küldött volt, az ide való sanitatis comissio requirálta vala a guberniumot, hogy publicáltassa; visszaírván a gubernium, hogy az iránt per suum canalem semmit nem vett, ő felsége további rendeléseig publicatioját halasztja. Most már érkezvén ő felsége parancsolatja, hogy a gubernium tudósítsa ő felségét, mi okra nézve nem kivánja azt a nemesekre extendáltatni? concludáltaték visszaírni, hogy a nemes is valóságos pestis idején, ha erővel bé akarna jönni, tanquam in facto delicti a strásától agyonlövettethetik; de ha egyszer titkon béjött és kinyilatkozik, Standrecht alá őtet huzni nem lehet, hanem resignáltassék a maga magistratusának ad persequendum.

(Kegyelem a szökevényeknek.) Sokan szökvén ki Erdélyből, érkezék ő felségének generalis gráciája azokhoz, kik a jövő október közepéig visszajőnek; hogy pedig a contumátián subsistálhassanak, kenyeret is rendelt nékiek ex aerario, mely kinyomtattatván publicáltatott.

(Pármai törvény Róma ellen.) Parmában 2-a Januarii ilyen edictumokat vagy is pragmatica sanctiot publicáltatott az infans.

1-o, Subditorum nemo poterit sine expressa et speciali regiae suae celsitudinis venia contentiosas causas, cuius-

eunque eae fuerint indolis ad extera, ne quidem ad Romana deferre tribunalia.

2-o, Omnes Infantis subditi prohibentur, ne quoad causas qualescunque fuerint, aut ad obtinenda in ducatu Parmensi beneficia, aliasque provincias ecclesiasticas, principes et extera interpellant tribunalia, nisi regiae suae celsitudinis obtinuerint consensum.

3-o, Omnia beneficia curata non minus ac consistorialia, commendae, pensiones, abbatiae, dignitates et munia, cum aliqua forte jurisdictione conjuncta, deinceps in tribus ducatibus a solis Infantis subditis, regiae suae celsitudinis consensum praevie adeptis possideri poterunt.

4-o, Tandem Infans omnia scripta, litteras, sententias, decreta, bullas, edicta Roma vel aliunde venientia, declarat nulla et invalida, nisi munita fuerint *regio exequatur.*

Adott erre okot egy matrimonialis causa, mely egy franczia *Escalon* nevü embernek *Wieville* nevü pármai kisasszonnyal való házasságából származott. Ez ugyanis arra vitte a dolgot, hogy az ő házassága ugyanazon püspöktől, ki consecrálta volt, rescindáltatott és osztán nem hajtván férje ellenkezésére, máshoz férjhez ment. Ez az *Escalon* nem inhaereálván maga házasságának, éppen csak magát szabadnak declaráltatni kivánván, Rómában appellált, admittáltatott is az appellatio.

A pármai udvar contradicálván ezen appellationak és azt praetendálván, hogy az efféle controversiák a ducatusban végképpen decidáltassanak és ez is oda remittáltassék; a római udvar pedig ennek végső decisioját magáénak lenni állitván: ezen a pármai udvar megindult és úgy publicáltatta ezen decretumot, mely az apostoli széknek majd minden jurisdictioját elrontja.

(A nápolyi király eljegyzése.)

A neapolisi királynak első felséges ausztriai házból való mátkája meghalván, ennek testvérét felséges *Carolina* erczherczeg kisasszonyt ujra desponsálta.

A saxoniai herczeg, *Clemens*, freisingi és regensburgi püspök, treviri érsekké és electornak választatott.

Io CLeMentI appLaVDVnt popVLI (=1768.)

(Ünnepek eltörlése Francziaországban)

Francziaországban a roveni (t. i. roueni) érsek és bayeuxi püspök, látván, hogy az innepek nemcsak az agriculturának kárára vadnak, hanem a vendégségek miatt sok vétkekre adnak alkalmatosságot, nagyobb részint tollálták.

Tavaly Párisban született 19.749 gyermek, holt meg 19.875, Londonban született 15.980, holt meg 22.612.

Resolváltaték *Bors György* iránt, hogy mivel a főispány leveléből kitetszik, hogy *Szucsáki* ezelőtt az assessor-

ságtól búcsúzott, tehát a gubernium elbocsátotta és megparancsoltatott a vármegyének, hogy mindjárt introducálja. Ezen egész holnap, sőt tél felette nagy hóval és hideggel eltelék, most a végén két-három nap kezde lágyúlni.

Martius 1768.

(*A pápa s a pármai herczeg.*) Jöve a Novellákban, hogy a pápa elvesztvén patientiáját, tovább a pármai herczeg engedetlenségét nem szenvedheté, hanem censurae ecclaesiasticae subiecit.

(*Modena.*) A modenai herczeggel pedig a római udvar dissensioja cardinalis *Albani* által componáltatott, megengedvén a pápa, hogy nehány szükségtelen parochiák és klastromok reducáltassanak.

(*Spanyolország.*) Spanyolországról jöve, hogy a király in intimo status consilio determinálta és a püspökökkel is determináltatott, hogy 16 punctumokban igazítás légyen az országban. Minéműek: a jesuiták jószága, academiák, scholák reformatioja, nova docendi methodus introductioja, ecclesiasticorum tribunalium regulatio, a Rómában való appellatiok praeclusioja, exceptis gravissimis, templomok, klastromok, inquisitio etc. correctioja.

(*Lengyel országgyűlés.*) Lengyelországban 1-a Februarii beállván a diaeta, midőn már a *Repnini* praesidiuma alá rendelt nagy disputatio concludálván maga dolgait, reménlették, hogy csendesség következik; az apostolicus nuncius előadta a királynak a pápa levelét, melyben írja: jobb, hogy koronáját és királyi pálczáját resignálja, mintsem valamit contra religionem admittáljon. Mást pedig a püspöknek, melyben parancsolja, tiltsák meg a híveknek, hogy senki sub poena excommunicationis ne mérészelje a deputatio munkájának consentiálni, melyet egyik maga dioecesissében véghez is vitt nagy buzgósággal. Melyre nézve a diaeta halasztatott usque 20-um eiusdem, azalatt pedig a muszka militia a hostátot megtöltötte és másfelől is kezdett contrahaltatni.

(*Lengyel panaszok a muszkák ellen.*) Ugyan ekkor egy lengyel Rómában solennis protestatiot bocsátott világ elében, a muszka követ Repnini herczegtől szenvedett erőszakok és tyrannismus ellen, melyeket rendre recenseált, úgymint, hogy küldött militiát s expressusokat ad particularium confoederationum consilia, hogy választatott erővel oly követeket, kik az ő részének faveáltak; in generalibus comitiis hogy vizsgáltatott postát, hogy nem engedett senkinek se bé, se kimenni a városból; in libera republica sub libera diaeta propter libera vota hogy

fogatott el nehány nagy urakat, kik még most is fogva vadnak, hogy ment többre a czárné instructiojánál stb.

De ezek sem obstálván a nuntiaturának és Rómába való appellationak véget vetettek; sőt a mi nagyobb, disquisitio alá kezdették venni, hogy a törvények szerint nem tartoznak a lengyelek mindenkor catholicus királyt választani.

A czárné pedig Muscauból (!) Petersburgba visszajövén, hasonló buzgósággal kezdette folytatni a lengyelek dolgát és Regenspurgban is ad comitia imperalia elküldte maga declaratioját, mely terhes okok vitték azoknak az uraknak arestatiojára.

Jövének a relatiok, mely szörnyű nagy árvizeket okozott a hónak hirtelen való olvadása és jégnek megtojúlása. Bécsben nemcsak a hidakat elvitte, hanem a Leopoldstadtot egészen ellepte, annyira, hogy felső házakba kellett szorulni az embereknek, és a császár maga szeme előtt hajókon küldött nékiek által pénzt és kenyeret. Sok házakat is benne elrontott, sőt a Vereskapun Bécsben a városba is béhatott. Pozsonynál, melyet historiákban sem olvashatni, két mértföldig terjedett ki. Itt is bément Vásárhelyre a Szent György felől való utcza végén, és néhány házakat megtöltett. Másutt is mindenütt nagyok voltak a vizek, itt Szebenbe is egy erős új hidat megbontott. *(Árvizek.)*

Felette csudálatoson folya az idő is, mert ujra iszonyú nagy hó esék, megfagya, szánút lőn, ez is hirtelen elolvada, ismét nagy hó lőn 22-da.

Béérkezék *br. Bruckenthal* úr excellentiája is szerencsésen, ki régi favorát láttaték hozzám fenn tartani, de jöve éppen a középső alkalmatlan időben. *Hadik* is olyan fergetegben mene ki, most is olyan van, midőn *Odonellit (!)* *(ODonell* helyett!) várjuk. *(Brukenthal bejövetele.)*

A püspök kimene Fejérvárra, soha olyan complaisent nem volt, mint most; majd megölte az embert a szerfelett való emberséggel; ki mivel eddig, midőn olyan favort mutatott, mindenkor alánk öntötte a forrót, megvallom, nagyon tartottam most is rossz consequentiájától; de azután megértém, hogy egyéb oka vagyon, diffidentiában jövén ő felsége előtt s talám az is okozta, hogy a két bécsi urak lejövén, maga már nem lehet, mint eddig, dictator. *(A püspök.)*

Br. Bánffi úrnál voltam, midőn búcsúzni oda jött, husvétra akarván kimenni; el akarván mindjárt jőni, nem eresztett, megfogván karomat, követett, hogy sok dolgai miatt búcsúzni hozzám nem jöhetett. Beszélé, mennyi dolga volt itt is és ki is dologra mégyen a nagy héti occupatiokra; melyek ámbár mind secaturából állanak, mégis csak véghez

kell vinni. Csuda, protestánsok előtt azon szent operatiokat hogy nevezte semmiségnek, holott az püspöki functiojának legnagyobb objectuma. De non ita faciunt, ut sentiunt, et etiam loquuntur.

(A püspök Halmágyiról.) Ennékem nemcsak egy ember mondta, hogy Bécsben oly relatiot tett ellenem, hogy én jó secretarius volnék, ha felette religiosus nem volnék, mégis hízelkedett szembe, hogy én igen jól expediálok in rebus etiam catholicis, melyet kész ő felségének is előmondani, és commendálni. Ebben ugyan igazat mondott, mert a mint concludáltatott valami, azt a szerint tartoztam megírni, de hogy olykor principiuma ellen szólottam ante conclusionem, azt nem szenvedhette; noha nagy mondestiával kivántam kimondani a dolgot.

Generális *br. Mendnyászki (!)* beszéllette nékem, hogy 3 órakor délután conveniálván, hogy egy siető dolog, *Sofronius* testvére elfogattatása iránt expediáltassék, és az collegám *Hannenheim* uramra bízatván, éjjel 11 órakor vitte subscriptiora, mondotta volna a püspök: látszik nem Halmágyira bizták, mert ő egy két óra alatt készen lett volna vélle.

(Br. Mednyánszki.) Ez a generális nem egeket hasogató, de jószívű ember; született evangelicus és kapitány korában egy főstrásamesteri promotioval tudván a nyakára generális Vetési a maga leányát, akkor változtatta vallását; de ezt ő úgy declarálta, hogy beteg korában dugták szájában az ostyát, és osztán kéntelen volt abban maradni. Egyébaránt látszott, hogy belsőképpen vont a protestansokhoz, és nékem is mondta: rosszúl cselekeszi az a prostestans, ki catholicus szolgát tart, mert azok mind a papok spionjai. Nem is volt az ő szebeni commendánsága alatt semmi baja az evangelicusoknak, inneplés és egyebek iránt.

(Kedvezés az oláhoknak.) Az oláh nemzetet ő felsége mind az uniora alliciálni, mind másként excolálni kivánván, sokféle kegyelmeit mutatta hozzá. Rendelte ugyanis, hogy a szászok, mint kérdették, ki ne mozditsák helyekből, kik közöttök lakoztak. Raepraesentálván pedig ezek, hogy az oláhok, mint pásztorok kezdettek közikbe menni és szaporodni, addig míg a szászok kevesen voltak, volt nékiek is miből szakasztani számokra, de már ő felsége kegyes uralkodása alatt annyira szaporodván a szászok, hogy magok is alig subsistálhassanak, méltó, hogy in Fundo Regio, mely nékiek adatott, nagyobb gondviselés légyen reájok. Ugy osztán parancsolta ő felsége, hogy in simili casu investigálhassa a gubernium a dolgot és ő felségének remonstrálja a necessitast. Volt is

némely helyeken investigatio s nem úgy találtatott. A honnan kitetszik, hogy csak magokat kivánták volna purificálni, hogy ezáltal commodumok nevekedvén, contributiojok kevesedjék.

Rendelé azt is ő felsége, hogy az oláh fiak és leányok arithmeticára tanittassanak. De kitől tanulnak, mikor a papjok sem tud hozzá semmit, kik alig olvasnak valamit.

Denique a possessorok keménysége, vagy rendkivül való szolgáltatása ellen nagyon parancsolta oltalmaztatni, mely a több nemzetbéli jobbágyokkal is közönséges. A táblákra bízatta ő felsége, hogy a földesurak ellen in simili casu a fiscalis procurator által actiot erigáltassanak, és az ilyen processusok angariánként küldettessenek fel ő felségének, a minthogy praxisban is vétetett.

Mivel pedig a templomok dismembratioja után is sok változások voltak az unio dolgában, erővel szedvén el egymástól az unitusok és nem unitosok a templomokat: rendelé ő felsége, hogy az hol negyedrésze az oláhoknak unitusokból áll, ott mindenütt adják ezeknek a templomokat. Majd minden sessiora jött azért ezektől a panasz: investigáltattak és mivel a dismembratiokor unitus, azután pedig schismatikusokká lett embereket is mind az unitusok számában írták, majd mindenütt ütötte a negyedrészt az unitusok száma; de a hol kevesebb volt, ott is kiszámlálták és így rakással vették el a nem unitusoktól a templomokat; noha vigyáztak keveset a muszkákra, kik közel voltak Lengyelországban. Hát ha még onnat távozik, úgy vélem, kevés schismatikus marad. *(Kedvezés az unitusoknak.)*

Aprilis, Majus. 1768.

Kifordultam vala husvétra Sárdra, voltam egy ebéden a püspöknél Károlyvárt, ki jó szívvel mutatta magát és jelentette, hogy Bécsbe készül. De nem sokáig mulathatók, mivel *br. Bruckenthal* meghagyta volt, hogy siessek béjönni. Sokat beszélle ez a dolgok késedelmeinek okairól, és mondá: a bécsi normát akarja introducálni, úgy reménli semmi el nem marad, sem sokára nem halad. Eddig az exhibitumok a guberniumban per extensum felolvastattanak, a nehezebb dolgok referáltattak; a könnyebbekre csak conceptust irtunk s azt olvastuk fel. Már most pedig egy planumot dolgoztata velem, mely szerint: *(Újítás a gubernium ügyvitelében.)*

1-o. Minden exhibitum protocollumba írassék numerizálva hónap-szám szerint, melyre concipista *Ahlfeld* egy vagy több cancellistával rendeltetett.

2-o. Ezen exhibitumok consiliariusoknak és secretariusoknak iuxta materiarum diversitatem kiosztattak, és az emlitett concipistától elküldettek.

3-o. Kiknek mit osztott ki, azoknak a specificatioját a praesesnek béadta in extractu, mely szerint a praeses rendre kérte, hogy referálják, indicálván némelyik kimaradásának okát.

4-o. Azon referádák cum opinione relata adattak protocollumra.

5-o. A protocollisták küldték az expedienshez.

6-o. Ezek elkészitvén a conceptust, magokat subscribálták s küldötték a referenshez, ezek is subscribálván, a praeseshez, ki osztán reátette: expediatur. A cancellarián azok expediáltatván, ment a registratorokhoz repertoriumra; mint ezekről megvadnak a fragmentumim.

(Az új hadparancsnok beérkezése.) Béérkezvén circa medium Aprilis a generális, sokan kimenének elébe; militia és civisek paradéroztak. Mi is felmenénk köszöntésére, ebédre is, rendszerint ekkor a város tractálván. Megszereté minden ember szelidségét; nem igen sokat beszéllett. Másnap külön menvén hozzá, kérdi ismét, kinek hivnak? Mondám; felele németül: én gratulálok kegyelmednek, mivel róla sok jót hallottam; mondá azt is, maga deákúl, én pedig németül tanuljunk.

(O'Donell beiktatása.) Meg lőn 19-ik Aprilis az introductioja; elolvastaték a rescriptum, melyben írta ő felsége, hogy in sua persona praesidebit és minden assistentiát parancsol.

Ugy volt elsőben, a püspök menjen fel invitatiojára másodmagával, de megváltoztatta; melyért szinte confusio lett; de hamarjában másokat küldtek. Jöttek elől a czímeres posták, azután a cancellaria, concipisták, registrátorok s egy secretarius: az ifjabb *Cserei* uram; azután maga cselédi; mikor maga jött érkezett a püspök is és *br. Bruckenthal.* Deákúl proponált; úgy vélem a cancellarius írta; felelt a püspök hosszasan; azzal elmentek. Mondván maga, ezután nem fognak oly rövid sessiokat ülni.

Másnap a fenn irt mód szerint én referálék egy néhány dolgot pro normra; olvastattak fel más egyebek is; de osztán következendő sessiokon útba eredének a referádák, mely megháromszoroztatá eddig is igen feles dolgainkat. Egy darabig mint csak tractamentekből vagyis vendégeskedésekből álla az idő, generális, püspök, *Bruckenthal*, s mások is adván ebédeket.

Egy darabig benn vala a püspök, míg uthoz készülhete. *(Br. Dietrich és Kabos F. jószágpere.)* Azalatt jöttek elő nevezetes dolgok. Nevezetesen a *Valkai* defectusán azon jószágot adta volt ő felsége *br. Diette-*

richnek ad 3-am generationem bizonyos summába; pénze nem lévén, kért *Kabos Ferencztől* 6000 forintot oly conditioval, hogy legottan kezéhez vévén, legottan általadja azon jussal, melylyel impetrálta egyik részét a jószágnak. Letévén ezen pénzt, recipiálta a fiscustól és által is adta per plenipotentiarium azon jussal; de osztán házassága által pénzre tévén szert, megbánta, nomine fisci actiot erigáltatott ellene, hogy *Dietterich* nem a magáét adta. Excipialtak az inctusok contra actoratum, a tábla megitélte, a gubernium nem. In merito folyván a k. táblán a dolog, azalatt a donatio expediáltatik, a statutio meglessz, *Dietterich* meghalván, successori nevére. Causa cadit fiscus. A guberniumba én referáltam, s én is azon opinion voltam, de a püspök nagy oratoriájával elrontá. Estve én kimentem a vár mellé, hogy a deliberatumon gondolkodjam; szembe találám a generálist, ki azon session jelen nem volt, kérdi, mit keresek ott, mentem talán Kinder zu machen? Mondám deliberatumon gondolkodom. Kérdeze osztán mindent, úgy azt is, mások, én is, mi opinioban voltunk; mondám, én ellenkeztem etc.

Második vala *gr. Haller Pál* és testvére *Teleki Pálne* között való dolog. Elnyervén ugyanis a fiúág a móriczi jószágot a leánytól Bécsben, a leánynak viszont quarta puellaris és sok egyéb praetensioi megitéltettek, melyek tettek annyit, mint az a jószág. Ez a leánynál, a többi a fiúnál volt. Rendelt ő felsége 4 commissariust a sententia executiojára, *br. Szilágyit*, *br. Domokost*, az ítélőmestert *Cserei Eleket* és *Szombatfalvit*. Praetendálván *Haller*, hogy elsőben a leánynál lévő jószág adassék által néki s azután adjustáltassanak a leánynak megitélt praetensioi. Reá vették a generálist, tegye közbe magát, és békéltesse meg őket; dolgozott is benne, de nem vihette véghez. A guberniumba azért sok contentiok voltak, 3 vox volt pro filia, 4 pro filio; ezek azt állitván, helyes a fiúág kérése; amazok pedig, hogy elsőben a leány praetensioi adjustáltassanak és midőn semmi difficultas fenn nem marad, akkor egyszersmind légyen a transpositio. A generális álla a leány mellé, hívén az Istent bizonyságúl, hogy ő csak az ártatlan igazságra vigyáz. Midőn pedig megértette, hogy az ő votuma decidálja a dolgot, kért másnapig időt, hogy jobban fontolja meg, mert 200 aranyat örömestebb adott volna, mintsem ő decidálta volna. Nb. Valamíg a generális későre maga opinioját ki nem mondta, a püspök felette ferventer tueálta a fiúág részét, akkor pedig megcsendesedett és többet nem szóllott.

(Gr. Haller Pál és testvére pere.)

(Az új generális.)

Másnapig ő majd mindenik guberniálistával beszélt a dologról, mely által volt alkalmatossága nehányat megismérni. A referenstől kérdezvén, ki pro filio referálta az opinioját, valjon nem vétett-é az igazság ellen, melyre a leányág részére adván maga vótumát? felelte, hogy éppen nem, sőt az igazság úgy kivánja. Mástól kérdvén: a két fél közül melyiknek van igazsága? azt felelte: mind a kettőnek, csak hamar légyen. Nékem is hasonló kérdést vetvén előmbe, mondottam reá, mint a guberniumba is, a mit tudtam, hogy ha a fiúágnak általadatnék a jószág most mindjárt, történhetnék, hogy a conscriptioba, adiustatioba sok idő telnék, sőt nem várt difficultasok is adnák elő magokat, és úgy a fiú mindeniket birná, a leány pedig semmit sem, mely az igazsággal ellenkező volna; de egyszersmind lévén a resignatio, egyiknek sem lesz iniuria; nem is annyira kiván egyik fél is difficultasokat keresni; de ha keresne is, a másik fél kára nélkül lenne etc. Melyre mondá: jól mondom, az igazság azt kivánja, ő felsége is úgy akarja, annak úgyis kell lenni. De mondjam meg, mi hát az oka, hogy a püspök oly nagy vehementiával is hosszason tuealta a fiúág részét? Felelém: talám úgy itélte magában igaznak; éppen azt csudálom, hogy mihelyt a generális a leány részére állott, többet nem szóllott és a mit addig el nem hitethettek vélle, akkor egyben megismerte?

Jött vala még más egy materia is elő, melyet fél óráig tartó vehemens oratioval kivánt megerősíteni, de ekkor csak maga egyedül marada.

(*A püspök Bécsben.*) Elkészülvén osztán, kiindúla Vinczre, és onnan kevés napok mulva Bécsbe. Budán nehány napot mulatott a feredőbe, de *Hadik*hoz se nem izent, se nem ment. Felérkezvén, fél fertályig tartó audientiája volt, kevés jó ábrázatot talált Bécsbe. Egy jó barátom is, ki akkor jött volt Bécsből, noha catholicus, azt mondá: nagy fekete kereszt várta oda fel, és senkitől nem hallott jót felőle. Más nagy úrnak mikor mondtam: úgy lehet, hogy a religiosumokban kárt tészen; azt mondá: ha meglátja a bécsi ábrázatokat, elfelejti az afféléket, csak magát salválhassa. Egy nagy cavallier együtt lévén egri püspök *gr. Eszterházival*, midőn előhozódott, arról emlékezett reá, hogy tudja, mikor egy hamis levélírásban találtatott. De mindezek mennyire fognak szerencséjével ellenkezni, az idő fogja megmutatni.

(*Hadik.*) *Hadik* is innen való kimenetele után felmenvén Bécsbe, sok hírek voltanak iránta, hogy ő felsége maga eleibe se bocsátotta, *Lasci* is a belli praeses csak írással correspondeált vele; de azután megtetszett, hogy hazugság volt, és

midőn Pesten volt a császár, vélle ebédelvén, majd mind vélle folytatta a discursust.

Lejövén pedig a császár tömösvári Banatusba, kimene hozzá a mi generálisunk is. Beszéllette, hogy igen könnyü szerrel jöttek; *Lasci* ott volt *Laudonnal* és még négy cavallierral; csak annyi kések volt, mint a mennyin jöttek fedeles kocsikban, néki mástól kértek kést. Maga a császár bornemissza, a többi csak olyat ivott, minémüt az úton találtak. Mikor Nándorfejérvárral általellenbe volt szállva a császár, a török basa válogatott törököket küldött hozzá és invitálta Nándorfejérvárra, hogy alázza meg magát a török földre, olyan parancsolatja lévén, hogy mindenbe olyan tiszteletet adjon, a minémüvel magának a nagy szultánnak tartozik. De nem menvén, lövöldöztetett és azon helység felől illuminatiot és tüzi mesterséget s muzsikát csináltatott. (József császár a Bánátban.)

Szedte mindenütt a császár az instantiákat; egyik circulusba csudálta, hogy nem adnak egyet is; kérdezte az okát, mondván, meg van tiltva: parancsolta osztán, minden, kinek baja van, tégye írásba; annyira gyült osztán, hogy szekérrel vitték Bécsbe, de letévén a cancellarián, talám kevés fog referáltatni.

Egy *Ozdi* nevü marosszéki ifjú Bécsbe menvén, vallását változtatta, és unitáriusból catholicus lett, kinek keresztanyja lett felséges asszonyunk és adott néki egy arany lánczot és 300 forintot, pensiot s tették a cancellariára cancellistának. Ambitiosus lévén és lánczczal mehetvén az udvarhoz, a többi irigylették. Sok bajt is csinált a szegény *Szent-Iványi Zsigmondnak*, elárúlta, hogy sógorasszonyát vette intra tertium gradum. A gyilkosnak és egyéb malefactoroknak pártját fogta, ő felsége szolgálatjában forgolódó embereket megverette. Malmai ország utját, egyebet, gabonát etc. elrontottak a víz kitaszitásával etc. Melyekről néhány rendbe már parancsolt ő felsége. Elsőben a gubernium revideálta a matrimonialis vádját, és hazugságnak találta; bizta osztán az unitariusok synodusára, ez is absolválta ex suis documentis. Ujra parancsoltatott, hogy actor legyen. Béírt a superintendens, hogy magát senki nem jelenti. Felírták ő felségének, de még resolutio nincsen. (Ozdi áttérése és viselkedése.)

Malmait oculálták, károsoknak találták; ő ellenkező repraesentatiot adott, hogy őtet azért perbe fogta kétképpen is Maros-széken, mindenkor félbehadta, most harmadik úton jár, remitáltassék ad viam juris; nem is az ő gátja tolja ki a vizet, hanem feljebb harmadik faluval szakad ki az árkából, a rontja az határt, út pedig ott nem volt, t. i. publica via. Visszaküldék a commissariusokat.

A több panaszokat investigáltatta a szék, mind haszontalanság volt, egy vagy két apró casuson kivűl.

(Szeliste-székiek.) A Szeliste-székieket jobbágyoknak praetendálván a szászok, taxát imponáltak nékik és egy kevés robottát; kiküldtek kétszer is, hogy azt praestálják; de ők tagadván a jobbágyságot, a régi kevés robottán kivűl semmit adni vagy szolgálni nem akartak.

Admoneáltatta vagy kétszer a gubernium is, másodszor disponálta, hogy a renitensek neveit irják fel a cancellisták, de nem engedték, egyszersmind kiáltottak fel, és declarálták, hogy ők nem jobbágyok, igazság ellen akarják a szászok szolgálatra huzni, de ők nem cselekeszik, s még eddig abba maradt.

(Br. Brukenthal fizetése.) Jöve parancsolatja ő felségének, hogy *br. Bruckenthal* úrnak a 3500 frt diurnum helyett ezután adjanak 4400 frt pensiot, melyet némelyek ellenére akartak magyarázni, hogy a mely talám 2000 frt pensioja a schachtelből ő felségétől járt, az ez által tolláltatott, és így 1100 forinttal kevesebb van, hozott azt munkálódta, hogy míg ide le lészen, még újabb diurnuma légyen az eddig valók felett. Biztaták azzal magokat némelyek, hogy többször fel nem menne. Megválik. Látom a generális majd minden estve oda jár kártyázni és azon kivűl minden nap kertbe s másutt együtt vadnak. Én is eljárék gyakrabban estvénként, mivel kivánta a cancellarius és többire akkor dolgoztunk arról, a mi occurált.

(Körözvény O'Donell beiktatásáról.) Midőn *ODonell* introducáltatott, parancsolta a cancellarius, hogy concipiáljak mind különösen maga a generális, mind pedig a gubernium neve alatt circularisokat. Meg is írám, a mint tudám, sub 19-a Aprilis. Keményen és gyengén is volt írva, hogy a főtisztek a praetoriumokban légyenek, a dolgokra vigyázzanak, referádákat osszanak az adsessorok között etc. De fel nem olvastatott a guberniumban. A püspök is parancsolá, hogy írjak; mondám, már megvan; felelé, maga fogja subscribálni; hanemha maga szól iránta a cancellariussal; mondá, nem szól. Én pedig beszélvén, megengedé, hogy egy rövidet írjak, a püspök subscriptioja alá valót. Jelentém néki; úgy azt is, hogy a más is elmegyen. Nem igen tetszék, de úgy esék.

(A g. n. e. oláh püspök halála.) Meghalván a télen nem unitus oláh püspök, *Dionysius Novákovics*, kit ő felsége Budáról küldött volt bé; a mint az híre volt, találtatott ennek valami 80,000 forint készpénze. A clerus jelentvén halálát a guberniumnak, szükségét is az új püspök resolutioját exponálván, felküldé a gubernium ő felségének; melyre jöve olyan resolutio, hogy az első senior omnia munia episcopalia administret. Azután

is ők néhány versen kérték, hogy mivel az archidiaconus nem ordinálhat papokat, e miatt az ecclesiákban confusio is vagyon, nemcsak, hanem az oláh deákok kezdettek titkon Oláhországra béjárni, magokat popizáltatni, allegálván több motivumokat is; a gubernium ő felségének könyörgéseket küldené fel. De csak provocálta magát a gubernium ő felsége feljebb emlitett resolutiojára s nem cselekedte.

Megtiltaték osztán, hogy senki magát ordináltatni a hazából ki ne menjen és hogy a balásfalvi typographia épüljön, senki másünnen oláh könyveket bé ne hozzon s mivel az unitus püspök feladta, hogy ő mennyi sok ezer lelkeket térített meg, resolvála ő felsége néki e camerali cassa 10.000 forintot, hogy azt köntösre s pensiora a megtért papokra oszsza ki. Ennek felette a megholt schizmatikos püspök facultását Balásfalván még egy seminarium építésére convertáltatni resolválta.

(Bethlen G. kölcsöne a kolozsvári collegiumtól.)

Vettünk volt mi secretarius *Baló Antal* és praefectus *Márgaival* magunk kezességére a kolozsvári collegium pénzéből *gr. Bethlen Gábor* számára kölcsön 4200 frtot még in anno 1760. Ennek oka pedig én voltam, hogy a mi kezességünkre adják, nem másképen, azon reflexioból, hogy hárman inkább megfizetjük, vagy inkább kicsikarjuk a collegiumnak. Két első esztendőben meg is adta *Márgai* az interest, de osztán változván az apátúrság, megakadott. Admoneáltatott bennünket a consistorium, mi is *gr. Bethlent*, akkor még életben lévén, s nagy nehezen *Márgai* kiszerzé a capitalist, de az interest meg nem advány, sőt a capitalist sem külömben, hanemha el nem engedik az interest; magunknak kelle obligálni magunkat, hogy lefizetjük s úgy kaphatók ki a contractusokat. Már megválik mi lesz belőle. Féltünk ugyan is, ha concursus leszen, és felét is elvesztjük a capitalisnak.

(Bethlen M. Bécsben.)

Gr. Bethlen Miklós Bécsbe menvén, hogy a bátyja és maga vélle lévő dolgait igazítsa, ajánlók néki, de mivel igen bigott, alig hiszem valamit nyerjünk. Úgy értem, szemére hányták miért vett annyi papiros fundust a cassába, de ő ezzel kéntelen volt, reá vévén a szászok, hogy azzal mutathassák a contributionalis fundus elégedendőségét; mivel assecurálták volt az udvart, hogy a sexennalis contributionis norma szerint minden kitelik, holott közel 150 ezer frt hijja lévén, egyik esztendőből a másikat pótolják.

(Adománylevelek.)

Minden donatiokat s egyéb afféle leveleket parancsolván ő felsége kiíratni a káptalanakból és a gubernium archivumába bététetni: ezek végezése nagy mértékben urgeáltatott és continuáltatott.

(Szászok adója.) Constál, hogy a szászok egy harmad részszel könnyebb adót adtak, mint a több része az országnak a proportione: mégis annyi adót huztak rajtok, mint azelőtt volt, titulo nempe interusurii communium debitorum; de hoc titulo annyit adtak, hogy sok helyt felét a capitalisnak felérte. Mondták ezt ő felségének, de mégis haszna nem volt; egy bizonyos úr mondotta, hogy oly helyre megyen ennek egy része, hogy hozzá férni nem lehet.

(Küküllői szász jobbágyok.) Irtam volt minémű engedetlenségre vetemedtek volt Küküllő vármegyei 13 faluk lakosai a possessoratus ellen, úgy hogy militiával kellett őket compescálni. Egy *Eybek* nevű kapitány lévén talám Zágorba szállva, ez lactálta azután őket, hogy ő Bécsbe menvén főstrásamester *gr. Lerchenfelddel*, kidolgozzák az ő szabadságokat; melyért a kapitányt ingyen tartották, sőt valami 1600 frtot kölcsön felvévén, az utra adták néki. Fel is mene Bécsbe. Látván azon lakosok, hogy semmit végbe nem viszen, feladák panaszul a guberniumnak, hogy mennyi pénzt vett fel rajtok. Felíra a gubernium ő felségének; amaz is elébb álla és mene a spanyol szolgálatjába. Lactálta ezeket is többi között egy úr, már tegyen rólla.

(Gr. Lerchenfeld és gr. Teleki K. szerelmi viszonya.) *Gr. Lerchenfeld* pedig amorizálván *gr. T. K.* kisasszonnyal és meg fogta igérni, hogy hozzá mégyen, dicsekedett amaz, hogy 30.000 frtig obligálta magát a kisasszony; fútta a követ a püspökkel, már úgy is beszéllenek vala az emberek, hogy két vallású pap fogja őket copulálni. Ezen *gr. Lerchenfeld*nek az anyja lévén aja (!) vagyis száraz dajka az udvarnál, maga pedig főstrásamester, camerariusnak tevék és v. colonellusnak. Ez a hír folyt tovább fél esztendőnél, Bécsbe a télen publice beszélte, sőt dicsekedett, hogy az új commendirozónak lesz parancsolatja. hogy executioba vegye. A szegény atyja majd megbolondult, sokat kinn kerülte vélle Szebent. Amaz pedig hintóval, társzekérrel ide bé mulatott a farsángtól fogva a generális leérkezéséig. Sőt jegybe valami öt ezer forint érő köves portékákat is küldött az anyja, melyeket egy német el is lopott volt a szállásáról, a kemenczén menvén bé, de szembe találván a tolvajt a gazda, el vette tőlle. Béjövén pedig a generális, meg parancsolá *gr. T. L.* kérésére, hogy harmadnap alatt Szebenből kitakarodjék s így marada félbe.

Ennek oka volt *Hadikné*, ki az erdélyiek unalmát önté szivébe, affélékkel szerezvén benne ambitiot, hogy Németországon souvairén is elvenné. Sokat is készült akkortájba vele Bécsbe menni, de kivilágosodván a dolog azalatt, ekkor nem merte emlegetni. E[rá]vette az apját, hogy néki

német köntöst csináltasson. E miatt válék el mátkájától is. A mult nyáron pedig az apja valami 2 vagy 3 hétig Gernyeszegen hadván, ama pedig szomszéd faluban Ernyében lévén quartélyba, a *T. A.* lakodalmán kezdett ismeretséget amourrá változtaták. Magyar ne jártassa némethez leányát, mert így jár. Ugy tartom, *Hadikné* furta faragta; már most sok erdélyi s legjobb szerencse kérői távul nézik, félő szerencsétlen ne legyen. Nehezen is lehete elméjéből kiverni. A szegény atyját szántam, ki igen közel járt a guttaütéshez. Szerencséje volt fia Bécsbe létével, ki ott vigyázott a dologra, és consulálta. Generalis *Mendnyánszki* (!) is mindent hírré adott, mint emberséges ember.[1])

Május. 1768.

A mult áprilisi napok oly melegek és szépek valának, hogy caniculában is béillettenek volna, éppen példa nélkül valók. Mely szőlőt, gyümölcsfákat etc. egészen kicsala és a gabonákat is nevelni kezdé, és oly reménséget nyujta mindenféle termésnek, melynél jobb nem lehetett, mind bőségére, mind jóságára nézve. De 8-a és 9-e Maji harmadnapig tarta, némely helyeken csaknem szárközépig érő hó s azzal együtt járó oly fagy, hogy fél újjnyira fagyott néhol a cseberbe a víz és patakok s vizek szélein is megragadott a jég. Majd mindenütt elrontá a szöllőt nagyobbára egészen, és azután következett száraz idő mind a gabonát megcsökkentette, mind kivált a fű növését. A szőlőhöz kiváltképen, kik nem láttuk volt, semmi reménségünk nem *(Időjárás, termés.)*

[1]) Itt (mint a 337. l. írtakból kitűnik) *gr. Teleki* Lászlóról és leányáról van szó. *Gr. T. L.* született 1710-ben Gernyeszegen s meghalt 1778-ban. 1732 jun. 24. vette nőül a nagyhírű Ráday Pál (II. Rákóczi Ferencz kanczellárja) leányát Esztert Péczelen. 1741-ben cs. és kir. kamarás, tíz év múlva főkormányszéki tanácsos, majd erdélyi főpohárnokmester s belső titkos tanácsos lett s 22 évi szolgálat után nyugalomba lépett. Ráday Esztertől 11 gyermeke s ezek közt hat fia született. Ezek közül a család ez ágát *József* tartotta fenn (a kit e Napló itt és fennebb is sűrűn emleget). Leánya, kiről itt szó van, legkisebb gyermekük, *Klára* volt, a ki előbb br. Naláczi Károly jegyese volt s később gr. Wartensleben Vilmos neje lett.

Halmágyi a gr. Teleki-családnál otthonos volt (a mint az Naplójából is kitetszik) s hozzájok hálás tisztelettel ragaszkodott, a család tagjait előszeretettel emlegeti és méltányolja; minek eredete arra vezethető vissza, hogy épen ez a gr. Teleki László küldötte őt ki legidősebb fiával Pállal mentorúl a göttingai egyetemre 1752-ben. Utazásuk Naplója 1752 februáriusától 1753 juliusáig megvan Halmágyi eredeti kéziratában az Erdélyi Muzeum kézirattárában, melyből gr. Teleki Lászlóhoz és családjához való viszonya kitűnik.

volt; de mégis reménség kivűl sok helyeken maradott. Sárdon járván tapasztaltam, hogy az aljában 3 negyedrészt elrontott, a hegyen pedig majd nem is tetszett a kár; másutt a hegyen volt nagyobb kár, néhol pászmáson csapta; de megáldá az Isten, mert több helyeken az új jövés feles gerezdekkel érkezék, csak megérjék. Károlyvár körül s a Mezőségen gyenge gabona, másutt alkalmas, többire igen jó; széna mindenütt kevesebb, Károlyvár körül pedig és a Mezőségen majd semmi se lőn. Magyarországon hasonlóképen igen kevés vagy semmi, melyért vesztegették az emberek marháj okat. Elterjedett azon hideg Németországra is.

(Orláth és Vestény.) Orláth és Vesten Szeben körül militarizáltatván, igen sok terrenumot foglaltak volt a katonák a szomszéd határokból, melyért a magistratus panaszolván, bízta vala az udvar a generálisra és a cancellariusra azon differentia meghatározását; a minthogy kimenvén, megoszták és azon controversiának végét szakaszták.

(A vécsi uradalom.) A vécsi jószágából a *Kemény* uraknak is mindjárt a kastélyhoz közel lévő Erdő-Szakáll nevű falut és Veresmart praediumot elvett vala *Siskovics* a katonák számára: melyek nélkűl nem subsistálhatván, vagy visszaadatását, vagy Petelének érettek való adását kivánták. Ez a görgényi dominiumhoz tartozván, ezt pedig a thesaurairus bírván, mindent elkövetett, hogy megtarthassa. Bízta azért a felséges udvar ennek is igazítását az említett két úrra, kik oda menvén, Veresmartot és Erdő-Szakállt restituálák. Ugy hallom már ekkor hült volt a confidentia a generális és cancellarius között s valami talám helytelen kivánságokat urgeálván a cancellarius a beszterczeieknek: azt mondotta a generális, nem kell megcsalni a királynét, mert az a jó felség azt nem érdemli.

Junius, Julius, 1768.

(ODonell és Brukenthal viszonya.) Nem gondolta senki, hogy a generális és cancellarius lejövetelével valami nevezetes, új és nagy dolgok ne érkezzenek, de még eddig semmi extraordinariumot észre nem vettünk. Kimene a generális a kertbe lakni, és az által tágitani kezdé a cancellariussal való szoros szövetséget, mely eddig néki feles költségébe került, minden héten tractálván ebédcn, és estve kártyázás alatt sok limonádéja is mondolateje, úgy gyertyája is nem kevésbe kerülvén. Nékem azt mondá: megkérte ő felsége, hogy csináljanak mulatságot néki, hogy meg ne unja magát s azért cselekszi;

de talám ezekkel meg is akarta nyerni; de nem mehetett igen sokra, igen egyenes ember lévén a generális. Panaszla is utóljára nékem, hogy tart, nem jó consultori lésznek, másként megmondotta, hogy maga egyenesen fog a dolgokban menni s nem okoztathatik, ha valami kedvetlenségére történik. *Hadikot* nem dicsérte előttem, meg is vallá, maga volt oka kimenetelének; de úgy vélem meg fogja bánni; mert ez · látom talpán álló ember, nem kedvez senkinek ok nélkűl. Fogta is *Hadik* informálni lejövetelekor Budán, 3 nap mind együtt töltvén az időt. Ki maga többire Bécsben lévén, úgy hallom dolgozik; naponként neveli gratiáját és talám 30 árkos írást adott bé az erdélyi dolgokban, s továbbra hagyta a többit, kérvén ő felségét, hogy *br. Bruckenthalt* állitsa egyben vélle, hogy szembe beszéljenek. *(Hadik.)*

Külde ő felsége a thesaurariatusra is camerae consiliarius *Friczet*, ki rendes ifjú ember, de laboriosus; béhozá oda is, mint hozzánk a cancellarius a referádák által való dolgozást, mely a thesaurarius agendi modusával nem egészen egyezett, sok exhibitumok maradván válasz nélkűl. *Baló József*et is oda tevék assistensnek, vagyis adsessornak. *(A kincstartóság.)*

In contributionalibus referens consiliarius *Hutter* úr praesidiuma alatt folyván a régi ratiok revisioja már valami négy esztendőktől fogva, reménlett mind maga, mind subordinált personáléja nevezetes remuneratiot. Elérkezvén pedig ez iránt a resolutio, hoza magának száz aranyat, a többinek a liquidatiokból 100 frtra kettőt, melylyel igen malecontentusok voltak és monda *Hutter* uram, azon jutalomra többet nem öli magát, és szamara a cancellariusnak nem lesz. *(Adóügyosztály.)*

Második, a miért idegenkedett, ez az ok volt. Kérte ugyanis nagyobb fija, derekas tanult legény számára a *Ritter* leányát, kinek nagyanyja testvér volt a cancellariusné anyjával; kérte ugyan ekkor *Brukenthal Mihály* is a nagyobbik fia számára, ki igen ifjú, egyébaránt nemes indulatú frissebb legény volt. Ez a cancellarius testvérének fia lévén, *Hutter* pedig sok ideig lakván Bécsbe a cancellarius mellett, mindenik bízott hozzá. Úgy volt az híre, a cancellariusné inkább faveált *Hutter*nek, a cancellarius pedig az öcscsének. Denique a leánynak inkább tetszett az ifjabb s néki adták. Ezért oly passioját mutatta consiliarius *Hutter*, hogy a lakodalom előtt kiment és a lakodalom estvéjén béjövén, másnapra négyszer hívatták, mégse ment és gyermekeit se bocsátotta, holott csak ő leánya lakodalmára Fagarasból béjött *Brukenthal Mihály* háznépestől. *(Hutter meghasonlása Brukenthallal.)*

(Brukenthal neheztelése.) Ez a dolog rosszúl tetszett a cancellariusnak; nékem is panaszolt *Hutterre*, hogy interessatus (melyet ezelőtt is mondott néhány esztendővel), a mint előttem szemébe is oly formán szóllott. Mondá azt is, nem fogja sokáig vinni a contributionalét és úgy vélekedik, hogy nékem adassék által; melyre feleltem, hogy én arra capax nem vagyok; de azt mondá, hamar elkészülhetek reá. Az Isten őrizzen tőlle, kivált mostani confusiojában azon dolognak, inkább maradok secretarius, mint úgy consiliarius, oly nagy responsabilitas alatt.

(Csíki örmény M.-Vásárhelyt.) Egy *Csíki* nevű örmény boltot tartván Vásárhelyt, reá érék, hogy sollicitálja azon városban a concivilitast. Leküldék Bécsbe pro informatione az instantiáját, közlék a magistratussal, nem acceptálák. Mégis találkozik itt a guberniumban patronussa, visszaküldék ismét, hogy némely allegált okok nem subsistálván, fontolják meg jobban. De nem gondolom, reá menjenek. Az ebesfalviak privilegiumában benne van, hogy még örmény is civis ne lehessen, kiért a communitas nem caveál; ők mégis már inundálni akarják a magyar városokat.

(Csapai Lászlóné.) *Csapai László* marosszéki r. perceptornak balkörmű felesége lévén, a k. táblára evocáltatta a director, per non venientiam e documentis megsententiázák; az ura is nemcsak fejére állván, hanem executioját is a sententiának urgeálván (kétségkivűl házasodhatnék volt), transcribálák osztán Hunyadvármegyének pro executione; felelé ez a guberniumnak, a per non venit sententia mellett executiot nem tehet, hanem általadja az erdélyi jurisdictionak; az asszony pedig recurrálván az udvarhoz, sistáltatni parancsoltatott és informatio kivántatott, hogy felküldessék.

(Németesítés.) Hogy a thesaurariatusról inkább kifaraghassák a magyarokat, németűl kezdik nagyobb részint az expedetiokat és bizonyos hívatalokra candidáltatván hazafiai, visszairt az udvari camara, tudósitsák, ha tudnak-e németűl.

(A nápolyi királyné.) Jelentettem feljebb, hogy egyik archiducissánk neapolisi királynénak publicáltatván, meghimlőzött, és a mely nap indulni kellett volna, megholt. Adták osztán oda a következőt, kit pompás lakadalma után elvittek. Híre volt, hogy a császár elkiséri, várták Rómában nagy készülettel, de elmulék, a királyné is publicálta, hogy oda nem megyen, de ugyan csak quasi ab incognito bément, és a Szent Péter templomába a pápával szemben volt, álgyúlövéssel és nagy solennitással acceptálták. Rendelt vala a pápa egy cardinalist köszöntésére ki az országba eleibe; de mivel a neapolisi ceremoniarum magister azt kivánta 1-o, hogy cardi-

nalisi ruhában légyen, 2-o, a királyné a hintó üvegét egészen le ne bocsássa, 3-o, az hol bészállanak, kisebb székre üljön a cardinalis; mivel ez egyik sem lehetett, mert 1-o. Rómán kivül csak a pápa előtt vesznek cardinalisi köntöst; a két utolsó pedig nem illik, királyi dignitása és rangja lévén egy cardinalnak, retirálta magát és nem compareált.

(A nápolyi király.)

Szánni lehet ezen szép és jól nevelt királynét, hogy egy korona oly egyenetlen házasságra kénszerítette, mert a király nemcsak hogy nem szép, és testében is egy nyolcz kilencz esztendős gyermekhez hasonló, hanem elméjében is gyermekes, és minisztereit is mind a királynéval fenyegette, hogy megtanitja, ha elérkezik.

(Rosszhírű királyok.)

Nyomorultúl áll most a spanyol király háza, mert a nagyobbik fia épen esztelennek tartatik és uralkodásra alkalmatlannak, a 2-dik, ki coronae princeps, együgyű; ezen neapolisi király is csak olyan; de más királyokkal is köz a kedvetlen fatum, mert az angliai királyt is erkölcstelennek mondják, ki talám aláválo személyektől is néhány versen rossz nyavalyát kapott; a dániai király pedig, kinek Europában legszebb és okosabb királynéját mondják, két operista leánynyal kerűli most az európai nevezetesebb udvarokat, kinek az apja a legjobb királyok közzűl való volt.

(A kincstartóság vicedirectora.)

Resolválván ő felsége, hogy Erdélybe vicedirector resolváltassék, jöve parancsolat a thesaurariatushoz candidatio iránt. A gubernium felírá, hogy az nagyobb részént provinciale munus lévén, engedje meg ő felsége a guberniumnak is a candidatiot. De minekelőtte resolutio jött volna erre, azalatt ő felsége denominálta *Kőszegit*, gubernialis protocollistát és ezt a thesaurariatusnak az udvari camara által intimáltatta. Candidáltattak volt pedig *Pál János* comissarialis concipista, *Sándor László* csiki perceptor és *Thordai József* fiscalis procurator. A cancellarius pedig immediate írván ő felségének, az elsőről azt írta, hogy a commissariatuson jól fungálhat, de nem erre való; *Sándor László* régi perceptor, a limitanea militia dolgát is contracarirozta; *Thordai* meglehetős procurator, de nem kész arra, hogy ezen hívatalnak megfeleljen. Azért ő commendálta *Kőszegit*, mint diligens, munkás, jó embert, ki a táblán nőtt addig, míg a gubernium mellett protocollista lett. S erre nézve tette ő felsége. De a thesaurariatus visszaírt és *Thordait* ajánlotta. Megválik, mi lesz belőle, mert a cancellarius assecurálta *Kőszegit*, hogy felmenvén, manuteneálja.

(Vádak a szászok ellen.)

Ezért megharaguvék *Thordai* is, és valamit tudott a szászok ellen, *Hadiknak* és *Friczneк* feladta. Nevezetesen pedig demonstrálta, mely nagy kára van az aerariumnak

benne, hogy a szászok talám 120 faluk dézmáját csak 12,000 forintba bírják, melyért más igér 27,000 frtot. Arra is vitte, hogy most közel telvén az ideje, renunciált a contractusnak a camara és maga kezére akarja venni. Fagarasföldi jószágban is statuáltatván magát a natio, parancsolatot exoperált a directorra, hogy contradicáljon a statutionak, a mint hogy meg is lett. A contributionalékban és egyebekben is ellenek dolgozott: de mindezek titkon folytak; sőt mozgatta a Szent Márton adaját is, mely megitéltetett ugyan már régen, de executioja mind függőben vagyon.

(Kincstári jószágok.) A productio a fiscalis jószágokról ezen esztendőbe is mind foly, még pedig szorgalmatoson és mindazon processusokot parancsolta az udvar submittáltatni, melyek örökös jószágokról voltak és azért a fiscus a foro amoveáltatott; jóllehet sokat eleintén senki sem appellálván, in rem adjudicatam mentek vala. Nékünk elég sok bajt csinála a sok transmissiokkal.

(Lengyel zavarok.) A lengyel motusok mégsem csendesedének, sőt napról napra nevekedének. Valami 40000 muszka volt benn Lengyelországban. Ezek és a dissidensek ellen a pápa brevei vétele után felindíták a papok a catholicusokat és egymást érte a confoederatio. Kik elsőben patenseket bocsátottak, hogy ők elszenvedik ugyan a dissidenseket és görögöket, de úgy, hogy csendesen legyenek, semmi tisztséget ne kivánjanak és sacris catholicorum, mikor kivánják, intersint, s az irántok való conclusumok cassáltassanak. Megrótták magokat a papok, mások is segitséggel voltak és öt hat confoederatio erigálta magát. A muszkák mind csendesen voltak, míg őket aggrediálták, azután ők is agáltak, és mivel széllyel kellett magokat szaggatni, hol egyik volt győzedelmes, hol a másik; az honnan úgy vélekednek vala, hogy a muszka szüntelen fogyván és a török tilalma miatt több népet bévinni nem mérészelvén, lassankint evanescál, a confoederatiok pedig sokra nevekednek, midőn egy helyett 5-6 üti ki magát.

(Török sereg Moldvában.) Sollicitalták a lengyelek a törököt, hogy keljen fel mellettek, mivel statusokat elrontja a muszka; meg is indult vala rajta, de a muszka, anglus és prussus követek repraesentálván, hogy ez in causa religionis légyen, elmulatá, nem akarván magát religio dolgában elegyíteni. Tartott 40,000 törököt Lengyelország szélibe Moldovában, pro sua securitate. Némelyek azt mondották, hogy a muszka zabolájára nézve cselekedte; mások, hogy bé ne bocsássa a lengyelt. De osztán kitetszék a vasszeg a sákból, mert egy oberster

commendoja alatt lévő muszkákkal békergetvén Moldovába herceg *Potokit* [1]) népével együtt: túlment az határán Moldovának, melyet ő azzal excusált, hogy ő ott nem járván, nem tudta melyik a határ; de ugyan csak repraesentáltatott az udvarnak; *Repnini* pedig arestumba tétette az oberstert és megírta Konstantzinápolyban·s anxie várják most is a választ. Denique a muszka már nem tréfál, hanem rakásra veri a lengyelt; a minap hat ezeret fogott; az alját hitre elbocsátja, az elébbvalókat megtartja.

Folyamodtak felséges asszonyunkhoz is, nyujtván reménséget, hogy mivel se királyjok, se primássok nem kell, Albert herczeget bévinnék királynak. Azt beszéllé nékem egy úr, ki akkor jelen volt, hogy a bécsi cardinalis *Migazzi* cancellariussa *Kollárhoz* menvén, előhozódott ezen dolog és beszélte a pap, hogy felséges asszonyunk elprobálta a spanyol és franczia udvarokot, hogy segéljék meg a lengyelt, de semmire se vehette. Jóllehet azért nem várhattak subsidiumot, mégis tüzesen viselték magokot; de a muszka megcsapdosta, sőt egy helyen a dissidensek és görög valláson valók is feltámadtak a catholicus lengyelek és zsidók ellen s levagdalták, mint a Novellák írják; főként azért, hogy arendában zsidóknak adatván ők, ezek kegyetlenűl bántak véllek. De akarmint volt a dolog, nagy kegyetlenség in propria viscera saevire; keresték volna másként a jámborok orvosságát. Mi lesz belőle, ha a muszka recedálni talál, visszaadhatják a kölcsönt. *(Mária Terézia és a lengyelek.)*

Máramaros és Radna vidéke között volt valami metalis contraversia, mely ab anno 1756 főképen vigeál. Magyarországról rendeltetett ennek reambulatiojára praesesnek tabulae baro, (!) *br. Barkóczi*, Erdély részéről előszer *gr. Bethlen Pál*, azután *br. Bánffi Farkas* és osztán br. *Henter Ádám*. De valami *Cseffei* nevű itélőmester metalissát akarták a magyarországiak követni, az erdélyiek pedig a Rákócziana adiudicatorianál az udvar parancsolatja szerint többre nem mehettek, a sok disputatiok után mindenkor sine effectu oszlottak el. Az idén pedig *Henter Ádám* magát excusálván, sok consultatio volt, kit tegyenek helyébe. *Gr. Toldalagi* a *Rosnyaival* való causájában notatus lévén az udvar előtt, nem örömest akarták tenni, de osztán más hasonlót nem találván, oda rendelék; excusálta magát betegségével, de csak felvállalá. El is mene, végbe is vivé s nagy vastum protocollumot hoza. Beszéllé, vélle is úgy akartak tenni a magyarországiak, mint az előbbeniekkel. *(Határigazítás.)*

---

[1]) Igy! *Gróf Potocki* helyett!

Béadták a magyarországiak vagy inkább máramarosiak magok hosszú remonstratiojokat, melyre röviden és nervose megfelelt procurator *Csiki*, ki egyszersmind, a szász commissarius az utba megbetegedvén, commissariusnak succedált és a deákját procuratornak tették, egy igen ifjat. A magyarországiak nem nézvén ki azon ifjúból, hogy olyan munkát tett volna, kitanulták a dolgot, esküdtek, hogy commisariusnak nem admittálják, vélle nem consideálnak; de *gr. Toldalagi* oly módon manuteneálta, hogy ellene nem szólottak és mely mocskos protestatiót ellene a máramarosiak béadtak, visszavették, azt infamis irásnak nevezvén *Toldalagi.*

Azután praesidiumot vindicált magának *Barkóczi*, vagy inkább társai tulajdonitottak néki; le rakta ezt is keményen.

Látván pedig *Toldalagi*, hogy megátalkodtak a magyarországiak azon, hogy a *Cseffei* metálissán menjenek elsőbben, ő declarálta, hogy nem, sőt akar menjenek, akar ne, ő kijárja a *Rákóczi* sententiája szerint és assignálja; elbomlott a sessio. Külön vette osztán *Barkóczit*, eszébe juttatta, mit mondott ő felsége a *Barkócziakról*, mikor a primásra megharagudott, hogy előmenetelek nem lesz. Nem tudta ugyan, de gondolván mondta: »tudja tavaly is mely kedvetlen audientája volt ő felségénél, mit remélhet, ha az idén is ő lesz oka elhaladásának; se nem *Barkóczié*, se nem *Toldalagié* azon határ, ne tégye ki magát másért a király akaratja ellen és az igazság ellen, mert örökké megbánja etc. Igy osztán magáévá tette, a Rákóczianus ductust kijárták, és assignáltak oly nagy helyet a radnaiaknak, mely megér százezer frtot. Melyről való relatio fel is ment.

(Toldalagi előterjesztései.) Adott e mellett két projectumot a generálisnak: 1-o, hogy a máramarosi passust rosszúl őrző öt falu, melyben többire szabad emberek vagynak, tétessenek katonákká s mivel közel vadnak Radnához, adassanak azon regimenthez; vagy legalább radnai katonák őrizzék, minthogy arról mindenik hazára következhetik infectionis periculum.

2-ik projectum az, hogy mivel táblán az ifjúság csak korhelykedik, tenne ő felsége egy patrii iuris professort, ki tanítsa és rendben tartsa. Ragasztott ezekhez egy supplex libellust, hogy ő felsége titularis gubernialis consiliariusnak tégye és 200 arany fizetését emelje 1200-ra. Halasztja a generális felküldését. Elhiszem, másokat is kivánt iránta consulálni. Ezekre pedig *Enzenberg* a radnai regiment commendansa bíztatta, ki a mint leveleit mutatta, inmediate correspondeál sokféle dolgokban ő felségével,

Br. Révai zálogban adván *gr. Teleki Lajos* úrnak feles esztendőkig idebé való jószágát, azután egy *Nyerges Mihály* nevű általadott jobbágya kiment Magyarországra és ott *Révaival* magát manumittáltatta. Nem akarván osztán szolgálni, reá hajtották; e' meghalván, két fiai elszöktek, egyik Szebenszékbe, másik a görgényi dominiumba. Sok rendbeli parancsolatja ment földesasszonyának, hogy ne szolgáltassa; de amaz felelvén, mint a dolog volt, reá hajtotta; fenyegették a szász consiliariusok, hogy megüti az inát (Nb. szászok). Repetáltatta osztán, recurrált a szebeni magistratus a guberniumhoz, mit csináljon vélle? Megnézették a vármegyével az urbariumot, benne van-é? Ott találták. Felelék osztán a magistratusnak, lássa mit csinál; akarja-é refundálni vagy sem? Mindenütt felettébb való defensioja volt a szászoknak. *(Jobbágy ügy.)*

Az alamori nagy határból egy darabot exarendált volt *gr. Székely László* valami mészárosoknak pascuummnak. Rajta mentek jobbágyi és kiverték abból s visszavették, egymás kezére esküvén, hogy holtig nem hadják magokot; mégis ők jöttek bé panaszra egész falustól, igen sok földet specificálván, úgy erdőt és réteket is, melyeket a gróf elfoglalt volna és azért nem subsistálhatnának. Investigáltatta a gubernium; hát még a gróf atyja idejében történtek. Kijött az is, hogy majd fele colálatlan van a határnak, nem birnak vélle; pascuum is kelleténél több; a melyet pedig a gróf vett el, azok helyett mást adott, nagyobbat. A hazugságért és kivált, hogy egybe esküdtek és erővel kényszeritették az embereket a béjövetelre, akkor a coriphaeusok közül hatnak 30—30 pálczát igére a gubernium, melyet örömest adaték, a szomszéd faluk is nagyon várván ezen dolognak kimenetelét. *(Alamori jobbágyok lázongása.)*

Hunyad vármegyébe pedig az hóhér kiáltatta ki sokadalomba, hogy senki két napnál többet ne szolgáljon, akkor is kenyeret és napjában 2 frtot adjon a földesúr. Elfogták, páczázták, de ki nem mondta az auctorát; meghagyá a gubernium, hogy tovább is kenyeren vizen tartsák további rendelésig. *(Izgatás Hunyadmegyében.)*

Lejövén a cancellarius, kérdi tőllem, ha bírom-é Veniczét; mondám, régen resignáltam. Mondá, úgy tudta, hogy kezemnél van, mint magának Szombatfalva; de ha tetszik, megkaphatom. Mondám, örömest megadom az árát. Igéré, hogy segitni fog s el is nyerem, de semmi sem telék benne. Igen jól mutatta magát hozzám, Freckre is gyakran invitált, kétszer ki is mentem. Két lovamnak maga szénát igért, Porumbákról zabot. Ugy látszott, mintha járt volna *(Kedvezés Halmágyinak.)*

utánnam, mondván, arra is megkérte a generálist, hogy hozzám légyen confidentiája, vehet még mást is egyet, a kit tetszik. Talám obligálni akartak, mert látszott, valamit akart mondani, de tartóztatta magát; elhiszem félt, hogy deprecálom, mely meg is lett volna, mint a széna és zab iránt. Fagarasföldéért sem obligálnám magamat becsületem és jó lelken kivül, nemhogy Veniczéért vagy egyébért. Másként a generális kezde distingválni és néhányszor parancsolni, hogy mindennap hozzá járjak enni, ki fejedelmi módon élt és jó szivvel látott; valameddig tart.

(Halmágyi Ferencz.) Az öcsém *Halmágyi Ferencz* majd esztendeig viselvén a v. ispányságot, kérte a fizetését, de nem adta ő felsége, hanem egyébbe igérte kegyelmességét data opportunitate. Candidáltatott és felettébb commendáltatott volt perceptorságra, de még nem jöve resolutio, talám a püspök kicsinálja belőlle.

(Árvaház Szebenben.) Az emigransok háza félét adatta ő felsége pro orphanotrophio cath. Szebenbe *p. Delpini* jesuita inspectioja alá, ki az új-keresztényeket Vinczen megtéritette. Oly hamar már 83 árvákat vettenek bé, kiket meglátogatván, valójában szép rendet tart. Mindeniknek paplanos ágya, külön ládája. Bévesznek minden vallású gyermekeket belé, oláhokat s más nemzeteket s uniformában jártatják szederjes posztóban őket. A generális is egykor előhozván, dicsérte az institutumot s csudálta, hogy többen protestánsok nem adják bé az árvákot. Mondám, nem csuda, mert mint protestánsok úgy mennének bé, és mint catholicusok úgy jönnének ki, melyet nem kivánnak. Felelé: úgy van.

(Alapítvány az árvaháznak.) Ezen orphanotrophium számára a megholt comes nationis *Adlershausen* e vacanti sallario comitiali hagyott volt hatezer forintokot. Mellynek historiája ez: akkor is, mint most, nehány esztendeig vacálván azon hívatal, ő mint polgármester fungált. Resolváltatván osztán vallása változtatásával comesnek, praetendálta magának azon fizetést; de nem adták, hanem ad publicas nationis necessitates erogáltak, akkori regius commissarius *Seeberg* dispositioja szerint. Ő is azért maga meg nem vehetvén, ide legálta. Parancsolt nehányszor ő felsége, hogy fizessék ki; de a natio remonstrálta, hogy azt legálni néki hatalmába nem volt, különben is ő felsége tetszéséből és regius commissariussa dispositiojából ad delenda debita communia convertáltatott. Addig míg *br. Bruckenthal* fenn vala, semmi olyas positiva determinatio nem jöve, hanem leindulván, elérkezett, melyben letétele szorosan parancsoltatik és ki miatt eddig ő felsége paroncsolatja nem teljesíttetett, megneveztetni kívánta ő felsége.

Elküldők sub feria, az előbbenieket ismét repetálák feleletekben; megírák, a fundus nem léte miatt eddig ki nem fizettetett: most sincsen, ha csak kölcsön nem vesznek, az adósságok szaporítása pedig más királyi paroncsolat által megtiltatott. Felelők osztán nomine gubernii: látta ő felsége okaikat, azokra nem hajtván, rendelte kifizettetésit, a paroncsolat teljesitése azért el nem mulhatik, ne vegyenek kölcsön, hanem adjanak in bona forma obligatoriat nomine nationis intra quadriduum és informálják a guberniumot, hogy ő felsége tudósittathassék iránta.

(Brukenthal Bécsbe menetele.)

A generális a guberniumot kibocsátá 3 hétig feriázni, de minekelőtte kimentek volna, elindula *br. Brukenthal* is 26. Julii Bécsbe igen hirtelen; két estáffeta is siettette indulását. Nem engedte, hogy kikisérjem; nem is lehetett volna, mert a generális engem kivánván, hogy benn maradjak, nehezen lehetett volna eltávoznom. Sirt sokat az asszony, elhitetvén magával, hogy Erdélyt többé nem látja, dagadozván lábai. Ugy értem chabinet secretariusné *Nénine* irt volna az asszonynak, hogy minél hamarább menjen, melyet némelyek kedvetlenségre magyaráztak, *Néni* lévén egyedül legszívesebb barátja a cancellariusnak.

(O'Donell Fejéregyhásán.)

Kimene a generális is magát mulatni Fejéregyházára *gr. Haller Pálhoz;* mentenek vélle *gr. Haller Gábor* és generális *Gyulai Sámuel* feleségestől és *gr. Bánffi.* A szászok azt kezdék beszélni: magyar világ lesz, mivel magyarokkal jár a generális. Ezen három úr, egyébbel alig lehetvén, religionis zelussal igyekezvén magoknak meritumot szerzeni, tartottak ezen compagniától, hogy valami buzgó principiumokat szerzenek elméjében. Az idő megmutatja. Az ebesfalvi örmények is bált adtak neki. A szászoknál pedig sem Segesvárt, sem Medgyesen nem ett, az elsőbe bé se tért, a másikba csak addig mulatott, míg lovai változtak.

(A püspök térítései.)

A püspökről jött vala ugyan, hogy kedvetlenül látták Bécsben, de hatezer lelkek specificatioját vivén fel Bécsbe, hogy annyit térített volna meg, mióta Erdélyben van, bészinlé magát. Igaz ugyan, hogy Vinczen az új-keresztyéneket és az elfogdostatott apostaták közül is felesen, tömlöczczel, vassal, executioval, a mosoniakot a jobbágyság alól való felszabaditással megtérítette; de ezeknek száma ingyen sem megyen csak ezerre is; nem tudom azért a többinek nevét hol vette.

Nem nyugovék pedig ott is, hanem a kis-kapusiaknak lévén praetensioja valami határ iránt a medgyesiekkel, úgy a balmágyiaknak és kóboriaknak territorialis differentiája

másokkal: leíra, hogy ha megtérnek a catholica religiora, mindeniknek praetensioját megnyeri. Sőt a Küküllővármegyei 13 szász faluknak is megigérte, hogy ha megtérnek, a jobbágyság alól megmenti. Szép convertendi modus.

(Bajtay Bécsben.) Jött vala hír, hogy *br. Koller* lenne cancellarius, de ez mindjárt elenyészvén, ismét a püspökről indúla, úgy az is, hogy Erdélyben is érsekséget állitván fel ő felsége, *Bajtay* azzá lenne. Melyet én az itt maradott secretariussának emlitvén, azt mondá: tavaly is intimálta volt ő felsége, hogy ez iránt memorialist felküldene.

Látám egy levélből, hogy most közelebb 2 óráig tartott audientiája ő felségénél és a contributio s urbarium körűl dolgozik. Mondván ezt is secretariussának, azt mondá: a kevés része munkájának, de sokkal nagyobb dolog körűl foglalatos. Mely kétségkivűl a protestánsok oppressioja. De az Isten hatalmas mindent maga dicsőségére kormányozni. Csuda, az emberek magok szerencséjök neveléséért contra conscientiam cselekesznek, mert a bizonyos, hogy a püspök egyik vallásról sem sokat tart; és mint lessz dolga a más világon a léleknek, protestans *Ros*(?) előtt mondotta, hogy nem bizonyos.

(Br. Rall Erdélyben.) A generális segítségére küldött vala ide ő felsége egy *br. Rall* nevű oberstert, ki magyar, német, deák, franczia etc. nyelveket igen jól tudott, és *Puebla*, mint Muszkaországba küldött követ mellett is ott volt, igen derék és tanult embert. Ezt csakhamar visszaküldé a generális postán Bécsbe, hogy a reá bizott dolgokot maga referálja ő felségének és nem más. Kétségkivűl militarisok lehettek, mivel még addig a provincialékban nem sokra mehetett egyik is; noha *Rall* kapitány korában volt Erdélyben. De mik voltak, positive ki nem tanulhattam; hanem generális *Gyulaival* beszélgetvén, panaszla a cancellarius ellen, hogy sokat igért a bellicumnak circa militaria és semmit sem praestált; megvallja, jó barátja volt és secundálta *Hadik* kiküldésében is, egyébben is, amannak is jó indúlatját tapasztalta magához; de mind ezeket zelus promotionis r. servitii felyűlhaladja. Megigérte inter reliqua: 1-o, módját tanálja, hogy a szélybeli katonák capitis taxáját másunnan kipótolja, vagy pedig fele contributiojokot de omnibus objectis. 2-o. Azoknak határokot, a hol kevés, ampliálja. 3-o. Quartély házakat megépitteti. 4-o. Quartélyos militia contractioját kidolgozza. 5-o. Kimunkálódja, ha nem jobb lenne-é az udvarhelyszékieket és a több székelyeket katonának felvenni és az első oláh regimentet reducálni? etc. De mind ezekben semmi sem telék.

(Gr. Gyulai S. és Brukenthal.)

Nevelte ellene *Gyulai* passioját az, hogy midőn Radnát pro militia engedték a beszterczick, akkor a közönséges adósságokot is kétfelé osztották: pro militari vették inter reliqua a supremum ref. consistorium 17,000 m. frtjának és *Gyulaiak* Hougenpoethianum (!) adósságát is in r. flrnis circa 6000. Melyeket ő felsége a parsimoniae cassára, mely ex vacantibus sallariis gyűl, a provincialis cassára dirigált. Elébb járván az első adóssággal, azt kivették per partes, a *Gyulaiét* is assignálták, de elfogyott volt a parsimoniae fundus, megadni nem lehetett. E neki a fejébe nem fért, hogy az elsőt megadták, s az övét nem. Mondá ő nékem: úgy értette, hogy *Brukenthal* azt mondotta volna, megmutatja, hogy meg nem kapja! Melyet nehezen vett és mondta, megtanitja.

Mikor Vécsen volt a generális, oberster *Durattitól* kérdezte, hogy lehetne a székelyek capitis taxáját kipótolni? Felelt amaz, hogy a *Bethlen* emporiuma és classificatioja szerint szaporitsák a szászok adóját s kitelik.

Jött vala ő felségének paroncsolatja hogy a külső országok példájára és módja szerint erigáltassanak itten is agriculturae és artium societates, incrementum artium et agriculturae pro objecto habiturae. *(Gazdasági és iparos egyletek.)*

Ezek coalescáljanak sponte azokból, kik arra magokat insinuálják, válaszszanak magoknak praesest, syndicust, actuariust és protectort; tartsanak minden héten sessiot, irjanak, tegyenek próbákat, és a mit hasznosnak itélnek, a principalis societasnak küldjék bé. Materiákat ez adjon dissertatiora, kik legjobban dolgoznak, praemiumot is itéljenek, melyről ő felsége provideál etc.

Kimentek vala a circularisok, elérkezének a válaszok is, nékem adá a cancellarius referadára. Kevés volt, holott igérték, hogy societast állitanak; többire bővebb explicatiot kivántanak; mások lehetetlennek tartották, hogy ők jobbat találjanak, mint oly hosszú praxis alatt eleik találtanak.

Referálám a guberniumban, de kevesen lévén, nem coalescálhata a societas, én pedig projectáltam vala pro protectore a generálist, praesnek *br. Bánffi Farkast*,[1]) syndicusnak *Hannenheim*[2]) collegámat, mivel külső országra is németül kellene correspondeálni. De el marada továbbra; hanem ugyancsak circa objecta generalis ideát iránk ki, és paroncsolá a gubernium, hogy míg a principalis societas

---

[1]) Gr. Bánffi Farkas, cs. és k. kamarás, főkormányszéki tanácsos volt.

[2]) Hannenheim István gub. titkár.

felállhat, dolgozzanak és munkájokot a guberniumnak küldjék, mely őket inviálni fogja.

(Robot.) Parancsolt vala ő felsége arról is, vegyen a gubernium informatiot a circulusoktól: 1. Quae servitutes et praestationes passim in Transsilvaniae circulis in usu sint, fierique soleant? 2. Quae illarum in legibus et altissimis resolutionibus fundentur. 3 Quae nec legibus nec resolutionibus ullis innixae a dominis solum terrestribus usurpentur? 4. Quid subdito a dominis terrestribus competat?

És osztán tudósitsa a gubernium ő felségét:

1-o. Qua ratione servitutes aliaeque praestationes vel modificandae vel permutandae, vel etiam penitus abrogandae essent?

2. Num et qualiter uniformis aequalisque norma intuitu robottarum per universum m. principatum introduci possit? et

3. Qualiter subditis ea, quae sibi a dominis terrestribus legitime competunt, sarta tectaque conservari possint?

(Robot tárgyalása a guberniumban.) Ezen relatiokot még tavaly adták volt ad referendum *gr. Haller Gábornak;* [1]) elkészitvén circulált a consiliariusok között; néhány versen előfordult, de mindenkor teljesebb guberniumra halasztatott. Most azért in Julio felvétetvén, mondák most is, nincsenek mind jelen, azért ad plenius halaszszák. Mondá a cancellarius, azzal azt nyerik, megtiltja ő felsége, hogy senki ki ne menjen a consiliariusok közül. Hozzá fogának osztán, majd az egész session olvasá *Haller* a relatiok extractussát, hozzá tette opinioját, de az confuse volt, és maga is akadozva olvasta.

Mondá a cancellarius: azokból a relatiokból ki nem tetszik, mennyiből áll egy egész, fél, vagy negyedrész sessio, melyhez a szolgálat mérsékeltethessék.

Nem tették ugyanis ki, hány köböl föld, vagy szekér szénát termő rét adatik a jobbágynak, úgy egyéb beneficiumok is specificálva nincsenek.

Mondák az elsőre: a jobbágynak a fejéhez van kötve a szolgálat, azért akármi keveset birjon, gyalog 4, ökörrel 3 napi szolgálattal tartozik, ő felsége resolutiója szerint.

Előhozatván a rescriptumot, obscure benne tanálák, hogy integrae pariter sessionis subditus quantum serviret: de ezt ugyan csak nem igen akarván a consiliariusok érteni, mondá a cancellarius: meg kell kérdeni ő felségét és bizo-

[1]) Gr. Haller Gábor gub. tanácsos, tábornok, erdélyi főasztalnok.

nyoson tudja, hogy meg fogja ad captum magyarázni. Sok disceptatio után

Végre osztán mondá a cancellarius, hogy ha reá bízzák, fog projectálni, miről kellene még informatiot kivánni a circulusoktól és minémű observatiora való punctumokat kellene kiküldeni a tiszteknek, mivel sok abususok tetszenek ki a béküldött informatiokból. Ezzel osztán két óra után solválodék a sessio. (Brukenthal a robotról.)

Kiméne Avrigra a cancellarius, ada nékem által egy ideát, mely szerint új relatiot tegyek és hogy tabellában irjam a béküldött informatiók extractussát; meg is cselekvém. Kivivém hozzá, maga is béjövén, közlé *br. Bánffival*, e pedig *gr. Hallerrel.*[1])

Elővévén ismét a guberniumban, feljött vala a cancellarius is, azalatt *Haller* új opiniot formálván, melyben az abususokat distinctébb specificálta és hogy ezeken s amazokon kivül in statu quo maradhat a szolgálat. Mondá a cancellarius, a nem elég, hanem a mint a minap felvállalta volt, maga készített egy munkát, melyet nekem paroncsola, hogy olvassak. Ekkor *Haller* maga írásban való votumát olvasni kezdé, melyben declarálta, hogy mostani szolgálatja a jobbágyoknak 1714-ben regnotenus determináltatván s articulusban íratván és suo modo publicáltatván és ezt ő felsége is 1742-be és 1747-be confirmálván és suo modo publicáltatván s observáltatván, ebben semmi változást szükségesnek nem lát, hanem csak, hogy a kik attól eltávoztak, azt kell orvosolni; egyébbaránt, hogy valami egyéb punctumok felolvastassanak, annál inkább kiküldessenek, eo sua opinione nem consentiál. Segiték ebben mások is némelyek.

Látszott ezen a cancellarius megindult, mondá: úgy vélte, hogy ha a gubernium pro arbitrio maga fog ebben valami ideát és normát dolgozni és ő felségének felküldeni, a possessoratusnak nagyobb commodumára fog szolgálni, melyet ezen okból nagy munkával vitt véghez; de ha a gubernium úgy akarja, lesznek oda fel, kik kidolgozzák, mint a magyarországit, s nem tudja mi következik belőlle. Ezért el is vevé tőllem a munkát és maga eleibe tevé. Beszéllé osztán, nem akart egyebet semmit, hanem hogy a haza haszna promoveáltassék s ő felsége intentioja teljesittessék, a törvény s királyi resolutio helyben maradjon. Nem is az a czélja, hogy a szolgálat, mint látja vélekednek, a belső sessiohoz mértékeltessék ; mivel ha ez csak egy negyedrész is, kipótoltatván a mezőn, egészszé válik. Tudja azt is, külön-

[1]) T. i. Bánffi Farkassal és Haller Gáborral.

bőző beneficiumi vadnak a helységeknek és természeti is; arra nézve ezekhez képest kellene intézni, minemű beneficiumok és mennyi föld, kaszáló, pascuum, erdő etc. constituál egy egész, fél, vagy negyedrész sessiot etc. A busuosk pedig vadnak, melyek némelyektől ő felsége rendelése ellen gyakoroltatnak, mint egész héti robotta, sertés, taxa, bor etc. exactioi; melyek közzül csak azt kellene abrogálni, a mi a törvénybe, resolutiokba és régi urbariumokban nem fundáltatnak.

Olvasni kezdvén azért a punctumokot, kérdezé, tetszik-é? mert ha nem tetszik, mindjárt kivonja; hagyják meg a jót, a többit huzzák ki. Ugy osztán coalescalának sokban, mely 21 Julii circularisban ki is küldeték; noha ahoz azután is járult kevés. És ezt ő felségének is referálák. Vagyon sok jó is benne, de praejudiciosum is hevenyében ragadott hozzá. Melyet könnyű akárkinek megitélni, mivel az archivumokban megvadnak.

(Az urbarum Magyarországon.) Főképpen az vitte rá az urakot, hogy mivel Magyarországon nem akarták bévenni az urbariumot, ő felsége erővel introducáltatta és egy néhány nagy úrnak, kik vélle ellenkeztek, nagy disgratiát is okozott, holott Magyarország még eddig jobban állott Erdélynél. Jöttek mentek a királyhoz, mikor tetszett, innen pedig engedelem nélkül senki sem. *(A m. o. urak ellenkezése.)* Szemébe mondták ő felségének *Battyáni Ádám* és két *Pálffi*, hogy ők nem accedálnak, mivel törvény ellen vagyon, melyet ő felsége confirmált, erejek ugyan nincsen, hogy ellene álljanak, de contradicálnak.

Pálffi Károly posonyvármegyei főispány azt mondotta: ő mint főispány kötelessége ellen semmit nem cselekedhetik, ha pedig mint feldtmarschalnak parancsol s armadát ád, az egész vármegyét egybe vagdaltatja. Protestatiot adott bé a királyi comissionak, melyet ő felsége visszaadatott néki és megparoncsolta, hogy a comissio többé eleibe ne bocsássa, hanem procedáljon.

Pálffi Miklós judex curiae pedig ab officio nomine regni solemnis protestatiot adott bé ezen urbarizatio ellen a comissionak és kérte kiadatni párba, de a comissio felküldötte az udvarnak; ő azért a procedens szolgabírótól vette ki. Az originált szaggatva visszaküldötték a vármegyének, hogy cum exprobratione adják vissza neki. A szolgabíró exemplárját is hogy felküldje, megparancsoltatott. Ugy hallom panaszolnak és beszélnek bátran a magyarországiak, de mi haszna. A király jónak találván, végbeviszi s viteti. Igaz néhol könnyebbségére volt a népnek, de másutt sokkal terhesebben esett. Ez volt hát az oka, tanácsosabbnak tartották a mieink, hogy hozzá szóljanak. Külöm-

ben úgy látszik mind ebből, mind egyebekből, különös gondja van ő felségének Erdélyre és minden más országi felett szivén tartja.

Gr. Bánffiné Bécsből lejövén még a mult télen, leányát oda hagyá és egészségére nézve Posonyban tartózkodott. Ő felsége ott megfordulván, parancsolta a judex curiaenak, köszöntse szavával a grófnét és tudakozza meg, micsoda kegyelmét kivánja ő felségének, mivel kész volna kedvét tölteni. Hozzá izent a judex curiae, hogy ő felsége comissiot bízott ő reá, azért mikor mehetne hozzá. Megértette amaz is, és nem ment hozzá, hanem megizente, hogy mindenkor otthon leszen. Proponálván azért ő felsége paroncsolatját, felelte amaz: a miért felment, az egy leányát ő felsége elvette; egyéb őtet meg nem vígasztalhatja; ezt már megmondotta ő felsége, hogy vissza nem adja, egyébre néki szüksége nincsen, és nem is kiván. Már azelőtt pedig resolválta volt ő felsége, hogy *gr. Bánffi*nak a jószágokon semmi dispositioja ne légyen, hanem angariánként a 100 aranynyal érje bé, melyet a grófné fizessen meg. Melylyel meg is kináltatta, de *Bánffi* el nem vette, azt praetendálván, hogy az elmult 2 esztendőre is fizesse meg; de ezt a grófné azért nem cselekedte, mivel a rescriptum úgy szólott, hogy attól fogva fizesse meg, a quo comes usum bonorum non habuit, már pedig a rescriptum vételéig két annyit is consumált *Bánffi* a jószágok proventusából. *(Gr. Bánffiné Posonyban.)*

Szerencséje volt a grófnénak *gr. Teleki Sámuel*lel, mert ha az mellé nem áll vala, inhabilissé teszi vala a férje a jószágok administratiojára. Már most is kezdi munkálódni, segíti talám a püspök is, ki tudja mire mégyen? Szánni lehet a királyokat, mivel mások szemeivel látnak, mások fülei által hallanak és kivált ily kegyelmes és igaz királyné, mint a miénk, az dolgokat maga valóságában nem láthatja.

Gondolkodott volt ugyan *gr. Teleki* s talám a grófné is, hogy *Bethlen Miklóst* az örményesi kurián tavaly véghez vitt major potentiáért perbe rántsák, de ezt megelőzé egy rescriptum, mely által ő felsége condonálta s absolválta *gr. Bethlent.*

A fagarasi fatornyunk munkája meg kezdvén rothadozni, szükség vala megcsináltatni, nehogy rakásra hulljanak a harangok. Mivel pedig a kőrakása törpe volt, és a templom fedele ellent állott, sem óra, sem harang nem hallott a városra. Mely, hogy megorvosoltassék, kellett valami 2 ölre emelni a torony falát. Már midőn elbontották, oda izene a commendans, hogy a generalcommando engedelme nélkül egy téglát sem engedi feltenni, ártalmára lévén a *(Fogarasi toronyépítés.)*

várnak; holott messze van tőlle. Recurrálának a generálishoz, inginiert külde ki. General *Mendnyánszkira* is bízá, hogy ott menvén által, nézze meg. Ugy osztán építését megengedé oly reversálisra, hogy ha a szükség és vár securitása kivánná, magok költségeken leszedik.

(Krumpli és kukoricza.) A generálisnál lévén ebéden egykor és földi-almából igen jó tortátát kóstolván, discursus erede róla, hogy jobb volna a parasztságnak azt vetni, mint a kukorizát, mert ezt hideg, jég, eső, varjú etc. mint vesztegeti, sokszor semmi sincs, emennek pedig a földbe semmi sem árt, haszna pedig még több van, mint a kukorizának, mert ez sütve, főve, mindenféle hússal igen jó,' kenyeret, piskoltát, hajport etc. lehet belőle késziteni. Minden esztendőbe terem, még oly helyeken jobban, holott más gabonának nem jó a föld. Én mondám, ha égett-bort lehetne belőle készíteni, úgy méltó volna érte a kukuruzt elhadni, de külömben többet érne a kukuruz; azt affirmálák, meglehet; exemplum probabit.

(Egy köblös föld.) Éppen akkor adván elő Vestennek delineatioját egy tiszt, monda egy köböl búzára 800 quadrat Klaftert akar obristlieutenant *Luchsenstein* felvenni. Kérdé tőlem, mit gondolok; felelém, soknak látszik, mert talám majd két annyi is belémégyen. Hát nem mértem-é mennyi kell? Soha sem, feleltem. Hát Szebenbe ki tudná? Ugy vélem, senki sem. Csak kell valakinek tudni? S ebbe marada.

1769. Januarius.

(Hadi készület Erdélyben.)

Nevezetes dolgokkal köszöne bé az esztendő, mert megbizonyosodék a muszka és török között mind két részről meg lett belli declaratio. Csináltatának hidak Naszódnál a Szamosra és Kotsnál a Sajóra, melyek ágyukat és egyébb terhes szekereket is megbirhassanak. Igyekezték ugyan a circulusok magokról elháritani azzal, hogy nekik szükségök a naszódi hídra nincsen, a radnai katonaság veszi hasznát, reducálva is volnának az afféle munkák a salgamalis redemtioval, de ez mind haszontalan vala, *br. Enzenberg* addig mozgatván a generálist, míg, még sub poena suspensionis méne parancsolat a főtisztekre.

Ennekfelette elküldetének az ingineur tisztek a Moldova felől való részekre, hogy lineát huzzanak, és ott a helyeket bévágassák. A limitanea militia is készítteték minden hadi requisitumokkal és híre van, hogy a jövő tavaszszal ki is huzatnának campirozni in omnem casum, ha muszka vagy török béütne. Nagy szerencséjére lőn pedig Erdélynek, hogy a török az Oláhországból minden marhát és szekeret Konstantinápoly felé elhajtott és minden enni valóját az oláhoknak elvette, mert itt is most a militia contractiojával, az út csinálásával s egyéb rendfelett való praestatiojával terhesedvén a szolgálat, sok elment volna az oláh nép közül; de így az elébbeni általmentek is visszajöttek volna rakással.

(Menekülés Moldvából.)

A moldovai vajda küldte vala követnek a lengyel királyhoz *Roché* nevü francziát, a havasalföldi pedig *Saul* nevü görög doctort, maga secretariusát. Kik meghallván a török belli declaratioját a muszka ellen és azt is, hogy az elébbeni vajdák letétettek, Repninitől a muszka követtől passust kértek s ide jöttek, holott *Saul* nem volt gyanú nélkül. Más boérok is felesen költöztek által Prágába.

(A török hadsereg.)

A török 500 ezer népet destinált ezen hadi operatiora, a muszka pedig 300 ezeret. *Gr. Kálnoki József*, ki gyermekkorába Havasalföldébe ment volt az anyjával és sokat ült Konstantzinápolyban, azt tartja, hogy a töröknek régi

jó hadi vezérei vagy elholtak, vagy megvénültek és azért szerencsétlenek fognának lenni. Noha a török is más forma készülettel volna, regementekre osztva és artilleriával megerősítve, kikhez sok artillerista francziák mentek volna, sőt *marchio Conflans* is feldtmarschal a király hírével elment.

(Erdély felmérése.) Jövén ő felségének még tavaly parancsolatja, hogy Erdély geometrák által delinieáltassék és templomok, parochiák, curiák, marhák abban feltétessenek, már most néhány vármegyékben a munkához hozzá fogtak, melyről sokféle conjectura vagyon.

(Br. Daniel birsága.) A vallás dolga is nagyon kezde terhesedni, mert jöve elsőben, hogy *br. Daniel István* in poenam editi libri sui, melyet maga életéről irt, fizessen 500 aranyat, typographus *Páldi* pedig 200 r. forintot az orphanotrophium számára.

(Bod Péter művei elkobzása.) Érkezék csakhamar, hogy Policarpus és Magyar-Athenas nevű munkáji *Bod* úrnak, úgy a Catechesis is confiscáltassanak, auctorok, patronussok és typographus investigaltassék és qua poena digni essent, ő felsége tudosíttassék.[1]) A Catechesis iránt szólának a reformatus urak, hogy az symbolicus könyv és a nélkűl a liberum exercitium nem állhat, azért arról informáltassék ő felsége. Meg is akada ezzel és még halada expeditioja.

(Prédikálás korlátozása.) Parancsoltaték az is: úgy informáltatik ő felsége, hogy a mi papjaink in declamationibus a catholica religio ellen sokat beszélnek, a megtéréstől a népet azzal abstrahálják, sőt ő felsége személyétől is idegenítik; azért, hogy a religiosa controversiákat csak az oskolákban tanítsák, egyebütt pedig annak békét hadjanak.

---

[1]) Felső-csernátoni Bod Péternek, a hírneves irodalom- és egyháztörténetírónak számos munkája közűl az itt említett *Szent Polycarpus* a helvét hitvallású superintendensek életrajzát és történetét tárgyalja. A »*Magyar Athénás*« (megjelent N.-Szebenben 1766-ban) magyarországi és erdélyi írók életrajza. Benkő József (Transsilvania II. l. 330. l.) így ír e lefoglalt könyvekről: » Cl. ac ven. nuper *Petrus Bod* . . . Biographiam Hungariae ac Transsilvaniae eruditorum sub titulo: *Magyar Athénas* Cibinii a. 1766, 8-o lingva hungarica emisit: verum, quod benigno mandato caesareo-principali, id requirente trium Transsilvaniae nationum unione (§. 143.), paceque publica, serio interdictum sit, ne ullus unquam patriae civium cujusvis religionis. scripta alicui religioni adversa publicaret, nec extra scholas disputationes diversarum religionum audiretur; ideo lectoribus liber *Magyar Athenas*, cum *Smirnai Szent Policarpus* (libello, superintendentium helveticae confessioni addictorum vitas tradente) de manibus excussus est. (Ld. bővebben *Sámuel Aladár*: Bod Péter élete cz. újabban megjelent munkájában.)

(Protestánsok felterjesztése.)

A Catechesis iránt való expeditiot egyátaljában azért halasztották, hogy onnan felyül vettek tanácsot; a minthogy osztán végre expediáltaták, hogy a fenn irt könyvek mindenütt confiscáltassanak. Adának bé a reformatus urak egy rapraesentatiot ez iránt, mely ő felségének felküldetett. De felküldék az urak is agens *Nagy Sámuel*nek, hogy mivel ezelőtt a magyarországiakra hasonló parancsolat jövén, ezt egy repraesentatioval megelőzték, abból a mi szükség, tegyen hozzá és küldje le. Meg is cselekedték, *gr. Teleki József* úrral együtt leküldték; némelyeket félelemből kihagyának, nagyobb részét approbálák; elküldék a főcurator uraknak és püspököknek ad subscribendum, hogy úgy osztán felküldjék; melyet igen approbált az agens.

(Vizsgálatok a reformátusok ellen.)

Jöve más decretum is, hogy az bői reformatus emberek az ott megmocskolt keresztet rút gyalázattal illették, azért investigáltassék és az autora keményen büntettessék, úgy a kik abban consentiáltanak is; ez comperiáltatván, veszessék el a reformatusok a templom épitésére resolvált 2000 r. frtot. Investigálta Marosszék in figura tabulae az testiseket és confrontálta s úgy jött ki, hogy egy suhanczár (!) gyermek reformatus más catholicusok tanácsából s ingerléséből cselekedte; ki azután mindjárt ebbéli félelméből catholicussá is lett. De az ilyenek nem igen szoktak gubernium eleibe penetrálni.

Jött más rescriptum is, melyben exponáltatott, hogy Doboka vármegyében Kidébe, midőn a catholicus pap az ott catholicusok számára excindált parochialis és templom fundusán, asztalon misét akart volna szolgáltatni, az akkor éppen templomban lévő reformatusok kirohantak, reája mentek és ha a pap az asztalt meg nem fogta volna, azt cum sacris apparamentis fel is forgatták volna; sőt mivel a reformatus superintendens oly parancsolatot adott nékiek, hogy a papot, ha oda megyen, agyon verjék; ezt megis cselekedték volna, ha a pap észre nem vette volna magát, és szentelt vizzel nem kezdett volna legyezni, melyre nézve eloszlottanak.

Parancsoltatván egyszersmind szorosan, hogy a director őket prosequálja és comperta re nemcsak in privato a vétkesek, hanem mindnyájan is in amissione templi et parochiae büntettessenek. Sokat szólának a reformatus consiliariusok, hogy egyik regius reformatus légyen de nem viheték véghez, hanem a directorra bízák. Kinek egy reformatus cancellistája sincsen. Ki azután kérvén, hogy az ő cancellistái egyébiránt occupatusok, hanem ezelőtt peragáltatott volt ezen materiában inquisitiot, melyet a

guberniumnak béküldött volt, azt küldjék ki néki. E' concludáltatott is, de úgy viseltek reá gondot, hogy egy reformatus consiliarius se nézhetett bele.

(Apostata üldözése.) Több apostaták között Küküllő vármegyében prosequáltatott act. táblai adsessor *Szentpáli Benjámin* felesége, ki noha allegálta, hogy ő magyarországi lévén, már ott meglakolt és minden jószágát amittálta, szülei semmit nem advàn; itt mégis periurának itéltetett szalma koszorúra, azok is, a kik vélle társalkodnak, hasonló periuriumra comdemnáltattak. Ő szegény nem várta ott meg a pronunciatioját, hanem ide béjött. Instált a guberniumban, meg is parancsoltaték, hogy a processus ante executionem küldessék bé. De a főispány *gr. Bánffi Dénes* nem hajta reá, azt mondván Szentpálinak, hogy az már udvarhoz felküldetett.

1769. Martius, Aprilis.

(Sárd eladása.) Még a mult őszön elalkuván én a *Récsei István* uramtól Sárdon 3500 frton vett drága portiot *gr. Bánffi Dienesné* asszony exciájának, de mind eddig is 3000 frt meg nem fizetődött. Kimenék husvétra Sárdra, holott is a pénzt kezemhez vévén, béjövék vele Szebenbe és adósságomnak egy részét kifizetém creditoraimnak. Midőn béjöttem egy új csinált úton lévő dűlős helyen, melyből ki nem térhettem, tartottam magam is alól a szekeret, legényem is felyül, de őtet a szekér általvetette, engem alól az Isten kegyelme tartott, hogy 3000 frt ezüst pénztől nehéz kocsi láda agyon nem ütött; feles oltoványokat hozván Károlyvárról, azokat majd mind egybe rontottá a háromszor felforgott szekér, egyébb olyas károm Istennek hála nem volt.

(Halmágyi betegsége.) Én az úton is mind kornyazodólag voltam, de béjövén, ágyba esém, forró hidegbe, doctor *Stocker* curált, 3 hétre Isten kegyelméből jobban lettem.

(A szászok panasza.) Ezen én betegségem alatt repraesentált a szász natio két dolgot a guberniumnak; egyiket, hogy noha a statusoknak egy részét tészik, egyedül a guberniumtól függtek eddig, s a thesaurariatus véllek mindenkor némely contractusból származott dolgokba per insinuata correspondeált; most pedig per formam decreti azokban is, melyek azelőtt via gubernii ordináltattak, parancsol néki. Requiráltak, de nem volt haszna.[1]) 2-ik pedig, hogy a kőhalmi és bajomi sóskutak-

[1]) *Heidendorf* Mihály Konrád önéletrajzában (az 1768 máj. N.-Szebenben tartott szász universitas gyűlése alkalmából, melyet

hoz vigileket akar tenni, azoknak fundust, épületet és appertinentiát kíván, holott addig a bírók vigyázása alatt lakat alatt állott és semmi praevaricatio nem volt.

(Gubernium a pénzügyigazgatóság ellen.)

Midőn ezek felolvastattak, előfordult a guberniumban az is, hogy magát is a guberniumot sokba laedálta a thesaurariatus, az excelsus titulust, melyet eddig adott, denegálja; adsistensei egy rangot praetendálnak a gubernialis intimus consiliariusokkal, a provincialis jurisdictioba sokképpen involál etc. Melyekre nézve concludáltatott, hogy ezek is ő felségének repraesentáltassanak, de külön a gubernium sérelme, külön a natioé. De ezen expeditio, mivel *Hannenheim* szász secretarius, *br. Miske* igen új volt, hátra hagyatott az én meggyógyulásomig. Mely osztán általadatván nékem, tettem mindenikben külön conceptust ő felségének, egybe foglalván a szász natio két-két rendbéli panaszát az egyikbe. Az elsőt, mivel hosszú és nagy momentumi dolog volt, a generális is moneált, hogy gyengén kell irni, nehogy ő felsége megsér-

---

épen az előbb bérben bírt tizedek ügyében tartottak) igen jellemzően vázolja a szász nemzet és a pénzügyigazgatóság viszonyát, midőn egyebek közt így ír a thesaurariatusról 1768-ból:

»Im Mai kam die Universitaet in Hermannstadt zusammen . . . (főtárgya volt a tizedek ügye) . . .« »Die Nation suchte zwar die Ueberlassung dieser Zehenden (t. i. a szászföldi tizedeknek, melyeket addig a szászok bírtak bérbe, Lipót császár-király 1698-ban nekik adván) am Hof von neuem an und bot, um der Hudeleien der Fiscal-Beamten und ihrer Verpflegung und Administration in ihrer Mittelung überhoben zu sein, einen sehr grossen Arend Schilling davor. Der Hof aber wollte solche nicht mehr verarendiren und das Thesaurat übernahm deren Administration selbst. Thesaurarius war ein Böhmischer Graf *Clari*, Thesaurariats Rath ein Wiener Deutscher *Fritz* ; zum Administrator dieser Zehenden wurde auch ein deutscher. *Frendel*, gemacht; zwar lauter Deutsche, aber leider! alle Fremde der Nation und ihrer evangelischen Religion und mithin auch ihrer Geistlichkeit . . . Es entstunden Klagen in der Nation. Die Klagen kamen an die Dicasterien und an den Comes und es half nichts . . . ging das Thesaurat so weit, dass es der Universitaet in derlei Zehendsachen einen geschäftlichen Befehl in der nemlichen Form, Brach des Papiers, Titular und Ueberschrift mit dem Ausdruck : *Der Sächsischen Nation zuzufügen*, doch aber mit einem seiner Beamten zu expediren pflegte. Die Nation wurde über dieses impertinente Verfahren sehr gerührt, fasste Muth, nahm die Schritt nicht an, eröffnete solche nicht, gab sie dem Ueberbringer mit dem Auftrag zurück. dem Thesaurat zu sagen: die Universitaet repraesentire eine ganze Nation, einen Landes Stand, ein freies, aber dem Landes Herrn treues Volk, das nicht fiscalisch wäre. mithin nicht unter dem Thesaurariat stünde und würde also nie solche Befehle von ihm annehmen und immer zurückzuschicken und auf diesen Fall seine Correspondenz mit demselben, wie gewöhnlich, durch das Landes Gubernium führen. Und es kamen keine derlei Befehle mehr. Die Nation aber brachte alle diese Umstände klagbar am Hof vor.« (Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde N. F. XV. B. 154. l.)

tessék, mivel semmit a tkesaurariatus nem cselekednék, a mit ő felsége előre nem approbálna: én a conceptust előre a püspöknek megmutattam s ott hagytam. Ki másnap minden izenet nélkül pecsét alatt visszaküldvén, 2-da Maji a consiliumban felvittem. Kérdém tőlle előre, fel merjem é olvasni? Felelé: kérdjem meg a generálist; ki is parancsolá, hogy olvasnám fel. Felolvasám azért többek között mindkettőt; a guberniuméba sokat corigálának, kihuzatának, némely consiliariusok tetszése ellen. A szászok dolgában elsőben approbálák, és én legitimáltatám mindeniket, feltevén a generális az expediaturt. De csakhamar azután azt találák, hogy a sóskutak iránt requiráltassék elébb a thesaurariatus, a másik felmehet. Én újra írám az első kérése iránt való conceptust a szász nationak, a szerint, a mint felolvastatván, approbáltatott; éppen az ingressust dirimálván egy dologra, mely azelőtt kettőt foglalt volt magába s expediáltatám mindkettőt, és 3-o Maji posta nap lévén, felküldém subscriptiora. Visszaküldé a generális subscribálatlan, és hívata. Felmenvén, haraggal mondja: mi az oka hogy más expeditiok 10—15 nap mulva vitetnek subscriptiora s ez tegnaptól fogva oly sietve elkészült és hogy az egyiket nem is authentizálta volna. Felelém az elsőre: az én expeditioim, melyek udvarhoz valók, egyszer sem haladtak annyira, igyekezvén mindenkor sietve expediáltatni, maga is néhányszor advén arról parancsolatot. A 2-ikra pedig, mivel az is felolvastatott, elsőben approbáltatott, azután post legitimationem dismembráltatott, úgy vélekedtem, hogy újabb legitimatio nélkül expediáltathatik, annyival inkább, hogy mivel a guberniuméba provocatio vagyon erre, az is e nélkül el nem mehetne; mivel pedig hat nap már sessio nem lesz, tartottam, messzére halad. Monda reá indúlattal, hiszem megvolt parancsolva, hogy a kettő öszve ne elegyíttessék, s miért elegyitettem öszve? Felelém: a szász natio két kérése iránt volt az a conclusum, azt el is választottam, a guberniumé pedig külön relatio. Erre a generális: miért tettem a conceptusba a másiknak emlékezetét contra conclusum? Mondám: én akkor beteg voltam; most pedig mind püspök különösön, mind guberinum megolvasván, s helybe hagyván, én úgy vélekedtem, hogy jól cselekszem. Melyre felelé: kellett volna magamat jobban informáltatnom, azért nem subscribálja a conceptusokat, hanem vigyem fel hozzá. Felvivén, adám obrister *Rallnak*, ki akkor postázván a generális, bévitte.

(*A generális haragja.*)

6-o Maji posta nap hívata ismét, ekkor is neheztele és mutata 3 helyen correctiot a gubernium iránt valóba.

hogy a szerint ujra írják; a többi mind meglehetne, hanem a mennyiben azt irtam, hogy hujusmodi jurisdictionum confusiones novam reipublicae formam introducere viderentur contra novellarem legem a. 1744. art. 6. et subnexam juridici formulam, ezt is kihuzatá, hogy igen kemény volna a királyhoz. Monda egyebek között: én nem tudom, a magyarok a szászokkal veszekednek mindenkor, mint a kutyák és macskák; mégis midőn thesaurariatus, camara vagy király interesse eléjő, megegyeznek és mind ellene vadnak. Holott az micsoda helyet akar adni a thesaurariatusnak, ő felségétől függ. Mindenütt a camarának nagy hatalmat adott, adhat itt is etc., ada nékem is keveset. Mondám, az Isten tudja, nekem semmi interessentiám benne, és mivel látom, vétettem, az én opiniomban, melyet jónak tartottam, csalatkoztam meg, s eljövék.

Ez az úr engem igen szeretett és distingvált, s ha ezután disgratiába tartana, e lesz az oka, melyért lelkem isméreti nem vádol.[1]) Légyen mindenbe Isten akaratja.

(Halmágyi előléptetést kér.)

Gr. Kemény Farkas úr resolváltatván supernumerarius consiliariusnak, szóllottam vala a minap vélle, hogy Aranyas széki főtisztségre engem commendálna ő felségének, mivel már 30 esztendeje szolgálok, beteges is és fájós szemű vagyok, had mehetnék nyugodalmas hívatalra. Mondá: azt nem nagy munka volna megnyerni, de a gubernium nállom nélkül nem lehet. Mondám: ha nem lehet, szerezzen bár csak votumot és sessiot. Mondá: azt már igyekezi, csak a candidatiokor adjak egy memoralist bé. Felelém: nem merek, mert a püspök ellenkezni fog benne. Mondja: miért? Azért, mert egy votuma accedálna a reformatusoknak. Erre maga: a püspököt meggyőzném én; de tartok, difficultálja, mivel *Bruckenthal* erősen dolgozott, hogy a más két religioból is resolváltassanak supernumerarius consiliariusok, de semmire nem mehetett. Mondám: kettőt bajosabban enged ő felsége, de egy iránt talám hamarább mutatná kegyelmességét. Felelé: meglássuk, mit cselekedhessünk. De már tartok ezen casusra nézve, meg ne hüljön a hozzám való gratiája.

Julius 1769.

(A nagy-baczoni Pisztrángos és a gyergyai Borszék.)

Gyengült egészségemre nézve engedelmet kérvén a savanyú vízre való menetelre, concipista *Veres Ádám* urammal együtt mentünk a nagy-baczoni határra Pisztrángosba,

---

[1]) A hibás másolatpéldányokban így áll: s ha ezután disgratiaba tartona e lesz az odia, melyért kezem isméreti nem vádol.

holott v. királybíró *Baló László* úr kalibát csináltatván és maga is vagy két hetet velünk töltvén, alkalmasint éltünk; mind maga, mind *János* öcsém, mind *Cserei* úr s mások is, és *Donáth* uram, kinek fia velünk volt, culinaréval s pisztranggal segítvén, rákunk pedig minden nap bővön volt. Most két esztendeje voltunk a gyergyai Borszékin, mely erejére és ízire nézve Erdélyben és talám Európában is legelső, csinált minden nap 5, 6, 7, 8 széket is, és alig ülhettünk fenekünkre, de alig is járhattunk utóljára, annyira csépte (!) 4-ik 5-ik szék után majd estvéig. A pisztrangosi pedig 3—4 székkel beérte, afféle fájdalom nélkül. A gyergyaiba volt csupa sal alcali. A pisztrangosiba pedig ezen sal alcali praedominált, de voltak martialis particulái is, mely okozta, hogy oly sok székünk nem volt. De az effectusa annyival jobb volt, mivel a vérbe inkább penetrált ez, mint amaz és jobban corroborált s consequenter többet használt énnékem. A gyergyai *Veres* uram sebes lábát minden nap kétszer feresztvén, begyógyitotta; de második esztendőben ujra viszketett, néha fájt is a seb helye, mely miatt nagyon tartott, hogy viszont kifakad; ezen pedig lába minden seb nélkül egy szálka csontot kivetett, és azután nyugodott vélle. Maga is *Baló László* uram a lövések és sebek miatt egybe sugorodott inait a Pisztrangoson curálta és gyógyította meg egészen.

A gyergyain a substantia igen bajos és drága, havas tetején és a szélső falutól 6 órányira lévén, egy lóért, ha valamit hozattunk 3 márjást kellett fizetni. A pisztrangosi szekérrel mehető helyen, és falutól $1^1/_2$ órányira vagyon. Mindenik limitaneus katonák között, mely terhesíti a subsistentiát; de arántunk és minden assistentia iránt volt parancsolat a tisztektől. A gyergyain v. királybíró *Baló István* mutatta hozzánk nagy barátságát.

(Halmágyi Bölönben.) A savanyú vizről lejövén, mentünk *János* öcsémhez Bölönben. Sajnáltam felette sok baját, mert kapitány *Málnási István* compagniaját adván néki, mivel ő soha katona nem volt, igen rosszúl szoktatta; ett s ivutt véllek, tanulatlan, exercirozatlan, legvakmerőbb unitarius székelyekből állott, engedetlenek, regulátlanok, vakmerők; véllek is veszekedni, a provincialistákkal is rész szerint visszáskodni kellett, meg is vénült és kedvetlenedett itten.

(Gr. Nemes J. Hidvégen.) Onnan mentünk *gr. Nemes* úr excellencziájához Hidvégre [1]) udvarolni, ki igen jó szívvel mutatta magát; esküdt,

[1]) Gr. Nemes János gub. tanácsos, a Háromszék vm. Hidvégen, Brassó-Földvárral szemben, az Olton túl.

hogy az nap el nem bocsát; hivutt a Bodzára is vadászni, de nem mehettünk.

Kevés oeconomiácskánkat megtekintvén, beérkezénk Szebenbe, holott nevezetes dolgokat hallánk.

1-o. Hogy thesaurariust magyart resolválna ő felsége, melyet *gr. Nemes* is mondott és úgy vettem észre, hogy bizott is hozzá és a hírek is oda czéloztak.

(A kincstartóság czíme és rangja.)

2-o. A thesaurariatus ellen felment repraesentatiojára a guberniumnak a válasz elérkezett, melyben parancsolta ő felsége, hogy az expeditiok légyenek az udvari dicasteriumok expeditiojának formájára; ex. gr. incl. thesaurariatui reg. peramice insinuandum, és vice versa. Melyeket csak az expeditor secretarius subscribáljon. A thesaurariatus adjon a guberniumnak excelsus titulust, ez pedig amannak inclytust. A thesaurariatus adsistensei ezután hívattassanak thesaurarialis consiliariusoknak, kiknek rangjok legyen a táblafiai előtt.

Sőt még az udvari camara consiliariussinak is, kik a thesaurariuson lésznek, ugyancsak azon rangjok. A mely udvari consiliariusok pedig in servitio regio leküldetnek, azok pares guberniales consiliarios praecedant. Ezt ugyan lehetett volna evincálni, hogy ezen praecedentia őket nem illeti, de senki sem mozdíta ellene semmit. Benne vala a resolutioban az is, hogy a gubernium és thesaurariatus concertálják, minémű objectumokban lehessen a thesaurariatusnak directe a provincialis circulusokkal correspondeálni. Ezenkivül tolláltassék azon abusus, mely szerint a salinaris tisztek sóval vásároltak magoknak fát, melyet a gubernium requisitiojára elsőbben megtiltott vala a thesaurariatus, de azután a salinarisok és kivált vizaknai camara ispán kívánságára megparancsolá, hogy sót ne adjanak, ha fát nem visznek, s ezt a guberniumnak hírré tette s úgy repraesentáltatott az udvarnak. Utoljára a szászok iránt is jött volt valami, mely nem annyira volt favorabilis.

(Gubernium és kincstartóság rangviszálya.)

Vévén ezen resolutiot a gubernium, maga correspondentiáját mindjárt a szerint kezdé, de a thesaurariatus az elébbeni formától nem recedála, visszaírván cum argumentis, hogy ha az úgy marad, a thesaurariatus cum detrimento promotionis servitii deprimáltatik. Beszélték a cameralisok, hogy ha *gr. Hattzfeld* camerae praeses Bécsbe lett volna, másformán lett volna ezen resolutio, ki már bémenvén, meg fogna változni.

Zugolódván némelyek a tanácsurak közül, miért nem tartja magát a thesaurariatus ő felsége kegyelmes resolutiojához? egykor a püspök proponálá: nála volt *Fritz*, jelen-

tette ex officio, hogy ők azért nem adtak excelsus titulust a guberniumnak, mivel újabb resolutiot várnak; ha mindazonáltal kivánja a gubernium, ezután megadják.

Nagyon is igyekezte persvadeálni a püspök: sokkal jobb halasztani azért, hogy ha el kezdik, s contraria resolutio érkezik, nagyobb szégyen lesz a guberniumnak. De a többi azt mondván: nem szégyen az a, mit a király resolvál, inhaereáltak erősen ő felsége resolutiojának. Én pedig mondván, ha sponte cedálna a gubernium, azt mindjárt pro argumento venné a thesaurariatus in sui favorem. Így osztán megizenék, hogy azon titulust praetendálják.

Referálá más nap a püspök, hogy megmondta volna *Fritznek* az izenetet, ki azt felelte: referálja a thesaurariatusnak. Kimenvén ezzel visitálni a harminczadokat és azután is valami 3 hétig meg nem advén a guberniumnak a titulust. Remonstrálá a gubernium ő felségének; megválik mi jő rá.

(Frits kincstartósági elnök.)

Ez a *Fritz* alávaló nemtelen születésü ember volt, cancellista registrator, secretarius volt az udvari camarán. Egy udvari puposhátú, kisded, nyomorú és rút szolgálót vévén el, úgy lett secretarius, és nemességet is kapott; közelebb pedig consiliariusnak resolváltatván, úgy küldték bé Erdélybe a thesaurariatusra, hogy itt a dolgok folytatásit hozza rendbe. De hamar meghalván a thesaurarius, *Kászoni Bornemissza Ignácz*, praesesnek marada és tevé ezen confusiokat, ambitiose, szelesen és violenter kezdvén minden dolgok folytatásához, fellármázván a thesaurarialis subordinatusokat a provincialisták ellen; azokat nagy vehementiával protegálván, commendálván, és a dolgokat oly durván repraesentálván a guberniumnak is, hogy contemnálták némelyeket, s letették.

A mult fársángon a generális báljaiban, mint verbosus és gloriosus ember, velem is sokszor beszéllett; eleget mondtam én néki, nem jovallom, hogy annyi panaszok és oly kemény expressiokkal remonstráltatnak a guberniumnak, mert meg fogja tapasztalni, hogy azoknak fele se lesz igaz; azok által pedig a provinciálisok is felindíttatván, még terhesebbeket fognak feladni a cameralisok ellen; de egyéb haszna nem lőn, hanemhogy magok között a panaszokot igazítsák, és csak azokat, melyekben meg nem egyezhetnek, ad suas instantias promoveálják. Bétölt pedig az én beszédem, mert sokkal terhesebben graváltattak azután a thesaurarialisták.

(A pénsügy-igazgató hatalmaskodása.)

Ennek az embernek agendi modussát meglehet abból is kitanúlni, hogy ez alatt a thesaurariatus nem kapott

módot, hogy in re ipsa, quoad iura et emolumentum aerarii, valami hibát találhasson, hanem veszekedett:

1-o. Detrahálván a guberniumnak az excelsus titulust.

2-o. A czédula pénzt a Szilágyba törvény ellen disputálván a harminczadosok számára, mely hat fizetéseknél is többet tészen.

3-o. A sóért adandó fát a salinaris tiszteknek.

4-o. Praetendálván magának sine praevia publicatione az excelsus titulust mindenektől, és ha ki úgy nem írta, visszavetvén írásokat, még a káptalannak is.

5-o. Decretumokat küldvén privatusoknak és táblának proprio nomine és az illendőségnél durvább terminusokkal.

6-o. A magyarokat mindenünnen kitúrván.

7-o. Az honnan nem lehetett, directort, vicedirectort, procuratorokat etc. illetlenűl tractálván és ezeket nagyon megkedvetlenítvén, szomorítván.

8-o. Az apróbb városokot és kivált Vízaknát lábai alatt tapodni akarván.

9-o. Azt jactitálván ezek követjének: quod ego dico, sua Majestas dicit.

10-o. Sok embert azzal fenyegetvén, hogy ő felségének megirja, holott maga subordinatusai beszéllették, hogy azon kivűl, hogy a thesaurariatus az udvari camerához teszi relátioját, ő maga csak a *Hattzfeld* secretariusával correspondeál etc. Ugy hallottam bizonyoson, hogy kemény reprimándákat is kapott a hasonlókért. Csudálom is, hogy bízák ily szeles emberre interimaliter is a praesidiumot, melyet nem reménlem, hogy sokáig viseljen. Másként rész szerint nem is csudálom, hogy porból emergálván, elkapta a ló, mert a commendirozó és püspök szörnyen keresték kedvét, hívatlan reá mentenek ebédre, de magának se cselédje, se asztali apparatusa nem lévén, mindeniket a vizaknai camaraispán suppleálta; ez is lehetett az oka, hogy a sóért adandó fa iránt újobban parancsolt vala.

3-o. Szebenben találók ő felsége rescriptumát, melyben az helvetica, és augustana confesiokon lévők kérésére facultast adott ő felsége, hogy in 4-o gradu prohibito universaliter, in 3-o pedig a civisekre és parasztokra nézve csak, erga praescriptam et publicatam taxam a matrimoniumokat dispensálhassa; mely taxát a taxator adminisztrálja a cameralis cassába, kétségkivűl a catholicum orphanotrophium számára. *(Dispensatio.)*

4-o. Parancsolta ő felsége informatio felküldését arról: kik és mi formában tartoznak törvény szerint insurgálni; de ez elő nem vétetvén, azután seponáltatott. *(Insurrectio.)*

(Adófizető nemesség.)

5-o. A generális commendans, a püspök, *gr. Haller* és *Hutter* adtak vala fel informatiot, melyben azt javallották, hogy az contributio alá való nemesség kikeresésére rendelné ő felsége *Bánffi Dienest* egy actuariussal regius commissariusnak, ki az egész országban a nemességet producáltatná, minden circulusban vévén maga mellé két-két subcommissariust etc.

Ezen projectumot visszaküldé a generálisnak ő felsége, hogy a gubernium által küldje fel. Melyet azt tartom *br. Brukenthalnak* azért lehet köszönni, hogy az említett uraknak invidiát conciliáljon, egyikkel sem lévén jól.

Ezen resolutio eljött volt, a mint hallom, még a mult periodusra, hadták exhibitioját éppen a végére, mikor mi a savanyú vizen voltunk, *gr. Nemes és br. Bánffi* voltak csak benne. Urgeálták amazok az informatio felküldését, melyet egy holnapra szorított volt ő felsége.

Nem akarták halasztását semmiképen, jóllehet ezek eleget mondták, hogy nagy dolog és plenum consiliumot illet. Utóljára azt mondták, inkább ki nem mennek, hijják bé a többit is, mert magokra hozzá nem szóllanak. Ezzel osztán elhalasztották, írván mindenik consiliariusnak, hogy augustusban benn legyenek. De ekkor sem vevék elő a végéig septembernek; ekkor osztán *gr. Lázár* ada egy opiniot, melyet a több urak is approbálának, melyben feltette vala, hogy azok, kik azon munkában megegyeztek, functi sunt officio és többször hozzá nem szólhatnak, a mint quoad productionem; melyet *gr. Lázár* törvény szerint táblára bízatni javallott, nem is tettek hozzá semmit. Hanem lévén még két membruma azon rescriptumnak: 1-o, megisméri ugyan ő felsége, hogy ha a felküldött informatio szerint azok is adóznának, kik a possessionatis maioribus descendálván elszegényedtek, az aerariumnak hasznára lenne, mindazonáltal erről, úgy arról is, hogy a fiscalis jószágok birodalma az immunitas consecutiojára nem elégséges, cum gubernio küldjön opiniot. E két punctum iránt pedig a *gr. Lázár* opinioja nem szólván, a több tanácsurak is csak ahoz ragaszkodván, és többre nem menvén, azok, kik a munkát felküldötték, ezek iránt azt írák, melyet én allegáltam az elsőről, hogy azon szegény lege immunis nemeseknek a törvényen kivül faveálnak az ő felsége kegyelmes rendelései is, melyek azokat in sua legali immunitate meghadták. A második iránt pedig allegálá a püspök, hogy a fiscalis jószágok exemtiora való elégtelenségéről volna de anno 1692 világos articulusok. Mely a szerint is ment fel. Holott, ha jól emlékezem, az az articulus directe nem

arról szól; de 2-o nincsen is semmi ereje, mely *Apaffi* fejedelem halála után condáltatván, soha nem confirmáltatott és azért törvény sem lehet.

(Birtokjogok vizsgálata.)

6-o parancsolta ő felsége, hogy a generalis productio úgy mint főtisztek, tábla és gubernium által mint lehetne meg concertanter cum thesaurariatu, küldjön informatiot a gubernium; a director az afféle productionalis causák seriesét kidolgozván, azt is submittálják. Communicáltaték ez a thesauratussal, hogy maga opinioját adja; de el nem jöve; a mint hallom, azért, mivel hozzá nem érkezett volt az iránt parancsolat, és felírt tudosításért, hogy mit feleljen a guberniumnak. Volt olyan opinioja a directornak, hogy egy néhány főtiszt és táblafia elég lesz a gubernium mellé, rendeltetvén ezek mellé mások is; kiket velem is projectáltatott. De azomban elérkezék a parancsolat az informatio felküldése előtt, hogy Szebenben legyen a productio, tábla és főtisztek bémenjenek, egy héten 2 nap dolgozzék a tábla együtt a guberniummal, in reliquo magára rendes cursusát folytassa. Ugy vélem nem most lesz, mikor ki mennek, a mostani circumstantiákra nézve. De

(Brukenthal levele.)

7-o Talált engemet magamra nézve kedvetlen tudósítás, mert vettem ugyan én *br. Brukenthalnak* válaszát azon levelemre, melyben az Aranyas széki praefecturát kértem, maga szokása szerint elég becsülettel írtat, de aequivoce és nem is maga kezével írtat, a mint ezelőtt szokott volt.

(Gr. Teleki J. Halmágyinak.)

De találtam e mellett egy Bécsbe lévő jó úram *gr. T. J.*[1]) levelét, melyben, írja, *br. Brukenthal* bízta reá, intsen meg engemet, hogy magamat jobban viseljem, mivel nagyon hibáztam. Kérdette amaz: mibe? Gondolkozva felelte: némely relatiok occultatiojában cooperált. Amaz ugyan felelte: hogy engem jól ismér, caracteremhez afféle nem fér és fejét fel meri tenni, hogy nem igaz, engedelméből azért nékem megírta, hogy magamat menthessem.

Megköszöntem mindeniknek gratiáját, hogy meghallgattatásomra s mentségemre útat mutattak, megírtam a valóságát is, melyben áll.

(Vegyes törvényszékek.)

Jött vala ő felségének egy parancsolatja arról: úgy informáltatik ő felsége, hogy mindenütt a provinciálista inctusok is coram mixto foro iuri stare passive consveverint; egyedül Torda és Hunyadban disputálják; arra nézve ezek is ad uniformitatem inviáltassanak. Kiment ezen parancsolat minden circulusokban, melyekben mixtum forumok vadnak. Legelsőbben Fagaras, azután mások is, Három-

---

[1]) Nyilván Gr. Teleki József.

széken kivül repraesentálták, hogy sehol abban nem consentiáltak, contraria remonstratiokat tettenek; nem is lehet, mint hosszas ratiokkal és argumentumokkal demonstrálták. Melyeket nékem adtak referádára; el is készülvén, sollicitáltam a generálisnál, mint praesesnél assumtioját. Kérdé a generális: benn van-é a háromszéki? Felelém: nincsen. Azt parancsolá: bé kell várni, addig a többi is haladjon. Ez néhány hetekig késvén, ismét előhoztam a generálisnak, hogy későre fog haladni; azt mondá: a következő session assumáltatja. De azalatt változván egészsége, oda hívatott és megparancsolta, haladjon addig, míg maga praesideálhat, mivel jelen akar akkor lenni, melyet én a püspöknek megmondtam. Felhordoztam e szerint minden nap, de a generális fel nem jövén, panaszoltam néhány consiliariusoknak a dolog késedelméről. Utoljára pedig elérkezvén a háromszéki is, és azt *gr. Nemes* oly opinioval referálván, hogy a többivel együtt adsumáltassék, általadták nékem, hogy másnap referáljam. Mondám: most is készen kezemnél van a többi; de ugyancsak másnapra halada, midőn a generális mind addig sem praesideálván, ugyancsak felküldék. Erre czélozott az az informator, ki engemet béárult; itélje meg Isten és ember, ha
(Halmágyi Brukenthalnak.) nekem ebben tulajdonittatik-é hiba? Megirám azt is *B. B.* úrnak, nem esett volna ez rajtam, ha Aranyas széki főkirálybíróságra nem candidáltattam és ezt nem sollicitáltam volna; czélozván arra, hogy ezt az írta, kinek ipja és öcscse candidáltatván, ez által akart disgratiába hozni. Megírtam azt is, ugyanazon úr kérdezte tőlem, mit dolgoztunk mi a generális számára? Ezt pedig ex abrupto; feleltem, a mint illett. S mivel a szerint, a mint tőllem kérdezte, mint a másikat, ezt is megírhatta, assecuráltam, hogy nékem semmi dolgokban se tudományom, se tanácsom, se hírem nem volt, annál inkább egy betűt se tettem etc. Én pedig azokat azon úrtól nem érdemeltem; de valamint maga nyargalva, és érdeme felett ment nagy méltóságra, úgy azokat is, kikhez relatioja vagyon, úgy akarja vinni, és a kik útban állani láttatnak, quoquo modo félre taszítani, de az efféle simulata et violenta non durant. Én bízom az Ur Istenben, csak ő felsége segéljen és egészséget adjon s tehetséget, én mostani állapotommal is contentus vagyok, azon vacantiát is csak egészségemre nézve sollicitáltam. Fiat voluntas Dei.

(Orosz-török háború.) A muszka és török között való hadakozásról nincs miért többet írnom, mivel az mindenek előtt tudva vagyon. Elég az, hogy sok hírek voltak mind a muszka részirõl, mind a törökéről, hogy a másikat porrá tette. A catho-

licusok a keresztyén (!) török pogánynak, a görögök pedig a muszkának hirdetvén szerencséjeket; noha egyik sem volt igaz, mert septemberig mind portáztak és semmi derék dolgot nem tettek. Melyért a török a fővezért strangulálttatta és más egy heves természetű basát substituált helyébe. A muszka is herczeg *Galizint*,[1]) ki egyébbiránt is csekély katona volt és testvére premier minister favorából küldettetett volt az armadára, revocálta, tévén helyében az kisebb armada commendirozóját *Románczoffot* (!), kit minden ember híres katonának tartott. Ennek helyébe pedig ment a kisebb armadára *gr. Penin*, az 3 elsőbb favorita ministerek közül való.

Ezen *Románczoff* pedig volt nagy favoritája a megöletett, vagy megholt muszka czárnak, nem is mért tovább az armadánál maradni, mihely a czárnak kioltásával a czárné kezeire ment a regirung, hanem magát vonta Danczkában és ott mulatott, míg a mostani háború elein vitézségére nézve a czárné gratiájában vette és revocálta. *(Romanzow orosz fővezér.)*

A megyesi polgármester *Heydendorf*[2]) egykor militarisok között találván mondani: bár csak a törököt verné jól meg a muszka, bámultak azok, hogy szólhat oly idegen dolgot. Felelvén amaz: hiszen inkább kell keresztyénnek szerencsét kivánni, mint pogánynak, ki nékünk és az egész keresztyénségnek megesküdt ellensége. Melyre a tisztek: hát osztán a szegény confoederatusok hová lésznek? Nem is volt tanácsos egyebet palam beszélleni, hanem a török szerencséjét. Ugyancsak osztán septemberbe a töröknek jól béfűtött a muszka. *(Török rokonszenv.)*

A császár, ki a mint minden dolgaiból kitetszik, igen nagyra született és ha él, láttatik minden praedecessorait *(József császár és Nagy Frigyes.)*

---

[1]) A két teljes másolat példányban: *herczeg G. Alvinczit áll.*

[2]) A medgyesi Heydendorff család előkelő szász patritius család volt, melynek tagjai közül többen viselték a medgyesi polgármesteri és királybírói tisztet. Ekkor (1769.) *Heydendorff Daniel Konrád* volt a polgármester, a ki ezt írja polgármesterségéről:

»Anno 1762 wurde ich zum zweiten Mal von der hiesigen l. Communität zum Bürgermeister erwählet, in dessen Amtsverwaltung viele Trübseligkeiten, die mit solchen Ämtern ordentlich verknüpft sind, erdulden müssen. Anno 1770 im Martio wurde ich endlich der Bürgermeisterwürde, nachdem ich solche nach meiner zweiten Erwählung 7 und ein halbes Jahr nach meinem Bestreben und Hoffnung treulich und redlich verwaltet, entlediget. . . . Anno 1772 im Martio wurde ich zum Königsrichter erwählet.«

Előbb 1752 jan. 7-én választatott polgármesterré. Közben id. Heydendorff Mihály volt a polgármester, később: ifj. Heydendorff Mihály. (Zur Geschichte der Heydendorff'schen Familie: Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde Neu Folge XXIV. l. 286. l.)

superálni, nem elégedvén meg a római és olaszországi útjával, elmene a prussiai királyhoz is; felséges asszonyunk pedig azalatt devotizált Mariaczelbe és ott oszlopokat is emeltetett.

Fogadta a prussiai király a császárt Neiszba,[1]) kitől annyira megelőztetett, hogy csak a felső másodig gradusig jöhetett eleiben.

A császár első szava az ölelgetés között volt: elértem azt a napot, a melyet kivántam. A királyé pedig: ez életemnek legszerencsésebb napja. Bémenvén a házban, ott volt az egész királyi ház, holott pedig egy darabig beszélgetvén, bémentek ketten egy különös házba, holott ketten egy óránál továbbacska beszélgetvén, ebédhez ültek, délután az campamentumon ott lévő, 30,000-ből álló militiához mentek és délután mindjárt couriert [2]) küldött a király Warschauba lévő követjéhez. Némelyek relatioja szerint 3, másoké szerint 5 napokat ott töltvén a császár, visszament Bécsbe. Nagy pompához készült a prussiai király, 4000 sing kék bársonyt vitetett Berlinből,[3]) az arany servizet,[4]) és mobiliákat etc. De a császár semmi pompát nem szenvedett. 80.000 arany érő discretiot mondják, hogy adott a militiának. Hívta a király Colinhoz [5]) a campanamentumra, de azt felelte: oda nem mégyen, hanem Bécsbe. Generális *Dajeza* is a császárral lévén, azt beszéllette: a Sedlicz [6]) courassier regimentje mindenre nézve olyan, hogy szebb s jobb épen nem lehet; universaliter a cavalleriája igen szép; de az infanteriája nem a régi, apróbb és egyenetlenebb, sőt rongyos is, egyébaránt exercitiuma jó. Melyre mondta egy más generális: data opera (!) az olyan, hogy megmutassa, non ita ego, sicut alter. Hallja ugyanis, hogy mi mennyire fényesítjük az ármadát s abban legalább legyen különböző az ő népe.

(A porosz katonák.)

A császár a királynak, mint öregebb generálisnak, mindenütt jobb kezet adott, és nagy atyafiságban voltak együtt. Éppen akkor érkezett felséges asszonyunk levele, midőn az exercitiumot nézték, a királyhoz, melyet elolvasván, úgy mutatott meg a császárnak. Ilyen ez a világ;

---

[1]) *Neisse* város Oppeln porosz tartományban, 15 km.-nyire a cseh határtól, melyet a poroszok 1741-ben foglaltak el Ausztriától s az osztrákok 1758-ban sikertelenül ostromoltak.

[2]) Mindkét teljes másolatpéldányban *Kaunitz* áll a *courier* helyett.

[3]) A másolatokban: *Bécsből* áll.

[4]) A 4-edr. másolatban: *szelenczét*, a 2-edrétűben: *szekerczét* áll.

[5]) A 2r. másolatban: *Kokuhoz.*

[6]) A 4r. másolatban: *sedlhez* áll; a 2r. is így s utána *corrasier*, áll.

a kik nem régen legnagyobb ellenségek voltak, most nagy barátságban estek. Noha azt mondják, idegen volt a felséges császárné ezen utjától a császárnak, és talám Máriaczelbe is azért ment, hogy devotioja által a császárt valami történhető szerencsétlenségtől védelmezze.

Nagy curiositast is szerzett ezen útja a császárnak több europai udvaroknak elméjekbe, de mivel csak a két úr tudja, ketten mit csináltak, a conjecturánál egyébre nem mehetnek. Melyek mivel sokfélék, de bizonytalanok is, elhallgatom; az idő ennek utána kimutatja ennek is czélját.

(A protestánsok üldözése szünetel.)

Mely bal informatiokat tett a püspök a protestánsok iránt ő felsége előtt és ezen informatiot minémű resolutiok követték, feljebb ezekről emlékeztem. Melyek kénységerítették vala a reformatusokat és evangelikusokat, hogy magok panaszok feladása végett követek felküldésére engedelmet kérjenek ő felségétől. Különös memoralist küldtek vala a Catechesis confiscatiojának remissioja iránt, melyre ugyan válasz nem jött, mindazonáltal a bészedett Catechesisok némely helyeken visszaadattatván, a mi elsőbb papjaink s professorainktól, ismét tanulni s tanítani kezdették. Ezen raepresentatiok-é? vagy a prussussal való barátság cselekedte? elég az, hogy egy darabocska időtől fogva meghunyászkodott a püspök, a persecutionak vége lött és kezdett ismét esküinni, hogy senkinek injuriát nem kiván tenni. Ez utolsó barátság után úgy értettem, hogy a császár megérkezvén Bécsbe, minden religiosus ordoknak parancsolatot adott, hogy senki a császárnénak instantiát ne adjon, míg magának meg nem mutatják. Nagyobb úr is ez, mintsem az együgyüek vak buzgóságától engedje magát regáltatni. — ODonell beszélte protestansok előtt a püspök asztalánál Vinczen, hogy egykor a császár templomban lévén, a papok nagy térdhajtásokkal tisztelték; a crucifixusnak pedig és az oltáron lévő szentségnek tiszteletet tenni elfelejtették.[1] Melyet ő látván, mondá a császárnak: ezek felségednek nagyobb tiszteletet tettek, mint az Istennek. Melyre a császár: mert ők domesticusok itten, én pedig idegen vagyok, s azért becsültek úgy meg.

(Gr. Teleki S. és Bánffi A. mátkasága.)

Gr. Teleki Sámuel Bánfi kisasszonnyal való mátkásodásáról, s ennek elvételéről maga helyén bőven írtam, mivel pedig a kisasszony már akkor csakhamar a catholica religioról professiot[2] tett, kérette vissza a gyürüt *gr. Bánfi*

---

[1]) A másolatokban a 3 utolsó szó hiányzik.
[2]) A másolatokban praetensio áll.

Dienesné asszonytól, ki is igérte, ha a 40,000 forintos contractust, melyben az örményesi jószágát a grófnak azon casusban is kötötte volt, ha quocunque demum modo elmulnék azon házasság. De ezt a gróf nem cselekedvén, amaz is megtartotta a gyűrűt.

Mivel pedig *br. Vesselényi Ferencz* úr excellentiája unokáját, *gr. Bethlen Domokos* úr kisasszonyát akarta eljegyezni s venni, küldött vala fel instantiát ő felségéhez, hogy a gyűrű visszaadatása iránt parancsolni méltóztassék, igazítván a grófnét praetensioja iránt ad viam iuris. De a grófné magát gondolván, Bécsbe felment, nyert is két rendbéli decretumot, azon contractus iránt mozditandó perének siető ellátása iránt. Ugy arról is, hogy *gr. Bánfi Dienes* úr excellentiája az elvett portékák specificatióját sub verbo nobili adja ki a guberniumnak, sőt a portékákat is, melyek még megvadnak, tegye a gubernium sequestruma alá. De ez még eddig haladott.

(Gr. Bánffiné Bécsben.)

A másik iránt pedig lejövén *György* fiával a grófné. írja (így!) az úrfi *gr. Telekinek* egy levelet, melyben maga mediatioját offerálta. De azomban más levelében azt írta, hogy ha a 40,000 forintos contractust, és annak defalcatiojára adott 15,000 frtot visszaadja, resignálja a gyűrűt, melyről szolgabíró által is szándékozott admoneáltatni. Azt mondá, azt fogja felelni: a gyűrűnek a 40,000 frtos contractussal és ajándékba adott 15,000 frttal semmi közi nem lévén, ezek iránt, ha tetszik a grófnénak, törvényt áll, vagy pedig jó okkal-móddal megegyezhetnek; a gyűrűt pedig vissza kívánja; ő felsége is ezt elvégezvén és megparancsolván. Mire megyen, megválik. Szándéka a volt, hogy ha szép móddal fogják, a contractust visszaadja, de a 15,000 frtot nem semmiképpen.[1])

[1]) Gr. Teleki Sámuel később elvette iktári gr. Bethlen Zsuzsánnát. Halmágyi ítélete ezen »igen ritka qualitású és nagyraszületett cavallier« felől fényesen bevált gr. T. S. pályafutásán. Halmágyi írja ugyanott (Naplója 243. l.), hogy »Erdélyben abban az aetasban nincs most oly qualificatus két ifjú úr, mint *Teleki József* és ez a *Sámuel;* széles tudományukra és nyelvek tudására nézve«.

Sámuel, a család alapító nagy Teleki Mihály legkisebb fiának *Sándornak* volt fia, második nejétől (petki Nagy Zsófiától) született 1739-ben. Együtt utazta be a külföldet tőle 20 évvel idősb testvérbátyjának Lászlónak a főkorm. tanácsosnak fiával, a vele egykorú (1738-ban született) gr. Teleki Józseffel (későbbi kir. táblai bíró, főispán, koronaőr,) és gr. T. Ádámmal (a későbbi dobokai főispánnal), leginkább könyvek gyüjtésére fordítván figyelmüket. Mária Terézia alatt kir. kamarás, küküllői főispán és erdélyi kormányszéki tanácsos; II. József alatt belső titkos tanácsos, 1784-ben királyi biztos az akkor alkotott nagyváradi keűrletben, Szabolcs, Arad, Békés, Csanád,

A grófné Bécsbe léte alatt a papja *Szilágyi* . . .[1] megtére a catholica religiora, maga is felséges asszonyunk jelen volt és *gr. Bánfiné* is gyermekeivel együtt. A honnan híre is futamodék, hogy maga is általment volna, de némelyek azt állitják, történetből esett, mivel az napra lévén audientiájának ideje rendeltetve, az illendőség hozta volna magával, hogy ő felségét békisérje a templomba. Én ugyan azt tartom, nem vallásunk szerelme és ebben való állhatatossága tartóztatja, mivel szíve egészen a világiakhoz ragadott, hanem a férjével való összveadásának félelme, mely ha nem volna, úgy tetszik, nem kételkedném benne. *(Gr. Bánffiné papja kitérése.)*

A császár előtt pedig nem nyert nagy gratiát azon pap megtérésével, mert a mint Bécsből írták, audientiát vévén a császárnál is, kérdezte a császár: hány esztendős? Felelet: 43. Kérdés: hány esztendeje, hogy pap? F.: 13. K.: mi győzte meg ily hirtelen a catholica religionak igazsága felől? F.: régtől fogva volt néki arra szándéka és hajlandósága s készülete, melyet most consummált. K.: hogy lehetett hát annyi esztendőkig lelkiismerete ellen való tudományt tanitani? és valjon, nincsen-é egyéb oka? nem kiván-é valamit? és nevezetesen mi akar lenni? F.: ő világi pap akar lenni. Melyre a császár: jobb lenne baráttá lenni és tart ő felsége, hogy ezen vallásához csak olyan hív lesz, mint az elébbenihez. *(József császár az áttért papot megleczkézteti.)*

Ugy volt az hír, hogy fenn maradna Bécsbe, de a mint értém, lehozta magával a grófné, kinek még ő gyermekeivel és férjével együtt bajt csinál és én úgy gyanítom, hogy a jószág administrátioját, melyért ő kész akarmit

---

Csongrád megye főispáni helytartója, a hajdúkerületben főkapitányi helyettes, Biharmegye főispánja (1785—87.). 1791. ismét Bihar vm. főispánja, 1792-ben magyar alkanczellár és Máramaros vm. főispánja; nemsokára erdélyi főkanczellár, a szt. István-rend nagykeresztese, a göttingai, varsói, jénai tud. akadémiák tiszteleti tagja. Ő alapította a m. vásárhelyi gazdag könyvtárt a u. n. *Teleki-thékát*, mely családi hitbizomány, a közönség használatára rendelve. A könyvtár catalogusát ő maga kiadta 3 kötetben (1796—1811.) Janus Pannonius pécsi püspök műveit is egykori kéziratokból összegyüjtve 2 kötetben kinyomatta Utrechtben 1784-ben. Meghalt Bécsben 1822-ben aug. 7. 83 éves korában. (A nagy zárt fekete kocsi, melyben holttestét Bécsből Sáromberkére hozták, még nem rég megvolt a m.-vásárhelyi Teleki-théka udvarán.) Első fia, az Erdélyi nyelvmivelő társaságért buzgó *Domokos* szintén nagy jövőt ígérő ifjú volt, de korán elhunyt (1798.) A családot 2-ik fia Ferencz terjeszté tovább; ennek unokája a mostani *gr. Teleki Sámuel*, a híres utazó, a ki Sáromberkén (Maros Torda m.) lakik.

[1] A keresztnévnek üres hely van hagyva.

mívelni, kiveszik a kezéből. Mit (!) e szerint *gr. Bethlen Adámné* ő excellentiáját is csaknem elevenen temeték el a gyermekei. Melyről már a nagyobbik megfizetett.

(Gr. Bethlen M. és gr. Nemes J. Bécsben.) Csak a minap járván fel Bécsben *gr. B.*[1] *Miklós* és *Nemes János* urak, felette nagy barátságba estenek, kik azelőtt roszakarók voltanak. Ez utolsó mutatta, mintha segíteni kivánná Bethlent a thesaurariusságra, hogy maga *(A kincstartóság.)* succedálhatna főcommisariusnak helyébe, melyet előttem is mondott, hogy néki annál több nem kellene, holott úgy vélem, maga ahoz inkább bízott. Én mondtam *gr. Bethlennek:* az a híre, hogy a sógora *gr. Kevenhüller* lenne thesaurarius. Melyre mondta: beszéllett ő a sógorával, volt is szándéka, de azt igérte, hogy ha maga kéri, ő lemond róla. Elkoppana pedig mindenik tőle, mert *gr. Clary* resolváltaték thesaurariatus praesesnek; de ennek még leérkezése halad.

---

[1]) T. i. Bethlen.

— Vége. —

FÜGGELÉK.

I. HALMÁGYI JÁNOS czímeres nemes levele, [illegible]

II. HALMÁGYI JÁNOS ÉS ID. HALMÁGYI ISTVÁN élete s végrendelete 1748-ból.

III. HALMÁGYI ISTVÁN NAPLÓJA németországi útazásáról és a göttingai egyetemről (1752–1753-ban)

IV. NAPLÓTÖREDÉK az 1753-iki nagyszebeni ország-gyűlésről.

V. HALMÁGYI ISTVÁN hivatalaira vonatkozó levelek 1752—1784.

VI. HALMÁGYI ISTVÁN [illegible] detéről. 1754. aug.

VII. HALMÁGYI ISTVÁN [illegible]

VIII. HALMÁGYI ISTVÁN [illegible]

ac valeat; haeredesque et posteritates ipsius utriusque sexus universi valeant atque possint. In cujus quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae nobilitatis signum haec arma seu nobilitatis insignia: *scutum* videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius trijugi monticulae inter occupante, cujus in eminentiore medio brachium humanum, viridi manica indutum, ternas triticeas spicas vola comprimere visitur; scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, ex eoque aliud brachium humanum, inferioria per omnia conforme proferente ornatam; a summitate vero sive cono galeae lacyniis sive lemniscis hinc flavis et caeruleis, illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates passim sese diffundentibus, illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus, quemadmodum haec omnia in principio sive capite praesentium literarum nostrarum pictoris edocta manu et artificio propriis ac genuinis suis coloribus clarius depicta, et ob intuentium oculos lucidius posita esse conspiciuntur, eidem *Joanni Halmaghÿ,* ipsiusque haeredibus ac posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et concedenda. Decernentes et ex certa nostra scientia, animoque deliberata concedentes, ut ipse a modo imposterum futuris ac perpetuis semper temporibus eadem arma seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum et antiquorum annotati regni nostri Hungariae, partiumque eidem annexarum nobilium, sub iisdem juribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem vel natura vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisi, ubique, in proeliis [etc. a szokott stilusban] . . imo nobilitamus, damus, donamus et conferrimus praesentium per vigorem. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras privilegiales secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitas eidem *Joanni Halmaghÿ,* ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas.

Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendi *Francisci Szegedy,* episcopi ecclesiae Vacziensis, et consiliarii nostri, ac per dictum regnum nostrum Hungariae aulae nostrae cancellarii, in civitate nostra Viennae Austriae, die vigesima octava mensis Novembris, anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo nono, regnorum nostrorum Romani duodecimo, Hungariae et reliquorum decimo quinto, Bohemiae vero anno decimo quarto; reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus ac dominis Georgio Sze-

lepcheny metropolitanae Strigoniensi, altero Georgio Szechený Colocensi et Baciensi ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopis; Thoma Pálffy ab Erdőd Agriensi, fratre Martino Borkouich Zagrabiensi, Georgio Bársony Varadiensi, dicto aeque Georgio Széchény administratore Jauriensi, Matthiae Szentthamásy electo Transsylvaniensi, Stephano Sennyey de Kis Sennye Weszprimiensi, praetacto Francisco Szegedy Vacziensi, Leopoldo a Kolonich Nittriensi, altero fratre Hiacyntho Makripodary Chanadiensi, Joanne Gubasoczy electo Quinqueecclesiensi, itidem Joanne Szmolyanovich electo Segniensi et Modrusiensi, aeque Joanne Szászy electo Szirmiensi,[1] Georgio Pongrácz electo Szamandriensi, Francisco Gorup electo Nouensi, Andrea Szily electo Scopiensi, similiter Andrea Mokchay electo Corbauiensi, tertio fratre Christophoro de Roxas Tininiensi, quarto fratre Paulo Juanouich electo Scardonensi, quinto fratre Nicolao Plumbeo electo Bosnensi et Georgio Berdoczy electo Rosonensi ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei foeliciter gubernantibus. Item spectabilibus ac magnificis, officio palatinali vacante, comite Francisco de Nadasd, perpetuo terrae Fogharas, judice curiae nostrae regiae; comite Petro a Zrin, dictorum regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, comite Adamo Forgach, perpetuo de Ghymes tauernicorum; comite aeque Adamo a praenota Zrin agasonum; comite Nicolao Pálffy a praelibata Erdeod cubiculariorum; comite similiter Nicolao Draskovich de Trakostyán janitorum; comite Georgio Illésházy de eadem perpetuo a Trinchiny dapiferorum; comite Christophoro de Battyan pincernariorum; comite Paulo Eszterhazy de Galantha perpetuo de Frakno curiae nostrorum regalium in Hungaria magistris, ac mentionato comite Nicolao Pálffy a memorata Erdőd comite Posoniensi et caeteris quam plurimis saepefati regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores

Leopoldus mpr.

Franciscus Szegedy
episcopus Vacziensis.

Stephanus Orban mpr.

Behajtott szélén, jobbról: Anno Domini 1670 die 29 mensis Aprilis in oppido *Zemplin*, termino videlicet ac loco celebrationis generalis congregationis istius comitatus Zempliniensis, praesentes sacrae caesareae regiaeque Majestatis domini domini,

[1] Az eredetiben hibásan Szirmirmiensi.

nostri clementissimi privilegiales donationales et armales literae praesentatae, debito obsequio acceptae ac solemniter publicatae sunt per me

Petrum Kazinci
juratum eiusdem comitatus notarium.

Behajtott szélén, balról:

Ladislaus de Szemere
vicecomes comitatus Zempleniensis mpr.

Közbül, újabb kézírással: Productae in tabula continua i. comitatus Krasznensis judiciaria, anno 1770 die 21 Martii. Lectae per ordinem eiusdem i. comitatus notarium

Ladislaum Jankovits mpr.

(Czímeres eredetije, a pecsétzsinórok helyével, függőpecsét nélkül, nehány kisebb vérfolttal 76 × 66 cm. nagyságban, szilágysomlyói Halmágyi Kálmán kir. járásbiró tulajdonában, Tekén.)

II.

Halmágyi János és id. Halmágyi István élete s végrendelete. [1]

(1743.)

Apologia mea.[2]

Gratia et Pax, à Qui est, Qui erat, et Qui venturus est.
Apocalypsis I. 4. etc.

Mind a természetnek világából, mind a mindeneken bölcsen és szabadosan uralkodó Istennek a Szentírásban kijelentett akaratjából világos dolog az, hogy a vakmerőségből származó bünöknek még a maga szerelmesiben is az Jehova Isten erős meglátogatója és mindeneket igazán ítélő bírája, ki a maga szentséges szövetségének megrontásáért nemcsak megfenyegette a bünben megáltalkodott embert, még pedig vérontó fegyverrel, megerőtelenítő éhséggel és pusztító döghalállal; sőt meg is állja bosszúját azokban is, a kik ő hozzá közel vadnak és másoknál közelebb járúlnak.

Azon ő Felsége kemény fenyegetődzésének valóságát keservesen érzette az Istennek szive szerint való embere szent Dávid akkor, mikor az ő szivének felfuvalkodottságából az ő királysága alatt lévő népet megszámláltatni parancsolta volna; hozzája küldi Isten a prófétát és világosan megizeni nékie, hogy az ő felfuvalkodottsága büntetlenül semmiképpen nem maradhat, hanem említett büntetésül éhség, fegyver és döghalál közül egyet válaszszon el. Akkoron is mindazonáltal Istennek nagy kegyelmessége járult az Dávidhoz, mivel az említett nevezetes három csapásoknak csak egyikét parancsolta ő Felsége választani; a miatt is mindazonáltal igen nagy keserüségben volt a szegény Dávid.

Mi pediglen, kik az Isten népének nevezeti alatt e mostani aetasban élünk, mennyivel inkább megbántottuk,

[1]) Az emlékirat hátlapján, Halmágyi Ferencz, középszolnoki alispán kezeírásával.

[2]) Az emlékirat hátlapján, id. Halmágyi István, krasznamegyei alispán kezeírásával.

minden rendek között felette eláradott tetemes bűneinkkel: bizonyára világosan megtetszik abból, hogy az említett nevezetes három csapásoknak nemcsak egyikével, vagy ketteivel látogat mostan ő Felsége bennünket, hanem egyszersmind mind az három csapásoknak erejét voltaképen tapasztaljuk, ha észre akarnók magunkat venni.

Fegyverkezés ugyan szinte most hazánkban nincsen; de a mely fegyverkezés az szomszéd országokban, néhány esztendőktől fogva keményen és nagy mértékben uralkodik, annak ereje ez mi hazánkban is elhatott akkor, mikor azon hadakozás segítésére, ezen haza is, mind gyalog, mind lovas militiát erigálni, s mindenféle apparatusával kiállítani kételeníttetik etc.

Istennek ő Felségének, az *Éhség* által való nagy csapása és ostora ez hazában, majd közönségesen is ugyan, de kivált ez mi földünkön, igen nagy mértékben tapasztaltatik. Mivel vagyon már öt s hat esztendeje, miólta sem a szántóföldeknek, sem szőlőhegyeknek, sem gyümölcsfáknak etc. oly termése nincsen, minemüvel Isten, maga jókedvének bizonyságáúl, mind azokat oly terméssel megszokta áldani, ingyen való kegyelmességéből, hogy mind magunk táplálására, mind szegényeknek kivántató adakozásra, s mind egyéb szükségeinknek bétöltésére, ő Felsége bőséges termést szokott engedni. Hanem hol aszály, hol rogya (!), hol jégesők, hol sok esztendőktől fogva hallatlan árvizek, és egyszóval minden névvel nevezendő idők injuriái által a már megmutatott áldását Isten annyira elvészi, hogy se a szérűről, se a sajtórúl etc. ne lehessen a népnek megelégíttetése, hanem mindenféle álnoksággal, koldúlással, lopással, csalással etc. kellessék a népnek magát, a mint lehet, megelégíteni.

De mindezen büntetésekkel sem elégedik meg ő Felsége, hanem a pusztító *Dög* is e két országnak nagy részeiben, de kivált e mi lakó földünkön oly közönségessé tétetett, hogy egymással határos 12 s több helységek között is alig vagyon egy helység, melyben ne omlanék a nép; annyira, hogy a kik még egészségesebbeknek láttatnak, azok teljességgel semmi egyéb dolgot ne tehessenek, hanem minden idejeket éjjel nappal a megholtaknak takarításában kellessék tölteniek. Mely miatt annyira megbódúlt a nép, hogy épen nem tudja magát mely felé fordítsa. Mert nemcsak keveses, de jó feles számból álló háznépek közül is, alig maradjon egy vagy kettő életben, sőt sokak teljességgel elfogynak és minden maradék nélkül elpusztulnak.

Hozzá járulhat ezekhez a marha dögi is, mely sok helyeken uralkodik.

Mindezek ily formán létének keserves meggondolása kénszeríte engemet is arra, hogy minekelőtte az én életemnek estvéje elérkezvén, minden érzékenységim a szolgálattól megszünnének, szüléim s magam állapotjáról és életemnek eddig való bánatos és fájdalmas folyásáról, tenném valamely jedzést, melyből jövendőben gyermekim, ha Isten egyet vagy kettőt méltóztat e világi életre, lássák meg, kiktől vettem légyen e világi gyarló életemnek eredetét és hogy én nagy árvaságban élvén, gyermekségemtől fogva mennyi viszontagságokon kellett általmennem.

*

Édes atyám volt nemes Fogaras földén lévő Halmágyról (componitur ex Három halom ág) való *Halmágyi Pap János*, kinek vérszerint való atyafiai ottan mostan is vadnak, és én is őket meglátogatván *1713-ban*, láttam *Pap István* s *Pap János* bátyáimat, magok lakó helyében, kiknek az édes atyjok volt egytestvér az én édes atyámmal; kik midőn megláttanak, meglármázódtanak volt, gondolván, hogy kevés jószágokból édes atyámat illető résznek kezemhez vételére mentem közikben, mivel valamely más atyafi is akkortájban pénzül vett volt ki valamely részt kezekből; azért első tekintettel én tőlem is igen tartózkodtak. De megtudván, hogy csak az ő látogatásokra mentem, igen jó szivvel láttanak.

1702-ben én az enyedi collégiumban tanultam. Halmágyon lakó *Bartalics Györgyné*, az édes atyámnak testvérnénje, megértvén, hogy Somlyón lakó *Halmágyi Jánosnak* fia vagyon az enyedi collégiumban, önként, csak az én látásomért eljött Enyedre és engemet igen nagy ápolgatással fogadott; mikor elsőbben meglátott, örömében sírt is, és nehezen is vált meg tőlem.

Ezeknek mostan is vadnak említett Halmágyon posteritási, és azoknak jószágocskájokban mostan is benne vagyon az édes atyám része.

Említett édes atyám születése, a mint conjiciálhatom, volt circa annum 1650 [1]); ki is kicsiny korában maradván árvaságra, valamely nénje tartotta s nevelte és annak idejében az fogarasi scholában adta bé tanulni, szintén olykor, mikor az erdélyi nemes principatus nagy fegyverkezésben volt, a török ottan-ottan béütvén az országban és az

[1]) Előbb kellett születnie, mert 1669-ben nyert czímeres nemes levelet, azt pedig 19 éves ifjúnak nem igen osztogatták.

akkori fejedelmek között is gyakor változások történtenek [1]; és a miatt is az hazának nem kicsiny szenvedései voltanak, úgy az protestans religióknak is.

Mikor az atyámat azon nénje béadta a fogarasi scholában, akkor megmondotta: arra édes fiam ennekutánna réá emlékezzél, mivel most üldözések vadnak, hogy a te szüléid s nemzetséged nem pápisták, hanem igaz calvinisták és ezt soha el ne felejtsd etc. etc.

Addig jár az édes atyám a fogarasi scholában, egy alkalmatossággal egy *Fülkei János* nevű, magánál nagyobb és idősebb gyermekkel csak elvész és nem tudatik hová lettenek. Ők pedig a kassai pater jesuiták residentiájában találták magokat, hová őket bizonyos lovas szekér és valamely páter, vagy jesuita vitte. Kassán a magok studiumát néhány esztendők alatt derekason absolválják, úgy mint catholicus gyermekek és bizonyos időkben meg is gyóntanak.

Mikor már egyéb scientiákat, úgy a philosophiát is formaliter absolválták volna, megparancsoltatik nékiek — készítsék úgy magokat, hogy nékik sine omni exceptione ad ordinem cleri kell magokat devoveálni.

Az pedig Istennek kiváltképen való gondviselése volt körülöttük, hogy egymás mellől el nem szakasztattak, hanem együtt neveltettek és taníttattak a pater jesuiták residentiájában, holott is házakat sepregettek, kemenczéket füjtöttek (!) etc. etc.

A mikor nékiek megparancsoltatott, hogy papokká kell lenniök, *Fülkei János*, mint nagyobb, az atyám nénjének szavaira inkább reá emlékezett, és mondotta *Halmágyi Jánosnak:* emlékezzél reá Jankó, mikorównéd tégedet a fogarasi scholában tanulni béadott, megmondotta néked: el ne felejkezzél arról, hogy a te szüléid s nemzetséged nem pápisták, hanem igaz calvinisták.

Mely szókra az atyám is reá emlékezvén, elvégezik magokban, hogy a klastromot oda hagyván, menjenek calvinista scholában, mert különben pápistákká kell lenniek etc. Azt magokban determinálván, éttzakának idején kapu alatt kibúvnak és azon éjjel addig mennek kettecskén, míg Isten vezérléséből reformata religion lévő faluban érkeznek; holott is a falusi birónak magokat s dolgokat aperiálván.

[1]) Érti az 1660 körüli válságos időket, midőn *II. Rákóczi Györgyöt* a porta a fejedelemségben megtűrni nem akarván, fegyverrel avatkozott Erdély ügyeibe s Rákóczit a gyászfenesi csatában levervén (1660 május 22-én), *Barcsai Ákost* ültette a fejedelemségbe s az ő megöletése után (1661 jun.) *Kemény Janost* is elgázolták Kucsuk basa hadai a nagy-szőlősi csatában (1662 jan. 23.).

a biró ex commiseratione, maga házának héjjára elrejti őket. Jó reggel érkeznek Kassáról azon faluban, a kik *Fülkei János* s *Halmágyi János* persequálására expediáltattak és a birót kemény fenyegetésekkel faggatják, hogy azon éttzaka két legényke bizonyosan oda jött, azért a biró keresse meg és állítsa elő, különben tudtára légyen, hogy felkaróztatik etc.

De mindannyi fenyegetésektől is a biró meg nem ijedvén, az expeditusokkal együtt az egész faluban kereste a két legényt, de nem találtatván, az expeditusok re infecta mentenek vissza Kassára.

Harmadnap mulva a biró viaticumocskát ád a két legénynek, informálván őket, hogy ilyen s ilyen falukon által Sáros-Patakra menjenek; ott a reformátusoknak szép scholájok vagyon és minden félelem nélkül subsistálhatnak. Sáros-Patakon a professorok s az egész scholabéli ifjuság jó szivvel fogadja őket s néhányszori examenjek és censurájok után a togatus deákok száma közé való bévételre igenis alkalmatosaknak itéltetnek s acceptáltatnak is, a minthogy ottan bizonyos ideig deákok is voltanak.

Successu deinde temporis azon s.-pataki scholából *Fülkei János* is scholamesterségre kimegyen; *Halmágyi János* hasonlóképen bodrog-kereszturi scholamesterré lészen.

Az alatt *Fülkei János* papi hivatalra devoveálván magát, bizonyos ecclésiákban mindaddig dicséretesen fungál, míg szilágy-bagosi ecclésiának predicatorává lészen.

Halmágyi János pedig a bodrog-kereszturi néhány esztendeig tartó scholamesterségből, *Tökölyi Imre* fejedelem hadakozásának alkalmatosságával *Szuhai Mátyás* ezeres kapitánynak secretariussává lészen és mindaddig szolgálja, mig *Tökölyi Imre* napnyugot felől, a napnyugoti kereszténység hadaitól, napkelet felé nyomattatván érkezik a szilágy-bagosi határra s mezőre, hová Bagosnak is, a több szomszéd helységeknek is kenyereket szekerekkel és vágókat bőségesen kellett administrálni, és az olyan gazdálkodást Szilágy-Bagosról a pap *Fülkei János* praesentálta.

Kit midőn *Halmágyi János* meglátott volna, csudálkozással szemléli, a Tisza mellyékéről *Fülkei János* hová származott légyen papnak. Mikor a pap a kenyereket osztogatná, *Halmágyi János* a néki obtingált kenyeret nem vészi el a paptól, hanem garázdálkodás formán mást s fejérebbet kiván. Az pap is *Fülkei János* midőn mondaná: ne válogass annyira barátom! reá tekint és kérdi: nem te vagy-e *Halmágyi János?* Ki könnyen felel: akárki legyek én, ne kérd azt, csak adj kenyeret a szépiből etc. Mely

szókra mondja a pap: légy várakozásban kedves barátom egy kevéssé, majd adok én neked kenyeret.

Midőn a pap a táborról vissza akar a faluban menni. magától semmiképen el nem hadgya *Halmágyi Jánost*. hanem maga házába vivén, igen specialiter jó szivvel látja.

Az erdélyi akkori mgs fejedelem *Apaffy Mihály* és az ország azon időben küldötte volt hires praesidiummal Somlyóra *Bialis Ferenczet;* kinek secretariusra lévén szüksége, mindenfelé tudakoztatott, valamely alkalmas subiectumot.[1]) Bagosi pap is *Fülkei János* megtudván azt, a somlyai kapitánynak minémü emberre volna szüksége, tudván azt is, hogy azon kapitány *Bialis Ferencz* előtt nem vallana bestelenséget (!) *Halmágyi Jánossal;* általlátván azt is, hogy *Tökölyi Imre* már az országban meg nem maradhat. nyomulván mindenütt utánna a római császár s magyar király ereje, persuadeálni kezdi *Halmágyi Jánosnak:* hadgyon békét a bizonytalan bujdosásnak, inkább fogja magát bizonyos élet módjára etc. *Halmágyi János* is cedálván a rationak, a mely napon *Tökölyi Imrének* maga hadaival a bagosi határról el kellett indulni, azon napot megelőző éttzakán *Halmágyi Jánost* a bagosi pap *Fülkei János* maga békiséri Somlyóra, és jó reggel *Bialis Ferencz* kapitánynak praesentálja, ki is kedven kapott rajta. Mely szerint lett *Bialis Ferencznek Halmágyi János* intimus secretariussává. nemes Kraszna vármegyének notáriussává, az akkori praesidiaria militiának fizető mesterévé és egyszersmind dézmássá; mivel az mgs fejedelemtől és a statusoktól a dézma a praesidium intertentiojára deputáltatott volt. Ezeknek így létét magam értettem, t. *Fülkei János* uramtól zilahi papságában.

Halmágyi János jó magaviselésével és igen specialis deákságával *Bialis Ferencznek* úgy influált, hogy felkelésétől fogva lefekvéséig minden idejét teljességgel ott kellett eltölteni. És a kassai klastromban való tanulásának azt a hasznát vette, hogy jóllehet *Bialis Ferencz* pápista volt, de valamikor barátok, paterek etc. mentenek hozzája. *Halmágyi Jánost* a barátokkal szántszándékkal összvekapatta és igen kevés volt, a kit nem insaccált volna. Melyért *Bialis Ferencz Halmágyi Jánost* maga calvinista jesuitájának hivta.

[1]) Bialis Olasz Ferencz már 1661-ben is somlyai kapitány volt (Petri Mór: Szilágyvármegye monographiája I. k. 321. l.) Somly fontos végvár volt a Váradot (1660.) elfoglalt török Kraszna és Közép-Szolnok felé terjeszkedése miatt. Bialis Ferencz utasitását 1675-ből közli Petri Mór id. m. I. 325. l.

Mivel *Halmágyi János* a catholica religiot ex asse exhauriálta volt, midőn jobb emberei s szives baráti voltanak nála mulatásban, két köpenyegből baráti habitust csinált magának s jó kedvéből formaliter misét szolgáltatott.

Volt abban az időben Somlyón *Szarkáné* nevű gazdag boltos asszony, kinek a mint az hire volt, megvolt egyszersmind száz főkötője. Kit *Halmágyi János*, mind úgy, mint ifju legény, mind talán segíttethette is magát vele, magához hajtott és gyakran egymáshoz jártanak; *Szarkáné* zöld ruhát kinn a városon, Halmágyi János veres köntöst a somlyai várban viselvén.

Somlyai református pap akkor volt *Miskolczi Csulyak Gáspár*, kit páter *Ravasz*, az akkori persecutio alkalmatosságával Nagy-Bánya városáról erőszakosan kihajtván, a templomot, scholát, parochiákat és az ecclesiastica personáknak minden javokat elfoglalta volt, és Somlyó városa bujdosásból hozta volt papnak; mivel mind jó pap, mind hegyaljai igaz nemes ember volt.[1])

Ezen *Miskolczi Gáspár* egy alkalmatossággal a somlyai templomban *Halmágyi Jánost*, mikor maga is jelen volt, ily formán prédikállotta ki: egy kő lyukban (a somlyai várban) lakik egy veres sárkány (H. J.), kivel a váráson lakó zöld kigyó (Sz.-né) igen nagy barátságot és szövetséget vetett, úgy, hogy egymás nélkül épen nem lehetnek etc.

Melyen *Halmágyi János* igen confundálódott s nagy búval és szégyennel mégyen az *Bialis Ferencz* palotájára. Észre vészi *Bialis Ferencz Halmágyi János* szomorúságát s kérdi: mi lelte kigyelmedet *János deák?* Ő semmit nem felelvén, mások mondották meg, hogy a pap kiprédikállotta etc. Nagy kaczagással mondja *Bialis Ferencz:* semmi az *János deák!* A melyik asszony tetszik kegyelmednek, csak szeresse bizvást, meglátom én, ki bántja kegyelmedet?

Idő mulva *Halmágyi János* elvészi feleségül *Miskolczi Gáspár* és felesége *Szentjóbi Sára* leányát *Máriát*, circa

---

[1]) *Miskolczi Gáspár* hirneves ref. pap volt, kinek több munkája maradt fenn, így az »*Angliai indepententismus*«. Magyar nyelven kibocsáttatott *Miskolczi C. Gáspár* által. (Utrecht 1654.) Ajánlva a Zemplén és Abaujvár megyében levő lelki tanítóknak »Franekerában Pünkösd havának 12. napján 1654. esztendőben.« (Ld. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár I. k. 378. l.). Másik munkája »*Egy jeles vadkert*«. »A boldog emlékezetű *Miskolczi Gáspár* sok szép ekklesiáknak mind Magyarországban, mind Erdélyben hasznos tanítója által magyar nyelvre fordíttatott.« Lőcsén nyomt. 1702. Ajánlva csegei Vass Györgynek. »Irám 1691. eszt. 25. aug. az én bujdosásomban, a honnét igeni predikátorságra, azután Istentől udvarhelyi esperestségre hivattattam«. Ld. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár I. k. 654. l.)

annum 1678, és egymás után születnek 1679-ben *Éva*, 1680-ban *János*; kik oly idején meghaltanak, hogy sem ők az utánnok valókat, sem az utánnok valók őket nem látták. 1684-ben *Sára*, 1686-ban *István*, 1688-ban *Sándor*. Ez rakás fáról leesvén, scholában járni indult korában, lábacsontja czombjában eltört, abból meggyógyulván, csakhamar megholt. 1690-ben *Krisztina*, ez is két vagy három esztendős korában költözött el, és 1692-ben posthumus *János*, kivel az édes anyánk viselősön maradván, két holnap mulva tette le terhét. És így *Sára, István* és *János* életben maradtak.

Az édes atyám *Halmágyi János* uram 1692-ben 7 Maji somlyai várban holt meg és 9 Maji temettetett el, circiter 40, vagy többecske esztendős korában. Az édes anyám, *Miskolczi Mária* asszony, circa 1693. *Bialis Ferencznek*, ki az édes atyám házát igen patrocinálta, javallásából ment férjhez *Bagaméri Mester Andráshoz*, ki mivel jó deák volt, somlyai scholamesterségből succedált az atyámnak *Bialis Ferencz* secretariusságában. De igen a boritalnak adván magát, a mi keveset (circa fl. 1300) az atyám, gyermeki tartására s taníttatására hagyott volt, elvesztegette. Az édes anyám sok könyhullatásokkal nyelte. Semmi egyéb pénz nem maradván, hanem Ballára volt kiadva negyven vonás forint, fl. 40.

1694-ben az édes anyám engemet, noha gyenge gyermek koromban és keserves sirások között, de ugyancsak az édes atyám parancsolatja szerint, tanulás kedvéért küldött a kolosvári református collegiumban. Holott két esztendeig s két holnapig Kolosvár városa akkori notariussa *Rácz István* feleségével, *Budai Annával*, azért mert az édes atyámtól egy fakó paripát vett volt hitelben nyolczvan forintokban, in fl. 80 (mely paripát ott laktomban is tartotta), nékem jó asztalt tartott. Esztendeig pedig *Fekete Jakab* nevű compactor is 46 forintért (melynek negyvene a ballai adósságból tölt ki) és két sertésért jó asztalt tartott. Kolosvárt lakásomban az édes anyámnak testvéröcscse *Miskolczi Ferencz* uram viselt gondot reám.

Említett mostoha atyám *Bagaméri Mester András* uram közel három esztendeig lakott az édes anyámmal és született két leánykájok: *Mária*, annakutánna *Viski Jánosné* és *Borbára*, annakutánna *Kis Sándorné*. Azalatt én szüntelen Kolosvárt lakván, egyszer sem hozattattam ki, mely miatt nemcsak az édes atyámnak, de még az édes anyámnak is külső formája s ábrázatja úgy obliterálódott elmémből, mintha soha egyiket sem láttam volna, és így magok jó emlékezeténél egyebet nem hagytanak. Én pedig

Kolosvárt rudimentaria, grammatica, syntactica classisokat alkalmas fundamentummal absolváltam.

Bagaméri M. András urammal való lakásának harmadik esztendejének vége felé az édes anyám meghal, kinek hideg tetemét sem láthattam. Jóllehet engemet igen várt s sokat is kiáltozott, ládáinak kolcsát haláláig maga feje alatt tartotta, hogy nékem adja. Mindazonáltal meghalása után is igen későre hozattattam ki Somlyóra Kolosvárról.

Azon idő alatt az édes anyám testvér nénémet, *Halmágyi Sárát*, gyenge leányi állapotjában férjhez adta *Enyedi Istvánnak*, kit *Nagy Istvánné Türi Kata* nevü nénje tartott fel Somlyón, de édes atyja *Krakkai János* és mostoha anyja Enyeden életben voltanak.

A mi időre Kolosvárról Somlyóra kihozattattam egy bizonyos időben, a mi bonumocskák s egyetmások az édes anyámról maradtak volt, azokat az *Halmágyi János* három és *Bagaméri András* két gyermekei között, bizonyos convocatusok felosztották, és az *Halmágyi János* acquisitumából a *Bagaméri András* gyermekeinek is egyenes részt adtanak, tudniillik a suta-ujlaki portiot azoknak itélvén, melyet mostan is birnak. Az *Halmágyi János* gyermeki számára pedig Kémeren 400 forintban acquirált ajtai rész jószág maradt.

Melynek is negyedrésze említett *Halmágyi Sára* néném részére, hogy ő már kiházasíttatott volt, másik negyedrésze, hogy én már scholában jártattattam, az én számomra, kétnegyedrésze pedig *Halmágyi János* öcsém részére, hogy ő kisebb s neveletlenebb volt, itéltetett. Esztendő szám szerint való hasznocskája pedig három egyenes részre subdividáltatott.

Ezek szerint *Enyedi István* sógorunk, mostoha atyánk *Bagaméri András* keze alól engemet és *Halmágyi János* öcsémet maga keze alá vett, külső s belső egyetmásinkkal s bonumocskánkkal együtt. Volt 6 ökör, 4 ló hámjaival és különös vasas szekereivel, ekéjével, 4 tehén, 200 véka búza, 120 véka árpa etc. Ládabéli egyetmások mindnyájunknak külön csomókban rakva, hordó borok, szalonnák, házi, ágyi eszközök etc. etc.

Említett *Enyedi István* én hozzám jó szivvel viseltetvén, én felőlem gondolkodott úgy: mivel az kolosvári intertentiom árvaságomhoz képest igen költséges, jó lesz nekem az nagyenyedi collégiumban transponáltatnom; elsőbben azért, hogy az ő édes atyja s mostoha anyja *főzés és mosásbéli* gondviseléssel lehetnek hozzám, azután azért, mert azon enyedi collégiumban *Miskolczi Sigmond* az édes anyám

testvéröcscse primarius deák és publicus praeceptor is volt, és a mellett mgs gr. *Teleki Sándor* úrfinak is pedagogusa volt, s a szerint segítséggel lehet. Harmadszor azért, mert *Pataki István*, kinek édesanyja *Miskolczi Judit*, az édes anyámnak testvérnénje volt, enyedi deák lévén, a collégiumban a mellett ellakhatom.

Mely conceptusok mellett *Enyedi István* magával együtt elvitt engemet Enyedre, circa 1697, holott említett *Pataki István* bátyámmal egy kamarában laktam, véle és más négy személyek, úgymint hatan egy commensalitáson voltunk, mindennap renddel főzettünk; mikor én reám került a series, *Enyedi István* mostoha anyja, *Krakkai Jánosné* készített jó ennivalókat. Mikor megszűkültem, vagy innepekre, caniculákra etc. a commensalis társaim kioszlottanak, nékem mgs gr. *Teleki Sándor* úrfi asztaláról bőséges provisiom volt, és meg volt parancsolva, hogy valamikor a scholában ennivalóm nem lészen, mindenkor lemenjek és le is mentem, mely szerint is Istennek nagy gondviselését tapasztaltam. *Miskolczi Sigmond* bátyám sok szép és hasznos könyvekkel is megajándékozott, annyira, hogy magamnak is szükséges könyveim bőségesen voltanak, másoknak is adhattam s adtam is, mivel magam is a jó könyveket megszerzettem.

Az enyedi collégiumban mindaddig laktam, míg a Rakocziana revolutio magát 1703-ban előadta, és ott syntaxist, poesist, rethoricát annyira absolváltam, hogy minden classisban az imperatorságot consequáltam. Azokon általmenvén, a publica, logica, görög, historica, philosophica s theologica leczkéket is frequentáltam, de nem induáltam volt.

Ugyan Enyeden még két esztendőt a scholában jó szivvel eltöltöttem volna, hogy inkább perficiálhassam magamat. De 1703-ban nyárra kelve gyalog Somlyóra kijövén, az említett Rakocziana revolutio ott lepett, s a miatt kinn rekedtem.

Idővel Enyed városa is, mint az egész provincia Rakoczianusok közé elegyedvén, erdélyi commendans generalis *Rabbutin* parancsolatjából, Enyed városa felprédáltatott, elégettetett, mind az városon, mind az collégiumban sokak megölettettek,[1]) mely alkalmatossággal minden egyetmásocskám, ugymint jó könyvekkel tele ládám, fehér ruhács-

[1]) Enyedet br. Tige a császári hadakkal 1704 márcz. 15-én (virágvasárnapon) támadta meg és pusztította el a Székelyföldről (Udvarhelyről) Torda, Kolozsvár, Beszterce felé vezetvén seregét.

kám, ágyi eszközöm részszerint elégettetett, részszerint elvitettetett, és így nem volt minélfogva continuálhassam studiumomat.

Az enyedi collégiumban való tanulásomnak ideje alatt a ballábam kisebesedvén, majd esztendeig *Makainé* nevü öregasszony gyógyított.

1703-ban az említett Rakocziana revolutio kezdetin mindjárt mindenféle dolgok mind a két hazában confusioban mentenek. Sehol semmi rend nem tartatott, minden nagy dolgok kicsinyekkel öszvezavarodtanak, világos fosztogatások, gonoszságok, latorságok, prédálások, erőszakgyakorlások (et quae non genera malorum) végnélkül gyakoroltattanak. Ha kinek valami javacskáját érzették, az mindjárt ellenséggé lett, s minden jószágában sákmány hányattatott; házok etc. felverettettek, marhák, mind lopva, mind erővel elvétettek s hajtattak; kinek mi tetszett, az szabad volt, és egyszóval minden jó elveszvén, minden gonosz előállott, melyeknek eszemben jutása, mostan is hajamat felborzasztja etc.

Mely gonoszoknak Somlyó városa is nem kevéssé volt részese, mivel 1703-ban Rut és Spes napján, a kolosvári németek és ráczok Somlyóra kiütvén, sokakat megöltenek, az egész várost felprédálták s elégették; a népnek katonáktól való félelem miatt templomokban hordott sok egyetmási mind elvitettenek, senkinek semmije nem maradván. Melyek miatt annakutánna is gyakran úgy meglármázodott Somlyó, mint sedes belli, hogy estve kiki maga házacskájában, vagy kalyibájában lefeküdt is, de reggelig az hegyek tetejére s erdőkre kellett kiszaladni etc.

Aztán azok alatt az revolutionalis esztendők alatt, többire lelkünket mintegy az markunkban hordoztuk; mindenfelé való utozások bátortalanok voltanak, minden folyása azoknak félelemből, üldözésből, futásból, bujdosásból, huzásból, vonásból, lopásból, ragadozásból etc. állott.

Mindaddig míg 1711-ben az *Rákoczi Ferencz* fejedelem hüségén lévők igen öszveszoríttattak, és successive az hatalmas német nemzettel mintegy békességre mentenek, az magyaroknak kegyelem és minden jószágoknak kezekben bocsátása megigértetvén s meg is adatván. Ekkor osztán valami csendesség virradott fel: kiki a maga hazájában, házában s jószágában szállott és a dolgok rendre kezdettenek állani.

Ezek szerint én is 1711-ben több becsületes bujdosó emberekkel haza jöttem Somlyóra tavaszszal és nemes Kraszna vármegye generalis gyűlésében juratus assesornak constituáltattam.

Ugyanazon esztendőben 1711. becsületes emberek javallásából mgs br. *Vesselényi István* uram ő nga hivataljára ő nga secretariusi szolgálatjára adtam magamat.[1] Mely úri embertől conventiot, melylyel kinált, nem vettem, de mind becsületem meg volt nála, mind pedig azt a praxist tartotta, hogy minden három holnapban kérés nélkül nyujtott legalább tíz-tíz forintokat első esztendőkben, azután minden angarián 12, 15, sőt 18 forintokat is önként s jó szivvel adott etc.

1715. azon úri ember maga szolgálatja mellől meg el nem bocsátott volna, de scorbutus nemű nyavalya mindkét lábamon erumpálván, szüntelen terjedett és rajtam erőt vett. Melynek mintegy két esztendő alatt sem orvosát, sem orvosságát nem találtam. Beszterczei híres borbély vagy doktor *Dignes* orvosolt. Ugyan beszterczei *Borbély Péter* nevű ifju ember mesterségét rajtam próbálta. Parajdi sós vizeket, marosszéki híreshasznú vizeket s forrásokat mindet elpróbáltam, hol több, hol kevesebb időt töltvén. Ugyan Maros-széken, Ákosfalván volt *Szőcs Mihályné* híres orvos asszony, ki olyakat is, kiknek gyógyításából jó borbélyok is kifáradtak, hasznoson meggyógyított, a minémüeket magam is láttam; annál 18 hetet kevés haszonnal, sok szenvedéssel s költséggel töltöttem.

Megunván a sok bujdosást és haszontalan költéseknek profusioját, utoljára mentem Szebenben, ott *Borbély Tamás* nevű jó emberem is kurált és maga házánál is jó szívvel tartott. Mig ott voltam Szebenben, a doktorok s borbélyok reám czéhet gyüjtöttenek s nyavalyám gyógyítása iránt hosszason discurráltanak. És mivel a balszáramon oly széles seb volt, mint a tenyerem és általyában oly hosszú, hogy csak két újjnyi közi volt hátul, hogy öszve nem szakadott: arra nézve többire mindnyájan oly sententiában voltanak, ha csak el nem vágattatik a ballábam térdben, soha különben meg nem gyógyúl.

Volt mindazonáltal oly doktor egy, ki úgy discurrált: kár volna oly nemes legényt annyira megcsonkítani, mivel mig hátul a seb öszve nem szakad, lehet addig még a gyógyuláshoz reménség, de ha az általszakad, teljes lehe-

[1]) Wesselényi István, a kurucz vezér Pál fia. 1674-ben született Gerenden, nagyanyja özvegy Kemény Jánosné házánál; 1734-ben halt meg. Királyi táblai ülnök, aztán kormányszéki és v. b. t. tanácsos volt, Közép-Szolnok vármegye főispánja, a ki a *bárói* czimet újabban is megszerezte. Felesége gr. Bánffi Kata, az első gubernátor gr. Bánffi György leánya. Ő építtette a zsibói régi udvarházat. (Dr. Petri Mór: Szilágyvm. monographiája I. k. 430.)

tetlen lesz meggyógyítani, és ha addig orvosságom nem találkozott is, találkozhatik még! Én pedig inkább akartam volna azon nyavalyámmal meghalni, mint magamat meg hagyni csonkítani.

Arra nézve ugyan 1715-ben őszszel hozattam magamat Somlyóra, mint hazámban, oly conceptussal, hogy ha már azon nyavalyával meg kelletik halnom, haljak meg az nemzetségim között. Honnan akkori debreczeni typographust, *Miskolczi Ferenczet*, ki az édes anyámnak testvéröcscse volt, és az atyámnak beneficiariusa, desperatioban lévő magam statusomról tudósítottam. Annyival is inkább, mivel tudtam, hogy azon bátyám ifjú korában lába fájdalmával sokáig sénlődött és akkor az édes atyám házánál is sokáig feküdt.

Azon jó atyámfia Debreczenből Somlyóra hozzám jövén, elhozta magával azon írást, melyre írt orvossággal maga meggyógyult volt és engemet is affidált, hogy ha azon curával én is oly szorosan élek, mint ő élt, okvetetlen hasznát tapasztalom. Elvitt azért engemet magával Debreczenben és maga jó feleségének, *Kocsi Csengő Erzsébetnek* recomendált, és az is becsületesen látott hozzám és jó szívvel acceptált; annyival is inkább, hogy *Miskolczi Ferencz* bátyám már akkor készült, a Bibliák impressioja végett Lejdában menni.[1])

Említett bátyám azért maga elment debreczeni patikában és salsaparillaris curához kivántató minden specieseket az én pénzemen megvásárlott, szemem előtt elkészítette, hogy másszor én is úgy bánni véle tudhassak. Haszna pedig azon curának 15 napra mindjárt megesmérszett, annyival is inkább, hogy igen szorosan éltem véle. Minden ötöd nap r. fl. 3, xr. 12 költ orvosságokra. Da valamit ezen curára ott költöttem, haszonnal felülhaladta mindazokat, valamiket eddig sok helyeken sokat költöttem. Annyira, hogy minden költésem, melyet lábam orvoslására s azalatt kívántató intertentiomra etc. expendáltam, az mindennapi feljegyzésem szerint extendálódott ad hung. florenos 387.

De hálá legyen a jó Istennek, a ki mindazokra ingyen való kegyelmességéből úgy reá segített, hogy szükséget nem láttam. Annak alkalmatosságával *Vesselényi István* uram is igen sokat contribuált és a mit elsőbb esztendőkben

---

[1]) Miskolczi Ferencz, a Miskolczi Gáspár ref. pap fia, mint fennebb olvasható, a kolozsvári ref. collegiumban tanúlt, majd Lőcsén volt nyomdász s ott 1701-ben megjelent egy kis munkája: Refulgens divini favoris sydus, luce natali Joannis Brever. (Ld. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár II. k. 562. l.)

terhes szolgálatom bérének remunerálásában láttatott elmulatni, ekkor bőségesen kárpótolta. Intertentiomra Debreczenben semmit nem költöttem, hanem csak a patikából megszerezni való orvosságokra.

Mikor már convalescálni kezdettem Debreczenben, adta elé magát oly dolgom, melynélfogva ott való akkori harminczados *Raphanideshez* kellett mennem. Míg dolgomat néki kibeszéltem, igen élesen nézett szüntelen a szememben; még csudálkoztam, ha minden ember szemében úgy néz-é, mint az enyémben?

Elvégezvén véle dolgomat s ő is jó választ adván, mikor már bucsuzni akarok tőle, azt kérdi elsőben tőlem: hová való vagyok? másodszor azt, ha tudom-e micsoda nyavalyám vagyon? Én feleltem: gondolom, hogy tudom. Minek gondolom hát? Scorbutusnak. Ugy vagyon; de a scorbutus olyan széles terminus, mint az himlő, melynek sok speciesei vadnak; hát én bennem melyik speciese vagyon? Én mondom: azt sem tudtam, vagyon-e speciese, vagy nincsen? Ő mindjárt mondja, hogy én bennek arthritis scorbutica vaga nevű speciese vagyon. Midőn kérdeném: honnét esméri? azt felelte: a szememről. Mivel curálom magamat? Számlálni kezdem az orvosság specieseit, kikapja számból a szót s ő mind elé számlálja; mondván: azt az curát senki ő nála jobban nem tudja. Azon szókra pro continuando discursu engemet leültet s mondja, hogy ő az *Leopoldus* hadában, mikor a francziára hadakozott, compagniás kapitány volt; akkor néki egy vár alatt mérges golyóbissal lőtték meg a lábát, s akkor azon curával is élt, de egészen meg nem gyógyíthatta, a minthogy egyik szára ekkor is vastagabb volt a czombjánál; és ő azt a statusát is, melyben akkor volt, nagy curával conserválta.

Inter discursum mondja nékem: ha azon salsaparilláris curához való speciesek Indiából magok erejében jőnének a mi országunkra, igen hasznosak volnának; de míg ide hozzák, kivészik az erejéből s mégis jó gyanánt árulják s nékem is használni fog annyit, hogy azon nyavalyámnak több része kitisztul belőlem, de ötöd része bennem marad.

Midőn én kérdeném: hát azon ötöd részt ki lehetne-é venni és minémű orvossággal? azt felelte: ki, ha jobbkaromon s ballábamon fontenellát nyittatnék és három nap pro ordinario potu, decocto corticis faraxini élnék, másik három napon pedig oly spiritust innám, milyennel ő kinál; mert ha sokáig élnék egyikkel-egyikkel, habitussá válnék, hozzá szoknék a természet s nem használna. Bé is viszen egy kamarában, sok tele üvegek közül eléveszen egyet s

velem kostoltatni akarja; midőn recusálnék, hogy semmi égettbor félét nem ittam, mondja: nem is égettbor féle az, csak bátran kostoljam. Ittam belőle, de annak ereje a talpamban levő ereket is mindjárt elfutotta. És ő efféléskkel s minden ecquinoctiumban száraz gőz feredővel élt, s azokkal conserválta magát; mely curára őtet Németországon egy híres fő oculista doktor tanította, melynek circumstantiai körül hosszason discurrált.

Ezek szerint Isten irgalmasságából, hosszas nyavalyámtól s keserves fájdalmimtól, a mint lehetett, megszabadulván, s elbucsuzván, 1717, 1718-ban, Debreczenből haza szállottam Somlyóra, és ordinarius notarius *Varju István* bécsi expeditioban lévén, vicenotariusi hivatalban félesztendőnél tovább fungáltam.

Az egyes életet is megunván, jó embereim javallásából kezdettem házassági életről gondolkodni. A minthogy 1719. martiusban vettem el feleségül néhai *Bölöni Sándor* özvegyét, *Détsei Sófiát,* kit annyival inkább bátorkodtam magamhoz associálni, mivel mind természetiben, mind gazdaasszonyságában jól ismértem, lakván együtt véle *Tordai István* házánál.

Kivel való házasságommal gyümölcsei voltanak: 1719. *István,* 1722. *Ferencz,* 1725. *Mihály,* 1727. *Mária,* 1729. *Sámuel,* 1731. *János* gyermekim, kik közül *Mária* és *Sámuel* megholtanak, négye még eddig Isten akaratjából életben vadnak.

1720. Porták rectificatioja végett indicált posoni gyülésre *Tatai Istvánnal* expediáltattam, de akkorról elhaladván, üresen kellett visszajőni. Ugyan 1720-ban consitituáltattam ordinarius notariusnak.

1721. decemberben ugyan porták rectificatioja végett indicált confluxusra Posonban s Bécsben expediáltattam; a mikor is sok szives és szüntelen való fáradságos munkámat Isten ő felsége megáldotta. Mivel nemes Kraszna vármegye circiter husz esztendők alatt, a népnek igen nagy megterheltetésével, 21½ portákat kételeníttetett supportálni (azon idő alatt nemes Közép-Szolnok vármegye csak 23½ portákkal lévén), jóllehet sok izben jó emberek által solicitáltatott alleviatio, — *Kún István, Varjú István* s *Tatai István* által. Kik is törték ugyan a jeget, de nem elaborálhatták az alleviatiot, hanem effectumban vételéhez nékem volt szerencsém, mert hatodfél portát defalcáltattam. s maradott csak 16 palatinalis porta és azon időtől fogva vagyon nemes Kraszna vármegyének erejéhez proportionált alleviatioja, melyet maga is recognoscált a nemes vármegye;

mindazonáltal nekem nem lett illendő remuneratiom. Qui communitati servit, nulli servit.

1720-tól fogva 1730-dik esztendőig notariusságbéli hivatalomnak idejében jó lelkiesmérettel és igen diligenter kivántam eljárni, melyet a nemes vármegye is bizonyoson tud, és megvall. Mert e nemes Kraszna vármegyének minden litterale instrumentumi, egész confusioban, tővel hegygyel öszvehányva voltanak. Hogy kötelességemnek eleget tegyek, ottan-ottan s kivált éttzakákon, vettem annyi időt magamnak, hogy mindazokat jó rendbe szedtem vettem; régieket egyben szedvén, összvevarrtam, a mi defectusok volt, suppleáltam, porotocolumokat redigáltam s extractizáltam, írásoknak archivum formában fias thékát készítettem. És egy szóval oly jó rendet csináltam, a minemüben soha nem voltanak. Magam idejebélieket mind purumban irván, combináltam s szüntelen úgy continuáltam. Azon idő alatt sok expeditiokat viseltem, országgyüléseire, computusokra és valahol notabilis dolgot kellett promoveálni pro publico, azt nékem kellett véghez vinnem.

1730-ban ordinarius viceispánnak constituáltattam.

Somlyai ref. nemes ecclesia oratoriuma régi kőfundamentumra fából volt építve s deszkákkal körülvéve. Mivel pedig az hegyről lefolyó záporok gyakran érték, nemcsak deszkái, sőt talpjai is rothadni s romladozni kezdettenek. Azért mgs főispán úr *Losonczi l. br. Bánffi László* uram és a nemes ecclesia curátori s tagjai gyakran discurrálván felőle, egymást reá köszörülték, hogy az romladozott fafalakat kihányván, a régi kőfundamemtum új kőfalakkal continuáltassék.

Hogy azért a népnek nagyobb adanimáltatása s inclinatioja légyen hozzá, elsőbben is említett mgs *br. Bánffi László* uram készpénzül kétszáz forintokat conferált, melylyel alkalmasint hozzá készültünk. Azalatt az ecclesia is egymást megróván nehány izben, Isten segítségével hozzáfogtunk és in annis 1729, 1730 szivesen munkálódván, szemlátomást nőtt s gyarapodott a munka, mindaddig míg

Ez gonoszban helyheztetett világ megirigyelvén abbéli felicitásunkat, meggátolására mindenféle utak s módok procuráltattak. Ugyanis a somlyai catholica nemes ecclesia akkori plebanusa, *Hankóczi László* uram nemes ecclesia curatorival s elsőbb tagjaival egyetértvén, erdélyi mgs catholicus püspök, egri mgs püspök, váradi mgs püspök, mgs magyarországi cancellarius s püspök, magyarországi felséges locumtenentiale consilium, erdélyi mgs aulicius cancellarius és cancellaria, felséges imperator Carolus VI. confessariussa *Telemann* etc. etc. előtt *Hankóczi László* neve alatt ema-

nált instantia által oly sinistre denigráltattunk, mintha e somlyai reformatus ecclesia új fundamentumra új kőtemplomot, mely a somlyai nemes catholica ecclesia igen szép kőtemplomát sokkal felyűl haladná, a király parancsolatja ellen, erigálni merészelt volna. Mely bal delatiónak gyümölcse az lett, hogy felséges *Carolus VI.* imperator, mint erdélyi felséges fejedelem kemény parancsolatjából, azon oratorium ajtainak bé kellett zárattatni, és a curatoroknak etc., kik az építésben principálisoknak tartattanak, tizenhatnak evocáltatni kellett, még pedig ad notam infidelitatis.

Mivel pedig e nemes vármegyében, a felséges udvarnál a politikának s oeconomiának is már ennekelőtte hasznosan szolgáltam, a volt hátra, hogy már most az Isten házának is ne más, hanem én szolgáljak: azért az egész mgs possesorok és a nemes Kraszna vármegye, kivált pedig az somlyai református nemes ecclesia tetszéséből s parancsolatjából Bécsben *Carolus VI.* felséges imperatorhoz, mint erdélyi fejedelemhez expediáltattam a végre, hogy a templom ajtajának méltatlan bézárattatásának felszabadítását, az evocationak annihilálását és félbenszakadott munkának elvégezését a felséges udvarnál sollicitáljam.

1730-ban azért elmenvén, az sollicitatiot oly nyughatatlanul munkában vettem, hogy a mely becsületes emberekkel egy szálláson voltam, sokszor mondották: csudálják, hogy olyan impatiens vagyok, hiszem erővel nem vehetem, idejére az Isten is kimunkálódja etc. Felséges *Carolus* imperatornál kétszer volt personalis audientiám, egyszer az belső residentiában, másodszor a Favoritában; princz *Eugeniusnál,* a minisztereknek mindenikénél (kik közül egy sem bánt oly dure velem, mint cancellarius *Zinczendorff),* bellicum consiliumnál, supremum commissariatus officiumnál, magyarországi és erdélyi aulica cancellariáknál, valamikor az idő és alkalmatosság kivánta, igen sokszor; de kiváltképen erdélyi aulicus cancellarius *Bornemissza János* uramnál minden héten supplicáltam; principálisim dispositioja szerint ajándékokat osztogattam, s mindaddig folytattam, mig a dolgot jó karban s rendben hagyván, ötödik esztendőben kivánt végét elértük, s mind a templom ajtainak felnyitása, mind az evocationak annihilálása, mind az félben lévő munkának continuálása s consummatioja applacidáltatott.[1])

Ezen somlyai oratorium dolgának sollicitatioja menetelemmel, jövetelemmel együtt közel tizenegy holnapot fog-

[1]) A templom építéséről, bezáratásáról, majd felszabadításáról szól dr. Petri Mór: Szilágyvármegye monographiája (IV. k. 563. l.).

lalt magában, melynek folyása, valamint a nemes ecclesiának és minden jóknak nagy örömet, nékem akkor szép becsületet remuneratio nélkül, okozott; úgy nékem kiváltképen való nagy szomorúságot és felette sok károkat hozott, annyival is inkább, mivel domestica mala sunt majora, quam posset quis ea satis superque deflere.

Mivel Bécsből megindulásom előtt való hetekben kedves feleségem, majd minden postán érkezett levelei által felette igen siettette haza jövetelemet, minthogy sokféle bal hírek folytanak felőlem. De kiváltképen igen kedves leánykám *Mária*, kit Isten öt fiaim között adott volt és az édes anyja kebelében, mint szemeimnek gyönyörűségét úgy hagytam volt, haza érkezésem előtt circa öt héttel, kevés idei betegség után meghólt. Kinek halálán is feleségem igen megilletődvén, felette elkeseredett és mindjárt megjövendölte, hogy azt előljáróul maga előtt elbocsátván, rövid idő̋n maga is utánna mégyen.

Nem is ok nélkül, mert a felőlem ottan-ottan költött balhireknek keserüsége az szivét eljárta és igen meghatotta, t. i. hogy én megfogattattam, örökös rabságra vettettem, elevenen megnyuzattattam és a bőröm szalmával megtöltve küldetik rövid idő̋n haza, etc.; pápistává lettem, az oratoriumot catholicusok számára sollicitálom, és több lelket gyötrő keserüségekkel szüntelen szorongattatott szegény feleségem, sőt közel valóitól is, kiktől vigasztalást érdemesen kellett volna várni, igen gyakor boszusággal illettetett. Melyek miatt egészsége naponként fogyott, mindaddig, míg hirtelen ágyban esvén, ötödnapi betegeskedése után az én nevemnek gyakor sóhajtási között való emlegetésével, lelkét testéből kibocsátotta.

Mely szomorú hírt az én felekezetim s rokonim, hogy én is búval ne emésztettessem és az sollicitatiot félbe ne hagyjam, tudtomra nem adták; tudósításaimból indulófélben való létemet is értvén.

1731. Bécsből bizonyos időben m. *br. Lázár János* és *Tordai Boldizsár* uramékkal megindulván, s utazván, ő kegyelmek Pesten *Baranyi István* uramtól bizonyoson megértették szegény feleségem halálát, nékem mindazonáltal tudtomra nem adták mindaddig, mig Hortobágyhoz nem közelítettünk; hanem tudván, hogy Debreczenben azonkivül is megértem. az hortobágyi határon jelentették meg. Boldog Isten! mennyi confusioim, mely keserves gondolkodásim etc. forgottak szüntelen szemeim előtt! etc. etc. etc.

Arra nézve Debreczenben gyásznak valókat vásárolván, sok szomorúságim s könyhullatásim között Somlyóra

haza érkezvén, kedves feleségemet koporsóban, kedves leánykámat eltemetve, kedves gyermekimet keserűségben, házamat üresen, gabonásomat félben, pinczémet üres hordókkal, ládáimat összehányva, minden rend nélkül és egyszóval mindenemet tővel hegygyel összvezavarva etc. találtam, melyeket mindezek szerint tapasztalván s feleségem jó gondviselése eszemben jutván, csaknem desperatioban estem.

Annakutánna temetéshez készülvén, öt gyermekeimmel, *István*, *Ferencz*, *Mihály*, *Sámuel* és *Jánoska* (ki még dajka ölében volt) fiaimmal, gyászban kisérvén az koporsót, mindenekelőtt igen nagy példa voltam s mindeneknek szánakozását érdemlettem, a vidéki nép is igen bégyülvén azon temetésre, oly igen tisztességes exequia volt, a minemü néhány esztendők alatt sem történik egyszer. Özvegységben másfél esztendőnél több időt sok keserves könyhullatások között töltöttem.

Megelégelvén Isten ő felsége hosszas és keserüségekkel teljes özvegységemet, ő felsége tetszéséből kezdettem házasságról gondoskodni, annyival is inkább, hogy magamnak feleségre, gyermekeimnek gondviselőre, házamnak gazdaasszonyra igen nagy szüksége volt. A mint hogy sok becsületes emberek javallásából vettem el feleségül nemes Közép-Szolnok vármegyében Ákoson lakott néhai tit. *Pap Vid Sigmond* uram és *Tyukodi Nagy Sófia* asszony leányát, *Katát*, néhai nemes *Kolosvári Török János* uram özvegyét, in anno 1733 die 3. Februarii.

Kivel circa hat esztendő alatt somlyai házamnál csendesen lakván, ott való somlyai oeconomiámat is continuáltam, s az ákosi oeconomiát is nem kivántuk volna félben szakasztani. De nem volt veszedelmesebb, mint két különös helyen házat s cselédeket tartani, és distincta oeconomiát folytatni, mert mindkét helyen absentiánkban mindenünk csak fogyott; az sok s nagy cselédtartásnak s gondviselésének csak meg kellett lenni mindaddig, míg a micskét annakelőtte kerestem volt is, a két helyen gyümölcs nélkül való oeconomizálás megemésztette. Annyival is inkább, hogy sem szántóföldeknek, sem szőlőhegyeknek, sem gyümölcsfáknak feles esztendők alatt többire semmi termések nem volt. Azon idő alatt pedig *Istók* fiamat és feleségem fiát, *Török Sigmondot* Kolosvárt taníttatván, gyakran kellett látogatnom, s néha kölcsön kért pénzzel kételinettettem azon utamat megjárnom. Melyeknek consequentiája az lett, hogy elmúlhatatlan szükségem pótlására nézve sok adósságban kellett magamat vernem. Ilyen formán is

1737. Egy becsületes atyámfia gondviselés kedvéért tett volt le nálam háromszáz forintokat; mikor szükségeim

adták elő magokat, becsületnek is meg kelletvén felelni, sok emberséges emberek is tartván házamat, ahhoz nyulhattam, a mi kezem között volt; és azon atyámfia pénzéből egyszer-másszor hol többecskét, hol kevesebbet vévén ki, midőn egy alkalmatossággal számot vettem magamtól, megszámlálván az csomó pénzt, elhültem rajta, hogy ötven forint hijával találtam. Ismét

1739. Ebesfalvi egy örmény *Todor János* hagyott nállam 50 forintot, hogy az ő számára málét szedjek rajta, a minthogy szerzettem is, és Ákosra bé is szállíttattam, a melylyel jól is jártam, mert 1739/40. esztendő oly sovány és terméktelen volt, hogy esztendőnek fele részére is nem volt elégséges szántóföldinknek termése. Azért feleségemmel megegyezett akaratból (tanulván az experientiából is) csak egy helyen lakni s ott magunk szeme előtt oeconomizálni hasznosabbnak véltük és azzal a conceptussal Somlyóról egészen Ákosra, mint alkalmatosabb és bővebb földű majorkodó helyre költöztünk. Holott már annak a földnek is soványságát tapasztaltam volt, legalább abban is, hogy a feleségemmel lakásomtól fogva, nagy gyümölcsös kert, sőt sok telekek egy esztendőben sem termettenek, harmad negyed részényire is, mint rendszerint szoktak a gyümölcsfák teremni.

Sed fatum erat inevitabile.

1739-béli vetésünknek (melyen csak őszi buzát vetettünk el 18 zsákkal) termése 1740-ben nem hogy elégséges lett volna élésünkre, de a magvát sem adta meg, azért azon egész esztendőben is pénzes gabonával éltünk.

1740. Gabonánk igen kevés volt, a miatt nem vethettünk ugyan oly mértékben, a mint szoktunk volt, mindazonáltal csak vártunk volna annyit, mennyivel szépen költve megértük volna, mivel a mit vetettünk volt, azt is magunk megerőltetésével vettettük és oly conceptussal, hogy ha azon esztendőben pénzes kenyérrel kelletik is élnünk, következendő esztendőben ne kételeníttessünk kenyérre is erogálni. De a mely közel kivántunk volna esni conceptusunkhoz, tízannyira messze estünk, mert egyébütt is ugyan, de kiváltképen Ákos körül oly rettenetes exundatioja s özöne volt a Karasznának is és, minden apró patakoknak, minémüre az legöregebb emberek sem emlékeztenek. Girokutától s Szoportól fogva úgy elterjedett és a planities mindenütt oly vizben volt, egész Daróczig, Kávásig bizvást elhajókázhatott akárki, a marhák is a faluból mind a távollevő dombosabb helyekre szorultanak. Mikor pedig azon nagy árviz szállani kezdett és folyást vehetett magának, az szántóföldek szinét, valamíg az eke megjárta, a földet, magvával, gyökerével együtt, mind elseprette.

Melyre nézve már minden őszi búzám oda lévén, tavaszi búzával kivántam volna vetésemet pótolni és nagy drága pénzen szerezvén, vettem 9 zsák tavaszi búzát, melyre újabb hallatlan árviz superveniálván, hogy az szántó- s kaszálóföldek felett néhány mértföldig is bátorságos volt hajókázni, azon tavaszi búza vetésem is 37 vékánál, az őszi pedig 13 vékánál többet nékem nem prosperált, melynek is egy része az aratókra erogálódván, a mi kevés megmaradott, kovásznak sem lett volna elég oly nagy háznép között.

Arra nézve bizonyára nem keveset búsultam és gondolkodnom kellett arról, oly felesen magammal miképen kellessék élni? holott már a mult esztendőkben minden kövérségecskénket eléltük vala; feles adósságban is vertem volt magamat, melynek megfizetésére ottan-ottan nógattattam etc. ctc. Arra nézve az említett ebesfalvi örmény számára vásárlott máléhoz kellett nyúlnom és azt teljességgel mind elköltenem, pénzen vett búza közé elegyítvén, s gyakrabban cselédim tiszta máléval élvén. Annyival is inkább, hogy alkalmas jószággal biró nemes emberek, csak máléra tehettek légyen pénzekért szert, felejtették a búzát vásárolni.

Hogy azért említett régibb adósságaimból is, a menynyire lehet, szabadulhassak, úgy mint az említett atyámfia pénzéből általam elköltött részt helyre tehessem, s azon atyámfia úgy vehesse kezéhez, a mint reám bízta volt; az örménynek is máléra adott maga pénzét megfordíthassam, kételeníttettem egy becsületes jó emberemtől száz vonásforintokat leválni, s abból azokat contentálni.

Annakfelette oly feles háznép szükségének bétöltésére semmi keresetem, sem jövedelmem nem lévén, a mindennapi szükség pedig kénszerítvén, újabban száz forint adósságnál többen kellett magamat obaerálni, annyival is inkább, hogy somlyai, de kivált kémeri feles szőlőimnek jó reménség alatt való míveltetésére kivántató erogatióknak meg kellett lenni. De bizonyára, sok esztendők alatt is, csak a reájok való költségemet sem fizették meg szőlőim. Én azalatt csak biztattam magamat, talán következendő esztendő, mind a mult esztendőkben, mind most tett expensáimat remunerálni fogja. Mely jó reménségem mindazonáltal mindenkor meghült és én barom nélkül maradván, szinte utolsó szükségre deveniáltam.

1741. Többire minden vetés nélkül kellett volna magam tehetségemre nézvc maradnom, de a mely vetni való kevés búzát drága pénzen szerezdegéltem, ahoz néhány emberséges emberek is vetni való búzával segítettek, és úgy vettettem az ákosi és szentkirályi határokra kevés búzácskát.

Próbáltam oly élet módját is, hogy emberséges embertől pénzt kérvén fel, gabonát vettem és vétettem, hogy abból el is adjak s az hasznából magamnak is valamit prosperáljak, melylyel házamat segítsem. De mivel én soha nem kereskedtem, nem tudtam hozzá; és mikor én gabonát hozattam, olykor mások is pénzre hoztanak és így nékem ahoz sem volt szerencsém, és így gabonácskámat el kellett költenem. Hogy pedig másszorra is creditumot csináljak magamnak, a gabona árát meg kellett fizetnem.

1742. Adott vala Isten ő felsége az ákosi s kivált szentkirályi határokon annyi gabonácskát, mely csinosan költve s málécskával elegyítve, ha magunk bánhattunk volna véle, talán elégedendő lett volna új búzáig; ugyan abból az ákosi határon, apróstól circa 20 darabocska búzát el is vettettünk, jó reménség alatt, metr. circa 75.

De a mint a múlt esztendőkben Ákos körül lévő némely helységek a döghalál által nagy mértékben inficiáltattak vala, úgy hogy némelyekben másodszor, sőt harmadszor is recrudescált; Isten a mi büneinket sem szenvedhette büntetés nélkül, hanem az öldöklő angyalt Ákosra is béküldötte ő felsége s nyilvánságosan tapasztaltatik, hogy sokkal nagyobb mértékben uralkodott, mint más helységekben. mert fél esztendőnél valamivel több idő alatt, mind apróstól. a népnek felénél több holt meg negyvennel.

Mikor Ákoson a contagio elkezdődött, nékem ilyen fatumom történt, hogy Somlyóra *Szilágyi L. János* uram *László* nevű fia temetésére hívattattam, el is mentem elsőbben magam, azután a feleségem is két kis leánykámmal, de csak oly készülettel, hogy a temetés után mindjárt viszszajöjjünk Ákosra, és amiatt semmiféle provisiot magunkkal nem vittünk volt.

Bizonyára, ha engemet is az occlusio Ákoson benn talált volna, én is benn maradtam volna. De jó Istenemnek specialis gondviselését tapasztaltam abban, hogy ő felsége az onnan kijövetelre ansát szolgáltatott, s mikor Somlyóról visszaindúltunk volna Ákos felé, a Karaszna vizének oly árja érkezett. mely miatt tartózkodnunk kellett, míg valamit szállott.

Azon idő alatt 26 Septembris történvén Ákosnak occludáltatása, midőn velem lévő cselédimmel Somlyóról Ákosra utaznék, az *Szilágyi L. János* uram gyermekének temetése után; az újnémeti határon esik értésünkre Ákosnak occludáltatása. Mely miatt confusioim között haereálván. gondolkodtam ilyen módon: ha bé nem mégyek Ákosra. másutt nem lesz mivel élnem, ha bémegyek pedig, szántszándékkal tűz közé és a közbeszéd szerint Isten kisértése

végett mégyek bé. Az első consideratio mindazonáltal praeváleált nálam, és mentem Ákost elmellőzvén Minczentre (!); ott három egész hétig *Bölömi Sándorék*nál laktam, feleségemmel, két kis leánykámmal s kocsisommal. Három hét múlva mentem somlyai szüretemnek végben vitelére. Oda is oly bánatra érkeztem, hogy non examinatus, non auditus, multo minus convictus, az házamnál ötöd napig occludáltattam, s onnan is a szőlőhegyre kihajtattattam, sub conceptu, hogy Ákosról mentem Somlyóra; az szőlőhegyen egy kalyibácskában, feleségemmel, két leánykámmal, szolgámmal, *Ferencz* fiammal, 10 napig, szélen, füstön, hóban, szélvészben, hidegben etc. nem kevés patientiával voltam.

De mindezek körül is egyik bánatomat más bánat tetézte, mert mikor feleségem Akosról utánam jött Somlyóra, *Mihály* s *János* fiaimnak megparancsolta volt, hogy ha casu quo halni kezdenek Ákoson, jöjjenek ki mindjárt s menjenek Minczentre. Ők pedig az occlusio idejét nem advertálván, benn maradtanak és azok körül való gondolkodás sok bánatomra, hozzájok gyakorta strásáig való járásom, fáradtságomra volt. Isten mindazonáltal ingyen való kegyelmességéből, nem nézvén a mi bűneinket, nékiek kedvezett és őket megtartotta. Ezen bujdosásunkban is, mivel semmi nélkül jöttünk ki házunktól, közel száz forint debitumot contraháltam volt. Azt is megfizettem.

A die 23 Septembris 1742 két fiam, két szolgám, egy szolgálóm maradott volt az ákosi háznál, usque 5 Apr. 1743, hazajövetelünkig, kik mivel csak magokra voltanak, látván a contagionak szerfelett való erejét, és magokat is mintegy az halálra devoveálván, a kezek alatt maradott élésünkben semmi kimélést nem tettek, sőt mintegy egymás consolatiojára mindennap contiuáltanak, conversatiokat tartottanak és így annyi idő alatt sokkal több gabonát erogáltanak, mint a mennyi ordinarie sufficiált volna.

Én a somlyai házamnál két hétig ötöd magammal voltam; azután magam cselédimmel, hatod magammal 22 hétig; azonkivül *Bölöni Sándorné* hatod magával hat hétig voltanak velünk, cselédjek is szekerekkel etc. jöttenek, mentenek, mégis 54 véka élettel megértem, holott egy személyre egy hónapban két vékát tudván, 90-nél is több erogálódott volna. Ehhez képest mondám, hogy az ákosi háznál maradott cselédeim, ordináriumnál sokkal többet erogáltanak, úgy hogy hazajövetelünk után következő aratásig a megmaradott gabonával, mely mintegy négy zsák őszi s néhány véka tavaszi búzából állott, ingyen sem értük meg, hanem pénzes gabonával kellett pótolni.

Ide járúl az is, hogy olykor nemes vármegye szolgálatjában követségeket kelletvén viselnem, régen, még tisztségem viselésének idején késztttetett ruházatom megavúlt, s mezítelen nem járhatván, mindennyi szükségeim s feles bújdosásbéli költéseim között is tisztességes ruhát kellett magam számára késztttetnem.

Azonban mind Magyarországon, mind Erdélyben eleitől fogva széles és kiterjedett ismeretségem lévén, ez igen útban tétetett helyen Somlyón igen feles vendégek tartották házamat, még nagy úri rendek is, gyakran hintókkal, társzekerekkel etc., feles paripákkal. Bizonyára mind az olyan feles és sűrű intervenientiák is nem kevés exhauriáltatásomra voltanak, melyet az tud, a ki experimentaliter tapasztalja.

Mindezen s több ratiokat józan elmével meggondolván:

Ne csodálja egyik gyermekem is, vagy valamely posteritásom, hogy a kémeri portiot elkerülhetetlenül és szükségesképen abalienálnom kellett, melyet az édes atyám *Ajtai Mihály* uramtól in fl. 400 acquirált volt, és szüleink halála után hármunk, *Halmágyi Sára*, *István* s *János* között a divisorok úgy osztották volt fel, hogy a nénénknek emaritatioja, nékem scholában jártatásom vétetvén consideratioban, azon hypothecának száz forintja *Sára* nénénknek, száza nékem, 200-a *János* öcsémnek itéltetett.

De successu temporis mind a jobbágyok elhalván, mind az idő mostohásodván, mind az élet módja nehezedvén, mind a néném, mind az öcsém részeit apprehendáltam és bizonyos excontentatio mellett magamévá tettem.

Már most ez igen nehéz időben nem lévén kezemet mire vetnem, sok adósságomnak felkérése is szemem előtt forogván, hogy azzal is gyermekim inoneratioja kevesedjék, kivántam adósságomtól, a mennyiben lehetett, szabadulni.

A minthogy első feleségem gyermeki, azon kémeri portióhoz vérek lévén, ők jártak utánnam, hogy idegen kézre ne kerüljön, hypothecának megfizetésével bocsássam az ő kezelésükben. És midőn nagy keserűséggel resolváltam volna magamat arra, hogy általadjam nékiek, *Bölöni László* elsőbben is száz vonás forint debitumomat magára deriváltatta; azután diversis vicibus tett contentatiot. Successive *Bölöni Sándor* is, diversis, iisque multis vicibus et per paucas partes contentált.

De mivel én *Ajtai Mihály* úr fiainak, *Ajtai Sándor*, *Sámuel* és *József* uraknak, azon portiora actiot is adtam volt, szőlőket is kész pénzzel rehabeáltam, építtetést is alkalmasint tétettem, conveniáltunk volt in fl. 500.

Halmágyi János öcsémmel pedig ilyen conventiom volt: minthogy a midőn az atyám a kémeri portiot zálogosította, akkor néhány jó magabiró s csoportos jobbágyok voltanak életben, de rendszerint való halállal is, néhány rendbéli pestis ideje alatt is, úgy elfogytanak, hogy *Gál Andrásnál* s néki egy erkölcstelen fiánál, és gyermek nélkül lévő sorvadt s kóborló *Oláh Mihálynál* több jobbágy nincsen; a pénz is igen elszűkült, az idő is megmostohásodott etc.: ezen ratiokra nézve említett öcsém kétszáz forintból álló hypothecájának egy tertialitását remmitálja; két tertialitását pedig kész pénzül fizessem meg, a mint meg is fizettem, az arról való írás szerint.

Vagyunk ugyan még néhány helyre adósok, melyeket házunk s cselédünk közönséges szükségének pótlására kértünk s költöttünk; de nem oly feletébb notabilis summák.

Gondolhatják, vagy mondhatják is itt az én gyermekeim: nemes vármegye tisztségeit én feles esztendőkig viselvén, nem kellett volna magamat annyira exhauriálni, hanem proventusocskákból deponálni is lehetett volna? etc. etc.

Melyre én nékiek e szerint felelek:

1. Elkölt az arany idő, elmult az ezüst idő; de még a réz idő is elfolyt; eléjött az vas idő, *aetas ferrea*, melyről a profetia világosan jövendöli, hogy a vas birodalom mindeneket összveront, a mit fogaival meg nem emészthet, lábaival is megtapodja s összverontja, melylyel azon aetasnak igen sullyos és terhes voltát jelenti.

2. E világ estvéje felé történt a mi születésünk s consequenter életünk, mely idő mennél messzebb esett az épségnek állapotjától, annál inkább megveszett és minket is megvesztett, s világ seprejévé tett.

3. Ha mi jócska volt volna is, embernek világi táplálása körül, a mi aetasunk táján, azt szüleink és előttünk élők, a téjfelesit elélték, nekünk savónál egyebet nem hagytak.

4. Világoson tapasztaltatik, hogy a pénz mindennap szűkül; minden pedig, valami embernek világi élete körül elmúlhatatlanúl megkívántatik, úgy mint étel, ital, ruházat s egyéb olyak, a mi nélkül épen nem lehetünk, minden nap drágódik.

5. De hogy közelebb szóljak: midőn első feleségemet, *Détsei Sófiát* elvettem két fiával s egy leányával, azért cselekedtem, mert sok egyenetlen házasságot látván, abból következett rossz élet forgott szemem előtt, mely miatt igen féltem az házasságtól. Azon feleségemet pedig természetiben s gazdasszonyságában is alkalmasint ismértem, mint kivel együtt is laktam s tudván, ki légyen, és házasságom jó

végéről jó reménységem lévén, bátorkodtam elvenni. Házasságunknak hetedik, vagy nyolczadik esztendejében, *Susannát* adtuk mgs. *Vesselényi Istvánné, Bánffi Kata* asszony keze alá, melynek ha mely emberséges nemes ember szerit tehette, nyertesnek tartotta magát, nemes ember leányinak nevelésére s kiházasítására nem lévén akkor Erdélyben ahhoz hasonló udvar.

A két fiút pedig, *Bölöni Sándort* és *Lászlót*, mint tulajdon magam gyermekit, az kolosvári collégiumban taníttattam és drága fizetéssel tartattam asztalt nékiek, minden esztendei csak intertentióra való fizetés legalább száz forint volt. Hát még tisztességes ruházatra, könyvekre, praeceptor fizetésére, esztendőnként mennyi költ, akárki megitélheti; kevés pénz nélkűl magok sem voltanak, úgy annyira:

Hogy az édes anyjoktól sok ízben magok is hallották és jól gondolkodva meg is vallhatják, hogy csak ő reájuk többet költöttünk kilenczszáz forintnál; ő pedig bizonyára hijába valót nem beszéllett ilyen realitas dolgában. Mely költségnek az tisztség jövedelméből kellett nagyobbára kitelni. mert az oecomonia proventusából, ha néha kevesenként obveniált is, ételünkre, italunkra, ruházatunkra, cselédünkre sem sufficiált koránt is; magunknak is tisztességesen és állapotunkhoz illendőkép kellett járnunk s magunkat viselnünk.

6. Ezeknek felette Somlyón házamat, gabonásomat, sütőházamat, istállómat, szekérszínemet etc. mind magam költségén építtettem, és csak egy karó sincs, mely magam építtetése nem volna. Azon teleket is pediglen három darabban acquiráltuk és úgy tágasítottam lakóhelyemet. A kertet pedig mgs. *L. br. Losonczi Bánffi Farkas* uram ő nagysága conferálta s inscribálta *Ferencz* fiamnak, magának. in fl. 50.

7. Szőlőt is igen specialis helyen, a Kőröshegyen részszerint pénzen vettem, részszerint magam építtettem, jó darabocskát, és igen jó bor termőt.

8. *Tordai István* uram idősb *Bölöni Sándor* úrnak, mint kinek jussán jobbágyokat redimált volt Kémeren, testamentum szerint legált volt bizonyos jószágot s maga is *Bölöni Sándor* uram aequirált volt. De mivel *Bölöni Sándor* uram elébb megholt *Tordai* uramnál, a jószág *Tordai István* uram kezénél maradott. Successive, mikor megholt *Tordai István* uram, *Kálnaki Farkasné Gálffi Zsuzsánna* asszony és *Vay Lászlóné Boros Kata* asszony, mint vérek, valamint az jószágot együtt találták, a szerint együtt el is foglalták; feleségem sok siránkozásával semmit sem gondolván, *Bölöni Sándor* uram gyermeki részeket ki nem adták.

Azért a feleségem második férje, *Lévai Sámuel* uram a *Bölöni Sándor* uram gyermekit concernáló részjószágnak restitutiojáért törvényesen impetálta és ő keglme is belőle kihalván, feleségem sok esdeklésére, látván is igazságát, az elkezdett törvényt continuáltam s nyolcz esztendeig folytattam, mind addig, míg apprehendáltuk és kezünkhöz vettük; többet költvén azon perlekedésre kétszáz forintnál: a *Bölöni István* és *Szabó Györgyné, Bölöni Judit* részjószágának megvásárlásának árával, melyből mindazonáltal *Bölöni Sándor, László* s *Susánna* többet nem refundáltanak nyolczvan forintnál.

9. Azonban, mint feljebb is írám, mihelyen gazdácskává lettem, mindjárt tele volt az házam gyermekkel; mindazonáltal azon kívül is Isten engem úgy megáldott házasságomban, hogy első első esztendőtől fogva soha a bölcső (néha kettő is) házamból ki nem szakadott; a feleségem kevéstejű asszony lévén, abbéli defectust dajka-fogadással kellett mindenkor suppleálni etc. etc. etc.

(Említém feljebb, mely szívesen és szorgalmatosan taníttattam mostoháimat, még pedig dicsőséges collegiumban, úgy vagyon, hogy akkor módom is volt benne. Magam gyermekeim közűl is, *Istvánnak* s *Ferencznek* taníttatásán igyekeztem s Isten kegyelméből alkalmasint is perficiálták magokat. De bizonyára lelkemnek igen nagy keserüségére és szívemnek kiváltképen való belső szomorúságára volt, vagyon s lészen, teljes életemben, hogy *Mihály* fiamat úgy nem taníttathattam, a mint illett s kötelességem lett volna, mindazonáltal Isten ő róla is alkalmas gondot viselt; csak continuálja mostani szolgálatját, promotiot consequál. *Jánoska* fiamat itthon *Ákoson* jártattam s járattatom a scholában, sok esztendőktől fogva, mégis csak grammatista. Hogy jobb scholában vagy collegiumban bétévén, gondot viselhessek róla, és szükségeiről provideálhassak, az Isten tudja s látja, nincsen módom benne. Annyival is inkább, hogy mikor ezeket írom, huszadik holnapja miólta többire csak az házunk falain belül kelletik magamat contineálnom, hosszas, sullyos és iterált nehéz nyavalyáim s recidivám miatt; mégis 14—15 személyből álló háznépet, csak ordinarie szüntelen pénzes kenyérrel kell interteneálnom, mely csak egy holnapban is, hát esztendőn által mennyire mégyen, akárki elhiheti, de a ki próbálja, az tudja. *Bölöni Sándor* és *László* fiaimat mind jó egészséggel, mind jó házasságokkal, mind tisztességes hivatalokkal, mind külső javaikkal Isten megáldotta, bizonyára ez egy *János* fiamat protectiojok alá méltón vehetnék és taníttathatnák, bár rongyoskodnék, csak

tanulhatna, ne lenne kapás ember belőle. De világszerte tapasztaltatik: könnyebben eltart egy apa s anya tíz gyermeket, mint tíz gyermek egy apát, anyát, vagy atyafiat. Az is meg vagyon pedig e világon: gratia praeteriti nulla laboris erit. Ha az atyáknak gyermekeikre mondandó áldási mostan is oly foganatosok volnának, mint az patriarchák idejében, vagy pedig bár csak bona animi, a léleknek javait, úgy elhagyhatnák az atyák, mint bona corporis, a testnek javait: a mi keveset tanultam volt, *Jánoskának* hagynám, nem lévén a többinek annyira szüksége reája; de úgy látom. csak egy élő Isten gondviselésére kell biznom.)

Igaz dolog, mikor *Pap Vid Katával* házassági életre összveköltem, volt nekem egy kevés pénzem, de nem oly mértékben, hogy depositumot külön tarthattam volna belőle, mindennapi expensára valót ismét külön; volt a feleségemnek magának is kevesebb, de búzája s gabonája bővebbecskén volt, úgy hogy azzal is nem kevéssé segíthettük magunkat. Nékem magamnak is nagy háznépem volt, a feleségemnek külön, melyekre mind az enyém, mind az övé egyaránt erogálódott.

Voltanak lovaink is nékem s néki külön, azok is successu temporis egymásután elfogyogattak. De kiváltképen az közelebbi három vagy négy esztendők alatt, gonosz ember által veszett el tőlünk négy ló, mind a java; azzal pedig, melyet *Kajkó Peti* mostanság megölt, hat lovunk döglött meg, s már most nincs több, nékem egy pely kancza lovacskám, a feleségemnek egy szürke kanczája.

Voltanak ökreink is külön, én az enyimeket néhány esztendeig Somlyón tartottam, a feleségemé Ákoson voltanak. Mint feljebb is meg vagyon írva, az fatum úgy hozta, hogy az én marháimnak vélem együtt ide kellett költözni: a feleségem ökrei elfogytanak, a fia is vett el magának közülök; az enyémek Istennek hálá, még eddig meg vadnak, melyeknek is ketteje mostanság veszőfélben volt; a feleségem úgy járt utánnok, mint a beteg gyermek után és Isten segítségével úgy élezgette volt fel; az egyik mindazonáltal egészen megvakult.

Voltanak teheneink is külön, melyek közül diversis vicibus et temporibus el is döglöttenek. Sok szükségeinkre nézve el is adogattunk bennek, mivel sok hosszas nyavalyák között semmi ingredientiám nem lévén, a mi kezünk között volt, arra lehetett s kellett kezünket vetni.

Voltanak sertésink is különösen szép számmal, melyeket nehány esztendeig jó felesen is tartottunk, de abban is ilyen szerencsétlenségünk történt:

Midőn *Török Kristina* és *Török Sigmond* a nyáj sertés iránt az édes anyjokkal megosztoztanak, a *Török Kristináé* kiszakasztattak és Minczentre el is hajtattak, a *Török Sigmond* sertési szám szerint itt maradtanak a feleségemével s külön az enyémekkel együtt. Consequenter 1736 hajtattuk volt őket telelni kémeri, zálnaki etc. makkos erdőkre *Kondor Gyurka* nevű sertéspásztor által, ki míg helyt állott, igen jó kondás volt, de igen állnok, hallgató és állhatatlan volt. *Kondor Gyurka* mi gondolattól viseltetvén, kenyerét, lisztjét, szalonnáját Kémeren *Gál András* jobbágynál hagyta, sertésink mellől elállván, az erdőről elszökött. A jobbágy azt tudta, a kondás az erdőn hál a sertésekkel; oly kietlen erdőn a Zálnokon farkas-kaszára maradván s az erdőn harmadnapig pásztor nélkül kóborolván, elszéledtenek és jóféle süldő veszett el több 90-nél; öreg sertés 5 vagy 6. Harmadnap múlva, a jobbágy *Gál András*, észre vévén sertésinknek pásztor nélkül létét, az öregét sok munkával, nagy nehezen öszvetérítgette, süldőt, malaczot egyet sem. Azoltától fogva is mindenkor tartottunk sertéspásztorokat s a koczák számához képest minden esztendőn hagyattunk illendőképen malaczokat, de minden mesterségünkkel is soha azólta nem tudtuk szaporítani, noha úgy kimiltük, hogy kövér sertéseket, szalonnákat, hájakat etc. sokszor kész pénzen vettünk, mégis a nagyja is mindenkor fogyott, az apraja pedig mindenkor elveszett. És ha Isten ő felsége oly kiváltképen való kárral látogatott bennünket, arról sem én, sem a feleségem nem tehetünk, mert nem incuriánk, hanem szerencsétlenségünk causálta.

N. B. Ezeket azért említem ilyen descriptioval: ne gondoljátok édes gyermekim, hogy a micskét kerestem vagy szaporítgattam volt, azt én vagy a feleségem vesztegetve költöttük volna el, mert sem korcsomára nem fizettük, sem helytelen gazdag lakással el nem pazérlottuk.

Tudjátok édes fiaim! hogy ez feleségem eleitől fogva jó volt hozzátok, mint maga gyermekit úgy szeretett, procurált, nevelt, sőt magáéval is segített. A mely néhány forintom volt, mikor őtet elvettem, azt én kerestem volt, nem az feleségem kezében állott, hanem az enyémben, és énnékem, ha el nem kerülhettem, szabad volt elköltenem a magam keresményemet, mert ilyen nagy háznép nem kevés költséggel procuráltatik.

Utolsó akaratom azért nékem ez materiában az: mivel a szegény feleségemet csak már is sokan ijesztik, hogy az én szemeim elhunyása után a feleségemet felette megzaklatjátok, még pedig ezekről csak már is hallogattak volna

mások tőletek, vagy némelyitektől fenyegetéseket; azért a mint nem érdemli, a szerint ti is őtet ne maceráljátok, ne mortificáljátok, sőt meg se szomorítsátok.

Elsőbben azért, hogy összvekelésünktől fogva, mind eddig foveált benneteket s mint maga gyermekit, úgy procurált.

2. Testvér atyátokfiait, két kis leánykámat ott morficálnátok s károsítanátok meg, az hol őtet.

3. Hogy az én tetszésem és igéretem ti bennetek teljesedjék bé, mely szerint azt fogadtam, hogy maga közelebb valójától több bút s bosszúságot és kesergetést fog szenvedni, mint az én sok gyermekimtől.

4. Ha még volna is még valamicském, azzal nem sokra mennétek.

5. Mi hasznát venné szegény feleségem velem eddig eltöltött csendes életünknek, ha a vége keserű lenne.

6. Isten titeket jó egészséggel, becsülettel, szükségtekre valóval megáldott s jobban is megáld ő felsége, ha dispositiomat megtartjátok.

7-mo. Inkább minden jó útakon, módokon, abból is a micském marad, sőt magatokéból is feleségemet s két kis leánykámat segiljétek. Annyival is inkább, hogy ha paripám öltözetivel, kocsim készületivel etc., drága ruházatom volna, annak első rendbélije feleségemet concernálná, de a szerencsétlenség attól, mind engemet, mind őtet megfosztotta.

Ezeket pedig, a mint jó lelkem esméretiből írom, a szerint jó lelketek esméretire kötelezlek mindnyájatokat, ne kivánjátok magatokat a világ előtt is czégéreztetni, hanem ezeket, mint finalis dispositiomat ezek szerint observálni semmiképen el ne mulassátok; tudván s látván, hogy mind szépen kérlek s intelek benneteket, mind atyai hatalmam szerint parancsolom; a melyitek különben cselekeszik, arra dira imprecatiokat kivántam etc.

(Eredetije, idősb Halmágyi István kezével, Halmágyi Ferencz egy gyüjteményes könyvében, »Némely Régiségek« stb. czim alatt az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára kézirattárában.)

III.

Halmágyi István Naplója németországi útazásáról és a göttingai egyetemről.

(1752—1753-ban.)

Anno 1752.[1]

Indúlás Béosből.

Die 17. Februarii. Jó reggel felkelvén, bajúszom elberetváltatám és paruckát tevék s német köntösbe öltözém. Alig ismerém meg magam is magamat, annyira megváltozám. Az urak [2]) is csudálkoztak mutatiomon s nevették a kis esztendős *Sigó* úrfit.[3]) kinek furcsaságával magamat sokat mulatván, igen hozzám szokott volt. Ez a köntösömről idegennek, számról pedig pajtássának ismervén, eljött ugyan hozzám, de szembe nézvén, elszontyolodván, fejét vállamra hajtá. Búcsúzni menvén méltes. *cancellarius* [4]) és *gr. Bethlen* urakhoz [5]), ezek is álmélkodtak rajtam, kivált *Vest* uram pedig a registrator, régi collegám és a kivel itt is gyakran voltam, sokáig reám sem nézett, míg megszóllítván, magamra nem ismértettem. *(Útra készülés.)* *(Búcsúzás Bécsben.)*

Ebédelvén délután egy órakor, a Nürenbergi Bóttal Isten hírével megindúlánk; vállalván e' fel bennünket ketten az úrfival, vecturával, étellel, itallal, szállással edgyütt Norimbergáig 72 frtért, melyért jól vitt és jól is tartott.

---

[1]) Ez előtt a Napló előtt egy rövidebben szerkesztett naplótöredék van, melyek a Bécsből elindúlástól a Nürnbergbe érkezésig s az ottani könyvtárban tett látogatásig beszéli el az eseményeket, február végéig. Az egész öt lap és öt sornyi, kisebb 4-edrét formában írva. Itt megszakad s két üres lap következik. Az alábbi Napló részletesebb lévén, ezt vettük fel e kiadványba.

[2]) Gr. Teleki Lászlóék, (a nagy T. Mihály unokája), főkormányszéki tanácsos, kinek fiával Pállal ment utazni Németországba.

[3]) Gr. Teleki László fia.

[4]) Cancellarius *Gróf Gyulafi László* volt ekkor (előbb Udvarhelyszék főkirálybírája), a kit 1754-ben történt halála után *gróf Bethlen Gábor* követett, a ki 1765 decz. 8. nyugalomba helyeztetett.

[5]) Gr. Bethlen Gáborhoz, a ki ekkor udv. kanczellariai tanácsos volt, 1850 decz. 30. óta.

Kijöttek az urak is velünk *Dömjén* urammal edgyütt a szomszéd faluig, éttzakára pedig mentünk *Streithoffen* nevű faluba.

18-va Szörnyű fagylaló fergetegben s nagy hóban hajnalba megindúlván, lovaink csak alig gázoltak, szekerünk-
(Sanct Pölten.) nek is derékszege eltört, ugyan csak ebédre *Sánt Pélt* (!) nevű városban érkeztünk; holott feles úri emberek és kivált özvegy dámák laknak, többire lutherana religion valók, legibus pacis Vestphalicae ezen városban libertas religionis engedtetvén a lutheranusoknak; egyébaránt is Austriában talám ez olcsóbb város.

Eddig bécsi kocsisunk lovai elállván, kénteleníttetett a Bot új erőssebb lovakat fogadni; de annyira béfújta a szél az utakat, hogy csak egy hajtásig négyszer ötszer állottak meg a lovak és ha az utánnunk jövő szekerek, azért, hogy miattunk meg ne akadjanak, ki nem vontatták volna, ott ülhettünk volna egy darabig. Mentünk végre valami
(Mölk.) nagy bajjal *Melek* nevű városban, holott a Benedictinusoknak igen szép, nagy és gazdag klastromok vagyon, melyben felséges asszonyunk, midőn Lintzben a felső-austriai státusok homagiumát a. 1743. recipiálta volt, lejövő utjában meghálván, comitiváival edgyütt, igen magnifice accomodáltatott volt, egész udvarával edgyütt. Este későn lévén ide érkezésünk

19-na Elindultunk, találván a mezőben igen sok sáfrányos kerteket, melyekben e világon leghíresebb és jobb sáfrányt mondanak teremni, melyet nállunk közönségesen
(Amstetten.) bécsi sáfránynak neveznek. Ebédre mentünk *Amstettbe*, éttzakára pedig *Kleinthrlaub* (!) nevű vendégfogadóban, holott igen rosszúl laktunk volna, ha nállunk nem lett volna.

(Enns.) 20-a Értük az Anas vagy Ens folyó vizét, mely Alsó-Austriát a Felsőtől distingválja és mellette mindgyárt *Ens* nevű várost, melyből üzték ki a magyarok legelőszer a
(Huszár bravur.) mult hadakozás alatt a bavarust. Itt szaladott akkor meg hat lovas huszár előtt két rendben száz-száz franczia, a bavarus császár szeme láttára, ki ezen actust egy ablakból szégyennel szemlélvén, úgy commendirozott bavarusokat ellenek és azok nyomták el azon hat huszárokat. Ebédre pedig érkeztünk Lintzbe.

(Linz.) *Lintzbe.* Mely város a Duna mellett szép felemelkedett helyen építtetett, igen szép kies város, Felső-Austriának anyavárossa. Útczái szépen disponálva, házai egyenlők, ablakok egy sorban, három négy contignatiojú épületek; a mint

[1]) A zárójelbe tett oldalczímek tőlem származnak. A Napló elején ilyen czímek az eredetiben nincsenek, később ő maga is oldalczímekkel látja el. Ezeket zárójel nélkül közöljük. Sz. L.

mondják fejérnépe igen szép, melyet a gazda-asszonyunk és leánya formájáról is könnyen megengedek. Nevezetes épületek ebben: az archiducalis vagyis most császári residentia, melyet megjártunk, melyben mindazonáltal a királyné ottlétiben nem szállott, hanem a jesuiták szomszéd klastromában. Vagyon még ezenkivül a Capucinusoknak is szép klastroma, úgy a cathedrale templom is megérdemli, hogy visitáltassék. Ezen városban kinála a gazdánk oly almalével, melyet mind ízire, mind szagára, mind igen szép színire nézve bajos a bortól megkülömböztetni, nehány esztendősnek mondotta.

Ebéd után ültünk hajóra és Ottó császár születéséről *Ottenheim* nevezetet vett város mellett elmenvén, vacsoráltunk *Aschan* városban, melyet *gr. Harrach* bír. Holott rendes historiát hallottunk, beszélvén az emberek, hogy *Hoffnunczelnél*, mely utunkban esett, egykor 300 ember akadott volt egy akasztófára. Ugyanis kötélen húzattatván a hajó, a Duna parton lévő akasztófában megakadott és míg el nem szabadították, akasztófára voltak akadva. *(Ottenheim.)* *(Aschbach.)*

Egész éjjel menvén a hajó és 21-ma *Engelhart* nevű falut meghaladván, értünk a Duna közepén egy magassan felemelkedett kősziklát s a kősziklának tetején egy kápolnát, mely Felső-Austriát határozza meg a Passaui püspökségtől. Délután 3 órakor érkeztünk *Passauba*, melyet a Duna, Ilm és Ilcz folyó vizei három részbe szakasztanak. A középső városban lakik a püspök, mely jóllehet maga is kerített, de a vára vagyon Csehország felől egy szörnyű magas kősziklán, melyet Sz.-György hegyének hívnak és egyfelől a Duna, másfelől pedig az Ilcz folyó vizei vesznek környűl, majd inaccessibilis helyen. Ezen erős várnak alája menvén, ama mult hadakozás alatt szerencsésebb, mint okosabb oberster *Menczel* 300 emberrel és hat dobbal ellenében lármát veretett, s egy requisitiojára a commendans, ki mind néppel, mind egyéb szükséges requisitumokkal jól volt provideálva, a várat néki feladta. Kitől azután az imperator és elector Carolus VII. számot kérvén, azt felelte: ő nem tudgya akkor mi bujt ő beléje, mert egyébaránt 20 ezer ember ellen is magát defendálhatta volna, s a mint beszélék exequváltatott is azon tetemes vétkéért. *(Passau.)*

Vagyon ezen város a bavariai circulusban, jó darab provincia hozzá, melyet bír a passaui püspök és egyszersmind imperialis fejedelem. Elégett volt 1662-ben, de ismét jól megépült. Az 1712-ben megholt cardinalis püspök és fejedelem *gr. Lamberg* igen derekas bibliothekát fundált. Híressé lett főképpen e város az 1555-ben concludált religiosa paxról. A mostani püspök és fejedelem hasonlóképpen

vagyon e domo comitum de Lamberg; neve Josephus Dominicus Franciscus Kilianus. Szereti a stuffákat és talán munkálkodik is circa eruenda metalla. Választatott püspöknek 1723-ban, cardinálissá cum titulo S. Petri in monte aureo 1737-ben. Vagyon 23 canonicus in capitulo; és négy candinalis officialis in episcopatu: 1. mareschallus, 2. cameranius, 3 pincerna, 4. dapifer. Az első hívatalban vagyon: Franc. Antonius S. R. I. princeps de *Lamberg*. 2-dikban: Joan. Eucharius comes ab *Aham*, 3-dikban: Bonaventura S. R. I. c. de *Veissenwolff*, 4-kikben: Joan. Nic. baro de *Benzenau*. A templomot ezen mostani püspök renováltatta elég szépen. A residentia is alkalmas, de ezt csak kivül néztem. Ezalatt míg jártunk, ettünk, estve lett, s mivel pedig ezen felyül a Duna igen köves, és kivált éjjel igen veszedelmes, egy frtot adtunk még a Bottnak, csak várakozzék reggelig és veszedelembe vinni ne kivánjon, melyet meg is cselekedett, mi is jó szívvel maradtunk, ha nagy bőjtben is, ugyan csak hús eledelt bőven találván.

(Vilshofen.) 22-da. Mentünk ebédre Bavariában *Filschoffen* nevű *(Huszárok emlékezete.)* városban, melyet a magyar huszárok háromszor prédáltak fel és harmadszor még csak tehenet sem hadtak, melyért irtoznak most is huszár nevet hallván, sőt a gyermekeket is avval ijesztik, mint nállunk a tatárral. De egész Bavariában is nevezetessé lett nemzetünk emlékezete. Kocsisunk is magyarúl szidta lelkét a lovának. Osonnai szállásra bétérvén egy vendégfogadóban, beszélette a kocsisunk a gazdának, hogy örömest beszélettünk volna vélle az úton, de egyebet nem értett csak némely kérdéseket: t. i. e micsoda város? ki bírja? Melyre felelt a gazda: ezek eleget beszélnek, de a huszárok a mult hadakozás alatt nem tudtak többet németül szóllni, hanem csak: »gieb geld«, mégis meg kellett értenünk, külömben pálczával magyarázta hátunkon, ha nem akartuk érteni. Nevettem itt a mi úti társunkat, ki velünk Bécstől fogva jött. E volt egy vastag barát, franciscanus, magát császár confessariussának mondotta, jól ehető, iható, tréfás, kinek sok hasznát vettük. Ez az úton velünk edgyütt mind húst ett, itt pedig nem mert a bavarusok vakbuzgósága miatt, nem is talál az ember húsnemüt az egész városban; lévén még nállunk valami kappan darabok, dehortált, hogy bajunk leszen, ha elévesszük; úgy hiszem, maga hasznáért, mivel mi megettük baj nélkül a kappant, ő pedig a religiosus köntös miatt a nél-*(Plattling.)* kül maradt. Ez nap vacsorára mentünk *Plattling* nevű városban, innen pedig vacsora után hajóból szekérre költözvén, egész éjjel mentünk és

23-a Hajnalban érkeztünk ugyan Bavariának *Straubin* nevű várossában, mely szép situsú és alkalmas épületű város; némely bavariai electoroknak quondam lakó helye volt, most partium illarum consilium locumtenentiale vagyon benne. A Carmelitáknak szép clastroma és collegiale templom benne. *(Straubing.)*

Ebédre pedig érkeztünk 23-tia *Ratisbonába* délbe, mely Passautól .... [1]) mértföld. Az ide való püspök immediate dependeál a summus pontifextől és más metropolitanust nem ismér. A cathedrale templomban szoktanak a püspökök temetkezni, melyben láthatni *Siegfried* püspöknek anno 1247 írt epitaphiumát. *[2 sor latin vers, utána 2 más püspöké is.]* *(Regensburg.)* *(A székesegyház.)*

Ezen cathedrale templom egyik harangja 98 másás és rajta ezen inscriptio:

Sanctos collaudo, tonitrua fugo, funera claudo.

In templo S. Emmerani vagyon egy drága evangelium könyv, mely in anno 870 arany betükkel írattatott, és Carolus Calvustol ajándékoztatott a clastromnak. A táblája drága kövekkel rakott és az titulussánál vagyon lefestve Carolus Calvus in throno, cum hac inscriptione: *(Sz. Emerán temploma.)*

Francia grata tibi rex inclyte munera defert.
Gotthia te pariter cum regnis inchoat altis.

Elvégeztetvén a könyvnek írása, claudáltatott ezen versekkel. *[12 sor latin vers].*

A mint az ember ezen templomba bémegyen, balkézre le vagyon Krisztus urunk a falra festve, violaszín köntösben, bal kezében egy Reichsapfellel. Az alája írott német írás, a mint magyarázták, bizonyítja, hogy e földön jártában hasonló köntöst viselt és azon formában láttatott Szent Marina Descovarétól is, ki nagy kivánsággal volt, hogy a szerint festessék le is. Mely képnek formáját a Szent Vallisaletana inquisitio is helyben hadta.

Szent Péter temploma czintermében vagyon Joh. *Keplers* epitaphiuma, ki híres mathematikus volt, ily tenorral: *(Kepler sírírata.)*

Mensus eram coelos, nunc terrae metior umbras,
Mens coelestis erat, corporis umbra jacet.
In Cristo pie obiit A. S. 1630 die 1. Nov.
aetatis suae 60-mo.

Az épületek régi formák, nem czifrák. Ugyan csak a nevezetessebb épületek közül való a tanácsház. Midőn az

[1]) A számnak üres hely hagyva.

ember az electorale collegium házán keresztül megyen, egy kis tornáczban fekete táblára in anno 1554-ben írt betüket lát, ily tenorral. *[6 sor latin vers.]*

(Városháza.) A város tanács-, vagy gyülésházában láthatni *Leopoldus* császár képét, melyet 1675 esztendőben *Leonard Scheufeler* pennával festett le, hosszas inscriptioval. Vagyon a tanácsház felett a városnak szép bibliothecája, mely kivált in jure civili et publico excellál. Ezen tanácsháznak ellenében lévő egy házra vagyon festve egy ratisbonai lovas vitéz, s ellenében egy saracenus, mint in anno 930. láttattak vagdalkozva. Ugyanott *Heinricus Auceps* lovon ülve s a kezében egy madarat tartva, hac inscriptione:

Fertur equo celeri hic Henricus in ordine primus.
Aucupio celeber, nec minus imperio.

Ezen alól és a viadalon felyül ezen szók vadnak:

Hans Dollinger Ratis. DCCCCXXX.
Barbarus hic solidis certant germanus et armis
Germanus vicit, Barbarus occubuit.

(Dunai hid.) A Dunán levő híres híd, mely négy szegeletre kifaragott kövekből egészen készíttetett, tizenegy esztendő alatt készült el; fogván csinálásához in anno 1135. Hosszúsága 417 jó közönséges lépés, vagyis 1091 lábnyi; 15 bolthajtáson, vagyis arcusokon álló. Németországnak három nevezetes hídgyai vadnak: a dresdai, mely szebb, a prágai, mely hosszabb és régensburgi, mely erőssebb.

(Szegények háza.) A híd mellett vagyon Szent Catharina ispotálya, melynek fundussa többre megyen 80 ezer forintnál; most vagyon benne 63 persona, fele catholicusokból, fele más két protestans religiokból álló. Ebéden hust, estve pedig veteményből s hús nélkül való vacsorát esznek. Közönséges italok ser, és innepnapokon borból áll.

(Emlékérmek.) In anno 1713. nagy pestis lévén Ratisbonában, verettek ennek emlékére egy numismát. *[1714-et jelentő chronosticon.]*

Bézáratván a pestisre nézve Ratisbona, ennek is emlékezetére más moneta készült, melynek egyik felén vagyon egy laurussal koronáztatott asszony, bal kezében cornu copiae, jobb kezében pedig a város kolcsa, melylyel a város szabadúlása és kapukon való szabad járás jelentetik; cum inscriptione .... *[Latin felírat.]*

Elmenvén az electorok követjei et comitiorum imperalium pars omnis Augsprugba (!), veretett más numisma, melyik egyik felén Németország egynehány emberrel s ily

inscriptioval *[latin felirat.]* Más felén a város, Ratisbonna ily írással... *[latin felírat].*

(Birodalmi gyűlés.) Quoad comitia imperialia: praesesse ezen imperialis gyülésnek principalis commissarius caesareus, ki az egy római udvarhoz küldött ambassadeuron kivül minden más császári ambassadeurokat praecedál. Ez magát legitimálja per decretum caesareum, melyet szokott egy cavallierja által a maguntiai elector követjének küldeni és ez per dictaturam publicálni. *(Ceremoniák a követek közt.)* Ez egy követnek sem adgya vissza a visitát, még pedig az electoralis követeknek sem, sem pedig titulum excellentissimi. Ha hozzá jő valamelyik elector követje, a hintójához leküldött 4 cavallier, két pap és hoff-fouriere által acceptáltatja, maga menvén a második anticamerák ajtajáig eleiben, honnan a követnek jobb keze felől őtet megelőzve vezeti bé és szintén úgy előtte menvén kiséri ki. Audientiát ád egy székben ülvén, mely vagyon a baldachinum alatt, holott a császár képe vagyon helyeztetve. A ház pavimentuma posztóval vagyon bévonva, melyre tétetett székre ülnek le a követek. A moguntiai követ [1]) mindonkor tartozik jelentést tenni: úgy megyen-é mint electoralis követ, vagy mint deputatus imperii (mivel in puncto deputationis ordinariae sok indecisa differentiák vadnak.) In casu deputationis imperii nem négy, hanem öt cavallérokat küld elejébe. A több imperialis directorok követeinek pedig, kik e domo principali et non electorali vadnak, mindgyárt az electoralis követek rangja után való becsületet ád. Mely distinctiot a régi fejedelmi házak deputatusi nem szenvedhetvén, protestatiot adtanak ellenek etc.

(Czim- és rangviszály.) Nincs difficultás nélkül a principalis commissarius és követek állapotja is az excellentissimus titulusra nézve, mert mivel az csehországi és austriai követ actualis intimus császári consiliarius szokott lenni, a bécsi szokás szerint a principalis commissarius ezen bécsi követet, vagy másként con-commissariust excellentiás titulussal illeti; a többi electorok követét viszont nem. Innen azon kérték az electoralis legatusok a principalis commissariust, hogy olyankor, mikor őket asztalánál traktálja, oly vendégeket ne invitáljon, kiket ő előttök excellentiázzon, melyre magát reá igérte. Ezen differentiára nézve kivánják az electoralis követek, hogy nékiek egyedül notificálja ádventussát első cavalliérja által a principalis commissarius. De némely principalis commissariusok némely régi fejedelmi követeknek is ezt megadják oly declaratioval, hogy cavallierjok között rang nin-

[1]) Mainzi követ.

csen. Vagyon a principalis commissariusnak ordinált régi fizetése annuatim 24 ezer rhen. frt, a császártól ezenkivül 12 ezer frtja.

(Ujévi köszöntés.) A császári concommissarius, vagyis cseh és ausztriai követ, s az electoralis követek között vagyon ilyen megegyezés, hogy midőn az újesztendei köszöntés eljő, egymásnak mind két fél excellentissimi titulust adjon és elsőbe a concommissariusnak adjanak visitát.

Midőn pedig új electoralis követ érkezik, constituáltatik bizonyos nap, melyen a concommissariusnak visitát adjon és ettől is contra visitát vegyen; ezt midőn 8 óra tájban reggel az új követ véghez viszi, és valami egy óra múlva a concommissarius is visszaadja, annakutánna rendre a több electoralis követeket visitálja, még pedig hat-lovú hintón.

(A követek fogadása.) Azon követnek szállásán, kit más követ akar visitálni, egybe vadnak gyűlve a legationis secretarius, maga secretariussa, cancellisták, copisták és mind azok, valakiket egyben gyüjthet, pro solenni receptione, maga pedig a gazda a vendégnek hintajáig lemégyen, s ott beneventálja, gyakrabban pedig az efféle visiták későre tartatnak, midőre *(így)!* t. i. installáltatik, és maga dolgait rendbe hozza. Az electorális és régi fejedelmi házak követjei pedig egymásnak elérkezéseket per legationis secretarium notificáltatják, mivel az electoralis követek, ha szinte több fejedelmek követjei első visitát és excellens titulust adnának is, de azok nem reciprocálnák s consequenter egymást nem is látogatják.

(Régi fejedelmek követei.) A régi fejedelmi házak követjei pedig adnak egymásnak visitát először, valamint az electorális követek, hat-lovú hintón, mely a nevezetes deputatiokban is observáltatik. Mint midőn a corpus evangelicum maga gravaminait a principalis commisariusnak exhibeálja: viszik azt két electoralis, két fejedelmi és két városi követek; az négy első követek hat-hat lovú hintókon, az utolsók pedig két-lovú hintón.

(A követek rangja.) A követek rangja Regensburgba felette szélesen kiterjed, jure repraesentationis. Tudják ugyanis közönségesen, hogy midőn *Fridericus Henricus* saxoniai herczeg özvegye, nata principalissa Holstein-Wiesenburg, maga sógorát cardinalem et principem Saxoniae (e fogott lenni magyarországi primás is) Ratisbonában meglátogatta, igen kevés conversatioba mehetett, az electoralis követek feleségei a praecedentiát tendálván. Sőt akármely németországi fejedelem menne in collegium legatorum, annak helye lenne az electoralis követek után.

A principalis commissariusnak szokott a város egynehány közönséges hordó fejér és veres bort, meg ugyan 16 sák zabbal megterhelt szekeret ajándékba küldeni elérkezésekor. A szekér fejéren és veressen vagyon festve, úgy a szolgák is a szekérrel hasonló liberiával öltözve; hasonló színnel festett faedényekbe mindenféle halat is adni szokott. (*A város ajándékai a követeknek.*)

Az electoralis követeknek pedig borral és hallal kedveskednek, hasonló liberiás cselédek által. A fejedelmek követjeihez pedig a város köszönteni deputatusokat küld és annak megjelentésére, hogy a szokott ajándék készen vagyon és valamikorra parancsolják, elküldik. Az fejedelmek követjei pedig felelik, hogy a város registruma szerint való quantitast ha kipótolja a város annyira, mint a mennyit az electoralis követeknek adnak, bonificálják. Mely superfluum bonificatiojának két harmad részét végzi a repraesentans scriba, harmadát pedig az oda vivők.

*

Mi mivel a *göttingai universitasban* szándékoztunk, holott még egy erdélyi deák sem volt, consequenter az ott való állapotot sem tudtuk, commendáltattuk Bécsből magunkat ezelőtt bécsi imperialis consiliarius, most pedig hannoveriai electoralis részéről ratisbonai legatus *báró Béhr* urnak, kinek udvarolván, felette jó szívvel látott; igen nagy humanitas vagyon ezen emberben, a széket is maga rakta alánk. Dicsérte a göttingai universitást, úgy a professorokat is, örvendett oda való menetelünkön, adott egy levelet is kezünkbe, cancellarius *Mosheim* úrnak szóllót, melyben recommendált bennünket. Offerálta egyebekben is magát, hogy mindenekben assistálni fog. Invitált hogy visszajövet egyenesen hozzá szálljunk. Vacsorára invitált, melynél budai és champaner borokkal tractált, mindenik jó, de ez igen flajtz volt. (*Br. Behr hannoveri követ.*)

Exprobrálta az országunk fösvénységét, miért nem igérte meg a kivánt 1.200,000 frtokat egészen, és az offerált 700,000 frtra is oly nehezen vette magát az ország, tudván mennyi szüksége legyen felséges asszonyunknak. Saxonia midőn az electornak gratificálni kiván, milliókról beszél, mennyivel inkább oly nagy ország, mint a mienk. (Gondolám én, Saxoniának csak egy várossában több circulatioja van a pénznek, mint nagy résziben Magyarországnak). Dicsérte az hannoveri bányákat, hogy még sehol artem metallurgicam oly perfectiora nem vitték, mint azon electoratusban levő Hercyniai erdőkben. Arany kevés, ezüst sok vagyon. (*Politizálás magyar ügyekről.*)

Hívatott volt le felséges asszonyunk metallurgusokat azon bányákból magyar bányákban, kik referálták, hogy noha a bányák gazdagabbak, de methodo tractrandi mineralia deficiálnak és azért kelletinél kevesebb hasznot vesznek. (Br. Münchhausen.) Commendálta, hogy visitáljuk. Volt nála egy *Münchausen* nevű báró, jeles ifjú, kiről azt mondá, hogy az göttingai universitas annak avunculusának köszönheti erectioját és virágzását. Bennünket végre vacsora után maga hintaján küldött haza szállásunkra.

24. Ratisbonától fogva *Norimbergáig* vagyon 12 mértföld, köves és hegyes út többnyire. Mi reggel megindúlván, alkalmatlan útakon, mentünk ebédre *Hembaumba*, éjszakára (Neumarkt.) pedig *Taszvánba* és 25-ta ebédelvén *Neumark* nevű bavariai városban, érkeztünk bé éjszakára 11 órakor

(Nürnberg.) 25. *Norimbergába* és szállított a Pod *(így!)* az Aranyos Oroszlánhoz.

Ezen norimbergai respublica áll nemcsak magából a városból, hanem még azonkivül *Altdorff*, *Hersbruck*, *Laufl* és *Gråfenberg* nevű városokból s valami 500 faluból, melyek mind a város jurisdictioja s birdalmában vadnak.

(A város leírása.) Ezen város vagyon situálva nemcsak Németországnak, hanem egész Europának közepén. Több vagyon 500 nagyobb és kisebb utczájánál; 12 nagyobb és 130 apróbb csorgó kútat lehet benne számlálni, 16 templomot, 44 ecclesiai házat, 12 hidat, tíz piaczot, 365 tornyot a kerítésében, 21 ezer házat, 75 ezer gazdát és három óra kivántatik a város megkerülésére. 160 külömb-külömbféle malomnál in territoria Norimbergensi több vagyon. A város szép házakból épült, kevés tiszta kőépület benne, úgy kevés házak, melyeket palatiumoknak lehetne mondani. Mindazonáltal lehet arányozni a házak minémüségét Aeneas Sylviusból, ki azt írja: Cuperem Scotorum reges tum egregie, quam mediocres cives Norimbergenses habitare, mivel az scotiai királyok ezelőtt nyomorúltúl lakoztanak.

(Kereskedelem.) Commerciumokat ezelőtt nagyobbára Olaszországra gyakorolták és Velenczével e végre nagy barátságban voltanak. Mely megtetszik a velenczések anno 1509 írt és így sonáló leveléből: Cum vestro Caesare (Maximiliano) pacem perpetuam intercedere cupimus stb. *(20 sornyi levél)* Praemissája a levélnek e volt: Dux et Senatus Venetorum Reipublicae et Communitati Norimbergensi.

De miolta ott körül három város épült, úgymint *Erlang*, *Schwobach* és *Fürth*, ez in terra Norimbergensi, amaz in episcopatu Bambergensi, az első pedig in margraviatu Baraidensi, nincsen azolta Norimbergának oly virágzó

állapotban commerciuma. Nagyon adták arra nézve magokat a manufacturára, ama mondás szerint: Nürnbergers Hand geht durch alle Land és csak az apróság manufacturák importálnak annuatim százezer tallérokat. In anno 1728 csak Constantzinápolyban adtak el 17 ezer forint árút.

26. Bécsi mercator *Schrek* uram adressirozván bennünket norimbergai mercator *Pflüger* uramhoz, hogy teljességgel ismeretlenek ne lennénk, mentünk ennek látogatására, megadván a levelet, kértük, hogy valami németül és francziáúl egyaránt tudó franczia gyermek és leány szerzésében mutatná jóakaratját, melyeket a méltóságos urak parancsoltak, hogy az úrfi és kisasszony számára küldenénk, úgy papíros csináló és takács keresését is ajánlották. Igérte is jóakaratját, de

27. Wittmán nevű medicinae doctorral hozzánk jövén, az által tolmácsoltatta, hogy hanemha Erlangba találunk franczia gyermekeket, Norimbergában mód benne nincsen.

Udvarolni akarván néhai generalis *báró Haller* úr két fiainak, kik nem régen Erdélybe jártak, expressusunk otthon nem találta, de midőn megérkezett, értvén oda érkezésünket, a nagyobbik leutenant *Haller* azonnal hozzánk jött és nagy expressiokkal gratulált, hozzá akartunk menni, de excusálta magát, hogy a regiment dolgaiban occupatus lévén, otthon nem találjuk. *(A nürnbergi báró Hallerek.)*

Ebéd után mentünk doctor *Wittmánn* uramhoz, kinél találtuk *br. Münchausen* uramat, kivel Ratisbonában ismérkedtünk, elcsudálkoztam belé, mely pompáson tractált bennünket. Ettől a szállásra menvén, jött ismét hozzánk lejdnánt (!) *br. Haller* uram, mivel maga prompte deákúl nem tudott, hozván hozzánk tolmácsnak egy Ebensperger nevű becsületes embert. Ezen *br. Haller* maga hintaján vitt el az *Armamentariumba*, melynek dispositiójába nem kevéssé csudálkoztunk. Vagyon benne 274 réz és két vas álgyu, melyekben megyen 48 fontos golyóbis, vagyon ezeken kívül egynéhány, melyekben járnak 80 fontos golyóbisok. Apró fegyver, a mint mondották, volt benne 36 ezer emberre való, de Carolus VII-mus kérésére, nem merték elmulatni, hogy egynehány ezeret oda ne ajándékozzanak. Flinták, pistolyok, panganétok, pallosok, koszperdek, puskaporos palaczkok, dárdák, lantzfák, lándsák etc. oly gyönyörűséges figurákra voltak kirakva, hogy lefesteni mesterség volna, annál inkább jól leírni nem lehet, a napot, holdat, csillagokat, város czímerét véllek kifigurálták; az flinta és pistoly-csőkből kissebb nagyobb oszlopokat csináltanak, az ajtók mellyékeihez kivált. Közbe közbe a fegyverek között egésszen pánczélba *(Fegyvertár.)*

s vas-derekakba lovastól felöltöztetett fa-emberek vadnak. külömb-külömb figurákra rajzolva. A franczia követ, ki Carolus VII-mushoz küldetett, csudálkozott rajta, midőn eljárta; a prussiai király pedig maga eljárván igen dícsérte. Carolus VI-tus imperator azon mesterembert, ki ezen armamentariumot disponálta, Bécsbe hívatta, az oda való armamentum rendbehozására. Két nagy épületben vadnak a fegyverek, az első 180, a második 230 lépésnyi hosszúságú. teszen a két épület circiter 500, vagy valamivel több lépéseket; fenn is az épület tectuma alatt igen sok fegyverek vadnak elég jó rendbe rakva, de ingyen sem érnek az alsó dispositióval. Naponként tíz ember dolgozik azoknak tisztitatásán. Az atriumában vagyon egy 380 fontos ón-golyóbisocska, melyet Augustus lengyel király ott jártában egy kezével felemelt.

Ezelőtt tartott a város száz-száz emberből álló 7 gyalog compagniát és két lovast, 85 emberből állót; de most a császár kivánságára egész regimentet tartanak, melyre való költségről panaszoltanak is.

(Csorgó-kút.) Mentünk innen egy csorgó-kúthoz készült öntött metallumokhoz. Mely csorgó van már száz esztendeje, hogy készül, még sem készült el. *Christoph Ritter* készítette ki elsőbe viaszból kicsiny formában és *Georg Schweiger* öntötte ki metallumból. Melynek nagysága megtetszik abból, hogy ment belé több 200 mása metallumnál, ezen kivül, ezen machinának tetején álló Neptunus 33 mása, hát az alatta levő tíz statuákba mennyi metallum nem ment. Ezen metallumból való statuák deszka fedél alatt tartatnak. holott ehez való négy szegeletre faragott kövek is vadnak. A városon kivül pedig az Asszonyok-kapuján kivül (vulgo Frauen-Thor) még kilencz ahoz való kövek vadnak, isszonyú nagyságúak, egy embernél nagyobb a magasságok és körületek 23 vagy 24 közönséges lépés, melyeknek csak egyikét hozták 160 usque 180 lovak. Oly fabula vagyon róllok. azért nem viszik bé, mert a város kapuját érette el kellene rontani, külömben bé nem férvén, de ez csupa hazugság. Némelyek úgy vélekednek, hogy ha felállíttatnék, minden órára kivántatnék néki százezer eimer víz (vagyis veder). de 60 itczés, ha nem nagyobb. Neptunus a tetején féllábon állván, feltátott szájjal az égfelé néz, az alján öntve két tengeri csuda, melyeknek eleje mint a lónak, hátuljok mint az halnak, melynek alatta körül vadnak a több statuák; melyek közül kinek orrán, kinek, száján, kigyóján etc. kellene okádni a vizet. Méltó aestimálni oly szörnyü épületben, hogy a proportio accurate vagyon observálva.

Vagyon egy csorgó a tanácsházhoz közel lévő piaczon is a többi között, mely ugyan 1687-be igen szépen készült csorgó, auf den Neuen Bau, melynek emlékezetire numismát is vertek. *(Csorgó-kút I. József koronázására.)*

Ezen numismának egyik felén vagyon a csorgó, más felén pedig ezen inscriptio:

A. SALUT. MDCLXXXVII.
QVO
LEOPOLDVS MAGNVS
PARTA DE TVRCIS
VICTORIA MAXIMA
JOSEPHVM FILIVM
REGEM HVNGARIAE CORONARI F.
HIC FONS LOETO OMINE EXILIRE
COEPIT.
CVRANTE SENATV POPVLOQVE
NORIMBERG.
QVI AQVAM HAVRIS
FONTEM CORONA.

Az új hídon, mely százezer forintba került, vagyon egymás ellenébe két piramis. Egyiknek tetején egy szájában olajágat tartó galamb, másiknak pedig kétfejü fekete sas. *[Következik a piramisok latin felirata.]*

A mészárszékeknél lévő hídon vagyon kőből egy nagy ökör kifaragva. *[Latin felírat.]*

Doctor *Treunak* vagynak musaeumában sok embryók és mindenféle experimentumok. *[Utána a muzeum latin felíratai].* *(Dr. Treu muzeuma.)*

A tanácsház igen szép épület és nagy, vagyon a többi között egy nagy, igen magas és széles palota, melyben az imperatorok szokták a városiak juramentumát acceptálni, igen szép festékekkel ékesítetett; nevezetesen vagyon festve Carolus V-tus tisztességére egy triumphalis szekér, 12 ló beléfogva, külön-külön ékességekkel, ezen lovakra, mindenikre, gyeplőjökre, a szekér kerekeire, derekára, fedelére, igen szép emblemák vadnak írva, nagy subtilitással. Más házban vagynak három saxoniai electoroknak: *Friderici Sapientis, Joannis* et *Joannis Friderici* igen drága képei. Más házban vadnak egynehány császárok képjei és Mátyásnak azon császári ornatusban, melyben szokott koronáztatni. *Lucas Kranak* nevű ember adta Szüz Máriát a kis Jézussal, oly kiváltképpen való szépséggel, hogy *Ludovicus Badensis* Magraff (!) csak azon egy képért 43 ezer tallért igért; alatta a képnek ez olvastatik: *Albertus Dürer Almanus* faciebat *(Városháza.)* *(Dürer Albert Madonnája.)*

(Nürnberg közigazgatása.) Quoad regiminis formam, mivel magok se tudgyák a civisek, sokan sok képpen beszélnek s azért halasztottam ennyire, hogy bizonyosabbat írhassak rólla; a ki többet tudott talám hozzá, így disserált rólla. Vadnak rendszerint 32 senatorok, ezek közzül 12 consulok, kiknek ketteje egy öreg s egy ifjú szokott majori auctoritate fungálni. Vadnak 7 senatorok ejus activitatis, ut munera conferant. Vadnak triumviri in arcaniori consilio et duumviri in arcanissimo, praeter quos arcana civitatis nemo novit. Minden ember ád *(Adófizetés.)* maga fejétől annuatim 4 frtot. Mikor pedig a facultatibus adóznak, mivel nem akarják, hogy sokan tudják a civisek facultássit, lévén oly kereskedők, kiknek facultássok gyenge, creditumok igen nagy és ha megértenék, mely curta domi supellex, nem kapván creditumot, concidálna kereskedések.

Azomban mivel csak az aerarii praefectusra, vagy társaira sem lehet bízni az adót, mert magok gazdagodhatnának belőlle, az egész tanácsnak viszont a privatusoknak facultassit ex praecedenti causa megtudni nem lévén tanácsos, így procedálnak: vagyon egy officium két, három emberből álló, talám vagy a duum vagy pedig triumvirale, kiknek egyike a thesaurarius; ezek előtt privatim mindenik maga facultássát megmondván és ahoz szabott quantumát administrálván, vészen de administrato czédulákat, i. e. mivel a czédulák mind egyformák, annyi czédulát, a hány az administratumot magában foglalja. Hogy pedig a tanács ne tudja ugyan kitől mennyi, de tudhassa in summa mennyi mind quantum gyült, mind pedig in summa mennyi pénz legyen a városon: ezen czédulákat egy bizonyos napon a tanács előtt minden civis rakásra hányja az asztalon levő bőr alá, melyek rendbe szedetvén, ha nem tudják is kitől, tudják, mennyi jött bé in summa.

Ád ezenkivül a capitalis census mellé minden, a kinek fizetése van, a salario duo procentum. Sokra megyen az accis is mindentől, valami Norimbergában bé megyen és annyi embertől consumáltatik. Mennyi számtalan ser kél el? Minden mosz sertől, melyben négy butelia van, 5 báczot kell fizetni etc.

(A nürnbergi Hallerek.) Nem lehet itten nem celebrálnom a norimbergai mélts. *Haller familia* favorát, melylyel hozzánk viseltetettek, majd mindenkor velünk voltak, hol egyik, hol másik és magok hintójokon hordoztak széllyel a városon. Mely familiának feje az aerarii praefectus, ennek nagyobbik fia consul. Ennnek lineájából való volt a szegény generális is, kit igen derék embernek mondottak. Ezen lineabéliek correspondeálnak az erdélyi mélts. *Hallerekkel* és mélts. cancellarius *Gyulaffi*

uram excellentiájával.[1]) Ezek közül jártak Erdélyben és volt maga is az aerarii praefectus. A más lineában pedig vagyon egyedül *Joannes Georgius Haller*, az az ifiú senator, kiről feljebb emlékezetet tettem vala. Ez mondotta, hogy az ő lineája közelebb való linea az erdélyi mlts. *Haller* familiához. De eddig a más linea praeemineált, úgy hiszem ezen emberbe restituálódik ez is.

2-da Martii innen mentünk

Christiania Erlangba, igen szépen és regulariter épült, nagyobb részént új városban, mely Norimbergától három mértföldnyire vagyon és szállottunk Baumglokken nevü vendégfogadóba Az új várost épitették a francziák, kik Francziaországból kiüzettetvén a vallásért, itt telepedtenek meg és magokkal sok manufacturát hoztak. Faragott kövekkel vétetik ezen város is környül, de még el nem végeztetett kerítése. Nevezetes épület benne a Barajdi herczeg [2]) vagyis Margraff (!) residentiája, mely a piacznak igen szép prospectust ád. Szép nagy kert vagyon mellette, mely a városnak majd negyed részét constituálja, ebbe szép statuák, szökőkútak, spallérok, alék etc. és comoediának való theatrum is, mind spallérok között. Situssa igen szép a városnak és aëre szabad, egészséges. A kertnek közepén áll egy nagy kőoszlopon lóra faragott effigiesse . . . . .[3]), ki a törököket megverte, de nagysága miatt a mesterember, a mint mondják, ki nem faraghatván, elébb állott és teljes tökéletességre nem vitte. *(Erlangen.)* *(A bayreuti herczeg palotája.)*

Voltunk cancellarius *Meÿer* uramnál, ki igen jó szívvel látott. Elmentünk consiliarius és juris professor *Braun* uramhoz is, ki jeles beszédes ember. Mondta ugyan *Meÿer* uram is modeste, de ez nagyon commendálta *Erlangot*, mind az helynek szépségére, mind az aër salubritássára, olcsóságra és egyéb circumstantiákra nézve, hozzá tette azt is, hogy a herczeg nyáron által itt lakván, lehetne az udvart frequentálni és ha tetszenék, vadászni is a herczeggel. Franczia és német nyelveket pedig ott legjobban lehetne megtanúlni etc. Denique minden facultasokban is jó mesterekre akadnánk. *(Meyer kanczellár.)* *(Braun jogtanár.)* *(Az erlangeni egyetem.)*

Hozódván ennél elő a magyar dolgok, exprobrálta ez is, mint *Béhr* uram, nemes Magyarországnak a 700,000 frt *(Politizálás magyar ügyekről.)*

[1]) Tudvalevőleg az erdélyi gr. Haller család Nürnbergből származott és került Magyarországra (Budára) a XV. sz. végén s Erdélybe Nagy-Szebenbe (Péter) a XVI: század elején. (Ld. Szádeczky L.: A gróf Haller család, a Turul 1886. évf.)

[2]) Bayreuthi herczeg.

[3]) A névnek üres hely van hagyva.

nehéz igérésében mutatott austeritassát a királynéhoz etc. Mi az helynek szegénységével, pénz circulatiojának fogyatkozásával s kivált a commercium defectussával mentvén magunkat; maga is helyben hadta, hogy mindenikben országostól fogyatkozunk s tudja azt is, hogy az udvar nemcsak nem secundálja a magyarországi commerciumot, hanem impediálja; melyet ez előtt maga is Bécsben létében egy miniszter előtt improbálván, ily feleletet vett: Nondum ita sunt comparati Hungarorum animi, ut commercia illis libera queant indulgeri, quamprimum enim opibus augentur, proni in aliam regiminis formam novarum rerum sunt studiosi et turbas excitant vix superabiles. Én feleltem erre: soha az egész magyar nemzet rebellioval nem vádoltathatik, mert ha sokan seducáltattak is néha, sokan in fidelitate is perseveráltak; ettől denique melyik nemzet üress, hogy sok jók és fidelisek között ellenkező természetüre is eleitől fogva ne akadott volna az ember. Az egész magyar nemzet pedig a múlt hadakozás alatt oly hüségét mutatta, melynél többet várni nem lehetett etc. Recognoscálá ezt is és azt mondá: reméntelen csudát cselekedtünk ugyan, de az még nem elég az udvar quietatiojára; ha úgy continuáljuk még száz esztendeig, meglátjuk mely szorgalmatos leszen az udvar a commercium facilitatiojában és meggazdagíttatásunkban.

(Bécsi miniszter a magyarokról.)

(A würzburgi püspök.)

Beszéllé a többi között, hogy ezelőtt két esztendővel megholt *Herbipolitanus* [1]) *püspök* nemcsak különös és csudálatos természetü ember volt, hanem szörnyü gazdagsággal bírván, lapidem quoque philosophicum kereste; a sidókkal pedig usuraria pravitast exerceált, annyira, hogy szüntelen rakva lévén háza sidókkal, semmi cavallierok hozzá nem mehettenek. Történt pedig egykor, hogy herbipolisi és egyszersmind bámbergi capitularis igen derék embernek szükséges dologban kelletvén a püspökhöz menni, a kapu előtt várakoztatták a katonák 3 óráig, azalatt a sidók s kivált a püspöknek egy favoritája ki s bé járván. Végre bébocsáttatik ő is, dolgát végzi és kijövő útjában megparancsolja a kapuban lévő strásáknak a herczeg nevével, hogy mihelyt azon favorita sidó oda érkezik, azonnal megfogván, adjanak száz pálczát néki és tegyék arestumban. A tiszt hitt néki, mint ismért és ott necessarius embernek s talán haragudott is a sidóra, executioban veszi azért a parancsolatot, elütteti a sidón a százat s bédugatja az arestumban; ki más sidó által maga szerencsétlenségéről panaszoltatván a herczeg előtt, elbámult rajta és szoros exament instituáltatván a

[1]) T. i. würzburgi.

dologról, szerencsés volt az jó capitularis, hogy postán mindjárt ment, mert felakasztatta volna. Végre a püspök maga bálványa, id est lapis philosophicus készítése miatt bújt ki e' világból.

Vagyon a városon 4 templom, ketteje francziáké, ketteje németeké, mindeniknek egyike lutheranusoké, másika reformatusoké. Eljártuk a bibliothecát, mely még új, nagyobb kissebb auditoriumokat, Academia templomát, professorok ornatussát etc. Voltunk prorector *Wintheim* uramnál is, ki felette marasztott; ez gottingai cancellarius *Mosheim* uram veje.

Usque 5-tum itt mulatván

5-a Martii $10^1/_2$ óra tájban reggel a hamburgi Boddal megindulván, ebédre mentünk *Bayerstorffban*, holott a barajdi [1]) herczeg huszárival beszélvén, mutatának 60 remunda magyar lovakat, melyeket fizetett a herczeg ott helyben cum fl . . . . .[2]); azt tartom Erdélyben egyet sem vettek fellyebb 8 aranynál belőlök, de többire 6 aranyosok lehettek, aprók, nem is a java. Volt egynéhány született magyar közöttök, azok a többit oláhoknak nevezték, mivel magyarúl nem tudtak.

Innen elindúlván, este 8 órakor értünk *Bámbergába* és szállottunk a postamester házához, ki egy fütés nélkül való szállásért s egy kis semlyéből s 4 tojásból álló vacsorától vont rajtunk többet egy tallérnál. Még *Erlangban* igaz nem akartunk a Boddal megindúlni, igen alkalmatlan és az addig való jövetelbeli dőlés miatt is romlott szekere lévén, de biztatván, hogy *Bámbergában* jobb szekere lészen, vélle megindultunk; *Bambergában* pedig még rosszabbat vévén, vélle nem jártunk, hanem addig való útjáért, a *Norinbergában* adott aranyat oda hadván, ott maradtunk, s délig az időt ott töltvén jártam meg a várost. *(Bamberg.)*

Bámberga fekszik nagy részént egy oldalon . . . . .[3]) vize mellett, a viz két helyen hasítja végig. Itt vagyon in cathedrali templo Henricus II. imperator[4]) és felesége Kunigunda temetése, kik felől oly historia vagyon, hogy elébb meghalván a császár, a sírnak jobb felét occupálta holt teste; midőn pedig utána holt Kunigunda a felesége, *(II. Henrik síremléke.)*

---

[1]) Bayreuthi herczeg helyett.

[2]) A számjegynek hely van hagyva.

[3]) A névnek üres hely van hagyva. A *Regnitz* partján fekszik.

[4]) A bambergi püspökséget II. Henrik császár alapította 1007. A magaslaton álló pompás dom (a késő román építészet egyik legkitünőbb műve) alapját is II. Henrik vetette meg 1004-ben. Benne van II. Henrik császár és felesége síremléke.

ily szó hallatott: Cede virgo virgini; mely szókra a Henricus teste jobb kézről balra ment magától és jobb felől tették Kunigunda testét. Ugy vagyon most is márvány statuája, Kunigundisnak a Henricus jobb keze felől állítva. *[Latin felírata.]* Midőn ezen imperator halálra vált, ezt mondotta felesége felől szüléinek: Qualem mihi eam adsiggnastis, talem vobis eam resigno, virginem eam dedistis et virginem reddo. Nem ismérte matrimonialiter és mind ketten in numerum sanctorum referáltattak.

(VI. Károly menyasszonya.) Nevezetes ezen cathedrale fgs Carolus VI. császárné confessiójáról, ki férjhez menetele alkalmatosságával Bécsbe menő utját erre felé vévén, itt tett publice confessiot a catholica religioról. Melynek emlékezetére vagyon verve egy numisma, melynek egyik felén a császári menyasszony képe ilyen circumscriptioval: *Elisabetha Christina* princeps *Bruns.* et *Lun.* Másfelől a vallás simulacruma alatt ugyan a herczeg asszony, mely egy égő tömjénezővel két oltár között áll és az bal keze felől való oltárról jobb kezét elvévén, teszi a másikra. Mindenik oltáron egyforma tömjénező füstölög; mindenik oltárra a *Jehovah* neve vagyon irva, cum circumscriptione *[Latin felirat].*

(A fejedelmi palota.) A püspöki, vagyis fejedelmi residentia vagyon in loco edito igen szép helyen, nagy és szép épület. Ha németül tudnék, többre mehetnék. Itt a victus igen drága lévén, fogadtunk *Coburgig* egy fedeles szekeret hatodfél tallérral és

6-ta Megindulván egy óra tájban, hálni jöttünk *Lin* nevü faluban, igen alkalmatlan rossz fogadóban és ember telen gazdához.

(Koburg.) 7-a Délután egy órakor érkeztünk *Coburba* és szállottunk a Fejér Hattyúhoz, itt a gazda látván bennünket idegeneknek lenni, praemittálta, hogy ő a bujdosókkal mely sincere szokott bánni, úgy bennünket is nem kíván megcsalni, megalkudtunk a felől mi vélle, még sem kerülhettük el csalárdságát.

(A herczegi palota.) Itt alkalmas residentiája vagyon az herczegnek; kerti egy nagy hegy oldalában szépen kifaragva; közepiben virágos és mulató házak, melyekben igen szép nagy czitrom, narancs etc. s többféle fák és kevés virágok vadnak.

(Dr. Albrecht professor.) Mentünk *Albrecht* nevü medicinae doctor és philosophiae professorhoz, ki igen jeles ember és rerum naturalium curiosus. Szép bibliothecája vagyon, két ház tele könyvvel, sokféle scheletonok, melyeket mind maga transirozott; nagy csiga collectioja volt ennek is, juxta sua genera et species in suos loculos disponálva. Petrefactumok igen jelesek voltak nálla; sokféle halak, rákok scheletonjai szépen tetszet-

tek a kő között, sőt az heringnek színe is ad vivum exhibeáltatott. Melyek nyilvánságos jelei az özönvíznek és meggyőzhetetlen bizonyságai. Panaszolkodott, hogy a philosophia tanításért csak 50 frt fizetése lévén, nem tehet eleget maga curiositássának. Borral és pereczczel kinál, igen jó szívvel látott.

Megjártuk a templomot is, melyet 1740-ben renováltatott a herczeg. Köröskörnyül benne két contignatios kar vagyon. Az oltár előtt térdepelnek 3 egytestvér herczegek alabástromból faragott statuái, úgy egy herczegnének és két gyermekecskének is. Most a három testvérnek kisebbike regens és vagyon házas fia is; azt tartják, hogy a mostani fejedelmek között legreligiosusabb, csak hogy kár, kicsiny a principatus. Vadnak szép réz czímerek és inscriptiók a templomban az oltár széleinél a falba helyheztetve; úgy két herczegnek rézből öntött statuája is. Megijesztette volt ezeket kétség kivül *Atilla*, mert az oltár consecratioját magában foglaló versek között ezen distichon is olvastatik: *(A főtemplom.)*

Absint hinc rapidae flammae, Martisque furores,
Absit tempestas, fulmina, Papa, Scythae.

Ezen *Albrecht* uram Albumában neveinket feltettük, úgy én is a magamét oda küldöttem. Szinte midőn indúlni akartunk, hozzánk jött, hivott egy consiliariushoz, de már akkor időnk ahoz való nem volt.

10-a Martii innen megindúlván, estve *Rodach*, *Hildburgshausen*, *Meiningen* és

11. *Schmálcáldon* éttzaka, *Senzogonon* reggel, többire *Saxo-Ernestina* familiáról condescendáló herczegek residentiáin keresztül jővén, ebédeltünk *Vacchán*, a mely *Hassiában* vagyon. Estve pedig 8 órakor érkeztünk *(Schmalkalden.)*

Herschfeldre; holott a postán egy magyar köntösbeli részeg emberre akadtunk, kit a postamester felette megrészegített volt. Ez értvén bennünket magyaroknak lenni, tótúl beszéllett hozzánk és németül, de magyarúl nem tudott; inkább hiszem cseh lehetett. Ez egy aranynyal kinált, hogy hozassak magunknak a mi tetszik, nagy örömmel Landsmannak nevezvén, de én el nem vettem. Kérdezvén pedig a gazdától a vacsora árát, bezzeg mikor néki a meghatározott 6 aranyat fizette, kitartotta a markát. Kért tőlle a gazda száz aranyat is kölcsön, akart is adni, de akkor el nem vette, nem tudom azután. Hallottam kevés idő mulva, hogy felvezették, hogy száz talléros arany óráját is a kemenczéhez vágván, talán száz darabra is ment, mondván, hogy semmi néki száz tallér. *Herschfeldről* tíz órakor megindulván és *(Magyar-ruhás cseh kalandor.)*

12. *Bébrán* és *Morschenen* keresztül menvén, érkeztünk délbe *Milsungenre*, onnan pedig vacsorára estve nyolcz órakor *Casselbe*.

[*Aprilis 1752.*][1])

(Gr. Teleki Pál betegsége.)

. . . . vánta, nem vághatott eret, azt mondván, hogy mikor a himlő kiüt, nem könnyen szokott azután eret vágatni; ugyan csak borbélyért küldött és ekkor az úrfi sem vévén tréfára a dolgot, a karját kinyújtotta; vettenek ki a karjából két tányérocska vért s maga urgeálta, miért nem vesznek többet, de *Segner* uram nem akart a már kiütött himlőre nézve. Eddig is ugyan igen keveset aludt éjszakánként, de e múlt éjjel éppen semmit sem a szörnyű hurut, nagy forróság és ettől okoztatott főfájdalom miatt s mivel *Segner* uram azt gondolta, hogy ő kegyelméhez nem bízik s azért nem akar orvosságot venni s noha én ellenben megmondottam, hogy minden bizodalma van, de természeti nem szokott az orvossághoz, ugyan csak pro majori autoritate et persvadendi vi ac consilio absolute kivánta prorector *Richter* uramat elhívattatni; meg is lött s communi consensu jovallották a kristélyt, de nem akarta admittálni; nagy munkával vittem végbe, hogy megengedte, de ea conditione akkor is, hogy a gatyáját le ne taszítsák, hanem lyukat vágjanak rajta, mely meg is lött. Eddig egyedül viseltem gondját, de hogy nékem is legyen kevés nyugodalmom, *Balika* uramat, magyarországi szegény, de igen derék legény medicinae studiosust kértem, ki örömest meg is cselekedte, hogy virassza; praescribáltanak hurut, forróság, inyszáradás ellen; de hogy mindjárt le nem vették a fájdalmat, nem akarta venni, azt mondván, hogy híjában valók.

18-va. E múlt éjjel szörnyű nyughatatlansága, forrósága és hurutja volt, nem alhatott semmit is; volt nagy phantasiája is, csak kérte az orvosságot, melyből 12 ezer cseppet adnak és a melyből köntöst is készítenek; hogy nem értettem, haragudott. Délelőtt jól volt, délután és estve annál jobban, úgy hogy míg az ágyot megvetettük, addig felkelvén azt mondotta: mindjárt tánczolhatna; de éjjel ismét rosszúl volt, ha nem oly nehezen is, mint az múlt éjjel. Virasztották hármon: én, *Balika* és *kis Torkos* uramék.

---

[1]) Csonkán kezdődik, különálló kisebb alakú papiron, betéve az összefűzött Naplóba, 6 levélnyi. Oldalt: *April* felirattal.

19-a. Reggel jobban volt, az appetitusa is megjött és majd kivonta a doctort a tehénhúsért; ki sem állhattak az úrfi előtt, hanem egy darabot *Segner* uram küldött, midőn látná, hogy szarvasszarvból készült kocsonyák s egyéb lictariumok, levesek nincsenek gusztusa szerint; ebéd után narancsot evén, az ágyékában egy ér megrándúlván, hírtelen megjajdúlt, én azt gondolván, hogy a gyomrában van a fájdalom, mondám, nem kellett volna húst enni, megharagudott ezen; mivel nem e volt az oka, de én ennek alkalmatosságával exprobráltam engedetlenségét az orvosságok vételében és a doctorok tanácsának követésében: felfogadta osztán, akármit adjanak, megissza. Meg is cselekedte. Az következő éjjel volt csak a *nagy Torkos* uram vigyázásban. Jócskán is aludt, ha ottan ottan, idest többnyire fertály óránként felserkentette is az hurut.

20-a. Reggel ismét jócskán volt és délután felkölt. Fenn ülve találván doctor *Segner* uram is, gratulált és hogy jó kedvet csináljon, mint eddig is gyakrabban szokott, rendes historiákat beszéllett, nevezetesen a többi között Angliáról beszéllette, hogy ott a király indicálhat hadat magától és csinálhat békességet magától, de mivel a contributio és minden egyéb proventus a parlamentumtól függ és a királynak az udvara intertentiojára destinált ordinariumon kivül semmi dispositioja a pénzen nincsen, a parlamentumtól szokott kérni. Történt pedig *Guilielmus* idejében, ki egyszersmind a belgáknak is gubernatora volt és azzal accusálták, hogy az auglusok pénzét a belgáknak hordja etc. a francziа ellen titkon hadat akart a király kezdeni, de a parlamentumnak nem volt tanácsos kijelenteni mi végre, a nélkül pedig semmi pénzt nem örömest adtak. Felhívat azért egy clamans fratert a parlamentumból, ki legtöbbet perorálván az udvar ellen, nagy auctoritast conciliált magának a parlamentum előtt. Exponálja annak a király a dolgot s kéri, mivel okát nem jelentheti a parlamentumnak, de ő már látja és helyesnek tartja, secundálja kívánságát, neki is ád vagy kétezer aranyat. Reá ígéri amaz magát, de úgy hogy kétannyit kérjen a király, mint a mennyire szüksége vagyon. Proponáltatik másnap a kívánság, duplumot kér a király; ki jót, ki rosszat szól hozzá, végre feláll ő és nagy fervorral detonálván a király ellen, hogy most látja nyilván, hogy Hollandiába akar pénzt küldeni, mert tudja ugyan, hogy a királynak helyes oka vagyon a pénz kérésre, szüksége is van reá és méltó, hogy adjanak, de csak felényit, mert felényi elég azon szükségre etc. Megegyeznek ennek sententiáján s úgy obtineálja a király.

(Angol történetek.)

Item Angliában vigeálván a majoratus, sok jó familiából való cadétek kevés pensiojokból nem élhetvén, útonálló tolvajokká lesznek, kik az embert megfosztják, de igen ritkán ölik meg. Kik közül ha ki akarmennyit elfoghat, mindenikért praemiumot adnak, a tolvajt pedig felakasztják. Történt egykor, hogy egy rebellis scotus condemnáltatván exiliumra, képe mindenfelé elküldetett, constituáltatván néhány ezer forint, praemium, ha ki Angliában megkaphatja. Midőn pedig egy hollandust két tolvajok előltaláltak volna, pénzt kívánnak tőle, amaz menti magát, hogy neki több nincs, mint a mivel útját megjárhatja; a tolvajok azt is el akarván venni, mondja amaz: ha tudnátok én ki vagyok, nem vennétek el az én pénzemet. Sok kérésekre megjelenti, hogy ő azon exiliumba küldött rebellis scotus. Megörülnek ezen, nyakon kapják és viszik a közelebb levő magistratushoz, ott mint olyat sistálják. Nézi a bíró a képét, nem olyan a fogoly ábrázatja, megisméri végre, hogy igaz ember s akkor mondja amaz, én hoztam ezen tolvajokat ide, nem ők engem. Igy a pénze is megmarad s mind a kettőnek praemiumát is megfizetik néki, a tolvajokat pedig felakasztják.

Más tolvaj pedig sok kárt tévén egy bizonyos helyen, nem merte egy ember jó summa aranyát azon az úton transponálni, nem is kapott bizonyos alkalmatosságot. Egy ember jó fizetésért sub evictione felvállalja s köti egy tüszübe a derekára, felül egy rosz lóra, igen nagy nyereggel; megyen azon fogadóban, melynek gazdája a tolvajnak fertátja (!) volt. Részegnek teteti magát, iszik többet is, mondja, hogy ha azt tudná a mit ő, jó nyeresége lehetne a tolvajnak, sok arany lévén nála, de nem fél, hogy reá akadjon. Mondja a gazda: hátha reá akad? Felel amaz, hogy nem fél, mert a nyeregbe tette. Megindúl ezzel kevés idő múlva, rajta megyen a tolvaj igen jó lovon, lovat akar cserélni véle; nagy nehezen oda engedi, de menti magát a nyereg iránt, hogy azt nem adhatja. Elveszi erővel a tolvaj, ő jó lóval és pénzzel marad.

21-a és 22-da annál jobban lévén, 23-a felkölt, járt a házban az úrfi és

(*Collegiumok.*) 24-ta nemcsak ebédre, hanem collegiumokban is járni kezdettünk, hallgatván 9 órától fogva tízig mathesist privatíve *Segner* uramnál, tizenegyig német nyelvet *Muray* uramnál, tizenkettőig pedig institutiokat *Gebaurnál*. Délután Cicero epistoláinak explicatioját a nagy litterator *Gesnernél*. Nagy bajunk vagyon a német nyelv nélkül, nem azokat hallgathatván, melyeket kivánnánk, hanem csak a mely collegiumokat érthetünk.

26-a. Professor *Haller* uram látogatására menvén, panaszlá, hogy az universitas hortus botanicusát a kertészek negligentiája és rész szerint tudatlansága miatt kivánt statusra nem vihette, sok fü veszvén ki belőle, melyet a már elvetett magból kipótolhatni; kére arra, hogy nevezetesebb füveket Erdélyből hozatnék. Irtam is iránta tabulae assessor *Szilágyi* uramnak, ha haszna lenne. Hozódván elő a Murariusok sectája, monda, hogy itt is volt exercitiumok, losikat is frequentáltak, verbuáltak etc.; de épen azon időben, midőn maga prorectorságot viselt, *Münchausen* úr excellentiája parancsolatjából a losit elrontotta, conveniendi facultatem sive exercitium interdicálta s mind proscribáltattak volna is a Murariusok, de megértvén *Münchausen*, hogy *Veber* professor s kivált *Böhmer* uram közöttök vagyon, csendesebben kezdette tractálni. A mint beszélli, Angliából vett eredetet, holott most is igen sokan vadnak s publice szabad profiteálni. Benne volt a szegény megholt walliai fejedelem is, benne van a borussiai király, a császár felől is mondá. Csuda, eddig el tudták titkolni principiumokat. *(Prof. Haller. Növénykert.)* *(Szabadkőmívesek.)*

A magyar dolgok iránt mondá, hogy egy igen tudós franczia bocsát most eredetekről egy igen tudós munkát, prodromussa kijött, látta, a mint mondja, a chinaiak krónikájokban találta eredeteket. *(Magyarok eredete.)*

Eadem mentünk ama nagy philosophus *Hollmánhoz*, ki a philosophiáról való discursushoz fogván, fáradhatatlan volt benne; improbrálá mind Cartesiusba, mind Wolfiusba, hogy felette sokat indulgeáltak a jezsuitáknak, hogy annyival inkább inducálhassák magok philosophiájának bévételére, de sine effectu, mert ha a jezsuiták nem obstáltak volna, az új philosophia lábrakapott volna a catholicusok között. Beszéllé, hogy r. p. *Gordon*, talám dominicanus Enfundensis professor, az vis elastica és egyéb experimentumok productiojától inducáltatván a protestansok philosophiájának evolválására, eljött ide is és véle de reformanda philosophia sokat beszéllett s noha erős volt maga vallásában, de declarálta, hogy a philosophiát absolute reformálja. Megmondotta neki, hogy magára vigyázzon, mert res est periculi plenissima, annyira öszve lévén a catholica religionak fundamentuma a scholastico Aristotelica philosophiával, hogy ruentibus hujus philosophiae principiis, magnam partem dogmatum catholicorum cadere debere és impune, kivált a jesuiták nem szenvedik; ki felelvén erre, hogy senkire nem hajt ezen materiában, nagy patronusa lévén mind a moguntiai elector, mind mások, csak hozzá fog. Meg is cselekedte, *(Hollman búcsúzás.)*

de jövendölése bétölt, mert minekelőtte szándékát véghezvitte volna, megholt, non sine suspicione veneni.

(Prof. Gesner.) 28-va. Professor *Gesner* urammal kimenvén a vallumra sétálni, több jeles dolgok között beszéllé, hogy a szomszéd hegyen lévő (melyet újjal mutatott) Szent-Miklós temploma ante reformationem oly híres hely volt, mint most Lauretum, vagy Mariaczell, két-háromszáz mérföldnyi distantiáról jöttenek mindenféle nemzetek búcsújárni. El engedte volna a király pusztúlni, de azon templomhoz nagy fundatio lévén in electoratu Moguntino, melyet minden esztendőben veszen a király, azon beneficiumot denegálni akarták; renováltatta azért újobban és azolta viszont administrálják, hívattatik pedig azon hely [1] . . . .

Majus.

(Mosheim kanczellár.) 1-a. Jövén hozzánk cancellarius *Mosheim* uram, nagy indulatját ekkor is contestálta; mondá, hogy a fia Ratisbonából minden órán el fog jőni, nagy dolgokkal expediáltatván a királyhoz, melyek fgs *József* herczeg római királyságát concernálják.

(Poroszs király.) Beszéllé, hogy a mostani borussiai királynak az atyja igen religiosus volt csendes állapotjában, de ha megharagudott, semmire sem hajtott. A fiának nem kell semmi vallás, minden dolgait franczia principiumok szerint rendeli, más nyelvnek nálla becsülleti nincsen; totus quantus ambitio; reménli mindazonáltal vénségében felette religiosus lészen és nem mondja, hogy nagy ambitioja vallása változtatására is nem inducálja. Isten őrizzen tőlle.

(Prof. Segner. Buza conserválás.) 5-ta Beszélgetvén professor *Segner* urammal, miképpen lehetne a búzát sok időkig conserválni, azt mondá: az ház híjjára építtessenek hambárok, három négy lábnyival feljebb a padlásnál, csináljanak ezen hambár alá ládát, melyben sohonnan szél ne menjen, fúrják meg a hambárnak ezen ládára tétetett fenekét apró fúrókkal sok helyen és ponyvával terítsék bé, hogy a buzát ki ne hullassa, nem különben felyűl is a hambár fedelét meglyukasztván, azon alsó üres ládába fúvó végéhez alkalmaztatandó lyukon applicáljanak egy vagy két fúvot, a hambár nagyságához képest, és egy darabig keményen bocsátván belé a szelet, nemcsak a port a felső lyukon kihordja, hanem még a féreg

[1]) Itt a mondat megszakad lap közepén és folytatása nincs csak új oldalon Majussal.

magvát is. Ha pedig ezen a fúvókon fumus sulphuris bocsáttatik bé, a férget is mind megöli.

Lehet szüntelen való lassú szelet is az ilyen hambárba bocsátani, mely öszvefülni a gabonát nem engedi. E pedig leszen ilyen formán: bocsátassék le a híjjúból egy tubus, a föld színétől circa két három lábnyira, más vége azon tubusnak vitettessék az hambár ládájába; applicáltassék más tubus felyül a fedelébe és felső vége bocsátassék ki a híjjúból, szüntelen való szél szivárkozik fel azon tubuson. Mely nagy munkától mentené meg a gazdát, ha szeleltetni nem kellene. Ha lábas volna az hambár, a lábait, vagy pedig az alját kellene egér ellen megpléheztetni, melyet sem által nem rághatna, se pedig rajta fel nem mászhatna. Melyek a ratioval mind megegyeznek.

10. Mai . . . .[1])

C. B. D.

Mensis Julius. Anno 1752.[2])

A gazdánk *Segner* uram savanyú víz curával élvén Helberhusán, kimentünk hozzája. Ott observáltam elsőben a gyümölcsös kertében a *Columellától* comendált füveknek seminaturáját, melyet csak azért említek, hogy ha kinek efféle satiora szüksége volna, mind egyszersmind le ne kaszálja, hanem imitt amott egy-egy markot magnak hadjon meg, melyet a szél szélyelvervén, sokkal inkább terjed a jó fünek gyökere, még talám a kaszállókban is jó volna hasonlót cselekedni és a fünek javát helyen helyen magnak meghadni. Beszéllé ennek alkalmatosságával *Segner* uram, hogy sovány lévén a földje, melybe a magot vetette, sokképképen próbálta hizlalni, de seminek elevenebb hasznát nem tapasztalta, mint az hamunak. *Helberhusi kerti vetemény.*

Ezen hónak is első szombatján invitáltatván in consilium Socitatis Regiae Scientiarum, ott látunk igen sok csontokat kirakva nagy hosszú asztalra; a mint látszott némely részeknek hármas darabjából, három állatoknak lehettek csontjai; küldte ezeket egy jó barátja philosophiae o. professor *Holmán* úrnak, hogy azoknak csuda nagyságá- *Regia Societas Scientiarum.*

[1]) Innen a napló folytatása hiányzik. Eddig tart a 6 levélnyi, kisebb alakú papíron levő betét, az összefűzött nagyobb alakú Naplóban.

[2]) A rendes Napló folytatása. Hiányzik Aprilis, Majus és Junius. Az előbbi két hónapból a fennebbi töredék van külön betéve.

val comprobáltathatnék, hogy Németországon is voltanak elephántok. Teneált is ezen opinio, de a mi gazdánk értelme ez volt: *Julius Caesar* írja, Németországon igen sok vad ökrök voltanak, melyek nem sokkal voltanak kissebbek az afrikai elephántoknál, az honnan következik, hogy ezen csontok is nem elephánt, hanem vad ökör vagy inkább belind csontok légyenek. Ezen belindnek formáját ha ki akarja látni, megláthatja in editione *Julii Caesaris* Klarkiana, mely jött ki Londinumban anno . . .[1]) in folio, oly splendorral s oly magnifica figurákkal, melynél nagyobb nem lehet; negyven s 50 talléron megyen az egy könyv.

Rothfischer áttérése.) Ott olvasák fel római cardinalis és Vaticanae bibliothecarius *Quirinusnak* is nem régen a lutherana religiora e sacris catholicorum által jött . . . .[2]) és Helmstadban philosophiae professorrá lett *Rothfischerhez* küldött levelét, melyben írja, mely attonite értette, midőn az, a ki vélle híre nélkül is megegyezett az catholica religio vindicatiojára kezdett munkájában, az most magát a religiot deserálta, et se doctoribus illis erudiendum commiserit, qui etc. etc. Kéri azért, considerálja jobban a dolgot és ad frugem redeat; igéri mindenben jóakaratját, szolgálatját, barátságát, hogy akár circa fidem controversiái legyenek, azokat enodálja, akár pedig in veteri dignitate et gratia consequenda diffidáljon, vereaturque vindictam, mindenben fogja segíteni és oltalmazni etc. Ezen levél iránt az jövő consideratioba, hogy nem azzal vádolják, mintha vagy fajtalan életéért, vagy valami gonosz cselekedetiért hadta volna el vallását; sem úgy mint tudatlanról nem mondják, hogy a rosszát elhullatták; hanem megdicséri a cardinalis inter reliqua azzal, hogy egyszersmind gondolkoztak ugyanazon egy munkához pro catholica fide kezdeni. Ugyan e volt benne a szent lélek munkája, hogy midőn a más tudományát meg akarta rontani és sokat ellene már munkálódott volna, ugyan attól győzettetett meg.

Czélnak lövöldözése. Elérkezék a lövöldözésnek is a napja 10-a praesentis. Tartott a szokás szerint harmad napig. Rendi e volt: egy senator vezérlése alatt igen sok gottingai ifjabb civisek czéhok szerint fegyveresen reggel a városból kimenvén a vár és a rét között való fogadóba, nagy pompával egész estvig ott ittanak és mulattanak; azon közbe pedig (lévén mindenik czélnek külön lövő helye és czélja) kire mint jött a sor, szüntelen lövöldöztek és alkonyodotkor mindenik czéh

[1]) Az évszámnak üres hely hagyva.
[2]) Üres hely.

commendatussai dobszónál a czélt levevén, a stabnak praesentálták. A czél ilyen forma volt, mint a minémű itt látszik,[1]) erőss deszkákból volt készítve. A kik a centrumot találták, azoknak legnagyobb praemium volt kitéve; a kik a feketében levő circulusokat találták, mennél közelebb esett a centrumhoz, annyival viszont többet vett; úgy hogy a centrumban állott 24 tallér, az első lineában 12, a másodikban 6, harmadikban 3, negyedikben 2, ötödikben egy, hatodikban fél tallér állottak; ki mint találta, úgy vette a praemiumot. Ezen czélnak pedig volt 24 circulusa. Egy estve néztük mi is, midőn leszedték; kettő pontba a czélt találta, a többi közül is nehány találta a praemiumos circulusokat, a külsőbbeket pedig igen sok; de tízannyi golyóbis ment el mellette, melyeket a gyermekek azután szedtek fel a réten. A centrum volt a lövő helytől circiter 300, de legalább 250 lépésnyire. Szép exercitium volt. Egész nap estvéig vásár volt kinn, igen sok a végre felvont kisebb nagyobb sátorok alatt, de a mely tiszta csalárdságból állott és a kinek megunt, vagy el nem kelhető portékája volt, oda vitte, melyből (minthogy sok nép tojult ki) felette sok költ el. A vásár e volt: egy valami fél frtos portékát ha valaki kitett egy frtba, mindjárt találkoztak tízen, kik két két garast érette letévén, koczkáztanak reá s a kiknek többet hozott, elvitte. Igy volt a nagyobb vagy kevesebb árú portékákkal is. Itt láttam e szerint öt hat esztendős gyermekeket is játszani, öt hat garasos portékákért egy-két krajczárt tévén fel. Már tudták mind a játék módját, mind pedig a koczka forgatását. Hogy ne csalná hát meg nagy korában a német a magyart. Volt kártyás, volt bileárdos sátor is, és mind azokat nézni mulatság volt. De legrendesebb volt estve szürkülettől fogva éjszakai 10—11 óráig a sok száz rakétákat látni, melyeket a deákok a sokaság közzé sűrűséggel hánytak szüntelen. Ha a kezem eleibe nem vetem vala, egyszer éppen a szemembe sül vala egy el. Nem volt securus senki, ha tíz ember közzé állott.

Fatalis volt nékem ezen holnap: látván ugyanis ezen napokban némelyek néminémű változást bennem, melyet kivált egyik perperam hypochondriának magyarázott, reá vevének az érvágásra és hat uncia véremet 12-a a jobb lábamból kibocsáták. Reám jőve ezután 20-a hideg, 21-a nem bántott. 22-a laxativát adván be a medicus, hatszori operatioja után, fél operatiojában, reggeli tíz óra tájba a hideg bennem megállítá és oly kemény kólikát okoza, mely *Nyavalyám.*

[1]) Oldalt egy körökből formált czéltábla kirajzolva.

nehány nap szörnyű fájdalmokkal kínza. Háromszor hánytam bilist. Kenték a gyomromat sűrűen terpentinával, készített kenővel és mivel osztán a forró hideg is érkezett, ismét megnyiták az eremet és tíz uncia vért belőlle kibocsátának. Doctor *Segner* uram midőn látta, az (!) mondotta: bár még meg annyit bocsátottak volna; úgy nem kiméllik ezek az emberek a vért. 25-ta osztán Isten kegyelméből jobban kezdvén lenni, kaptam kevés ételre, mert addig semmit sem ettem. *Segner* uram consiliumából curált engem *Baliga* nevű schelmeczi fi, medicinae studiosus, kinek reménlem híre, ha le megyen a hazában, igen celebrissé lészen, itt ugyan inter facultatis medicinae studiosos párja alig vagyon; a professorok mindnyájan szeretik és segíteni igyekezik (mivel szegény legény). Ez, mondom, magna fide industria attentione et diligentia látott hozzám, kivált egy éjjel semmit sem aludt.

Túrós láb orvossága. Beszélette inter reliqua, melyet szükségesnek tartottam leírni, hogy ő bégyógyúlhatatlan sebű túros lábának orvoslásában nemcsak felette sok időt töltött, hanem legalább százféle curát minden haszon nélkül experientiára is vont. Végre talált ilyen curára, melyet ő nékem nagy kincs gyanánt mondott meg, és én is úgy írok fel, hogy másnak használjak véle. Sumantur Pixicis liquidae (melylyel a szekeret kenik, de minekelőtte oleum vel sebum accederet) librum 1. Aquae purissimae fontanae libri 3. Nitri puri uncia 1. vel 2. Misceantur fortissime per bihorium, reponantur ad praecipitationem 24 horarum és osztán ennek vizével mosogottassék mindennap a seb; mindennap innya kell belőle, három közönséges pohárral. A sebre pedig, két ruha közzé tévén ezen víznek seprejét, ragassza reá. Ezzel mind maga meggyógyult, mind legalább tízet gyógyított, és egybe se csalatkozott meg. Elég napjában egyszer a sebet békötni; aër ne férjen hozzá.

Rétsei uram halála. Ezekben a napokban vettem némely jó barátimnak in specie *Balónak* s *Dombinak*, a gubernator s thesaurarius secretariusinak leveleiket, melyekben inter reliqua jelentvén szegény registrator *Rétsei* uram halálát, ösztönöznek vacantiája sollicitatiojára; sőt *Baló* m. gubernator uram exciája patrociniuma felől asecurálván commendálja egyszersmind, hogy Bécsben egy *Fröhlik (!)* nevű agenset assumáljak, ki az urának agense. Sőt ha onnan javalják, Bécsben rándúljak.

Megvallom nagy szeget ütött a fejembe szegénynek mostani halála, melyet ha praevideálhattam volna, alig hiszem, hogy magamat a jövetelre resolváltam volna.

Én ugyanis feltettem azt magamban, hogy akármely szegénységgel egyem kenyeremet, soha számadás alatt lévő szolgálatot ne léváljak; már pedig minden vicetisztnek üstöke az exactoratus kezében lévén, nyomorúságos dolog az után süveg-vetve járni; egyébaránt sokkal fáradságosabbak, mint sem jövedelmesek. Accedál, hogy én egész cancellárián laktomban arra vágytam, arra collineáltam, arra készítettem magamat és hogy annak idejében könnyebben consequáljam, ezen útat is nagyobbára azért vettem fel.

Vonva vonnak engemet ezen hívatalnak kézzel lábbal való sollicitatiojára, ez provisio panis perpetui et honoris; ez holtig tartó kenyér, mely mellett Istent, királyt s hazát szolgálhatja az ember nem csak, hanem becsülettel. Ugyanis soholt nagyobb contemptusban hívatal nélkűl való ember nincsen, mint Erdélyben, mert azt minden ember vexálja és az alávaló tudatlan emberekből álló tisztek minden semmi hívatalra orderezik, commissariuskodtatják, büntetik, ha perceptorrá nem akar lenni etc. Praeterea ezen hívatal nekem szánásában in consilio guberniali majd egy consensus volt; midőn eljöttem, azt mondották: csudálják, hogy hagyom el kezemben és az ajtó előtt lévő szerencsémet, kivált a püspök, *Sztojka* uram, bizony csaknem tartva tartott. Mlts *gr. Lázár* úr pedig azzal biztatott, ha azalatt vacantiában jönne, könnyen revocáltathatnám.

De valjon kivánhatom-é félbe szakasztani az úrfi experientiájának és tanulásának cursussát? kit nagy bizodalommal és szép conditiokkal bíztak lelkemre és kinek gondviselésére magamat négy esztendeig ajánlottam. Valjon irántunk concipiált reménségekben mlts szüleit megcsalhatom-é, és igért különös kegyes contestatiojok helyett holtig tartó displicentiájokat és disgratiájokat magamra vonhatom-é? Taníts meg uram! mit cselekedjem.

27-ma. Eddig az én nyavalyám mindennap javúlván, kimondák ismét a doctorok a sententiát, hogy laxativát kell vennem, mely t. i. mind a minap benn rekedt bilist kitisztítsa, mind pedig a harmadszori érvágást elkerűltesse. Engedtem a consiliumnak és ma estve még praeparativum pulverem vévén, 28-va reggel hét órakor szép 15 aranyos pilulát nyelék el, de semmit sem operála.

Párisból jövő magyar katonatiszt.

Jöve ezalatt hozzánk egy Francziaországból maga lován érkezett és *Berlinbe* igyekező *Kovács* nevű magyar hadnagy, jó forma borzos bajúszú legény. Eger mellé valónak mondá magát, valami circiter 8 házból álló faluból, *Mikó* vagy micsoda *falvá*nak nevezé. A mint mondja oberster *Székely* invitálta őtet a prussus szolgálatjára kapitányságra.

Beszéllé a franczia 7 magyar regementeiről, hogy egyiket sem reducálta, hanem csak reformálta, azaz mindenikben csak száz embert hagyott meg, a többit elbocsátotta. Ezen száz embert 4 compagniákra szakasztotta, a többinek tiszteit aggregálta félfizetéssel, melylyel mindazonáltal nem élhetni el. A *Bercsényi regimentébe* pedig egyedül hagyott meg kétszáz embert, mondá, *Udvarhelyi Sámuel* és *Mihály*, meg ugyan *Deáki Jánost* is ismérte. Sámuel a szolgálatot rég elhadta, *Mihály*, midőn jönni akart, a király nem bocsátotta, *Deáki* is még ott vagyon, mindenik kapitány. *Udvarhelyi Sámuel* iránt tudom, hogy igazat mondott; innen reménlem a többibe sem fillentett.

Spectrum hijában valósága.

Ezekben a napokban meglátogatván engemet *Segner* uram, itt létiben volt szó az éjszakai spectrumokról, melyeknek hijában valóságáról igen rendes historiát beszéllett: méltónak tartottam emlékezetre feljegyezni:

Történt Francziaország széliben, talám honnan a Hugenották kibujdostak, hogy valami ép kastély üresen maradna; melyben annak utánna emberek akarván lakozni, a spectrumoktól meg nem maradhattak. Probálták sok ízben, külöm-külömbféle módok és personák által, hogy a spectrumoktól liberálhatnák, de mind haszontalan volt. Éjjelenként csalhatatlanúl compareáltanak, hol kevesebben, hol többen, külömb-külömb formákban.

Egykor egy bátor szívű katona tiszt a faluba szállván, más compagniákkal, alkalmas quartélyt magának nem talál; kénszeríti a bírót jobb ház keresésére; amaz felelvén, hogy minden házak el vadnak foglalva, igazítja az üres kastélyba, megmondván egyszersmind annak állapotját. Felmegyen ezen bátor katona a kastélyba; a háznak 4 szegeletibe négy gyertyát teszen; bézárja jól az ajtót, megtölti jól fegyvereit, fekszik maga egy, szolgája más ágyba; vigyáz, várván kimenetelit a dolognak. Egy darab idő múlva hall nagy zörgést, csattogást, jön valaki lármázva az ajtóra, megnyitván bétaszítja azt egy lánczczal övedzett s isszonyú ábrázatot reprezentáló ember-forma kísértet. Felugrik azonnal a katona, ragadja flintáját és a kísértetnek szegezvén, kiáltja, mondja meg ki légyen, ha meg nem akar halni. Mondja erre a kísértet: tedd le fegyveredet s gyere velem. Veszi a tiszt egyik gyertyát, kíséri fegyveresen keresztül mindenütt a házakon; egykor hirtelen a föld a kísértetet elnyeli s az ő gyertyája is elaluszik. Menne már a setétbe, de nem tudja merre, addig jár tapogatva, a míg ő is egy lyukon leesik egy föld alatt való házba, melybe feles emberekre akad. Kérdik azok: mit keres ott. Mondja ez baját.

miképpen járt s kéri őket vezessék ki onnan. Amazok más házban menvén, consiliumot tartanak, valjon megöljék-é vagy elbocsássák, mert félő, nékiek bajt szerez, ha kibeszélli csalárdságokat. Ugyan csak tartván attól is, ha megölik, investigáltatván a tiszt, depraehendáltathatnak és e' még veszedelmesebb lenne. Megesketik azért a tisztet, hogy soha senkinek nem mondja s visszavezetik az ajtóig. Ő semmit erről nem beszélvén, elmasírozott.

Egynehány esztendő mulva pedig, midőn a tiszt néhány pajtássival edgyütt maga quartéjában mulatna, izeni egy idegen legény, jóforma fegyveres, menne ki hozzá a falu végére, igen nagy beszéde volna vélle, mert bé a faluba nem akar menni. A tiszt noha gondolkozva, ugyan csak vendégeivel edgyütt kimegyen. Látnak a falu végén kivül lévő hídon túl egy jó forma paripán ülő fegyveres legényt, kinek kezén két igen szép vezeték paripa van; hívják által a hídon, de nem megyen; kérdi a tiszt nevét, melyik az; hívja magához; az is tartózkodik; kilővi mind két pistolyát s mondja, ne féljen. Oda megyen azért és kezére adván a két lovat és egy levelet s megmondván, hogy ő hozzá küldetett, azzal sebesen visszanyargal. Ezek csudálván a dolgot, a tiszt a levelet felbontja, hát a kísértetek írták s köszönik, hogy titokban tartotta hiti szerint akkori casussát, mely taciturnitásért in signum gratitudinis küldték azon egy pár lovat; caeterum jelentik, hogy mivel már ők életekről másformán provideálnak s a kastélyt odahadták, ha kibeszélli is már azon dolgot, ellenekre nem lészen. Ekkor osztán úgy kezdé pajtássinak kibeszélni, kik álmélkodtanak rajta.

Kigyómarás ellen orvosság.

Hozódván elő az Erdélybe lévő sok csúszó-mászó mérges állatok, kigyók, viperák etc., melyek marásokkal sokszor emberhalált is okoznak: azt mondá *Baligha*, professor *Haller* uram in chyrurgicis tanította, hogy semmi oly praesentissimum remedium a vipera vagy másféle mérges állat marása ellen nincsen, mintha a seb vagy fullánk helyén puskaport lobbantván fel az ember, faolajjal mindjárt megkeni; bizonyosan semmi gondja nem leszen. Ezzel orvosolják magokat, kik a viperákat vadászszák. Ezt hallottam *Segner* uramtól is.

Hideglelés ellen.

A hideglelésben tartózkodnak a mi medicusink élni cum cortice Peruviano, vagyis china chinaevel, félnek tölle, mintha méreggel volna egyveles. Ebben az opinioban vadnak minden Sthalianusok. Itt pedig divium remediumnak tartják és oly bátran adják akárkinek, mint a mindennapi kenyeret, ezer közzül egy beteget meg nem csal s ha egy-

szer bőven veszen belőlle, többször reá nem jön a betegre, s még nem observálták, hogy valakinek ártalmára lett volna.

Ezen cortexnek virtussát találták elsőbe a Chinabéliek; hozták Európának nagy commodumára a jesuiták: már most készíttetik Olaszországban is bizonyos erdőkben, mely erdők eddig Europának sufficiálván, már most az olaszok incuriája miatt fogyni kezdettek és a mint mondják 50 esztendő alatt az emberi nemzet nagy kárára penitus deficiálnak. Animált azért *Haller* egy angliai nagy medicust, hogy explorálná a gesztenyefát, nem volna-é annak virtussa? Megpróbálta amaz és azon productuma lett, a mi az olaszországi fáknak. Most már *Haller* is munkálódik rajta, megválik mire mehet; nagy commodum származnék belőlle, ha idem prostare potest. Kivált Erdély s Magyarország is épülhetne belőle.

Registratorság iránt m. gubernator uramnak írtam.

Die 29-a. Szegény *Rétsei* uram vacantiáján sokat gondolkozván, végre reá vévém magamat és írtam mlts gubernator praesidens s *Rosenfeld* uraknak, hogy candidálni méltóztassanak; kértem *Balót, Dombit* is, hogy secundáljanak, legalább nevem had legyen benne a candidatioba. Ha ez eddig való szokás szerint procedál a cancellaria, én nem hiszem ezzel is vagy két esztendeig lelket nem lesnek [1]) s ha osztán addig sem nyerhetnek, talám remélhetek hozzá, azalatt peregrinationknak is nagy részét elvégezvén s azontúl is vagy fél esztendeig morát impetrálhatván, éppen jól absolválnók cursusunkat. Irtam vala ezelőtt néhány nappal mélts cancellarius *Gyulaffi* uram exciájának, úgy *gr. Bethlen Gábor* úrnak is, de azon leveleimben simuláltam, mintha nem értettem volna *Rétsei* uram halálát, hogy tudniillik ne láttassam, hogy ex necessitate írtam azon leveleket, hanem ex obsequio. Sic vivitur in mundo. Ha Istennek tetszik, alkalmatos időben tudom megleszen; ha pedig ő felségének nem tetszik, nékem sincs kedvem hozzá.

(Emléksorok.)

Dániai úri familiából való dominus *de Veterschin* velünk egy commensalitáson lévő igen jeles ifjú offerálván maga Albumát, ezt írtam belé, Senecából in Octavia:

Pulchrum eminere est, inter illustres viros
Consulere patriae, parcere afflictis, fera
Caede abstinere, tempus atque irae dare
Orbi quietem, seculo pacem suo.

---

[1]) Érti alatta, hogy megvárják, hogy valaki ennek a megnyeréseért áttérjen a kath. vallásra.

Hoffmesterének pedig *Bolikcmannak*, ki ezen electoratusból való, Ciceroból De Officiis, ezt jegyeztem fel:

Fortis animus et magnus cernitur in duobus, si et solum id, quod honestum sit, bonum judices, et ab omni animi perturbitatione liber sis.

Cic. l. I. c. 20. De Officiis

Visszaküldém nékiek Albumomat, megtetszik abból, mit jegyzettek fel; mind maga, mind pedig hoffmestere friss és amabilis emberek.

Az úrfira nehéz catharus jövén, élt valami izzasztó és egyéb porokkal, *Baligha* praescriptiojára.

Erdélyi bányák culturájának módja.

Főképpen Ratisbonába resideáló hannoveri követ méltś *br. Béhr* úrnak ezen electoratusbeli bányákról instituált és fennemlített discursussa adván alkalmatosságot, írtam vala zalathnai udvarbíró *Borsai* úrnak, hogy az metallumok olvasztásának módjáról küldene valami informatiot, hogy ha itt a bányákba mennénk, instituta comparatione valamit hazám commodumára deriválhatnék; melyben hogy illustrál és in chymicis nevezetes operatiokra tanít, professor *Segner* uram is igérte.

Irja *Borsai* uram küldött válasszában, hogy némely hegyekben mindjárt sub cespite, másokba pedig 30, 40, sőt több ölnyire érik a venát; melyet sub cespite találnak, mindjárt hasznos, ahoz beljebb kevés reménség; melyet pedig későbbre érnek, vagy ha hamar érik is, de későre javúl meg, az durabilisebb. De még eddig Erdélybe nem találtatott két hegynél több, melyet penetráltanak volna a mineralis venák, a többiben messze szolgál, ha az hegy teteje alá bészolgál. A lágyabb kőben vas eszközökkel, az erősben puskaporral szaggattatják a követ. Separálván abból a venát, azt ad molas contuserias, ope aquarium molantes lóháton kosarokban lehordják, megőrlik, vagy inkább törik, lisztté tészik s azután azt a lisztet ahoz való sádló (!) separáló tekerővel mosogatván, belőlle az aranyat kiválasztják, ad regiam cambsionem viszik, holott egy piséta (mely tíz kis pénzt nyomó) por aranyhoz $^1/_2$ piséta kénesőt töltenek, azt öszvemelegítvén coagulálják, tésztává tészik és ruhácskába kötvén jól megégetik, míg a kéneső füstben menvén, az arany in massa cohaerente coaguálva marad s pisetája per h. fl. 3, den. 30. fizettetik. Zalatnáról osztán in cumulo ad domum monetariam transponáltatik, ott öszveolvasztatik, az ezüst per aquam fortem belőle kivétetik, ligája az aranynak megadatik és újolag felolvasztatván, laminákra osztatik s úgy aranyra veretik.

Az mely venákban pedig több az ezüst, mint az arany, és a mondott praxis szerint ki nem facsarhatják belőlle az aranyat, az olyat másánként ad officinam fusoriam Zalathnae a. 1746. extructam administrálják, holott miképpen olvasztják meg, abban nincsen experientiája vagy praxissa több, hanem hogy minden nap láthatja; ugyan csak annak is elsőbb erőss tüzzel kiveszik a vadságát s azután más minerával, mely az olvadást segíti, felegyelítvén, megolvasztják és az ónba menvén az ezüst s arany, végre az ónat kitisztálják erős tűz által s úgy fripelik ki az ezüstöt; ezt is még a benne lévő aranynyal edgyütt ad domum monetariam transponálják s ott pénzzé verik, separato auro.

És ezen processust professor *Segner* urammal communicálván, most egyéb reflexiot hozzá nem tett, hanem hogy a kénesőt mind meg lehetne nyerni és hétszer, nyolczszor is in usus trahere. A többi iránt provocálá magát ad experimenta, igérvén *Borsai* uram, hogy mineralis köveket is fog küldeni. Melyet én *Borsai* úrnak megírván, kértem az igért minerák felküldésére.

Februarius. (így!)

Az úrfi nyavalyája. Még Bécsbe panaszolkodott az úrfi mellyebéli nyavalyáiról a mélts. urak és mások előtt is, de nem tartván oly nevezetesnek vagy inkább ártalmasnak, mely curát érdemelne, számba se vették. Vett volt ugyan ez ellen az úrfi Bécsbe doctor *Valaskai* uramtól valami essentiát, melylyel itt Gottingába élni kezdvén, csakhamar a veres himlő követé; csendesedett azután panasza, ha néha-néha emlegette is.

Die 13-a praesentis pedig tüdőjének mondván hibáját és nehésségét vagyis pressioját igen serio panaszolván, *Segner* uram commendatiojából csütörtökön [1]) mindjárt érvágással és pénteken laxatioval élt. Kiment ugyan szombaton és vasárnap a házból, mint ide feljebb megírtam, de hétfőre víradólag ismét securrálván azon nehézség, *Segner* úrnak ismét panaszolta és nékem is mondta, hogy érzi maga a tüdője baját, ne contemnálják, mert egyszer odaleszen, ha nem praeveniálják. Praescribált erre nézve *Segner* uram valamely port és füvekből álló theát, szentelje meg Isten.

Alexándra vel potius Cassándra. Professor *Gesner* uram in collegio mondá, hogy Apollo Alexandrát vagyis Cassandrát igen nagyon megszeretvén.

[1]) Felibe írva: szeredán.

kénszerítette ad concubitum. Ez elsőben recusálta, de oly conditioval ugyancsak megigérte, ha neki facultatem dulserit divinandi. Megadta mindjárt Apollo; de mivel az istenek a mit egyszer adtak jókedvekben, azt haragjokba nem revocálhatták, ő is arra nézve poto potita Apollot megcsalta és kérésének nem engedett. Csak egy pár csókot kívánt arra nézve tőlle, hogy semmi nélkül ne maradna; melyet midőn Cassandra cselekednék, Apollo a szájába köpött; az honnét az következett, hogy noha ő igazat divinálna mindenkor, de senki néki nem hinne. Ezért veszett Trója, hogy néki hitele nem volt és tanácsát bé nem vették. Innen jött amaz proverbium is: fatum Cassandrae subire; szólj igazat s bétörik a fejed. Igy vetik meg az ifjak is a jó tanácsot és gyülölik az igaz mondót. Dicere verum et fidem non invenire.

Indiai két püspökség.

A mult esztendőben a portugaliai király in India Orientali 2 püspökséget és 16 missiot fundált a r. catholica religio terjesztésére. Gróf *Walmudnét*, kiről feljebb bővebb írás van, az angliai király herczegnének resolválta; a fia a felől közöttünk csak nemes ember képpen vagyon.

Walmudné herczegsége.

De aquae ductibus per tubos.

Segner uram in hydrostatica de tubis disserálván, azt mondá: ha hegyről veszi az ember egyenlő declivitáson alá a vizet, cserép tubus is jó, de ha fák között kell lebocsátani, ugyan emberül összveenyvezze a tubusokat, mert különben nem soká marad jó statusban, a mint maga kárán tanulta. Az egymásban tett cserepek között ugyanis a fa gyökere magát béfurván, a viztől nagy incrementumot vevén, kevés idő alatt annyira nevekedett, hogy a viz meatusát inpediálta; apró összveszőtt és róka farka formára lenyirt partikulákból állott. Azonban arra is kell vigyázni, hogy lágyabb egy helyen a föld ne legyen, mint másutt, különben aláesvén a tubus eltörik. Ha kevés vizet kellene valami delicatus ember számára hasonló hegyről lebocsátani, az üveg csők legtisztábbak. Ón, réz vagy vas tubusokat is lehetne applicálni, de mind drágább, mind pedig a rézbe és ónba méreg szokott lenni; és azért a tányérba is az jobb és egészségesebb, melyben legtöbb a fehér ón.

De tubis.

Nem régen talált Casselben egy ember oly machinát, mely által ónból tubust egy mérföldnyi hosszuságban lehet önteni. Rézből vagyon egy üres cylindrus készítve, melynek közepiben ereszt az ember egy vas rudat, jól polliáltat, oly vastagságút, minemü lyukat kíván az ember a csőben hadni. Ezen machinába bele öntik az ónat és a vasrudat belőlle kivonván kitaszítják az óntubust belőlle, csak 2 újjnyit hadván a machinában; belé teszik ismét a vasat, reá

öntik az ónat, és ezt mindaddig continuálják, míg a tubust kivánt bosszúságra nevelik. De szükség az ónat oly melegen és formában tölteni, hogy a tubusok benne maradott részét megolvassza, különben jól összve nem forrad. Kell pedig azon helyen késziteni, melyen a vizet akarják venni.

Nem voltanak jobb tubusok, mint a Salamontól építettek, azok még most is tartanak, valaholott az arabok el nem rontották és tartanak talán világ végéig. Ő ugyanis feneketlen fazekakat csináltatott, egymásba mehetőket, ezek köröskörnyűl kőfallal vélettek környűl, mely ha a cserép elromlott volna is, a vizet megtarthatta. Mely valamivel költségesebb, úgy tartóssabb is volt.

A rómaiak nem vitték tubusokon a vizet, mint most egyik hegyről alá és a másikra fel és onnan a harmadikra, hanem 2 hegy közé szörnyü magas hidakat csináltak és faragott kövek közé bocsátották a vizet, vagy ha szükség hozta, a hegyet is általfúrták; úgy mindazáltal, hogy a lyukban emberek is járhattanak és az alveus történhető hibáját valamint kinn, úgy a hegyben is megigazíthatták; mely által nemcsak kevés vizet, mint a tubusokon, hanem folyó vizeket is deriválhattak.

Dea 'Syria. Antiochus. *Gesner* uram in Antiquitatibus Romanis de Dea Siria beszéllé: *Antiochus* annyira megszeretvén mostoha anyját *Stratunicét*, hogy felette beteges volna belé; az apja neki engedte feleségét. Ez az asszony votuma teljesítésére menvén Siriában, Junonak templomot építeni, küldetett el vélle *Companis* nevü igen jeles ifjú. Ez félvén a rajta annakutánna megtörtént vádtól, virgam virilem elvágta és arany pixisbe pecsét alatt adta a királynak, hogy mint drágább kincsét tartsa meg. A királyné felgyúladott reá Siriában létében és kényszerítette, hogy férje tisztét tenné; ez megbeszélli a dolgot, mutatja tehehetlenségét, melyre nézve annál bátrabban kezd a királyné vélle barátkozni. Megírják ellenségei a királynak nagy confidentiáját a királynéhoz, revocáltatik mindgyárt, ő provocál maga pixisére, abból bizonyítja ártatlanságát. Ő megigazíttatván, tétetik főpapnak azon új templomban, mely consecráltatott Junonak sub nomine *Deae Siriae*, vagy pedig *Magnae Matris Deorum*.

Segner uram bálja. Die 22-da lejövén ebédről *Segner* uram szolgája *Grimm*, az úrfit félre hívián, vélle suttogva beszélett; eljövén onnan, mondja az úrfi, hogy délelőtt ugyan ő a professor, professorné és leánya szavával az úrfit és engemet is invitálván holnapra bálba, most ebéd után azt súgá, hogy ha nekem nem szóllott, ne szólljon, mert szük lévén a placz, el nem férek.

Hívták gr. *Witgensteint* és gr. *Pentheimot* is hoffmester nélkül, de egyik sem ment el. Az úrfi a mint mindgyárt nállam nélkül igérkezett, úgy el is ment. *Valmudot* hoffmestertől invitálta s az úrfit nem, holott mind nálla eszik, mind privatissimumot hallgat, mind pedig magyar. Én részemről igen akarom, megmaradott a maszkarától egynéhány pénzem, de az úrfi existimatióját sajnálom és kivált az affligál, hogy hac vice *Segner* uram barátságáért az instructio mellől elállottunk.

24. Délelőtt és délután szép idő lévén, sétálni indultunk a vallumra, onnan pedig br. *Falkkal* béjövén, öt órakor mentünk musicum collegiumban.

25-ta délután voltunk consiliarius *Haller* urammál s velünk együtt *br. Milditz*, *Braun* és két *Freislebenek*, professor *Zinn* és medicinae doctor *Hahn* uramék. Onnan mentünk *Du Ponhoz* assambléba.

Tegnap estve az úrfinak kevés hideglelése lévén, noha vasárnap, id est 25-ta kijött, de 26-ta és 27-a, hogy valamit ne recurráljon, a házban maradott és semmi gondja nem volt.

Professor *Segner* uram beszéllé, hogy angliai admiralis *Anson*, ki most is életben vagyon, az feljebb mult esztendőkbe expediáltatván egy spanyol igen gazdag kereskedő hajó persecutiojára, elsőben pedig valami új szigetek keresésére, annyira agitáltatott a szélvészektől, hogy öt hajójinak csak egyike és circa 500 emberének circa száza maradott. Fogott el ugyan csak az egy hajóval egy spanyol hajót, abban volt egy jesuita és két dáma: mind a papot, mind a dámákat annyira megbecsülte, hogy azután a jesuita publice mondotta, hogy az anglus nem eretnek, hanem jó keresztény ember, mert véllek igen jól bánt. A dámákat meg se nézte, hanem megizente, hogy magok hajójokba legyenek csendesen és cselédjeket vegyék magok mellé s ha legkisebb bántódásuk lenne is embereitől, [illegible] izenjék meg, mert satisfactiot ád. Vitték ezen hajót a magokéval a szigetbe, hová a szél vetette őket. Ott [illegible] hajót, melyből a spanyolok [illegible] hogy azért meg pihenjenek, magát embereinek egy részével [illegible] vén hálni, más részét a hajón [illegible] mert azon éjjel támadott nagy szélvész a hajót benne lévő emberekkel elragadván, [illegible] jekre ehel meg nem [illegible] kat a spanyol más [illegible] trukjok és [illegible] dozták és azonnal [illegible]

Angliai admiralis Anson hogy fogta el a spanyol hajót

hogy a hajó nehány nap mulva sem jő, desperáltanak felőlle és kezdették a spanyoloktól ott hagyott kis hajót nagyítani. melyben kicsinsége miatta el nem férhettenek, melyen maga is *Anson* szorgalmatoson dolgozván, midőn szinte elkészült volna, kimegyen egy embere vadászni, felmenvén egy hegyre, lát valamit a tengeren, megismeri, hogy az elveszett hajó, szalad azért, hogy hírt mondjon, de másnak az úton megmondván a hírt, az nyugodt erővel meghaladta és elébb adta Ansonnak hírré, ki akkor is dolgozván, fejszéjét leveti és szaladott örömmel a tengpartra. Ezen Anson életét leíró tengeri papja, az jedzi meg többek között felőlle, hogy se szerencsés, se szerencsétlen állapotjában több indulatját nem látta, hanem csak ez egyszer.

Elérkezvén pedig az elragadott hajó, annak hibájit reparálván, mentenek Chinába. Ott recolligálván jól magokat és még maga circa 100 emberéhez 200 embert vásárolván, úthoz készül, simulálta hogy Európába visszajön és feles leveleket is vett kezéhez e végre. Eleséggel azért megtöltvén a hajót és helyből megindúlván, akkor proponálja a dolgot nékiek, hogy a spanyol gazdag hajót el akarja fogni (mivel az elébbeni spanyol hajó nem az és csak kisded volt), tudta ugyanis, hogy onnan az hír tovább nem terjedhet. Az a gazdag spanyol hajó az *Ansontól* való féltiben esztendeig nem mert megmozdulni, akkor pedig megértvén az ő simulált európai útját és fatumit, bátran megindult. Tudta *Anson*, hogy az sokkal nagyobb az ő hajójánál és hogy több van benne ezer embernél, magának pedig csak száz tanult és 200 gyülevész népe van. Execirozta arra nézve a maga népét és czélt lövöldöztet vélek, praemiumot tévén a jobb lövőknek és mindenikre nagy dicséreteket szórván, melylyel oly szívet adott nékik, hogy örömmel várták az ellenséget. Történik egykor, hogy a szakácsa sós húsból készített néki eledelt, kérdi ha elfogyott-é az eleven berbécs husa. Mondja a szakács, hogy tett el holnapra belőlle, mert ha megfőzte volna, nem lenne mivel kinálni a spanyol admirálist. Bétölt az ő szava, mert másnap meglátják a spanyol hajóját és készen várták; amazok tudván ezeknek nyomorodott állapotjokat szembe mennek vélle. Anson, hogy kevés népe sufficiáljon, classisokra osztja őket. Egy classisnak tiszti volt a hajót szüntelen kerüleni és a mely ágyúkat üressen találták, szüntelen tölteni, mert három-négy ágyúhoz sem jutott egy ember. Más classis csak sütögette az ágyúkat, de nem egyébkor, hanem midőn a spanyol hajó arányában volt az ágyúnak, hogy hiában ne menjen a töltés. 3-dik classis a lyukakra vigyázott, hogy ha

az ágyú kirontja a hajót, reparálják mindjárt. 4-dik classisban voltanak a jobb puskások, kiket az árbuczfákra küldött, meghagyván nékiek, hogy bizonytalanra ne lőjjenek, hanem bizonyosra és nem közemberhez, hanem mindenkor tiszthez. Az 5-dik classis pro subsidio rendeltetett, hogy készen álljon. Összvemenvén ily dispositioval, sokat lövöldözött a spanyol addig, míg ezek hallgattak, de semmi haszonnal; ezek ellenben ritkábban, de mindenkor bizonyoson. Meggyúl egykor a spanyol hajója, melyet Anson sajnálván, mindjárt recedál a spanyol hajótól, hogy legyen idejek a tűzoltásra. Megaluván pedig a tűz, viszont aggrediálta és mind addig ellenkezett véllek, míg a tiszteket ellövöldözvén, végre megadták magokat és a fejér zászlót kidugták; kevésbe múlt, hogy az ő puskási a zászlós embert is le nem lőtték. Anson a maga hajójának közepében nagy részét a spanyoloknak általszállítván, ezek elcsudálkoztak belé, mely kevés népe volt az anglusnak, de már akkor késő volt megbánni. Kérte *Anson* őket, megbocsássanak, hogy kevéssé szoros helyre zárja, mert különben nem lehet; legyenek arra nézve csendesen, semmi bajok nem leszen; különben, ha legkevesebb tumultust excitálnak, az álgyúkat nekiek szegeztetvén mindjárt lövöldözteti. Más részében hasonló módon bánt a spanyol hajóban, csak a hajósokat hagyván szabadon. Midőn pedig ezeket rendelné, jő egy tiszte, referál publice valamit, titkon azt súgván néki, hogy a hajóban a puskapor mellett tűz támadott. Ő nem változván semmit, quasi aliud agendo, oda megyen és a tüzet megoltatja.

Considerálván pedig, hogy azon sok embernek tartása Európáig igen sokba kerül, talám tartott a pártolástól is, Chinában visszamegyen, holott per tertias quartas personas persvadeáltatja a lakosokat, hogy nagy barátságot tennének a spanyolokkal, ha a chinabeli imperator nevével szabadságot kérnének a spanyoloknak. Melyet örömmel cselekedtek, és nagyon intercedáltak imperatorok nevével érettek. Ő mintha maga királyának akarna vélek kedveskedni, nehezen hajlott, ugyan csak utoljára, azt is imperátorok kérésére, megcselekedte s a spanyolokat oda ajándékozta, mely által nagy terhtől és költségtől menekedett. Reparáltatván ezzel a hajók hibáit, Európában szörnyű nyereséggel visszatért és nagyobb örömmel fogadtatott. Él most is ez a nagy ember, ki valahová ment a tengeren, mindenütt szerencsés volt. Cselekedetei sokak és szépek, de melyeket nem győz az ember mind leírni. A mely spanyol dámákról pedig volt oda fel szó, azok addig el nem mentek, míg Ansonnak jóakaratját személy szerint meg nem köszönték.

Hamburgi s bécsi commercium. A múlt napokban érkezék relatio, hogy a bécsiek de commercio elegyedtek véllek tractatusban s talám már concludáltatott is. Adnak a bécsiek nékiek rezet, ők pedig nádmézet érette.

Barauti residentia elégett. A Barauti herczeg residentiája templomostól együtt elégvén, hamuvá lett a múlt hónapban. Rettegtek a városiak is, arrafelé fújván a szél; ők ugyan csak a tüztől megszabadúltak. A templomban az oltáron lévő bibliának az eleje elégett, nevezetesen Mózes első könyvének 26 caputjai, a 27-diket sem lehet olvasni azon versig, melyben ezen szók vadnak: »Und dieser Stein, den ich aufgerichtet habe etc. etc.« Melyet azért írok nemetül, mert kezemnél deák, vagy magyar biblia nincsen.

Aetna tüze. Meggyúladott Aetna is ez esztendő elejin és előre szörnyű füstöt bocsátván s lángolván is, a lakosok a körül levő helységekből elszaladtanak s az emberekben kevés, egyéb jószágokban pedig sok kárt vallván. Egy marchionak kertét és abba levő mulató palotáját hamuval eltemette.

Azon utazván elő az Arragoniai fejedelem udvari kapitánya is Páris felé, annyira megrettent azon alkalmatossággal, hogy a párisi medica facultas alig tudta meggyógyítani.

Herrenhuterianusok. A Herrenhuterianusok másutt magoknak csendes lakást nem remélvén, Angliában telepedtenek meg. *Gróf Zinzendorff* ezeknek praesese, építi tüzesen maga kastélyát. Ezen sectabéli emberek igen sok kárt vallottanak egy sidónak panquerottirozásával, közel 800 ezer forinttal lévén nékiek is adós.

Sachsenfels uram levele. Szebeni polgármester *Sachsenfels* uram levelét vettem, melyben írja de 6-ta Febr., hogy a conferentiával minden postán bíztatják, melytől függvén az én resolutiom is, kívánja, hogy hamar időn gratulálhasson. Recomendálja azonban itt lévő fiát is, hogy mint quondam Erdélyben, úgy itt is éljek véle barátságoson; de itt ebbe kevés telhetik, mert előre más barátokat szerezvén és olyakat, kikkel nekem társalkodni nem lehet, ritkán vagyon hozzá szerencsém. Sajnállom, intettem is rólla, hogy a mely leányhoz venában szokott járni, hadjon alább benne, de falra hántam a borsót: közönséges híre vagyon, hogy terhes volna, de bizonyoson nem tudom. Nyomorú fogadós leánya, kisded, gömbölyeg ábrázatú, a mint a januáriusi szánkázás alkalmatosságával szántszándékkal bétérvén megnéztem, semmi nevezetes szépség nincsen rajta.

Hideg in septentrione. Menvén svetiai cavallier *br. Berg* udvarlására 28-va Febr., 3 órától fogva hétig nála voltunk, 5 órától fogva kár-

tyáztak. *Br. Falck* is ott volt, én azalatt Sturmius meteorologiai observatioit olvasgatván, láttam egy helyen, hogy egy angliai hajó in septemtrione egy szigetben akadván, oly szörnyű hideget érzett, hogy egyfelől főtt a víz a fazékban, másfelől pedig az a nagy hideg az oldalához fagylalta. Úgy minekelőtte az ember nyála szájából leesnék, addig megfagyott.

Ide tartozik az a fabula is, melyet Gobryas ír Indiának egy részéről, holott oly nagy hideget állít, hogy az emberek szava minekelőtte a másiknak fülében érkeznék, addig megfagyván, a földre hullana és tavaszszal resolváltatván, akkor kezdenének halattatni.

Melyből oly adfabulatiot hoztanak ki, hogy az ember csak addig ura szavának, míg kimondja, azután nem tudja hová és miképen vitettetik, valamint amott nem tudhatni, azon szók resolutiojakor ki talál jelen lenni.

Augustus A. 1752.

2-da. In Collegio Geometrico disserálván sokat a földmérésnek instrumentumiról professor *Segner* uram, megvallotta azt, hogy noha minden nemzetek sokat törték fejeket, miképen instituálhatnának accurata dimensiot, de csalhatatlan instrumentumot még eddig nem találtak, mert a kötél akármint qualificáltassék, de a harmatban megnedvesedvén contraháltatik, megszáradván pedig kiereszkedik. A láncznak karikái elkopván s gyakrabban meghosszabbodván felette recedál az accuratiotól. Maga azért talált egy mértéket, t. i. deszkából készíttessenek három rudak pro arbitrio 8, vagy 10 lábnyi hosszúságúak, azoknak végekben kinn hagyatván a kopásra két, vagy három újnyi quantitas, signáltassék azon belől mindenik és egymás alá tétetvén, úgy hogy a lineák megegyezzenek, legnagyobb accuratioval lehet véllek procedálni. Azoknak pedig formája ilyen [1]); melyeket egymás- *Földmérésnek instrumentu- mentumáról.*

után felszedvén, in infinitum procedálhatnak ugyan véllek, de későre és nagy munkával, mely legalább három embernek dolgot ád, de mivel ennél bizonyosabb mértéket nem talált s kivált könnyebbet, ezen kellett megnyugodni.

[1]) Itt ilyen rajz áll, mely a mérő léczet ábrázolja.

Erre méltóságos *gr. Teleki Pál* úrfi igen helyesen találá, hogy ha halhéjból, minémüt az asszonyi vállban és ez előtt a verdigályban viseltek, legalkalmatosabb volna, mert effélét lehetvén találni tíz lábnyi hosszúságút, ha tízet rézzel egyben foglaltat az ember, mindjárt száz lábnyira extendálódik és azt sem nedvesség meg nem szorítván, sem szárazság ki nem nyujtván, mind igen könnyen, mind kivált nagy accuratioval lehetne applicálni, bánni pedig véle könnyü volna, abroncsba tekervén, pantallér módjára az ember nyakába vehetné, annyival is inkább, a mennyiben csinos és macula nélkül való s igen könnyü instrumentum lenne. Megörülvén *Segner* uram, elküldött mindjárt a boltban egy rúdért annak megpróbálására, ha valjon abroncsba tekertetik, könnyen extendálódik-é? Melyet experiálván igen könnyünek lenni, megköszöné az úrfinak és megcsináltatta: minden dícsérte, a ki hallotta az inventiot. Méltó is, hogy celebráltassék ezen merituma in rem geometriam ő nagyságának, melyben nem is kételkedem.

In Societate Scientiarum olvas Gesner uram.

5-ta. Invitáltatván ezen holnapnak is első szombatján in Societatem Scientiarum regiam, elsőbben producála praeses Haller uram egy Hamburgumból vett levelet, melyben notificáltatott, hogy egy guttaütött ember per electrisationem (ha szabad ezen terminussal élni) restituáltatott. Annakutána pedig a sor ama nagy litterator *Gesner* uramon lévén, kezdé el a maga munkáját olvasni ex Antiquitate Graeca, melynek e volt alkalmatossága: a múlt seculumban a hassiai fejedelem emberei hozván néminemü marmorea statuakat Görögországból, azokat nem csak megengedte a fejedelem nézni, hanem az egyiket publicálni is, mely Aesculapiusnak feleségestől és fiának Telesforusnak effigiesseket és ezeknek tisztességekre írt görög hymnust magában foglalta; öltözetjek majd olyan volt, mintha szürbe egy csuklyás oláhot látott volna az ember csak hogy köntösöknek újja nem volt és nem két darabból, hanem csuklyástól egyből állott. A betük romladozottak voltak, de ugyancsak kipuhatolta és deákra fordította, melyről igen szépen disserált, melyet a ki akar megláthat e secundo tomo Commentariorum regiae hujus societatis Gottingensis. Igen megdícsérte és köszönte a fejedelem kegyességét, a mint mondá azért, mert reménli többnek is communicatioját, mivel ott igen sok afféle vagyon, melyekkel az antiquitások illustráltathatnak.

Colom ratione templi.

6-ta. Lingvae Galicae professor és az idevaló reformata ecclesiának sindicusa *Colom* uram hozzánk jövén, elhozta a templom szegeletköve tételekor mondott orátioját nyomtatásban és bennünket is, mint másokat megcantálván,

az úrfi tíz tallért, magam is fél pistolt (melyet mindazáltal talám az urak ratiomban acceptálnak) conferáltunk. Ezen professor noha született franczia, mégis Societatis Germanicae secretarius, úgy a másik secretariusa is azon societasnak nem német, hanem svecus; mely elég szégyen a németeknek, hogy ezekhez hasonlókat magok között nem találtak.

Leányok dossa Tatárországban

7. A leányok dossáról lévén szó és hogy most nem erkölcsökre, hanem gazdagságra nézvén az emberek, sokan minémű házi keresztre akadnak etc. rendes historiát beszélle erre *Segner* uram, hogy t. i. talám Moscovia széliben valamely becsületesebb tatár nemzetségbe arra rendeltetett öregek előtt tartoznak a férjhez menni akaró leányok esztendőnként neveket bévallani. Kik három classisra felosztatván, úgymint a szebbek az elsőbe, a középszerűek a 2-dikban s a rútak a harmadikban, arra rendelt bizonyos időben egyben gyűlnek, kiki maga sorában állván. Eljönnek ekkor ezen vásárra a házasulandó ifjak és rendre feleséget választanak. A ki közülök az első classisból veszen, tartozik mindenik a leány szépségéhez képest rendelt, kissebb vagy nagyobb summát azon öregeknek a feleségért fizetni. A középső classisbelieket ingyen adják. A kik pedig a rútak közzül vésznek, azokat toldják, vagy is dotálják a szépekért fizetett summából. Mely azon barbara natio között nem utolsó dolog. Ide járúl Lacedemonbeli Lycurgus törvénye is, qui virgines indotatas nubere jure praecepit, ne aliquae bene moratae ob paupertatem manerent innuptae, sed coniugum selectus ex moribus fieret. Szükség volna ma is ezen törvényre, mely mivel megavult, javallom, vigyázon kiki Ovidiusnak ama mondására, libr. 3. Fastorum

Nubere si qua voles, quamvis properabitis ambo.
Differ, habent parvae commoda magna morae.

Balighn anatomiája respective legalis.

8-va. Invitált bennünket *Baliga* egy kutya feltránzsirozására, vagyis anatomizálására, melyet deszkára hanyat fektetvén, mind a négy lábát erős spárgával bekötözték egy más medicinae studiosussal együtt, úgy a száját is keményen egybekapcsolták, hogy sem nem kiálthatott, sem pedig nem haraphatott. Két golyvája lévén a kutyának, elsőbben azokat akarta kivenni, de az egyiket kevéssé megsértvén, nagy bőséggel kezdett belőle vér folyni s tartván attól, ha nétalám bővebb vére kifolyván minekelőtte nagyobb experimentumot tenne expirál, azt abban hadta, hanem a mellyét nyúzván meg a bőritől, az anatomiának azon legalis részét demonstrálta, mely szerint ha a musculuson, vagy oldal-

csontjai között kissebb lyuk esik az aspera vena cavitasánál, azon seb nem lethale. Ejtvén ugyan is egy lyukacskát in musculo, jól néztük a tüdőjét, cum respiratione mint nevekedett és remittált, vagy inkább az is respirált és semmi hiba respiratiojában nem volt. Nagyobb lyukat nyitván rajta, mintsem in vena aspera vagyon, kifútta rajta a tüdőjét, de mivel a szíve s a tüdőjének fele balfelől még intacte volt, ugyan csak élt. Felnyitván pedig az egész mellyét s abban a szívét s a más tüdőjét is előhúzván s arteriáját megvágván, tovább ugyan nem rugódozott, de a szíve egy darabig azután is annyira vert, hogy absolute comprimálni nem lehetett. Ekkor láttam, mit tegyen a halálozó ember vonaglása és annak a pulsusból való megismerése, mely vehementiával vér t. i. néha, és viszont mely sokáig remittál s egyszóval mely inaequaliter vér akkor a pulsus. Mutatta azon alkalmatossággal a diaphragmát, mely a gyomrot a hastól megkülönböztetheti, a melyen való seb ugyan halálos, ha nem curáltatik, de ha jól hozzálátnak, meggyógyúl. Azon alól pedig a béle is kiomolhat a hasán lévő nagy seben az embernek; de ha a belet meg nem sérti, karikacsapás meggyógyítani, sőt ha a bél megsértődik is, csak hamar legyen, a ki okoson békösse, nem incurabilis. Azután a nyakából a golyvákat kiszedte, az egyiket meghasította. amaz conglomerálódott és holmi gaz materiával egyesült, de már megkeményedett aludt vér jött ki belőle. Látszott az is, hogy valami érrel azon golyváknak communicatioja volt. Kár, hogy azon alkalmatossággal szegény *Baliga* megbetegedett, mert *Hallernek* akarta megmutatni, de betegsége miatt végbe nem vihetvén, azalatt míg meggyógyult, elveszett s megbüdösödött.

Angliai principissa, hassiai fejedelemné transitussa.

11-a. Az angliai királynak . . . . . leánya . . . . ki hassiai fejedelem . . . . elocáltatott ezelőtt . . . . . .[1]) esztendővel, a múlt hetekben más úton a király udvarlására menvén, ma érkezék a híre, hogy ezen fog postán Casselbe általmenni. Erre nézve egy órakor mindnyájan a professorok in aedibus academiae publicis egybengyűltenek, hogy ha az bibliothecát meg akarná nézni, ottan udvarolhassanak. Cancellarius *Mosheim* uram készült köszöntésére. ott várakoztak néhány órákig, mivel a herczegasszony ötödfél órakor érkezett. Megállott hintaja a postaház előtt, de le sem szállott belőle. Ott várta a generális a tisztekkel. jelen volt az academia syndicusa *Riccius* uram is cum insi-

---

[1]) A neveknek és számnak üres helyek vannak hagyva, kitöltetlenül.

nuatione, melyet megköszönvén és sietségével magát excusálván, ezt elbocsátotta. A generálissal pedig *Block* urammal mindaddig discurált, míg a hintót megkenvén s a lovakat béfogván elindúlt. Ez nagy királyi házban született és nagy fejedelmi házban elocáltatott, mégis semmi lovas legénye, vagyis postiliója nem volt, hanem egész hoffstatja állott három hintóból hat-hat lóval. Az elsőben volt egy hofcavallier, cammerdiner, pási és más egy cseléd. Másodikban maga hátúl egyedűl, elől egy dáma; harmadikban pedig három dáma és egy legény. Mindeniknek első bakján ült két-két cseléd. Ezenfelyűl ment másnap egy konyhakocsi utána két liberiás szolgával.

14-a. Ezen napon interpretálván ama nagy litterator *Gesner* Epistolarum Ciceronis familiarium libr. VI. epistolam 14 és ebben ama szókat: *Ego idem tamen cum a d. V. Kalend. Intercalares priores etc. etc. Intercalares.* Julius császár, vagy inkább Caesar előtt is állott egy esztendő 12 lunaris holnapokból, de az melyek csak 354 napokat foglaltanak magokban. Következett innen, hogy 12—15 esztendő múlva minden részei az esztendőnek sarkokból kiesvén, a tavasz nyárrá, a nyár őszszé, az ősz téllé etc. változtanak. Hogy azért ezen confusiot az időben valamennyire orvosolnák, a papoknak tiszti és jussa volt szeptember végihez annyi napot toldani, a hány napok az esztendőt rendes folyamatjára visszahúzhassák. Ezen napokat hívták intercalaris napoknak, melyek inter menses Septembrem et Octobrem intercaláltattak. De mivel a papok is emberek lévén, a privatum commodum szerelme őket is környűl vette és ha valakinek vagy atyafiságból, vagy barátságból, vagy adományért kedvezni kivántak, annak commodumához képest pro suo arbitrio most több, most kevesebb napokat intercaláltanak. Nevezetesen voltak olyan arendatorok, kik az egész római birodalom proventusát megarendálták. Ezek, ha a papoknak jól fizettek, két-három héttel is rendinél tovább nyujtották az esztendőt. Már pedig csak Londinumban egy hét alatt a kapukon lévő vámokból rendszerint jő bé hetvenezer font sterlin. Minden font sterlin teszen hat tallért. Hát az akkori virágzó állapotjához képest a római birodalomnak mennyi jöhetett bé, könnyű megítélni. Ezen haszonért jól fizethettek a papoknak. Ezen abusus sublatiojára több jeles dolgai között Julius Caesar a calendariumot is reformálta és az esztendőt 365 napra s hat órára rendelte, hogy ne lenne szükség az intercalatiora.[1]) De ugyan-

Dies intercalares qui? Ó és új calendarium historiája.

[1]) Vide de his et aliis Aegidii Strandii Compendium Chronologicum.

csak e se lévén épen tökéletes munka, hanem a minutákban in singulis seculis mint egy 15 óra latitálván, ezek immár 18 seculumtól fogva constituálnak 11 napokat. Mely hibát Gregorius pápa egészen corrigálván, a calendariumot is in perfectum statum reponálta. De mivel ezen új calendariumnak bévételét mindeneknek cum imperio injungálta, innen következett, hogy a tőle dissentiáló anglus, svecus, danusok s más protestans fejedelmek a graeca ecclesiával edgyütt egy darabig bé nem vették. Látván pedig mind az innepek celebratiojában, mind a törvényeck folytatásában a calendariumok és napok száma különbségéből a protestans és catholica religiok között származott dissidiumokat s visszavonásokat, cum fine superioris et initio currentis seculi, az anglusokon és görög rituson valókon kivűl, bévették az új calendariumot, de nem a Gregorianumot, hanem a magokét. Az anglusok mind eddig a régi mellett maradtak és megtörtént gyakran, hogy ezen különbségre nézve a király mind némely innepeket, mind kivált maga nevenapját egy esztendőben kétszer celebrálta, először Hannoverában, s azután hamar bémenvén, Angliában. Az idén pedig az anglusok is az új calendariumot bévészik és az intercalaris 11 napokat ezen esztendőből kihagyják, számlálván à 1-a Septembris mindjárt ad 13-tium. Melyről a valliai herczegné archiaterének a fia *Dü Wall*, ki velünk egy asztalnál eszik, azt mondá, hogy ennek híre már in vulgus is kimenvén, nagy félelemmel várják septembert, nem találván fel módját, miképpen alhassanak ki oly hosszú éjszakát, melyben 11 nap és ugyanannyi éjjel ragadott egyben.

Dömjén uram levele válasza. Vettem ezen napokban *Dömjén* úrnak is levelét Bécsből, melyben írja, hogy méltóságos *gr. Bethlen Gábor* urammal discurálván Rétsei uram haláláról, rólam igen jól emlékezik, ha azért tetszik, offerálja magát, hogy számomra megszerzeni igyekezi.

Az uraknak írt levelem a registratorság iránt. Gondolkozván ezen napokban arról is, honnan lehet, hogy à 5-a Junii a méltóságos urak minékünk levelet nem küldenek; ezt találtam fel: mivel *Rétsei* uram in Junio holt meg, úgy vélekednek, hogy nékem más meg nem írta, magok pedig, hogy inkább ne sollicitálhassam, megírni nem akarják. Levelet is inkább nem írnak, indignumnak tartván, ha levelet küldenének, meg nem írni.

Irtam azért én ő nagyságoknak és azt is jelentettem, hogy *Rétsei* uram halála értésemre esett. Insinuálván egyszersmind, hogy mivel most minden hivatallal lelket lesnek, a szokás szerint a resolutiot $1^1/_2$ vagy két esztendeig is elhalasztják, ha pedig akkor resolvaltatnám, esztendeig

való dispensatiot könnyű volna egynehány tuttzett aranynyal nyerni a kinn maradásra s azalatt cursusunkat jól végezvén, nékem hasznomra, ő nagyságoknak pedig gloriájokra szolgálna alumnusokat promotiora várni.

Kértem ezen reménség alatt *Dömjén* uramat is, hogy Isten hírével csak sollicitálja számomra, ha ő felségének tetszik, tudom megleszen; ha pedig nem tetszik, nincs mit búsúlnom rajta.

23-a. *Segner* uram vacsora utánra megmarasztván bennünket egy pohár borra, sokáig discuráltunk különbkülönbféle dolgokról, a többi között beszéllett nevezetes históriát elő, miképen szokták az európaiak Indiákon a drága köveket szerezni. *Indiai gyémánt*

Vadnak ugyanis ottan afféle kőbányák, melyekben mezítelen indusok szoktanak dolgozni, hogy semmit el ne dughassanak; ha nevezetes szép kövekre akadnak, a király tárházába viszik, az alábbvalókat pedig eladják. Kemény agyagos a bánya földje, melyből a mit ásnak, fényes délben a napra kiterítik s ha drágakő van benne, a nap sugárától azonnal fényleni kezd. Szokták ezen bányát az európai kereskedők, ki egy, ki két, vagy több napra bizonyos summában exarendálni s valami azon napon benne találtatik, az mind övék lészen és ha megtörténik, hogy sok napok alatt is semmit nem kapnak, másszor pedig egy félnapon nagy nyereségek vagyon. Egy anglus kereskedő a többi között azon arendán mindenét egykor elvesztette, végre a köntöse árával arendálván meg, félnap alatt minden költségét cum foenore recuperálta. Történt egykor, hogy egy bányász indus igen szép kőre akadott, de mezítelen lévén, nem volt hová rejteni, hanem a lába szárán a bőrt meghasítván, a bőr alá bédugta és simulálván, mintha valami éles kő sértette volna meg, mely gyakran megesik, békötni a lábát megengedték. Ki a kötés alatt szerencsésen kihozván, vitte az Indiákra kereskedő angolok consuljához, kihez noha nehezen admittáltatott és maga is a consul tőle irtózott, oly vilis ember miért kivánna oly instanter véle külön özön beszélleni. Ugyan csak sok esküvése után admittálván, a dolgot megbeszéllette és a bőri alól a követ kivévén, odaajándékozta, kérvén, hogy róla emlékeznék meg. Kedvesen vévén a consul ajándékát, ígérte szolgálatját és mindjárt megvásárolván őtet, illendő becsületbe és kedvességben tartotta, de egyszersmind vélekedvén úgyis, nétalám idővel a dolgot kimondván, neki is bajt okozna, Persiába küldötte, adván commissiot az ott lévő kereskedő anglusoknak, hogy adnának néki hat ezer tallérokat, melylyel ő magának prae-

Dükeszszel herczeg első ministere cselekednék minden dolgokat, ki egyedül szokta a királyt ide kísérni. Az atyja idejében is egyszer, ennek idejében is egyszer volt rebellio és úgy látszik, hogy már a rebellionak minden gyökere kitisztíttatott, de mivel nagy factio vagyon a parlamentumban és regis partes praevalent, azt jövendőlik az értelmesek, hogy 20, vagy legfeljebb 30 esztendők alatt viszont revolutionak kell lenni és vagy a monarchia jobban stabiliáltatik, vagy pedig annak minden ereje compriműltatik.

Bíznak ugyan a mostani coronae princepshez, a ki mind Angliában született, mind pedig anglusok által neveltetik, de mivel 14 esztendő tájban atyja halála után fogtanak curájához, félnek, késő ne légyen efformatioja és ne flectáltathassék az ő kívánságok szerint, már in ea aetate kezdvén magokat ismérni a fejedelmek; ha az atyja, ki a mostani királynak fia volt, meg nem hal vala, abból nagy fejedelmet reménlettek volna.

Az angliai praetendens Rómában protestans religioban neveltetvén, magát mindenütt annak mondja és úgy viseli magát. Kinek két fiai közül egyik cardinalis, a másik pedig nem regimenre való.

Mensis September a. 1752.

Die 2-da. Invitáltatván in regiam Scientiarum Societatem, philologiae professor *Michaëlis* uram olvasta fel maga munkáját de siclo veterum Hebraeorum, akarván illustrálni Dávid királytól a templom építésére hagyott és a Szent Irásban specificált számú arany és ezüst siclusoknak válorát. mely mivel ezen esztendőre készítendő Commentariusában azon societásnak ki fog nyomtattatni, itt hosszason róla írni szükségesnek nem tartom. Onnan pedig visszajövén men-

Vis eletrica. tünk in Societatem Eruditam, mely szombatonként délután London-schenkben tartatik, holottis *Gesner*, *Holman*, és *Michaëlis* professor uraimékkal hetedfél óráig discuráltunk: holottis de experimentis electricis discursus lévén, látom még eddig a philosophusok is annak okát voltaképen ki nem tanúlhatták. Beszéllé *Gesner* uram, hogy midőn a berlini Scientiarum regia Academia felállott, legelső praemiumot annak offerált, a ki annak okát kitalálja. Irtak arra nézve sokan munkákat, de a praemium adjudicáltatott egy hassiai consiliariusnak. Azon mindazáltal a másutt lévő eruditusok meg nem állottak és azon academiát partium studiummal vádolták. Az igaz csudálatos productumokat

tettek véle, feles guttaütött és hibás inú embereket véle haszonnal curálván. Per occasionem említvén én szegény báró *Bánffi Pál* uram szemebéli nyavalyáját, kinek kivül szemeiben semmi hiba nem látszik, mégis látásában annyira megfogyatkozott, hogy az embert ingyen sem ismeri. Melyre *Gesner* uram mondá, mivel belől talám a szemre járó vena optica fogott megdugulni, vagy valami egyéb hasonló affectioja leszen, úgy véli ex hactenus productis, hogy talám per electrisationem hasznoson curáltathatnék.

Azonban in Novis Publicis lévén feltéve, hogy Berlinbe egy illendő magasságú ember igen nagyon decrescált és alánőtt: erre mondá professor *Holmán* uram, hogy maga is hasonló embernek scheletonját látta, ki elsőben a magasabb emberek közé számláltathatott, annakutána pedig testére nézve felette megkissebbedett és merő gyermekké lett.

Die 3-a. Mentünk a generális *Block* uram udvarlására, ki bennünket igen jó szívvel látott, superveniált professor *Segner* uram is feleségestől és leányostól, annakutána pedig a vallumra kimenvén és találkozván consiliarius és professor *Vahl*, professor *Gesner* és *Meister* uramékkal, véllek elindúltunk s ott az időt jeles discursussal töltöttük.

Die 4-ta. Jöttek hozzánk látogatásunkra két vittenbergiai bujdosó deákok, kiket az odavaló evangelicorum supremum consistorium az eddig való szokás szerint expediált idegen országokra tanulás és experientia kedvéért. Ezek beszéllék, melyre emlékezem, hogy másszor is hallottam, hogy midőn a vittenbergiai herczeg pro ducatu vallását változtatta, tam corpori protestantium in imperialibus Ratisbonae comitiis, quam domi supremo senatui reversalist adott magáról, hogy semmit in rebus ecclesiasticis nem változtat és semmi ahhoz tartozó dologba nem ereszkedik, sőt ipsum collegium intimorum consiliariorum pure ex evangelicis fogja constituálni s azoknak a religiosumokat teljes hatalmokra bízni és ők ezen consiliumtól expediáltatván, Párisban, Londinumban és Hollandiában is megfordúltak. Beszéllik, hogy a mit a franczia szóval elgyőz, nem kíméli, sőt azt is ajánlja, a mi hatalmában nincsen s csak az ígérettel marad. Ellenben az anglus többel cselekeszik az idegennel, mintsem ígér; a hollandust pedig, ha az egy Ultrajectumot kiveszik, felette darabos és inculta nemzetnek depraehendálták. Francziaországnak a népe felette szegény, alig akad meg rajta a köntöse, személyéből az éhség kitetszik, mégis contentissimusok a királyokkal, a ministerek ellen kezdettek zúgolódni. Benn Párisban is a nép igen szegény, mivel a mely auctio a múlt hadakozásra nézve a

Paris, London, Hollandia.

quantumhoz superaddáltatott volt, az még eddig sem tolláltatott. Supplicálnak szüntelen a királynál és ministereknél pro levamine, de misericordiára nem akadnak. Folyamodtak volt az ő ottlétek alatt a *delphinhez*,[1]) kinek szíve megesvén rajtok, ment a királyhoz és kért a királytól kölcsön négyszázezer tallért. Melyet midőn kérdett volna a király, mi végre kérne? felelte: látván a nép szegénységét el akarná osztani a párisi szegénység között. Ezen megharaguván a király, ő kegyelmét arestumba küldötte és tíz napig ott tartotta. Beszéllettek a király ágyasiról is, kiknek egyikét megunván elbocsátotta és egy ministerének feleségét vette fel, melyet igen becsül, nem annyira szépségéért, mint okos ravaszságáért. Ez a királynéval egy pajtárságon (!) van és a templomban is sokszor együtt vadnak. annyira tudja azon királyné maga affectusit mérsékelni. Ez tehet legtöbbet a király előtt is, kinek férjét ezen okból a király nagyobb méltóságra akarván emelni, recusálta teljességgel, expresse megizenvén, hogy per scortum emergálni nem kíván. Még sincs affelől mit tenni, békével kell türni. akármit tegyen a király a feleségével. Vigye patvar az ilyen házasságot.

Justitia. Die 5-ta. Kimenvén az alébа sétálni báró *Falck* hofmesterével, beszéllé, mit olvasott egy angliai diariumban. melyet hét számra szokott egy anglus Londinumban kinyomtattatni, hogy t. i. ő álmában a csillagokat szemlélvén. mindenekfelett akadott a szemében a Mérték jegy, melyet mennél inkább nézett, annyival közelebb ereszkedett hozzá. mindaddig, míg egy szűz leány személye tetszett ki. melynek kezeben volt a mérték és melyben az igazságnak, vagy deákúl Justitiának minden tulajdonságait szemlélte. Szállott pedig e földre alá a végre, hogy valami igazságtalanság volna, az mind megigazítaná és kinek-kinek a magáét megadná, elvévén attól, a kihez nem tartozott. Törvényszéket ülvén azért, kiki maga praetensioját és defensioját eleiben terjesztette. Ennek kezében lévő tükörnek oly erős sugárai voltanak, hogy mindazt, valami productumokban igazságtalan volna, azt mind egy betűig megemésztené és valami igaz azokban volna, illaese maradna. Sokan azért hirtelenséggel hamisan gyűlt gazdagságokat elvesztvén, koldusokká lettenek, sok szegények ellenben meggazdagodtanak. Így procedálván a több dolgokban is, minekutána kinek-kinek igazságát megítélte volna, végre a familiák. azaz a szülék az ő

[1]) T. i. »*dauphin*« (trónörökös). a kit Halmágyi következetesen »*delphinnek*« ír.

magzatjaikkal jelentenek meg; a midőn szörnyű dolgot látott; mert a mely atyáknak feles gyermekek volt addig, akkor magtalanúl, vagyis gyermek nélkül maradtanak; mások ellenben, még a nőtelenek is, felesen gyermekesedtenek, annyira. hogy némelyek eliszonyodtanak, hogy kell annyi magzatokat tartani. Szokás Angliában, hogy gyermekek estvénként atyai áldást kérjenek. Nem volt ekkor sok atyának kit megáldani, hanem nagy urak gyermekei kocsis, lokájhoz mentenek áldást kérni és a mi keservesebb volt, legkedvesebb barátoknak ítéltettek némely gyermekek, és e szerint kinek-kinek a magáé visszaítéltetvén, viszont ezen mérték helyére ment. Bár így ne volna a mi hazánkban is.

Die 6-ta. Professor *Segner* uram invitátiojából mentünk el vélle együtt intimus consiliarius *Hartenberg* uram praediuma nézésére commotio kedviért. Ezen *Hartenberg* uram csak nemes ember, süweren (!) mindazonáltal, et jura majestatis habet. Maga nevéről neveztetett vára volt egy hegyecskén, melyből quondam a gottingaiakkal és már nemesekkel hadakoztanak. Ezen vár elromlott nagy részént és csak magazinum helyett élnek vélle. A vár alatt igen szép helyen vagyon a praediuma, mely ha egészen helyre áll, perfectissima majorház formáját repraesentálhatja. Gyönyörűséges házak benne. Alúl felyűl circa 22 ház benne két contignatioban igen rendesen építve, elől két felől külön szakaszba viszont szép házak, inspector, jurista és egyéb cselédek számára. Azonkívűl lévő udvaron két sorba balkézre két sor hosszú istállók, szamárok, sertések, marhák, lovak számára, kőből, cserepesek. Jobhkézre viszont hasonló hosszúságú csűrök, minden oeconomiája látszik az aklakáról. Hátúl igen szép és tágas kert, abban alék, czvergelek, spallérok. A házak gyönyörűségesen vadnak spallierozva, nem is felette splendide, nem is alávaló módon. Képek szépek benne, ezer tallérost is láttam. Falu tíz hozzá, melyek mind in communi, mind in singulari delineálva vadnak, distingválva bennek még a szántó földek is. Pavimentuma, stukkaturák, kemenczék igen szépek, annál becsesebbek, hogy egyenlők. Magának sok erdeje van, de melyekből fát nem hordat, olyan privilegiuma lévén, hogy a szomszéd város erdejéről sz. György naptól fogva sz. Mihály napig kétszer, azontúl pedig egyszer, kilencz szamárral minden napon hordathasson, melyet látom el sem mulat. Bibliothecája is szép van. Igen judiciosus embernek mondja *Segner* uram és noha 50 esztendős, de nőtelen ember, házasodni nem kiván. Most Hannoverában van és a királyi kertek curája néki van committálva.

Hartenberg praediuma és ennek privilegiuma.

Anglia contra gallicismus.

Nagy mathematicus lévén, szokása szerint ezen útban is rendes historiákat beszélvén *Segner* uram, méltónak ítéltem ezt ide inserálni, hogy t. i. mivel a francziák szüntelen új módival csalják a pénzt a több nemzetektől, mint ingújjára való csipkével s több affélével, egyszóval azzal valami az új módihoz tartozik; az anglusok ellenben természet szerint a francziát nem kedvellik és igen sajnálják, ha az ő pénzek franczia kezében valamiért megyen: arra nézve egy néhány privatus öszveállván, constituáltak egy societast, melyet Antigallicának neveztek. Mely csak arra való, hogy valami új módit a franczia kigondol, amazok mindjárt első, 2-dik és 3-dik praemiumot tesznek fel, valaki hasonlót legjobbat készít Angliában. E szerint sokan munkálódnak rajta pro praemio, melylyel azt viszik véghez, hogy egy holnap alatt mindent különbet készítenek Angliában, mint Galliában. Igy bántak az ingújjára való csipkével is; és egyéb is minden jobb portéka készül Angliában.

Hogy kell jó vásárt indítani.

Egy privatus pedig vásárt szerezvén maga jószágában, praemiumot proponált, a ki legszebb gyermeklovat, tulkot és gyócsot viszen a vásárra; talám egyebeknek is praemiumot szabott. E szerint igen nagy frequentia gyűlt oda és azon kevés praemiummal frequens sokadalmot szerzett. Ez ha Erdélyben is az új sokadalmos helyen praxisba jőne, nem kevés hasznot látna az ember belőle.

Bod uram könyve nyomtatása.

8-va. Professor *Heumán* uramat látván az alén a sánczra menni, utána indúltunk és egy egész órát véle discuráltunk. Előhoztam nevezetesen *Bod* uram minapi levelét, melyben írja, hogy egy munkához kezdett, melynek titulusa fog lenni: Historia Literaria Daciae, vagy talám Dacia Literata, de mivel a mint panaszol, ott módot kinyomtatására és patronust is alig talál, írja, hogy talám félbehagyja szándékát. Ezt mondom *Heumán* uramnak előhozván és kérvén tanácsát, mit javallana, hogy ide fel ki lehetne nyomtattatni? Melyre felelé: küldje fel *Bod* uram maga munkájának synopsisát és egyik literator, vagy auctornak életét s munkáját (a miként t. i. a többiét is szándékozik kiadni) azzal együtt, in Novis Publicis Eruditorum ki lehet bocsátani és ha ismért tudós emberek jó ítéletet tésznek felőle, ha itt nem is (mivel ezek oly könyvet nem nyomtattatnak, melyből egy holnap alatt a pénzek ki nem jő), Lipsiában talál az ember bibliopolát, melyben maga is igérte assistentiáját. Beszélettem vala a minap *Gesner Mátyás* urammal is e dolog iránt, de az még vékonyabb reménséget nyujtott vala és úgy mondá practicabilisnek kinyomtattatását, ha az ember legalább 200 exemplárt megvenne belőle, külön-

ben nem reménli, hogy valamelyik bibliopola reá vegye magát, mind azért, hogy a deák könyvek hac aetate folyvást nem kelnek, mind pedig oly remota provinciáról kevéssé sollicitusok az emberek. Ezt ugyan még akkor megírtam *Bod* uramnak, de jobban megbiztatom az *Heuman* consiliumával.

9-na. Mentünk Helberhusára professor *Segner* uram látogatására, ki bennünket igen jó szívvel látott. Beszéllé, hogy a párisi Scientarum Academia egyik membruma . . . .[1]) a méhekkel igen sok experimentumot producált, üvegből csinált kosarában curiose observálván minden munkálkodásukat. Más nemzetek azon méhet, melyet anyaméhnek mondanak, méhek királyának hívják, de ő experiálta, hogy az nem király, hanem valóságos anya, a herék pedig annak férjei és azért nem is akarnak azok dolgozni s mint az rosz gazdák ingyen élnek. Igen sokat foetificál az anyaméh és a mely méheknek nagy kosárok van, két-három anyaméh is van benne. Ez pro curiositate meg akarván a méheket számlálni, posztóval a kosárnak fenekét bekötvén, vízbe mártotta. Cselédi csudálták miért rontja el a jó méhet, de meg sem számlálhatták egészen, míg elevenedni kezdvén, meg is marták a cselédeket. Midőn elsőben üveg kosárban fogta a méhet, világoson hadta, de a méhek szokások szerint bémázolván, végét benne el nem érte. Két ablak közé tette azért a kosárt és azt mind két felől a kosár száján kivül deszka táblákkal bécsinálta. Sok apró ajtó forma lyukakat hagyván a táblában, melyet ugyan bétéve tartott, de midőn akarta a méhek operatioját observálni, a mely helyen akarta, kinyította és megnézvén, viszont bécsinálta. Lehetne gyékényből is takarót a kosárnak késziteni. Szép distractio lenne dologtalan embernek. *Columella* írja, hogy ha az ember méhet akarna az erdőben keresni, szárazságban menne az erdőben oly helyre, holott még víz vagyon, mivel ott a méhek continuo megfordúlnak. Fogjon ott egynehány méhet s tegye egy szoros szájú üvegben, bocsásson el egyet, persequálja azt, míg látja; ha elveszti, mást ereszszen el és mindaddig úgy cselekedjék, míg a fészekre kalauzolják, mivel azok ijedtekben egyenesen haza sietnek. De az anglusok könnyebb módját találták, kik két méhet fogván, azt egyiket elsőben elbocsátják. Kinek menését az acus magneticával elmérséklik, mely felé megyen. Más helyről annakutána más méhet is elbocsátván, annak útját is observálják és az acus magnetica subsidiumával

Méhek.

[1]) A névnek üres hely hagyva.

utána menvén, egyenesen reá vezéreltetnek. Sőt ha két ember bocsátja el a két méhet két helyről és mindenik megyen az acus magnetica ductusán, az hol ketten conveniálnak, ott van a fészek.

Selyem eresztő bogarak.

A selyem készítéséről lévén szó, azt előre supponálván az hol elégedendő fejér szederjfa vagyon eleségekre, ily könnyebb módját mondá a bogarak szaporításának, s curájának, hogy t. i. készíttetnék egy ház és annak egy ablaka fenn való helyen, mely elég világosságot szolgáltatna: körödös-környűl készíttetnék deszkából, mely theca forma, minému a könyveknek szokott lenni, úgy mindazáltal, hogy mindeniket ki lehetne húzni. Az alsó sorba semmit sem kellene tenni, hanem a másodikban, a 3-dikban viszont nem, hanem a negyedikben és úgy consequenter. Ezen második és negyedik etc. rendbe lévő bagarak, míg praebendájokat megennék, azalatt az üres loculusokat töltené meg az ember eleséggel s mihelyt elfogyna a felső, mindjárt leszálván a bagarak azon rendben, holott az eleség készen van; azalatt elhagyott loculusit megtisztítván, viszont meg kellene tölteni és úgy consequenter. E szerint egy ember számtalan sokra viselhetne gondot. Híves időben lehetne a házat fűteni, mert a meleget szeretik. Az hol az ember egyébből pénzt nem szerezhet, nem ártana ezt gyakorolni. Fejér szederjfa pedig Győr körűl igen sok van, onnan plántákat is, de kivált magot lehetne szerezni, melyről sok ezer fát lehetne szaporítani. Három négy esztendőre már eleséget szolgáltatna. Magyarországon és Erdélyben pedig föld elég van. A prussusnak mivel heverő földe nincsen, megparancsolta a király, hogy a czintermeket mind teli ültessék afféle fával.

(Szent-Péter legenda.)

Rendes históriácskákat is beszéllett. Inter reliqua monda egy fabulát, hogy sz. Pétert egy ember igen jó szívvel látván és ennek felesége útravalót is tehetsége szerint készítvén, mondotta neki sz. Péter, mivel pénze nincsen, melylyel jóakaratját compensálja, Rómában a vicariusa vonván azt magához, arra nézve kérjen tőle három dolgot, bételjesíti. Az asszonynak nem lévén len-ecsellője vasból való, olyat kíván. Melyet látván, hogy mindjárt ott terem, hívja az urát, hogy valami derekas dolgot kívánjanak. Látván pedig az ura, hogy oly hitván dolgot kívánt, mondja indignabunde a feleségének: aha akadna az a len-ecsellő a seggedbe, hogy csak olyat tudtál kívánni. Mindjárt odaakad. Harmadikban osztán nem kívánhattanak egyebet, hanem hogy onnan recedáljon.

(A török követ üdvözlése.)

Egy török ismét keresztyénné lévén Galliában, Lugdunumban korcsomárossá lett. Történt pedig, hogy a török

császár extraordinarius követje ott condescendálván, a senatus tiszteségért kívánt neki tenni és illendő oratioval őtet köszönteni, de mivel más a nyelven nem tudott, előveszik a csaplárt, senatori köntösben öltöztetik és mennek a követhez. Előre [illegible] a magistratust a csaplár, hogy valamit ő csinál, mindenben őtet kövessék, úgy mint a ki tudja a törökös complimentumokat. Perorálván a követnél török nyelven, ez [illegible] eloquentiáján és kérdi, hol tanúlt oly perfecte törökül. Mondja a csaplár, ő valóságos török és keresztyénné lévén, most azon [illegible] mulatoz. Nem akarván hinni a követ, míg [illegible] részét meg nem mutatja, azt sem [illegible] el. Melyet látván a magistratus, ők is [illegible] nem kevés nevetségre adott alkalmatosságot.

Joan. Georg Keysler-t [illegible] olvastam, hogy Helvétiában [illegible] a [illegible] ezen inscriptiót látta: *Virgo* [illegible]

Die 14-a. [illegible] peregrinatióból megtért *B*[illegible] *S*[illegible] [illegible] között beszélé, a [illegible] egy [illegible] értette, hogy egy borussiai [illegible] meg-holt atyja [illegible] nagy részét [illegible] és [illegible]-landó jószágától az atyja [illegible] a király szolgálatjában a [illegible] a testőrző [illegible] a király hálóházában [illegible] hogy ő esett a király [illegible] De [illegible]-nek nagy [illegible] hamar a király [illegible] A király [illegible] ébredvén és [illegible] költi őtet, de [illegible] sebjében, hát [illegible] hogy mivel az atyja [illegible] jószágát is [illegible] annyival inkább [illegible] hogy a királyt [illegible] etc. A más [illegible] Melyben [illegible] jól tudja, úgy az [illegible] is kíván [illegible] kenyere lévén [illegible] oly követ, hogy [illegible]

[1]) Harmad[illegible] a Naplóban később [illegible]

leszen, hogy a militaris architecturát megtanúlván és az által a királynak nagyobb kegyelmét remélvén, minél hamarabb valami pénzzel megsegíthesse. A király (ki az anyját felette szereti azon jóságáért, hogy midőn őtet az atyja által akarta verni, köziben szaladott és akkor érette sebet is vett) felette gyönyörködött ezen ifjúnak szülőjéhez való háládatosságán és a levelet visszatévén, erővel felrázta s fenyegette a militaris regula ellen való álmáért s egyszersmind parancsolta, hogy 3 óra lévén a más házba, hozná ki egyiket. De ő a királyt megkövette, hogy ő kötelessége ellen nem mozdúlhat, mással azért felváltatván, optiot adott, hogy egyik órát a 3 közül válaszsza el. Ő vette az alábbvalót, de a király adta néki a drágábbat. Elbocsátván ekkor, parancsolja néki, hogy másnap délután compareáljon. Előmegyen akkor is, kérdi a király: ki fia volna, az atyja nem vesztegette-é el a jószágát. Melyre ő nagy modestiával felel, nem sértvén semmiben is meg az atyját. Tetszett ezen modestiája is a ifjúnak és ád egy pecsételt czédulát az ifjú kezében, hogy vinné azt az aerarii praefectushoz. Elcsudálkozott az belé, midőn látta hogy 20 ezer tallért assignált azon ifjú számára. Ki visszavivén a királynak, deprecálta, hogy az ő sorsához és érdeméhez képest igen nagy summa és grationalis volna az. A király ezt is observálván, megparancsolja neki, hogy vegye fel mindjárt és kiváltván a jószágát az anyja számára, maga jöjjön vissza. Dictum factum. Megjövén az ifjú, főlovászmesternek teszi és most már legkedvesebb barátja. Melynek conversatiojából a borussusok minden jót reménlenek, igen jó keresztyén, vallását szerető ember lévén.

Egy lónak epitaphiuma Florentiában [1]) stb. . . . . . .

Die 17-ma Septembris a. 1752.

Mgs gubernator uram levele. Die 22-da Aug. költ levelében írja méltóságos gubernator uram excellentiája, hogy néhai registrator *Rétsei* uram helyében a candidatio véghez menvén, én rólam első emlékezet vagyon s javallja azért, hogy Bécsben lemenvén, magamat ottan insinuálnám. Vettek ugyan most egy rescriptumot, melyben tétetik, hogy azokra, kik in provinciis haereditariis experiálnak, elsőbb consideratio lészen, de mivel én qua méltóságos úrfival jöttem ki, 2-do ha Bécsben lemen-

[1]) Másfél oldalon különféle latin feliratok következnek, kevésbé érdekesek. Sz. L.

nék, pro motivo szolgálna, hogy mihelyt oly rendelését értettem ő felségének, tüstént redeáltam, különben is azon vacantiának restauratioja sokáig nem is halad.

Ez ugyan nagy kegyesség egy olyan méltóságtól, hogy ennyire kíván utasítani; de az én circumstantiám és kötelességem azt nem engedik, hogy oly hamar innen leszaladjak; különben is szépen járnék, ha re infecta megtérvén, a két szék között pad alatt maradnék.

Ekkor írja *Baló* is ezen levélbe tett czédulájában, hogy *Türi* uram exactornak, maga pedig helyében perceptornak resolváltatott és hogy competitorim in obtinendo registratoratu *Kerekes* Pál és *Rosnyai* uraimék.

Estve látogatásunkra jövén a russiai bárók, derék ember hoffmesterekkel sokat beszéllettem Petropolisban instituálandó bor commerciumról. Mondá, hogy ott a rhenusi bornak buteliája szokott menni fél talléron és egy forinton, a franczia bornak pedig hat és nyolcz jó garason, a vámon pedig kelletik fizetni egy átalagért, melyben vagyon circa 240 butelia, hat tallért. Renusi, burgunder és champaner borokat nem szabad kevesebbet eladni, hanem tíz buteliát, ordinarium franczia bort pedig 25 buteliát. Ha pedig valaki buteliánként akarja adni, kelletik annuatim fizetni 300 rubert (!), mely 2 német forintot teszen mindenik. A mi a magyar bort illetik(!), a muszkák felette szeretik és minden borok felett kedvellik. A tokaji asszú szőlő bornak buteliája jár két és három rubelen pro qualitate vini, de télben a commercium cessálván, annyira megfogy, hogy négy rubert is fizetnek érette. Az ordinarium tokaji bor pedig, a minémüvel mi őtet kínáltuk, azt mondá, hogy egy forinton, sőt egy talléron is elmenne. De mivel ott a borral kereskedő mercatorok hitelben szokták adni a bort bizonyos terminusig, addig pedig a magyar nem várakozhatván, azután bottal ütné a nyomát és a judiciumok mind igen nagy defectussal, mind pedig interessate menvén végbe, semmi jót belőle nem reménlene. Accedál ehhez, hogy nyárban jövén-menvén a hajók, bőven találtatik magyar bor hitelben is és kész pénzen keveset adhatna el s egyebet e szerint kárnál reménleni nem lehetne, hanem ha nyárban valamely magyar feles bort szállítana Petroburgumban s télen is ott lakván, buteliával adná, ez nagy nyereség lenne. Úgy reménli, húsz, vagy harmincz ezer butelia bor elkelne. De a legjobb barátjának is hitelbe egy kalánnal se adna, mert más is praetendálná. Az több ott való magyar borokat többire másfélével megkeresztelik és ha azon magyar tisztán árulná és kivált igen erős borokat tartana, a maga

Bor commercium Petroburgumban.

köntöséről való praejudicium is ehez járúlván, sokkal inkább kelne a bora. Mivel pedig néha megtörténik, hogy az udvar megszorúlván, a czárné számára is az hol jobb bort találnak, megveszik: akkor az udvarnak oly áron kellene adni. hogy ha nyolczadrészét az árának elvesztené is az ember. kárt ne vallana. Mert az árát mindjárt meg nem fizetnék s ha kivánnák sem adnák, hanem azután thesaurariushoz. cancellariára, perceptorhoz kellene járni az ára után s a mindenik fogná magát menteni, hogy pénz a cassában nincsen, hanem ha honorariumot offerál, vagy néha magok praescribálnak, mennyit adjon, úgy mindjárt terem elégedendő pénz. Szükséges volna valamely mercatornak jó legényével megismerkedni, ki az efféle dologban instruálná a magyar kereskedőt, mert minden kereskedőknek ez a módja és a tiszteknek, kiknek kezeken forog a cassa ez nagy aratás.[1]) . . . .

(Académiai ünnepély.) Die 18-va tartatott az Academia erectiójának, vagyis inauguratiojának anniversarium festuma, hová is a szokás szerint programma által invitáltatván, tíz órakor compareáltunk. Ott voltanak a több grófok és az egész universitás is. A professorok magok ornatusokban jelen voltanak. Elsőben ordinis medici decanus *Richter* uram a cathedrában felmenvén pro more szép oratiot mondott és a király, curator, senatus, universitas incolumitásáért az eget fárasztotta. Ott állottak előtte négy candidátusok, kiket a szokott rend szerint elsőben megeskettetvén, annakutána gyűrűvel eljegyezvén és csókkal, doctori süveggel megajándékozott és azoknak creálta etc. Ezek elmenvén, facultatis philosophiae decanus *Koeler* uram viszont felállott és ez is pro sua severitate derekas oratiot mondván s a király életéért és universitásért ut supra fohászkodván, ez is modo praescripto, solennitateque consveta binos arcium liberalium magistros et philosophiae doctores creált. Ezek is decedálván, egy a neo candidátusok közűl felállott és megköszönte singulorum nominibus azoknak, kiknek illett, promotiojokat. Először és utólszor 32 musikás az orgona és éneklés mellett igen jelesen musikáltanak, az asszonyok a karokból nézték. Véghez menvén pedig recedáltanak mindnyájan és a professorok együtt vendégeskedtenek in aede publica Academiae. Cancellarius *Mosheim* uram nem compareált a grófokkal való competentiára nézve, melyről a mint emlékezem, feljebb bővebben írtam. Prorector *Richter* uram programmája volt

[1]) Következnek különféle latin inscriptiók nyolcz és fél lapon. melyeket elhagytunk. Sz. L.

de salubritate piscium. Az invitatorium programma pedig *Gesner* uram munkája, de sapientia orphica szól. Mind kettő igen jeles.[1] . . . .

19-na *Dü Vahl* mutatott egy angliai könyvet az írásnak oly mesterségéről, miképen lehessen az írónak a legszaporább beszédű embert is az írással assequálni, mely Angliában nagy haszonnal gyakoroltatik; de angliai nyelven lévén, nem értettem, a charactereket láttam, mit designáltak, szemléltem, de in combinatione signorum vagyon a mesterség. A könyv nem vastag, in octavo, mégis öt tallér az ára. Félesztendei praxis kívántatnék hozzá, míg valaki beleszoknék. *Compendiaria scriptura Anglorum.*

Beszéllé *Segner* uram is, hogy lehetne mindenfelől bőrrel bévont hintóba a körüllévő dolgokat delineálni, hogy t. i. a hintónak fedelén lenne egy lik és abban egy üveg . . . .[2]) nevű, felyűl támasztana az ember tükört azon objectumnak ellenébe, melyet delineálni akar, melyet a tükör magába szedvén azon . . . .[2]) üvegre dirigálja, mely a likon vagyon, az pedig egy asztalocskára tett papirosra egészen exhibeálja. Melyet előttünk producált is. *Szekérben külső dolgokat látni.*

Lévén ugyan *Segner* uramnak leczkéje de commensurandis angulis, az acus magneticáról sokat disserált; mondá, hogy ahoz nem mindenkor lehet bízni, mert egy országban közelebb, másban pedig távolabb van a septemtrione, de azon egy országban is minden esztendőben változik, úgy hogy ha valaki tíz esztendő múlva mér meg valamit, felette nagyot különböz az első méréstől, jő s megyen vissza szüntelen. In montosis et petrosis regionibus sem jó véle élni, mert többire valami vasnak speciese lévén a földbe, vagy fába, úgy is aberrál, a mint Hassiában sok hegyek lévén in communi mensura azzal élni nem is szabad. Midőn a hajósok a tengeren nézni szokták is, még csak a vaskapcsot is lehányják magokról, három-négy lábnyira nem kell lenni semmi vasnak azon ember körűl, ki az instrumentummal élni akar. *De acu magnetica.*

Kérdettük okát ezen magnetica visnek, de azt mondja, senki bizonyoson nem tudja, hanem probabilis oka, hogy az föld concavitása miatt tendit ad centrum, mely annyival nagyobb hitelre méltó, mivel ezelőtt circiter 50 esztendőben egy anglus halai professor azon országokban következő . . . .[3]) megjövendölte maga hasonló hypothesi-

---

[1]) Következnek különböző epithaphiumok harmadfél lapon.
[2]) Üres hely hagyva a névnek.
[3]) Egy szónak üres hely hagyva.

séből, a melyekben nem járt és a melyek holta után mind beteljesedtek.

20-a. Az elmúlt napokban vévén méltóságos gubernator uram excellentiája levelét, írja benne, hogy *Rétsey* uram vacantiájára én is pluralitate votorum candidáltattam stb. stb. . . . .[1]) Irnak méltóságos gr. *Lázár* és *Rosenfeld* urak is, animálván sollicitatiojára.[2])

(Halmágyi hivatalnyerésé-ről.) Vettem *Dömjén* uram levelét is, ki írja, hogy noha méltóságos cancellarius és gr. *Bethlen* Gábor urak hozzám való affectiojokat nem változtatták, de azt mondották, hogy hanemha magamat mindjárt a resolutio vétele után való lemenetre késznek lenni a két úr előtt declarálom, különben nem reménlhetem consecutioját etc.

Irtam arra nézve méltóságos gróf úrnak, in quibus circumstantiis légyen a dolog, declarálván, hogy ha ezen kívánt declaratiomra engedelmet nem adnak, inkább kívánok holtig szegénységben jó lélekkel élni, mintsem ő nagyságok disgratiáját s átkát magamra vegyem, lelkem ismérétét is magamra támaszszam. Ha pedig considerálván ő nagyságok, hogy ez holtig való kenyérnek kibocsátása mely nagy káromra szolgálna és másnak helyemben való substitutiojával megegyeznének lemenetelemben, írjanak *Dömjén* uramnak, mi tévő légyen, kinek én meg fogom írni, hogy akár egyezzenek, akár ne lemenetelemben ő nagyságok magát ahoz alkalmaztassa.

Vettem öcsém *Halmágyi* Mihály uram levelét is, ki többek között írja, hogy az urak nagyobbára kijövetelemet reprobálják, a szegény legények pedig approbálják és hogy sokan mondják, ha a publicum szolgálatját egy privatusiért félbe nem hadtam volna, most registrator lehetnék, de így hijában reménlem. Bár csak ezeknek dugódnék bé a szája. Irja generálisa betegségét, oberster gr. *Gyulai* Ferencz uram general-majorságra való promotioját, főstrásamester gr. *Rédei* úrnak *Haller* regementebeli vicecolonellusságra lett aggregáltatását etc.

Irja *Halmágyi* Ferencz öcsém uram is, hogy született fiát Istvánnak kereszteltette, kit az Isten neveljen fel és sokáig éltessen maga dicsőségére. . . . .[3])

Vévén méltóságos gr. *Lázár* és *Rosenfeld* urak levelét de candidatione, úgy *Dömjén* uramét iterato, hogy a gubernium engem commendálván a registratorságra, szükség méltó-

[1]) Még nehány sor, épen úgy, mint fennebb, de áthúzva.
[2]) Ez új, mégis áthúzva.
[3]) Következnek különböző feliratok egy lapon.

ságos cancellarius uram excellentiája és gr. *Bethlen* urak kívánságára, hogy magamat declaráljam a resolutio vétele után való siető lemenetelre; fogok iránta in Octobri írni.

October 1752.

Status reipublicae Venetae ejusque ducis.

Olvasgatván *Keyszlers* Itinerariumát, írja többi között de forma regiminis respublicae Venetae, hogy a mint feljebb is említettem dux Venetorum est: rex in purpura, senator in curia, in urbe captivus, extra urbem privatus. A herczeg fiai és testvérei mindaddig, valameddig ő él, excludálva vadnak minden nevezetes hívatalok administratiojától, semmi legatioban nem küldettetnek, sine consensu senatus semmi regens fejedelemnek szolgálatjára magokat nem adhatják, sem pedig a pápától semmi beneficiumot nem vehetnek. Maga pedig semmi nagy úrnak leányával nem párosodhatik sine consensu senatus. Halála után investigáltatik, quomodo rem familiarem administrálta és könnyen találnak alkalmatosságot, miképen haereseit nagy summáig condemnálják. Maga még életében status inquisitioni est subjectus és szabadságokban vagyon ezen inquisitio principalisainak minden órán, valamikor tetszik, ennek legtitkosabb házában is bémenni és házában ágyában is kereskedni s legtitkosabb írásait is investigálni. Legkissebbet is in civitate a tanács akaratja nélkül nem cselekedhetik, sőt még a városból ki sem mehet és valameddig in terra firma vagyon, csak úgy observáltatik mindenektől, mint egy közönséges más nemes ember.[1] . . . .

Ezen holnapnak is első szombatján, mint másszor is invitáltattunk in Societatem Regiam Scientiarium, prolegált oeconomiae publicae professor *Meyer* uram, a föld könnyebb mérésének mesterségéről.

Hannoveriai útunk haladása.

Mi akartunk cum fine mensis Septembris Hannoverában menni, mint méltóságos br. *Vorster* úrnak is megírtam, de az úrfi köntöséhez kívántatott balétokat egy keresztyénné lett sidó fogadása szerint el nem készítvén, kelletett más egy asszonynyal megalkudni, de ez annál is kutyább volt, ki megkészítette négy annyi idő múlva a balétokat,

[1]) Igy folytatja tovább az említett munka kivonatolását a velenczei dolgokról a következő czímek alatt: Electio Doge, sive Ducis; Consilia et dicasteria Veneta; Tribunale inquisitionum; Classificatio nobilium Venetorum; Deprecatores officiorum; Nemesek és papok circumscriptioja; Velenczei nemesek embertelensége; Clerus; Populus; Arsenal. (Ezt a 11 oldalt kihagytam. Sz. L.)

mint a mennyire fogadta, de nem úgy, hogy emberséges ember viselhesse, ennek is azért vissza kelletvén vetni, ismét a sidóra szorúltunk, megválik, mit nyerünk benne. Noha a király is szándékánál tovább mulatott a vadászatban és circa 7-m Octobris érkezett meg Hannoverában.

Ebédet adtunk. 8. Még a múlt semestrisnek elején invitálván bennünket gr. *Wittgenstein* és gr. *Bentheim* ebédre, visszaadtuk mi is nékiek és 8-va Octobris mindkettőt tractáltuk; hívtuk melléjek prorector *Richter*, professor *Haller*, *Gebauer*, *Gesner* és *Segner* uraimékat, mivel az első az úrfit curálta, 3-diknál az institutiokat hallgatta, 2-dik, praeses Regiae Societatis lévén, minden confluxusokban invitál, 4-diknél Cicero Epistoláit, 5-diknél pedig mathesist frequentálta. Ott volt magister *Muray* is, kinél német nyelvet hallgattunk és kinél vacsorán elsőbben voltunk (ette volna meg vacsoráját, mert ő adott alkalmatosságot azoknak az grófoknak a bennünket való hívatalra és azért nem kerülhettük el mi is). Vendégeink a professoroknak java volt. Ebédet adott Londonschenki tractir *Saltzenberg* 12 tallérért, 12 personára. A gyümölcs körül be' (!) állott circa 3 tallérból. Délután jött hozzánk az ifjúság, báró *Falck* svetiai hoffmesterestől, két danus *Feddersin* hoffmesterestől, *Ericius* nevű ugyan dánus. Valliai herczegné archiaterinek fia, *Dü Vall* nevű anglus etc. A professorok négy óráig ültek asztalnál s derekasint ittak a tokaji aszszú szőlő borából, a délutáni vendégek pedig vacsorán is megmaradván, éjfélig tánczoltak bak tánczot. Csak a musikásoknak kész pénzt 5 tallért fizettünk, azon kívül 7 butelia bort megittak.

S. communio. 15-ta. Mivel még a templom, melyet a reformatusok épitenek, el nem készült, administráltatott a communio az Germanica Societas residentiájában, holott az universitas patikája is vagyon. Igen sokan communicáltak; a mündeni pap administrálta. Itt látom olyan szokás vagyon, hogy az ecclesia presbyteri, vagyis curatori legelöl mennek a communiora, mint itt is *Haller* és *Colom* professorok; ezek után állottak osztán gróf *Pentheim* és az úrfi; mi késöcskén menvén, én alig találék helyet. Czifra paszomántos német deákok maradtanak kinn.

Collegiumink rendelése. 16. A méltóságos úr parancsolván, hogy maga fog disponálni, minémű collegiumokat járjunk, mindeddig vártuk az iránt való parancsolatját, mely végre cathalogust is i. e. praelectionum leküldöttük vala, de az mind eddig sem érkezvén, ma pedig a collegiumok már elkezdettetvén: constituáltuk reggeli 9 órakor az applicata mathesist *Segner* uramnál privatissime, 10-kor jus naturae *Achenvallnál* pri-

vatim, *Colomnál* 2 órakor franczia nyelvet és 3-romkor *Gesnernél* enchiridion prudentiae rationae hallgatni, a több időt méltóságos úr levelének érkezésével in suspenso hagyván, különben is Hannoverában igyekezvén.

Köntöseim. Csináltattam volt én Bécsbe egy alkalmatlan zöld köntöst, melynek posztója valamire valónak látszott avatatlan, de az esső vervén, mind igen csúf, mind erőtelen volt, csinálása pedig az ide való szokáshoz képest épen iszonyú. Melyre nézve az nékem itt viselnem nem lehetném, 24 forintba került köntösömet circa egy holnapig való viselésem után öt talléron eladtam. Kelletett pedig csináltatnom egy közönséges posztóból álló kékes színű köntöst, került circiter 36 forintokban. Azt imaginálván magamnak, hogy a nyári köntös igen olcsó leszen, de az is belékerült 23 forintokban. Elérkezvén az ősz, nedves, hideg idejével, különben sem lévén szokás itt köpenyeget hordozni, csináltattam magamnak egy mindennapi szederjes köntöst, ez is került circa 26 forintba. Végre pedig az hannoveriai útra csináltattam angliai posztóból mentét és metszett bársonyból kamizolt, minden ezüst, vagy arany nélkül, ez került 80 forintomban. Parókával is sok bajom és költségem volt. Bécsbe hármat vettem és egyik sem volt jó. Itt cseréltem-beréltem s az ide valók is eléggé megcsaltak.

Baligha beszéllé: tanúlt az altorfi academiában egy erdélyi *Szeli* nevű evangelicus predicátornak a fia, kit csak azért az academia mind ingyen tartott, mind pedig ingyen tanított, hogy ex carcinomate nehány embert curált fundamentaliter és kevés idő alatt. Nagy praemiumot igértek ezen ifjúnak, csak publicálja azon arcanumát, de semmi ígéretekkel reá nem vehették. Haza menő útjában pedig Nagy-Győrön megholt. Ezen ifjú azon orvosságot az apjától tanúlta, ki még életben vagyon. Kért engemet, írnék Erdélybe, hogy valami módon inducálnák azon curának publicatiojára, reménli Angliában adnak érette vagy húsz ezer tallér praemiumot. Mint egy leánynak, ki a calculust curálta, 30 ezer tallér praemiumot, mely bár ma ne sokat aestimáltassék is, az olyan curával élt emberek testében holtok után is calculus találtatván. *Szeli nevű pap orvossága carcinoma ellen.*

Parancsolván a méltóságos urak is, de az úrfinak is velem együtt nagy kedve lévén az felséges angliai király udvarlására való menetelre, mivel már a vadászatból is megjött és a mint beszéllik, nem is fog sokat Hannoverában mulatni arra nézve

19-na Göttingából reggel megindúltunk, fogadván meg *Scheppel* nevű kocsis szekerét s lovát jövet-menet tizenegy *(Útazás Hannoverába.)*

tallérba és míg ott mulatunk, minden napra két-két tallérban. Ennél olcsóbb alkalmatosságot tisztességest nem találtunk. Ordinarián ugyanis menni nem lehetett, mert úgy eddig szerzett becsületünk egészen füstben ment volna; extraordinárián pedig ha mentünk volna, minden mértföldre a lovaktól egy tallér, postilio tringeldje fél forint, szekér minden mértföld fél forintra, consequenter 11 mértföld lévén, szinte 19 tallérra ment volna mind menet, mind pedig jövet. Igy pedig negyedfél napot mulatván, ment mind együtt 18 tallérra, mely ítéletem szerint meglehetős oeconomia volt.

Aznap mentünk hálni *Einbechre*, keresztül menvén . . . .[1]) nevü helyen, holott vagyon a sófőző machina. Nagy épületek vadnak, hosszú keskenyek, mint nálunk a nagy udvaroknál a csűrös kertek körül fogó málé-kasok, de nincsenek megfonva, vagy megdeszkázva, hanem üresek és felette magosak, a sós kúttól nem messze. Ezen épületek tövissel tömötten megtöltetnek és a kútból antlicin *(úgy!)* a vizet magas helyre felhúzzák s csatornákon bocsátják ezen vizet végig a megírt töviseken, melyeken alácsepegdegel, rajta maradván a só, mint az újjom oly vastagon; mikor megszárad, leverik és azt üstökre töltik s úgy főzik ki, nem mély, de felette elterjedett üstökön; az egyéb particulák rész szerint párában, füstbe és vízbe eloszolván, csak a tiszta só marad az üst fenekén, melyet onnan kivévén és megszárasztván el szoktanak adni s nemcsak ezen electoratusban élnek véle, hanem a szomszédoknak is felesen adnak el és abból nevezetes summát szereznek.

Másnap menvén láttunk iszonyú sok hintókat s szekereket egy nagy erdőből széllyel szaladni, mint a csirkéket; akkor végezte a király maga vadászatját, melynek nézésére mentenek volt azon emberek. Legtöbbet találtunk elő Hannovera felé menő útunkban, hol három, hol hat, tíz etc. hintókat; láttuk herczeg *Neucastel* kézen tartott lovait is, hogy mihelyt érkezik, mindjárt mehessen. Ezen herczeg angliai első minister, hasonlónak tartják megholt cancellarius *Zinzendorfhoz*, ez is interessatus és nagy jövedelmű ember lévén, mégis proventusa luxusának nem sufficiál. Ez Angliából kijött Gottingában és itt magát juris doctornak creáltatta, ajándékozta azon alkalmatossággal az universitas bibliothecájának Acta Parlamenti Londinensis száz és egynéhány nagy foliantokban, magnifice köttetvén bé. Adta az oxoniumi bibliothecának collectionem omnium auctorum classicorum. Nehezen vették az anglusok, miért hozta ki Angliá-

[1]) A helynek üres hely hagyva.

ból a parlament actáit és miért nem ajándékozta inkább a clasiscus auctorokat ezen ide való bibliothecának és az actákat az oxoniuminak. Azonban az anglusok a más országbeli doctorokat nem sokra becsülvén, kedvetlenül vették azt is, hogy Anglián kivűl keresett magának gradust s noha recognoscálják doctornak lenni, de csak circumforaneusnak, ha szemben nem merik is néki mondani.

Estve tíz órakor érkezvén a kapuhoz, kérdik, kik vagyunk. Mondá az úrfi, hogy imperiális *gróf Teleki*. Mondá a kapun lévő és bennünket kérdező unter-officier, hogy parancsolatja nincsen a bébocsátásra. Én mondám, hogy magyar gróf, ki Göttingából jő. Felírván a nevét, mondá, legyünk egy kis patientiával, míg reportáltatja. Valami egy fertály óra múlva megjöve a report és bennünket mindjárt bébocsátának. Ekkor látám, hogy a magyar nevezetnek Németországon több respectusa van, mint az imperialisnak.

Azért érkeztünk

October 1752.

20-ma *Hannoverába*, melyről méltán írta méltóságos *Vorster* uram, hogy omnia extreme chara sunt, mert Bécsbe harmadányival tisztességesen béérte volna az ember, mint a mennyit itt kellett költenünk. Mi *Segner* uram commendatiojából szállottunk a Londonschenck nevű fogadóban, holott két prussiai . . . .[1]) nevü herczegek, palatinatusbeli követ, angliai *gróf Schutterland*, moguntiai báró *Steinbach* etc. bészállottak volt, és mi más házat üresen nem találtunk, hanem a melyben a musicum collegium minden szombaton egyben szokott gyűlni. Egy alkalmas ház és egy igen kicsiny kamaráért s egy kis vacsoráért vett ezen estve tőlünk rh. fl. . . . .[2]) Azután pedig, hogy jutalmasabban essék, alkudtunk meg a házért minden 24 óráért egy tallérba, minden fűtésért 15 krajczárban, egy ebéd egy tallér, vacsorát egy forinton, boron, seren, herbatheán kivűl. *Hannoverbe érkezésünk.*

Estve mindjárt küldtünk méltóságos *báró Vorster* uramhoz, ki kedvesen vette látogatásunkat és felvirradván más napra

21-a Tíz óra után izenvén ugyan ő excellentiájához, akartunk menni udvarlására, visszaizent, hogy szinte templomban készül, hanem onnan kijövén, maga fog hozzánk *M. br. Vorster uram hozzánk jő.*

[1]) A névnek üres hely van hagyva.
[2]) Az összeg számjegyének üres hely hagyva.

jőni és udvarhoz felvinni. A mint is a templomból kijövén, ment a palatinusi elector követjéhez elsőben, azalatt pedig maga sógorát, fennemlített *báró Steinbach* uramat hozzánk küldötte, ki igen jeles ifjú. Ez beszéllé, hogy két esztendeig Bécsben tanúlt in collegio Sabaudico, az austriai fővebb familiákból való egynehány cavallérokkal, holott igen jól tanították; azután pedig mulatott ismét két holnapot, és bécsi distractioját dícsérni nem győzte. Onnan ment haza, consequenter idegen országokra és végre ide ezelőtt hat héttel, innen pedig akar menni Göttingában jus publicum hallgatására. Azalatt feljött maga is *Vorster* uram és keveset itt mulatván szállásunkon, az úrfit maga hintaján udvarhoz felvitte, mi pedig *br. Steinbach* urammal portsézbe[1] mentünk fel. Sokan már felgyültek, a ministerek és más cavallierok, kik közül egy nehánynak repraesentálta az úrfit; nevezetesen pedig *Gerlach Adolph Münchausen* uram excellentiájának, ki az academiának curatora; ez igen kegyesen beszéllett, de nem akart deákúl szólani. Itt volt a mi gottingai generalisunk *Bloch* uram is, jó szívvel volt hozzánk. Itt találtuk az ifjú *Münchausen* uramat is, kit Ratisbonában *Béhr* uramnál és Norimbergában is találtunk volt.

Udvarhoz menetelünk.

A király kijő.

A király kevés idő múlva kijövén, repraesentáltatott egy ifjú cavallier, maga electoratusából való, ki a kezét megcsókolta. Insinuáltatott volt már a főcamerarius által az úrfi is, és mivel mihelyt kilépett a király, mindjárt körűlötte a ministerek és más cavallierok nagy circulust formáltak, az úrfi valami három lépésnyire lévén tőle, a főcamerariusra nézett, sőt talám szóllott is véle; ki mutatván az úrfit, eleiben ment és illendő complimentumot tévén, jól megnézé a király, de semmit nem szóllott, sőt meg akarván csókolni a kezét, azt sem adta oda, mint az maga subditusának. Én úgy vélekedem, talám azt gondolta a király, hogy az úrfi magyar köntösben vagyon s mivel magyar köntösös embert nem látott, kételkedett benne, melyik legyen az, s azért tett róla kérdést a főcamerariustól a király. Elébb menvén a király, szóllott egynehány ministeri emberekhez s azalatt két hoffmarschal nagy aranyos botokkal béjövén, véllek együtt a király is az ebédlő palotába menvén, ott asztalhoz ült. Voltanak circa tízen asztalnál, mind két keze felől a királynak két-két dáma ült, de az egy *Walmudnén* kívül egynek sem tudtam végére menni, *br. Steinbach*, ki velünk volt, nem ismervén. Mással pedig mind azért, hogy ismeretlen voltam, mind pedig, hogy itt nem-

[1]) T. i. porte-chaise = hordszékben.

csak a deák nyelv megholt, hanem még a német is agozinál (!) (mindenek francziáúl beszélvén) szólamon nem lehetett. Minekelőtte pedig még fel sem öltöztünk s annyival inkább udvarhoz nem mentünk: már az hoff-fourier hozzánk jött és holnapi bálban invitált, mely nap a király angliai koronáztatásának anniversariuma. Itt oly szokás lévén, hogy mihelyt a király egyszer iszik asztalnál, minden cavallierok meghajtván magokat, elmenjenek: úgy mi is másokkal együtt onnan szállásunkra jöttünk. Azt observáltam, nem kíván a király hosszas udvarlást, hamar ivutt, hogy leült.

Elküldöttünk délután m. *br. Münchausen* uram excellentiájához is, hogy ha terhére nem leszünk, udvarolni fogunk, de otthon nem volt. Látván, hogy itten minden cavallier hintón jár, hogy mi is becsületet valljunk a kevés idő alatt, melyen itt fogunk mulatni, alkudtunk meg egy kocsissal napjába két tallérjával és *br. Steinbach* öt órakor hozzánk jövén, mentünk hat órakor ismét udvarhoz, appartamenben. (!) Az audientiás palota tele volt cavallierokkal és dámákkal, discurált kinek kivel tetszett. A király csakhamar kijött; viszont a mekkora hosszú volt az ház, oly oválís circulust csináltak, melynek első sorát nagyobbára dámák foglalták el és egy néhány ministerek. Legelsőbben egy igen szép ifjú dámához *Althennéhez* menvén a király, becsülettel megcsókolá, azt az egyet csak magát, azután rendre menvén, majd mindenikkel vígan és nevetve beszéllett. Leghoszszasabban beszéllett az egymás mellett álló spanyol és saxoniai követekkel, meg ugyan a két siciliai követekkel, kiknek egyike más udvarhoz volt deputálva és erre felé csak udvarolni divertált. Megbotránkoztam egy kevéssé azon, hogy az én ítéletem szerint legszebb ifjú menyecskével csokolódott ő felsége, de kérdezvén az okát, mondák: az a dáma most introducáltatott elsőben s szokta a király az afféléket mindenkor csókkal köszönteni. Egy óránál valamivel tovább ott töltvén a király az időt, elsőben *gróf Járnudnéra* nézvén, mindeneknek egyben complimentumot vetvén, bément. Utána érkezett *gróf Valmudné*[1]) is, kivel szokott külön magára kártyázni, egy két dámát néha invitálván, de azon házban nem szabad senkinek megjelenni másnak. Az audientiás palotában pedig a király bémenetele után játékhoz fogtanak s kártyáztak tizedfél óráig. Én szerencsés ember voltam *báró Steinpachhal* és kivált egy *Utada* nevű ifjúval, ki

Appartament udvarnál.

Megcsókol a király egy szép asszonyt.

[1]) *Gróf Jármudné* és *gróf Walmudné* egy és ugyanaz, mint alább olvasható. Gr. Walmudnét a királytól kapott Jarmundi grófságról nevezték így is.

nem régen végezte Göttingában academiai cursusát: ezek magyaráztak nékem némely dolgokat és nevezték az embereket. Tartott ezen kártyázás tizenegyedfél óráig és azután oszlott kiki szállására. Felvirradván ad

Herrenhausen. 22-dum Mentünk *br. Steinbachhal* együtt a király nyári mulató kertében *Herrenhausenben*, melyet a Leina vizéből kivett canalis foly köröskörül. Leszen azt tartom ezen kertnek hossza ezer lépés és szélessége circa 600 vagy 700 lépés, ha nem több. Vagyon ezen kert valami fél óránvira a várostól, melyre menő töltött útat négy sorban ültetett fák foglalják magokban. Ezen négy sor fának közepén vagyon a szekérút; két felől pedig egyik lovas, másik gyalogösvény és sem lovasnak a gyalogösvényre, sem hintónak a lovasútra, se pedig ezen szekér-, vagyis hintóútra közönséges szekérnek menni nem szabad, hanem az allén kivűl vagyon paraszt szekér út. 9 lépésnyire vadnak a fák circa egymástól és valami 1600 ültetett fa vagyon a kertig. A kertet a vizen belől viszont allé veszi környűl és a kert közepén is sok afféle vagyon. Az a kár benne, hogy nincsen megnyírva, mint Bécsbe, Semprunba. Spallérok igen szépek, nyírtak s. felette sokak vadnak a kertbe. Vadnak némely részeiben fenyves és másféle ültetett erdőcskék is a spallérok között. A közepét nagy helyen foglalják el a piramisok és rész szerint kő, rész szerint pedig érczből álló statuák. Vagyon egyik részében egy amphitheatrum készítve a közepe táján, holott comoediák, tánczok, bálok etc. szoktak celebráltatni. Ezen végre igen szép és alkalmatos hely. Vadnak érczből öntött feles statuák, de az a hiba és szemérmetlenség bennek, hogy mind tiszta mezítelenek és testeknek elfedendő része is nyilván kitetszik; köröskörnyűl pedig az amphitheatrumon kivűl spallérokból igen sok camarák; úgy hogy valaki elsőben készítette, bujaságra és fajtalanságra volt hajlandósága. Azt mondá *báró Steinbach*, hogy ő maskarában körűljárván azon camarákat, igen sok embereket talált bennek, kik Venus játékával mulatták magokat; de talám ebben fillentett. Mentünk onnan a házakba, melyek csak két contignatiora vadnak készítve és kivűlről nem is mutatnak igen pompás figurát, de belől elég szépek. Mutatták a *Chumberlánd* herczeg lakóházát, a *Casseli herczegnéjét* etc., a királyét, de *gróf Jarmundnéjéban* bé nem vittek, azt mondják egy kis transitus van a király házából belé. A mely spallirokkal vadnak a házak bévonva, igen szépek volnának és illendők egy nagy ministernek, de úgy tetszik az angliai királyt szebbbek is megilletnék és azon épületekben a királyhoz képest ezeknek gazdagságtalanságát

(Marginalia: *Amphitheatrum.* beside "tuák. Vagyon egyik részében…"; *Nyári házak.* beside "magokat; de talám…")

okozzák. A két végén vagyon festett czédrusfával igen szépen béborított két ház, indiai igen szép munka. A többibe külömb-külömbféle képek, az Aransiacus fejedelem praedecessori, a királyé és más fejedelmeké le vadnak bennek festve. Azok között püspök, barát is vagyon s egynek kezében egy könyv ily írással: Una est vera et catholica religio. Meg kell vallani, hogy a képírások szépek, de egy képíró is oly nagy accuratioval mesterségét ki nem mutatta, mint egy vén asszonynak és kivált egy levelet pecsétlő embernek festésében, melyben a gyertya, spanyolviasz s ennek lánggal égő cseppjei kiváltképen való szép mesterséggel vadnak lefestve. Házak nagy számmal vadnak ezen épűletben. A király házában vagyon egy karos faszék, minéműek szoktanak lenni az angliai parasztoknál, nincs semmi posztó a fenekében, mégis igen commod, az ember fenekéhez és czombjaihoz képest derekasint vagyon kifaragva. A királynak ezen szék favoritája és többire azon ül, midőn dolgozik. Itt láttam a *Cromvellus* képét is, még pedig megbecsülték, üveg lévén reá téve, hogy a por meg ne lepje. Ezen házak mutatásáért fizettünk fél pistolát. Mentünk innét a virágházban, holott mindenféle virágokon kivűl láttunk igen szép czitrom- és narancsfákat szépen disponálva, és kivált a középen négy nagy czitromfát, három ölnyinél magosabbakat s igen magosakat.

Római imperatorok statuája.

Mindenek felett pedig circa 16 római imperatorok statuáját, derekak közepéig. Fejek rézből öntve, derekakat pedig márványnyal egyesült alabástrom kőből igen szépen kifaragva. Vette őket a király százezer talléron.

Br. Vorster uram ebédje.

Innen visszajövén, mentünk ebédre méltóságos *Vorster* uram excellentiájához, ki bennünket igen szivesen látott. Volt nála egy hannoveranus oberster és egy cavallier, meg ugyan *báró Steinbach*. Mentünk délután méltóságos *báró Münchausen* uram excellentiájához, kinél noha feles dámák, követek, ministerek és más cavallierok voltanak, az úrfival mindazonáltal három versen is discurált s még velem is, sőt maga is mind az úrfit, úgy engemet is az estvéli bálban különösön invitált.

Münchausen uram.

Herenhausen szökőkút.

Mivel ma reggel a szökőkútakat meg nem bocsátották, mentünk ismét a kertben a mái gála napra nézve, mely a király angliai koronáztatásának anniversariuma. Ha nem in summo gradu is, ugyan csak két harmadrészre megbocsáttatván: szöktenek a több vizek is két ölnyinél magasabbra, de a nagyobbik minden kertbe lévő magas fákat felyül haladta, mennyivel inkább midőn egész erővel bocsáttatik. Ez Németországnak egyik csudája és két embertől

taticam találta fel.[1]) Mondja, nem mert volna hozzá fogatni, ha egy berlini nagy mathematicussal revideáltatván, ez nem approbálta volna. Mondám én, nem kellett arra nagyobb censor magánál, de felelé, elhullatta az algebrát és teljességgel elfelejtette, exercitiuma benne nem lévén. Kérdezősködött de Saxonum in Transsylvania origine; hozódott elő az Hammeli fabula is, da csak úgy mint költött dolog.

Comoedia. Mentünk innen comoediában udvarhoz. Szép theatrum vagyon, ha nem oly nagy is, mint a bécsi, ugyan csak a cavallierok, dámák számához képest elégedendő. Francia comoediát játszottak de praejudicio, de in reliquo mit beszéltek, nem értettem; láttam a királynak tetszett, mosolyogta sokat s egykor a maga losija mellett levő losiba (!) ülő *gróf Valmudnénak* a kezét meg is szorongatta, sokat beszélvén vélle.

Ezután udvarnál appartament volt, alig fértek a kártyázók a házban, de azt observálni lehet, hogy nagy játékot feles pénzbe nem játszodnak, sem pedig a kicsiny summát is nagyra nevelő *pharó* nevü játékot. Ekkor az ismérősim többire kártyázni ülvén, anglus *gróf Schutterlanddal* discuráltam, mivel deákúl nem tudott, németül. Egyikünk sem beszéllett igen mélyen és azért két legrosszabb német megértettük egymást.

Heiliger. 24-a Reggel én mentem *Heiliger* uramhoz, ki a bibliothecához tartozik. Vittem hozzá commendatoriát magister *Muraÿ* uramtól, hogy ha kivántatik, némely dolgok iránt útasítson, de szükségem reá nem volt; ugyan csak a levelet megadtam, jó szívvel látott, hozzánk is eljött és invitált bennünket a bibliothecában, de az úrfi otthon maradván, csak én mentem el. Ott találtam bibliothecarius és regius historicus s consiliarius *Scheid* uramat, ki igen becsületes ember és örült, hogy engemet oda kapott, bánta, hogy az úrfi el nem ment.

Bibliotheca regia Ezen bibliotheca jó nagy, köröskörnyűl megvan rakva könyvvel, a közepében pedig úgy állnak a repositoriumok, mint a templomban a székek. Ezen bibliothecat *Leibnitius* colligálta, nagyobb részént mind historicusokból áll és vagyon benne csak historicus 70 ezer darab könyv.

Bemenvén az ajtón, offendálja az ember Scriptores Historiarum Ecclesiasticarum; azután Conciliorum; Patres denique Sanctorum congestores; Scriptores Monasticos etc. Imperii Romani etc. etc. Rendre minden országok scriptorait.

[1]) Ez a Segner találmánya máig is használatban van; a fizikában is tanítják a Segner-kereket.

Itt láttam egy ritka könyvet, melynek titulusa ez: Imago seculi primi Soc. Jesu. Melyre a több szerzetesek igen haragusznak, a mit az Isten a maga anyaszentegyházának ígért, mindazt ezen könyv a jesuitai szerzetre egyedül felruházván, emblemákkal, kupferekkel és inscriptiókkal. Megvan Bullarium Magnum decem voluminum.

Exemplar originale concilii Tridentini ab Angel. Masarello episcopo Telesiensi et s. concilii Tridentini secretario; item Marco Antonio Peregrino clerico Comensi, s. concilii Trid. notario; Cynthio demum Pamphilo, clerico Camerinensi et s. conc. Trid. notario subscriptum et autentizatum.

Carmina ab imperatore Maximiliano sub nomine Theuerdanck composita; in pergamena nitide scripta, figurisque et coloribus egregie illustrata.

Codicis legum Bavariae primum exemplar in membrana conscriptum.

Editio Thuani Londinensis 60 tallerorum.

La Galerie du Monde, 500 talléros, nagyobbára képekből álló haszontalan volumenek.

Missale Romanum ab imperatore Carolo V., Angliae regi Henrico VIII-vo dono missum, in membrana manuscriptum. Minden második, harmadik levelen festett ó- és új testamentumbeli historiák; szentek csudatételek etc. voltak benne, oly kiváltképen való szép képírással, az színeknek elevenségével, az ábrázatoknak főképen accuratiojával, mintha ma festették volna, sőt nem tudom, ha ma tudnának-e oly sok képet oly perfecte festeni, mint ott láttam. Le volt festve a többi között, midőn Christus urunk elsőben ölben a jerusálemi templomban felvitetett. Már akkor ott volt egy benedictinus barát. Nem tudom hol vette magát ezen manuscriptum? Azt tartom londinumi thecából csúszott által, melyet ha tudnák, nehéz neven vennék az anglusok.

Mutatta Luther Márton úti, rövid és sarkon két darabban öszvemenő rövid kalányát is.

Martialis in membrana manusriptus e Budanis spoliis vindicatus, kiváltképen való szép írás.

Esther asszony históriája circa 3 ölnyi hoszszaságú pergamenre igen szép mesterséggel lefestve. Száz talléron vette egy sidótól a király. Azt látom benne, hogy Assverus király, Mardocheus és más akkor élt emberek német köntösbe jártanak, sőt a királyoknak ordo is volt a nyakokban.

Tököji (!) fejedelem a fővezérnek Gyula várából *Nemessányi Bálint* által küldött original creditionalisa, egy fasciculus török írással együtt, melyek akadtak kétség kívül a király atyjának kezében, midőn Magyarországon militált.

Láttam két papíros szent övet, tele zöld török betükkel. melyet a törökök derakakon szoktak viselni, midőn táborba mennek.

Scripturas Malabaricas in foliis palmarum, nékiek papirosok nem lévén.

Két szép bibliát in manuscripto.

Egy nagy termés ezüstöt, lehet fél másás.

Erdélyi igen gazdag arany stuffákat.

Ezüst stuffákból álló egész almáriumot, igen szép renddel disponált ritka nagyságú collectiot, melyhez, a mint másoktól hallottam, a párisit ingyen hasonlítani sem lehet. csak hat ezer talléron vette a király.

Végre pedig Leibnitiusnak imperfecta machináját, mely által minden írás nélkül az arithmeticának és geometriának számokból álló problemáit mechanice lehet solválni. Azt mondá, hogy Königius, principis Aransoniensis bibliothecarius, Leibnitianus auditor correspondeált iránta véle és perficiálni akarja. Panaszolkodott de livore aemulorum Leibnitziani nominis, kik közé számláta *Segner* uramat is. Csuda. hogy annyira extollálja praedecessorát Leibnitiust, holott szokások a successoroknak, hogy magok nevének magasztalására praedecessorok existimatioját rendszerint deprimálják.

Utoljára offerálá a bibliotheca albumát, melyben azoknak neveket complectálja, kik a bibliothecát visitálták. Ebben én is nevemet béírtam és láttam benne a múlt holnapban itt járt *Türi Sámuelnek* is subscriptioját.

Tractált szüntelen ezekben a napokban méltóságos *báró Vorster* uram a palatinatusi követtel de electione regis Romanorum. Gyakran jelen volt ennek patronusa a franczia követ is. Irt mindeniknek secretariussa, de nem tudom mit. Reménlik, hogy a király elmenetele előtt consumáltathatik az electio. Praetendálja ezen elector a múlt hadakozás-alkalmatosságával szenvedett káraik bonificatioját, de a felséges *Austriai ház* nagy summát könnyen kiadni nem akar.

Ezen Brunsvigai herczegi ház áll két lineából, nevezetesen egyik, azaz a nagyobb neveztetik domus Brunsvigo-Wolffenbütteliana, másik pedig Lüneburgica; ez az oka. hogy midőn a Brunsvigo-Luneburgumi, vagyis Hannoverana lineának electoris dignitas conferáltatott, a nagyobbik reclamált s nehezen is forrott meg. Ez jure matris succedált az angliai királyságra. Amaz a russiai monarchiával, mind kettő a prussiai és dániai királyokkal s több nagy házakkal szoros conjunctioban vagyon. A másikból való volt *Carolus VI-tus* római császárné is, mint az annectált genelogica tabellából kitetszik.

Sok provinciák accedálván Németországon is a kissebb lineának. kevesen is lévén hozzá, sokkal gazdagabb. Tart ez maga ditioiba húszezer gyalog és hatezer lovas constans militiát; mind igen szép emberekből állót, fényes készülettel, köntössel és fegyverrel.

(A király és maitresse jellemzése.) A király maga kisded, törpe, zömök, vídám, eleven ember, öregségéhez képest. Ennek felesége meghalván, mint a tabellából kitetszik, megszerette egy *Walmoden (!)* nevü német nemes embernek feleségét, ki Angliában vicecancellarius forma volt in rebus Hannoverianis. A király in consistorio proponálván, hogy aetasa és status rationes házasságát meg nem engedvén, örömest balkézre magának venné. A ratio status talám az igazságnak praevaleált és az urától elválasztván, a királynak adták. Melyen való szomorúságában az ura kevés esztendők múlva megholt. A király az asszonynak egy comitatust adott, melyrűl neveztetik *comitissa de Jarmund.* Megvallom most is, ha felséges asszonyunkat és az özvegy prussiai királynét felveszem (kikkel comparálni nem lehet), én életemben szebb forma, kissebb és kedvesebb ábrázatú, kegyesebb és módosabb s királynéságra is érdemesebb asszonyt nem láttam. Nem győzik mások is dícsérni ennek kegyességét; mindennek használni igyekezett, soha senkinek nem ártott, mint más hasonló királyok szivével bíró maitressek. Minden mozdúlása incomparabilis. A királyt e mulatja sok gondjai között öregségében és minden circumstantiáira vigyáz. Született ettől egy fia, kiről másutt emlékeztem. Tulajdon az atyja. Volt Angliában is, neveltetett Brunsvigában in gymnasio Carolino és úgy küldetett Göttingában.

*

(Gr. Pentheim adja jószágát.) Die 27-a Octobris. Beszélgetvén a bibliothecában némely dolgokról, hozódék elő, hogy a regens *gróf Bentheimot (!)* Párisból hozott feleségének ambitioja oly nagy költségben hajtotta, mely miatt már jószágát kénteleníttetik eladni. Vagyon Hollandia mellett egy 80 helységből álló nagy dominiuma, melyet elsőben a franczia királynak bocsátott árúban, de minden szomszédok contradicálván, már az angliai királylyal alkudozik. Már küldött is a király commissariusokat, kik a jószág proventusának végére menjenek, hogy ahoz képest ígérhessen érette. Ezen regensnek maradéka nincsen; succedálni kell de jure az itt tanúló kis *gróf Pentheimnak*, de elég processusban elegyedik, ha consumálódván a vásár, succedálni kiván. Ha megítélik is, ki legyen executor, nem tudom.

Anglus és hollandiai követek párisi játéka.

Igen nagy mesternek mondják a mostani francziai királyt és szerencsésnek a játékban; már sok subditusit tette koldussá; ha mindenét eladja is, még is meg kell adni a nyereséget. Sokat játszik az angliai követtel, kitől már negyven ezer font sterlint elnyert. Minden font, vagyis libra sterlin pedig teszen hat tallért. Mely pénzből in aliqualem legati contentationem egy nagy hadi hajót készíttetett és a követ nevéről nevezte.

Legkedvesebb embere a hollandiai követ, ez is már annyit vesztett, hogy jószágát kellett eladni. Tatár vigye az ily barátságot, mely mind pénzéből kifosztja az embert, mind kiváltt. a mint itt fog lenni, szép feleségét valakinek elcsábítja.

28-va Mentünk generalis *Bloch* uram látogatására, hová valami német asszonyok, meg ugyan professor *Boehmer* uram feleségestől és *br. Valmud* uram is hoffmesterestől superveniáltanak.

De aëre in venam inflato.

Mentünk *Baligához* azon experimentumnak megnézésére, ha valjon aër bocsáttatik a vénában, meghal-é az eleven állat? Melyet becsülettel comprobála. Ki is elsőbben az ebnek vénáját megkötvén, annakutána megvágta s jól belé fúván a vénába ahoz való csőn által: convulsiója lőn a kutyának s megdöglék.

Anatomiához cadaverek.

Rendes casus történt: egy paraszt ember béhozván gyermekágyban megholt szűz (!) leányát az anatomiára, oly conditioval akarta odaadni, ha az élő gyermekét is elveszik, akár feltránzsírozzák azt is, akár egyebet csináljanak véle; mely nagy nevetségre adott alkalmatosságot. Történt az academia erectiojakor, midőn a cadavereket keresték, hogy egy paraszt maga feleségének a piaczra béhozván cadaverét, kérdezte: hol lakik az az ember, a ki holt embereket szokott vásárolni? Ennek is kedves felesége lehetett.

30-a. Isten segítségével ma fogtunk a jus naturae hallgatásához, tíz órakor *Achenwalnál* és a franczia nyelv tanúlásához professor *Colom* uramnál délutáni hét órakor, délelőtt órája nem lévén.

November. 1752.

Statisticum.

1-a. Menvén professor *Achenvall* uram látogatására, sokat beszélgettünk de collegio statistico. Én mondván, hogy statisticum compendiumában Német-, Olasz-, Magyar- és Lengyelországot nem látom; felelé: professor *Pütter* urammal megosztották a munkát; *Pütter* uram magának vette Németországot és Achenvall úrnak jutott a többi s mivel a historicum studium az statisticumhoz épen szük-

séges, már historiam imperii Pütter uram el is készítette, mivel Németországon igen sok fejedelmek vadnak, kiknek provinciájokban külön szokás, udvar etc. vagyon, még mindeniknek jól végére nem járhatott, compendiumának is arra nézve editioját halasztani kellett. Maga is avagy csak arra nem érkezett volna, a mely részét munkájának kibocsátotta, ha méltóságos br. *Münchausen* uram excellentiája mind azokból az országokból új és bizonyos relatiokat nem procurált volna, oly természeti lévén azon studiumnak, hogy majd minden esztendőben némely részében változzék. Most fogott Olaszország elaboratiojához, ha azt elvégzi megyen Magyar- és Lengyelországokra s végre a Törökbirodalomra és azzal munkáját claudálja ugyan, de mivel Afrikára, Ázsia és Amerikára is az europaiak kereskednek, az azokban lévő imperiumokat és provinciákat is attingálni kell. Mondá nevezetesen a hollandusok aranyának sokságáról, hogy Jáponiában más nemzetnek menni keresztyénnek nem szabad, hanem csak hollandusnak, vagyis batavusnak, kik ott magokat nem mondják keresztyéneknek, hanem batavusoknak, de ők sem bocsáttatnak bé in majores insulas, hanem a nagy sziget előtt vagyon egy kissebb és azon kivűl egy legkissebb, melyek híddal foglaltatnak egyben. Ezen batavusoknak nem szabad a kicsinyből a középsőben a hídon általmenni, hanem ott cserélik el árújokat, vesznek pedig sok ezüstöt más árún, mivel azoknak bőven van afféle és viszik Chinában. Ezeknél az ezüst nagyobb becsbe van, mint az europaiaknál, mert itt egy márk arany ér 15 márk ezüstöt, amott pedig csak tízet, melyen másfél annyi aranyat vesznek ott, mint itt. Ez bővíti meg nálok az aranyat, mely eltöltötte a keresztyén világot. *Commercium Hollandorum cum Japonensibus.*

Lévén szó a magyarországi manufacturákról s egyéb kereskedéshez kivántató naturálékról; kérdé: terem-é nálunk olaj? Én negativával felelvén, improbálá, miért nem experiálják. Kérdé: van-é sok diófa? Én mondám: nem sok. Erre felelte: Helvetiának egy részében igen sok vagyon, melyből olajat csinálnak, drágábbat az faolajnál; nékünk bő és jó földünk lévén, miért nem gondolkodunk afféléről? *Dió-olaj.*

Ezt mondá a selyemről is, melynek fontját Olaszországban fizetik 12—15 forinton. Majd félannyit ér, mint az ezüst, vagy legalább harmadányit, ha ezüst után annyira s oly nagy munkával járnak, miért nincs gondunk a selyemre, mely nem kevés pénzt hozna bé földünkre. *Selyem.*

Azt is mondá: úgy hallja, hogy a mi földünk igen jó, sok hasznát vehetnők a természetnek, ha véle tudnánk élni. Commendála e végre néhány könyveket de commercio

hatja, közönséges opinio szerint az urának nem nagy örömére, mivel maga feleségének talám unokája lehetne. Jó sok felől a relatio, hogy a guttaütésben mely nagy haszonnal adhibeáltatik mindenfelé ezen electrizálás.

M. gróf uram levele a registratorság iránt. 12-a Vettem méltóságos gróf uram levelét melyben írja, hogy maga is jó szívvel collaborál a registratorság dolgában, de azt meg nem engedheti, hogy az úrfit improvisahadjam, hanem ha az resolutio megleszen, véghez viszi ő felsége előtt, hogy egy darab idő a fenn maradásra indulgeáltassék és inkább az úrfi experientiájára és tanulására szánt időt is contrahálja, hogy az úrfi fenn maradásáig én is véle lehessek Beszéllett is már ezen dolog iránt méltóságos gubernátor, gr. *Lázár*, br. *Bánffi Sigmond* és *Farkas* urakkal, kik oly opinioban vadnak, hogy nem oly szükséges siető lemenetelem, lehet interim mást substituálni helyemben. *Dömjén uram tudósítása.* Mely levelet pro sui directione agens *Dömjén* uramnak accludálván, írja ő kegyelme, hogy a ministerialis conferentia nem sokára halad és reménli, hogy ezen esztendőt fenn tölthetem. A cancellarius úr faventer van, de ha mit nyerünk, méltóságos gr. *Bethlen Gábor* uramnak köszönhetni. Consiliarius *Seeberg* uram pedig pro suo in majoribus serviendi desiderio javallaná, hogy tennék le ezen registratorság sollicitatiojáról, nem sokára vacantiába jön a secretariusság is és itt cum fructu végezvén cursusomat, arra lehetne inmediate promoveáltatnom. A többinek sincsen mit szóllani ellenem. *Rosnyai* ugyan utána van, de ígéri, hogy faciet officium boni amici s reménli, hogy Isten a munkát megszenteli, de ahoz reménség nem lehet, hogy méltóságos gróf uram opinioja szerint sok időt tölthessek ide fel. Cselekedjék Isten maga bölcsesége szerint velem, én utraque sorte contentus leszek s ő felsége tetszésén megnyugoszom.

Transitus Casselas episcopi Lubecensis. 14-a. Itt ebédelt a holsatiai herczeg és lubecai püspök, ki az svetiai királynak atyjafia. Voltanak nála ebéden prorector *Richter* és professor *Ayrer* uramék, kiket igen nagy maga leereszkedésével kegyesen és familiariter látott: mi elmenetele után értvén meg, nem láthattuk. Délután elment Casselbe lakodalmot celebrálni a landgrafius leányával. Nagy szerencséje volt, s vagyon ezen háznak a házassággal. Fia vette az angliai király leányát, két leányi közül pedig egyiket vette a borussiai király testvéröcscse, másikat veszi a svetiai király atyjafia; mindkettő coronae princeps.

E Societate regia Germanica lessen Societas Humaniorum Literarum. 18-va. Invitáltatván in Societatem regiam Germanicam eloquentiae professor *Gesner* uram deákúl perorált. Materiája volt: An humaniores literae plus incrementi vel detrimenti moribus adtulerint. Hozá ennek alkalmatosságá-

val elő, hogy ....[1]) nem régen állíttatott egy Humaniorum Literarum Academia, vagyis societas, mely in anno 1750 ugyan ezen materiát proponálta pro praemio decertantibus. Adjudicálta pedig a praemiumot egy ....[1]) nevű embernek, ki comprobálta sok argumentumokkal, hogy sokkal többet ártottanak, mintsem használtanak, mely ellen sub praesidio *Gottschedii* 4 oratiok tartattanak Lipsiában, melyek által ab hac calumnia igyekezték vindicálni pretium bonarum literarum; de nem értették jól a fenn írt oratort, mert az által cultores bonarum literarum ad veram virtutem kívánja excitálni és inkább akarna azon egy oratio auctorának neveztetni, mint négyszáz lipsiainak. Végre kimondá maga sententiáját, hogy in bonis plus incrementi, in malis plus detrimenti cultura bonarum literarum adferat. Melynek alkalmatosságával útat nyita nemcsak az eddig divatjában lévő német oratiok elaboratiojára, hanem a deák nyelvnek is excolására (!), invitálá a commilitokat, hogy ezután deák elaboratiokat is tégyenek, de igyekezzenek romanae lingvae castitatem assequálni.

Cum gratiarum actione excipiálá ezen oratioját ezen societasnak egyik secretariusa és philosophiae magister *Murray*, megköszöné nomine sodalium, hogy proprio Marte curatorem ipsum Academiae. imo regem inducálta, hogy ez által a deák nyelvnek halottaiból való feltámasztására praesidiumot rendelnének. Felszabadúl már ezen societas azon calumnia alól, melylyel passim afficiáltatott, hogy neglecta lingva Romana unice studerent Germanicae etc. Igérte készségeket, hogy derekas elaboratiokat tésznek, nec multum a Romana facundia abludentes.

Mentünk 4 órakor gróf *Pentheimhoz*, ki bennünket jó szívvel látott, 5 órakor gróf *Wittgensteinhoz* s hat óráig nálok voltunk. Ott voltak doctor *Beckmannék* is. Hat órakor pedig mentünk in musicum collegium. Igen szép musika tartatott. Ott voltak cancellarius *Mosheimné*, *Hallerné*, *Segnerné*, mindenik leányostól és több professornék is. Ott volt *Segner*, *Pütter*, etc. Sok cavallierok, három ház teli volt. *Segner* úrnak a leánya és fia egymás után musikálván, megdícsérém őket. Mondá, 3 esztendős koroktól fogva tanúlják. A gyermeket ugyanis bajos őrizni, házba nem örömest maradnak s félti az ember nem várt casustól. A clavicordiumot azért elejekben tette, s azon eltöltötték az időt. Ha azt megunták, képet írtak s ez által is elvonta a rosz cselédektől s azután más dolgok között mindenik reájok raga- *In musico collegio Segner uram discursusa.*

[1]) A névnek üres hely hagyva.

dott. A musica perse nem használ, hanem a kinek dologtól üres ideje van, cum voluptate impendálhatja a musikának, mert magán tapasztalta, hogy a jó musika animum sedat.

Augustus lengyel király musikája. A lengyel király *Augustus* egykor igen melancholikus lévén, semmi úton-módon nem excitáltathatott. Egy lengyel ministere azért hívatja az udvari musicusokat és megparancsolja, készítsék úgy el musikájokat, hogy midőn ő kívánja minden praeludium nélkül rántsák reá egyszersmind és ne legyen szükség akkor igazgatása után az huroknak járni. Dictum factum. Elkészített musikájokat béteszik a házba magok dolgokra menvén. Azalatt a minister megkeni faggyúval a húrokat. Szóllítja hírtelen a musikásokat, parancsolván, hogy sietve kezdjenek hozzá. Kik a király előtt nagy impetussal egyszersmind el akarván kezdeni, egy síros húr sem hangzott, melyet a király felette nevetett és igen aestimálta azon inventioját ministerének.

Ludovicus XIII. franczia király aranya. 19-na. Jövén hozzánk prorector *Richter* uram és báró *Steinbach* uram, több discursus között hozódék elő res numismatica. Mondá prorector uram, hogy a magyar királyok aranyai nála mind megvadnak praeter ducatum *Caroli* parvi. Vadnak több collectiok is több ezer darabnál, melyek között ott van *Ludovicus* XIII-tius franczia király aranya is, melyre a pápára való haragjában verette ezen szókat: *Perdam Babillonis nomen.* Annak utána pedig reconciliálódván a római udvarral, megbánta és minden felől conquiráltatta, de ugyancsak imitt-amott elmaradott benne. Máig is szégyenlik a francziák, sőt némely historicusok tagadják is, hogy semmi se lett volna azon aranyak verésében, de res ipsa comprobat. Ubi verum testimonia adsunt, non opus est verbis.

Casseli lakodalom relatioja. 22. Báró *Falck* uram megjövén a casseli lakodalomból, beszéllé, mely kegyesen acceptáltatott. A lakodalom napján maga az öreg landgraf, ennek fia s menye a vőlegény s mennyasszony és még két herczegkisasszonyok ültenek az asztalnál vacsorán és más senki sem. Vacsora után circa 20, vagy 24 intimus consiliariusok és generalisok fáklyás tánczot járván, a mennyasszonyt a vőlegény házába békísérték és minekutána lefeküdtenek, szabad volt, ha tetszett, minden cavalliernak bémenni és egymás mellett feküve látni. Voltanak más napokon két rendbéli bálok, tractamentek s tánczok. A herczegasszonyok promiscue tánczoltanak az cavallierokkal. Beszéllék a vizi mesterséget, melynek párja a világon nincsen, miképen foly le a hegyről és csergedez egymás hátáról oly szélesen, mintha nagy folyóvíz volna etc.

Beszéllé hoffmestere, hogy midőn a mostani landgraf praedecessora, *Fridericus* svetiai király megengedte a lutheranusoknak Casselbe templomot építeni, a reformátusok nem engedték, hogy templom nevezetet végyen, hanem csak oratoriumnak hívattassék. Midőn pedig elkészülvén a legszebb templomokkal is vetekednék nagysággal és szépséggel és az oratorium nevet felyül múlná: ismét a templom nevezetit supplicálták, de akkor sem adták, hanem megengedték, hogy domus dei nevezetet végyen. Irtanak arra nézve ily insriptiot a templomra: *Non est hic, nisi domus Dei. Indultu hujus et hujus etc. aedificata etc. etc.* Mely inverso ordine így is magyaráztathatván: *Domus Dei non est, nisi hic.* A reformatusok, más inscriptiot akartak tétetni, de végben nem vihetvén, már készen lévő orgonájok usus át interdicálták és harangot sem szabad feltenni. A szegény landgraff *Fridericus* ugyanis a svetiai koronáért lutheránusá lévén, nem denegálhatta nékiek ezen templom építését, a successora pedig vallásában megmaradott. *Casseli lutheranum templom.*

26-ta. Professor *Achenvall* uram nálunk lévén, hozódott elő ezen casseli házasság és hogy szabad volt az ágyba látni ezen házasokat. Mondá erre: több ilyen casust nem hallott, hanem szokás volt eleitől fogva, hogy az olyan plenipotentiariusok, kiket ad deducendas sponsas a királyok és herczegek expediálni szoktanak, első éjszaka a mennyasszonyt elhálják; ily formán pedig: hogy a lakodalom napján a mennyasszony félig meddig levetkezve lefeküvén, a plenipotentiarius is hasonló öltözetbe, az ágyba fekszik mindenek láttára és egyik lábát levetkeztetvén a mennyasszony paplana alá bédugja, ha maga oda nem búvik is. Ezt pedig cselekszik azért, mert ha a mennyasszony ante consumatas nuptias meg találna Németországba halni, semmi mátkájára nem maradna, ha pedig post consumatas nuptias, bár első éjszaka meghalna is, mindene ab intestato törvény szerint a vőlegényre marad. Már pedig ezen féllábnak bététele consumati matrimonii symbolum lévén, bár addig nem látták is egymást, de ha meghalna, mindene vőlegényére maradna. Ezt mindazonáltal nem observálta . . . .[1]) francziai király. Ez ugyanis Maximilianus imperator leányát nem csak eljegyezte, hanem kicsiny korától fogva, hogy a franczia módihoz szokjék, in hujus matrimonii spem Párisban neveltette. Maximilianus viszont cum ducissa haereditaria ducatus Britaniae in Gallia már sponsalia inierat, nemcsak hanem követje a szokás szerint követje el is hálta. A midőn *Elhálása mennyasszonynak per legatum.* *Franczia király mint ludificálta Maximilianust a házasság által.*

[1]) A névnek üres hely hagyva.

a ministerek megtámadván a királyt, hogy bocsássa ki azon herczegasszonyt a kezéből és annálfogva oly szép ducatust hogy enged az austriai ház birodalmához applicáltatni, holott azzal Francziaország erejét nevelhetné etc. arra veszik a királyt, hogy ezen herczegasszonyt fascinálván, nemcsak ezt üti el a consumatum matrimonium mellett a Maximilianus kezéről, hanem leányát is cum pudore visszaküldi néki. Melyért a németek adulternek hívták.

Franczia király csalárdsága a spanyol király ellen.

De közelebb ezen seculumban így bánt a spanyol királylyal . . . .[1]) franczia király, ki hasonlóképen a spanyol király 7 vagy 8 esztendős leányát eljegyezvén és Francziaországban neveltetvén, ministerei javallásokra, hogy nékiek de praesenti kell mind királyné, mind successor és reménség után várakozni jónak nem látják etc. ezzel is elvéteték *Stanislaus* lengyel király leányát és nagy gyalázatra visszaküldeték a spanyol király leányát, melyért a királyné szörnyen haragudott és mind ezen, mind az elsőbb austriai casusért had is indúlt volt. De ezen királyok feleségekkel, amazok pedig cum fidefragio maradtanak. Ilyen hitetlen a franczia. Ezen spanyol herczeg kisasszonyt vette azután a Portugalliae akkori coronae princeps és most is élnek. A portugalliai király leányát viszont vette el Hispaniarum infans, így duplázták a szent házasságot.

Franczia király indolese.

Nem beszélnek semmi jót ezen mostani franczia királyról is. Nem igen judiciosus és még gyermekkorában megijedtek tőle, midőn jóra intő gubernatorát a camerdiner provisioja által nem golyóbissal, hanem folytással töltött puskával lovaglás közben agyon akarta lőni s ki is sütötte. Szerencsére dirigálja ezen királyt maga fenn is említett *Pompadour* nevű herczegasszony ágyasa, melynek kedvességéről úgy tetszik szólottam. Ez igen okos, bölcs asszony lévén, nem mint a régiek sokaknak decrementumával szerzettek magok familiájoknak incrementumot, hanem ez nemzetségét soha faltól nem hadja, de senkinek kárt nem teszen, a király szíve kezébe lévén, melyért igen contentusok véle a francziák. Ezt többen udvarolják, mint a királynét, teli van minden reggel a háza 50, 60, 100 cavallierokkal is, többire 9 órakor reggel ágyba feküve ád audentiat. Ez a királyt inducálta, hogy építsen egy Regiát egy kies szép dombra. Ez ex aerario kitölt és a herczegnéjé volt; a király viszont nagy áron tőle megvette és nem sokára ismét visszaajándékozta. Ennek él ma is az férje, de távol nézi, más mint veszi hasznát feleségének, ő pedig özvegyel gerlicze

Maitresse. (Pompadour asszony.)

[1]) A névnek üres hely hagyva.

módra. Ilyen a királyok politicum matrimoniuma; ritkán contentusok feleségeikkel s más becsületes embert fosztanak osztán meg feleségeiktől. Tartsa magának királyságát, nékem nem kell. A király fiának még kevesebb esze van, mint az apjának, testes volta és egyszeri grádicson való leesése miatt már grádicson nem járhat, ha csak két felől nem fogják; egyébaránt jól eszik, jól iszik és nagy reménség van hozzá, hogy jó magra való leszen.

Hozódék elő a föld népének is szegénysége, azért beszéllé *Achenvall* uram, ott létében observálta, hogy az mely bort elád a köznép, legalább öt vámon megyen keresztűl és fele az árának, ha nem több, mindenkor a királyé. A francziáknak oly természeti tulajdonságok vagyon, hogy ő ha csak nem kéntelen véle, keveset dolgozik s már ezen okból nevelték annyira azon exactiokat, hogy kéntelenek legyenek dolgozni, ha csak éhel nem akarnak meghalni. *Föld népe szegénysége.*

Vala szó a commerciumról is; nagyon bánja, hogy gabonáinkat nem distrahálhatjuk; azt mondá, ha a triestumi portusra szállíthatnók, onnan lehetne Olasz-, Francziaországokban nagy haszonnal transponálni, mivel ottan ritkán jók a gabonák és drágán kelnek. Az idén ugyan szépen termett, de vagyon tíz esztendeje, hogy szükségét látják. Melyet vévén észre az anglusok, a parlamentum praemiumot decernált azoknak, a kik magok oeconomiájukból kiki facultása szerint indeterminata quantitate küldhet ki gabonát az országból, melylyel annyira felserkentettek a gazdák, hogy minden esztendőben másfél százezer font sterlin ára gabonát szállítottak Angliából Francziaországba, melyben mindenikben lévén hat-hat tallér, 900 ezer tallérra ment a nyereség. Mely kevés pénz az országból ki nem ment, mégis azt vitték véle végbe, hogy mind az oeconomia nevezetes incrementumot vett, mind pedig esztendőnként nagy summa pénzt importált az országba. Vajha így bánnának a mi nemzetünkkel és ne obtundálnék sokaknak jó igyekezetit különb-különbféle mesterségekkel, sokkal virágzóbb állapotjában volna. *Az anglus gabonabeli oeconomiája Franciaországra.*

Contempláltam sokszor az itt való szántás-vetésnek mesterségét. Nálunk az agyagos földnek kevés hasznát veszik, mert kevés napi szárazság után öszveállván a föld, kiszárad az eke belőle és 8 ökörrel sem szánthatják. Innen van, hogy az oly helyeken nevezetes oeconomiát exerceálni nem lehet. Példa a kémeri föld, melynek határa elég nagy lévén, harmadát sem vethetik az fordúlónak. Az idevaló földet hasonlónak tartom és ha ott is úgy bánnának véle, azt *Collatioja az idevaló szántás-vetésnek az erdélyivel.*

tartom, nagyobb haszna lenne. Itt minden esztendőben szántja, még pedig csak egyszer, mégis jó gabonája terem, mert minden szántás előtt megtrágyázza és kicsiny ekéjét circa 5 újjnyira bocsátja a földbe. Többire két marhával, lóval, vagy ökörrel szántja. Nálunk sok marha lévén, mely könnyű volna és szapora trágyázni s két-két marha ha elbírná az idevaló mód szerint az ekét (melyben nem is kételkedem), mely sok földet lehetne felszántani. De az ekét is ahoz képest kellene alkalmaztatni. Én azt tartom, az idevalónak minden fa szerszáma nem nyom annyit, mint a miénknek a kereke tengelyestől. Imitálják Erdélyben is részszerint a szászok, sőt székelyek is az idevalókat ezen szántás-vetés módjában s úgy is tapasztalom, azok gabonásabb részei Erdélynek, mint Háromszék, Nagysink és Kőhalomszékek, kik magokat csupa gabonával táplálják.

(Collegium musicum.) Tegnap ismét voltunk in collegio musico, megmutatá dominus *de Wahlmoden* maga mesterségét a clavicordiumon. Igen szépen verte és a kik tudták distingválni, abba perfectusnak mondották. De fútta egy, mint a minap, úgy mostan is a Flautraverset(!) oly szépen, hogy különben talám senkitől sem lehet. Itt ismerkedém meg egy stiriai . . . .[1]) nevű báróval, ki ezelőtt 8-ad nappal érkezvén, esztendeig fog itten mulatni.

(Válasz gr. Telekinek.) Válaszoltam mái postán méltóságos gróf úrnak, melyben megköszöntem a registratorság iránt való kegyes resolutioját. Csudálkoztam, miért emleget olyat levelébe, melyet én nem kértem, hogy t. illik lemenetelemet híre nélkül meg nem engedheti. Én erről nem is gondolkoztam. In reliquo azt ígérvén, hogy a resolutioból fogja az én állapotom iránt maga elméjét commensurálni, intimálja helyben ülésemet, készebbnek declarálván magát az úrfi cursusa idejének contrahálására és nékem is azon időig való dispensatio szerzésére in casu resolutionis.

(Vivat, pereat.) Ez idevaló deákok a parancsolat ellen is gyakran kiáltván a professoroknak kinek *vivatot*, kinek *pereatot*, most estve bennünket is megtisztelének a korhelek és elsőben az úrfinak vivátot s hochot kiáltván, azután nekem is rikótának egynehányat, melyet feltettem ugyan animi gratia, hogy szokásokat előadjam, de nem kapok az efféle officiumon.

[1]) A névnek üres hely hagyva.

December 1752.

1-ma. Svetiai *Berg* nevű úri embernek gyermekével (ki velünk együtt ebédelt *Segner* uramnál) jövén hoffmesterképen egy *Bagge* nevű philosophiae magister, e beszéllé, hogy Svetiában erigáltatott egy commerciorum directorium, vagyis collegium, egy intimus consiliariusnak praesidiuma alatt. Vadnak benne négy adsessorok, két secretariusok, cancellaria és annak membrumai etc. Ezen collegium directioja alatt vadnak minden manufacturák és egyéb commerciumok. Ez szabja mindennek árát, ez procurál idegen országról, ha valami szükségek vagyon etc. Ezen commerciorum collegium intimálta neki is a kijövetelt, hogy magát in negotiis ad commercium pertinentibus qualificálván, secretariusnak succedálhasson. Investigálja látom itt a fabricákat, ezeknek ingredientiáját, vagyis materiáját, szerzéseknek módját, árát etc. kivált melyek a posztócsinálásra tartoznak. Invitál embereket is posztócsinálókat, ígérvén mindeniknek valamennyit talál jót, szabad commeatust, praemiumot és jó statiot Svetiába, sine discrimine religionis, holott a törvény a lutheranán kivül más religiot nem admittál. *Svetiai commercium.*

E beszéllé, hogy ezelőtt nem igen sok esztendőkkel igen apró szőrű, vagyis gyapjújú juhok teremvén Svetiában, ez azt vitte végben, minden külső országi jó juh béhozásáért ígért két tallér praemiummal, hogy már alig lát az ember régi gyapjatlan juhot, mind jóféle juhokat szerzettenek; de mivel ezeknek gyapja sem volt alkalmatos az igen jóféle posztó készítésére, hozattanak Angliából is mind kosokat, mind nöstény juhokat. Melyekkel experiálták azt, hogy a mely angliai kosokat svetiai juhokkal egybenbocsátanak, azoknak első bárányok többet üt az anyjokhoz, mint az apjokhoz; 2-dik, 3-dik és 4-dik esztendőben pedig egybebocsáttatván az angliai kos maga leányival és unokáival, usque ad quartam generationem valóságos angliai jóságú gyapjat progenerál, de azután teljességgel degenerál és a többihez hasonló leszen. Az angliai nöstény juhnak pedig fajzása az angliai kostól annyiban különbözik, hogy az első fajzása is jó, de az ötödik szintén úgy degenerál. Az honnan már csak kosokat hozatnak Angliából és mivel ott tiltva vagyon az afféléknek eductioja: capitatim minden kosnak Svetiában való béviteléért ezen collegium rendelt tíztíz tallér praemiumot, azonkivül eladhatja a mint akarja. *Juhok curája.*

Igy vagyon dolga a tevekecskének is (melyet a németek *Camel-bocknak* neveznek), melynek szőriből készítik a leg- *Teve-kecske.*

és az alkalmatlan havas, esős, nedves idő miatt magamnak commotiot sem csinálhatván, a hideglelés is reám esett. Melyet *Segner* uram maga is változásomból észrevévén, nem olvasott, hanem

Die . . .[1]) laxativát praescribált mind nékem, mind pedig az úrfinak s egyszersmind élvén véle, az úrfinak jól, nékem pedig igen keveset használt, mert mindjárt következett harmadnapon ágyban esvén, két egész hétig az ágyban, harmadik hétben pedig az házban tartóztatott.

[1]) A számnak üres hely hagyva.

Annus 1753. Januarius.

Ez esztendő Isten kegyelméből reménséget nyújta gyógyulásomról, mert első hetében fenn járogatni és másodikban a házból ki is járni kezdettem. Mint feljebb írtam *Baligha* nevű igen jóra menendő medicinae studiosus járt hozzám mindennap kétszer s háromszor és ő reportálta változásit és állapotját nyavalyámnak *Segner* uramnak és ő kegyelme dispositiója szerint praescribált, de az úrfitól is állapotomról minden ebéden tudakozódván, maga is ottanottan eljött és nagy szívesen igyekezte nyavalyámat superálni. Étel dolgából sem fogyatkoztam, Segnerné asszonyom küldött s azt az jóakaratját tapasztaltam, hogy midőn az asztalra nem betegnek való étkek készültek, nekem olyankor külön készíttetett gyenge borjúhúst etc. Felgyógyúlván akartam Segner uramnak egy pár aranyat adni curájáért, de semmiképen el nem vette, azt mondván: úgy visitált, mint barát barátját és consiliumát is úgy adta, mint barátjának. Isten áldja meg érette. *Baligának* adtam egy pár aranyat, e megköszönte. Jöttenek látogatásomra többek között *Fin Castel* nevű anglus gróf és a valliai herczegné archiaterinek a fia *Du Vall,* danus cavallier *Federsin* s ennek hoffmestere *Bockelmán, br. Falck* nevű svecus, ennek hoffmestere . . . .[1]) és *Berg* hoffmestere . . . .[1]), mind ketten philosophiae magisterek, úgy az itt tanúló magyarok: *Sachsenfels, Dietterich, Hajnal* és kivált a két *Torkos* mindennap. Eljött a nagy *Heumann* is, ki in historia literaria ma leghíresebb professor, csupán csak érettem; azt gondolta, halálomon vagyok, de már akkor Isten jóvoltából fenn jártam. Nagy kegyelmét tapasztaltam Istennek magamon ezen nyavalyámban, mert a mint testemnek egész systemáját megváltozni tapasztaltam, Isten tudja mennyi idő alatt sem reménlettem restitutiomat. Kivált ágyékombeli belső fájdalmim ijjesztettek volt meg, melyeket hypochondrica affectioknak mondottanak. A patikából hozott orvos-

Betegségem.

[1]) A névnek mindkét helyen üres hely van hagyva.

ságokért pedig usque ultimum Decembris fizettem 8 tallért; nem tudom mennyire megyen, a mit januariusban hoztanak.

Vadászat. Az úrfi még *Hannoverában* létünkben is szólván a főjágermester gróf *Oedenhausen* uram excellentiájának s azután is írván, in venatione regia a vendai forster praesentiájában a szabad vadászatot megengedte. Innét 6-ta Januarii gróf *Fin Castellel* az úrfi kiment jó reggel és estvéig vadászott.

Én octava hujus menvén ki a házból csupán csak a collegiumok kedvéért (mert másként még ki nem mentem volna a házból), azokat frequentálni kezdettük. 13-tia pedig szombat lévén voltunk a musicum collegiumban.

14-ta. Volt nálunk gróf *Pentheim*, de mivel még csak ifjú, gyermekséggel töltötte el az időt, hoffmestere pedig sok dolgokról beszéllett velem.

21-a. Mentünk br. *Palm* látogatására elsőbben, onnan pedig az új prorector *Veber* uramhoz, kinél találtuk már akkor professor *Meister* és *Rederer* uramékat feleségestől, gróf *Schutterlandot* hoffmesterestől, gróf *Fin Castelt*, mylord *Murrait*, *Berget* svecus cavalliert hoffmesterestől, superveniált pedig br. *Valmud* is hoffmesterestől. Jelesen acceptált bennünket elsőben cafféval az után különb-különbféle borokkal s cupediákkal. Ott ült pompás felesége is. Melyről kell megjegyeznem, hogy ez ideváló civis és minden fabrikák inspectora *Gretzelius* leánya, ki nagy figurát kíván mutatni és házát is ad ostentationem készítette. Fenn említett leánya gyenge beszédű, subtilis ábrázatú, meglehetős szép, középszerű, de kényes nevelésű. Ehez leány korában sokat járt professor *Boehmer* oly praetextus alatt, mintha el akarná venni, de megkostolván pinnas labiorum, odahadta. Kötötték arra nézve új metaphisices ifjú professor szegény *Weber* nyakára s noha csakhamar lakodalmat csináltanak, de hetedik holnapban a gyermek világra jött. Nyilván tudta nem magáé, mégis apjának mondotta magát. Mind ezek a múlt esztendőben történvén, melyben ő történetből (az utolsóra kerülvén épen a múlt esztendőben a sor, hogy a facultas decanusa legyen) facultatis philosophicae

Prorectoratus d. Weber. decanus lött. A prorectorság pedig rendre járván juxta ordinem facultatum esztendőnként, minden facultásból a szokott választatni, a ki proximae decanus volt. Eljövén azért a prorector választásának ideje, mindnyájan, a kiken állott a votatio, oly opinioval voltanak, hogy mivel Veber uram igen ifjú mind aetasára, mind kivált professorságára nézve, arra nézve Koeler uramat választanák in decanatu antecessorem, de ez penitus recusálta. Amaz pedig megértvén

a dolgot quot rectorem, a mint reménlik, felesége nogatásából protestált, hogy a rend őtet találja, azért valaki más választatik prorectornak, nem agnoscálja és vagy prorector leszen maga, vagy professorságát és elhadja. Ezen ambitusát noha mindnyájan exprobrálták és a dolgot academiae curator br. *Münchausen* uram excellentiájának (ezen áll a választott prorector confirmatioja) feladták, de ez *Weber* uramat confirmálta. Ki is 2-da Januarii instelláltatott szokott solennitással az universitas templomában. Mely templom szállásunknak épen ellenében lévén, láttam a külső circumstantiakat, hallottam a musikát is. A mint mások beszéllették, a professorok magok ornatusokban voltanak mindnyájan és az első prorector, vagyis tavalyi, elbúcsúzván maga hívatalától, a másiknak commendálta solennis oratioval. Ki felvévén hasonló oratioval, a sok musika között vége lett. Megvonták azon alkalmatossággal a prorector tisztességére a városbeli harangokat is, valamennyi volt.

Ezen napokban szánút lévén, sok mulatságot csináltanak ezek a csintalan deákok. Béültettenek egy szánban egy prorector forma embert, fekete köntösbe, lárváson, ki is fején két szarvat viselt, hátúl ült más deák pompás asszony köntösben, ki a lovat hajtotta és férje szarvát mutatta. Ezek a prorector szállása előtt szánkázván el, a több ex composito odagyűlt deákok kiáltották felszóval: mint vagy *Weber,* hát szarvat viselsz te? etc. A prorector kinézvén, elijedett maga képétől s késő volt míg a fejit bévonta. Egyéb büntetést nem tudtak adni, hanem megtiltották, hogy többé maszkarában ne szánkázzanak, melyet mindazonáltal meg nem állottanak. *Szánkázás.*

Die 22-da. Az úrfira reá érvén ismét, hogy 24-a szánkázni menjen Nordthenbe, invitálta br. *Walmudot* is, de ez el nem jött, hanem br. *Steinbach* Moguntinus báró *Poldt* austriacus, báró *Falck* svecus, *Federsin* danus, br. *Palm* austriacus és mások hét szánnal egy órakor kiindúlván, hat óra után jöttünk vissza. *2-dik szánkázás.*

Készült *br. Valmud* is, hogy 25-ta nagy solennitással ugyan oda kiszánkázzék, de mivel ő el nem jött az úrfi hívatalára, tartózkodott bennünket invitálni, hanem br. *Steinbachot* és br. *Milditzet* kérte, hogy mint magoktól persvadeálják. Könnyű volt Katót tánczba vinni, mert kedve volt a tánczra, mindjárt igérkezett s alig kaptunk szánat, maga járt az úrfi utczánként utána, és mivel mások dámákkal mentek, kérte az úrfi is mind az cancellarius leányát, mind professor *Michaelis* feleségét, de egyiket sem nyerte. Ugyan csak elmentünk s vitte az úrfi maga szánján br.

Palm hoffmesterét, engemet pedig br. *Palm*. Voltunk 22 szánnal, elől mentenek a musicusok, kik szüntelen musikáltanak, utánok egy szán egy cavallierral; ezt követte az úrfi, utána *Valmud Hallernéval*, br. *Blum* ez után, *Meisner* a *Valmud* hoffmestere a *Haller* leányával következett: *Segnernét* vitte báró *Poldt*, a leányát báró *Steckelberg*. professor *Meisternét* br. *Steinbach*, *Redererernét* és *Pütternét* mások; közbe-közbe mind cavallierok mentenek. Br. *Mildi'z* lóháton volt a director. Br. *Falcknak* a szánját a lova öszverontotta, szerencse, hogy kár nélkül kihullottak belőle; ott voltak gróf *Fin Castel* és *Murray* is anglusok. Két óra tájban odaérkezvén, már az asztal készen volt hideg étkekkel rakva, mindenféle vad, borjú, bárány hús sültekkel, íros tésztákkal, torta és cupediákkal, fejér és veres borokkal. Mi is vittünk volt magyar bort. Ezen csakhamar általesvén tánczhoz fogtanak és mintegy harmadfél óráig tánczolván, visszajöttünk; mind menet, mind jövet a városnak nevezetesebb utczáin keresztül-kasúl szánkáztunk. A költséget repartiálták és esett minden personára a szánért való fizetésen kivül három-három tallér. Hosszan nyúltunk, szép paráda volt, de nem vágytam volna reá. Minden szán előtt egy-egy lovas legény.

Vadászat. 26-ta. Nyugodtunk. 27-a pedig ismét vadászni mentünk Vendára, br. *Valmud*, gróf *Fin Castel*, *Murray*, br. *Hammelstein*, *Adlershausen*, postamesterrel, lovászmesterrel etc. Tartott a vadászat 9 órától fogva délután harmadfél óráig. Felette nagy szél volt szerencsétlenségünkre, mely hóval a szemünket teli fújta. Ugyancsak találtunk egy rókát, két őzet s valami 15 nyúlat. Elég puska ropogás esett, de rajtam kivűl senki semmit nem lőtt, én ejtettem el egy nyúlat. Adtunk a hajtóknak tringeldet, minden személy 15 krajczárt. Végezvén a vadászatot, bémentünk éhezve Vendára a forsterhez. Ez adott levest bárány hússal, kék káposztát füstölt lúddal és sodarral, meg ugyan szarvas hús sültet. Volt vagy négy butelia bor is és ser elegedendő. Fizettünk érette egy személytől fél forintot. Béjövén, öt órára mentünk musicum collegiumban. Kérdi tőlem *Segnerné* asszonyom: voltam-é szerencsés? Mondám, hogy egyedül lőttem egy nyúlat. Elneveté magát mondván, hogy a gróf azt mondta, rókát, őzet és 4 nyúlat lőttünk. Mondám: csak láttuk azokat. Mondám *br. Valmudnak* s *Fin Castelnek*, hogy jártam? Neveték s osztán megállíták, hogy csak affirmálni kell, a mit a gróf mondott. Azután én is mondám *Segnerné* asszonynak, hogy eddig nem jól tudtam, mit lőttünk, hanem épen most értem, minémű szerencsénk volt s neveté.

A Novellákat ezen esztendőben kezdvén olvasni, olvastam azokból egyebek között a születetteknek és holtaknak múlt esztendőbeli számát, melyet pro curiositate érdemesnek tartottam feltenni. *(Statistika.)*

Londonban	született	nro.	15308		holt	20485
Párisban	»	»	19321		»	16643
Bécsben	»	»	5226		»	4517
Copenhagenben	»	»	2592		»	2594
Stiff-Seelandban	»	»	7338,	281 fattyu	»	6232
Doublinban	»	»	2694		»	2733
Prussiában	»	»	27568		»	18907
Hágában					»	1294
Amsterdámban					»	6969
Dresdában	»	»	1984,	206 »	»	2048
Lipsiában	»	»	886		»	1252
Francfurtban	»	»	1023		»	1228
Lisaboni ispotálybeli			11878	emberből	»	1487
Braszlóban	»	»	1261			
Stockholmban	»	»	1883		»	2309
Neápolis	»	»	12791		»	10882
Dantzka	»	»	1999		»	1846
Carolina	»	»	15308		»	20485

Publicáltatott az is in Novis Publicis Literariis, hogy a piaristák Lengyelországban a nova philosophiát recipiálták.

A nagy Mogol ellen rebellálván *Nabob*, folyamodott a franczia segítségéhez, Mogol viszont az angluséhoz, nagy harcz volt közöttök, az anglusok nyertek, fogattatván a francziák közül 60 tisztek és ezer közemberek. *Nábób, Mogol, anglus, franczia.*

Málta szigetében találtatott egy régi nagy koporsó és abban 5 lábnyi hosszúságú és 4 újjnyi szélességű fegyver a múlt esztendőben, melyről azt concludálják, hogy a régi időben hasonló fegyverrel harczoltanak a máltai keresztyén vitézek a pogány ellen. A kinyittatott sír ismét bécsináltatott és feliben ily inscriptio tétetett: *Máltai koporsó.*

Loculus hic anno 1752 repertus, eodemque, praesente excellentesimo domino Enmanuele de Pinto, magno ordinis tunc magistro apertus, iterum omnibus in integrum relictis reclusus fuit.

Regenspurgi híres catholicus professor *Rothfischer* kezdvén egy munkához a protestansok ellen, első részét noha edálta, de midőn a másodikon dolgoznék, convictus de veritate religionis evangelicae, a munkát félbe hadta és ad Luthe- *Rothfischer iránt irt levele c. Quirinusnak.*

ranorum castra általjött, ki csakhamar Helmstadba philosophiae professorságot obtineált. Láttam még a múlt nyáron in Societate Scientiarium regia cardinalis *Quirinusnak* említett *Rothfischerhez* írott levelét, melyben sok dícséretekkel onerálja és reinvitálja adjectis suis rationibus elhagyott vallására. Most ismét ezen terminusokat írja említett cardinalis Quirinus Aemilio Jordan ord. s. Benedictinorum professo et professori *Rothfischer* iránt:

Fac itaque, ut ille percipiat, se cum discessu suo ad Protestantium castra adeo literario orbi spectaculum praebuisse, ut par nec hactenus visum, nec deinceps videndum nemo futurus sit, qui non censeat.

Londoni híd. Londinumból írják, hogy Londonban most fogtanak egy hídhoz, mely háromszázezer font sterlinbe kerül; minden font sterlin pedig teszen circa tíz-tíz forintot. Az áráról megtetszik, mely pompás hídnak kell lenni. Készítik az hajókat, hozzá való álgyukat in collegio Admiralium, egyéb hadi dolgokhoz tartozó dolgokról is nevezetes rendelések tétettek.

Georgia szigetebéli selyem. Georgia szigetéből Americából administráltak a múlt esztendőben ötszázezer forint érő selymet, melyet azon szigetben készítettenek. Ha a mi Magyarországunkban derekasint üznék ezen selyem készítésének módját, felette nagy hasznot lehetne belőle venni. Az anglusok praemiummal alliciálták a georgiabelieket azon selyem készítésére, az árát sem kevésre szabták, csak hogy magok coloniájokban maradjon a pénz.

Stobaeus de Palmaburgo levelei. *Georgius Stobaeus de Palmaburgo* episcopus Lavantinus, *Ferdinandus* imperator intimus consiliariusa, Alsó-Austriában locumtenense és Lengyelországban s Erdélyben circa annum 1585 követjének levelei a múlt esztendőben kinyomtattanak, melyet csak azért consignálok, hogy ha talám az erdélyi historiának valamely része abból illustráltathatnék.

Milius expeditiója in Americam. Herr *Milius*, az idevaló regia Scientiarum Societas correspondense, a németországi regia societásoktól deputáltatott Americában, hogy nagy botanicus és phisicus lévén, ottan omnium rerum adhuc latentium naturas, quae phisicorum et botanicorum observationibus digna fuerint reperta, imo in commercium quoque trahi possunt, investigálja s róla relatiot tegyen.

Párisi 3 emberek halála. Párisban három ember együtt ebédelvén, ketteje hirtelen meghalt, harmadik pedig halállal küzködve ment az ágyában, de ezt a medicusok per contra venena salválták

Inquirálván in causam morbi, depraehendálták, hogy azon étel, melybűl ettenek, készíttetett egy olyan réz fazékban, mely régtől fogva ususban nem volt és az ételnek a fazékhoz ragadott particulái a rézbe lenni szokott arsenicummal egyesűlvén s ezen méreg a fazék külső részére, vagy ha tetszik belsőre kiütvén s attól jól meg nem mosatván, az ételt inficiálta annyira, hogy oly hirtelen halált okozott légyen.

Akasztott ember feltámad.

Brüxelben történt, hogy egy felakasztott ember levágattatván, midőn az anathomicum theatrumra vitetett és az inas a kötelet oldaná a nyakáról, observálja, hogy valamennyire lélegzene, kit érvágással és egyéb szerekkel ismét megelevenítettenek és a melyet csudálnak, noha azelőtt keményen megtorturáztatott, mégis harmadnapig és három óráig élt, de azután valójában meghalt.

An praeter genitalia sexus inter se discrepent? M. Franc Thiery.

Anno 1750 de 17 Decembris quaestio medica Parisiis agitata est: An praeter genitalia sexus inter se discrepent? Affirmáltatott és auctor primum rejecit opinionem de hermaphroditis et suam disquitionem . . . . [1])

Mensis Februarius 1753.

Invitáltattunk ezen holnapnak is első szombatján a szokás szerint in regiam Societatem Scientiarum, holott elsőben professor *Gesner* uram de electro et succino antiquorum igen jeles munkát olvasott, azután pedig ezen esztendőben introducált medicinae professor *Zinn* uram de . . . . . . [2])

Color coeruleus Berolinensis.

Ennekfelette lévén itt is valamint nálunk a képeket árúló olaszokról olyan opinio a kösség között, mintha ezek nem annyira a képek árulásáért, mint nálunk bizonyos kövek, itt pedig minémű föld vizsgálásáért és elhordásáért járnának. A mely föld iránt volt az opinio, azt egy ember observálván, hogy a közönséges földnél jóval is nehezebb, vitte br. *Münchausen* úrnak, ez pedig küldvén *Haller* úrnak, *Haller* uram doctor *Han* és *Baligha* által destilláltatván, minekutána sokféleképen probálták volna, végre bizonyos liquidum által, melynek fundamentuma az aqua fortis, colorem coeruleum Berolinensem producáltak belőle in liquido, mely mái session producáltatott és ha állandósága is meglészen, nagy hasznot reménlenek belőle. Úgy lehetetlennek tartották ennek előtte a chymicusok a vasat in argento vivo

[1]) Itt a szöveg lap alján megszakad s folytatása hiányzik. A következő oldal februárról szól, mint alább olvasható. *Sz. L.*

[2]) Két sor kitöltetlenül hagyva.

solválni, ez ennek is módját feltalálta és productumát már consessusba producálta.

4-ta. Voltanak nálunk styriai báró *Poldt*, 3 russiai bárók hoffmesterestől és von *Buss* ezen electoratusbeli nevezetes familiabeli cavallier, kiket tokaji borral, cafféval, piskótával etc. jól tartván, öt órakor mentünk az assambléba *Du Ponhoz*, holott másokkal edgyütt töltvén az időt nyolczadfél óráig, yacsorára mentünk.

Bibliotheca. Ezekben a napokban érkezett a híre, hogy az academia curatora br. *Münchausen* uram camerae praesesnek resolváltatott, igen nagy öröme volt bibliothecarius *Gesner* uramnak, oly reménsége lévén, hogy valamint eddig az academia bibliothecáját mindenképen ornálni, augeálni s ez végre fundust hol ex proprio, hol ex publico szerezni igyekezett, úgy annyival inkább ennekutána dispositiojában állván a publicus proventus, bővebben fog e végre adakozni és adakoztatni. Neveztetik ezen bibliotheca *Bulowianának* azért, mert ezen familiának 8000 darab válogatott könyvekből álló szép bibliothecája lévén, inducálta . . . .[1] *Bulow*, neki gyermeke nem lévén az atyjafiait, hogy ajándékoznák az universitasnak, mely magára is szép collectio lévén s az universitas dominiumában előre egyszersmind menvén, annak utána és még sőt még most is, midőn négy annyira szaporodott, bibliothecarius *Gesner* uram azon nevezetit megtartja.

A múlt novemberben svetiai minister gróf *Ehrenpreus Károly* 2700 darabokból álló és 12 ezer tallérokat érő Müntz-cabinétját az stokholmi universitasnak ajándékozta.

A londinumi Regia Scientiarum Societas praesese Ritter *Hans Sloané* Londinumban meghalván, rerum naturalium cabinétja kétszázezer, Medaillen cabinétja pedig ötszázczer tallérokra becsültetvén, udvar számára alkudozták: csak ebből is megtetszik ezen nemzetnek iszonyú nagy gazdagsága.

Anatomia. 10-ma. Mentünk in theatrum anathomicum egy ott lévő iszonyú rút cadavernek szemlélésére. Volt ugyanis itten egy leány, ki franczúban esvén, végre annyira utolérte, hogy extra commercium omnium hominum kénteleníttett a város rekesztetni a vár kerítése mellett lévő egyik toronyban. Rendelt ugyan a magistratus medicust melléje, ki salivatioval sokáig kínozta; de (melyről *Haller* uram relatioja szerint a medicus panaszolkodott) egyéb szükséges cura nem applicáltatván s nevezetesen diaetájára való vigyázás, az

[1]) A keresztnévnek üres hely hagyva.

curával ellenkező élet miatt minden orvoslás füstben menvén, magára hagyatott és ottan két esztendeig kínlódott; láttam én is a múlt nyáron a sánczra kiülve alamisnát kéregetni, már akkor sem volt emberi ábrázat rajta. Ezen személy a múlt napokban meghalván, anatomiára vitetett, és ma is az ereket demonstrálta *Haller* uram belőle. Nem képes leírni ennek fertelmes voltát; ajakát, ínyit a nyavalya kiette, orczáját egészen elváltoztatta, teste mindenütt, a mi kevés rajta maradott (mivel felette elszáradott), csúnya genyedségből és fertelmes materiából állott, a lábain kivül annyira contrahálódott volt, mint a fél karom. Irtózás volt reá nézni. Mégis *Haller* uram és a deákok, mivel a materia flastromok által nagy részént belőle kiszítatott, kezekkel vájkáltak a testében és dícsérte *Haller* uram, hogy mivel nem húsos és nem kövér, könnyü rajta az inakat demonstrálni, melyek igen apró részekre és számtalanokra terjednek. Volt az anatomián egy felakasztott embernek is cadavere, de ennek csak némely részecskéit mutogatta, cellulas nem.

Kár minden ifjú, kivált ki igen a voluptasnak adta magát, efféle cadavert nem visgál, mint azon leánynak cadavere, megtekintheti ebből a fajtalan és buja életnek gyümölcsét, mely száz oratornál is sokkal inkább persvadeálna a szűz és istenes életre.

Innen megjövén, mentünk br. *Steinbachhoz* és ott öt *Ludovicus XII.* óráig mulatván, mentünk véle együtt a musicum collegiumban. Itt beszélgetvén *Ingermánnal,* br. *Falck* hoffmesterével *Ludivicus* XII-mus franczia királyról, inter reliqua beszéllé, hogy ez praedecessora idejében, qua dux Aurelianensis, felette sok mortificatióval illettetvén az ott való nemesektől, midőn a koronát elnyervén ösztönöztetett volna némelyektől, hogy elébbeni injuriait vindicta nélkül ne hadja, ezt felelte: Rex Galliae injurias ducis Aurelianenis nunquam ulciscetur. Melyért készítettenek egy emblemát, melyben felette sok méhek középre festett királyokat környülvévén circumferentialiter ezen szókat tették reá: *Rex, cui paremus, non utitur aculeo.*

Beszélgetvén lingvae Gallicae professor *Colom* urammal a magyar borral és dohánynyal való kereskedésről s *Colom uram opinioja bor s dohány commerciumról.* én kivált dohányunkat dícsérvén s aequiparálván a knászterrel, azt mondá: korántsem mind knászter az, a mit annak neveznek, mert felényit sem hoznak Amerikából, mint a mennyit annak neve alatt eladnak, hanem Németországon sok haszontalan dohányt olcsón megvásárolván öszveelegyítik a jóval, s úgy kél el. A por-tubákot hasonlóképen készítik dohány essentiával. Megveszik ugyanis a dohányt az

anglusoktól és az essentiáját nagy részént destillálják, mely essentiából ha néhány cseppet cseppent a német dohányra virginiai szagot és ízt mutat. Én mondám: kár, hogy senki meg nem tanítanak annak confectiojára és destillátiojára és a knászternek is készítésére, mert ha azt gyakorolná az ember Magyarországon, nevezetes hasznot venne belőle. Az mondá erre: vadnak feles atyjafiai Amsterdámban, kik Francziaországról bujdostanak ki, azok közül nevezetesen egy dohánynyal kereskedik és néhány ezer aranya áll benne. Midőn innen elmegyünk, fog annak recommendálni s reménli mindeneket ki fog beszélleni s talám tractálni is a dohánynyal való commerciumról.

A bor iránt midőn mondanám, hogy a lengyelek csalnak bennünket, mert a mi embereink, ha közikbe viszik és azon az áron nem adják, a melyen kívánják, vagy visszavinni kénteleníttetnek, vagy ha tovább viszik, oly sok vámmal onerálják, hogy a pénzét is beléveszti a szegény kereskedő. Erre azt mondá: nem tartaná jobb módját a borral való kereskedésnek, mintha danczkaiakkal tractálna az ember. mert ha ezek vennék kezekre azon commerciumot, vámmal graválni nem mernék, nékiek még nagyobb módjok lévén a lengyeleket taxálni, kik minden gabonájokat ott adják el és minden gazdagságokat onnan hordják. Kik talám magok is kapnának ezen alkalmatosságon, mert egyenesen vennék egy kézről a bort sincere és talám olcsóbban is, mint más kereskedőktől.

Kocsiskodás. 12. Ebéd felett hozódván elő a kocsiskodás és egy itt lakott grófnak minémű szerencsétlensége volt, kit a lovak elragadván és hurczolván, fele testéről a bőr annyira lement, hogy néhány hetekig kellett flastromba heverni. Considerálván pedig a szekér mely veszedelmes machina, hogy ha sebes menésben kereke, tengelye törik, szege hull, vagy egyéb baja érkezik, könnyen veszedelem érheti az embert, kivált pedig gyakrabban a lovak szelessége miatt, kik szekeret, embert sebességekkel egyben rontanak. Erre mondá *Segner* uram, hogy in eo casu lehet correctiot tenni, hogy a lovak ragadása kárt ne tegyen. Lehetne ugyanis egy szegre úgy applicálni a hámokat, hogy ha az kihúzatnék, ballagnának bátran a lovak s a szekér ott maradna in securo. Sőt a mit egy tanúlt embertől értett, a szemtakarójokat lehetne úgy késziteni, hogy egy rántással mindeniknek szeme világa elvétetvén, helybe meg kellene állani, melyet ide pro curiositate tettem.

Miért szenteltetett Jupiternek a cserfa? De diis Romanorum mondá *Segner* uram, hogy valamint Jupitert mint legnagyobb istent conservatorem gene-

ris humani hitték, úgy néki a quercust, cserfát szentelték; ezen hasonlatosságra nézve, hogy az emberek a gabona feltalálása előtt ennek gyümölcsével éltenek s attól tápláltattanak. Ezért készítettenek ebből, azaz cserfa levélből coronát is ob civem servatum és midőn Augustusnak hasonló corona offeráltatott, felette nagyra becsüllötte és szüntelen házában volt felakasztva.

Do Jove Pluvio azt mondá, kit *Nieuport* nem említ, *Jupiter Pluvius.* hogy midőn Antonius contra Quados et reliquos eius terrae populos, quae modo Bohemia audit, hadakoznék, a historiák szerint oly nagy szomjúság és a víznek szüksége vette környűl exercitum Romanorum, hogy egészen desperált nem csak de victoria, hanem de salute exercitus. Ezen nagy szükségben a keresztyén legio imádságára oly zápor eső következett, mely az ellenség táborát egyberontotta, a rómaiakat pedig recreálta, melyről extál Antoniusnak levele Romában, melyet küldött és a melyben szabadulását a keresztyén legio imádságának tulajdonítja. De alig lehet gondolni ezen historiának valóságát, mert valamint columna Trajani, úgy columna quoque Antonii splendide már jó ideje edáltatván, abban lerajzolva vagyon inter reliqua expeditionis acta, Jupiter Pluvius elterjedt hajjal, leeresztett fővel, kiterjesztett karokkal, vagyis kezekkel, mindenünnen csorogván a víz róla, az honnan ki lehet hozni, hogy maga istenének tulajdonította azon esőt. Vagy talám mivel néki ideája a keresztsének (!) Istenéről nem volt, meg lehet, hogy ezen képpel azt akarta exprimálni.

13-tia. Vettem az úr *Rádai Gedeon* uram és az öcsém *Rádai uram és öcsém levelei.* *Halmágyi Mihály* uram levelét, kér az úr Rádai uram a correspondentiára és mivel én a múlt nyáron méltóságos gróf *Teleki László* uramnak írtam *Haller* uram relatiojára, hogy egy franczia könyvet készít de origine Hungarorum, kiket a Chinensibus akar deducálni, arra nézve kér, tudósítsam, ha kijött-é azon könyv és quo titulo, mivel maga is circa historiam medii aevi Hungariae occupatus lévén és arra nevezetes librorum apparatust szerezvén, igen akarná, ha ezt is megszerezhetné.

De origine Hungarorum beszélvén én *Segner* urammal, *De origine Hungarorum.* vagy inkább kérdvén ezen francziának is írását, azt mondá: nem reménli, hogy senki megmutathassa a magyaroknak Sinából való eredeteket; 1-mo, mert Sina vagyon Magyarországtól circa két ezer mértföld és szárazon oly nagy útat tenni, oly nagy számú népnek, épen lehetetlen. 2-do. A Sinabeliek studiosissimi veterum monumentorum et ab antiquissimis temporibus literarum cultores lévén, lehetet-

len volna, hogy vagy in scriptis, vagy in numis, vagy in reliqua alia re, sculptura videlicet vel pictura etc. valami nyoma ne találtatnék. 3-tio. A Sinabeliek (kevés) paucis verbis et plurimis literis utuntur, énekelnek, midőn beszélnek, hogy egymást megérthessék és ha más tonust ád a szónak, elváltoztatja significatioját. A magyar nyelv ellenben elég bőv és semmi hasonló benne nem találtatik. 4-to. Legkissebb szemek vagyon majd minden nemzetségek felett a Sinabelieknek s ebben is különböznek a magyarok etc.

Hozódék az is első, hogy professor *Brendel* uram ab Israelitis akarja őket deducálni, quibus argumentis, még nem tudom. De ezt sem admittálja *Segner* uram, mivel sem a környülmetélkedésnek, se a tribusokra való felosztásoknak s vagyis nemzetségek distributiojának se ételbeli válogatásnak, vagy legkissebb más hasonlatosságnak semmi nyoma nincsen. Sőt a régi magyarok nevei is, mint *Atilla, Zabolts, Árpád* etc. s több afféle nyilván evincálják, hogy a sidókkal a magyaroknak semmi commerciumok nem volt; nevek se lévén egy is hasonlatos. Praeterea a sidók írni tudtak s lehetetlen, hogy írásban, vagy traditioban ennek valami vestigiuma ne maradott volna, hanem ítéleti szerint

Origo Hungarorum. Legprobabilisebb opinio, hogy a magyarok jöttenek ex Tartaria trans mare Caspium sita, a közönséges calendariumbeli relatio, vagyis kronika azzal megegyez, mert a Tanais vizen túl vagyon. Praeterea inter acta Petropolitana videre est, hogy rudera cujusdam arcis ad fluvium Cuma, holott a Bivára folyó vize belészakad, ma is *urbs Mazarorum* hívattatik.[1]) Innen vagyon, hogy oly homályban légyen origines Hunnicae, mivel azok írástudatlanok lévén és oly félre való

[1]) A gr. Zichy-expeditio alkalmával 1895-ben felkerestük ezt a várost, melyet most leginkább őrmények laknak, a kik a várost *Karabagli*-nak (feketeszölőnek) nevezik; minthogy az őrményországi Karabagliból telepedtek oda. Az orosz térképeken ez alatt a név alatt az új orosz név: Gorod Svajatavo Kresta (Szentkereszt) áll. A tatárok nem rég még *Ulu-Madsar* (Nagymagyar) városnak nevezték, a mely név már elenyészőben van az újabb nevek mellett. A régi *Magyar* város helye a mostani új várostól nyugat felé terül el; területén sok régi kékzománczú tégladarabot találtunk. Számos hatalmas kurgán övezi félkörben a régi várost. Mellette a Kuma folyik mély mederben. Földje termékeny, kitűnő szölő terem rajta.

Ettől keletre 25 versztnyire, ugyancsak a Kuma mellett volt *Kis-Magyar* (Kücsük-Madsar) nevű helység, melyet most az oroszok *Pokojnoj*-nak hívnak. Kis község, melyet igen sok szép kurgán (kunhalom) vesz körül. Ezt most *Burgon-Magyar*-nak is nevezik, mert egy újabbkori földes úr (Szkazsinszki nevű) burgundiai szölőt telepített birtokára. A környékbeli tatárok máig is *Kicskine-Madsar*-nak nevezik. Itt is találnak régi kék és zöld zománczos téglákat. *Sz. L.*

uratlan helyeken lakván, hová idegeneknek menni nem bátorságos, teljességgel obliteralódott azon időnek circumstantiája és mivel a görögökkel, míg a török el nem nyomta is őket, volt nagyobb commerciumok, ha a görögök nem írtanak volna rólok, annyit sem tudnánk.

A koczkázásról lévén szó, mondá *Segner* uram, lehet olyan conditiokat tenni, melyek a más résznek igen favorabiliseknek tetszenek, de mégis mindenét elveszti. Ugyanis ha considerálja az ember a koczkának számait, némelyik ritkábban, más része pedig gyakrabban fordúl elő, P. o. ha három koczkával vét az ember, 18-ra és háromra tehet ötven annyit, mint a más rész, mivel azok csak egyszer fordúlnak a játékban elő, de a több számok (koczkák) ezen a kettőn kivül 214-szer; consequenter lehetetlen, hogy annyi vetés között gyakran contingáljon. Ugyanis minden koczkán vagyon hat szám, hatszor hat teszen 36-tot, a harmadiknak pedig hat számával, ha ezt multiplicálja az ember, teszen 216 vetést. Effélével a koczkások sok embert csalnak meg, s azért tettem fel, hogy a ki olvassa e csalárdságot, elkerülhesse, ne gyakorolja. *Koczkázás.*

Segner uram küldvén hozzám Commentariorum Academiae Petropolitanae tomum IX-um ad annum 1737, abban írja T. S. B. in Geographia Russiae vicinarumque regionum circiter anno Chr. 848., quod *Constantinus* imperator, populum Us supra Alaniam statuit habitasse. *Delislius* vero, medios inter Tanaim et Volgam posuit, propiores vero Tanai. Verum imperator ita de illis dixerat: (versio latina ex greco) »Pazinacitae inquit initio coluerant ad fluvium Atil et similiter ad fluvium Geich; habuere vicinos Mazaros, et populum, quem vulgo vocant Us. Ante annos autem quinquaginta Usi cum Chazaris foedere inito ad gerendum bellum, superiores evasere Pazinacitis, eosque regionibus suis pepulerunt; has autem regiones Usi ad hunc usque diem tenent.« Innen mivel a petzinaciták a Volga ad Jaicum regiones tenuere, easdem occuparunt Uzi et Mazari, pulsis Patzinacitis, annis antequam haec scripsit *Constantinus* 55 circa a. C. 893., cum *Leo Philosophus* Constantini pater regnaret. Ubi imperator ait, Pazinacitas illis priscis in sedibus vicinos habuisse cum Mazaros tum Usos, imperatoris verba haec sunt: »Pazinacitae ab Usis pulsis fugientes et circumcursitantes quaerebant, ubi nam sedes suas collocarent; profecti vero in terram, quam nunc tenent, Turcas quos isthic reperiebant colere, bello victos expulerunt, eaque in regione tentoria fixerunt; rerum autem ibi potiuntur, ut supra dictum, ad hunc diem, annos quinque et quinquaginta.« *De origine Hungarorum.* *De origine Hungarorum.*

Innen concludálja az auctor, quod Mazari quoque supra Uzos inter Tanaim, Volgam et Jaicum consederunt. Et *Abulgasi* Bahadur chan, cum de Kibgják agit, ita fatur: »Huic, postquam adolevit, *Ogus* copias tradidit, ut et *Russi*, et *Olah* et *Magjar* et *Baskir*, qui juxta fluvios Tin et Atil et Jaik colebant, debellaret. Hic postquam eos vicit, per trecentos annos istis in locis regnavit, omnes *Kibgják dirlá* dicti sunt. Inter *Ogusum* et *Gengis* chan regem nulli alii quam Kibgjaki subditi annos quater mille inter tres fluvios coluere et locus vocatur: *Desti Kibgják* seu campus Kibgják.« (Auctor addit) 4000 anni inficeta (!) fabula est, at istae regionum intra Tanaim Volgam et Jaicum gentes nulli magis tempori conveniunt quam huic. Videntur igitur *Russi* jam tum superiores regiones occupasse. Sub iis ad Caspium mare Uzi medii ad Morduanos usque Mazari egerunt. Mazari sine dubio horum, qui nunc Hungari dicuntur, majores extiterunt; ita sese ipsi apellant, Albertus Molnár in Lexico Hungarico: *Hungaria Magyarország*, Turcis Hungarus *Magjar et Magjarlu*, Hungariae rex Magjar krali. Eodem nomine Hungari Polonis. Et Turcas Constantini in Pannonia, illarum aetatum scriptores Germani vocavere Hungaros, cum nihil minus fuerint, ita hodierni quoque Hungari sunt Magjari, et non Hungari. Cum autem prope Morduanos coluere Magjari, mirum non est, quod tam multa Fennica in hoc Hungarico sermone admista sint, ut *Olaus Rudbequius* Olai filius demonstravit, Mathias *Belius* autem minime diffitetur. Fennici enim corporis fuere Morduani. Uzi Pazinacitas quosdam, qui se dediderant inter, se colere passi sunt. Eos imperator scribit a ceteris Pazinacitis habitu se discrevisse. Cum autem imperator Uzos εἰς τὸν ποταμὸν Ατὴλ agere scribit: id quidem nihil aliud est, quam *ad fluvium Atil.* Idcirco nos regionem Uziam ad occidentalem ripam Volgae aliquanto spatio protendimus. Nam imperator tradit novem climata, seu regiones Chazarorum, vicinas fuisse Alaniae, ita tamen, ut etiam ab Uzis infestari possent. Itaque non ita longe a novem climatibus rejecti fuere Uzi. ut totus Volga eos separaret. Imperatoris verba: Uzi possunt bello impetere Chazaros, quippe cum eorum vicini sunt. Idem paulo ante dixerat etiam Pazinacitas, ab Uzis bello infestari posse. Non longe ergo a Tanai, quo Pazanacitae continebantur, abfuerunt Uzi. Extat etiam memoria priscae sedis Mazarorum inter Tanaim et Volgam. Nempe fluvius Kuma e Caucaseis montibus septentrionem et orientem versus in planiciem devectus, auctusque multis amnibus, orientem atque austrum petit, donec Caspio mari miscetur: duroum itinere dierum

Caspari Ens Historia Hungarorum.

a Caucaso, Bivara fluvius ex planitie inter Tanaim et Volgam profectus in Cumam incidit. Ad confluentes fluvios urbis magnae cadaver iacet, palatiorum rudera et supterranearum cellarum substructiones. Czyrkaessi et coeteri vicini populi, urbem eam nationis *Magjar* fuisse consentiunt. Alanis vicinam ponit auctor Zichiam. Valjon a székelyek nem innen jönnek-é?

Philippus Joannes *Strahlenberg* nevü svecus a muszkától elfogattatván és Siberiában küldettetvén, 12 esztendeig járta azon provinciákat. Ez Muszkaországról nevezetesen pedig a siberiai provinciákról egy könyvet írt, de statu historico geografico et oeconomico; megírja, hol, mivel kereskednek? mennyin veszik, hová viszik és mint adhatják. Ez a tatárok sok féle nemeinek is nyelveket conferálja. Osztja őket hat classisra, a mennyiben a nemzetek és nyelvek egymással egyeznek, azokat egy classisba tévén. As első classisban helyheztet hét nemzeteket, úgymint 1. Finnos: 2. Wogluvitios in Ugoria; 3. Morduinos in Mordua; 4. Szepemissi [1]) in Casan. 5. Permecki v. Sudacki in gross Permia; 6. Votiaki in Viatka. Ezektől mondja a magyarokat kijötteknek lenni, conferálja ezeknek nyelveket a magyar nyelvvel, de elvesztvén írott lexiconját, nem sok szókat tehetett fel, a számokkal tízig nagy részént egyezik, kivált a második classisbelieknek nyelvek. Tett fel imitt-amott a könyvében sok tatár szókat, melyekből egynehány épen egyezvén a magyar nyelvvel, azokat excerpáltam s külön papírosra feltettem. Itt egyet-kettőt említek nyilvánságos magyar szókat mint p. o.

Tatárúl:		*Magyarúl:*
Ambar	— — —	Hambár
Pal és Nap	— — —	egy tatár fejedelem 2 fiai
Cumm	— — —	mező (Kúnság erről van)
artzúl	— — —	keszkenő
alma	— — —	alma
kun v. chun	— — —	ember
oelen	— — —	étlen
schara	— — —	sárga
solodi	— — —	szaladok
schida	— — —	zsida
suki	— — —	sípos Suki familia
tzarok	— — —	papucs vagy sarok
themae	— — —	teve
tzakal v. zakal	— — —	szakál s több efélék [2])

[1]) Valószinűleg *Cseremissi* helyett.

[2]) Mellékelve két betoldott levélen: *Voces tartaricae aliqua-*

A második classisbeli tatár nemzetségektől deducálja a törököket, egyezik nyelvek a chrimi tatárok nyelvével. A többit elhallgatom, a kinek tetszik, nézze meg a könyvet.

De origine Hungarorum. Jött ki francziáúl is egy könyv de genealogia Tartarorum sub titulo: *L'histoire genealogique des Tartars, traduit du manuscript Tartare d'Aboulgasi Bagadur chan, à Leide 1726.* Mely könyvet németre fordítván ezen *Strahlenberg* cum originali conferálta, de nem edálhatván, valahol Svetiában latitál in manuscripto.

Sokat beszélgetvén *Segner* urammal ezen materiákról hozódék elő azon levél is melyet ex castris Russorum circa Caspium mare positis írt egy magyar katona Magyarországra,[1] hogy ő ottan két, vagy négy falura akadott, kiknek nyelveket megérthette és őtet, mint atyjokfiát oly jó szívvel látták, kik betegen s egyéb bajok miatt maradtanak volt ott a kijövő magyaroktól. Kár hogy valami tisztektől arról testimoniumot azon katona nem vett, mert noha közönségesebb opinio, hogy ex illis partibus jöttek a magyarok, de neki hinni nem lehet, noha az is igaz, hogy a Péter czár tábora ott járt et portus maris Caspii elfoglalta. Azt mondá *Segner* uram, könnyen mehetnének a magyarok Astrachánba, holott keresztyén kereskedők vadnak és lutheranus pap is volt. Ez a Caspium tenger mellett lévén, onnan végére lehetne menni. Oda pedig vagy Konstantzinápoly vagy Pétersburg felé kereskedőkkel lehetne elmenni s talám Péterburgumi Academia is útját in hunc finem segítené, Muszkaországnak és az Academiának is gloriájára szolgálván, ha ily nevezetes és nemes nemzetnek eredete assistentiája által világosodhatnék.

Aërometrum. In hydrostaticis producálván *Segner* uram a liquidumok mértékét, demonstrálá, aërometrum nevű instrumen-

---

lem cum Hungarica lingva convenientiam habentes. Ex Strahlenberg exceptae. Sok erőltetetett rokon szó után legérdekesebb rész ez:

Numeri Vogluvitiorum 2dae classis :

Egy	—	Aku
Kettő	—	kitta
3	—	korum
4	—	nilla
5	—	aet
6	—	katt
7	—	zaht
8	—	niollola
9	—	antolo
10	—	lo

[1]) Turkoly Sámuel ismeretes levelére czéloz.

tummal, sub A.[1]) Ez üvegből lévén, annyi srétet teszen az aljában, mennyi vízbe lehúzza usque B. A szárában vagyon a gradusokra osztott papiros dugva, melyen megtetszik, melyik liquidumban megyen alább, melyikben marad feljebb s consequenter abból meg lehet ítélni, melyik víz nehezebb s melyik könnyebb. Ezen instrumentummal mérik némelyek a vizet, bort és égett bort és a mely víz könnyebb, azt egészségesebbnek, a bort és égett bort pedig erősebbnek tartják; de kevesen tudván applicálni, jelesen megcsalatkoznak opiniójukban és többire a rosszabb vizet találják jobbnak, mert ha hideg a jó víz és melegebb a rosszabb, bár könnyebb legyen is a hideg, de a melegebb rossz vízben alább menvén ezen mérték, könnyebbnek és azért jobbnak concludálják. Szükség azért arra vigyázni, hogy mindeniknek egyforma meleg-, vagy hidegsége legyen. Úgy meg nem csalja az embert. Ezt kell observálni a borban és égett borban is, melyet előttünk megpróbála és kevés meleg vizet töltvén ugyanazon vízbe, tapasztalhatóképen alább ment a mérték, *Bor és égett-bor próbája.* melyből a víznek könnyebülése tetszett ki. A bornak pedig és égett bornak nemcsak az erejére kell vigyázni, hanem az ízire is. Ha pedig égett bort akar valaki a borból főzni, akkor nem kell hajtani az ízire, csak az ereje legyen meg. Szokták ezzel a sert is megpróbálni és a melyik sürübb s consequenter nehezebb, az tartatik jobbnak. Bocsátott kevés sót is a vízbe, mely jóval is feljebb emelte. A savanyú víznek is könnyebbségét, vagy nehézségét ezzel lehet próbára venni.

Die 17-a. Voltunk a russiai báróknál három órától fogva ötig, onnan pedig együtt mentünk a musicum collegiumban.

Sprengel nevü philosophiae magister egy commensalitason lévén velünk, ezekben a papokban pedig hosszas pregnatiójából haza menvén Tubingában, offerált albumában Lucanusból ezt írtam:

— Serpens, sitis, ardor arenae
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris
Laetius est, quoties magno sibi constat honestum.

---

[1]) A betük az oldalt álló rajzra vonatkoznak, mely egy közönséges hévmérőt tüntet fel.

Martius 1753.

Societas Scientiarum.

3-a. Voltunk in Soietaten Scientiarum Regia az első szombaton, holott professor *Michaelis* uram olvasott, de veterum numis ismét et forma siclorum etc., mint ez is a Commentariusból bővebben kitetszik. *Gardes* nevű medicinae studiosus producált ismét ex sangvine humano colorem ceruleum Berolinensem és ugyanazon vérből vasat, melyet a mágnes magához vont. A mint hallom, Berlinbe marhavérből készítik azon színt, megmondá, hány font vérből jön egy lót festék, de excidált nékem. Innen jöttünk in musicum collegium.

4-ta. Voltunk cancellarius *Mosheim* uram látogatására, ott voltanak *Haller* uram feleségestől, leányostól, professor *Pütter* uram feleségestől, br. *Falck*, *Groten* s mások. Innen pedig mentünk *Du Ponhoz.*

Testvéreim promotioja.

Vettem az öcsém *H. Mihály* uram levelét, melyben írja, hogy *Kemény Jánosné* asszonyomnak egy idevaló atyjafiától általam küldött levelét kezébez vette és megküldi. Irja, hogy maga főhadnagynak, egynéhány tisztnek praeteritiójával, bátyám *Bölöni Sándor* uram viceispánynak, öcsém *H. Ferencz* uram pedig ordinarius notariusnak választattak, mely engem felette megvígasztalt. Irja azt is, hogy mindenek kívánnák registrátorságra való resolutiomat, de híre volt s vagyon, hogy gróf *Székely Ádám* uram sollicitálná, melyről *Baló* azt mondotta, hogy nem igaz és azon hazug hírnek ő az auctora, csak azért, hogy más competitorim elijjedjenek tőle. Nem vártam volna ezen rosz módban barátságát.

Rosnyai levele.

Rosnyai írja, hogy ő notarius, *Szilágyi Mihály* vicekirálybíró; gyengén foly az oeconomia. Jelenti azt is, hogy egy darabig corrivalisom vala, de látván jó progressusát instantiámnak, letett róla. *Kerekes* pedig tavaly per factiones menvén v. királybíróságra Udvarhelyszéken, decretum ment iránta, hogy degredáltassék s consequenter tőle tartani nem lehet; egyszer animadversioban incurrálván, más reformatus pedig candidálva nem lévén, nékem lehet bizonyos reménségem. Cselekedjék Isten velem maga dicsősége szerint.

(Bod Péter levele.)

Bod uram írja, hogy még a maga Daciája nem kész, csak collectiója vagyon reá, sok dolga van, hirtelen fel nem küldheti; dolga is lévén egy oly munkával, minémű soha magyar nyelven nem volt. Irja br. *Apor Péter,* br. *Orbán Elek,* vén páter *Tseh, Kastal* praepost, *Imre Jósef, Kemény János* halálokat és méltóságos gr. *Teleki Jósefné* asszonyom s gr. *Bánffi Dienes* uram nehéz nyavalyájokat s egyszer-

smind jobbulásokat. A peregrinansok passusa iránt condalt Compilátabéli articulusnak, mint juri haeraeditariae successionis praejudiciosusnak etc. modificatioját; megválik, kire száll az átok? etc.

Mandata regis Galliae in Alsatiam de religiosis.

A franczia király in Novembri anni superioris Alsatiában bocsátott parancsolatjában confirmálja in anno 1727. in negatio religionis emanált decretumát. Ennek felette injungálja, hogy mindenféle papok, szerzetesek, tisztek hazafiaiból állók légyenek és egy idegen se recipiáltassék a király engedelme nélkül. A venerabile előtt elmehet, a kitől lehet, ha pedig úgy találkozik véle, hogy ki nem térhet, nem tartozik egyébbel egy protestans is, hanem süveg levétellel, melyet boltokban és felső ablakokban is tartoznak levenni. A mely templomok a lutheránusok és catholicusok között két részre osztatott, nagy innepeken továbbacska kelletvén, mintsem rend szerint szokás a catholicusoknak templomban lenni: a cultus végéig más résziben a templomnak ne turbáltassanak a lutheranusok által. A kiknek tetszik a catholica religiot amplectálni, 3 esztendeig mind főpénztől, mind quartálytól immunitáltatnak, ha valaki kicsiny korában lenne is, adolescálván, azon beneficiummal éljen. Abbas de Prades ob suspitionem atheismi Gallia pulsus, Berolini sectatores invenit, scripto quoque eum defendentes.

Értvén sacra Romae Societas de propaganda fide, hogy in Palestina ac Jerusalem ob dissensiones internas ecclesia catholica multum detrimenti caperet: két minoritát denominált plenaria autoritate instructos omnia illa faciendi, quaecumque in commodum et gloriam religionis catholicae necessaria fore putabunt.

Recipiuntur Jesuitae in Sinam.

Ezen societas interpositiójára nagy munkával vitte véghez a portugalliai király a sinai imperatornál, hogy az excludált jesuitákat viszont admittálja; oly nagy öröme volt ezen a királynak, hogy minden templomokban Te Deum laudamust celebráltatott és 300 ezer piastert érő ajándékot készít ebbéli jóvoltáért azon sinai imperatornak.

Konstantinápolyi patriárcha ellen való tumultus.

A konstantzinápolyi patriárcha ellen magát erigálván egy szerzetes, a népet annyira abalineálta tőle, hogy a császárnál depositiojáért suplicálnának. Exiliumban küldetett azért ezen szerzetes, oly reménséggel lévén, hogy sublata causa megszűnik a nép. De ez nem csak perseverált ellene való gyülölségében, hanem invadálni és detronizálni is propria sponte akarták s addig meg nem szüntek, míg a patriárcha kapujában fel nem akasztották.

Russiából jött oly relatio, hogy ex septemtrione Chinába egyenesen útat keresnek, de még kevésre mehettenek

Fuldensis episcopatus.

Abbatia Fuldensis evecta est in episcopatum; episcopo *Herbipolitano* crux palliumque archiepiscopale a pontifice collata; quinque ecclesiae, inter episcopos *Herbipolitanum* et *Fuldensem* controversae, *Fuldensi* episcopatui adjudicata. Az moguntiai elector és érsek szomszédja lévén, iniuriam sibi his promotionibus illatam esse arbitratur, laboratque in eo, hogy ezen promotiók a többinek praejudiciumára ne legyenek.

Svetiának ereje és Hispaniával való commerciuma.

Svetiának ereje áll most 64 ezer katonából, 20 hajó és 20 ezer matrosenből. Kereskedik vassal Spanyolországba és annak árrával járja meg Indiát; mivel pedig sava nincsen, azt vásárol a spanyoloktól deszkán és szurkon. Megrakják effélével a hajót s sóval terhelve viszik haza. Sok kárt tesznek a fenyőfákban ezen szurok kereséssel. Mert lenyesi egy darab helyt a fenyőfának oldalát, mely vágás szurokkal teli nővén, leforgácsolja fástól; melyet esztendőnként addig faragcsálnak, míg a fa ledül. Ezen szurkos forgácsokat osztán meggyújtván, a mi kiszűrődik belőle, tonnákra verik s úgy viszik. Kértem azon *Berg* hoffmesterét, kiről feljebb is emlékezetet tettem, hogy az árrának végére menvén, nékem jelentené meg. Én azt tartom, Erdélyből és Magyarországról is lehetne szurok commerciumot felállítani, ha a vecturája az árrát meg nem emésztené. Ha azokat a magyar nagy folyó vizeket canalisokkal egyben foglalnák, felette nagyon facilitáltatnék a commercium. Ugyanis a mint comparáltatik a szárazon való vectura a vizi vecturával, majd 18-szor kevesebbe kerül a tengeren való hajókázás. Hordoz t. i. egy közrend hajó 400 tonna árrút, mindeniket 20 másásnak tévén. Kél holnapszámra circiter ezen hajó intertentiojára 1000 tallér. Ha pedig szárazon vitetnék, kívántatnék legalább 267 szekér, ehez 1068 ló. Melyek holnaponként kerülnének 18690 tallérba, mint ezt *Achenval* maga statisticájában deducálta.

Coburg. 17-a Febr. 1753. Anveisung die Steinkern Obstbaume zu oculiren, dass sie das andere Jahr güte Früchte tragen.[1] . . . .

Heraclius progressusa in Persia.

Persiai király *Schach Doubot Heraclitus* georgiai fejedelem Ispahánból és Persiából kiűzvén, az exul pro manutentione folyamodott a nagy Mogolhoz, de ezen *Heraclitus* terribilis kezdvén lenni, recipiálni nem bátorkodott; a török is tartván, hogy birodalmára ki ne üssön, 50 ezer embert küldött az Persia felől lévő széleire birodalmának. Ez a *Heraclitus* keresztyén volt, de mivel az ott körül valók ea conditione választatnak fejedelemmé, hogy a muhame-

[1]) Német szöveg harmadfél oldalon. Elhagytuk. Sz. L.

dana religiot amplectálják: úgy ez is publice in cerimoniis azt pro se fert és az Uj Testamentummal együvé köttette az Alcoránt. Bíznak hozzá, hogy ha stabilitálhatja magát Persiában, a keresztyén vallás nagy előmenetelt vészen, igen jeles fejedelem lévén..

Aetnának in Februario oly nagy tüze volt, minémüt ezen seculumban nem observáltanak. Négy-öt mértföldre hánta a tüzet; szerencse volt, hogy a tenger felé fújta a szél, de ugyancsak sok kárt tett. *Miscellanea.*

Eimbeki *Unger* nevü polgármesterről írják, hogy talált volna egy ember forma machinát, mely magától azon nótát, melyet a musicus előtte játszik, papirosra accurate lekotázza, melyet a Berlini Academianak repraesentált.

Hannoverában pedig egy lakatosról in Novellis írják, hogy ez oly mesterséget talált, mely által az olyan hintóban, melyet a délczeg lovak elragadtak, magát az ember veszedelem nélkül conserválhatja.

In insula *Scio* találtatott egy Buchladen, melyben feles manuscriptumokra akadtak a föld alatt, kivált originalia scripta scriptorum ecclesiasticorum.

Jöve az híre, hogy felséges *József* értzherczegnek portugalliai infans *Mária Annát* viszik Bécsben in spem matrimonii. 5 esztendővel nagyobb a herczegnél. Nagy dolog ez a politicum matrimonium.

Párisból írják, hogy in St. Germén egy macska-concert állíttatott fel. Körülülnek ugyanis a macskák, közbűl egy majom, ez kezeinek gestusával exprimálja a kótákat, a macskák pedig énekelnek utána. Vadnak musicusok is ottan; még a morosus emberek is nagy mulatságot találtanak benne. *Párisi macska-concert.*

Coburgban egy 28 esztendős leány ötödik esztendőtől fogva bibelődik egy olyan nyavalyával, melyben testének érzékenységét sok ízben, néha 2, 4, 6, 12, 24, sőt 48 óráig is egészen elvesztette (erstarren). A múlt napokban feles emberek praesentiájában ismét recidivát szenvedett és testében oly dobolás volt, mintha valaki két újjával dobolt volna valami deszkán; ha közel mentek az ágyához, nem hallották, ha recedáltak 2—3 lépésnyire, jól hallott, kivált a fejénél lehetett inkább hallani; redeálván ismét magához néha, azt mondotta, hogy bünei meg nem bocsátatnak. *Coburgi leány csoda nyavalyája.*

Párisban égettenek meg egy könyvet, melynek titulusa ez: Rechtliches Bedenken einiger Canonisten und Advocaten.

Érkezett ide egy *Záhodi* nevü magyar, ki magát Debreczen és váradközi nemes embernek mondja és azt beszéli, hogy az apja vallását változtatván az ő születésének *Záhodi hazugsága.*

2-dik esztendejében, most magát is erőltették, hogy általmenni nem akart, jószágát confiscálták. Bécsben helytelen szavaiért 5 holnapi arestumot szenvedett, honnan megszabadúlván, ide jött. Mulatott Ratisbonában is és dolgát ott a protestáns követek előtt declarálván, intercessiojokat sollicitálta. Melyet megígértek. Jött onnan Coburgba, holott a herczeg megértvén érkezését, hintót küldött utána, dohányoztak együtt és megcsókolták egymást. Bagasiáját is a herczeg maga költségén küldi eddig. Volt a Gothai herczegnél is, de nem ér a Coburgival. Azt mondja, ettől hallotta, hogy az úrfi házasodik, egy doctor leányát vévén s a lakodalomra sietett. Igért néki a bátyja esztendőnként két ezer tallért, csak állhatatos legyen etc. Sok egyéb dicsekedéssel is teljes, mint *Dósa*, midőn Bécsbe a császár sövényéhez kötötte lovát és a császárné sajttal, kenyérrel és borral kínálta. Pro curiositate tettem fel, mi fog ebből sülni, mert nehezen hiszek szavainak.

Török követ tréfás köszöntése. *Segner* urammal Helberhusára menvén ki, beszéllé az úton, hogy egy török keresztyén hitre térvén, Francziaországban egy faluban megtelepedett és ott kortsomároskodott; történvén pedig, hogy a török követ azon menvén Párisban, a tanács, mint confoederatusnak követjét köszönteni akarván, őtet kérték, hogy a nyelvén tudván köszöntené és a végre jó köntösben felöltöztették. Ő csak azt kívánta, hogy mivel ő tudja a török cerimoniát, az őtet követő tanács azt cselekedje, a mit ő etc. Köszöntvén a követet, e csudálkozott a nyelvén, kérdi hol tanúlta oly jól meg a török nyelvet? Mondja ez, hogy ő török volna. Nem hiszi a követ, hogy török lévén keresztyénné lehetett volna. Hogy megbizonyítsa szavát, letolja a nadrágát és megmutatja környűlmetéltetett testét. A tanács hasonlót cselekszik, mely nagy mulatságra szolgáltatott alkalmatosságot. Őtet sem erőltették török köszöntésre többé.

Professor Hahn. A mely *Hahn* nevű medicinae doctor in Februario in Societate Regia Scientiarum producálta az olaszok által kihordani szokott földből colorem ceruleum Berolinensem: annak itt létiben jöve vocatioja Hollandiából ultrajectumi professorságra, holott még több lutheranus professor nem volt. Inserálva vagyon conditioiban, hogy contra religionem reformatam semmi praetextus alatt nem tanít. Ezen professor értvén, hogy mi is Hollandiában igyekezünk, hozzánk eljött és két óráig feles jeles dolgokról discurált. Igen szép kedves ábrázatú, termetű és szelídségű ember s nagy tudományú, életének csak 24-dik esztendejében járó; az avunculusa leidai professor lévén, annak inspectioja alatt tanúlt.

Baligának, mint jó barátjának azt beszélte, hogy soha egy szempillantásig sem tanúlt kedvetlenséggel, a bátyja úgy moderálta az ő ifjúságát, hogy nagy indúlattal és kedvvel vitetett minden scientiára. Ez palatinátusi fi lévén, egy földijének disputatioja alkalmatosságával opponála igen nagy applausussal, minden affectus nélkül felette kedves vivacitással, bétöltötte szava az auditoriumot; offerálá nálunk létében mindenben szolgálatját, ha Hollandiában megyünk. Küldött ismét 12 font másféle földet *Münchausen* uram excellentiája, hogy destillálja, de azt mondá, mivel most haza megyen, itt reá nem érkezik, hanem otthon elkészíti és készen ide hozza, Hollandiában felvejendő útjában. Úgy hiszem mihelyt apertura lészen, recipiáltatni fog itt is in Societatem Scientiarum.

Londinumból írták in Relationibus Publicis, hogy ott *Londoni selyem.* is már a selyem-készítését annyira vitték, hogy kétszázezer font sterlin érőt magában Londonban készítenek. A fattyú és árva gyermekek, kik providentia magistratus ex publico tápláltatnak, applicáltatnak ezen selyem készítésére és annyira nevekedvén, s azon mesterséget jól megtanúlván küldettetnek in coloniam Scotiának és Hyberniának népetlenebb részeiben, hogy mesterségeket nagyobb haszonnal exerceálhassák s nem sokára annyira viszik, hogy Anglia szükségére Angliában elégedendő készüljön s a carolinai idegenek számára dolgoztassék. Azonban megtiltották Angliában, hogy senki Anglián kivül készült köntösöknek nemét a követeken kivül ne viseljen. Idegeneknek is 8 napokon túl idegen köntösben járni nem szabad.

Egy tanácsház építtetvén ugyan Londinumban, került *Angliai accis. 1752.* 540,000 tallérba. Angliában és Valliában, Skotián és Hybernián kivül, a mult esztendőben a sernek accisa ment 1.120,565 font sterlinre; a gabona accis pedig 568,154 font sterlinre, és a seroeprőből főzött égett bornak accisa 572,429 font sterlinre. Teszen az egész summa 3.057,825. Jamaikáról írják, hogy új projectumokat formálnak azon sziget reformatiojáról, vagyis megjobbításáról. Ugyanis a szárazság miatt feles rétek kiszáradtak; az oskolák és isteni szolgálatban nagy fogyatkozás vagyon; spanyol pénzen kivül más pénzek nincsen és abban is sok kárt vallanak, mivel nagyobb valorú, mintsem sok apróság dolgoknak ára kiterjeszkednék.

Reditusok esztendőnként megyen hetven ezer sterlinre, expensájok pedig sokkal többre, majd mindent idegen kereskedőktől kelletvén vásárolni; kik igen gazdagodnak tőlük. A mézet termő nád gyökerek ezelőtt sponte proveniáltak nagy bőséggel, most azok is sok munkát kivánnak. Az

Europából általment emberek kevés ideig élnek, 7—8 esztendőnél tovább ritka viszi. Az szerecsenek, kik ott lakoznak, rebellálván és 1737-ben subjugáltatván, már most felette nagy servitusban tartatnak, hogy ismét confusiot ne szerezzenek. Mely hibákat, hogy megigazíthassanak, szüntelen consultálodnak felőlle.

Londoni füstbe fulladott ember feltámad.

Londinumban az steinkohl füstétől s gőzitől meghalván egy ember, szája fel volt tátva, szemei nyitva, füle, keze. bőre etc. meghülve, a vérnek semmi mozgása benne 3 fertály óráig; az alatt hívattatván oda egy chyrurgus, az orrát befogta, azon halottnak száját pedig szájára tevén keményen béfujt: azonnal observálta hétszeri dobogását a szivnek; pulsusa is járni kezdett. Eret vágván rajta, egy fertály óráig bocsátotta lassan csepegő vérét; azután pedig négyszer keményen megrázatván, egy óra mulva redeált és házához menvén dolgához látott. Magyarországon hallottam történni efféle casust az új boros pinczékben és félben álló búza vermekben; azt tartom, ha Angliában használ ez orvosság. Magyarországon is lehetne in simili casu adhibeálni.

Amerikából Hermannstoffenből írják, hogy egy németországi hajó Amerikába indulván és a jégtől megtartóztatván, 5 holnapig tengeren való mulatása után Philadelphiában érkezett, kétszázan voltak elindulásuk alkalmatosságával és midőn oda érkeztek, csak 19-en voltanak. Szavokat nem értik. sok ezer szekermenczet [1]) hallanak tőllök.

Publicáltatott az is, hogy a felséges bécsi udvar a mult hadakozás alatt elvett minden artilleriáját visszaadta az bavariai udvarnak, elhiszem, pro voto, hogy ne ellenkezzék felséges *József* értzherczeg római királyságra való választásában. Andrási regimentét adták *Eszterházy Miklósnak*.

Hannoverai varga.

Rendesenn járt egy hannoverai varga. Ő ugyanis oly reménséggel, hogy majd 12,000 tallért nyer, minden pénzét lothariabeli (!) czéduláért adta; eljövén a nap, melyen az ő czédulájának, vagyis numerussának ki kellett jönni, meghadgya a feleségének, hogy mivel ő nagy summát remén. ha nyeri, szészszelbe [2]) viteti magát haza, melyből látván szerencséjét, verje ki mindgyárt avult ablakait és kaptáját. mustáját (!) és minden müszereit az ablakon hánnya ki; melyre a felesége magát ráigéri. Történt pedig, hogy az ő numerussa nullát huzván, bujában elájulna; melyre nézve a körül való emberek szészszelt fogadnak neki, és úgy küldik haza, maga lábán nem mehetvén. Látván az ablakon vigyázó

[1]) T. i. szakkermentet (sacrament).
[2]) T. i. hordszéken (Sessel).

felesége az urát portczézben,[1]) örömében mind ablakát kiveri, mind műszerit kihányja; de hamar megbánta, mind urát, mind jó kedvvel kihányt műszerét maga hátán búsulva keletvén visszahordani.

Francziaországban in Aurelia la Flêche nevű helységben a jezsuiták gymnasiumában a tanúló gyermekek magok között megharczolván és fegyver helyett penicilussal vagy inkább cultellussal vitézkedvén, hat közűllök megholt és 20 halálosan sebesíttetett.

Jansenistae in Gallia. Régtől fogva vagyon controversia Francziaországban, parlamentum, clerus és Jansenisták között. Ezek ugyanis titkon külön doctorokat hallgatván és azoktól communicálván, némelyik életében se communicált more religionis catholicè, quam palam prae se ferebant, hogy nagy hívatalokat consequálhassanak. Sokan közűllök holtok előtt extrema unctiot vettenek csak azért, hogy pro dignitate temettethessenek; de ezzel a clerus nem contentáltatván, és különben ultimum honorem denegálván, hanemha életekben is gyakran a catholikusoknak communicáltanak, erről halálok alkalmatosságával testimoniumokat kivántak és ha nem volt, az extrema unctiot is és a becsületes temetést simpliciter denegálták, melyből nagy controversia származván, most a király parancsolt, hogy ki mint élt, ne investigálják, hanem valaki kivánja, mindkettőt vigyék véghez; mely ellen ismét representatiot adtak a királynak; megválik mi vége leszen.

Alexander dux Vürtembergae. Mostani virtenbergai herczeg *Alexander* Bécsben kártyán elvesztvén tízezer tallért, kérte a statusokat, hogy extra ordinarium küldenék meg néki, melyet a statusok denegálván, ezen angustiájában a jezsuiták azon summát offerálták, hogy ha vallását változtattya, érette megfizetik. Megcselekedte azért. Honnan mint új vallású fejedelem haza menvén, azon vallású anyja a papokkal consiliumot tart, hogy egy nagy innepen processiot járván, templomot is foglaljanak és cum destructione alterius azon religiot stabiliálják. Proponálván a herczegnek, ez is helyben hagyja. Észre vévén ezt a consiliariusi, intercedálnak, hogy subditusit ne szomorítsa, avagy csak ily hamar. Megváltoztatja arra nézve szándékát és hogy ismét reá ne vegyék, az innep előtt az Anspaki herczeg látogatására, csalják. Mely elmenetelivel az egész készűlet füstben megyen. Az anyja ebbéli bosszuságában in furiam acta, a mint beszéllik, mérget készít a fiának, ki észrevévén anyja szándékát, egy várba küldi az anyját egész udvarával edgyütt, hogy onnan ki ne bocsássák, holott most is tartatik.

[1]) Porte-chaise, azaz hordszék.

Ezután maga a vadászatnak adván magát, a religiova nem sokat gondolt. Most azt írják, hogy szent peregrinatiora adta magát és Romába indult, holott szállást is készítettenek számára. Subscribáltattanak a lutheranusok véll még azon alkalmatossággal vélle (!) bizonyos conditiokat, hogy in religiosis semmi változást nem teszen és beléje nem szóll, viseljenek magokra gondot, valamint tetszik, melyet mindeddig megállott, ha csak ezután meg nem változtatja.

Bátyám és öcsém uramék levelei.

Vettem bátyám *Bölöni Sándor* és *László* [1]), úgy öcsém *Halmágyi Ferencz* uramék leveleit. Irja bátyám *Bölöni Sándor* uram de 2-da Martii, hogy a szentkirályi portio dolga, melyet én sollicitálok Bécsben, bizonyosan assumáltatik a királyi táblán, de fél, hogy a fiscus nem nyervén, tertius gaudebit haeres, kinek eddig hírét sem hallotta. Szeretném ugyan ollyas portiot magamnak szerezni, de kivánom, adja Isten annak, a kinek igaz jussa van hozzá.

Kér, hogy az öcsém *Bölöni Laczi* számára egy alumniát szereznék, vagyon reménségem annak idejében hozzá. Irja sokat emlegettek és az egészségemért ittak, és tréfálódik most is *Csomaközyné* commendátiojával etc. Bátyám *Szilágyi Jánosnak* is dolgán az *T.*-nek offerált bikája alkalmas fordítást tett.

Bölöni László uram írja, maga is ott volt Szakácsiban bátyám *Bölöni Sándor* uram vicispánységának áldomásában, feles vendégek lévén mind ott, mind Ákoson *Szilágyi János* uramnál igen emlékeztek érettem, duplázta *Szilágyi János* uram a holyagosokat [2]) Azonban a szegény *Szénás Ferencz* uram megtért háza egymásra támadott, az öcsém *Miklós* az annyát bizonyoson megverte, *Sári* is hasonló, *Miklóstól* semmit sem fél, derekasint meggusalyozta *Miklóst*. *Szénás Julia* pedig élheti már világát latorságával, mert szegény ura *Nagy Sándor* elhala.

Kún Péter fia házassága.

Kapitány *Kún Péter* fiát a káplárt *br. Bánffi Józsi*, ki ezen káplár testvérét tartja, Ilosvára menvén, viceispány *Gencsiné* asszonynál levő *br. Perényi* Pulcheria kisasszonyt elcsalta a sógorának, sürün zászlótartói titulust hányván a nyakában, és esküvén sokat az atyja *Kún Péter* sok kincséről, mely csak 2000 forintra se megyen, mint egy grófi tiszt a bátyámnak referálta, és *Kún Ferkót*, még csak káplárságra is érdemetlennek itélte. Már meg is esküdtek, midőn

---

[1]) Ezek Halmágyi István mostoha testvérei voltak, atyja ugyanis első nejéül Bölöni Sándor özvegyét, Détsei Zsófiát vette nőül, kinek első férjétől két fia (Bölöni Sándor és László) maradt. (Ld. Halmágyi János és István életrajzát 443. és 454. l.)

[2]) T. i. a hólyagos kancsókat, miből a bort itták.

a kisasszony a legénynek sorsát megtudta; kér azért szabadságot az apáczák közé való menetelre. Reá írt *Bánffi Józsira* is, miért csalta meg oly sok hamis hitével egy árva dámát? Melyre ő felelte, ha most nem zászlótartó is, lehet még.

Jelenti azt is, hogy *Vitéz András* uram szolgabíróvá lett a tasnádi processusban, commissariussá pedig *Szentmihályi Pál.* A zilahi processusban pedig *Sebes Andris* helyett *Gál Sigmond.* Jó reménsége lévén az én registratori resolutiom iránt, ír az egyik öcsém, úgy *Kis Sándor* sógor fia iránt még előre, hogy magam mellé vegyem. Még ugyan a vadat meg nem fogván, a bőrit el nem adhatom; de ha Isten szerencsét ád, kedves atyámfiai szolgálatjokra lészen tehetségem consecrálva. Öcsém, *Halmágyi Ferencz* uram szomorú szívvel írja, hogy kedves fiacskája életének nyolczadfél holnapjában e világról elmula, melyet bizony magam is nagy keserűséggel értettem, kivált értvén ritka friss voltát; adgyon Isten más hasonlót helyében. *Domokos Antal* uram javalván Szebenben ő kegyelmének, hogy a Partium egy memoriálist adna a guberniumnak én iránta m, hogy ő Felségének recommendálnának, azt resolválta a gubernium, hogy már magától engem recommendált hathatóson. Irtanak ugyancsak iránta m az udvari cancelláriának, hogy a Partiumból in provinciali munere senki nem lévén, mutassa hozzám grátiáját; vették a cancellarius úr válaszát, melyben idegenség nincsen. *Páldiról* említi, hogy Ferencz napján vagy négy papíros álgyut, hatvan pyrobolusokat, sok vízi laptákat kisütött, feleresztett, a temető mellett lévő tóba hajigált s három tüzes kereket is megforgatott nagy promptitudoval.

Báróczi Sándor uram írja a vendégfogadóbeli proventusról, hogy *gróf Mikes Antal* és *Bíró Sámuel* uramék nem messze tőle országos fogadókat építvén és csak a vendégek szoktatásáért is mindent olcsón árulván, az enyimnek proventusát nagy részint elnyelték. Marján a fogadót oda hagyván, egy darabig maga jobbágyát tartotta benne. Azután akadott egy német emberséges ember. A híd vége egészen elromlott, *Vásárhelyi Lajos* uram ökre a jég alá holt a híd végén, törvényre rántotta a vendégfogadós gazdákat, ugyancsak *Kemény Ferencz* uram nyakában hárította. A *Forraiak* az ötvenhat forintot megadván, a füvet harmadában adta. etc. Négy holnapig is megtart egy negyvenes. etc. Úgy látom abból kevés hasznot s nyereséget fogok venni.

A török birodalma alatt levő tatárok rebellálván, tíz ezer janicsár expediáltatott ellenek, bárcsak vágnák le mind a pogány szülletteket, hogy több magyart ne rabolhatnának szegény hazánkból.

Mensis Aprilis 1753.

De bello sacro, quoad Hungariam.

Segner urammal beszélgetvén de expeditione Hyerosolymitana per trecentos fere continuos annos inconsulte satis continuata; beszéllé, hogy elsőbben némely szerzetesek invitatiojára külömb-különbféle alkalmatosságokkal sok ezer köznép indulván el a szent földnek a pogányság kezéből való revindicatiojára, sine ducibus, sine provisionibus, felette sokan belőlök éhséggel, mások pedig, mivel hadakozni nem tudtak, fegyverrel veszvén el; végre nemcsak a nemesség, hanem consequenter magok a fejedelmek és majd minden európai királyok a pápa kivánságára ezen expeditioba belé elegyedtenek és nevezetesen a franczia királyok legtöbbet cselekedtenek. Végre el is foglalták a szent földet egészen, de azután nem egyezhetvén meg, az nyert provinciák felosztásán egymás ellen támadtanak és nemcsak magokat megemésztették, hanem a nyert birodalmat is elvesztették, kevés keresztyének nagy fizetéssel szerezvén magoknak engedelmet az ott való maradásra, kik ma is Chrisztus urunk koporsóját őrizni mondatnak. Mely hosszas expeditio isszonyú romlására volt egész Europának, nemcsak lakosiból ezáltal kifogyván, mivel némelyek calculussa szerint több veszett oda két millió léleknél, hanem pénzéből is, ezek minden facultásokat magokkal vivén, teljességgel ki fordulván. Mely expeditioban András király is magyaraival megjelenvén, és innen nemcsak Jerusalemi Andrásnak hivattatván, hanem a magyarok közönséges vélekedése szerint első donatioját is a Tábor hegyén expediálván, igen kívántam ezen magyarok expeditiojáról valami particularitást értem. Vettem e végre kezemhez az akkori scriptorokat, melyek sub titulo: Gesta Dei per Francos in folio két tonusban edáltattak, melyből valami kevés nyomát tapasztaltam. Ugyanis Jacobus de *Vitriaco* Aconensis episcopus in sua de Hierosolyma Historia a magyarokról ily emlékezetet teszen.

[Következnek a fenntebb említett munkából latin kivonatok II. Endre keresztes hadjáratáról és a régebbi keresztes hadak Magyarországon átvonulásáról, 10½ oldalon.]

Collegia.

Most ad 22-dum Aprilis igen ki esvén husvét és az által a semestris is hosszabbodván, consiliarius és juris publici professor *Schmauss* uram két héttel elébb elvégezte historiam Imperii. Kérték arra nézve egynéhány deákok, hogy privatissime olvasná nékiek prima et petiora principia geographiae, melyet meg is cselekedett. Az úrfi ezt hallván

maga is járni kivánta; foglalt magában ezen privatissimum mintegy 22 órát és fizettünk érte hat tallérokat. Hallgattunk ennek felette ezen semestrisben: professor *Segner* uramnál applicata mathesist privatissime 50 tallérért; linguae gallicae professor *Colom* uramnál, ki *Kolumbus Kristofról* hozza le maga geneologiáját; franczia nyelvet *Gessner* uramnál 30 tallérért; *Gessner* uramnál Nieuportra antiquitates Romanas és maga prudentiae Romanae enchiridiomjára praelectiokat; mindeniket 12 és 12 tallérért; *Achenvallnál* ius naturaet 12 tallérért. Ezeken kivül tanúlt az úrfi delineatiokat *Jelin* nevü deáktól, talám 6 aranyat adánk nékie.

Voltunk ezen holnapban is egyszer in regia venatione Waldschepfre (!) *Valmuddal*, báró *Milticzczel* és a comissariussal a szentmiklósi határon; az úrfi lőtt egy nyulat. Ezen alkalmatossággal kérdé *Meisner* a *Walmud* hoffmestere, tudom-e a mult hadakozásra kívántatott nagy költséget honnan vette a királynénk? Mondám: elhiszem az angliai király segítette. Feleli: meg volt az is, de ő más históriát hallott, melyet talán mi nem érthettünk eddig. *Vadászat.*

Elbeszéllé azért mulatságért fabuláját, mely ez: midőn gr. *Uhlefeld* qua, extraordinarius követ Konstantinápolyban utazna, találván elő Nándorfejérvár táján egy laufert, kérdi tőle, honnan jő? Feleli ez: Konstantinápolyból. Mikor indult? Ezelőtt 3 órával. Hová megyen? Bécsbe szolgálatot keresni. Megfogadja azért maga szolgálatában sebes futásáért. Talál annak utánna egy embert, mely egy szekér fát egybekötözve hátán vitt. Megfogadja ezt is. Konstantinápoly mellett pedig hirtelen megáll a szekere egyenes uton; szidván a kocsist miért nem megyen, feleli ez: nem láttya-é, hogy egy ember a dombról tartóztatja, ki az orrából oly erős szelet bocsát, mely ellen a lovak nem mozdulhatnak. Megfogadja ezt is. Béérkezvén a városban, kevés idő mulva a török császár *Uhlefeldet* a császár ebédre hívja és kínálja tokaji borral, mint a melynél jobb nem találtathatik. Mondja *Uhlefeld*: az ő asszonyának sokkal különbek vadnak pinczéjében. A császár feleli: nem hiszi. Mondja *Uhlefeld*, ha megengedi, ő másnap délre a bécsi pinczéből hozat és megbizonyítja. A császár feleli, ha azt cselekedheti, annyi pénzt elvitethet az aerrariumból, valamennyit egyik embere elbirhat. Meghozván azon időre Bécsből a laufer Bécsből a bort, küldi az erős emberét az aerrariumban, ki annyi pénzt rak fel, hogy a kincstartó a császárhoz küldene, hogy ha elvinni megengedi mind azon pénzt, felette nagy kárt vall benne. Parancsolja a császár, adja oda valamit elvihet. *Uhlefeld* a nagy kincset hajóra tétetvén, indítja mindjárt Bécs felé. *Meisner fabulája.*

A kincstartó mondván a császárnak hány milliót vitt el, mindgyárt hajót küld utánna, hogy visszahozzák, utól is érik az *Uhlefeld* hajóját, de szerencsére ott lévén azon szélfúvó ember, oly szelet bocsájt a török hajó ellen, hogy visszament, nem elő. Elérkezvén a pénz szerencsésen Bécsbe, nagy örömmel vette a királyné.

Commentarii Societatis Regiae. Professor *Michaëlis* hozzánk jövén, ki Societatis Regiae Scientiarum secretarius, mondá, hogy a második tomusa is Commentoriusoknak husvétre kijő, és amint ezelőtt hozzám küldött levelében írta, mivel az úrfi is maga praesentiájával a Societas consensusit megtisztelte, már neve inseráltatott és correctiora ide is fogja küldeni, ha valami hiba találna nevében lenni, melyet annakutánna ideküldvén, corrigálva visszaküldtem. Az én nevem is benne van.

Collecta pro templo. A mi papunk *Hemesin* uram Hollandiából megjővén, az innep előtt való vasárnap administrálá a communiot mivel még a templom el nem készült, a Germanica Societas házában; azután ismét elindult a palatinatus felé alamisnáért. Szerzett öszve Hollandiában ötezer tallért, amint mondá, és azonkívül constans beneficiumot annuatim 200 forintot: nagyobbára maga barátinak köszöni, kik omni nisu szándékát segíteni igyekeztek, másként felényire is nehezen mehetett volna.

Závodi. A mely *Závodi* nevű magyarról in Martio emlékeztem, az itt igen nagy szelet csinálván s mivel nem esett jól a német étel, szakács tartásáról beszélvén, *Coburgba* maradott 2 rendbéli czifra magyar köntöseivel kérkedvén etc., és mivel ezeket amint mondta, a koburgi herczeg fogadása szerint ad terminum el nem küldötte, készült, hogy elejibe mennyen, amint hogy circa egy héti itt mulatása után senkinek hírt nem tévén a városról elment és a szállásának is kolcsát elvitte, hagyván itt egy mantli-sákot, melyet talán 30 pecséttel erősített meg. Az ő elmenetele után csakhamar Jenából és Virtenbergából is jöttenek relatiok, hogy ott is nálok ezen ember, sőt más hasonló kóborlók megfordultanak, s ezt nevezetessen alamizsnával bocsátották el. Irtanak, nem tudom kicsoda, Jenából is professor *Gessner* uramnak, hogy ez ide szándékozván Göttingába és nevezetesen az úrfihoz, moneálják az úrfit, hogy meg ne csalja.

Jöve azután az ő levele sine dato és incerto cursore *Torkoshoz* s abban accludálva az szállása kolcsa is, kéri ebben *Torkost*, hogy a kolcsot megadván a gazdának, mantli-sákját tétesse a kamrában és parancsolja meg, hogy a pecsétben kár ne legyen, mert mindeniknek violátiojáért egy-egy aranyat fog exigálni.

Ezután csakhamar *Casselben* járván valamely deákok, referálák, hogy ott *Závodi* azt beszélette volna, hogy ő itt az úrfival egyben veszvén s pisztolyra provocálván, a prorector neki abeundi consiliumot adott s azért nem maradhatott itt Göttingában. *Nordheimból* más deák referállá, hogy ott is nagy pompát akarván mutatni s kérdeztetvén miért nincs hát jobb köntöse, azt felelte, mert *Torkos* őtet *Casselbe* kisérvén Göttingából, ott vélle összeveszett és duellumra kelvén a dolog, ezt ő megsebesítette és hogy meg ne ismerjék, jó köntösét ezen rosszért adta s onnan alig várta, hogy elszaladhasson. Én az igaz, mivel a bécsi udvarról is és kancellárius *Nádasdiról* s kivált Biharvármegyéről, mellyet én ismérek, sokat hazudott, első látásától fogva efféle csalfa suspectus kóborló magyarnak tartottam; de *Baligán* kivül a több magyarok hittek neki s szerencséjek, hogy pénzek nem volt, mert egyátaljában megszedte volna őket.

Jött ide még ezelőtt esztendővel egy *Bellusovitz* nevü rácz is, kinek attyja Budához nem messze graeci ritus pópa volt. Ez oskolában elvégezvén maga ráczos tanulását, ő közöttük becsülete volt, és még ifjú korában ordináltatván, eclezsiát adtanak néki, ő pedig azon tudományával meg nem akarván elégedni, ment Kióviában in imperium Russicum. Ott egy néhány esztendőt töltvén visszament Magyarországra és a nándorfejérvári érseknél magát insinuálván becsületes conditiot nyert. De ő akarván magát illustrálni, kezdett a clerus hibái ellen perorálni s praedikálni és ezáltal mind püspökjét mind érsekjét megsérteni, kik inpertinentiáját nem tűrhetvén, őtet tömlöczre vetették. Honnan megszabadulván, Bécsbe ment ott a clerust accusálta, de jó választ nem nyervén, elébb állott, és végre ide vetődött. Itt néki beneficiumot azaz szabad asztalt adtak. Tanította valami svecus *Berg* nevű cavaliernek a muszka nyelvet is, melyet nem értett. Csúf kicsiny, fekete, nyomorú, simplex, czigányforma ember, vagy inkább majom. Ez itt egy leányba belészeretvén, ment Hannoverában, hogy magának valami sallariumot szerezvén a muszka nyelv tanításáért subsistálhasson; hollott *Münchausen* uram examinatioját committálván a consistoriumnak, ott comperiáltatott, hogy se németül, se deákúl, se muszkáúl jól nem tud, nem akartak néki felelni; ő *Münchausen* uramra menvén, ott sokat beszéllett, de az sok dolgú ember lévén hiába való beszédét nem szenvedhette, vetett néki egy nehány garast és kiűzte a házból. Kit itt büszke embernek és szegény legényt contemnálónak jól meggyalázá. Inkább hiszem a lesz vég, a mi az érseke előtt.

Bellusovitz.

Selyem készítése. Az innep második napján, néhány professorokat látogatván, mentünk *Colom* uramhoz is; inter reliqua hozódván elő a selyemkészítésének módja, én kivált erről való könyvet tudakozván, azt mondá: Francziaországban Langvedocia nevű provinciában felette nagy divatjában vagyon, itt írtanak franczia nyelven erről való könyvet, mely németre is fordíttatott, annál jobbat nem tart. A bátyja, ki hasonlóképen emigrans franczia, in Brandenburgia egy kis város határán készítendő selyemnek inspectora, hollott már annyira vitte, hogy annuatim 2000 font selyem keze alatt annuatim készül; de az selyem különböző, fontja 5, 6, 8 és 10 talléron is elmegyen pro qualitate serici; a selyem jósága pedig függ a bogarak qualitásától, melyekkel e szerint bánik: hozat Olaszországból bogártojást minden második esztendőben, mely az első esztendőben felette jó selymet ereszt, feketés színűt; második esztendőben mindig durvúl a selyme azon bogár generationak és megsárgúl; azután hová tovább mind alább, ehhez képest száll az ára is a selyem durvasága szerint.

Ami pedig a fejérj (!) szederjet illeti, annak is magvát viteti Olaszországból és esztendőnként veti vagy ülteti a maga faoskolájában, úgy hogy 1, 2, 3, 4, 5 esztendősök szüntelen legyenek. Hat esztendeig szalmát szükség a gyökerére hinteni, hogy a hideg el ne rontsa, de azután magától megmarad; egy 6 esztendős fa sufficiál 2000 bogárnak. Mivel Berlin tája igen sovány hely, úgy vélekedik, hogy porondos földet szeret inkább, mint kövért, de mivel ott is nagyobbára a cintermekbe ültették, holott a föld legkövérebb, azt tartom a kövér földbe is megmaradna.

Báró Falck megyen. Ett velünk edgyütt egy asztalnál *báró Falck* nevű svecus cavallier, ki németországi nevezetesebb városok látogatására, végre Hollandiában, Angliában és Francziaországban szándékozván, bennünket *czoki pohárra* invitált. Voltanok ott br. *Habermann*, báró *Steckelberg* és mások, ennek hoffmestere volt egy *Ingermann Károly* nevű svecus philosophiae magister, kinél még eddig bujdosásomban sincerusabb embert nem ismértem és azért véle nagy barátságban voltam. Ezen báró idejövetelekor engedelmes, jóindúlatú ifjú volt, de azután némely rossz társaktól elcsábíttatván hoffmesterére semmit sem hajtott, s nagy bosszúságot okozott sokszor szegénynek; azt aestimáltam főképen benne, mely nagyon afficiálta cavallierjának elrugaszkodása. Kevés reménsége van szegénynek, hogy Svetiában illendő applicatiot nyerhessen, örömest jőne Magyarországra, ha kinek szolgálatjára szüksége volna, egyenességéről recommendálni bátorkodnám.

Adgyon Isten szegénynek érdeme szerint való szerencsét, mert egy qualificatus jó ember.

Rosner. Tanulván itt egy pozsonyi *Rosner* nevű magyar is, mathesist főképen, bujálkodott az is köntösben, egyébben, utoljára is balétos paszamántos köntöst csináltatván hitelbe és a szabót, kinek 18 tallérával adós volt, igen urgeálván, hogy bizonyos napra köntösét elkészítse, észrevette, hogy elébb akar állani: reá mentek azért a creditorok, hogy 200 tallérnál többre ment adósságát fizesse meg. Nem lévén honnan adni, a prorector stadtarestet imponált neki; az alól is el akarván menni, megeskütt, hogy míg contentumot nem teszen, elébb nem áll. Megszegte a hitit ugyancsak a rossz ember és hite ellen elszökött. Noha azután adosságának nagy részét megküldte, talán a többit megfizeti, gazdag vargáné fia lévén.

Vévén *Dömjén* uram leveleit, hogy a vacantiák iránt a referáda ő felségéhez felmenvén, noha még le nem jött, mindazáltal bizonyos bizodalmom lehet, hogy a registratorság másnak nem resolváltatik. Írtam mindgyárt méltóságos *gróf Teleki László* úrnak de 23-a huius miben légyen a dolog és hogy in casu resolutionis az urfiról disponáljon, azt írván *Dömjén* uram, hogy az kinn maradás engedelméhez reménségem nem lehet. Ha hamar hazul küldeni nem lehet, lehet itt mást interimaliter substituálni, ha pedig itt maradásomat parancsolnák, egyszersmind assecuráljanak, hogy ha casu quo elszalasztanám hívatalomat, annyi ideig tartó szolgálatra annyi fizetést mindaddig megadnak, míg ő felsége kegyelmessége által más hívatalt nyerek.[1])

[Maius 1753.]

. . . .
említett levelembeli kérésemet, hogy tempestive disponáljanak az úrfiról, vagy fizetésem iránt assecuráljanak.

Dömjén uram 2-ik levele, hogy dispensatiohoz ne bízzam. Írván én még a resolutio előtt *Dömjén* úrnak, hogy in casu resolutionis engedelmet supplicáljon a kinn maradásra; veszem ismét következendő postával ezen levelemre való válaszát, melyben írja, hogy a dispensatiohoz semmi reménységem nem lehet, azért arról nem is gondolkodván, sietve

[1]) Innen a bekötött példányban hiányzik a *Majus* havi rész s *Junius* következik; de a naplóban van egy bekötetlen rész, mely, csonkán bár, a májusi naplóból való. Ez a könyvtári lapszámozásnál tévesen 61—70 lapszámot kapott; pedig a 172. és 173. lap közé tartozik. Ide osztom be, a mint következik.

menjek, és szálljak egyenesen szállására, mely vagyon a Carinthiai Kapu előtt a Bécs vize mellett legelső ház báró . . . .[1]) Haus a neve. Írtam arra nézve de 7-a méltóságos gróf úrnak, hogy már számat se mervén fel-nyitni az engedelem kérésre, necessario le kelletik mennem, arra nézve az úrfi állapotjáról disponáljon s ha Erdélyből nem küldhetne, itt substituáltassék más, bízza *Segner* uramra és más ismért professorokra s keresnek ezek alkalmatost, különben nem kivánhatják, hogy ezen még 2 esztendeig tartó szolgálatért a király kegyelmességét örökösen elveszessem.

Br. Pold és Haberman controversiája. Jöttenek volt ide egy Moguntinus báró *Haberman* és más stiriai báró *Pold* nevű, kik distingválni akarván magokat, közönséges deákokkal társalkodni nem akartak, vendégeskedtek, czifra köntösökben jártak, collegiumokat ritkán frequentálták etc. Ezen elatiot a diákok nem szenvedhetvén, néhány versen este későn setétben pereat kiáltással őket megtisztelték, sőt fontoknak (!) is nevezték, mondván ha kurázsiok van, menjenek le egy koszperdre etc. Másnap ezek a prorectornál panaszt tévén, *Stahl* nevű deákot, ki részegen ezen tumultusnak auctora volt, carcerre küldött, mellyért a többi deákok zúgván, báró *Foldt* arra vette magát, hogy érette a prorectornál intercedálna, *Haberman* viszont exigeret ius. Végre azon *Stahlnak* consilium abeundi adattatván, elindulása előtt való estve *br. Poldt Muraihoz* menvén, kinek ajtaja azon egy házban a *Stahléval* szembe nyílt, midőn *Muraitól* búcsúzott, *Murai* a *Stahl* ajtaját kinyittatta és *Poldot* bévivén, mondotta: meglátja, mellyik mint vehet magán indulatján erőt. *Poldt* kezdett szóllani, hogy ne néki tulajdonítsa ezen szerencsétlenségét, hanem pereat kiáltásának és hogy sajnálja casussát s tartja emberséges embernek. *Stahl* viszont megkövette, hogy ha részeg nem lett volna, soha nem cselekedte volna. Elmentek egymástól mint jó barátok, és azt mondotta *Stahl*, ha a prorector megengedné a házból kimenni, maga is elmenne *Poldhoz*. Éppen ezen időben revocáltatván *Stahl* a bátjával edgyütt az attyától, mivel több pereat-ot kiáltó deákok is büntetést érdemlettek volna, ez mindenik terhét magára vállalta, mellyért olly nagy applausust nyert, hogy mintegy 200 deák dedicálna nékiek propemticum carment, és mintegy 87 dobbal, síppal, trombitával lóháton kisérné ki őket; de nagy szerencsétlenségek volt, mert a kissebbiket, mint a kinek consilium abeundi adatott, meg nem engedte a prorector solenniter kimenni, arra nézve csak a bátyjával járták a comoediát

[1]) A névnek üres hely hagyva.

utczáról utczára s úgy kisérék el Nordheimig; kik között volt a mi *Sachsenfelsünk* és *Diettrich* is. Kérdettem *Diettrichtől:* mire való az a haszontalan vesztegetés? Azt mondta: hogy megmutassák, hogy a közönséges deákoknak is vagyon becsülletek. Mely hibás ideájok van a becsülletről? oly excessivus embereknek kivánván inkább tetszeni, mint a jóknak.

Die 7-a írtam méltóságos Gubernátor úr excellentiájának és *gróf Lázár* úrnak is, miért nem indulhattam mindgyárt és kértem méltóságos *gróf Lázár* urat, hogy méltóságos *gr. Teleki László* uramat ezen dologban minden jóra disponálja.

Condolenter emlékeztünk *Segner* urammal amaz hajdan minden tudományokkal bővelkedő Graeciáról a török tyranismussa alatt, hogy szálla sorsa olly nagy barbariesre. Csudálkoztunk, hogy ezen circumstantiákban, mellyekben az európaiak annyira vitték a hadakozás mesterségét, a rossz dispositiok miatt mely szerencsétlenűl hadakoztak az ausztriaiak a török ellen. Nem szoktatják a népet a békesség idején az alsó-magyarországi aërhez, vízhez és eledelhez; az aër per se nem rossz, hanem melegebb, s a rossz ordinatiok miatt a táborba következni szokott nyavalákat s halált az helly egészségtelenségének tulajdonittják, holott nem az árt a németeknek Magyarországon, hanem béjövetelekkel igen olcsó gyümölcsre és jó borra akadván, mindenekkel hirtelen kezdenek abutálni, s az emészti őket. A víz igaz nem mindenütt egészséges, de lehetne eczettel s affélével temparálni, vagy új kútakat ásni, mint a rómaiak, ha zavaros volna a víz, szürke papíroson alúl bocsáttatván, tiszta lenne; a lovak pedig perse meginnák zavarosson is. Bort mértékre kellene a katonának és gyümölcsöt adni s e végre medicusokat kellene circa dietalia egész jurisdictioval tempore belli s egyébkor is constituálni, a quartélyt pedig gyakran változtatni, hogy szoknának tempestive az aërhez és odavaló élethez. Campirozni is nemcsak Pest mellett, hanem minden provisio s víz nélkül való helyeken kellene, had ásnának magoknak kutat etc. E szerint a törököt könnyű volna debellálni olly irregularis nemzetet és Konstantinápolylyal edgyütt egész Graeciát s a több magyar koronához tartozó provinciákat is kivenni keze közül. De itt egy bökkenő vagyon, az anglusok és francziák commerciuma igen nagy a törökkel, csalják őket amint akarják, és ha az austriai birodalom alá jönne, nem vennének annakutánna oly nagy hasznot belőlle; mellyre nézve ezen nemzetek a commerciumra nézve is, de kivált a franczia ex rationibus politicis ezen szerencsénket

Török kiűzésének kívánsága.

nem szenvedhetné, politice kellene azért ezen dologgal bánni s kevésre igyekezvén hirtelen elborítani a törököt s kihajtani. Visszajöhetne e szerint Athenásban az exuláló tudomány és Graeciának más nevezetes városai is virágozhatnának; virágozhatna jobban a commercium is és az a nemzet a tyrannustól megpihenhetne s régi virtussára térhetne. De mivel az ember disponálhat Bécsben, de az Isten mást rendelhet az égben, kellene venni a Jove principium.

Az úrfi collegiumai. Noha nékem akaratom a lett volna, hogy az úrfi négy vagy öt collegiumnál többet ezen nyáron ne járt volna, hogy mindeniket nagyobb fructussal repetálhatta volna; de mivel tetszett többet választani, nagy része az urak akaratjával megegyezvén, különben is valamivel több haszna lévén többet, mintsem kevesebbet repetitio nélkül hallgatni, *Segner* úr tanácsából consentiáltam. Hallgatja pedig reggel 6 órakor a delineatiokat privatissime *Felintől.* Hét órakor phisikát *Segner* uramnál privatim 26-od magával. 8 órakor franczia nyelvet egy héten *Colom* uramnál és 2 órán ugyan nálla német nyelvet. Kilenczkor initia doctrinae solidioris Ernesti sive introductionem in philosophiam veterem et novam olvasván *Gesner* uram, ő kegyelmét. Tízkor privative mathesist *Segner* uramnál. 11-kor ius publicumot *Pütter* uramnál. Délután 3 órakor in historia Imperii *Pütter* uramat, 4 órakor in architectura militari *Mayer* uramat.

Principes Corsini. Die 9-a Bécset, Berlint, Hálát, Lipsiát és Brunsvigát megjárván két olasz fejedelmek e familia *Corsini*. . . . . . .[1] nevű gubernátorokkal edgyütt estve érkeztenek ide, hogy az universitást és a városi nevezetesebb dolgokat meglássák. 10-a izentünk hozzá gróf *Vin Casstellel* edgyütt, hogy délután udvarlásokra megyünk; de vissza üzenték, hogy egész napon a várost járván otthon nem lesznek, hanem 10 órakor a bibliothecában jó szívvel látnak. Ugyan erre kérvén bennünket *Gesner* uram is, 10 órakor felmentünk a bibliothecában, holott őket találván köszöntöttük és igen humaniter fogadtak. Ott voltunk tizenegy óráig, oda jöttek *br. Walmoden*, russiai 3 *bárók*, *Palm* és mások is felessen. Mentünk onnan véllek edgyütt a fektirező theatrumban, holott kevés fektérezés után, a börös falovon igen szép corporis exertitia vittenek végben, mely nékiek is igen tetszett. Onnan mentünk a *Gretzel* fábricájában; ott a festő üstököt, fonást, matollálást etc. megjárván, mentünk ugyan az ő rerum naturalium cabinetjában, holott igen szép petrefactorum collectio vagyon, mellyhez hasonló igen kevés vagyon. Dél-

[1] A keresztnévnek üres hely hagyva.

után mentek a lóoskolákban. 4 órakor a theologicum auditoriumban szép oratioval beneventálta őket *Gesner* uram és continuálta maga praelctioját in Svetonium s áldással bocsátotta el. Onnan mentünk az observatoriumban. Végre br. *Walmodenhez*, kinél voltanak vacsorán is. Mi eddig hozzá nem mentünk, de most jó alkalmatosság lévén, ezen fejedelmeket felkisértük és 7 óráig ott voltunk, akkor pedig elbucsuzván tőlök, oda hadtuk és ők is másnap jó reggel elmentenek. Igen jeles és humanus ifjak, a nagyobbik eques Melitensis, a kisebb császárnak camerariussa és dicsekedett vélle, hogy tavaly szolgálatot is tett, subditussa levén a császárnak in Toscana. Elébb aestimálták Berlint Bécsnél és ott többet is fognak mulatni. Csuda, hogy Németországra jöttek, eddig ez az olaszoknak szokása nem volt, talám ezután többen is jőnek.

Egy öreg bahó phisiognomus.

Gesner úr maga praelectiojában beszéllé, hogy egy becsülletes tudós öreg ember olvasván valamelly phisiognomiát, látta abból, hogy a széles ál bolondságra hajlandó indulatot vagyis balgatagságot jelent; kezdi mindgyárt az állát tapogatni s érzi, hogy szélesecske; de mivel nagy szakálla volt, nem hitt a kezének, hanem szemeivel nézni akarta; veszi azért a gyertyát és megyen a tükörhöz, s jobban akarván szemlélni széles állát, meggyúl a gyertyától szakálla. Leteszi a gyertyát, oltja szakállát, míg ezt cselekeszi, az alatt a gyertyától megmelegedvén a tükör, széllyel pattog, melly jelesen turbálta azon étszakai álmát. Reggel magára térvén és bolondságáról emlékezvén, reá írta, hogy *probatum*.

Gallus cecinit.

In consilio Tridentino a franczia követ igen libere beszélvén de corruptione curiae Romanae, a pápa követje per contemptum felelte: Gallus cecinit; mellyre in instanti a franczia reponálta: utinam Petrus resipisceret.

Jövén ide egy holsatiai igen jeles ifju gróf *von der Natt* és két svetiai *Bonto* nevű grófok, mindkét rendbéliek bennünket meglátogattak és mi is vissszaadtuk; mindeniknél felesen voltak, de kivált a svecusoknál 18-an, alig fértünk a házban.

Hollandusok útja circa Polum.

Professor Segner uram maga praelectiojában ad geographiam generalem beszéllé, hogy az hollandusok útat keresvén a polus mellett által Indiákra, hajójokat a szélvész Nova Zembla mellé vervén, éjjel oda fagyott és a jég környűl vette. Látván hogy onnan ki nem menekedhetnek, kimentenek a szárazra, holott fákat gyüjtvén egyben, magoknak házat építettenek. Az egész sziget egész esztendőn által hóval vagyon béborítva; noha nagyobb Magyarországnál,

de ember benne nem találtatik, igen szép fejér medvék és rókák voltanak benne, kikkel nekiek harczolni kellett, a bőröket ha kihozhatták volna, drága áron elköltenek volna. ők pedig szükségben a bőrökből harisnyát, csizmát készíttettenek, húsokat pedig megették. Madarat nem láttak. mivel ezek nyárban, midőn a kősziklák teteje keveset a hótól tisztúl, nagy sokasággal jönnek ide, de télire mind elmennek. Tavasszal magoknak hajót csinálván re infreta haza mentenek.

Halzsírral tüzelő nemzet. Vagyon ismét a polustól nem messze egy . . . . . .[1] nevű regio, melynek lakossi hallal kereskednek, hallal élnek és azzal tüzelnek. Csudálatos mesterséggel fognak ugyanis mindenféle halakat és ezektől hozzák nevezetesen a sok stokfist is. De a czethalat is nagyobb bőséggel fogják ezek mint mások, mellynek hólyagjával vonják bé és bendőjével téli házoknak ablakait és ennek zsírjával főznek. Vagyon téli és nyári házok. Téli házok kőből félig a földbe, igen hosszan építve, hogy 30 familia is egybe belé fér. Ezen háznak csak egyik felén vagynak ablakok annyi számmal, az hány familia lakik benne. Az ablaknál vagyon elevált hely. mint a kézi mesteremberekněl, mellyen az asszonyok vannak, dolgoznak és azon hálnak. Az ablaknak ellenében vagyon a tüze; mint fellyebb írám, mivel fájok nincsen, bizonyos edénybe halzsírt gyujtanak és annál főznek, melly sok láng annyira megmelegíti házokat,hogy az európaiak nem szenvedhetik, accedálván ehhez az isszonyú nagy büdösség is. Nyárba pedig négy fát összve tesznek, alatt kiszélesítvén, felyül pedig össze foglalván, mint nállunk a mezőben, mellyet félig vadak bőrivel béfednek, közbül ég a tüz, magok körül feküsznek, a gazdagok belül is bőrrel béborítják, belől hadván a bőrivel, sőt pavimentumát is bőrrel vonják be a tüz körül.

Mivel mi, mint felljebb írám, az olasz fejedelmekkel br. *Valmodenhez* felmentünk, eljöve ő is hozzánk hoffmesterestől együtt és vagy két butélia bort megiván, elébb állának. Beszéllé, nagy kedve volna Konstantinápolyban menni; invitálám Erdély felé, hogy jó szívvel látnók; nem mondom, hogy arra nem vetődik.

M. gróf uram gratuláló levele. Veszem méltóságos gr. *Teleki László* uram de 4-a költ currentis levelét, melyben gratulálván recenter consequált hívatalomban, per omnia sacra kényszerít, hogy a Bécsből jött parancsolatok, melyekről maga is értett, meg ne indítsanak, mert már egy német fő patronussa által

---

[1]) A névnek üres hely hagyva. (A lappokról szól.)

ő felségéhez instantiáját promoveálta az én künn maradhatásom iránt, a méltóságos gubernium tagjait disponálta és *Josintzi* uramnál is végzett. Írnak is fel ő felségének iránta és igy et caules et caprae salvae erunt és én sine disgustu fenn maradhatok.

Sub hoc dato veszem mgs. *Lázár* úr levelét is, melyben aggratulálván, kiván szerencsés útat hazafelé, legkisebbet sem említvén mgs. gróf uram szándékáról. Azonban ngs br. *Josintzi* úr in Martio költ levelében írja, hogy ha resolváltatom is, a diétáig ugyan künn maradhatok talán, de akkor benn kell lennem, az alatt maga a szolgálatot elvégezvén *Somlyai* urammal. Accedálván ehhez, hogy a gubernium nagyon szorongatván ezen hívatalnak restauratioját, most miként disponálhatta m. gróf uram, hogy contrariumot kérjenek ő felségétől kinn maradásom iránt, épen fejemben nem fér. Arra nézve sub 23-a hujus megírtam válaszomban, hogy ha indulgeáltatik juliusig való itt maradásom, azalatt disponáljon az úrfiról, ha elébb parancsoltatik, elébb is megindulok, addig mindazáltal nem, míg de 22-a Aprilis költ levelemre választ nem veszek. *M. gr. Lázár úré.*

Pütter uram in collegio juris publici beszéllé, hogy midőn az electorok magoknak vendicálván ius eligendi imperatorem, a több fejedelmektől különös collegiumot constituáltak: első volt akkor rex Bohemiae, 2-dik elector comes Palatinus, 3 dux Saxoniae, 4 marchio Brandeburgicus. A mostani három pap electorokban változás nem lévén. *Bohemiae et Hannoveranus electoratus.*

Midőn pedig cum initio seculi superioris szegény *Fridericus* comes et elector Palatinus cseh királyságával oly szerencsétlenül jára, hogy electorságát is ammittálván exiliumban kellett életét végezni, abban az időben a palatinusi electorság a baváriai herczegnek conferáltatott cum eodem gradu. Bello vero tricenali szegény exul *Fridericus* elector fiának mind franczia, mind svecus pártját fogván, restituáltatott ugyan, de inter seculares ötödiknek, a bavarusnál maradván elébbeni praecedentiája.

A bohemiai electornak hajdan oly privilegiuma volt hogy szabadságábau állott menni, vagy nem menni ad comitia és contribuálni, vagy nem contribuálni ad onera Imperii, az honnan mivel sokszor absentálván magát, jure suo non usus est, lassanként feledékenységbe ment és végre pro tali nem agnoscáltatván, omni jure electorali exutus est; haszontalan akarván vagyis igyekezvén a felséges Austriai házból való királyok is restituálni mind addig, míg a mult török hadakozás és Bécsnek megszállása alkalmatosságával domus Brunsvico-Luneburgensis linea junior magát igen

derekasint distingválván és Leopoldust minden erejével segítvén, kezdette sollicitálni a kilenczedik electorságot. Mely alkalmatosságon a császár és miniszterei két kézzel kaptanak. 1-mo Mert érdemeit ezáltal compensálhatta 2-do Nagy stabilimentumára szolgált a császári méltóságnak, ha electort creálhat. 3-tio Annak alkalmatosságával a bohemiai electorságnak is jussát stabiliálhatja. Megigéri azért a császár, de úgy hogy mihelyt ő auspicálhatja dignitássát, mindgyárt a bohemiai electorságot is igyekezze omni nisu restabiliálni. Intercedáltak egyébb különös conditiók is etc.

Publicálván azért a császár a. 1692. ezen electorságot, igen nagy lármát okozott. Az electorok magok collegiumában admittálni nem akarván, és franczia s mások is azon titulust adni deprecálván vagy inkább recusálván, így hevert arra nézve in suspenso usque ad bellum Hispanicum; ekkor végre a. 1708. introducáltatott és azóta pro tali recognoscáltatik. Könnyű volt azon alkalmatossággal Bohemiát is régi ſussában restituálni, mert a Saxo, Brandenburg és Palatinus abban az időben protestánsok lévén és ezeknek száma a Hannoverana liniával szaporodván, féltek, hogy ha Bohemiát nem restituálják, voto a katholikusokat superálják. Arra nézve cummuni consensu readmittáltatott.

Abbas Fuldensis. Beszéllé azt is, hogy abbas Fuldensis S. R. I. princeps, mint legrégibb abbatia és imperatricis archicancellarius, régen sollicitálja Rómában a püspöki dignitast et omnem independentiam a dioecesano quoqunque praeter pontificem summum. Mindeddig végben nem vihette, hanem a mostani pápa 28-va Nov. anni superioris püspöknek resolválván, qua talem publicálta. De mivel elejétől fogva egy része azon abbatianak ad diocesim Herbipolensem tartozott s ezen okból a herbipolisi püspök ellenzette, szükség volt ennek is consensusát venni. Hogy azért ez is contentáltassék, conferáltatott néki pallium archiepiscopale uno eodemque tempore, a controversa ecclesiákban is rendelés tétetvén. Ezt megértvén a Moguntiai elector, mind úgy mint archiconcellarius imperii és per consequens ab officio az imperium statusi prerogativájának s collegiuminak manutentora, mind pedig amennyiben maga is in eandem abbatiam ius disecesanum sibi competere praetendit, contradicált. Quoad dominum professorem, azt mondá, in spiritualibus recognoscálhatja a kinek tetszik pro episcopo actuali; de mivel summus pontifex statum imperii absque imperatoris et imperii consensu mutandi facultatem non habet, mindaddig míg ezek is consensusokat nem adják, tractálja úgy in iure publico, tamquam abbatem és in collegium principum episcoporum nem

promoveálhatja; s tette azért most edált ius publicumában is in classem principum praelatorum imperii.

Die . . .[1]) currentis jövén hozzánk Salisburgumi gróf *Ibrák*, die 26-ta visszaadtuk mi is a visitát, találván nála professor *Holmán*, *Vedekind* uramékat és az ide való catholicus plébánust; velünk volt *Gesner* uram is, ki, minek előtte oda mennénk, látogatásunkra jött. Beszéllé a plebanus, hogy praedecessora egy p. *Jordán* nevű Benedictinus az itt való catholicum templum építésére gyűlt praeter propter másfél ezer tallért elpazérolta, maga is botránkoztató életet élt, paszamántos köntösökben járt, lovagolt a deákokkal, vendégeskedett etc. és végre látván sáfárságáról számot nem adhat, Helmstádban elébb állott, holott noha vallását nem változtatta, de másképen lévén *cardinalis Quirinus* informálva, invitálta levele által ad frugem, melyen amaz kapván excusálni kezdette magát s költségét és dicsekedett, hogy itt sokakat térítvén meg, az evangelicusoktól nem maradhatott etc., szidta, mint a bokrot. *Gesner* uram hozzá tévén, hogy ezekkel annyira vitte a cardinalist, hogy prelum alá bocsátott levele által dicsekedett vélle, hogy ezt visszanyerte, *Rothfischer*-*ről* hasonló reménsége van, sőt moliri se aliquid aliud grande, mellyből által lehetett érteni, hogy a prussiai királyt akarja megtéríteni. Aminthogy Berlinbe készült is az ott épült catholicum templum consecratiojára, hihető ilyen szándéka lévén, de a szent pápa nem bocsátotta. Ezen cardinalis faveál ezen universitásnak és protectora ezen catholicus ecclesiának. *Gr. Ibrak visitája.*

A berlini Regia Societas praesese *Mupertius* bocsátván ki valamely munkát, melyben inter reliqua írja, hogyha keresztül fúrnák a földet és az ember belé ugranék, bár által mehetne is a lyukon, de in centro megakadna és ha mindkét feliről a földnek embereket bocsátanának belé, lábbal összve akadnának. Melyet *Voltaire* kisatirázott, hogy nem jó *Mupertinnek* keresztül ásni a földet, mert egész Németországnak ki kellene ásattatni, és az emberi nemzet nagy kárt vallana s annakutánna az Europa aequilibriuma is elenyésznék. Ez utolsóval feriálta az angliai királyt. Sok expeditiokban ugyanis, melyek Hollandiában és Angliában prodeáltanak, inter Galliam et Austriam s consequenter Europában az aequilibriumot tulajdonították az angliai királynak és nemzetnek, mellyet a prussiai király, talán *Voltaire* insusurratiojából nem szenvedhetvén, sokat szóllott in contrarium és azon terminust chimaerának mondotta. Meg- *Mupertius.*

[1]) A számnak hely hagyva.

felelt neki *Mupertius*, de visszaadta *Voltaire* kivált Akakia nevezetű satyrájában, mellyért missiot is adott néki a prussiai király. Sokat és sokáig harczoltak egymással, végre *Mupertius* formaliter duellumra hívta és fenyegette, hogy ha ki nem megyen, talál módot, hogy vagy megveresse, vagy megölesse. Erre is tréfával felelt *Voltaire*, hogy illi bellum est indutum, de oly palástot keres, mellyet a *Mupertius* fegyvere meg ne járjon.

Secretarius uram válasza. 27-a Veszem *Henter Ádám* uram minapi levelemre való válaszát, melyben írja hogy mgs. cancellarius uram ő excellentiája megengedte curámra nézve itt maradásomat, de úgy hogy testimoniumot vegyek a medicusoktól, kiknek curájával élek, hogy azon curát el nem mulathattam és a nélkűl veszedelmes lett volna útra indúlnom; elvégezvén pedig a curát, úgy induljak, hogy 21-a Aug. a diéta elején okvetetlen Szebenbe legyek. Azonban mivel minapi levelemben megköszöntem vala hozzám mutatott favorát, a resulotio obtentiojában, válaszol arra is officiose, hogy külömben is örömest cselekedte etc. De parancsolta különös levele által mgs. gubernator uram excellentiája, úgy ipja *Nagy Boldizsár* uram is, reménlvén, hogy causaiban assistentiával leszek. Isten áldja meg érette mindkettőt, én nem is reménlettem, hogy oly szívesen munkálódják előmenetelemet.

Jelenti ennek felette, hogy mgs. *gróf Teleki Sándor* uram excellentiája és secretarius *Boér István* uram jubiláltatván, mindkettőnek helyében való candidatio iránt parancsolat ment, úgy hogy a szász natio részéről is secretarius condidáltassék, kik mivel hárman lesznek, az ifjabbik protocollál, parancsolván ő felsége, hogy minden holnapban a guberniale protocollum felküldessék. Ő felsége születése napján pedig ezen promotiok publicáltattak: *m. gr. Uhlefeld* uram aulae praefectusnak, ennek helyében gróf *Kaunitz* status cancellariusnak, főcancellarius directorii et cancellariae Bohemiae *gróf Haugevitz*, cancellarius *gr. Hodek*, v. cancellarius br. *Bartenstein.*

Macska clavicordium. Tréfálódván *Segner* urammal, beszéllé, hogy egy olasz megpróbálgatván egynéhány macskának vékonyabb és vastagabb nyávogását, egy ládában rekesztette őket, de mindeniknek kinn hadta a farkát, melyeket tett a clavicordium verői alá és mindenik ütőben hegyes vas volt, melyeket midőn nótára vert az olasz, a macskák is mind nótára nyávogtanak.

Bavariai militia. Publicáltatott in Relationibus Publicis, hogy a bavariai elector is oeconomizálni akarván, új lábra állíttatik a

militaris status, mely fog állani 9000 gyalog és 3000 lovas népből. Ezeken kivűl formáltatik 10,000 emberből álló corpus, melyben reformatus officialisoknak is rangjok lészen. Tartozik minden kapitány a maga compagniájára szorgalmatosan vigyázni, complete tartani, recrutázni s jó mondurba és fegyverbe jártatni, az aerariumnak minden aggraviuma nélkűl. De mivel ezen költség 1200 forintot constituáló rendes fizetéséből ki nem telik, rendeltetett e végre illyen fundus. Minden compagniáknak fele hazafiaiból, fele pedig idegenekből állván, az hazafiainak esztendőként 9 holnapi szabadságot adhat az hazájokban való menetelre és munkálkodásra, kiknek azalatt fizetések nem currálván, ezen fizetésből köteles a fenn írt szükségeket kipótolni. Elrendeltetett e végre minden kapitánynak circulusa vagyis quártéllya, hová mind recroutáit vihesse, mind pedig a hazafiait kibocsáthassa. A katonák számára való fegyvert, mundurt és gabonát pedig tartozik minden földesúr maga magazinumába bévenni, hogy e végre külön épületekre szükség ne légyen. Egy obersternek fizetése 6000 forint, majornak 5000, kik a regiment cassájáról cautiot állítani tartoznak. Maga az elector generalissimus lészen, egy infanteriae generalis, két infanteriae general-lieutenant, és egy lovas. Ezek négyen constituunt totum generalatum.

Ost-Gotthlándban im Risinge ao. 1682. 26. Nov. született egy *Hekau Tyrso* nevű gyermek, ki 3-ik esztendőben járván, szóllani kezdett, 8 esztendős koráig beszéllett. Egy karácson estvéjén fejét mostoha anyja lúggal megmosván, egészen szava elállott, nem szólhatván egyebet, hanem: *ha*, pro ja, és *ho*, pro nein. *Gotthlandus néma.*

14-a és 15-a Januarii currentis anni étszaka 71 esztendős korában a vén ősz öreg ember felserkenvén, nyelvét hosszabbnak találja; beszélni kezd, mondván elsőbben is egy templombéli könyörgést; azóta is örömest imádkozik, és dicséri az Istent jóvoltáért.

Prussiában Königsbergben egy házas asszony kilenczedik gyermekét akarván a világra hozni, ijedtség miatt oly forró hidegben esett, mely harmadnapra megölte; teste megmosattatván, ágyra teszik; harmadnapon koporsóba tenni akarván, térde között találnak egy megholt gyermeket, ki természet rendi szerint jött e világra és vollkommenes Kind.

Londinumi Regia Societas megholt praesese *Hans Sloané* müntz-cabinetját pro gloria gentis vették meg az anglusok 20,000 font sterlinen, melly teszen száz és húszezer tallérokat. 30 drb foliant catalogusa. Ennek bibliothecájában *Hans Sloané müntz-cabinettje.*

vagyon 50,000 drb könyv, 347 darab festékekkel van illuminálva és 3516 darab manuscriptum közötte.

Moses kősziklája Arábiában.

Egy angliai veterum monumentorum studiosissimus episcopus 2 embert küldött az arábiai nagy pusztában, azon kősziklának szemlésére, mellyet Moses megsujtván, bőséges vizzel elégítetett meg az Izrael népe belőlle. Az azon kősziklán levő inscriptioknak lefestésére inkább, mint leirására, mivel nemcsak feles inscriptiok vadnak ottan, hanem a víz kiszökellésének és folyamatjának is helye; az ott jártak relatioja szerint nyilván megtetszik és úgy reméll azon püspök, hogy Mosessel egy idős inscriptiokra akadhat, mely valóban nagy raritas lenne.

Carolus magnus coronatioja.

Carolus Magnus invitáltatván a pápától maga segítségére a longobardusok és ezeknek királya *Desiderius* ellen, a longobardusokat megveri, Frankciához nem incorporálja, hanem csak annectálja. Rómában megyen, holott nagy örömmel és veneratioval fogadtatik, patriciusnak creáltatik, mind a pápa *Hadrianus Primus*, mind a senatus, minden jussokat általadják etc. és azt is, hogy sit dominus Romae és a pápa tartozzék tőle magát confirmáltatni; habeat supremam potestatem circa sacra etc. Onnan menvén a saxok ellen és azokat is subjugálván, azalatt Hadrianus meghal, választatván helyében *Leo III.*, *Carolustól* confirmáltatik. De mivel Rómában voltanak sokkal elébb való patricia familiák, azok arra vágytak, hogy közüllök választatnék summus pontifex és azért irigykedvén *Leora*, mindenképpen vádolták nemcsak, hanem megfogták, verték és amint a coaevus scriptorok írják, noha szemétől és nyelvétől is megfosztatott, mindazáltal ugyan csak szóllott. Ki *Carolus* auxiliumát invocálván, elment Rómában ad dicendum ius, nem probálhatván az accusatorok vádolásokat, *Leo* magát purgatorium iuramentummal megigazította és őtet *Carolus* jobban is firmálta. Egy karácson ünnepére bémenvén azután *Carolus* Rómában, valamint mindenkor [1) . . . .

Junius 1753.

Madam Pompadour disgratiája.

Die 9-a professor *Gesner* uram in suis praelectionibus beszéllé, hogy a mostani franczia királynak maitresse Madam *Pompadour* (kiről oda fel is írtam) az londinumi Diurnál szerint disgratiában ment a király előtt. Történt ugyanis csak a múlt napokban, hogy egy főpictor meglátván egy

---

1) Itt megszakad a Napló májusi része s következik junius.

koldús leánynak mind ábrázatjára, mind pedig teste állására nézve igen ritka szépségü formáját, elszánja magában, hogy Venusnak szépségét semmi inkább azon szegény leány formájánál ki nem fejezhetvén, a szerint festené le. Béviszi e végre a képírók akademiájában és ő kegyelmét a szükséghez képest levetkeztetvén, igen derekasint lefestette. Mely kép a királynak repraesentáltatván, annyira belé szeretett, hogy mindgyárt magához vitetvén, Madam *Pompadour* helyében substituálná.

Ezt én a vallusra sétálni menvén *gr. Bonto* wachtmeister és v. *Der Nattal,* beszéllém nékiek, minémü csúfos ujság az; melyre felelé a *gr. Dernath* (!) hoffmestere, hogy könnyen lehet elhinni, mert Madam *Pompadour* nem sokkal nagyobb familiából való.

Ismér ugyanis Holsteinben egy *Vederken* nevü nemes embert, ki ifjú korában Párisban menvén experientia kedvéért, hozott onnan Holsteinba magával egy *Poissou* nevü szolgát, ki mellette mintegy főszolga és pohárnak képen volt. Ez megunván Holsteinban, visszament Párisban maga leányával és fiával edgyütt, kinek leányát ritka szépségéért vette el egy fináncz officialis. Történt egy alkalmatossággal, hogy a király sokáig tartó metzi nehéz betegsége után nagy aviditással váratván Párisban, a dámák is mindenfelől felgyülének udvarhoz, a nem udvariak pedig a tanácsházhoz; megjelent ezek között ezen *Poissonak* is menyecske-leánya, kit egy nézésből annyira megkedvelt a király, hogy maitressének venné, herczeg asszonynak és *Madam Pompadournak* nevezné; sok jószággal, pénzzel ajándékozná etc. Ezen *Madam Pompadournak* öcscsét hívta *petit frère*, ennek akarta ordinem s. spiritus ceruleum adni, mely szándékát *Duc De Noallival* communicálta volna, ez azt felelte: *So Poisson est troi jeun. (!)* Melyre nézve elmulatta. Azt mondják, nagyon le is kopott már szépsége a sok piros festék miá, mellyel abutálnak, a mint mondgyák, a franczia dámák. *Nemzetsége és hogy akadott a király reá.*

Amelly két általag tokaji bort az úrfi számára küldött méltóságos gróf *Teleki László* uram, azon boroknak felette sok seprőjök levén, egyiket kifőzettük, másikra az úrfi rénusi bort töltetett. A mely részit midőn *Segner* uram maga destilláltatná, beszéllé annak alkalmatosságával, hogy mivel a seprőnek vagy egyéb gabonának etc. az a része, mely nagyobbára a szagosságát okozza, innen szükség 2—3 vagy több edénybe venni az égett-bort, mert az eleje legjobb, közepe utánna való, utólja pedig legrosszabb és szagosabb. Szükség pedig vizzel a seprőt megelegyíteni, mert úgy tisztábban destillálódik. *Spiritus destillatioja.*

Mentől gyengébb a tűz alatta, annál jobb, mert úgy csak a tiszta spiritus takarodik, és a sedimentuma, melynek olajos particuláji szagosítják meg a spiritust, nem forr fel és nem ég meg a seprő; ha pedig a kemény tűz miatt víz menne is által a spiritus közzé, könnyű azt azután separálni, de bajosabb a szagát elűzni.

Modus destillandi in China. A Chinabéliek így főzik: egy nagy réz üstbe alól a fenekire egy darab fát vagy többet tesznek s abban tesznek más seprővel tele fazekat, úgy hogy a víz körül folyhassa. Megtöltik osztán vízzel az egész borfőzőt a belső fazék felső ajakáig, ha belé foly sem árt. Ezt főzik osztán igen jó successussal, melyet *Segner* uram is legjobb methodusnak mondott. Ilyen okát adá. A víz ha egyszer forr, akármint főzzék, de soha melegebb nem leszen, hanem egy állapotban marad; a tűznek pedig ereje azon fazekat, melyben a seprő vagyon, az alatta levő fától és víztől nem érvén, se meg nem ég a seprő, sem a megszagosító particulák, olaj a fenekéről fel nem mennek, hanem mindenkor egy állapotban maradván, szag nélkül való delicat spiritust lehet producálni. Melyet megigére, hogy megmutat, de ha casu quo elfelejtődnék, azért írtam ide, hogy ki ne essék a fejemből. Ha pedig ugyancsak elkerülni semmiképpen nem lehetne, hogy valami szag ne accedáljon, rectificálni kell iuxta normam inferius praescribendum; úgy minden kedvetlen szag elűzetik.

Rosolis készítésének módja. Ha ki rosolist akar csinálni, főzze meg vízben a nádmézet; midőn forrni kezd, üssön tyukmony fejérit belé, meg összveszedi a tajtékját és hányja ki belőlle; midőn a tiszta nádméze marad, elegyítsen annyi tiszta vizet közibe, a mennyire akarja a rosolis erejét temperálni; ha meghűl pedig töltsön spiritust reá; mivel ha melegen tölti, sok spiritus expirál, tehet fűszerszámot köziben, mineműt akar, úgy narancsot vagy egyebet is. Sárga vagy veres színt lehet néki adni illy formán. Nádmézet vaskalánban szénen tajtékostól együtt főzzön, addig, míg valamennyire feketedik, törje meg azt apró porra, és tegyen annyit belé, amennyire akarja a színének sárgaságát, vagy verességét nevelni; megzavarodik ugyan kevéssé, de ismét megtisztúl. Vizet is lehet festeni és bort is, ha valaki mást borral akar jól tartani, és hogy észre ne vegyék, maga hasonló színű vizet akar innya. Mivel pedig a spiritus a vizet consummálja lassanként, e pedig mérges materia: az apróbb lombiknak lehet csőt és fedelet üvegből csináltatni; vagy pedig mivel hamar elromlik, kivált a nagyobbiknak jobb ónból készíttetni.

M. gróf úr lemenetelemet tiltó levele. Die 9-na currentis veszem de 22-da m. Maji Szebenből kelt levelét mgs *gróf Teleki László* úrnak, mellyben írja

hogy de 22-da és 28-a Aprilis, úgy 2-da Maji költ leveleimet vette egyszersmind, és mihelyt megértette resolutiomat, úgy azon parancsolatot is, mely szerint 3 hétre Bécsben kellene lennem, írt mindgyárt Kertsesoráról és megírta, hogy absolute meg nem engedi az úrfi mellől való mozdulásomat, könnyű lévén számomra dispensatiot szerezni; jelenti azt is, tudja, hogy köszönöm promotiomat még egynek s contribuált is valamit, de nagyobb részént köszönhetem ő nagysága a legfőbb helyen való intercessiojának. Emlékeztet arra, hogy a candidatio alkalmatosságával is akartak engemet a Bécsben való lemenetelre praecipitálni, megírta akkor is, hogy várjam el a resolutiot és licentiát fog szerezni, mely szerint most ezeket cselekedte: Mihelyt a resolutiot megértette, írt a cancellaria minden membrumainak, de írt kivált méltóságos *Königseg Erbs* jó patronusának, és más német nagy uraknak, hogy nyerjenek licentiát számomra még esztendeig való itt maradásra, azalatt. más azon fizetésre hívatalomat administrálhatván. Irt e szerint a mgs gubernium is ő Felségének, mely holnapi postával elmegyen; mellyekre nézve scrupulisálnom és az oly siető lemenetelről gondolkodnom nem méltó és teljességgel oly hirtelen meg sem engedheti, de talán arra lelkem sem vinne, ő nagysága sincera cavallierica parola caveál levele által hivatalom és existimatiom iránt, hogy azokban, akármint ijesszenek, legkisebb csonkulást is nem szenvedek, nemcsak ily csekélységet, hanem ennél tizszerte nagyobb dolgot is könnyű levén ő nagyságának felséges asszonyunktól megnyerni, melyet meg fogok ennekutánna is tapasztalni; de most többet pennára bízni nem mér. Irja, meg kell vallani, hogy fiát Németországon nálam nélkül hadni csak egy óráig sem kivánja, bár nagy kára következzék is belőlle. Lelkemtől kérdi, ha más valljon hivatalomat bétölthesnéé? etc. Iterálja ismét, hogy lemenetelemet meg nem engedi.

M. gr. Bethlebe Gábor uram levele, hogy juniusban Bécs legyek.

Veszem ugyanazon postával mgs *gr. Bethlen Gábor* uram de 29-a Maji költ levelét is, melyben irja, hogy az én curámra való nézve itt maradhatásom iránt vehettem eddig mgs cancellarius uram excellentiája akaratját, melyhez magamat szabhatom is, de jobbnak tartanám, ha lehetséges volna lemenetelemet és hivatalom folytatását, az ő Felsége szolgálatja jelenlétemet kivánván. Külömben is kinn mulatásom másoknak panaszolkodásra szolgáltathatna alkalmatosságot, melyet mindenkor, de főképen most eleintén kerülni szükség. Ez eddig mind irgalmas parancsolat, de p. scriptában maga kezével ezt írja: Szintén tegnapi postával veszem *gr. Teleki László* úr levelét, melyben praeten-

sive praetendálja fenn maradásomat az úrfi mellett, azért ha szolgálatomhoz akarok menni, menjek minél hamarább, mivel ha késem, candide írja, hogy bizony maga suggerálni fogja, hogy más resolváltassék helyettem, az ő Felsége parancsával senki se játszodjék. Ha én nem assecuráltam volna ő nagyságát, hogy mihelyt a resolutiot veszem, mindjárt leindulok, soha bizony senkinek nem recommendált volna. Juniusnak végét elvárja, ha addig Bécsbe nem leszek, maga kérni fogja a mgs cancellarius urat, hogy representatiot adjanak ő Felségének az én cassáltatásom és más resolutiója iránt.

Veszem ugyanekkor az öcsém *Halmágyi Mihály* uram levelét is, ki annyival inkább sietteti lemenetelemet, mivel mgs *br. Bánffi Zsigmond* úr mondotta, hogy hiában sollicitál dispensatiot mgs gróf uram, mert meg nem nyeri.

Ezeken való anxietasom. Midőn én ezeket egyben olvastam, megvallom felette nagyon confundáltattam és kételkedtem mi tévő légyek, az itt való maradásra invitálván ezek:

1-mo. Mgs Gróf uram és a mgs asszony csekélységemben való nagy megnyugovások és constans akaratjok, hogy az úrfi nálam nélkül idegen országon ne maradjon. Természeti, és hozzám is mutatott kegyessége.

2-do. Hogy nemcsak mostani felette hasznos collegiumaimat végig hallgathatom, hanem többet is tanulhatok.

3-o. A német és franczia nyelvekben való profectusom jövendőben, most egyiket sem értvén.

4-to. Az experientia, mely felette nagy voluptast causálna bennem, ha feles idegen udvarokat, Hollandiát, Angliát etc. visitálhatnók.

5-o. Egy szóval készebb elmével auspicálhatnám szolgálatomat.

6-o. Attól való tartalékom, ha a mgs urak és addictussai ingratitudoval találnak vádolni, és reám neheztelni.

7-o. Mivel a mgs urak semmit az úrfi iránt, in causa mei reditus nem disponáltak, valjon elhagyhatom-e sine noxa másra bízva az úrfit.

E contrario pedig a hazamenetelre kénszerítvén:

1-o. Már megállapodott aetasom, 34-ik esztendőben járván és ideje levén, hogy magamat figáljam.

2-o. A mgs gubernium és publicum szolgálatjának szüksége.

3-o. Mgs cancellarius úr excellentiája, kivált mgs *gr. Bethlen Gábor* uram szoros parancsolatja; és attól való félelmem, ha másnak adnák, micsoda ember lehetne az?

4-o. Mivel én in antecessum írtam mgs gr. úrnak hogy ha mozdulásomat nem kivánja, assecuráljon de sallario

hogy ha ammitálnám is hivatalomat és együtt járó existimatiomat, ugyancsak annyi szolgálatra és időre, mennyi ezen hivatalra kivántatik, nékem fizetésemet mindaddig megfizetik, míg ő Felsége kegyelmességéből más hasonlót nyerek. Mgs gróf úr pedig csak hivatalomról és existimatiomról caveál, melyek hatalmában nincsenek s a fizetésről profunde hallgat. A honnan látom, hogy az engedelemben maga sem bizonyos, s hogy vessem hát koczkára bizonytalanságért szerencsémet?

5-o. Ha másnak nem resolválnák is, hogy vonjam én annyi patronusim disgratiáját magamra, kik tudom éppen nem akarják kinn maradásomat és talán némelyiknek reprehesiója egész életemet nyughatatlanná tenné.

6-o. Az öcsém írja, hogy mgs *br. Bánffi Zsigmond* uram is az engedelemhez nem bízik, minapi levelében mgs *gr. Lázár* úr sem emlékezik rólla, se más nem ír a mgs gubernium akarattjáról is.

7-o. Igaz ugyan, ha animi tranquilitasom volna, itt jól tanulhatnék azalatt, de ha igazat kell vallanom, ez esztendőben ritkán volt ehhez szerencsém, s ha itt maradnék, még ritkábban lenne, az úrfi durva természete miatt és így itt is gyötrődném, amott is is gratiámat elveszteném, nem csak a publicum, hanem az urak előtt is.

8-o. Azért akar erővel mgs gróf uramék itt tartani, hogy az úrfi iránt való céljokat elérjék és a hazában gyönyörködgyenek profectussiban. Mivel pedig az úrfi absolute hazamenni nem akar se most, sem ennek utánna: jobb nékem, hogy most nehezteljenek reám az urak, mint ennek utánna, mert most mások apprehensioját elkerülöm, amúgy pedig mind az urak, mind a publicum reám neheztelnének, azonban itt is gyötrődvén, életemet rövidíteném etc.

Ezekre nézve megírám következendő postával, hogy mivel mindenek csudálkoznak in his circumstantiis miért mulatok csak egy órát is, arra nézve még 14 napig várakozom, ha addig sem jön semmi tudósításom, 15-ik nap bizonynyal leindulok és azzal lelkemet sem sértem meg, cum periculo eleget várakozván dispositioja után, melyet ha szinte sajnállanak is, de nem improbálhatnak; ha azért még dispositiot nem tettek az úrfi iránt, csak küldjék el, mert bizonyosan engemet itt nem ér etc.

Irtam mgs *gr. Bethlen Gábor* úrnak is, hogy ha szinte juniusban Bécsben nem érkezhetem is, ugyancsak innen még juniusban megindulván, julius elején Bécsben leszek, kérvén, hogy gratiáját tőllem meg ne vonja etc. E szerint declerálltam magamat *Henter Ádám* úrnak is, hogy ha valami

reprehensio irántam lenne, excusálni méltóztassék. Adja Isten szerencsés végét.

Dömjén uram levele. Rozsnyai proiectuma. Die 18-va veszem *Dömjén* uram de 9-a Junii költ levelét, melyben írja, hogy mgs cancellarius uram excellentiája intimáltatja most is, hogy sub sigillo facultatis vigyek curam szükséges voltáról testimonialist. Mgs gróf úr fenn maradásom iránt való instantiájáról írja, hogy mindenek csudálkoznak rajta, hogy gondolja is meg; proiectálta *Rozsnyai* uram, hogy interimaliter substituáltassék, persuadeálta a mgs guberniumot is, hogy levelével secundálja intentumát. Nem inclinálnak semmiben reá, sőt azt mondják, ha fejedelem volna sem kellene azt kérni; még instantiája nem proponáltatott, ígéré ha meg lészen, a resolutioról tudósít.

Testimonium academicum. Die 20-a voltam prorector *Veber* uramnál, hogy reversalisom tenora szerint testimoniumot vegyek, mennyi idejig mulattam itten; igéré mindgyárt és azt mondá kétfélét adhat, egyet nyomtatottat, pecsét nélkül; mást írottat sub sigillo universitatis; ez utolsónak nagyobb hitele leszen. Minek utánna ez utolsót választottam volna én is: azt mondá, az első ingyen adatik, az utolsónak 2 tallér az ára: nem változtathatám meg. Mondá azt is, egy levelet fog küldeni *Bruckental* úrnak.

Rosolist csináltunk et vasa. Minekutána *Segner* uram destilálta volna rendszerint való lombikban a spiritusnak egy részét, más részét pedig a Sinabeliek szokása szerint: experiáltuk az első destillatiot sokkal erősebbnek és elég szag nélkül valónak; de az utolsót sokkal gyengébb és kedvetlen szag nélkül valóbbnak lenni. Összetöltötte azért mindkétféle spiritust, másodszor egy más pléhből csinált edényben, mely rendszerint való rézlombikban belé bocsátatott, vizzel körülvétetett és úgy separáltatott a köziben elegyedett víztől; ez már igen erős volt, és a kalán fenekére tett puskaporon noha semmi nedvesség nem maradott, mindazáltal meg nem gyujtotta, mely a legerősebb spiritusnak a próbája, ha tudniillik a kalánba levő puskaporra öntött spiritust meggyújtván úgy elég, hogy a puskapor végre fellobbanjon.

A közönséges lombik ilyen volt minemü sub A,[1]) de a melyet keresztűl levő lineával kétfelé lehetett választani, ennek felső része is réz volt, feje pedig üveg. A benne levő figura sub B. representálja a deszkára tett fazekat, melyben a seprő vagyon vízzel elegyítve és köröskörnyűl víz, de mely meghaladja kivűl a seprő magasságát. Másodszori des-

---

[1]) A betük a Napló szélén rajzolt ábrákra vonatkoznak. *A.* alatt egy réz edény rajza, melyben egy kisebb *B.* edény van, faalapra téve.

tillatiojakor is élt ezen lombiknak alsó részével, de a fedele és benne levő fazék helyett élt ilyen forma pléh edénynyel, mint sub C. megtetszik.[1]) Ezen edényt beléeresztette a lombik alsó részében, köröskörnyűl vízzel megtöltötte és úgy ment által a spiritus, az igaz, ami víz ezen edényben separálva maradott a spiritustól, az a benne lévő olajtól nagyon szagos volt, és a spiritus tiszta. Öt lábnyi magassága volt a felső tubussának. Azt mondá mentől magasabb, annál inkább nem megyen által a víz benne, hanem lehull és tisztábban marad a spiritus. Ilyen forma figurája volt az egész machinának, D.[2]) Harmadszor ugyan azon közbülső edényben beletöltött a tiszta spiritusból egy keveset víz nélkül, a tubusában egy zacskóba varrva akasztott fel calamum aromaticum, ezen keresztül menvén a spiritus, igen nagyon inbibálta csak a tiszta szagát és nem keserűségét. Kétannyi nádmézes vizet töltöttünk köziben, s igen finom volt. Ha ki cinnamomumból citrom, narancs s egyebekből készítene egy-egy kevés efféle speciest, sokféle rosolist készíthetne vélle, temperálván egyiket a másikkal. Csirizes papirossal ragasztottuk összve a csőket.

Beszélgetvén a puskázásról, mondá *Jelin*, hogy ő megtöltvén a puskát azaz pistolyt golyóbissal, ha akarja általlövi a deszkán a golyóbist, ha akarja pedig nem. Ez nékünk csudának tetszvén, interpretálá osztán, hogy rendszerint a mérték szerint való puskaport az ember megfojtván, a golyóbist beléereszti, teszen papirost fojtásúl a golyóbison felűl, de csak a csőnek a végére, úgy hogy a golyóbis járhasson a két fojtás között szabadon. Simulálja az ember mintha a fojtást bétaszítaná és a vesszőt zörgeti a maga helyén. Ha által akarja lőni, lebocsátja a golyóbist a puskapor fojtására, feltartván a cső véget, ha pedig nem akarja által lőni, lebocsájtja a végére és ereje nem lészen az általmenetelre. Rendes bolondság. *Lövés mestersége.*

Gravitates specificiae plurimum corporum repertae huius modi sunt: Aurum 100, Mercurius 71$^{1}/_{2}$, Plumbum 60$^{1}/_{2}$, Argentum 54$^{1}/_{2}$, Aes 47$^{1}/_{3}$, Ferrum 42, Stannum purum 38$^{1}/_{2}$, Magnes 26, Marmor 21, Lapis 14, Cristallus 12$^{1}/_{2}$, Aqua 5$^{1}/_{3}$, Vinum 5$^{1}/_{4}$, Caera 5, Oleum 4$^{1}/_{4}$.

Volder repererat pondus pedis cubici aquae 64 librarum. Habet aër se ad aquam, ut 1 ad 971.

---

[1]) *C.* alatt egy csonka kúpalakú edény rajza látható, melynek szája felett egy magas ∩ alakú cső van.

[2]) *D.* alatt ugyanez az edény csövestől, az *A.* alatt rajzolt rézedényben.

Julius 1753.

(Halmágyi Bécsbe érkezése.) 19-na Isten kegyelméből estve szerencsésen Bécsben érkezvén, portékáinkat a vámhoz bérakták, az nap nem revideáltathatván. Szállottam pedig hamarjában az Aranyos-Szarvas-hoz. Másnap portékáim revideáltatván, egynéhány darab könyveimmel edgyütt által küldöttenek a könyvek revisiojára, holott is a német nyelv kedveért hozott két románt tőllem elvevének. Kérdvén az revisor nevemet és hazámat, kérdé cum affectu, ha voltam-é *gr. Kinigszeg* (!) *Erbsnél* és consiliarius *Vagnernél?* Felelém: nincs egyiknél is semmi dolgom. Monda erre: igen javalja, hogy mindeniknél magamat insinuáljam, mert ő látott én irántam némely leveleket, melyekre nézve megérkezésemet szükség megjelentenem, ha az apprehensiot el akarom kerülni. Mondám néki: igenis elmegyek. Találkozván onnan visszajövén mercator *Schroek* urammal, ebédre híva, hogy a fogadóban hús nem lévén, egy darab tehénhúsra jó szívvel lát, a mint meg is cselekedte. Délután kerestém *Dömjén* uramat, de Posonból föl nem jött volt. Menék mgs *gr. Bethlen Gábor* úrhoz, kinél találám az öcscsét *mgs Miklós* urat és consiliarius *Bándi* urat, kik igen jó szívvel látának ugyan, de csudálkozék az első, miért bátorkodtam ennyire késni és mondá, ha még egy hétig késtem volna, hivatalom nélkül kellett volna ellennem. Mentém magamat erőtelenségemmel.

Estve megérkezvén *Dömjén* uramék, hozzájuk menék, vacsorám is ott lévén, igen jó szívvel láttak. Beszélték, hogy Mátyás király idejétől fogva egy summában oly szép magyarságot nem látott senki, mint a Posonnál exercirozott hét (Huszár manöver Posonynál.) huszár regimentek. Herczeg *Lobkovitz* jó szívét a magyarokhoz itt is kimutatta, és azt mondá, hogy ő felségek személyét in his circumstantiis csupa magyarokra bízni nem lehetvén, ő maga Poson vármegyében lévő regimentét contrahálta, hogy ő felségeknek securitások légyen. Ezen a palatinus cum consilio locumtenentali nagyon megindulván és a táboron nagy lárma lévén, ezek *Lobkovitz* ellen panaszoltak. *Lobkovitz* is maga szándékát végben vinni igyekezett. Ő felsége eleibe menvén a dolog, csudálkozott rajta és *Lobkovitznak* nagy capitulumot adván, megparancsolta, hogy regimentét mindjárt dissipálja. Ő felségek érkezésekor mind az 7 regiment lauffeyert adván, igen tetszett; és parancsolta, hogy az ultima plánának minden portióra egy márjást adjanak. Másnap pedig az exercitium igen dicséretesen végben menvén, ő felsége felette gyönyörködött benne és megparan-

csolta, hogy maga complacentiáját s contentumát a népnek rendről rendre adnák értésére, úgy a tegnap resolvált egy-egy márjáshoz még megannyit superaddáljanak. Véghez vittek minden exercitiumot mindenek csudájára, melyet invitus a németek is bár invitus dicsérni kénszerítettenek. Mind lovon, mind gyalog. ellenkeztenek egymással és az ütközetnek minden részeit producálták. Legelső volt az exercitiumban a *Splinyi* regimentje, utánna való a *Nádasdié*, a 3-iknak helyét érdemelte a *Kálnokié* etc. *Károlyié* nem a java volt; a vén *Baranyai* és *Beleznai* generálisokkal sokat beszéllettenek ő felségek. A császár *Beleznaitól* kérdvén: quomodo valet domine pater? felelte, hogy a szemén kivűl övig még szolgálatra való a dereka, de a lábai gyengék. Mindkettővel sokat beszéltek és a *Beleznai* kisebb fiát 2-szer hívattatta ő felsége az attyával maga eleiben és szándékozta kapitányból 20 vagy 22 esztendős fiát v. colonellusnak tenni, de egy öreg főstrázsamestere lévén a regimentnek, a maga hoszszas szolgálattyára és érdemére nézve kérte, hogy ne tegyen ő felsége gyermeket eleiben; ezt v. colonellusnak, *Beleznai* fiát pedig főstrázsamesternek denominálta, úgy a *Károlyi* generális kapitány fiát is v. collonellusnak; a több promotiókat az oberstergégen kivűl bízta ő felsége a proprietariusokra. Mondák *Kálnoki* generálissal is contentus volt a császár és császárné, kivált *Károlyival* sokat beszéllett. Mondta a császárné *Beleznainak*, hogy megigérte ezelőtt két esztendővel, hogy ő felségét meglátogatja, meg is cselekedte és igéretét bételjesítette; arra nézve ő felsége is igéri és fogadását bé is teljesíti, hogy a jövő esztendőben vissza látogatja. Szenteltek valami zászlót is fel, melyben ő felsége arany kalapácscsal arany szeget, mások pedig ezüst kalapácscsal ezüst szegeket vertenek. *(A császár és a magyar urak.)*

21-a Menék mgs cancellarius uram excellentiája udvarlására. Kérdé mikor indúltam, mikor érkeztem és minemű alkalmatossággal jöttem, az úrfit hol hagytam, kire bíztam? etc. Examinála betegségemről, kérdé hoztam-e a Medica facultástól testimoniálist? és censeált, miért nem jöttem elébb? s azt mondá csudálkozik, miért nincsen a Medica facultástól testimoniálisom, holott parancsoltatott volt? Én excusálám a decanus absentiájával és igérém, ha parancsolja procurálhatok. Erre azt mondá, hogy ha az animadversiot el akarom kerűlni, szükség leszen, mert külömben bajom lehet érette, mert nekem engedetlenség imputáltatott és hanemha kitisztázom magamat alóla, még nem késő animadversiot experiálni, és ha még keveset késtem volna, hivatalom nélkül kellett volna maradnom. Jól esett arra *(Halmágyi az erdélyi főkanczellárnál.)*

nézve, hogy eljöttem és még a diaeta terminussa előtt Szebenbe légyek. Mondá, hogy vette mgs *gr. Teleki László* uram levelét kinn maradhatásom iránt, de felette csudálkozott rajta, egy regens fejedelemnek is azt kérni sok lévén, hogy ő felsége maga szolgáját adja egy privatus ifjú cavallier hofmesterének, külömben is könnyebb hofmestert szerezni, mintsem az ő felsége szolgálatjának szenvedni. Arra nézve nem is válaszolhatott mgs gróf úr levelére, hanem másoknak mondotta meg, hogy írják meg kérésének lehetetlenségét etc.

(Halmágyi látogatásai Bécsben.) Voltam consiliarius *Bándi* és prothocollista *Bálinth* uraméknál, kik igen jó szóval láttanak. Ebédet ettem *Dömjén* uramnál, ki adá kezemben bátyám *Bölöni Sándor* uram levelét, melyben írja, hogy a múlt januáriusban nemes *(A közép-szolnoki alispánság.)* Közép-Szolnok vármegye restauratoriáján a mgs főispány uram az emeritus v. ispányt, ő kegyelmét és *Szabadszállási* uramat candidálván, az egész vármegye communi consensu ő kegyelmét választotta; és tovább az emeritus viselni nem akarván, ő kegyelmét béeskették, a mgs gubernium maga commendatiojával a vármegye electioját secundálta, itt mégis ő felsége *Szabadszállási* uramat confirmálta, kire csak egy votum sem ment. Melyet megértvén a vármegye, rajta felette megszomorodott és a guberniumnak is követek által representáltatván és álmélkodással értette és mivel semmit addig a gubernium ez iránt nem vett volt, akkor meg nem mozdulhatott benne, de mihelyt publice fog constálni, igyekezi a vármegyét és a v. ispányt manuteneálni. Érkezett az igaz az installatio után olyan parancsolatja ő felségének, hogy a confirmatio előtt senki hivatalját ne auspiciálja, de az futura et non praeterita obligálhat etc. (Plura in litteris, kivált mgs cancellárius uram kemény leveléről). Megvallom nagyon afficiált ezen dolognak méltatlansága, ha szinte máson történt volna is, annyival inkább, hogy oly kedves és qualificatus testvéremen.

Melyre nézre estve felé mgs gr. *Bethlen Gábor* uramhoz menvén és csak magát egyedül találván, ezen dolgot előhoztam és a levélnek is nagy és szükséges részét elolvastam. Kérdezé *Szabadszállási* személyét, capacitását és azt mondá, ezen dolog másképpen adatott volt fel; megválik miként fog proponáltatni.

(Benők referendariusnál.) Mentem referendarius *Benők* uramhoz, kérdé ez is, hol hagytam az úrfit; mondá, oly levelét vettem mgs gróf úrnak, hogy magára fenn hagyni nem bátorkodván, megírta nékem, hogy magammal hozzam le. Kérdém, de quo dato van? mutatá de 23-a Junii. Mondám azon levele circa

14-tum praesentis érkezett Göttingában, én pedig ultima Junii megindúltam, mivel nekem szüntelen tiltotta leindulásomat, tovább fenn maradni nem bátorkodtam. Mondá azt is, írt volt mgs gróf uram az úrnak is kinn maradásom iránt szerzendő dispensatio felől s noha látta lehetetlenségét, mindazáltal complacendi studio ill. d. comiti, gr. *Konigseg* (!), cancellarius és *Schmidlin* urakkal is szóllott, de haszontalan és megírta mgs gróf úrnak, hogy hozzá reménsége nem lehet, s arra való válaszúl vettem ezen levelét. Mondám: felette sajnálom, hogy előbb nem írta, hogy vehettem volna helyben levelét és magamat ahoz conormálhattam volna, de már késő.

(A kancellárián.) Innen elmenvén, tértem bé a cancellariára, holott köszöntém registrator *Vest* uramat a cancellistákkal együtt; mutatá diplomámat, mely elég jól van expediálva, hanem egygyel tettek többet belé a valóságnál, de mivel már ő felsége subscribálta, nem lehet corrigálni; várom a pénzem, hogy kiválthassam.

(Gr. Bethlen Gábornál.) 22-da. Délig szállásomon lévén, ebédet ettem mgs gr. *Bethlen Gábor* uramnál, holott csak ketten voltunk. Mondá, bátyám *Bölöni László* uram a tisztek nevével offerált volt nehány aranyat a v. colenellussal való causajában és egynéhányszor megmondván, hogy nem kell, szinte megharagudott reá, hogy kisérgette véle. Consiliariusságának első esztendejében pedig 800 aranyat szerezhetett volna, de semmit el nem vett, hanem *Diettrich* küldött Szebenből egy általag havasalföldi bort, mellyel engemet is kinála. Beszéllettünk a bor commerciumról s azt mondá, 100 vagy 200 aranyig maga is belé állana, ha jó factorra és társaságra találna. Onnan mentem secreatrius *Henter Ádám* uramhoz, magát otthon nem találván, az ifjú asszonynyal discurráltam, superveniála osztán és egy darabig beszélgetvén

(Matolainál.) Mentem *Matolai* uramhoz, kivel voltam a kertében harmadfél óráig. Beszélgetett sok dolgokról, mondá, mint sírt-rítt levele által mgs gr. *Teleki László* uram és mely nehezen vették, mind *Kinigszeg* (!) excellentiája, mind pedig mások kinnmaradásomat sollicitáló leveleit. Mondá azt is, *Kerekes* 50 aranyat igért, ha a registratorságot megnyeri; de az öcsém és mgs generális *Gyulai* uram leveleit vévén, hogy énnékem assistáljon, mind erről, mind pedig mások requisitiojáról lemondott, s elsőben mgs cancellarius uram excellentiája másnak akarván conferáltatni hivatalomat, difficultásokat forgatott, hogy recenter menvén ki, kárt vallok experientiámban és tanulásomban, de ugyancsak

mind mgs guberniumtól, mind sok privatusoktól commendáltatván, nem lehetett személyemet praetereálni.

Írta azt is gr. *Teleki László* uram, hogy már nekem parancsolt, hogy bagásiánkat egyben rakván és Göttingában hagyván, az úrfit oly véggel hozzam fel, hogy *József* úrfival együtt valami jó ember directioja alatt ismét kiküldje. De maga is azt mondá, nagy kár lett volna visszahivatni, és fogja az urakat persvadeálni, hogy lejövetelemet aequo animo ferant.

(Dömjén és Szilágyi.) 23-a. Menvén ki *Dömjén* uramhoz az úrral *Szilágyi* urammal, némely dolgokról felesen discurráltunk; javallotta *Szilágyi* uram, hogy parasztság volna ő felsége kegyelmességét in privata audentia meg nem köszönni és azért magamat insinuálni kellene; de német köntösben lévén s németül beszélni nem tudván, *Dömjén* urammal magunkat meghatározni nem tudtuk. Ebédet ettem ő kegyelménél. ebéd után pedig mentem br. *Schmidlinnél*, ki látatott jó szivvel fogadni, de kevéssé térített és tréfából contravertálta, hogy német köntöst vettem.

(Angol lordok.) Innen haza jövén útamban angliai milord *Fincastle* és *Howard*, kik Göttingában tanultak, meglátván, felhívtanak magokhoz és felette jó szivvel láttanak; vagy három leány lévén vélek általellenben szállva, szüntelen kiáltoztak által; erővel vittek a comédiában, holott a császár losiával szemben levő losit megfogadván, kiáltoztak szüntelen Columbinához és a tánczosokhoz, mindeniket nevén szólítván; onnan eljövén megkértenek, hogy gyakran menjek hozzájok még itt leszek.

(Levelek Göttingából.) Vettem *Segner* uram és *Baliga* uram leveleiket; ez írja, hogy Drezda felé is bocsátott egy levelet, de ezt nem vettem. Irja mindenik, hogy mgs gr. *Teleki László* uram írt nékem egy levelet, hogy Szt. Mihály napig ott mulatván, azután az úrfit magammal hozzam le, de az úrfi simpliciter denegálta a lejövetelt; azután pedig más levele érkezvén, hogy portékáit egyben rakván és *Segner* uramhoz bétévén, vélle mindjárt induljak, hogy visszaküldhesse az esztendő végével; ekkor látván, hogy vissza akarják küldeni. megigérte, hogy Szt. Mihály nap után haza megyen, a kijövetelnek reménysége alatt. Engedi ugyan magát regáltatni, de nem úgy, a mint akarnák, s hányja a rakuetákat a fellegekben.

(Halmágyi látogatásai.) 24-ta. Irtam ismét mgs gróf úrnak exculpatoriát; megírtam azt is, miképpen dicsérik az úrfit, hogy kivált a franczia nyelven tüzesen rajta van; megválik mi haszna leszen és micsoda ábrázattal fognak tekinteni. Voltam mgs

gr. Bethlen Gábor úrnál, de magát ott nem találván, csak mgs gr. *Miklós* és *Szilágyi* uramékkal töltöttem az időt. Onnan mentem *Braun* uramhoz, kinek az atyja imperiális agens volt, maga igen tudós és friss ember lévén, semmi hivatalt nem keres, hanem tanúl szüntelen. Igazított ehhez *Schreck* uram, hogy ez *br. Senckenbergnek*, Göttigában tanuló *Palm* sógorának igen jó barátja lévén, általa a *Palm* hofmestere, *Molter* levelét kiküldhetem; de ez délutánra magához invitálván, magával együtt hintón kivitt, négy órakor még consiliarius *Senckenberg* uramat asztalnál találván, igen jó szívvel látott; tudakozódott *Pálmról*, a göttingai dolgokról és beszélé *Haller* félénkségét. Kére, mennék holnap hozzá ebédre, de mgs cancellarius *Gyulaffi* uram parancsolván, excusáltam magamat, arra nézve invitált holnaputánra.

Ma posta-napom lévén, mindkétszer itthon ettem. Irtam bátyam *Bölöni Sándor* úrnak is levelet s javallottam, hogy a diaetára halassza sérelmének orvoslását, mert itt kevés reménség vagyon hozzá. Estve tekéztem *Dömjén* uramnál az úrral *Szilágyi* urammal, *Nitzki, Lágyi* etc. uramékkal; veszték 7 petákot. *(Tekézés.)*

25-ta. Reggel mentem *Fest* uramhoz, ki jó szívvel látott, kére mgs cancellarius uram excellentiája parancsolatjából, hogy *Königszeg*, *Uhlefeld*, *Bartenstein* etc. indigenatusának diplomáit magammal vigyem le; meg is igérém; beszéllénk sokféle dolgokról. Mivel a szászok részéről is ő felsége akar egy gubernialis secretariust resolválni, ő kegyelme is arra candidáltatott, kivánék jó szerencsét hozzá. De azt mondá, már megszokván Bécset, deprecálta. Ebédeltem mgs cancellarius uram excellentiájánál, igen jó kedve volt és jó szívvel látott. Ott volt secretarius *Henter Ádám* uram is és *br. Haller Ferencz* uram nagyobbik fia: *gr. Haller* . . . . . .[1] mivel már az egész *Haller* familia gróffá lett. Beszéllé, akarta a selyemeresztő bogarakat Csesztvén szaporíttatni, de 6 hét alatt vége lévén azon munkának, az a végre leküldendő embernek egész esztendőn által egyéb hasznát nem vehette volna, azért félbehagyta. Itt ő felsége sok ezer fákat plántáltatott és ingyen ád akármennyit. Consiliarius *Seeberg* uram Erdélyben lévén, proiectálja, hogy minden paraszt ember 2, 3 fát csüre körül ültetne. Felette nagy patientiája van ez úrnak feleségével, ugyan nagy házikeresztje vagyon. Egy székely papja lévén, nyujtotta az asszony maga tányérját, hogy több gyümöl- *(Ebéd a kanczellárnál.)*

[1] A keresztnévnek üres hely hagyva.

csőt adjon, de a gerendában nézvén, nem akarta érteni, végre megtaszította és akkor mondotta, hogy a doctor megtiltotta. Voltam *Schmidlin* uramnál gratiáját a resolutiom iránt megköszönni, azt mondá, keveset tulajdoníthatok ő nagyságának, ezután örömest szolgál. Téríte egy keveset, controvertálá a német köntösömet is, és azt mondá, jobb lett volna magyarba járni etc.[1])

(Tekézés.) Estve ismét tekézém *Dömjén* uramnál és gazdájánál, *Szilágyi* és *Lágyi* uramékkal etc.; most csak 2 petákot veszítettem.

(Az udvar.) 26-ta. A nagyobbik archiducissa születése napja és ezért gála nap lévén, udvarhoz felmentem, a kertet is megnéztem, mely felette szép és a residentia is királyi, nem az elébbi tiz esztendei ábrázatjában vagyon. Kinn ebédeltek ő felségek ketten, *József* herczeg, *Károly* herczeg, császár öcscse, a nagyobb herczeg kisasszonynyal és császár hugával együtt; szolgálatot tettek a hofdámák, de elég ebül rakák bé a gyümölcsöt; igen jó kedvek volt ő felségeknek és sokat tréfálkodtanak.

Ebédre mentem imperialis consiliarius *Senckenberg* uramhoz, kinél voltanak *Braun* uram és consiliarius *Vagner* uram is, a *Pálm* sógora. Kérdeztenek ismét sokat *Pálm* felől, s mivel most a dolog jobban van a hoffmesterével, igen örültenek rajta. Több discursusok között *Senckenberg* *(I. Lipót császár természetes fia.)* uram beszéllé, hogy *Leopoldus* császár igen kegyes és jó katholikus ember lévén és feleségével is tökéletes házassági életet élvén, senkinek még csak gondolatjában sem volt, hogy naturalis fia lett volna. Történt pedig *József* császár idejében, hogy a graeci cancellaria kevesebb számra redigáltatván, egyik cancellista onnan kiesnék, kinek semmi subsidiuma élete folytatására nem volt. Ez conveniálja a graeci jezsuiták rectorát s azt mondja néki, hogy az annya keményen megtiltotta életében néki, hogy maga születését ki ne jelentené és atyját titkolná mindaddig, míg legutolsó szükségre nem jutna. Meg is fogadta anyja tanácsát és senkinek egy szót sem szólott felőle, contentus lévén cancellistai sorsával, honnan szüköcskén életét táplálhatta; de már onnan kiesvén, a szükség kényszeríti, hogy kimondaná, hogy ő *Leopoldus* császár fia volna; arra nézve kérné a rectort, a bécsi confessarius vagy rector által insinuáltatná ötet a császárnak, hogy éhen meghalni ne engedné.

Elcsudálkozott a rector ezen lehetetlen dolgon, csudának tartván, hogy oly erős és vallását szerető katholikus

[1]) Ugyanezt már feljebb is megirta 23-iki kelettel.

fejedelem arra adta volna magát és jovallotta azon embernek, hogy effélét ne beszéllene, és oly fedhetetlen életű császárt oly bűnnel ne insimulálná, különben nem várt veszedelem érhetné. Elővészi azért Leopoldus császár maga kezével az anyjának írt levelét, melyben parancsolja, hogy azon dolgot kemény titokban tartsa, a fiát pedig adja a grétzi cancellariára, lévén parancsolat, hogy applicáltassék. Itt szolgált mindeddig, de már kiesvén, kénytelen volt eredetét jelenteni. Küldi ezért a levelet a rector a bécsi rectornak és commendálja azon ember dolgát. A bécsi rector adja a levelet *József* császárnak, melyet nagy örömmel fogadott, hogy az atyja sem volt üres azon bűntől, melyről ő sokszor feddettetett. Menvén azért az anyjához, kérdi, ha az atyja nem jelentett-e valamit, hogy volna naturalis fia, melyre elsőbben negativával felelvén a császárné, végre a levelet megmutatja.

Látván ebből az özvegy császárné, hogy nyilván vagyon néhai ura dolga, tovább maga sem tagadja, hanem megvallja, hogy igen is beszéllette egy házassága előtt született fiát a grétzi cancellárián lenni. Ezen annyival inkább megörülvén a császár, mindjárt parancsolja, hogy köntösre 1000 tallért praenumerálván, naturalis bátyjának a grétzi rector küldje Bécsbe. Megijed ezen relation a cancellista-féle és kételkedik, jöjjön-e Bécsben vagy sem? Ugyancsak az ezer tallér a p. rector gyakor udvarlása és nagyobb reverentiájától erősíttetvén, elmegyen. A császár tetétől fogva talpig megnézvén, megvallja, nem tagadhatja atyjafiának lenni, mert egészen *Leopoldust* repraesentálja; parancsolja azért, hogy valami szüksége vagyon, bátran vásároljon és a pénzt ne kímélje, mert elég lészen. De nem sokáig élt ezután és *József* császár előtt megholt. Én kételkedvén magam is ezen históriában, affirmálá *Senckenberg* uram, hogy br. *Bartenstein* úrnak hallotta a szájából, ki magától *Károly* császártól értette, arra nézve semmi kétség benne nem lehet. Denique *Károly* császárnak is volt hasonló gyermeke, mely mindenek előtt nyilván vagyon. Végre elbúcsúzván *Senckenberg* uramtól, az asszony mondá, egy paquétát fog a katona testvérének Budára küldeni, melyet örömest felvállalék, hogy elviszem. Utoljára offerálá az asztalát, hogy mindenkor jó szívvel lát, hová ha nem mentem is, ugyancsak igen nagyra becsüllöm.

Innen eljövő utamban megjárám az *Eugenius* herczeg kertét, úgy a *Schvartzenbergét* is; amazt derekasint építik, amint az híre volt *József* értzherczeg számára, ebbe pedig sok dámákat és cavallierokat találtam. Mentem

Büdeskúti István uram látogatására, ki a sógorával kocsárdi *Szilágyi László* uram fiával együtt itten sollicitálják a valkai jószágot, maga pedig *Bideskúti (!)* uram a szőr-demeteri dézmát. Tőllök általfordulván *Dömjén* uramhoz, nagy vigasságot találék. Ott vala egy német asszony 3 nagy leányával, a magyar cancellaria registratora 2 leányával etc. *Szilágyi, Baranyi, Nitzki* uramék, úgy brassai *Closius* uram a barczai szász papok elnyert dézmája dolgában. Itt tánczhoz fogván, mely nékem nem kenyerem, elszökém tőllök s haza jövék.

27-ma Vettem egy fejér köpönyeget 6 forinton, jártam a bibliopolákat és antiquariusokat is némely könyvekért. de haszontalan. Esős idő lévén ebédre hazajöttem, s midőn már jóllaktam volna, akkor érkezék mgs *gr. Bethlen Gábor* uram szolgája, hogy ebédre mennék hozzá; mondá a szolga: elébb is keresett, de nem talált; excusálám magamat. Délután ugyancsak oda mennék, holott találám consiliarius *Bándi* és *Szilágyi Sámuel* uramékat. Nagy tracta volt. hogy administrálják a keresdi, sályi és borgai jószágot. Mentek annakutána a familia dolgaira és az Apaffi jószág iránt való praetensiojára, melyben azon literalékból, melyeket mi *Harsányi Sámuel* urammal ketten leírtunk és vidimáztunk, szép deductiot tett. Ott voltanak *gr. Ádám* és *Miklós* urak is. Onnan mentem *Bálint* uramhoz és estvéli 9 óráig nála voltam.

(*Gr. Bethlen Gábornál.*)

28-a Ebédeltem mgs *gr. Bethlen Gábor* uramnál *Ádám* és *Miklós* urakkal. Mivel pedig holnap id est vasárnap s következendő héten *gr. Bethlen Miklós* uram leszen szolgálatban, tanácsot kérdék, avagy audentiára vagy pedig avagy csak kézcsókolásra menjek-e? Mondá *Gábor* uram: a kézcsókolás nehezebb, de audentiára elmehetek, ha tetszik. Én mondám, ha szóllani talál németül a királyné, nem fogok tudni felelni. Arra nézve elmulattam, illetlen levén német köntösben németül nem tudni.

(*Pénzügyek.*)

Irtam volt egynéhányszor mind mgs *gr. Teleki László* uramnak vagy 60 aranynak küldése iránt még Göttingából. úgy az öcsémnek is a hadnagynak. De egyiktől sem vehetvén pénzt, végre *Szilágyi* uram offerála 100 forintot, Göttingában pedig *Baliqa* szerzett 40 dollárt. A diplomámat pedig reversalisra adta ki *Vest* uram, melyért kell 100 forintot felküldenem. *Dömjén* uramnak is igértem szolgálatjáért 30 aranyakat. Estve mentem *Dömjén* uramhoz tekézni. hová *br. Korda* uram superveniálván, nagyon megörültünk egymásnak és ott vacsorálván tizenkettődfél órakor jöttünk el onnan. Ezen alkalmatossággal sokáig beszélgettünk *Döm-*

jén urammal a bátyám casusa, vagyis Közép-Szolnok vármegyei restauratioja iránt s orvoslásának jobb módját nem találtuk, mint a statusokat iránta megtalálni, és ha az sem használna, Magyarországhoz általjőni.

Passust kérvén mgs cancellarius uram excellentiájától csak maga neve alatt, ő felsége neve alatt igére, becsületre nézve jobb, de sajnálom a 9 forintot érette. *(Útlevél.)*

29. Mgs cancellarius uram excellentiája parancsolván ismét ebédre, most pompásabban tractált, mint a minap, most ugyanis ezüstből, akkor pedig a holicsi cserépedényből. Ott voltanak *gr. Bethlen Ádám* és *br. Korda* és *Szilágyi Sámuel* uramék. Igen jó kedve volt ő excellentiájának. Ebéd után bé adám a memorialisomat a passus iránt, igéré, hogy expediáltatja. Végre mgs *gr. Bethlen Ádám* uram *gr. Gábor* szállására vive hintón, de senkit ott nem találván, egy darabig beszélgettünk s kétfelé mentünk. Fordultam ekkor *Büdesküti* uramékhoz, onnan *Dömjén* uramhoz. *(Ebéd a kancellárnál.)*

30. Ebédeltem *Dömjén* uramnál, étel után mentünk az anglus milordokhoz, kik bennünket jó szívvel láttanak, megdicsérék ekkor is a huszárokat, hogy soha szebb népet nem láttanak. Láttam ez nap magam dolgaimhoz s keveset jártam.

31. Ebédeltem *Henter Ádám* uramnál, holott voltanak mgs *br. Korda* és *Apor* uramék, *Szilágyi* és registrator *Fest* uramék, igen jó szívvel látott, forgottanak a fedelesek[1]) is, de amelytől én magamat excusáltam. Panaszla *Henter* uram felesége nagyanyja ellen.

Voltam consiliarius *Vagner* uramnál, ki ezelőtt secretariussa volt *Kinigszeg (!) Erbsnek*; a Münz-kertben találtam, savanyúvíz cúrájára nézve lévén ottan. Kérdezősködék a németországi dolgokról. Beszéllé, hogy mgs *gr. Teleki* uram írt mind *Kinigszeg* uram excellentiájának, mind pedig magának. Szóllott is ő excellentiájával, de nehéz neven vette, azt mondván, elsőbben maga intercedált mellettem, ezután kinn maradásomért supplicálván, mely felette nagy illetlenség volt, a király szolgáját maga fijáért abstráhálni kivánni; melylyel azt nyeri, hogy az a szegény legény hivatalját bizonyoson elveszti, ha le nem jő. Nem is válaszolt egyik is levelére. Kérdé, ha voltam-e mgs cancellarius uram excellentiájánál? Felelém, hogy igen is. Hát contentus-e mostani lejövetelemmel? Felelém, contentusnak mutatja magát. Azt mondá erre: nagy szerencsém, mert bajom lehetne, csak egy szót tenne. Köszönvén gratiáját, továbbra is igéré szol- *(Wagnernél.)*

[1]) T. i. a fedeles serlegek.

gálatját. Mondám: néhányszor akartam mgs *Kinigszeg* uram excellentiája gratiáját megköszönni, de nem lehetett sok dolgai miatt accessusom. Azt mondá: úgy vagyon, hogy sok a dolga, de maga fog szóllani véle, hogy előtte véghez vittem kötelességemet s tudja mindegy leszen.

Elbúcsúzám *Benök* uramtól is, kegyesen bocsátá magától.

(Halmágyi búcsúzása Bécsből.)

Menvén a cancelláriára, passusomat nagy csudára taxa nélkűl kiadák. Búcsút vevék registrator uramtól, ki maga is hozzám jövén elbúcsúzánk egymástól. Commendálá mgs cancellarius uram excellentiája parancsolatjából, csak mgs gr. *Uhlefeld* uram excellentiája indigenatusának diplomáját a levitelre és mgs thesaurarius uram excellentiája kezében való szolgáltatásra.

(A kancellárnál.)

Udvarolván ismét mgs cancellarius uram excellentiájának, sok rendbéli gratiáját megköszöntem, in specie a passus taxájának elengedése iránt is; mondá, ezután is bátran folyamodhatom hozzá, mert szívesen szolgál. Ellenben kér engemet is, hogy egyszer-másszor tudósítsam nemcsak az országos dolgokról, hanem pro distractione az apróságokról is. Kivánná a *Segner* lámpássát is, melyet megígértem, hogy meghozatom. Parancsolá ennek felette, hogy a vejéhez, gr. *Eszterházihoz* Posonban elmenjek és ismerkedjem vélle.

(Bándi tanácsos.)

Elbúcsúzván consiliarius *Bándi* uramtól is, ez maga szívét kitévé; nem hiszem, hogy még ismérje magát udvari consiliáriusnak és azon okból bécsi embernek lenni, mert olyan szívesen nem szóllott volna. Előhordottuk legelső kezdetét barátságunknak, annak continuatioját; kére, hogy ezután is fenntartsam, ne csak ordinaire, hanem úgy, mint inter paucos optimus et sincerissimus; maga részirŏl a szíves barátságot igéri tökéletesen, tehetségét is szolgálatomra, valamiben csak kiterjedhet, noha mint új embernek igen széles nincsen. Kéré ezt, per litteras ezen barátságot neveljük és consumáljuk, és a mit nagy embereknek megírni nem tanácsos, írjuk meg mi egymásnak, melyet maga részéről is az úr is elkövet. Én feleltem, a mit tudtam: csudáltam szívességét, nem is dubitálok benne, mert elejitől fogva hozzám egyenességgel viseltetett; noha én offendáltam egyszer, de látom, nem vette rosszra, mivel nem personalitas volt.

(Kozma referendarius.)

A passusomat kezemhez vévén, abból látván, hogy referendárius *Kozma* uram fungál, elijedék belé, én ugyanis azt gondoltam, hogy a guttája oly kemény, hogy pennája nem sokat írhat, de látom, éppen a grádicsig kikisérhetett.

Innen látván még jó erejét és kivált hallván registrator uramtól, hogy német köntösömről discurált is, elmenék udvarlására s excusálam késedelmemet; contentáltaték vélle. Kérdezé az úrfit, a németországi életet. Mondá, nem hitte, hogy *somlyai Halmágyi* legyek. Én köszöném gratiáját (mellyel kéntelen volt) s az úr gratulála nékem s kivána több előmenetelket is, s ajánlá magát, hogy ezután is bátran recurrálhatok hozzá. Én is ezt cselekvém s azt mondá, ha olyas dolga lesz, bátran fog requirálni. Kérdezé mgs főispány *Bánffi László* uramat; csudálkozék, hogy még jól bírja magát. Kérdezé fiait és familiáját is s ezzel elbúcsúzám.

Szegény *Krátsovits* cancellista hosszas szolgálatjával armalist nyervén, egynéhányszor hozzám jött és armalissát a levitelre commendálta s kért, hogy magam is egy-két szóval segiljem, hogy valami praeiuditiosus terminus publicatiojában ne inseráltassék. *(Krátsovits fogalmazó.)*

— Vége. —

IV.

Naplótöredék az 1753-iki országgyűlésről.

Halmágyi István 1762—1769-iki naplójának két másolati példányában az Erdélyi Múzeum kézirattárában 1768 és 1769 közé egy oda nem tartozó naplótöredék van beiktatva, czím és minden megjegyzés nélkül.

A napló »die 27« és »die 28« felirata a hónap megjelölése nélkül mutatja, hogy mindössze két nap eseményeiről beszél el. Tartalmából látjuk, hogy országgyűlési tárgyalásról van benne szó.

Kérdés, hogy melyik évről és kiről szól a töredék? A feleletet a naplótöredék tartalmából kell, ha lehetséges, megadnunk.

Ebből következtethetünk: [illegible]

A [illegible] van az új adórendszerről [illegible] Ezt az új adórendszert, mely az eddigi erdélyi [illegible] a [illegible] és harmonikra fektette. [illegible]

[illegible] hogy [illegible] szól a [illegible] egy másik [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Ebből tehát azt kell következtetnünk, hogy a napló 1753-ról szól s hogy a vita az új adórendszerről már akkor is folyt. Az országgyűlés aug. 21-én kezdődvén (tartott okt. 10-éig), a hónap tehát valószínűleg *augusztus* (a vita eleje s nem vége).

Halmágyi tehát, mihelyt a külföldről haza érkezett s elfoglalta registratori hívatalát a főkormányszéknél, megkezdette, illetőleg folytatta naplóírását. Kár, hogy ebből csak ezt a töredéket adhatjuk; vajha előkerülne a többi is. *Sz. L.*

[1753. Augustus.]

Die 27-a.

Proponálja a praesidens, hogy a tegnapi munkát contineálják. Elővévék a rescriptumot, olvassák §. . . . .[1]) melyben a peraequationis systemáról vagyon emlékezet. Felálla *Pécsi* és *Kabos László* kővári és kolozsvármegyei követek, kérék, tennék két három napig félre azon punctumot, míg magok gravaminájokat, nem a systema ellen, hanem csak de accidentibus concinnáljuk. Felelé a *P.*[2]) jó szívvel, azonkivül is ő felsége azt a statusok discussioja alá nem bocsátván s javalja, hogy arról kevés szót tegyenek. Felelék: ők instructiojokban vették s nem kétlik másoknak is praescribálták, hogy a communitasok reflexioit feltegyék és statusok által promoveálják. Erre monda a praesidens: ne is gondolkozzanak róla, mert arra maga nem mégyen és protestál solemniter, hogy legkisebben is a manipulatio dolgában, magát inter status belé nem ereszti. Többre menvén a szó, hogy mire való a diaeta, ha magok gravameneket fel nem adhatják, absente promoveálni kivánják s kérik ne praescindáltassék az út az ő felségéhez való recursusra. Arra fokada, (!) hogy maga subscriptioja alatt bizony nem mégyen, lássák, hogy küldik, mert nem subscribálja. Nagy consternatio lőn. Számlálni kezdék osztán, kivált *Nemes Ádám* úr, hogy noha a nemesség dolgát táblára bízta ő felsége, de a mint hallja, a felsőbb dicasteriumon helyben nem mara-

---

[1]) A §. számának mindkét példányban üres hely van hagyva kitöltetlenül.

[2]) T. i. praesidens, azaz országos elnök: br. (később: 1745-től gr.) Lázár János, kit az 1749-iki országgyűlésen választottak meg a rendek országos elnöknek, de csak az 1751-iki szebeni országgyűlésen iktattak be új méltóságába. (Gr. Lázár Miklós: a gróf Lázár-család 94. l.)

dott, hogy azért conciliáltassék és diaetaliter repraesentáltassék ő felségének distinctio inter nobilem immunem et exemtum, nem látja okát, attól hogy praecludáltassanak a statusok. Ezt admittálá is a praeses, hogy ennyiben lehet ő felségének per modum suplicis petiti submittálni, de többre menni nem lehet.

Magyarázni kezdék erre a rescriptumot, hogy ő felsége absolute nem tiltja, praeterea kegyelmességéhez nem fér, hogy sérelmét hiveinek meg ne hallgassa; ha a recursust in minimis megengedte, mennyivel ily nagy dolgokban nem fogja contravertálni. Vagyon többire minden communitásnak olyas[1]) gravamene, melynek a másikéval relatioja vagyon; a statusoknak s natioknak nem instantiája a directiva commissio, hogy ez által promoveálják, hanem annak rendi a diaeta. Ezt pedig bővebben, ki csinosabban, ki durvábban számlálták elő *gr. Gyulai József*, *gr. Mikes Antal* és *gr. Bethlen Pál*. *Gr. Haller Pál* pedig azt is mondá, hogy midőn tavaly *gr. Bethlen Gábor*[2]) a reg.[3]) propositiot megtette és kivánták volna a statusok az akkori resolutiokhoz szólani, azt mondta vala a praesidens: még nem is tudják mi lesz belőle, mit tudnak hozzá szólani? Ő nagyságát küldte azért az ország annak megjelentésére, hogy noha most minden szó nélkül ő felsége resolutioit acceptálják, mindazonáltal reserválják magoknak a statusok, hogy ha mi consideratiojok lészen, ő felsége eleibe terjeszthessék. Erre mondá a praesidens: commendálja, hogy továbbra is reserválják deflexiojokat, mert in privato tudja bizonyoson, az udvar ezzel jár, hogy legkissebb részében is ezen munka disquisitio alá bocsáttassék, azért absolute meg nem engedi. Zúgás lőn erre is, hogy libertas votandi libera diaeta hová lett; ha mind igy rabok vagyunk, miért gyüjtötték ad positivi mandati executionem országot etc. Végre felálla *gr. Bethlen Pál* és mondá: mivel látják, hogy méltóságos praesidens úr maga opiniojának inhereál, a guberniumba akarnak követeket küldeni, hogy mutasson hát utat, hogy ha ex diaeta repraesentatiot ez iránt tenni

[1]) A 2-edrétűben *olyan* áll.

[2]) Gr. Bethlen Gábor, kiről az új adórendszer neveztetett, 1754-ben neveztetett ki erdélyi udv. kanczellárrá; elődje gr. Gyulafi László 1754 szept. 26-án halt meg Bécsben. »1750-ben a fejedelemasszony rendeletére kezdetett meg és 1753-ban fejeztetett be azon összeirás, melyre gr. Bethlen Gábor, ki 1750 decz. 30-án neveztetett ki udv. korlátnoksági tanácsosnak, az udvar rendeletéből készített s róla Bethlen-adórendszernek neveztetett.« (Gr. Teleki Domokos: Erdély három államférfia a XVIII. században. Bp. Szemle 1868. évf.)

[3]) A 2-edr. *Regi* áll.

nem szabad, hol keressék magok sérelmeknek orvosságát. Monda *Nemes Ádám* úr: ha ugyan csak bémennek, jobb volna a guberniumot invitálni magok közé, hogy in commune [1]) a régi jó szokás szerint consulálni. Tetszék mindeneknek. Választák *gr. Bethlen Pált, Pécsi Imre, Máté Izsák, Hun András* és *K. Vásárhelyi* követeket. Én látván, hogy mind protestans, *Nemes János* úrt, ki supernumerarius táblafia és regalista, melléjek rendeltetém, addig csevegék; mely sem e regalistáknak, sem táblának igen jól nem esett, eddig egyiknek is commembruma főtiszt praesediuma alatt követségben nem küldetvén.

Megjövének a guberniumban, hozák azt a feleletet, hogy discurálni fognak iránta; kevés idő mulva kiizenék a secretáriustól, hogy már 12 lévén az óra, holnap fog kijönni a gubernium.

Hogy el ne felejtsem, midőn a követek béküldése lőn, mondá a praesidens, hogy nem impediálhatja ugyan a követek küldését, de nem is consentiál benne, melyet úgy tudom protocolláltatott is.

Az egész sessiot ezen discursussal kivonák s elvégzék,[2]) hogy délután nationként gyüljenek egybe. Sessio után némelyektől hallám, hogy panaszolt a praesidens, nem tudja mit csináljon. Mások azon csudálkoztak, miért deserálta az országot igazságában, azt pedig sok jelentette, hogy ok nélkűl nem opponálta annyira magát, debet latere angvis in herba. Adja Isten jó végét. Ha mit akart, nem kell vala animum statuum [3]) oly hirtelen való oppositioval exacerbálni és igen félénkké [4]) tenni, mert már annyival inkább inherealnak magok opiniojának.

Die 28-a.

Midőn várnák a statusok a guberniumot, magok közűl későre jöve a praesidens, ki is a tegnapi discursust elhallgatván, más dolgot kezde proponálni, hogy t. i. az ő felsége resolutioinak első punctuma szól a quantum iránt való accordatioról, kellene azért a regius commissarius úrhoz követeket küldeni és kérni, hogy engedne el valamit a 750.000 frtban. Választák marosszéki főkirálybiró *Berzentzei*[5])

[1]) A 2-edr. *in comuni* áll.
[2]) A 4-edrétűben: *elvegyék* áll.
[3]) Mindkét példányban *statum* áll.
[4]) A 4-edrétűben »*felinké*« van.
[5]) A 4-edrétűben *Berzentzi* áll.

Istvánt, ki másként meglehetett volna, de valami restantiák miatt a generális előtt exosus és proprio fato szája büdös felette, ki felől azt tartotta a generális, hogy 3 falu igazgatására elégtelen volna.[1]) Megjárá társaival együtt; ezelőtt kétszer, háromszor mentek a követek a contributio deprecatiojára, de most egyben condescendála a tavalyi quantumra, 719.000, megizenvén azt is, hogy több követséggel ne fárosszák magokat a statusok; inkább hiszem azért, hogy több baja ne légyen vélle.

Reportálván a követséget, mondja praesidens, reportálja a guberniumnak; a statusok mondják, egyuttal emlékeztesse a guberniumot tegnapi igéretére és invitálja a statusok közé. Ki kérdést tévén a praesidensnek, azt mondá: nem impedialhatja. Kijövén, mondá, hivatja a gubernium, ugy hiszi azon dologban a praesidenst. Bémene; egy darab idő mulva kijövén, monda a gubernium nevével: küldjenek fel viszont a statusok a generálishoz, köszönjék meg jóakaratját s jelentsék meg, hogy noha azon quantumot suscipiálják, de előre jelentik, hogy a mostani manipulatio vagy norma szerint nem reménlik,[2]) hogy a kivánt quantum kisüljön; néhány vármegyékben majd semmi gabona procreatio, az országnak nagy részében semmi széna, bor is igen kevés lévén, a marha-dög is igen sok marhát consumálván; külömben is bizonytalanok, mint kezdjenek a munkához; arra nézve communicálná ő excellentiája, ha valamit in particulari értett volna. Addig pedig, mig ezen dolognak vége nem lészen, nem kiván a gubernium kijönni. Elmenének a követek.

Vissza izené: tudja maga is némely helységeknek romlását, mindazonáltal reménli a tavalyi norma szerint a contributio ugyan csak kisül; semmit pedig in particulari még eddig nem vett, hanem azt szükségesnek tartotta a statusoknak megizenni, hogy azon peraequationis systemának se substantiájához, se accidentiájához ő felsége nem engedi, hogy a statusok szóljanak, hanem bizta azt egyedül a directiva commissiora, ha kinek mi reflexioja van iránta, oda exhibeálja. Lecsüggeszték fejeket a statusok s elcsapá a hasokat, nem mérének ellene szólani, hanem csak suttogák ezt csinált dolognak lenni.

Bémenének a követek a guberniumba s reportálák a feleletet. Kevés idő mulva jöve a secretarius *Monos* úr oly

[1]) A királyi biztos generális alatt gr. *Wallis* Ferencz Venczel értendő, a ki 1751—1760-ig volt erdélyi főhadparancsnok s 1756—1758-ig a gubernium elnöke.

[2]) A 2-edr. *reméllik* van.

izenettel, hogy addig ki nem jöhet a gubernium, a mig irásban nem teszik okait a statusoknak, mi végre kivánják praesentiáját [1]) a guberniumnak. Tetszék és elvégezék,[2]) hogy délután mind három natio az országházába gyüljön fel s discuráljanak róla.

Ma én ebédelvén cancellarius *Henter Dávid* uramnál, panaszlá nagy resensussal, hogy a generális praesidiuma alatt rendelt militare delegatum judiciumba, azért, hogy a rescriptumban *Seeberg* [3]) úr expresse neveztetett, és e gubernialibus consiliariis más deputaltatván, utána tétetett azért is, hogy reg. commissarius in natione Saxonica, a praecedentiát praetendálta, mignem a praeses, a generális *br. Henternek* adta, holott még maga mágnás,[4]) gubernialis consiliarius és cancellarius is. Melyet repraesentálván az udvarnak, elsőben oly opinio volt, hogy a generális eligazitván, re sopita; de a fia *Ferencz* fenn lévén, *Cserei Farkas* úr megjelentette, hogy csak sollicitálja, hadd declaráltassék, hogy nem ex humanitate recedált *Seeberg*, hanem ex debito. Már *Cserei* úr irása szerint talám concludáltatott is, de még el nem érkezett.

Ebédről hozzám jövén *Cserei* uram, egyébb dolgok között beszéllé, hogy jószágot senki oly csekély fundamentumon nem bir, mint a thesaurarius [5]) az illyei, brettyei és gyógyi jószágokat. Ugyanis *Tökölyi Imre* [6]) megnótáztatván, a hunyadi és küküllővári dominiumok fiscusra szállottak. *Tököllyinek* [7]) lévén leánytestvérei, egyik *Eszterházi Pálne* palatinusné, másik *Nádosné (!)* etc.: azok instálnak *Leopoldus* császárnál, interponálja magát a fejedelemnél, hogy az ő részeket restituálja, mivel ők el nem veszthették. A császár requisitiojára megigéri *Apaffi* fejedelem; de azalatt megegyezik a leányokkal, és kifizeti, mennyivel, ő tudja.

---

[1]) A 2-edr. *praetensioját* áll.

[2]) Mindkét másolatban *elvegyék* áll, hibásan.

[3]) »Udvari tanácsos, br. Seeberg arra ajánlkozott, hogy 3 év alatt a szász nemzetet minden adósságaitól megszabadítja. Ez ajánlás adott létet az 1753-ban fölállított Seeberg-bizottságnak.« (Gr. Teleki Domokos: Erdély három államférfia a XVIII. században. Bp. Szemle 1868. évf. X. k. 13. l.)

[4]) A 2-edr. *maig is* áll. A *mágnás* ad helyes értelmet, mert tudjuk, hogy *Henter Dávid*, mint ítélőmester ezelőtt kevéssel báróságot nyert (az 1746 febr. 15-iki országgyűlésen hirdettetett ki bárósága. (Kővári L. Erdély történelme VI. k. 114. l.) Később tartományi kanczellárius lett, s 1762-ben nyugdíjaztatott, hogy átadja helyét br. Brukenthal Sámuelnek.

[5]) Br. Bornemisza Ignácz.

[6]) A 2-edr. *Tököli Imreh.*

[7]) A 2-edr. *Tökölynek* áll.

Deficiálván successu temporis a fejedelem, a *Tökölyi* leányok *Bornemissza Jánoshoz,* akkor cancelláriushoz mennek tanács kérdeni, hogy mint juthatnának könnyebben a jószághoz? A cancellárius tudván ennek dolgát, persvadeálja amazoknak, hogy a ius propietalist néki engedték; melyért circa 25.000 frtot adott. Arra consensust extrahál *Károly* császártól, statuáltatja magát, de a deákok elszökvén, soholt utól nem érték, hogy valaki contradicálhasson előttek, hanem osztán káptalanba mentenek. A fiscus is mint contradictor contraria repraesentatiókat tett. Látván a cancellarius, accordatiora mégyen és ugy conferáltatja magának, azon hunyadi és küküllővári dominiumok helyett fenn emlitett jószágait.

Holott Hunyadvármegye, Küküllővár volt *Töröké*: kiről midőn illegitime *Zolyomira* szállott, mind akkor, mind azután nehányszor, midőn *Tökölyi* fejedelem, *Apaffi*, a fiscus és *Bornemissza* apprehendálta és mind annyiszor a verus haeresek contradicáltak és azok magánál vadnak, anyai ágon azon *Török* nevezetű úrtól descendálván. Vadnak negyven praetendensek hozzá, mint *Inczédi* uramék is, de senki sem akar utána járni.

Többi között beszélgetvén *Szilágyi* uramnál, monda: midőn *Károly* császár 1715-ben haereditaria successiot kérte a magyaroktól, küldött a diaetára három regius commissariust, kit-kit harmadmagával. Midőn proponáltatott az országnak, volt nagy consternatio, örömest evitálták, mellőzték volna, de nem lehetett. Palatinus *Pálfi Miklós* 24 urat magához invitál, kik között *Száraz, Szluha, Rádai Pál* e statu magnatum ott voltak; proponálja nékik:[1] uraim az urunk oly nagy monarcha, kinek erejétől Europa retteg, ez tőlünk a haereditaria successiot kéri, ha nem adjuk, parancsolja s ki áll ellene? Azért hivattalak benneteket, adjatok tanácsot, mit cselekedjünk? Száraz mondja: a libera electiot sok seculumoktól fogva életek veszedelmével s vérek hullásával is a mi eleink megtartották sok seculumoktól fogva; volt a mi eleinknek hatalmasabb ura is a mostaninál: Lajos birta Lengyel-, Magyarországokat, Neapolist, Siciliát, és több magyar koronához tartozó országokat, még sem tekerhette ki kezekből ezen kincset, holott egy tengertől fogva más tengerig nyult birodalma; denique mi kisebbségére vagyon az ausztriai háznak, hogy az imperiumba a libera electio fenn van, méltóságában semmit nem detrahál. Mi is mindent, a mit parancsol, örömest csele-

[1]) A 2-edr. *nékiek.*

kedjünk, de a mit eleink szerzettek s vérrel oltalmaztak, mi oly ignavusok ne legyünk, hogy vérrel is ne manuteneáljunk. Szluha mondja: ezek a beszédek mind jók volnának, *ha volna* hátunkat mihez vetni, de ha az urunk újját reánk veti, nincs hátunkat hová vessük; mi pedig arra capaxok nem vagyunk. Ne magának köszönje az imperium, hogy még a libera electiot megtartotta, hanem a szomszédoknak és circumstantiáknak. Arra nézve, a mivel kéntelenek vagyunk, cselekedjünk önként, mert, ha erővel vészi, ki mer ellene szólni. *Rádai* úr ezekre felelte: midőn 1672-ben *Leopoldus* diaetát indicált; azt irta a regalisba, hogy regnum armis captum. Eleget munkálódának a statusok, hogy azt deleáltassák, de csak arra se mehettek. Annak originalja magánál s másutt is megvan; de conserválták Bécsbe is. Ha most opponáljuk parancsolatjának magunkat, mivel kérése is parancsolat, hátha elővészi az apja convocatoriaját, s azt mondja, hogy fegyverrel nyert apám benneteket, én is iure armorum birlak, semmi distinctiot köztünk nem tészen, ugy bánik velünk, a mint tetszik. Módunk pedig most inkább nincsen, hogy ellene mondjunk.[1]) Meo voto nem látok utat, melyen elmellőzhessük, hanem expedienst keressünk, hogyha mi most sem megyünk is *(így !)* [2]) hadjunk részt [3]) a posteritasnak, hogy ha idejét láthatja, s ereje lessz, iure vindicálhassa maga szabadságát. Tetszék mindnyájoknak s úgy írák azt a confusioval teljes articulust de haereditaria successione, melynek egyik fundamentoma az, hogy minden provinciáit tartozzék a császár in uno corpore conserválni már pedig oda Sicilia, Neapolis, Silézia. Ezt midőn a franczia király megolvasta, azt mondotta: (van?) esze a magyaroknak, de csodálkozik az ausztriai házon, hogy észre nem vette a titkot benne.

(Eddig tart e naplótöredék.)

---

[1]) A 2-edr. másolásban ez a mondat így áll: *Mondunk pedig most inkább, mint sem hogy ellene mongyunk.*

[2]) A 2-edr. másolatban: *hogy ha mi most sem megyunk is.* Tán e helyett: hogy ha mi mást nem *végzünk* is?!

[3]) Talán *rést* állott az eredetiben, az értelem annak felelne inkább meg.

V.

Halmágyi hivatalaira vonatkozó oklevelek.

1.

Halmágyi megjutalmaztatása.

Bécs 1752 febr. 12-én.

Mária Terézia az erdélyi főkormányszék fölterjesztésére elrendeli, hogy *Halmágyi Istvánnak*, a kit a gubernium »pluribus annis in cancellaria nostra ibidem guberniali antehac cancellistam ... in diversis servitium nostrum et principatus illius publicum concernentibus, quae ipsi commissa fuere, negotiis applicationis intuitu commendastis, proemioque dignum agnovistis, ex illa summa, quam ex cassa ita dicta provinciali titulo salarii superflue perceperat ac ... refundendam haberet, ducenti floreni rhenenses condonentur, aut si tantum refundere non deberet, residuum ducentos florenos aequans eidem parato aere muneretur.«

(Eredeti királyi leirat a főkormányszékhez az orsz. levéltárban 1752. 218. sz. a.)

2.

Halmágyi István folyamodása Mária Teréziához az erdélyi guberniumnál megüresedett registratori hivatalért.

K. n. (Göttingából 1752 sept.)

Sacratissima Caesareo Regia Majestas,
Domina Domina naturaliter clementissima!

Ardor, quo in altissimum Vestrae Majestatis servitium ab ineunte ferebar aetate, tantum abest, ut munere cancellistico, quo per undecim annos fungebar, guberniali abdicato, exstinctus in me fuisset, quin potius in ipsa quoque abdicatione, non alius mihi fuerit scopus, quam ut in exteris oris imbuto altioribus studiis animo, sparta quadam

per benignitatem Vestrae Majestatis mihi concredenda, laude et emolumento in patriam majori defungi queam. Verum ac non fucatum fuisse et esse hocce meum studium contestaturus, licet praeter privatam, quod olim ex studiis sperare possem voluptatem, alia quoque in oris, ubi de praesenti constitutus sum exteris, me teneret obligatio. Attamen oblatam candidatione mei, ad vacans gubernialis registratoris officium per i. Vestrae Majestatis gubernium, ulterius de altissimo Vestrae Majestatis servitio bene merendi occasionem, omittere indignum esse censens

Supplico sacratissimae Vestrae Majestati de genu humillime, ut me praedicto gubernialis in Transylvania registratoris officio, inque exili mea persona inclytos quoque comitatus, in Partibus Transylvaniae constitutos, qui a longo tempore conqueruntur neminem e gremio sui in dicasterio hocce guberniali constitutum esse, clementer consolari Majestas Vestra sacratissima dignetur. Quam Vestrae Majestatis in me benignitatem, hic in extero solo depraedicaturus, in dulcissima vero patria demeriturus emorior.

Sacratissimae Vestrae Majestatis
humillimus perpetuoque fidelis subditus
Stephanus Halmágyi
pro nunc studiorum causa in
electoratu Hannoverano peregrinus.

Hátán: Ad sacratissimam, ac Hungariae et Bohemiae regiam ac caesaream Majestatem, dominam, dominam naturaliter clementissimam

humillimum memoriale
Stephani Halmágyi.
Per Gregorium Dömjén.

Felette: Lectum in consilio 20. Sept. 1752.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

3.

Az erdélyi gubernium jelölése a tartományi kancelláriánál megüresedett registratori hivatalra és az erdélyi udvari kancellária véleménye, a melyben Halmágyi Istvánt ajánlja kinevezésre.

(1753.)

Ad officium registratoris cancellariae regiae provincialis per mortem *Samuelis Récsei* vacans a gubernio canditati sunt

E catholicis

Josephus Baló	votis	7
Wolffgangus Cserei / *Joannes Dombi* . . .	»	4
Stephanus Apor	»	3

E reformatis

Stephanus Halmágyi . .	votis	7
Paulus Kerekes	»	7
Josephus Rosnyai . . .	»	6

Pro hac obtinenda vacantia porrexerunt memoralia ex candidatis reformatis

Paulus Kerekes de Moha, qui exponit: quod emenso ad latus tabulae regiae in patrii iuris experientia triennio, ad latus regii gubernii se contulisset, ibique cancellistae officium per septem annos gerendo, obligationi suae usque ad recommendationem principalium suorum satisfecisset: tum vero cum reliquis patriae bonis concivibus signa militaria secutus, eo quidem tempore, quo augustissimae Domus Austriacae hostes, suae Majestatis haereditaria regna invasissent, quinque annos, usque dum alma pax restituta fuisset, in legione Gyulaiana qua locumtenens impendisset, in patriam suam dein reversus, publicas diaetas et congressus frequentando, publico constanter servivisset. Cujus intuitu regium gubernium memoratae registratoratus vacantiae occasione, in ternario subiectorum numero, pro auspicanda benigna suae Majestatis resolutione, ipsum supplicantem humillime praesentaret.

Stephanus Halmágyi, qui in demisso suo memoriali memorat, sese in functione gubernialis cancellistae undecim annos transegisse, quo temporis spatio expleto, se praedicto officio abdicasset, in exterasque oras eo fine, ut altioribus ibidem studiis imbutus, sparta quadam per suae Majestatis benignitatem sibi aliquando concredenda rite defungi posse, profectus fuisset, et etiam num ibi commoraretur. Atque quo verum, et non fucatum fuisse, et esse hocce suum studium contestari posset, hinc, licet praeter privatam, quam cum tempore ex studiis speraret, voluptatem, alia quaque in oris, in quibus de praesenti esset, obligatio ipsum teneret, sui tamen candidatione ad suprafatam vacantiam, de altissimo suae Majestatis servitio benemerendi oblatam occasionem ommittere non vellet. Ac proinde sup-

plicat, quatenus sacratissima sua Majestas, et ipsum, et in Transylvaniae partibus constitutos comitatus, utpote qui alioquin a longo iam tempore, neminem e sui gremio, in functione cuiuspiam gubernialis officii constitutum haberent, per benignam memorati officii, sibi supplicanti collationem, consolari dignaretur.

Josephus Rosnyai, qui mediante demisso suo memoriali exponit: se finitis humanioribus studiis qua apud pro tunc comitatus Thordensis supremum comitem baronem *Bornemisza* de Kászon amanuensem negotia publica ad praefecturam dicti baronis facientia, experientiae causa tractasse, inde ad gubernialem cancellariam promotum novem annis (primo quidem, et secundo sine pensione) famis praesertim ac pestis temporibus, magna cum diligentia, sibi concredito officio satisfecisse; de quo per a regio gubernio datas dimmissionales litteras, validum perhiberetur testimonium, nam non domesticas solum, et respective guberniales tractasset expeditiones, verum ad res etiam regio fiscales non raro adhibitus fuisset, in quibus laboribus ipse occupatus, bona Mikolaiana, et Telekiana pro regio fisco conscripsisset, Judaeos praetereà etiam in principatu passim commorantes, in aerarii regii emolumentum connumerasset. In delegatis porro commissionibus gubernialis actuarii vices saepe numero sustinuisse, dataque congrua in guberniali cancellaria apertura, anno adhuc 1747. pro registratore candidatum exstitisse, a quo tempora maiora in dies sibi merita comparare studuisset. Quorum intuitu Siculica deinde natio ipsum in suum protocollistam cum annuo salario rhenensium florenorum ducentorum communi voto elegisset. Cum autem ex post suae Majestatis benignum rescriptum exaratum fuisset prohibens, ne ullae ex publicis communitatum cassis fierent dispensationes, ipse salario caruisset, et hinc altera vice regium gubernium ad suprafatam vacantiam sex votis eundem repraesentaret, ut nimirum post quindecim in suae Majestatis servitiis fideliter ac utiliter impensos annos, tandem hac praesenti occasione desideratum referre posset solamen. Avum porro suum, limitum inter Valachiam et Transylvaniam factae terminationis, et reambulationis occasione fidelia praestitisse servitia; fratremque suum in cancellaria Transylvanico-aulica per viginti et duos annos, per rara scripturae suae elegantia, cancellistae officio functum fuisse, id quod tam aulica, quam provincialia acta exhiberent, et testarentur.

Opinio

Ad vacantiam gubernialis registratoris morte Samuelis Recsei reformatae religioni addicti apertam.

Siquidem haec vacantia per reformati subiecti obitum evenerit, ac ex parte religionis catholicae unus registratoris munere actu fungatur, hinc ex dictae religionis reformatae candidatis Stephanus *Halmágyi* per plures annos cancellistae gubernialis officio rite defunctus, cum ea sibi merita comparaverit, ut non solum inter reliquos primo loco votorum pluralitate candidari, verum insuper a gubernio regio et supremis officialibus, ac deputatis comitatuum principatui Transylvaniae incorporatorum ad hoc officium commendari promeritus fuerit, et in specie, quod eius qualitates huic officio debite gerendo pares cancellariae quoque notae sint, idem unanimibus proponitur votis.

Hátán: Propositio super vacante officio registratoris penes gubernium regium. A. 1753.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

4.

Halmágyi István kineveztetése az erdélyi gubernium registratori tisztségére.

Kelt Bécsben 1753 ápr. 14.

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus etc. Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum intercessionem Majestati nostrae propterea humillime factam, tum vero attentis et consideratis laudabilibus qualitatibus, fidelitateque, ac fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Stephani Halmágyi de Somlyó,* quae ipse nobis, augustaeque Domui nostrae, ut et patriae suae hereditario nobis Transilvaniae principatui tum aliis in occasionibus, tum vero spatio undecim annorum, quo iurati in cancellaria nostra provinciali cancellistae servitium obivit, et in gubernialibus etiam comissionibus saepe et dum negotium domesticae conscriptionis tractabatur qua adhibitus actuarius fideliter et industrie exhibuit. et impendit, qualia inposterum etiam eundem pari fidelitate et industria exhibiturum, et impensurum esse benigne confidimus: eidem *Stephano Halmágyi* in praefato principatu nostro Transylvaniae gubernialis cancellariae nostrae registratoris officium per mortem et decessum *Samuelis Recsei* vacans

cum omni iure, facultate et functione, quibus antecessores memoratae cancellariae nostrae gubernialis registratores... *(reliqua iuxta stylum.)*

Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 14. mensis Apr. A. D. 1753. regnorum etc.

Maria Theresia.

C. Ladislaus Gyulaffi
l. b. de Rátót

Exp. Ladislaus Krácsovich
cancellista.

Michael Benők.

Hátán: 14. Apr. 1753. Conceptus collationalium registratoris cancellariae gubernialis officii pro domino Stephano Halmágyi de Somlyó.

(Eredeti fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

5.

Halmágyi megjutalmaztatása.

Bécs, 1755 decz. 22.

Mária Terézia rendelete az erdélyi főkormányszéknek, melyben Halmágyi Istvánnak, a ki »longioris... cancellariae nostrae regiae provincialis Transylvanicae registrator penes commissionem novae illic contribuendae normae directivam, qua actuarius prompte ac sedulo impendit servitii« a provincialis cassából egyszersmindenkorra 400 rhen. forintot kifizetni rendel.

(Eredetije az orsz. ltrban fők. 1755., 57. sz. a.)

6.

Gróf Bethlen Gábor kérése a guberniumhoz, hogy Baló Józsefet és Halmágyi Istvánt a fiscalitások megvásárlására megbizottjaiúl használhassa.

Bécs, 1758 okt. 3.

Méltóságos királyi Gubernium!

Generalis perceptor *Baló Joseph,* és registrator *Halmágyi István* uraimékot, ennek ifjúságától fogva hozzánk való addictióját tudván, az másiknak pedig elejiben vett dolgokban való industriáját tapasztalván, mostani fiscálitások megvásárlásával plenipotentiariussaimnak válosztattom (!)

vala; s mind eddig hívatallyoknak contentumommal meg is felelni igyekeztek. Minthogy pedig mind kettő in publico servitio vagyon, s hogy annak legkisebb hátramaradásával vagy rövidségével mellettem fáradozzanak tellyességgel nem kivánhatom, s ha észre vehetném nem is acceptálom, mlgos guberniumot tellyes bizodalommal kérem, méltó consideratioban vévén mind kettőnek ad publica tartozó kötelességét determinalni méltóztassék, hogy ha edgyszer mádszor (?) cum praescitu suorum superiorum divertálniok is kelletvén magok publicumhoz való kötelességeknek rövédsége nélkült részemre fáradozhatnaké, hogy a szerént én is kegyelmekhez való dispositióimat adhassam. Melly determinatiójáról nem sajnállandó tudosítását s válaszát mlgos guberniumnak bizodalmasson kérvén álhatatosképpen maradok

Mlgos királyi Guberniumnak

igaz köteles szolgája
G. Bethlen Gábor.

Béts, 3. Oct. 1758.

Alant: Excelso gubernio regio Transilvaniae.

Hátán: Lect. in cons. gub. Cibinii 10. Oct. 1758.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

7.

A gubernium válasza gróf Bethlen Gábornak fennebbi kérésére.

N.-Szeben, 1758. okt. 10.

Ezen mostan folyó holnapnak harmadik napján hozzánk bocsátott levelét Excellentiádnak atyafiságos tisztelettel vettük, s abból perceptor *Baló Jósef*, és registrator *Halmágyi István* ő kegyelmek iránt kivánságát megértettük.

Nem kételkedünk, elhitette Excelld magával, hogy a gubernium mindenkor, és minden alkalmatosságban különös affectussal, és tisztelettel viseltetett, s most is viseltetik Excellenciád mlgos személyéhez, s ugyan ezen bizadalomból meg kell vallanunk, hogy mind a guberniumban, mind a comissariatuson ottan ottan occurrálnak olyan dolgok, melyek a registrator, és perceptor absentiájok miatt késedelmet szenvedhetnek, hasonlóképpen Excelld jószágiban következhetik kár, és hátramaradás, midőn jelenlétek ottan telyességgel kívántatnék, s akkor itten szolgálattyok mellett kelletik maradniok: azért mi semmit nem determinálunk, hanem az

egész determinatiot Excelldnak transferáljuk, cseleküdgye (!) azt, a mit mindenik részre jobbnak itil és mind a királyi szolgálattal, s mind maga hasznával jobban conciliálhat.
Azonban atyafiságos tisztelettel maradunk.

Fent: Excellentissimo d. cancellario aulico Gabrieli com. de Bethlen. Cib. 10. Oct. 1758.

Oldalt: Exped. Cserei.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

8.

A gubernium jelölése az erd. udv. kancelláriánál megüresedett tanácsosi állásra.

N.-Szeben, 1761. aug. 11.

In benigno caesareo regio rescripto de 29 proxime evoluti mensis Julii exarato, et a nobis homagiali veneratione recepto dignata est sacratissima Majestas Vestra clementissime indulgere, ut in locum generosi *Michaelis Benők* consiliarii Transilvanico aulici propter valetudinarium eiusdem statum ad quietem dispensati more solito subiecta necessariis qualitatibus instructa candidaremus, ac sacratissimae Majestati Vestrae repraesentaremus.
Unanimi itaque consensu faverunt suffragia nostra

E catholica religione

Egregiis *Wolfgango Cserei,*
Alexandro Horváth, secretariis Transylvanico-aulicis
Josepho Baló cassae prov. Transylvanicae perceptori. et

E reformatis

Ladislao Türi
Adamo Ribitzei,
et *Stephano Halmágyi* registratori guberniali.

Singulis ad praelibati consiliariatus officium gerendum idoneis, quibus modo praemisso demisse repraesentatis, illibata fide, et devotissimo obsequio persistimus.

Felül oldalt: Sacratissimae suae Matti. Cibinii die 11. Aug. 1761.

Lent oldalt: Exped. Kornis.

Protocol. Franc. Kiss.

(Fogalmazványa az orsz. ltrban.)

9.

Az erdélyi gubernium az udv. kancelláriának felterjeszti a fennebbi jelölést.

(N.-Szeben, 1761 aug. 11.)

Közelebb mult juliusnak 29-dik napján költ királyi rescriptum continentiája szerint erdélyi udvari consiliarius *Benök Mihály* ő kegyelme helyében Felséges Asszonyunk által kegyelmesen parancsoltatott candidatiot alázatos relatiónk mellett, mint az accludált exemplumból megtetszik Felséges Asszonyunknak submittáltuk, mellyel az Úr Isten szent oltalmába ajánván maradunk.

Felül oldalt: Incl. Cancellariae Aulicae de eadem.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

10.

A gubernium a főcommissariatussal tudatja Halmágyi István gub. titkárrá kineveztetését.

N.-Szeben, 1762 jul. 8.

Barone *Josepho Josinczi*, de eadem insignium meritorum suorum intuitu in actualem intimum consiliarium gubernialem promoto, et die quinta currentis ad eandem dignitatem inaugurato, in huius locum *Stephanus Halmágyi* de Sz.-Somlyó in secretarium gubernialem suffectus et praememorata die quinta huius mensis introductus est; quod pro notitia praelibato supr. comissariatui ad mentem ordinationum caesareo regiarum significandum duxit gubernium.

Felül oldalt: Supremo comissariatui provinciali. Cib. 8. Jul. 1762.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

11.

Halmágyi István folyamodása Mária Teréziához, melyben az erdélyi királyi itélő-táblához rendes ülnökké kineveztetését kéri.

(1771 decz. 24.)

Sacratissima Caesareo Regia, et Apostolica Majestas!
Domina, Domina Clementissima.

An iustae sint demissae praeces meae? clementissimae sacratissimae Majestatis Vestrae oraculo, de genu, eo vero libentius submittere sustineo, quia clementiam Majestatis

Vestrae cum iustitia connexam, universus orbis in exemplis quotidie videt, et admiratur; nos vero, quibus nascendi conditione tam felix contigit imperium, non videmus tantum, et admiramur, sed re vera experimur, et quotidie sentimus.

Parvae sunt augustissima Princeps! petendi rationes, quas ad gloriosum altissimae Majestatis Vestrae solium deponere audeo; erunt nihilominus apud indulgentissimam Dominam magnae satis, et efficaces. Ineunte quippe adolescentia sub svavi imperio felicis recordationis divi quondam imperatoris *Caroli* VI-ti desideratissimi Majestatis Vestrae genitoris, ad partem reipublicae, quae annis adolescentia conveniebat, qua cancellista admissus, regimine vero in sacratissimam Majestatem Vestram felici successione translato, penes regium in magno hoc principatu gubernium, anno 1753. regestratoris, dein anno 1762. secretarii officio admotus; utrobique muneris partes, ea fidelitate, et diligentia pro virium tenuitate explere adnisus sum; ut cancellista adhuc, in deputatis a gubernio frequenti vice commissionibus actuarii munus obire, regestrator secretariorum vices continua serie supplere, secretarius vero in praesentem usque annum, in consilio referentem quoque agere iussus sim.

Praeterea, diversis vicibus, et temporibus, ut potiora persequar, dum praecedente Domestica Conscriptione, per manipulationem nova contribuendi norma per comitem Gabrielem de *Bethlen* introducta est; dum rationes commissariaticae revisae sunt; dum limitanea militia, dirigente rem barone *Siskovics* erecta est; dum acta Commissionis Criminalis sub comite *Hadik* revisa sunt, in commissionibus regiis, ad praemissas operationes toties delegatis; et postmodum Foro Mixto Superrevisorio, ubique actuarii munere, non sine principalium meorum satisfactione fideliter defunctus sum; novissime autem, penes Commissionem in Re Tributaria ordinatam, referentis, et simul altera vice actuarii provinciam, praeter ordinariae functionis operationes, a duobus fere annis, indefesso labore sustineo, qualibus studiis, et fidelium servitiorum exercitiis, et antea, et cumprimis sub aureo Majestatis Vestrae seculo, ut alios silentio praeteream, tres successive secretarii guberniales gravissimorum, fideliumque laborum proemia, in benignissime ipsis collata gubernialis consiliariatus dignitate, ex clementia sacratissimae Majestatis Vestrae, retulerunt; quibus exemplis motum gubernium regium, me quoque ipsum ad diversa, protonotoariatus utpote, supremi officialis, et etiam consiliariatus gubernialis munia Majestati Vestrae sacratissimae demisse proponere non dubitavit.

Nihil ego sacratissima Majestas! sanctius, nihilque felicius fideli subdito in hac vita convenire existimo, quam omnes animi, corporisque vires, ad fidelem altissimi servitii promotionem convertere, et quaecunque huius, publicaeque administrationis particula fidei meae concredatur, illam ardenti zelo amplecti, et quidquid virium natura in me contulit, altissimo servitio impendere, omnium meorum votorum summa est. Quia tamen aetas, continuatis a prima adolestentia sedentariis laboribus fatigata, vires per aegritudines corporis, e vitae quasi insidiis a quinto inde anno non simplici vice recurrentes accisae, ipse denique animus, de altissimo servitio supra vires quidem bene merendi studiosus, sed a ministerio oculorum, manuumque, et reliqui corporis nonnunquam destitutus, quietiorem quoddammodo stationem anhelarent;

Sacratissimam Majestatem Vestram supplicibus precibus orare sustineo, ut vacantem morte baronis quondam *Samuelis Szilágyi*, tabulae regiae in magno hocce principatu iudicariae actualis assessoris stationem, mihi clementer conferre, eumque regiae benignitatis cumulum fidelibus meis servitiis sub triginta trium annorum curriculo exantlatis addere dignaretur, ut gradus mihi in tabula regia a senio adepti secratariatus gubernialis contingeret. quod nullius ibidem praeiudicio fieri posse videretur, cum et secretarii officium, aetatis solum praerogativa a protonotariatu, et actuali assessoratu distinguatur; et illi, qui e statu equestri in eadem tabula, post meam in secratariatum benignam resolutionem, actualitatem consequuti sunt, partim mihi subordinati anteactis annis fuerint. Erit hoc Majestatis Vestrae clementiae genus aliis etiam stimulo ad bene merendum, ego vero maternam sacratissimae Majestatis Vestrae clementiam perpetuis, fidelibusque obsequiis demereri adnitar, illibata fide emoriturus.

Sacratissimae Majestatis Vestrae
humillimus perpetuoque fidelis
subditus
Stephanus Halmágyi de Sz. Somlyó.

Hátirat: Ad sacratissimam caesareo regiam et apostolicam Majestatem etc. etc. Dominam dominam clementissimam
supplex libellus
Stephani Halmágyi de Sz. Somlyó.

Felette: Praes. d. 24. December 771.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

12.

A gubernium értesitése a kir. táblának, hogy Halmágyi István gub. titkár kir. táblai biróvá neveztetett ki.

N.-Szeben, 1772. maj. 16.

Dignata est sua Majestas sacratissima in locum denati d. l. b. *Samuelis Szilágyi* incl. tabulae regiae dum vixisset actualis adsessoris dominum *Stephanum Halmágyi* de Szilágy-Somlyó secretarium hucusque gubernialem benigna habita consideratione diuturnorum fidelium et utilium eiusdem servitiorum, quae ipse inde a compluribus annis indefesso studio ac zelo praestitit, cum praecedentia prae aliis, qui ad praedictam tabulam regiam translati sunt, et quos antea etiam praecedebat, gubernialibus secretariis, in actualem adsessorem clementissime resolvere, ac hoc ipsum benignissimo rescripto caesareo regio sub 30 mensis Martii a. c. emanato gubernio huic suo regio intimare.

Muneris proinde inclytae tabulae regiae erit, visis literis superinde collationalibus dominum neo resolutum tabulae adsessorem suo modo officio eidem clementissime collato admovere et introducere.

Cibinii die 16. Maji 1772. *B. Miske.*

Felül oldalt: Inclytae Tabulae Regiae.

Lent oldalán: Expediatur. — Exped. Károllyi. — Miss. pro revisione die 23. Maji. — Die eodem vidit. Nemes.

Hátán: J. J. 16. Maji 1772.

Notum redditur tabulae regiae stationem morte d. b. *Samuelis Szilágyi* vacantem, tit. d. secretario guberniali *Stephano Halmágyi* collatam esse.

Lent: M. ad exp. 25. Maji 1772.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

13.

Az erdélyi udv. kancellária értesitése a guberniumnak, hogy a királyné Halmágyinak adóügyben való rk. fáradozásaiért 100 arany jutalmat engedélyezett.

Bécs, 1772. jul. 8.

Sacratissimae caesareo regiae, et apostolicae Majestatis, dominae nostrae clementissimae nomine regio in magno principatu Transylvaniae gubernio intimandum.

Altefatam suam Majestatem informatione praelaudati regii gubernii circa remunerationem domino *Stephano Hal-*

mágyi de Szilágy Somlyó, tabulae regiae judiciariae actuali assessori intuitu laborum praeterordinarias functionis suae partes praecipue in re tributaria laudabiliter impensorum lorgiendam sub 16. proxime praeteriti mensis exarata sibi relata: centum aureos ducatos eidem hoc titulo applacidasse. Quos proinde praelaudatum regium gubernium e cassa provinciali erga ejus quietantiam exolvi faciet. Eadem altissima in reliquo praelaudato regio gubernio gratia sua caesareo-regia ac principali benigne propensa manet.

Datum Viennae Austriae die octava mensis Julii a. 1772.

A. c. a. *Blumegen*

Wolffgangus Cserei mpia.

A levél alján: Taxa in r. f. 22 x. $37^1/_2$.

Hátán: Sacratissimae caesareo regiae, et apostolicae Majestatis regio in magno principatu Transylvaniae gubernio consignandum.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

14.

Gróf Auersperg M. József gubernator a Bánfi-örökség felosztásánál gróf Bánfi Ágnes teljhatalmazottjáúl Halmágyit nevezi ki.

N.-Szeben, 1772 decz. 29.

Cum Majestas sacratissima exaratis ad me propria sacra sua manu benignis literis manualibus mihi clementer committere dignata sit, ut negotium divisionis inter haeredes *Dyonisio Bánfianos* quanto celerius terminare satagam, adque consummationem huius negotii pro parte domicellae, sub tutella suae Majestatis sacratissimae constitutae, plenipotentiarius constituendus sit: eapropter pro hocce divisionis actu in eiusdem domicellae plenipotentiarium d. spect. *Stephanum Halmágyi* Tabulae Regiae assessorem. vicaria, qua in m. hocce principatu qua gubernator regius polleo potestate, constituo, quae constitutio eidem illico per decretum intimanda erit.

Cibinii 29. Dec. 1772.

M. Joseph comes Auersperg mpa.
gubernator.

Hátán: Lect. in consilio gub. d. 29. Dec. 1772.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

15.

Halmágyi jelentése a guberniumnak a gróf Bánfi Ágnes öröksége ügyében való osztoztatásról.

N. Szeben, 1774 febr. 4.

Excellentissime domine S. R. I. Comes
Gubernator regie! et excelsum regium Gubernium,
Domini, domini, mihi gratiosissimi!

Innotuit mihi emanasse, ab excelso regio gubernio, ad me quoque gratiosum decretum, tenore cuius sub poena suspensionis salarii in inclyta tabula regia comparere jubeor. Quod quamvis, nondum mihi percipere licuerit, ne tamen silentio culpam, et subinde etiam poenam in me derivari contingat; excelso regio gubernio humillime remonstrandum esse duxi: me ex altissima ordinatione, in plenipotentiarium illustrissimae virginis comitissae *Agneti Bánffi* quoad actum divisionis constitutum, ad praescriptum eatenus emanati clementissimi rescripti, partem divisionis, intuitu immobilium, ad finem iam perduxisse, instrumentumque desuper emanatum, per illustrissimum dominum comitem *Michaelem Kornis*, qua constitutum arbitrum excelso gubernio exhibitum esse. Restare vero mobilium subdivisionem, quorum conscriptiones subinde confectae sunt. Ad hanc itaque mobilium subdivisionem comparendum mihi hic Cibinii fuit; quam. an continuare iussu suae Majestatis sacratissimae debeam. aut vero, hac dilata, ad incl. tabulam regiam redeundum mihi est? gratiosissimam excelsi reg. gubernii ordinationem demisse praestolor. Supplicater orat e excelsum regium gubernium, ut in utroque casu me a culpa, tanto vero magis a poena liberare non dedignetur, qui utpote [illegible] nunquam [illegible] xcellentissimum [illegible] regiae prae[illegible] cum venera[illegible]

Exc[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Halmágyi [illegible]

C[illegible] 1774 [illegible] 4 F[illegible]

Hátán: Ad excellentissimum dominum S. R. I. comitem gubernatorem regium et excelsum in magno Transylvaniae principatu gubernium regium, dominos dominos gratiosissimos

supplex libellus
Stephani Halmágyi de Sz. Somlyó
l. d. c. Bánffi.

(Eredetije az országos levéltárban.)

16.

Szereday Antal jelentése a guberniumnak, Halmágyi István beiktatásáról Marosszék administratorságába.

M.-Vásárhely, 1775. febr. 19.

Excelsum regium Gubernium,
Domini mihi gratiosissimi, colendissimi!

Quam mihi excelsum regium gubernium suo decreto longe mihi gratiosissimo sub numero 6092 edito in solemnitatem installationis spectabilis ac magnifici domini *Stephani Halmágyi* imperavit provinciam, prompte simul, ac reverenter obivi atque collatae eidem caesareo-regiae clementiae ac munificentiae, 16. die currentis mensis, et alter praeco adfui et adstiti testis. Pergit iam dominus ille magnis passibus pro iis, quibus insignis est, in principem fide, in patriam amore, in leges integritate, in iustitiam sanctitate, suae praefecturae partes explere, ego vero pro ea singulari excelsi regii gubernii gratia, atque beneficentia, quibus partem honoris solemnitatis illius in me deferre dignatum est, dum summa gratiarum actione colo, recolamque semper, interea etiam in assiduo venerationis, et observantiae singularis cultu jugiter esse persevero.

Excelsi regii Gubernii

humillimus servus
Antonius Szereday.

M.-Vásárhelÿni die 19. Febr. 1775.

Hátán: Praepositus refert de peracta installatione magnifici domini Stephani Halmágyi in administratorem sedis Maros et pro alterius installatoris partibus ac honore sibi gratiose delatis demissas agit gratias.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

17.

Az erdélyi gubernium felterjesztése Mária Teréziának a marosszéki főkirálybíróságra jelölésről, Halmágyi István addigi administrator megerősítését kérvén.

Kelt N.-Szebenben, 1775. szept. 1.

Sacratissima caesareo-regia et apostolica Majestas; Domina domina clementissima!

Virtute benigni sub prima Junii anni currentis numeroque 667. exarati decreti aulici dignata est Majestas Vestra sacratissima clementer ordinare, ut ad officium supremi iudicis regii sedis Marus, sub interimali tantum et provisoria *Stephani Halmágyi* administratione constitutum, candidatio more consveto statim peragatur, et ad altissimam ratificationem Majestati Vestrae sacratissimae submittatur. Ad procurandum itaque altissimae hujus voluntatis effectum, postquam iuxta ordinem et modalitatem, hactenus inter Siculos vigentem, ad peragendum electionis actum, commissarios in personis *baronis Stephani Daniel*, et *baronis Adami Henter* supremorum iudicum regiorum, illius sedis Udvarhelly, et huius sedis Csik, denominassemus, illi officio suo fungentes, tenore demisse hic acclusae suae informationis retulerunt nobis, occasione candidationis et electionis ad officium in dicta sede Marus supremi iudicis regii, die decima proxime evoluti mensis Augusti peractae, vota collata esse

E catholicis

Baroni *Paulo Bornemisza*	39
Baroni *Alexio Nalátzi*	56
Joanni Berzentzei	100
Ladislao Csapai [illegible]	[illegible]

Ex reformatis

Comiti *L[illegible] T[illegible]*	[illegible]
Stephano H[illegible]	[illegible]
Georgio [illegible] [illegible]	[illegible]

Reliquum [illegible] candidationem praemissam Majestati [illegible] cum humillima [illegible] per Majestatem Vestram [illegible] administrator *Stephanus Halmágyi* [illegible]

officiis, fideliter semper, dextere, et cum notabili distinctione serviverit, ac in moderna etiam sua ultra annum gesta functione eximium serviendi zelum testatus sit, ac per id, tam coram nobis, quam in sede hactenus sub administratione sua existente laudem promeruerit, amoremque calculo votorum testante conciliaverit, eum tamquam personam benemeritam, notabili pluralitate votorum electum, pro impetranda in officio illo clementissima confirmatione Majestati Vestrae sacratissimae subditali cum devotione commendare sustinemus, perpetua fide, et devotione et morituri.

Sacratissimae Majestatis Vestrae

humillimi perpetuoque fideles
subditi et servi
B. *Samuel* de *Brukenthal*
Michael de *Brukenthal.*

E regio m. principatus Transylvaniae gubernio. Cibinii die prima Sept. a. 1775.

Külső czím: Sacratissimae caesareo-regiae ac apostolicae Majestati dominae dominae Mariae Theresiae stb.

Hátán oldalt: Ill. ad Reg. 18. Sept. 1775. — E Reg. mis. ad ref. 18. Sept. 1775. — Relat. 21. eiusdem.

(Eredetije a gubernium pecsétjével az orsz. levéltárban.)

18.

Halmágyi István kineveztetése Marosszék főkirálybirájává.

Kelt Bécsben, 1775 szept. 21. Kihirdettetett az erdélyi főkormányszéken 1775 decz. 7. Marosszék törvényszékén 1776 januárius 9. és Marosszék közgyűlésén 1776 szept. 4-én.

Nos Maria Theresia, Dei gratia Romanorum imperatrix vidua, regina Hungariae stb. stb. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam Maiestati nostrae propterea factam intercessionem, tum vero sedis nostrae in haereditario Nobis Transylvaniae magno principatu Siculicalis *Marus* ad supremi judicis regii, in eadem sede per mortem fidelis nostri Nobis dilecti magnifici liberi baronis *Antonii Domokos* de Alsó-Csernaton vacans officium facta, Nobisque pro clementissima confirmatione ac resolutione nostra humillime sub-

missa repraesentatione accepta, expensisque, ac consideratis fidelis nostri Nobis dilecti egregii *Stephani Halmágyi de Szilágy-Somlyó*, tabulae nostrae in dicto principatu judiciariae actualis assessoris praeclaris animi dotibus, reliquisque, de quibus commendari Nobis meruit, qualitatibus, fidelitate item, fidelibusque servitiis, quae is variis in occasionibus, ab ineunte aetate sua longa annorum serie, signanter vero in memorato assessoratus, necnon praedictae etiam sedis supremi judicatus regii, cui ex benigna dispositione nostra jam a diutiorniori tempore administratoris modo praeerat officio, zelose, et utiliter, cumque benigna complacentia nostra exhibuit et impendit, qualiave ipsum porro quoque Nobis, patriaeque suae exhibiturum et impensurum esse confidimus: eidem *Stephano Halmágyi* officium seu dignitatem supremi judicis regii praefatae sedis Siculicalis *Marus* praevio modo vacantem, simulcum annuo mille rhen. flor. salario, a Nobis benigne ordinato, legitimisque ac licitis proventibus, et obventionibus, legali item jurisdictione, ac praerogativis ad hanc dignitatem rite ac de jure spectantibus et pertinere debentibus, aliisque honoribus et privilegiis, hanc functionem legitime comitantibus, clementer approbandam, et conferendam esse duximus; ita tamen, ut idem *Stephanus Halmágyi* super hoc officio juramentum praestare, litteras et mandata nostra exequi, unumquemque magnatum, nobilium, et quorumvis quacunque libertate gaudentium antelatae sedis Siculicalis hominum in suis juribus, libertatibus, privilegiis atque immunitatibus conservare, ac alia omnia, et singula, quae sui muneris erunt, diligenter ac fideliter peragere, judicium et justitiam, sine ullo personarum respectu, administrare debeat, ac teneatur; prout approbamus et conferimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis fidelibus nostris universis et singulis spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis nobilibus, et agilibus, necnon vicejudicibus regiis, caeterisque juratis assessoribus, ac notariis, modernis, ac futuris quoque temporibus constituendis, toti denique magnatum, nobilium et agilium praedictae sedis Siculicalis *Marus* universitati, cunctis etiam aliis cujuscunque status, ordinis, officii, et dignitatis hominibus, et incolis, quorum videlicet interest, seu intererit, praesentium notitiam habituris, harum serie committimus, et mandamus firmiter, quatenus vos quoque a modo in posterum praefatum *Stephanum Halmágyi* pro legitimo antelatae sedis nostrae Siculicalis *Marus* supremo judice regio agnoscere, eidemque in omnibus justis, legitimis, et officio huic pro jure et lege competentibus rebus et nego-

tiis obedire et obtemperare, judicia illius legitima acceptare et salarium a Nobis, ut praemissum est ordinatum. omnesque legitimos et licitos proventus ac emolumenta ad saepedictam functionem supremi judicis regii de jure, juxta leges, et consvetudines patrias, a Nobis clementer approbatas, resolutionesque nostras rite, ac legitime spectantia, ipsi plene et integre administrare ac administrari curare, modis omnibus debeatis, et teneamini; secus non facturi. Praesentibus perfectis, exhibenti restitutis.

Datum in civitate nostra Vienna Austriae die vigesima prima mensis Septembris anno Domini millesimo septuagesimo quinto, regnorum vero nostrorum trigesimo quinto.

Maria Theresia m. p.

C. Mich. Kornis mpr.

Hátán a következő kihirdetési záradékok:

Die 7-a Dec. anno Domini 1775 exhibitae, lectae, publicatae et e consilio regii per m. Tranniae principatum gubernii extradatae

per *Michaelem Brukenthal* mp.
secr. gubernialem.

Alább: Anno 1776 die 9-na m. Januarii in tabula continua sedis Siculicalis *Marus* exhibitae, lectae, publicatae et extradatae

per *Simonem Nagy de Vadad*
jur. sedis Siculicalis Marus v. notarium mp.

A behajtás más oldalán elmosódva: Praesentes litterae collationales [in] generali marchali congregati[one totius] universitatis dominorum magnatum ac nobilium in[clitae] sedis Siculicalis *Marus* iterum exhibitae, publice perlectae, publicataeque [sunt] die quarta mensis Septembris anni 1776 in civitate Marus-Vásárhelly celebrata, ac

extradatae per ordinarium notarium
Gregorium Gálfalvi de *Harczo* mpr.

(Eredetije hártyán, fatokba zárt nagy függő pecséttel, Halmágyi Albert városi főjegyző tulajdonában Zilahon.)

19.

A gubernium Halmágyinak kérésére szabadságot ad.

N.-Szeben, 1776 aug. 1.

Ad acceptam D. Vestrae repraesentationem 26. elapsi mensis Julii a. c. horsum exaratam, preces sibi ad oppidum Sárd, ubi oeconomiam suam habet, concedendi facultatem continentem reponitur: alienum non esse gubernium D. Vestrae abessendi a loco officii licentiam indulgere, modo eas faciat in tabula directioni suae concreditae dispositiones, ne altissimum servitium regium aliquam patiatur remoram.

Sonnenberg.

Fent oldalt: D. supremo judici regio Steph. Halmágyi 1. Aug. 1776.

Hátán: M. ad exp. 13. Aug. 1776.

(Fogalmazvány az orsz. levéltárban.)

20.

Halmágyi István szabadságkérése a guberniumtól szüretre.

M.-Vásárhely, 1782. szept. 15.

Excellentissime domine l. baro Gubernator regie!
Domine mihi longe gratiosissime!

Annus est, a quo ego officii partibus continuo distentus, oeconomiam meam, ne quidem contemplari potui; adpropinquante itaque vindemiae, Excellentiam Vestram demisse orare sustineo, ut mihi pro imminentibus feriis, ab officio abessendi veniam benigne largiri dignetur; facturo dispositiones, ne publica sedis administratio detrimentum interea patiatur, profundo venerationis cultu mansurus

Excellentiae Vestrae

humillimus servus
Steph. Halmágyi.

M.-Vásárhelyini, 15. Sept. 1782.

Hátán külső czím: Excellentissimo domino, domino l. baroni de Brukenthal, insignis ordinis S. Stephani regis aulici commendatori, sacratissimae caesareo-regiae et apostolicae

Majestatis consiliario status actualis intimo et per inclitum magnum Transylvaniae principatum gubernatori regio etc. Domino mihi longe gratiosissimo

Cibinii.

Ex offo.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

21.

A gubernium Halmágyinak szüretre szabadságot engedélyez.

N.-Szeben, 1782. szept. 24.

Petitam per praetitulatam D. Vestram ad vindemias proficiscendi facultatem ita indulgeri, ut praevideat, ne absentia ejus publicae administrationi detrimento sit

Brukenthal.

Felül oldalt: D. Stephano Halmágyi, 24. Sept. 1782.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

22.

Halmágyi István a guberniumtól szabadságot kér szüretre.

M.-Vásárhely, 1783. szept. 6.

Excellentissime domine l. baro Gubernator regie;
Exelsum regium Gubernium;
Domini domini gratiosissimi!

Unica est vindemiae feria, sub qua ego ab officio abessendi veniam, a gratia excelsi regii gubernii implorare consvevi; pro qua benignitate de praesenti quoque excelso regio gubernio, tanto maiori cum fiducia supplicare sustineo, quod ego a praeterita vindemia pedem ex hac sede non extulerim, et praeterea necessarias dispositiones facturus sim ne publica administratio patiatur.-Gratiam excelsi regii gubernii demeriturus profundo venerationis cultu maneo

Excellentiae Vestrae
Excelsique regii Gubernii

humillimus servus
Steph. Halmágyi.

M.-Vásárhely 6. Sept. 1783.

(Eredetije az orsz. levéltárban).

23.

A gubernium Halmágyinak szüretre szabadságot ad.

N.-Szeben, 1783. szept. 25.

Ad petitionem D. Vestrae sub 6. cur. horsum datam rescribitur: sub feriis vindemialibus a loco officii sui discedenti facultatem ea lege concedi, ut congruas ad sibi subordinatos faciat dispositiones, ne publicum et altissimum servitium subinde moram patiatur, utque absolutis vindemiis illico ad officium redire admaturet.

B. Josika.

Felül oldalán: D. s. judici regio Stephano Halmágyi Cibinii 25. Sept. a. 1783.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

24.

Halmágyi István kineveztetése Háromszék vármegye főispánságára.

(1784. aug. 10.)

Nos *Josephus Secundus* etc. etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis et singulis; quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam commendationem nostrae propterea factam Majestati, tum vero attentis, et consideratis fidelis nostri nobis dilecti egregii *Stephani Halmágyi* de Szilágy-Somlyó, sedis hactenus Marus supremi iudicis regii, praeclaris animi dotibus, reliquisque de quibus nobis commendari meruit qualitatibus, fidelitate item fidelibusque servitiis, quae is variis in occasionibus ab ineunte aetate sua longa annorum serie, signanter vero in regii nostri in Transylvania gubernii secretariatus, tum tabulae nostrae regiae Judiciariae assessoratus officiis, post modum autem in memoratae sedis Marus supremi iudicis regii munere laudabili industria, et prompta sedulitate exhibuit, et impendit, qualiave ipsum porro quoque nobis, patriaeque suae exhibiturum, et impensurum esse confidimus: eidem *Stephano Halmágyi* iuxta recentissimum chari nostri Transylvaniae principatus subdivisionem comitatus Háromszékiensis cum districtu Barcensi, et parte Albae Superioris uniti supremi comitis officium et dignitatem, cum annuo a nobis in 1200

rh. florenis determinato salario etc. etc. . . . *[reliqua ut in collationalibus baronis Bornemisza]*.

Josephus

Comes *Franciscus Eszterházy*
Alexander Horváth.
Csedő.

Fent: Collationales pro Stephano Halmágyi de Szilágy-Somlyó supremo comite Viennae 17. Julii 1784.

Oldalt: Rev. C. G. Bánffy. Rev. Donáth.
Exp. Perger d. 10. Aug. 1784.

Hátán: Die 14. Aug. a. 1784. Staffetaliter promotum.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

VI.

Halmágyi István jelentései a Hóra-lázadás kezdetéről.

1.

Gr. Lázár József panasza Alsó-Fehér vármegye főispánjához és törvényszékéhez, a maros-váradjai jobbágyok hatalmaskodása és kártétele miatt.

(1784 jun. 16.)

Mélt. L. B. act. Camerarius Főispány és Praeses Ur,
Tek. Continua judiciaria Tabula,
Jó mélts. Uram és nagy jó Uraim!

Sajnállom nagyon, hogy ottan-ottan instantiáim által terhelem, fárasztom Nagyságodat és a tek. Táblát. Marusváragyai portiomat azon helységi hatalmaskodó és erőszakoskodó temerarius parasztok miatt legközelebb most 14-a Junii alsó-marus-váradgyai bésánczolt kaszaló tanarokomot,[1]) melynek több 100 esztendeinél, hogy a *Bornemisza* méltsfamilia ad praesentem usque aetatem bírta, usuálta, most praefata die, 14. alsó-váradgyai parasztok, providus Ilia Bárb, Nyikula Bárb, Petru Lendircsan, Petru Borza, Onu Mihaltczán, Samaile Ruszu, György Ruszu, Andre Seusánu, Keremidár Tagyér, Keremidár Gavrila, Keremidár Jovu, Tagyér Mihaltzánu, Mojsze Ruszu és Invu Gavrila, mit gondoltok (!), mit nem, 54 számú magok ökreiket, marháikot nocendi et damnificandi studio abba hatalmasul becsapván és magok is botokon, vasvillákon marháik mellett talpon állván, annak füvit totaliter depáscuáltatták és elpusztították. A 'sitár[2]) leánya intvén és protestálván is, hogy ne cselekedjenek olyan kárt és hatalmaskodást, azt kemé-

---

[1]) *Tanarok, tanorok,* Székelyföldön divó tájszó, bekeritett kaszálóhelyet jelent.

[2]) Oláh szó, jelentése mezőpásztor, kerülő.

nyen megtaglották, ostorozták, detineálván, hogy 'sitár atyjának hírt ne tehessen, ki külömben is animadvertálván ezen tonorok (!) pusztítását és superveniálván, hogy azon marhákot invagiálja, behajtsa, legottan ellene is felköltek, agyon veréssel fenyegetvén, futásával alig menthette meg életit; mely 'sitár actu itt jelen lévén, ha kivántatik, bővebben is tek. Tábla színén a casust decralálhatja.

Szinte azért virtute rescripti regii die 17-a Julii 1767. circulariter, dein 7-a Septembris publicati, a recenseált hatalmaskodó és károsító személyek ellen gratiosa manutentiát instálok, méltóztassék a tek. Tábla intercipiáltotások (!) iránt illendő rendelést tenni, ellenek condigne animadvertálni, s említett káromat is becsű szerint rebonificáltatni, áhítatoson várván in praemissis tejendő salutaris dispositioját, állandóúl maradok

Nagyságodnak és a tekintetes Continua Táblának

mindenkori kész kötelességgel
való szolgája

Szárhegyi G. Lázár Joseff.

Hátán: A méltóságos L. B. act. camerarius Főispány és Praeses úrhoz és nemes Alsó-Fehérvármegye incl. Cont. Jud. Táblájához, jó mélts. urához ő nagysgához és nagy jó uraihoz az urakhoz

submittált memoralissa szerint

Szárhegyi G. Lázár Joseffnek.

Oldalt: Praes. 16. Junii 1784. M. ad. d. r. f. b. v. notar. etc. eodem.

Relatum die 16. Junii 1784.

Hátán keresztbe írva: Resolutio. Communicari praesentem expositionem domino v. comiti, ea cum seria intimatione, quo uberius etiam investigata et comperta ejusdem realitate, eosdem potentiarios, intercipi ac promeritae poenae adsensum, praesentium eatenus ordinationum, subjiciendos ad carceres comitatenses comitari facere nullus intermittat.

E sessione Tabulae Cont. in cottus Alb. Infer. die 16. Junii anni 1784. opp. N.-Enyed.

Franciscus Benedek
v. notarius

(Eredetije az országos levéltárban.)

2.

Egy fehérvári katona czédulája, melyet egy herepei lakos védelmére kiadott.

Gyulafehérvár, 1784. jul. 28.

Der szolgabíró wird ersuchet diesen Mann Nahmens *Nikalai al Petru Flora* mit Ruhe zu lassen und Fried zu geben, biss so lang ihre Sache ausgemacht wird werden bei tit. Herr *Oberfeld* Crigsz (!) commissario und die resolution von Käiser (!) kommet.

Signatum Carlsburg die 28. Jullii 1784.

Joannes Schuller.

(Eredetije az orsz. levéltárban. Melléklet Halmágyi 1784. aug. 27-i jelentéséhez.)

3.

Gróf Lázár József panasza és kártérítési keresete Alsó-Fejérmegyéhez, azért, hogy a marus-váradgyai jobbágyok az ő sarjuját erőszakosan lelegeltették.

1784. aug. 15 után.

Mélts. L. Báró act. Camerarius Főispány és Praeses Ur,
Tekintetes Contin. Jud. Tabula.
Nékem jó Mlgs Uram és nagy jó Uraim!

Második seculum folydogál, miolta minap decedált kedves feleségem baronissa *Bornemiszsza Rosalia* mlgs Bornemiszszaianus antecessorai hereditario iure Felső- és Alsó-Marus-Váradgyán bizonyos rész jószágot birván, azon jusson árva neveletlen *Jósef* fiacskámra nézve inter reliqua bona, birtokom és provisom (!) alá Alsó-Marus-Váradgyán a Marus mentibe lévő, vulgo Sziget nevü hellyen is szállván egy jó darab kaszáló füves tanorokom is inspectiom alá, melynek, mint igen jó kaszáló helynek, hogy inkább valami hasznát láthassam és midőn azon forduló nyomásba esik ollyankor is inkább fructificálhasson, már hatodik esztendeje, hogy nevezetes költséggel és sollicitudoval beszántatatván, rész szerint füzfákkal, rész szerint csere és nyárfa csemetékkel körül plántaltattam, melyek is szépen megfogonván és naponként nevekedvén, e folyó 1784. esztendőben egymásután két izbe, et quidem 1-mo mense Junio, midőn már szintén a fü benne kaszálásra való volna, az említett felső- és alsó-marus-váradgyai paraszt lakosokúl, circiter tizennégy gaz-

dák, magamnak és tisztemnek absentiánkba, minden vor szarvasmarháikat nocendi et dammificandi studio fényes nappal hatalmasul abba bécsapván, füvemet tetemesen depascuáltaltatták és elgázoltatták, mellyet alázotos memorialisor mellett eodem mense Junio a tekintetes táblának bépanaszolván sub litteris G. L. copialiter annexa, resolutive méltoztatott vala a tekintetes tábla committálni azon hatalmaskodó személlyeknek praehabita investigatione elfagattatások iránt paterne disponálni, noha máig se lett semmi effectuma.

Melyre nézve következvén annak utánna, hogy 14. currentis Augusti magokot mind két falusi váradgyai paraszt lakosok katonaságra conscribáltatván, és már nagyobb bátorságot is vévén magoknak, az elébbi depascuatio után csakugyan én tilalomba tartván azon tanorokat, és abba már szinte kaszára való szép sarjú nevekedvén, katonaságra lett conscriptiójok után mindgyárt másnap, nimirum 15. currentis Augusti viszont másod ízben is universaliter mindnyájon említett azon szigetbeli sarjús tanorokomat aggrediálván, mind szarvasmarháikat, sertésseiket abba béhajtván és csapván, totaliter depascuáltatták, semmivé tették és elpusztították, és nékem tetemes kárt okoztanak, kereset okul ezt advân, hogy azon forduló anno currenti nyomásba lévén, nem volna szabadságomba sánczczal vagy kerítéssel is nyomásba tilalmost tartanom; mely korántsem úgy vagyon in similibus mind az usu roborait consvetudo, mind diaetaliter condált hazánk törvénye diaetali articulo 15. anni 1671. 25. Nov. Albáe Juliae condito, ordinationeque r. guberniali de 4. Julii 1766 publicata contrarium engedtetvén.

Szinte azért pro assistentia et medela requiráltam tit. processualis szolgabíró uramat is, de annak se lévén semmi látattya, nem bátorkodván ő kegyelme a tumultuans parasztsággal kikötni, oly tetemes káromot mulóba nem hagyhatván, kénteleníttettem Nagyságod és a tekintetes Tábla eleibe ezen panaszomot hoszni, conscius lévén a felől, hogy nemes hazánk approbatalis törvénye és közelebbről ezen nemes vármegyénk salutaris és municipalis constitutioja szerint in similibus attentált tilam (!) rontásért, erőszakoskodásért, tetemes károsíttásokért hogy brevi manu satisfactiom tétessék, és damnificatiom compensáltassék, az urnak tekintetes v. ispány uramnak praehabita in facie loci oculatione és investigatione vagyon adatva tellyes activitássa, hogy a dolgot in facie loci megvizsgálván és akként comperiálván ex incumbentia sui muneris a tilalom rontásért azon hatalmaskodókot, immediante poenitentiázza, és az studio causált

aféle damnificatiokat absque mora a károsnak rebonificáltassa.

Melyek szerint áhítatos bizodalommal instálok is Nsgodnak és a tek. cont. Táblának, ratione praevia, méltoztassék az úrnak tek. v. ispány úrnak hathatoson committálni, hogy minél hamarébb Váradgyára kijövén, és panoszom igasságát akként comperiálván, nékem azon querulatus váradgyaiak ellen károm iránt debita satisfactiot szolgáltasson, és illendő becsű szerint vi sui officii engem contentáltasson. Várván favorabilis resolutioját, állandóul maradtam

Nsgodnak és a Tek. Cont. Táblának

mindenkori jóakaró kész szolgája

Szárhegyi *G. Lázár Jósef* m. p.

Hátírat: A Méltóságos l. b. act. Camerarius Főispány és Praeses úrhoz és nemes Alsó-Fejér vármegye incl. Cont. Jud. Táblájához, jó mlgs urához ő nagyságához és nagy jó uraihoz az urakhoz

submittált memorialeje

benn irt G. Lázár Jósefnek.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

4.

Dósa Ádám levele Dósa Antalnak, a tóháti oláhok felzendüléséről, fenyegetőzéséről és rakonczátlankodásáról.

N.-Enyed, 1784 aug. 18.

Kedves Öcsém Antal!

Te látom restelled ujságot írni; én pedig meg nem állhatám, hogy ne írjak. Írhatom, hogy tegnap széna osztani volt atyám urami Tóhátra s inponálta, hogy senki is a sarjuban két ökrüs szekérnél ne mennyen többet az azokot is semiképpen meg ne ereszszék. Felrakták az *Török* úr competentiáját gazolva, azután azt lerakván az egész falu megbocsáta az kaszára való sarjuban s levissimo calculo is 100 szekérre valót porá tettenek. A kiket hogy moneált atyám uram, azt mondának: táts ungurule té ó trékut tote ij á voszt lume fratzilor futut de ungur marge in czárá luj.[1])

[1]) Magyarúl: Hallgass, mert eltelt a ti világotok, és eredjetek vissza magyar testvéretek hazájába.

2-o az veresegyháziak az éjjel iszonyú nagy lármával elmentenek Fejérvárra fegyverért, dobot csináltanak cseberből, azoknak fenekeit éjfélkorig zaklatták és folyt nagy mustra, még Frinna czigányt is gagyában elvitték; egyszóval nincsen egy ember is a faluba asszonyokon kivül s minden possessoratusnak hordása és asztagjai félben állanak, nem akarnak szolgálni, úgy hogy merő musika a dolgok, edgy is közüllők tavasz gabonáját nem takarítja, ott kün vesznek, szüntelen csak *Dumitru Burszány* után enegélnek s az süveglésnek is békét hagytak etc. mert sok volna leírni.

Én küldök egy görög dinyét, kivánom költhesse el fris jó egészséggel. Maris hugom pedig egész erőből köszönti Öcsém uramot és várja, én pedig atyafiságában ajánlott maradtam

Kedves Öcsém

igaz atyafi szolgája

Dósa Ádám m. k.

Veresegyháza 18. Aug. 1784.

Külső czim: À Monsieur
Monsieur Antonie Dosa cossr. praes.
N.-Enyed.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

5.

Gróf Toroczkai Susánna levele b. Kemény főispánnak, jobbágyai lázongásáról.

Alamor, 1874. aug. 17.

Méltóságos Főispány Úr,
Jó Mlgs Öcsém Uram!

Szebenben két hellyre is írtam az jobbágyság dolgában, de látom, csak a relatiot várják a tábláról. Nékem a bajom meggyült; mert *Alamor* Fejérvárt megjárván, annyira lármáznak, hogy csak majd mindenem nem praeda, 'sitár, darabont, sőt minden szempillantásban várom, hogy magamot kivezessenek házamból, a kit tele torokkal kiáltanak parancsolni nincs kinek. Én az Isten szent nevében kérem a mlgos Főispány urat, sijetve valamit méltóztassanak segiteni, míg a szerencsétlenség meg nem esik. A praefectusom három hete az ágyat nyomja, a kiről bizonyságot tehet

Borbélly Josef uram, a kit magam mellé hoztam volt, én jobban látom. Én, a kinek praefectuson lebetegedett, már egyedűl vagyok, nem tanácslom innét való elmozdulásomat, félvén a nagyobb lármától s abból következő káromtól. Én ugyan instálok a mlgs Főispány úrnak, méltóztassék szívére venni az én ügyemet. *Borbélly Josef* uram nállom mulatását talám nem nehezteli a tek. tábla, mellyért instálok is; mert bizony beteg voltam, most is praefectusommal három betegem.

Mlgs kedvesseit alázatosan tisztelem s vagyok
Mlgos Főispány Úrnak,
Jó Mlgs Öcsém Uramnak

alázatos szolgálója

G. Torotzkai Susánna m. p.

Alamor, 17. Aug. 1784.

(Másolat az orsz. levéltárban.)

6.

Csató Ferencz szolgabiró jelentése Alsó-Fejérvármegyéhez, a járásabeli jobbágyok katonákká iratkozásáról és lázongásáról.

Kontza, 1784. aug. 18.

Illustrissime Domine L. Baro Camerarie, et Comes Supreme.

Inclyta item Tabula Continua Judiciaria.

Domine, Domini, Patrone gratiosissime, humillime collendissimi!

Minemű reménytelen lárma történt a contribuens nép között ezen nemes vármegyének az itten körül levő hellységeiben, azt reménylem, más collegáim a tekintetes continua judiciaria tabulának referálták és e szerint a tekintetes cont. tabula előtt tudva vagyon. Én is alázatos kötelességem szerint processusomban történt és szünetlenül folyó, rendkivűl való lármáját a contribuens népnek kívántam a tek. cont. táblának alázatoson reportálni. Ugyanis ezen processusból a *kis-enyedi, buzdi, springi, gergelyfái, vingárdi* és *gilbói* egész communitások individuatim K. Fejérvárra menvén, ottan magokat az militaris tiszt uraknál nem csak hogy magokat katonáknak ajánlották, sőt mindennémű bonumokat feladván, conscribáltatták; az honnan minemű rendeléseket vésznek, nem tudom; de látom aztat,

hogy az rendetlen szabadság annyira felzavarta őket, főként némellyeket, hogy sem a nemes vármegye részéről való dispositioknak, sem pedig a földesuraiknak engedelmeskedni nem akarnak. Sőt ezen már conscribáltattaknak példájokat látván, a még nem conscribált hellységek is felzudultanak s követik naponként a már conscribáltatott hellységeknek példájokat. Panaszolkodnak némelly helységekből a földesurak engedetlen jobbágyaikra és hogy a királlyi kegyelmes rendelések szerint embereiket az engedelmességre hajtsam kényszerítenek; de nem cselekedhetem, mivel segítségem nincsen, egyek lévén birák és gornyikok [1]) a többekkel; consequenter szenvedni kelletik a publicumnak is és nétalán valamelly szolgálatban csonkulás lévén, a mint hogy vagyon is s nékem imputáltassék, arra s annak elkerülésére nézve kivántam mindezeket a tek. cont. judria tabulának repraesentálni s továbbra való parancsolattyát instálni. In reliquo gratiis humillime commendans persevero.

Illustritatis Vestrae et
Incl. Tabulae Continuae

humillimus servus
Franciscus Csato m. p.
v. iudlium.

Kontza, 18. Aug. 1784.

(Másolata az orsz. levéltárban.)

7.

Benedek Ferencz s.-jegyző jelentése Alsó-Fehér vármegyének, a batizfalvi jobbágyok lázongásáról.

K.-Enyed, 1784 aug. 20.

Mlgs L. Baro Camerarius és Főispány Ur,
Tekintetes Continua Tábla,
Gratiosus jó Patronus és Fautor Uraim!

Ab offo alázatoson kívántam Nsgodnak és a Continua Táblának jelenteni, hogy sub 17. praesentis Ó-Szilvásról Enyed feli jövő utamban találkozván M. Bagó és Csombord között egy másodmagával Enyed felé jövő batizházi czigánynéval, kérdém tőle (előre tudván, hogy a bátizháziak K.-Fejérvárra járván, magokat katonáknak conscribáltatták), hogy mit csinálnának a batizházi új katonák?

[1]) Erdőkerülő, erdőőr. (Oláh szó.)

A mellyre mondotta inter discursum azon személly, hogy az oláh pap mondotta volna nékiek, hogy vegyenek fegyvert, mert minden uraság dolgától és vármegye bajától megmenekednek és mosiájokban (!) is megmaradnak, a mint hogy ma egy hete bémenvén Fejérvárra, magokat conscribáltatták és terminust tettenek mára, hogy ma bémennek és fegyvert hoznak, sőt azt is mondották a czigányné urának (csak az lévén egyedül jobbágy és egyszersmind sitár), hogy ezentúl nem őrzöd azon szép erdőt, sőt ha velünk nem tartasz, a faluból kikergetünk, ha pedig a dátosi tiszttartó fáért küld: mind ökreit, mind szekereit, mind magát ha jelen lenne, öszverontják; sőt azt is mondá azon czigányné, hogy Fejérvárra mellettek *Csekelaki Nagy Pál* és *Szepesi* nevezetű nemes emberek irtanak levelet, mellyet alázatoson ekképpen jelentvén, gratiájokban ajánlott maradok

Ngodnak és a Cont. Táblának

alázatos szolgája
Benedek Ferencz
v. notarius m. p.

K.-Enyed, 20. Aug. 1784.

(Másolata az orsz. levéltárban.)

8.

Herczeg Péter levele Alsó-Fejér vármegyéhez, m.-kapudi jobbágyai lázongásairól.

(K. n. 1784 aug. 20. táján.)

Mlgs L. Báró Főispány és Camerarius Úr,
Tekintetes Nemes Continua Tábla,
Nékem méltóztatott kegyes Pátronusim!

Ezen K.-Fejérvárt mostan közönséges hírrel folyó conscriptiora bémenvén, az m.-kapudi jobbágyaim nékem is ollyan rettenetesen megijesztettek kijövetelek után fenyegetéseikkel, hogy éppen le nem írhatom; mivel azt izenték (jelen nem létemben ugyan) házomra, hogy akárki légyen az, de aki először hozzájok mégyen a dologra való kihajtás végett, mindjárt lánczra tészik és megmutatják azt, hogy nékiek már micsoda urak vagyok. Engem ugyan bátorítván a velem született nemesi szabadság, ebbéli hibájokat most eligazítottam; de félek, sőt nagyon rettegek a következhető, reám néző subsequentiáktól, mert ha ezután is

dolgomra ki nem fognak állani, míg jószágomat bírják a jobbágyi nevezet alatt lésznek, én büntetlen el nem tudom szenvedni.

Instálom azért a mlgos Főispány urat és tek. nem. Cont. Táblát, hogy ha valami különös kegyelmes parancsolattya vagyon ő Felségének arról, hogy ezután jobbágy szolgálatot az conscribált jobbágyok ne tégyenek; méltóztassanak velem is megesmértetni vagy pediglen fellázzasztott jobbágyaimnak engedelmességet imponálni. Melly kegyességeket midőn nagy alázatossággal várnám, vagyok

Mlgos Főispány és Camerarius Úr
és Tek. Ns. Cont. Tábla

alázatos legkisebb szolgája
Hertzeg Péter m. p.

(Másolat az orsz. levéltárban.)

9.

Vajna Antal levele Alsó-Fehér vármegye főispánjának és törvényszékének, a lőrinczrévi jobbágyok felzendűléséről és katonává iratkozásáról.

K. n. (Lőrinczréve, 1784 aug, 20 körül.)

Méltóságos L. Báró Camerarius és Főispány Úr!
Tekintetes Nemes Continua Tábla!

Minemű lárma támadott légyen a parasztok között, reméllem, hogy más úton is tudva vagyon Nagyságod és a tekintetes Tábla előtt, mely tűz mivelhogy ide is Lőrintz-Révére elharapózott, annak eredetét és eláradását kívántam a tek. Táblának orvoslása végett e szerént megírni. Némely kapudi emberek Lőrintz-Révére jövén, elhirdették s elhitették a parasztokkal, hogy a ki Károlyvárt magát katonának conscribáltatja, az olyan semmi jobbágyi szolgálatot nem fog tenni, hanem katona iurisdicto alatt szabadon fog élni, dézmát nem ád, contributiot is bizonyos számú marháktól nem fizet, mely hírtől felindíttatván hárman, úgymint *Szabó István*, *Bárdi István* és *Kilutz Nikuly* 15. Augusti lementek Károlyvárra, az ottan lévő bellicus comissarius úrhoz, a honnét olyan válaszszal jöttenek haza, hogy pro 19. eiusdem az egész falu mennyen le és magát conscribáltassa, mert ennek utánna fegyvert adnak és földes urakat nem szolgálnak, sőt közönséges hír volt közöttek, hogy a végre adnak a parasztoknak fegyvert, hogy a nemes-

embert az országból kikergessék. Ugyancsak én 17-én az udvari bírám által hírt tettetem, hogy másnap mennyek és az mezőn lévő gabonámat hordják bé, hogy annakutánna mingyárt dézmálhassak, de ők félvén attól, netalán tán a conscriptio előtt dézmáljak, a terminust sem várták, hanem 18. virradtig mind lementek Károlyvárra és az én szolgálatomra senki sem jött, a midőn pedig Károlyvárról visszajöttenek vala, Tövissen találkoztanak egy kapudi *Tamás Mihály* nevezetü emberrel, a ki is azt mondatta nékik, eredjetek és kérjetek a commendánstól olyan czédulát magotoknak, a minémüt nekem is adott, mert a kinek olyan van, sem földesurat nem szolgál, sem dézmát nem ád, a mint hogy én sem adok. Melyre nézve az lőrintzréviek közűl négyen, úgymint a falus bíró *Kilutz Gávrilla, Székely István, Bárdi István* és a kocsisom *Mariánkó György* visszatértenek és a commendáns úrtól czédulát hoztanak, ugyancsak abba egyéb írva nem volt, hanem csak az, hogy Lőrintz-Réve nevű falu magát conscribáltatta, a mint ezt a czédulából magam szemeimmel láttam. Azt referálják, hogy a czéduláért egy garast, az conscriptioért pedig minden ember egy krajczárt fizetett, effelett olyan válaszszal jöttenek haza a bellicus commissarius úrtól, hogy még 15 nap alatt szolgáljanak a földesuraknak a mint lehet, mivel azalatt az egész országot conscribálják s azontúl a fenn előszámlált szabadságok megadatik, az allodialis szőllőket, szénaréteket, láb búzaföldeket egymás között felosztják. Mindezekből és más több ehez hasonló hírekből s állapapatokból minémű keserves consequentiák történhetnek; Nsgod és a tek. Tábla böltsen általláthatja; instálok azért Nsgodnak és a tek. Táblának, méltóztassanak ezen felzendűlt embereket lecsendesíteni és az jobbágyi szolgálatnak praestálására szorítani. Melylyel gratiájába ajánlott vagyok

Nagyságodnak és a Tekintetes Nemes Táblának

alázatos szolgája
Vajna Antal m. p.

Háttrat: Ad inclitam Tabulam Continuam incl. comitatus Albae Inferioris, dominos gratiosissimum, humillime collendissimos

humillimum memoriale
Introscripti.

(Eredetije az orsz. levéltárban. Halmágyi 1784 aug. 28-iki jelentéséhez mellékelve.)

10.

Báró Bánfi Ferencz tiszttartójának vallomása, a gróf Kemény Farkas uradalmi bírája fenyegetőzéséről.

Maros-Szent-Király, 1784 aug. 20.

Anno 1784 die 20. Augusti én ide alább subscribált nemes személy, midőn volnék a méltóságos l. báró *Bánfi Ferencz* úr ő nagysága principalisom mezei munkájának folytatásában Sz.-Királylyal által ellenben a kaszálóban, és onnét jőnék hazafelé a hajón keresztűl, találkozám mikor a hajóban bészállanék a méltóságos gróf *Kemény Farkas* úr ő nagysága dominalis bírájával, kinek is én ugyan semmit sem szóllék, hanem ő a dominalis bíró kérdé a hajóstól, hogy ki légyek. Ő a hajós megmondá, hogy ki tisztje is légyek. Annak utánna monda énnékem: azt mondhatom kednek (!), hogy nem telik benne három hét, hogy ketek tisztekűl, praefectusostúl és urakkal együtt még az erdőn sem találják hellyeket, aszt mondhatom. Kire én semmit sem felelék. Mely dolog hogy így esett, arról adom kezem írásomat és tulajdon magam petsétemnek megerősítésével.

Maros-Szent-Király, anno dieque ut supra notatis

Mátyás Dienes m. p.
provisor ill. l. baronis Francisci Bánfi

(P. h.)

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

11.

Gyujtó Sándor bizonyságlevele, a batizháziak és kapudiak katonaságra iratkozásáról.

K. n. (1784 aug. 20. után.)

Az batizháziak négyen voltanak az múlt vasárnap Fejérvárra, hogy béjelentsék magokot. Terminust adtak nekiek, a mint ők mondották ekképen, hogy nekiek azt parantsolták, hogy ad 20. praesentis, úgymint az mult péntekre egész falustól mennyenek bé Fejérvárra, a ki a faluból el nem megyen, a faluból hánnyák ki mingyárt és így az egész falut s a papjokot vigyék el. Ők pediglen ezután nem adóznak a fejekről, két ökrökről, tíz juhokról; földesurat nem szolgálnak, az örökségeiket a földesuraktól elveszik és nekiek adják. A batizi dominalis bíró ment bé a tisz-

tartóhoz Dátosra és a' referálta a' tisztartónak, hogy micsoda válászaszal jött vissza Fejérvárról az a négy ember. Melyről fide mea mediante attestálok.

Gyujtó Sándor
Mlgos b. *Daniel István* úr
plenipotentiariusa m. p.

Tegnap hallám *Kölönte József* uramtól mlgs g. *Kemény Farkas* úr praefectussától, hogy a gabudiak (!) neki azt mondották, hogy mikor magokat feliratták, nekiek azt parancsolták, hogy földesurokot ne szolgálják; a dézmát, melyet már megfizettek, vegyék visszá. És ezek aránt nekiek levelet is adtak.

Idem qui prius.

Kölönte uram mondá azt is, hogy mondották nekie, megfelejtettem micsoda falubeliek, hogy az kiket felírnak, minden ember két garast fizet a bellicus commissariusnak a béirásért.

Idem
Gyujtó Sándor m. p.

(Másolat az orsz. levéltárban.)

12.

A n.-enyedi collegium udvarbirája jelentése, a décsei, miriszlai, felenyedi, musinai és kisorbai jobbágyok katonává iratkozásáról és engedetlenségéről.

K. n. (1784 aug. 20. után.)

Declaratio.

Nemes Thorda vármegyében Détsen a nemes n.-enyedi ref. collegiumnak integra portiojában is, popa *Kosztán* nevezetű oláh pap *Varga Sámuel* nevezetű jobbágy emberrel kezdette elsőbben beszélleni az katonáknak felírattatását, azután a falusi biró *Varga István* polgárja *Kertsedi Josef* által 12 forint birság alatt falut gyüjtetett, úgymint 15. Augusti, mely gyülésben rendeltek három embert követnek, úgymint *Varga Samut, Dombrán Pétert* és *Márián Oftimiát*, kiknek is fizettek egy-egy krajczárt az fejérvári uttyokra, hogy ottan jelentsék magokat az katonáknak felírattatásáért, ugyancsak azon nap mit gondoltanak, mit nem (minthogy az árviz miatt szénájok nem lévén, egy rétet tartot-

tam tilalomba számokra, hogy továbbat kaszálják meg! örömekben egész falu marhájával elpraedálták, csak azért, hogy ezután nékiek más parancsol, már annyira vagynak, hogy semmi szénájok sincsen. Továbbá 17. Augusti visszajövén Fejérvárról az három követ s levelet hozott a miriszlai sópajtáknál lévő contrarotularius báró *Zéber*[1]) úrhoz, az hová is részegen, teli fővel lemenvén, közönségesen feliratták magokat katonáknak, fizetnek vagy fizettek, a mint hallánk az feliratásért minden gazda fél véka gabonát, egyszersmind Fejérvárról ezen instructioval jöttek el az követek, hogy 15 napig tegyék a szolgálatot, azután megválik, mennyenek-é vagy nem. A dominalis bíró, *Oltyán György* nevezetű, fel nem akarván iratni magát, minthogy fel sem is iratta, a falusi bíró említett polgárját ráküldötte ezen izenettel, hogy felirassa magát, mert ha nem, a faluból kihányják, parantsolattyok lévén Fejérvárról az követek által és ezután nem is várják a 15 napot, hanem mihellyen a levelet leviszik Fejérvárra, azonnal szolgálatot sem tésznek, minthogy az héten se magoknak, se a dominus terrestrisnek nem dolgoztak úgy, a mint kellett volna; kivált magoknak, mivel őszi s tavaszi gabonájokat oda hagyván, nem arattanak, jóllehet eléggé serkentettem az magok munkájoknak végben vitelekre, de semmit sem hajtottak rá, melyből sok kárt is vallottanak a nagy esőzés miatt.

Miriszlaiak is a détsei követektől meghallván ezen fennebb leírt declaratiot, nevezetesen *Varga Sámueltől*, mind a dominalis bíró *Molnár András*, mind penig a falu közönségesen ezt mondván, hogy ilyen instructiot adott nékiek a német tiszt: tizenöt napok alatt szolgáljanak, akkor is nyolcz órakor állyanak ki szolgálatban, ha valami bántódások lészen, azután igazítani fogja bajokat; úgy azt is mondotta, hogy ha valaki fel nem iratja magát, az faluból ki kell hányni az olyan embert; melyen *Molnár András* meg is félemlett, hogy mit kellett hallania, minthogy egyszeresen consentiált az ő gyülésekben. Azután úgy zudult fel a falu és a falusi bíró *Szőke István* mingyárt 12 forint birság alatt falut gyüjtetett és három embert rendeltenek maguk közül: úgymint *Kováts Pistát, Csombordán Nikolájt* és *Popa Szimiont,* kiket le is küldöttek Fejérvárra a jelentés végett, a kik is levelet hoztak Károly-Fejérvárról a miriszlai sópajtáknál levő contrarotularius *báró Zéber* úrnak a feliratás végett s ma fel is iratják magokat, minthogy eddig nem következtenek; mit fizetnek, ezután tudják.

---

[1]) T. i. báró Seeberg.

meg. Továbbá a felenyediek, musinaiak és kisorbaiak is meghallván, mingyárt a falusi bírák három-három embert rendeltek, úgymint a felenyedi *Fogarasi Mártont, Popa Kosztándint* és *Szabados Gávrillát* és musinai *Avrám Gligort, Paul Makariát* és *Dusa Vonuljt* Károly-Fejérváratt az feliratattatás végett, kik is egy czédulát hoztanak együtt, felolvastatván a mostan Fel-Enyeden remonda lovakkal lévő kapitány úrral, minthogy németül volt írva e szerint: hogy ad 20. praesentis Augusti mind F.-Enyed, mind penig Musina mennyenek Fejérvárra mindenestől fogva; mely szerint le is mentenek, úgy hogy uraság szolgálattyára sem tudtam kihajtani egy embert is, sőt a mi nagyobb, nemes Torda vármegyéből Détséről is haza hívatták az ácsmester embereinket a munkáról kőmíveseinkkel együtt, félben hagyták a munkát s úgy mentenek le közönségesen. A héten se magoknak, se a dominus terrestrisnek nem dolgozhattanak a szerint, a mint kellett volna, félben hagyván magok gabonáiknak takaríttatását, melyből nagy károkat vallottanak a sok esőzés miatt; fizettenek penig a feliratásért egy-egy krajczárt, a mint actu most jövén haza beszéllik.

Kovásznai *Bogdán Péter* m. p.
nemes n.-enyedi ref. collegium udvarbírája.

(Másolata az orsz. levéltárban.)

13.

Lázár István jelentése az alsó-fehérmegyei főispánnak, a megykeréki jobbágyok engedetlenségéről és lázongásáról.

Megykerék, 1874 aug. 21.

Méltóságos Camerarius és Főispány Ur!
Nékem nagy Mlgos Uram és kegyes Patronusom!

Én ágyamban forró nyavalyában feküvén, felkelek, hogy Ngod mlgos parantsolatyát sáltem csekély írásom által teljesíthessem. A megykerékiek ezen a héten kedden étszaka jöttek haza K.-Fehérvárról, a mint hogy tit. szolgabíró *Harsányi Ferencz* uram szeredán hozám jött Ngod mlgos parancsolatyából a bíráktól való számvétel iránt és én akkor ő kegyelme eleiben hivatván a falus bírót vagy két esküttel, hogy minémű parancsolatot adtak nékik Fejérvárat: mutattak egy kis német írást, melyet nézett szolga-

bíró uram is, de szóval azt mondották, hogy az conscriptor urak azt parancsolták, hogy valamint eddig szolgáltak, úgy ezután is Szent-Mihály napig szolgáljanak. Az estve bejövén a dologról az udvari bíró egy fijacskámmal edgyütt a dologról, kérdém hát mardtak el a dologról? Azt feleli: igen vagy nyolczan. Tehát mondom ki kell őköt holnap hajtani. Ma régel (!) egy kicsint könyebben valék és magam is kimentem vala a kapu eleiben és egynéhányan oda jövének és elmondák, hogy ők falustól elvégezték, hogy ők soha többet három napnál nem szolgálnak. Én mondám: hiszem szolgabíró *Harsányi* uram előtt azt mondátok, hogy mind eddig, úgy ezután is Szent Mihály napig szolgáltok. Az feleIék: akármit mondottunk mü szolgabíró uram előtt, de mü többet nem szolgálunk. Jelentem azt is alázatosan Ngdnak mlgos Báró úr, hogy tegnapon virradólag egynek a szolgája az udvari zabban hajtván s. v. 4 ökrét, ott megtanálták a zsitárok,[1]) behajtották az udvarban és maga is reggel utánok jön az ökröknek, kéri, hogy adgyam ki és mondám: én kiadom, a kárról kezest adván, hozd be az udvarban a szolgádot. Ő azt felele, ő nem bizony, mert ő külömben is ki tudgya venni. Én lehajtván fejemet, kiadám az ökreit, mivel ily színű igasságos dologért én ennekelőtte való esztendőkben sok keserves nézéseket tettem Erdélyországa felé. Melylyel magamat alázatosan Ngoddal kegyesen született mlgos úri gratiájában ajánlott vagyok.

Méltóságos Camerarius és Főispány Úrnak

alázatos beteges szolgája
Lázár István m. p.
megykeréki udvarbíró.

Megykerék, 21. Aug. 1784.

Külső czím: Illustrissimo domino domino l. baroni Simoni Kemén de M. Monostor, sacr. caes. regiaeque Matti camerario, necnon incl. comitatus Alb. Infr. supremo comiti meritissimo, dignissimo, dno dno ac patrono gratiosissimo, mihi humillima veneratione colendissimo. — Gáld.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

---

[1]) T. i. a határpásztorok.

14.

Pallós Péter törvényszéki bíró jelentése, az ecsellői, kisenyedi, gergelyfái, mihálczfalvi, oláh-csesztvei, obrázsai és hosszútelki jobbágyok katonává iratkozásáról.

K. n. (1784. aug. 21.)

Ezelőtt harmadnappal kisenyedi házomnál referálta nékem ugyan kisenyedi *Farkas Ferencz* uram, hogy ő kegyelménél cséplő két ecsellői embertől hallotta, hogy az Orláti limitaneus elsőbb tiszt személyesen volt *Ecsellőn* és minden gazda embernek gyermekeit és egyéb facultássát conscribálta és azt parancsolta, hogy fegyvert vegyenek s földesurakot nem fognak szolgálni. Minthogy ott lévő magam embereim az aratáson is tellyességgel szolgálatra nem jöttenek, az búza hordáson magam jelen lévén, vagy két nap segitettenek, de azután máig is egy nap sem akartanak szolgálatra menni. Mlgs b. *Intzédi Gergely* úr ő nagyságától hallottam, hogy mlgs b. *Alvintzi Gábor* úr ő nagyságának ugyan ecsellői jobbágyai azt izenték a vingárdi tisztartónak, hogy mlgs földesurak nem fog több fejér kenyeret enni az ő szolgálattyok után.

Ugyan az fenneb irt üdőben Kis-Enyeden referálta nekem *Pataki György* uram, hogy edgy *Sztojka* nevü Kis-Enyeden commoráló gornik [1]) edgy dombról kikiáltotta egy estve, hogy minden ember elmenyjen Fejérvárra magát katonának fel iratni, még az czigányok is, mert külömben az faluban lakni nem szenvedik. Azután *Toma Luka* nevü emberhez gyültenek tanácskozni, és ott hallotta volna az szomszédja *Petrikovics Ádám* uram avval biztatni edgymást, hogy edgy-edgy fiak ha katona leszen is, az többi csendesen mivelheti maga örökségét, melyről sem szolgálatot, sem egyéb praestatiot földösuraknak nem fognak adni. Beszélette azt is *Pataki* uram s úgy emlékezem *Farkas Ferencz* uram is, hogy az kisenyedi parasztok avval kérkedtenek, hogy nyolcz nap mulva az ott való possessor urakot és egyházi nemesseket az faluból kitudgyák és csak magok fogják birni az falut, mást ott nem szenvednek. Voltanak penig Kis-Enyedről ezen dologban K. Fejérvárra deputálva az falus bíró, fennebb irt *Dán Luka* és az parasztokot compelláló gornik. Kis-Enyedről jövő utamban Gergelyfáján az szász pap háza mellett jövén, láttam edgy szín alat az szász papot, talám az kaplányával és három paraszt emberrel ott ülni és az

[1]) Gornik = erdőkerülő.

pap dictált az káplánnak. Midőn kérdeztem, hogy mit dolgoznak: azt felelte az pap, hogy katonának irattyák magokot az egész paraszt communitas, minden facultásokkal edgyütt.

Idébb jövén, az mihálczfalvi révnél taláItam sereggel menni és jönni embereket, kik is azt mondák, hogy mihálczfalvi, oláh-csesztvei és obrásai lakosok az koslárdi oláh pap fiával iratják fel magokot. Hosszútelkéről ilyen színű dologban hallottam, hogy deputálva voltanak az falus bíró *Mihaila Dumitru* nevű öreg eskütt és az oláh pap, melyet fide mediante referál

Kis-enyedi *Pallos Péter*
nemes Alsó-Fejér-vmegye tábláján
act. assessor m. p.

15.

Szotyori István törvényszéki bíró jelentése, a csáklyai, béldi és alsó-gáldi jobbágyok katonává iratkozásáról és fenyegetéseikről.

Alsó-Gáld, 1784 aug. 21.

Én is tudom azt, hogy Csáklyáról előre bé mentenek négyen: első popa *László Mojszi*, tit. főbiró *Baló László* ur jobbágya, 2. *Nyikója Irimia, Intzédi Juliánna* aszszonyom jobbágya, 3. *Trucza Gligor*, most m. l. b. *Henter Ferencz* úr ő nagysága jobbágya, 4. *Dremus Juon Tyoku*. mlgs gróf *Bethlen Gergely* uram ő nagysága jobbágya, kik mint corifeusok, seductorok előre bémentenek K. Fejérvárra, és onnan azt a parancsolatot hozták, hogy 20. praesentis az egész falu papostúl menjen bé, s a ki elmarad a communitástól, hányák el a házokat, s a faluból csapják ki. Ezt confirmálta *László Anggyel Kirilla*, ugyan irt főbiró úr jobbágya, kit midőn kérdenék, hogy hová készül? azt felelé: Fejérvárra. Mondám: jobb ha hozzám jösz dolgozni. Arra mondá: nem maradhatok el a falutól, mert a már megtörtént, hogy a kik elmaradtak a falutól, s azután jelentették magokat, míg két aranyat nem fizettek, addig bé nem irták neveket. Tegnap estve ismét, midőn Fejérvárról megérkeztek vólna, az *Oszoj Ignát*, tit. *Pallos Péter* úr jobbágya fia, a ki nem katona, kérdém mivel jártok Fejérváron? erre azt felelé: megláttyátok harmad napok alatt. Béldről pedig *Mohai Ádám* és *Pápai N.* úrnak (!) néhai *Gyerefi Istvánné Mohai Mária* és *Horvát Josefné Váradi Susánna* aszszonyék nállam lévén mondák: hogy *Jesenszki Dániel* úr jobbágy aszszonya *Rádné* mondotta földes aszszo-

nyának: hogy a kenderit vigye el, mert a falu feloszsza, a gabonájához, szénájához pedig se maga, se *Gyerefiné* aszszony számot ne tartsanak, mert azt a falu felosztja. Egy poszolkai *Csorta Maftej* nevű jobbágyom azután parancsolatomra se compareált, hogy conscribáltatta magát. Közönségesen beszéllik, hogy sessiojokat és appertinentitiájokat Felséges Urunk nekik adgya, földesurat nem szolgálnak. *Tanaszi György* nevű jobbágyomról a csáklyaiak mondák: hogy míg fegyvert nem adnak néki, addig baza nem jő. *Nyikója György* és *Ádám* nevű jobbágyim ezen lármás seductio miatt fényes nappal F. Gáldra által mentenek, ott hét pénzt adtam a falusi bírónénak, de ki nem jött a nyomra, hogy keresse, holott 4 ökrös szekérrel, fejős bornyús tehénnel, feles juhokkal voltanak, s ezek is tegnap conscribáltatták magokat; mikor pedig elíndultak, a harangot mind addíg verték félen, míg őszvegyültek, e felett bíró esküdtek, matsukások [1]) a havasról is mind citálták ad comparendum. Igaz hitem szerint írom.

A. Gáldon 21. Aug. 1784.

Szotyori idősb *Szotyori István*
nemes Fejérvármegyének hütös assessora m. p.

(Másolata az orsz. levéltárban.)

16.

Barthos József levele Alsó-Fehér vármegye főispánjához, szent-imrei jobbágyai engedetlenségéről és lázongásáról.

Maros-Szent-Imre, 1784. aug. 21.

Méltóságos L. Báró Camerarius és Főispány Úr,
Nékem gratiosus Patronus Uram!

Lévén kicsin asztagocskáim die 8. huius fedetlenűl, az időnek vastag eszőzésre való mutatása, s eszőzés szérént, mint más possessorok s minden élelmit szerető emberek, hogy asztagaikat fedték, én is ahoz képest igyekezvén kicsin asztagocskáimat nap haladásban fedni, minthogy vagy 6 férfi embereim vagynak, azokat személyem szerént kívántam a béfedésre egybe gyüjteni telyes tehetségem szerént, de kettőnél többet semmiképen a fedésre nem vehetvén, hárman tettünk valami kevés fedelet nékiek s az kemény

[1]) **Macsukások** = küldönczök. levélhordók.

esső úgy hogy nem fedetlenűl verte s károsította kis asztagocskáimat.

Ezen káromat és szófogadatlanságokat keservesen szí- lélve, egyik emberemet *Onyu Kománt* az selléri lakó háza- nál találván, szavaimmal inobedientiájáért tractálván, szókkal felelt az mostani circumstantiákhoz képest, hogy kezemben volt egy kis fűzággal egyszer reá ütvén, töst- nekem jött és ingem gallérát megragadván, mint egy me- dühütt ember úgy kívánta ingemet nyakamból kiszaggat- s még hajam körül is keményen kapdosni, mondván: v- tovább nem szolgáltatom magamat. Szitta lelkemet, mind- módon becstelenített, sokaknak hallások és látásukra. M- cselekedeteiért én a gáldi tömleczbe kivánván a köve- kezendő napon 2 pénz letétel mellett a bíró által külde- sokan intercedáltak, hogy engedjek meg nekie s mi- hogy circiter 14 esztendős zsellérem s eddig affélét ne- cselekedett, meg is engedtem volna. Egy Oroszianus katon fia lévén dimissio mellett, nomine *Kommány György*, mi- hogy támadásakor is azzal fenekedett, hogy így s am- tanittat meg, el is ment Mihálczfalvára lakó házához s pan- szolá, hogy megvertem. Az is eljövén Szent Imrére di- 1- huius s az utzán lóháton mentemben *Kurta Vaszilia* kapu- jából becsületes köszönésem után szidni káromolni csorogá- rozni [1]) kezdett, hogy miért vertem meg az apját, megtani- hogy megemleketem (!) s nagy, keziben levő bottyával utána igyekezvén ló háton ülőleg jöni, *Kurta Vaszilia* tartózta- zabolatőnél fogva, külömben *Kurta Vaszilia* mondása szé- prosequált volna is haláloson.

Nem külömben volt szerencsétlenségem ugyan e- dimissus ide való *Czir György* Oroszianus katonával, ki a falusi bíró tétele után most dinnyepásztor. A vőm *Kör- Bálint* urnak egy szopó csitkaja szemem láttára más e- kantza után bemenvén *Tőke* uramhoz s ott a csitkó ke- vén nyeritezni, megvallom, hogy a szopó tsitkót a kapunak kinyitása által kibotsátottam (én nem tudván hogy a szopó csitkó a dinnyében lett volna).

Mely kibocsáttatásomért a nevezett *Czir György* dimissioban levő, sokakkal verekedő, igen különös veszeked- katona dinnyés engemet adoriált, szidott, káromlott, fene- dett az egész nemességre, mondván: nem úgy leszsz, mint eddég, mit csinálok a lelketeknek, koldus csorogár [2]) nemes- megverlek, úgy megemlekettek; s nagy keserű szenvedése-

[1]) Oláhból csinált szó = gyalázni.
[2]) Oláh szó = nyomorult.

mel győztem meg, különben fenekedő s kisírő szovaira való nézt meggyaláztattam volna, tőlle cselekedvén ő eleitől fogva sokakkal a szérént, mint az irt okokon.

Ezen nemes vármegyénknek fő oszlopához, a méltóságos Főispány úrhoz Nsgodhoz erős bizadalomal folyamodtam Nságodnak kegyes manutentiojához, hogy mind én s mind több keresztény felebarátim a felséges királyi eddég való békeségünk szérént az ilyetén háborítók ellen hadd élhessünk rebegés nelkült békesígben. Különben ha csak nem medeláltatnak, kivált a mostani katonai hírrel való statusban, az ilyetén erőszakosak, fülünk hallásaira való fenekedések szérént, lehetetlen házunkból kimennünk, annál inkább útaznunk; félő, hogy rövid időn szomorú példák történnek tisztviselőkön és nemeseken. Mely sérelmimet magamra s másokra való nézt is alázotoson Nagyságod kegyes színe és orvoslása eleibe alázatosággal terjesztvén, alázatos hív szolgálatomnak ajánlása mellett vagyok és maradok

Az Méltóságos L. Báró Camerarius és Főispány Úrnak Nagyságodnak

méltatlan igen alázatos szolgája

Maros Sz. Imrén resideáló
Albisi *Barthos Josef* m. p.

M. Sz. Imreh die 21. Aug. 1784.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

17.

Gyujtó Sándor levele báró Kemény Simon főispánnak, a lapádi jobbágyok fenyegetőzéséről.

Lapád, 1784 aug. 22.

A más levelemben írám, hogy *Szász András* a lapádi corifeus és őtet investigáltam. Ez akkor elmenvén, tanácskozott másokkal, és hozzám viszszajöve, azt mondja, hogy még többet is parancsoltak nékiek. Kérdém mit? Azt feleli: azt, hogy a dézmát, a mi hátra van, meg ne adják; a mit megadtak, vegyék viszsza. Kérdém: hát hogy veszed viszsza *Daniel Évától?* Azt mondja: az a Lánglej *(így!)*, a ki felírta. Tovább azt mondja, hogy nékiek lántsa fegyvert igértek, hogy adnak. Mondom: hát ha *Daniel Éva* a dézmáért tömleczre tétet? Azt mondja: csak szépen bánnyanak uram

ketek; mert ha ki adják a lántsákat, mi is megfelelünk. Ebből tetszik a parasztnak desperatioja! A mi biránk ez, és még mások is azzal fenyegették, hogy mindjárt ki hánnyák az házából, ha el nem mégyen. Ez valóságos, erszakos seductio. Fejérvárt hogy controversiájok lett, hogy a pap nélkül fel nem irják őket, azt végezték ott, hogy a papjokat is hánnyák ki. De azután, hogy ő béíratta a papot, úgy lecsendesedtek. Ezeket is Ngodnak megírni szükségesnek itéltem; mivel a dologra tartoznak. Ujra kegyességébe ajánlott vagyok, és instálom úgy dirigálni, hogy a papnak háborúsága ne légyen tőllök valahogy.

Nagyságod

alázatos szolgája

Gyujtó Sándor m. p.

Lapád 22. Aug. 1784.

(Másolata az orsz. levéltárban.)

18.

Jelentés a béldi jobbágyok engedetlenségéről s a fejérvári várból való felbujtatásukról.

Gáld, 1784 aug. 22.

19. mensis praesentis Augusti az feleségem Béldet lévén kender nyőtetni: ottan az bírámnak (úgy referállya) hogy parancsolt az Karkóban való jövetelre, több keze alatt lévő sellérekkel, széna hordás végett, és azt mondja, hogy az bírám felelte vólna: én nem parancsolok, hanem h. elmennek, lássák, mert ők hallották a várbéli parancsolatot. ugyan csak sok hellyeken a jobbágyságoknak kiadták már a várból paracsolatúl, hogy ha a tiszttartók keményen bánnak, vagy megvernék ezután őket, tehát az ollyan tiszttartót fogva a jószág (!) bévigye Károlyvárra a várba. Jelentette pedig e felett a feleségemnek azt is, hogy ő és nékem (a mint mondotta) káromot nem kívánván, akarja jelenteni, és kérte a feleségemet arra, hogy nékem mondaná meg, hogy az ottan való takarmányomot, és mindenféle proventusomot vinném, és takaríttanám el, mert minél hamarább egymás között fel fogják osztani! Mellyet hogy így nékem eszerint referált légyen a feleségem, arról praesentibus fide mea mediante adtestálok.

Gáldon 22. m. Augusti 1784.

Jesentzi Daniel m. pria.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

19.

Br. Bethlen Lajos levele br. Kemény Simon alsó-fejérmegyei főispánhoz, a mezőségi parasztság Fejérvárra tódúlásáról, hogy magokat katonának irassák.

(1784 aug. 23. előtt.)

Méltóságos Fő Ispány Úr.
Kedves Szomszéd Uram!

Én is Isten segedelme által békességben haza érkeztem, roszszacskán vagyok ugyan, mindazonáltal holnap délután, ha csak roszszabbúl nem lészek, udvarlok. Mind addig is kívántam ezt a mlgs Főispány úrnak, mint Iberrájter (!) tudtára adni, hogy ez mái napon többel találkoztam ezer embernél, a kik mennek Fejérvárra magokat felíratni, de a *Mezőség* is nem sokára érkezőleg van. Én most keresztül jövén a Mezőségen, az embereket mindenütt készülőleg találtam, de nem is csuda; mert ma öt, vagy hat csoport parasztságot elől találván, azt gondolták, hogy én katona tiszt vagyok, kértek, hogy álljak meg, az Isten nevére kénszerítettek, hogy mondjam meg, mi az oka, hogy olly sok egész faluk magokat katonáknak írattyák? Azt felelém reá: hát ti miért mentek? Mellyre ők azt felelék: valami czédulákat hordoznak a falukon valami katonák, három márjást kell értek adni. Elő kérvén tőlek, mindjárt mutatának egyet, melly is németül vala irva illyetén szókkal: Jelentetik Fejérvárról a császár parancsolatjából, hogy valakik Fejérváron felíratják magokat, semmi bántódások nem lészen, tizennégy napok alatt jő a válosz (!) a császártól. De minden subscriptio nélkűl, és datum nélkül vala a czédula. Ez látszik, hogy merő csalárdság, és impostura. Eleget kértem a czédulákból egyet, de nem kaphaték; azt mondták, hogy Fejérvárt ismét bészedik tőllök. A mint hallom, a koslárdi oláh pap fija is conscribál. Én a minap Fejérváron járván, szemeimmel láttam a generál commendónak parancsolattyát, mellyben íratik, hogy a kik jelentik magokat, írják fel. Ennek jelentése mellett maradtam

Mlgs Fő Ispány Úrnak

alázatos szolgája
B. Lajos mpr.

Irám szombaton estve.

(Másolata az orsz. levéltárban. Melléklet Halmágyi 1784 aug. 23-iki jelentéséhez.)

20.

Komáromi József szolgabíró jelentése Alsó-Fejérvármegye főispánjának, a m.-igeni és krakkói oláhok fenyegetőzéséről.

Krakkó, 1784. aug. 23.

Mlgs L. Baro Camerarius és Főispány Úr,
Gratiosus Pátronusom!

Alázatoson kivántam jelenteni Ngodnak, hogy tegnap M. Igenben *Dantzkai* úrnál járván, említé, hogy némely oláhok iránt értette fenyegetőzni, ha egyszer fegyvert nyerhetnek, egy magyar sem marad meg, hamuvá tészik mindeneket. Ugyan tegnap Krakkóban is tiszteletes uram referálta, hogy egy *Badola Flóra* nevezetű oláhot is hallott ekként dicsekedni, hogy mind le vágják a magyarokat, ha fegyvert kaphatnak. De ezen órában újabban referálá mlgos gróf *Székely Ádám* úr ő nagysága tisztye *Vaj...* *Ferencz* uram, hogy a kolcsárja referálta tegnap: K. Fejérvárt hallotta az embereket beszélleni, hogy ha ezen feliratásokból semmi sem lenne, s fegyvert nem adnának, egyszersmind felkellyenek és valamit probállyanak. Már én az illyetén fenyegetőket nem kívántam elfogni, míg az iránt parancsolatot nem vészek; én ugyan szüntelen való vigyázattal vagyok minden állapatokban, hogy mindeneket valóképpen jelenthessek, az hová illik, és szükséges lészen. Melly alázatos jelentésem mellett alázatos tisztelettel állhatatosan maradok éltem fogytáig

Mlgs L. B. Camerarius és Főispány Úr
Nagyságodnak

alázatos szolgája
Komáromi Jósef m. p.
szolgabíró.

Krakkó, die 23. Aug. 1784.

(Másolata az orsz. levéltárban.)

21.

Bogáthy János levele és panaszkodása, ecsellei jobbágyai engedetlenségéről, megtámadtatásáról és kifosztatásáról.

Vizakna 1784. aug. 23.

Spectabilis ac Generose Domine,
Mihi singulariter colendissime!

Már három hete s némelly ecsellei jobbágyimnak négy - vagyon, a miolta az dominalis bírám szüntelen nógattya -

szolgálatra, s más emberemet is küldöttem utánnak, de tellyességgel mai napig is ide nem vehettem; micsoda károm következett csak eddig is, hirtelen mind elé nem hordhatnám. Más emberek az hordást elvégezték, az miénk mind a mezőn hever szerte széllyel, mások kevernek keményen és kaszáltatnak, mi nézzük az eget és a földet, úgy hogy a boszszúság majd elemészt bennünket. Mennyi jót tettem én véllek, mennyit kedveztem, mennyit engedtem mindenekben: a télen hat hétben sem szolgáltak 3—4 napot s ime már ezzel fizetnek a jóért; de bezzeg meg esmertették most vélem magokat; úgy hogy reméllem jobbágy emberem többször rá nem széd, mint most ezek. A másoké látom, a kik keményen tartották őket, most is teszik a szolgálatot, ámbátor subscriptusok, mint ők. Kérem azért az urat, s kéri az édes anyám is, méltóztassék az úr valami módot találni ebben a dologban, vagy gornikok,[1]) vagy bírák, vagy másféle executorok által, hogy ennyi teméntelen károkat ne vallyunk; mert az igaz, hogy ha az úr nem segít rajtunk, most hirtelen más nem, millyen vakmerőségre vetették magokat.

Nem kétlem, hallotta az úr, micsoda fatumom volt véllek most az elmult pénteken. Ecsellőre akarván menni, hogy lássam mi dolog ez, hogy ők tellyességgel nem engedelmeskednek parantsolatunknak, bétértem, hogy circuláljom az erdőt, lássom mi haszon, mi kár esett a miolta ottan nem jártam. Ottan találom rokadni (!) az öreg *Juan Stéfánt* szolgástól s meg akarom fogni s mondom a szolgámnak, szálljon le s kösse meg; arra ő a vén tolvaj reám fejszét ránt, s vélünk hadakozni, hogy minket megcsufoljon; ugyan csak nállom fegyver lévén, vagdolni kezdettem s pistajt rántottam s úgy tuttom felköteztetni (!) a szekerire szolgástól. Ottan találtam elébbecske az ecsellei *Demján* nevezetű czigányomat, azt is felkötöztettem a szekérre. Midőn jöttünk volna haza felé, híre futamodván a faluba, szinte a vízaknai határ széllibe utól ér az ő rokonsági: tízen, tizenketten, hányan voltak, nem tudom, botokkal, lántsákkal, csípekkel s ottan csak körül fognak az erdő kőzőtt; az edjik legényem félvén előre elszalatt, én a másikkal ottan a mennyibe lehetett viaskodtam, már akkor magunkat inkább mint a szekeret kellett defendálnunk; defendáltuk is annyiba, hogy a mint ők akartak, meg nem csufoltanak. Ha fegyver nem lett volna nállunk, bizonyosan halálra vertek volna. Ugyan csak szárazon nem jöttünk el onnét, mert a legényemet úgy elverték, a még kíszaladhatott közüllök, hogy

---

[1]) Gornik oláh szó = erdőőr, kerülő.

a teste mint egybe meredett. Engemet pedig a lóról ·· akarván verni, a mint fordultam pistajjal a kezembe, úg főbe csapott egy csíppel, hogy egészen elborított a vér · máig is nagyon sínlem. Holmi portékáinkat is elvittek: . szekérre tettük volt köpenyegeinket, a szolgám lováról ·· általvetőt le huzván, holmi egygyet-mással elvitték, kap·t-tyát, kalapját a szolgámnak, s nékem valami váltazóim·· s nevezetesen egy jegyzőkönyvemet, a mellyben az ecs·l· adósság vagyon specificáltatva, s egyebek is; reméllem, talá·. nem vesznek el. Ugyancsak ez ennyibe nem marad, m·r· holnap repraesentálni fogom a felséges kir. guberniumna·. miképen aggrediáltak bennünket azon malefactorok s ne·-zetesen az én jobbágyaim is miképpen támottak meg. Mi·-den panaszimat ki nem önthetem az úrnak, mert arra ·· idő kívántatnék s le se is tudnám úgy írni őket, mi·: folytak, a még személyesen nem találkozhatom az úrral. Tegnap oda indultam volt, hogy talám találhatom oda ha·. de Kis-Enyedről ugyan csak viszszatértem, bizonyo·an beszélvén az urnak otthon nem létét, a mellyet nagy·a sajnállok, hogy személyesen nem tisztelhettem. Kérem al·-zotoson az urat, ezeket a malefactorokat, u. m.. az ör·: *Stéfánt* fiastól és a czigányt, *Toma Médre* fiát, *Szimio*·' az *Andrej Lula* fiát, *Comán luj Nétyifor* (a többieket nem esmerjük most), ezeket alattomban, a míg elébb nem ál·-nának, elfogatni; mellybéli hozám mutandó (!) szívességét a· urnak mind a végik (!) s mind a vérig megszolgálni k··: lészek. Az é (!) anyám, a hugom velem együtt tisztellyük a. úrnak szép úri házát. In reliquo me fav. com. perseveran·.

Spectabilis D. Vestrae.
Vizaknae, 23. Aug. 784.

humillimus servus
Joannes Bogáthy m. p.

(Eredetije, külső czím nélkül, az orsz. levéltárban.)

22.

Halmágyi István jelentése br. Brukenthal Sámuel gubernatornak az oláhok katonává összeírása és lázongása felől tartott vizsgálatról.

Gyulafehérvár, 1784 aug. 23.

Excellentissime Domine L. Baro Gubernator Regi·' Domine Domine mihi longe gratiosissime!

Priusquam adaequatam, de nobis commissis, cum domino *Motok* exc. reg. gubernio humillimam submitten·-

remus informationem, sequentia in antecessum Excellentiae Vestrae demisse duxi insinuanda: Quod nos, ab illustrissimo domino supremo comite, tabulaque hujate, uberiori accepta de modernis circumstantiis informatione, die hodierno cum domino arcis commendante collocuti simus, omnem nobis pro re nata militarem adsistentiam pollicente, quam ideo, quod etsi in quibusdam pagis non desint inobedientiae exempla, ad apertam nihilominus seditionem res non processerit, ad casum forte semet exerentem reservavimus, etiam pro domino supremo comite, et tabula continua, postquam nos discesserimus, a domino commendante adpromissam.

De auctoribus, et antesignanis certi aliquid referre non valeo, aliquam tamen lucem affundent ordines ad dominum belli commissarium emanati, quorum copiam tit. dominus supremus comes ab *Ahlefeld*, procul dubio Excellentiae Vestrae submisit, nobis vero dominus supremus comes b. de *Kemény* in authentico exemplari transposuit.

Ad quietem porro reducendam, 200 vel 300 circiter incolas fine conscriptionis advenientes in arcem convocari curavimus, ibidemque coram domino commendante, et caeteris militaribus officialibus, militaris subofficialis iisdem publice declaravit: conscriptionem modernnm incolarum non amplius duraturam esse, imo peractam quoque hactenus pro nihilo reputari; redirent proinde ad sua, et ad praescriptum altissimarum ordinationum praestanda dominis terrestribus praestent, et praepositis officialibus provincialibus obsequantur, medelam querelorum suarum coram his quesituri, id quod in reditu obviis quibusvis hominibus publicent.

Futura die Martis propinquiorum locorum, conscriptos quoque incolas numero septenario accersiri curabimus, pari solennitate instruendos.

Dominus belli comissarius 81 pagos iam conscriptos esse dicit, quorum specificationem exhibuit quoque; adventare adhuc complures incolas litterae ill. d. c. *Ludovici Bethlen* ad dominum supremum comitem datae, et his copialiter adnexae perhibent, quos urgentis huius oeconomiae tempore, laborum iacturam facere nimium esse videtur. Nos dominum supremum comitem requisivimus, ut in *Enyed*, et etiam in vadis eos instrui et ad redeundum disponi curet; an autem fidem dictis adhibeant, incertum est. Qui in reliquo profundo venerationis cultu maneo

Excellentiae Vestrae

humillimus servus

Stephanus Halmágyi m. p.

A. Carolinae 23. Aug. 784.

Külső czím: Excellentissimo, ac illustrissimo domino L baroni *Samueli* de *Brukenthal* stb. stb. domino mihi gratiosissimo

Ex offo. Cibinii.

Felette jobbra: A. Carolina.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

23.

A jobbágyok katonaságra összeírásáról, a guberniumhoz intézett jelentés kivonata.

(1784 aug. 24.)

Extractus relationis ad regium gubernium, in negotio conscriptionis ad militiam jobbagionum factam, ubi refertur:

Binas per inclytam supremam armorum praefecturam hoc in puncto ad belli comissarium Albo-Carolinensem exaratas esse ordinationes, quarum utraque in copiis; ipsum vero provincialis conscriptionis cancellariae testimonium super facta possessionis Sz. András conscriptione emanatum in originalibus submittitur.

Cuius in compluribus pagis excitati motus ea asseritur ratio, quod communi spargatur rumore, quatenus illi singuli, qui huic conscriptioni semet subdiderint, a duobus bobus, ab una vacca, 10 ovibus, et a capite nullam sint soluturi contributionem, nec servitia dominis terrestribus praestituri; verum sessionem, quam incolunt, sibi in haereditatem essent obtenturi.

Jam vero successive, postquam dictus bellicus commissarius semet declarasset, quod amplius conscriptore agere nollet; sed si turmatim eo confluentes incolae per alium semet conscribi fecerint, elenchum nominum se acceptoturum appromisisset; is inter incolas invaluisse observatur usus; quod memorata conscriptio per popas suos, aliosque Valachos scripturae peritos tamquam populi seductores, incentoresque peragatur. Prout *Csombordienses* quoque praevium in finem opera archi-diaconi Valachici Albo-Carolinensis usi sunt, qui pro praestita conscriptione a singulo semet conscribi curante 1 xr., pro dato vero ipsis super eo testimonio, quod semet iam conscribi fecerint, partim 4, partim 8 acceperit grossos.

Aknenses autem parochum suum unitum ducem secuti, desideratam conscriptionem A. Carolinae mediante illo sunt consecuti.

Porro, *baro* quoque *Seeberg* in portu Miriszloiensi salis officialis pagorum Miriszló, et Détse conscriptionem peregit.

(Másolat az orsz. levéltárban, Halmágyi István 1784 aug. 23-iki jelentése mellett.)

24.

Az erdélyi főkormányszék rendelete Halmágyi Istvánnak, az oláh jobbágyság mozgalma vizsgálata ügyében.

N.-Szeben, 1784 aug. 24.

Accepit quidem regium gubernium repraesentationem Dominationis Vestrae de dato 23 huius in puncto investigationis motuum inter plebem rusticanam ratione conscriptionis ad militiam subortorum D. Vrae concreditae interimaliter horsum submissam, atque in eius sequelam tam ea, quae ad incl. supremam armorum praefecturam insinuanda insinuare, quam ad tabulam continuam comitatus Albae Inferioris disponenda fuere, disponere nec defuit. Quia nihilominus D. Vrae ordines ad commissarium bellicum exaratos, et in authentico, uti scribit, sibi transpositos regio gubernio haud submiserit: committitur eidem D. Vrae, ut illos horsum absque mora submittat. Porro communicatur D. Vrae in advoluto extractus nonnullarum relationum ad gubernium hocce regium hoc in merito perlatarum, ea cum ulteriori ordinatione, quatenus in serie commissae sibi investigationis ad circumstantias ibidem expositas attendat; atque secundum praescriptam eidem D. Vrae instructionem coriphaeos et seductores plebis adhibita omni solertia exquirare studeat, et quos repererit, concernentibus tabulis continuis pro indilata interceptione per easdem procuranda detegat, habito cum illis examine et inquisitione ad regium gubernium relaturis. Denique D. Vra de progressu investigationis eidem praevia ratione commissae de tempore in tempus relationes suas regio gubernio submittere haud praetermittat; relatura simul de eo quoque quantocyus, num et quantum id, quod de conscriptione nautarum per *Martinum Seeberg* in salis depositorio Miriszloiensi suscepta relatum est, in veritate fundatum sit?

Károllyi m. p.

Alatta: Nota. Extractus allegatus repetatur ab illustrissimo domino comite supremo commissario provinciali.

Fent oldalt: Domino Stephano Halmágyi, neo resoluto comitatus Háromszékiensis supremo comiti.
Cibinii, 24. Aug. 784.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

25.

Gróf Bethlen Sándor főispán jelentése a vizsgáló bizottságnak, a Küküllő vármegyei jobbágyok nyugtalankodása felől.

Bocsárd, 1784 aug. 24.

Méltóságos Investigatoria Comissio,
Jó mlgos Uraim!

Elharapózott a parasztok nagy lármája kezem alá bízatott nemes vármegyében is, úgy annyira, hogy lehet tartani a szomorú történektől (!), szüntelen gyülést tartanak, csoportoznak, engedetlenkednek mind vármegye tisztyeinek, mind földös uraknak, a minthogy az péterfalviak circulusbeli főbíró *Miske László* úrnak militia számára naturát parancsolván vinniek, mérészelték megmondani, hogy meddig Fejérvárt meg nem járják, addig nem visznek. Strásálni a kirendelt szorosz parancsolat szerint absolute nem akarnak. A szépmezeiek a possessorok marháit reá menvén, határokról ki akarták kergetni és csapni; a bonyaik[1] is látván a lármát, ők is beszélgették, hogy ők is hasonlólag cselekszenek, mivel ők is nem alább valók a szépmezeieknél. Illyen dolgok folynak közöttek. Mindezekről a főbíró megtette relatióját a nemes táblára, a tábla is fogja a kir. guberniumban késedelem nélkül béküldeni. Kötelességemnek ismértem magam is halván a mlgs uraknak a felséges kir. guberniumtól ezen nagy lárma lecsendesítésére kirendeltetéseket ab officio nagy tisztelettel jelenteni, méltóztassanak nemes vármegyénkben is lecsendesítésekről gondolkozni és főbíró *Miske László* úrnak valami rendelést tenni, kit is maga járásában lenni és vigyázni megparancsoltam. Mindezeknek kötelességem szerint való jelentése mellett tapasztalt jóindulatiban ajánlott maradtam

A mgos Commissionak

alázatos szolgája
Bethlen Sándor m. p.
főispány.

Bocsárd, 24. Aug. 1784.

[1]) T. i. bonyhaiak, Kis-Küküllő vármegyében.

Külső czím: Illustrissimis dominis dominis l. baroni *Simeoni Kemény* de M. Gyerő-Monostor, *Stephano Halmágyi* de Sz.-Somlyó, per excelsum reg. gubernium delegatis commissariis, dominis colendissimis

Albae Carolinae.

Ex offo.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

26.

Bizonyságlevél arról, hogy a gergelyfái jobbágyok szolgálatjokat megtagadták.

Kontzán, 1784 aug. 24.

In anno 1784 die 24. mensis Augusti nemes Alsó-Fejér vármegyében Kontzán tit. processualis szolgabíró Jankafalvi *Csató Ferencz* úr házánál jelenék meg mi előttünk egyfelől providus *Kádár István*, méltóságos gróf *Gyulai Józsefné*, báró *Josika Mária* asszony ő nagysága, gergelyfai jobbágya és dominalis bírája; úgy másfelől, ugyanaz praelaudált grófné asszony ő nagysága springi jószágában lévő *Szabó Czerjék Ferencz* nevű gondviselője: kik is mi előttünk az *gergelyfái* jobbágyok szolgálatyáról illyen declaratiot tevének; úgymint, hogy azon írt possessioban commoráló jobbágyok, ámbár két s három versben is hajtottattak (!) szolgálatra, de mégis mindaddig, míg magokat Fejérváron lett conscribáltatások után szoros szolgálatra való hajtatások által nem cogáltattak, szolgálattyakot nem praestálták, s sőt még úgyis kiválván azon szolgálatot tévő emberek közzűl egynéhányon, tudniillik 1-o nevezetesen *Josef Gilts*, *Petrus Freiytag* és *Michael Roppelt* mindez mái napig is szolgálattyakot megtenni nem akarták, s nem akarják méltóságos földes asszonyok ő nagysága oeconomiájának nagy hátra maradására.

Mely relatio hogy mindenekben az előbb írt mód szerint ment légyen végben, arról bona fide attestálunk. Datum anno die locoque in praenotatis.

Szalántzi János m. p.
p. n.
és *Kelakeméti Zsigmond*
nemes személy m. p.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

27.

Jelentés arról, hogy a vingárdi jobbágyok mikép írattták magukat össze a katonaságra.

Gorbón, 1784 aug. 24.

Mi kik ide alább subscribáltunk, adjuk ezen tulajdon subscriptionkkal megerősített testimonialisunkat super eo: Hogy ezen folyó 1784-ben die 24. Augusti, midőn volnánk nemes Alsó-Fejér vármegyében Gorbón, providus *Gyerman Ignát*, méltóságos gróf bethleni *Bethlen Gergely* úr ő nagysága jobbágya házánál, jövének mi elönkbe: 1-o providus *Martinus Boges*, vingárdi falus bíró és *Stephanus Kira*, kik is nemine cogente, az mostani katonaságra confugiáló nép felől illyen declaratiot tevének, hogy ők azon hírt az herepei communitastól hallották legelsőben; melyre felbuzdulván az nép, kiválék közzűlek egy *Andreas Nits* nevű ember, ki is unszolá az falut, hogy magokat adnák ők is katonáknak és conscribáltatnák s el is mene ugyan *Andreas Nits* egy *Rudolf* nevű apsitos katonával, kik formularét hozván magoknak Fejérvárról, conscribáltatták magokat az írt apsitos (!) katonával, melyet maga is előttünk nem tagadván producálá az conscriptiot.

Mely relatio hogy mindenekben az írt mód szerint ment légyen végben, arról bona fide adtestalunk.

Anno die locoque in praenotatis.

Szalántzi János m. p.
p. n.
Bita Sámuel m. p.
p. n.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

28.

Bizonyságlevelek arról, hogy miképen biztatták fel a m.-dátosi jobbágyokat a katonaságra való összeíratásra s mikkel kecsegtették őket.

M. Dátos, 1784 aug. 24., 25.

Infrascriptus fide mea mediante adom ezen testimonialis levelemet super eo: hogy az el mult hetekben, midőn már az paraszt népnek ezen mostani lármája megindult volt Fejérvár felé; Lekentzéről Torda vármegyéből akkor ment egynehány szekér alá sóval; a melyeknek gazdái Fejérváron tudakozódván a katonaságra való béiratás aránt.

olyan hírt hoztanak haza Lekentzére, hogy őket Fejérváron igazították *Tyron* nevezetü oláh paphoz, a ki a mint ők mondották régiment papjának mondotta magát és nékiek azt mondotta, hogy csak mennyenek le egész falustól, mert bizonyosan béírják őket katonának és ők többé földes urat nem szolgálnak; örökségeik, a melyekben laknak, övék lesznek; sőt az uraság lábföldeit, kaszáló helyeit és erdeit is közöttök feloszszák és azok is övék lesznek. Ezen emberek ezen hírrel haza jövén, a falut öszvegyűjtötték és falunkban lakó unitus oláh esperest *Artémon Pap Sámuel* uramhoz mentenek és ő kegyelme ez dologban levelet írt mellettek fenn írt *Tyron* nevü papnak, az válaszolt reá és a válaszát esperest uram nekem mutatta is. Azután a falu tíztizenkét embert akart leküldeni, hogy azok írassák bé előre magokot; de esperest uram azt mondotta nekiek, hogy külömben nem engedi, hogy béírattassanak, hanem ha az egész falu elmegyen. Így osztán az egész falut felköltvén nevezett esperest uram, maga is vélek együtt mindnyájokkal elment és még most is oda vadnak. Miólta pedig írt esperest uram forgattya ügyöket, azólta uraság szolgálattyára jőni nem akarnak; a dézmát is két gazda béhozta, de a többi nem, és mikor elmentek, azt mondották, hogy mihelt haza jőnek, annak a kettőnek dézmáját is kiveszik az uraság csűréből. És azt is elvégezték, hogy az uraság lábföldeit, szénafüveit, erdeit miképen oszszák fel.

Tudom azt is bizonyoson, hogy írt esperest uram írt leveleket ezen dologban az elébb említett *Tyron* nevü papnak, dátosiaknak, nagy és kisiklandiaknak és az orbaiaknak. Az kapusi oláh pap pedig maga járt oda Fejérvárra és maga hozott hasonló híreket. Mely dolog aránt ut supra fide mediante attestálok.

Datos, 24. Aug. 1784.

Mathias Lustig m. p.
(P. h.) bonorum Lekentziensium provisor
illustrissimi comitis Josefi de Bethlen.

Tudom azt is, hogy esperest *Papp Sámuel* uram azt mondotta, hogy mikor az fejérvári kapuhoz érkezik, az lekentzei oláhokat mind rendben állítja mind az katonákat és az bottjakot a vállakon tartsák puska hellyett, úgy késérteti bé magát velek.

Láttom szemeimmel is, hogy oda ő kegyelmihez mentek oláh és magyar követek, úgy mint Radnótról, Dégről, Tatárlakáról, tanács tartani, hogy mi tévők legyenek.

Idem qui supra. (P. h.)

Én is tudom, hogy ennekelőtte circiter 3 héttel valami lekentzei emberek nálam lévén, mondották, hogy Balásfalváról jött ollyan levél az esperestyekhez *Arthimon Pap Sámuel* ő kegyelméhez, hogy valakinek tetszik katonává lenni, mennyen Fejérvárra, mert ott felírják és fegyvert adnak; ebből a hírből indult a processusomba az egész katona lárma, úgy hogy már most többire nem is szolgálnak és dézmát sem akarnak tellyességgel adni Lekentzén. Azt is hallottam ugyan a lekentzeiektől, hogy falustól mentenek az írt esperesthez és azt mondották, hogy mennyen el vélek Fejérvárra, mert megtartyák holtig papjoknak.

Sig. M.-Dátos, 25. Aug. 1784.

Nagyari Elek m. p.
ns Thorda vármegye edjik v. szolgabírája.
(P. h.)

Én is die 23. Augusti nemes Fejér vármegyében Orosziban az odavaló csizmadiánál megfordulván, hallottam, hogy a csizmadia *Pintye Ignáttal* azt beszélgették, hogy ha fegyvert vésznek, nem csak az örökség lészen magoké, a mellyen laknak, sőt a felett adófizetésre sem kényszeríttetnek hét esztendeig többre, hanem egy-egy esztendőben csak egy-egy rh. forintra.

Sig. M.-Dátos, die 25. Aug. 1784.

K. Szent Miklósi *Darotzi György*
Kutyfalvi ref. pap m. p.
(P. h.)

Hátán: A nép lázzaztásáról való testimoniumok.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

29.

Sárosi István gazdatiszt jelentése Halmágyi István főkirálybírónak, a bervei jobbágyok lázongásáról.

Berve, 1784 aug. 25.

Méltóságos Főkirálybíró Úr
és Felséges Regia Commissio
Nékem nagy kegyességű Pátronus Uraim!

Tennapi napon jelentettem vala Nagyságodnak és a mlgos Regia Commissionak, hogy a méltóságos gróf és generális *Gyulai Sámuel* úr ő excellentiája bervei jobbágyai az

magok lelki pásztorával együtt magokot jelentették volna magokot az Krisz (!) commissárius úrnál katonságra, ab 11. Augusti az urok szolgalatyát nem tették s némelyek nem teszik maig is, mely miatt az uraság őszbuzájából vagyon aratatlan zab is legalább 200 kalongyára való, midőn pedig szorgalmatoskodtam volna az kihajtásra, az utczán biróval együtt agyon akartak verni, melyről tégyen bizonságot a mostani falnagy *Hermán Andris.* E mellett kész kaszálló két rétyit az méltóságos uraságnak felpraedálták, tűzet téven az közepiben étzakán senki sem merészlett oda menni vagy behajtani, melyet ha ki adtam volna feliben is, jött volna az uraságnak 50 szekér sarjuja; mind a mai napig is praedáljak az határt, úgyannyira, hogy némelyik magok közűl csaknem sirva panaszolnak, az sitárokot támadgyák ha be hajcsák marhájokot, némelyik az fogadóból erőszakoson kiveszi. Ezekről és többekről is tegyenek bizonyságot az itten lévő esküttek. Ha Nagyságodnak és a méltóságos R. Commissionak valami rendeléseit nem tapasztalhatom, én csak egy nap sem vagyok securus itten létemben, melyet méltóságos principalisné asszonyom ő excellentiájának is jelentettem. De távul lévén vagy levelemet nem veszi. Melyeket midőn alazatoson jelentenék Nagyságod és méltóságos Regia Commissionak, mindeneket recognoscálok és vagyok

Nagyságod és a mgs Regia Commissionak

alázatos szolgája
Sárosi István m. p.
provisor.

Berve, 25. Augusti 1784.

Külső czím: Méltóságos Főkirálybíró úrhoz és a felséges Regia Commissiohoz alázatoson.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

30.

Demjén Lázár jelentése báró Kemény Simon a.-fehérvármegyei főispánnak, melyben az oláh-herepeiek adómegtagadását, lázongását s a végrehajtó katonákra támadását jelenti.

N.-Enyed, 1784 aug. 25.

Illustrissime L. B. Camerarie et Supreme Comes!
Domine ac Patrone gratiosissime!

Az estve hogy Nsgodtól eljöttem, tövissi házamnál tanáltam az fejérvári procesusbéli executor commissariusam-

nak relatióját de dato 22. praesentis emanáltat, melybe írja, hogy parancsolatom mellett a tavalyi restantiának kihajtására penes specificationem restantiarum ante ho tribus mensibus publicatarum kimenvén legelsőbben Demeterpatakára, szállottak a tavalyi bíróra, a ki falustól kezdet volt ugyan renitenskedni, de mégis a restantiát de to béküldötték. Innen azalatt egy nappal a comissarius általmenvén O.-Herepére, megjelentette az tavalyi bírónak P. Stefánnak, hogy a kiirt restantiára gongya légyen, mert különben a militaris executio reája száll. Ő akkor fogad: de más nap általmenvén a comissarius két huszárral, h. a bíró elment házul, gondgya sintsen a contributio hajtásra, a nép szélyel lévén, a szegény katonák koplalással töltötték az időt, estve pedig haza jövén a bíró, keményen megszorították, miért nem volt gongya a quantum kihajtásra. Erre azt felelte: neki sem künn a faluban, sem a rovásán nincsen több pénz, mivel falu közönséges szükségeire el kellett költeni. Ezért instructiom szerint megkötözték a bírót és egy kevés ideig arestumban tartották, azt fogadván a bíró, hogy kihajtja a faluból azon restantiát, csak bocsássák, mivel fogságból nem dolgozhatik. Erre el is bocsátották. ... hát egyszer nagy sokasággal és tumultussal jő a bíró a katonákra, hihető olyan czéllal, hogy kiverjék a faluból, ezen szókat kiáltván az executor katonáknak s. v. baszom a lelketeket, nem úgy leszen a mint ti akartok, hanem a mint mi, száz esztendeig is elülhetek, de semmit nem adunk. Ezen a huszárok is megindulván, de félvén, nehogy valami szerencsétlenség tanálja, fegyverre kapnak és a tumultust magoktól minden sérelem nélkül nem csak eltávoztatták, sőt a bírót és kórifeusokat üzőben vették és sokáig kergették, hogy el fogják, de már sötét lévén, el nem fo-hatták. Most pedig egyet is elő nem keríthetnek, csak egy polgár vagyon mellettek. Én erre nsgos uram ma írtam commissariusnak, hogy semmiképpen a faluból ki ne mozduljanak, míg egész restantia ad cassam nem administratatik és ha nem gondolják egész securitássokat, jelentse magokot és még két huszárt kérek melléjek, mivel mostani circumstantiákban az olá katonával semire sem megyünk, és így reméllem, hogy ha ezen tumultuans faluba a jeget megtörhetem, a többi nem mér úgy cselekedni. Mivel instructioban is áll, hogy az illyen resistens helyekre mennyi militia kivántatik, anyit kérjek. Ugyancsak az ott levő huszárok, kik a zalathnai dominiumból három h. alatt minden restantiát summo excessu ki tudtak hajtani, olyan legények, hogy reméllem mind a bírót, mind az t...

coriphaeusokot kézre kerítik, csak legyen a ki a tömleczre kisérje. Azért instálok alázatosan Nságodnak, méltóztassék 4 jó gornyik iránt parancsolni és az executoraimhoz dirigálni, mivel itten szolgabírót elő nem kaphattam, hogy gornyikokot szerezzek; ha Nsgodnak is e szerint fog tetszeni. A levelet is megírtam executor commissariusamnak, melyet instálok azon gornyikok vigyenek el. In reliquo me gratiis enixe commendans demississima veneratione emoror.

Illmi D. D. L. B. Camerarii et supremi Comitis.

P. S. Ilyen rebelio forma időben a szegény raciocinansnak bajos dolga, mert még a katona executor is eliszonyodik és bajosan lehet kikapni. És ha ezen falu most in recenti nem zaboláztatik, félő, hogy a többi is azon normán kezdvén, a királyi quantum felszedése akadályoztatik. In his circumstantiis a katonáknak napjára 7 xrt rendeltem, de ezt is keveslem, mivel ételek ki nem jár, nem akarnak semmit praestálni a falusiak és nagy félelem alatt vannak, nyugodalmak sincsen.

N.-Enyed, die 25. Aug. 1784.

humillimus servus
Lazarus Demién m. p.

Az Czigány kapitány úr svadromából holnap két jó huszárt meg csak indítok lovastól, hogy lágyújon a nép.

Külső czím: Illustrissimo domino domino l. b. Simoni Kemény de M. Gyerő-Monostor stb. stb. A. Gáld.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

31.

Baló László szolgabíró levele Alsó-Fehér vármegye főispánjához, a járásában lévő jobbágyság lázongása ellen tett intézkedéséről.

N.-Enyed, 25. Aug. 784.

Méltóságos L. B. Camerius és Főispány Úr!
Igen jó Méltóságos Pátronus Uram!

Valamint szinte tegnap Nagyságodnak személlyesen alázatoson jelentettem: tegnapelőtt Miriszlóról, O-Lapádról, Kákováról, Muzsináról és Oláh-Rákosról a bírákat néhány esküttekkel és falu öregjeivel Fel Enyedre lehívattam, ottan a felséges kir. gubernium parancsolattyát eleikbe adtam és hogy nemes vármegyében fizetjenek a tulajdon

földes urainak engedelmeskedjenek, elejekbe adtam; igyekezvén egyszersmind minden falukba a zenebonának indítói kitanulni s elfogattatások aránt rendelést tenni. Hasonló módon cselekedtem tegnap is, Diódra a három Orbó: F.-Gyógyot, Béldet és Csákját s Diómált lehivatván; mely falubeliek közül a többi engedelmeskedtenek is, hol több hol kevesebb számmal le jövén Diódra; de Csákján nevezetesen a falus bíró egybe kiáltozván sok embert olly szókkal hogy ők katonák s nékiek vármegye tisztye nem parancsol *Benedeki Balás János* uramot (kit két gornyikommal edgyütt azért küldöttem volt el, hogy legyen minden faluban ki felolvassa currentalisomat) vasvillákkal, kapákkal, lapátokkal támadták meg és kikergették falujokból. Ezek aránt azért parancsolatot instálok: honnan? hány katonát kellessék kérnem megcsendesítésekre? minthogy már provinciálistát többé utánok küldeni nem bátorságos.

Mikor éppen eddig írnám alázatos jelentésemet, tiszteltem Ngyságod parancsolattyát a beléje rekesztettekkel edgyütt, mellyeket itten alázotoson viszszaküldök, a tegnap általadni méltóztatott írással edgyütt. Ezen csákjai casust a tek. táblával közölvén, úgy határoztuk meg, hogy holnap jó reggeli sessio után *Vas* és *Fallos* uraimék Tövisre a sokadalomba lemenvén, ott a kapitány úrtól kérjenek segítséget a bírónak és eskütteknek elfogattatására, kik bizonyosabban ott fognak lenni holnap a sokadalomba.

Gróf *Székelyné* asszony ő nagysága mivel keservesen panaszol, hogy az alamoriak avval fenyegettik, hogy udvarából kihúzzák s egybe rontyák, ide is concludálta a tek. tábla Orlátról 12 katonát kérni, circulálván azonban a possessoratusnak Nsgod parantsolattya szerint, hogy a satisfactiot hasonló casusokba maguk ne vegyék, hanem kérjék mindenkor a tek. táblától, ide nem értvén a jobbágyi szolgálatban lévő engedetlenséget.

A több parantsolattyaira is Nsgodnak szorgalmatos gondom lészen, mindenkor udvarolván de casu in casum alázatos tudósításommal, a ki azalatt is grátiájában ajánlott mély tisztelettel vagyok

Mlgos L. B. Camerarius és Főispány Ur
Nagyságodnak

hív és legalázatosabb szolgája
Baló László m. p.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

32.

Vagyari Elek szolgabiró bizonyságlevele a tordamegyei M.-Dátoson véghez vitt vizsgálatról, az ottani lakosok katonaságra való összeiratása felől.

M.-Dátos, 1784 aug. 25.

Infrascriptus fide mea mediante adom ezen testinonialis levelemet super eo: Hogy in anno hoc praesenti 1784 die vero 25 mensis Augusti mlgos l. b. camerarius s gubernalis consiliarius *Wargyasi Daniel István* úr ő ıagysága inspectora martanasi tit. *Gyújtó Sándor* uram equirálván engemet ab offo, hogy jönnék ide nemes Thorda ármegye felső járásában M.-Dátosra és itten investigálnám, hogy a köztek indult lármát s katonává való létele:et ki indítta? mikor? és mi formálag? ki ment közülök lébb Fejérvárra? onnat micsoda levelet hozott azon követ? ni volt azon levélbe? kinél van most actu azon levél?

Kötelességem szerint a fenn írt napon M.-Dátosra negjelenvén, az egész falut a falus bíró házához gyüjtötem, fenn írt inspector *Gyujtó Sándor, Nagyari Jósef, Vagyari Gábor* compossessorok és udvarbíró *Szalántzi János* ırak praesentiájokban és a falu listája szerint felolvasván ıeveket, egyen egyen investigálám és tevének illyen declaraiot. Ennekelőtte amikor a lekentzeik Fejérvárra a sóra ártak, őket biztották, hogy valakik Fejérvárra mennek, alustól felírják őket és fegyvert adnak nékiek. Ezen hírt allván a lekentziek, bizonyos követtyek által elébb megírtatván Fejérvárt és hogy azon követek haza jöttek, gy jött a lekentzei falus bíró egy nehányad magával ide I.-Dátosra s jelentette nékünk, hogy valakik elmennek Fejérvárra s fegyvert vehetnek, azok aztán urat nem szolálnak, eddig bírt örökségekben senki sem fog parancsolni, vék lészen; ezt a hírt mi eszszerint halván, falut gyüjtetünk és magunk közzül *Katana Juon* nevezetü embert megogattuk s elküldettük mi is Fejérvárra (kinek is oda való áradságáért egy darab buzáját falustól levágtuk) s hozott gy levelet, melyért fizetett egy márjást és volt németül rva s adta a papunk *Popa Juon* kezében, illyen szóbeli eclaratioval: imhol atyámfiai a levél itt van, engemet fel:tak gyermekeimmel együtt, minden facultásomat s a poriomat is, titeket is az én nevem után mind rendre fel kell :ni, hogy ollyan meszsze minyáján ne fáradjanak, ha nem alálnak arra való embert, menjenek el minyáján Fejérárra, a mint hogy a közelebb múlt vasárnap elindulánk ıinyáján, de Csekelakánál inpediáltatván, viszszatérénk.

A melly levelet *Katana Juon* hozott Fejérvárról, azt adta itt a papnak *Fopa Juon*nak kezébe, *Popa Juon* pediglen vitte a lekentzei unitus olá esperestnek *Artémon Popi Sámuelnek* és az udvari tisztek s conpossessorok midőn kérték volna a levelet elé, azt mondotta, hogy vagyon Lekentzén az írt esperestnél és most actu utánna ment, hogy elhozza. Mely dolog aránt ut supra fide mediante adtestalok.

Sig. M.-Dátos anno, die ut supra

Nváradi *Nagyari Elek* m. p.
nemes Tordavmegyének edjik hütös v. szolgabírája.
(P. h.)

Minekutánna az titulált inspector *Gyujtó* úr a czigányokat egybe gyüjteni parancsolt volna, megvallák minyájan, hogy a Katana Juon szavára, ezt mondván nékiek: ha a faluval akartok tartani, most ideje, mert titeket is felírnak s urat nem szolgáltak; úgy indultak el ők is Kutyfalváig, de onnat viszszatértek.

Idem qui supra.

Hátán: Dátosi corifeus Katana Juonról investigatio.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

33.

Vajna Antal tudósítása Halmágyinak, a falujában levő oláhok összeírásáról és oláh mozgalomról.

Lőrintz-Réve, 1784 aug. 26.

Méltóságos Főtiszt Úr!
Méltóztatott kegyes jó Uram!

Az mostani tumultus iránt a mely declaratiót tettem volt szóval, imé aztot írásban küldem, engedelmet instálok, hogy az igírt napra által nem küldhettem, mivel a mely czédula iránt emlékezetet téttem volt, aztot tegnapelőttig kézre nem keríthettem, ugyan csak akkor kezemhez jövén, mlgs báró Főispány urunk ő nagyságának által attam, de kicsint lehet belőlle tanulni, mivel a continentiája csak abból áll, hogy *Lőrintz-Réve* nevü falu conscribáltatott. Hanem éppen az östve jelenté az udvari bírám, hogy a tul a Maroson való falukba cursus is járt volna az oláhok között, melyet innen a vizen nem hoztanak; effelett azt is mondá, hogy az alsó-gáldi diaconusnak, *Popa Györgynek* az egyik fia, aki eddig Károlyvárt conscribált, most

elindult a Küküllő melyékire, hogy ott falunként conscribáljon. Bizonyítya ezen hírt a paculárom,[1]) is aki azt mondgya, hogy m. orbai *Sztán Gávrilla* fiának szájából hallotta volna, hogy az elmúlt szombaton, midőn a m. orbaiak magokot conscribáltatták volna Károlyvárt, a conscriptorok azt mondották, hogy már Károlyvárt többet nem conscribálnak, hanem falunként mennek s úgy conscribálnak. Ha ez úgy van, félő, hogy, nagyobb rosz ne következzék. Melyet kivántam a Mlgs Úrnak pro medela hírré tenni, a ki is gratiájába ajánlott vagyok

A Mlgos Úrnak alázatos szolgája

Vajna Antal m. p.

Lőrintz-Réve, die 26. Aug. 1784.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

34.

A maros-portusi sóraktár igazgatójának levele Halmágyihoz, a miriszlói lakosok összeírásáról.

Maros-Portus, 1784 aug. 26.

Méltóságos Főispány Úr
nekem küleneséképen tisztellendő Méltóságos Urom.[2])

Most tiz orákor étzekán siedve jelenthetem Méltosagos urnok, hogy az ide vallo Contralor à ki elment volt Mÿriszlora, pro investigátione, ha *Báro Seeberg* à Másá Legeny valloságol à népet conscribálta, nekem referalta, hogy három fallut à Tabellákban, à melyeket neki oda hoszták inseralta, és aval excusalta magat, hogy ő nem gondolta aval vétkezni, de mindhogy már tutja, hogy nem szábod, minjard békét hattá á conscriptionak. Az ide vallo officium à Meltosagos Thesaurariatusnak à Contralornak hatta, hogy jelentsen bé à mit aban a Dollogban Mÿriszlon tanálta, mely Relatio az meg tanált Liztákol együt a mai postán elment.

Melyel külenes nagy tisztelletel maradok
Méltoságos Uromnok

allázatos szolgája

Fritz m. p.

Maros portu 26. Aug. 784.

(Eredetije az orsz. levéltárban. Melléklet Halmágyi 1784 aug. 27-iki jelentéséhez.)

---

[1]) Pacular = juhász (oláhúl).

[2]) Ennek a németes magyarsággal írt levélnek írásmódját híven megtartottuk.

35.

Halmágyi István és társa jelentése a guberniumnak az alsó-fehérvármegyei jobbágyok mozgalma és katonává összeírása ügyében folytatott vizsgálatról.

A.-Gáld 1784 aug. 27.

Excellentissime Domine L. Baro, Gubernator Regie.
Excelsum Regium Gubernium,
Domini, domini gratiosissimi!

Dum recte humillimam nostram super serie investigationis, virtute gratiosi decreti gubernialis de dato 18. labentis mensis Augusti a. c. numeroque 7673 exarati, ratione motuum inter plebem rusticanam per susceptam in arce Alba-Carolinensi ita dictam militarem conscriptionem subortorum, nobis concreditae, relationem concludere vellemus, supervenit recentissima Excellentiae Vestrae et excelsi regii gubernii medio hesternae postae N.-Enyediensis de dato 24. praefati mensis et sub numero ad nos allata gratiosa ordinatio; tenore cuius excelsum regium gubernium nobis iniungere gratiose dignatur:

1. Ut ordinos illos ad dominum commissarium bellicum A.-Carolinensem exaratos, quorum in interimali mea relatione mentionem feceram, excelso regio gubernio, absque mora submittamus;

2. Ut facta in serie operationis nostrae ad circumstantias in communicato nobis hac occasione quarumdam relationum extractu expositas attentione, institutaque coriphaeorum et seductorum solerti exquisitione, eos concernentibus tabulis pro indilata interceptione detegamus, ac denique super progressu investigationis praevia ratione nobis commissae, relationes de tempore in tempus submittere non intermittamus, relaturi insimul de eo quoque, num et in quantum id, quod de conscriptione per dominum baronem *Seiberg* in salis depositorio Miriszloiensi suscepta relatum, in veritate fundetur?

In complementum itaque altefati gratiosi mandati interea etiam, quoad adaequatam de singulis operationis nostrae partibus proxime exhibituri essemus relationem, sustinemus Excellentiae Vestrae et exc. r. gubernio in hic demisse acclusis submittere:

1. Authenticam copiam binorum ordinum e. supremae armorum praefecturae in merito conscriptionis incolarum provinciali et terrestrali iurisdictioni subiectorum ad dominum commissarium bellicum A.-Carolinensem *Orthmayer*

exaratorum, nobis opera illustrissimi domini l. baronis supremi comitis *Simonis Kemény* de M.-Gyerő-Monostor procuratam, ac transpositam.

2. Formulare illud, quid cuivis pago, se conscribi desideranti per cancellariam, uti nominare placet, conscriptionis extradatum fuit.

3. Testimonium reverendi archidiaconi graeci ritus unitorum A. Carolinensis super eo: qualiter memoratus dominus commissarius bellicus, ordines e. supremae armorum praefecturae publicos reddiderit, exaratum.

4. Aliud testimonium iuvenis cuiusdam studiosi, *Joannis Bujkán* nominati de eo: qualiter praetit. dominus commissarius suos constituerit scribas, conscriptiones has peracturos, qualiterve scribis ipsis chartam etiam suppeditaverit, fidem perhibens.

5. Consignationem scribarum iussu, uti nobis ex plurium relatione constat, praelibati domini commissarii conscriptiones pagorum conficientium.

6. Exemplar schaedularum, per ipsos scribas, pagorum deputatis impertiri consvetarum.

7. Consignationem sex pagorum, qui se primum conscriptioni subiecerunt.

8. Summariam 81. universim conscriptorum pagorum consignationem.

9. Denique submittimus bina etiam eiusmodi conscriptionis exemplaria, nobis per communitates pagorum *Mih„ltzfalva*, et *Obrezse*, transposita.

E quibus omnibus ut ut causa, et origo totius tumultus utcunque perspici possint, quum tamen vigore instructionis ab excelso regio gubernio nobis hoc in merito praescriptae, inter alia agendorum obiecta, specialiter iniunctum fuerit, ut causae origo, progressus, coriphaei item, et omnes conscriptionis huius circumstantiae, in ipsa etiam facie locorum, ubi nempe maiora tumultus data fuissent indicia, per nos diligenter inquirantur, coriphaeique, et seductores, si qui detegerentur, concernenti tabulae continuae pro procuranda interceptione, nominanter indigitentur. Hinc postquam nobis tum ex informationibus dominorum officialium comitatensium, tum vero e praeacclusa sub numero 7 consignatione pro certo innotuisset, prima huius tumultus indicia in possessione *Oláh Herepe* data fuisse, nos ad faciem dictae possessionis accedendo, testes illos, quorum nomina in isthic sub numero 10. demisse acclusa specificatione consignavimus, nostri in praesentiam una cum illis 10 incolis, quorum in ordinibus e. supr. armorum praefecturae ad

[illegible] bellicum [illegible]
[illegible] nam nominat [illegible]
[illegible] de causa [illegible]
[illegible] eaque [illegible]
[illegible] possent. [illegible]
[illegible] investigationem [illegible]
[illegible] *alia*, ubi [illegible]
[illegible] praeattacta [illegible]
[illegible] originem, et [illegible]
[illegible] potuit. [illegible]
[illegible] perhibent [illegible]
[illegible] tum vero [illegible]
[illegible] affirmant [illegible]
[illegible] gubernio, prout [illegible]
[illegible] esse invenimus, [illegible]
[illegible]

[illegible] testes iam Herepeienses [illegible] sunt, eo ad [illegible] duos circiter menses A. [illegible] nundinarum hebdomada [illegible] ordinatio publicata fuisset, tenore [illegible] evitandae militiae sibi dentes [illegible] aut vitium aliquod corpori [illegible] fuisset.

[illegible] hoc incolis in specie Herepeiensibus [illegible] quidnam scilicet regia haec ordinatio [illegible] iidem incolae eo sensu acceperunt, ac [illegible] militiae adscribendi forent, hac itaque [illegible] sperantesque, si militiae nomen darent, tum [illegible] et dominorum terrestrium praestationibus imm[illegible] tum vero ampliora, quam nunc haberent, terr[illegible] consecuturos, decem e sui gremio ad dominum [illegible] bellicum A. Carolinensem incolas fine [illegible] sui ad militiam conscriptionis delegandos [illegible]

Hac eorundem sollicitatione per dominum [illegible] libenter acceptata, delegatis responsum esse [illegible] dominus commissarius rem e. supr. [illegible] perscripturus, venturamque prout inde [illegible] resolutionem, incolis sollicitantibus [illegible] terminum simul ipsis praefigens, quo inde [illegible] A. Carolinam rursus accedere debeant.

Adveniente hoc termino, praefati incolae [illegible] commissarium accesserunt, Resolutionisque e. supr. [illegible] praefecturae adventu uberius intellecto, iussi sunt [illegible]

num commissarium eo cum mandato redire, quatenus prosequenti die, una cum suis popis, totaque communitate, fine peragendae conscriptionis eo veniant; taliterque peracta: possessionis huius conscriptione, eundem dominum commissarium iisdem ulterius declarasse, ut interea, donec de impertiendis ipsis armis ulterior advenerit suae Majestatis resolutio, erga dominos suos terrestres, officialesque comitatenses omni obsequio, et obedientia, prout hactenus, ferantur, et tam robottas, quam alia publica onera, absque ulla tergiversatione, imo maiori, quam hactenus etiam promptitudine praestent.

Conscriptionis Herepeiensis fama mox vicinas possessiones, *Henningfalva, Strása, Demeterpataka, et Vingárd* pervolante: harum quoque incolae ad exemplum Herepiensium conscribi desiderantes, medio suorum deputatorum, dominum commissarium bellicum accessere, percontaturi: num ipsi etiam ad conscriptionem admittendi forent? Quibus cum dominus commissarius respondisset, se mandatum de omnibus, quicunque sponte conscribi vellent, habere; praedictarum quoque possessionum communitates non multo post Herepeienses tempore, sese conscribi fecerunt. Sicque rumore hoc de die in diem maiora sumente incrementa, intra breve temporis spatium, non tantum comitatus huius, sed aliorum etiam comitatum (ad quos fama conscriptionis partim per salis vectores, partim alios in magna, uti notum est frequentia, ex omnibus fere partibus eo concurrentes, facile perferri potuit) incolae rustici novitatum aliunde amantes, A. Carolinam pro subeunda conscriptione undique certatim confluere ceperunt.

Ob hanc confluentium multitudinem dominus commissarius bellicus, uti superius attactum est, tum e statu militari, cum vero provinciali certos constituere solebat scribas, quorum alii adultiores, alii vero pueri plane litterarum studiosi erant.

Pro conficiendis autem pagorum conscriptionibus cuiusvis pagi deputatis, e cancellaria, uti nominare placet, conscriptionis formularia, aliis gratis, aliis autem persoluto certo aere, impertiebantur; quae per deputatos ad communitates delata, pro regio mandato per pagensis incolas venditabantur. Praefigebantur praeterea ipsis termini, pro quibus communitates una cum suis popis (sine horum enim praesentia conscriptio non acceptabatur) comparerent, taliterque quivis pagus medio concernentium scribarum iuxta praescriptum formulare, penes solutionem polturae, aut 2 xr. a quovis patrefamilias praestitam, alii vero pagi (in quan-

36.

Halmágyi és társa jelentése az alsó-fehér megyei oláhság mozgalmáról, a katonai összeírás beszüntetéséről és a nép lecsendesítésére tett intézkedéseikről.

A.-Gáld, 1784 aug. 28.

Excellentissime Domine L. Baro Gubernator Regie.
Excelsum Regium Gubernium,
Domini, Domini Gratiosissimi!

Posteaquam gratiosam Excellentiae Vestrae, et excelsi regii gubernii intuitu motuum et tumultuum plebis contribuentis in inclito comitatu Albensi Inferiori per institutam a militaribus officialibus A. Carolinensibus complurium locorum provinciali et terrestrali iurisdictioni subiectorum conscriptionem nimium quantum concitatae de dato 18. labentis mensis Augusti sub numero 7673. exaratam ordinationem solita veneratione accepissem, non defui in illius complementum, una cum cancellista guberniali, *Andrea Motok*, me statim, et absque mora ad locum praetorii conferre, ibidem in publica sessione tabulari, praesente etiam illustrissimo domino supremo comite l. barone *Simone Kemény* de M.-Gyerő-Monostor, accepta ulteriori, magisque circumstantiali horum motuum notitia, collectisque successive tam officialium comitatensium, quam possessorum, variis contra renitentiam colonorum suorum ad tabulam continuam delatis querelis, omnes nostros conatus eo dirigere adnisi sumus, ut intentioni Excellentiarum Vestrarum ad sedandos concitatae plebis animos, evitandasque graviores exinde sequelas directae, ad amussim satisfacere valeamus. Et cum intentio excelsi regii gubernii, sensusque praecitatae ordinationis gubernialis tria praecipue agendorum nostrorum obiecta constituat, nimirum

1. Ut interea etiam, quoad penitiorem huius motus cognitionem progrediendum foret, in mutua cum dominis officialibus comitatensibus co-intelligentia, motus animorum per hanc conscriptionem concitati, sedarentur, incolaeque conscriptioni semet subiicientes nomine regii gubernii, ac sub severae animadversionis comminatione ad gerendum in ductu praevigentium altissimarum ordinationum tabulae continuae, reliquisque comitatensibus officialibus, et dominis terrestribus morem, moneantur.

2. Ut ad facies locorum, in quibus maiora motuum et tumultus data sunt indicia, Albamque Carolinam accedentes, in causas, originem, progressum, coriphaeos, ac per-

svasores horum motuum, nec non omnes suceptae conscriptionis circumstantias, et auctores diligenter inquireremus.

3. Denique, ut detectos coriphaeos, illico tabulae continuae nominanter indigitemus, securae custodiae statim mancipandos, et pro demerito condigna poena afficiendos. Hinc

Quoad 1. Simulatque ad locum praetorii pervenissemus, ex mutuis cum praelaudata tabula continua et domino supremo comite initis consiliis, mox disponendum esse invenimus, ut pro rei gravitate domini primarii v. officiales, supremus utpote iudlium *Ladislaus Baló*, et v. comes. *Paulus Boér* authoritate, et rei gerendae dexteritate magis pollentes, bipartito inter se comitatu, ad singula loca, quorum incolae conscriptionem iam subiissent, pro componendis motibus, intimandoque et publicando ordinationis gubernialis sensu indilatae exeant, ac ad gerendum tabulae continuae, officialibusque comitatensibus, ac dominis suis terrestribus morem, hortentur, declaraturi simul, eos, qui contrarium agerent, severam incursuros fore animadversionem.

His peractis digressi sumus ad possessionem *Alsó-Gáld*, velut unam e conscriptis, ibique ulteriori adhuc de his tumultibus percepta informatione, primum instituimus examen cum parocho huius loci unito *Pópa Illie*, reliquorum dicti pagi incolarum constitutione tum ex urgentis oeconomiae ratione, tum vel maxime ex eo, quod, uti nobis relatum est, ipsimet locorum popae, tamquam primarii cooperatores, pleniorem totius negotii cognitionem habere referebantur, praetermissa; qualem autem idem parochus coram nobis fecerit declarationem ex iis, quae ad punctum secundum inferius recensentur, uberius patebit.

Hinc porro A. Carolinam profecti, tum ut penitiorem rei cognitionem acquireremus, tum vero, ut id, quod consultius foret, pro re nata disponeremus, dominum arcis commendantem *de Hoche* primum, et ante omnia accessimus, cui simul exmissionis nostrae causas, et finem exponendo, idem praetitulatus nobis declaravit: semet paulo, ante adventum nostrum ordines incl. supremae armorum praefecturae accepisse, quibus mediantibus demandatum sibi haberi perhibebat, ut praefata conscriptio mox sistatur, ad compescendos vero tumultuariae plebis animos, omnis adsistentia, imo si necesse foret, militare etiam brachium praebeatur, ac proinde id, quod praevium in finem ab ipso desideraretur, prompto studio se nobis praestiturum declarabat, eo interim sponte addito, quod sibi de causis, et origine huius conscriptionis, velut ad suam spheram minus

pertinentis nequidquam constet; quin potius videns, tantam quotidie undique confluentium incolarum contribuentium multitudinem cum dispendio oeconomiae fine subeundae conscriptionis arcem accedere, ipse praetitulatus dominus commendans, homines se se conscribi desiderantes, ut ad sua redirent, dominis suis terrestribus morem gererent, pacemque, ac tranquillitatem foverent, octiduo ante nostrum adventum moneri curasset, unumque e scribis militari iurisdictioni subiectis ex eo, quod contra interdictum nonnullos pagos conscribere tentasset, in compedes coniici fecisset.

Intellecta hac praetitulati domini commendantis declaratione, et ad reducendam in tumultuaria plebe tranquillitatem, nobis oblata adsistendi promptitudine, quamquam tum ex successive delatis dominorum possessorum querelis, officialiumque comitatensium submissis relationibus, isthic partim in originali, partim copialiter una cum extractu sub numero primo demisse acclusis tabulae continuae, si ita gratiose visum fuerit, iterum remittendis, tum vero e propria etiam experientia observassemus, plebem huius comitatus sub praetextu memoratae conscriptionis usque adeo concitatam esse, ut in nonnullis locis, non tantum dominis suis terrestribus non obedire, sed praeterea varias etiam insolentias perpetrare, omnemque sibi licentiam arrogare, et quidam e plebe maleferiati excidium quasi dominorum terrestrium moliri inceperint; ne tamen in tanta animorum exacerbatione adhibito militari brachio plebem concitatam magis fors irritari contingat, consultius fore nobis visum fuit, seposita hic et nunc adsistentia militari, ad compescentiam horum tumultuum placidioribus uti mediis.

Quare ex praehabita cum domino arcis commendante mutua concertatione, imprimis illos, qui ea recte occasione e diversis comitatibus ad numerum prope tercentesimum fine subeundae conscriptionis A. Carolinam confluxerant, nostri in praesentiam accersiri, iisdemque ad publicum arcis forum congregatis, medio ipsorummet militarium (quibus utpote in simili circumstantia maiorem dare solent fidem) in praesentia tam domini commendantis, quam reliquorum dominorum ibidem constitutorum officialium militarium lingua plebis vernacula ad captum publicari, serioque intimari curavimus: *quod nimirum conscriptio haec nec cum excelsi regii gubernii, neque exc. supr. armorum praefecturae scitu, multo minus vero ex mandato sacratissimae suae Majestatis suscepta sit, imo eorum quoque conscriptio, quae hucusque peracta esset, pro nullo haberetur; adeoque compositis ad pacem animis, illico in summa tranquillitate ad sua*

redirent, dominis suis terrestribus, officialibusque comitatensibus debitum, prout hactenus morem gererent; in casu enim renitentiae, aut excitandi fors tumultus, brachio etiam militari certo certius compescendi, et ad debitum obsequium reducendi forent; si quas autem iustas quocunque ex capite fors haberent querelas, earum medelam non tumultuosa huiusmodi agendi ratione, sed via concernentium tabularum, officialiumque comitatensium quaesituri etc.

Posthaec convocatis in alterum diem viciniorum 17 circiter locorum popis: septimo secum e quovis pago incolis, conscriptioni semet antea subiicientibus: hos quoque eo sensu, et eaqua superius modalitate, in praesentia saepefati domini commendantis ad obedientiam, et pacis amorem serio moneri, peractamque eorum conscriptionem nullam fore, ipsis nominanter inculcari fecimus. Denique ut publicatio haec tam respectu iam conscriptorum, quam etiam aliorum intuitu, qui fors vano conscriptionis istius rumore seducti, A. Carolinam proficisci vellent, ad omnium notitiam tanto facilius pervenire, motusque plebis tempestive impediri possint, non defuimus, praemissorum publicationem tum A. Carolinae in nundinis hebdomadalibus ad diem 24. currentis incidentibus, tum vero in anniversariis oppidi *Tövis* hesterno die celebratis nundinis suo modo peragi facere. Et quia nobis fide digne relatum fuisset, ex longinquioribus etiam partibus complurium locorum, signanter Campestrium [1]) incolas fine conscriptionis A. Carolinam iter parare, hinc requisivimus illustrissimum dominum l. baronem supremum huius comitatus comitem, quatenus in concernentibus transituum locis, signanterque in vadis et teloniis super re inviatione adventantium ne fors eiusmodi incolarum, congruas pro sua prudentia dispositiones facere, simul autem in conformitate praemissorum, vicinas quoque circulorum iurisdictiones certiores reddere, et, ut motus incolarum in ipso limine sedari valeant, interpellare ne gravetur; interim autem, quemadmodum nos medio magistratus A. Carolinensis in gremio civitatis sub gravi animadversione publicari, et inhiberi disposuimus, ne quispiam deinceps conscriptionem plebis suscipere ausit; ita etiam ex parte saepius titulati domini commendantis factas iam esse dispositiones, ne ullus amplius rusticorum praetextu conscriptionis in arcem admittatur, multominus autem militarium aliquis eiusmodi conscriptionem instituere praesummat; in casu vero seu renitentiae, sive exorituri cuiuspiam tumultus, eundem dominum com-

[1]) T. i. a Mezőség.

mendantem, si necesse fuerit, omnium dominis officialibus comitatensibus praestiturum fore assistentiam.

Diffiteri quidem non possumus, susceptam hanc ita dictam militarem conscriptionem, varias in animis rusticae plebis praeiudiciosas progenuisse opiniones, quae siquidem non terrestralibus modo iurisdictionibus damnum, sed ipsi etiam publicae administrationi, prout superius acclusae sub numero 1. relationes perhibent, dispendium, ac summi servitii remoram pepererint, vix impune permitti possunt; nihilominus tamen perpendentes ulterius tum hoc, quod hic error communis quadamtenus fuerit, tum vero, quod, si calente adhuc partim ex praeconceptis militiae opinionibus, partim vero ex concisa iam nunc per praeviam publicationem militiae spe contristatorum animorum motu, ob universalem hunc errorem, sive per terrestralem, seu comitatensem iurisdictiones molestia quadam afficerentur: verendum sit, ne plebs ad vindictam, alioquin natura sua proclivis, magis exacerbetur, exindeque maiores fors cum periculo publicae securitatis eveniant tumultus; hinc svadente id nobis tam rei circumstantia, quam domino arcis commendante, illustrissimo domino supremo comiti specialiter commendandum, unaque officiosissime requirendum esse duximus, quatenus datis ad utrasque iurisdictiones ordinibus individuis tam conscriptis, quam conscriptionem hactenus sollicitantibus, hoc sub praetextu nulla inferatur iniuria, imo poenae etiam eorum, si qui renitentiae, aut perpetratarum insolentiarum deinceps fors detegerentur coriphaei, nonnisi indulto ad subsidentiam animorum iusto aliquo tempore locus detur. Propria enim experientia teste, animos eorum praesertim, qui conscriptioni semet subiecerunt, nunc autem se virtute huius publicationis omni militiae spe frustratos senserunt, tantum in modum exacerbatos esse observavimus, ut nobis audientibus in expostulationes publice eruperint, iterque ad suam Maiestatem sacratissimam fine sollicitandorum armorum se parare velle, palam declaraverint, ac prout nos ex relatione nobilis *Alexandri Dósa* in possessione *Demeterpataka* residentis habemus, trium pagorum communitates instituta pecuniae collecta, duos etiam deputatos Viennam hoc fine expedire vellent.

Atque haec sunt, quae in ordine ad punctum agendorum numerum 1. in sedandis incolarum animis pro re nata, viriumque nostrarum tenuitate magis salutaria fore iudicavimus media, quae tanto majorem nobis de secutura sensim, sensimque plebis resipiscentia faciunt spem, quod in nonnullis, quae post factam publicationem ipsimet pera-

gravimus, locis nullae nobis de eorum renitentia per dominos possessores, vel eorundum officiales expositae sint quaerimoniae. Jam vero quod 2-um et 3-um agendorum nostrorum partem attinet, medio humillimae relationis nostrae de dato 27. praesentis submissae, causas, originem, progressumque ac coriphaeos concitatorum in plebe tumultuum, nec non conscriptionis circumstantias eo modo exhaustas, et explanatas esse confidimus, ut nihil a nobis desiderari existimemus. Quibus in reliquo gratiis humillime commendati, summo venerationis cultu perseveramus.

Excellentiae Vestrae
Excelsique Regii Gubernii

humillimi servi
Stephanus Halmágyi
de Sz.-Somlyó m. p.
Andreas Motok m. p.

A.-Gáld 28. Aug. 1784.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

37.

Az erdélyi főkormányszék jelentése József császárnak, a Hóra-lázadás kezdetéről.

N.-Szeben, 1784 aug. 31.

Tabula continua comitatus Albae Infer. tenore repraesentationis suae de dato 13. Aug. a. c. exaratae, ac in consilio guberniali sub 18. eiusdem assumtae referente: nonnullos in eiate comitatu possessores exposuisse coram eadem in serie memorialium suorum horsum per tabulam submissorum, qualiternam incolae possessionum *Alsó Gáld*, *Herepe* et *Gáltő* commendantem praesidii milit. A. Carolinensis proximis diebus adierint se se pro militibus offerentes, qualiterve idem commendans eosdem singulos sub signa militaria conscribi fecerit. Cum vero praeter praeattactarum possessionum incolas aliarum etiam numerosissimarum, ut sunt: *Krakko*, *Oláh* et *M. Boros Bocsárd*, *Henningfalva*, *Tibor*, *Taté*, *Drombár*, *Limba*, *Kis-Falud*, *Patzalka* et *Miháltzfalva*, exemplo eorundem compulsi non sine summo possessorum nobilium iure optimo possidentium, qui iuxta decretum p. 1-mae tit. 9. iustis suis iuribus et proventibus intra terminos territoriorum suorum fruendi liberam habent potestatem, nec per hoc militari conscriptioni invitis dominis terrestribus subiacent, praeiudicio,

dispendioque ferventis oeconomiae ruralis ad similem conscriptionem militarem turmatim quotidie A. Carolinam tanto tumultu petere conspicerentur, ut siquidem finis tantae spontaneitatis nullus alius praevideretur, quam detrectatio onerum publicorum et servitii dominalis, nisi excitato tumultui brevi modus poneretur, sequitura quantocyus tranquillitatis publicae turbatio, haud vane praemetui possit ac debeat; haec inquam dicta tabula cont. ad regium M. Vestrae hocce gubernium sub spe ocyoris medelae eo etiam a validiori referente, quod nullos de huiusmodi conscriptione militari abhinc accepisset ordines, ex eoque eandem nonnisi indoli populari praesertim Valachicae ad quasvis pernitiosas innovationes proclivi, et ne fors officialium militarium provincialia haud curantium arbitrio adscribendam fore censuisset, nec quidquam aliud horruisset, quam ut inopinata rusticorum tumultuatio possessores nobiles non solum comitatus ejatis sed totius Maiestatis huius principatus repente obruat.

Excepit e vestigio hanc relationem thesauriariatus quoque hujatis M. Vestrae regii repraesentatio de dato 17. Aug. a. c. exarata. quae innuebat: ab officio salinari Maros Portensi iuxta adnexam relationem sibi notificatum et quidem extraordinario cursore mediante fuisse, qualiter conscripti ad navalem salis transportum nautae a sectando hocce summi servitii genere resilientes, eo sub praetextu. quod et ipsi cum pagorum suorum incolis pro statu militari praenotati haberentur, ad transportum opportunis aquis necessario continuandum se se sistere, adhiberiqui detrectarent; quae quidem inamoena circumstantia thesauriariatus regii sollicitudinem eo magis occuparet, quo parte ab una nec de fundamento ejatis locorum et signanter nautarum pro statu militari factae commissariaticae praenotationes, nec vero de eatenus, quanam via editis dispositionibus quidquam ad praelibati eiusdem notitiam denevisset, parte vero ab alia modernae iam iam ad authumnum vergentis temporis circumstantiae indispensabilem inducant necessitatem, ut pro supplendi, quod Szegedinum adhuc ad huius anni exigentiam transportandum restat ultra 60,000 cent. quanto, modernis navigationi apprime faventibus Marusii aquis, naves salinares quantocyus et indesinenter onerentur et expediantur. Ut autem in hoc passu ne ex inopinata hac populi nautici tergiversatione tantum summo servitio, quantum et aerario regio dispendiosa remora emergat, ob angustiam prementis ceteroquin temporis alium sibi suppetere modum haud opinabatur, quam ut refractarii nautae

ad explendam obligationem suam mediis etiam strictioribus compellantur. Subiungebatque porro idem praelibatus thesauriariatus regius, se supremam etiam hujaten armorum praefecturam, tam de fundamento huius connotationis sibi revelando, quam etiam super ordinanda, si necessum foret, quoad compellendos praevia ratione nautas militari adsistentia interpellasse, interpellabatque simul regium quoque hocce gubernium, ut ad removenda praeattacta impedimenta sua quoque ex parte concurrere velit.

Sumsit sub eodem dato 17. Augusti anni currentis recursum ad regium gubernium supremum quoque in hoc principatu Helveticae confessioni addictorum consistorium, atque penes advolutam repraesentationi suae facti speciem grave iuribus dominii terrestralis collegii ref. N. Enyediensis per susceptam ex parte quoque jobbagionum dicti collegii *Henningfalvensis* conscriptionem militarem exindeque praesumtam memoratorum incolarum renitentiam et intentionem silvam vetitam devastandi, iminere damnum et praeiudicium exponendo, eadem pariter removeri flagitavit.

Appulit postmodum alia quoque tabulae comitatus Albae Inferioris sub 16. Aug. exarata et sub 18. in consilio relata repraesentatio, quo mediante: insolentiam hac ratione rusticorum, intra praescriptarum sub 13. Aug. possessionum limites ac terminos se se haud contineri, sed vicinarum quoque possessionum accolas, ad instar pestis eodem rabiditatis fato corripi et perstringi referebatur, adeo, ut exemplum antesignanorum secuti convicinantium pagorum incolae iuxta informationem a commissario bellico A. Carolinensi sibi datam iam eotum 43. pagi comitatus ejatis praeter plurimas possessiones comitatuum *Hunyad*, *Thorda* et *Küküllő Albo* (!) militari, et quidem veluti tabula cont. per certum suum expressum eo ablegatum informabatur, bonis tam mobilibus, quam inmobilibus una conscriptis inscripti fuerint. Cuius quidem rusticanae plebis, militares ordines amplectendi intentio, cum non ex zelo ad exhibendum M. Vestrae sacratissimae velut summo principi fidele ac utile servitium, sed excutiendi domini possessorum et iurisdictionis comitatensis directe promanans, nisi tempestive, militari quoque adsistentia praeoccupetur, nil minus, quam omnia extrema per possessoratum in tam praesentissimo turbatae publicae pacis ac tranquillitatis periculo, portendenda habere ingeminabat tabula cont., tanto à fortiori, quod documentum huius inauspicati zeli militaris iam tum non unum se se ediderit, dum possessionum *Krakkó*, *Tibor* et *Királypataka* incolae ad praestanda servitia dominalia adhortati,

eorum praestationem palam detrectaverint, et pari ratione incolae quoque possessionis *Magyar Bagó*, praestationem servitiorum aspernari praesumserint, admonitionem officialium comitatensium flocci pendentes. Unde orabat tabula cont. in ductu b. decreti regii de 30. Junii a. c. exarati a suprema hujate armorum praefectura militarem adsistentiam, tamquam in tertio casu ad perstringendam refractariorum subditorum audaciam clementissime applacidatam exoperari.

Quo nuncio ad nos gubernium M. Vestrae reg. in serie praemissorum perlato, non defuimus in continenti fideli M. Vestrae sacr. *Stephano Halmágyi* sedis Siculicalis Marus supremo iudici regio, recte eotum hic Cibinii occasionaliter praesenti penes praemissarum repraesentationum communicationem in commissis dare, ut assumpto secum cancellista guberniali *Andrea Motok*, semet absque mora in comitatum Alb. Inf. ibidemque ad locum praetorii conferat, atque magis circumstantialem notitiam a concernentibus officialibus comitatensibus et dominalibus hauriendo, ad facies locorum, in quibus maiora data fuerant motuum ac tumultus indicia, Albamque Carolinam illico exeat, ac cum adsistentia tabulae cont. eatenus congruenter instructae, constitutis illis, qui penitiorem motus illius cognitionem haberent, in causas, originem, progressum, coriphaeos item et persvasores illorum motuum, ac susceptae conscriptionis omnes circumstantias et auctores diligenter inquirat, horsum genuinam, omnibusque numeris absolutam exhibiturus relationem; detectos autem coriphaeos illico tabulae cont. nominanter indigitet, securae statim custodiae mancipandos, et pro demerito condigna poena afficiendos; ac porro interea etiam in mutua cum officialibus comitatensibus cointelligentia, concitatos perfatam conscriptionem animorum motus sedare, incolasque provinciali iurisdictioni subiectos, militari conscriptioni semet subiicientes nomine regii huius M. Vestrae gubernii, ac sub severae animadversionis comminatione, ad gerendum in ductu praevigentium altissimarum ordinationum tabulae cont. reliquisque comitatensibus officialibus ac dominis suis terrestribus morem, monere, atque hortari non intermittat.

Non defuimus porro hac occasione supremam quoque hujatem armorum praefecturam penes communicationem nonnullarum in hoc substrato allatarum informationum, exmissionisque in comitatum Alb. Inf. *Stephani Halmágyi* notificatione officiosa desuper interpellare, ut etiamsi reg. gubernium pro comperto ratoque habeat praelaudatam ean-

dem, nullos tales ad subordinatos sibi officiales dedisse ordines, unde eaedem permanare potuissent conscriptiones, vel ideo, quod eadem praelaudata re sic se habente, pro arctiori, quae eandem inter, et reg. hocce gubernium intercedit, harmonia, gubernium reg. eatenus certius reddere gravata haud fuisset; ex adverso vero cum perspici satis, et concipi non possit, quomodo officiales militares sponte ad conscriptiones inordinatae, et absque suorum officialium scitu ac voluntate confluentis multitudinis procedere, liberum sibi putare potuerint; ex qua conscriptione innumera facile possessorum incommoda, et damna in ipsos conscriptos suo tempore redundatura, et aliae etiam confusiones ac disordines oriri possent, et verosimiliter orirentur: requisivimusque eandem praelaudatam una officiose, ut quae sibi circa hanc conscriptionem nota essent, reg. huic gubernio communicare ne gravetur; et si res ita se haberet ac relationes perhibebant, velit positivis ordinibus militares officiales ab omni eiusmodi conscriptione illico inhibere, rationemque facti de praeterito exposcere; imo competentibus officialibus id insuper negotii dare, ut a commissario guberniali *Stephano Halmágyi* eo expedito, aut officialibus comitatensibus requisiti, nonmodo in investigatione originis huius disordinis, detegendisque eius authoribus, verum etiam adsistendos, sedandosque animorum motus realem adsistentiam ferre haud recusent.

In ordine porro ad binas praeattactas tabulae cont. repraesentationes, eidem quoque penes exaratae hoc in merito ad supremam armorum praefecturam requisitionis nostrae communicationem, exmissionis item in illum comitatum praefati commissarii guberniales et praescriptae eidem abhinc instructionis intimationem, ea cum ulteriori ordinatione commitendum duximus, ut cum e praemissis pateret: nullas intuitu susceptae per officiales militares locorum provinciali iurisdictioni subiectorum conscriptionis ad reg. hocce gubernium sua via pervenisse, aut per supr. armorum praefecturam insinuatas fuisse altissimas ordinationes; interea etiam quoad demandata investigatio suscepta, terminataque fuerit, ulterioresque abhinc pro re nata editae fuerint ordinationes, medio exmittendorum statim ad faciem locorum idoneorum commissariorum in mutua cum praelibato commissario guberniali cointelligentia concitatos per memoratam conscriptionem animorum motus sedare, incolasque provinciali iurisdictioni subiectos, militari conscriptioni semet subiicientes nomine reg. huius gubernii ac sub severae animadversionis comminatione ad gerendum in ductu praevigentium altissima-

cum ordinationum, tabulae cont. reliquisque officialibus comitatensibus ac dominis suis terrestribus morem, monere atque adhortari haud intermittat.

Denique thesauriariatui quoque regio ad repraesentationem suam, in vicem responsi, factam hoc in negotio ad supremam armorum praefecturam requisitionem nostram, ordinationes item tam ad memoratum commissarium gubernialem, quam ad tabulam cont. abhinc datas communicandas esse duximus.

Quibus modo et ordine superius humillime declaratis peractis supervenit tandem sequenti statim die in sequelam requisitionis nostrae, supremae armorum praefecturae insinuatum horsum exaratum, ex parte sui congruas ad sedandos concurrentis plebis animos, restituendumque publicum ordinem et tranquillitatem directas factas esse dispositiones perhibens; et interea tabula quoque comitatus Albensis Inf. in sequelam anteriorum suarum repraesentationum gliscentem ibidem praevia ratione tumultum haud cessare, quin maiora in dies sumere incrementa referente; ac haud absimiliter tabulae etiam comitatus Hunyad horsum sub 19. Aug. submissa repraesentatione, tumultuarium ejatis plebis pro recipiendis signis militaribus ad militares praefecturas Hatzegiensem limitaneam, ac regulatam A. Carolinensem concursum, gravesque et tristes, nisi praevertantur, (que praemetuebantur) sequelas in ore ferente; in consequentiam anteriorum nostrarum hoc in merito factarum dispositionum superius attactum supremae armorum praefecturae insinuatum sub 21. Aug. a. c. tum memorato commissario guberniali pro directione, tum tabulae cont. comitatus Albae Inf. pro parili directione, interpellandaque ubi necessitas postulaverit militari adsistentia; tam denique tabulae cont. comitatus Hunyad et quidem huic ea cum ulteriori dispositione communicavimus, quatenus dispositionibus per supremam armorum praefecturam factis semet sua etiam ex parte conformet, provideatque ne facto seu eiusdem tabulae, seu possessorum plebs contribuens ad excessus et exorbitantias excitetur; et si quos ad latrocinia prolabi, publicamque tranquillitatem turbare contigerit, eadem tabula cum adsistentia si necessum foret status etiam militaris contra etiam tales in conformitate praevigentium de prosequendis et intercipiendis latrocinibus ordinationum procedat; et hoc factum esse supremae etiam armorum praefecturae in sequelam praeattacti sui insinuati penes praemissarum dispositionum nostrarum notificationem, repraesentationisque tabulae cont. comitatus Hunyad communicatione eo addito, ut quamvis

reg. gubernium spem indubiam conceperit, providas praelaudatae eiusdem dispositiones ad intentum finem sufficientes fore, ut tamen quinam sint in illis partibus ex conscriptione exposita enati animorum motus? eidem praelaudatae innotescat, sub praecitato dato reinsinuandum esse duximus.

Interea autem temporis exmissus in comitatum Alb. Inf. *Stephanus Halmágyi* sub dato 23. Aug. praeliminariter repraesentaverat gubernio huic regio: se a supremo comite tabulaque ejate uberiori accepta de illius temporis circumstantiis informatione, eadem die cum arcis A. Carolinensis commendante collocutos fuisse, omnem pro re nata militarem adsistentiam pollicente; eandem tamen ideo, quod etsi in quibusdam pagis non defuerint inobedientiae exempla, ad apertam nihilominus seditionem res non processerit, ad casum forte semet exerentem reservasse; de auctoribus autem et antesignanis certi eotum aliquid referre non potuisse, aliquam tamen lucem ordines ad commissarium bellicum exaratos (quorum per supr. comitem B. *Simonem Kemény* in authentico exemplari sibi transpositorum mentionem faciebat) affusuros se sperare. Referebat porro: ad quietem reducendum 200 vel 300 circiter incolas fine conscriptionis A. Carolinam convolantes in arcem convocari curasse, ibidemque coram commendante arcis et ceteris militaribus officialibus, militarem subofficialem iisdem publice declarasse: conscriptionem incolarum non amplius duraturam fore, imo peractam quoque pro nihilo reputatam iri, adeoque redirent ad sua, et ad praescriptum altissimarum ordinationum praestanda dominis terrestribus praestarent, et praepositis officialibus provincialibus obsequerentur, medelam querelarum suarum coram iisdem quaesituri, et haec in reditu obviis quibusvis hominibus publicaturi. Denique belli commissarium A. Carolinensem 81 pagos, quorum specificationes exhibuisset etiam, iam eo tempore conscriptos esse dixisse referendo, accludebat litteras comitis *Ludovici de Bethlen* ad supremum comitem b. *Simonem Kemény* directas, perhibentes: complures adhuc incolas ad subeundam conscriptionem in itinere eotum fuisse constitutos; unde supremum comitem, ut in oppido Enyed et etiam in vadis eos instrui et ad recedendum disponi curet, requisivissent.

Accepta hac relatione sub 24. in consilio relata commisimus tab. c. c. Alb. Inf., ut cum ex adnexis eidem comiti *Ludovici de Bethlen* litteris videre sit, filium etiam popae Koslandiensis in simili conscriptione occupari, alios vero nonnullos schedulis praevia ratione invitatoriis pagatim divagari, relatione illa uberius indagata, eiusdemque realitate

[illegible]

is repraesentationum suarum, unius quidem, securitatem ublicam per motus plebis ad eum articulum cum remora tiam collectionis contributionis regiae redactam fuisse, ut isi tempestive medela adhibeatur, adversa minus praemetui ossint, ex eoque maiorem illuc regulatae militiae equestris umerum disponi petente; medio alterius autem in montas eiusdem circuli partibus versus oppidum Zalathna sitis, comitatu Zaránd, militarem contribuentium conscriptiom, mentito militaris protocolistae praetextu auspicatum isse Huttmanum quendam Zalathnensem, antea officiam militarem *Hatzel* dictum, eundemque a singulis conriptis xr. $4^{1}/_{2}$ exegisse, atque huiusmodi pecuniarum sumtionem in conscriptionibus quoque A. Carolinensi et atzegiensi ad proprium conscribentium lucrum observatum isse pariter repraesentante. Non defuimus penes commuationem proximius attactarum repraesentationum commuationem supremam armorum praefecturam sub 26. Aug. c. eo identidem interpellare, ut tum ex reliquis adductis dem rationibus, tum vero quod testantibus iisdem pariter ormationibus colligi facile possit, tumultuantem plebem nem, non tantum quoad officiales provinciales, verum am quoad dominos suos terrestres deposuisse respectum subordinationis legem; in adsistentia porro militum limieorum in comitatu Hunyadiensi existentium, ob intercetem complurium cum concitata plebe sangvinis nexum vicinitatis, conincolatusque et nativitatis necessitudinem, omnem pro compescendis istis motibus collocari posse iciam; ne gravetur pro sedandis istis motibus (antequam maiores erumpant sequelas) editos suos, et reg. gubernio 19. currentis communicatos ad officiales militares, de enda plebis conscriptione, eiusque ad observationem et rentiam, tam dominis terrestribus, quam praepositis suis cialibus provincialibus debitam, reductione, iterare ordi-

Ut autem concitata plebs cum effectu ad obsequium uci, et turbata tranquillitas restitui possit, duas regulatae tiae centurias pedestres, totidemque equestres, in quai rationem disponenda competenti subsistentia, admininderumque administratione ad supremum commissaria provincialem aeque disposueramus in comitatum Hunyad, anter vero in circulum Hatzegiensem, et eo praecipue, officialibus comitatensibus ex mutua cum militaribus ialibus cointelligentia magis necessarium visum fuerit, mendandas eo cum mandato disponere velit, ut omnem compescenda concitatione, primum quidem persvasorie, oribus autem consiliis non succedentibus, exactive etiam

adhibeant operam. Ut porro coriphaei, cuiusve consilio et instigatione concitatio illa contigerit exquiri, invenirique possint, de eo quoque officiales delegandis centuriis praepositos instruere velit, ut habita cum tabula cont., super omnibus occurentiis sufficienter instructa, cointelligentia in adornanda mixta commissione ex uno militari et altero comitatensi officiali instituenda, investigetur:

1-o Qui sint authores et coriphaei observatae tumultuationis, cuiusve consilio et instinctu eo deventum sit?

2-o Exquiratur: quantum pecuniae plebs ad conscriptionem concurrens conscriptoribus persolverit?

Et hanc ad supr. armorum praefecturam factam requisitionem nostram tabulae etiam c. Hunyad partim pro congrua notitia, partim vero pro effectuandorum effectuatione ea cum ordinatione perscribendam esse duximus, ut comparenti in ejatem circulum regulatae militiae omnem sua etiam ex parte in compescendis plebis motibus praebeat adsistentiam, eoque adnitatur, ut fota cum officialibus militaribus cointelligentia turbata tranquilitas quantocyus restituatur; quoad instituendam vero mox memoratam in puncto detegendorum coriphaeorum investigationem unum e sui gremio absque mora ableget idoneum officialem cum interventu militaris officialis in praemissa puncta investigaturum. Commiseramusque eidem tabulae simul, ut detegendos coriphaeos carceribus magistratualibus includi et contra eosdem in ductu praevigentium ordinationum procedi curet, ferenda in his causis deliberata ante publicationem horsum submissura. Quod autem Hutmanum *Hatzel* nominatum attinebat. thesauriariatum M. Vestrae in montanisticis regium officiose requirere non intermisimus, ut in veritatem expositionis Hutmanum ferientis inquiri, compertoque eo, quod praevia ratione pecuniam exegerit, eandem officialibus Zalathensibus transponendam, et plebi a qua exacta fuit, restituendam disponere, in ipsum denique Hutmanum *Hatzel* severe animadvertere velit.

Quod vero ad extremum binas tabulae comitatus de Küküllő de 24. et 25. currentis mensis successive horsum exaratas repraesentationes attinet: in continuatione praemissorum dictam modo tabulam pariter instruximus, ut convocato populo, medio duorum e sui gremio maiorem quadamtenus erga plebem confidentiam habentium officialium. susceptum absque ulla ordinatione conscriptionis factum severe exprobret, et ad subordinationis leges reducere nitatur, adhortationibus vero, mediisque persvasoriis non succedentibus, a proximioribus illocatae in illum circulum

militiae praefectis congruam pro 're nata expetat adsistentiam, iuxta acceptam a suprema armorum praefectura sub 19. currentis mensis affidationem praesto futuram; quam fota cum officialibus militaribus cointelligentia ad talia dirigat loca, in quibus notabiliores observabantur plebis recalcitrantis motus; simul autem cum adiungendo uno officiali militari in authores et coriphaeos, causasque exortorum motuum inquiri faciet, de subsistentia militiae pro adsistentia adhibendae congruenter provisura; quo super suprema quoque armorum praefectura abhinc certiorata et respective, ut congruos pro ea, qua sua quoque ex parte in publicae tranquilitatis studium fertur sollicitudine, ad concernentia loca dare velit ordines, requisita exstiterat.

In consequentiam insinuati gubernii de dato 26. Aug. a. c. supervenit mox supr. armorum praefecturae de dato 27. exaratum, atque in consilio gub. 28. Aug. a. c. relatum reinsinuatum; ex quo intelligere licuit: eandem praelaudatam reg. gubernii eatenus factae requisitioni locum dedisse; hocque fine pro compescendis, quae inter plebem in compluribus provinciae partibus gliscebant tumultuationibus desideratam a gubernio reg. militarem adsistentiam ordinasse, et in casu, quo ista ad assequendum finem non sufficeret, ulterius etiam subsidium appromisisse. In huius igitur declarationis sequelam penes tenoris eiusdem communicationem congruae sub praecitato dato 28. Aug. tum ad concernentium comitatuum tabulas cont., quam etiam ad exmissum commissarium *Stephanum Halmágyi*, nec non ad episcopos unitorum et non-unitorum factae sunt dispositiones, supremae quoque armorum praefecturae per extensum ea cum ulteriori requisitione communicatae, ut quum sperare licuerit, per eosdem ordines ab utrinque editos gliscenti malo finem impositum iri, velit officiales militares solum ad fovendam mutuam cum provincialibus officialibus cointelligentiam inviare.

Interea dum his pertractandis incumberetur, suprema armorum praefectura rursus insinuavit reg. huic gubernio: iuxta adnexas generalis vigiliarum praefecti à *Pfeffercorn*, v. colonelli item à *Karp*, innotuisse sibi: inter reliquos plebeae conditionis incolas, nonnullos colonos in comitatu de Küküllő Bajomienses, eam desiderii sui ad militiam limitaneam conscriptionis, susceptique hoc fine A. Carolinam versus turmatim itineris assignatam fuisse causam, quod constitutus in dominio, ad quod praenominata quoque possessio pertinet, provisor diris eosdem fere ad mortem usque tractaret verberibus. Nec non colonos *Francisci Matskási*,

in Szántóhalma comitatui Hunyadiensi ingremiata degentes, conquestos fuisse: eosdem ob susceptam sui ad militiam limitaneam conscriptionem durius tractari, quosdam ad carceres missos fuisse, quibusdam pecora et fruges ademtas, atque e domiciliis quoque ea ratione nonnullos expulsos exstitisse; hancque similem sui sortem jobbagiones etiam baronis *Bornemisza* in dicto comitatu Hunyadiensi Plopienses deplorasse. Denique quosdam nobiles *Nándra* et *Hertza* dictos, ut et dominiis Devensis *Krajnikium* per Valachos occasione horum motuum interemptos exstitisse, notificando simul, quod ut ut v. colonellus à *Karp* tempore exaratarum litterarum suarum nulla inter plebem concitationis aut tumultuationis observasset exempla, pro antevertendis tamen insperatis, quae ex plebis concursu oriri fors possent inconvenientiis, partim ad acceptam a tabula cont. comitatus Hunyad requisitionem, partim vero proprio ductu, 100 militum capita ad oppidum Déva, 50 vero ad oppidum Hatzeg ordinaverit contrahenda. Unde non defuimus in contenti praedictis utrisque tabulis continuis serio et positive committere, ut tam intuitu praemissarum querelarum, quam vero expositorum casuum, genuinam et circumstantialem omnique partium studio immunem horsum quantocyus singillatim suam submittant informationem, ac respective pro comperto in excedentes iuxta demeritum animadvertat, exactam ordinationum de servitiis colonorum editarum observantiam iniunctura, utroque autem de effectu horsum inomisse relaturae; et has nostras dispositiones supremae armorum praefecturae quoque notas reddidimus.

Expost *Stephanus* quoque *Halmágyi* exmissus abhinc commissarius in ductu ordinationis nostrae de dato 24. Aug. a. c. eidem exaratae submisit relationem suam de 27. Aug. emanatam, ac in consilio sub 31. Aug. relatam, isthic una cum acclusis in frustis 4 submissis demisse advolutam; atque causas, originem, progressumque tumultuum inter plebem subortorum, ipsiusque conscriptionis circumstantias et modalitatem uberius repandentem, quam supr. armor. praefecturae una cum eidem adnexis nostris 1-o 2. 3. et 8. signatis pro notitia transponendam esse duximus quidem. interea nihilominus etiamsi sperandum esset per factas ex mutua cointelligentia praescitum in finem dispositiones, plebem ad quietem et obsequium redituram adeo, ut eventus duntaxat earum praestolandus esset; ne observatos in aliis etiam provinciae partibus inter plebem rusticanam, conscriptionem sui ad militiam limitaneam querentem motus ulterius dilatari, et eos qui observati sunt inobedientiae

recalcitrationisque sequelas generari contingat, tales identidem pro maiori adhuc cautela ad supremos comites comitatuum Albae Inf., Torda, Küküllő, et Hunyad dedimus ordines, ut habita omni prudentia sub manu in omnes plebis rusticanae actus invigilent, et per delegatos confidentiam plebis habentes invigilari curent, in casu quo aliquos observarent motus et concitationis casus, primum quidem mitioribus consiliis utantur et plebem ad saniora consilia reducere studeant; iis vero fors non succedentibus a militaribus officialibus per supr. arm. praefecturam eatenus iam instructis adsistentiam sollicitent, eam tamen cum tali moderamine adhibeant, ne animi plebis per properanter adhibita media duriora magis exacerbentur, de exerentibus vero semet in hac materia casibus gubernium reg. indilate informent.

Posthaec supervenit tabulae quoque comitatus Thordensis repraesentatio de 25. exarata atque in consilio sub 31. Aug. a. c. assumta una cum eidem advolutis, tenore cuius referebatur: plebis rusticanae concitationem suscipiendorumque armorum pruritum in illum etiam circulum penatrasse non solum, verum conscriptionem quoque per nonnullos militares susceptam esse. Quia nihilominus eadem tabula haud declarasset: qui nominanter fuerint illi militares conscriptores, quo tempore vel die conscriptionem susceperint, qualesve causaverint expensas; imo in sua eadem relatione sponte agnovisset tab. cont. v. colonellum *Schultz* de hac re requisitum, sibi eatenus nihil constare respondisse, negotiumque medendum appromisisse; hinc penes expositionem intermissi officii, quod in re tam momentosa perfunctoriam duntaxat cum praetermissa circumstantiarum genuina exquisitione suam submiserit informationem: declarandum eidem tabulae committendumque simul duxeramus, ut cum ex acceptis ab aliis provinciae circulorum officialibus magis adaequatis informationibus concitationes plebis gubernio reg. innotuissent; factae fuerint quidem abhinc fota cum supr. armorum praefectura mutua cointelligentia congruae dispositiones, ut conscriptio illa continuo sistatur, ac ubi necessum foret, pro compescenda plebe militaris etiam praebeatur adsistentia; sperareturque per hoc factas illas dispositiones, suo haud carituras effectu; interim tamen sua quoque ex parte omnem insedandis plebis animis et motibus adhibeat operam, atque per exmittendos e sui gremio viros confidentiam plebis habentes, irregulare hoc factum ingratasque exinde promanaturas sequelas plebi ob oculos ponere, modisque persvasoriis ad obsequium reducere studeat, officiales militares non nisi in casu necessitatis de assistentia

militari cum prudenti moderamine adhibenda requisitura. Pro generali demum regula in hoc momento observanda hac occasione, tum repraesentanti, tum vero comitatuum Alb. Inf., Hunyad, et de Küküllő tabulis cont. in continuationem eorum, quae ad has in hoc substrato disposita fuerant, praescripseramus, ut in compescendis plebis motibus, sedandisque eiusdem animis, mitioribus potius, et persuasoriis utantur mediis, curentque ne per adhibitionem praecipitanter duriorum mediorum concitati plebis animi magis adhuc exacerbentur, in id etiam sollicite invigilaturae, ne domini terrestres in exigendis robottis et servitiis dominalibus colonos suos ultra sensum ordinationum onerent; et si observaretur dari aliquos, ordinationes in hac materia editas praetergredientes, re investigata, eosdem pro comperto coerceant; neque admittant, ut ob susceptam hanc conscriptionem, si ad obsequium redierint, seu per dominos terrestres, seu per officiales durius tractentur. Ut denique desideratus inter plebem quietis, tranquilitatisque scopus tantoocyus assequi possit, id quoque plebi publicari, inculcarique faciant, quod suscepta illa per militares officiales conscriptio, ex fota reg. hocce gubernium inter et supr. armorum praefecturam cointelligentia iam penitus interdicta sit; atque si coloni seu contra dominos suos terrestres, seu contra officiales de allatis sibi aggraviis iustas haberent querelas, earum medelam non in via inobedientiae et abiectae subordinationis, verum coram praepositis sui provincialibus instantiis querere satagant. Penes praemissae tabulae cont. comitatus Thordensis repraesentationis communicationem supr. etiam armorum praefecturam ea cum requisitione interpellaveramus, ut cum ex eadem appareat, conscriptionem plebis per militares susceptam in illas etiam provinciae partes penetrasse, pro testata hactenus aequanimitate sua, in sedandis ibidem quoque gliscentibus motibus sua quoque ex parte concurrere, deque edendis eatenus dispositionibus reg. hocce gubernium certiorare haud gravaretur.

Denique submisit toties dictus commissarius *Halmágyi* posteriorem quoque suam de dato 28. Aug. exaratam informationem, quam, siquidem eadem, inde ab exordio auspicatae concreditae eidem provinciae, usque ad conclusionem, totius rei gestae seriem in semet circumstantialiter contineret, una cum extractu querelarum possessorum, officialiumque comitatensium relationum isthic in advoluto apographo, sacro Majestatis Vestrae conspectui demisse substernere sustinemus.

Ubi autem ad extremum tabulae quoque comitatus Zaránd repraesentatio super eo, quod in ejate quoque cir-

culo praededucta conscriptio initium sumere accepisset, ac in eadem popae quoque et didascali ejates, operam suam navarent, horsum submissa exstitisset; in occursum huius quoque intenti scopus eas continuo tum ad episcopos hujates unitum et disunitum fecimus dispositiones, ad hos quidem, ut parochos didascalosque iurisdictioni suae subiectos nomine gubernii huius reg. serio moneant, ut semet cuiusmodi conscriptionibus, et rebus ad functionem eorundem plane non pertinentibus immiscere haud praesumant. Ac desuper episcopum quoque Aradiensem interpellavimus; quam vero tabulae cont. referenti iniunximus, ut cum ex parte militari congrue dispositum sit, ne plebs seu A. Carolinam, seu ad alias militares praefecturas pro procuranda sui ad militiam coscriptione concurrens voti compos reddatur, verum ad concernentes suas iurisdictiones provinciales, adhibitis etiam, si necessum foret, mediis etiam severioribus, sua quoque ex parte id agat tabula, ut plebs omni meliori modo mediisque persvasoriis et mitioribus ad quietem componatur; factaque interea in causas quoque motuum genuina investigatione, si animum plebis ob aggravia vel saevitiem qualemcunque ad desiderandam vitam militarem commotum fuisse adverteretur, in eiusmodi aggraviorum et saevitiei causas uberius indilate inquirat, et de comperto horsum referat, interea etiam de statu motuum, iisque que tabula ad illos sedandos disposuerit et susceperit de octiduo in octiduum relatura. Hanc autem tabulae cont. repraesentationem, una cum factarum superius dispositionum notificatione supr. quoque armorum praefecturae in consequentiam anteriorum ea cum iterata requisitione communicandum esse censuimus, *ut receptionem conscriptionum per plebem modo qualicunque procuratam subalternis suis efficaciter interdicere velit.*

Et haec sunt Clementissime Domine! licet per factas prout superius humillime attactum est ab utrinque in mutua cointelligentia dispositiones, concitatum animorum motum sedatum iri, plebemque ad quietem redituram fore arbitremur; ac quamquam ego gubernator hoc in merito humillimam meam informationem praeliminaliter submittere quoque sustinuerim, quae Majestati Vestrae sacr. circumstantiali cum deductione in praemissis repraesentare ad humillimae homagialisque nostrae obligationis partes pertinere existimavimus, fide et fidelitate nunquam violabili demisse perennantes.

Károllyi m. p.

Oldalt: Sacratissimae suaé Majestati Cib. 31. Aug. 784.

Alább: Exped. 7. Sept. h. 1. p. m.

Alább: All. 2. Sept. m. p. r. 4. h. 1. pom.
Vidit Hutter 7. eiusdem.
Accepi 6. et corr. v. canc. Székelly, m. p.
M. ad exped. 7. Sept. 784.
Exped. Zachariás et Mászovits die 8. Sept. 784.

(Eredeti fogalmazványa az orsz. levéltárban 8141. sz. alatt.)

38.

A főkormányszék körrendelete az erdélyi kerületek, főkép Alsó-Fehér, Hunyad, Küküllő és Torda vármegye főispánjainak a jobbágyság mozgalmának lecsendesítése céljából.

N.-Szeben, 1784 aug. 31.

Fama concitationum plebis rusticanae in nonnullis huius principatus partibus exortorumque ex suscepta sui ad militiam limitaneum conscriptione motuum, magis quidem increbruit *(supremis comitibus comitatuum Albae Inf., Hunyad, Küküllő, Thorda et Zaránd scribatur:* D. Vestris magis quidem notus est), quam ut uberiori opus sit declaratione; et quanquam reg. quoque gubernium *(subductis sribatur:* prout D. Vestra quoque ex ordinationibus ad eandem tabulam exaratis satis edocta est) eas ex fota cum inclt. supr. armorum praefectura mutua cointelligentia, tum ex parte sua fecerit dispositiones, tum etiam sua via ad statum militarem emanaverint ordines, ut indubia sit spes, illos ad sedandos plebis animos, compescendosque concitatos praevia ratione motus desiderato suo effectu haud carituros, adeo, ut effectus solum earum praestolandus esset. Ne tamen eosdem motus, animorumque inquietudines interea, quoquo modo ulterius dilatari, observatosque inobedientiae et recalcitrationis sequelas fors generari contingat, comittendum D. Vestrae duxit reg. gubernium, quatenus adhibita omni prudentia, sub manu in omnes eiusdem plebis actus invigilet, et per delegatos, confidentiam plebis habentes invigilari curet; in casu autem quo aliquos observaret motus et concitationis casus, primum quidem mitioribus consiliis utatur, et plebem ad saniora reducere studeat consilia; his vero fors non succedentibus, a militaribus officialibus per inclt. supr. armorum praefecturam super eo instructis assistentiam sollicitet, eam tamen cum tali moderamine adhibeat, ne animi plebis per

properanter adhibenda duriora media magis adhuc exacerbentur; de exerentibus vero in hac materia casibus reg. gubernium indilate informare haud intermittat.

Károllyi m. p.

Oldalt fenn: Supremis comitibus circulorum, ut supremis officialibus comitatuum Albae Inf., Hunyad, Küküllő et Thorda. Cibinii 31. Aug. 784.

Exped. Felmer et Strausz m. p. 9. Sept. 784.

Oldalt: Vidit Hutter.

Corr. m. v. canc. Székelly m. p.
M. ad exp. 6. Sept. 784.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

VII.

Halmágyi utólsó megbizatása.

1.

Halmágyi István jelentése a főkormányszéknek, brassai megbizatása ügyében.

Killyén, 1785. márczius 12.

Excellentissime Domine L. B. Gubernator Regie,
Excelsum item Regium Gubernium,
Domini, domini mihi gratiosissimi!

Ad gratiosum excelsi regii gubernii decretum, die 24. nuperi mensis Febr. sub numero 1245. emanatum, et proximo cursore acceptum, tenore cuius informationem, circa querelas communitatis Coronensis contra ejatem magistratum directas sub 30. Dec. anni 1784. numeroque 10431. demandatam, una cum domino *Michaele* ab *Heÿdendorff* submittere iubemur, humillime repraesentare sustineo: quod ego, statim, ac (!) gratiosum illud decretum obtinui, quemadmodum sub 7. subsequentis mensis Januarii exc. reg. gubernio retuleram, praefato domino de *Heÿdendorff* notum reddere non defuerim, me quandocumque eidem Coronam accedere libuerit, ad auspicandum negotium istud paratum fore; et hanc meam promptitudinem, subinde quoque iteratis vicibus eidem iusinuaverim. Quia nihilominus, idem dominus ab *Heÿdendorff*, ante hac aliis ex rationibus, proximius vero hemorhoidalibus affectionibus, se a profectione impeditum, venire non potuisse significavit, negotium illud nobis commissum, hactenus auspicari non potuisse.

Quum autem ex altero gratioso exc. regii gubernii decreto, die 3. currentis mensis, numeroque 1462. signato, eodemque plane cursore allato, intelligere mihi licuerit, praelaudatum dominum ab *Heÿdendorff* pro concommissario negotium conscriptionis directuro per exc. regium gubernium denominatum esse; nisi exc. reg. gubernium aut eundem a recentiori hac commissione (quod sua Mtte etiam serenissima

ita benigne disponente, magis optarem) dispensare, aut eius loco alium, Coronam profecturum mihi adiungere dignabitur, ego solus altefatae ordinationis effectum procurare non valebo. Super quo benignam exc. reg. gubernii ordinationem demisse praestolaturus, profundo venerationis cultu maneo.

Excellentiae Vestrae
Excelsique Regii Gubernii

humillimus servus
Stephanus Halmágyi
supr. com.

Killyén, 12. Mar. 1785.

(Ered. az orsz. levéltárban.)

2.

A főkormányszék értesitése Halmágyinak a brassai tanácsnak és Heydendorff Mihálynak, a brassai megbizatás ügyében.

N.-Szeben, 1785. márcz. 29.

Michaele de Heÿdendorff moderna urgentissima provinciae conscriptione impedito, quo pro procurando altissimae ordinationis regiae, in negotio querelarum per communitatem Coronensem contra ejatem magistratum depositarum editae, complemento illuc proficisci posset: visum esse reg. gubernio in eius locum *Josephum Kirtsher* senatorem Mediensem surrogare, eundemque ad praetit. D. Vestram (ad dom. supr. comitem *Halmágyi)* praevium in finem inviare; praetit. D. Vestrae (D. Vestris) hisce significatur.

Donáth m. p.

Oldalt: Illmo domino comitatus Háromszékiensis supr. comiti, magistratui Coronensi et mutatis mutandis Michaeli de Heÿdendorrf substit. v. comiti in comitatu Cibiniensi.

Cibinii, die 29. Mar. 1785.

(Eredeti fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

VIII.

Halmágyi betegségéről és haláláról.

1.

A háromszéki alispán tudósítása a guberniumnak, Halmágyi István háromszéki főispán sulyos betegségéről.

Killyén, 1785 ápr. 26.

Excellme Domine Domine L. Baro Gubernator Regie.
Excelsum item Reg. M. Princ. Transylv. Gubernium!
Domini Domini Gratiosissimi!

Inclytae huius comitatus Háromszék cum districtu Barczensi et superiore parte comitatus Albensis uniti, illustrissimus dominus supremus comes praeteritis ante hac aliquot diebus valitudini suae attunc tolerabilis, consulturus, postquam curam praeservativam medicinam videlicet laxantem, consequenterque venae sectionem adhibuisset, sine notabili alteratione effluente unius diei, et noctis intervallo, subsequentis diei mensis praesentis vigesimae nocte, gravissimo morbo insperate superveniente, lecto affixus, inter magnos viscerum dolores hodiedum decumbit. Aliter vero subvenire non posse suae Illustritati pervidens illico expedivi vecturam Corona phÿsicum peritiorem huc allaturum, accersens interea chÿrurgum etiam inclytae regiminis equestris, de peritia suae artis laudabilem, et ceterum ad tabulam etiam continuam obligatum, qui uterque sine mora longiori comparentes, medicinasque acerbos dolores mulcentes adhibentes, sine desiderato effectu comperitur successus adhibitarum medicinarum. Continuus quidem est penes suam Illustritatem subchyrurgus dicti regiminis, primarius vero etsi dictim semel visitet illico tamen ad i. regimen oppidum Sepsi-Szent-György in proxima vicinitate existens redit. Quia vero a sua Illustritate intellexissem per exc. reg. gubernium suam Illustritatem Coronam certorum negotiorum ibidem pertractandorum causa nec non ad Sÿnodum Generalem Helveticae confessioni addictorum, qua regium

commissarium ordinatam esse, circa finem vero affuturi mensis Maii pro comitatus administratione deservіturae instructionis perceptione Cibinium proficisci debere: statum illmi domini supremi comitis valetudinarium exc. r. gubernio, vel ex eo etiam humillime referre sustineo, quod si restauratio pristinae valetudinis aut longius differetur, aut vero morbus modernus dictim (quod Deus avertat) ingravesceretur, in conspectu exc. r. gubernii esse possit causa non effectuationis praementionatarum ordinationum. In reliquo gratiis commendatus in devotissima veneratione emorior.

Excellentiae Vestrae
Excelsi item R. Gubernii

humillimus servus
Joannes Benkő
ord. v. comes

Killyén 26. Apr. 1785.

Hátán: Ex i. comitatu Háromszék humillima relatio ord. v. comitis super ingravescente morbo illmi domini supremi comitis.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

2.

Háromszék vármegye a guberniumot értesíti főispánjok Halmágyi István haláláról.

Killyén, 1785 máj. 2.

Excellentissime Domine Domine L. B. Gubernator Regie,
Excelsum item Reg. M. Princ. Transylvaniae Gubernium.
Domini Domini Gratiosissimi!

Quanto exuberantiori animorum nostrorum solatio illistrissimum dominum *Stephanum Halmágyi* de Szilágy-Somlyó inclyti huius comitatus altissime resolutum supremum comitem introductionis in hocce munus, ac erectionis comitatus isthuius occasione, anno scilicet praeterito 1784. die 4. m. Octobris amplexi fuimus; quanto-ve appertiori oculo a tempore suae introductionis excellentem in munere sibi concredito animi eius dotem pauco etiam illo, quo nobis illius praesidio frui optatum erat, tempore perspeximus: tanto acerbiori cordis nostri moerore Eundem hesterna die hora 8. vespertina, perpesso per undecim dies gravissimo morbo fatis cessisse, coram Excellentia Vestra, ac e. r. gubernio nos tristes detegere sustinemus, et lugemus. Luget etenim tabula ad aequanimitatem natum suum praesidem ordinarium, comi-

tatus integer sapientem, mansuetum, pacatum, iustum, et ad quevis officia paratissimum supremum comitem, atque in altissimis cunctis servitiis zelantissimum executorem amisisse; cuius tanta celeritate nos derelinquentem spiritum, siquidem ab aeternitate revocare, et illius amplissimis virtutibus amplius frui posse nobis sperare non liceat, ad paternam Excellentiae Vestrae, ac e. r. gubernii gratiam clementissime confugimus, illam imploramus, quatenus nos, et universum comitatum zelantissimo directore orbatos, ac maestos potenti sua protectione sublevare, protegere, atque disponenda gratiose disponere dignentur. Qui gratiis, ac favoribus commendanti aeternae devotionis veneratione emorimur.

Excellentiae Vestrae
ac
Excelsi R. Gubernii

humillimi servi
Officiales, ac Tabulae Continuae incl. comitatus Háromszék cum districtu Barcensi et parte Albae Superioris uniti

Joannes Benkő
praeses interimalis m. p.
Stephanus Demién
ord. not.

Killyén, 2. Maji a. 1785.

Hátán: Officiales, ac Tabulae incl. comitatus Háromszék illmi D. Stephani Halmágyi supremi sui comitis zelantissimi, perpesso per undecim dies gravissimo morbo sub 1. Maji hora 8. vespertina obitum tristes et moesti annunciant.

A hátán a következő kancelláriai megjegyzések: Praes. 9. Maji 785. — In die Reg. geschickt. 12 Maji 785. — Zu dem refer. gesch. den 14-ten. — Relat. d. 24. Maji 785.

Graf Kemény.

(Eredetije az orsz. levéltárban.)

3.

A gubernium Háromszék alispánjától részletes jelentést kér Halmágyi István betegsége, gyógyítása és halála körülményeiről.

N.-Szeben, 1785. máj. 6.

Quoniam ex relatione D. Vrae super statu morbi recenter defuncti supremi eiusdem comitatus comitis d. *Stephani qu. Halmágyi* die 26. proxime praeteriti mensis

Aprilis submissa prodiret, memoratum supremum comitem post usum medicinae laxantis et venae sectionis, quibus sanitatem suam praeservare volebat, in interna viscerum tormenta et lethalem illum morbum incidisse; atque hinc non vane suspicari liceret, mortem ipsius per male adhibitam, vel ordinatam curam causatam, properatamque fuisse; publico autem intersit in similibus casibus fundamentum et originem mali genuine indagare et ediscere: committitur D. Vrae, ut super circumstantiis praeattacti morbi, modoque et mediis curationis pleniorem informationem haurire, illamque r. huic gubernio referre non intermittat.

Thüri.

Felül oldalt: D. Joanni Benkő comitatus Háromszékiensis ord. v. comiti.
Cibinii 6. Maj. 1785.

Alább: M. p. r. 17. eiusdem.
Exp. Dállyai 19. Maji 1785.

(Fogalmazvány az orsz. levéltárban.)

4.

Jelentés a guberniumban Halmágyi haláláról és arra vonatkozó határozat.

N.-Szeben, 1785 máj. 24.

(Baloldalt:)

Die Tafel des Háromszéker Comitats berichtet umterm 2-ten und praes. den 9-ten Maji 1785. dass der daselbst gewesene Herr Obergespan *Stephan Halmágyi* von Szilágy-Somlyó, den 1-ten Maji zur Betrübniss des ganzen Comitats gestorben sei, und bittet, womit das Gubernium dieselbe in Ihren Schutz aufnehmen, und das weitere anordnen möge.

(Jobboldalt:) Gutachten.

Das Ableben des bisherigen Obergespans im Háromszéker Comitat ist allerhöchst Sr. Majestät zur weitern Verfügung alleruntertliänigst zu berichten.

Fent kanczelláriai megjegyzés: Relat. die 24. Maji 785. — Miss. pro exped. den 25. eiusdem.

(Fogalmazványa az orsz. levéltárban.)

5.

Az erdélyi gubernium jelentése József császárnak, Halmágyi István főispán haláláról.

N.-Szeben, 1785 máj. 24.

Euer Maiestaet!

Nach einem vom 2-ten Maii anhero ersatteten Bericht der Tafel des Háromszeker Comitats ist der daselbst gewesene Herr Obergespann *Stephan Halmágyi* von Somlyó den 1-ten Maii zur Betrübnis des ganzen Comitats mit Tod abgegangen. — Welches wir Euer Majestät pflichtmässig allerunterthänigst einberichten, und verharren mit unwandelbarer Treue

Euer Majestät

allerunterthänigst
treugehorsamster
Samuel Fh. v. Brukenthal
David Székelly
Stephan v. Koszta.

Oldalt balra: Von dem königl. Siebenbürg. Gubernio. Herrmannstadt den 24. Maj. 1785.

Hátán: Allerunterthänigster Bericht des k. Gubernii vermög welchem der Todesfall des Obergespanns Stephan Halmágyi vorgestellet wird.
Prag den 9-ten Junii 1785.

(Eredetije és A. Horváth aláírással ellátott másolata az orsz. levéltárban.)

— Vége. —

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A.

Abafája 52.
Abosfalvi plébános 246.
Ábrahámfalva 300.
Abrudbánya 145. 227—299.
Abulgasi Bahadur chán 566. 568.
Acheni békesség 207.
Achenvall (Achenval, Achenwall) 524. 538. 545. 547. 572. 581.
Achot georgiai kereskedő 293.
Adlershausen (Adlershauseni Waldhutter István) szász ispán 3. 233. 252. 394.
Adlershausen (Göttingában) 556.
Adománylevelek 383.
Adó, adózás. Adózási viszonyok 65. —hátralék ügye 83. —szedés ügye 87. —fizetés ügye 127. —ügy intéző tanácsos választása a guberniumban 132. —emelés kérdése 149. —kivető kanczellária igazgatósága és működése 162. —ügy 230. —összegezés 337. —ügyosztály 387. —fizető nemesség 414.
Adófizetés 474.
Adorján 273.
Aegyptusi bálvány 473.
Aeneas Sylvius 468.
Aërometrum 568.
Aesculapius 502.
Aetna 500. 573.
Afrika 539.
Aham, Joan. Eucharius comes ab —, camerarius a passaui püspöknél 462.
Ahlefeld (Alfeld) Mihály gub. concipista: 8. 119. 156. 346. 377. 673.
Ajtai professor Enyeden 146.
Ajtai rész jószág 437.
Ajtai József 452.
Ajtai Mihály 452.
Ajtai Sámuel 452.
Ajtai Sándor 452.
Akademiai ünnepély Göttingában 520.
Akasztott ember feltámad 559.
Akna (Alsó-Fehérm.) 674.
Ákos, Középszolnok (ma Szilágy) vármegyében 447. 448. 449. 450. 455. 456. 578.
Ákosfalva, Marosszéken (ma Maros-Tordavm.) 440.
Alamor 652. 653. —iak 684.
Alamori jobbágyok lázongása 393.
Alania 565. 566.
Alapítvány az árvaháznak N.-Szebenben 394.
Albani cardinal 374.
Albert herczegné 281.
Albert szász herczeg, győri »gubernator« 143. 222. — magyar helytartósága 245. — 255. 391.
Albo-Carolina (Károlyfehérvár) lásd Gyulafehérvár.
Albrecht medicinae doctor et philosophiae professor Koburgban 478. 479.
Alemán föstrásamester 20.
Alexi 164.
Állandó törvényszékek szervezése 60. 101.
Almakerek 170. 171. 214.
Álmosdi Bulkó 641.
Alsatia 255. 327. 671.
Alsó Austria 460. 668. (Ld. Ausztria).
Alsó-Csernaton 347
Alsó Fejér vármegye 617. 618. 651. 653. 654. 655. 656. 661. 665. 670. 677. 678. 680. 681. 685. 688. 694. 702. 704. 705.

46*

706. 711. 712. 714. 715. 718. 720.
Alsó-Gáld 664. 665. 688. 693. 694. 695. 699. —i jobbágyok 664. —i diaconus 686.
Alsó-magyarországi populé 90.
Alsó-Marus-Váradgya 647. 649. 650. 651.
Alsószombatfalva 170. 171.
Altdorff 468. —i akadémia 525.
Althanianus reiterek 58.
Alsó-Fejérmegye ld. Fejérmegye
Althenné (Hannoverában) 529.
Alvinczi új keresztyének üldözése 104. 312. 321. 333. 353.
Alvincziana resolutio 275.
Alvintzi Gábor br. 663.
Amerika 295. 308. 362. 539. 558. 561. 576. —ban Carolinában colonia 550.
Amphitheatrum 530.
Amsterdám 557. 562.
Amstetten (Amstett) 460.
Anabaptista bolgárok 104.
Anabaptisták régi kiváltságai 312.
Anatomia 560. —hoz cadaverek 538.
András király privilegiuma 168. — (Jeruzsálemi András) 580.
Andrási regement 576.
Andrej Lula 672.
Anglia, Anglus 10. 11. Angol-franczia-spanyol és portugál békekötés 33. — udvar 33. —i vallás 143. —i király 151. 293. 389. —i ház 151. 170. 216. 255. —i udvar 289. 330. 362. 390. — Angol és porosz követek beavatkozása 319. — 481. 482. 483. 500. 506. 508. 509. 510. 513. 514. 521. 525. 526. 527. 537. 545. 547. 549. 575. 576. 584. 593. 600. — contra gallicismus 514. —i accis 1752-ben 575. —i admiralis Anson hogy fogta el a spanyol hajót 497. —ok 506. 511. 514. 557. 587. —i principissa, hassiai fejedelemné 504. — gabonabeli oeconomiája Francziaországra 547. — és hollandiai követek párisi játéka 538.
Angol, — gyorsirás 521. — király és maitresse jellemzése 537. — spanyol háborúról szóló hirek 20. — történetek 481. 482. — király 481. 495. 504. 508. 525. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 537. 542. 581. 593.
Ansbachi (Anspaki) herczeg 577.
Anson angol admiralis 497. 498. 499.
Antigallica societas 514.
Antiochus 496.
Antonius contra Quados 563.
Antos István vicekirálybiró 17. 18. 42. 75.
Apaffi jószág 612.
Apaffy Mihály erdélyi fejedelem 415. 434. 621. 622.
Apollo 494. 495.
Apor 613.
Apor István kincstartó 7. 230. 626.
Apor Péter br. 570.
Apostaták 253. 313. — üldözése, 406.
Apostol György marosvásárhelyi superior 300. 301. 363.
Arábia 596.
Arad 713. —i püspök 167.
Arragoniai fejedelem 500.
Aransiacus fejedelem 531. (Ld. Orániai.)
Arany stuffák 536.
Aranyos szék 20. 55. 56. 206. 247. 299. 300. 313. 409. 415. 416.
»Aranyos Oroszlán« fogadó Nürnbergben 468.
»Aranyos Szarvas« szálló Bécsben 604.
Aristotelesi philosophia 483.
Árokalja 121. 256. 342.
Áron oláh unitus püspök 78. — halála 165.
Áron püspök utódjául Kleint vagy Majort kivánják 165.
Árpád 564.
Artémon Pap (Popa) Sámuel oláh esperes 679. 680. 686.
Árvaház Szebenben 394.
Árvai 93.
Árvizek 375.
Aschbach (Aschau) 461.
Assverus király 535.
Asszonyok kapuja (vulgo Frauen-Thor) Nürnbergben 470.
Astrachán 568.
Asztrakán tartomány 277.
Athenas (Athéne) 588.
Áttérők üldözése 227.
Atil folyó 565. 566.

Atilla 479. 564.
Auctio sallarii inhibita 16.
Auersperg (Augsper!) herczeg 209.
Auersperg M. József gróf erdélyi főkormányzó 636.
Augsburg (Augsprug) 464.
Augustinusok temploma Bécsben 309.
Augustus császár 563.
Augustus lengyel király 289. 470. — musikája 544.
Aurelia la Flêche 577.
Aurelianensis dux 561.
Ausztria 11. 33. 96. 207. 235. 252. 255. 293. 294. 329. 373. 426. 460. 465. 466. 536. 587. 591. 593. 622. 623. 629. 636. 642.
Avrám Gligor 661.
Avrig 79. 399.
Ayrer consiliarius és juris professor Göttingában 541. 542.
Ázsia 539. 550.

B.

Babonás hiedelmek 41.
Bacza 338.
Baczon ld. Nagybaczon.
Bács vármegye 43.
Badeni Lajos őrgróf 471.
Bagaméri Mester András somlyai iskolamester, Bialis Ferencz secretariusa 436. 437. — Borbára, Kis Sándorné 436. — Mária, Viski Jánosné 436.
Bagge, svéd philosophiae magister 549.
Bágyon 300.
Bágyoni László actuarius assessor 218. 219.
Bajom 406. 709.
Bajor, Bavarus 63. 81. 152.
Bajorország, Bavaria 63. 151. 152.
Bavaria, —i herczegasszony 151. —i circulus 461. — 462. 463. 468. —i herczeg 591. —i militia 594.
Bajtay József Antal br. erdélyi r. k. püspök 4. 5. 13. 36. 42. 48. 49. 50. 55. 59. 60. 61. 64. 66. 67. 68. — megintetése a királyné által 68. — 69. 70. 72. 74. 76. 77. 78. 80. 81. 82. 84. 86. 88. 93. 94. 96. 98. 99. 100. 102. 103. 104. 107. 112. 119. 120. 122. 124. 125. 132. — kedvezése a szászoknak 135. — 139. 141. 147. 154. 159. 161. 162. 169. 179. 182. 187. 197. 202. 203. 205. 206. 212. 213. 218. 225. 226. 227. 228. 229. 235. — nyilatkozata hívatala terheiről 235. 236. — döntő szerepe a guberniumban 236. — viselkedése Buccow, Bruckenthal irányában 236. — 237. 246. 254. 263. 264. 265. 271. 272. 275. 276. 277. 278. 286. 292. — magatartása a protestánsokkal szemben 293. — 296. 297. 299. 300. 302. 313. 315. 316. 317. 319. 320. 321. 323. 327. 328. 333. 335. 336. 340. 348. 353. 358. 359. — jószágigazgatója és felesége 369. — 371. 372. 375. — Halmágyiról 376. — 377. 378. 379. — Bécsben 380. — 380. 382. 384. 394. — térítései 395. — Bécsben 396. — 401. 408. 409. 411. 412. 413. 414. 416. 419.
Balás János, benedeki 684.
Balásfalva 383. 680.
Baliga, selmeczi fi, medicinae studiosus Göttingában 480. 488. 491. 493. 503. 525. 538. 553. 559. 575. 583. 608. 612.
Baliga dr. 251. 369.
Bálinth erd. kancz. fogalmazó Bécsben 606. 612.
Balkó, álmosdi 541.
Balla 436.
Baló kanonok Károlyvárott 231. 336.
Baló Antal gub. registrator, majd secretarius 8. 34. 113. 185. 275. 299. 317. 321. 346. 383.
Baló István csíki notarius, Antal testvérbátyja 34. 38. — v. királybíró 316. 410.
Baló József generalis perceptor 170. — és Halmágyi szerzik a kölcsönöket Bethlen Gábor gr.-nak 170. — Thodoriczát kapja az erdélyi uradalmi birtokok elosztásából 172. — és Halmágyi, majd etfalvi Halmágyi, végre Márgai igazgatják a fogarasi uradalmat 173. — és Halmágyi épitkezése 174. — 176. 192. 198. 244. 248. 273. 274. 288. 304. 317. 327. 366.

372. 387. 488. 492. 519. 541. 570. 626. 629. 630. 631.
Baló László v. királybíró 33. 410.
Baló László szolgabíró 664. 695. — levele Alsó-Fehér vármegye főispánjához a járásában levő jobbágyság lázongása ellen tett intézkedéséről 683. 684.
Balog kolozsvári pater rector 303.
Balogh László 302.
Bálványosváralja 220. 342.
Bamberg 468. 477. —i fejedelmi palota 478. — capitularis 476.
Banatus —i commendans 46. — 70. 95. 170. 203. 220. 314. 381.
Bándi portio 39.
Bándi udvari consiliarius 10. 23. 191. 211. 604. 606. 612. 614.
Bánffi leányok 159.
Bánffi Ágnes, gr. B. Dénes leánya, erőszakos elvétele anyjától 317. 318. 319. — 327. — 329. 343. 352. 371. 401. 419. 636. 637.
Bánffi Dénes gr. 8. 35. küküllővármegyei főispánná való kinevezése 55. — 109. 161. 218. — viszálya feleségével 240. 241. 242. — 243. 259. 260. 261. — és felesége viszálya 261. — 262. 275. — és felesége perlekedése 314. — 315. — panasza feleségére 315. — 316. 317. 318. 319. 328. 329. 346. 352. 371. 372. 375. 395. 401. 406. 414. 420. 421. 570. 636.
Bánffi Dénesné gr. 145. 240. 241. 242. — leányát eljegyzi gr. Teleki Sámuelnek 242. — végrendelete 242. — végrendelete megerősítése 259. — 260. 261. 262. 287. 314. — vádjai férje ellen 315. — 316. — leánya erőszakos elvétele 317. 318. — audientiája Bécsben 319. — 328. 329. 343. 352. 371. — Pozsonyban 401. — 406. 420. — Bécsben 420. — papja kitérése 421.
Bánffi Farkas gr. commissarius kolozsvármegyei főtiszt 146. 243. 249. 275. 281. 306. 345. 391. — főkormányszéki tanácsos 397. 399. 454. 542.
Bánfi Ferencz báró tiszttartójának vallomása Kemény Farkas gr. uradalmi bírája fenyegetőzéséről 658.
Bánffi György I. gubernator 7. 230. — Bánffi Dénes fia 420.
Bánffy György II. 646.
Bánffi Józsi br. 578. 579.
Bánffi László főispány 444. 615.
Bánffi Mária br., br. Kemény Gergelyné 157. 158. 159.
Bánffi Pál br. 511.
Bánffi Péterné br. 160.
Bánffi Sigmond br. 542. 600. 601.
Bányabükk 170. 172.
Bányák Erdélyben 493.
Baranyai generalis 605.
Baranyi 612.
Baranyi István 446.
Barb Nyikula 647.
Barczai papok 137. — szász papok dézmája 612.
Barczaság 645. 718. 720.
Barcsai Ádám 226.
Barcsai Ágnes 8. 259. (Ld. Bánffi Dénesné)
Barcsai Gergelyné 171.
Bartsai leány, Rutkai procurator felesége 201.
Bárdi István 656. 657.
Bardóczszék Udvarhelyszék filialisa 15. 145.
Barkóczi br. 391. 392.
Barkócziak 392.
Barkóczi Ferencz gr. primás kegyvesztése és annak okai 149. 150. — halála és előzményei 206. — felelete a királynénak 206. — 392.
Báróczi Sándor 579.
Bársony György váradi püspök 427.
Bartalics Györgyné, Halmágyi Pap János testvérnénje 431.
Bartenstein br. v. cancellarius 594. 609. 611.
Bartha censor 121.
Barthos József albisi levele Alsó-Fehér vármegye főispánjához szentimrei jobbágyai engedetlenségéről és lázongásáról 665. 667.
Baskirok 566.
Báthori István 169.
Batizházi jobbágyok 654. 658.
Bátos 89. 170. 214. 225.
Battyáni Ádám gr. 215. 400.
Battyányi familia 211.

Battyániak 267.
Battyány gr. kalocsai érsek 221. 222. 235. 249.
Battyáni tárnokmester 267.
Battyan, Christophorus de —, pincernariorum magister 427.
Battyáni Károly herczeg, Lajos testvéröcscse 215.
Batthyányi Lajos nádor 149. 150. — véleménye az új császár társuralkodó szerepéről 210. 211. — vasmegyei jobbágyai felkelése 211. — halála 215. — jellemzése 215. — öröksége és nagy vagyona 215.
Batya 122.
Baumgarten 472.
Baumglokken fogadó Erlangenben 475.
Bausnern Sámuel szebeni polgármester 14. 234. 265. 334. — dapiferorum regalium vice-magister 347.
Bayerstorff 477.
Bayeuxi püspök 373.
Bayreuti (Barajdi, Baraidensis) őrgrófság 468. — herczeg palotája Erlangenben 475. 477. 500.
Bébra 480.
Becze 160.
Beck generalis 284. 295.
Beck holsteini (holsatiai) herczeg halála 11.
Beckmann dr. 543.
Bécs 25. 26. 28. 35. 39. 43. 46. 55. 59. 62. 64. 67. 72. 75. 85. 90. 91. 95. 98. 99. 100. 107. 108. 118. 120. 126. 127. 128. 129. 133. 136. 137. 140. 144. 146. 147. 149. 150. 152. 153. 156. 164. 172. 173. 176. 177. 181. 182. 187. 188. 190. 203. 207. 208. 209. 210. 211. 217. 218. 219. 221. 222. 223. 224. 225. 230. 233. 237. 238. 240. 242. 243. 244. 247. 248. 251. 253. 254. 255. 257. 259. 260. 261. 263. 266. 267. 269. 270. 272. 273. 275. 276. 280. 282. 286. 291. 292. 294. 304. 309. 310. 312. 314. 316. 318. 319. 323. 326. 329. 331. 334. 335. 341. 349. 350. 352. 353. 364. 365. 366. 371. 375. 376. 377. 379. 380. 381. 384. 385. 387. 388. 395. 396. 401. 411. 415. 418. 419. 420. 421. 422. 425. 426. 443. 445. 446. 459. 462. 467. 470. 476. 478. 488. 494. 506. 518. 525. 527. 528. 530. 533. 534. 557. 573. 574. 577. 578. 581. 582. 583. 586. 588. 589. 590. 591. 599. 600. 601. 604. 609. 611. 614. 616. 623. 628. 629. 630. 635. 636. 640. 642. 646. 698.
Bécsi udvar 33. — érsek 235. — hírek Buccow és Erdély felől 74. — Buccow és Bruckenthal felől 79. — az erdélyi állapotokról 95. — Buccowról 100. — az erdélyi kancelláriáról 191. — 202. — felfogás Erdélyről 266. — fiú históriája 275. 276. — sáfrány 460. — szokás 465. — követ 465. — imperialis consilarius 467. — miniszter a magyarokról 476. —ek 500. — udvar 576. 583.
Behr br. hannoveri követ 467. 475. 493. 528.
Béld 664. 668. 684.
Béldi Mihály janitorum regalium vice-magister 347.
Beleznai generalis 605.
Belgák 481.
Belgrád 81.
Bellusovitz 583.
Bencze Ferencz 333.
Benczencz 273. 347.
Benckler konstantinápolyi residens 123.
Benedek 211. 212.
Benedek Ferencz s. jegyző 648. — jelentése Alsó-Fehér vármegyének a batizházi jobbágyok lázongásáról 654. 655.
Benedeki Balás János 684.
Benkő János 719. 720. 721.
Benők Mihály referendarius 606. 614. 629. 631. 632.
Bentheim gr. 524.
Benzenau, Nicolaus baro de — dapifer a passaui püspöknél 462.
Bercsényi regiment 490.
Berdóczy György rozsnyai püspök 427.
Bereck 15. 86. —i vár 330.
Berend 39.
Berg svetiai cavallier 500. 549. 553. 554. 572. 583.
Berki czigány 262.

Berlin 294. 418. 489. —i udvar 33. —i scientiarum regia Academia 510. 511. —i kék szín 559. 570. 584. 588. 589. 593.
Berzentzei István marosszéki főkirálybíró 47. 48. 619.
Berzentzey János 301. 639.
Berve 269. 281. 342. 680. 681. —i jobbágyok lázongása 680.
Besenyők 565. 566.
Beszterce, —i oláh vidék 12. 16. 17. 24. —vidéki oláhok határőrséggé szervezése. 26. —i oláhok 46. — bírák 46. — oláhok panaszai 78. — oláhok lecsendesítése 80. 82. — oláh határőrség ügye 88. — kívánságai a radnavölgyi oláhok felszabadításáért 89. —i vagyis radnai unio 102. — oláh katonák 159. — magistratus 188. 189. 225. —iek 256. 279. —i szász vidék 279. —iek 386. 397.
Bethlen Ádám gr. generalis 177. 317. 318. 328. 612. 613.
Bethlen Ádámné gr. 98. 172. 318. 422.
Bethlen Domokos gr. 420.
Bethlen Farkas gr. generalis temetése Teremiben 81. — temetése és hagyatéka 89. — 177.
Bethlen Gábor fejedelem 313.
Bethlen Gábor gr. erd. udvari kancz. tanácsos, regius commissarius, majd erd. udvari kanczellár 5. 7. 13. 16. 26. 36. 63. 71. 75. 85. 87. 90. 104. 119. 121. 127. 128. — vádja Buccow ellen 128. — 135. 153. 163. 169. — zálogba akarja venni az erdélyi kincstári uradalmakat 170. 171. — kapja az érdemesek jutalomdíját 171. — 172. — 173. 174. — hajlandó átengedni Fogarasföldét 174. — 175. — Fogarast átadja 176. 177. 188. 190. 191. 192. — utasítása az átadás felől 193. — 193. 198. — megbizottjainak kívánalmai és föltételei 198. — 199. 200. 203. 208. 209. — lemondása az udvari kanczellárságról 222. — Krisztina főherczegnő udvarmestere s aranygyapjas lesz 222. — 224. 235. 237. — megbuktatása 238. — 251. 255. — kitüntetése 256. — 267. — 268. 269. 274. 304. 314. 316. 327. 346. — kölcsöne a kolozsvári kollegiumtól 383. — udvari kanczellariai tanácsos 459. 522. 523. — 492. 506. 542. 550. — levele Halmágyihoz, hogy (1753.) juniusban Bécsben legyen 599. 600. 601. 604. 606. 607. 609. 612. 613. — 616. 618. — kérése a guberniumhoz, hogy Baló Józsefet és Halmágyi Istvánt a fiscalitások megvásárlására megbízottaiul használhassa 629. 630. 631. 633.
Bethlen Gáborné 171. 172. — főudvarmesterné Krisztina főherczegnő mellett 222. — 256.
Bethlen Gergely id. maradékai 256.
Bethlen Gergely gr. ifj., vice colonellus, gr. Lázár János sógora 225. 664. 693.
Bethlen György 177.
Bethlen Imre gr. gub. tanácsos 4. 177. 229.
Bethlen István gr., gr. B. Juliánna atyja 39. 290.
Bethlen József 679.
Bethlen Juliánna grófné, tancsi Földvári Györgyné causája 39.
Bethlen Lajos gr. levele br. Kemény Simon alsó-fejérvármegyei főispánhoz a mezőségi parasztság Fejérvárra tódulásáról, hogy magokat katonának írassák 669. 673. 705.
Bethlen Miklós kanczellárius 7. 230.
Bethlen Miklós kanczellárius unokája br. Dujardinné 201.
Bethlen Miklós főcommissarius 15. 23. 27. 55. 64. 65. 67. — jelentése háromszéki küldetéséről és a székelyek lecsilapításáról 69. — 71. 72. 75. 76. 77. 79. 81. 85. 87. 88. 89. 90. 110. 116. 121. 122. 125. 126. 129. 142. 143. 145. 161. 163. 171. 172. 174. 177. — fondorlata a ref. egyház ellen 177. — vakbuzgó katholikus 178. — 179. 184. 191. 197. 213. — megkárosítása 214. — 215. 218. 222. 236. 256. 257. 263. 264. 265. — és gr. Lázár szóváltása a

guberniumban 268. — 269. 288. 306. 315. 316. 317. 318. 324. 332. 335. 341. 343. 345. 352. 364. 365. 366. 371. — Bécsben 383. — 401. — Bécsben 422. 604. 609. 612.
Bethlen Miklósné gr. 318. 327. 328. 329.
Bethlen Mihály leánya br. Dujardinné 201. 353.
Bethlen Pál gr. tordavármegyei főispán 53. 68. 179. — panasza jobbágyai ellen 180. — 183. 184. 205. 206. 218. 280. 299. 341. 345. 347. 358. 391. 618. 619.
Bethlen Sámuel gr. iktári 177. 275. 706.
Bethlen Sándor gr. főispán jelentése a vizsgálóbirónak a küküllővármegyei jobbágyok nyugtalankodása felől 676.
Bethlenek 256.
Bethlen adórendszer 616.
Bethlen birtokok 256.
Bethlenék 342.
Biális háromszéki nemes 44.
Biális Ferencz somlyai kapitány 434. 435. 436.
Bibarczfalva Bardóczszéken 145.
Bibliotheca Göttingában 560.
Bibliotheca regia Hannoverában 534.
Biharvármegye 220. 583.
Bilak 122. 125.
Binder Péter, Sachsenfelsi szebeni polgármester 186. 233. 238.
Bipontinus herczeg 152.
Biró prépost 96.
Biró István vatsártsi primipilus 114.
Biró Sámuel 579.
Birodalmi gyűlés Regensburgban 465.
Birtokjogok vizsgálata 415.
Birtokkárpótlási ügyek 269. 280.
Bita Sámuel 678.
Bivara folyó 564. 567.
Bizottság küldése Háromszékre 52. — jelentései a csíki állapotokról a guberniumhoz 58. — tagjainak napidíja 59. — jelentésének felküldése a székelyekről 82. — Radna vidékéről visszatér 126. — kiszállása Hunyadvármegyébe 145. — Vajdahunyadon 148. — kiküldése a lápossági száz és oláh jobbágyok miatt 179. — kiszállása Fogaras átvételére 198.
Biási gyergyai vicekirálybiró 33. — kászonszéki vicekirálybiró 38. — 59.
Bloch (Block) göttingai generalis 505. 511. 528. 536.
Blum br. 556.
Blümegen (Blümegen) staatsminister 191. 234. 259. 284. 295. 636.
Bocsárd 147. 248. 676. 699.
Bod Péter generalis notarius 366. — művei elkobzása 494. — könyve nyomtatása 514. 515. — levele 570.
Bodok 347.
Bodola Flora 670.
Bodrogkeresztúr 433.
Bodza 411.
Boemer professor Göttingában 554.
Boér Antal fogarasi városi vicekapitány 324.
Boér Ferencz postamester 5.
Boér Morgondán 212.
Boér István secretarius 251. 594.
Boér Pál 695.
Boér familia 212.
Boérok 277. — Sinkán 231.
Bogártelke (Kolozsm. falu 49. 64. —i templom ügye 102.
Bogát. Maros- 281. 341.
Bogáti Gergely 26.
Bogáthy János levele és panaszkodása ecsellei jobbágyai engedetlenségéről. megtámadtatásáról és kifosztásáról 670. 672.
Bogdán Péter kovásznai. a n.-enyedi ref. coll. udv. birája 661.
Boges Martinus 678.
Bohemia 426. 563. 592. —i electorság 591. 592. (Ld. Csehország).
Bolikemann 493.
Bonczida 241. 315. 316.
Bonto, két svetiai gróf. 589. 597.
Bonyhaiak 676.
Borbánd 220. 247.
Bor beviteli adó felett való vita a guberniumban 43. — commercium Petroburgumban 519. — és égett bor próbája 569.
Borbély, Buccow generális cammerdinere 117.

Borbélly József 653.
Borbély Péter, beszterczei ifjú 440.
Borbély Tamás 440.
Borgó 170. —i jószág 612.
Borkovich Márton zágrábi püspök 427.
Bornemissza familia 647. 710.
Bornemisza Ignácz József br., kincstartó 281. 313. 315. 316. 332. 333. 337. 340. 341. 342. 351. 352. 353. 362. 366. 386. 388. 389. 412. 621.
Bornemissza János erd. udv. kanczellárius 445. 622.
Bornemisza János br. gub. protocollista 346.
Bornemisza Pál br. csíki főkirálybíró 13. 17. 18. 23. 42. — kudarcza Gyergyóban 52. — kudarcza Csíkban 55. — 58. 62. 122. 165. 169. 239. 269. — tervezete 269. — 639.
Bornemissza Rosalia 649.
Bornemissza br. tordai főispán 627. 646.
Boros gyergyai vicekirálybíró 38. 42.
Boros-Bocsárd ld. Bocsárd.
Borriere status consiliarius 56.
Bors Filep 258.
Bors György tordavármegyei perceptor 371. 372. 373.
Bors Lázár 114.
Bors Tamás 34. 51. 53. 54. 55. —t lázítással vádolják 57.
Borsai István udvarhelyszéki vicekirálybíró 14. 92. — és társai elfogatásáról 93. 147. — 259.
Borsai zalatnai udvarbíró 493. 494.
Borszék 316. 317. 409. 410.
Borussiai hadakozás 297. — király 483. 484. 542. (Ld. Porosz)
Borza Petru 647.
Bozes 272.
Boehmer professor Göttingában 483. 538.
Brunn, de —, medicinae studiosus 540.
Bő (Bőv, Bőj) falu 300. —i templom ügye 313. —i jobbágyok ügye 363. — 405.
Bölön 410.
Bölöni István 455.
Bölöni László 454. 455. 541. 578. 607.
Bölöni Lászlóné, Komáromi Klára, Halmágyi István menye 123.
Bölöni Sándor 451. 452. 454. 455. 541. 570. 578. 606. 609.
Bölöni Sándorné 451.
Bölöni Susánna 454. 455.
Bősing 72.
Brandenburgia 584. 591. 592.
Branyiczki lengyel regni marschallus 306.
Brassó 58. 70. 73. 111. 113. 132. 160. 247. 277. 278. 304. 306. 312. 313. 360. —i megbízatás 716. 717.
Boroszló (Braszló, Breslau) 231. 557.
Braun Bécsben 609. 610.
Braun erdélyi commandirozó 245.
Braun consiliarius, jogtanár Erlangenben 475.
Braun tanuló Göttingában 497.
Brendel professor Göttingában 541. 564.
Brentano corpusa 11.
Breuner (Breiner) gr., a justiz collegium praesese, aranygyapjas 203. 224. 266.
Brukenthal Mihály br., Sámuel testvérbátyja, új egyházi királybíró 126. 136. 203. 234. 265. 279. 280. 281. 282. 283. 322. 323. 324. — beiktatása 324. — 387. — gub. secretarius 640. 642.
Brukenthal Sámuel br. erdélyi provincialis kanczellárius 4. 5. 13. 24. — a kanczellárságra az országgyűlésen nem jelölik 27. — kanczellárrá nevezi ki a királyné 27. — a szászoknak kedvez 28. 35. 36. 44. — kanczellárius panasza az elnökre 44. — véleménye a székely határőrség szervezéséről 45. — 46. 53. 57. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 66. 67. 68. 69. 74. 79. 83. 84. 85. — üzenete Halmágyinak 87. — 88. 90. 91. 98. 99. 100. 101. 106. 110. 118. 119. 120. 126. — leleplezései bécsi küzdelmeiről a vádaskodások és az erdélyi udv. kanczellária ellen 127. 128. — befolyása Bécsben 128. — 129. 130. 131. 132. 135. 136. — fényűzése Bécsben 137. 137. 138. 140. — véleménye a

külföldi akadémiákra járásról 140. — 141. — véleménye a bűnügyi vizsgálatról a székely határőrség szervezése körűl 144. — 146. 147. 148. 153. 156. 161. 164. 165. 171. — tervei Fogaras-földével 174. — 175. — a szászoknak akarja megszerezni Fogaras-földét 175. — 178. 182. — mentegetőzése 184. — 185. 187. 188. 190. 191. 193. — befolyásának csökkenése 203. — tervei a szász comesség betöltésére 203. — mellőztetése 209. 211. 212. 214. 218. 221. — napidija 223. — 224. 225. 229. 233. 234. — az udv. kanczellárságra vágyik 234. — 235. 236. 237. — befolyása 238. — 238. 239. 244. 245. 248. 249. — levele Halmágyihoz 250. — 251. 257. 259. — és Koller viszálya 259. — 260. 261. — befolyása 262. — Halmágyiról 262. — válasza Halmágyinak 262. — újabb levele Halmágyinak 263. 266. 274. 275. 277. 278. 281. 282. 283. 286. 318. 323. 324. 332. 334. 335. 336. 343. 345. 348. 351. 352. 359. — bejövetele 375. — 377. 378. — fizetése 382. — 386. 387. — neheztelése 388. — 389. 393. 394. — Bécsbe menetele 395. — 396. 397. 398. — a robotról 399. — 409. 414. — levele 415. — 416. — gubernator 640. 643. 644. 672. 674. 722.

Bruckenthal Sámuelné 24. 68. — születése napja megünneplése Frecken 116. — nevenapja megünneplése Frecken 117. — Buccow halálos ágyánál 117. — 119. 137. 153. 176. — Bécsbe menetele Hutter gub. tanácsossal 190. — 387. 395.

Brunsvig (Brunsvik, Brunczwik) magyar kanczelláriai tanácsos 36. 224. 331.

Brunsvigai herczegi ház 245. 536.

Brunsviga 537. 588.

Brunsvigo — Wolffenbutteliana vagyis Hannoverana linea 536.

Brunsvico — Luneburgensis linea junior domus 591.

Brüssel (Brüxel) 559.

Buccow Adolf Miklós br., lovassági tábornok, erdélyi főhadparancsnok stb. 3. — B. generalis lemondatja a gubernátort gr. Kemény Lászlót 4. — praesidiuma 4. 5. 7. — visszaküldi a resolutiot 9. — 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 21. 23. 24. — szereplésének kezdete Erdélyben 24. — viszonya Brukenthallal és Brukenthalnéval 24. — hatalmaskodása Erdélyben 26. — 27. — a gubernium elnökévé nevezi ki a királyné 27. — 28. 29. 31. 32. — és a székelyek 32. 33. 35. — fenyegetőzése gr. Bethlen Gábor főkanczellár ellen 36. — 36 37. 38. 39. 40. 43. — kifakadása a kanczellária ellen 43. — 44. 45. 46. 47. 50. 51. 52. — Halmágyit vicekanczelláriussá óhajtja tenni 53. — 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. — tekintélye a királyné előtt 61. — 62. 63. 64. 65. 66. — és Brukenthal Bécsbe készülődése 66. — 67. 68. — és Brukenthal elindúlása Bécs felé 68. — 69. 70. 71. — a leveleket felbontja 72. — 74. 79. 80. 83. 84. 85. 86. 88. 90. 92. 95. 98. 100. 101. 102. — és Seeberg tanácsos összeveszése a guberniumban 103. — 104. 105. 106. 108. — és gr. Lázár kibéküLése 109. — 109. 110. 111. — vádaskodása Háromszék és Udvarhelyszék ellen a mádéfalvi veszedelem alkalmából 111. 112. 114. 115. — halála 116. 117. — jellemzése 117. — 118. — temetése 118. — szolgái és hívei csalódása 118. — 119. — íratainak eltűnése 119. — 120. — adórendszere a magyarokat és székelyeket a szászok javára megterhelte 120. — 125. 126. 127. 128. — az erdélyi kanczellaria eltörlését sürgette; Brukenthal védelmezte 128. — és Brukenthal mivel nyerik meg a bécsi udvar kegyét? 136. — 137. 146. 147. 156. 157. — kedvezése a szászoknak az adókivetésnél 162. — 162. 165. 166. — terve Fogarasföldével 174.

— 179. — 181. 186.188. 189. 204. 214. 218. 222. 229. 230. 236. 249. 253. 259. 270. 284. 296. 297. 299. 327. 338. — 343. 349. 351.
Buccowiana systema 120.
Buda 74. 84. 190. 197. 233. 251. 284. 298. 335. 380. 382. 383. 387. 581. 611
Budai Anna, Rácz István neje 436.
Buda Zsigmondné 272.
Bujkán János 689.
Bulow 560.
Bulowiana bibliotheca 560.
Burszány Dimitru 652.
Bus, von — cavallier 560.
Búza conserválása 484.
Buzd 653.
Büdeskúti (Bideskúti) István 612. 613.
Bűnvizsgáló bizottság működése a Székelyföldön 113. — Szebenbe érkezése 194. — működéséről a Székelyföldön 194.

C. Cz. Cs.

Cajetanus István kapitány 31.
Campmiller bécsi jezsuita, Mária Terézia gyóntatója 309.
Cancellaria 191. Erdélyi udvari — értesítése a guberniumnak, hogy a királyné Halmágyinak adóügyben való rk. fáradozásaiért 100 arany jutalmat engedélyezett 635. (Ld. Kanczellaria.)
Capo Breton szigete 33.
Capucinusok kriptája Bécsben 255.
Caratto vicecolonellus a székely határőrségben 21. 37. — obristlieutenant 33. 38. 54. 75. 94. 95. 129.
Carolina sziget Amerikában 550. 557.
Carolina főherczeg kisasszony 373.
Carolus Calvus 463.
Carolus magnus coronatioja 596.
Carolus parvus magyar király 544.
Carolus primus angol király 509.
Carolus II. 509.
Carolus V. 471.
Carolus VI. imperator 444. 445. 470. — menyasszonya 478. — 536.
Carolus VII. bajor választó fejedelem 461. 469. 470.
Carolus Petrus Ulricus holsatiai Gottorp herczeg 10. — detronisálása, halála 11.
Cartesius 483.
Casan 567.
Caselas, episcopus Lubecensis 542.
Cassandra 494. 495.
Cassel 480. 495. 504. 542. 550. 583. —i herczegné 530. —i lakodalom relatioja 544. —i lutheranum templom 545. —i házasság 545.
Catholicus aeditus in templo universitatis Göttingában 508.
Censor kifogásai 367.
Ceremoniák a követek közt Regensburgban 465.
Chazar, Chazarok 565. 566.
Chenot (Chenott) doctor 6. 8. 70.
China 498. 499. 539. 563. 571. 598. —i krónikák 483. —béliek 492. 598. —béli imperator 499.
Chothek feldmarschal 246.
Chrimi tatárok 568. (Ld. Krim.)
Chumberlandi herczeg 530.
Cibin lásd Nagy-Szeben.
Cicero epistolái 482. Cicero 493. 505. 524.
Circulatio generalis 16.
Clary gr. thesaurarius praeses 422.
Clemens saxoniai herczeg 373.
Closius brassai folnagy 282. 283. 612.
Coburg ld. Koburg.
Codex Theresianum 113. 117. 146. 295.
Colin 418.
Collatioja az hannoveri szántás-vetésnek az erdélyivel 547.
Collecta pro templo 582.
Collegiumok Göttingában 482. 524.
Collegium musicum Göttingában 548.
Colom lingvae Gallicae professor, reformata ecclesiának sindicusa Göttingában 502. — 524. 525. 538. 540. 581. 584. 588. — opiniója bor s dohány commerciumról 561.
Coloniai Novella 360. 361.
Color coeruleus Borolinensis 559.
Coloredo feldmarschal 246.
Columbina 349. 608.
Columella 485. 515.

Comán luj Nétyifor 672.
Comesség (szász) 233. 234.
Commentarii Societatis Regiae 582.
Commercium Hollandorum cum Japoniensibus 539.
Comoedia 534.
Companis 496.
Compendiaria scriptura Anglorum 521.
Conflans marchio 404.
Constantinus imperator 565. 566.
Constantzinápoly 469. (Ld. Konstantinápoly.)
Contributio systemája 5. — megállapítása és felosztása 204.
Copenhagen 557.
Corsini principes 588.
Criminalis commissio 194.
Croatia 427.
Cromvellus Oliverius 509. 531.
Cuma folyó 564.
Czabánius comes 168.
Czár 417.
Czárné 10. 142. 361. 375. 417.
Czélnak lövöldözése Göttingában 486.
Czigány cselédek 141. —ok 202. — lakóhelye 252. Oláh czigány leányok 262. — 262. — kapitány 683.
Czikmántor 178.
Czím- és rangviszály Regensburgban a követek közt 465.
Czir György Oroszi ezredbeli katona 666.
Czoki-pohár 584.
Csáki leányok 39.
Csáklya 664. 684. —i jobbágyok 664. 665.
Csanád 269. 281. 315.
Csán 33.
Csapai vicekirálybiró 300.
Csapai László 639.
Csapai László marosszéki r. perceptor 388.
Csapai Lászlóné 388.
Császári residentia Linzben 461.
Csatáriné Halmágyi húga 123.
Csató Ferencz (jankafalvi) szolgabiró jelentése Alsó-Fejérvármegyéhez a járásbeli jobbágyok katonákká iratkozásáról és lázongásáról 653. 654. 677.
Csávás 180.
Csedő Dávid csíki regius perceptor 18. 54. —t lázítással vádolják 57. — letartóztatása 58.
Csedő az erd. udv. kanczelláriánál 646.
Cseffei 391. 392.
Cseh Dávid prov. posta elfogatása Ernst kapitány által és elégtétele 156. — 157.
Csehország 10. 63. 173. 248. 255. 272. 461. —i követ 465. (Ld. Bohemia) 466. — Cseh királyság 591.
Cseh pater ld. Tseh.
Csekelaka 685.
Csekelaki Nagy Pál 655.
Cserei Elek secretarius 17. 28. 34. 38. 39. 53. 72. 73. 77. 90. 98. 119. 120. 122. 132. — jellemzése 132. — 154. — kihagyatása az adóügyi bizottságból 163. — 266. 379.
Cserei Elekné secretariusné 24.
Cserei Farkas, Elek testvéröcscse, gub. secretarius majd consiliarius 133. 191. 260. 331. 332. 378. 621. 626. 631.
Cserei György 333. 356. 358. 360. 370.
Cserei Mihály gub. secretarius 335. 346. 410.
Cseremissi (Szepemissi !) in Casan 567.
Cserkeszek (Circassi) 567.
Csernitsef feldmarschal 11.
Csesztve 609.
Csicsókeresztúr 347.
Csíki nevű örmény Marosvásárhelyt 388.
Csíki procurator 392.
Csíkszék 15. 16. 17. 19. — panasza a guberniumnak a katonák ellen 21. 22. —ből követek érkeznek 23. —iak folyamodása a guberniumhoz 29. — 32. 33. —i zavarok a határőrség miatt 34. —i előterjesztések katonasg ügyében 36. — vicetisztek 36. 39. —i zavargások és lázongások 44. —i katonák garázdálkodása a nemesek ellen 51. 52. —i székely katonák fellázadása a tisztviselők ellen Csíksomlyón 53. — 54. 55. 56. 58. 72. 74. 75. 78. 89. 96. 111. 113. 114. 120. 122. 329. 639. — átirata a többi székek-

nek 55. —i hírek 57. —i tisztek 63. —iak 70. —i hírek az ottani zavargásokról 74. —i perceptorok 77. —i tisztek 83. —i commissio 85. A csíkiak előterjesztése a székbeli állapotokról 94. Csíki helységek 115. —i tisztek pénzbüntetése 194.
Csíksomlyó 122. —i kolostor 32. confratere ügye 163.
Csíkszereda 15. —i vár 29. 30. —i polgárok panasza 31. —iak panasza 37. — 45. 54. 78. 94. 95. 122. 220.
Csíkszépvízi hírek 34. — generális congregatio 165.
Csomafalva 316.
Csomaközyné 578.
Csombord 18. 654. 674.
Csombordán Nikuláj 660.
Csomos ld. Tsomós.
Csorai nemes ember 75.
Csorgó-kút Nürnbergben 470. — I. József koronázása emlékére 471.

D.

Dajeza generalis 418.
Dalmatia 361.
Dállyai 721.
Dán Luka 663.
Danczka 306. 417. 557. —iak 561.
Danczkai József 109.
Dantzkai M.-Igenben 670.
Daniel Éva 667.
Daniel István br. id. udvarhelyszéki főkirálybíró, könyve 365. — felelete 366. — 367. 368. 369. — bírsága 404.
Daniel István br. ifj. administrator, majd főkirálybíró Udvarhelyszéken 14. 19. 23. 62. 161. 639.
Daniel István br. vargyasi 659. 685.
Daniel Lőrincz 128. 339.
Dániai király 140. 389. — királyné 389. — udvar 289.
Dánus 360. 362. —ok missiója 550.
Darócz (Kolozsm. falu) 49. 64. 448.
Daróczi György (k.-szent-miklósi) kutyfalvi ref. pap 680.
Daun gr. feldmarschal, a bécsi haditanács elnöke (belli praeses) 128. 155. 185. — halála 244. — végrendelete 244. — emelkedése 244. — hadvezérsége 245. — jellemzése 245. — 247. 309. — mausoleuma Bécsben 309.
Daun gr. kapitány, a haditanács elnökének fia 244.
Daunék, Daun família 244.
Dauphin (»delphin«) 512.
Dátos 655. 659. —i jobbágyok 678. 679. 680. 685. 686. (Ld. Magyar-Dátos.)
Dávid király 429. 510.
Deáki János kapitány 490.
Dea Syria 496.
Debreczen 441. 442. 443. 446. 573.
De aëre in venam flato 538.
De aquae ductibus per tubos 495.
De acu magnetica 521.
De bello sacro quoad Hungariam 580.
De origine Hungarorum, 563. 564. 565. 568.
De tubis 495.
Delislius 565.
Delne 122. —i papok 113.
Delpini jezsuita pater 394.
Demeterpataka 682. 691. 698.
Demján 671.
Demjén István 720.
Demjén Lázár jelentése báró Kemény Simon a.-fejérvármegyei főispánnak, melyben az oláh-herepeiek adómegtagadását, lázongását s a végrehajtó katonákra támadását jelenti 681. 683.
Dersi Ferencz, Alsó-Boldogasszonyfalváról 14.
Desiderius a longobardusok királya 596.
Décse 659. 661. 675. —i jobbágyok engedetlensége 659. 600.
Décsei Sófia, Bölöni Sándor özvegye id. Halmágyi István első neje 443. — halála 446. 447. 453. 454. 455.
Dég 679.
Dés, —i tömlöcz 202. 330. 331.
Déva 242. 281. 710.
Dies intercalares qui? Ó és új calendarium históriája 505.
Dienes Mátyás 658.
Dietterich br. camerae consiliarius 25. 104. 177. — halála 246. — 297. — és Kabos Ferencz jószágpere 378. 379. 607.

Dietterich göttingai, erdélyi [illegible] tanuló 553. 567.
Dignea, besztercei híres borbély vagy doktor 409.
Dióď 684.
Diómál 684.
Dionysius schismaticus püspök 167.
Dióolaj 539.
Directorium 334.
Discalceatus Augustinianusok temploma Bécsben 389.
Dispensatio 413.
Disznód-utcza Nagyszebenben 135.
Ditro (Gyitro) 316.
Dittrichstein gr. az ifjú 306.
Doboji József praecurator 90. 155.
Doboka vármegye 56. 63. 165. 220. 225. 354. 465.
Dobosiné 119.
Dollinger Hans Ratisbonensis 464.
Dombi háromszéki nemes ember 44.
Dombi János gub. registrator-jelölt 626.
Dombi József az erdélyi kincstartó titkára (1752.), perceptor (1763.), adjunctus commissarius Brassóban (1764.) 113. 214. 488. 492.
Dombrán Péter 659.
Dombrowski vicecolonellus 19. 24. 257.
Domokos Antal br. itélőmester 243. 269. 347. 379. 579. 640.
Donáth az erd. udv. kanczellariánál 646. 717.
Donáth Pál praetorianus 240. 410.
Dósa 574.
Dósa Ádám levele Dósa Antalnak a tóháti oláhok felzendüléséről, fenyegetőzéséről és rakonczátlankodásáról 651. 652.
Dósa Antal 651.
Dósa Mihály id. 39. 40. 291.
Dósa Mihály ifj., id. Dósa M. fia 39. 291.
Dósa Sándor 698.
Dósáné 40.
Doub persa sah 572.
Doublin 557.
Dömjén Gergely 459. — levele 506. — 507. 522. — tudósítása 542. — 585. — második levele, hogy H. dispensatiohoz ne bízzon 585. — levele 602. — 604. 606. 608. 609. 610. 612. 613. 625.
[illegible] 541.
[illegible] 365.
Draskovich Miklós de Trakostyán [illegible] magister 427.
[illegible] 664.
Drezda 586. 587. 608. — i híd 464.
[illegible] comes a [illegible] 11.
Dromedár 694.
[illegible] Lengyelország szélén 12.
Duc De Noailles 587.
Dujardin ld. Dusardin.
Duna 61. 254. 290. 460. 461. 462. — i híd 464.
Du Pin 497. 563. 571.
[illegible] oberster 397.
[illegible] 661.
Dusardin József br. 301. — szőlőgazdasága 301. — kegyetlenkedései jobbágyai felett 302. — elfogatása 302. — kegyetlenkedései 353. — elfogatása 354. — 356. — gyalázó irata 356.
Dusardin kapitányné, br. Bethlen Mihály leánya 301. 353.
Dükeszszel herczeg angol minister 510.
Dürer Albert Madonnája 471.
Du Wall a walliai herczegné archiaterének fia 506. — 509. 521. 524. 553.

E.

Ebéd gr. Gyulafi László kanczellárnál 609. 613.
Ebédek és bálok Radzewill hg. és gr. Hadik leánya lakodalmán N.-Szebenben 197.
Ebéd Göttingában 524.
Ebensperger rector 469. 472.
Ebesfalva 170. 171. 388. 395.
Ebesfalvi Lázár leánya 288.
Ecselló 663. 670. 671. 672.
Eger 149. 489. Egri püspök, Esterházi 380.
Egerbegy 34. 220. 247.
Égi jelek, földrengés 219.
Egyházi alapok megdézsmálása 231.
Egyházi személyek választása Szebenben 321.
Egy köblös föld 402.

Egy öreg bahó phisiognomus 589.
Egyptiusok 126.
Ehrenpreus Károly gr. 560.
Eibech resignált kapitány 326. — tervei 327. 526.
Eicholcz obester 305. 306.
Electio pastorum 321.
Elégedetlenség Bajtai püspök ellen 235.
Elhálása mennyasszonynak per legatum 545.
Elisabetha Christina princeps Bruns. et Lun. VI. Károly menyasszonya 478.
Elsas 571.
Első göttingai plebanus 508.
Első oláh ezred határőrvonala 220.
Eltitkolt adók vizsgálata 120.
Emigransok épűlete Szebenben a jezsuitáknak rendeltetik 320.
Emlékérmek 362. 464.
Emléksorok 492.
Endesné, ítélőmesterné 55.
II. Endre király 580. (Ld. András.)
Engelhart falu 461.
Ens Caspari Historia Hungarorum 566.
Ens város 460.
Enns vagy Anas folyó 460.
Enzenberg br. az első oláh gyalog regiment commendansa 330. 331. 392. 403.
Enyed 110. 145. 248. —i collegium 431. 437. — 437. 438. 439. (Ld. Nagy-Enyed.)
Enyedi István 437. 438.
Eperjesi Lajos 273.
Erdély (principatus Transylvaniae) 56. 60. 66. —i urak 73. 75. —i uraság és nemesség 82. —iek 95. — 95. 98. 102. 106. —iek 109. —iek ajándéka József herczegnek róm. királylyá koronáztatása alkalmából 113. — reménységei Buccow halála után 119. — csalódása 120. 123. 129. — vélekedése Brukenthal felől 135. 136. 139. 141. —iek 145. — 157. 160. —i kincstári uradalmak árúba bocsátása 170. —i kincstári uradalmak elosztása 171. 173. 174. 176. 177. 183. 186. 190. 208. 209. 210. 211. 221. 223. 230. 235. 237. 238. 239. 243. 245. 248. 249. 251. 258. 262. 266. 277. 282. 283. — 285. 286. 295. 297. 312. 327. 329. 330. 335. 337. 339. 340. —i tiszti névtár 1767-ben 344. 345 — 347. — 348. 353. 358. 359. —iek 362. — 369. 372. —iek 384. — 389. 391. 395. 396. 398. 400. 401. 403. — felmérése 404. — 410. 412. 452. 454. 469. 473. 475. 477. 483. 489. 491. 492. —i bányák culturájának módja 493. — 500. 514. 516. 525. 532. —i szászok 534. —i arany stuffák 536. 548. 550. 558. 572. 586. 590. 609. — 627. 628. 629. 630. 631. 635. 636. 638. 640. 644. 645. 662.
Érdemesek alapja bevonása 163.
Erdőd 427.
Erdődi gr. 215.
Erdőszakáll 386.
Ericius 524.
Erlangen 468. 469. 475. 477. —i egyetem 475. —i novella 46. — novellista 309.
Ernst obristlieutenant, vicecolonellus, brigadéros, 18. 42. 45. 46. 52. 54. 62. 70. 73. 75. — alezredes kifakadásai a székelység és a nemesség ellen 75. — 76. 79. 82. 87. 106. — vádaskodásai és roszakarata a székelyek iránt 111. — vádaskodásai gr. Mikes Antal háromszéki főkirálybíró ellen 111. — 156. 157.
Ernst lovas kapitány, a brigadéros öcscse 156. 157.
Ernye 48. 385.
Erőszakos térítés Marosszéken 300.
Erzsébet czárné (Elisabetha Petrowna) 10.
Escalon nevű franczia ember 373.
Esther asszony históriája 535.
Eszterházi gr. a kanczellarius veje 614.
Eszterházi gr. egri püspök 380.
Esterházi Ferencz 36. 95. 646.
Eszterházi Miklós 576.
Eszterházy Pál de Galantha, perpetuus de Frakno, curiae regiae in Hungaria magister 427.
Eszterházi Pálné palatinusné 621.
Etéd 300.
Etfalva 173.
Eugenius herczeg 215. — princz 445. — herczeg 611.

Európa 283. 307. 308. 389. 410. — 468. 492. 498. 499. 508. 576. 580. 593. 622.
Európai udvarok 419.
Expeditiok deákúl légyenek 6.
Experimentum an in pulmonibus detur aër? 540.
Eybek kapitány 384.
Éltes a püspök deákja 371.

F.

Fabius Maximus Germanorum (gr. Daun generalis) 245.
Falk br. 497. 501. 512. 524. 544. 550. 555. 556. 561. 570. — 584.
Farkas Ferencz 663.
Farkastelek 281.
Farsangi bálok Szebenben 294.
Federsin danus cavallier 509. 524. 553. 555.
Fegyvertár Nürnbergben 469.
Fejéregyháza 126. 395.
Fejér Hattyú szálló Koburgban 478.
Fejérvár 113. 235. 281. 297. 375. (Ld. Gyulafejérvár)
Fejérvármegye 61. —i nemesek 75. —i tisztek 105. — 145. 214. 230. 247. 322. 342.
Fekete deák 140.
Fekete gr. vicecancellarius personalis 36.
Fekete Jakab nevű compactor (Kolozsvárt) 436.
Felfalusi 251.
Felekezeti vita a guberniumban: az apostatákról 263.
Felenyed, —i jobbágyok engedetlensége 659. 661. 683.
Felfogaras (!) földe 220.
Felgyógy 281. 684.
Felin 588.
Felebbezés az udvarhoz a fogarasi birtokok dolgában 193.
Felséges asszonyunk 418. 421. 460. 467. 468. (Ld. Mária Terézia).
Felséges udvar 445.
Felső-Austria 460. 461. —i státusok 460. (Ld. Austria.)
Felső-Gáld 665.
Felső-Marus-Váradgya 649.
Felső-Venicze 172. 281.
Felterjesztés a fogarasi birtokosok kárpótlása érdekében 192.
Felvincz 220.
Fenes 342.
Ferdinánd brunsvigai herczeg 245.
Ferdinánd főherczeg 210. — nyilatkozata Hadiknak Erdélyről 210.
I. Ferdinánd császár 169. 558.
I. Ferencz császár 50. 202. — halála 206. — hirtelen halála 207. 208. — halála híre Erdélyben 208. — 209. — 210. 217. 221. 238. 247. 348. — 460. 466. 470. 483. 574. — és a magyar urak 605. 608.
Fest 609.
Festetich (Festektich!) camerae aulicae consiliarius 86.
Fichtel Honorius actuarius 289.
Filep, Don-, pármai herczeg 207.
Filtsch szebeni senator 187. 188.
Filsch provinc. notarius 64.
Fin Castel (Fincastle) gr., angol milord Göttingában 553. 554. 556. (Ld. Vin Casstel.)
Finnek (Fennici) 566. 567.
Fiscalitások 339.
Flautravers (!) 548.
Fleischman cameralis exactor 194. 198. 335.
Flóra, Nicolaje al' Petru 698.
Florentia 518.
Fogaras 25. 43. —i uradalom zálogba adása gr. Bethlen Gábornak 63. 65. 66. 67. 71. 153. 161. — i uradalom zálogba adásának története 169. 170. 172. — igazgatása 173. —i határőrfalvak 178. 181. 191. 192. 193. 195. — haladéktalan átadását rendeli a királyné 198. — 198. — átadásakor a jobbágyok kedvetlensége 199. — 204. 212. — 213. 220. 229. —i kitelepített birtokosok panaszai 230. 231. 256. 257. 297. 313. 316. 319. —i udvarbíró 322. —i piaczi vám ügye 322. 324. 325. 327. 387. —i toronyépítés 401. 415. 427. —i schola 431. 432.
Fogarasföldé 3. 41. 43. 55. 60. 144. 169. 170. 171. 174. 175. 178. 181. 183. 187. 188. 195. 214. 220. 223. — földi főtisztségről 228. — 230. 231. 257. — földi megváltások ügye 273.

— 274. 282. 283. — földi beruházások váltságdíja 304. — 324. 325. 337. 340. 390. 394. 431.
Fogarasi Márton 661.
Folti causa 39.
Forgách Ádám gr. 427.
Főhadbiztosság 285.
Főkormányszék tanácskozása a székely zavarok felől 76.
Földindúlás Dunántúl 84.
Földmérések instrumentumáról 501.
Föld népe szegénysége 547.
Földrengés 295. 360.
Földvári György tancsi, főember, gr. Bethlen Juliánna férje 39.
Földvári Györgyné, Bethlen István leánya 290. 291.
Föltételek a székelyek Moldovából visszavándorlására 277.
Főtemplom Koburgban 479.
Franck, general auditor lieutenant 52. 155. — főhadbíró szerepe az új ítélő bizottságban 156. — hadbírót részrehajlatlansága miatt Hutter és Brukenthal elmozdíttatják a vizsg. bizottságból 164. — hadbíró részrehajlással vádolja a vizsg. bizottságot 165. — és Brukenthal 237. — híradása Hutter polgármestersége felől 238.
Franckendorf colonellus 106.
Frankfurt (Francofurtum) 208. 557.
Franczia, francziák 33. 63. 81. 123. 170. 215. 216. 217. 243. 255. 362. 391. 404. 442. 460. 481. 490. 511. 514. 557. 587. — dauphin (delphin!) 290. — a szerzetesek ellen 308. — király 308. 320. 404. — követ 470. — király 508. 512. 537. 538. 571. 577. 596. — király mint ludificálta Maximilianust a házasság által 545. — király csalárdsága a spanyol király ellen 546. — király indolese 546. — maitresse 546. (Ld. XII. XIII. XV. Lajos.)
Francziaország 475. 489. 490. 511. 514. 516. 545. 546. 547. 561. 562. 572. 574. 577. 584. 593.
Frater György ld. Martinusius.
Freck (falu Szebenmegyében) 53. 116. 117. 118. 119. 351. 393. —i kastély ügye 137. — ügye a kiküldött bizottság előtt 156. —i dolog 165. —i ház 174. 351.
Freising 373.
Freisleben 497.
Freyberg Szászországban 20. —i vereség 20.
Freitag Petrus 677.
Fricz (Fritz) camerae consiliarius. 387. 389. 411. — kincstartósági elnök 412.
Fridericus prussiai király 11. 57. 215. 231. 232. 255. 417. 419. (Ld. Porosz.)
Fridericus prussiai herczeg halála 312.
Fridericus comes et elector Palatinus 591. 592.
Fridericus Henricus saxoniai herczeg özvegye 466.
Fridericus Sapiens saxoniai elector 471.
Fridericus svetiai király 545.
Fridericiana legio 11.
Frigyes ld. Fridericus.
Frinna czigány 652.
Fritz sótárnok M. Portuson 687. 692.
Froelich főstrásamester 34. 38.
Fröhlich (Frölik) agens Bécsben 488.
Fuchsné gr., főhopmesterné leánya. Daun neje 245. 309.
Fuldensis episcopus 572. — episcopatus 572. — abbas, S. R. I. princeps 592.
Fülkei János 432. 433. 434.
Fürth 468.

G. Gy.

Gabonabehozatal vámmentesen Oláhországból 284.
Gabonapálinka-főzési tilalom 283.
Gabudiak (kapudiak) 659.
Gál András 453. 457.
Gál Sigmond 579.
Gáld 662. 668. 683. —i tömlöcz 666.
Gálfalva 170. 171.
Gálfalvi György 639. 642.
Galgócz 346.
Galizin herczeg 417.
Gallia (ld. Francziaország).

Gallob Antal a szebeni jezsuita zárda főnöke (pater superior) 103. 252. 303.
Gallus cecinit 589.
Gáltő 699.
Gáncs falu 201. 202.
Gardes medicinae studiosus 570.
Gazdasági és iparos egyletek 397.
Gebauer professor Göttingában 524.
Geich folyó 565.
Gengis chan 566.
Gentsi György 220.
Gentsi gárdista, Gentsi György fia 220. — kitérése 221.
Gentsiné, viceispánné 578.
Georgia 293. — szigetbéli selyem 558.
Gerend 158.
Gerendi Sándor 33.
Gergelyfája 663. —i jobbágyok 653. 663. 677.
Gergely pápa ld. Gregorius.
Germanica Societas Regia 524.
Germanica Societate regia leszen Societas Humaniorum Literarum 542.
Gernyeszeg 385.
Gesner Mátyás nagy literator Göttingában 482. 484. 494. 496. — felolvasása, 502. 505. 510. 511. 514. 521. 524. 525. 542. 551. 559. 560. 581. 582. 588. 589. 593. 596.
Ghymes 427.
Gilbóiak 653.
Gilts József 677.
Girokuta 448.
Glaczi comitatus 46.
Gobryas 501.
Gorbó 678.
Gordon dominicanus Enfundensis professor 483.
Gorup Ferencz electus episcopus Nonensis 427.
Gothai herczeg 574.
Gothlandus néma 595.
Gottorp holsatiai herczeg halála 11.
Gottschedius 543.
Görgény 269. 280. —i dominium 193. 269. 280. 281. 341. 386. 393.
Görög, —ök 126. 417. 565. — katholikusok és görög keletiek összeírása 297. — keletiek Oroszországba való édesgetése 298. — oláh püspök halála 382. — ország (Graecia) 502. 587. 588.
Göttinga (Gottinga) 467. 468. 494. 502. 508. 513. 525. 526. 527. 528. 530. 537. 582. 583. 607. 608. 609. 612. 624.
Graefenberg 468.
Grassné cammerfrau (előbb fogarasi commendansné) 9. 319. 327. 328.
Grassalkovics gr. camerae praeses 150. 170. 183.
Gregorius pápa 506.
Gregorianum calendarium 506.
Gretzel 588.
Gretzelius, fabrikák inspectora Göttingában 554.
Grétzi cancellaria 610. 611.
Grimm szolga 496.
Groten 570.
Gubasóczy János electus episcopus Quinqueecclesiensis 427.
Gubernium búcsúzik gr. Kemény Lászlótól 1762. 4. — személyzete 8. 9. — intézkedése a katonák és polgárok közti ügyek elintézéséről. 21. — válasza a csíkiaknak 30. — válasza a csíkszeredaiaknak 31. — válasza a csíkiaknak 37. — válasza a csíkszeredaiak panaszára 38. — ítéletei magán perekben 39. — vizsgálatot rendel el 54. — jelentése a királynénak a székelyhatárőrség szervezéséről 54. — válasza Doboka vármegyének és és Csíkszéknek 56. 57. — válasza a bizottságnak 58. 59. — bizottság helyett katonaságot küld Csíkba 78. — 1756-beli deliberatuma 89. — ridegen jelenti Buccow halálát 119. — tanácskozása a bűnügyi vizsgáló bizottság ítéletei végrehajtásáról szóló kir. leirat felől 154. — végzése 154. — véleménye 228. — orvosa 251. — tárgyalása gr. Bánfiék perében 315. — a pénzügyigazgatóság ellen 407. — és kincstartóság rangviszálya 411. — jelölése a tartományi kanczelláriánál megüresedett registratori hivatalra és az erdélyi udvari kanczellária véleménye, melyben Halmágyi

Istvánt ajánlja kinevezésre 625. — válasza gr. Bethlen Gábor kérésére 630. — jelölése az erd. udv. kanczelláriánál megüresedett tanácsosi állásra 631. — az udv. kanczelláriának felterjeszti a fentebbi jelölést 632. — a főcommissariussal tudatja Halmágyi István gub. titkárrá kineveztetését 632. — a kir. táblának szóló értesítése, hogy Halmágyi István gub. titkár kir. táblai biróvá neveztetett ki 635. — felterjesztése Mária Theréziának a marosszéki főkirálybíróságra jelölésről Halmágyi István addigi administrator megerősítését kérvén 639. — Halmágyinak kérésére szabadságot ad 643. — Halmágyinak szabadságot engedélyez 644. — Halmágyinak szabadságot ad szüretre 645. —hoz intézett jelentés kivonata a jobbágyok katonaságra összeírásáról 674. — rendelete Halmágyi Istvánnak az oláh jobbágyság mozgalma vizsgálata ügyében 675. — értesítése Halmágyinak és Heydendorff Mihálynak a brassai megbizatás ügyében 177. — jelentése II. Józsefhez Halmágyi haláláról 722.
Guilielmus (Orániai Vilmos angol király) 481.
Guttaütés curáltatik per vim electricam 541.
Gyalakuta 126. 344.
Gyalu 281. 315.
Gyerefi Istvánné, Mohai Mária 664. 665.
Gyéres 220. 247.
Gyergyószék 16. 17. 32. 33. —i zavargások 38. 52. 54. —i nemesség 55. 247. 248. 280. —i savanyú víz 316. 317. — 327. 329. 409. 410.
Gyergyószentmiklósi örmények 17.
Gyerman Ignát 678.
Gyitró (Ditro) 316.
Gyógy 273. —i feredő 92. 272.
Gyorsírás Angliában 521.
Győr 84. 100. 516.
III. György angol király 525—8. — udvara Hannoverában 529. — 537. (Ld. Anglia, Angol.)
György pópa 686.
Gyújtó Sándor bizonyságlevele a batizháziak és a kapudiak katonaságra íratkozásáról 658. — levele báró Kemény Simon főispánnak a lapádi jobbágyok fenyegetőzéséről 667. 668. 685. 686.
Gyulafehérvár 649. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 663. 664. 668. 669. 670. 672. 673. 674. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 693. 694. 695. 696. 697. 699. 700. 701. 702. 704. 705. 707. 709. 713. (Ld. Fejérvár.)
Gyulaffi László gr. erdélyi udvari kanczellarius 191. 367. 459. 474. 492. 602. 609. 613. 614. 629.
Gyulaiana legio 626.
Gyulaiék 342. 397.
Gyulai Ferencz gr. oberster 522.
Gyulai generalis 126. 607.
Gyulai regementje 19. 20. 305.
Gyulai Jósef gr. 7. 331. 618.
Gyulai Józsefné gr., br. Jósika Mária 677.
Gyulai Lajos gr. 27.
Gyulai Sámuel gr. (Bornemisza br. veje) oberster generalis, székely brigadéros 20. — ajánltatása a székely határőrség brigadérosává 112. — 269. 281. 305. 306. 338. 395. 396. 397. 680.
Gyulatelke 201. 202.
Gyula vára 535.

H.

Habermann br. Moguntinus 584. 586.
Hadik András gr. generalis 67. 74. 100. 120. — bejövetele 124. — magyar beköszöntő beszéde a guberniumban 124. — alkotmányos érzülete 125. — első intézkedései 125. — 126. 127. 129. 130. 135. 137. 138. 141. 142. 143. 144. 147. 148. 154. — Halmágyit az új ítélő bizottság jegyzőjévé teszi 155. — 156. — Ernst alezredest megzabolázza 157. — 159. 162. —

rangsorának megállapitása 163. — 164. 165. — Majort maga elé idézi 166. — 167. 175. 180. 181. — megigéri Teleki László kimentését 182. — 183. — zavara és mentegetőzése 183. — 184. 185. — elkedvetlenedése kettős hivatala miatt 185. — 186. 190. — panasza Hutter ellen 190. — sürgeti a bűnvizsgáló bizottság befejezését 195. — 195. — nem helyesli az erőszakos katonásitást 196. — 196. 197. 198. 201. 202. 208. — beszélgetése 209. — 210. 217. 219. 221. 228. 229. — lágysága 236. — és Bajtai viszonya 237. — 239. 240. 245. 247. 248. — gyöngédsége Halmágyi iránt 250. 251. — 254. 257. — a bűnvizsgálatokról 257. — 258. 259. 260. 265. 268. — Henter F.-nek 270. — 271. 272. 273. 277. — a székely katonák közt 278. — fogadtatása Brassóban 278. — 279. 284. — jellemzése 284. — 285. 286. 287. 294. 295. 296. 298. 301. 304. 305. 306. 307. 313. 315. 316. 317. 319. 323. 326. 327. 328. — 329. — szemleútja 329. — 335. 336. — jegyzetei és gyűjteménye 337. — 338. 339. 344. — készül 348. — 350. 351. — búcsúzik 351. — 352. 353. 354. 357. 349. 358. 359. — Erdélyről 359. — kimenetele 364. — 369. 375. 380. 387. 389. 391. 393. 396. 633.
Hadikné gr. Lázárt versben megtréfálja 142. — 143. 153. — nevenapja 164. — 197. 295. 328. 329. 335. — jellemzése 336. — 348. 349. 351. 364 384. 385.
Hadik Anna, Hadik generalis leánya, Lubomirski herczeg neje 197. — jellemzése 198. — Lengyelországban 285. 286. — 335. 336. 349.
Hadi készülődés 63. — Erdélyben 403.
Hadrianus Primus pápa 596.
Hága 557. —i Mercurius 361.
Hagen 338. — Rózsi, Halmágyi Mihály kapitány neje 338. 339.
Hahn medicinae doctor professor Göttingában 497. 574.
Hajnal 553.
Hála (így! Halle) 140. 588.
Haller br. néhai generalis Nürnbergben 469. 472.
Hallerné br. generalis neje, 472. 473.
Haller Ferencz br. 609.
Haller consiliarius Nürnbergben 497.
Haller consul Nürnbergben 472. 474.
Haller br. lieutenant Nürnbergben 469.
Haller professor Göttingában 483. 491. 492. 504. 524. 540. 559. 560. 561. 570. 609.
Hallerné, göttingai professor neje 543. 556.
Haller familia (Erdélyben) 100. 224. — pöre a gr. Telekiek ellen a kendi-lónai birtok felett 161. — 331. 473. 475.
Haller familia (Nürnbergben) 474.
Haller Gábor gub. consiliarius, generális, Grassalkovics veje 14. 23. — 45. — instructioja 32. — 51. 87. 93. 120. 124. 132. 155. 170. 182. 183. 228. 229. 237. 263. 264. 286. 292. 297. 305. 313. 315. 319. 333. 341. 345. 347. 352. 395. 398. 399. 414.
Haller Gáborné gr. 315. 318. 319.
Haller János gr. gubernator 6. 112. 161. 179. 252. 473. — levele 518.
Haller Jánosné, gubernatorné 16. 171.
Haller János György senator Nürnbergben 472. 475.
Haller Pál gr. fejérvármegyei főispán 28. 125. 146. 158. 159. 225. 275. 297. — s a Telekiek 331. — és testvére Teleki Pálné pere 379. 380. 395. 618.
Haller Péter 221.
Hallerkő 345.
Halmágy 251. 253. 395. 431.
Halmágyi Albert Zilah városi főjegyző 642.
Halmágyi Éva 436.
Halmágyi Ferencz, István öcscse, belső-szolnokvm. főjegyző, majd viceispán 394. 443. 447. 451. 454. 455. 522. 570. 578. 579.

Halmágyi István id. krasznamegyei alispán élete és végrendelete 429—458-ig. — 432. 436. — neje halála 446. — 452.
Halmágyi István ifj. gub. secretarius 8. 9. 17. 31. 35. 39. — 40. 45. 53. — önmagáról és hivataláról 63. 66. — hivatali kötelezettségéről 70. — 71. 72. — mint a székelyügyi bizottság jegyzője 73. — ítélete Buccow kormányrendszeréről 86. — 87. 91. 93. 97. 99. 109. 110. 111. 121. — Szilágyban rokonait látogatja 122. — és gr. Bethlen Miklós beszélgetése 125. — bemutatása Hadiknak; beszélgetésök 126. — 128. 130. — életbölcsesége 130. — véleménye az új adórendszerről 131. — czáfolata 131. — 140. 145. — a Hegyalján, Sárdon birtokot vesz 145. — 147. 155. 164. 167. 170. — a fogarasi uradalmi birtokokból Felső-Veniczét kapja 172. — 173. 174. 175. 180. 188. 190. 191. 192. 193. — Halmágyiék nem engedik át a jószágokat 193. — 195. 196. 198. — veniczei zsellérei és jobbágyai kesergése 200. — megválása veniczei zálogos birtokától 200. — életbölcsesége 200. — istenfélelme és megnyugvása 200. — 209. 211. 217. 224. 225. 229. 231. — és Hutter beszélgetése 235. — ítélete Bajtai püspökről 236. — 242. — jelöltetése ítélőmesterre 244. 248. — betegsége 250. — levele Brukenthalhoz 250. — 251. 257. 258. 259. 261. 262. 263. 265. 266. 268. 271. 272. — fürdőzése 272. — gazdasága Sárdon 273. — 274. 275. 276. — lábbaja 277. — munkája a határőrségen 277. — birtokvásárlása és árendálása 281. — a gub. tanácsosságtól elesik 281. — 282. 284. 285. — Sárdon 287. — lábfájása kuruzslása 288. 289. — 295. 301. 304. 305. — fürdőzése Borszéken 316. — 323. 324. 326. 333. 335. 336. 338. — két öcscsének házassága 338. 339. — 340. 346. 353. 359. 362. 364. 366. 367. 371. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 382. 383. 388. 393. 394. 396. 397. 399. 402. — betegsége 406. — 407. 408. — előléptetést kér 409. — Bölönben 410. — 411. 412. 414. 415. — Brukenthalnak 416. — 443. 447. 455. 479. 480. 481. — betegsége 487. 489. 492. 497. — hivatalnyerése 522. — 532. 533. 548. — betegsége 551. 553. 554. — 570. 582. 585. 594. — Bécsbe érkezése 604. — az erd. udv. főkanczellárnál 605. — látogatásai Bécsben 606. 608. — búcsúzása Bécsből 614. — 616. 617. 621. — hivatalaira vonatkozó oklevelek 624. — megjutalmaztatása 624. — folyamodása Mária Theréziához az erdélyi guberniumnál megüresedett registratori hivatalért 624. 625. 626. 628. — kineveztetése az erdélyi gubernium registratori tisztségére 628. 629. — megjutalmaztatása 629. 630. 631. 632. — folyamodása Mária Theréziához, melyben az erdélyi királyi ítélőtáblához rendes ülnökké kineveztetését kéri 632. 633. 634. 635. 636. — jelentése a guberniumnak a gróf Bánfi Ágnes öröksége ügyében való osztoztatásról 637. 638. 639. — kineveztetése Marosszék főkirálybírójává 640. 641. 643. — szabadságkérése a guberniumtól szüretre 643. 644. 645. — kineveztetése Háromszékvármegye főispánságára 645. 646. — jelentései a Hóra-lázadás kezdetéről 647. 649. 657. 669. — jelentése br. Brukenthal Sámuel gubernátornak az oláhok katonává összeírása és lázongása felől tartott vizsgálatról 672. 673. 675. 676. 677. 680. 687. — és társa jelentése a guberniumnak az alsó-fejérvármegyei jobbágyok mozgalma és katonává iratása ügyében folytatott vizsgálatról 688. 693. — és társa jelentése az alsó-fehérvármegyei oláhság mozgalmáról, a katonai összeírás beszüntetéséről és a

nép lecsendesitésére tett intézkedéseikről 694. 699. 702. 703. 705. 706. 709. 710. 712. — utolsó megbízatása 716. — jelentése a főkormányszéknek brassai megbizatása ügyében 716. 717. — betegségéről és haláláról 718. 719. 720. 721. 722.
Halmágyi István III., Ferencz fia 522.
Halmágyi Pap János, id. Halmágyi István atyja nemeslevele 425. 426. — életrajza 429. 431. 433. 434. 435. — halála 436. 437.
Halmágyi János, id. H. István fia, székely határőrségi főhadnagy 21. 338. 339. 410. 437. 443. 447. 451. 452. 453. 455. 456.
Halmágyi István etfalvi, fiscalis procurator 173. 176.
Halmágyi Krisztina 436.
Halmágyi Laczi, István öcscse 178.
Halmágyi Mária 443. 446.
Halmágyi Mihály kapitány, id. H. István fia 10. 19. 20. — megsebesülése a freibergi ütközetben (1762. oct. 29.) 21. — 108. 338. 339. 443. 447. 451. 541. 455. 562. 563. 570. 600. 601.
Halmágyi Sámuel 443. 447.
Halmágyi Sándor 436.
Halmágyi Sára, Enyedi Istvánné 436. 437. 452.
Halmágyi bátyja és öcscse levelei 578.
Halzsirral tüzelő nemzet 590.
Hamberger 540.
Hamburgi s bécsi commercium 500. — Hamburgum 502.
Hamesin pap 582.
Hammeli fabula 534.
Hammelstein br. 556.
Han senator 365.
Han doctor 559.
Hankóczi László, a somlyai catholica ecclesia plébánusa 444.
Hannenheim András medgyesi proconsul 179. 282.
Hannenheim István, medgyesi székbíró, gub. secretarius 8. 69. 179. 230. 268. 321. 346. 376. 397. 407.
Hannovera 467. 506. 509. 513. 523. 524. 525. 526. —ba érkezés 527. 528. —i udvar 532. 533. 554. 573. 583. 591. 610. 621.
Hans Wurst 349.
Haranglábi pap 246.
Harasztos 300.
Harczias hírek 81.
Hardenberg intimus consiliarius 583.
Harkó 147.
Háromszék 15. 16. 17. 23. 44. 52. —i regius perceptorok 53. 54. 58. 62. 67. 69. — és csíki székelyek panaszai a katonaság ellen 70. 73. — hírek 75. —iek emlékírata a katonaság kihágásai ellen 76. —i tisztek jelentése Ernst ellenében 79. —i nemesek bizonysága Ernst sértegetéseiről a guberniumban 82. —i tisztek 83. —i és csíki zavarok 89. — 111. 114. 156. 157. —i katholikusok szaladvámja ügye 159. — 270. 312. 322. 329. 416. 548. — vármegye 645. 676. 717. 718. 719. — a guberniumot értesiti főispánjok Halmágyi István haláláról 719. 720. 721. 722. —i alispán tudósítása a guberniumnak Halmágyi István háromszéki főispán súlyos betegségéről 718. — alispánjától a gubernium részletes jelentést kér Halmágyi István betegsége, gyógyítása és halála körülményeiről 720.
Harrach gr. 461.
Harsági bércz 276.
Harsányi Ferencz megykereki szolgabíró 661. 662.
Harsányi Sámuel 612.
Hartemberg praediuma és ennek privilegiuma 513.
Hassia 479. 521. —i fejedelem 504.
Határigazítás 391.
Határszéli plájok őrzéséről 83. — foglalások 329.
Határőrök birtokairól 279.
Határőrség parancsnoka br. Mednyánszki, majd gr. Gyulai Sámuel 304.
Határzárlat 372.
Hátszeg 86. — vidéki oláh nemesek 148. — 181. 220. — 704. 707. 710.
Hatzel 707. 708.

Hattzfeld gr. camerae praeses 261. 411. 413.
Haugevitz gr. főcancellarius directorii et cancellariae Bohemiae 28. 59. 594.
Havanna, Amerikában 20.
Havasalfölde 297. 325. 403. —i vajda 351. 403.
Házasságtörési per 39.
Héderfája 338.
Hegyalja 145.
Heidter belli secretarius 278. 305.
Heiliger 534.
Heinricius Auceps 464.
Heisler kapitány 111.
Hekau Tyrso 595.
Helberhusa 485. 515. 574. —i kerti vetemény 485.
Helmstadt 486. 509. 558. 593.
Helvetia 302. —i respublica 243. —i fabrikák 327. 517. 539. 701.
Hembaum 468.
Heningfalva 248. 690. 691. 699. 701.
Henricus 464.
II. Henrik síremléke 477. 478.
Henter Ádám br. 391. — secretarius válasza 594. — 601. 607. 609. 613. 639.
Henter Dávid br. provincialis cancellarius jubilatioja 27. 621. 622.
Henter Ferencz br. 67. 68. 161. 225. — háromszéki administrátorrá lesz 270. — főbíró 271. 621. 664.
Henter István 75.
Heraclius (Heraclitus) georgiai fejedelem 293. — progressusa in Persia 572.
Herbipolitanus (würzburgi) püspök 476. 572. 592.
Herczeg Péter levele Alsó-Fejér vármegyéhez m.-kapudi jobbágyai lázongásáról 655. 656.
Herczegi palota Koburgban 478.
Hercyniai erdők 467.
Herepe 649.
Hermán Andris 681.
Hermannstoffen 576.
Herrenhausen 530. —i szökő kút 531.
Herrenhutterianusok 500.
Hersbruck 468.
Herschfeld 479.
Herszény 176.
Herszényiék 176.
Hertza 710.
Heuman professor Göttingában 514. 515. 553.
Heydendorff Dániel Konrád megyesi polgármester 417. 417.
Heydendorf Mihály Konrád actuarius 144. 195. 406. 717.
Heydser 307.
Hideglelés ellen 491.
Hideg in septemtrione 500.
Hídtervezés a Nagyküküllőn Lunkánál 160.
Hídvég 345. 347. 410.
Hildburgshausen 479.
Hírek a fogarasi áll. uradalom ujonnan zálogbaadásáról 153. — br. Brukenthal katholizálásáról 176. — az udvarból 238. — Bethlen Gáborról 255. — közügyekről 257. — a főhadparancsnok változásáról 284. — Hadik távozásáról és utódjáról 295. — Buccow és Brukenthal távozásáról 67. — Buccowról és Brukenthalról 84. — gr. Hadikné és Brukenthalné viszályáról 153.
Hispania 572. (Ld. Spanyolország.)
Hispanicum bellum 592.
Hivatalos elszállásolások ügye Szebenben 67. — czímtár nyomtatása 278.
Hoche, de- 695.
Hodek gr. cancellarius 594.
Hoffnunczel 461.
Hogy kell jó vásárt indítani 514.
Hollaki Pál 20. 161.
Hollandia 251. 290. —i respublica 243. — 481. 511. 537. 539. 574. 575. 582. 584. 593. 600.
Hollandus 362. — 511. —ok 539.
Hollandusok útja circa Polum 589.
Hollmán philosophiae professor Göttingában 483. 485. 510. 511. 593.
Holsatiai herczeg 542.
Holstein 597.
Holstein-Wiesenburg 466.
Homoród-Almás Udvarhelyszéken 15.
Honneman directorialis assessor 187. 203. 204. 234. — megbuktatása 238. 252. 334.
Hóra lázadás kezdete 647—715.
Hortobágy 446.
Horváth familia 212.

Horváth A. 722.
Horváth consiliarius 191. 203. 204. 318.
Horváth registrator 346.
Horváthné 248.
Horváth Farkas secretarius 631.
Horváth Ferencz protocollista 8. 10. 230. 317.
Horvát Jósefné, Váradi Susánna 664.
Horváth Sándor 646.
Horvátország, Croatia 62. 66. 98. 427.
Horvátok 45.
Hosszútelke 664.
Hosszúteleki jobbágyok 663.
Howard 608.
Hugenották 490.
Hun András 619.
Hunyadi dominium 621. 622.
Hunyadvármegye 83. 119. 122. 144. 145. 175. 219. 224. 225. 247. 273. 286. 341. 388. 393. 415. —i székely ivadékok 148. — ügyek 226. 302. — 622. 701. 704. 706. 707. 708. 710. 711. 712. 714. 715.
Huszár bravur 460. —ok emlékezete 462. — manőver Pozsonynál 604.
Huszár József br. tordavármegyei főispán 178.
Hutter. A két — 110.
Hutter 714.
Hutter Mihály gub. tanácsos 4. 87. 88. 91. 92. 93. 110. —ról szállongó hírek 110. — 111. 117. 124. — választása 132. — 133. 134. 136. 140. 155. 163. 164. 167. 180. 187. 188. — útja 190. — elérkezése 190. — visszajövetele Bécsből 190. — szász comes akar lenni 190. 191. — 192. 203. 205. 212. 214. 224. 228. 229. 231. 234. 235. 237. 239. 248. 259. 265. 268. 271. — 272. 288. 296. 306. 315. 323. 324. 326. 345. 357. 358. 364. — meghasonlása Brukenthallal 387. — 388. 414.
Hutter Dániel doctor 68. 69. 85. 117. 176. 238. — polgármestersége 239. — 265. 350.
Hybernia 575.
Hyerosolymitana expeditio 580. (Ld. Jeruzsálem.)

I.

Ibara gr. camerae consiliarius 341.
Ibrak salisburgumi gróf visitája 593.
Időjárás 293. 299. — és termés 385.
Igen ld. Magyar-Igen.
Ilcz folyó 461.
Ilia Bárb 647.
Illésházy György de eadem, perpetuus a Trinchiny, dapiferorum magister 427.
Ilm folyó 461.
Ilosva 578.
Imets Antal 218.
Imre József 570.
Inczédi uramék 622.
Intzédi Gergely br. 663.
Intzédi Juliánna 664.
India 442. 501. 507. 572. —i gyémánt 507. —ák 589.
Ingermann Károly svecus philosophiae magister, br. Falck hofmestere Göttingában 561. 584.
Innep 321.
Insbruck 199. —ba megy az udvar 202. — 203. 207. 209. 220.
Inség Fogarason 324.
Insurrectio 413.
Investigatio celatorum 120.
Invu Gavrila 647.
Ispahán 572.
Irtások 370.
Iskolák ügye 71.
Istálók 533.
Izekucz 365.

J.

Jaik 565. 566.
Jakobi 306.
Jamaika 575.
János király 38.
Jánosi Klára, Halmágyi János neje 338. 339.
Jánosi Péter dobokavármegyei főbiró 338. 339.
Jánosi Péterné 339.
Jankovits László 428.
Japonia 539.
Japánok 539.
Jármudné gr. 529. (Lásd gr. Walmudné.)
Jansenitae in Gallia 577.

Jehovah 478.
Jelin deák 581. 603.
Jelölés a kir. táblához 244. — a gub. tanácsosságra 275.
Jéna 251. 282.
Jeruzsalem 473. 571. 580.
Jesenszki Dániel 664.
Jesentzi Dániel 668.
Jessuvics (Jesovics) kapitány adiutant 164. 350.
Jezsuiták 20. — machinatiói 303. — Marosvásárhelyt 303. — Brassóban 304. — kiűzetése Portugáliából, Francziа- és Spanyolországokból 307. — a bécsi udvarban 309. — 320. — kiűzetése Nápolyból 361. — 369. — térítik a szerecseneket 551.
Joannes saxoniai elector 471.
Joannes Fridericus saxoniai elector 471.
Joannes Georgius senior 472.
Jobbágyok szolgálmányainak szabályozása 179.
Jobbágyügy 393.
Jogügyi bizottság munkálata és elnöke gr. Nemes Ádám és fia, János megjutalmazása és jellemzése 113.
Jordán p. Benedictinus 593.
Jósika br. 645.
Jósika László 302.
Jósika Mária br, gr. Gyulai Józsefné 677.
Josinczi József br. gub. titkár, majd tanácsos 4. 9. 51. 70. 85. — guttaütésének okai 92. — 110. 161. 194. 275. 541. 591. 632.
Jószágfoglalások katonai czélra 248.
József értzherczeg, római király 63. 113. 151. 152. 202. 206. 207. 208. — császárrá koronáztatásának akadályai 208. — 209. — első intézkedései 209. — 210. — első feleségének halála és második házassága 151. — 211. — új császár qualitásai 215. — újításai az udvarnál 216. — 219. 220. 238. 239. 243. — úti tervei 248. — emberszeretete 254. — 255. — huszáruniformisban 255. — 261. 272. — és a komáromi könyvkötő 285. — magasztalása 285. — 291. 292. 294. 309. 311. 319. 331. 360. 362. 371. 375. 381. — a Bánátban 381. — 388. — és Nagy Frigyes 417. — 418. 419. — az áttért papot megleczkézteti 421. — 471. 484. 573. 576. 610. 611. 645. 646. 656. 665. 669. 699. 722.
Juan Stefán 671. 672.
Juanonich Paulus frater, electus Scardonensis 427.
Juhok curája 549.
Julius Caesar 486. 505.
Juno 496.
Jupiter Pluvius 563.
Justitia 512.

K.

Kabos id. és ifj. 12.
Kabos Ferencz 379.
Kabos László 49. 64. — kolozsvári követ 617.
Kajántó 303.
Kajko Peti 456.
Kalocsai érsek 181. 235. 340.
Kanada 33.
Kanczellária, erdélyi; personale resolutioja megmarad 16. — és gubernium versengése 35. 607. (Ld. Cancellaria.)
Kantai barátok 103.
Kapud 659. (Ld. Magyar-Kapud.)
Kapusi oláh pap 679.
Karinthia 102.
Karinthiai kapu Bécsben 586.
Karkó 668.
Karlsbaden 251. 255.
Karlsburg, lásd Gyulafehérvár.
Károly ld. Carolus.
Karp 707. 710.
Kaspi tenger 564. 566. 568.
Kassa 106. 327. 338. —i pater jésuiták 432. 433. —i klastrom 434.
Kassel ld. Cassel.
Kastal prépost 570.
Katalin czárné (Catharina Alexievna) lásd Czárné.
Katana Juon 685. 686.
Katholikus szászok pártfogolása 138. — status 1758. felterjesztése a szebeniek jelölésére 167. — papok javadalmazása 20[illegible] — templomok és iskolák építése 300.

Katona falu 170. 171.
Katona szökevényekről 160. —ság kiküldése a lázongó falvakba 180. —ák áttelepítése Fogarasföldére 187. —ák szökése 256. — falvak kiváltságai 279.
Katonai kihágás Marosszéken 47. — bizottság működése a lázongó falvakban 180.
Kaukázus 566. 567.
Kazán 567.
Kazár, ld. Chazár.
Kaunicz, Kaunitz (Chaunicz!) status cancellarius 28. 33. — 62. 142. — megleczkéztetése 209. 215. — kegyvesztése 216. — 219. 418. — 418. 594.
Kazinczi Péter juratus comitatus Zempléniensis notarius 428.
Kádár István providus 677.
Kákova 683.
Kál 48. —i ecclesia 300.
Kálnoki Antal gr. general cavalleriae 52. 54. 55. 59. 79.
Kálnoki generalis 605. — regimentje 605.
Kálnoki Antal gr. tordavármegyei főispán 243. 249. 299. 371. 372.
Kálnoki Farkasné, Gálffi Susanna 454.
Kálnoki József gr. 403.
Kálnokiana commissio 156.
VI. Károly császár 217. 478. 611. 622. 633.
Károly herczeg 245. 610.
Károly, ld. Carolus.
Károlyvár 25. 122. 147. 227. 231. 265. 292. 297. 312. 319. 322. 333. 336. 338. 340. 377. 386. 406. (Ld. Gyulafehérvár.)
Károlyfehérvár, ld. Gyulafehérvár.
Károllyi 635. 675. 713. 715.
Károlyi Antal gr. generalis Buccowról 24. — generalis 605. — regimentje 605.
Kászon 52. 344. 346. —i nemesség 55.
Kászonújfalu 94.
Kávás 448.
Kecsege 341.
Ketskeméti Zsigmond 677.
Kedvezés a százoknak az adókirovásnál 121. — az oláhoknak 376. — az unitusoknak 377.
Kegyelem a szökevényeknek 372.
Kelet-India 495.
Keller 119.
Kemények, Kemény urak 280. 342. 386.
Kemény familia 341.
Kemény Ádám gr., Simon atyja 291. 292.
Kemény Farkas gr. 3. 296. 409. 658. 659.
Kemény Ferencz 579.
Kemény Gergely br. és br. Bánffi Mária válópöre 157. 158.
Kemény János br. 570.
Kemény Jánosné 570.
Kemény László gr. gubernator resignatiója 3. — 25. 26. 27. 65. 163. 346.
Kemény Lászlóné, gubernatorné, gr. Teleki László leánya halála 10. 18.
Kemény Lőrincz gr. halála 10. 18.
Kemény Miklós br. 339.
Kemény Pál br. 296.
Kemény Sámuelné br. 158.
Kemény Simon br., alsófehérvm. főispán 280. — és családi ügye 290. 291. 292. — 310. 311. 670. — 652. 662. 667. 669. 670. 673. 677. 681. 683. 689. 694. 705.
Kemény, Zsigmond 158. 316. 339.
Kémer 437. 454. 457. —i szőlő 449. —i birtok 452. 453. —i föld 547.
Kendeffi Elek gr. Hunyadvármegye administratora (gr. Lázár J. veje) 119. 122. 219. 224. — főispánsága Hunyadvármegyében 225. — 226. 286. 302.
Kendeffiné gr., gr. Lázár leánya halála 148.
Kenderesi cancellista, prokátor 240.
Kendi-Lona 39. 161. 224. 243. 331. 332. 352.
Kentelke 256. 342.
Kepler Joh. sirírata 463.
Keremidár Gavrila 647. — Jovu 647. — Tagyér 647.
Kertsedi József 659.
Kertsesora 599.
Kerekes Pál 519. — vicekirálybiró 570. 607. — de Moha 626.
Keresdi jószág 612.
Kereskedelem 468.
Keresztély Ágost herczeg (Cristianus Augustus Anhalt Zerbst herczeg) 10.

Kereszténysziget 193.
Kerlés 256. 342.
Kern vajdahunyadi administrator 148.
Kertz 312.
Keszeiné 248.
Kevenhüller herczeg, gr. Bethlen Gábor sógora 209. — az ifjabb 239. 256. — 422.
Kevenhüllerné hg., gr. Bethlen Gábor napája 255. 256.
Keyszlers Joan. Georg Itineriuma 517. 523.
Kézdiszentlélek 346.
Kézdivásárhely 254. 265. —i követek 619.
Kibéd 338. 405.
Kibgják 566.
Kiegyezés 199.
Kígyómarás ellen orvosság 491.
Kilutz Gavrilla lőrintzrévi falusbiró 657.
Kilutz Nikuláje 656.
Killyén 346. 716. 718. 719. 720.
Kincstartóság 387. — vicedirectora 389. — czíme és rangja 411. — 422.
Kincstári jószágok 390.
Kinder-ház Szebenben, a Sarkantyú-utczában 186.
Kinigszeg (!) Erbs 613. 614. (Ld. Königsegg.)
Kínzással térítés a kath. vallásra 276.
Kiovia 583.
Kira Stephanus 678.
Kir. rendelet a határőrség szervezése ügyében 18. 23. 42. — a csíkszéki tisztek folyamodványára a határőrség dolgában 51. — a székelyek kivándorlásáról 68. — a kivándorlás ügyében 80. — a kivándorlásról 98. — az alvinczi anabaptisták katholicus vallásra tértése felől 104. — a Doboka és Kolozsvármegyéből Moldovába kivándorolt jobbágyok ügyében megindítandó vizsgálat felől 105. — az alapítványok ügyében 105. — a jogügyi bizottság munkálatairól 105. — a hivatalos iratok kiadási módjáról 106. — az adószedés módjáról 130. — a nem katholikus egyetem felállításáról Erdélyben 139. — a bűnügyi vizsgáló bizottság ítéleteiről és végrehajtásáról 153. — az oláh és székely határőrezredek felől 159. — a határőrség érdekében 278. — 300. — Dujardin ügyében 357.
Királypataka 701.
Kirtscher József 717.
Kis Ferencz protocollista 631.
Kis Sándor 579.
Kis Sándorné, Bagaméri Mester Borbála 436.
Kis-Enyed 653. 654. 655. 663. 672.
Kisfalud 699.
Kis-ikländiak 679.
Kiskapus 395.
Kiskerek 281.
Kisküküllővármegyei jobbágyok nyugtalankodása 676.
Kisorbai jobbágyok engedetlensége 659. 661.
Kivándorlás Moldovába 60. 127. — Fogarasból 257.
Klein oláh püspök 165. 166.
Klein János Radna vidéki biró 188.
Kleinthrlaub (!) 460.
Klimo pécsi püspök 235.
Kóburg 478.
Klobusiczki püspök és érsek 235.
Kóbor falu 395.
Kóborlók letelepítésének ügye 160.
Koburg (Coburg) 478. 572. 573. 574. 582. —i leány csoda nyavalyája 573. —i herczeg 582.
Koczkázás 565.
Kócs 403.
Kocsi Csengő Erzsébet, Miskolczi Ferenczné 441.
Kocsiskodás 562.
Koeler philosophiae facultatis decanus Göttingában 520. 554.
Kolin (Colin) 418.
Kolberg (Collberga) Pomerániában 11.
Kollár Ferencz Adám consiliarius munkája a magyar clerus és a nemesek ellen 150. — műve betiltása és bevonása 151. — 318. — 391.
Koller consiliarius, magyarországi personalis 36. 150. 224. 234. 235. 259. 295. — 331. 396.
Koller zászlótartó 327.
Kolonich Nitriensis episcopus 427.

Kolos 86. 220.
Kolozsmonostori káptalan 161. — convent 322.
Kolozsvár 121. 204. 291. 303. 304. 312. 313. 318. 322. —i reformátusok panasza a városi hivatalokban való mellőztetésök miatt 36. —i, kath. vallásra áttért fiú ügye a guberniumban 49. — pater rector 49. — tanácsosi állások betöltésénél a protestánsok panasza 204. — — reformátusok folyamodványa 228. — reformátusok kérvénye a guberniumban 246. — jezsuiták 303. —i ref. collegium 436. 454. 455. — 436. 437. 447. — németek és ráczok 439.
Kolozsvári György 49. 50.
Kolozsvármegye 105. 127. 218. 220. 225. 243. 249. 296.
Kolumbus Kristóf 581.
Kolovráth gr. (Kolovrád) 191. 251. 252.
Komán Onyu 666.
Komána 63. 170.
Komány György 666.
Komárom 84. — veszedelme 96. —i földindúlás és vallásügy 100. — 285. 360.
Komáromy József szolgabíró jelentése Alsó-Fejérvármegyének a m.-igeni és krakkói oláhoknak a magyarok ellen fenyegetőzéséről 670.
Komédiások Szebenben 349. 350.
Kontza 653. 654. 677.
Kondor Gyurka sertéspásztor 457.
Konstantinápoly 391. 403. 469. —i janicsárok 541. — 568. —i patriarcha ellen való tumultus 571. 581. 587. 590.
Koppenhága 557.
Kora tavasz; fagy és hó 178.
Korda György br. 43. 256. — kolozsvármegyei főispán kegyvesztése 217. 218. — elmozdíttatása 223. — 225. — kölcsöne Bethlen Gábornak 267. — 268. 275. — 612. 613.
Kornis Antal 302. 367.
Kornis Ferencz gr. jubilatioja 7. 27. — Sigmond 7.
Kornis Mihály gr. 64. 218. 245. 296. 637. 642.
Kornis 631.
Koslárdi oláh pap 664. 669.
Koszta István 722.
Kosztán oláh pópa 659.
Kovács hadnagy 489.
Kovács Bálint 666.
Kovács Ferencz 75. 79.
Kováts Pista 660.
Kozma referendarius 614.
Kozma József protocollista 8. 10 — regestrator 29. 176. —i 230. 346.
Kőhalom 20. 48. 49. 406. — evangelikusok sérelme kath. kápolna építése miatt 48.
Kőhalomszék 548.
Kölcsön a kolozsvári ref. collegiumtól 304.
Kölönte József 659.
Kölpény 160.
Königius 536.
Königsberg 595.
Königsegg (Kinigszeg!) Erbs gr. 599. 604. 607. 609. 613. 614.
Köntösei Halmágyinak 525.
Körösbányai templomügy 102.
Köröshegy 454.
Kőszegi András gub. protocollista 346. 389.
Kővár 60. —vidék 218.
Közalapok kamatjainak leszállítása 292.
Közép-Szolnok vármegye 443. —i alispánság 606. — vármegye restauratioja 613.
Krácsovich László cancellista 615. 629.
Krajnikius 710.
Krakkai püspök 289. 330. 360. — palatinus 330.
Krakkai János 437. —né 438.
Krakkó 670. 699. 701. —i jobbágyok fenyegetőzése 670.
Kranak Lucas 471.
Kraszna vármegye 240. 322. 425. 434. 439. 443. 444. 445. 447.
Kraszna patak 448. 450.
Krimi tatár khán 12. (Ld. Chrim.)
Krisztina értzherczeg kisasszony 143. 222. 238. 246. 256. 281.
Krisztus kép 463.
Krumpli és kukoricza 402.
Kruspier camerae consiliarius 11.
Kudsir (Kudsér) 193. 220.
Kujaviai püspök 330. 360.
Kuma 564. 566. 567.
Kún Ferkó 578.

Kún István gr. 272. 273.
Kún István 443.
Kun László gr. 272.
Kún Péter kapitány fia házassága 578.
Kunigunda, II. Henrik felesége 477. 478.
Kupátsi 206.
Kurta Vaszilia 666.
Kutyfalva 170. 171. 269. 686.
Küküllő melyéke 687.
Küküllővár 170. 171. —i templom 178. 263. 265. 317. 318. 396. —i dominium 621. 622.
Küküllővármegyei, —i szász jobbágyok a földesurak ellen 178. — 179. 218. 254. 264. 271. 322. 325. 346. 370. 406. —i ügynökök felfüggesztése 218. —i szász jobbágyok 384. — 701. 706. 708. 709. 711. 712. 714. 715.
Külföldre menő protestans diákokról 272.

L.

Lacy (Laschi, Lásci) gr., a haditanács elnöke 246. 247. 294. 305. 380. 381.
I. Lajos magyar király 622.
II. Lajos magyar király 148. 169.
XII. Lajos franczia király 545. 561.
XIII. Lajos franczia király aranya 544.
XV. Lajos franczia király 546. 596. (Ld. Franczia.)
Lam gr. széna commissarius 350. 351.
Lamberg gr. cardinalis, passaui püspök és bir. herczeg (m. h. 1712.) 461.
Lamberg Jos. Dom. Franc. Kilianus passaui püspök 1723-tól 462.
Lamberg, Franciscus Antonius S. R. I. princeps de —, mareschallus a passaui püspöknél (1752) 462.
Land-miliz 12.
Langvedocia 584.
Lapád 667. —i jobbágyok 667.
Laudon 67. 290. 381.
Laudon batalion 34. 36. 62.
Laudonianus főstrázsamester 38.
Lauff német város 468.
Lauretum 484. —i kép 473.
Lágyi 609. 610.
Lám falu 478.
Lápos ld. Magyar-Lápos.
László Angyel Kirilla 664.
László Ferencz követ Benczédről 14.
László (II. Ulászló) király 148.
László Mojszi pópa 664.
Lázárok 39.
Lázár Imre, Istvánnak bátyja, csíki jegyző Bécsben 59. — bécsi küldetése 64. — 276.
Lázár István, Imrének öcscse, csíki nemes, gub. cancellista 32. 59. — pörbe fogatása és menekülése 114. — 144. — és pater zöld Moldovában 257. — 258. 276.
Lázár István jelentése az alsófejérvármegyei főispánnak a megykereki jobbágyok engedetlenségéről és lázongásáról 661.
Lázár János br. 446.
Lázár János gr. praesidens 3. 4. 5. 6. 16. 28. 35. 36. 39. 40. 43. 44. 45. 50. 58. 60. 61. 63. 67. 68. 72. 73. 75. 76. 77. 78. 81. 85. 87. 88. 101. 102. 106. — országos elnökről 108. — 109. 110. 119. 121. 122. 128. 129. 132. — vonakodása 132. — 134. 139. 140. 142. — válasza Hadiknénak 143. — 145. — bánata és gyásza 148. 161. — gúnyolódása 171 — 179. 180. 201. 205. 212. 213. 218. 219. 225. 226. 228. 229. 236. 237. — megrovatása az udvar által 239. — 241. 246. 249. 256. 263. 265. 268. 271. 286. 302. 305. 315. 341. 342. 343. 344. 347. 357. 358. 366. 372. 414. 489. 522. 542. 587. 591. 601. 617. 618. 619. 620.
Lázár József gr. szárhegyi panasza Alsó-Fejérvármegye főispánjához és törvényszékéhez a maros-váradjai jobbágyok hatalmaskodása és kártétele miatt 647. 648. — panasza és kártérítési keresete Alsó-Fejérmegyéhez azért, hogy a maros-váradgyai jobbágyok az ő sarjúját lelegeltették 649 651.
Lázár József gr. fia József 649

Leányok dossa Tatárországban 503.
Leibnitius 534. 536.
Leina vize 530.
Leirat az alapítványok ügyében 71. — és válasz a gubernium jelentésére a székelyekről 72. — Ernst vádjai megvizsgálása felől 106.
Lejda 441.
Leide 568.
Leyda 551.
Lekentze 678. 679. —i oláhok 679. 680. —iek 685.
Lendircsan Petru 647.
Lengyel urak 95. — királyválasztási zavarok 123. —ek 123. — prímás 123. — korona 123. —ek 143. — electio 148. — király 216. —ek 216. — király 255. —ek 255. — király 286. 289. —ek 289. — dissidensek ügye 289. — korona 290. —ek 290. — confoederatio 306. — protestánsok sérelmei 306. — király 306. —ek 306. 307. — király 307. 320. — dissidensek állapotja 320. —ek 330. — ügyek 360. — prímás 360. 361. — országgyűlés 374. — panaszok a muszkák ellen 374. — 374. — király 374. —ek 375. — zavarok 390. —ek 390. 391. — király 403. — király atyja 508.
Lengyelország 20. 95. 96. 123. 142. 143. 197. 255. 286. 290. 298. 306. 307. 312. 320. 330. 335. 360. 374. 377. 390. 538. 539. 557. 558. 622.
III. Leo pápa 596.
Leo philosophus császár 565.
Leopoldianum decretum 322.
Leopold főherczeg házassága 207. 208. — 220.
Leopoldus császár 104. 230. 246. 425. 427. 442. 464. 471. 592. — természetes fia 610. 611. - neje, özvegy császárné 611. — 621. 623.
Leopoldstadt Bécsben 375.
Leppend 180.
Lerchenfeld gr. főstrázsamester 326. 337. — és gr. Teleki K. viszonya 384.
Levelek Erdélyből és oda 541.
Lévai Sámuel 455.
Lichtenstein herczeg magyarországi generalis commendans 28. 95. 151.
Limba 699.
Linden gr. Feldmarschall 246.
Lintz 460.
Lipcse (Lipsia) 514. 543. 557. 588.
I. Lipót császár (Ld. Leopoldus.)
Liszaboni ispotály 557.
Litvánia 142. 290.
Lobkovicz commendirozó 351. — herczeg 604.
Lóna (ld. Kendi Lona.)
London (Londinum) 219. 373. 486. 505. 511. 512. 557. 560. 575. 576. —i híd 558. —i selyem 575. —i Regia Scientiarum Societas 560. 595. – Londinensis Acta parlamenta 526. —i füstbe fulladott ember feltámad 576.
Londonschenk fogadó Hannoverben 510. 524. 527.
Longobardusok 596.
Losoncz 259. 345. 346.
Lotharingia 255.
Lőrinczréve és lőrinczrévi jobbágyok 656. 657. 686. 687.
Lővenstein 10.
Lövés mestersége 603.
Lubecai (Lübecki) püspök 542.
Lubomirszki herczeg házassága gr. Hadik leányával 197. — jellemzése és kalandos multja 197. — és gr. Hadik Anna lakodalma 197. — 198. — meglopják 198. — 286. 307. 335. 349. — Szebenben 364. 365. — 369.
Lubomirski major 197.
Lubomirski herczeg leány, Radziwil herczegné 141. —t gr. Lázár versben dicsöíti 142.
Lucanus 569.
Luchsenstein obrisleutenant, vicecolonellus 80. 82. 83. 402.
Lugdunum 516.
Lunka 160.
Lusitaniai király 473.
Lustig Mathias 679.
Luther Márton 535.
Lübeck ld. Lubeca.
Lüneburgica ág 536.
Lycurgus lacedemonbeli törvénye 503.

M.

Macska clavicordium 594.
Macskási Krisztina, gr. Bethlen Juliánna anyja 39. 290. 291.
Macskási Ferencz 709.
Macskási Péter 302.
Madrid (Madrit) 267. 308.
Magdeburg kapitány 65. 66. — véleménye a székelyekről 71. — 72. 73. 77. 85. — és Siskovits nyilatkozata Ernst vádjairól a nemesség ellen 87. — 109.
Magyar-Bagó 654. 702.
Magyar-Boros-Bocsárd ld. Bocsárd.
Magyar-dátosi jobbágyokat miképen biztatták fel a katonaságra való összeíratásra s mikkel kecsegtették őket 678. (Ld. Dátos.
Magyar-Décse ld. Décse.
Magyar-Gyerőmonostor 346. ld. Gyerőmonostor.
Magyar-Igen 147. 340. 670. —i jobbágyok fenyegetőzése 670.
Magyar-kapudi jobbágyok 655. 656. 658. (Ld. Kapud.)
Magyar-Lápos 170. 171.
Magyar Magyaren 566. 567.
Magyarország 10. 12. 40. 46. 61. 81. 95. 98. 99. 105. 123. 142. 147. 150. 170. 183. 184. 186. 189. 206. 215. 221. 235. 243. 245. 248. 249. 251. 266. 267. 284. 295. 335. 339. 340. 341. 344. 357. 386. 391. 393. 400. 425. 426. 427. 452. 467. 475. 476. 492. 516. 535. 538. 539. 558. 562. 563. 566. 568. 572. 576. 580. 583. 584. 587. 589. 613. 622. 623. —i közvélemény a székelyek ügyéről 90. —iak és saját főpapjai kárhoztatják az erdélyi püspököt a székelyek ügye miatt 96. —i urak ellenkezése 400. —i bányák 550.
Magyar országgyűlés 149.
Magyarok álláspontja a fogarasi főtisztség ügyében 213. — 235. — Moldovában 277. — gárdisták Olaszországban 220. Rómában 220. —-ruhás cseh kalandor 479. — eredete 483.
Magyarsákod 346.
Mahumet 294.
Mainz ld. Moguntia.
Major Gergely 165. 166.
Makainé 438.
Makaria Paul 661.
Makrainé 272.
Makripodary Hiacynthus, Csanadiensis episcopus 427.
Mantua 304.
Maquoir general feldzeigmeister, Blumegen veje 284. 295.
Mara László 339.
Mara Zsigmond 272.
Mardocheus 555.
Marián Oftimia 659.
Mariánkó György 657.
Marja 579.
Mark báró, von der — 191. 203. 204.
Maros (Marus) 303. 341. 649. 686. 700. 702.
Maros-Bogát 281. 341.
Marosmelléki járás 226.
Maros-Portus 687. —i sóraktár igazgatójának levele Halmágyihoz a miriszlói lakosok összeírásáról 687. — 700.
Marosszék 47. 55. 56. 219. 286. 296. 300. 313. 363. 381. 405. 440. 638. 639. 640. 641. 642. 645. —i híres hasznú vizek 440.
Maros-Szent-Imre 665. —i jobbágyok lázongása 665. — 666. 667.
Maros-Szent-Király 658.
Maros-Váradja, ld. Alsó-Marus-Váradgya.
Marosvásárhely 43. 48. 202. 246. 300. 303. 313. 354. 363. 388. 638. 642. 643. 644. —i p. jezsuita superior 363.
Martialis 535.
Martinusius Frater thesaurarius 168.
Matheus 566.
Matolai 607.
Mazari 565. 566.
Mazarorum urbs 564.
Maxai 273.
Maximilian főhg. 208.
Maximilianus imperator 468. 545. 546.
Mayer 588.
Mádéfalva, —i actus 111. — 122.
Mág 364.
Málnási István 410.
Málnási pap 265.

Máltai lovag ld. Melitensis.
Máltai koporsó 557.
Máramaros 20. 166. 202. 330. 391. 392.
Márgai Ferencz 172. 173. 304.
Márgai praefectus 383.
Mária Anna portugalliai infans 573.
Maria Christina Albertus 281.
Máriaczell 418. 419. 484.
Mária Therézia királyné 43. — 54. 55. 56. 57. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 76. 77. 78. 80. 81. 82. 83. 84. 85. — felfogása a székelyek katonáskodásáról 85. — 86. 87. 88. 89. 90. 91. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 109. 110. 111. 112. 114. 115. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 133. 134. 135. 136. 138. 139. 140. 141. 142. — a bűnügyi vizsgálatot a bizottságtól elveszi és a főparancsnokokra és a guberniumra bízza 143. — 144. 145. 146. 147. 148. — válasza a külföldi egyetemekre mehetés iránt írt felterjesztésre 148. — 149. 150. — szemrehányása a prímásnak 150. — 151. 152. 153. 154. 155. 157. 158. 159. — kimutatást kíván a jobbágyoknak földesurok ellen indított pereiről 159. — 160. 161. 163. 164. 165. — Rednik kalugyert nevezi ki püspöknek 166. — 167. 169. 170. 171. 174. 175. 176. 177. 178. 181. 182. 183. — nyilatkozatai 183. — gr. Teleki Józsefet hivatallal kínálja 183. — 184. 185. — 186. 187. 188. 189. — biztosítékai a beszterczei szászok részére Radna vidéke átengedéséért 189. — 190. 191. — rendelete a fogarasi uradalom átadása felől a szászok számára 191. — 192. 193. 194. 196. 197. 198. 199. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 231. 234. 235. 236. 238. 239. 240. 241. 243. 244. 245. 246. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. — leirata a vizsgálat ügyében 258. — 259. 260. 261. — gr. Bánffiról 261. — 262. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 274. 275. 277. 278. 279. 280. 281. 283. 284. 285. 286. 287. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 297. 298. 299. 300. 303. 304. 305. 306. 309. — kegye Daun és felesége iránt 309. — 310. — ítélete br. Kemény Simon és Szeles Thrézsi perében 310. 311. — himlőzése 311. — 312. — kiváltságlevele a katholikusokká lett morva testvéreknek 313. — rendelete az apostaták ellen 313. — 314. 315. 317. 318. 319. 320. 321. 323. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 356. 357. 358. 359. 362. 363. 364. 365. 366. 370. 371. 372. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 386. 387. 388. 339. 390. — és a lengyelek 391. — 392. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 404. 406. 407. 408. 409. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 418. 419. 420. 421. 507. 519. 574. 579. 585. 591. 594. 599. 600. 601. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 613. 617. 618. 619. 620. 624. 628. 629. 632. 639. 640. 642.
Mászovits 714.
Máté Izsák 619.
I. Mátyás király collationalisa 13. — donatioja 89. — 148. 215. 604.
II. Mátyás császár-király 471.
Mátyus dr. 318.
Medgyes 318. 395. —szék 145.
Mednyánszki br. (a székely határőrség parancsnoka) az új brigadéros jellemzése 196. — 304. 305. 306. 324. 376. 385. 402.
Megykerek 661. —i jobbágyok lázongása 661.
Meiningen 479.
Meisner, gr. Valmud hofmestere 556. 581. — fabulája 581.

Meister professor Göttingában 511. 554.
Meisterné, professor neje 556.
Mekka 294.
Melitensis eques 589.
Menczel oberster 461.
Menekűlés Moldovából 403.
Mercurius 102.
Mező-Örményes ld. Örményes.
Mezőség 33. —i jobbágyok mozgalma 33. — 220. 317. 386. —i parasztság 669. — 669. 697.
Meyer oeconomiae publicae professor Göttingában 523.
Meyer kanczellár Erlangenben 475.
Méhek 515.
Mészáros-utczaNagyszebenben118.
Michaelis philologiae professor Göttingában 510. 555. 570. 582.
Migazi, váczi püspök 207. 208. — bécsi érsek 292. 391.
Mihaila Dumitru 664.
Mihaltczán Onu 647.
Mihályfalva 224.
Mihálczfalva 663. 664. 666. 689. 699.
Mihaltzánu Tagyér 647.
Mikes familia 212.
Mikesék 342.
Mikesiana quinque puncta 322.
Mikes Antal gr. háromszéki főtiszt (főkirálybíró) 5. 13. 18. 23. 27. 42. 53. 58. 59. 102. 103. — érdemei és érzékenysége 112. — 125. 128. 172. — betegsége 270. — 579. 618.
Mikes István 68.
Mikes Mihály gr. 49.
Mikó Miklós agazonum regalium vice-magister 347.
Mikófalva 489.
Mikolaiana bona 627.
Mikola László 39.
Milditz (Milticz) br. 497. 555. 556. 581.
Milius expeditioja in Americam 558.
Milsungen 480.
Mindszent (Minczent) 451. 457.
Miriszló 659. 660. 675. 683. 687. 688. 706.
Miscellanea 573.
Miske br. gub. titkár 407. 635.
Miske László alsófehérvári főbíró 676. — alispán 706.
Miskolczi Sándor vicenotarius 102. 270.
Miskolczi Csulyak Gáspár somlyai református pap 435.
Miskolczi Judit 438.
Miskolczi Ferencz debreczeni typographus 436. 441.
Miskolczi Mária, Miskolczi Gáspár leánya 435. 436. — halála 437.
Miskolczi Sigmond 437. 438.
Mocsárerdeje 280.
Modena 374.
Modus destillandi in China 598.
Modus imperatores Romanos in deorum numerum referendi 551.
Mogol, nagy — 557. 572.
Moguntiai (Mainzi) követ 465. — elector 483. 484. 508. 572. 592.
Mohai Ádám 664.
Mohai Mária, Gyerefi Istvánné 664.
Mokchay András electus ep. Corbaviensis 527.
Moldova 12. 57. 58. 60. 73. 74. 105. 113. 114. 122. 123. 127. 141. 142. 144. 154. 248. 257. —ba kivándorolt székelyekről 257. 276. — 277. —iak 330. 362. — 390. 391. 403.
Molnár Albert 566.
Molnár András bíró 660.
Molter, Palm hoffmestere 609.
Monos gub. secretarius 28. 29. 68. 71. 620.
Monostor 303.
Montoja generalis, szebeni commendans 25. 71. 99. 117. 119. 122. 137. 138. 197. 255. 284. 305.
Mordvani (Mordvini) 566. 567.
Morgengras hadnagy 94.
Morgonda 212.
Móriczi jószág 379.
Morschen 480.
Morvaország 10. 12. 173. 255.
Moscovia 503.
Moses kősziklája Arábiában 596.
Mosheim göttingai cancellarius 467. 477. 484. 504. 520. 570.
Mosheimné, cancellarius neje 543.
Moson 300. 363. 395.
Moszkva (Muscau) 375.
Motok András 672. 693. 694. 698. 702.
Mölk (Melek) város 460.

Mőringer Lambert br. szebeni városi tanácsos 25. 29. 139. 140. 233. 234. 239. 282. 297.
Mőringer Lambertné 234.
Mupertius a berlini Regia Societas praesese 593. 594.
Muray (Murrai) philosophiae magister Göttingában 482. 524. 534. 543. 554. 556. 586.
Musina 659. 661. 683.
Muszka 10. 98. 123. 141. 142. 196. 216. 246. 255. 277. 289. — udvar 289. — 290. 298. 306. 307. 320. 330. 360. 362. 374. 377. 390. 391. 396. 403. 417. 519. —ország 567. 568.
Münchausen br., ifjú 468. 469. 483. 528.
Münchausen Gerlach Adolph, a göttingai academia curatora 528. 529. 531. 539. 555. 559. 560. 583.
Mündeni pap 524.
Müntz-cabinet Stockholmban 560.
Münz-kert Bécsben 613.
Muzeuma egy kereskedőnek Nürnbergben 473.

N.

Nabob 557.
Nádasd, Franciscus de — 427.
Nádasdi kanczellarius 583.
Nádasdi regimentje 605.
Nádosné 621.
Nagyajta 346.
Nagyari Elek szolgabíró 680. — szolgabíró bizonyságlevele a tordavármegyei M.-Dátoson véghez vitt vizsgálatról az ottani lakosok katonaságra való összeíratása felől 685. 686.
Nagyari Gábor 685.
Nagyari Jósef 685.
Nagybaczon 346. 409. —i Pisztrángos fürdő 409.
Nagy-Bánya város 435.
Nagy Boldizsár 594.
Nagy-Enyed 648. 651. 652. 673. 681. 683. 688. 701. 705. —i collegium udvarbírája jelentése a décsei, miriszlai, felenyedi, musinai és kisorbai jobbágyok katonává iratkozásáról és engedetlenségéről 659. (Ld. Enyed.)
Nagyfegyver-utcza Nagyszebenben 118.
Nagy Frigyes ld. Fridericus.
Nagyhalmágy 170.
Nagy-iklándiak 679.
Nagy Istvánné, Tűri Kata 437.
Nagy Pál, Csekelaki — 655.
Nagyküküllő 160.
Nagy Győr 525.
Nagy Lőrincz 706.
Nagy Sándor 578.
Nagy Sámuel agens 405.
Nagy Sándor főbíró a marosmelléki járásban 226. 302.
Nagy Simon de Vadad 642.
Nagy-Sink 20. 248. —szék 212. 548.
Nagy-Szeben (Czibin) 630. 631. 632. 635. 636. 637. 639. 640. 643. 644. 645. 652. 674. 675. 676. 699. 702. 714. 715. 717. 719. 720. 721. 722. (Ld. Szeben.)
Nagyvárad 346. (Ld. Várad.)
Nalátzi Elek br. 639.
Naláczi Józsefné br. 272.
Naláczy Károly br. 226. 337.
Naláczi Sára, Barcsai Gergelyné 8.
Nandra 710.
Naplótöredék az 1753-iki országgyűlésről 616.
Naszód 224. 403.
Natt, von der — gr. (Dernath gr.) holsatiai 589. 595. 597.
Nemesányi Bálint 535.
Neucastel herczeg angliai első minister 526.
Nitzki 609. 612.
Nationalis militia 12.
Naturalismus (Vallástalanság) 196.
Nándorfehérvár. —i basa 46. 381. — 381. 581. —i érsek 583.
Nápoly (Neapolis). —i király 207. — 219. 361. —i király 361. — 362. —i király eljegyzése 373. —i királyné 388. 389. —i király 389. — 557. 622. 623.
Neiberg gr. feldmarschall 209.
Neidel 365.
Neisse (Neisz) 418.
Nemes 635.
Nemes Ádám gr. ítélőmester 5. 27. kir. táblai praeses lesz 28. — 62. 90. — és János véleménye a székely határőrség felől 91. — Bécsben 98. — 100. 102. 105. 113. 146. 154. 163. 167.

206. — özvegye kérelme nyugdíjáért 217. — 248. — 617. 619.
Nemes Ádámné 225.
Nemes János gr., Ádám fia, marosszéki főtiszt 52. 54. 55. 58. 59. — gr. Nemes János levele Buccowhoz 59. — 79. 91. 98. 100. 113. 184. 217. 224. 275. 281. 286. — gub. tanácsossága 296. — 297. 301. 306. 315. 335. 345. 352. 357. 364. 365. — Hídvégen 410. — 411. 414. 416. — Bécsben 422. — 619.
Nemesi fölkelés kérdése 149. —i birtokok kisajátítása 201.
Némai procurator 146.
Németesítés 388.
Németország, —i provincziák 95. — 294. 369. 384. 386. 443. 464. 468. 486. 527. 531. 536. 538. 539. 540. 545. 561. 589. 593. 599.
Német nemzet 439.
Nem-unitus püspök 78.
Nený (Néni) cabinet secretarius 165. 182. 185. 221. — és Bukenthal 249. — 305. 334. 395.
Nenyné (Néniné) 395.
Neuen Bau 471.
Neumarkt bavariai város 468.
Niczki regius commissarius 96.
Niederland 33. 61.
Nieuport 563. 581.
Nikolai al Petru Flora 649.
Nits Andreas 678.
Noailles (Noalli), duc de — 597.
Nordheim 583. 587.
Norimberga ld. Nürnberg.
Northen 555.
Novákovics Dionisius görög keleti püspök 298. — halála 382. — 383.
Nova Zembla 589.
Nőtelenek adója 18 kr. 6.
Növénykert Göttingában 483.
Nürnberg (Norimberga) 46. 459. —i Bót 459. 460. 462. 468. — leírása 468. 469. —i Hallerek 469. — 470. 471. 472. 473. 474. —i Hallerek 474. — közigazgatása 474. — 475. 477. 528.
Nyáguly deák 173.
Nyári házak Hannoverben 530.
Nyerges Mihály 393.
Nyikója Ádám 665. — György 665. — Irimia 664.

O. Ö.

Oberfeld 649.
Obrázsa (Obrezse) 663. 664. 689.
O'Donnel (Odonelle) gr. 335. — jellemzése 348. — 375. — beiktatása 378. — 379. 380. 381. 382. 384. — és Brukenthal viszonya 386. — 386. 387. — Fejéregyházán 395. — 419.
Oedenhausen gr. főjágermester 554.
Ogelli regementje 79. 81.
Ogus 566.
Ohába 172. 173. 176.
Ojtozi contumatia 123.
Oklevélvizsgálat a fiscalis jószágok érdekében 163.
Olah 566.
Oláh-Bocsárd 699.
Oláh Mihály 453.
Oláh-csesztvei jobbágyok 663. 664.
Oláh-herepeiek lázongása 681. 682. 689. 690. 691. 693. 699.
Oláh-Lapád 683.
Oláh Szilvás 654.
Oláh ezred 220. — határőrezred kibővítése 247.
Oláhok, Valachi districtuales: 13., — patense 24. — mozgalma Erdélyben 25. — 81. 83. 91. 102. 114. 126. 128. 129. 148. 155. 159. 160. 165. — nem akarják Redniket püspöknek 166. — papjai megadóztatása 167. — 179. 188. 189. 195. 197. 199. 200. 220. 230. 256. 257. 262. 284. 301. 304. 305. 329. 330. 337. 342. 376. 377. 396. 403.
Oláhország 33. 167. 220. 284. 362. 372. 383. 403.
Oláh-Rákos 683.
Oláh-Szentlászló 180.
Oláhfalu Udvarhelyszéken 111.
Olasz Ferencz főember, Mihály fia 226. 273.
Olasz Ferencz pincernarium regalium vice-magister 347.
Olasz Mihály itélőmester 302.
Olasz 290.
Olaszország 220. 248. 283. 336. 418. 468. 492. 538. 539. 547. 584.
Oliviai békesség 289. 330.
Oltyán György 660.

Orániai Vilmos (Quilielmus) angol király 481.
Orbó 679. 684.
Orbán Elek br. 570.
Orbán István 427.
Orlát 175. 193. — átadása a határőrség számára 201. — 220.
230. 248. 279. 281. 386. 684.
Orleansi herczeg (Aurelianensis dux) 561.
Oroszi 680.
Oroszok 142. — Lengyelországban 306. orosz-török háború 416.
Oroszország 277. 298.
Orosz czár, ld. Czár.
Orthmayer 688.
Oszoj Ignát 664.
Ost-Gotthland 595.
Osztrák protestáns emigránsok Erdélyben 252.
Ostenda (Ostende) 293.
Ottenheim 461.
Ottó császár 461.
Óvári dominium 222.
Ovidius 503.
Ozdi áttérése és viselkedése 381.
Örmény communitas Ebesfalván 171.
Örményes 180. 316. 317. 401. 420. —i jószág 420.

P.

Palatinus elector (Frigyes) 591. 592.
Palatkai László 331.
Pallós Péter törvényszéki biró jelentése az ecsellői, kisenyedi, gergelyfái, mihálczfalvi, oláhcsesztvei, obrázsai és hosszútelki jobbágyok katonává iratkozásáról 663. 664. — 684.
Palestina 571.
Palm br. Austriacus 554. 555. 556. 588. 609. 610.
Palmaburgo Georgius Stobaeus de —, episcopus Lavantinus levelei 558.
Panaszok vizsgálata 178.
Pannonia 566.
Pap István 431.
Pap János 431.
Pap Vid Kata, id. Halmágyi István második neje, Kolosvári Török János özvegye 447. 450. 451. 456. 457. 458.
Pap Vid Sigmond 447.
Parajdi sós vizek 440.
Paragai (Paraguai, Paragully) Amerikában 308. 370.
Parasztok lázongása Magyarországon 267.
Paritas 322.
Partium 579.
Passau 461. 463.
Pataki István 438.
Pater superior 117.
Patzalka 699.
Pazinacitae (Patzinaciták) 565. 566.
Pál Ferencz 109.
Pál János commissarialis concipista 389.
Páldi tipographus 404. 579.
Pállfi gr. 245.
Pállfiné gr., Daun haditanács elnöke leánya 244. 245.
Pálffy Miklós ab Erdoed, cubiculariorum magister (1669.) et comes Posoniensis 427.
Pálfi Miklós palatinus (17—15.) 622.
Pálffi Miklós gr. magyarországi cancellarius (1762.) 36. — judex curiae (1768.) 400.
Pállfi Károly pozsonyvármegyei főispán 400.
Pálffy Tamás ab Erdőd, Agriensis episcopus (-1669.) 427.
Pápa, a— 151. 220. 221. 289. 307. 308. — országa (patrimonium Petri) 307. 308. — 320. 360. 361. 369. 370. 374. 388. 389. 390. 523. 544. 580.
Pápai N. 664.
Pataki György 663.
Páris 33. 216. 219. 373. —ból jövő magyar katonatiszt 489. — 500. 511. —i Scientiarum Academia 515. — 537. 545. 557. —i 3 emberek halála 558. — 559. 573. —i macska concert 573. — 574. 597.
Párma, —i herczeg, József értzherczeg ipja halála 206. — 207. 372. 373. —i törvény Róma ellen 372. 373. —i udvar 373. —i herczeg 374.
Pekri Lőrincz gr. 367.
Pelser 191. 224.

Pemphlinger Marcus szebeni királybíró 169.
Penckler özvegye, Kern neje 148.
Pentheim gr. 524. 537. 543. 554.
Penin gr. 417.
Perger 646.
Perényi Pulcheria br. 578.
Perlas, tömösvári administrator 203.
Perlekedés gr. Bethlen Farkas hagyatéka felett a ref. status és a rokonok közt 177.
Permia 567.
Permecki v. Sudacki in Gross Permia 567.
Persia 507. 572. 573.
Pest 248. 332. 380. 446. 587.
Pestvármegye 43. 267.
Pettauer p. superior 110. 321.
Petele 269. 280. 341. 342. 386.
Petersburg, ld. Szentpétervár.
Petrikovics Ádám 663.
Petru Stefán 682.
Pécsi Imre 619.
Pécsi kővári követ 617.
Pécsi püspök 235.
Pénteki tánczok betiltása 99.
Péter czár (Petrus Feodorovicz) 10. 361. 568.
Péterfalviak 676.
Pétervárad 81.
Pénzügyigazgató hatalmaskodása 412. 413.
Pénzügyek 612.
Pfeffercorn 709.
Pflüger norimbergai mercator 469.
Pharo nevű szerencsejáték 534.
Philadelphia 576.
Pichler hadnagy 317.
Pinto, Emanuel de — 557.
Pintye Ignát 680.
Piski 242. 318.
Pisztrángos fürdő Baróthon 409. 410.
Plathen gr. kisasszony Hannoverben 532.
Plattling város 462.
Plebánusok fizetése pótlása 300.
Plinius 163. — Panegyricusa 551.
Plopienses 710.
Plumbeus Nicolaus frater, electus Bosnensis 427.
Pogány Ádám 113.
Poisson 597.
Pold br. Austriacus 555. 556. 560. — és Haberman controversiája 586.
Polybius (Polibios) 294.
Politizálás gr. Bethlen Ádámné nevenapján 98.
Politizálás magyar ügyekről 467. 475.
Polonis 566.
Polus 589.
Pomerania 10. 11.
Pompadour asszony 546. — nemzetsége és hogy akadott a király reá 597. — disgratiája 596. 597.
Pongrácz György, electus ep. Samandriensis 427.
Poniatowski gr. generalis, Szaniszló lengyel király bátyja 142.
Poniatowski (Punnyadowszki gr.) Szaniszló 123. 142. — és a czárné viszonya 142. — lengyel király 143. 290.
Popa Illie 695.
Popa Juon 685. 686.
Popa Kosztándin 661.
Popa Szimion 660.
Porosz (Prussus) 10. — harcztérről jövő hírek 19. — békehírek 46. — király népszerűsége 46. 47. —szal való békekötésről 57. — 63. 95. 96. 98. 102. 123. 140. — hadakozás 169. — királyról 171. 196. — hadakozás 196. — 197. 208. 216. — adózási viszonyok 231. — 245. — király 255. — 289. — udvar 289. — és orosz tervei Lengyelországra nézve és a bécsi udvar állásfoglalása 290. — 294. 330. — herczeg halála 312. — 358. 360. 362. 390. — katonák 418. — király 418. — 419. — király 470. — 489. 516. — király 517. 593. 594. (Ld. Fridericus.)
Poroszország (Prussia) 10. 11. 96. 140. 196. 255. 557. 595. (Ld Borussia).
Porta 142. 330.
Portugália 20. 307. 546. —i király 546. 571.
Portus 281 (ld. Maros-Portus).
Porumbák 67. 170. 171. 173. 176. 201. 393.
Pozsony 67. 150. 151. 255. 267. 285. 344. 375. 401. 443. 604. 614.

Poszolkai Csorta Maftej 665.
Potocki gr. (Potoki herczeg!) 391.
Prater Bécsben 254. 255.
Prága 255. 403. —i híd 464. — 722.
Prédikálás korlátozása 404.
Prodigii. Babonás hiedelmű látományok 207.
Proemium primum a Societate Scientiarum adjudicatum 541.
Profugium 256. 324. 337.
Promotiok az udvarnál 209.
Protestans egyetem terve 160. — vallásért elfogottak ügye 271. — ifjak eltiltása a külföldi akademiákra meneteltől 139.
Protestansok követsége Bécsben 99. — sérelme 263. — panasza 265. — mérkőzése 322. — felterjesztése 405. — üldözése szünetel 419.
Prussia, ld. Poroszország.
Prussus, ld. Porosz.
Puebla követ 396.
Pusztakamarás 291.
Pünkösti Mózes 111.
Pünkösti praefectus 34.
Püspök, erdélyi catholicus 419. 444. (Ld. Bajtay.)
Pütter professor Göttingában 538. 539. 543. 570. 588. 591.
Pütterné 556.

Qu.

Quadok 563.
Quirinus római cardinalis és Vaticanae bibliothecarius 486. 508. 558. 593.

R.

Rabutin erdélyi generalis commendans 438.
Radák István br. 178.
Radák Lőrincz br. 43. 44. 160.
Radics familia 251.
Radna, —i sáncz 19. —i oláhok viszálya Beszterczével 26. — 88. —i jobbágyok 89. —i unio 102. —i oláh ezred vizsgálata 121. — 121. 126. 144. 159. — átengedése föltételei 188. — 189. —i templom 189. — 214. — 220. 225. 247. 248. 256. 279. 280. 325. 330. 391. 392. 397. —i katonaság 403.
Radnót 170. 679.
Radziwil (Rádzevill) Károly Szaniszló lengyel herczeg, vilnai vajda 123. — Szebenbe érkezése és udvartartása 141. — gazdagsága 142. — 143. 197. — herczegék Sorostélyon 286. — 306. 320. 360.
Rall br. oberster Erdélyben 396. — 408.
Raphanides harminczados 442.
Ravasz pater 435.
Rácz István Kolosvár város notariusa 436.
Rácz Istvánné, Budai Anna 436.
Ráczok 298.
Ráczkövi dominium 222.
Rádai Gedeon 563.
Rádai Pál 622. 623.
Rádné 664.
II. Rákóczi Ferencz fejedelem 368. — kuruczvilági manifestuma 150. — Rákócziana revolutio 438. 439.
Rákóczi György 313.
Rákovicza 175. — átadása a határőrség számára 201. — 220. 230. 248.
Ratisbona, ld. Regensburg.
Reben br. insinér főstrásamester 65.
Rederer professor Göttingában 554.
Redererné 556.
Rednik kalugyer oláh unitus püspök 166. 171.
Reflexio a contributioról 7.
Reformátusok felirata mellőztetésök miatt a főhivatalokban 113. — templom épités Beczén és Kölpényen 160. — kivánsága 275.
Regensburg (Ratisbona) 373. 375. 463. —i püspök 463. —i székes egyház 463. —i hid 464. 465. 466. 467. 468. 469. 484. 493. 511. 528. 574.
Regia Societas Scientiarum Göttingában 485. 502. 510. 523. 524. 540. 541. 558. 559. 570. 574. 575. 582.
Registratorság iránt m. gubernator uramnak írtam 492.

Reisenfels kapitány 176. 178.
Rendelet a székely katonák ügyében 90. — a bői ref. templom átadása iránt 313.
Renzikov muszka generális leánya 11.
Repnini herczeg muszka követ 306. 374. 391. 403.
Repnini jezsuita missionarius 321.
Retteg 220. 342.
Rettegi György Emlékiratai 311. 318. 325. 336. 339. 340. 342. 343. 354. 360. 370.
Récsei István 121. 145. 273. 406.
Récsei Sámuel registrator 488. 492. 506. 518. 522. 625. 628.
Rédei gr. volt főstrássa mester, vicecolonellus 522.
Rédei Drusianna gr., Kemény Ádám br. neje 291. 292.
Rédei János gr. kamarás generális, a praetorianusok hadnagya 95. 96. 108. — fiscalis ügye 163.
Régen 89. 214. 225.
Rézbánya iránt svetiai király levele Bethlen Gáborhoz 550.
Rhenus 293.
Ribiczei 194. — Ádám 631.
Riccius a göttingai academia syndicusa 504.
Richter prorector Göttingában 480. 520. 524. 542. 544.
Riga 330.
Ritter, szebeni egyik perceptor, protocollista 88. 119. 353. 387.
Ritter Christoph 470.
Rittern György János gub. concipista 8. protocollista 346.
Robot 398. — tárgyalása a guberniumban 398.
Roché követ 403.
Rodach 479.
Roederer professor artis obstetriciae Göttingában 540.
Róma 40. —iak 126. — 149. 151. 165. 220. 308. —i udvar 320. 362. — 369. 372. —i udvar 373. 374. — 373. 374. 375. 388. 389. —i és olaszországi út 418. —i császár s magyar király 434. —i udvar 465. —iak 496. —i birodalom 505. — 510. 516. —i imperatorok statuája 531. —i királyság 541. —i udvar 544. — 563. 578. 592. 596.
Romanzow orosz fővezér 417.
Romosz 273.
Roppelt Mihael 677.
Ros (?) 396.
Rosenfeld András protocollista 346.
Rosenfeld generalis 126. 349.
Rosenfeld Mihály gub. consiliarius 4. 140. 286. 345. 347. 492. 522.
Rosner pozsonyi magyar 585.
Rosnyai Udvarfalván 47. 48. 90. 219. 240. 391.
Rosnyai József notarius 519. 542. — levele 570. 602. 626. 627.
Rosolis készítésének módja 598. 602.
Rosz időjárás, rosz termés 314.
Roszhírű királyok 389.
Roth-ezred 12.
Roth generalis, praeses 194. 195.
Rotfischer philosophiae professor áttérése 486. — regenspurgi professor iránt írt levele c. Quirinusnak 557. 558. 593.
Roveni érsek 373.
Roxas, Christophorus frater de — tinini püspök 427.
Rőmer kapitány 276.
Rudbequius Olaus — Olai filius 566.
Rudna 122.
Rudolf apsitos katona 678.
Rusch 566.
Russi 566.
Russia 571. 583.
Ruszcsűr 364.
Ruszu György 647.
Ruszu Mojsze 647.
Ruszu Samaile 647.
Rutkai János procurator panasza orláti birtoka kisajátítása miatt 201. — kárpótlása 281.

S.

Sabaudicum collegium Bécsben 528.
Sachsen Gotha regementbéli lovas dragonos compagnia 95.
Sachsenfels szebeni polgármester. — levele 500. — 553. 587.
Sajó 280. 403.
Salamon 496.
Salbeck váczi prépost 235.
Salmen, nagysinki királybíró 198.
Sambler kapitány 14.

Sancta communio 524.
Sanct Pölten (Sánt Pélt) város 460.
Sarkantyú uteza Szebenben 186.
Saul görög doctor 403.
Saltzenberg londonschenki tractir 524.
Savary 540.
Savoyai Eugen hg. 611. (Ld. Eugenius).
Saxo-Ernestina familia 479.
Saxonia 20. —i herczegek 33. — 46. —i ház 123. —i herczegasszony 151. — 196. 290. 306. —i herczeg 373. — 466. 467. 591. 592.
Sályi jószág 612.
Sándor László háromszéki perceptor és királybiró 19. 53. 74. 266.
Sándor László csíki perceptor 389.
Sándor würtembergi herczeg 577.
Sánta János, Bajtay erd. püspök plenipotentiariusa 340. 369.
Sántáné 336.
Sárd 145. 147. 211. 231. 235. 242. 250. 273. 287. 316. 333. 340. 362. 377. 386. — eladása 406. — 643.
Sárdi Sámuel szebeni nyomdász typographus 278. 344.
Sárosi István gazdatiszt jelentése Halmágyi István főkirálybirónak a bervei jobbágyok lázongásáról 680. 681.
Sárospatak 433.
Sárkány —i posta 42. — 63. 160. 161. 170.
Schafhausen 517.
Schäffer luteranus főstrázsamester 196.
Scheid bibliothecarius, regius historicus, consiliarius Göttingában 534.
Schellenberg 121.
Scheppel 525.
Scheufeler Leonard 464.
Schismaticus püspök 102.
Schlavoniai commendans 46.
Schluderbach 176.
Schmalkalden (Schmálcald) 479.
Schmauss consiliarius és juris publici professor Göttingában 580.
Schmiedlin br. camerae consiliarius 172. 607. 608. 610.
Schoebel brassai senator 198.
Schrek (Schreck, Schröck) bécsi mercator 469. 604. 609.
Schrőder oberster 13. 21. 23. 54.
Schönbrunn (Semprum) 208. — 254. 530.
Schuller János 649. 693.
Schultz 711.
Schutterland gr. 527. 534. 554.
Schwabach 468.
Schwalm Antal directiva cancellaria directora 162.
Schwarz vicecolonellus 78. 89 — obristleutenant 194. 195.
Schvartzenberg 611.
Schwebelius Miklós rector 473.
Schweiger Georg 470.
Sclavonia 427.
Scotia —i királyok 468. — 575.
Scythae 479.
Sebes Andris 579.
Sebess Ferencz ordinarius notarius 322.
Sebesi Ferencz 9.
Sebestyén regius perceptor 92.
Sebesvári passus 220.
Sedlicz curassier regimentje 418.
Seeberg Márton br. gub. tanácsos, exactoriae praeses 4. 80. 103. 104. nyugdijazása 108. — 119. 120. 121. 161. 186. 212. 239. — halála 251. — pályafutása 251. 252. — gazdálkodása 253. — 320. — és felesége viszálya 352. 353. 364. 394. 542. 609. 621. 660. 675. 687. 688. 692. 706.
Seeberg Mártonné, Bausner leány 352. 353. 364.
Seebergstadt 320.
Segesvár —i perceptor 88. — királybiró 198. —szék 312. — 326. 395.
Segner doktor professor Göttingában 480. 481. 482. 484. 485. 488. 490. 491. 493. 494. 495. — uram bálja 496. 497. 501. 502. 503. 507. 508. 511. 513. 514. 515. 521. 524. 527. 533. 536. 540. 541. 543. 549. 550. 552. 553. 556. 562. 564. 565. 568. 574. 580. 581. 586. 587. 588. 589. 594. 597. 598. 602. 608. 614.
Segnerné, professor neje 543. 553.
Seiler notarius 229.
Seivert notarius 187. 265.

Selyem — eresztő bogarak 516. 539. — készítése 584.
Seneca 492.
Senckenberg br. 609. 610. 611.
Sennyey István de kis Sennye, Vesprimiensis episcopus 427.
Sepsi-Szent-György 718.
Servia 298. — Nova — 330. 362.
Seusanu Andre 647.
Seuzogon 479.
Sicilia —i király 207. — 361. 622. 623.
Siegfried püspök 463.
Sigó úrfi, Teleki László fia 459.
Silvester Kászonújfaluban 94.
Simon bíró 101.
Simon János procurator 73. 85. 90. 92. 101. 102. — halála és életrajza 145. 146. — jellemzése 146. — 147. 229. 329. 340.
Simon Jánosné 147.
Sina 175. 193. — falu népe vonakodik a határőrségbe állani 195. — átadása a határőrség számára 201. — 220. 230. 239. 248. 269. 342.
Sina —beliek 563. 564. —i imperator 571. 602. (ld. China)
Sindesperger kapitány 194.
Sinka, Fogarasföldén 231.
Siria —iak 126. — 496.
Siskovits József br. altábornagy küldetése Erdélybe 60. 62. — küldetése 64. — beérkezése Szebenbe 65. — Fogarasban 65. — 66. — a székelyeknek 66. — 67. 71. 72. 73. 75. 76. — és adjutánsa vélekedése a székelyekről 77. — 78. 79. 80. 81. 82. 85. — nyilatkozatai 85. — 87. 88. 89. 91. 92. 94. 95. 96. — rögtönítélő bírói hatalommal kívánná terrorizálni a székelyeket 97. — 101. 108. — gr. Lázárt a szt. István renddel és egy faluval bíztatja 109. — 110. 114. — válasza a csíki székelyek panaszaira 115. — 117. 120. 121. 122. 126. 129. — gyanúsítása 129. — 130. 132. 133. 135. 146. 155. 159. 160. 165. 175 176. 181. 182. 187. 188. 192. 193. — a fegyvert erőszakkal véteti fel Sina falu népével 195. — 196. 201. 220. 224. 225. 234. 245. 247. 248. 275. 279. 280. 281. 283. — előléptetése 294. — 295. 322. 332. 338. 339. 386. 633.
Sloane Hans Ritter a londinumi Regia Scientiarum Societas praesese 560. — müntz-cabinetje 595.
Só ára felemelése 205.
Soffronius kalugyer 25. — izgatása 297. — 317. 376.
Sombori László 147.
Somlyo, —i gvárdián 45. — 113. 431. 434. 435. —ai vár 435. 436. —ai templom 435. — 437. 438. 439. 441. 443. —ai ref. ecclesia 444. 445. —ai oratorium 445. — 447. 448. —ai szőlő 449. — 450. 451. —ai szüret 451. — 452. 454. 456.
Somlyai udvari consiliarius 68. 98. 191. 211. — elkeseredése és panasza Brukenthal ellen 211. 541. 591.
Sonnenberg Mihály medgyesi notarius, gub. regestrator 8. 306. 346. — 643.
Sophia Augusta Friderica 10.
Sorostély 286.
Sószállítás Désről tutajon 330.
Sóváradi és kibédi határper 338.
Spanyol 20. 33. 207. — király leánya, Leopold főherczeg neje 207. — király 207. 267. — 290. 308. — király 308. — 370. — király 374. 389. — 391. 497. 498. 499. — király 546. —ország 267. 307. 374. 572.
Spectrum hijában valósága 490.
Spiritus destillatioja 597.
Splinyi regimentje 605.
Sprengel philosophiae magister 569.
Sprenger Balthasar 517.
Spring 653. 677.
Stájer és karinthiai luteranusok betelepítése Erdélybe a szászok közé 102.
Stahl deák 586.
Stahrenberg gr. status cancellarius 331.
Stanislaus lengyel király (Ld. Poniatowski.)
Statisticum 538. 557.
Status rei publicae Venetae eiusque ducis 523.

Steckelberg 556. 584.
Steinbach (Steinpach) br. 527. 528. 529. 530. 531. 533. 544. 555. 556. 561.
Stephano 361.
Stiff-Seeland 557.
Stiglicz 229.
Stocker dr. 68. 288. 289. 406.
Stockholm 557. —i universitas 560.
Stohr (Stőhr) fő hadi biztos 106. — bellicus superior commissarius 305. 806.
Strach general adjutant 129.
Strahlenberg Philippus Joannes svecus 567. 568.
Stratunice 496.
Straubing (Straubin) 463.
Strása 691.
Streithoffen falu 459.
Stromeyer commissarialis cancellista 335.
Sturmius 501.
Styria 102.
Sudacki 567.
Suta-újlaki portio 437.
Svetia (Svédország) —i armada 196. —i commercium 549. —i király 542. 550. — 568. —nak ereje és Hispaniával való commerciuma 572. — 584.
Svecus (svéd) 196. 362.
Svéd, ld. Svecus.
Svédország, ld. Svetia.
Svitten, von — br. archiater 251.

Sz.

Szabadkőmüvesek (Murariusok sectája) 483.
Szabados Gávrilla 661.
Szabadszállási 606.
Szabályzat a székely határőrség számára 58.
Szabó vicekirálybíró 42.
Szabó Bertalan dánfalvi nemes 22. 30. 31.
Szabó Czerjék Ferencz 677.
Szabó István 656.
Szabó Györgyné, Bölöni Judit 455.
Szabolts 564.
Szakácsi 338. 578.
Szalántzi János udvarbíró 677. 678. 685.
Szamos 114. 330. 331. 403.
Szamosújvár 25. —i commendans 25. — 241. 248. 256. —i őrmények 256. — 281. 313. 354.
Szarkáné gazdag boltos asszony 435.
Szánkázás 555.
Szántóhalma 710.
Száraz 622.
Szász, —ok kijátszák az adókirovókat 121. —ok mellőztetése 124. —ok megtréfálása 130. —ok érvelése adóterhük felől 131. — székek 132. —ok perceptora 134. — Sárkányt adták cserébe Törcsvárért 161. —oknak zálogosítják el Fogaras földét 175. — székek 176. — és oláh jobbágyok lázongása a földesurak ellen 179. — gazdasági igazgatóság panaszai a szász tisztek ellen 186. —ok lelepleztetése a királyné előtt 187. —ok neheztelése 13 fogarasi falu kiszakításáért a határőrséghez 188. —ok sürgetik a fogarasi jószágok átadását 192. —ok falvai átengedése a határőrség számára 193. —ok neheztelése Halmágyira 194. —ok a föltétlen átadást kívánják 199. —ok magok számára kívánják a fogarasi főtisztséget 212. — jobbágyok megváltása terve 214. —ok czím kívánsága 217. —ok czíméről és a fogarasi főtisztségről 228. — ispánság és polgármesterség 233. — ispán jelöltek 233. — nemzet czíméről 249. — gazdasági igazgatóság 252. — nemzet czíme és fogarasföldi főtisztségök 282. — trónörökös vallásügye 290. —ok kellemetlenkedése Hadikkal 350. —ok adója 384. —ok panasza 406. — 534.
Szász pater 113.
Szász András 667.
Szász István, udvarfalvi primipilus 47. 48.
Szász Jánosné 233.
Szászország. ld. Saxonia.
Szászsebes 68. 121. 124. —i királybíró 198. — 235.
Szászsebes szék 121. 175.
Szász-Szentlászló 180.

Szászváros, —i désma-ügy 50. — 273.
Szászvárosszék 145. 193.
Szászy János electus ep. Sirmiensis 427.
Szeben 18. 32. 41. 43. 47. 48. 66. 79. 80. 86. 95. 101. 108. 112. 116. 117. 124. 125. 129. 131. 132. 136. 137. 140. 141. 144. 146. 148. 167. 169. 172. 176. 178. 180. 186. 187. 188. 194. 196. 197. 198. 201. 208. 211. 212. 217. 230. 231. 233. 237. 240. 241. 247. 252. 253. 267. 273. 274. 277. 278. 283. 288. 303. 304. 306. 314. 316. 318. 320. 321. 322. 323. 324. 349. —iek kapzsisága 364. — 375. 376. 384. 386. 393. 394. 402. 406. 411. 413. 415. 440. 579. 594. 598. 606. 607. —i polgármester (Bausner Sámuel) 124. 324. —i polgármester 198. (Ld. Nagyszeben.)
Szebenszék 175. 193. 279. 312. 342. 393.
Szegedi supernumerarius assessor 218.
Szegedinum 700.
Szegedy Ferencz váczi püspök 426. 427.
Szegények háza 464.
Szekérben külső dolgokat látni 521.
Szelepchény György Strigoniensis archiepiscopus 427.
Szeli nevű pap, erdélyi evang. predicátor fia orvossága carcinoma ellen 525.
Szeliste-székiek 382.
Szemere László vicecomes comitatus Zempleniensis 428.
Szent Anna hegy 473.
Szent Catharina ispotály 464.
Szent Emerán temploma 463.
St. Germen 573.
Szentgyörgy 375.
Szent György hegye 461.
Szent István ordója 109. — kereszt 176.
Szent István templom Bécsben 209.
Szentiványi Zsigmond 381.
Szentjóbi Sára 435.
Szentkereszti Sámuel br. kir. táblai biró 53. 62. — kétszínűsége 68. 73. 172. — Felsőveniczét kivánja 172. — 275. 358.
Szentkirály 449. 450. —i portio 578.
Szentléleki papok 113.
Szent Marina Descovare.
Szent-Márton adója 28. 179. 390. — napi vásárhelyi sokadalom 219.
Szentmihályi Pál commissarius 579.
Szent-Miklós 32. —i esperes 34. — 98. —i határ 581.
Szent Miklós templom 484.
Szentpál 318. 319.
Szentpáli Benjámin actuarius assessor 218. 219. 406. — felesége 406.
Szentpáli Ferencz vízaknai alkirálybíró 100.
Szentpáli József 100.
Szent Péter patrimoniuma 309. — temploma Rómában 388. 463. — legenda 516.
Szentpétervár (Petersburg, Petropolis, Peterburgum) 142. 375. 519. 564. 568. —i Akadémia 568.
Szent Rufus ordója 320.
Szent Simon 55.
Szentthamásy Mátyás 427.
Szent Vallisaletana 463.
Szepemissi(?) in Casan 567.
Szepesi 655.
Szerecsenek embervásárlása 550.
Szerencsés álma egy prussus soldatnak 517.
Szerdahely 123. 283.
Szeredai kanonok 59. 96.
Szereday Antal jelentése a guberniumnak Halmágyi István beiktatásáról Marosszék administratorságába 638.
Szeszfőzők panasza és engedélye 283.
Szetsel 230.
Széchenÿ György Colocensis et Baciensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopus 427.
Szék 220. 225. 345.
Székely Ádám gr. 179. 272. 315. 570. 670.
Székely Dávid concipista 321. 346. 722.
Székely —ek magatartása a katonáskodással szemben 13. 14. —

tisztek gubernium elibe idézése 38. —ek panasza 58. — határőrség erőszakos szervezéséről 62. —ek lázongása Háromszéken 73. —ügyi bizottság működése 73. — határőrség ügye a guberniumban 77. —ek regulamentuma 108. — hírek Buccowról 114. — határőrséget szervező bizottság aktái felküldése Bécsbe 187. — katonák dicsérete 278.
Székelység Székelyföld 65. 120. 194.
Székely praedicator 100.
Székely oberster 489.
Székelly 714.
Székelyné gr. 684.
Székely István 657.
Székely László gr. 281. 395.
Székely Mihály kolozsvári senior 291.
Székely-Udvarhely 15. 55. —i collegium 89.
Szél 52.
Széles Thrézsi 291. — Therézia 292. — 310. 311.
Szénás Erzsébet 541.
Szénás Ferencz 541. 578.
Szénás Julia 578.
Szénaverős 178.
Szépmezeiek 676.
Sziberia 567.
Sziget 649.
Szigetvára 81.
Szilágyi szegény atyánfiai 39.
Szilágy, Szilágyság 122 413.
Szilágybagos 433. 434.
Szilágyi 608. 609. 610. 612. 613. 622.
Szilágyi. gr. Bánffi Dénesné papja 421.
Szilágyi tabulae assessor 453.
Szilágyi János 578.
Szilágyi L. János 450.
Szilágyi L. László 450.
Szilágyi László kocsárdi 612.
Szilágyi Mihály vicekirálybíró 570.
Szilágyi Sámuel br. 272. 275. 355. 379. 612. 613. 634. 635.
Szilágysomlyó 346.
Szilézia 12. 623.
Szilézia. Felső- 46.
Szilvási kapitány 20. 194. — felmentő szavazata 194. — szavazata meghamisítása 195.
Szily Andreas electus ep. Scopiensis 427.
Szamoskeresztúr 300.
Szkore 46.
Szlujna 622. 623.
Szmolyanovich János electus ep. Segniensis et Modrusiensis 427.
Szolnokvármegye. Belső — 63. 354. 127.
Szolnok vm., Közép — 240.
Szombatfalvi László fiscalis procurator, ítélőmester 196. 250. 263. 266. 269. 280. 341. 379.
Szombatfalva 126. 165. 393.
Szopor 445.
Szotyori István, szotyori idősb. törvényszéki bíró jelentése a császárhoz, béldi és alsó-gáldi jobbágyok katonává iratkozásáról és fenyegetéseiről 664. 665.
Szőcs Mihályné híres orvos asszony 440.
Szőke István falusi bíró 660.
Szőllő romlik 314.
Szőr-demeteri dézsma 612.
Szövetségek 362.
Sztojka gornik 663.
Sztojka Zsigmond Antal br. püspök 6. 39. 40. 291. 489.
Sztán Gávrila 687.
Szucsáki actualis assessor 371. 372. 373.
Szulányi, Haller v. colonellusa 341.
Szulai Mátyás ezeres kapitány 455.
Szultán orvosa átutazása 219. — 381.
Szüret Sárdon 211. 281. — 333.

T. Ty.

Talaba János perceptor 324.
Tamás Ferencz káplár 73.
Tamás Mihály, kapudi 657.
Tamási 9.
Tamaszi György 665.
Tamás vize 564. 565. 567.
Tapolcza 19.
Tar György 224.
Tar Zsigmond 224.
Tartler Andreas brassai bíró 282.
Tasnádi processus 579.
Taszván 468.
Tatai István 443.

Tatár, — khán 20. — hír 84. — 462. 567. 579.
Tatárlaka 679.
Tatárország (Tartaria) 503. 564.
Taté 699.
Taxa capitis 6. 15.
Taxa protectionalis (1762.) 12. 14.
Tábor hegye 580.
Teke 214. 225.
Tekézés 610.
Teleki familia 161. 162. 212. 224. 331.
Teleki Imre gr., Nemes Ádám gr. veje 217.
Teleki Jánosné 239.
Teleki József gr., László fia 65. 126. 127. 182. — audientiája a királynénál s atyja mentegetése 182. — 183. — újabb levele atyjához 184. — 185. — harmadik levele 185. — 186. 205. 221. 222. 223. 243. 244. 248. — táblabírósága 249. — Bécsben 249. 331. — 332. 385. 405. — Halmágyinak 415. — úrfi 608.
Teleki Józsefné gr. 183. — szülei 243. — 570.
Teleki Károly gr. 27. — b.-szolnokvármegyei főispánná való kinevezése 55. — 63. 144. 248. 249. 275. 331. 332.
Teleki Klára gr. 384. 385.
Teleki Lajos gr. 393.
Teleki László gr. gub. tanácsos 4. 35. 45. 50. 61. 93. — és Buccow viszálya 109. — 110. 111. 120. 124. 126. — Buccow-val való ügye tisztázása a királyné előtt 126. — 127. 132. 140. 161. — 179. — bevádoltatása az udvarnál; a királyné megrovatja Hadik által 181. — mentegetőzése 181. — és Siskovits beszélgetése 181. — 182. — megmutatja Hadiknak fia levelét 183. — 184. 185. — búcsúzása 186. — baja szállásával Szebenben 186. — 187. 188. 191. 192. — is sürgeti a zálogos faluk átadását 193. — a szászokat pártolja 194. — 195. 198. 199. 201. 202. 205. 206. — ügye gr. Hadikkal 221. — ügye a királyné előtt 222. 223. 226. 227. 228. 229. 230. — hívei 235. — 241. 242. 249. 250. 265. — 271. 286. 292. 294. 297. 301. 315. 316. 329. 337. 341. 343. 345. 347. 352. 384. 385. — levele a registrátorság iránt 542. — 563. 585. 587. — gratuláló levele 590. 591. 597. — Halmágyi hazamenetelét tiltó levele 598. 599. 600. 601. 602. 606. 607. 608. 612. 613.
Teleki Mihály 161.
Teleki Pál gr. installatorúl való kinevezése 55. 275. — doboka-vármegyei főispán ügye 225. — 339.
Teleki Pál gr., László fia 294. — betegsége (Göttingában) 480. 481. 482. 489. 493. — betegsége 494. 496. 497. 502. 523. 524. 527. 528. 531. 532. — táncza gr. Plathen kisasszonynyal 532. 533. — ebédje udvarnál 533. 542. 548. 552. 554. 555. 580. 581. 582. 583. 585. 586. — collegiumai 588. — 591. 597. 598. 600. 601. — 606. 608. 615.
Teleki Pálné gr., Haller Pál testvére 297. 339. 379. 380.
Teleki Sámuel gr., Sándor fia 242. — Bécsben 242. 243. 248. 249. 259. 260. — audientiái a királynénál 260. — 261. 262. 287. 295. 317. 318. 328. 352. 371. 401. — és Bánffi Á. mátkasága 419. 420.
Teleki Sándor gr. 242. — fogsága felesége meglövése miatt 286. 287. — pere 294. 438. 594.
Teleki Zsigó, László fia 459.
Telekiana bona 627.
Telemann 444.
Telesforus, Aesculapius fia 502.
Templom-ügy Bogártelkén és Daróczon 49. 64.
Tentatio 351.
Tepliczi feredő 151.
Teremi 81.
Testimonium academicum 602.
Teve-kecske (Camel-bock) 549.
Theresianum regense 176.
Thiery M. Franc: an praeter genitalia sexus inter se discrepent 559.
Thodoricza 172. 173. 174.
Tholdi familia 212.

Thordai József fiscalis procurator 389.
Thordai László 224. 225.
Thoroczkay Zsigmond gr. 34. 316.
Thoroczkai Sigmondné gr., gr. Teleki László leánya 126. 127.
Thorn 306.
Thököly ld. Tökölyi.
Thüri ld. Türi.
Tibor 699. 701.
Tiltott könyvek a tisztek között 99.
Tisza mellyéke 433.
Tisztújítás Hunyadmegyében 226. — Küküllő vármegyében 370.
Tits festő muzeuma Nürnbergben 473.
Tódor János ebesfalvi örmény 448. 449.
Tohány 160.
Tóhát 651.
Toldalagi Ferencz gr. 276.
Toldalagi László gr. 90. 219. — katholizálása 240. — 249. 266. 363. — 391. 392. — előterjesztései 392.
Toldi-ház Fogarason 199.
Tolvajlások Hunyadvármegyében 278.
Toma Luka 663.
Toma Médre 672.
Toma Szimion 672.
Torda —i hadnagyság 20. —i communitas 204. — 258. 281. 299.
Tordai Boldizsár 446.
Tordai István 443. 454.
Tordavármegye 120. 127. 218. 243. 247. 249. 299. 322. 371. 415. 627. 659. 661. 678. 680. 685. 686. 701. 711. 712. 714. 715.
Torkos 582. 583. — nagy 481. 553. — kis, 480. 553.
Torma János venatorum regalium vicemagister 347.
Toroczkai Susanna gr. levele br. Kemény főispánnak jobbágyai lázongásáról 652. 653.
Toscana 207. 220. 589.
Tőke 666.
Tökölyi Imre fejedelem 433. 434. 535. 621. 622. — leányok 622.
Tömeges népvándorlás Szebenbe panaszra a generalishoz 180.
Tömösvár 306. —i banatus 381.
Törcsvár 160. —i dominium 160.
Török hírek 46. — 63. 81. 92. 96. 98. 123. 209. 245. 290. 293. 294. — vallás 299. — porta 307. — hadi hírek 330. — császár 358. — 362. — föld 381. — sereg Moldovában 390. — 403. — hadsereg 403. — 404. 416. 417. — rokonszenv 417. — 431. 475. — császár 516. — követ üdvözlése 516. — birodalom 539. — császár 541. — — 565. 566. 568. 572. — követ tréfás köszöntése 574. — birodalom 579. — császár 581. 582. — 587. — kiűzésének kívánsága 587. — 622. 651.
Török Krisztina 457.
Török Pál 114.
Török Sigmond, Pap Vid Kata fia 447. 457.
Török Thodor 171.
Tövis 220. 247. 281. 657. 681. 684. 697.
Trajanus 163. 551. 563.
Trautmansdorf leány, Battyáni Károly első felesége 215. — majoratus 215.
Treiler kereskedő 252.
Treu doctor muzeuma Nürnbergben 471.
Trevir 373.
Trident 370. —i concilium 589.
Trieszt, —i kereskedő társulat ajánlata 306. — 323. —i kikötő (portus) 547.
Trója 495.
Trucza Gligor 664.
Tseh vén pater 570.
Tsomós deák 140.
Turfa (dörf) 541.
Túri Elek 73. 75. 79.
Túri László vicekirálybíró 42. 54.
Túrós láb orvossága 488.
Tübinga (Tubinga) 569.
Türi László procurator, exactoratus assessor megfélemlítése 133. 134. — 266. 339. —i exactor 519. 631. 721.
Türi Sámuel bécsi agens, László öcscse 242. 250. 263. 272. 536.
Tyrolis 207.
Tyron oláh pap 679.
Tyukodi Nagy Sophia 447.

U. Ü.

Ucsa 248.
Udvarfalva 47.
Udvarhely, ld. Székely-Udvarhely.
Udvarhelyszék 14. 15. —iek példája 16. — 19. 23. —i mozgalmak 35. — 38. 55. 62 —i vicetisztek elfogatása és annak okai 92. — 111. 206 227. 300. 313. 322. 396.
Udvarhely vármegye (1784.) 639.
Udvarhelyi Mihály kapitány 490.
Udvarhelyi Sámuel 490.
Ugoria 567.
Uhlefeld status cancellarius 209. 245.
Uhlefeld gr. extraordinarius követ 581. 582. 594. 609. 614.
Új adórendszer megtartása 162. 282.
Újegyház 48. 127.
Újévi köszöntés 466.
Új hadparancsnok beérkezése 378. — Új generalis 379.
Új főispánok kinevezése 55.
Újítás a gubernium ügyvitelében 377.
Új ítélő bizottság megkezdi működését 155.
Új jelölés a szebeni polgármesterségre 139.
Újnémet 450.
Új Szerbia alapítása Oroszországban 298.
II. Ulászló 148.
Unitariusok mellőzése az új törvényszéknél 299. — panasza 299.
Unger, eimbeki polgármester 573.
Urbarium 267. — Magyarországon 400.
Utada 529.
Utazás Hannoverába 525.
Útlevél 613.
Útra készülés Bécsben 459.
Úzok 565. 566.
Uzon 111. 347.
Ünnepek eltörlése Francziaországban 373.

V.

Vaccha 479.
Vadászat 554. 556. 581.
Vajasd 220. 247.
Vajda Ferencz 670.
Vajdahunyad 148.
Vajdarécse 176.
Vaji Ábrahámné 563.
Vaji leányok 363.
Vajna Antal levele Alsó-Fehérvármegye főispánjának és törvényszékének a lőrinczrévi jobbágyok felzendüléséről és katonává íratkozásáról 656. 657. — tudósítása a főispánnak a falujában levő oláhok összeírásáról és oláh mozgalomról 686. 687.
Valaskai doctor 494.
Valkai 378.
Valkai jószág 612.
Vallás —ügy Kézdivásárhelyen 102. —talanság 196. —osság Erdélyben 197. —ügy 246. — kérdés Hunyadvármegyében 219. —ügyek titkos elintézése 301. —ügyi bizottság szervezése a kath. vallás terjesztésére 313.
Vallia ld. Wallia.
Vallis gr. ld. Wallis.
Valmud ld. Walmud.
Varga István décsei falusi biró 659.
Varga Sámuel 659. 660.
Vargyas 365.
Varjú István vicenotarius 443.
Varsó (Warschau) 286. 306. 320. 361. 418.
Vas 684.
Vas familia 300. 363. (Ld. Wass.)
Vas gr. urak 39.
Vas Sándor tordavármegyei viceispán 34.
Vasvármegye 211.
Vay Lászlóné, Boros Kata 454.
Vácz 207. 208. 311.
Vádak gr. Hadik ellen 349. — a szászok ellen 389.
Válasz felirat a protestans ifjaknak eltiltására a külföldi akadémiákra való meneteltől 140.
Változás a főhadi biztosságban 106. — az erdélyi kanczellária személyzetében 191.
Váradi assessor 92.
Váradi István, Matskási Kristina férje 39.
Váradi Istvánné 290.
Váradi püspök 444.
Váradi Susanna, Horvát Józsefné 664.

Várdotfalva 53.
Várfalva 300.
Városháza Nürnbergben 464. 471.
Vásárhelyi András első pap Szászvároson 273.
Vásárhely —i collegium 89. — 102. 219. 269. 286. 304. 317. 375.
Vásárhelyi Lajos 579.
Veber ld. Weber.
Vedekind 593.
Vederken nemes 597.
Vegyes bizottság szervezése 279. 305. — tagjai 306. — törvényszékek 415.
Velencze, — ések 81. 220. 361. 468. —eiek (Venetae) 523.
Venda 556.
Venicze Fogarasföldén 42. 46. 66. 81. 91. 92. 108. 126. 145. 178. 192. 193. 200. 393. 394.
Veress Ádám gub. concipista 8. 9. 16. 205. 262. 272. 316. 346. 409. 410.
Veresegyháza 652.
Veress kapu Bécsben 254. 375.
Veresmart 386.
Verlhof az angol király architere 533.
Versaliai szökőkút 532.
Vesselényi Ferencz br. 8. 12. 420.
Vesselényi István br. 440. 441.
Vesselényi Istvánné, Bánffi Kata 454.
Veszprémi 291.
Vest udvari consiliarius szebeni székbíró 191. 211. 282.
Vest (Fest) registrator 459. 607. 612. 613.
Vesten 175. 220. 279. 386. 402.
Vestphaliai béke 460. 472.
Veterschin, de — 492.
Vetési generalis 376.
Vécs (Véts) 280. 341. 386. 397.
Vexatio dat intellectum 150. 152.
Viatka 567.
Villand Andreas 168.
Vilnai vicepalatinus 141.
Vilshofen (Filschoffen) 462.
Vin Casstel gr. 588. (Ld. Fin Castel.)
Vincz —iek 105. — 145. 147. 327. 333. 380. 394. 395. 419.
Vingárd —iak 653. 663. —i jobbágyok mikép iratták magukat össze katonaságra 678. — 691.
Vinter kapitány 248.
Vis electrica 510.
Viski Jánosné 436.
Vita a guberniumban az eltitkolt adókat vizsgáló bizottság működése folytatásáról 134. — a szászok kívánsága fölött 212. — a kath. vallásról áttérők felől 226. — a protestáns vallásra áttértekről 271.
Vitéz András szolgabíró 579.
Vitriaco, Jacobus de — Aconensis episcopus 580.
Vitt regementje 65.
Vittenberga 295. —i herczeg 511. — 582.
Vivat, pereat 548.
Vizakna 26. 100. 297. 413. 670. 671. 672.
Vizakna —i Geréb-ház és királybíróság 100. —i kamaraispán 208. —i kapu Szebenben 252.
Vizsgálatok a reformátusok ellen 405.
Vogulok, ld. Wogluvitii.
Voltaire 593. 594.
Vorstér br. 523. 527. 528. — ebédje 531. 536.
Votiaki in Viatka 567.
Vőber br. 16.

W.

Wagner consiliarius 604. 610. 613.
Wagner folnagy 253.
Wahl consiliarius és professor 511.
Waldschnepf 581.
Wallia—i fejedelem 483. — herczegné archiatere 506. 509. 524. — 575.
Wallis Ferencz Venczel gr. erdélyi főparancsnok 7. 294. 616. 620. 621.
Walmoden német nemes 537.
Walmud br. (Valmud, Walmoden) 497. 538. 548. 554. 555. 556. 581. 588. 589. 590.
Walmudné herczegsége 495. 528. 529. 530. 532. 533. 534. 537. 541.
Wass György gr. pere szecseli malma iránt 230. (ld. Vas)
Weber 171.

Stanford University Libraries
3 6105 005 518 944

DB
932
M64
v. 38
1906

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE